

Det här är en digital kopia av en bok som har bevarats i generationer på bibliotekens hyllor innan Google omsorgsfullt skannade in den. Det är en del av ett projekt för att göra all världens böcker möjliga att upptäcka på nätet.

Den har överlevt så länge att upphovsrätten har utgått och boken har blivit allmän egendom. En bok i allmän egendom är en bok som aldrig har varit belagd med upphovsrätt eller vars skyddstid har löpt ut. Huruvida en bok har blivit allmän egendom eller inte varierar från land till land. Sådana böcker är portar till det förflutna och representerar ett överflöd av historia, kultur och kunskap som många gånger är svårt att upptäcka.

Markeringar, noteringar och andra marginalanteckningar i den ursprungliga boken finns med i filen. Det är en påminnelse om bokens långa färd från förlaget till ett bibliotek och slutligen till dig.

Riktlinjer för användning

Google är stolt över att digitalisera böcker som har blivit allmän egendom i samarbete med bibliotek och göra dem tillgängliga för alla. Dessa böcker tillhör mänskligheten, och vi förvaltar bara kulturarvet. Men det här arbetet kostar mycket pengar, så för att vi ska kunna fortsätta att tillhandahålla denna resurs, har vi vidtagit åtgärder för att förhindra kommersiella företags missbruk. Vi har bland annat infört tekniska inskränkningar för automatiserade frågor.

Vi ber dig även att:

- Endast använda filerna utan ekonomisk vinning i åtanke
Vi har tagit fram Google boksökning för att det ska användas av enskilda personer, och vi vill att du använder dessa filer för enskilt, ideellt bruk.
- Avstå från automatiska frågor
Skicka inte automatiska frågor av något slag till Googles system. Om du forskar i maskinöversättning, textigenkänning eller andra områden där det är intressant att få tillgång till stora mängder text, ta då kontakt med oss. Vi ser gärna att material som är allmän egendom används för dessa syften och kan kanske hjälpa till om du har ytterligare behov.
- Bibehålla uphovsmärket
Googles "vattenstämpel" som finns i varje fil är nödvändig för att informera allmänheten om det här projektet och att hjälpa dem att hitta ytterligare material på Google boksökning. Ta inte bort den.
- Håll dig på rätt sida om lagen
Oavsett vad du gör ska du komma ihåg att du bär ansvaret för att se till att det du gör är lagligt. Förutsätt inte att en bok har blivit allmän egendom i andra länder bara för att vi tror att den har blivit det för läsare i USA. Huruvida en bok skyddas av upphovsrätt skiljer sig åt från land till land, och vi kan inte ge dig några råd om det är tillåtet att använda en viss bok på ett särskilt sätt. Förutsätt inte att en bok går att använda på vilket sätt som helst var som helst i världen bara för att den dyker upp i Google boksökning. Skadeståndet för uphovsrättsbrott kan vara mycket högt.

Om Google boksökning

Googles mål är att ordna världens information och göra den användbar och tillgänglig överallt. Google boksökning hjälper läsare att upptäcka världens böcker och författare och förläggare att nå nya målgrupper. Du kan söka igenom all text i den här boken på webben på följande länk <http://books.google.com/>

Dette er en digital kopi af en bog, der har været bevaret i generationer på bibliotekshylder, før den omhyggeligt er scannet af Google som del af et projekt, der går ud på at gøre verdens bøger tilgængelige online.

Den har overlevet længe nok til, at ophavsretten er udløbet, og til at bogen er blevet offentlig ejendom. En offentligt ejet bog er en bog, der aldrig har været underlagt copyright, eller hvor de juridiske copyrightvilkår er udløbet. Om en bog er offentlig ejendom varierer fra land til land. Bøger, der er offentlig ejendom, er vores indblik i fortiden og repræsenterer en rigdom af historie, kultur og viden, der ofte er vanskelig at opdage.

Mærker, kommentarer og andre marginalnoter, der er vises i det oprindelige bind, vises i denne fil - en påmindelse om denne bogs lange rejse fra udgiver til et bibliotek og endelig til dig.

Retningslinjer for anvendelse

Google er stolte over at indgå partnerskaber med biblioteker om at digitalisere offentligt ejede materialer og gøre dem bredt tilgængelige. Offentligt ejede bøger tilhører alle og vi er blot deres vogtere. Selvom dette arbejde er kostbart, så har vi taget skridt i retning af at forhindre misbrug fra kommerciel side, herunder placering af tekniske begrænsninger på automatiserede forespørgsler for fortsat at kunne tilvejebringe denne kilde.

Vi beder dig også om følgende:

- Anvend kun disse filer til ikke-kommercielt brug
Vi designede Google Bogsøgning til enkeltpersoner, og vi beder dig om at bruge disse filer til personlige, ikke-kommercielle formål.
- Undlad at bruge automatiserede forespørgsler
Undlad at sende automatiserede søgninger af nogen som helst art til Googles system. Hvis du foretager undersøgelse af maskinoversættelse, optisk tegngenkendelse eller andre områder, hvor adgangen til store mængder tekst er nyttig, bør du kontakte os. Vi opmuntrer til anvendelse af offentligt ejede materialer til disse formål, og kan måske hjælpe.
- Bevar tilegnelse
Det Google-"vandmærke" du ser på hver fil er en vigtig måde at fortælle mennesker om dette projekt og hjælpe dem med at finde yderligere materialer ved brug af Google Bogsøgning. Lad være med at fjerne det.
- Overhold reglerne
Uanset hvad du bruger, skal du huske, at du er ansvarlig for at sikre, at det du gør er lovligt. Antag ikke, at bare fordi vi tror, at en bog er offentlig ejendom for brugere i USA, at værket også er offentlig ejendom for brugere i andre lande. Om en bog stadig er underlagt copyright varierer fra land til land, og vi kan ikke tilbyde vejledning i, om en bestemt anvendelse af en bog er tilladt. Antag ikke at en bogs tilstedeværelse i Google Bogsøgning betyder, at den kan bruges på enhver måde overalt i verden. Erstatningspligten for krænkelse af copyright kan være ganske alvorlig.

Om Google Bogsøgning

Det er Googles mission at organisere alverdens oplysninger for at gøre dem almindeligt tilgængelige og nyttige. Google Bogsøgning hjælper læsere med at opdage alverdens bøger, samtidig med at det hjælper forfattere og udgivere med at nå nye målgrupper. Du kan søge gennem hele teksten i denne bog på internettet på <http://books.google.com>

TILSKUEREN.

MAANEDSSKRIFT

FOR

LITERATUR, SAMFUNDSSPØRGSMÅAL OG ALMENFÆTTELIGE
VIDENSKABELIGE SKILDRINGER.

UDGIVET AF

N. NEERGAARD.

FØRSTE AARGANG.

KJØBENHAVN 1884.

P. G. PHILIPSENS FORLAG.

THIELES BOGTRYKKERI.

AP42
T5
1884

Indhold.

Januar.

	Side.
Dr. phil. <i>G. Brandes</i> : Børne og Goethe.....	1
Prof. <i>H. Høffding</i> : Om Realisme i Videnskab og Tro.....	20
<i>Karl Gjellerup</i> : Cor cordium.....	33
<i>Theodorus</i> : Baade-Og. En Nutidsbetragtning.....	39
<i>Karl Madsen</i> : Nogle Bemærkninger om Nutidens Kunstvilkaar og deres Følger.....	63
<i>E. O. A. Skram</i> : B. Bjørnson, „En Hanske“.....	71
<i>M. Galschjot</i> : Anne Charl. Edgrén, „Ur livvet“ og „Sanna kvinnor“.....	76

Februar.

Dr. phil. <i>E. Brandes</i> : Efter Selskab.....	81
Prof. <i>Fr. Nielsen</i> : Luther og Rom i 1521.....	100
Docent <i>J. Lange</i> : En Replik om „Nutidens Kunstvilkaar“.....	116
<i>N. Neergaard</i> : Richard Cobden. I.....	123
Seks Sonetter af Shakespeare: Oversættelse af Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i>	151
— Fru <i>Amalie Müller</i> : Bjørnstjerne Bjørnson og „Over Ævne“.....	155
Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i> : Holger Drachmanns „Ostende-Brügge“.....	165

Marts.

Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : Fornuftgiftermaal.....	169
Dr. med. <i>F. Levison</i> : Mirakelkure.....	179
<i>E. A. O. Skram</i> : Schwestern Weleicka.....	207
<i>A. C. Larsen</i> : Om Kongedømmet.....	214
<i>N. Neergaard</i> : Richard Cobden. II.....	234

April.

<i>Karl Gjellerup</i> : Adria og Landkendinger.....	261
<i>Herman Trier</i> : Er en konfessionsløs Skole mulig?.....	278

M766279

	Side.
Dr. phil. <i>J. Hoffory</i> : Den unge Goethes Faust.....	292
<i>E. A. O. Skram</i> : J. Lie, „Familien paa Gilje“.....	317
Cand. <i>E. Slomann</i> : H. Schwanenflügel, „Oldtidens Kulturhistorie“.....	321

Maj.

Dr. phil. <i>S. Schandorph</i> : J. C. Schjødte.....	329
<i>Frits Bendix</i> : Selvmord.....	334
Dr. med. <i>H. Mygind</i> : Om Erindring og Fantasi.....	361
<i>Karl Gjellerup</i> : Ungdom, glade Ungdom!.....	379
Kredsskoleinspektør <i>J. Petersen</i> : Adolf Sang.....	384
<i>Mathilde Berg</i> : Anne Ch. Edgren, „Samfundsbilleder“.....	393
<i>E. A. O. Skram</i> : E. Brandes, „En Forlovelse“.....	399
Fra 1848. Breve til Krigsminister A. F. Tscherning.....	404

Juni—Juli.

Docent <i>J. Lange</i> : Et Par Optegnelser fra Holland.....	409
Billedhugger <i>Stephan Sinding</i> : Livslede.....	428
Dr. phil. <i>E. Brandes</i> : Det kongelige Teater.....	432
Kontorchef <i>M. Rubin</i> : Moralstatistik.....	446
<i>Karl Føns</i> : Møllebækken.....	479
Dr. phil. <i>V. Pingel</i> : Om Græsk som det centrale Fag i vor højere Under- visning.....	486
Dr. phil. <i>J. L. Hejberg</i> : Den lærde Skoles Reform.....	493
Cand. theol. <i>A. Ipsen</i> : Tre Sonetter. — Foraarshilsen.....	510
Cand. polyt. <i>E. Petersen</i> : Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede. I.....	514
Folketingsmand <i>F. Bajer</i> : Et Indlæg i Kvindesagen fra 1793.....	537
Kommunelærer <i>P. Lauridsen</i> : Kongo. I.....	551

August.

Cand. mag. <i>H. Schwanenflügel</i> : Shakespeares Hamlet og dens Opførelse paa det kongelige Teater.....	561
Fru <i>Camilla Collett</i> : Ogsaa lidt „om Erindring og Fantasi“.....	574
Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i> : Matthew Arnold som Digter. I.....	579
Kommunelærer <i>P. Lauridsen</i> : Kongo. II.....	600
Cand. philol. <i>S. L. Tuxen</i> : Et Svar til Dr. Pingel.....	616
Cand. polyt. <i>E. Petersen</i> : Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede. II.....	623
Fra København i 1799. Ved Frk. <i>M. Pingel</i>	639

September.

	Side.
Frk. <i>Alvide Prydz</i> : Resultater.....	641
Prof. <i>Fr. Nielsen</i> : Biskop Dupanloup. I.....	658
Dr. phil. <i>Ad. Hansen</i> : Matthew Arnold som Digter. II.....	677
<i>Matthæo Arnold</i> : Den forladte Havmand. Overs. af Ad. Hansen.....	693
Pastor <i>Henning Jensen</i> : Ministeriel Kirkepolitik.....	698
Cand. polyt. <i>E. Petersen</i> : Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede. III.....	708
<i>N. Neergaard</i> : Johan Sverdrups Taler.....	727
<i>Herman Bang</i> : Judics Forestillinger.....	735

Oktober.

Andet Kapitel af <i>Jonas Lies</i> nye Fortælling.....	739
<i>Herman Bang</i> : „Ord“.....	748
Dr. phil. <i>V. Pingel</i> : Til J. C. Schjødtes Livshistorie og Karakteristik.....	761
Prof. <i>Fr. Nielsen</i> : Biskop Dupanloup. II.....	775
Realskolebestyrer <i>Torvald Kohl</i> : En anden Jordklode.....	799

November.

<i>Bertel Elmggaard</i> : Egne Veje.....	809
Kommunelærer <i>P. Lauridsen</i> : Efter 20 Aars Fremmedherredømme.....	825
Dr. med. <i>E. A. Tscherning</i> : Om Kvaksalveri og fri Praksis.....	846
<i>N. Neergaard</i> : Parlamentariske Kommissioner.....	866
<i>Herman Bang</i> : Teatrene. (September—Oktober).....	880
Smaabemærkninger (af Dr. V. Pingel og Herman Bang).	

December.

<i>Karl Gjellerup</i> : Vintergæk.....	885
*** Den 8de November 1877.....	888
<i>Gustaf af Geijerstam</i> : Folkelivs-Silhuet.....	915
Pastor <i>Henning Jensen</i> : Militarisme og Forsvar.....	923
Fru <i>Amalie Skram</i> : Constance Ring.....	934
Prof. <i>Kr. Erslev</i> : Machiavelli.....	950
<i>Karl Madsen</i> : Van der Meer fra Delft.....	970
<i>E. Skram</i> : S. Schandorph, Skovfogedbørnene.....	979
Fru <i>Amalie Skram</i> : Bemærkninger om Bj. Bjørsons „Det flager i Byen og paa Havnen“.....	984
<i>Herman Bang</i> : Teatrene. (November).....	993

For
Dag
stat
hand
ston
nific
ing
Ent
evit
ban
beb

or
nat
Mar
et
e
del

Ea
bar
bar
Ea
Ea
Sta
ore
fir
Ea

Börne og Goethe.

De Mænd, der omkring Aaret 1830 bekæmpede alle de Former af Tyranni, som den Gang trykkede Tyskland, ere i vore Dage ramte af en Upopularitet, der ikke synes at ville vige saa snart. Det er forklarligt. Ti den nulevende yngre Slægt i Tyskland, der har Rigets Enhed bag sig — hin Enhed, der den Gang stod som en fantastisk Forhaabning — og der har set Tyskland udfolde sin samlede Magt i raadsnar, til alle Sider sejerrig Handling, interesserer sig lidet for de gamle Drømmerier om hvorledes Enheden skulde bringes til Veje og ledes ved hine Forfatteres evindelige Spotten over tysk Søvnighed og Daadløshed, tysk Pedanteri og Teoretiseringen, da Udfaldet har vist, hvor praktisk og behjærtet det spottede Tyskland, naar Lejlighed gaves, kunde være.

Særlig er siden den tysk-franske Krig de Skribenter, som for et halvt Aarhundrede siden stadig hævede Frankrig paa Tysklands Bekostning, i vide Kredse blevne ramte af en Art Ban. Man betragter dem som slette Patrioter og daarlige Profeter. Kun et ringe Mindretal formaar at indsé, hvor kraftigt selve hin Harme og Haan over den daværende usselige Tilstand har medvirket til det Omsving og Opsving, som er fulgt.

Blandt de Forfattere, der i Datiden stod i første Række, er næppe nogen bleven skudt til Side som Ludwig Börne. De Stoffer, han behandlede, ere forældede, og kun den kyndige ser, at Formen har overlevet Stoffet. For hans abstrakte Fyrstehad, hans republikanske Frisind er der i den unge Kejserstat ingen Brug. Og hans Personlighed passer ikke ind i de nye Forhold. Ti hvor Statsideen lidt efter lidt er ved at blive almægtig, hvor den fra oven, despotisk-socialistisk, søger at indskrænke det private Initiativ, forvandler saa mange Borgere som muligt til lønnede Embedsmænd og giver den lønnede Embedsmand Forret for den uansatte

Borger, og hvor den fra neden, revolutionært-socialistisk efter Ævne stræber at indskrænke den individuelle Skalten og Valten, dér forsvinder med Nødvendighed de udpræget selvstændige Karakterer, og den kantede, uafhængige Individualitet synes noget lovstridigt, som ingen kan benytte til Dannelsesmønster eller Forbillede. Men Börne var netop en saadan skarpt kantet Individualitet og en ubetinget selvstændig Karakter.

Nu synes i Tysklands Borgerstand den eneste, en Mand værdige Opgave den at bygge op, virke positivt, befæste eller omforme det indvundne. Det murbrækkeragtige i Börnes Aandsretning afskrækker. Hans Ild og Ildhu, der varmede Samtiden, forekommer nu fortærende. Man betænker ikke, at Börne allerede døde 1837 og at det først efter 1848, efter at Tidens Malm ved en Revolution var bragt i flydende Tilstand, er bleven muligt at støbe faste og blivende Samfundsformer deraf. Börne maatte anvende al sin Kraft og Ild paa at hede Smelteovnen.

Dog Grunden til Börnes Upopularitet ligger maaske dybere. Man lider i vore Dages Tyskland ikke Börne, fordi mangan en ikke kan læse ham uden i hans Skrifter at finde en mod Læseren rettet levende Bebrejdelse for svegne Idealer; ti hvad er der i den nye Tingenes Tilstand blevet af det bedste, han kæmpede for? Han forkastes netop paa Grund af det geniale hos ham, mens man glæder sig over langt mindre, men langt mere harmoniske Talenter. De harmoniske Talenter have bl. a den store Dyd, at de koste saare lidt; de koste ingen gammel Sæd og Skik, ingen Leveregel, intet Tænkesæt og ingen Kultus, der er bleven Læseren kær. De lade ham beholde sin hele Arv og Ejendom ubeskaaren. Genierne derimod koste altid Menneskeheden noget: der gaar altid ved deres Optræden et Stykke Religion eller Videnskab i Løbet. Dette Tab erstatter saa Geniet af sine egne Midler, men man maa trænge ordentlig ind i det for at faa den Skade oprettet, som man har lidt.

Tyskland er i vore Dage kommet til Ro, men hos hine Forfattere herskede Tidens higende Uro. Hos Börne som hos Heine er Prosaformen journalistisk; Indholdet, det aandelige Fremskridt, træder frem i Viddets lysende Reflekser. Hos Heine førte den indre Uro til en Overstadighed, der spottede, anklagede, jublede, kyssede, lo og græd og sang, hos Börne til en Kampstemning, i hvilken han vakte, begejstrede, brændmærkede, profeterede, alt

medens han utaalmodig maalt, Tidens langsomme Fremskriden mod sine egne Pulsens Febertakt. Hele denne Uro forekommer fra vore Dages Synspunkt lidet statsmandsagtig. Dog nyder Heine endda større Yndest end Börne; ti Menneskene tilgive lettere den, som først og fremmest morer dem, end den, der mest af alt fremskynder dem. Det at have Karakter, at være Karakter er overalt i Vejen, er en i Vejen selv efter Døden — og Börnes Hovedbetydning som Forfatter er den, at han var en offentlig Karakter.

Hvis jeg har Ret i den Mening, at i den moderne Tid enhver giver et væsentligt Bidrag til sin egen Karakteristik ved den Dom, han fælder over Goethe, saa betegnes unægtelig Börnes Begrænsning skarpt ved den Omstændighed, at han afskyede Goethe. Men hvorledes gik det til, og hvad betyder det?

Det beror paa, at Börne paa Goethes literære og kunstneriske Virksomhed anlagde en fremmed og derfor falsk Maalestok, en politisk. Börne var i sit inderste Væsen en Moralist, nærmere bestemt en etisk-politisk Karakter. Den Ubøjlighed, som det var hans Ære at besidde i Grundsætninger og Handlemaade, fremtraadte i hans Opfattelse af Personligheder som Mangel paa Smidighed. Enhver Aand maa forstaas og bedømmes ud fra sine historiske Forudsætninger; men Börne havde for alle kun én Maalestok, den moralsk-politiske. Han spurgte sig selv: Hvorfor protesterede Goethe ikke mod Karlsbaderbeslutningerne, hvorfor fordrede han ikke af Forbundsdagen Genoprettelsen af den Pressefrihed, som Preussen under Frederik den store havde nydt? Han begreb ikke, at det slet ikke laa for Goethe at foretage sligt; allerede for ikke af sit Genis Mangesidighed at splintres og tilintetgøres havde Mesteren jo paalagt sig selv den strængeste Begrænsning. Börne fattede desuden ikke, at saa stærkt den sociale Retssans og den religiøse Frihedskjærlighed var udviklet hos Goethe, saa udviklet var hans politiske Frihedssans og Retssans.

Goethe og Börne vare Bysbørn. De fødes med 35 Aars Mellemrum i Frankfurt am Main.

Frankfurt var en gammel Rigsstad, en Fæstning i hvilken Porte og Taarne antydede Stadens Grænser i ældre Dage og som uden om disse paany havde Porte, Taarne, Mure, Broer, Volde og Grave, der omringede den nye By; det var en Fæstning, som indeholdt Smaafæstninger: Klosterbygninger og borgagtige Gaarde, der lignede befæstede Pladser. Staden syntes uantastelig, omgiven

med et Skær af ældgammel, ærværdig Selvstændighed. Det var en Patricierrepublik, hvor den fremmede var at betragte som retløs. Ve den, der før en Frankfurterdomstol havde en Strid med en Frankfurterborger, selv om han paa sin Side havde den soleklare Ret! De herskende Familier holdt sammen, viste hverandre Højagtelse under alle mulige gammeldags Former. At røre ved nogen af Stadens gamle politiske eller sociale Indretninger stod som utænkeligt. Øvrigheden var uden Foretagelseslyst, Indbyggerne uden den Følelse, at noget som helst her kunde forandres. Ingen Tanke om politisk Samhørighed med det øvrige Tyskland. I Dattidens Tyskland var hver By og i Byen hvert Kvarter en lille Verden for sig.

Goethe var et Patricierbarn i Staden. Hans Fader var kejserlig Raad. Da Ynglingen havde lært sin Fødeby grundigt at kende, maatte det se ud for ham, som kunde Skæbnen umuligt have andet i Vente for ham end borgerlig Lykke i Frankfurt. Ti Staden fangede: Familierne bemægtigede sig den skønne og højtbegavede unge Mand, Kvinderne hægede om ham, Traditionerne bandt ham; der var intet som kunde drage ham til de større Byer, Wien eller Berlin; de laa Frankfurt saa fjærnt som i vore Dage Rom og Petersburg. Den Skæbne syntes ham beskikket efterhaanden at blive Retslærd, Ægtemand, Embedsmand, Husejer og literær Notabilitet i sin Fødeby.

Naar Goethe i Virkeligheden undslap denne Skæbne, saa beror det som bekendt nærmest paa den Omstændighed, som Börne har taget ham saa ilde op, den, at han blev en Fyrstetjæner, at Hertugen af Weimar gav ham en høj Stilling ved sit lille Hof.

Ogsaa Börne fødtes i Frankfurt am Main; men i Jødekvarteret. Paa hans Tid var det en Ulykke at fødes som Jøde i Tyskland; ti Jøderne havde der som andensteds ingen borgerlige Rettigheder. Men det var en særlig Ulykke at fødes som Jøde i Frankfurt am Main. Ti i de øvrige store Byer havde paa dette Tidspunkt (1784) de selskabelige Forhold til en vis Grad raadet Bod paa den politiske Udelukkelse. De israelitiske Huse vare saa vel i Wien som i Berlin stærkt søgte som Midtpunkter for fordomsfri Dannelse og aandfuldt Vid. Geniale Jødinder som Rahel, dejlige Jødinder som Henriette Herz, som Baronesse Grotthuis, som Baronesse Arnstein, som Fyrsten af Reuss's Gemalinde og mange andre skulde snart blive toneangivende i Preussens og

Østerrigs Hovedstæder. Men i Frankfurt var Skranken mellem Konfessionerne draget gennem det hele Livsomraade.

Alle Jøder vare tvungne til at bo i den snævre, usle, overbefolkede Jødegade. Den fra Romaner kendte Modsætning mellem ydre Uanselighed og indre Herlighed i Gettoerne fandtes ikke her; Husenes Indre svarede til deres Ydre; i de smaa, mørke Værelser kunde der ikke være Tale om at lægge Pragt eller Smag for Dagen. Ingensinde har man bedre kunnet danne sig en Mening om det Liv, her førtes, end i de sidste Aar, da den ene Side af hin Gade er bleven jævnet med Jorden og en eneste afstumpet Række af vanskabte, pukkelryggede, sammengnidrede, lyssky Huse, i hvilke Nedbrydningsøksen allerede har slaaet dybe Huller, ere blevne stillede blot for Dagens fulde Lys, for hvilket deres smaa Glughuller, ligesom glippende med Øjet, synes at lukke sig.

Ved Mørkets Frembrud bleve alle Gadens Beboere indelukte her. Spadserede de om Dagen paa Voldene, turde de aldrig betræde Gangstien, kun Kørevcjen. For enhver forbigaaende, der tilraabte dem sit: »Mach mores, Jud'!« maatte de tage Hatten dybt af. Det var, for at hindre dem i at formere sig altfor stærkt, i alt kun tilladt fjorten Par om Aaret at indgaa Ægteskab. Skønt Jøderne i Frankfurt allerede den Gang i Reglen vare velhavende og havde Rothschild i deres Spidse, var da ogsaa i Selskabslivet Skillelinjen mellem Trossamfundene draget strængt, og selv Frimurerlogerne, der dog vare helligede »Broderkærligheden« og Dyrkelsen af »det højeste Væsen«, udelukkede hinanden og murede hver efter sin Konfession.

Det er klart, at disse Forhold maatte udøve deres Indflydelse paa et modtageligt Barnesind. Imidlertid var det meget langt fra, at der hos Börne udviklede sig nogen stor Ømtaalighed med Hensyn til hans jødiske Afstamning. Dertil var han i alt for ringe Grad Jøde og i alt for høj Grad Menneske. Med hvor megen Harm han end har skrevet mod Undertrykkelsen af Gettoernes ulykkelige Beboere, kunde han dog ingenlunde, som mange ventede det af ham, blive mere varm over for Spørgsmaalet om Jødernes Frigørelse end over for de andre Spørgsmaal af beslægtet Art. Han led ikke det ensidige og egoistiske i en saadan Frihedsstræben, frygtede desuden, at den Kærlighed til Vinding, der som Følge af Jødernes Udespærring fra alle aandelige Sysselsættelser havde bemægtiget sig dem, skulde bringe dem til at slaa sig sammen med Undertrykkerne mod de undertrykte. Jød-

ernes Sag var for ham intet Spørgsmaal for sig, men en lille Del af Menneskehedens store fælles Frihedsanliggende.

Dog, havde Goethe meget at overvinde, før han rev sig løs fra Frankfurteratmosfæren og naaede sit frie, overskuende Standpunkt, saa havde Börne Vanskeligheder af en ganske anden Art at kæmpe med.

Hans Fader var en kold, klog Mand, der af Verdens Gang til fulde havde lært, at hvad det for Mænd i hans Stilling gjaldt om var at leve stilsfærdigt for ikke at udæske Hadet. Da han besad arvet Formue, havde han kunnet erhverve sig adskillige teoretiske Kundskaber; han havde endog studeret samtidig med Fyrst Metternich ved Universitetet i Bonn; men af Forsigtighed gav han Sønnens eneste Lærer stræng Befaling til at indskrænke Undervisningen til den gammeljødiske, Hebraisk og Talmud. Drengen, der var stille og sky, blev haardt behandlet i Hjemmet, blev, formentlig til hans eget bedste, knækket paa ethvert Punkt, hvor han vilde gøre en Vilje gældende. Og saaledes kom han til, sløvet i sit Følelsesliv, dobbelt vakt i sit Tankeliv, at opfatte alt fra Forstandssiden. Hvad der mødte ham, var dumt eller ikke dumt, intet videre.

Læsningen af Jødernes religiøse Skrifter gjorde saa lidet Indtryk paa ham som Besøget af Synagogen. Visse Bønner, som f. Eks. Bønnen om Genindførelse af Offertjænesten, mishagede ham trods hans Dreng-Ortodoksi. Til sine Omgivelsers Forfærdelse sagde han: »Det er en dum Bøn«.

Saa faldt Schillers Afhandling »Die Sendung Mosis« i hans Hænder og foranledigede et Omslag i hans Forhold til Trøslærdommene. Han saá her Fortællingen om sit Folks Lovgiver berøvet alt ufatteligt og underfuldt.

Anekdoter fra hans Drengaar anskueliggøre Kritikens Vaagnen i Barnets Sind og vise en de Kræfters Spil, der formede dets Karakter. Det blev stærk Regn og Kørevejen var aldeles opblødt en Dag, da den unge Börne var paa en Spadseretur uden for Frankfurts Porte med sin Lærer. »Lad os gaa over paa Gangstien«, sagde Drengen. »Véd du ikke«, svarede Læreren, »at Stien er os forbudt«. Drengens Svar: »Der er jo ingen, der sér det« gav Læreren Anledning til en moralsk Formaning og nogle Ord om Lovens Hellighed. »Det er en dum Lov«, sagde Börne.

Læreren tog sig vel i Agt for at hidse Barnets Forbitrelse. Men der var saa mange Anledninger til den. Ved ingen offentlig

Forlystelse i det fri turde nogen Jøde være tilstede, end ikke naar en Luftballon steg op. Ved alle Festligheder, naar Byen f. Eks. var smykket i Anledning af fyrstelige Personers Indtog, bleve Jøderne lukkede inde i deres Gade; da ved Leopold II's Kroning nogle enkelte af de mest ansete havde vovet sig ud, bleve de anholdte og bragte paa Hovedvagten. Adgangen til de fleste Hoteller og alle frie Pladser var dem forment. Den almindelige Regel med Hensyn til Betrædelse af Stadens Terræn var den: Hvor der er en grøn Plet, der maa ingen Jøde være. Om Søndagen bleve Jødegadens Døre endog lukkede Kl. 4 Eftermiddag, og kun den fik Lov til at komme igennem, der skulde bringe et Brev paa Posthuset eller hente Medicin paa et Apotek; der stod altid Vagt ved Porten. Den lille Börne plejede at sige: »Jeg gaar blot ikke ud, fordi Skildvagten er stærkere end jeg«. Og dog gav Drengen, der tidlig røbede et blivende Hang til Velgørenhed, en Dag, da han blev tiltalt af to Tiggere, en kristen og en jødisk, den første alt, hvad han havde hos sig. »Hvorfor giver Du ikke dit Folk Fortrinet?« spurgte Læreren. »Fordi der staar i Salomons Ordsprog, at vi skal sanke gloende Kul paa vore Fjenders Hoved«. Den samvittighedsfulde Lærer svarede med at afvise denne Bevæggrund: »den beroede paa den falske Forudsætning, at de Kristne vare Jødernes Fjender«.

Til de fleste Ejendommeligheder, der i vor Mandsalder fremtræde hos os, findes Spirerne tidligt. Det ligger nær, ogsaa i Börnes Ungdomsliv at søge efter de første grønne Spirer til den finere Blomst af hans Produktion, i hvilken saa meget Hjærte og saa megen bunden Poesi træder os i Møde. Men hvor fandtes i Frankfurter-Jødegaden den grønne Plet, paa hvilken han som Mand i blødere Stemninger kunde tænke tilbage? Glædesløse Barnsindtryk, Kulde fra Forældrenes Side og rundt om ham kun Vindesyge og fejj Forsigtighed, alle de Laster, som Undertrykkelsen avler. Det synes umuligt at nogen aandig Blomst kunde skyde i Vejret mellem dette Gettos ujævne Brosten. Og ganske vist kom Börne heller aldrig til at frembringe nogen Skovduftslyrik eller Kyststemningspoesi. Men i disse Tvangsforhold smeddedes en Karakter saa stærk, at den aldrig kunde bøjes eller blødnes eller brydes, og paa hvis diamanthaarde Fasthed hverken Smiger eller Magtsprog bed, en Karakter, saa hermelinsagtig i sin Renhed som Spinozas under lignende Forhold udviklede Væsen, og i denne

Karakter en sædelig Strænghed, en Retfærdighedsfølelse, saa flam-
mende i sin Patos, som den flammer hos Jesus, naar han vredes.

Dog ogsaa et Mildhedsfrø blev lagt i hans Sjæl, og det skete, mens han fordybede sig i Læsning af den Forfatter, der i de mørke Ungdomstider var hans Trøst, og fra hvem han selv i lige Linje stammer ned. Han opfattede Jean Paul som deres Digter, der fødes i Ringhed. Han elskede Jean Paul som deres Digter, hvem der skér Uret. Han saa i ham en Rettens Præst og en Mildhedens Apostel. Den berømte Mindetale, han har skrevet over ham, giver et Indblik i Forfatterens Ungdomssværmeri paa samme Tid som den afgiver det mærkværdigste Vidnesbyrd om Slægt-
skabsforholdet mellem Jean Pauls og Börnes Stil. Der er en dyb Bevægelse i Börnes Ord, hvor han siger:

»Vi ville sørge over ham, som vi have tabt, og over de andre, som ikke have tabt ham. Ti ikke for alle har han levet. Men der vil komme den Tid, da han bliver født for alle og da alle ville græde over ham. Og han staar taalmodig ved det tyvende Aarhundredes Port og venter smilende paa, at hans sendrægtige Folk skal indhente ham. Saa fører han de trætte og hungrige ind i sin Kærligheds Stad«.

Og der er aandfuld Karakteristik i disse Linjer:

»I Landene tælles kun Stæderne, i Stæderne kun Taarnene, Templerne og Paladserne; i Husene deres Herrer, i Folkeslagene Partierne, i disse deres Anførere . . . Ad snævre, tilgroede Stier søgte Jean Paul den oversete Landsby. Han talte i Folket Menneskene, i Byerne Tagene, og under hvert Tag hvert Hjærte«.

Skønt Börne efter hele sit Anlæg maatte sætte Schiller højt over Goethe, vurderede han dog Jean Paul langt højere end Schiller. Og det er højst betegnende, at hvad han har at indvende mod Schiller ikke er Ufuldkommenheder i den rent poetiske Udformning, men Mangel paa sædelig Idealitet. Man er vant til at betragte Schiller som uangribelig paa dette Punkt, men for Börnes hensynsløse Strænghed i den sædelige Fordring er han det ikke. Lærereg er især Börnes Bedømmelse af Wilhelm Tells Karakter. For ham er Tell kun en stor Filister, god Borger, Fader og Ægtemand, men en Mand, hvis Karakter er Underdanighed. Paa Rütli, hvor de bedste mødes, fattes hans Ed; han havde ikke Mod til at være en sammensvoren. Naar han siger:

Der Starke ist am mächtigsten allein —

saa er dette for Börne Svaghedens Filosofi: hvo der kun har Kraft nok til at kunne komme til Rette med sig selv, er stærkest alene, men hvo der efter Selvbeherskelsen har et Overskud af Kraft, han vil ogsaa beherske andre. Og Kritikerens gennemgaar Tells Handlemaaede Punkt for Punkt: Tell hilser ikke Hatten paa Stangen, men det er ikke Frisindethedens ædle Trods, det er kun Filisterstolthed, en Blanding af Æresfølelse og Frygt; han gaar med nedslagne Øjne forbi Stangen for at kunne sige, han ikke har sét den. Og da Gessler kræver ham til Regnskab, er han ydmyg, saa ydmyg, at man skammer sig over ham; han siger, han har undladt det af Uagtsomhed og ikke skal gøre det mere.

Börne vurderer ikke Æbleskuddet: en Fader kan vove alt for sit Barns Liv, men tør ikke sætte selve dette Liv paa Spil. Hvorfor skød Tell ikke straks Tyrannen i Stedet for at bede for sig som et Fruentimmer og sige sit »kære Herrc! kære Herre!«. Han havde fortjent Ørefiggen derfor. Og, fortsætter Börne, er det ikke Forræderi og en slet Streg af ham, at naar Fogden paa Søen betror sig til hans Hjælp — som Fjende til Fjenden — at han da springer i Land, støder Baaden ud i Vandet og giver den til Pris for Stormen. Og Börne tager den stærkeste Forargelse af Repliken:

Ich aber sprach: Ja Herr, mit Gottes Hilfe
 Getrau ich mir's, und helf uns wohl hindannen.
 So ward ich meiner Bande los und stand
 Am Steuerruder und fuhr redlich hin —

»Hvor kommer, udbryder Kritikerens, den jævne Mand til denne Jesuitisme? Jeg begriber ikke, hvorledes man nogensinde har kunnet finde denne Handling sædelig, endsige skøn. Tell lægger sig i Baghold og dræber uden al Fare sin Fjende, der ikke tror sig udsat for nogen Fare!«

Det kan ikke undre, at den, i hvis aandelige Organisme Retssansen havde udviklet sig til en saadan Skarphed og Finhed, at den formelig vikarierede for den egentlige æstetiske Sans, maatte savne Organet for Goethe, hvis Retfærdighedstrang var forholdsvist uudviklet. — —

Efter et Ophold hos en Professor i Giessen blev den unge Börne sendt til Berlin, da hans Fader ikke havde kunnet faa Bugt med hans Lyst til Studier, skønt disse kun kunde føre ham til at blive Læge, hvortil han endda ikke røbede Anlæg. Han blev sat i Huset hos den bekendte Læge Marcus Herz, hvis Hustru Henriette — især bekendt som Schleiermachers Veninde — den Gang ved

sin Skønhed, sin Ynde og den Hyldest, der fra de forskelligste Sider, af Berlins bedste Hoveder bragtes hendes lidet oprindelige Begavelse, glimrede som en Stjerne af første Rang. Den 17aarige Yngling forelskede sig flammende men haabløst i sin dejlige, den Gang 38aarige Værtinde, som fra først af ikke begreb, hvad der fejlede det unge Menneske, endelig efter et Par Selvmordsforsøg fra hans Side nødtes til at forstaa det, saa fjærnedede ham for at helbrede ham for Cherubino-Lidenskaben, men gav ham det Raad at klage sig ud i en Dagbog, han da af og til kunde lade hende sé. Börne tog hende for saa vidt paa Ordet, som han fem Aar i Træk sendte hende sværmeriske Kærlighedsbreve, i hvilke hans tidlige Selvkritik viser sig mærkværdigt forenet med ædel Selvfølelse, og hvor Patos veksler med Ironi, naar Begejstringen for den Elskede eller for store, almene Ideer gennembryder den hvasse Satire i de Domme, der fældes. Denne Wertheriade modnede hans Følelsesliv, medens Berøringen med Tidens betydeligste Mænd i det Herz'ske Hus ikke kunde andet end vække hans Aandsævner.

Börne studerede i Halle, da Napoleons Sejerstog forjagede Studenterne derfra; i 1813 ophævede den franske Kejser endog formelig Universitetet dér. Samtidig bortpustede han den frie Rigsstad Frankfurts gamle Spindelvæv af Love og Sæder; ti i hans Følge brød den franske Revolutions Ideer ind over Stæderne. For Börne var den nærmeste Virkning den, at han opgav det medicinske Studium, som han kun havde grebet, fordi ethvert andet var ham forbudt, og gik over til Statsvidenskab og Jurisprudens, der aabnede ham Adgang til Statstjænesten.

Faderen, som var yderst utilfreds med Sønnens Opgivelse af Medicinen og som fordrede, at han skulde ernære sig selv, skaffede ham da — højst humoristisk — en Ansættelse ved det Frankfurter Politi.

Han blev udnævnt til Aktuar, og der sad han nu i Römer'ens gamle, mørke Rum, viserede Passer, prøvede Vandrebøger, optog Protokoller og repræsenterede ved højtidelige Lejligheder i Uniform og med Kaarde den stedlige Avtoritet.

Imidlertid begyndte han at optræde som Skribent og følte med hver Nerve i sit Væsen Tysklands Opsving, da Signalet lød til Frihedskampen mod Napoleon, hvem han altid havde hadet som den store Forfalsker af Revolutionens Testamente.

Han anede visselig ikke, at han selv skulde blive et af Sejrens første Ofre. Næppe var det franske Herredømme i Frank-

furt brudt, før man lod den gamle Forfatning træde i Kraft paa ny. Da ingen Jøde kunde være ansat i Byens Tjæneste, fik Börne sin Afsked. Den jødiske Menighed i Frankfurt havde under Interregnet af Senatet tilkøbt sig Borgerrettighederne for en Sum af 440,000 Gylden. Man kasserede simpelthen disse Rettigheder — selvfølgelig uden at give Pengene tilbage. Det var, skriver Karl Gutzkow, som om de Kurerer, der fløj frem og tilbage mellem Wien, hvor Fredskongressen havde sit Sæde, og de andre tyske Byer, der havde hver sin Reaktionskongres, oprev Furer i den blodsivende tyske Jord, i hvilke man paany vovede at saa de gamle Fordommes og Forrettigheders Sæd.

Det franske Herredømmes Fald berøvede Börne hans Embede og hans Ulykkesbrødre deres Menneskerettigheder; han var upersonlig nok i sin Tankegang til siden hen som før at ansé dette Fremmedherredømme for en Skændsel.

Det kan imidlertid ikke undre, naar Goethes LigeGYldighed ogsaa over for dette Udslag af den store Reaktion styrkede Börne i hans Had til en Personlighed, der fra ingen ham tilgængelig Side syntes ham stor. I sin begejstrede Anmeldelse af Bettinas Bog »Goethes Brevveksling med et Barn« — maaské den mest desorienterende Kritik, Börne har forfattet — skriver han: »Hvad gjorde Goethe, den største Digter, til et saa lille Menneske, hvad slyngede Humle og Petersilie ind i hans Lavrbærkrans? Hvad satte Nathuen paa hans ophøjede Pande? Hvad gjorde ham til Forholdenes Træl, til fejg Filister, til Smaastadssjæl? Han var Protestant og hans Familie hørte til det herskende Parti i Frankfurt, dens Medlemmer kunde blive Medlemmer af Senatet. Da han 60 Aar gammel stod paa Højden af sit Ry, og Virakskyerne under hans Fødder skillende skærmede ham mod Dalboernes lave Lidenskaber — saa ærgrede han sig, da han erfor, at Frankfurterjæderne fordrede Borgerrettigheder og fraadede mod den »Humanitetsvaasen«, der talte Jødernes Sag«.

Hvad Börne mindst af alt kunde tilgive Goethe, det var dog dennes Stilling til de store. Han oversaa, at den Menneskealder, han selv var yngre end Goethe, betegnede en Sfæreforandring i Skribentens Stilling til Fyrsterne og Publikum. I Tyskland levede i det attende Aarhundrede Skribenterne ikke af Honorarer men af Tilegnelser. Digterne vare nødte til at søge en fornem Beskytters Yndest, til at undervise adelige Junkere eller ledsage unge Prinser paa Dannelsesrejser. Wieland modtog Pengegaver til Tak for

Dedikationer, Schiller tog med Glæde mod den Understøttelse, Hertugen af Augustenborg skaffede ham fra Danmark. Monarker og Fyrster, høje Herrer, Aristokrater nærrede jo i Slutningen af det attende Aarhundrede en virkelig, ja hæftig Interesse for Filosofi og Poesi, for al den nye Sandhed og Skønhed; de drog Forfatterne til sig som deres Ligemænd. Det var først ved den franske Revolution at dette smukke Forhold ophørte, og Goethes Livsstilling var ordnet før Revolutionen.

Börne stirrede sig blind paa de løsrevne Udtryk for Goethe's Fyrsteveneration. Han afskriver etsteds denne Passus af Goethe's Dagbog: »Derefter havde jeg den uventede Lykke at turde gøre deres kejserlige Højheder Storfyrst Nicolaus og Gemalinde min Opvartning i mit Hus og min Have. Hendes kejserlige Højhed, Fru Storfyrstinden, forundte mig at nedskrive nogle poetiske Linjer i hendes sirligt prægtige Album«, og Börne tilføjer: »Det skrev han i sit 71de Aar, hvilken Ungdomskraft!« Jo ældre han blev, jo mere han selv udviklede sig til ikke at være andet end en Inkarnation af den politiske Overbevisning, et Væsen, i hvilket den politiske Overbevisning havde bemægtiget sig det hele Sjæleliv, Talentet og Viddet, og hos hvem den var omdannet til en Religion med alle Religionens Ytringsformer: Tro, Andagt, Fanatisme — des mere værdiløs ja foragtelig forekom Goethes Tilskuerrolle til de politiske Kampe ham. Et andet Sted skriver han: »Goethes Dagbog har jeg nu endt. En saa tør og livløs Sjæl gives der ikke mere i Verden, og intet er pudsigere end den Naivitet, med hvilken han lægger sin Følelseløshed for Dagen . . . Og saadanne Konsuler har det tyske Folk valgt sig: Goethe, der mere angst end en Mus, roder sig ned i Jorden og gerne giver Luft, Lys, Frihed, alt bort, naar han blot rolig i sit Hul kan tære paa det ranede Stykke Flæsk, og Schiller, der ædlere, men ligesaa modløs skjuler sig for Tyranniet bag Skydunst, og oppe hos Guderne forgæves beder om Hjælp, og blændet af Solen ikke mere sér Jorden og glemmer Menneskene, som han skulde hjælpe. Og saaledes — uden Fører, uden Formynder, uden Retsven, uden Beskytter — bliver det ulykkelige Land et Bytte for Kongerne, og Folket en Spot for Folkene«.

Fra Sommeren 1818 af optræder Börne, der hidtil kun nu og da havde udgivet Brochurer, som selvstændig Journalist, idet han udgav og næsten alene forfattede Tidsskriftet »Die Wage«. Han var den første Journalist i stor Stil, som den tyske Literatur

havde frembragt, og først han gjorde den periodiske Presse i Tyskland til en Magt. Jeg ejer de fleste, nu saa sjældne, Hæfter af hint gamle, epokegørende Tidsskrift »für Bürgerleben, Wissenschaft und Kunst«. Midlet, hvorved det trængte igennem, var Udgiverens levende Stil og træffende Vid. Det behandlede Politik og Literatur og Teater, det havde Medarbejdere som Görres (før dennes Omvendelse) og som Willemer, Goethes rationalistiske og frisindede Ven, (»Suleika«s Ægtemand); men hvad for et Tema, Tidsskriftet end fremdrog, saa fik det ved Behandlingsmaaden en politisk Farve. I Løbet af de fire Aar, i hvilke Börne forestod Udgivelsen af »Die Wage«, overtog han desuden Redaktionen af to Dagblade, først af »Zeitung der freien Stadt Frankfurt«, som han paa Grund af Censurens uophørlige Plagerier maatte opgive allerede efter tre Maaneders Forløb, saa af Bladet »Die Zeitschwingen«, der blev undertrykt ved et Magtbud, samtidig med at der idømtes Redaktøren en kortvarig Fængselsstraf. Börne rejste nu for første Gang til Paris, hvorfra han en Tid lang leverede Korrespondancer til Cottas forskellige Tidsskrifter, men vendte dog allerede 1822 tilbage til Tyskland, hvor en lang og farlig Sygdom udtømte hans pekuniære Hjælpekilder og tvang ham til at henvende sig om Bistand til sin Fader.

Denne var yderst misfornøjet med ham. Af sine andre Børn havde han Glæde; men denne Søn, Doktoren, der intet kunde fortjene, havde, paastod han, allerede kostet ham store Summer, og var dog ikke blevet andet end Forfatter af Artikler og Skrifter, hvis Tendens aldeles ikke billigedes af hans Ungdomsven, Fyrst Metternich i Wien. Hvad skulde han skabe sig Fjender for! angribe de store! Passede det for hans Samfundsstilling? Hvad var han overhovedet i Verden, siden han tillod sig at føre saa stort et Ord? Nu kunde han have været Læge og have samlet sig Praksis, eller været Advokat og have ført Rothschilds Processer. I Stedet skrev han Tidsskriftsartikler, rejste den Smule Penge op, som de indbragte ham, og spærrede sig ved sine ugudelige Bemærkninger om de store enhver Lejlighed til nogensinde at komme paa grøn Gren.

Og Faderen kendte tilstrækkeligt til de politiske Forhold for at vide, at hans Søn aldeles ikke behøvede at blive Læge eller Advokat for at faa en indbringende Stilling. Han vidste ret vel, hvorfra Hr. von Gentz og Hr. Friedrich von Schlegel fik deres Veksler.

Næppe havde Börne begyndt en regelmæssig Virksomhed som Skribent, før de store reaktionære lagde Mærke til hans Talent. I et Brev fra Rahel fra 1819 hedder det, at Gentz har anbefalet hende »Die Wage« som det aandrigste, vittigste, der i hine Dage skreves, det bedste af den Art, der overhovedet siden Lessing var kommet frem. Börne's Fader vidste godt, at Hr. von Gentz roste Sønnens Stil, og Fyrst v. Metternich hans politiske Kundskaber. Uden at spørge sin Søn arbejdede han da paa at skaffe ham en fordelagtig Byggegrund paa Samfundets Solside. Da Börne erfór derom, havde Metternich allerede grebet til med begge Hænder: Börne skulde leve i Wien med Titel, Rang og Indtægt som kejserlig Raad uden at være bunden til nogen som helst Tjeneste derfor. Ubetinget Censurfrihed var sikret ham for alt, hvad han maatte ville skrive. Han skulde være sin egen Censor. Og vilde han efter nogle Maaneders Forløb opgive sin Stilling, stod det ham frit for. Saaledes vilde han jo allerbedst kunne arbejde for Fremskridtets og Humanitetens Sag.

Faderen skrev: Kære Louis! jeg beder dig, læs dette Brev med samme Opmærksomhed, med hviiken jeg har læst dit. Tro mig, din saa højt priste Uafhængighed er prekær; vil den eller kan den bevares? Hvorfor skulde dog ikke ogsaa du en Gang tænke paa et fast Udkomme? . . . Hvori bestaar din nærværende Lyksalighed? Dog vel ikke i de 500 Francs [maanedligt Honorar fra Cotta]? For din Fremtids Skyld, beslut dig dog til paa min Bekostning at gøre en Rejse til Wien; jeg besværges dig ikke at forskærtse din Lykke . . .«

Börne afslog alt, afslog det saa kort, at han end ikke en Gang vilde tale med Magthaverne. Goethe kunde lade sig gøre til Gehejmeraad ved et Hof, han ikke. Og Fristelsen var vel større for den fødte Plebejer, der paa Kommando havde maattet hilse enhver forbigaaende, end for den store Patriciersøn. Naar man læser Börne's haarde, haanlige Domme om Goethe, bør man ikke over deres Uretfærdighed glemme, at der stod en Mand bag Ordene, der ikke vilde gøre hvad Goethe havde gjort.

I Sommeren 1830 laa Börne ved Badet Soden i Nærheden af Frankfúrt for at komme sig efter en langvarig Gigtfeber og gentagne Anfald af Blodstyrtning. Hans Dagbog viser, i hvilken Grad alle hans politiske Forhaabninger vare slukte, alle hans Ønsker forstummede. En Sjæl som hans, hvis Vilje til det gode var en Lidenskab, og hvis Hungren og Tørsten efter Retfærdighed

tærede paa Livskraften, kunde til sidst ikke bære Trykket af den politiske Reaktion.

Han var nu 44 Aar gammel og havde siden Frihedskrigens Tid, det vil sige som Yngling og Mand, kun oplevet Slethedens Triumfer og dens Forfølgelse af alt, hvad der var Retsind og Frisind. Han havde aldrig kunnet løfte sit Øje op fra det Blad Papir, han beskrev, uden at sé den blege Frygt for enhver stor Lidenskab, for Idealer, ja for Ungdom trone paa Herskersæderne Side om Side med dyrisk Selvopholdelsesdrift og dyrisk Svælgen i Nydelse — Principet Metternich og Gentz. Han havde ikke opgivet det ringeste af sin Ungdoms og Manddoms Overbevisning, men over Verden hang et Sørgeflor. Han følte sig til Mode, som sad han i Tyskland paa Havets Bund, og en Dykkerklokke netop gav ham Luft nok til ikke at kvæles. I Paris havde han aandet frisk Luft. Dér havde Solens Lys, menneskelige Stemmer, Livets Larm henrykt ham. Nu gøs han af Kulde nede blandt Fiskene. Han døjede den forfærdeligste Kedsomhed. Stilheden gjorde ham syg: det snævre i alle Forhold skürede hans Hud til Blods.

Han var en af de Naturer, som i Længden ikke udholde Eksistensens Solosang. Han maatte have Symfonier af Beethoven eller Tordenvejr. Han var af de Mennesker, der ikke føle sig tilpas i en Loge i Teatret. Han vilde sidde i Parkettet med alt Folket om sig.

Det forekom ham som om Livets Værdier i Tyskland bleve udprægede under Jorden, i Midnatsstilhed, saadan som Falskmøntnere præge. De der i Tyskland arbejdede, nød ikke, og de, som nød, de som oppe i Dagslyset satte de Livsværdier i Omløb, der vare frembragte der nede i Mørket under Angest og Bæven, de arbejdede ikke. I Frankrig levede et livsglad Menneske et Liv som et Ilbud, der sendes med Depecher til fremmede Byer, stedse til andre og som paa sine lange Rejser sér og nyder det mest forskelligartede, i Tyskland levede han som en Postillon, der stadig foretager samme korte Rejse frem og tilbage mellem to Holdsteder og hvem Lykken rækker en ussel Drikkeskilling derfor. Ganske vist kunde saa Postillonen gøre Rejsen i Søvn; han kendte hver Sten paa disse to Miles Vej, og det kaldte man i Tyskland Grundighed; men Börne, der sad i Soden i det lille Hotel og studerede Gasernes Kampe i Gaarden, Kalkunhanernes Skinsyge og Hunnernes Koketteri, var ikke glad ved den Lejlighed til sjælden Grundighed, der tilbød sig for ham.

Da fik han Efterretningen om at Ministeriet Polignac havde udstedt Ordonnanserne, begaaet Forfatningsbrud, og anende alt hvad dette Skridt vilde have til Følge, udbrød han: »Og Gud sagde, det vorde Lys!«

Efterretningen om Julirevolutionens Udbrud fulgte. Med Utaalmodighed ventede han hver Dag paa den Time, da Aviserne kom. Han gik daglig ud paa Landevejen og spejdede efter Postbudets Komme. Varede det ham for længe, gik han lige til Höchst, hvorfra Aviserne bleve bragte. Snart holdt han det ikke mere ud i Soden. Han vendte tilbage til Frankfurt og forbavsede; elektriserede dér sine Omgivelser ved sin Ild. Man genkendte ikke den tidligere saa tavse Börne med det lidende Ydre; der syntes at være skét et Mirakel med ham; han var ung og rask paa ny. Alle hans gamle Drømme syntes virkeliggjorte og alt, hvad han i de lange Tider havde maattet holde nede i sit Sind, sprang i Vejret som elastiske Fjedre, naar et Tryk tages bort.

Snart holdt han ikke heller Opholdet i Frankfurt ud; efter kort Tids Forløb var han i Paris.

Samtidig med at Börne i det lille Badested ved Frankfurt (ganske ligesom Heine i hine Dage paa Helgoland) blev sat i en hæftig Sindsbevægelse ved Efterretningerne fra Frankrig, fandt i den 81aarige Goethes Arbejdsværelse den berømte Misforstaaelse Sted, idet den besøgende, som modtoges af Oldingens glade Udraab over den store Afgørelse i Paris, i Begyndelsen troede, at Goethe mente Julidagene, og først noget efter forstod, at han talte om Afgørelsen af den naturvidenskabelige Strid mellem Cuvier og Saint-Hilaire til Fordel for den sidste.

Længe nok har man i denne mindeværdige Misforstaaelse alene sét Symptomet paa Goethes Begrænsning over for det politiske; det er kun billigt at fremhæve den betegnende Anekdotens anden Side: den gamle Vismands berettigede Overlegenhedsfølelse over for Historiens Smaabegivenheder. I Virkeligheden var denne naturvidenskabelige Strid ved sit Idéindhold vægtigere og i sin omformende Virkning paa det aandelige Verdenskorts Udseende betydningsfuldere end den franske Statsomvæltning. Saint-Hilaires Teorier om Typens Enhed bebude jo Bogen om »Arternes Oprindelse«. Men Billedet af Börnes Overvældelse ved den politiske Katastrofe i Frankrig træder endnu skarpere frem paa Baggrund af Goethes Uanfægtelighed.

Dog paa det oplivende og begejstrende Indtryk af Julirevo-

lutionens Udbrud fulgte et andet, der skærpede den politiske Lidenskabs Braad hos den yngre Slægt: Indtrykket af den polske Opstands Udfald. Oprøret i Polen, der varede fra Vinteren 1830 til Sommeren 1831, var af næsten alle Evropas Folk bleven fulgt med den mest levende Deltagelse. Alle vidste, at hvad der i Polen kæmpedes om, det var om Enevælde eller Folkefrihed skulde herske i Evropa for Fremtiden. Med yderste Spænding agtede man derfor paa de kæmpende Parters Stilling; enhver Sejer for Polakkerne blev hilst med Jubel, ethvert Nederlag ledsaget af Folkesorg. Til Slutningen, da man saa, at Polakkerne ikke var i Stand til at sejre ved egne Kræfter alene, indløb talrige Adresser fra Undersaatterne til de forskellige tyske Regeringer om at staa Polen bi. Da alt var ude, stræbte Folkene i det mindste at lægge deres Medfølelse for Dagen og vise de polske Tropper paa deres Vandringer gennem Mellemevropa til Frankrig saa stort Gæstevenskab som muligt. Over alt bleve de modtagne med Begejstring; næsten enhver tysk By havde sit Udvalg, der samlede Penge ind til Polakkerne og besørgede deres Viderebefordring.

Med Polen faldt Formuren mod den nordiske Absolutisme. Liberalismen, der i det foregaaende Aar næsten uden at finde Modstand havde udbredt sig over Evropa, havde, som en Gang Napoleon, nu haft sit russiske Felttog. Og de frisindede tyske Skribenter havde en Følelse som sprøjtede Blodet fra Warschau op paa deres Papir.

Straks efter Opstandens Undertrykkelse rettede Petersburgerkabinetet en Note til de tyske Regeringer, i hvilken den opfordrede dem til at holde den revolutionære Aandsretning i Tømme og tilbød sin Hjælp dertil. Censuren skærpedes, liberale Blade og Tidsskrifter undertryktes, medens Kamrene rundt om i de forskellige Lande protesterede og den frisindede Presse trods alle Advarsler og Trusler med hver Dag førte et lidenskabeligere og bitrere Sprog.

Af denne Stemning fremkaldtes og i denne Stemning modtoges de første Bind af Börnes Pariserbreve, med hvilke han som Forfatter kulminerer, og der gav ham det Ry, som paa Hambacherfesten indbragte ham den uafbrudte Hyldest som den ypperste Hævder og Forsvarer af Friheden i Tyskland.

Det kan ikke undre, at det netop er i dette Aar han giver sin Antipati mod Goethe det hæftigste Udtryk. Som bekendt

fortæller Goethe i sine Aarshæfter, hvilke Börne i hin oprørte politiske Stemning for første Gang gennemlæste, hvorledes han i 1790 under sit Ophold ved Hæren i Schlesien skrev nogle Epigrammer, dernæst i Breslau ved Soldaterhoffet dér studerede sammenlignende Anatomi og levede som en Eneboer fortabt i dette Studium, endelig at den Begivenhed, der foranledigede ham til Studiet var det Fund, han en Aften i Venedig havde gjort af en halvsprængt Faarehjærneskal.

Börne skriver herom: »Hvorledes! Goethe, et rigtbegavet Menneske, en Digter; den Gang i Livets skønneste Aar . . . han var i Krigsraadet, i Titanernes Lejr, dér, hvor for fyrretyve Aar siden Kongernes frække, men dog ophøjede Kamp mod Folkene begyndte, og til intet begejstrede dette Skuespil ham, til ingen Kærlighed, intet Had, ingen Bøn, ingen Forbandelse, til intet uden nogle Epigrammer, hvilke han selv betragter som for værdiløse til at han kan meddele Læseren dem. Og da de prægtigste Regimenter, de skønneste Officerer drog ham forbi, frembød der sig intet bedre Stof for hans Betragtning end den sammenlignende Anatomi! Og da han i Venedig spadserede ved Havets Bred — Venedig, et bygget Æventyr af tusend og en Nat; hvor alt toner og funkler: Natur og Kunst, Menneske og Stat, Fortid og Nutid, Frihed og Herrevælde; hvor selv Tyranni og Mord kun klirre som Lænkerne i en uhyggelig Ballade; Sukkenes Bro, de ti Mænd, det er Tartarusscener — Venedig, hvortil jeg sender længselsfulde Blikke, men som jeg ikke kan nærme mig til, fordi det østerrigske Politi ligger paa Lur foran Byen og med sit giftige Slangeblik skræmmer mig tilbage — dér, efter Solnedgang, da Aftenrødmen overstrømmede Hav og Land og Lysets Purpurbølger sloge sammen over denne Stenmand og farvede ham, den evigt graa, og da maaske Werthers Aand kom over ham, saa han følte, at han endnu havde et Hjærte, at der gaves en Menneskehed om ham, en Gud over ham, og han forfærdedes over sin døde Ungdoms Aand, og Haarene rejste sig paa hans Hoved — da krøb han i sin Angest efter Sædvane, for at blive alle Grublerier kvit ind i en sprængt Faarehjærneskal og holdt sig skjult dér, til der atter kom Nat og Kølighed over hans Hjærte! Og den Mand skal jeg ære! den Mand skal jeg elske! Før kaster jeg mig i Støvet for Vitzli-Putzli; før vil jeg slikke Dalai-Lamas Spyt!«

Visselig skulde Börne ære denne Mand og netop af den Grund, hvorfor han udtaler sin Ringeagt for ham. Ti paa intet

Punkt straalere vel hans Hæder mere klart. Medens Börne her røber, at han som alle andre rejsende i Venedig vilde have kastet sig ud i intetsigende Maaneskins- og Solnedgangssværmerier, vilde have fablet om Sukkenes Bro og Tyranniets Ødelæggelser og Frihedens Velsignelser og alt, hvad der toner og funkler — stirrede Goethe paa hin Faarehjærneskal. Hvad var der ved den? Den var bristet, og med dette ubevæbnede Seerøje, der trængte ned i Naturens Dybder, ned i Livets inderste Værksted, fra hvilket Tingenes Former udgaa, saá Goethe den store Sandhed, han alt forud havde anet, at samtlige Hjerneknogler vare opstaaede af omdannede Hvirvelknogler, gjorde altsaa for Osteologiens Vedkommende en Opdagelse, der var beslægtet med den, som han da allerede havde nedlagt i sit Skrift om Planternes Metamorfose, grundlagde den filosofiske Anatomi som han havde grundlagt den filosofiske Botanik. Börne begreb ikke, at denne Aand, hvis Livsværk er en af Grundpillerne i den moderne Verdens Bygning, her ved sin Sans for Enheden i Formernes Forskellighed, ved sin hellige Enfold, minder om de ældste Ophavsmænd til Oldtidens Videnskab, en Thales, en Heraklit.

Den fortjænte Beundring for Börnes Karakterrenhed og sædelige Begejstring bør ikke anfægte Anerkjendelsen af Goethes Menneskeværd, end mindre Beundringen for Goethes Geni. Det er ligesaa urimeligt at maale Goethe med Börnes falske Maalestok fra 1830, som at maale Börne selv med den falske tyske Maalestok fra 1870, og, som det nu til Dags skér, betragte ham som en Forhaaner af sin egen Nation og dens ypperste Mænd. Det var naturligt, nødvendigt, at Börne maatte ringeagte Goethe; vi forstaa hans Ikke-Forstaaen uden at dele hans Uvilje. Og vi kunne i fuldt Maal glæde os ved hans Skrifters mandige Patos og skærende Vid den Dag i Dag, selv om vi ikke drage de Konsekvenser, hans Naturs ensidige Anlæg tvang ham ud i, og ikke over hans Prosas sydende og blinkende Kaskader glemme Udstrækningen og Dybden af det stille Ocean, som hedder Goethe.

GEORG BRANDES.

Om Realisme i Videnskab og Tro ¹⁾.

Ordet Realisme bruges i vore Dage hyppigst som Betegnelse for en Retning i den poetiske Literatur. Det anvendes snart i dadlende, snart i rosende Betydning, men sjælden med klar Bevidsthed om hvad det egentlig udtrykker og om Grænserne for Gyldigheden af det Begreb, det angiver. En klar Redegørelse herfor vil maaske først komme, naar den moderne æstetiske Retning fuldstændigere og tydeligere har udfoldet sit Væsen og sine Konsekvenser. Det er ikke den æstetiske Realisme, jeg her vil drøfte. Jeg vil derimod søge at fremhæve det ejendommelige ved den realistiske Tendens, der i vor Tid ikke mindre tydelig ytrer sig paa Videnskabens og paa Livsanskuelsens Omraade. Det følger af sig selv, at der maa være en indre Forbindelse mellem Tendenserne paa de forskellige Omraader, thi lige saa lidt i den aandelige som i den fysiske Verden gives der noget tilfældigt og isoleret. Den menneskelige Aand kan ikke udstykkes saaledes, at den i sin Fantasi følger Veje, som aldeles ikke have noget analogt og parallelt med de Veje, den slaar ind paa i sin Tænkning og i sin Tro. Det er kun de mest doktrinære og forstokkede af den moderne æstetiske Realismes Modstandere, som hævde Kunst og Poesi en saa afsondret Plads i Aandens Verden, at Strømningerne fra andre Omraader ikke kunne eller ikke bør kunne naa derhen. Ved at drøfte Realismens Natur og Berettigelse paa ét Omraade, give vi indirekte Bidrag til Forstaaelse af dens Fremtræden paa andre Omraader.

¹⁾ I det væsentlige et Foredrag, holdt i »Studentersamfundet« den 2den September 1882.

I.

I den mest omfattende Betydning kunne vi definere Realismen som de naturlige Aarsagers Princip. Naar Realismen har Modstandere, og naar den først langsomt har arbejdet sig frem til klar Bevidsthed, maa det altsaa komme af, at man har søgt og endnu søger Forklaringen af Fænomener og Begivenheder ad andre Veje end ved Hjælp af de naturlige Aarsager.

Menneskets Trang til at finde Tingenes Aarsager har ytret sig længe før Grundlæggelsen af en realistisk Videnskab. Der kan ikke paavises nogen Periode i den menneskelige Aands Udviklingshistorie, i hvilken den har staaet aldeles passivt over for Sansindtrykkene, uden det mindste Forsøg paa at forklare sig dem paa en eller anden Maade. De lavest staaende Vilde have deres Naturforklaring, der, sét fra deres Standpunkt, kan have en fuldkommen rationel Karakter. Og dersom vi kunde sætte os tilstrækkelig ind i Dyrets Bevidsthed, vilde vi sikkert finde, at det fortolker de Indtryk, det modtage, efter visse Synspunkter. Det følger allerede af, at Lovene for Forestillingernes Forbindelse (Idé-associationen) vise sig at gælde lige saa vel for den dyriske som for den menneskelige Bevidsthed. Erkendelsens Historie begynder altsaa ikke med en Periode, i hvilken der blot indsamles enkelte Indtryk, som saa i en følgende Periode forbindes og bearbejdes. Paa ethvert Trin af Erkendelsens Udvikling ytrer der sig en mere eller mindre udpræget Stræben efter at forene det mangfoldige og sammensmelte det beslægtede.

Modsætningen mellem de forskellige Perioder i Erkendelsens Historie er derimod karakteriseret ved de forskellige Forklarings- eller Fortolkningsprinciper, der anvendes paa Erfaringerne. Og her staa især to store Principer i skarp Modsætning til hinanden.

Det ene fortolker Naturfænomenerne efter Regler, der hentes uden for Naturen; det andet fortolker Naturen ved Naturen selv.

Under den første Art af Naturforklaring hører al Mytologi. Den mytologiske Naturopfattelse forklarer Fænomenerne som Udslag af personlige Væseners Vilje. For den er Naturen befolket af mere eller mindre menneskelignende Aander, hvis Indgriben især spores i mærkelige og betydningsfulde Begivenheder. Fra Fantasiens og Drømmenes Land befolkes den virkelige Verden.

Paa det primitive Aandstrin, hvor Drømmelandets Beboere ere lige saa gode Realiteter som den virkelige Verdens Fænomener, er det i sig selv fuldstændig konsekvent og berettiget at lægge dem til Grund ved Naturforklaringen. I de højere Folkereligioners Teologi er det sidste Forklaringsprincip for alt et overnaturligt Væsens Vilje. Ligeledes aldeles konsekvent, naar man én Gang har slaaet Realiteten af et saadant overnaturligt Væsen fast. Men den Naturforklaring, som herved kan naas, betragter ikke Naturen i dennes eget Lys. Lige som Arkimedes ønskede et Punkt uden for Jorden for at kunne bevæge denne, saaledes har Teologien søgt sig et Punkt uden for Naturen for at kunne forklare denne.

Noget lignende gælder ogsaa om mange Former for filosofisk Idealisme. Naar man finder den egentlige Forklaring af et Naturfænomen i det Formaal, i hvis Tjeneste det antages at staa, eller den Idé, man mener, det udtrykker, saa forklarer man heller ikke Naturen ved Naturen selv. Ti hvorfra kende vi Formaalet eller Ideen? Selve Erfaringen lærer os dem ikke; Kundskaben om dem maa altsaa hentes fra en anden Kilde end den, gennem hvilken Naturfænomenerne blive os tilgængelige. Vi maa altsaa have en særegen Ævne til at erkende »Ideeerne«, og vor Erkendelsesevne spaltes i to Grene, hvis Sammenhæng ikke kan paa-vises. Vi have paa den ene Side en Ævne til at opfatte det i Erfaringen givne, paa den anden Side en Ævne til at træde i Forhold til en højere Verden og fra denne at hente Principerne til Forstaaelse af Erfaringsverdenen. For saa vidt de naturlige Aarsagers Princip anerkendes, betragtes det blot som hørende under den lavere Erkendelse. Den sande Erkendelse faa vi først, naar vi genkende Ideeerne i Erfaringsverdenen. Denne af Platon, den spekulative Idealismes Stamfader, grundlagte Opfattelse gaar under forskellige Former igen lige til den nyeste Tid.

Realismen med de naturlige Aarsagers Princip udleder derimod stedse Naturfænomenerne af andre Naturfænomener, de mere sammensatte Fænomener af de simplere. Naar det hedder, at Naturen skal forklares ved sig selv, maa det erindres, at Naturen er en uoverskuelig Verden af Fænomener, der udfolde sig for os i Tiden og i Rummet. Ethvert Punkt inden for denne Verden bestemme vi ved dets Forhold til andre Punkter. Vi gaa ikke udenfor Naturen, da vi have nok at gøre med at forbinde den uendelige Mængde af Elementer inden for den. Eller rigtigere sagt: Udtrykkene »inden for« og »uden for« tabe nu deres Be-

tydning. Hvor langt vi end gaa fremad fra Aarsag til Virkning, eller hvor langt vi gaa tilbage fra Virkning til Aarsag, — en Grænse øjne vi ikke. Vor Forsken kan staa stille, fordi den mangler Midler til at komme videre, saaledes som f. Ex. Kants og Laplaces Hypotese ikke fører os længere tilbage end til den roterende Urtaage. Men hvor som helst vi begynde eller ende, staaer der stedse et nyt Spørgsmaalstegn. Det Princip, at Naturen skal forklares ved sig selv, stiller derfor en uendelig Opgave. Naturen som Helhed, som den Totalitet, der indbefatter alle Naturfænomener i indbyrdes Sammenhæng, er et Ideal for vor Erkendelse, til hvilket den Skridt for Skridt nærmer sig, men som den aldrig fuldt vil kunne virkeliggøre.

II.

Naar vi gennemtænke Realismens Begreb paa denne Maade, falder den absolut fjendtlige Modsætning til Idealismen bort. Det er en af Idealismens Grundtanker, at vi ikke kunne blive staaende ved de enkelte, isolerede Kendsgerninger, men maa søge et Baand, der kan bringe Sammenhæng og Enhed til Veje. Idealismen har fejlet ved den Antagelse, at vi kunne naa denne Enhed og Sammenhæng ad anden Vej end netop ved fortsat Bearbejdelse af Erfaringens Kendsgerninger. I sin Utaalmodighed foregreb den et Ideal, som kun langsomt og kun tilnærmelsesvis kan naas; og da den ikke fandt dette Ideal fuldt begrundet ved Erfaringen, udledte den det af en højere Sfære.

Kun da blive Realisme og Idealisme fuldstændige Modsætninger, naar Realismen helt opgiver den Grundsætning, at sand Erkendelse ikke bestaar i ophobede Erfaringer, men er Indsigt i den indre Sammenhæng mellem Erfaringerne. Men denne Grundsætning kan Realismen ikke opgive, da den er al Videnskabs første og vigtigste Grundsætning. Naar Realismen vender sig polemisk og tvivlende mod den idealistiske Spekulation, kan det kun være, fordi den mener, at Idealismen har misforstaaet og misbrugt hin Grundsætning. Dens Tvivl er Udtryk for en dybere Tro: *alte dubitat qvi altius credit!* Tvivl og Negation ere ikke Videnskabens sidste Ord. Der er naturligvis mange populære Fordomme, der for den videnskabelige Kritik opløses i Intet, mange Problemer og Spørgsmaal, der ved nærmere Prøvelse vise sig at skyldes illusoriske Forudsætninger deres Opstaaen. Den

menneskelige Aand er oprindelig sangvinsk. Den venter ikke taalmodig paa Erfaringens Belæring, men haster forud med sine Dogmer og Hypoteser. Med fremskridende Erfaring følger derfor ogsaa fremskridende Kritik. Erfaringsvidenskabens Udvikling medfører en Inddæmningen af Forestillingsforbindelser, der hidtil bredte sig trygt i alle Retninger som en Flod, der er gaaet over sine Bredder. Men denne negative, hæmmende Virksomhed er kun den ene Side af Sagen.

Kampen mellem de forskellige Naturopfattelser afgøres paa samme Maade, som Kampen mellem Drøm og Virkelighed. Jeg tillægger det vaagne Liv og dets Indhold Realitet, fordi det er mere omfattende og mere sammenhængende end Drømmen, der altid er mere eller mindre fragmentarisk. Den større og fastere Sammenhæng gør den mindre og løsere Sammenhæng begribelig, ikke omvendt. Kun derved, at Realismen giver os en mere sammenhængende Verdensopfattelse end den spekulative Idealisme og Teologien formaaede, kun derved vil den kunne bestaa i Kampen. Om Enkelthederne vil der altid kunne strides. Fordi én Række Erfaringer maa forklares efter Realismens Princip, kunne andre Erfaringer i sig selv godt være at forklare idealistisk eller teologisk. Realismen bliver derfor først en ejendommelig Verdensopfattelse, naar den vover sig ud over det blot givne eller det hidtil givne og aabner Udsigten til en total og gennemført Anvendelse af de naturlige Aarsagers Princip. Det er dette, som er sket i de store naturvidenskabelige Hypoteser, hvis Række aabnes af Kant's og Laplace's Teori og slutter med Darwin's og Spencer's. Disse Hypoteser ere voxede naturlig frem som Konsekvenser af Videnskabens Udviklingsgang. I dem træder Realismen tydelig frem som almindeligt videnskabeligt Princip. Det er ikke altid sagt, at Detailforskerne blive sig dette Princip bevidst. Arbejdets Deling paa Videnskabens Omraade har ført det med sig, at den enkelte Forsker med Lethed og tilsyneladende ogsaa med god Samvittighed kan grave sig ned paa et enkelt Punkt uden at bekymre sig om, hvor vidt de Principer og Metoder, han følger, have almindeligere Betydning og indeholde Konsekvenser af indgribende Betydning for hele Verdensopfattelsen. Mange Naturforskeres Stilling til Darwinismen finder sin Forklaring herved. Den, som derimod fæster sit Blik paa Videnskabernes almindelige Udviklingsgang og sér, hvorledes ethvert Fremskridt i Forstaaelse er vundet ved Anvendelse af de naturlige Aarsagers

Princip, betragter dette Princip som det, der er kaldet til at beherske hele vor Naturopfattelse. Det maa udfolde alle sine Konsekvenser; vi maa tilegne os det; uden om det fører ingen Vej.

Er Realismen da bevist? Ingenlunde. Og den kan lige saa lidt i egentlig Forstand bevises, som noget Princip i det hele kan det. Vi naa til et Princip, naar vi ved at følge en Udviklingsgang opdage en herskende Regel eller en Tendens, der træder des tydeligere for Dagen, jo mere Udviklingen skrider frem. Ethvert Princip er for saa vidt en Hypotese, som vi prøve at anvende i Virkeligheden. Vi prøve det ene Princip efter det andet, indtil vi finde det, der bedst formaar at forstaaeliggøre det givne. Mytologiens Guder og Platonismens Ideer vilde endnu herske i Videnskaberne, hvis den fremskridende Erfaring forklaredes lige saa godt ved dem som ved de naturlige, for selve Erfaringen tilgængelige Aarsager. Den videnskabelige Realismes Gyldighed og Berettigelse vil bero paa, om den virkelig angiver det eneste Princip, som kan bringe Enhed og Harmoni i vor Tænkning, og om den vinder fortsat Bekræftelse under Videnskabens Fremskriden. Foreløbig angiver den den eneste Maade, paa hvilken vor almindelige Verdensanskuelse kan komme i Harmoni med den Aand, i hvilken Enkeltundersøgelserne ledes, hvilket kommer af at den selv ikke er andet end den moderne Videnskabs egen Aand.

III.

Udtrykket: naturlige Aarsager behøver en nærmere Forklaring. Dersom vi ved det naturlige forstaa det, der kan blive Genstand for almenmenneskelig Erfaring, saa høre de aandelige Fænomener lige saa vel til Naturen som de materielle. Naar den levende Følelse sætter Fantasien i Bevægelse, eller naar vi ved en Villiesanstrængelse genkalde noget i vor Erindring, da have vi her lige saa vel et naturligt Aarsagsforhold, som naar Legemerne udvides ved Tilførsel af Varme eller presses sammen ved stærkt Tryk. Naturen indbefatter altsaa to Grupper eller Rækker af Fænomener, som vi kun ad Hypotesens eller Spekulationens Vej kunne bringe i Forbindelse med hinanden: de materielle Fænomener, der udfolde sig i Rummet, og Bevidsthedslivets Fænomener, som kun ved vor Selviagttagelse blive os umiddelbart tilgængelige, og som kun paa symbolsk Maade kunne fremstilles

Rummets Form. For begge Grupper gælder de naturlige Aarsagers Princip. Den videnskabelige Psykologi søger de sjælelige Fænomeners indbyrdes Sammenhæng, lige som Fysiken og Kemien søge de materielle Fænomeners indbyrdes Sammenhæng. Begge Steder forklare vi Naturen ved Naturen selv.

Vanskeligheden ligger, som allerede bemærket, i at finde Forbindelsen mellem de to Erfaringsomraader. Materialismen hugger Knuden over, idet den oversér deres Forskellighed og uden videre gør det aandelige til en Form for eller et Produkt af det materielle. Men det maa vel fastholdes, at Spørgsmaalet om Forholdet mellem det aandelige og det materielle er et aabent Spørgsmaal inden for Realismen. Realismen kan meget vel anerkende, at der er en saadan Forskel mellem de to Erfaringsgrupper, at den ene ikke kan føres tilbage til den anden, skønt de vise sig at staa i inderlig Forbindelse med hinanden. Vi kende ingen aandelige Fænomener, der ikke ere knyttede til materielle Fænomener, men vi have intet fælles Maal, der kunde tydeliggøre os, hvorledes en materiel Bevægelse kan frembringe en Tanke eller omvendt.

I tidligere Tider traadte denne Vanskelighed ikke altid saa klart frem. Man lod ubekymret Hjærnen frembringe Tanker og Følelser og omvendt Viljen sætte Lemmerne i Bevægelse, saa længe man hverken havde nogen klar Forestilling om de materielle Aarsagslove eller om de sjælelige Fænomeners Grundejendommelighed. Men lige som de naturlige Aarsagers Princip er trængt igennem i Videnskaben i det hele, saaledes er særlig i Naturvidenskaben det Princip mere og mere blevet anvendt, at der til ethvert materielt Fænomen ogsaa skal paavises en materiel Aarsag, og at en materiel Aarsag kun kan have en materiel Virkning. Ogsaa Fysiologien, Videnskaben om det organiske Liv, arbejder efter dette Princip og opstiller den Fordring, at alle organiske Fænomener — altsaa ogsaa alt det, der foregaar i vor Hjerne, naar vi tænke, føle og ville — skal forklares efter de materielle Aarsagers Princip. Fysiologien indrømmer, at der endnu er saare langt tilbage, inden denne Fordring kan ske Fyldest, men den afviser enhver Forklaring, som ikke hviler paa dette Princip. Selve de sjælelige Fænomener bryder Fysiologien sig egentlig kun om, for saa vidt de ere knyttede til visse materielle Funktioner. Det er disse materielle Funktioner, Fysiologien

skal forklare os; at de uddrages af Tanker og Følelser, er den strængt taget ligegyldigt.

Men dersom vi ikke længere kunne lade Tanker og Følelser gribe ind i de materielle Aarsagers Række, hvilken Plads og Betydning skulle vi da tillægge dem? Deres Realitet kan Ingen fornægte; den er os umiddelbar vis, vissere end alt andet, ti det er ved Tænkningen, vi naa til al begrundet Vished. Snarere vilde vi kunne drives over til den Antagelse, at Tankens og Følelsens Verden er den eneste reale, og at hvad vi kalde den materielle Verden kun er et Tankeprodukt, der os selv ubevidst og i Kraft af en uundgaaelig Illusion danner sig for os. Men selv da vilde Spørgsmaalet komme igen: hvorledes skulle vi tænke os Forholdet mellem vore Bevidsthedsfænomener og de materielle Fænomener, vi nu én Gang forestille os nøje forbundne med dem?

Der bliver næppe nogen anden Udvej tilbage end at opfatte Bevidsthedsfænomenerne som indre, sjælelige Udtryk for det samme, der for de ydre Sanser fremtræder som materielt Fænomen. Den virkelige Tilværelse er altsaa kun én, men vi opfatte den (paa visse Punkter i det mindste) under en dobbelt Form. Hvilken af disse Former der er den oprindelige, den konstituerende — og om der maaske skulde gives dybere liggende Principer, af hvilke de begge ere afledede, — det er Spørgsmaal, vi her ikke skulle indlade os paa. Kun det skal fremhæves, at Realismen her ikke afskærer videre gaaende Spekulationer, naar de kun have faste Udgangs- og Støttestrukturer i virkelige Erfaringer.

Realismen behøver derfor ikke at bestride det, der er det egentlige Motiv og den dybeste Interesse i den idealistiske Verdensanskuelse. Den er meget vel forenelig med en Bestræbelse for at hævede det aandelige Livs Værdi og Betydning i Tilværelsen. Vel kan den ikke gaa ind paa, at det aandelige er noget, der fra en Idéverden sænkes ned i den materielle Verden som i et Fængsel; men den fornægter eller forringer ikke dets Realitet, naar den opfatter det som den indre og for os betydningsfuldeste Aabenbaring af den samme Kraft, som virker i den ydre Natur. Den kan ikke — men heller ikke Idealismen har hidtil kunnet det — lære os, hvorfor og hvorledes de aandelige Tilstande og Virksomheder ere knyttede til de materielle; den indskrænker sig til den beskedne Antagelse, at da der synes at herske Aarsagssammenhæng og Lovbundethed i Verden, er det formodentlig ingen Tilfældighed, at Bevidsthed og Hjernevirksomhed ere knyttede

til hinanden, saaledes som Erfaringen viser os det. Den véd ikke, om der er et Maal, henimod hvilket hele Tilværelsen styrer, men den finder i sig selv ikke nogen Umulighed i den Antagelse, at hele denne store Natursammenhæng med sine ubrødelige Love og sin fast sammenkædede Række af Aarsager og Virkninger er som en stor Husholdning, en Verdensorden, hvor Udvikling og Opløsning skifte, men hvor der dog gennem al Bølgegangen sker en Forøgelse af det værdifulde gennem højere Livsformers Opstaaen.

IV.

Allerede ved de sidste Betragtninger ere vi førte fra Videnskabens Omraade over paa Troens. Thi det mest almindelige Skelnemærke mellem Videnskab og Tro er, at hin forsker efter Tilværelsens Love og indre Sammenhæng, medens denne spørger om Tilværelsens etiske Betydning og Værdi.

Naar vi definere Begrebet Tro paa denne Maade, eksisterer der ingen nødvendig Strid mellem Videnskab og Tro. Videnskaben begrundet og forklarer, Troen vurderer. Begges fælles Grundlag er den for vor Erfaring tilgængelige Virkelighed. Dennes Love søger Videnskaben, støttet til de naturlige Aarsagers Princip, og Troen udtaler den Værdi, som denne lovbestemte Virkelighed maa have for os i Kraft af vore Idealer. Forklaring og Vurdering behøve ikke at udelukke hinanden. Hvad der staar for os som højt og herligt, som skønt og godt, kan dog derfor have havt sin naturlige Udviklingshistorie. Kun de falske Værdier forsvinde, naar Forklaringen er vunden. Naar vi tro paa, at Verdensudviklingen er mere end et Spil af Atomer, at der — om det end sker gennem megen Kamp — arbejder sig noget godt og værdifuldt frem gennem den, saa udelukker denne Tro ikke en lige saa fast Overbevisning om, at dette Resultat kun naas gennem en fast sammenhængende Aarsagsrække.

Grunden til, at vi alligevel skelne mellem Tro og Viden, er dels, at den ideale Vurdering i og for sig ikke udsiger noget om de virkelige Betingelser for det værdifuldes Opstaaen og Bestaaen, dels, at Overbevisningen om det værdifuldes Bestaaen og Gyldighed mere har sin Rod i Følelse og Villie end i Erkendelse. Kun da har jeg Anledning til at opfatte Naturudviklingen som frem-

skridende Virkeliggørelse af et idealt Indhold, naar jeg føler ideale Opgaver og Formaal som det egentlige Tyngdepunkt i min egen Livsførelse. Det etiske Ideal, jeg anerkender, kaster sit Lys ud over Naturen. Som jeg er, tænker, føler og vil, med mine Idealer og med mine Evner, er jeg fremgaaet af den store Naturudvikling. Hvad der staar fast for mig som det ubetinget sande og gode, er ganske vist betinget ved min endelige Natur og min forsvindende Stilling i det store Hele; men derved gøres det ikke til noget betydningsløst og tilfældigt. Det er af Frugterne, man skal kende Træet, og af de Frugter, Naturen har ladet modne i os og for os, kunne vi lære, at der i den arbejde Kræfter, der ikke blot virke i samme Retning som vore højeste Bestræbelser, men der endog selv fra først af have ledet os ind paa disse Bestræbelser. Paa et saadant Grundlag kan der dog ikke, som den spekulative Filosofi antog, opbygges en teoretisk Lærebygning. Ved den videre Udførelse vilde poetiske Symboler snart træde i de videnskabelige Begrebers Sted.

Ved Realisme i Tro mener jeg nu en Livsanskuelse, der fastholder Troen paa Verdensudviklingens ideale Værdi, men samtidig lige saa inderlig er overbevist om, at denne ideale Værdi realiseres gennem de naturlige Aarsagers Virken. Naar denne Tro én Gang er vunden, er den uafhængig af teoretiske Omskiftelser, thi den er fra først af i Harmoni med selve Videnskabens Aand.

Den gængse Betydning af Ordet Tro udelukker derimod en saadan Harmoni. Den fordrer et mere eller mindre overnaturligt Apparat til sine Formaaes Virkeliggørelse og opstiller faste Former og uangribelige Symboler. Herpaa beror Forskellen mellem human eller filosofisk Tro og teologisk Tro. Den teologiske Tro maa i Følge sit Princip opstille teoretiske Lærdomme, der komme i Konflikt med Videnskaben. Den har til Genstand noget, som skal være ophøjet over teoretisk Forklaring, og som skal trodse de naturlige Aarsagers Princip. Under disse Forhold kan Striden mellem Tro og Viden aldrig faa Ende. Saa længe disse Forudsætninger hævdes, vil man ikke slippe for Gentagelser af det uhyggelige Billede, Videnskabens Historie viser os af Troens Angst og Flugt for Videnskaben. Hver Gang Videnskaben i Experiment, Bevis eller Hypotese rykker frem til et nyt Omraade, gøres der Anskrig fra den teologiske Tros Side. Kopernikus, Galilæi og Darwin, Giordano Bruno, Spinoza og J. G. Fichte ere Exempler

paa, hvorledes uhildet Iagttagelse og logisk Konsekvents føre til Modstrid med en Tro, som endnu ikke har lært, at Vurdering og Forklaring ikke ophæve hinanden. Kun en Tro, der kan vise den Resignation at bøje sig for de naturlige Aarsagers Princip, fører ud over denne Strid. Ogsaa her gælder det: alte dubitat qui altius credit. Thi det er dog vel den dybeste Tro, der ikke fordrer overnaturlige Indgreb og Aabenbaringer for at fastholde Overbevisningen om Betydningen og Gyldigheden af det ideale i Verden. —

I en hel anden Betydning af Ordet vilde man ogsaa inden for den teologiske Tro kunne tale om en realistisk Tendens i vore Dage. Realismen er overalt betegnet ved Mistillid til Spekulationen; den søger at have fast Grund under Fødderne og holder sig derfor til det positivt givne, til det faktiske — eller det, som hver Art af Realisme anser for faktisk givet. Naar nu den teologiske Tro paa sin Maade gribes af Realismens Aand og ser sig om efter sine Fakta for at holde sig til dem, saa støder den først og fremmest paa sine overleverede Formler og Bekendelsesskrifter, i hvilke den har det Indhold givet, som den absolute Autoritet har sanktioneret. Det vil derfor være klart, at naar en realistisk Tendens behersker Tiden, vil den inden for den teologiske Tros Omraade naturlig komme til at fremtræde som potenseret Autoritetstro. Den samme Tendens, der frembringer Materialisme uden for den teologiske Tros Omraade, frembringer Bogstavtro inden for dens Omraade. Teologien har derfor ogsaa i vore Dage opgivet enhver spekulativ Begrundelse og trukket sig tilbage til de kirkelig sanktionerede Dogmer. Derved kommer der en stor Afstand mellem en teologisk Tænkter som Biskop Martensen og den yngre teologiske Generation. I Slutningen af hans Bog om Jakob Bøhme kan man læse hans advarende Ord til de unge teologiske »Realister«. Han har sikkert Ret, thi denne sneverhjærtede Klamren ved de overleverede Dogmer er ikke holdbar i Længden.

Intet staar stille i Verden. Selv hvor der paa Overfladen synes at være Ro og Uforanderlighed, kan der i Dybet foregaa de betydningsfuldeste Processer og aflejres Lag, der til sin Tid komme frem for Lyset. De almenmenneskelige Erfaringer øve deres stille Indflydelse. Gennem den teologisk-religiøse Udvikling siden Middelalderens Dage kan der spores en stadig Tendens

efter at naa Maalet ad saa kort og direkte en Vej og med saa simple Midler som muligt, den samme Tendens, der paa videnskabelig Grund udtrykker sig i den Regel, at vi ikke uden tvingende Nødvendighed maa forøge vore Principer og Hypoteser. Det er i Følge den teologiske Tro saare mange og store Ting, man skal vide Besked om, for at kunne leve som et Menneske og ikke som den, der æder og drikker, fordi han véd, at han skal dø i Morgen. Den fremskridende Udvikling fører her langsomt men stadig til større Sparsommelighed og Beskedenhed. Protestantismen betegner allerede en stor Reduktion i Forhold til Katolicismen, og i Forhold til den gammellutherske Ortodoksi ere baade Pietismen, Rationalismen og Grundtvigianismen afgjorte Fremskridt i Koncentration og Simplifikation. Der er i denne Henseende en Parallel mellem Teologien og Medicinen. Den ældre Medicin udmærkede sig ved en uhyre Masse Medikamenter og et stort Antal heroiske Kure. Men man hjælper sig efterhaanden baade med færre Medikamenter for sin legemlige Sundhed og med færre Dogmer for sin aandelige Sundhed. Hvor Simplifikationen vil ende, er ikke godt at sige. Den vil maaske ikke ende paa samme Punkt for alle Individuer. Men i Principet vil Maalet sikkert være naaet, saa snart Harmonien mellem Vurdering og Forklaring ret er gaaet op for den almindelige Bevidsthed. Da vil ogsaa den betydningsfulde Kærne i de højere Former for teologisk Tro kunne bevares, medens Skallerne smuldre bort. Ti hvad der besjæler de højere Folkereigioner og har givet dem deres vældige Magt over Tusinder af Slægter, det er tilsidst den ideale Drift, der vil se Tilværelsen som andet og mere end en Sum af Kendsgerninger, og denne Drift er langt ædlere og vigtigere end nogen som helst af de Former og Symboler, i hvilke den har givet sig Udtryk. Den humane Tro kan og vil bevare denne Drift, ja dens Stræben gaar netop ud paa at lutre den og at frigøre den for alle hæmmende Skranker.

Kun Blasertheden kaster Kærnen bort med Skallerne. En saadan Blaserthed er vist den farligste Fjende for den aandelige Udvikling i vore Dage, farligere end al Intolerance og Fanatisme, ti i dem er dog Liv, medens Blasertheden baade selv er forstenet og forstener alt omkring sig. Men Blasertheden, for hvem alt er lige godt, naar det blot er faktisk, ender naturlig med ikke længere at bryde sig saa meget om at skælne mellem virke-

lige og illusoriske Fakta; den kvæler altsaa tilsidst selve den Sans for Virkelighed, af hvilken den selv udleder sin Opstaaen, — forstener sin egen Kilde. Den opstaar let i stærke Brydningstider; men da den beror paa en Forveksling af det tilfældige med det væsentlige, vil den forsvinde lige som det Skum, en stærk Bølgebrydning frembringer.

HARALD HØFFDING.

Cor cordium.

Stanzer, skrevne efter et Besøg ved Shelleys Grav.

Nothing of him that doth fade,
But doth suffer a sea-change
Into something riche and strange.

I.

Jeg vandred mellem Grave, spejded om
blandt Monumenter, hvor de gro'de tæet
som Liljer i Cypresseskyggen, kom
igen til Muren, stirred adspredt træet
paa Basreliefet af Miss Harriet
N. N., — lod Blikket synke mod en lav,
græsrammet, overskygget Marmorplet,
saá pludselig et COR, halft bladskjult, gav
et Skrig, sprang frem og stod foran din hellige Grav.

II.

Saa blomsterløs! — ak, Blomstens Liv er kort
og skønt, som dit var, og den sidste blandt
det blegeste Violkuld aanded bort
sin Duftsjæl nys til Vaarens Vind, der svandt
med den, — et Sted maaske, hvor din den fandt.
Akantusblades yppige Overflod
af Saftgrønt gynged over Tavlens Kant,
skrev paa dens Plan med Skyggetegn og lod
dem blandes dunkelt nok, — og strøg saa hvad der stod.

Str. I: Cor cordium (Hjærternes Hjærte) er den berømte Indskrift paa Shelleys Gravsten. Foruden disse Ord, Navnet og Fødsels- og Dødsdag, findes kun de ovenstaaende Vers. Paa Trelawny's Gravsten, umiddelbart ved Siden af, staar den lille Strofe, som findes i Shelleys Digte under Titlen „Epitaph“ (These are two friends whose lives were undivided etc.).

III.

Det var, som fødtes drømmende paany
 hint gamle Søjledigt af Blad og Sten,
 som gro'de fra den Plet, der gav sit Ly
 til Asken af den britiske Hellèn,
 en Søjletype uden Plet og Men,
 fuldt værdig til at løfte sejrssæl
 Fremtidens Tempelbue, marnorren
 og frodig, præget af din lyse Sjæl,
 stenstærk og plantelet med Løvværks-Kapitæl.

IV.

Men rundt om var Sirokkolufften sur
 af Plantedunst og miasma-mæt, — og skraas
 henover Aurelians forfaldne Mur,
 der skilte end Kampagnens Sump fra os,
 jøg jærngraa Skyer, et regnelæsset Tros
 i Ørkenvindens lange Sejerstog.
 Tungt vaged mod det lave Taageflos
 Cypresselundens mørke Fanebrog,
 mens Pinjens Naalesyd steg fra dens dybe Kog.

V.

Fast mellem Taage-Drift og Krone-Svej
 stod Cestius Pyramiden som et Skær
 blandt Skum og Bølger. . . Da de jordede dig,
 berørte alt dens Skyggetop, saanær
 halvandet Aar, en navnløs Grav med sær
 beskeden Indskrift over én, hvis Spand
 af Dage rummed ej hvad han var værd,
 din Digterbroder, Adonais, han
 hvis næppe myndige Haand skrev her sit Navn i Vand.

Str. III. Akantus-Bladet er Forbilledet for Korinter-Kapitælen.

Str. V. Paa den seksogtyveaarige Keats Gravsten staar den af ham selv
 begærede Indskrift: „Her hviler én, hvis Navn var skrevet i Vand“. Tæt ved,

VI.

Nej, — planted det i Hippokrene, lig
 en Nøkkerose, der maa skærmes lidt
 mod Sol, knopaabnet i en stille Vig
 af køligt Skyggegrønt, mens ude midt
 paa Strømmens Himmelspejl der vugges et
 med Lotos-Glans og Duft, — dit Sangernavn;
 en Blomst, der visner ej, om nok saa hedt
 er Solens Flammekys; — der fandt det Havn,
 da Jordens Bølger bar dit Lig i deres Favn.

VII.

Dag, da vor lunkne Jord en Ildsjæl misted! —
 Dag, da Britanien ved en Kutters Vrag
 et større Skibbrud led end Spanien fristed,
 da dens Armadas hundred Orlogsflag
 flød paa Kanalens Vover! — Uvejrs-Dag,
 da ihukommende sin Sangers »Hør!«
 Vestvinden greb hans sidste Aandedrag,
 der fyldte bævende en Boble skør
 og klar, — et Perleblink i Havets Skumflorslør.

VIII.

Dødsdag, der hist fra Spezias kornblaa Bugt,
 saa tit du manes frem af Aarets Røst,
 udbreder Timevingerne til Flugt, —
 en Havørn fra Levantens Klippekyt —
 og løfter i din Klo den sjældne Høst
 fra Middelhavets golde Bølgespor:
 hans evige Krans, hvis Straaler paa dit Bryst
 om Fjederhammens Uvejrs mørke snor
 af gyldent Farvevæv sin brede Regnbuegjord! —

for Enden af Graven om den gamle protestantiske Kirkegaard, staar nu et Monument med hans Portræt-Medaillon. Shelley skrev over ham et af sine skønneste Digte, Elegien „Adonais“.

IX.

Døgn, der blandt dine Brødre straalers mer,
 end blandt de Klipper, som bag Taagedrift
 fra Golfens Leje først din Vaagnen ser,
 Carraras Tinder lyse med hver Rift
 hvid af Udødelighedsstenens Skrift! —
 Hvorledes skal de dødelige bedst
 modtage dig og mindes din Bedrift?
 med Klagesange eller Sejersfest?
 Engel — Dæmon? hvad er dit Navn, storladne Gæst?

X.

For hvo af os kan se, i hvilken Haand
 Skæbnen har gemt, hvad der fik dyrest Værd?
 hvad bedst er for den dødelige Aand —
 Slum eller Drøm — Fred eller Ledingsfærd,
 Død eller Liv? — og mindst véd jeg det her,
 hvor Livets Lyst af Dødens Ro er skræmt,
 hvor andagtsstillet tier al Begær,
 hvor Verdens Lokketone kun forstemt
 og brusten klinger hen, og næppe hørt er glempt.

XI.

Og halft misundende er sænkt mit Blik
 mod Tvillingtavlen her, hvor Griflen skar
 et Navn, som Afglans af dit eget fik,
 Trelawny, han, hvis Haand sit Hæders-Ar
 bevared fra hin Time, da den bar
 dit Hjærte uforbrændt fra Dødens Baal,
 hvis Flammer spilled over Søens Glar,
 og jordet det med Askens Urne-Skaal
 i denne Grav, til sidst hans trætte Længslers Maal.

XII.

For tvende Aldre veksled, og endnu
 i vort Aarti, som sent i Seklet gror,
 saá denne Stad — saa evig ej som du —
 et Pilgrimslig, der over Havet fór
 valfarte i sin gamle Korsgangs Spor
 og søge sig sin Hvile Vennen næst
 og blande, fjærnt fra Englands Moderjord,
 fostbroderlig endnu som Gravens Gæst
 med lunkent Oldingestøv din Ungdoms Askerest.

XIII.

Hjærternes Hjærte, som utrættet slog
 for Frihed i Titanens Kæmpebryst,
 igennem hvilket Smertesummen jog
 og Forudnydelsen af Fredens Trøst,
 naar Ørnen faldt, hvis Næb sin blodige Lyst
 mætted paa dig, — naar Gudelænken brast,
 der bandt — skønt ædt af tusindaarig Brøst —,
 Tankens Martyr til Anstødsclippen fast, —
 naar Himlen selv blev klar af Jordens Sabbats-Rast!

XIV.

O du, der altid var hvad Venners Blik
 saá sidst af dig til Afsked åabenbaret:
 Et Hjærte, blødende af Dødsbraad-Stik,
 ej opbrændt af sin Ildsjæl, men forklaret! —
 Hjærte, om hvem først Hjærterne sig skared,
 da længst var stillet al din Sorg og Nød! —
 Du, som i Live fik af faa besvaret
 den Kærlighedens Strøm, der overflød
 af dig, som Salveduft af Offervasens Skød! —

XV.

Hvor skønt er her det lidt af dig, som Vover
og Flammer kunde Dødens Rovhaand række,
fredet af ham, der ved din Side sover!
Det simple Leje, hvor I hvile begge,
her, hvor dit Snilles lyse Søjlerække
krones af Kærlighedens Arkitrav,
vil mer end Pantheons hvalte Kuppeldække
fastholde mangen fremmed Pilgrimsstav —
som min, der sent forlod den dobbelt hellige Grav.

Sommeren 1883.

KARL GJELLERUP.

Baade — Og.

En Nutidsbetragtning.

Som bekendt har Højre i den senere Tid gjort sig megen Umage for at efterligne den faste Organisation, som Venstre skylder sin store Styrke. Det mest fremragende af disse Forsøg er uden Tvivl den af Hr. Ryssel stiftede Forening i København. Men med al Anerkendelse af dens Virksomhed og Betydning, varede det dog ikke længe, inden flere fandt, at den ikke var fuldt ud tilfredsstillende. Navnlig betragtede de det som en Fejl, at den kun bekymrer sig om Politik og ikke tager Sigte paa de mægtige aandelige Spørgsmaal, der ere oppe i vor Tid, og af hvis Afgørelse til Slutning det politiske Livs Retning maa afhænge. Det forekom dem, at, selv om en politisk Sejr blev vunden, vilde den dog ikke have væsentlig at betyde, saafremt Fjenden samtidig blev Herre paa det religiøse og literære Omraade. De besluttede derfor at stifte et eget Samfund, der skulde sætte sig til Opgave over hele Linjen at føre en fyldig og energisk Kamp for de konservative Interesser. Dette Samfund blev ved sin endelige Tilblivelse d. 5te August døbt med Navnet »Det akademiske Højre«, hvilket Navn man vel sagtens valgte, fordi alle Stifterne tilfældigvis tilhørte den studerende Stand; maaske vilde man derved ogsaa antyde det højere, om videnskabelige Principer mindende Formaal, som man havde sat sig. Foreningen agter ikke at optræde offentlig, før end den har samlet et tilstrækkelig betydeligt Antal Medlemmer, og førend disse ere blevne saaledes sammenvoksede og sammenarbejdede, at den kan rykke frem med et i alle Enkeltheder vel udformet og endrægtig antaget Program. Fore-

løbig har den indskrænket sig til aldeles private Møder, der regelmæssig ere blevne afholdte hver Uge i August og September. Formodentlig opdagede man snart, at Diskussioner mildest talt ere yderst kedsommelige, naar alle Deltagerne paa Forhaand ere enige. For at fremkalde en større Livlighed vedtog man derfor d. 6te Oktober at foranstalte et Korstog, idet man nemlig til det Møde, som fandt Sted Kl. 9 om Aftenen paa denne Dag, indbød forskellige af de saa kaldte Mellemmænd i det Haab, at disse, naar de hørte en klar og usminket Fremstilling af den rene Højresandhed, kunde blive vundne for den gode Sag. Det var Dr. Enghave, i hvis Lod det faldt med et Indledningsforedrag, betitlet »Enten-Eller«, at omvende de indbudne; han udførte det vanskelige Hverv med sin sædvanlige Iver og Veltalenhed. Da han var færdig, rejste Theodorus sig og talte omtrent saaledes:

I det Foredrag, vi nylig have hørt, var der ét eller rettere sagt to Ord, der forekom saa hyppig, at jeg inden føje Tid maatte opgive min dumdristige Plan at tælle, hvor ofte de bleve brugte. Jeg behøver næppe at sige, at disse Ord vare Enten-Eller, som jo oven i Købet dannede Titlen paa det hele. Den ærede Foredragsholder mindede om, at saaledes hed ogsaa en berømt Bog, som nu for 40 Aar siden udkom her hjemme, og han glædede sig paa den afdøde Forfatters Vegne over, at hans Yndlingsbegreb var trængt saa stærkt igennem i Danmark. Jeg er bange for, at denne Glæde beror paa en Misforstaaelse. Ganske vist vilde det have været heldigt, om Søren Kierkegaard havde været betydelig sparsommeligere med sit Enten-Eller; men der var dog Grænser for hans Ødselhed. Han indsaa, at der var en Mangfoldighed af endelige og timelige Forhold, hvor det er en Nødvendighed, ja en ligefrem Pligt at sige: Baade-Og; det var kun i sædelig og religiøs Henseende, han anbragte den absolute Mod-sætning. Dr. Enghave derimod er som en Hest, der er løbet rent løbsk, saa at det ikke paa nogen Maade er muligt at faa den stanset igen. Han anbringer sit Enten-Eller alle Vegne paa de utroligste Steder; der gives intet som helst af hvad Art nævnes kan, uden at han jo straks er paa Færde med at sætte Skilsmisse mellem Bukkene og Faarene.

Vi fik derhos at vide, at dette er den eneste Vej, ad hvilken man opnaar Karakterfasthed og sand Dygtighed. Mellemstandpunkterne kendes derimod paa en holdningsløs Vankelmodighed, der ikke tilsteder deres Ihændehavere at komme til Fred og

Ro. Disse ulykkelige Skabninger omtumles af enhver Lærdoms Vind, saa at de uafladelig skifte Mening, alt efter det Selskab, hvori de befinde sig. Ja der blev endog — skønt naturligvis, som det sømmer sig en høflig Mand, kun fint og løselig — slaaet paa, at nogle af dem snarere ere brødefulde end ulykkelige, idet de med Forsæt bære Kappen paa begge Skuldre for derved at erobre en eller anden timelig Fordel.

Den sidste Insinuation skal jeg tage mig overmaade let; den gendrives mere end tilstrækkelig ved Begivenhederne, som lære, at det er Højre og Venstre, der skumme Fløden, medens de, som beflitte sig paa en mæglende og forsonende Rolle, ene og alene faa Hug af begge Parter, saa at de maatte være særdeles dumme, hvis de af Egennytte vedblev at indtage en saa fortrædelig Stilling. Men hvem véd: maaske er Sagen netop den, at de ere dumme, utilladelig dumme. Det blev jo med Fynd og Klem paavist, at selv den simpleste Logik fører til tydelige og uforsønlige Modsætninger. Bare nu ikke denne Logik med Rette tør stemples som simpel; den støder i alt Fald straks paa den forbistrede Vanskelighed, at det, naar man blot tænker nogenlunde dybt, viser sig, at alle Standpunkter ere Mellemstandpunkter, at endog de mest yderliggaaende aldrig gøre Skridtet helt ud, saa at Spørgsmaalet ikke bliver, om man vil have et Mellemstandpunkt, men om hvilket man vil have.

Denne Paastand vil uden Tvivl vække Forundring, Modsigelse og hos enkelte en homerisk Latter; men for at bevise dens Rigtighed behøver jeg blot at holde mig til min ærede Modstander. Hans talløse Enten-Eller samle sig ved nærmere Undersøgelse under tre Hovedpunkter: det religiøse, æstetiske og politiske. Enten, udbrød han, Kristendom eller Ateisme; enten Poesie eller Realisme; enten Kongedømme eller Republik! Lad os nærmere overveje disse Modsætninger.

Hvad nu det religiøse angaar, saa forbauser det mig, at en saa lærd Mand ikke har haft sin Opmærksomhed henvendt paa den Kendsgerning, at der ved Siden af Kristendommen eksisterer Buddhisme, Muhamedanisme, Jødedom og mangfoldige andre Religioner, hvoraf følger, at, fordi en ikke vil være Ateist, derfor behøver han aldeles ikke at blive Kristen. Fremdeles er det vitterligt, at der er adskillige, indbyrdes meget uenige Anskuelser, som gøre Fordring paa Kristendommens Navn. Det samme gælder om Ateisme, der navnlig i det populære Sprog er Fælles-

betegnelse for en Vrimmel af Systemer. Skal der være Tale om et Valg og da navnlig om et afgørende og klart Valg, saa maa man først vise os den Godhed at give en aaben Underretning om, hvad det er, der menes med Kristendom og hvad med Ateisme. For Dr. Enghaves Vedkommende er jeg nu i saa Henseende fuldstændig paa det rene; ti Enden paa den hele Vise blev en kraftig Opfordring til at værgе den bestaaende Folkekirke, hvoraf jeg maa være berettiget til at slutte, at Kristendom i hans Øjne kommer ud paa et med det evangelisk-lutherske, og at han ved Ateister forstaar alle og enhver — lige fra de rene Materialister til Ny-Rationalisterne —, som støttende sig til Fornuftgrunde nedlægge Indsigelse mod den overleverede Dogmatik.

Jeg skal nu vel vogte mig for at drille Dr. Enghave med at forlange Besked om, med hvilken Ret han uden videre stempler det evangelisk-lutherske som den rette Kristendom. Det turde ikke være umuligt, at han gennem en teologisk Debat vilde blive ført til at indrømme, at hans væsentligste Bevæggrund er den, at det evangelisk-lutherske nu én Gang er herskende i Danmark, og at den, som vil være konservativ, ikke saa meget skal bekymre sig om Sandheden som om, hvad der er Landets ældgamle Skik og Brug. Men som sagt: dette lader jeg ligge; i denne Sammenhæng er det mig udelukkende af Vigtighed at paapege, at det evangelisk-lutherske ingenlunde er et helt, men et ganske halvt Standpunkt, og dette lader sig gøre uigendriveligt i al Korthed. Thi hvad var det, Luther vilde? Han vilde vende tilbage til det oprindelige saaledes, som det indeholdes i det nye Testamente. Ved Hjælp af Biblen kritiserede han saa den katolske Kirke, og hver Gang der skulde angribes, fortolkede han Biblen, som den maatte fortolkes af et sundt fornuftigt Menneske med den Tids videnskabelige Dannelse. Men der var en Grænse for den fordomsfri Fortolkning. Saa snart Talen kom paa Treenigheden og deslige Dogmer, saa turde han i Kraft af sin personlige Tilknytning til det overleverede ikke gaa mod Kirken, hvorfor han i disse Anliggender ikke naaede til det oprindelige, men kun til det, som blev vedtaget af de store Kirkeforsamlinger. Og nu i etisk Henseende. Mon det virkelig var det nye Testaments ublandede Etik, hvorfor han kæmpede? Aldeles ikke; han omformede den efter hvad der for ham stod som Samfundets Krav. Han anbefalede f. Eks. Ed, uagtet den forbydes af Kristus, og han tog selv flittig sin Tilflugt til Øvrighedens Bistand, uagtet

Kristus udtrykkelig har indskærpet, at man skal vende den venstre Kind til, naar man faar et Slag paa den højre.

I Sammenligning med det evangelisk-lutherske er Katolicismen betydelig helere; dog vil jeg ikke anbefale nogen af Begjstring for det hele at blive Katolik; ti ogsaa her er der Halvhed. Man kan længe nok spotte Fornuften og den moderne Friheds Krav; hvis man ønsker at bestaa, maa man dog tage en lille bitte Smule Hensyn dertil. Og herpaa mangler det heller ikke i Katolicismen. Til Erstatning for de vidunderlige protestantiske Bibelfortolkninger har den en Sikkerhedsventil i den ufejlbare Pave, som vel hovedsagelig er til for at modsætte sig det fornuftige, men som dog ogsaa af og til i Kraft af en guddommelig Inspiration, det vil sige: i Kraft af Forholdenes Nødvendighed kan fire og læmpe og derved dække over altfor skrigende Skrøbeligheder.

De vil sagtens betragte dette som Drillerier, og De vil indvende, at, om der end indenfor Kristendommen er Stof nok til Tvivl og Splid, saa er dog Grænsen mellem den og Ateismen saa skarp, at det vil være spildt Ulejlighed at forsøge paa at gøre den flydende. Paa ingen Maade. Modsætningen mellem Kristendom og Ateisme kan f. Eks. bestemmes som en Modsætning mellem Aabenbaring og Fornuft. Den Kristne har sit sidste Tilhold i et oversandseligt, som er bleven ham meddelt ad overnaturlig Vej, hvorimod Ateisten ene og alene vil antage, hvad der er indlysende for hans Fornuft. Dette lader sig vel sige, men det lader sig ikke praktisk udføre. Ogsaa den Kristne maa, hvad enten han har Lyst dertil eller ikke, tage sin Fornuft til Hjælp; hvis noget under ingen som helst Form træder i Forhold til hans Fornuft, da er dette et med, at det slet ikke er til for ham. Omvendt gives der ingen Ateist, uden at han jo, naar han ret besinder sig, maa vedgaa, at han saa vel, i sin Tænken som i sin Handlen støtter sig til Forudsætninger, der ikke ligefrem ere i Stand til at bevises; heller ikke han kan med al sin Anstrængelse fuldkommen stænge det ubegribelige ude fra sig. Eller Modsætningen mellem Kristendom og Ateisme kan bestemmes som en Modsætning mellem Mirakeltro og Antagelsen af faste Naturlove. Men som bekendt kunne de Kristne lige saa lidt som andre Mennesker undvære Naturlovene; ja Miraklerne staa i Grunden deres Sind saa fjærnt, at de som oftest forvise dem fra det Liv, som de virkelig føre i Nutiden, og nøjes med at henlægge dem til en for

længst tilbagelagt Periode af Verdenshistorien. Omvendt ere Ateisterne ingenlunde saa taabelige, at de indskrænke Naturlovene til de for os bekendte Love; de indrømme gærne, at der er flere Ting mellem Himmel og Jord, end vi ane, idet Naturlovene have et Omfang og en Rækkevidde, som vi mangle Ævnen til at overskue.

Men nu de rene Materialister! I alt Fald om dem maa man vel have Lov til at paastaa, at de have et helt Standpunkt, som sætter et svælgende Dyb mellem dem og den øvrige Menneskehed. Aldeles ikke; ogsaa disse ere halve. En fuldstændig Fornægtelse af Aanden er kun mulig paa Papiret og i Munden. Det er intet Menneske givet at stille sig udenfor den menneskelige Natur, og til denne hører nu én Gang Aanden med som et uundgaaeligt Element. Den, som vil afskaffe Aanden, nødes derfor ved en besynderlig Ironi til med det samme at bekræfte den, efterdi han alene kan udføre sit Forehavende ved Hjælp af Tanker og Lidenskaber, altsaa ved Hjælp af noget, som selv falder ind under det aandelige.

Kort sagt: det gaar i Filosofiens og Religionens Rige lige som i Naturen, der frembyder en Uendelighed af lavere og højere Former med Overgange fra den ene Form til den anden, men som paa intet Sted kender noget til voldsomme Brud og absolute Modsætninger.

Med Hensyn til det æstetiske Enten-Eller kan jeg fatte mig i endnu større Korthed; der behøves ikke mange Ord for at paa-vise, at man ikke har Lov til at sige: enten Poesi eller Realisme. Naturligvis er Digt ikke enstydigt med Virkelighed. Ved Virkelighed menes Verden saaledes, som den opfattes af og viser sig for os Mennesker, som vi ere flest. Men om Digteren gælder, at han hører, sér, føler, sanser skarpere og finere end almindelige dødelige, at han derhos er gennemrystet af oprindelige, kraftige Stemninger og Lidenskaber, og at han endelig, støttet af en levende Indbildningskraft, mægter frit at tumle med de Elementer, hvoraf Tilværelsen er sammensat, saa at de indgaa andre Forbindelser end dem, hvori de umiddelbart staa. Men hvorledes man end vender og drejer Sagen, saa er og bliver Poesi Udtrykket for den Genklang, som den virkelige Verden finder i en virkelig Sjæl. Og herpaa er det just, at Digterens Betydning beror. Han lærer os at opdage, hvad der ellers vilde undgaa vort svage Syns Opmærksomhed; han vækker de slumrende Følelser og bringer de Frø,

som ere gemte inden i os, til at spire og bære Frugt; han fører os fra de indeklemte Dale til de høje Bjærgspidser, hvorfra vi med frit Blik overskue Menneskenes og Naturens forunderlige, brogede Liv. Men som sagt: en virkelig, indholdsrig Verden skal der til og en virkelig, livskraftig Sjæl. Marvløse Maaneskinsmennesker, som tosse om i afblegede Forestillinger om en Drømmeverden, der intetsteds har hjemme, afgive det ynkeligst mulige Stof til Digtere; de drive det aldrig videre end til kedsommelige eller endog sygelige Værker, hvorfor man burde indespærre dem i et Sindssygehospital eller maaske rettere i en Tvangs- og Arbejdsanstalt, for at de dog, inden de dø, kunne lære at frembringe noget nyttigt. Det er derfor saa langt fra, at en sund og dygtig Realisme udelukker Poesien, at den tvært imod er den Jordbund, hvorfra denne maa vokse frem, og hvortil den under sin Vækst uafbrudt maa være knyttet. Jeg nægter selvfølgelig ikke, at der er uendelig Forskel mellem Digterne, at der er dem, hos hvem Idealismen, og dem, hos hvem Realismen har Overvægten, at der er dem, der kunne betegnes som sværmende Fantaster, og dem, der nærmest ere at ligne med Fotografer; men saa længe Idealismen ikke afgjort har fortrængt Realismen og Realismen ikke afgjort fortrængt Idealismen, saa længe er der ikke Tale om en absolut Modsætning, men alene om en stærkere eller svagere Spænding mellem den ene Poesis tvende Poler.

Og nu til Slutning Politiken, som vel er det, der nærmest ligger Dem paa Hjerte. Hvad er dog det for en Logik at sige: enten Kongedømme eller Republik? Jeg kan forstaa denne Tale hos udannede, som i statsretslig Henseende kun ere vante til at nyde grove Nürnbergerbilleder; men jeg bliver næsten maalløs, naar den kommer fra intelligente Mennesker, der oven i Købet have stemplet sig selv som det akademiske Højre. Ti for Akademikere er det forhaabentlig ikke noget nyt, at et Kongedømme alene adskiller sig fra en Republik derved, at den øverste udøvende Magt hist er arvelig i en bestemt Familie, medens den her for Livstid eller for et vist Aaremaal overdrages til en enkelt folkevalgt Person. For øvrigt give de tvende Navne ingen Indsigt i Regeringsformens Beskaffenhed. En Republik kan være saaledes indrettet, at den er konservativere end de fleste Kongedømmer, og omvendt kan et Kongedømme være yderst liberalt, ja saa liberalt, at end ikke meget radikale Politikere praktisk have synderlig mod det at indvende. Nej, lad os nævne Barnet ved

sit rette Navn og være enige om, at det, De attraa, er en stærk Statsmagt, som er i Hænderne paa de besiddende og navnlig paa de intelligente, til hvilke De selv høre, og, at, naar De ønsker denne Tanke gennemført under Kongedømmets Form, da er Grunden udelukkende den, at Kongedømmet fra Arilds Tid har hersket i Danmark og ved sin hele Fortid afgiver Garantien for, at dets Styrke vil være et med Deres egen Stands Styrke. Hvis De nu dertil føjede Ønsket om Afskaffelsen af Grundloven og Oprettelsen af en fornuftig Enevælde, saa at den i det højeste blev begrænset af en raadgivende Forsamling, hvortil Godsejere, Professorer, Biskopper og Stiftamtmand have Adgang, saa vilde jeg kunne have begrebet, at De betegne Deres Standpunkt som helt, skønt jeg heller ikke da vilde have synderlig Vanskelighed ved at udfinde den Halvhed, som nu én Gang er uadskillelig fra alt menneskeligt. Men saa vidt vove De Dem jo ikke, i det mindste ikke i Deres Udtalelser: Deres Ordfører talte varmt og hjærtelig for Grundloven. men »vel at mærke«, som han udtrykte sig, »for den hele, uforfalskede Grundlov«. Især betonedede han kraftig Kongens Frihed til at vælge til Ministre, hvem han vil. Denne Frihed maa, hed det, for enhver Pris bevares »hel og ubeskaaren«, og saa et Øjeblik efter paatog han sig selv at halvere den hele Frihed, i det han nemlig lejlighedsvis indskød den Bemærkning, at et Ministerium selvfølgelig maa vige, naar det har den hele Rigsdag mod sig. Det maa blive Dr. Enghaves egen Sag at afgøre, hvad der da bliver af »den stærke, over hele Folket svævende Kongemagt«, for hvilken hans Hjærte brænder; min Sag er det kun at blotte hans Modsigelser. Man har et Ordsprog om en Fugl, der fløj op som en Ørn og før ned som en And. Dette Billede synes mig at passe paa hans Foredrag. Han begyndte med en stor, afgørende Modsætning: »enten Kongedømme eller Republik«, og naar man sér den efter i Sømmene, forvandler den sig til en langt beskednere Modsætning: »enten Rigsdagsparlamentarisme eller Folketingsparlamentarisme«. Jeg sér klart, at det har adskilligt at betyde, hvilken af disse to statsretslige Muligheder der vinder den endelige Sejer; men da Folketinget er en Del af Rigsdagen, og da Landstinget blandt andet ogsaa vælges af Folketingsvælgerne, saa synes det mig uimodsigeligt, at det ikke drejer sig om et absolut Valg mellem godt og ondt, mellem Lys og Mørke, men om et relativt Valg mellem et større og et mindre, og overalt, hvor der ikke staar mere paa Spil, pleje

Parterne, naar de ville befitte sig paa Ro, at kunne tale sig til Rette med hinanden, hvorfor i slige Tilfælde Mellemmænd ere en ret nyttig Opfindelse. De dømme herom, som De vil; jeg haaber i alt Fald, at De ikke vil vægre Dem ved at anerkende, at det, naar Deres egen Logik ikke er bygget paa en fastere Grundvold, rimeligvis er lidt for tidligt og lidt for overmodigt, naar De rask væk behandle os som ulogiske Hoveder, fordi vi have mere Lyst til at sige »Baade-Og« end »Enten-Eller«.

Og misforstaa mig nu ikke, som om jeg slet ikke vil have Enten-Eller; intet ligger fjærnere fra mine Tanker. S. Kierkegaard har et Sted¹⁾ sagt: »Enten-Eller er Ordet, for hvilket Fløjdørene springe op og Idealerne vise sig — livsalige Syn! Enten-Eller er Tegnet, der giver Adgang til det ubetingede — Gud være lovet! Ja, Enten-Eller er Himmelnøglen!« Og heri maa man til visse give ham Ret. Ikke at kende Enten-Eller er et med ikke at have Øje for Livets Modsætninger, saa at alt maler sig graat i graat, og dette er atter det samme som Mangel paa Forstaaelse, paa Interesse, Lidenskab og Vilje. For en slig sløv og blaseret Tilstand skal jeg aldrig tage Ordet. Men jeg gør Indsigelse mod det ubetingede Enten-Eller, der kun lægger Vægt paa Modsætningerne og ikke bekymrer sig om den højere Enhed, hvori de bag efter opløse sig. Hvortil dette fører, derpaa maatte S. Kierkegaard afgive et sørgeligt Eksempel. Ti han sluttede med en Idealisme saa overspændt og ensidig, at den i Grunden gjorde Ende paa hele den jordiske Tilværelse. Og det var ikke blot Nøglen til Jorden, han gik glip af; han fandt heller ikke den rette Himmelnøgle; ti til sand Religion hører dog vel ogsaa Elskværdighed, men derfor blev Kierkegaard efterhaanden helt blottet; han kom saa ganske i en vild og fraadende Lidenskabs Vold, at det til sidst udelukkende var Hadets og Forbitrelsens Ord, der banede sig Vej over hans Læber. Jeg udbeder mig derfor, at man, efter først at have sagt Enten-Eller, bag efter vil sige Baade-Og, eller med andre Ord, at man vil parre Følelse med Forstand og Lidenskab med Maadehold og Selvbeherskelse. Og man frygte ikke for, at man derved træder Hjærtets Rettigheder for nær; tvært imod: medens den til sig selv overladte Følelse staar i Fare for at ende i det voldsomme og ustyrlige, fremgaar af den rette Forening mellem Forstand og Hjærte et

¹⁾ se „Øjeblikket“ Nr. 1, S. 7.

forsonende, overbærende, mildt og kærligt Sind, for hvilket der er god Brug her paa Jorden, og som uden Tvivl ogsaa er mere i Pagt med det himmelske end Vrede og Ufordragelighed.

Jeg er forberedt paa, at mine Ord ikke gøre synderligt Indtryk paa Dem. De har nu én Gang forelsket Dem i Karakterfastheden, som i Deres Øjne er den ypperste af alle Dyder. Ogsaa jeg finder den fortræffelig; men jeg nærer en beskeden Tvivl om, at De af den Omstændighed, at Landet deler sig i et umedgørligt Højre og et lige saa umedgørligt Venstre, bør tage Anledning til at juble over, at hin Dyd trænger sejerligt frem i Danmark. Enhver sand Dyd er sjælden; mon virkelig det lille danske Folk skulde være en Samling af karakterfaste Principlmennesker? Er det ikke en af den hele Historie tilstrækkelig bekræftet Kendsgerning, at den store Hob er let bevægelig, og at, fordi den i Dag raaber Hurra for Venstre, derfor er der ikke nogen væsentlig Hindring for, at den i Morgen kan raabe Hurra for Højre? De vil indvende, at dette dog ikke har sin Anvendelse paa Førerne. Naturligvis ikke saa almindelig; men man træffer dog baade her og andensteds paa Førere, som i Dag ivrig bekæmpe, hvad de i Gaar lige saa ivrig forsvarede. Hver Gang slige Omslag ske, skriger man paa Forræderi og har travlt med at opdage skidne Bevæggrunde. Meget ofte lader Tingen sig dog forklare paa en jævnere og uskyldigere Maade.

Af de korte teologiske, æstetiske og politiske Betragtninger, som jeg før anstillede, fremgik det, at der i hvert Anliggende i det mindste er to, hyppig endnu langt flere Momenter, hvortil der er at tage Hensyn. Lader os tænke paa et Bjærg, der paa den ene Side vender ud mod en Dal, som er fuld af løvrige, skyggefulde Skove, frugtbare Marker, smilende Boliger og venlige Haver. Gennem Dalen bruser en Elv, der i smaa Vandfald hopper og danser hen over sit ujævne Leje, indtil den udmunder i en spejlblank, sivkranset Sø. Hvad kan være mere fortryllende end dette? En rejsende, som er kommen her hen, gribes af Henrykkelse; han dvæler Uge efter Uge i Dalen; det er umuligt at løsrive sig derfra, og han sværger og forbander sig paa, at det just er fra denne Side, at Bjærgene skal gæstes. Saa hænder det en skøn Dag, at han ved et Tilfælde rejser over paa den anden Side. Foran hans Øjne ligger det af hvide Sejlere fyldte, uendelige Hav, som med majestætisk Larm ruller sine skumklædte Bølger mod de maleriske Kyster. Solen er i Færd

med at gaa ned; jo mere den nærmer sig sin vaade Vugge, i et desto prægtigere Farvespil straalet Himmel, Jord og Hav. Den rejsendes Henrykkelse overskrider alle Grænser; Dalen, som han før var forelsket i, er svunden ham rent af Minde; nu bekræfter han med de dyreste Eder, at den anden Side af Bjærgtet er den, hvorpaa det egentlig kommer an; den første er en ren Ubetydelighed, som det ikke er værd at gøre videre Ophævelser over. Den Skæbne, som vederfares denne livlige, let paavirkelige rejsende, er et træffende Billede paa adskillige af de politiske Omvendelser.

Til Forskel fra ham og fra dem, der hele Livet igennem aldrig faa mere end den ene Side af Bjærgtet at se, er den retskafne Mellemand at ligne ved et Menneske, som hyppig har gæstet begge Sider, som omhyggelig har afvejet begges Fortrin og opdaget, at, hvor vel den ene er at foretrække i denne, den anden i hin Belysning, saa opnaas det fulde Skønhedsindtryk kun ved begge i Forening, og som derfor hverken er glemsom eller utaknemmelig, saa at han, naar han glæder sig over Havet, aldrig undlader at tilføje: men Dalen er ogsaa herlig, og, naar han hviler lunt og blødt under Dalens grønne Bladehang, altid trofast bevarer Erindringen om det urolige Havs Vælde. Er det Samfundet, hvormod det gælder, saa véd en saadan Mand, at dets vel forstaaede Tarv kræver saa vel Orden som Frihed. Hvis Ordenen staar i Fare, vil han kæmpe mod Revolutionsmændene uden derfor nogen Sinde at blive Reaktionens haandgangne Svend, og hvis omvendt Friheden sættes paa Spil, vil han være Tyrannernes svorne Fjende uden nogen Sinde at blive Anarkiets Ven. Forstaar man ved Karakterfasthed en urokkelig Fastholden af sit Grundsyn, skønner jeg ikke, hvorfor han mindre skulde kunne kaldes karakterfast end de, som urokkelig ere hildede i Ensidighed. Ja, det turde vel være, at hans Karakterfasthed, naar han ikke lader sig rokke, langt overgaar alle andres. Det er let nok at være fast, naar man bæres oppe af en Skare Kammerater, men Opgaven er ulige besværligere for den, som væsentlig er henvist til sig selv, og som rundt om hilses af Forkætreiser, der oven i Købet sigte ham for det, han mindst af alt ønsker at være, og frakende ham det, som han mest af alt tror at kunne rose sig af. Men hvor haardt han end angribes, vil han netop, fordi han afskyr Vankelmodighed, bestandig huske paa Konfucius's Ord. Ja, undskyld, mine Herrer, at jeg i en Forsamling, der med

saa stor en Sikkerhed har taget Plads under Kristendommens Banner, fordrister mig til at anføre en hedensk Religionsfilosof; men det træffer sig nu én Gang saa, at ogsaa Hedninger stundum kunne være vise, og af Konfucius har man opbevaret den gyldne Sætning ¹⁾: »Den overlegne Mand lever ikke for et Parti, men for det hele; Undermaalerne gaa helt op i Partivæsen«. Tro nu ikke, at jeg er saa indbildsk, at jeg vil gøre os Mellemmænd til fuldkomne Mennesker; men fordi man selv er meget ufuldkommen, er der intet til Hinder for at have et fuldkomment Ideal, og Idealet er og bliver ubønhørlig dette, at vi skulle sky Partivæsenets Ensidighed og Fanatisme og derimod beflitte os paa en saadan Alsidighed og Ædruelighed, at vi formaa at tage et billigt og retfærdigt Hensyn til alle de Momenter, som have Krav paa at komme under Overvejelse.

Dr. Enghave hentydede i sit Foredrag til visse filosofiske Prædikanter, som uden Tvivl ere meget vel menende, men som kun have et overfladisk Kendskab til Menneskene, i det de nemlig indbilde sig, at den største Part af disse er ret skikkelig, saa at den kan ledes i en fornuftig Retning ved Mildhed, Blødhed og Eftergivenhed. Nej, udbrød han, det er des værre Ondskab og Løgn, som Mængden i Kraft af sine slette Instinkter nærmest er tilbøjelig til at følge; det gælder derfor fremfor alt om, at vi ikke af lutter Godmodighed vige fra vor Post: vi bør sætte haardt mod haardt, Yderlighed mod Yderlighed, Voldsomhed mod Voldsomhed. Jeg formoder, at jeg er en af dem, som han har sigtet til, og at han har fundet sin Opfattelse end mere bekræftet ved hvad jeg i Aften har haft den Ære at fremføre. Det vil derfor rimeligvis overraske ham, naar jeg er dristig nok til at paastaa, at min Menneskekundskab turde være af større Omfang og Dybde end hans. Det forekommer mig nemlig, som om han ikke kan frikendes for en beklagelig Ensidighed, naar han udelukkende udstyrede sine Modstandere med onde Tilbøjeligheder, men var rent blind for, at saadanne ogsaa findes i hans eget Parti. Trods min Mangel paa Ortodoksi, er jeg dog i dette Stykke mere ortodoks end han. Jeg tror, at vi alle ere syndige, og jeg er overbevist om, at den eneste Maade, hvorpaa man kan faa Bugt med Ondskaben, er den, at hver især for sit eget Vedkommende be-

¹⁾ „The superior man is catholic and no partizan; the mean man is a partizan and not catholic“, se Confucian Analects I Book Chapt. XIV i James Legge: The Chinese Classics, Vol. I, S. 14.

flitter sig paa at afskaffe den. Ondt skal fordrives med godt og ikke med ondt, der kun gør det onde værre. Og ved det gode mener jeg aldeles ikke en fejg Umandighed, som er bange for Strid og Kamp. Nej, lad os kun slaas, ja, hvis det gøres behov, endog med Næver og Kanoner; men vi bør udelukkende slaas for det retfærdige. Hvis en Mand skælder mig ud, skal jeg ikke selv blive en Tølper, der igen skælder ud, men jeg skal heller ikke i den Anledning tiltale ham med milde Kælenavne; en kold, fornem og overlegen Høflighed plejer at være et fortrinligt Opdragelsesmiddel. Og hvis en Mand vil tage min Ejendom fra mig, skal jeg ikke beslutte mig til nu at ville tage hans Ejendom fra ham; jeg skal først ved grundige Overtalelser og saa, naar disse ikke hjælpe, ved alle de Tvangsforholdsregler, der staa til min Raadighed, anstrænge mig tor at sætte igennem, at vi begge hver især beholde vor Ejendom.

Det være langt fra mig uden videre at beskyldte Dem for Uretfærdighed; hvad alle private Forhold angaar, nærer jeg ikke mindste Spor af Tvivl om, at De altid vil opføre Dem, som det sig hør og bør. Helt anderledes i Politiken, hvor jeg ikke kan frikende Dem for ublu Fordringer. Og det undskylder Dem ikke, at det ogsaa, ja maaske i langt højere Grad, forholder sig saaledes med Venstre. Den Art Undskyldninger ere brugelige i dette eller hint enkelte, uforudsete Tilfælde, men ikke, naar Talen er om et politisk Program, der skal angive den almindelige Slagplan. Denne Adskillelse er noget, hvorpaa jeg maa lægge den allerstørste Vægt. Sæt f. Eks., at jeg en Morgenstund pludselig faar at vide, at jeg ved Middagstid skal være baade i Malmø og i Roskilde. Det er klart, at jeg ikke kan gøre begge Dele paa én Gang; jeg maa enten vælge Malmø eller Roskilde. To modsatte Rum kunne ikke i den samme Tid gennemfares af den samme Person. Eller sæt, at jeg akkurat har 100 Kroner, hvormed jeg skal betale min Leje. Just som jeg begiver mig til Værten, der vil blive sat i stor Forlegenhed, hvis jeg opsætter at indfri min Forpligtelse, indfinder en Ven sig, som, i det han forestiller mig, at hans Ære og Vel staar paa Spil, anmoder mig om uopholdelig at laane ham netop den Sum, som jeg har i Lommen. Det er klart, at Baade-Og er udelukket, og at jeg enten maa narre Værten eller lade Vennen i Stikken; den samme Sum Penge kan paa det samme Tidspunkt ikke anvendes paa to modsatte Maader. Hvis nu slige Valg skulle foretages i en Fart og under

Indflydelse af stærke Lidenskaber, saa vilde det være højst ubilligt, om man vilde gaa haardt i Rette med mig, fordi jeg vælger fejl, eller taber min Aandsnærværelse og voldsomt forløber mig. En ærekær Mand kan her, uden at han behøver at skamme sig, blive henreven til en Handlemaade, som han under andre Omstændigheder vilde blues over. Sæt derimod, at jeg længe i Forvejen har vidst, at min Nærværelse vilde være nødvendig baade i Malmø og i Roskilde, og at min Ven vilde tage sin Tilflugt til mig; i saa Fald bliver det min Pligt at drage Omsorg for, at et alvorligt Sammenstød mellem Pligterne undgaas, og ved en fornuftig Økonomi kan det da ikke sjældent lykkes at forene de modstridende Krav. Det er muligt, at jeg ved indtrængende Forestillinger kan faa Besøgene i Malmø og Roskilde til at falde paa forskellige Dage, og det er muligt, at jeg enten selv kan tjene flere Penge eller at jeg kan faa en Sum til Laans, som jeg da atter midlertidig kan overlade min Ven. Anvend dette paa de almindelige politiske Programmer; bestaar ikke disses Betydning just deri, at de gælde for en længere Tid og skulle tjene som Rettesnor for en Række af ofte fjærnt liggende Handlinger? Og har man derfor ikke Lov til at forlange, at de holde sig fri for enhver Overdrivelse og Ophidselse, at de, i det de fastslaa, hvad der fra et vist Synspunkt maa betragtes som billigt og retfærdigt, saa vidt muligt lade alle andre Synspunkter vederfares deres Ret?

Fortæl mig nu endelig ikke, at Overbevisninger ere hellige, og at det blot er Usselrygge, som gaa paa Akkord. Der er slet Ingen, som kræver saa grusomme Ofre af Deres Samvittighed, og allermindst vilde jeg gøre det. Men fordi man selv vil værge sin Overbevisning, derfor er der intet i Vejen for, at man lader andre værge og efter Ævne hjælper dem med at værge den, som de have. Det kommer an paa, at man skelner mellem sig selv som privat Menneske og som Medlem af Samfundet. I første Egenskab sætter f. Eks. en Lutheraner Pris paa at vinde om muligt alle de øvrige Borgere for sin Bekendelse, hvorimod det i sidste Egenskab bør være ham magtpaaliggende, at en hvilken som helst Bekendelse nyder den samme Beskyttelse og timelige Velvære som hans egen. Paa denne Adskillelse beror den politiske Friheds Hemmelighed; men den synes des værre hverken at være bleven aabenbar for vort Højre eller vort Venstre. De ville begge bruge Friheden til at opnaa en enevældig Magt. Højre

ønsker, at Venstre helt skal knuses; omvendt higer Venstre efter, at det hele Land skal blive afhængigt af dets Naade. Hvis dette Spil fortsættes, ender det let med Frihedens Undergang. Friheden kan ikke nøjes med at være Middel; skal den være, saa maa den være saa vel Middel som Maal. Vi faa ikke taalelige Tilstande, før end Venstre og Højre lære at betragte hinanden ikke alene som Modstandere, men som Medarbejdere, der virke i det samme hele Samfunds og Fædrelands Tjæneste.

Lad mig til nærmere Belysning dvæle ved de enkelte Hovedpunkter i Deres Program. Jeg fik ikke nøjagtig at vide, hvorledes De agte at føre det æstetiske Felttog mod Realismen; men siden de sætte Sagen i en saa nøje Forbindelse med Politiken, formoder jeg, at De, hvis De ere Rigsdagsmænd, paa Tinge vil arbejde hen til, at realistiske Forfattere ikke faa Statsunderstøttelse, og at De, hvis De ere Journalister, dygtig vil nedrakke deres Bøger i Pressen. Disse skumle Hensigter vække min Harme og det med god Grund, hvis jeg da ellers har Ret i min Paastand om, at ogsaa Realisterne have en Gerning at udføre inden for Poesien. Paavis deres Ensidighed, angrib af Hjertens Lyst deres Fejl; men hvis de skrive noget, som virkelig er godt, saa vær saa artig at rose det, selv om det just ikke er den Slags Poesi, der personlig falder i Deres Smag. En ordentlig Æstetiker maa være i Besiddelse af en saa omfattende Dannelse og en saa smidig Aand, at han kan faa Bugt med mere eller mindre tilfældige Antipatier. Og det forekommer mig derhos, at det daglige Brød er noget, som bør falde i ethvert dygtigt Menneskes Lod. Uagtet jeg ikke egentlig er nogen Ven af disse Statsunderstøttelser, mener jeg derfor, at, da vort Folk vitterlig er saa lille, at Forfatterne umulig kunne leve af deres Værker, saa bør Staten overalt, hvor der viser sig et Talent, som rager op over Gennemsnittet, træde hjælpsomt til uden Hensyn til, om vedkommende har hjemme i den ene eller den anden Lejr. Til denne frisindede Synsmaade burde ogsaa De hæve Dem, om ikke af andre Grunde, saa af Egennytte; thi hvis Højre her er umedgørligt, saa kan De stole paa, at Venstre, naar det faar Roret i Hænde, ikke vil undlade at gøre Gengæld mod de Forfattere, for hvilke De sværme. Nej, den eneste grundige og forsvarlige Maade, hvorpaa De kan udrydde en falsk Poesi, er, at De selv frembringer en, som er bedre. Gør det, skriv gode Bøger og smukke Digte; vi vil alle være Dem taknemmelige for en saa nobel Krigsførelse; men det turde maaske

vise sig, at, hvis Deres tilkommende Bøger for Alvor due, saa ville de ikke indeholde saa ganske lidt af den Realisme, som De nu spotte.

Jeg er nemlig saa dristig at formode, at De uden ret at vide det selv ere blevne smittede; man kan ikke undgaa Paa-virkningen af den Luft, som man indaander, og Deres Luft er nu én Gang ikke Oehlenschlägers og Heibergs. Det æstetiske Forehavende, hvortil De vil vie Dem, er en historisk Umulighed; hvad der er forbi, er forbi; man kan ikke uden videre kalde Fortiden tilbage. Stands Deres store krigerske Rustninger. Striden mellem det gamle og det ny er væsentlig endt; De bærer Dem ad som en Stat, der vil rykke i Marken, efter at Freden er sluttet. Jeg nægter naturligvis ikke, at der er og vil vedblive at være ekstravagante Fribyttere, som finde Behag i Udskejelser; jeg paastaar ei heller, at de gamle og de ny Forfattere have opgivet deres personlige Antipatier og drukket Dus med hverandre. Men selve det gamle og det ny ere saa nogenlunde flydte sammen i en rimelig Blanding; Freden er bleven sluttet paa de hæderligste Betingelser, i det hver Retning har afgivet sit Bidrag til den Strøm, hvorpaa vi nu sejle. Man slog paa Trommer og blæste i Basuner, da den saa kaldte ny Literatur holdt sit Indtog; det var, som om der kom noget, man aldrig før havde set. Men efterhaanden har Taagen lettet, og man er bleven klar over Overdrivelserne; man har opdaget, at man havde miskendt den Realisme, som ogsaa fandtes hos de ældre Forfattere, og at man undervurderede den Idealisme, hvorfor man selv havde Brug. Kort sagt: det har vist sig, at det, vi fik, ikke saa meget var en ny Literatur, som en ny Fortsættelse af den gamle, en Fortsættelse, der i ændret Form tumler med vor Tids herskende Ideer, ligesom den gamle havde tumlet med sin Tids. I Stedet for at surmule og puste til hendøende Fjendskaber, handle De langt fornuftigere, naar De anerkende det skete, og naar De — saafremt De ikke selv kan skrive mesterlige, toneangivende Bøger — anvende Deres kritiske Talent til at beskære og beklippe mulige Udvækster, men ikke til at ihjelslaa.

Det kunde klinge underlig, ja næsten som et Paradoks, naar jeg tilføjer, at ogsaa den religiøse Strid væsentlig er endt. Jeg véd meget vel, at den i en anden Forstand knap er begyndt; men ikke desto mindre har hint Udtryk sin Berettigelse. De vil erindre, hvilket Ramaskrig der blev løftet i Begyndelsen af Halv-

fjærdserne, da Ateismen og Rationalismen først stak Hovedet frem. Alt, hvad der afveg fra Kirken, slog man hulter til bulter sammen i én kaotisk Masse. og saa raabte man, som om Samfundets Frelse ahang af den hele Masses Tilintetgørelse. Men en egentlig grundig Diskussion fandt, mærkelig nok, ikke Sted. Hertil kan der have været mange Aarsager, saa at det ikke er ganske let udtømmende at besvare det Hvorfor, som her paatrænger sig. Men en Hovedgrund var vistnok den, at Gejstligheden instinktmæssig følte, at den gamle Dogmatik ikke længer slog til, og at man lige over for ny Fjender maatte have ny Vaaben. Den indlød sig derfor ikke paa noget stort Slag, men kun paa enkelte, spredte Fægtninger. Maaske det bliver anderledes, naar den ny Dogmatik en Gang bliver opdaget, men hidindtil lader den stadig vente paa sig, og heraf er Følgen atter bleven, at adskillige gejstlige indtil videre afslibe de altfor skarpe dogmatiske Kanter og tage deres Tilflugt til det praktiske, hvilket, hvad enten de ville indrømme det eller ikke, er en lille, om end en ganske lille Indrømmelse til Modstanderne. Omvendt have mange af de dannede Ateister mistet den Fasthed, hvoraf de fra først af vare besjælede; det er gaaet op for dem, at Religion dog ikke helt lader sig undvære, saa at de lidt efter lidt ere landede i en eller anden rationalistisk Havn. I det Modsetningerne saaledes fra begge Sider ere blevene fortyndede, er der opstaaet en mildere og forsonligere Tone. Hertil har ogsaa en anden Omstændighed bidraget. Da Uvejret brød løs, indbildte man sig, at man ved en kraftig Optræden let kunde besværges det; men inden føje Tid blev man vár, at man havde at gøre med en stærk og vidt forgrenet Bevægelse, som havde skjulte Rødder overalt i vor Jordbund. Der var i mangfoldige rettroende Familier i det mindste én Person, som, lige saa snart de moderne Ideer bleve proklamerede, maatte tilstaa for sig selv og sin Slægt, at det i Grunden var dem, hvorved hans Hjærte hang. I Længden kan Livet ikke føres paa de Vilkaar, at Fader skændes med Søn, Moder med Datter, Broder med Broder. Da man efter alskens Kiv og Uenighed ikke længer kunde dølgge, at man stod lige over for en blivende Tilstand, besluttede man sig af Nødvendighed til at være overbærende, og saaledes er der i den ene Familie efter den anden bleven indgaaet en Vaabenstilstand. Og saa snart den var traadt i Kraft, skete ikke sjælden det mærkelige, at ogsaa de ortodokse Medlemmer — jeg taler naturligvis her ikke om Præsterne, men ude-

lukkende om Lægfolk — maatte, om end i Begyndelsen med en vis uhyggelig Følelse, anerkende, at, naar der blev talt rolig om Tingene, saa var der dog virkelig en og anden af de kætterske Paastande, som de ikke absolut kunde forskyde, men som fandt nogen Genklang i deres egen Barm, og ved denne Selverkendelse er Overbærenheden yderligere tiltaget.

Jeg nærer ingen Tvivl om, at den religiøse Strid en Gang igen vil bryde voldsomt løs, ja jeg haaber, at det maa ske; det vilde være et sørgeligt Vidnesbyrd om Sløvhed og Mangél paa Religiositet hos det danske Folk, hvis det aldrig følte Trang til grundig at drøfte det religiøse System, som det har faaet i Arv fra sine Fædre. Men hvor stærk end Striden bliver, saa bør den aldrig faa en saadan Form, at man blander timelige Interesser ind i den og forsøger at straffe anderledes tænkende med Tabet af jordiske Goder. Dr. Enghave forsvarede sig og Meningsfæller mod enhver Beskyldning for Intolerance; han mindede om, hvor samvittighedsfuldt Højre altid har værnet om den religiøse Frihed, som Grundloven tilsiger. Hans Iver turde vist nok her have ført ham til vel forvovne Paastande. Hvis han opmærksomt vil gennemlæse en Aargang af sit Partis Blade, vil han næppe undlade at træffe paa Ytringer, der røbe en kunstig tilbagetrængt Uvilje, om hvilken man uden profetisk Begavelse kan forudsige, at den ved given Anledning vil bryde ud i Hadets Flammer. Den Overbærenhed, som ydes, kommer i alt Fald kun de besindige Rationalister til gode; men skønt jeg selv hører til disses Tal, maa jeg dog sige, at dette er for lidt. Overbærenheden skal strækkes til alle, saa at ogsaa de rene Ateister, saa længe de træde sømmelig op, stilles ikke blot under Lovens, men ogsaa under den offentlige Menings Beskyttelse. Men saa vidt vil Dr. Enghave jo ikke gaa; thi den Forening, som han har været med til at stifte, har jo netop til Formaal ogsaa ad politisk Vej at overvinde Ateismen, der betegnes som »den kristelige Stats store Dødsfjende«. Jeg skal ikke undersøge, hvor vidt han har Ret, naar hans Fortolkning af Grundloven førte til det Resultat, at den aldrig har tænkt sig Ateister i fuld Nydelse af borgerlige Rettigheder; thi Spørgsmaalet er ikke om, hvorledes Grundlovens Givere opfattede Ting, som da endnu ikke havde set Lyset, men om, hvorledes vi selv opfatte dem. Skulde, hvad jeg dog er tilbøjelig til at formode, vort Syn ikke med Anvendelse af nogen

god Vilje kunne lægges ind i Grundloven, saa maa vi virkelig se at faa de vedkommende Paragrafer ændrede.

Heri er jeg vis paa, at jeg vil faa Medhold hos mange gudfrygtige Mennesker. Saadanne ønske ikke mere Beskyttelse for sig selv end den, der bliver andre til Del. De ville have Lov til i Fred at dyrke deres Gud og til med alle de Grunde og al den Veltalenhed, der staar til deres Raadighed, at paavirke dem, som ikke dele deres Tro, men saa heller ikke en eneste Smule mere. Ti de vide, at Religion ikke fremmes ved Politiforholdsregler, at den kun er, hvad den skal være, naar den bestaar i Hjærtets frivillige Hengivelse. De vide derhos, at en slet Sag lige saa vel som en god styrkes ved Martyrier; og de ønske ikke, at der derved, at der tilstaas dem urimelige Fordele, skal blive gjort Propaganda for Ateismen.

Jeg rører her ved et af Højres svageste Punkter; det kan næppe nægtes, at det har for snævert et Syn. Vil det have en god og nyttig Fremtid, vil det paa de øvrige Omraader have Udsigt til at holde igen mod vilde Reformplaner, saa maa det paa det aandelige Omraade resolut rejse Frihedens Fane. Hertil er dette Parti kaldet fremfor ethvert andet, just fordi det i sin Midte tæller saa mange af Landets intelligente Mænd. Det er forstaaeligt, at Folk, som have nydt en tarveligere Undervisning, indbilde sig, at kun én Dogmatik er mulig; men Folk med Dannelse, ja oven i Købet med akademisk Dannelse, bør vide, at der ikke er en eneste Filosofi eller Dogmatik, som er fuldt ud tilfredsstillende. Jeg vil derfor raade Dem indtrængende til atter og atter at overveje dette Led af Deres Program, som jeg under ingen Omstændigheder vil kunne underskrive; jeg vil i den Anledning paa det kraftigste appellere til Deres egen Samvittighed. Ransag Deres Hjærter og Nyrrer, og se til, om De ikke hist og her opdage Kætteri; men den Frihed, som De forlange for Dem selv, bør De virkelig ogsaa være saa imødekommende at unde andre.

Hvad nu endelig det politiske Forfatningsspørgsmaal angaar, saa maa, som jeg før bemærkede, Deres egentlige Maal vel synes at være en energisk Bekæmpelse af Folketingsparlamentarismen. Og heri maa jeg for saa vidt give Dem Ret, som ogsaa jeg meget vil have mig frabedt, at det enten ved Lov eller ved Praksis slaas fast, at det er Folketinget, som besætter Ministerposterne. Men saa vidt mig bekendt, er der adskillige Venstre-mænd, som ingenlunde opstille en saadan Fordring; de ere til-

fredse, naar der ved Dannelsen af Ministeriet tages fornødent Hensyn saa vel til Folketinget som til Landstinget. Hvis det skulde ende med, at den hele Opposition ligefrem vil gøre sig til Herre over Ministeriet, saa ligger Skylden hos Højre, som ikke har forstaaet at give efter i Tide. Naar man — for at bruge et groft Billede — ønsker at afholde en Mand fra Drukkenskab, mon det saa er den rigtige Metode, at man berøver ham enhver Adgang til Spiritus? Jeg er overbevist om, at han omsider drikker sig fuld, hvorimod han maaske vilde være bleven frelst, hvis man havde tilladt ham en maadeholden Brug af de stærke Drikke. Eller — for at jeg skal vælge et ædlere Eksempel — tænk paa Tarqvinus Superbus, da han vilde købe de sibyllinske Bøger. Alt som Bøgenes Antal blev mindre, steg Prisen højere og højere. Det er aabenbart bedst at handle, medens Varerne endnu ere ubeskaarne og de ere til at faa for en rimelig Pris. Hvis Højre ikke tager Reb i Sejlene, er det slet ikke umuligt, at Spøgelserne faa Kød og Blod, saa at det ikke bliver Folketingsparlamentarismen, men Republikken, der skal forhindres, og det vilde unægtelig være et løjerligt Udfald af de konservative Bestræbelser.

Jeg skal ikke indlade mig paa det Mylr af juridiske Grundlovsbetragtninger, som Dr. Enghave anstillede. Af sligt have vi her til Lands allerede haft alt for meget. Politik hører ikke under den juridiske Skarpsindighed, men under sund praktisk Sans. Det har ingenlunde været til Højres Gavn, at det i sin Midte har haft saa mange udmærkede Jurister; paa disse kan man stundum fristes til at anvende det bibelske Udtryk, at deres megen Lærdom gør dem rasende. Nej, lad os blive ved Jorden og lægge Vind paa det praktiske.

Kongen har Ret til at tage til Ministre, hvem han vil. Unægtelig. Men som bekendt er man ingenlunde forpligtet til altid at benytte sin Ret i dens fulde Omfang. Der kan rejse sig saa vel faktiske som moralske Hindringer derfor. Det hedder i Grundlovens § 86, at »enhver er berettiget til ved Trykken at offentliggøre sine Tanker«. Mon nu heraf følger, at virkelig enhver skriver Bøger eller Bladartikler? Aldeles ikke. Hvis en ingen Tanker har eller mangler Midlerne til at bringe dem frem i Verden, saa faar han tie stille. Fremdeles har — for at tage et andet Eksempel — enhver Ret til at banke sine Børn.

Mon alle Fædre derfor gribe til Spanskrøret, hver Gang Børnene ere uartige? Forhaabentlig ikke. Hvis Pryglene kun avle Trods uden Forbedring, saa vælge de mildere Midler, som lettere føre til Maalet. Lad os saa se hen til Ministrene. Ved en Minister forstaas en Mand, som kan gennemføre den kongelige Vilje i Rigsdagen. Hvis han befinder sig i blivende Uoverensstemmelse med et af Tingene, og der som Følge heraf indtræder Visnepolitik, saa er det naturligvis meget muligt, at Skylden ligger hos Tinget, og intet er derfor naturligere end, at det opløses én eller flere Gange. Men naar stadig de samme Mænd vende tilbage og Situationen bliver haabløs, i det Vælgerne vokse i Trods, saa sér jeg ikke, at der er anden Udvej end at prøve en ny Minister. Staar Valget mellem en læmpeligere Benyttelse af den kongelige Ret og Standsningen af det hele Lovgivningsarbejde, kan det vanskelig være tvivlsomt, hvad man bør vælge.

I Længden lader der sig ikke regere over et Folk, i hvilket Frihedstræet har slaæet Rod, med mindre der bestaar et Tillidsforhold mellem Regeringen og Flertallet af Undersaatterne. Jeg tænker naturligvis ikke paa den Slags flygtige Flertal, som opstaa i Dag og forgaa i Morgen, men paa et Flertal, hvis Vedvaren er garanteret ved de faktiske Forhold. Det toneangivende Flertal er hos os den jævne Middelstand, af hvilken atter Gaardmændene udgøre den overvejende Del. Heraf følger, at en dansk Politiker maa se at komme til rette med Gaardmandsstanden, og navnlig maa det være Hovedopgaven for en konservativ Politiker. Ti da Gaardmændene gennemgaaende ere besiddende og nyde et rimeligt Velvære, ere de naturlig kaldede til at forsvare det bestaaende; men herfor er det ikke sandsynligt, at deres Øjne ville blive oplukkede. før end de faa deres Hjertes inderste Trang mættet. Og det er ingeniunde en Hemmelighed, hvorpaa denne Trang gaar ud. De ville se sig anerkendte som i alle Maader lige berettigede med de fine og dannede, og det ufravigelige Pant paa denne Anerkendelse bestaar for dem deri, at der bliver indrømmet nogle af deres Tillidsmænd Sæde i Ministeriet. Man kan, hvis man har Lyst, stemple dette som ufornuftigt og barnagtigt, skønt det for øvrigt maaske er mindre barnagtigt end, naar en fin Mand vil være Kammerherre eller Etatsraad. Men saaledes er det nu én Gang; ønsker man et Omslag, maa man ikke principielt afvise Vilkaaret.

Man taler om, at et saadant Eksperiment er forbundet med Fare, ret som om der ikke ogsaa var Fare ved det yderste Højres Politik. Valget er ikke mellem Fare og Tryghed. Spørgsmaalet er om, hvor den største Fare truer. Man fortæller os fremdeles om et Skraaplan, ad hvilket vi have al Udsigt til at rulle ned; først et blandet Ministerium, saa et rent Venstre-Ministerium, og saa til sidst Socialisterne. Dette Skraaplan var ogsaa paa Bane 1848; men hidindtil ere vi gennem en Menneskealder blevne paa den Basis, som den Gang vandtes; kunne vi opnaa en ny Basis, som varer nok en Menneskealder, saa have vi al Grund til at være fornøjede. Og som sagt: man behøver ikke at være bange for, at Farten saa snart skal begynde igen. Gaardmandsstanden er ligesom andre Stænder tilstrækkelig egoistisk til at sørge for, at der foreløbig indtræder en tilbørlig Standsning.

Men hvilket Afbræk vil ikke Fædrelandets helligste Interesser lide? hvorledes vil det gaa med vort vigtigste Anliggende, med Forsvarsvæsenet? Atter her var Dr. Enghave paa Spil med sit Enten-Eller. Enten — forkyndte han — Københavns fuldstændige Befæstning til Lands og til Vands eller fuldstændig Selvopgivelse. Atter skudt forbi. Ti som bekendt er der ingen militær, som vover at paastaa, at Landbefæstningen betyder, at vi slet ikke kunne erobres; der er heller ingen, som tør nægte, at der er vundet adskilligt, naar vi faa en Søbefæstning og en rimelig Udvikling af Hær og Flaade. Det Enten-Eller, hvorom der virkelig er Tale, lyder derfor: Enten et Forsvar, som varer kortere, eller et Forsvar, som varer længere Tid, men i begge Tilfælde et Forsvar, som sikrer os mod en øjeblikkelig Overrumpling, og som bevirker, at den, som vil erobre os, maa føre en ordentlig Krig med os. Hvis De nu endda havde den mindste Udsigt til at gennemføre den store Landbefæstning, saa kunde jeg vel ikke slutte mig til Dem, men dog forstaa Deres Halsstarrighed. Men det er vitterligt, at Udsigten er lig Nul, saa hvis det virkelig er Dem om et Forsvar at gøre, er der intet andet for end, at De maa bekvemme Dem til et Mellemstandpunkt.

Frygt ej heller for, at de fine og dannede ville blive satte helt ud af Virksomhed, naar man tilstaar Bønderne for stor en Magt. Paa ingen Maade. Kundskab og Indsigt vil der altid være

Brug for. Den Stand, hvortil De hører, vil faa en stor og betydningsfuld Gerning, i det den paa den ene Side skal væрге de højere aandelige Interesser, som Gaardmanden ofte vil være for nærsynet til at vurdere, og i det den paa den anden Side skal række de smaa i Samfundet en hjælpsom Haand og forhindre, at Gaardmands-Egoismen trykker saa stærkt paa disse, at der lægges en Sæd til fremtidige Revolutioner. Disse positive Opgaver turde være nok saa betydningsfulde som den negative at ville standse en overtallig Modstander.

Af alt, hvad jeg har sagt, vil De kunne slutte, at det er Fredens og Forsoningens store Værk, som ligger mig paa Sinde. Hvis Talen var om et Mellemparti, som gik ud paa at udfinde og betræde Veje, som kunde hidføre en Tilnærmelse mellem Bønderne og os andre, mellem moderate Højre- og moderate Venstrefolk, saa vilde jeg ikke nægte min ringe Bistand. Men jeg kan paa ingen Maade slutte mig til et Parti, hvis Virksomhed ufejlbarlig ender med at gøre Flertallet af vore Medborgere revolutionært; til slig Voldsomhed er jeg alt for konservativ.

Jeg behøver næppe at gøre en Undskyldning, fordi jeg ikke har dvælet ved Venstres mange Misgreb. Man skal ikke byde Bagerbørn Hvedebrød. Venstre kritisere De selv saa grundig, at det vilde være en komisk Misforstaaelse, om jeg tilbød nogen yderligere Vejledning. Forhaabentlig vil De heller ikke dadle mig, fordi jeg i saa lang en Tid har dristet mig til at lægge Beslag paa Deres Opmærksomhed; naar De har vist mig den Høflighed at indbyde mig, saa maa det jo være, fordi De har Lyst til at kende min Mening, og naar den skulde fremtræde i en nogenlunde fyldig Skikkelse, kunde det vanskelig ske i større Korthed.

Jeg skal ende, som jeg begyndte, med Deres Feltraab »Enten-Eller«. Jeg miskender ingenlunde dets Betydning; jeg maatte være en daarlig Tilhænger af »Baade-Og«, hvis jeg ikke sagde: baade »Enten-Eller« og »Baade-Og«. Men den afgørende Betydning af »Enten-Eller« synes mig at ligge paa det personlige Omraade eller at være omtrent den, som S. Kierkegaard fulgte i Begyndelsen af sin Forfattervirksomhed. Hvad Erkendelsen angaar, lyder det: enten Sandhed eller Løgn, og hvad Viljen angaar: enten Egenkærlighed eller Kærlighed til Næsten forbunden med en rimelig Kærlighed til sig selv. Der er ingen Tvivl om,

at vi bør beflitte os paa Sandhed og sørge for, at Menneskekærlighed triumferer over smaalige Hensyn til vort eget jeg. Men jeg vil henstille til Deres Livserfaring, om ikke Forfængelighed, Hidsighed, Bitterhed, Hadskhed, smaaligt Rethaveri og Partisyge fremmes ved en alt for livlig Opstilling af absolute Modsetninger, om ikke en fornuftig Benyttelse af »Baade-Og« turde være en væsentlig Betingelse for, at det sande moralske »Enten-Eller« løses i Alvor og Sandhed.

THEODORUS.

Nogle Bemærkninger om Nutidens Kunstvilkaar og deres Følger.

Hver Tid stiller Kunsten sine særegne Vilkaar, og Kunstnerne nødes til at tage dem, enten de anser dem for gode eller slette. Nutidens lette Samfærdselsmidler, der synes at forkorte alle Afstande og gøre Verden mindre, har stillet nye Betingelser for al kunstnerisk Produktion. Enten Kunstnerne ønsker det eller ej, faar de gennem jævnlige, store Udstillinger af forskelligartet Kunst, gennem Myriader af Fotografier, Træsnit, Foredrag og Bladartikler, mere eller mindre fyldig Besked om, hvorledes Kunsten udøves paa tyve forskellige Steder, af tusend forskellige Kunstnere.

Det synes, som om alt dette maa hindre vor Tids Kunstnere i at sidde i Ro og Fred med deres egen Opfattelse og egen Følelse og frembringe efter deres eget Hoved og eget Hjærte. Den Slutning, at Enkeltmands kunstneriske Selvstændighed i vor Tid er mere faretruet end nogensinde før, ligger nær for Haanden. Mange har draget den og jamret sig derover. Mange af dem, der føler varmest og alvorligst for Kunsten, har ment, at Kunstnerne ikke kunde gøre bedre end lukke deres Dør i for alle paa-trængende Gæster og stoppe Ørerne forsvarligt med Bomuld, for at ikke Larmen af de mange tusend forskellige Stemmer skulde overdøve Stemmen i deres eget Bryst. Naar Kunstnerne er videlystne, er dette haarde Vilkaar for dem. Heldigvis er Slutningens Rigtighed ikke hævet over Tvivl.

For faa Aar siden udgav Julius Lange en lille udmærket velskrevne Piece: »Vor Kunst og Udlandets«, hvori han med stor Varme opfordrede vore Kunstnere til at tage godt Vare paa deres

Selvstændighed og huske paa, at Kunsten har sin Basis i et dybt og personligt Hjærteforhold, hvorfor det er bedst at sky alt, hvad der kan tænkes at svække eller ødelægge dette. Han fremdrog flere gyldne Sandheder til Belæring for Højre og Venstre, sagde til hine, at Kunstneren frejdigt bør give os det, som ligger ham selv mest paa Hjærte, uden Bekymring for dets Betydning med Hensyn paa Nationaliteten eller andre objektive Idéer; til disse, at Tekniken maa bestemmes inden fra, fra Kunstnerens Forhold til sit Æmne, og at det ikke nytter at indforskrive en Dosis Teknik fra Paris, selv om den dér er af prima Kvalitet; man maa selv regne Opgaverne igennem og ikke snyde ved at skrive Facit ud efter andre. I det hele taget var denne Piece, som alt, hvad Lange har skrevet og sagt, dikteret fra et saa ædelt og fint Syn paa Kunst, saa alle Venner og Udøvere af Kunst maa være ham meget taknemmelig for, at han har sagt os sin Mening om de mest brændende Spørgsmaal, selv om vi ikke i ét og alt formaar at tiltræde den.

Det er særlig Langes Betragtninger over Nutidens Kunstvilkaars nivellerende Virkning, hvis Følgerighed forekommer mig noget tvivlsom. Der kan være meget at udsætte paa den Grundvold, Nutidens Vilkaar lægger for Nutidens Kunst; der skyder saa meget frodigt Udkrudt op fra den, men er det sandt, at denne Grundvold i særlig Grad er ugunstig for Selvstændighedens Trivsel? Bør vore Malere virkelig staa urokkelig faste mod alle stærke Fristelser til at løse Tur- og Returbillet til Udlandets Kunstcentrer, fordi Besøg dér medfører store Farer for deres Selvstændigheds Forlis; bør de helst glemme saa meget som muligt, at andre Folk paa andre Steder har en anden Kunst, uanset om den i mange Ting kan være bedre end deres egen«.

Dette er meget unaturligt og derfor uhyre vanskeligt. Selv om vi af ganske Hjærte, Sjæl og Sind ønsker at forsvare alt det fremmede, dets Væsen og Gerninger, formaar vi det dog ikke. Vi kan vel lade Togene og Dampskibene gaa ud i Verden, hvor de vil, uden selv at følge med, men Togene og Dampskibene komme tilbage og føre det fremmede hjem til os. Vi kan ikke gaa ned ad en Gade uden at sé en Snes Fotografier efter fremmed Kunst i hvert Boghandlervindue. Skal vi glæde os over, at disse er saa daarlig valgte, saa vi gærne gaar dem meget køligt forbi? Skal vi derimod sørge over, at Julius Lange selv taler og skriver saa godt

om fremragende fremmede Kunstnere, saa vi derigennem faar en sympatetisk Forstaaelse af deres Kunsts Karakter? Vi lærer stadigt paa anden og tredje Haand Udlandets Kunst at kende, og saa kan vi jo ligesaa gjerne rejse hen at sé det klart og tydeligt for os, som vi dog ikke, hvor ærligt vi stræber at lukke Øjnene for det, kan undlade at skimte dunkelt og utydeligt.

Desuden er dette om Rejserne kun et enkelt Led i en lang Kæde, der slutter i en uløselig Knude. Vil man forfølge Konsekvenserne, havner man i et urimeligt Paradoks. Thi det er jo vor personlige Selvstændighed, det gælder om at bevare ubeskaaren, urørt af fremmede Indtryks Spor, og vor personlige Selvstændighed trues lige saa vel fra Indlandet som fra Udlandet. For at skabe noget helt oprindeligt, maatte man egentlig ikke kende det allermindste til, hvad nogen anden har frembragt. Naar Barnet faar en Gris eller Hest tegnet paa sin Tavle, er Muligheden for, at det kan frembringe noget ganske originalt, allerede stængt for det. Men ingen vil nægte, at Kunstneren maa og bør modtage en god Del Indtryk og Impulser fra andre, fra Kunstnere, hvis Syn og Følelse i større eller mindre Grad afviger fra hans. Lange fremdrager et Sted med fuld Føje, at man ikke bør fæste Lid til en Avisefterretning, som fortæller, at en 30-aarig Bagersvend, der aldrig har nydt nogen som helst kunstnerisk Uddannelse, ovre i Lemvig har udført Portrætbuster, der ikke staar tilbage for Thorvaldsens eller Bissens. Altsaa bør man ligefrem hos andre søge en vis Mængde Indtryk og Impulser, og er det misligt at faa for mange, er det ogsaa misligt at faa for faa. Hvor bør Grænsen rettelig drages? Er Knuden virkelig løst ved denne Afgørelse: at man uden Fare for Selvstændigheden kan lære af sit eget Lands Kunstnere og kun med stor Fare for Selvstændigheden af andre?

Kunsthistoriens Erfaringer bekræfter næppe denne Afgørelses Rigtighed. Den har talrige Beviser for, at Impulser fra fremmede Landes Kunst ikke nødvendigvis medfører den personlige og nationale Ejendommeligheds Forlis. Naar Udviklingen i et Lands Kunst begynder, staar stille eller slutter, bliver det naturligt at søge slige Impulser, og i de to første Tilfælde gør de gjerne god Nytte, i det sidste derimod ikke, ti den Bølge, der har været oppe, maa atter ned; nede fra skyder der saa en anden op. Hvor der er Overflod af Styrke og Kraft, tænker man ikke paa at søge en hjælpende Haand hos fremmede.

Kan der med Føje henvises til det 16de Aarhundredes Flamlænderes og det 18de Aarhundredes Hollænderes mindre glædelige Kunst, som til Vrag, der viser os Grunde, hvor vi bør vogte os for at lide Skibbrud? Hvad den hollandske Kunst angaar, var det sikkert væsentlig indre Aarsager, der fremkaldte dens Opløsning; det gik den, ligesom det gik den store italienske Kunst: efter at dens Muligheder var udtømte, og de ydre Vilkaar for dens Blomstring var blevne mindre gunstige, blev den mat, flov og intetsigende. Den gamle flamske Kunst ophørte vel, da Malerne begyndte at drage til Italien, men derfor fortjener de maaske mindre Dadel, end der ofte bliver dem til Del. De opgav egentlig kun en ganske uholdbar Stilling for at søge at vinde en ny. Den gammelflamske Kunst var dødsdømt, fordi den fra van Eyck til Quentin Matsys ikke var naaet et eneste Hanefjed frem; den havde tvært imod ladet Dele af Arven fra dens Stifter ligge saa godt som urørte. Den flamske Kunsts italienske Forpupning var jo en ganske nødvendig Forudsætning for den glimrende rubenske Sommerfugl, og staar vi ikke i nogen stor Taknemmelighedsgæld til de stakkels flamske Italiefarere for hvad de selv har frembragt, saa staar vi i for stor Takskyld til dem for hvad de har forberedt, til at vi kan have Ret til at pege Fingre ad dem.

Mærkelig nok viser det sig, at netop de mest udpræget nationale Kunstnere ofte har faaet de stærkeste Impulser fra fremmede Landes Kunst. Det ligger nær at minde om Eckersberg, Grundlæggeren af vor egen Malerskole; — det bør ogsaa erindres, at Thorvaldsen, der levede sit Liv i Rom, til vor Nations Hæder vedblev at være en udpræget dansk Kunstner, saa vi har bedre Krav paa ham end den Omstændighed, at han er født i Grønne-gade, giver os. — Den moderne franske farveelskende Malerkunst er udviklet fra Delacroix og Géricault. For begge disse Kunstnere har Paavirkningen fra engelsk Kunst haft den største Betydning. Delacroix's Rejse til London 1825, hans Samliv dér med Bonington, Wilkie og Lawrence blev afgørende for hans Kunsts Udvikling. Man læse de af hans Breve derfra, som Burty har samlet. Tidligere havde Géricault søgt at aflære de engelske Malere deres Fortrin. Han skriver fra London Maj 1821 til Horace Vernet: »Jeg sagde forleden til min Fader, at der kun manglede Deres Talent én Ting, det var at blive paavirket af den engelske Skole (d'être trempé à l'école anglaise), og jeg gentager det for Dem,

fordi jeg véd, at De har sat Pris paa de faa Ting, De har set af dem. Den Udstilling, der lige er aabnet, har ydermere bestyrket min Tro paa, at man alene her kender og føler, hvad Farve og Virkning vil sige. — Hvad er det for et taabeligt Hovmod, som faar os til at lukke Øjnene for vore Mangler, og er det ved at nægte at sé det gode, hvor det er, eller paa en fjollet Maade at gentage, at vi er det bedste, der er til, at vi kan hædre vort Fædreland? Skal vi altid være vore egne Dommere, og vil ikke vore Værker, naar de i Samlingerne blandes med andre, en Gang bære Vidnesbyrd om vor Forfængelighed og vor Indbildskhed?«¹⁾

Man kan uden Møje finde endnu større Kunstnernavne at anføre. Har Verden nogensinde haft mere nationale, selvstændige og oprindelige Kunstnere end Rembrandt og Velasquez? Se Lübkes Kunsthistorie ved Lange, 2den Udgave, Pag. 735: »Velasquez er paavirket dels af sin Lærer, dels af Rejser til Italien, hvor han navnlig sluttede sig til den naturalistiske Retning.« At ogsaa Rembrandt er bleven stærkt paavirket af de italienske Naturalister, fremdrog og paaviste Lange i et af sine Foredrag. Rembrandt har trolig fulgt deres Eksempel ved at anvende de dybe Skygger og de skarpe Lys, ved at indføre de vulgære Typer i de bibelske Billeder; han har vel ved sin langt større Personlighed, ved sit uendelig sjælfuldere Kunstnersyn faaet en dybere Betydning ind i alt dette, end den italienske Blaserthedsrealisme formaade, men han har ikke forsmaaet at tage dennes Form til sit eget, bedre Brug.

Vejen til Udlandet er altsaa ikke absolut Fortabelsens Vej. Man kan godt lære, og lære meget, af fremmed Kunst, uden derved at miste sig selv. Hvad der i det hele taget gælder om det: at lære, gælder selvfølgelig ogsaa om det: at lære af denne. Lange siger med fuld Føje: »Der er to Maader, hvorpaa man kan efterligne, hvad man finder skønt og beundringsværdigt: en slet og en god. Den slette bestaar i at efterligne det færdige Resultat, der er blevet til i Kraft af et Liv, hvori man ikke selv er delagtig. — Den gode Maade er den at efterspore det Princip, som har skabt Resultatet; og naar man finder, at det virkelig

¹⁾ Charles Clément: Géricault. Pag. 200. 201. — Anmeldelsen i „Gazette des Beaux Arts“ af den danske Kunstafdeling paa Verdensudstillingen 1878 sagde noget lignende til os.

passer for én selv, da at tilegne sig det.« Dette er lige saa fremmede for Personlighedens Udvikling som hint er ødelæggende, for saa vidt de, som anvender det, overhovedet har Personlighed at sætte over Styr.

Det fortælles, at man en Gang viste Michel-Angelo et Billede af en ung Kunstner, om hvilket han udtalte følgende Dom: »Det er saare godt malet; kun véd jeg ikke, hvorledes det skal gaa dette Billede paa Dommedag, thi naar hvert Legeme samler sine Lemmer, bliver her intet igen.« Vi véd, at slige Billeder findes endnu. Vi véd, at der er Kunstnere, som synes at have lidet eller intet paa Hjærtet og derfor kun formaar at gentage, hvad andre har sagt. De kan være i Besiddelse af en surt erhvervet Dygtighed, der vinder vor Agtelse, men ikke vor varme Beundring, fordi vi føler, at den kun er Resultatet af en godt lært Lektie. Der er en Fejl i deres indre Organisme, en Mangel paa Stivhed i Rygraden, paa Personlighed, som fordømmer dem til at forblive Lærlinge alle deres Dage; de har ikke den Overbevisningens Varme, som fordres for at naa det virkelige Mesterskab. Men er det dét, de har lært, som har Skyld herfor? Naar den Jord, hvorpaa Sædekornet falder, er gold, saa spirer det ikke, men dét er Jordens Skyld og ikke Sædekornets.

Jeg véd ikke, hvorfor de, der ikke selv finder noget nyt at sige, ikke lige saa godt kan gentage, hvad fremragende fremmede Mestere har sagt, og som maaske for os kan synes temmelig nyt, som repetere, hvad vi har hørt over hundrede Gange af vore egne Folk her hjemme. De gode Sædekorn kan jo fra den golde Jord flyve over i en anden, hvor de maaske kan bringe rigtig udmærket Frugt. Og naar man nu endelig er fordømt til kun at være Elev, er det uden Tvivl nok saa godt at være Elev af den større Mester, som af den ringere.

Al Kunst udspringer af eller viser tilbage til en dyb og direkte personlig Opfattelse og Tilegnelse af kunstneriske Værdier, og vi indrømmer den Kunst første Rang, der udspringer af den personlige Opfattelse og Tilegnelse, men vi nægter ikke absolut den Kunst al Værd, som kun viser tilbage til den. Her staar der f. Eks. i en Kunsthistorie en lang, beundringsfyldt Omtale af et Billede af Marco d'Oggione, en af Lionardos Elever, og Forfatteren slutter med at sige, at Maleren for sin Person hverken synes at have haft et særlig stort Talent eller synderlig Selvstændighed, men at hans nære Forhold til sin store Lærer og

Mester kaster en Glans over hans Billede, saa det sætter mange rigere begavede og mere oprindelige Kunstneres Værker i Skygge. Dette er sandt, eller kunde i alt Fald godt være det.

Der er vel i øvrigt næppe nogen, som tvivler om, at Lange med fuld Ret saa bestemt opstiller Kravet paa personlig Selvstændighed. I vor Tid er denne sikkert ene frelsebringende. Men er det ikke netop vor Tids Vilkaar, som, langt fra at kue Selvstændigheden ned, er Skyld i, at denne Fordring overalt fremhæves, understreges og tilspidses?

I sig selv er Kravet egentlig ikke gammelt, vel ikke ældre end Renaissancen. I Oldtiden tænkte ingen derpaa. Man gjorde god Kunst uden det, trods det. Vi beundrer jo med Rette det antike Kunsthaandværks simpleste Frembringelser, vi erkender, at Renaissancens store Mestere næppe har frembragt noget skønnere og ædlere, end de Væggesmørere, der i Pompeji gav Patricierhusene Datidens kurante Dekoration. Lange siger med Henblik paa den antike Kunst, at Korsangen kan synges med lige saa megen Varme fra enhver enkelts Bryst som Solosangen. Men det er dog rimeligt at antage, at Kunsthaandværkerne den Gang, ligesom i øvrigt ogsaa i senere Perioder, uden synderlig Hjærtebanken afskrev de Formler, det laa lige for Haanden at bruge, og som de efter deres Tids Vilkaar med stor Lethed kunde tilegne sig.

For os er Sagen ikke saa let. Vilde vi prøve paa at gaa hen og gøre ligesaa, slap vi næppe godt derfra. Vi klynger os fast til vor individuelle Opfattelse, fordi den er vor eneste Redningsplanke, stoler blindt paa den, fordi den er det eneste sikre Kompas, vi kan sætte vor Kurs efter og finde den rette Vej i det Kaos, der er fremstaaet i Kunsten, siden der næppe længer nogensteds findes fælles Opfattelse af Kunstens Maal og Midler, fælles Syn paa Livet og Naturen. Nutiden har ingen fast, stor Stilbygning, i hvilken vi roligt kan træde ind og tage vor Plads og vort Arbejde. Stilbygningerne er sunkne i Jorden, underminerede af Frihedskravet, der er skudt frem til at blive vort Løsen. Her er der vel en Vekselvirkning: Individualiteterne kræver nu mere end nogensinde haardnakket deres Ret, fordi der nu er mindre Sammenslutning end nogensinde, og der er mindre Sammenslutning nu end nogensinde, fordi Individualiteterne nu mere end nogensinde haardnakket kræver deres Ret.

Lange har en Lignelse om et ungt Menneske, der træder ind i en Balsal. Ja, Nutiden synes jo næsten at have rykket den

hele Verdenskultur sammen i én stor Stue, saa Lignelsen kan godt benyttes. Den unge Mand træder der ind og ser sig om. Nogle gaar med opadbøjede, andre med nedadbøjede Manchetter; nogle har knappet den nederste Vesteknap, andre ikke; nogle har Vesten lukket for oven, hos andre staar den aaben. Nu kommer det ganske an paa, hvem den unge Mand er. Er det et Fjog, som Mr. Toots i Dickens' Roman, bliver han raadvild og ulykkelig. Har han derimod Gnist af Forstand, saa siger han til sig selv: »Siden alle andre bærer Manchetterne, som de lyster, saa kan jeg Gud ske Lov ogsaa bære mine, som jeg finder for godt. Jeg ser, at der er nogle, som knapper deres Veste, saaledes som Matadorerne bære dem. Deri handler de uklogt; det er let at skønne, at de aldrig bliver opførende Herrer paa Ballet.«

KARL MADSEN.

Anmeldelser.

Bjørnstjerne Bjørnson: „En Hanske”.

(Gyldendalske Boghandels Forlag.)

I Fortsættelse af Dramerne »Falliten«, »Redaktøren«, »Kongen«, »Det ny System« og »Leonarda« er »En Hanske« kommet. Det hører til samme Kuld og er som de andre unge Kæmper af Bjørnson sendt ud i Verden for at præke Sandhed. Skuespillets Æmne er brændende nok. Det vil gribe ordnende ind i Spørgsmaalet om, hvilke Fordringer der bør stilles til Mænds Kyskhed, og det tager saaledes Ordet midt i den store Forsamling af Kvinder og Mænd, der med ikke ringe Lidenskabelighed og Alvor forhandler om Kvindefrigørelsessagens mange Spørgsmaal. Og dog er der blevet forholdsvis tavst omkring dette Drama. Det kommer af, at det ikke taler med samme Myndighed som sine Forgængere.

Enhver kender Stykkets Indhold. Den hverken helt unge eller i Livets erotiske Forhold helt uerfarne Svava Riis (hun har elsket før) har forlovet sig med sin Ungdomsven Alf Christensen, men hæver pludselig og paa fornærmende Maade Forbindelsen, da hun erfarer, at hendes Forlovede for adskillige Aar tilbage har staaet i et Kærlighedsforhold til en Kvinde, som han ikke agtede at gifte sig med. Imidlertid faar hun at vide, at hendes egen Fader, der hidtil har staaet for hende som den kyskeste(!) og reneste Mand, hun kender, har været utro i sit Ægteskab, og denne Efterretning ryster hende indtil Forfærdelse. Hun anklager sin Moder, fordi denne har holdt hende i Uvidenhed om Sagernes rette Sammenhæng, og beslutter at forlade sit Hjem. Samtidig føler hun sig beskæmmet over for Alf. En Kvinde, der er udgaaet fra et saadant Hjem, har ikke haft Ret til at træde fornærmende op imod ham, og da han beder derom, giver hun ham et Løfte paa Fremtiden.

Man vil allerede af dette korte Referat kunne spore Dobbelt-heden i »En Hanske«: Kærlighedsdramaet og det Drama, der spilles inden Hjemmets Vægge. Heri Skuespillets dramatiske Svag-hed. I første Akt samler alt sig om Kærligheden mellem Svava

og Alf. Fint er skildret den dybe Tillid mellem de to, Varmen i deres Følelser, og med Mesterhaand føres den farlige Kundskab ind over Svava. Hun forstaar intet, før hun ved et tilfældigt Møde mellem Anklageren og Alf i deres Minespil læser sig til Sandheden: det, hun forstaar ved Sandheden. Forlovelsen brydes. Vi synes her at staa ved Udgangspunktet til et Drama af den højeste Virkning. Mellem to dygtige unge Elskende har skudt sig en Anklage ind, en Strid, der er lostret af den Tid, hvori vi lever. I deres Kamp kan vi alle være med, der er ikke et Sted, som deres Fod vil betræde, hvor vi ikke vil kunne finde os til rette, hendes Vægning, hans faste Vilje, hendes Anklage, hans Forsvar og Modanklage, Forførdelsen i hendes kyske Attraa, hans ærlige Følelse af hvad der for ham har været Livets Ret, hendes rene Tro, hans Viden, hendes Sikkerhed, hans Udvikling, hendes Vrede, hans Blidhed, og deres Kærligheds svulmende Vækst under alt dette, der er ikke et Led i Begivenheden, som vil staa fremmed eller dødt for os. Men desværre, intet af dette findes rigtignok i »En Hanske«. Den unge Mand synes at have begaaet en uhæderlig Handling; noget sikkert véd vi ikke derom, ti fra samme Nu Forlovelsen sønderbrydes i Svavas Sjæl, forsvinder Alf fra Scenen. Vi faa ham kun at se i de enkelte Øjeblikke, hvor han er uundgaaelig nødvendig til at markere Handlingens Gang: i anden Akt, da Svava slynger ham sin Handske i Ansigtet, og i tredje og sidste Akt, da hun strækker begge Hænder ud imod ham for at give ham sit Løfte paa Fremtiden. I øvrigt ikke et Ord mellem de to. Kærlighedshistoriens Forløb spindes som en tynd Traad uden Farve tværs hen over alle Bipersonernes Samtaler, og ganske vist naar den fra sidste Optrin i første Akt til sidste Optrin i sidste Akt, men den har ikke mere noget med Stykkets Vækst at gøre, det kunde leve uden den. Kun som ydre Anledning ikke som indre Pust mærker vi den. Alf fører ikke sin egen Sag, han fører slet ingen Sag, det er Svava alene vi har at holde os til. I Begyndelsen forekommer dette Læseren højst mærkeligt. Den ene af Hovedpersonerne mangler vedholdende, det er ikke muligt at skaffe Ligevægt til Veje, ti til Svavas ranke Skikkelse svarer ikke de af Livets Møl og Rust stærkt angrebne Personer, der stilles op imod hende. Vi savner en sund ung Mand, der med Smil i Øjet og Elskov i sit Hjærte kan tage Kampen op med hende.

Saa opdager man pludselig, at Stykket har faaet en ny Akse, vi drejer om et andet Midtpunkt. Det er ikke længer Svavas Kærlighedshistorie det kommer an paa, det er hendes Forhold til

Faderen og Moderen. Dér rammer hende det haardeste Stød. Hun har troet sin Fader saa godt. Det er netop i Kraft af den Renhed, hvori hun synes, at hun er vokset op, at hendes Følelse er bleven saa sikker, saa stolt og stræng, og saa har det hele været et Bedrag! Hendes Moder har med Vilje ført hende om med et Bind for Øjnene. Da det rives af, er det som om hele Livet er blevet gjort urent for hende, hun maa drage bort for at finde sig selv igen. Men dette kommer nøjsommeligt frem, først i sidste Halvdel af sidste Akt, og indledes paa en forvirrende Maade ved en lang Udenomssamtale mellem Svavas Moder og Alfs Fader. Man forstaar ikke denne Samtales Brug for Stykket før længe efter og finder da, at man er bleven ført ad en besynderlig Omvej. Men end mere forvirrende stiller Sagen sig, da hele denne for Svava saa rystende Oplevelse af Forfatteren lades uden Følge. Der synes ganske vist at være nogen, der ved Stykkets Slutning agter at rejse, men hvem det er, vil formodentlig til evig Tid forblive uopklaret, og under alle Omstændigheder naar Svava ikke sin Hensigt at blive alene. Efter at have givet den Smerte Ord, som hun har følt, falder hun tilsyneladende til Ro igen. Hun kan endog smile overbærende ad den Fader, der har »kastet hende ud« af Hjemmet, og naar Tæppet falder, ligger hun »i stor Bevægelse« op til Moderen. Det bidrager heller ikke til at gøre Slutningsindtrykket klarere, at Kærlighedshistorien pludselig tages op paa ny. Man faar Indtryk af, at Forfatteren dog har ment, at »En Hanske« er et Drama, der spilles mellem Svava og Alf.

Dette sidste er det nu ganske sikkert ikke, og det er Skade, for det havde været det mest ligefremme og givet det største Resultat. Nu ser det ud, som om Bjørnson har svigtet noget ved at kaste Alf ud af Handlingen. Der er her Tale om Mænds Kyskhed, og der er ingen Mænd i Stykket. De to Personer af Mandkøn, som optræder, Hr. Riis og Hr. Christensen sen. er morsomme nok, men de er Ordførere for noget andet, end det ved denne Lejlighed kommer an paa. Det var den kraftige, fremadstræbende Del af Slægten, vi skulde mødes med, naar et Tidsspørgsmaal af denne Art og Vigtighed er paa Bane. Kvinderne har sendt en af deres, hvorfor er der ikke mødt nogen fra Mændenes Lejr?

Der kunde haardt trænges dertil, Damerne tager saa upraktisk paa Sagen. For det første maa vi vandre den nøjsommelige Gang gennem Hensynet til Skandalen (!) — hvor kommer dette Hensyn ikke ofte frem i Bjørnsons Stykker! — og dernæst har vi Familie-

kærlighedens Skærsild at gennemgaa. Som om der mellem Himmel og Jord er den Ting, der har Betydning for elskende Hjærter, som er i Nød, uden det, der staar i umiddelbar Forbindelse med deres Kærlighed! Men alle taler de først om Familiernes indbyrdes Forhold, om den Stigning i Anseelse de Riiser vil vinde ved at komme i Svogerskab med de Christensener. Og det byder man for Alvor den unge Pige, som sidder igen med et sviende Saar i Hjærtet. Om det saa er den gamle Jomfru-Onkel, der antages for at være den rette Vismand, begynder han med den »store« Familie, der har slaaget Fløjdørene op for hende som for en Fyrstinde. Dette er pinagtigt. Og disse Hensyn til Skandalen og Familien bliver liggende med deres fade Lugt hele Stykket igennem. Men kommer man saa endelig til at tale om hvad der er sket, om Svavas Hjærtesorg, ja, saa er der kun én, der kan tale de andre til Hjærte. og det er Svava selv. Den stakkels Pige staar ene, der er ingen, der kan sige hende Besked. For saa vidt er dette ikke helt urimeligt, som den eneste, der til syvende og sidst kunde sige de Ord, det kom an paa, Elskeren, er gennet ud af Stykket; men nogen mandlig Fornuft burde der dog være bleven tilbage. Det er der ikke. Jomfru-Onkelen gør et halsbrækkende Forsøg ved at meddele Svava, at Mennesket er et polygamisk Dyr, men det kommer han overmaade slet fra, for dels véd Svava dette i Forvejen — det er nu virkelig en Smule overraskende — og dels spørger hun, om Mandfolkene vil have ligesaa meget Bryderi af deres Børn som Kvinderne, og da dette paa Forhaand benægtes, er Sagen derved kun bleven yderligere forviklet. Nej, det fremgaar tydeligt af Stykkets Gang, at Mandfolkenes Sag er tabt, og det er saa meget mere uheldigt, som Kvinderne ved samme Lejlighed har faaet deres Spil fordærvet. Til Ukyskheden før Ægteskabet hages nemlig Utroskaben i Ægteskabet. Det er tredje Akt, der tjener til at belyse den nødvendige Forbindelse mellem de to Ting. Og atter er det en Kvinde, der fører Ordet, denne Gang dog ikke Svava, men hendes Moder. Ud fra sine sørgelige Erfaringers Dyb henter hun de bitreste Beskyldninger frem mod Mændene og retter dem — ikke mod sin daarlige Husbond, men mod den i dette Forhold sagesløse Hr. Christensen sen., der da ogsaa, og ikke uden Grund, giver grove Ord tilbage. Det er i det hele en Regel i »En Hanske« at de forkerte kommer til at tale med de forkerte, og at de Mennesker, der har noget at sige hinanden, holdes borte fra hinanden. Men altsaa i tredje Akt gaar det op for én, at

den unge Mand fra anden Akt i Grunden faar Ret, naar han, som man den Gang trode, noget stupidt i Svavas Brud med ham ikke kan se andet end Mistvivl til hans fremtidige Hæderlighed som Ægtemand. Det er virkelig Meningen, at den ukyske unge Mand maa blive en utro Ægtefælle. Der er en Lidenskab og Slagfærdighed i alt hvad Fru Riis siger desangaaende, og ingen taler imod. Til sidst er Ægteskabet blevet et Bjærg af Uret fra Mandens Side mod Kvinden, og der begynder endog at vise sig et revolutionært Sindelag hos den ellers saa blide Fru Riis. Der dæmrrer bag hendes Ord Perspektiver ind i en Verden, hvor Kvinden har gjort sig »uafhængig« af Mændenes Forret, og hun gyser ikke tilbage for Tanken om Ophævelsen af den hele ægteskabelige Indretning. For fast maa man dog ikke gribe om Fruens Ord, de er ikke saaledes ment som sagt, hendes eneste Ønske er nemlig stadig at se Svava gift med Alf.

Der trænges virkelig haardt til en fornuftig Mand i dette Stykke. Som det nu er, svinger det som et Skib med Slagside; man befinder sig uhyggelig ombord, det er ikke muligt at faa det paa ret Køl igen. Blot et Ord om, at det dog mulig vilde være fornuftigt at faa undersøgt, hvad det da er, Hr. Alf har gjort, at Ukyskhed og Ukyskhed er to Ting, at intet Forhold udtømmes ved blot at give det et Navn og lade det løbe, vilde have gjort godt. Det er saa overordentlig utilfredsstillende i vore Dage at se en Sag behandlet i sin Almindelighed, vi lærer intet deraf. I Svavas Person er der givet et Svar paa, af hvilken Art hendes Kyskhed er — der er jo saa mange Maader at være kysk paa — men om den saa meget omtalte »Ukyskhed« véd vi efter Læsningen af »En Hanske« i Grunden ikke det mindste. Hr. Alf er ukysk, det er ingen Betegnelse. Paa hvilken Maade ukysk? Der er et Par hundrede tusend Maader at vælge imellem. Vi staar jo ikke i Tidernes Morgen, da der kun var nydt én Frugt af Kundskabens Træ paa godt og ondt, det hele Træ er blevet plyndret, og det gør enhver Sag betydelig mere sammensat, end at den med Held kan omfattes af det »almindeliges« Kategori. Dette Klædebon kan en Kunstner i vore Dage saa godt som ikke bruge til sine Personer; der gives ikke Typer mere, kun enkelte Mennesker. Men Bjørnson har, hvad Sværdsiden af hans Skuespil angaar, saa lidet været opmærksom herpaa, at han endog — det ser næsten ud, som om det skete paa Dril — den eneste Gang Alfs virkelige Forhold er ved at komme paa Bane, unddrager os den nyttige Kundskab ved

at lade sine Damer tale hviskende om Tingen. Denne Hvisken er allegorisk for Stykkets Betydning. Der tales i »En Hanske« ikke om Tingen som den er. Det »ukyske« Mandfolk er en Taageskikkelse, men man kan som bekendt ikke støde en Dolk i en Sky.

Der er altsaa mod Stykkets Bygning og mod Udførelsen i det enkelte overmaade meget at sige. Tværs igennem alle Indvendinger maa der dog klinge en udelt Respekt for den Digteraand, der har formet »En Hanske«. Skuespillets Problem er opstillet i kraftig Samfølelse med Tidens Opgaver, og der findes ikke et Optrin i Stykket, som ikke er mærket af Bjørnsons høje Kunst. En saadan Skikkelse som Riis er i hele sin pjaltede Finesse saa livfuld sand, at han ligesom springer ud af Stykkets Ramme og bliver et Menneske, vi har mødt, stemplet af Bjørnsons Spot, og der er i Svavas livsfrodige Renhed indblæst en Aand, der minder om en Raphaels Madonna. Skade kun, at Indtrykket mod Slutningen forviskes. Den fede Grosserer Christensen er i sine Hovedtræk overordentlig morsom, og et sandt Mesterskab røber sig i Skitsen af Staklen Hoff. Scenen mellem ham og Svava er som det klangreneste Musikstykke af melankolsk ironisk Art; den vilde, spillet af dygtige Kunstnere, skabe en Stilhed blandt Tilskuerne som under den fineste Fløjtesolo. I det hele er første Akt som Indgangen til et Drama af Hundredaars Betydning.

E. SKRAM.

Anne Charl. Edgren: „Ur lifvet” og „Sanna kvinnor”.

(Z. Haggströms Förlags-Expedit. Stockholm.)

Der udkom i Fjor paa den Gyldendalske Boghandels Forlag tre Noveller af den svenske Forfatterinde Fru Edgren under Titlen »Billeder af Livet«. Det var et lidt vilkaarligt Udvalg af Samlingen »Ur lifvet«, der var udkommen i Stockholm nogle Maaneder i Forvejen. Fru Edgrens Navn var indtil da ukendt i Danmark og for den Sags Skyld heller ikke videre kendt i Sverige. Saa meget større Interesse følte man ved at staa over for en, som det syntes, ikke blot ualmindelig aandsudviklet Kvinde, men tillige en Forfatterinde, der med ikke ringe kunstnerisk Dygtighed og megen psykologisk Finhed behandlede Æmner og Forhold, som hang sammen med nogle af de etiske og sociale Problemer, som fornemmelig beskæftige Tiden. Det var ikke Underholdningslekture eller Damenoveller af vanlig Art. Et Aars Tid er forløbet siden da, og Forfatterinden indtager allerede nu en Plads blandt de

første af Sveriges nulevende Forfattere. Men Fru Edgren har heller ikke været ledig. Der er efterhaanden udkommet en hel Række Arbejder af hende, foruden Artikler og Skitser i Blade og Tidskrifter — deriblandt en fortrinlig lille Historie »Gusten får pastoratet« i Kalenderen »Svea« 1883 — 2den Samling af »Ur lifvet« og fem Skuespil, hvoraf to nye, »En räddande engel« og »Sanna kvinnor«, første Gang opførtes paa Stockholms »Dramatiska Teatern« d. 15de Oktober. Hvad man anede, har bekræftet sig. Fru Edgren var ingen literær Debutant, da hun i Fjor for første Gang under Navn udgav Samlingen »Ur lifvet«. Hendes Debut laa da hele 13 Aar tilbage, og hun havde i denne Tid pseudonymt udgivet ikke faa Noveller og faaet flere Skuespil opførte, men det var, som om hun først nu følte, at hun havde vundet saa megen Modenhed som Menneske og Forfatterinde, at hun vilde sætte Navn paa sine Bøger.

Det er fornemmelig de to Samlinger »Ur lifvet« og Skuespillet »Sanna kvinnor«, der foreløbig maa betragtes som hendes Hovedarbejder. Vi anbefale danske Læsere og Læserinder at gøre sig bekendt med dem, de ville næppe fortryde det, i det mindste ikke de af dem, der for Alvor arbejde paa at naa frem i Selverkendelse og i sandt og alvorligt Syn paa Livet og dets Forhold. Det er ganske vist kun et begrænset Omraade og forholdsvis faa Motiver og Spørgsmaal, de behandle, og de have i det hele snarere deres Styrke i det negative end i det positive, i det vækkende mere end i det afgørende, men de ere Udslag af det mest karakteristiske i vor Tids Aand, det tvivlende, det sandhedssøgende, de ere i Slægt med det bedste i vor nyeste Literatur. Et Pust af Ibsens Aand har strøget befrugtende hen over Forfatterindens Sjælebund, den store Tvivler har været med til at aabne hendes Øje og lede hendes Blik. Det er ikke det lyse i Livet, som har særlig Tiltrækningskraft for hende. Sans derfor mangler hun ingenlunde, men det er ikke det, hvorpaa det fornemmelig kommer hende an. Det er Dissonanserne og deres Aarsager, der fængsle hende; i Undersøgelsen og Fremstillingen af dem er det, hun synes at søge sin literære Op gave.

Hendes Metode er den moderne. Hun skildrer Fænomenerne saa objektivt som mulig, indlader sig ikke meget paa Refleksioner, lægger kun Stoffet til rette saa klart og redelig, som hun kan, Slutningerne maa Læseren selv drage. Kun en overfladisk Betragtning vil kunne bebrejde hende, at hun rejser Spørgsmaal uden

at løse dem. Den Del af Reformarbejdet, der blotter Svaghederne og Fejlene ved det bestaaende, har sin fulde Berettigelse og indirekte indeholder jo desuden al Kritik et positivt Moment. Det gælder først og fremmest om, at Skildringen er sand, at den bunder i et virkeligt Kendskab til Stoffet, og det er i saa Henseende betegnende for Forf., at hendes Omraade er saa begrænset. Sine Æmner henter hun fra Hverdagslivets Sfære, fra det saa kaldte gode Selskab, de højere Lag i Samfundet. Af Livet her er det Forholdet mellem Mand og Hustru, hun fortrinsvis behandler, og af de to Faktorer i dette er det atter Kvinden og hendes Stilling, der er Hovedgenstand for hendes Skildringer. Dette giver hendes Arbejder forøget Værd. Thi det er jo umuligt at faa sandere og finere Billeder af Kvinder og fyldigere Begreb om, hvad der rører sig hos dem, end naar Kvinderne selv gøre Rede derfor. Fru Edgren viser sig nu paa mange andre Maader som en ualmindelig overlegen Kvinde og dygtig Forfatterinde, og der er derfor al Anledning til at tage hendes Kvindefigurer som udmærkede Typer for mange af vore Dages Hustruer, Mødre, Døtre og Søstre; de ere i alle Tilfælde overordentlig levende skildrede og præge sig sikkert og dybt i éns Forestilling.

Hovedæmnet i hendes Noveller og Skuespil er, som ovenfor sagt, Forholdet mellem Mand og Hustru. Hun fører frem for Læseren en Række Prøver paa saadanne af højst forskellig Art. Noget forkert i Forholdet er der ved dem alle — det er jo ikke de fuldkomne Ægteskaber hun vil skildre — men Manglerne, hvis Almengyldighed det ikke ligger for her at undersøge, ere saa gængse, at alle vistnok have truffet lignende i deres eget Liv. Skylden for dem kaster hun i øvrigt ikke ensidig over paa den ene Part, skønt Mændene nok, fordi de nu en Gang have Overtaget i Forholdet, maa tage Broderparten af Ansvar. Gennem hendes Skildringer gaar der en egentlig ikke klagende, snarere anklagende Grundtone over den store Ulighed i Livsvilkaarene for de to Køn, og Anklagen rammer nærmest Kvinderne selv, fordi de ikke stille andre og større Fordringer til Forholdet, end de faktisk gøre.

Pladsen tillader os ikke at gennemgaa de forskellige Eks-empler paa Ægteskabsforhold, som Forf. behandler i sine Arbejder. De fleste af dem ere træffende, næsten alle ere tillige interessant og overlegent skildrede. I »Ett bröllop« stilles den helt uvidende Uskyldighed hos den unge Pige lige over for den i Erotikens Mysterier fuldt erfarne unge Mand, og Misforholdet mellem dem

skildres i en virkelig fin lille Idyl; i »Barnet« behandler Manden sin elskede Hustru som et Barn, hvem det først og fremmest gælder ham om at holde i Uvidenhed om alt det sørgelige og slette, der er i Verden, for at ikke hendes rene Uskyld skal tage Skade; han opnaar derved kun at gøre hende lidet lykkelig i deres Samliv og uskicket til at optage Kampen for Tilværelsen, da han endnu ung dør fra hende. I »Tvivvel« er Motivet fra Ibsens »Brand« varieret med stort Talent. Den asketiske Præst stiller Tros- og Forsagelseskravet til sin unge i en helt anden Livsluft opvoksede Hustru, og hun sætter Liv og Lykke og Kjærlighed til i sin Kamp for at fyldestgøre Kravet, medens han ved hendes Dødssæng synker sammen under Bevidstheden af, at han intet har udrettet. »I krig med samhället«, den største af hendes Noveller, behandler en Skilsmisse og dens Følger. Arla er gift med en tør, egoistisk Overretsassessor, der intet er for hende uden hendes Børns Fader. Da lærer hun en ung, radikal Digter og Samfundsreformatør at kende, som hun kommer til at elske, og for hvis Skyld hun forlader Mand og Børn. Men det ny Ægteskab, der til Forudsætning har svegne Pligter, bliver i Længden ikke lykkeligt; netop det, at hun har svigtet en Gang, har ligesom berøvet hende den Idealets Glans, han tilbød hos hende, og da han ikke kan vinde hende helt og ikke vil nøjes med at eje hende halvt, rejser han bort, og hun vender som en fremmed tilbage til sine Børn, hvis Kærlighed hun imidlertid har tabt. — I det bedste af Forf.s ældre Skuespil »Elfvæn« er en rettænkende, korrekt, lidt ældre Smaaastadsborgmester gift med et ungt, livfuldt Naturbarn, som han ikke forstaar, og som ikke forstaar ham. Kærlighedstimen slaar endelig ogsaa for hende, og hun er lige ved at forglemme sig selv; da redder Pligtfølelsen hende. Men Borgmesteren anklager med rette sig selv, fordi han har taget hende uden at have tænkt paa, om han ogsaa kunde gøre hende lykkelig.

Det betydeligste af Fru Edgrens hidtil udgivne Arbejder er Skuespillet »Sanna kvinnor«, et ægte Nutidsdrama, der med megen Overlegenhed behandler det samme store Samfundsspørgsmaal, som atter og atter kommer igen i hendes Arbejder. Det er særlig Begrebet Kvindelighed, saaledes som det i Almindelighed opfattes, hun her belyser. Med en Satire, hvis Indignation forsmaar alle komiske Virkemidler, river hun Sløret af den Art lovpriste Kvindelighed, der kun er et Produkt af Kvindernes Umyndighed og Mændenes Egoisme, og som i Virkeligheden er mere nedværdigende

end hædrende for dens Ihændehavere. Af Stykkets tre kvindelige Figurer skildrer Moderen, Fru Bark sig selv bedst i følgende Repliker:

Husk, min Pige, vi Kvinder maa taale og tilgive meget, det er vor Lod; det nytter ikke at stride imod. Reformere Mændene kan vi jo ikke, vi bliver bare selv ulykkelige, naar vi forsøger derpaa. Og uden Taalmodighed og Mildhed kan vi heller ikke rigtig vinde Mændenes Hjærter — du kan være vis paa, at en Mand snart bliver ked af en Hustru, der laver Scener og kommer med Bebrejdelser

Lissi.

Men skal Mændene da virkelig have Lov til at være og gøre ganske, som de vil, og skal vi bare tie dertil?

Fru Bark.

Ja, saadan har det jo været fra Verdens Skabelse, mit Barn, og vi skal heller ikke gaa og gemme paa den Slags [det drejer sig om et groft Ægteskabsbrud af Lissis Mand]. Det er saa velsignet at tilgive den, man elsker.

Lissi, den krænkede Hustru, der opdager sin Mands Utroskab og i sin første Fortvivlelse vil skilles fra ham, dø, aldrig se ham mere o. s. v., ender med at hænge sig om Halsen paa ham og tilgive ham baade denne Gang og i Fremtiden, blot hun kan være vis paa, han holder af hende. I Modsætning til hende staar Søsteren Berta som den sande Kvindeligheds Repræsentant med sit fulde Krav paa Ære og Hæderlighed i alle Forhold. Hun fører den svage Moders Sag mod Faderen, en Ødeland, der roser sin Hustrus ægte Pligtfølelse og Kvindelighed, da hun giver ham sine sidste Obligationer til at spille bort, hun foreholder Svogeren hans Adfærd mod Søsteren, som, da det kommer til Stykket, svigter hende, ligesom Moderen gør det, og til Slutning ofrer hun alligevel for deres Skyld sin egen Lykke.

I teknisk Henseende er Stykket godt. Handlingen udvikler sig følgerigtig og sikkert, Karaktertegningen er klar og gennemført, Replikerne ofte udmærkede. Stykket fortjæner at opføres ogsaa paa vor Scene. De to første Akter især ville gøre sig fortrinlig. Løsningen i 3die Akt falder lidt mattere, end den burde. Den tilsyneladende Forsoning, der indtræder, svækker vel ikke Satirens Virkning i det hele, men som i andre moderne Stykker faar man dog ligesom en Følelse af Utilfredshed ved at se, hvorledes alt bliver ved det gamle, saa at endog Berta, Bæreren af det ideelle Krav, slaar sig til Ro ved, hvad der ikke kan være anderledes. Forf. vil vel forsvare det med, at saaledes gaar det som oftest til i Livet.

M. GALSCHIØT.

Efter Selskab.

Personerne:

Herren.

Fruen.

En meget elegant og hyggelig Dagligstue. Herren og Fruen komme ind i Selskabstoilette. Det er Aften. Herren sætter sig meget mageligt. Fruen gaar op og ned ad Gulvet, standser foran Spejlet, retter paa sit Haar, strækker sig i en Stol og ser uvilligt paa sin Mand, der læser i Berlingske uden at være blind for hendes Bevægelse.

Fruen.

Er der noget nyt i Avisen?

Herren.

Nej, hvor skulde det komme fra?

Fruen.

Siden du er saa ivrig.

Herren.

Ivrig! Nej, jeg vil se Kurserne. Der er Liv i Russere for Øjeblikket.

Fruen.

Det maa saamænd være rart for dem.

Herren.

Ikke for mig. For de gaar ned.

Fruen.

De gaar nok op igen. Alting gaar op og ned.

Herren.

Aa — nej. Der gives de Ting, som gaar ned og ned, til de slet ikke kan naa dybere. Det gælder baade Papirer og Mennesker.

Han læser videre.

Fruen (efter en Pavse).

Er du i daarligt Humør, siden du ikke vil tale med mig?

Herren.

Jeg! Nej aldeles ikke.

Fruen.

I Vognen sagde du ikke et Ord.

Herren.

Jeg syntes, du var meget nervøs — eller optaget af jeg ved ikke hvad. Du forekom mig som én, der havde danset og endnu havde Musiken i Hoved og Fødder, da du sad og lænede dig tilbage i Krogen. Det klædte dig nydeligt.

Fruen.

Det var kedeligt, vi ikke kom til at danse.

Herren.

En anden Gang, kære!

Han læner sig tilbage.

Fruen.

Du er nok glad ved at være vel hjemme igen.

Herren.

Det er sandelig det bedste ved at gaa i Selskab.

Fruen.

Jeg morede mig udmærket. Det var ligesom de alle havde Søndagsansigt paa. Der var saadant Liv i dem.

Herren.

Ligesom i Russerne.

Fruen.

Jamen de gik til Vejrs.

Herren.

God Vin — og saa smukke Damer — hvis det ikke kan drive unge Mennesker op!

Fruen (med et Skuldertræk, vendende sig halvt bort)
Du vil nu trække det ned i lutter Raahed.

Herren.

Nej! kæreste, men jeg vil ikke se ideelle Nydelser i, hvad der er rent sanselig Livsglæde. Er det Ord ikke fint nok?

Fruen.

Fint eller simpelt — det er morsomt, det river én med sig. Og en Dame fornøjer sig, naar Folk om hende konverserer og gør Kur. — Min Bordkavaler var nu særdeles interessant.

Herren.

Ja, Konversationen gik yderst livligt jer imellem, saa' jeg.

Fruen.

Kedede du dig saadan, at du lagde Mærke til os.

Herren.

Hvad skulde jeg mere mig med?

Fruen.

Tale med de smukke Damer.

Herren.

Hun er Pokkers køn: Fru Fugner. Sikken Arm, sikken Fod!

Fruen.

Det store, svære Fruentimmer.

Herren.

Hum!

Fruen.

Hvad skal hum sige?

Herren.

Saa meget som, at der gives en vis Fylde, der i de slankes Øjne viser sig som et Kødbjærg. Desværre synes her til Lands Fladheden i den danske Natur efterhaanden at forplante sig til den danske — Figur.

Fruen.

Du plejer dog ellers at fortælle en hel Del om, hvor rig Byen er paa smukke Piger.

Herren.

Ja smukke Piger er her nok af — hvis man da nogen Sinde kan faa nok af noget saa forfriskende. Det er virkelig en Fornøjelse at spasere ned ad Gaden om Formiddagen: dér tropper de op, holdvis, blonde og brunette, bly og kokette — stop, det rimer. Ja, der er Poesi i sligt.

Fruen.

Ja det bliver om lidt til Leporellos Arie.

Herren.

Nej, men hvad jeg vilde sige: det varer saa Pokkers kort. Det er lutter Knopper, der aldrig springer ud eller naar de udfolder sig, forvandles til Tulipaner og Aurikler i Steden for til Roser. Saa snart de er gift og har faaet et Barn, er Skønheden forbi. — Nej, Holberg havde Ret.

Fruen.

Hvorfor siger du det?

Herren.

Fordi Holberg i sine Moralske Tanker — mærk dig: de moralske — foreslaar, at den velvise Magistrat bør forbyde Staden smukkeste unge Piger at gifte sig i et vist Aaremaal, men derimod forlene dem med en klækkelig Apanage, saa de kan vandre omkring til Byens Zirat og Forskønnelse, Contentement og Plaisir.

Fruen.

Hum!

Herren.

Hvad skal hum sige?

Fruen.

Saa meget som, at saadanne vandrende Skønheder vist let får vild — og ledte de beundrende Vandringsmænd paa vildene Veje.

Herren.

Maaske blev det ikke Dydens egen sauve-garde.

Fruen.

Men vi kom fra Selskabet. Siden du synes saa godt om Fru Fugner, hvorfor talte du da ikke mere med hende, morede dig med hende?

Herren.

Hun er saa forelsket i sin Mand — (henkastende) mærkeligt nok.

Fruen.

Naa, du tror ogsaa paa den Historie.

Herren.

Paa hvilken?

Fruen.

Du ved godt hvad jeg mener: Frøken Skou!

Herren.

Fugner anser sin Kones Veninder for sine — hvad kan være nettere?

Fruen.

Jeg finder det oprørende, at han bedrager sin Kone netop med den, hun selv holder mest af. Det er saa raffineret troløst.

Herren.

Saadan er det ikke ment. Det er ganske læmpeligt kommet af sig selv — som alting i Verden kommer af sig selv. Hans Kone har selv indført Frøken Skou i hans Hus, bragt hende og ham sammen ved alle Lejligheder, skaffet dem Anledning til utallige Tête-à-têtes, skabt en stor Fortrolighed imellem dem, en farlig Omgangstone paa Fornavn, sørget for de blev opmærksomme paa hinandens bedste Egenskaber — og mærk det: de var naturligvis begge des elskværdigere, da de var uafhængige af hinanden. Fugner var dobbelt galant i en smuk Dames Nærværelse foruden sin egen Kones, og Frøkenen nød godt af alle en galant Ægte-mands Opmærksomheder, uden at plages af den Ubehagelighed at være gift med ham. Alle Rettigheder paa begge Sider og ingen Pligter. En skøn Aften, ved Legemernes naturlige Tiltrækning, da Naturen, den Heks, altid vil have sin Vilje med os, forglem-

mer de sig — og den næste Dag drikker de dus i Konens Nær-
værelse — som i Virkeligheden er Skyld i det hele.

Fruen.

Og hvad skulde hun da have gjort?

Herren.

Passet paa i Tide, vogtet Lys og Ild. Hun bøder for sin
Dumhed — hvis hun da i det hele lider nogen Nød. Naar man
har en Skat, lader man den ikke ligge paa Gaden, saa enhver,
der blot gider bukke sig, kan tage den op. Hvorfor var hun
ikke jaloux?

Fruen.

Tror du egentlig, Jalousi er heldig som Lynafleder, naar
der er Torden i Luften?

Herren.

Jeg tror, at Kærlighed har godt af lidt Skinsyge som et Kryderi,
et Peber, der kradser paa Tungen, gør Øjnene klare og Hjærnen
fintmærkende. Den, der er gift med en galant Mand eller (med
en Bøjning mod Fruen) en smuk Kone, skal have et Øje paa hver
Finger.

Fruen.

Var ikke en Smule Tillid bedre end al denne Paa-
passenhed?

Herren.

Selv om jeg antager, at mine Kontorister ikke stjæler, luk-
ker jeg dog mit Jærnskab i Laas.

Fruen.

En smagfuld Lignelse.

Herren.

Jaja! Jeg mener blot: man handler klogt, naar man ind-
skrænker Fristelserne for dem, som mange vil friste. — Som
sagt, hvorfor forudsaa' Fru Fugner ikke det sandsynlige, der hændte?

Fruen.

Hvor du taler! Og hvordan skal det ende?

Herren.

Ja, andre Steder ender sligt ofte tragisk. Her vil de tre Personer leve fornøjet sammen i nogen Tid: saa vil Frøken begynde at blive utaalmodig, ubehagelig, jaloux. Hun vil stille større og større Fordringer til Fugner, hvis kronede Dage er talte. Hun vil sammenligne sin og Konens Stilling, blive bitter, ja bebrejde ham, at han forsømmer sine Pligter over for sin Hustru. De to faar Stævnemøder uden et Minuts Fornøjelse for lutter Bebrejdelser, Graad, Samvittighedsnag. Aa, Fugner faar sin Hyre.

Fruen.

Beklager du ham?

Herren.

Nej, jeg under ham det saamænd godt: man faar ingenting gratis i denne Verden. To saa smukke Koner! Det er desuden moralsk, at han udstaar sin Straf paa den Vis. Imidlertid har Fruen det som Blommen i et Æg — begge to kæler de for hende, som om det gjaldt Livet, og hun, den Engel —

Fruen.

En fed Engel!

Herren.

Rubensk, kære, eller endnu snarere Makartsk — naa, hun begriber ikke, hvorfor de to kære Mennesker er saa underlig kolde og bitre mod hinanden, og hun tager hver af dem alene for sig og beder dem for hendes Skyld dog at ophøre med dette urimelige Væsen: de holder jo begge af hende og maa kunne forenes i Kærlighed til hende. Og de to Syndere, lidt generte af denne mageløse og ufortjænte Elskværdighed, maa lade sig forsone og elske hinanden igen, angre igen og skændes igen — og saaledes glider det ustandselig videre.

Fruen.

Indtil?

Herren.

Du interesserer dig mest for Slutningen paa Historien.

Fruen.

Ja, man maa vel tænke over, hvorledes sligt slutter af. Ægteskabet ender med Døden, men Kærlighed! med hvad tror du?

Herren.

Med Skuffelse, tænker jeg.

Fruen.

Og var det saa slemt! Hvis man havde følt den store Lykke at leve fuldt ud af hele sit Væsen, sikker paa, at nu var det Enebedste timedes, man kunde vente i dette stygge og snævre Liv! — Men saadan Lidenskab føler næppe de tre, vi taler om.

Herren.

Aa nej, det er en mere civiliseret Lidenskab, én der lader sig forene med høj L'hombre, mange Middage og talløse Silkekjoler.

Fruen.

Altsaa Opløsningen?

Herren.

Den er ganske simpel. Frøknen bliver til sidst ked af denne ensformige Trio, hun ser sig en skøn Dag i Spejlet: hendes Ansigt er blevet stramt og skarpt. Hele hendes Person har antaget en vis Gulbleghed, som er egen for unge Piger, der er forelskede i gifte Mænd.

Fruen.

Har de en bestemt Kulør, saadanne?

Herren.

Ja. Naturen mærker viselig sine Skabninger, paa det at Forskeren kan kende og skelne dem. Forresten har ethvert Menneske sin Farve. For Eksempel, Fugner, han er klædebrun, hans Kone tyrkeblaa. Min Svigermoder er skidengraa.

Fruen.

Maa jeg være fri!

Herren.

Det er en rent videnskabelig Undersøgelse.

Fruen.

Ja tak! — (Pavse). Hvad Farve har da jeg?

Herren.

Det Spørgsmaal ventede jeg. Det er det ejendommelige ved Damernes Samtale, at den øjeblikkelig omformer enhver almindelig Bemærkning til en personlig. Men du — ja du er for Resten for Tiden changeant.

Fruen.

Hvad skal det sige?

Herren.

Du er snart blaa, snart grøn, snart graa, snart sort, men bestandig med noget tindrende og glødende i Farven. (Han læner sig tilbage og betragter hende). Du burde males af Gustave Moreau. Kan du ikke huske hans Billeder fra Salonen — dem, der er overstrøt med hundrede Pailletter. Ham minder du mig om. Du véd, hans Malerier elsker jeg — ganske ligesom dine Øjne, der lyser i det samme Farvespil. Man véd aldrig, hvad Farve de lige nu behager sig i at have, men man véd, de tindrer og at al Lyset i en Stue, i et Selskab, i en hvilken som helst Stemning brydes derinde og udstraaler derfra. Aa de Øjne! Jeg mærkede dem altid i gamle Dage, naar jeg ikke var foran dem, brænde mig i Nakken, saa jeg maatte vende mig om for at se dig.

Fruen.

Hvor du er galant i Aften for gamle Dages Regning.

Herren.

Jeg skammer mig lidt som alderstegen Ægteemand ved —

Fruen (afbrydende).

Snart tre Aar.

Herren.

Ved at gøre Kur.

Fruen.

Vi kommer stadig fra Frøken Skou.

Herren.

Det er sandt. Ja, som sagt, en skøn Dag river hun sig ud af det, ser sig bestemt og resolut omkring, udvælger sit Offer,

smører sig Fuglelim om Munden — og vips er Guldfluglen fangen. Hun bliver forlovet, viser sig saa kysk som Minerva over for sin Kæreste og bliver gift.

Fruen.

Bliver de saa lykkelige?

Herren.

Hun lever for Huset og Børnene, gaar hyppigt i Kirke og omgaas stadigt sin gamle Veninde, Fru Fugner — det er den nydeligste partie carrée, og den velmeriterede Frue har ganske glemt, hvad Frøknen vidste.

Fruen.

Er de saa lykkelige?

Herren.

Hun ganske sikkert. Ham kan jeg umuligt vide noget om, da han endnu ikke selv aner sin Skæbne. Der er i hvert Fald ét Held for ham: hun har haft sit Æventyr før Ægteskabet.

Fruen.

Det mener du er en Garanti for hendes senere Standhaftighed.

Herren.

Kan være det. For os Mænd er det ikke sjældent saaledes. Efter mange forgæves Forsøg finder man endelig den, som synes den rette; saa sværger man sig selv, at nu skal hun være den rette, selv om man har taget fejl.

Fruen.

Aa, den Art Eder brydes vist let.

Herren.

Sker det, saa er Ulykken ikke større. En Kone — som for Eksempel Fru Fugner — lider saa uendelig lidt ved sin Mands Utroskab. I det højeste, hvis hun opdager det, bliver hun en Smule ulykkelig — men hun skaffer sig dog straks den søde Fornøjelse at være Martyr, Offer, Helgeninde. Han derimod bliver under slige Vilkaar latterlig og mer end det ærekrænket. Han skal absolut foretage sig noget ud ad til i den Anledning, medens hun

kan sidde hjemme og græde, afvekslende drukne ham i Taarer og stege ham med gloende Kul. Ja, Konerne har det i alle Maader godt.

Fruen.

Du taler mig ikke til Pas, du. Alle stærke Følelser opløser du til ingenting, stryger dem ud til noget underligt udvisket noget, hvor Mennesker gaar omkring i Taaget og hverken kender Forskel paa ondt eller godt.

Herren.

Ja ser du, jeg har aldrig troet paa den Historie med Æblet. De fik det næppe spist.

Fruen.

Saa har man altsaa Lov til at bedrage sin Mand.

Herren.

Der er Koner, der gør det.

Fruen.

Har de nogen Undskyldning?

Herren.

Ja mange Undskyldninger.

Fruen.

Det synes jeg med.

Herren.

Ser du, det er vi enige om. Mangen Mands Ulykke er desuden ikke den, at hans Kone bedrager ham, men den, at han faar det at vide.

Fruen.

Vilde du altsaa foretrække intet at vide?

Herren.

Jeg taler ikke om mig.

Fruen.

Men jeg gør det.

Herren.

Jeg vilde opdage, hvis du ikke holdt af mig. Du vilde være altfor stærk og sanddru i din Kærlighed til en anden — jeg saa' det straks.

Fruen.

Maaske. Men hvis du blev forelsket i en anden, vilde du ikke sige mig det.

Herren.

Nej, hvad skulde det gavne?

Fruen.

Du har to Slags Moral, en for Kvinder og en for Mænd.

Herren.

Jeg har slet ikke talt Moral, men kun om hvordan Livet er. Jeg bliver i øvrigt ikke mer forelsket. For en Mand som mig henved de fyrre er Livet forbi — aa jeg vil muligvis vedblive at dreje mig rundt paa Pletten endnu i adskillige Aar, men jeg trænges dog mer og mer hen til den Gammelmandslænestol, hvor man sidder med en Cigar i Munden, Berlingeren i Haanden og kigger lidt ud af Vinduet, naar Læsningen trætter én. Imidlertid, endnu er jeg ikke gammel, ganske fornøjet med Livet — og meget oplagt til at holde af dig.

Fruen.

Hvorfor fortæller du mig egentlig alt dette i Aften?

Herren.

Du har selv opfordret mig til at tale med dig, og jeg vil ogsaa gjerne faa dig til at tale. Du synes mig særdeles urolig den sidste Tid. Er du det ikke?

Fruen.

Jeg er jo ikke færdig med Livet. Snarere lige begyndt at leve. Jeg er saa rastløs i den sidste Tid, jeg trænger til at ruske i alt det stille, som begraver mig levende. Du kan ikke forstaa det, det er undertiden ligesom jeg vilde hæve mig fra mit eget Legeme — nei det er galt — men løfte mig bort fra Gulvet, fra Stuen, slynge mig af Sted — jeg ved ikke hvorhen!

Herren.

Jeg forstaaer nok. Saadan føler vi Mænd tidlig i Ungdommen. Men naar vi falder paa den Art Flyvegriller, saa kommer Eksamenen eller Kontoret, griber os i Nakken og dukker

os ganske artig ned i Jorden. Naar vi bag efter kommer op, ser vi temmelig lerede og melerede ud.

Fruen.

Aa, jeg udtrykker mig vist daarligt. Men det er som var der langt borte en Klokke, der ringede ganske svagt og kaldte ganske sagte — og jeg vil just nu, jeg trænger til, at den skal lyde fuldt og stærkt.

Herren (med et halvt Smil).

Jeg har nok følt det ringe for mine Øren, men det var næppe samme Klokke.

Fruen.

Livet er dog græsselig ensformigt. Hver Dag klæde sig paa, spise, gaa i Selskab, spasere paa disse rædsomme Gader, møde disse ækle Mennsker, tvinges ud i det halve Liv, de alle vil udgive for et helt! Aa, jeg kan ikke mer. I Begyndelsen da jeg blev gift, syntes jeg alting laa til Rette for mig. Der stod alle Steder en Dør aaben for mig, som jeg smuttede igennem, og der var overalt en Krog, hvor jeg kunde sidde lunt og godt og nyde min egen Morskab. Teater, Concerter, Baller — altsammen var expres tilberedt og rettet an for mig. Men nu, nej nu er det ganske anderledes.

Herren.

Skønt det er ganske det samme.

Fruen.

Min Plads er der ikke mer. Jeg gaar ganske spøgelseagtig hen og sætter mig; det vilde ikke undre mig, om en af de levende drev mig bort igen. Hvad vedgaar det egentlig alt mig? Jeg har jo ingen Interesse for det. Der er slet ingenting, der fordrer min Nærværelse. Hvad har jeg som Dame at skaffe med alt, hvad der virkelig strømmer igennem Livet?

Herren.

Du keder dig.

Fruen.

Det kan du ogsaa sige. Og hvad skal jeg vel faa Tiden til at gaa med. København er saadan en død By. Her er intet at adsprede sig med.

Herren.

Teatret?

Fruen.

Jeg kan ikke mer holde det ud; altid at se de samme Skuespillere, saa selvtilfredse og overvigtige som om de var Verdens Centrum. Og saa ligner de alt andet, men slet ikke Mennesker. Alle Damernes smaa Grimacer kan jeg udenad — jeg er saa led ved at være Publikum for alt det Skaberi.

Herren.

Og Musik!

Fruen.

Aa ja, du! Det er ganske morsomt, skønt synge kan der rigtig nok ingen af dem. Og ved du, hvad jeg ikke kan udholde: den én Gang for alle regulerede Fornøjelse. At se de samme Menneskers samme Begejstring paa det samme Sted ved den samme Musik for den samme Mand, naar han anfører det samme Orkester, som giver ham den samme Tush i samme Maaned hvert Aar. Aa, hvor det irriterer mig, naar han nikker til de samme Sangere. Jeg bliver saa flov ved at skulle høre sammen med alt det Snobberi.

Herren.

Ja, Byen er jo snobbet. Jeg er ogsaa helst inden fire Vægge.

Fruen.

Det følger ind med. Jeg er vant til Luksus, og jeg kan vist daarlig leve andet Liv —

Herren.

Behøves heller ikke, med mindre det skulde blive rent galt med Russerne.

Fruen.

Men jeg synes, at Malerierne paa Væggen og Flygelet og de Atlaskes Stole alt bringer den samme kvalme Luft af Snobberi ind med sig. Her hjemme lever alle Mennesker for andres Skyld, alle er Etatsraad og Ridder og rige og Kunstelskere — altsammen for de andres Skyld.

Herren.

Jeg er da ikke Etatsraad.

Fruen.

Jamen, du bliver det. Du kan umuligt undgaa det. Det er grueligt.

Herren.

Vi ser jo ens paa dette, ved du.

Fruen.

Ja Gud, du har saamænd selv lært mig det altsammen. Jeg gentager blot.

Herren.

Men jeg trækker paa Skuldrene af det, lever mit eget Liv for mig selv, ser Snobberne spasere, pynte sig, spise, danse for hinanden — hvad de vil. Jeg trykker deres Haand og siger: velbekomme og god Fornøjelse!

Fruen.

Jamen du trykker deres Haand — og det holder jeg ikke af at se paa. I alt det Pjalteri trænger man til noget — noget —

Herren.

Hidsende?

Fruen.

Noget helt (Pavse). Noget, der paa én Gang er Glemsel og Liv. Der dør store Stykker i mig hver Dag, hvor god du end er imod mig.

Herren.

Det er slemt, vi ingen Børn har.

Fruen.

Aa ja, det er det vist — skønt Gud ved! Det maa dog være underligt at have nogle smaa Væsener om sig, knyttede saa nær til én, som ikke forstaar et Gran af, hvad man tænker. Kærlighed til Børn er dog saa dyrisk — eller jeg ved ikke, hvad jeg skal kalde det — saadan legemlig.

Pavse.

Herren.

Du er forelsket.

Fruen (sagte).

Maaske.

Herren.

I hvad?

Fruen.

Jeg trænger til at give mig hen til noget, da det andet ikke fylder mit Liv. Det tager efter mig, stærkere og stærkere. Jeg kan ikke staa imod længer, og jeg forstaar næppe, hvad galt der er deri. — Vær ikke vred, fordi jeg taler saaledes. Det gør mig saa ondt, jeg maa bedrøve dig. Maaske gaar det over. Jeg er desuden fejg, som vi alle er. Til sidst vil jeg naturligvis intet — helt.

Herren.

Ja du, jeg frygter næsten mer det halve, der dølges.

Fruen.

Hvorfor spørger du mig? Naar man ikke taler om Spøgelser, bliver man ikke bange for dem. Hvorfor lader du mig tænke paa dette? Det er ikke klogt.

Herren (sørgmodig).

Jeg stiller Diagnosen.

Fruen.

Kan du kurere Sygdommen.

Herren.

Min kære, det vil Tiden vise. Jeg har kun ét Middel at foreslaa, som jeg meget vil bede dig følge.

Fruen.

Jeg vil rette mig efter alt, hvad du ønsker.

Herren.

Du kan begribe, jeg længe har set dette, mærket, hvordan det kom og været forpint over, hvor fortabt og aandsfraværende du blev. I Selskab var du distrahit, alene med mig gik du rastløs omkring eller sank død hen. Du ved, jeg holder af dig. Jeg er din gode Ven. Du vil nok tro, at jeg har været meget bekymret over dette.

Fruen (sagte).

Jeg kan jo ikke derfor.

Herren.

Nej. Men ser du, saa almindelig, som din Stemning formedes for lidt siden, er den dog næppe. Og det enkelte volder mig Uro. En, som vi ikke behøver at nævne, spiller større Rolle i dine Tanker end min Lykke taaler.

Fruen (skjuler sit Ansigt i Hænderne).

Sig intet derom — det er saa fortvivlende.

Herren.

Holder du lidt af mig endnu, saa følg mit Raad. Du maa rive dig løs, du maa tvinge dig ud af disse Stemninger. Du ved godt, det er Hasard, om der skulde komme Lykke ud af det andet. Det begynder i hvert Fald med Ulykke — baade for dig og for mig. Du maa rejse. (Med et halvt Smil). Det er en Badekur, som Lægen foreskriver efter stillet Diagnose.

Fruen.

Rejse! Tror du, det hjælper?

Herren.

Véd det ikke. Jeg maa prøve det Middel, et gammelt probat Husraad. Der gives i alt Fald intet andet. Hvis jeg kæmper mod en bestemt fremmed Indflydelse, maa jeg unddrage dig denne.

Fruen.

Kan du rejse for din Forretnings Skyld?

Herren.

Aa jo, du. Selv om jeg mistede et Aars Indtægt, selv om jeg satte min halve Formue til, blev dette dog mindre end hvad jeg taber ved at blive.

Fruen.

Tilgiv mig!

Herren.

Jeg beder dig: sig ikke det. Jeg er bleven for gammel til at dømme, og jeg har aldrig haft Anlæg til Moralist. Hvad jeg i dette Øjeblik halvvejs fordrer af dig, maatte helst dit Hjærte give mig nogen Ret til.

Fruen (i det hun rækker ham Haanden).

Jeg er saa ulykkelig derover.

Herren.

Lad det være godt nu. Altsaa i Morgen Aften rejser vi.

Fruen.

Allerede i Morgen!

Herren.

Des hurtigere naar vi Maalet.

Fruen.

Og hvor skal vi hen?

Herren.

Det lader vi Tilfældet om. Vi rejser til vi er ganske trætte, saa hviler vi ud og saaledes fremdeles.

Fruen.

Og hvornaar kommer vi hjem?

Herren.

Naar du har lært, at der hører megen Resignation til at leve og mest til at leve sammen.

Fruen.

Blot det læres udenlands.

Herren.

Vi faar se. Ellers — hvad der skal ske, maa ske. Nu, god Nat!

Fruen.

Vil du ikke ogsaa til Ro?

Herren.

Straks. Jeg vil blot læse min Avis til Ende.

(Fruen gaar ud af Stuen, Herren læner sig tilbage i Tanker).

EDVARD BRANDES.

Luther og Rom i Aaret 1521.

P. Balan: Monumenta Reformationis Lutheranae ex tabulariis S: Sedis secretis. 1521—1525. Fasc. I. Ratisbonæ 1883.

Pavedømmet har i den nyeste Tid jævnlig beredt Historikerne Overraskelser, men næppe nogen af en saa ubetinget glædelig Natur, som da Pave Leo XIII sidste Efteraar nedsatte en Kommission til Udgivelse af en Del af de literære Skatte, over hvilke Rom i Aarhundreder har ruget med den største Skinsyge. Allerede den Maade, paa hvilken Leo XIII forkyndte den lærde Verden sit Forsæt, var ny og overraskende. Hans Brev til de tre Kardinaler, der skulde staa i Spidsen for dette Foretagende, var ikke skrevet i den sædvanlige Kuriestil; Sprogformen var vidt forskellig fra Pius IX's Encyklikaer. Og Indholdet viste, hvilken Magt Videnskabens Krav har faaet selv i Rom. Protestantiske lærde have i de sidste to Menneskealdere som oftest forgæves maattet banke paa den tæt tillukkede Dør, bag hvilken de værdifulde Aktstykker laa gemte, der ikke blot vilde kunne bidrage til at løse mange af Kirkehistoriens, men ogsaa ofte Verdenshistoriens Gaader. Efterhaanden som Historieforskningen er gaaet dybere, fra de ydre Kendsgerninger til de indre Motiver, er Savnet af Nøglen til det vatikanske Gehejme-arkiv blevet føleligere og føleligere; ti ikke blot i Middelalderen, men lige saa meget i den nyere Tid, har Rom kastet sin Islæt i den politiske Væv. Man forestillede Paven, at Rom i alle Henseender var bedst tjænt med, at de værdifulde Aktstykker kom frem for Dagens Lys. I mange Tilfælde maatte man øse af mindre vel underrettede Hjemmelmænd, ofte af erklærede Modstandere; derfor vilde ikke blot Sandheden, men maaske ogsaa Rom selv være tjænt med at lukke op for sine Skatte. Pavedømmet vendte

i Reglen det døde Øre til saadanne Forestillinger. I en Tid, hvor Stikordet lød paa, at Dogmet skulde overvinde Historien, var der ikke Udsigt til at trænge igennem med den Slags Grunde. Men sidste Efteraar skete det forunderlige, at Leo XIII selv gjorde sig til Tolk for de Ønsker, hans nærmeste Forgængere saa ofte havde afvist. Han udtalte i det oven for omtalte Brev, at mange Afsnit af Pavedømmets ældre Historie vare komne til at staa i et misligt Lys, fordi Historikerne havde maattet øse af Modstanderes, tit saa forvanskede, Fremstillinger. Samtidig med at han opfordrede katolske lærde til at give »upartiske« Skildringer af de omstridte Tidsrum, aabnede han saa Udsigt til, at det pavelige Arkiv vilde lægge et Udvalg af sine Skatte frem. Tre Kardinaler skulde udkaste Planen til dette Arbejde, og naar den var billiget af Paven, skulde selve Udgivelsen begynde.

Hurtigere end man kunde vente det, er Leo XIII's Tanke traadt ud i Virkeligheden. Højt over den Syndflod af Smædeskrifter om Luther og Reformationen, som Luther-Jubilæet har fremkaldt i alle katolske Lande, rager det Hæfte Aktstykker, som den pavelige Husprælat Pietro Balan for en Maanedsid siden udgav. Det er vel for en stor Del gamle bekendte, man træffer i dette Hæfte; men Aktstykkerne fremtræde her i større Fuldstændighed og nøjagtigere gengivne end andensteds. Og ved Siden af det gamle støder man paa ikke saa lidt nyt.

Hovedstammen i det udgivne Hæfte danner den pavelige Nuntius', Hieronymus Aleanders, Indberetninger til Leo X's Statssekretær Giulio af Medici (senere som Pave Klemens VII) og Roms Svar. Disse Aktstykker ere allerede benyttede af Pallavicini i hans Skildring af Trienter-Konciliets Forhistorie; men den lærde Jesuit var altfor meget Partimand til at gøre fuld Brug af dem. Man maatte imidlertid længe lade sig nøje med den brudstykkeagtige Gengivelse hos Pallavicini, indtil vor Landsmand, Fr. Münter, sidst i forrige Hundrebaar »ved et Tilfælde« i et romersk Bibliotek fandt Aleanders Depescher og i det mindste enkelte af Svarene paa dem, saa at han paa dette Grundlag kunde skrive en betydningsfuld Skildring af Aleanders Virksomhed paa Rigsdagen i Worms. Münter har rimeligvis afskrevet disse Aktstykker, men hans Afskrift er forsvunden. Da Luther-Jubilæet nys henlede den almindelige Opmærksomhed paa Rigsdagen i Worms, blev der anstillet Undersøgelser for at finde Münters Afskrift her i København, men uden Held. Derimod havde den

gammelkatolske Kirkehistoriker, Prof. Friedrich i München, paa sin skæbnesvangre Rejse til det vatikanske Koncilium i 1869 haft det Held, paa Stadbiblioteket i Trient at finde en Afskrift af Aleanders Depescher, som han kort efter udgav; men Kritiken blev i høj Grad udæsket, baade over for den benyttede Afskrift i Trient og Friedrichs Gengivelse af denne. Derfor fortjener selv det, som ikke er nyt, i denne romerske Samling at modtages med Paaskønnelse.

Paa de efterfølgende Blade skal der af det nye og det gamle i denne Samling fremdrages nogle Enkeltheder, der have mere almen Interesse som Bidrag til Belysning af den kirkelige Situation i Aaret 1521.

Affatteren af de nævnte Depescher var Hieronymus Aleander. Han var født i Istrien i Aaret 1480 af fattige, men adelige Forældre, og da han 1520 blev sendt til Tyskland som pavelig Nuntius, havde han allerede en lang og hæderlig offentlig Løbebane bag sig. Tyve Aar gammel havde han i Venezia holdt Forelæsninger over Plutark og Cicero; de havde vakt saa megen Opmærksomhed, at Pave Alexander VI havde udnævnt ham til Sekretær for sin Søn, Cæsar Borgia. Otte og tyve Aar gammel optraadte han som Lærer ved Pariser-Universitetet, og mod alle Regler blev han kort efter Rektor for denne Højskole. 1513 træffe vi ham imidlertid som Hjælper hos Ærkebispen af Paris og Aaret efter som Kansler hos Biskoppen af Liège og Indehaver af en god Præbende. I denne Biskops Tjeneste kom han til Rom, og da Leo X lærte ham at kende, gjorde han ham først til Sekretær hos Giulio af Medici, siden til Bibliotekar ved Vatikanet og endelig til Nuntius i Tyskland.

Blandt de nye Aktstykker er et Brev fra Leo X til Aleander og Instruksen med Hensyn til det, han skulde udrette. I Brevet fortæller Paven, hvorledes hans Sind er bleven sat i en stærk Bevægelse ved de daglige Efterretninger, som kom til Rom og mældte om Augustinermunken Martin Luthers nye Lærdomme og forargelige Artikler. Hans Kardinaler havde undersøgt Luthers Udsagn og Skrifter og foredraget ham Resultatet af Undersøgelserne, og det lød paa, at Luther maatte tilbagekalde som en Kristen, hvis han ikke vilde domfældes som en Kætter. Nu faar Aleander, »hvis Kløgt er prøvet under vanskelige Forhold«, det

Hverv at føre Pavedømmets Sag over for Kejser Karl og det tyske Rige. Han skal ikke aflade med at formane Luther til at vende tilbage paa den rette Vej; og han kan love Hæder og Ære, hvis det sker, men true med strænge Straffe, hvis det ikke sker. I Instruksen indskærpes det ham, at han først og fremmest skal se til at komme godt ud af det med Johan Eck, der rejste rundt for at skaffe Banullen mod Luther Godkendelse alle Vegne. Uenighed mellem Aleander og Eck vilde føre til, at det »hellige Værk«, der var betroet ham, vilde gaa til Grunde eller hindres; og Paven elsker dem begge i lige Grad og er villig til at belønne dem begge. Som Nuntius skal han gøre Kejseren det klart, at det fremfor alt er hans Pligt, at udrydde Hæretikere, og han skal stræbe efter at faa Breve fra Karl til alle Tysklands verdslige og kirkelige Fyrster, med Opfordring til at hjælpe ved Udførelsen af Bullen; i den Henseende var der nemlig meget tilbage at ønske. Dersom Luther enten selv eller ved en af sine Velyndere skulde kræve at blive forhørt af Kejseren, skal han sige til Kejser Karl, at Paven har tilbudt frit Lejde, og at Sagen bør paakendes i Rom. Og hvis Luther ikke inden den fastsatte Tid tilbagekalder, skal han sørge for, at han føres bunden til Rom, for der at lide den fortjænte Straf. Af hvad Art denne vilde blive, kan man skønne, naar man i et Brev fra Giulio af Medici ser Luther kaldt »en ny Arios eller Muhammed«.

I en af sine første Depescher giver Aleander en Skildring af Forholdene i Tyskland; i en anden udkaster han Skitser af de fremragende Personer. Ingen af dem, siger han, der har levet i det sidste Tusend Aar, har et bedre Sindelag end Kejseren; hvis han ikke var, som han er, vilde vore Sager være langt mere indviklede paa Grund af private Lidenskaber. Den kejserlige Skriftefader Glapio er bleven langt mere billig mod Roms Sag end tidligere, paa Grund af de Opmærksomheder, der er vist ham; deraf uddrager den kløgtige Nuntius den Moral, at det »altid er godt, at gøre vel mod andre«. En af de kejserlige Raadsherrer, Biskoppen af Tuy i Spanien, havde forfattet en Tale mod Lutheranerne, som snart skulde blive sendt til Rom. Den høje Prælat forsikrede Aleander om, at han baade havde gjort og vilde gøre alt muligt i Luthers Sag, baade ved Tale og Skrifter, men han saa' godt, at det var et haabløst Arbejde, »ma che ben vede esse irritum laborem« — en Sætning, der kan staa som Prøve paa det Blandingsprog af Italiensk og Latin, i hvilket

Depescherne ere affattede. Den samme Biskop af Tuy havde haft en Strid med en Don Luis Caroz om en Præbende, og han troede sig forurettet ved Roms Afgørelse af Striden. Aleander mener nu »efter høje Herrers Raad«, at man bør se at faa Don Luis tilfredsstillet paa en anden Maade, da Biskoppen af Tuy er en lærd Mand, der har en høj Stjerne hos Kejseren. Biskoppen har ogsaa stor Indflydelse paa Karls Opdrager og Minister Chievres, der har Tilbøjelighed til at lade al Ting fredelig afgøre, »for at Kejseren kan faa alle sine Kroner.« Denne Tilbøjelighed kan let, mener Aleander, friste til at stole for meget paa Tyskerne, der have stor Forkærlighed for Luthers Sag. Chievres har atter meget at sige hos Kansleren Gattinara, der er en fin Mand, som fører sig godt, »men han vil kun gøre, hvad Chievres vil.« Hertugen af Alba er meget ivrig for Paven og Kirken og taler om dem med den største Varme. Det gør i det hele taget alle Spanierne, undtagen de mistænkelige Købmænd. Baade Købmændene i Antwerpen og andensteds ere Luther hengivne, fordi han har sagt, at hverken Kættre eller andre maa brændes. Kurfyrsten af Sachsen er ganske vist en god Fyrste, men han er forført af sine Raadgivere, som alle ere Disciple af Luther. Aleander, der er meget opfindsom med Hensyn til de Motiver, der skaffe Luther Venner, har ogsaa et Par Hypoteser at give til bedste om de Grunde, der gjorde Kurfyrst Frederik den vise luthersk sindet. »Jeg hører ogsaa, at han er vred over en vis Præbende, som man i Rom lovede, efter Indehaverens Død, at give til en Mand, der gik for at være en Slegfredsøn af Kurfyrsten.« Det Løfte havde Rom ikke holdt, og derfor kan Kurfyrsten — Aleander vil have det fra »en af hans Folk« — ikke slaa sig til Taals, »skønt han er en tavs og indesluttet Mand, der ikke siger sin Mening«. Der er imidlertid formentlig ogsaa en anden Grund til hans »Uvilje mod Præsteskabet«, nemlig Hadet til Kurfyrsten af Mainz. Det skal skrive sig fra en Strid om »et Land ved Navn Erfurt«, af hvilken der er opstaaet et dødeligt Fjendskab mellem de to. Men trods det, gaa de dog, til Aleanders store Forundring, om, som var de to kærlige Brødre. »Over for denne Sachse«, siger den snedige Nuntius, »skal vi ved Hjælp af Kejseren og andre gøre os al mulig Umage paa næste Rigsdag, og jeg har ikke opgivet alt Haab om, at det kan lykkes os at udrette noget godt.« De teologiske Fakulteter faa det Skudsmaal, at de alle ere vel sindede mod Rom; men Aleanders Haab om Sejer er dog væsentlig

bygget paa Kejseren. Hvis han bliver ved, som han er begyndt, saa vil alt gaa efter Ønske, og Kirken vil faa Fred.

At der var Fare paa Færde, kunde den pavelige Nuntius ikke skjule. »Imod os staar en Legion af Adelsmænd og fattige tyske Grever, som under Huttens Ledelse have dannet en Sammensværgelse; de tørste efter Præsteblood og længes kun efter at kaste sig over os. Ogsaa alle Juristerne og Kanonisterne ere imod os, og baade de gifte og de gejstlige iblandt dem ere de mest erklærede Lutheranere; og det skønt Martin Luther alle Vegne fordømmer deres Haandværk og raaber, at deres Bøger skulde brændes til det sidste Bogstav. Alligevel holde disse dumme Fyre paa ham til det yderste; det kommer deraf, at de ikke har Forstand paa den Videnskab, de give sig af med. Efter at være bleven Doktorer uden at have studeret, herske de paa Universiteterne ved deres oratoriske Gaver. Men langt værre end disse Jurister ere dog de lunefulde Grammatister og Smaapoeter« — Poeter var i Tyskland Navnet paa Humanisterne —, »som Landet er fuldt af. De tro, at de blive lærde, især i Græsk, naar de blot erklære, at de afvige fra den gamle Kirkevej«.

Aleander havde et svageligt Helbred, og det har sat sine Mærker paa hans Depescher, i hvilke vi idelig støde paa Udtryk for en sygelig Følelse af at være forfulgt paa alle Maader. »Reuchlianerne, Lutheranerne og Erasmisterne have skrevet Dialoger imod mig, og de ere trykte. De have paa Kejsereus Palads i Kølne slaaet Vers op, i hvilke de sige, at jeg er en Overløber fra Humanismen, en Hofsnog, en *defensor di pædiconi*, en Bøddel, Opbrænder af gode og hellige Bøger — det vil sige af Luthers, Huttens og tusend andre Slynglers Skrifter. Af det ler jeg til den Guds Ære, for hvis Skyld jeg er bleven landflygtig i hele Tyskland. De, som have været mine Tilhørere, ere værst imod mig; de flyr mig som en banlyst, men ogsaa derad ler jeg. Andre komme til mig for i Disput at forsvare Luther, men det er en let Sag at gendrive dem.« Dernæst klager han over, at man ikke vil sælge ham det, han trænger til; man sletter hans Navn ud paa hans Dør og tillader sig »tusende andre barbariske Uforskammetheder«. Han lever i en dødelig Angest for, at Hutten og hans sammensvorne skal faa fat paa ham; ikke blot gode Venner, men selv nogle Fyrster og kejserlige Sekretærer — og vel især hans egen sygelige Fantasi — have opfordret ham til at tage sig i Agt. Han har den største Vanskelighed med at pleje sit Hel-

bred; ti medens han i Rom har Varme i Værelset fra September til Maj, sidder han nu i Januar Maaned uden Varme oppe ved Rhinen. Og han klager over de smaa og smudsige Lokalteter, man i Tyskland byder en pavelig Nuntius.

Efter denne mere personlige Klage gaar han saa videre i Skildringen af Forholdene i Tyskland. Han er højlig forbavset over, at der er Munke og Præster af andre Ordener end Augustins, som holde med Luther. Næsten hele Præsteskabet, med Undtagelse af Sognepræsterne, er over al Maade smittet af Lutheranismen, og det gælder navnlig om dem, »der ere befordrede fra Rom«. Præsterne have ikke megen Forstand paa Luthers Grunde, men kun paa hans onde Ord og paa Huttens Satirer; de ere i Forvejen forbitrede paa Rom, og nu knytte de Troens Sag til denne Forbitrelse og blande den ind i deres private Lidenskaber og Hadet til Rom. Ved Prædikenerne imod Luther og ved Baalene for hans Bøger bedres Folket imidlertid Dag for Dag, og Aleander haaber, at Advent og Fasten ogsaa skal gøre deres Virkning, og den forestaaende Rigsdag Resten. Han bønfalder Rom om at gøre en Ende paa de mange økonomiske Misbrug, der klæbe ved den tyske Kirke; »ti disse Folk blande Luthers Sag med hine Misbrug, og det volder os stor Skade med Hensyn til Hovedsagen, som er den katolske Tro.«

Dernæst aflægger han Beretning om den kætterske Litteratur, der vokser Dag for Dag. »Den nye Arios« har skrevet en Bog om det babyloniske Fangenskab, der imidlertid er saa »uhyre ugudelig«, at den snarere vil gavne end skade Rom. Det værste er, at disse tyske Oprørere maa have Hjælpere ved selve Pavehoffet; ti Bullen mod Luther var trykt i Tyskland, før den blev offentliggjort i Rom. »Hverken der eller her kan man sige eller skrive noget, som man ikke snart faar at vide over Rom«; saa vidt Aleander kan se, maa enten kirkelige Embedsmænd i Rom, eller i det mindste deres Skrivere, være Ophavsmænd til disse Brud paa Hemmelighederne ved Pavehoffet. Naar hertil kommer, at »hele Norden« er i Oprør, forstaar man den pavelige Nuntius' Bekymringer. Imidlertid nærer han dog noget Haab, naar man blot vil bruge de Midler, man har. Det vilde være nyttigt at skrive til den pavelige Nuntius i England, for at han ogsaa kunde træffe sine Forholdsregler; »af et Brev fra Erasmus, som allerede er trykt, kan man se, at mange Stormænd i England holde med Luther, og naar jeg lægger Beslag paa eller vil

brænde Luthers Bøger, saa sige de tyske Bogtrykkere, at de hellere ville sende disse over Antwerpen til England«.

Jo længere Aleander opholdt sig i Tyskland, desto tydeligere saa' han, hvor mange Tilhængere Luther havde i »hele Norden«. Han er oprørt over, at man i Antwerpen trykker en spansk Oversættelse af Luthers Skrifter, som saa uden videre sendes til Spanien; det er efter hans Mening de flanderske Skippere, som her ere paa Færde. I Gent prædikes Luthers Lære offentlig, »som om det kunde være Paulus' eller Kristus«. Det samme er Tilfældet i Holland, og i Tyskland holde de ni Tiendedele paa Luther, mens den sidste Tiendedel tror paa Romerhoffets Undergang og raaber paa et Koncilium, et tysk Koncilium. I et Brev til Eck klager han over, at der i Tyskland er saa mange Lutheranere, at ikke blot Menneskene, men ogsaa Stene og Træer raabe paa Luthers Navn. Over for denne sin Vaabenfælle udtaler han med Smerte, at Præsterne ere lige saa gale som Lægfolk, saa at hvis Kejseren ikke var det bedste og frommeste Menneske, saa vilde det staa ynkelig med Guds Kirke i Tyskland. Det er Kejsereis Magt man maa stole paa. »Ti, kære, hvor tror du, at de, der ikke bryde sig om Pavens Forbandelser, ja som ikke agte Paven for en sur Sild, skulle bryde sig om Bispernes Trusler?« Derfor maa alt sættes ind paa at holde Kejseren fast, men det har sine Vanskeligheder »paa Grund af Lutheranernes uforskammede Magt«. Aleander gjorde imidlertid selv sit bedste. Han tog Bolig saa nær Kejseren som vel muligt, og havde sine Spejdere ude, saa at han vidste, hvad der gik for sig i Kejsereis Kabinet, hvad der blev meldt til Rom, og hvad de luthersk sindede Fyrster tænkte paa at gøre. Naar han er ved det kejserske Taffel bruger han Øjne og Øren paa bedste Maade og taler tilsyneladende aabent for at faa andre paa Gled »efter det Ordsprog, at Bordet er en stor Pinebænk«. Han bruger Penge til Bestikkelser, og han mener, at man for en lille Sum kunde faa alle Sekretærer og Tjænere til at danse for Rom, trods deres Had til det romerske Hof. En Gang da Pengene udeblive, skriver han et Brev for at skynde paa; »ti nu eller aldrig skal man skaffe sig Venner paa den anden Side.« Og foruden det urette Mammon bruger han alle de Gunstbevisninger, over hvilke Rom raadede. Med en kynisk Aabenhjærtighed skriver han: »Vi maa give os i deres Hænder, som kendelig nok ikke pløje lige; det er det eneste Middel«. Og disse maa ikke mærke, at man holder dem for

Modstandere eller mistænkelige Personer; man skal overvinde dem ved fagre Ord, love Guld og grønne Skove, smaa og store Gaver fra Paven. »Det hjælper ikke det mindste at bruge Argumenter fra Troen, Religionen eller Frelsen, Velsignelser eller Banlysninger; det ler man kun ad.« I den Henseende have Luthers Skrifter øvet stor Virkning. Præsterne have trods alle kejserlige Paabud ikke Mod til at prædike imod Luther; ja i Antwerpen traadte nys en Kvinde hen foran en Munk, som stod paa Prædikestolen, og viste ham en af Luthers Bøger paa Tysk og sagde, at hun vilde læse den til Trods for hans Advarsel. Selv i Worms holdt Lutheranerne en Bogtrykker, og der var saa fuldt af tyske og latinske lutherske Bøger, at man næsten ikke solgte andre. Man kan læse Aleanders Fortvivlelse i den hele Depesche, i hvilken han udøser sin Harme over den Gerning, som Luthers Smaaskrifter havde øvet. Hertil kommer saa en ny Ulykke. Folk, der have været i Rom, fortælle, at man der ler ad Luthers Sag, og at ingen bryder sig om den. Og Aleander synes at skænke dette Rygte nogen Tiltro; ti man er ikke altid ekspedit nok i Rom. Maaske holder man sig noget tilbage af Frygt for at komme til at tillægge Sagen for stor Betydning; »men der er dog en gylden Mellemvej til at undgaa de to Yderligheder«.

Ved Siden af Luther er der en anden Genstand for den pavelige Nuntius' Had: Erasmus. Denne havde skrevet til Rom og klaget over Aleander, og den lærde Humanists Klager havde kendelig gjort Indtryk paa Paven. Derfor bruger Aleander som Nødværge de skarpeste Udtryk om Erasmus. Han har skrevet værre mod Paven end Luther; han er Tønderet til alle Ulykkerne; det er ham, der har ødelagt Flandern og Rhinlandene. Aleander kender Erasmus godt fra Venezia, hvor de boede sammen et Halvaarstid. Da holdt Aleander Forelæsninger over Plutark, og Erasmus gjorde ham den Ære at overvære disse. Siden vare de samtidig i Antwerpen, men Erasmus lod sig da ikke se. Senere igen havde saa Erasmus udspremt det Rygte, at Bullen mod Luther var falsk og ikke fra Paven; han havde vundet saa megen Tiltro hos Folk, at Aleander maatte vise nogle Originalen til Bullen. I Køløn gjorde Erasmus først alle mulige Forsøg paa at krydse Aleanders Planer med Fyrsterne, men da det mislykkedes, kom han for at faa den pavelige Nuntius i Tale. Denne var saa høflig imod ham som muligt, »i Mindet om Samlivet i forbigangne Tider«. Erasmus sagde, at han havde hørt, at Aleander havde i Sinde at faa hans og Reuch-

lins Bøger fordømte; men den snilde Nuntius spillede den uskyldige. Han sagde, at han ikke havde noget saadant Hverv; at han vel ikke havde læst hans Bøger, men at han ikke troede, noget i dem kunde stride mod Kirkens Ritus. Han skildrer selv sin Stilling under denne Samtale saaledes: »Jeg forstilte mig hele Tiden snildt (*semper dissimulai dextramente*), og jeg fandt paa nogle smaa, forbindtlige Løgne (*trovai alcune bugiette officiose*), fordi jeg ikke paa anden Maade kunde virke til Gavn for Troen og min Mission«. Det eneste, han bebrejdede Erasmus, var hans Benægtelse af den pavelige Bulles Ægthed. Erasmus sagde hertil, at han ikke var forpligtet til at tro paa dens Ægthed, før han havde set Originalen; men han fik til Svar, at det var galt at nægte Bullens Ægthed, fordi han ikke havde set den; det var daarligt at fordømme hvad man ikke kendte til; en klog Mand skulde tie og hellere tro det bedste end det værste. Erasmus blev rød i Hovedet og tavs, men saa slog Aleander Sagen hen i Spøg og indbød Humanisten til Rom, hvor han kunde være vis paa at finde en god Modtagelse, især »naar han vilde skrive noget, der kunde tjæne til at opbygge, ikke til at splitte Kirken«. De to gamle Venner blev sammen fem til seks Timer og skiltes tilsyneladende i Fred. Næste Dag skulde Luthers Bøger brændes; da lod Erasmus sig mælde. Aleander har ham mistænkt for, at dette Besøg havde til Hensigt at trække Baalfærden ud, indtil Kejseren, der skulde af Sted samme Dag, var rejst, og derfor sagde han, at han ikke havde Tid til at tale med ham; og da Luthers Bøger vare brændte, kom Erasmus ikke igen.

Midtpunktet i Aleanders Depescher danner selvfølgelig Rigsdagen i Worms. Den pavelige Nuntius gjorde trolig alt, hvad han kunde, for at holde Luther borte fra den. Efter romersk Tankegang burde en Kætters Sag jo kun paakendes for et romersk Forum.

Nu foreligger der en mærkelig Instruktion, som blev given de kejserlige Afsendinge, der skulde bringe Frederik den vise til at falde fra sine Fordringer. Disse Afsendinge skulde ikke fragaa, at der var kirkelige Misligheder, men blot holde paa, at de kunde blive fjærnede uden Oprør og Skisma. De skulde vise hen til, at Paven havde sin Dommer i Himlen, og at Kristus havde sagt, at man endog skulde gøre, hvad Farisæerne paa Mose Stol sagde. Tillige skulde de gøre Fyrsten ængstelig for sin Magt ved at forestille ham, at Kirkemagtens Fald kunde drage Fyrstemagtens efter sig. De skulde vise Selvmodsigelsen i, at den samme Luther,

der ikke vilde dømmes af Paven, gjorde sig til Dommer over Paven, og forestille Kurfyrsten, at det ikke var rimeligt, at hele Kirken havde taget fejl, lige indtil Luther og et Par af hans Tilhængere kom paa det rette Spor. Hvilken Brøde var det ikke, at have brændt Fædrenes Dekreter og saa mange hellige Mænds Bøger og at have fordømt Kostnitzer-Konciliet! »Mon hele Verden hidtil er faren vild, og er Martinus den eneste, der har Forstand? Eller mon ikke samme Udaad snarere beviser, at Martinus er den mest ugudelige og slette Kætter? Hvis han, som han roser sig af og praler med, virkelig levede evangelisk, saa vilde han ikke tale saa skændig og uforskammet om Paven og Koncilerne«. Man vil naturligvis gøre Fordring paa, at Luther skal høres; men hvad vil det kunne hjælpe? Hvem skulde forhøre ham? Teologerne og Juristerne? Deres Bøger har han jo fordømt og brændt. Filosoferne? Den bedste af disse, Aristoteles, har han kaldt et umælende Dyr, der endogsaa var ulærd i de naturlige Ting. Skulde han da dømmes af Lægfolk og Kejseren? Det vilde stride aldeles mod den kirkelige Praksis. »Ja, den gode Luther gør sig rigtig nok til Pavens Modstander og vil, at denne skal undergives Lægfolks Dom; men der er dog forhaabentlig ingen af disse, som er saa ugudelig og uforskammet, at han vil driste sig til det. Nej, Martinus vil gerne komme til Rigsdagen med frit Lejde, for der ustraffet at kunne udgyde sit Raseri og sin Gift, og saa drage bort, som om Kejseren og Fyrsterne havde billiget, hvad han har skrevet«. Og hvormed skulde man overbevise ham? Han fordømmer jo alle Videnskaber, Fakulteter og Bøger. Med Fornuftgrunde? Hvordan er det muligt, at den der skriver og handler saa ufornuftig, skulde kunne overbevises ved nogen Fornuftgrund? Ved det nye Testamente? Det indeholder for det første ikke Svar paa alle Spørgsmaal; dernæst vil Luther lægge sit eget ind i det, og endelig, naar noget ikke passer i hans Kram, saa siger han straks, at det er Galskab, som han har gjort det med Jakobs Brev. Skulde man da sammenkalde et almindeligt Koncilium? Det vilde stride mod al Fornuft, at tillade enhver at appellere til et saadant, som det er saare vanskeligt at sammenkalde. Det er en horribel Paastand, at det skulde være tilladt for en enkelt, som modsagde Kirkens Afgørelser, at appellere til et Koncilium. Man skal forestille Kurfyrsten, hvor farligt det vilde være, at gaa mod hele Kirken og stole paa ét, skrøbeligt Menneske. Nej, Kurfyrsten skal kønt tvinge Luther til at tilbage-

kalde; derved vilde Martinus komme til at ligne sin Ordensfader Augustinus, som jo har skrevet en Bog, der hedder »Tilbagekaldelserne« (*Retractationes*). Der er ogsaa mange andre hellige Fædre, som have faaet nogle Meninger domfældte; men Resten af deres Skrifter gælder dog i Kirken. Hvis Luther havde sit Eftermæle kært, saa vilde han ligne dem. Naar han blot tilintetgjorde det, som stred mod Kirken, vilde Resten læses af alle, og det endog med pavelig Billigelse. Man skal derfor give Kurfyrsten det Raad, at Luther skal indespærres paa en eller anden Børg, saa at han ikke længer kan udsaa sin giftige Sæd. Kurfyrsten maa ikke sige, at han er bange for Folket; ti Folket ser altid hen til Fyrsten og følger hans Eksempel. Naar blot Kurfyrsten vilde bryde med Luther, saa vilde dennes Mod synke; ti han har ligefrem i et Brev til Rektoren i Erfurt, Crotus, gjort sig til af, at Kurfyrst Frederik og hele dennes Hof var paa hans Side. Altsaa — Luthers Bøger skulde brændes, han selv forvares paa et sikkert Sted, og fremfor alt skal man hindre ham i at komme til Worms.

Men alle Aleanders Bestræbelser vare frugtesløse. »Sachseren« og hans Venner krydsede tvært imod den pavelige Nuntius paa ethvert Punkt. Denne mælder forfærdet til Rom, at der efter Sigende i Kurfyrstens Slot findes et Maleri, paa hvilket man ser Luther og Hutten bære en Kasse med to Bægre paa, og som har Indskriften: Den sande Tros Ark. I Forgrunden skal Erasmus være afbildet med en Lyre som Kong David, og efter Arken følger Johan Hus, »der efter Luthers Sigende i den Bog, som hermed følger, skal have været lige saa hellig som Eders Hellighed selv«. Og til Aleanders Harm blev det vedtaget at kalde Luther til Worms. Han maatte endog sluge den bitre Pille, at Karl V i det Brev, i hvilket han stævnedes Luther, kaldte ham »kære, fromme, hæderlige«, og han giver sin Forargelse Luft i et Brev til Rom, i hvilket han klager over, at der ligefrem er sendt »en Herold« efter Luther. Han er i høj Grad spændt paa »denne Antikrists« Komme, men trøster sig med, at Kejseren kort før Heroldens Afrejse har sagt Kurfyrst Frederik »et og andet, som stemmede med Roms Ønsker«. Om denne Martinus blev der, da hans Stævning var vedtagen, pludselig en dyb Tavshed, som om han aldrig havde været til, medens der før ikke gik en Time eller et Minut, uden at man baade offentlig og privat talte om ham. Aleander ønsker, at det maa blive saaledes ved og føre til »stadig Tavshed«; men han har ikke meget Haab i saa Henseende.

Der var nogle Tyskere, som vilde skrive mod Luther baade paa Tysk og Latin, men de havde Vanskelighed ved at finde en Bogtrykker; og da det endelig var lykkedes, købte Lutheranerne, »der have fælles Pung, ligesom Søfolk«, næsten hele Oplaget og tilintetgjorde det. For at trøste sig og andre har han studeret Tysklands tidligere Kirkehistorie; men han har aldrig fundet noget, der lignede det, han selv oplevede. Skismaet mellem Henrik IV og Gregor VII, som netop begyndte i Worms, »Moder-skødet for Uenigheder med Præsteskabet«, var som Violer og Roser mod det, der nu truede; ti da var omtrent hele Tyskland og Kejsersens Søn for Paven; nu er alle og alt imod Rom, alene med Undtagelse af Kejseren. »Ellers er hele Verden imod os, og disse bidske Hunde ere rustede med Bøger og Vaaben, og de prale af, at de ikke længere ere aandløse Bestier som deres Forfædre; nu siger man, at Tiberen flyder ud i Rhinen«.

Aleander fulgte Luthers Rejse til Worms, saa godt han kunde det paa Afstand, og han gjorde stadig Indberetninger til Rom. Han er ærgerlig over, at Luther prædikede i Erfurt, og at han der blev højtidelig modtaget af »Artisterne og Legisterne«, det filosofiske og juridiske Fakultet, som vi vilde sige. Af Kejsersens Skriftefader har han hørt, at Herolden var undervejs med »dette Uhyre«, og at alle Mennesker gik ham i Møde, baade Drengene og ugifte Piger, gamle og unge; og det skønt Kejseren havde lovet, at Rejsen skulde ske hemmelig. Endelig kom den 16de April, paa hvilken Luther holdt sit Indtog i Worms. Aleander havde just forsegleet en Depesche, da forskellige Bud og Mængdens Sammenstimlen sagde ham, at den store Kætter drog ind i Byen. Det var naturligvis under hans Værdighed at gaa ud i den Anledning, men han sendte et Bud hen til Porten for at faa alt at vide. Luther blev fulgt til Byens Grænse af hundrede Ryttere, »rimeligvis af Sickingens Folk«; ind i Byen blev han kun fulgt af otte. Han sad i en Vogn med tre andre; andensteds fra véd vi, at disse tre vare en Ordensbroder, Amsdorf og Pommerinken Peder Svave, bekendt af sine Stridsskrifter mod Kristjern II. Da Luther steg ned af Vognen, tog en Præst ham i Armen, rørte tre Gange ved hans Klædning, og »gik saa pralende bort, som om han havde rørt ved en Relikvie af en af Verdens største Helgener«. »Om kort Tid,« føjer Aleander spydig til, »hedder det sig nok, at Luther gør Mirakler.« Ved Nedstigningen af Vognen vendte Luther »sine dæmoniske Øjne« rundt i Kredsen og sagde paa Latin: »Gud

vil nok være for mig!« Der kom straks flere Adelsmænd for at besøge ham, og da han havde spist Frokost med en ti, tolv af dem, skulde hele Byen hen at se ham.

Det vilde føre for vidt her at gaa ind paa alle de Rænker, den pavelige Nuntius spandt, og paa de Skuffelser, han led i disse Aprildage, i hvilke saa meget gammelt faldt, og saa meget nyt fik Fæste. Det var ikke blot de høje Prælater, der vare heftig bevægede; Fyrsterne vare lige ved at lægge Haand paa hinanden. I det mindste paastaar Aleander, at Kurfyrst Frederik og Markgreve Georg af Brandenburg en Dag vilde være komne op at slaas, hvis ikke Ærkebispens af Salzburg havde lagt sig imellem. Jo mere udviklede Forholdene blev, og jo mere de voksede Aleander over Hovedet, desto skarpere blev ogsaa hans Udtryk om dem, der krydsede hans Planer. Derfor har man al Grund til at modtage hans senere Beretninger med stor Forsigtighed; ti han undlader ikke at sværte Modstanderne, som t. Eks. Frederik den vise, paa samme Tid som han gør alt for at stille sig selv i det skønneste Lys. Efterhaanden som Forhandlingerne gik deres vildsommelige Gang, blev den pavelige Nuntius personlig saa meget Part i Sagen, at ikke blot hans legemlige Svaghed, men ogsaa Omsorgen for hans Ære som Diplomat gjorde ham nervøs og upaalidelig. Man behøver blot at læse de indskudte Parenteser, der ledsage hans Beretning om det første Forhør over Luther, for at se, hvor bitter han var bleven. Eller hvad skal man sige til følgende Beskrivelse af det Indtryk, som Luther havde gjort i Worms: »For øvrigt har hans Komme været heldbringende, fordi baade Kejseren og alle Mennesker holder ham for en usædelig og dæmonisk Nar; ja, saa snart Kejseren saa' ham, sagde han: den dér skal aldrig gøre mig til Kætter! og siden, da Bogtitlerne blev nævnedede højt for Kejseren, sagde denne lydeligt, og det gentog han ofte siden, at han ikke vilde tro, at Luther havde skrevet de Bøger«. Det var Aleanders Yndlingshypotese, som han ogsaa fremfører i den samme Depesche, at det var Melanchton, »et meget smukt, men saare ondsindet Talent«, som havde forfattet en god Del af Luthers Bøger eller dog i det mindste hjulpet ham meget ved Affattelsen af dem. Ti Luther selv, siger han et andet Sted, »er hverken Grammatiker, Dialektiker, Filosof eller Teolog, men blot et forrykt Menneske«, og han skal selv have sagt, at andre havde skrevet flere af hans Bøger. Resultatet af Luthers Fremtræden i Worms er udtrykt i følgende smagfulde Karakteristik:

»Jeg vil ikke tale om den Drukkenskab, til hvilken Luther er meget hengiven, og de mange Raaheder i Udseende, Ord, Handlemaade, Fagter og Fremtræden, som har skilt ham af med det gode Omdømme, som Folk havde dannet sig om ham«. I Aleanders Depescher have vi kort sagt Forbilledet for hele den moderne ultramontane Karrikaturtegning af Luthers Person. Hvad kan der ikke nu gøres ud af saadanne Depescher, naar deres Affatter ophøjes til et samtidigt, »uvildigt« Vidne!

Der har været stridt meget om, hvad Luther egentlig har sagt i det store Øjeblik i Worms, da han trodsede Kejser og Rige, og man har stundom villet henregne de fleste Ord, som ved den Lejlighed lægges ham i Munden, til »l'esprit dans l'histoire«, ikke til Kendsgerningernes Verden. Vi træffe i den foreliggende Samling en aldeles paalidelig Skildring af Forhøret, som vil gøre en Ende paa den gamle Strid. I Følge denne omhyggelige Gengivelse blev Luther til sidst spurgt, om han dog ikke vilde tilbagekalde og tilbagetage sine Bøger og de Vildfarelser, han havde udsaaet, og det blev betonet, at man vilde have »et utvetydigt Svar uden Horn«. Dertil sagde saa Luther paa Latin: »Naar eders allerhelligste Majestæt og I, høje Herrer, ønske et ligefremt Svar, saa skal jeg give et uden Horn og Tænder, nemlig dette: Med mindre jeg bliver overbevist af Skrifternes Vidnesbyrd eller af en klar Fornuftgrund — ti jeg tror hverken paa Paven eller Koncilierne alene, da det er en bekendt Sag, at de ofte have taget fejl og modsagt hverandre —, saa er jeg i den Grad overvunden af de hellige Skrifter, jeg har anført, og min Samvittighed er saa fangen i Guds Ord, at jeg hverken kan eller vil tilbagekalde noget, da det hverken er sikkert eller forsvarligt, at handle imod Samvittigheden. Gott helf mir! Amen«. Da der straks efter skete et almindeligt Opbrud af den trætte Forsamling, sagde den trierske Notar, der havde forhandlet med ham: »Lad din Samvittighed fare, Martinus; det raader vi dig til, fordi den er vildfarende! Det vil være sikkert og forsvarligt for dig. Men hvad det angaar, at du siger, at Koncilierne have taget fejl, saa vil du aldrig kunne bevise det, hvad Trossager angaar; men med Hensyn til Sæderne vil jeg ikke være uvillig til at indrømme det«. Dertil raabte Luther, at han kunde bevise det; og saa skiltes Forsamlingen ad.

Denne Forhandling blev ført den 18de April. Otte Dage senere kørte Luther ud af Worms Port, og medens Kejseren og

Fyrsterne forhandlede om hans Skæbne, fandt han et Skjulested paa en »Borg«, saaledes som Rom selv (se S. 111) havde foreslaaet. I Worms gik der imidlertid det Rygte, at han vilde gaa til det husitiske Bøhmen eller, som de fleste mente, til Danmark. Man havde hørt, at Kong Kristjern II havde indkaldt Melanchton, men at Kurfyrsten ikke vilde give Slip paa ham; derfor fandt man det rimeligt, at Luther nu søgte til »Dacien«. Aleander bemærker paa sin spydige Maade, at det var ganske naturligt, at Kongen i Dacien trængte til nogen Trøst og Lindring for sin Samvittighed paa Grund af den uhyre Forbrydelse, som han havde begaaet ved at dræbe sine Bisper — hvis ellers denne Konge, som aldrig havde haft Samvittighed, kunde have en brødebetyngt Samvittighed. For Aleanders Bevidsthed var Ophavsmanden til det stokholmske Blodbad og Luther to antikristelige Skikkelser, og det var i hans Øjne naturligt, at en saadan Konge værnede en saadan Munk.

FREDRIK NIELSEN.

En Røplik »om Nutidens Kunstvilkaar«.

Kære Hr. Karl Madsen!

De har i det første Hæfte af »Tilskueren« udtalt Dem om Nutidens Kunstvilkaar og deres Følger. Selv om De ikke havde givet Deres Udtalelse, fra den ene Ende til den anden, en bestemt — venskabelig, men polemisk — Adresse til mig, vilde jeg vistnok alligevel have taget til Genmæle, da jeg unægtelig er stærkt engageret i Sagen. Men jeg nødsages til at fatte mig i den største Korthed, da jeg kun har knap Tid.

De skildrer det Pêle-mêle, som finder Sted i Nutidens Kunstvilkaar; og derimod har jeg intet at bemærke. Men selv drager De ikke nogen tydelig og positiv Konklusion af disse Præmisser; De indskrænker Dem til at fremsætte forskellige Betragtninger og Eksempler fra Kunstens Historie, som skulde synes at tale imod den Konklusion, som jeg har draget. Det er mig ikke en Gang ret klart, om De til syvende og sidst vil min Mening til Livs, eller blot vil blødgøre, hvad der kunde synes haardt og ensidigt i den.

De maa dog indrømme, at en Konklusion maa der til, at man trænger til et Svar paa Spørgsmaalet: ja hvad saa? Man bør ikke give et saadant Svar, før man vel har prøvet Sagen og sig selv; ellers vilde man udsætte sig for at komme ind i indre Usandheder, eller for straks igen at maatte ud at søge nye Standpunkter. Men naar man efter en saadan Prøvelse udtaler sig meget tydelig i en bestemt Retning, mener man jo derfor ikke, at det praktiske Liv paa dette, lige saa lidt som paa noget andet Omraade, tilsteder et urimeligt Konsekvensmageri. Man ved nok, at man sejler inde i en Skærgaard, og at man, naar man vil

mod Øst, alligevel kan blive nødt til foreløbig at gaa et lille Stykke mod Vest. I Anledning af alle slige Vendinger kan man fremsætte en overordentlig Mængde »Jamen«er; men Talen er jo her om Maalet for Sejladsen. Til at orientere sig bruger man et Kompas. Man kan jo gjerne sige, at det er en meget aandløs Indretning, som ikke har mer end én eneste Ting at sige, en Replik, som den evindelig gentager. Men naar der er Taage og Malstrøm, og Skibet drejer sig, og Mandskabet er ørt i Hovedet og hverken ved ud eller ind, saa bliver Kompasets Oplysning, skønt den gaar ud paa det selv samme, som den altid er gaaet ud paa, med ét ny og interessant. Man bør ogsaa have Agtelse for Polarstjærnen. Den tager sig ud som en sand Filister blandt Stjærnerne, der staar stille og ikke »lader sig flytte«, medens alle de andre Stjærner bevæge sig. Det er slet ikke for sin Fornøjelses Skyld, at den saaledes staar stille: Baggesen har meget rigtig indset om den stakkels Stjerne, at »den løb som andre vel ogsaa gjerne«. Men den véd, at den gjør Gavn ved at blive paa sin Plads, fordi Menneskene da kunne faa Oplysning af den om, i hvilken Retning de gaa. Nu maa De ikke komme og drille mig og sige, at jeg nok selv vil være Kompas og Polarstjerne; jeg véd nok, at saa enfoldig og saa sikker kan et Menneske aldrig blive. Jeg mener blot, at en Mening maa der til, et Begreb om Retningen, som gaar ud over det nærmest liggende Virvar. Jeg, som lægger megen Vægt paa Deres Dom om Kunst, vilde ønske, at De selv havde fremsat en Mening i en enkelt Retning om det Spørgsmaal, De fremdrog; naar man blot staar og ryster paa Hovedet, bliver man til Slutningen svimmel.

Naar De indrømmer (S. 68), at mit Standpunkt har sin Gyldighed med Hensyn til Førsterangs-Kunsten, saa vil jeg til Gengæld meget gjerne indrømme Dem, at Deres Korrektiver have Betydning for Andenrangs-Kunsten. Er det af øm Interesse for den, at De har skrevet Deres Artikel? Det ligner Dem ellers ikke, da De i Grunden hører til de meget kræsne — hvilket ikke skal være sagt til Deres »Forklejnelse«. Jeg vil indrømme Dem mere, nemlig at jeg selv i min Betragtning maaske virkelig har taget for ringe Hensyn til Andenrangs-Kunsten, da denne jo kvantitativt tager en hel Del Plads op i Samfundet, større Plads end Førsterangs-Kunsten. Der kan virkelig være god Opfordring til at drøfte dens Stilling og dens relative Ret. Men lad os dog aldrig glemme at gøre den rette Forskel mellem disse to Ting, ikke glemme, at det som vi

kalde Førsterangs-Kunsten, ganske simpelt vil sige det egentlige i Kunsten, dens originale Kildespring, Andenrangs-Kunsten det afledede. Det vilde være urimelig fordringsfuldt, om et Folk troede at kunne præstere alt af »første Sort«. En saadan Tilstand har aldrig fundet Sted, hverken i Grækenland paa Perikles' eller Alexanders Tid, eller i Italien paa Julius den andens og Leo den tiendes. Det, som vi ønske og haabe og kæmpe for, er, at der skal være noget af den Slags, og at det saa maa blive anset for at være, hvad det er. Det forekommer mig vigtigere end at tale det næstbedstes Ret.

Det kunde være meget fristende at drøfte de historiske Eksempler, De fremfører: det sekstende Aarhundredes Nederlændere og Rubens, Delacroix, Marco d'Oggionno, Velazquez, den pompejanske Malerkunst m. m. Jeg for min Del kan ikke ganske lade det bero ved den Lære, De uddrager af disse Kendsgerninger. Men, som sagt, min Tid tillader mig ikke at diskutere disse Æmner, da det vilde kræve langt større Plads end deres egen Artikel optager, at imødegaa den. Jeg vil blot endnu tillade mig nogle Ord om Hovedpunktet.

Naar der er Tale om at opdrage en Flok kraftige vilde, hos hvem Naturen er altfor overmægtig og uregerlig, og som ere udelagtige i de Resultater, hvortil den menneskelige Civilisation har arbejdet sig op, saa sæt dem i Skole, hvor Skolen er bedst, lær dem mores og nyttige Elementarkundskaber. Men jeg kan vistnok gaa ud fra, at De og alle andre fornuftige Mennesker ville indrømme mig, at saaledes er Situationen ikke. Tænk Dem vor Tids Præstationer i Kunsten blandede mellem de bedste fra Historiens tidligere Perioder, mellem dem, som Gallerierne og Museerne bevare, og tænk Dem, hvorledes de ville staa i denne Sammenligning. Naar man som Maalestok anlægger en vis mangesidig Uddannelse, en udviklet Erfaring og Bevidsthed om Kunstens Midler, saa ville de visselig gaa af med Sejeren. Derimod vil man finde, at der ved de gamle gennemgaaende er en stærkere og friskere Smag, at de aabenbare et mere uforsagt Humør, en varmere og kraftigere Subjektivitet. De gamle Værker ere hvert for sig ensidigere, der er knap nok noget af dem, som man vilde vælge til ubetinget Forbillede, men hvert for sig have de tillige en overlegen kunstnerisk Fuldkommenhed i en bestemt Retning, der vidner om en energisk Fordybelse i den Opgave for Kunsten, som laa bedst for hver enkelt Individualitet. I Modsætning hertil ere vor Tids

Værker med al deres Gammelklogskab dog hyppigst noget flade, fløve, interesseløse; de udøve ikke den tvingende, betagende Magt over Beskuerens Sind.

Hvoraf dette kommer? Nogle ville maaske sige, at det hidrører fra en almindelig Degeneration af den evropæiske Menneskeslægts Blod- og Nervesystem. Hvis der heri er noget sandt, saa gaar Problemet langt ud over det kunstneriskes Grænser og maa henvises til en stor kombineret Kommission af Psykologer, Læger, Statistikere osv. Men ganske vist er der noget ved Sagen, maaske det meste, som beror paa de Vilkaar, hvorunder Kunstneren nu til Dags udvikler sig. Og det er netop hint Pêle-mêle, hint utrolige »Vielerlei«, som møder ethvert ungt Menneske, som betræder Kunstens Bane. Der er græsk og italiensk, der er spansk og nederlandsk, der er fransk og tysk, der er gammelt og modernt; og i det alt sammen ligger der det Spørgsmaal, den Opfordring, til den, som selv producerer: Skulle vi ikke tage det paa den Maade, eller paa den Maade, eller paa den Maade? og saa videre i det uendelige. Saa mange Kunstværker, saa mange Synspunkter; og saaledes bliver den vordende Kunstner stillet imellem hundrede tusende forskellige Synspunkter.

Herved er nu paa en Maade aldeles intet at gøre. Det kan ikke nytte det mindste at sætte sig til at jamre over Tiderne, saa meget mindre, som der jo er noget ved det hele, som ikke er til at jamre over. Vi ville ikke forsøge paa at underkaste Kunsthandelen Censur og Karantæne, heller ikke standse Jærnbanelogene eller afskaffe det fortræffelige System med Tur- og Returbilletter til Udlandet. Men vi ville befitte os paa at afvinde disse Vilkaar en god Side. Og den gode Side er, eller kan i alt Fald være, den, at alt det meget, som alle Vegne bringes til Torvs alle Vegne fra, af sig selv sørger for, at den almindelige Civilisations Niveau overholdes, og at der ikke taales nogen Synken ned under det. Der gives, som De ved, højere og mere udviklede Former for Billedkunst, der tilstede fyldigere og mere eftertrykkelig at udtale, hvad man vil udtale, end andre, lavere og mindre udviklede Former. Der kræves blot, at man bestandig er underrettet om disse højere Former gennem enkelte Eksemplarer, saa ville de af sig selv angive Niveauet og umuliggøre de lavere. Jo lettere det sker, des bedre.

Det, som man kan kalde Andenrangs-Kunsten, sætter hele sin Ære i at følge med Tiderne, at være paa Højde med den

almindelige Civilisation og svømme med dens Strømme. Førsterangs-Kunsten vil noget mere. Den vil ikke gaa med en Plakat uden paa sig, hvorpaa 'det nye, den vil, proklameres med fede Typer. Den virker gjerne i al Stilhed og uden maaske selv at vide, at det, den giver, netop er noget nyt og originalt. Men dens Kendemærke er alligevel at være paa første Haand opdagende.

Og i Interesse af den er det, at der maa prædikens Ro for den enkelte. Jeg bruger naturligvis ikke Ordet Ro i Betydning af Hvile, Uvirksomhed, Ubøvelighed; ti den virkelig originale Produktion forudsætter en langt stærkere Braad i Sjælen, en langt mægtigere Arbejdsdrift og Udviklingstrang end en andenhaands Produktion. Jeg mener Ro i Betydning af Enkelthed og Simpelt i Kampen for Opgaverne. Det er en saadan Kamp, der ildner Udviklingen og giver Kræfterne Staal. Men den daglige trættende Uklarhed og Forvirring mellem lutter »Vielerlei« svækker og smuldrer Arbejdet og giver Resultatet hint oven for omtalte saft- og kraftløse Præg. De lader mig somme Steder (S. 65) tale, som om jeg førte Ordet for en Kasper-Hausersk Ensomhed i Udviklingen. Det har jeg ingen Sinde gjort; jeg mener, at Udviklingen med lige stor Nødvendighed kræver Ensomhed til visse Tider og livligt Samkvem og Vekselvirkning til andre. Men der er en Art Samkvem, som har meget til fælles med den dybeste Ensomhed, og en tvungen Ensomhed, nemlig det, som man aldeles ikke er forberedt paa, som man ingen Forudsætninger har til at gaa ind paa. Kast et ungt Menneske pr. Jærnbane paa to Døgn fra København til Paris ind i en Mesters Atelier; der kan han føle sig ensom; og det, som han nærmest er anvist til, er at stille sig i et rent slavisk Forhold til det, som bliver ham lært.

Hvordan man ellers i det Ydre skal gennemføre dette Krav til Ro og Enkelthed, derom kan man næsten ikke ytre sig i Almindelighed; hvad der gælder for den ene, gælder maaske ikke for den anden. Kunstner-Psykologien er en meget vanskelig Sag, der ikke lader sig regulere gennem faste Forskrifter. Jeg tror virkelig ikke, at det lader sig besvare med et simpelt Ja eller Nej, om danske Kunstnere bør gøre Udenlandsrejser eller ikke. En Kunstner kan jo ligesom et andet Menneske føle det forfriskende i en Gang at gøre en rask Tur pr. Jærnbane eller til Fods gennem fremmede Egne og Byer; og der er vel ingen Fare for, at han

gaar i Stykker derved. Et andet Spørgsmaal er, om han bør arbejde sig ind i fremmede Skoler og arbejde sammen med dem.

Jeg gaar ud fra den Kendsgerning, at vor Kunst, som overhovedet Nutidens, søger sine Opgaver i Virkeligheden, at den er realistisk. Jeg gaar fremdeles ud fra, at den har et naturgivet Operationsfelt, nemlig den Slags Natur og den Slags Mennesker, mellem hvilke Kunstnerne have levet og leve deres egentlig menneskelige Liv. Jeg tror ikke, at der gives nogen ægte Realisme, som har sin Genstand paa langt Hold. Skal Realismen ikke blive flad og udvortes, saa maa den søge Dybden og Inderligheden i Kunstnerens fuldkomne Fortrolighed med det Liv, han skildrer; der maa være en Baggrund af Samliv mellem ham og Æmnet. Er det ikke noget saadant, som f. Eks. gør Blichers Skildringer af Jyllands Hede og dens Beboere saa friske endnu den Dag i Dag? Jeg tror fremdeles, at Tekniken, for saa vidt som den skal have noget sandt kunstnerisk Værd, maa udvikles af Kunstneren selv i Forhold til de Æmner, han behandler, det Indhold han vil udtale.

Den stærke Bevægelse hen imod Paris, som opstod i vor yngre Kunstnerverden for 8—9 Aar siden, manglede vistnok ikke naturlig Føje. Den vigtigste Grund til den maa vel søges deri, at det meste af den nærmest foregaaende Kunst her hjemme i Henseende til det kunstneriske Studium var bleven dels noget slap og dilettantagtig, dels noget tør og ufrisk. Fra en Del af Publikum støttedes Bevægelsen vistnok med noget, som jeg vil tillade mig at kalde Parisersnobberi: man havde været en eller to Maaneder i Paris og moret sig aldeles brillant, saa godt, at man kedede sig gudsjammerlig, da man kom hjem igen. Man fandt følgelig alt i Paris charmant og superb og betragtede det som hævet over al Diskussion, at Kunsten dér var, som den skulde være, og at den altsaa hjemme var, som den ikke skulde være. Jeg tvivler egentlig ogsaa meget om, at vore Venner, de yngre Malere, som drog der ned, ret vidste, hvad det var, som de søgte der nede; de underordnede sig, hvad der blev dem lært; men da det var Mænd med Alvor og Talent, og deres Lærer var udmærket dygtig, bragte de — jeg tænker f. Eks. paa Tuxen, Krøyer, G. Christensen — utvivlsomt ogsaa noget hjem med sig, som tidligere ikke fandtes her: en langt større Glans, Fylde og Fedme i Farven. Nu, da Bevægelsen atter har lagt sig noget, ere de traadte ind i det næste Stade, idet vi vente at se, hvorledes alt

dette rigtig skal bruges til og underordnes de Opgaver, som Hjemmet byder dem. Derpaa kommer jo alt an. Det haabe vi vil lykkes, og det er allerede paa nogle Punkter lykkedes (f. Eks. Krøyers Billede fra i Sommer af Skagens Fiskere). Jeg finder overhovedet ingen videre Grund til at klage over, at det gik som det gik; men jeg vil dog tillade mig at minde om, at der er enkelte Malere her hjemme, som have lært sig selv at opnaa lignende maleriske Fortrin, som de andre tillærte sig i Paris, navnlig Viggo Johansen. For ham har vel nok de hjemvendende Pariseres Eksempel haft Betydning; men han giver selv et Eksempel paa, med hvor lidt Anvisning udenfra et ægte malerisk Talent kan hjælpe sig.

Deres hengivne

JUL. LANGE.

Richard Cobden.

Faa Mænds Navne have en saa forskellig Klang i og udenfor deres Fødeland som Richard Cobdens. Paa Fastlandet vækker det hos det overvejende Flerlal Forestilling om noget borneret, snæverhjærtet, selvisk; i England er dette Navn for længst æret blandt de første og Genstand for en ejendommelig Ømhed hos store Klasser af Befolkningen. Ingensteds føles dette som i Lancashires Fabriksdistrikter, der jo ogsaa have set det bedste af Cobdens Gerning. Hans Navn er her som en Nøgle til alle Hjærter. Om de ældre, der have kendt ham og kunne fortælle om ham, samles altid lige villig en lyttende Kreds, selv om det fortalte er hørt mange Gange før, og den fremmede, der kender Cobdens Historie og taler om ham med Sympati, regnes halvvejs for Landsmænd. Det er langt fra, at Følelsen for Cobdens Minde kun findes i en enkelt Provins; selv i London med dens kaotiske Blanding af forskelligartede Befolkningsselementer og Interesser, lever den. Jeg mindes et Møde i et af de nordøstlige Kvarterer, der var sammenkaldt for at drøfte den almindelige politiske Situation. En af Talerne, der var Forsamlingen ubekendt, introducerede sig ved at omtale, at han havde staaet ved Cobdens Side under Kampen om Kornlovene, og fra den tæt sammenpressede Mængde lød et tusendstemmigt, langvarigt Bifaldsraab. Hvorledes gaar det til, at Cobden og hans nu for 37 Aar siden endte Kamp for »billigt Brød« endnu bestandig har den Magt over Sindene? Var det sandt, hvad hans Fjender sagde, at han ikke havde nogen højere Tanke i sit Hoved, end at man bør sælge paa det dyreste og købe paa det billigste Marked, vilde hans Navn sikkert allerede være en død Lyd for den store Be-

folkning. I Universitetsverdenen og Bureaukratiet kan man blive første Mand paa Enkeltheder, aldrig ude i Folket. Det vindes kun ved store, samlende Tanker og giver sig hellere hen til Sværmeren med de vidtrækkende, uklare Syner, end til den nøgterne Praktiker. Sikkert gælder dette mere det engelske Folk end de fleste andre. Det er sagt om den engelske Arbejder, at han plejer at møde alle idealistiske Reformdeklamationer med sit: »meget vel, men hvad Forskel vil det nu gøre paa Brødpriserne?« Noget lignende gælder Middelklassen, og dog har England aldrig set nogen Agitation faa virkelig Tag i Befolkningen, uden at den har haft sit idealistiske — ofte fantastiske — Element. Et saadant savnedes mindst af alle i den Bevægelse, Cobden førte til Sejer. Kampen for Korntoldens Afskaffelse voksede i hans Hænder til en Kamp for Ligheden mod adelige Forrettigheder og bag hans Frihandelslære glødede Tanken om Folkenes Broderskab. Derfor fik hans Gerning Vægt i England og Evropa.

Richard Cobden er født d. 3. Juni 1804 paa en lille Gaard i Sydengland. Hans Fader, William Cobden, var Forpagter og ejede i sine bedre Dage ogsaa selv nogen Jord, men der manglede baade Kapital og Foretagelsesaand, saa Familien har aldrig kendt til egentlig Velstand. Da Krigen mod Napoleon endte, faldt ogsaa den Smule, der var, sammen. Kornpriserne havde under Krigen naaet en ganske unaturlig Højde, og medens Arbejderbefolkningen sultede, levede baade Herremænd og Forpagtere i en Overflod, som ikke kunde vare ved. Freden fremkaldte et uhyre Landbo-Krach og stakkels William Cobden, der aldrig havde smagt synderlig af de gode Dage, fik saa godt som nogen de onde at føle. Familien, der efterhaanden var vokset stærkt, sank ned i en Fattigdom, af hvilken den aldrig mere rejste sig.

Richard Cobden var den Gang kun en 9 Aars Dreng, men han beholdt et varigt Indtryk af disse Tiders Begivenheder. Han lærte af dem, hvor tvivlsom den Velsignelse er, som selv de tilsyneladende begunstigede faa ved en Tilstand, der kunstig holder Priserne oppe i det ene Aar uden at kunne hindre deres bratte Fald i det næste. Og saa lærte han frem for alt, hvad det vil sige at være fattig. Det er en nyttig Visdom for den, der som ledende Politiker skal have Befolkningens Livsinteresser i sin Haand, en Visdom, som engelske Statsmænd alt for meget have savnet. Hvor ofte ser man ikke selv gennem deres mest velmente Taler, at de aldrig have kendt Fattigdommen af andet end Rom-

aner og Kommissionsbetænkninger, og hvor haardt er det ikke gaaet ud over de arbejdende Klasser i England, at deres Herrer ikke vidste, hvad det vil sige, at Brødet er dyrt. Det lærte Cobden grundigt, baade medens han var hjemme og siden, da han selv maatte ud blandt fremmede, medens Familien, efter at have opgivet Forpagtningen flyttede fra Sted til Sted, uden at opnaa andet end bestandig at synke dybere i Fattigdom.

Fra sit Hjem medbragte han dog ogsaa andre Indtryk end af Fattigdom og Nød. Der var et ualmindelig kærligt Sammenhold mellem Forældre og Børn og mellem Søskenene indbyrdes, og sikkert har Cobden mange Gange længtes tilbage, da han ved en Onkels Hjælp blev sat i Skole langt fra Hjemmet. Han tilbragte her Tiden fra sit 10de til sit 15de Aar. En af hans Biografer siger, at han i sit senere Liv ikke kunde udholde at tænke tilbage paa denne Tid, saa mørk og tung stod den for ham. Han synes at være bleven forsømt og ilde behandlet i alle Maader, ikke mindst med Hensyn til selve Undervisningen. 15 Aar gammel kom han i Lære hos sin Onkel, der havde en større Manufacturforretning i London. Her lærte han endnu en Side af Fattigdommen at kende: at være i en Slægtnings Hus som den, der bliver »gjort vel imod«. Daglig maatte han høre om alt, hvad han havde modtaget af sine Velgørere og om den Taknemmelighed, han var dem skyldig; intet Under at denne Form for Velgørenhed syntes ham en daglig Lidelse. Endelig klarede det for ham; han begyndte at vinde lidt Paaskønnelse for sin Flid og Paalidelighed, avancerede til Kommis og endelig til Handelsrejsende. Man kan ikke lade være at sammenligne dette Ungdomsliv med det, hans senere Kampfæller i det offentlige Liv førte. I den Alder, hvor de andre dyrkede Sport og Videnskab paa Universitetet, bestod hans eneste aandelige Uddannelse i halvt i Smug at lære sig selv lidt fransk tidlig om Morgenen, før han gik i Forretningen, og hans »grand tour« var at rejse rundt i Landet med Prøver. Man er ikke tilbøjelig til at anse denne Beskæftigelse for aandsudviklende, men sikkert nok kan den være det, og mere end én af Handelsverdenens Banebrydere har høstet sine Erfaringer og formet sine første Ideer ved den. For Cobdens frodige og længe indestængte Natur blev dette Liv en Fest. Han lærte nu for første Gang Initiativets og Ansvarets Glæde at kende — i ganske lille Maalestok, det er sandt —, men det var der dog, og hver den, der er anlagt paa Handling, ved, hvad det be-

tyder, naar Rutinens og Underordnens Baand første Gang løsnes lidt, og Armene begynde at føle, hvad deres Kræfter ere værd. Og saa kom dertil selve Rejselivets Nydelse. Det var ikke Landskab, Hav og Himmel, han havde sin Glæde af, men først og fremmest Menneskene. Diligencernes og Provinshotellernes træge Ensformighed eksisterede ikke for ham; deres aandsforladte Selskabelighed blev ham en Kilde til mangfoldig Belærelse og altid vekslende Indtryk. Det kom af, at for ham var den ene Købmand og Forpagter ikke som den anden. Han kendte ikke og kom aldrig til at kende den bornerte Overlegenhedsfølelse, der faar os til at kaste $\frac{9}{10}$ af de Mennesker, vi komme i Berøring med, til Side som unyttigt Gods, kun fordi de ikke formaa at give os noget, der kan passe ind i den lille Kreds af Tanker, vi selv ikke ville udenfor. Han havde en fin og vaagen Sans for alle menneskelige Anliggendes Betydning og et Øje, der i Brudstykket formaaede at skimte Helheden. Endelig besad han en genial Gætteævne, der altid sagde ham, hvor han skulde banke paa hos et Menneske for at faa netop det hos ham frem, som var værdt at kende.

Hvor meget Cobden end i disse Vandreaar lærte om sit Land og sine Landsmænd, var og blev det dog kun en stykkevis Kundskab, der endnu ikke lod sig bruge i større Formaals Tjeneste. Først da han naaede en selvstændig Stilling, blev det ham muligt at gøre mere omfattende kommercielle Erfaringer og at supplere det, han ved Selvsyn havde lært, med nogen boglig Viden. Denne afgørende Vending i hans Liv var ikke Resultatet af nogen langsom Sliden sig i Vejret, men snarest af et dristigt og vellykket Kup. Omtrent 3 Aar efter at han havde begyndt at rejse, besluttede han og to andre unge Mænd af samme Fag at gøre et Forsøg paa at skabe sig en selvstændig Agenturforretning. De ejede knapt et Par hundrede Lstr. hver, men skaffede sig lidt Kredit, og til deres egen Forbavselse lykkedes det dem at faa Agentur for et af de største Katuntrykkerier i Manchester. Dermed var Foretagendet sikret, og Forretningen dreves med stigende Held et Par Aar igennem. Saa viste der sig en Lejlighed til at udvide den og slaa ind paa nye Baner, og det unge Firma lod staa til. Det erhvervede et Kattuntrykkeri i Sabden i Lancashire og drev det samtidig med at Agenturforretningen fortsattes.

Cobden blev nu Sjælen i den Del af Virksomheden, der var knyttet til Lancashire, og bosatte sig i Manchester. Han var

ikke af de Naturer, der af et higende, fantasifyldt Begær efter Magt drives frem til praktisk Virken, og for hvem ethvert af de Resultater, der vindes ved det forberedende Arbejde i mindre FormaaIs Tjæneste, kun har Værd som et Trin, der fører opad. Politisk Magt blev først attraaelsværdig i hans Øjne, da han fik noget bestemt at bruge den til. Heller ikke hørte han til dem, for hvem en tidlig Begejstring for Frihed og Fremskridt har været Drivfjeren til Virksomhed. Han havde i sin første Ungdom ikke meget med Ideer at skaffe, det var Tid og Lejlighed ikke til, men der var en kraftig Fremadhigen i ham, som var beredt til at kaste sig over, hvad der nu maatte tilbyde sig og gøre det mest mulige ud deraf. Da han saa kom ind i en selvstændig Forretning, tog den for en Tid alle hans Ævner i Beslag. De Forhold og Omgivelser, hvorunder han nu levede, efter at have sat Bo i Lancashire, æggede til at gaa paa, udvide sig, gøre Penge. Der var Muligheder nok: det ene nye Felt aabnede sig efter det andet, og man behøvede ikke at søge længe for at finde Folk, der havde skabt sig en Formue af intet. Cobdens Sind tog Fart ved alt dette: han følte sig tidt, hvad Kierkegaard kalder »ovenud« af Selvtillid og Fremtidshaab. I et Brev til Broderen, Fredrik Cobden, siger han: »Om jeg saa blev klædt nøgen af og kastet ud i Lancashire, skulde jeg endda tjæne mig en Formue,« og i andre taler han om sin »Bonapartistiske« Stemning og om det næsten grænseløse Perspektiv af ærgerrige Forhaabninger og Planer, han har for Øje. Dybt karakteristisk er det imidlertid, at disse Napoleontiske Syner endnu ikke rakte udenfor Forretningslivet. Ganske vist kan der midt i Heden komme en pludselig Følelse af Tomhed over ham, som naar han skriver: »Hvad er det egentlig jeg jager efter? Jeg kan knap give mig selv et ordentligt Svar derpaa. Efter Penge er det ganske sikkert ikke; jeg bryder mig ikke om dem« I saadanne Ord ligger en blinkvis Fornemmelse af, at han hørte andendsteds hjemme, men den greb i ingen Henseende forstyrrende ind i hans Liv. Hvad han havde Hænderne fulde af tog ogsaa hans Hjærte fangen, og han forstod i forbavsende Grad at faa alt, hvad der var i ham af Planer og Drømme til at føje sig supplerende eller fortsættende ind i den begrænsede Verden af praktiske Formaal, der til en vis given Tid var ham anvist. Denne Ejenommelighed var dog ingenlunde til Hinder for, at han kunde skifte Formaal og Virksomhed, men det skete som ved en Natur-

udvikling, i stille, organisk Vækst. Han gik ikke omkring i Manchester som en forklædt Samfundsreformsator, men da han var Købmand, følte han sig ogsaa som Købmand, og først da han i sin Virksomhed stødte Panden saa haardt mod Samfundets Brøst, at han saa dér var noget, som ogsaa han burde være med til at faa af Vejen, begyndte Politikeren at gro i ham. Af Forretningslivets Erfaringer og Fritimernes spredte Læsning formede han sig nu efterhaanden en sammenhængende politisk Anskuelse og begyndte snart at gøre den gældende i den offentlige Debat. Systematisk Læsning, Udenlandsrejser og en begyndende kommunal og politisk Virksomhed udviklede ham som offentlig Mand og trak ham langsomt bort fra Forretningslivet, om han end nogle Aar endnu formelt vedblev at tilhøre det.

Dette var i alt væsentligt hans personlige Udvikling i det Tiaar, der fulgte paa hans Bosættelse i Manchester. Med hans Anskuelser er der i hele dette Tidsrum ikke foregaaet nogen Væsensændring. Baade Grundsynet og Stillingen til de enkelte Spørgsmaal er ens, og Forandringen bestaar kun i, at Anelser og Stemninger hærdes til sammenhængende, kampfærdig Overbevisning.

De biografiske Enkeltheder fra denne Tid have ikke megen Interesse. Forretningen udvidede sig stadig. Firmaet, der nu bestod af fem Personer, erhvervede et nyt Kattuntrykkeri i Crosse Hall, som kom under Cobdens særlige Bestyrelse, og for Aaret 1836 naaede den samlede Nettofortjæeneste 23,000 Lstr. Imidlertid fandt Cobden ogsaa Tid til at arbejde paa sin Selvudvikling. Allerede 1832 se vi ham beskæftiget med at læse Latin og Matematik, og snart gaa Rejser Haand i Haand med de boglige Studier. 1835 besøgte han Nordamerika, 1836—37 Orienten og 1838 Tyskland. Tilsammen toge disse Udflugter ham knapt et Aar, men da han rejste udelukkende som Iagttagere uden noget som helst Forretningsformaal, slog Tiden godt til, og Udbyttet blev af varig Betydning for hans senere Virksomhed. Overalt var det de sociale og politiske Forhold han ofrede sin Opmærksomhed, især Handels og Industripolitiken. — Cobden kunde uden alt for stort Afbræk for sin Forretning tillade sig disse Rejser, efter at hans ældste Broder Fredrik var kommen til at bo hos ham og bleven hans Medhjælper. Fredrik Cobden havde ligesom de fleste af sine Søskende den Gave at faa alt, hvad han tog sig for, til at gaa skævt. Efter forskellige mislykkede Forsøg paa at skabe

sig en Stilling, havde han med sin Broders Penge begyndt en lille Tømmerhandel og taget sin Fader, der nu var Enkemand, i Huset. Forretningen vilde imidlertid ikke trives, og 1836 opgav han den og flyttede sammen med Broderen i Manchester. Richard Cobden havde altid holdt særlig meget af sin ældste Broder og vilde nu gøre ham delagtig i sin Virksomhed og sit Held. I de første Aar saa det ogsaa ud, som om Frederik Cobden nu var kommen paa sin rette Hylde. Saa længe et stærkere Hoved kunde tage Styret og træffe alle Afgørelser af Betydning, var hans Flid og gode Vilje tilstrækkelig, og gik der end lidt i Løbet under Broderens lange Rejser, erstattedes det snart, naar denne efter Hjemkomsten tog fat med friske Kræfter. Imidlertid begyndte det offentlige Liv at lægge saa stærkt Beslag paa Richard Cobdens Tid og Tanker, at det kom til at staa for ham som det bedste, om han lidt efter lidt kunde trække sig ud af Forretningslivet. Det i Forbindelse med Ønsket om at skaffe Broderen en sikker og uafhængig Stilling førte til sidst til, at han i Aaret 1839 løste Forbindelsen med det Firma, han saa længe havde tilhørt. Han beholdt Forretningen i Manchester og Crosse Hall og indgik nu i Kompagniskab med Frederik Cobden. Forandringen var ikke heldig: det ny Firma havde for lidt Kapital og kom ved Adskillelsen ind i forskellige vanskelige Forhold, men alt kunde endda være gaaet godt, hvis Cobden ikke lige fra først af og i bestandig stigende Grad havde haft sine Tanker andensteds henne.

Allerede i 1835 se vi ham i Lag med offentlige Sager. Det var, hvad der laa udenfor hans egen Dør, han først følte Trang til at tage sig af. I hans lille Fabriksflække Sabden var der ingen Skole, og Folkene brøde sig ikke om at faa en; i Manchester led man under, at Byen regeredes af en lille Klike. Han talte og virkede for Almueundervisning i Sabden, for kommunalt Selvstyre i Manchester, men Viljen lader til at have været bedre end Ævnen. I alt Fald var hans første Manchestertale et afgjort Nederlag, han stammede, kunde ikke finde Ordene og maatte til sidst forlade Tribunen. Mere Held havde han med de to Piecer, han 1835—36 udgav under Titlerne »England, Irland og Amerika« og »Rusland«; de ere byggede paa samme Idégrund, som hans senere Agitation og vakte ikke lidt Opmærksomhed. Rimeligvis skylder han dem, at en Del af Stockports Vælgere gjorde ham til deres Kandidat ved Parlamentsvalgene 1838. Han optraadte ved Valgmøderne som uafhængig radikal, gjorde et godt Indtryk paa

Vælgerne og støttedes af den mægtige O'Connel, men faldt ikke desto mindre. Valgkampens æggende Spænding med dens korte Sejershaab fulgt af Skuffelsens Svie gav ham hans politiske Ild-daab. Gennem de følgende Aars Breve klinger en daarlig skjult Længsel efter det politiske Kanaan, han én Gang havde skimtet, og han er fra nu af klar paa sit Kald. Han spillede en Hovedrolle i Agitationen for at skaffe Manchester en kommunal Forfatning, men næppe havde han sejret her, før en større Sag tog ham fangen, én der i faa Aar skulde løfte hans Navn op til verdenshistorisk Betydning: Kampen om Kornloven begyndte.

De næringsdrivende Klassers Kamp mod den store Jordbesiddelse er gammel i England, men først vort Aarhundrede har set den ført med klar Bevidsthed og lige Vaaben. I de første Aartier knugede Jorddrotternes enige Vælde alle andre Interesser ned. I deres Haand var Parlament og Kirke, de vare kun Nationens af Navn. Hvad havde vel Købmænd og Arbejdere at vente af et Underhus, hvis store Flertal ind- og afsattes af prunkende Aristokrater og tykhovedede Landjunkere, og hvad Trøst og Hjælp skulde Befolkningen finde hos et Præsteskab, der regeredes af Aristokratiets yngre Sønner, og hvis lavere Lag ved deres Uddannelse fjærnedes saa langt som muligt fra dem, blandt hvem de skulde virke, medens de i materiel Henseende oftest vare ganske afhængige af den Herre, paa hvis Jord de levede. Den Lovgivning, der udgik fra det herskende Aristokrati og den Maade, paa hvilken Lovene udførtes, røbede den brutaleste Standsegoisme. Lad Kornlovene tjæne til Eksempel: Da Napoleonkrigen var endt, og Freden kom og bragte rigeligt og billigt Brød til Huse, hvor man før havde vaandet sig under Hungersnødspriser, blev der Oprør i Godsejernes Lejr. Et Skrig rejste sig fra alle dem, der havde tjænt Penge, medens de andre sultede: for Guds Skyld ingen Kornindførsel! Man skrev Piecer og holdt Taler om, hvorledes Jorden maatte gaa ud af Dyrkning, hvis Kornet sank i Pris, og hvorledes Byerne vilde gaa til Grunde med de Landdistrikter, de levede af. Den rette inderlige Klang fik Ordene dog først, naar det gjaldt at vise, hvorledes »gamle Englands« Storhed paa det nøjeste ahang af Aristokratiets Glans. Man kunde i øvrigt have sparet sig baade Argumenterne og Rørelsen, ti de, der havde Sagen i deres Hænder, vare i Forvejen overbeviste. Dertil kom at Forpagterne, hvis Afgifter vare drevne i Vejret ved de høje

Kornpriser, og Gejstligheden, der havde sin Hovedindtægt af Tienden, hellere end gjerne stemmede i med og saaledes lavede en Slags offentlig Mening for Sagen. Den næringsdrivende Borgerstand var endnu paa denne Tid alt for lidt vant til at gøre sin Mening gældende, dertil uvidende i økonomiske Spørgsmaal og besjælede af en snobagtig Ærbødighed for Aristokratiet, saa fra den var ingen samlet Modstand at vente. Kun én Klasse — den laveste og mest forurettede af alle — rejste sig mod Lordernes nye Lov. Store Arbejderforsamlinger i London og andre Byer protesterede imod al Hindring for Kornindførsel, og kun under Beskyttelse af Soldater vovede Parlamentet at forhandle og vedtage denne Lov, efter hvilken al Indførsel af Hvede var forbudt naar Prisen var under 80 Sh. pr Quarter ¹⁾).

Hvad denne Lov betød for en Arbejderbefolkning, hvis Løn gennemgaaende ikke strakte videre end til de første Fornødenheder, gør man sig vanskelig nogen Forestilling om. Medens Hveden 1815 stod i 63 Sh. pr. Quarter, steg den efter Lovens Vedtagelse saaledes, at Prisen i Aarene 1816—17 gennemsnitlig var 105 Sh. Intet Under at Arbejderne nu, overalt hvor de samledes for at forhandle deres Vilkaar og demonstrere mod den bestaaende Tilstand, førte Slagordene »Parlamentsreform« og »ingen Kornlove« paa deres Faner. De mest nødlidende nøjedes ikke med Agitation. Naar man sulter, er det en fattig Trøst at høre paa Taler om Reformers, som der endda ingen Udsigt er til at faa; det letter Sindet mere at slaa løs. Saa kom da en Tid, hvor knap nogen Dag gik hen uden blodige Gadeopløb, Brandstiftelser og Ødelæggelse af Maskiner og Fabriker. Mod alt dette havde »det bestaaende« let Spil; haarde og hensynsløse Straffe ramte ethvert Brud paa Ordenen, og man brugte de begaaede Ulovligheder som Paaskud til at gribe til voldsomme Midler ogsaa mod den fredelige Agitation. Endnu har Manchester ikke glemt, hvorledes et fredeligt Arbejdermøde paa »St. Peters Fields« tæt udenfor Byen blev hugget sønder og sammen af Politi og Soldater. Gennemgaaende stillede Bourgeoisiet, hvem Urolighederne gik nærmest ud over, sig paa Avtoriteternes Side, og Arbejderbevægelsen mistede snart sin truende Karakter.

¹⁾ En Quarter = c. 2 Tdr. 3 Fjerdingskar. — 1 Lstr. á 20 Shilling á 12 Pence = 18 Kr.

Imidlertid: hvor mangt et Mellemværende Bourgeoisie og Arbejdere end kunde have indbyrdes, maatte de dog i Tidens Løb finde hinanden i fælles Modstand mod Aristokratiet. Parlamentet, i hvilket Middelstanden kun var forsvindende repræsenteret, tog ikke synderlig mere Hensyn til de næringsdrivende Borgere end til Arbejderne. Det herskende Skattesystem bandt Hænder og Fødder paa Omsætningen og tyngede Middel- og Smaakaarsfolk til Jorden. Byerne vare uden virkelig Selvstyrelse og fik paa tusende Maader at føle, de vare Stedbørn. Heller ingen aandelig Frihed var der; medens flere og flere netop af Mellemklassen sagde sig løs fra den træede, rutinesløve Statskirke og samledes om Sekternes friskere, mere folkelige Forkyndelse, blev Parlamentet ved at klæbe sig til den gamle Fiktion, at den engelske Kirke var hele Folkets. Alle Rettigheder forbeholdtes dens bestandig indskrumpende Flok, medens der for de andre kun var Tilsidesættelser og Krænkelser at vente fra Statens Side. Endelig brød da den Overbevisning igennem, at bedre kunde det aldrig blive, saa længe Underhuset var i Godsejernes Vold, og Middelstanden samledes med de politisk vakte Arbejdere om Reformfanen.

O'Connells sejerrige Agitation for Katolikernes Emancipation havde vist, hvad en Folkevilje formaaede, selv mod det stædigste Toryministerium, og den gav Bevægelsen Ild og Fart. Whigjerne satte Parlamentsreformen forrest i deres Program og brød ved Valgene i 1830 Toryernes mangeaarige Herredømme. Saa begyndte Kampen dog først for Alvor, og den var næppe endt med Sejer, hvis ikke Fabriksdistrikternes Arbejdere havde staaet bag. Dem frygtede man, naar alt kom til alt, mere end Købmændene, og da Overhusets Forkastelse af Reformloven havde trængt Whigministeriet bort og Wellington stod med Krig og Fred i sin Toga, var det de Budskaber, der kom fra By efter By om Arbejderrejsninger og mest af alt Truslen fra Birmingham, om at 100,000 Arbejdere vilde staa i London den Dag, Reformen havde dem behov, som bestemte ham for Freden. I denne Kamp synes det mig, at Arbejderne staa renest. Med forbausende Selvbeherskelse og politisk Klarsyn havde de slaaet af paa deres gamle Fordring om almindelig Stemmeret og sluttet sig til det ministerielle Forslag, der vel at mærke ikke lod Stemmeretten gaa længere ned end til den lavere Middelstand. Paa forholdsvis faa Undtagelser nær fik Arbejderne ingen direkte Gavn af Loven, men de indsaa, at mere kunde der ikke for Tiden opnaas, og stolende paa,

at Borgerstandens Repræsentanter vilde varetage ogsaa deres Tarv, gik de Gang efter Gang i Ilden for Reformen. Saa kom da Sejeren til sidst, men dens Frugter svarede ikke til Kamptidens Forhaabninger. Det viste sig, at Valgkredsenes Fordeling endnu sikrede Godsejerne en mægtig Indflydelse paa Underhusets Sammensætning, og Middelstanden fik snart at se, hvad dette betød. Man havde villet »Reformhen« for Reformernes Skyld, men efter at et Par — ganske vist meget betydningsfulde — Love vare gennemførte, gik Lovgivningsværket omtrent istaa, og det inden man var naaet til Skattereformen, som dog mest af alt laa Byerne paa Sinde. Den mere fremskredne Del af Mellemstanden begyndte nu at ønske en ny Reform, men alle Bestræbelser af den Art mødte den ugunstigste Modtagelse baade hos Regering og Parlament. Reformen skulde være endelig; Whigaristokratiet var endda snarest bange for at være gaaet for vidt. Saa vendte de misfornøjede sig atter til Arbejderne, men disse vare ikke saa næmme at komme til Rette med nu som sidste Gang. Ogsaa de vare blevne skuffede, men Skylden derfor gav de ikke saa meget Aristokratiet, som selve det liberale Bourgeoisie.

Maskinindustriens Sejer over Haandværket havde i England som overalt skabt en stadig og bevidst Krigstilstand mellem Kapital og Arbejde.

Arbejderne kom til at staa Driftsherren fjærnere og bleve langt mere afhængige af ham end før. I Tusendvis droges Børn og Kvinder til Fabrikerne og ødte deres Sundhed ved at arbejde 14—16 Timer i Døgnet for Sulteløn. Ofte hennyttede Fabrikanten sin Magt til at berøve sine Folk en Del af deres Løn ved at tvinge dem til at købe dyre og daarlige Varer i en til Fabriken knyttet Butik, der ejedes af ham selv. Alt dette havde ganske vist længe gaaet i Svang, men netop i 30'erne begyndte Arbejderne at rejse sig for Alvor derimod. Gennem deres Fagforeninger førte de en Krig paa Liv og Død mod Arbejdsherrerne, og i Spørgsmaalene om Kvinde- og Børnearbejde og Fabriksbutiker støttedes de virksomt ved en Agitation, der lededes af Mænd uden for deres egen Stand, først og fremmest Lord Ashley. Fabrikantene bekæmpede alle disse Bestræbelser med en hensynsløs Egoisme, der kun saa som saa dækkede ved Appeller til Nationaløkonomiens Sandheder og nogle Fraser om Frihedens Velsignelser. Et nyt Æmne til Strid blev Bourgeoisiets Kælebarn, Fattigloven af 1834, hvis Grundtanke var, at den tidligere Fattigunderstøttelse i Hjemmet burde indskrænkes saa meget som muligt, og at

alle arbejdsdygtige Folk, der nøde offentlig Understøttelse, burde indsættes i Tvangsarbejdsanstalter.

Altsaa: Byarbejderne og den besiddende Borgerstand vare skilte ved Stridsspørgsmaal af indgribende social Betydning, og en Samvirken i Reformsørgsmaalet blev derfor yderst vanskelig at tilvejebringe. Fra 1838 samlede den radikale Del af Arbejderstanden sig i det hele om det af O'Connell og andre Parlamentsmedlemmer affattede »Charter« med dets berømte 6 Punkter: almindelig Stemmeret, etaarige Parlater, hemmelig Afstemning, Afskaffelse af Valgbarhedscensus, Diæter for Underhusets Medlemmer og ligelig Fordeling af Valgkredsene. Disse Fordringer vare Bourgeoisiet alt for vidtgaende, og da tilmed den chartiske Agitation hurtig fik en revolutionær Karakter, kom Reformbevægelsen i det hele noget i Miskredit hos det, uden at Misfornøjelsen med den bestaaende økonomiske Lovgivning i mindste Maade tog af. Af denne Situation voksede Antikornlovbevægelsen frem. Handlende og Fabrikanter begyndte at blive stemte for at forsøge deres Ønskers Virkeliggørelse naaet ved at sætte det bestaaende parlamentariske Maskineri i Bevægelse ude fra. At det netop blev Kornlovene, man gik løs paa, var saare naturligt; her forelaa en iøjnefaldende Uretfærdighed mod store Klasser af Befolkningen, og her kunde man regne paa fuld indbyrdes Enighed, hvad der ikke var Tale om, saa snart Turen kom til Beskyttelsen for Industri, Skibsfart og Kolonialprodukter. Allerede 1836 var der i London bleven oprettet en Agitationsforening mod Kornlovene, men dens Virksomhed var gaaet omtrent sporeløst hen. Det var først, da en lignende Forening 2 Aar senere stiftedes i Manchester, at der kom Liv i Bevægelsen. Hovedstaden for Verdens største Fabriksdistrikt var det bedst mulige Midtpunkt for en Agitation af væsentlig økonomisk Natur. Her følte alle Handelens og Industriens Svingninger øjeblikkelig; alles Eksistens var knyttet til dem, alles Tanker drejede sig om dem.

Alligevel var Begyndelsen tarvelig nok. Foreningen havde i de første Maaneder kun faa Medlemmer, næsten alle Fabrikanter og Handlende, og med Pengebidragene var det ikke bedre bevendt, end at et Tilsagn om 10 Lstr. vakte en sand Entusiasme.

Fra første Færd var Cobden en af Bevægelsens bedste Støtter. Han var et af de Medlemmer, som sjældnest savnedes i det lille kolde, uhyggelige Værelse, hvor Foreningen holdt sine Møder, hans friske, sangvinske Forhaabningsfuldhed har mangen Gang

holdt Modet oppe, naar Modstanden var haard og Sagen gik trængt fremad. Der virkedes i de første Par Aar væsentlig ved at sende lønnede Agitatorer ud til alle Kanter og ved stadig at indsamle Stof til Belysning af den bestaaende Kornlovs uheldige Virkninger. Dette Stof udnyttedes i Piecer og frem for alt i Foreningens Blad paa den mest drastiske Maade, og alt som Agitationen trængte frem, oprettedes der rundt om i Byerne lignende Foreninger som den i Manchester. 1841 forenedes saa de fleste af dem i en stor Fællesorganisation, »den nationale Antikornlovligue«, og Manchesterforeningens Forretningsudvalg fik Ledelsen ogsaa af den nye Forenings Anliggender. Cobden beklædte aldrig Formandsposten eller nogen anden af de ledende Stillinger i Antikornlovliguen, men mere og mere blev det dog ham, Bevægelsen samlede sig om, og ham, der for Landet kom til at staa som dens Bærer. Det laa ikke i hans Ideers Nyhed: hvad han i samtlige 7 Agitationsaar aldrig trættedes af at gentage, var egentlig kun den Adam Smithske Nationaløkonomis A B C, anvendt paa Spørgsmaalet om Kornlovene. Kærnen i hans Udviklinger var altid denne: Naar Kornlovene ophæves, ville Brødpriserne synke, og Befolkningen faar saaledes Raad til at anvende langt mere til Klæder, Husudstyr, etc. Derved vil Efterspørgselen efter Industriprodukter stige og saaledes flere Arbejdere kunne anvendes og faa højere Løn. Desuden ville de Lande, der trænge til vore Industriprodukter, men kun have Landbrugsprodukter at betale med, blive i Stand til at gøre større Indkøb hos os og saaledes stadig forøge Efterspørgselen efter engelsk Arbejde. Dette vil atter drive Kapitalgevinst og Arbejdsløn i Vejret, medens de agerdyrkende Lande nu nødes til selv at sætte en kostbarere og slettere industriel Produktion i Gang, som trods sine Mangler bestandig vil indskrænke vort Markeds Omfang. Den egentlige agerdyrkende Klasse i England (Forpagtere og Landarbejdere) have i Virkeligheden fælles Interesse med den øvrige Befolkning i dette Spørgsmaal. De høje Kornpriser gavne i Længden ikke Forpagterne, da de kun bevirke en Stigning i Forpagtningsafgiften. Godsejerne have nemlig haft en afgjort Tendens til at beregne Afgiften efter den Kornpris, man ved Tolden mente at kunne sikre Forpagterne, men da Prisen ofte falder langt derunder, bliver Resultatet i høj Grad til disses Skade. Landarbejderne se ingen anden Virkning af Kornlovene, end at deres Brød fordyres, uden at Lønnen derfor stiger. Den eneste Samfundsklasse, der saaledes

har en stadig Interesse i Korntolden, er altsaa dens Ophavsmænd: Godsejer-Aristokratiet.

Der var i alt dette kun ét Punkt — Anklagen mod Aristokratiet —, ud fra hvilket en virksom Agitation kunde skabes, og ved at se dette klart og energisk klynge sig til det skabte Cobden sin Storhed som Agitator og sin endelige Sejer. Oprindelig havde han et langt mere begrænset Syn paa Sagen, et væsentlig forretningsmæssigt. Det Slagord, hvormed han først satte Manchesters Forretningsverden i Bevægelse mod Kornlovene var: »lad os ofre en Del af vore Formuer for at redde Resten;« han appellerede, som han selv har sagt, til Middelstandens Pengepunge. Cobden maatte med Naturnødvendighed komme ind paa Spørgsmaalet netop fra denne Side. Hans politiske Drivkraft var Trangen til at binde an med dette eller hint bestemte Samfundsonde, som gik ham paa Livet i hans egen Virkekreds, og nu, da han som Forretningsmand led under de daarlige Tider og saa' Tilbagegang og Lammelse paa alle Kanter, brød det frem i ham, at Kornlovenes Ophævelse var Midlet til at standse Krisen og give Forretningslivet et Stød fremad. Han kom saaledes ind paa Sagen fra den økonomiske Side, og dette førte igen til, at den i Begyndelsen blev behandlet hovedsagelig som en Fabrikantsag, ja som en særlig Manchestersag. Medens Hovedmassen af Bevægelsens Tilhængere egentlig følte sig hyggeligst og bedst til Mode paa denne snævrere Grund, var Cobdens Opfattelse i bestandig Udvikling. Allerede i hans første Taler spores glimtvis de videre Synsmaader, der senere skulde blive fremherskende, men det tog nogen Tid, inden de fik praktisk Form. Den rent filantropiske Opfattelse af Sagen var den, der — sporet af den bestandig stigende Elendighed — tidligst arbejdede sig frem i Linje med den klasse-økonomiske. Cobden og mange med ham vendte sig til Arbejderne for i fuldstændig Oprigtighed at forkynde dem Læren om alle Interessers Solidaritet og om Frihandelen som det sociale Spørgsmaals sande Løsning og for at tilbyde dem at være deres Førere i Kampen for billigt Brød. Men Cobdens Haab om at sprænge den i hans Øjne hule og vildledende Chartistbevægelse og samle Arbejderne om Antikornløvligen og »de sunde økonomiske Principer« brast. Han og hans Bevægelse vandt megen spredt Sympati blandt Arbejderne, men som Klasse stode disse fast om deres politiske Førere og gjorde med dem Front mod Ligen. Det, at Cobden og hans Venner vare Fabrikanter, blev dem overfor Arbejderne en uovervindelig Hindring. Hadet sad

saa fast i Sindene og fik bestandig saa megen ny Næring, at selv Cobdens ærlige og varme Ord syntes dem Snarer, lagte af en Fjendehaand. De lo højt, naar en Fabrikant talte til dem om Arbejdets og Kapitalens Solidaritet, fandt med Rette den eneste virksomme Garanti for deres Klasseinteresser i almindelig Stemmeret og energisk faglig Organisation, medens Frihandelssystemets Gennemførelse syntes dem en yderst tvivlsom Fordel. Vel vare de fleste af dem Modstandere af Kornlovene, men disses Ophævelse stod kun for dem som én af de mange Frugter, Stemmerettens Udvidelse vilde bringe. Desuden blev den Mening hurtigt udbredt iblandt dem, at de radikale Fabrikanter kun vilde Korntoldens Ophævelse for at kunne trykke Arbejdslønnen ned og derved skabe sig en personlig Fordel, uden at Arbejdernes Vilkaar forbedredes. Det hjalp ikke, at Cobden paaviste, hvorledes den forøgede Produktion, der vilde blive en af Reformens Frugter, vilde holde Lønnen oppe: Mistroen tog Luven fra alle Argumenter. Resultatet blev, at man maatte opgive at skabe en egentlig Arbejderbevægelse for Sagen, og med fornyet Styrke kastede man sig saa over Middelstanden, men dog uden at tabe Arbejderne af Sigte. Cobden viste her i eminent Grad, hvor lidet selvisk han var i sin Politik. Sagens rent humane Side vedblev at beskæftige ham frem for alt andet, og trods den personlige Mistænkeliggørelse, han havde været og var Genstand for fra Arbejderpartiets Side, blev han aldrig træt af at forkynde sin Sympati med Arbejderne, og nogle af de varmeste og mest gribende Skildringer af deres Nød skyldtes ham.

Det var ikke agitatoriske Manøvrer dette. Man ser det af hans Breve og private Udtalelser, men aldrig skønnere end i John Brights Fortælling om det Møde mellem ham og Cobden, hvorfra Kampfællesskabet mellem dem stammede:

»Det var i September Maaned 1841. Befolkningen led forfærdelig rundt om i Landet, og I, der leve nu, men ikke ere gamle nok til at huske, hvad der den Gang gik for sig, kunne ikke have nogen Forestilling om Landets Tilstand det Aar Den Dag, da Cobden kom til mig, var jeg i den dybeste Sorg, ja jeg kan næsten sige Fortvivlelse, ti mit Hjemms Lys og Solskin var blevet slukt. Alt, hvad der var tilbage paa Jorden af min unge Hustru, undtagen Mindet om et helligt Liv og en alt for kort Lykke, laa tavst og koldt i Kammeret over os. Cobden kom til mig som min Ven og talte medfølende Ord til mig. En Stund

efter saa han op paa mig og sagde: »Der er i dette Øjeblik Tusender af Hjem i England, hvor Hustruer, Mødre og Børn ere ved at dø af Sult. Naar den første hæftige Sorg er ovre, vil jeg raade Dem at gaa med mig, og vi ville saa ikke hvile, før Kornloven er ophævet.« Jeg tog mod hans Opfordring«¹⁾).

Arbejdernes Holdning havde vel, som Cobden selv har sagt, tvunget ham og hans Venner til at gøre Agitationen i det væsentlige til en Middelstandsbevægelse, men den fik ikke mere noget standsegoistisk Præg. Det var først og fremmest Cobden det skyldes, at man aldrig forlod den humane Grund, man én Gang havde taget; de Aar, Nødstilstanden varede, overdøvede Raabet: billigt Brød for de hungrende! endog alle andre Slagord og blev egentlig det, den hele Agitation samlede sig om. Idet nu Antikornlovligen med stigende Sikkerhed paastod, at den Reform, den arbejdede for, var det eneste sande Middel mod Befolkningens Nød, fik Bevægelsen en ejendommelig Varme og en vis ideel Karakter, som mægtigt bidrog til at give den Stand, der bar den frem, forøget Tro paa sin egen Herskerret i Landet. Mere end alt andet var det dog Sammenstødet med det regerende Aristokrati, der gav Ligen dens politiske Betydning.

Kampen mod Kornloven maatte blive en Kamp mod Godsejerradelen, ti denne var Kornlovens Ophav og Garde. Selve den saglige Argumentation, der er Kærnen i Cobdens Taler, vender sin Braad mod den herskende Klasse. Dertil kom nu, at da Agitationen begyndte at brede sig over Landet, søgte Aristokratiet og alt, hvad der var afhængigt af det eller gik det til Haande, at standse den, ikke saa meget ved Argumenter som ved Injurier og personlig Overlast. Mere end én lille Købstad maatte Agitatorerne forlade, fordi den dominerende Jorddrots Agenter havde lejet Folk til at huje og pibe ad dem eller overdænge dem med Gadesnavs. Den Presse, der stod i den regerende Klasses Tjæneste, blev formelig vild, da Ligen begyndte at vise sig som en Magt. »Standard« skrev: »England vilde være lige stort og mægtigt og alle nyttige Engelskmænd lige rige, selv om alle Fabriksbyer og Fabrikdistrikter i Storbritannien ødelagdes,« og i »Morning Post« læste man de ikke mindre utrolige Ord: »De industridrivende raabe: »hvorfor maa vi ikke ombytte vore Produkter med Næringsmidler dér, hvor vi kunne faa mest for dem?« Dertil svare vi:

¹⁾ Tale ved Afsløringen af Cobdens Statue i Bradford 25de Juli 1879.

»ja, hvorfor ikke? hvem hindrer jer i det? tag jeres Fabrikater med jer for Guds Skyld og byt dem, hvor I ville, lige fra Tobolsk til Timbuktu. Hvis I ikke kan finde jer i at undvære udenlandsk Korn, saa væk med jer og jeres Sager, og lad os aldrig se jer mere.« Saaledes talte man den Gang i ledende Blade til Englands Middelstand, men netop disse og lignende Udtalelser bleve Begyndelsen til Enden. Ved hvert af Liguens Møder citeredes de atter og atter, og den Stand, de vare henvendte til, lærte af dem omsider, hvad den regnedes for i sit eget Land og hørte med Jubel Cobden og de andre Ledere angribe Aristokratiet. Denne Stemning steg ved den Modtagelse, som Deputationer fra Antikornlovforeningerne i alle Egne af Landet i Aaret 1840 fandt hos de ledende Whigministre. De delegerede kom for at skildre Landets Nød og bede om Kornlovens Afskaffelse. De havde allerede den Gang Petitioner med c. 1 $\frac{1}{2}$ Million Underskrifter bag sig, men det formaaede ikke at sikre dem en høflig Modtagelse. Premierministeren, Lord Melbourne, der i Lordernes Hus havde omtalt Liguens Fordringer som »det galeste, han nogensinde havde hørt«, svarede dem straks med et køligt »De véd, at det er uigennemførligt«, og ikke synderlig bedre gik det dem hos de andre Ministre. Da Charles Villiers aarlige Forslag i Underhuset om at Huset skulde tage Kornlovene op til fornyet Behandling noget efter kom for, kunde de delegerede høre, hvorledes Landjunkerne betragtede det hele som en behagelig Spøg og overdøvede Villiers og hans Venner med allehaande Tilraab, blandede med Hanegal, Tyrebrøl o. desl. — Forslaget faldt med 177 Stemmer mod 300.

Der skulde dog snart komme en Tid, da Whiggerne ikke mere saa ned paa Liguen. Lord Melbourne's Ministerium havde ved sin Talent- og Formaalsløshed og sit valne Greb paa alle Spørgsmaal sat sin Popularitet til. Da det i 1841 tydelig nok var sit Endeligt nær, gjordè det en sidste Kraftanstrængelse: det tog Kornreformen op. Kornloven af 1815 var 1828 bleven afløst af en ny, der hvilede paa Principet »den glidende Skala«, efter hvilket Tolden skulde stige, efterhaanden som Prisen faldt, saaledes at Summen af Markedspris og Told gennemgaaende kunde være 80 Sh. pr. Quarter. Dog sank Tolden i stærkere Forhold, naar Prisen var over 70 Sh. og var kun 1 Sh., naar denne naaede 73 Sh. Lord Russel foreslog nu en fast Told af 8 Sh. pr. Quarter, og man haabede derved, naar Valgene kom, at finde

en Støtte i Liguen. Ganske vist stemte dennes Tilhængere gennemgaaende paa Whigkandidaten, naar denne kun havde en Tory til Modstander, men hvor det var muligt, opstillede de selv Kandidater, der satte Frihandelen øverst paa deres Program, og ikke faa Steder førte de deres Valg igennem, saaledes i Stockport, hvor Cobden nu valgtes med stor Tilslutning. Resultatet blev, at Toryerne fik et betydeligt Flertal, og Sir Robert Peel dannede det nye Ministerium.

Whiggerne fastholdt som Opposition deres 8 Sh.s-Korntold, og der forelaa nu et alvorligt Enten-Eller for Frihandelspartiet. Det var ganske vist ved Valgene blevet en selvstændig Fraktion i Underhuset, men det Stemmetal, det kunde raade over, var dog saa forsvindende lille, at det aldrig vilde kunne udrette noget alene. Hvad laa da nærmere end et nært Forbund med Whiggerne.

De Forhaabninger, der en Tid knyttedes til Peel, skuffedes aldeles, da han endelig brød Tavsheden og forelagde det Forslag til en ny Kornlov, der bibeholdt den glidende Skala med noget lavere Toldsatser, idet Summen af Markedspris og Told nu gennemgaaende vilde blive 70—75 Sh. pr. Quarter. I Sammenligning med dette Forslag — der i øvrigt snart blev til Lov — var Russell's et uhyre Skridt fremad. Det friede fra al den Usikkerhed i Kornhandelen, som fulgte med den glidende Skala, og som greb saa forstyrrende ind i Forsyningen, og desuden kunde de 8 Sh. pr. Quarter ikke fordyre Brødet saaledes, at det kom til at spille nogen væsentlig Rolle for de arbejdende Klasser. Endelig hørte Frihandelspartiet gennemgaaende til Whiggerne i den almindelige Politik, om det end gik betydelig længere til venstre. Sammenlutningen kunde ganske vist ikke have skaffet de forenede Grupper noget Flertal i det nuværende Parlament, men Liguen kunde, hvis den vilde have knyttet en politisk Whigagitation til sin oprindelige, snart have vendt Stemningen i Landet saaledes, at næste Valg vilde blive en Sejer for Oppositionen.

Selvfølgelig vare mange af Liguens Mænd stemte for at indgaa Alliancen, og naar den dog ikke kom i Stand og det oprindelige Program fastholdtes i sin Renhed, er Æren og Ansvarer derfor først og fremmest Cobdens. Han satte hele sin Veltalenhed og al den personlige Indflydelse, han raadede over, ind paa at bevare Liguen som en politisk selvstændig Gruppe, der skulde gennemføre Frihandelen ikke ved Kompromis'er og smaa gradvise Fremskridt men ved Tilintetgørelse af Beskyttelsessystemets Hovedhjørne-

sten: Korntolden. Indtil dette Maal var naaet, skulde Gruppen holde sammen og i sin Politik slutte sig nærmest til det Parti — ligegyldigt om Whigger eller Toryer —, der i hvert givet Øjeblik kom Frihandelsideerne nærmest, uden at knytte sig bestemt til noget af dem.

Naar Cobden slog ind paa denne Vej og til det sidste holdt sig og sit Parti paa den, var det ikke blot et rent forstandsmæssigt Overlæg, der ledede ham. Hans Holdning bestemtes langt mere afgørende af instinktive Fornemmelser, der grundede i Indtryk fra hans Barndom og første Ungdom. Det, at Cobden kom ind i Parlamentet, vilde ikke blot sige, at en Fabrikant og Frihandelsmand kom der — dem var der flere af i Forvejen — nej, det nye var, at nu tog en Mand Affære, som havde en energisk Vilje til at føre selve Middelstanden frem som selvstændig handlende Magt i Politiken, en Mand, som ved Fødsel og Udvikling hørte til et helt andet Sæt end de, der før havde regeret Landet. Adelige eller borgerlige: de kom dog alle fra Familier med politiske Traditioner, Familier, som sendte deres Sønner ud i Verden med et færdigt Stempel som Whigger eller Toryer. Dertil kom Paavirkningen fra Skole og Universitet: man sluttede sig til de andre af Partiet, klæbede sig af og til lidt opad de Hertug- eller Jarlesønner, i hvem man saa sine fremtidige Førere og gjorde i Diskussionsklubberne Prøve paa de kommende parlamentariske Kampe. Men nu Cobden. Politik havde ikke spillet nogen Rolle i hans Familie, dertil havde man haft alt for travlt med at bjærge Brødet, og under Ungdommens haarde Slid var det atter og atter de smaa, rent praktiske Formaal, det kom an paa: Toryers og Whiggers Kampe vedkom ikke ham, de gik hen over hans Hoved. Alt som hans Tanke voksede til, fik han Blik for det ene Forhold efter det andet i Samfundet, som burde være anderledes, men som oftest var det Ting, der ikke syntes at interessere noget af de to officielle Partier synderligt. Hans politiske Opdragelse faldt hovedsagelig i Whigregeringens Decadenceperiode. Mere og mere kastedes der Los paa Principerne og de praktiske Reformere, og det hele opløste sig i et ynkeligt Partikævlery, der under forskellige Former skjulte det ene Spørgsmaal: skal Lord Melbourne eller Sir Robert Peel være Førsteminister? Cobdens Sind oprørtes over alt dette. De to Partier bleve ham lige gode eller lige slette, og medens han ligegyldig vendte sig fra deres tomme og larmende Strid om Magten, fordybede han sig stedse mere i en praktisk Reformvirk-

somhed, der til sidst udelukkende samlede sig om Kornsagen. Ikke nok med, at han til sidst kun vilde se den enkelte Reform og kastede Foragt paa alt det, der for de andre var det vigtigste: Magtspørgsmaalet mellem Partierne og det hele politiske Maskineri, men han følte paa sin egen Stands og Arbejdernes Vegne den hæftigste Uvilje over, at de saa længe vare blevne brugte til Statister af et Aristokrati, der ikke kunde eller vilde se de næringsdrivende Klassers Behov. Whigministeriets sidste Svingning forsonede ham langt fra; at Mænd, der før kun havde haft kolde Sarkasmer tilovers for det, som for ham var Landets Velfærdssag, nu benyttede det som et sidste Middel til at holde sig ved Magten, oprørte hans moralske Følelse og blev ham et yderligere Bevis paa, at de saglige Hensyn under de bestaaende Partiers Herredømme bestandig underordnedes Magtspørgsmaalet. Saaledes voksede der for ham efterhaanden et nyt og større Indhold ind i Kampen mod Kornloven: det at gøre de næringsdrivende Klasser til Herrer i deres eget Land.

Det var først, da det begyndte at klares for Befolkningen, hvor hen Bevægelsen bar i politisk Henseende, at den naaede sin egentlige Betydning. Sandt nok, det var Middelstanden som kunde beherske Valgene, men endnu havde den ikke lært selvstændig at nytte sin Magt. Den fulgte sine gamle Herrer — enten nu disse kaldte sig Toryer eller Whigger — og tjænte deres Standsinteresser og de politiske Traditioner, der bare deres Stempel, men det var kun modstræbende og halvt skamfuldt: der var indeklemt Harme og ubehjælpssom Handlelyst overalt. Saaledes blev da Kornlovbevægelsen først og fremmest i Manchester og siden i alle de større Handels- og Fabriksbyer greben som det længe ventede Løsen, der kunde samle Middelstanden til selvstændig politisk Handling mod Aristokratiet og ved Siden af Arbejderne. Cobden gav nu al denne uklare Higen et sikkert og konsekvent Udtryk: allerede 1839 havde han ved et Møde i London af delegerede fra de forskellige Byers Antikornlovforeninger sammenlignet, hvad der nu var i Færd med at blive til med de tyske Stæders Forbund i Middelalderen og profeteret, at ligesom Hansa- og Rhinforbundet havde lagt Røverridernes Borge i Ruiner, saaledes vilde ogsaa den engelske Borgerstand ved Enighed og Energi styrte sine adelige Undertrykkere. Han havde den sikreste Tro paa, at der paa Frihandelssagen kunde dannes et Borgerparti, der om ikke mange Aar vilde have detroniseret de to gamle politiske Partier, og i

denne Omvæltning saa han langt fra en blot Klassetriumpf, ja end ikke alene en Garanti for Frihandelspolitikens fuldstændige Gennemførelse. Hans sangvinske, iderige Sind formaaede kun at tvinge sig til stram Overholdelse af det »en Ting ad Gangen«, der syntes ham Grundreglen for al praktisk Politik, ved paa halv fantastisk Vis at forestille sig den Reform, der kæmpedes om, som svanger med en Uendelighed af Udviklingsmuligheder. Det er næsten utroligt alt, hvad et Middelstands-Herredømme og gennemført Frihandelspolitik kunde blive til i hans Øjne. Han tvivlede ikke paa, at Jordejendommens Frigørelse og ligeligere Fordeling, Ophævelse af al religiøs Ulighed og Kundskabens Udbredelse til alle Samfundslag vilde blive umiddelbare Følger af Middelstandens Sejer i Kornlovkampagnen. Det var for ham kun forskellige Sider af det samme Spørgsmaal: Frihandel med Varer maatte føre til Frihandel med Jord, Religion og Kundskab. Og videre endnu rækker hans Blik. Han ender en af sine Agitationstaler saaledes: »Hvis jeg ikke var overbevist om, at dette Spørgsmaal rummede et stort moralsk Princip og medførte den største Sindenes Revolution, Menneskeheden endnu har set, vilde jeg ikke tage den Del i Bevægelsen, jeg gør. Hvad betyder vel Frihandelen? Den betyder, at de Mure, der adskille Nationerne, brydes ned, disse Mure, bag hvilke Hovmod, Hævn, Had og Skinsyge gemme sig, for nu og da at bryde frem og drukne hele Lande i Blod. Følelser som disse øge Krigenes og Erobringernes Gift — —, de fostre en Lidenskab efter at undertvinge andre og udvide sin Magt, de faa eders Krigshelte til at drage ud og sprede Ødelæggelse i andre Lande og saa vende tilbage, for at trone sikkert i eders Lidenskaber og krænke og undertrykke eder her hjemme. — — Jeg beder eder alle tage Del i vor Bevægelse, ti den har Plads nok til os alle, og der er Ære og Ry nok for os at vinde, naar vi fuldbringe vor store Triumpf: Kornlovens Omstyrtelse.«

Cobden var ubøjelig sikker paa sit Maal; hans hele politiske Liv efter Antikornlovlighuens Sejer var en Kamp for at gennemføre de i hans Øjne nødvendige Konsekvenser af Kornlovreformen, men det viste sig stedse mere, at han havde hildet sig i Illusioner og altfor lidet havde forstaaet at værdsætte Partiorganisationens og den parlamentariske Taktiks Betydning. Han vilde ikke slutte sig til noget af de bestaaende Partier, og selve de Egenskaber, der gave ham den tændende Harme mod det gamle, hindrede ham i at blive Skaberen af nye levedygtige Partidannelser. Han hadede

»Akkordens Aand« alt for meget til at kunne gaa ind paa den evige Læmpen sig og Mæglen, der vilde have været nødvendig for at samle de indbyrdes uenige Grupper, der stode udenfor de bestaaende Partier: parlamentariske Manøvrer, der ikke stode i umiddelbar Forbindelse med bestemte saglige Spørgsmaal, vare ham en Modbydelighed. Han havde Blikket saa ensidigt rettet paa det saglige i snævraste Forstand, at han end ikke forstod den fulde Betydning af Spørgsmaalet om Stemmerettens Udvidelse. Saa vigtigt som det var ham, at Samfundet udvikledes i demokratisk Retning, formaaede han ikke at sætte Valglovreformen i første Række og i den at se den eneste sikre Borgen for den Udvikling, han selv ønskede. Han var alt for hildet i sin optimistiske Tro paa Harmonien mellem de forskellige Samfundsklassers Interesser, alt for overbevist om Sandhedens smittende Magt til at bryde sig meget om, hvordan Stemmeretten var fordelt mellem de forskellige Lag af den næringsdrivende Befolkning, han bestandig betragtede som en Enhed. Dertil kom, at den Sag, der var ham den fundamentale, Frihandels sagen, fandt mere Tilslutning hos hans egne Standsfæller end hos Arbejderne, hvorfor han egentlig ogsaa betragtede den oplyste Middelstand som bedre i Stand til at se, hvad der var de arbejdende Klasser tjenligst, end disse selv. — Alligevel var han langt fra at frygte almindelig Stemmeret, ja han udtalte sig endog oftere for den, men til at sætte den politiske Reform paa sit Program ved Siden af den økonomiske var han ikke at bevæge, endskønt han paa et vist Tidspunkt af Agitationen dermed kunde have købt en Alliance med den moderatere Fløj af Chartistpartiet.

Et kan ikke nægtes: havde Cobden forsøgt at kæde dette eller et andet stort politisk Reformspørgsmaal ind i Kornlovagitationen, vilde han i hvert Fald have svækket den Kraft, der kunde sættes ind paa det oprindelige Formaal og gjort en Ende paa Middelstandens enige Optræden. Netop ved snævert at begrænse Agitationen til denne ene Sag og forkaste alle Alliancer udenom den og alle Kompromiser, naaede Cobden hurtigst og sikrest sit Maal: det aristokratiske Monopols Fald i den økonomiske som i den politiske Verden.

Cobdens Plan, at gennemføre Kornlovreformen ved Ligen alene, nødvendiggjorde en Agitation mere energisk og omfattende, end man nogensinde før havde kendt i England. Han var fuld-

kommen klar over dette og rede til at sætte alt andet til Side for selv at kunne vise Vejen. Og dog havde han ingen af de Egen-skaber og Tilbøjeligheder, som designere en Mand til Agitator. Hans Skikkelse besad ingen særlig Magt til at fange Mængdens Blikke, og han havde ikke de store markerede Træk, der tage sig ud paa Afstand, saa lidt som en Stemme, der kunde døve Mod-sigelserne og bore sig gennem larmende Mishagsytringer. Hans ydre Fortrin vare saadanne, der lettere gøre sig gældende i en mindre Kreds: bløde, fint afrundede Ansigtsformer, et lyst og ro-ligt Blik og en bøjelig Stemme med en vis fortrolig indtrængende Klang. Hverken Patos eller æggende Haan laa synderlig for ham; han kunde og vilde ikke drukne sine Tilhøreres jævne, dagligdags Fornuft i en Stormflod af hede Ord. Langt snarere søgte han at sprede al den Dunst, hvori deres Hjærner og Hjærter til daglig Brug vare hildede, for saa at appelere til det sunde Overlæg og Retfærdighedsfølelsen hos dem. Det var dog langt fra, at han gjorde dette paa ensidig forstandsmæssig Maade. Hans særlige Ævne som Agitator laa netop i, at han formaaede at gøre sin Argumentation ejendommelig sympatetisk dragende, at beskæftige Forstand og Følelse paa samme Tid uden at ofre Klarheden. Det skete ikke ved Sidebetragtninger og Indblanding af uvedkommende Ting, men ved i sin Omtale af de jævne, dagligdags Forhold, der altid var Genstanden for hans Udviklinger eller gik igen i hans Eksempler, at lade sin sympatetiske Forstaaelse skinne igennem Ordene, saaledes at Tilhørerne fik baade Lys og Varme deraf og med taknemmelig Glæde skønnede, at her var en, som forstod dem og vilde dem vel. Der gik elektriske Traade fra ham til hans Tilhørerkreds; hvor ensartet hans Stof end var, talte han dog al-drig paa samme Maade til to forskellige Forsamlinger. Naar han rejste fra det ene Fabriksdistrikt til det andet, forstod han halvt forstands-, halvt instinktmæssig, hvilken Nuanceforskel der var i Opfattelsen af den økonomiske Situation, og det kunde ikke falde ham ind at give Strømpevævere og Metalarbejdere de samme op-lysende Eksempler og appelere til deres Fornuft paa samme Maade. Endnu stærkere traadte dette frem i hans Agitation fra Mand til Mand. Cobden talte i de Aar Bevægelsen stod paa daglig med Snese af alle Slags Mennesker, der kom til ham for at gøre ham Meddelelser om de mest forskelligartede Forhold vedrørende Agita-tionen, eller for at søge Vejledning hos ham. At han ikke sløv-

edes af dette og altid friskt og forstaaende kunde tilegne sig den overvældende Mængde af ofte ensartet Stof, der saaledes meddeltes ham, ligger i hans sympatiske og fint skælnende Blik paa alle menneskelige Forhold, det samme, der i hans Ungdom hjalp ham til saa godt at udnytte de tarvelige Erfaringskilder, han havde Adgang til. Under disse Samtaler og dem han efter Møder i Jærnbanekepeer eller paa Markeder førte med hvem han traf paa, skaffede han maaske sin Sag endnu videre Ørelyd end ved sine offentlige Taler. Han forstod, hvordan der bedst skulde tales til hver enkelt og var paa én Gang sejsersikker i sin Argumentation og jævn og hjertelig i sin Færd. De, der havde talt med ham én Gang, glemte ham ikke siden og styrkedes i deres Iver for Sagen ved en varm personlig Sympati for dens Bannerfører.

Ejendommeligt for Cobdens Agitation var det, at han selv ofte betegnede den som en Folkeopdragelse i stor Stil. Han saa det som den skønneste Side af sin Opgave at udbrede Kundskab om det økonomiske Livs Love til alle Klasser af Befolkningen, og hans Talers rolige Form, deres sanddru, oplysende Karakter vidner om, at det har været ham Alvor med denne Opfattelse. Dog spores den ogsaa paa mindre heldig Maade: Der er tidt en Overlæsselse af Stof og en vis trættende Indtærpning i disse Taler; det tilspidsede bevingede er der alt for lidt af. I saa Henseende staar J. Bright meget højere — for ikke at tale om O'Connell. Cobdens Fejl bidroge imidlertid netop til at gøre ham til Middelfstandens Yndlingstaler; man fandt sig ret hyggelig til Mode ved denne solide, dagligdags Bredde, medens en udpræget literær Form rimeligvis vilde have vakt Mistillid.

Den Agitation, Cobden stod i Spidsen for, er bleven et Mønster for alle senere. Den lededes med en Energi og en Offervillighed, som vanskelig kunde overtræffes. De Mænd, der sad i Liguens administrerende Raad, og af hvilke de fleste havde store private Virksomheder at passe, ofrede en uforholdsmæssig Del af deres Tid paa Arbejde i Sagens Tjæneste og gjorde det med en frisk Entusiasme, som Aarene og Arbejdets tilsyneladende Resultatløshed ikke formaaede at svække. Den Opfindsomhed, der udvikledes for at holde Interessen ved lige og vinde nye Tilhængere var overordentlig. Man holdt store »Frihandelsbasarer« baade i Manchester og London, hvis glimrende Arrangement lokkede Tusender af besøgende til, og som under mange forskellige Former

gjorde Propaganda blandt Folk, der aldrig kom paa de offentlige Møder. Der var i det hele en storartet Stræben efter at vinde politisk nye Lag for Bevægelsen: Kvinderne opagiteredes ved særlige Møder, og en Kvinde-Petition til Dronningen om Kornlovenes Ophævelse vandt stor Tilslutning. Paa et Fællesmøde af forskellige Sektors Præster var Cobden bleven indbudt til at tale om Midlerne til at afhjælpe den Nød, der i bestandig stigende Grad hærgede Befolkningen, og det lykkedes ham at vinde adskillige for den Mening, at Kornlovene laa ved Roden af Ondet. Han standsede ikke, før han havde naaet at føje denne Stemning som virkende Led ind i sin Agitation: Sekterne vare jo Udtrykket for den engelske Borgerstands selvstændige religiøse Liv og endnu stærkt forulæmpede af det bestaaende og dets Lovgivning. Ved at sammenkalde et Møde af Præster for at forhandle om den Stilling, der burde indtages til Kornlovene, naaede Cobden at vinde 700 Dissenterprædikanter for sin Agitation, give dem Forstaaelse af, hvad Spørgsmaalet i dets videre Konsekvens bestod og sende dem ud til videre Virken for Sagen hver i sin Kreds.

Det bedste og kraftigst anvendte Middel var dog Agitationsmøderne. Fra Hovedkvarteret i Manchester udsendtes der Aaret rundt en Sværm af Talere til alle Egne af Landet, og trods sin Parlamentsvirksomhed og sit store Arbejde i Liguens Raad var Cobden den utrætteligste af alle. Med storartet Opofrelse af sin private Velfærd var han Maaneder igennem saa godt som hver Dag paa Tribunen og det ikke for et Syns Skyld, men som den, der frem for nogen maatte bære Kampens Byrde. Særlig kastede han sig over at opagitere Landdistrikterne. Han fremstillede sig for Forpagterne som en Forpagtersøn og som én, der i sine Forældres Hus med egne Øjne havde set »en Terminsdags Elendighed«. Hans Tale var her endnu mere konkret, endnu stærkere knyttet til de praktiske Forhold, der laa lige for hans Tilhøreres Øjne, end sædvanlig. Han udviklede ikke Solidariteten mellem Landbrug og Industri ud fra almindelig-økonomiske Grundsætninger, men paaviste, hvorledes kun en mindre Del af Forpagternes Børn slaa ind paa deres Fædres Levevej eller blive gifte med Forpagtere: de fleste gaa til Byerne og finde bedre eller slettere Beskæftigelse, alt som Industri og Handel gaar op eller ned. — Han havde Godsejernes umiddelbare Indflydelse og Landboernes Fordomme at kæmpe mod, men langsomt og sejt borede han sig gennem det alt sammen og vandt Terræn fra Uge til Uge.

Sit mest glimrende Udtryk fik Agitationen dog gennem de store Møder, der 1844 holdtes i Convent-Garden Teateret i London. Alverden strømmede til for at høre Liguens Talere, og Cobden og Bright naaede en uhyre Popularitet. Selv »Times« bøjede sig for Nødvendigheden og anerkendte Liguen som »en stor Kendsgerning«, »en Magt i Staten«.

Ogsaa i Parlamentet var Cobden Agitator. Han levede ikke som de fleste andre Medlemmer mest for Huset og dets indre Begivenheder, men saa altid ud efter. For ham var Underhuset væsentlig den store Talerstol, hvorfra hans Stemme kunde naa til hele Nationen. Dog var han ikke blind for, at der netop i selve Huset var Proselyter at gøre, som kunde være hans Sag nyttigere end nogen udenfor, og dem forsømte han ingen Lejlighed til at paavirke.

Cobden begyndte sin parlamentariske Løbebane under meget vanskelige Forhold. Toryerne vare komne ind med overvældende Flertal og de Landjunkere, der dannede Partiets Gros, døvede enhver Modstand med deres larmende Sejersglæde. I Begyndelsen søgte man at se »Demagogen« over Hovedet og haabede, at han vilde gøre Fiasko for dette mere kræsne Publikum, men da det viste sig, at han ypperligt forstod at skaffe sig Husets Øre og var en højst ubehagelig Modstander i en Debat, søgte man at komme ham til Livs ved stærkere Midler. Det kunde ofte være ham svært nok at bryde gennem al den Larm og Latter, der ledsagede hans Taler, og han siger selv, at Toryerne behandlede ham, »som man vilde behandle en Bombe i et Krudtmagasin: som en Tingest, der skal skubbes og sparkes til, kort sagt skaffes af Vejen paa en hvilken som helst Maade«.

Man forstaar deres Forbitrelse, naar man læser disse Cobdens første Parlamentstaler. Her, hvor han stod Ansigt til Ansigt med dem, der efter hans Overbevisning vare ansvarlige for Landets Nød, fik hans Sprog en harmfuld Energi, der ellers ikke var det eget. Man læse et Udfald som dette: »Sir E. Knatchbull (en af Ministrene) har sagt, at en Korntold er nødvendig for at sætte Jorddrotterne i Stand til at hævde deres Stilling i Samfundet. Det blev for nogle Aar siden rigtig sagt — —, at Kornlovene ikke ere andet end et Tillæg til Pensionslisten, men det kunde tilføjes, at de ogsaa betyde Fattigvæsenets Udvidelse til hele vort Landaristokrati. Hvis dette Land skal ødelægges

af et Adelsregimente, burde vi hellere straks adoptere det gamle venetianske System, at Adelen — — aabenlyst tog Pengene ud af Lommerne paa Folket. Dette vilde være mere hæderligt.« Peels Udvikling om at Principet for hans Kornlov var det, at Korn burde indføres toldfrit, naar der var Trang til det, besvarede han saaledes: »Jeg spørger Huset og Regeringen, hvem der da skal afgøre, naar der er Trang til Korn? Er det dem, der sulte eller dem, der spise kostbart hver eneste Dag og vælte sig i al Livets Overflod? — — Sidde vi her for at afgøre, naar Folket i dette Land trænger til Mad? Hvad kende Medlemmerne af dette Hus til Trang? Det er sandelig ikke deres Sag at sige, naar det hungrige Folk skal have Føde: det er Folket selv den bedste Dommer om.« —

Ord som disse vare vel nærmest henvendte til Toryerne, men Whigaristokratiet ramtes ogsaa af dem, og Cobden forsømte desuden ingen Lejlighed til at foreholde det, at det i Kornsagen og i hele sin Politik »mere havde de faa end de mange for Øje«.

Trods sin dybe Uvilje mod Aristokratiet som politisk Magt var Cobden langt fra at vise nogen Fanatisme i sit personlige Forhold til dets enkelte Medlemmer. Det var ikke tilfældigt, at han blev den store politiske Optimist og Forkynderen af den sociale Harmonis Lære. Der var i selve hans Natur en lykkelig Ligevægt, der holdt ham tilbage fra alle Yderligheder og stillede ham ejendommelig uafhængig overfor det politiske Livs Fristelser. Paa de store Folkemøder følte han sig i en vis Forstand hjemme, fordi han fornam det at lære og lede de mange som sit Kald, men han var langt fra at blive beruset af den Jubel, der, alt som Agitationen skred frem, stærkere og stærkere lød ham i Møde, hver Gang han viste sig. Hans Ord staa sikkert til Troende, naar han af og til i sine Breve giver til Kende, at han trættes af disse uafbrudte Ovationer. Noget lignende var Tilfældet med hans Forhold til »Selskabet« i London. Det er en af Hemmelighederne ved Cobdens støtte Gang mod sit Maal, at der ikke var et Gran af Snobben i ham. Han følte sig aldrig bæret ved at sidde til Bords med Hertuger og Jarler, ja, borgerlig som han var i Sind og Færd, led han ikke en Gang rigtig Tonen i disse Kredse. Dog laa intet ham fjærnere end at holde sig borte fra dem. Han havde aldrig set sig saar paa et adeligt Vaabenskjold og følte derfor intet Nag til adelige som saadanne. Han havde en saa ubetinget Følelse af at være lige saa god som de, at der aldrig kunde komme Skygge

af Misundelse eller genert Følelse ved kun at være »Mr.« op i ham. Han kom sammen med dem, naar det faldt sig, dels paa Grund af en afgjort Utilbøjelighed til at være afstikkende og give den principfaste Aristokratfjende i Kostume, og dels fordi det var nyttigt for ham at kende disse Folk personlig; men han lod sig derfor paa ingen Maade afholde fra i Parlamentet at sige dem de drøjeste Ord om deres Standsfordomme og brutale Egennytte. —

(Slattes.)

UDGIVEREN.

Seks Sonetter af Shakespeare ¹⁾.

Oversatte af Ad. Hansen.

Lad dem, der er i Gunst hos deres Stjærner,
af Hæder rose sig og Titlers Mylder,
mens jeg, hvem Skæbnen fra slig Ære fjærner,
uanset glædes ved, hvad mest jeg hylder.
Se, Fyrstevenner brede fagert Løvet
som Morgenfruens Blomst mod Solens Øje;
men brat kan Glansen blive dem berøvet,
for Vredesblik maa deres Prægt sig bøje.
Den kampberømte Kriger, aldrig trættet,
der efter tusend Sejre én Gang tabte,
for stedse ud af Ærens Bog er slettet
og al den Stordaad glemt, han ellers skabte:
Held mig da, at vor fælles Kærlighed
faar Lov at gro i Tryghed og i Fred.

Mit Venskabs Drot, til hvem dit høje Værd
bandt fast min Lydighed med stærke Baand,
dig sender dette skrevne Bud jeg her,
som Tegn paa Hyldest, ej paa Vid og Aand;

¹⁾ Disse seks Sonetter — fra den 25de til den 30te i den samlede Række — ere, ligesom de fleste andre i Samlingen, henvendte til en Ven af Shakespeare; — der er Tale om en Rejse, Digteren maa gøre bort fra sin Vens Nærhed. O. A.

en Hyldest, der, skønt stærk, ser blottet ud, —
 — ti tom paa Ord og fattig er mit Vid,
 men som du nøgen i din Tankes Skrud
 vil svøbe venlig til en bedre Tid, —
 indtil den Stjerne, der min Bane leder,
 i gunstig Stilling peger paa min Færd
 og Klæder om mit Venskabs Pjalter breder,
 saa jeg din Agtelse kan blive værd:
 da tør jeg sige, hvor jeg elsker dig,
 ej før mit Hoved vise paa din Vej.

Af Møje mat jeg til min Sæng mig skynder,
 hvor rejsetrætte Lemmer Hvilens kender;
 en Vandring i mit Hoved da begynder,
 et Aandens Værk, naar Kroppens Virken ender:
 Ti mine Tanker, fra min fjærne Krog,
 da mylre frem mod dig paa Pilgrimsfærd
 og aabne mine matte Øjenlaag,
 saa jeg mod Mulmet, som den blinde, ser.
 Dog gennem Sjælens Sekraft øjner brat
 dit Billed jeg i Mørket, tæt og tungt,
 der, lig Juvelen i den sorte Nat,
 gør Natten skøn, dens gamle Aasyn ungt.
 Saadan ved Dagen mine trætte Lemmer,
 ved Nat min Tanke ingen Fred forhemmer.

Hvor kan da Foden glad mod Maalet rettes,
 naar ej af Hvilens Sødme jeg forynges, —
 naar Dagens Tyngsel ej af Natten lettes,
 men Dag af Nat og Nat af Dagen tynges?

Og skønt de to i bittert Fjendskab vanke,
 saa enes de dog om at martre mig, —
 én ved sit Slid, den anden ved den Tanke:
 hvor fjærnt jeg naar, jeg fjærnes mer fra dig.
 Til Dagen siger jeg, at til dens Pris
 du straalers klart, naar Skyer alt fordunkle;
 og Natten smigrer jeg paa samme Vis:
 du smykker den, naar ingen Stjærner funkler.
 Men Dagen lader Sorgen daglig stige,
 og Natten gir den ikke Lov at vige.

Naar Mennesker og Lykken bort sig vender,
 naar jeg forladt med Graad i Øjet staar
 og Raab imod den døve Himmel sender,
 og naar jeg dybt forbander mine Kaar
 og én Mands Haab som Maal for Ønsket nævner,
 en andens Træk, en tredjes Vennekreds,
 og fordrer hines Stræben, disses Ævner,
 med hvad der mest mig glæder mindst tilfreds,
 foragtende mig selv, — da stundom svæver
 min Tanke hen mod dig, og mine Kaar
 — som Lærken, der ved Gry fra Jord sig hæver, —
 ved Himlens Porte Jubeltriller slaar:
 din Kærlighed slig Rigdom skænker mig,
 at da med Kongers Kaar jeg bytter ej.

Naar for de tavse Tankers Ret jeg stævner
 mit Minde om de svundne Ting til Møde,
 jeg ser, hvor tidt de glipped, mine Ævner,
 og klager atter over Tidens Øde.

Da kan mit Øje jeg med Taarer dugge
for dem, hvem Døden i sit Mørke bandt,
paa ny ved Elskovs gamle Smerter sukke
og jamre over mangt et Syn, der svandt.
Da kan jeg sørge over Fortids Kvaler
og tælle op det triste Regnebræt
af svundne Klager, jeg paa ny betaler,
som om ej én Gang før det alt var sket.
Men naar jeg dig da mindes, kære Ven,
saa svinder alle Savn og Sorger hen.

Bjørnstjerne Bjørnson og "Over Ævne".

Da Bjørnson for seks Aar siden offentlig angreb et af den aabenbarede Religions mest uundværlige Dogmer, fløj der ud over det ganske Land et Rygte om, at Bjørnsons frække Hovmod — han havde kort før udgivet »Kongen« — nu havde optændt Herrens Vrede, og at Straffen var over hans Hoved. Bjørnson holdt paa at blive gal. Han havde nemlig indladt sig paa intet mindre end at nægte Djævelens Tilværelse og at udtale noget om, at det kristelige Helvede var et afskyligt og latterligt Begreb. Der fremkom i Dagbladene nogle lægmandsmæssige Imødegaaelser af enfoldig-brutal Beskaffenhed, men de officielle »Kirkeværger« forholdt sig fornem tavs lige over for denne Bjørnsons nyeste »Guttestreg«. At begynde en Strid til Fordel for Djævletroen fandt de kirkelige Journalister ikke var raadeligt. Gylgge var de imidlertid blevne. Bjørnson holdtes i skarpt Udkig, medens de oppebiede en senere Lejlighed, som da heller ikke udeblev. Den skabtes ved, at et Privatbrev fra Bjørnson blev trykt i et Provinsblad. Brevets Indhold gik ud paa, at Paulus's Opfatning ikke havde været, at Kristus var Gud, men den lovede Messias, Menneskeheden's Aand fra Evighed, og at denne Apostel heller ikke havde kendt noget til Læren om Treenigheden. At Bjørnson »fornægtede« Djævelen, havde man til Nød kunnet se igennem Fingre med; men at raisonnere over Dogmet om, at Kristus, ligesom Indernes Krishna, er undfangen af en Gud og født af en Jomfru, at anstille Undersøgelser angaaende denne Trossætnings Opkomst og Oprindelse, var at bringe hele Religionen i Fare. Nu var der al mulig Grund til at gaa løs. Naar de sendte det Skrig ud over Landet, at Bjørnson bespottede Gud, traadte Barnetroen under Fødder og gjorde Verdensfrelseren Kristus til et Menneske alene, vidste de, at de kunde gøre Regning paa Tilslutning af Religionens baade

konservative og liberale. Vor teologiske Videnskabs mest ansete Forvaltere og vort kongelige Statskirkevæsens bestaltede Vogter lagde i Forening ud, og der fremkom gennem flere Hæfter af »Luthersk Ugeskrift« — Pastor Heuchs Organ — arkelange Artikler, hvoraf den første indeholdt Bjørnsons aandelige Biografi, »som«, siger Bjørnson i Fortalen til den nys udkomne Oversættelse af »Ingersoll« — »maatte være saare upartisk, saasom den blev optagen baade af Kristian Friele og Carl Ploug, den nordiske Kirkes to sidste hellige.«

Da var det, at Bjørnson i »Dagbladet« — Præsteorganet nægtede ham Plads — udslyngede den krigvarslende Tesis, at »Teologien er Samtidens gedigneste Indøvelse i Humbug«, og belagde denne sin Paastand med to Eksempler, et fra det gamle og et fra det nye Testamente. Ugeskriftet svarede med vidtløftige Afhandlinger, forfattede med en suveræn Ligeegyldighed for det utilstrækkelige i, selv for Teologer nu om Stunder, at hente sine Bevisførsler fra hvad Aanden vidner i deres Hjærter. Bjørnson kunde ingensteds faa trykt sine Svar; men jeg tænker han har svoret ved sin egen Sjæl, at de Herrer skulde høre fra ham. —

Imidlertid rejste Bjørnson til Amerika, hvor han forblev det meste af et Aar. Det var som om Frihedsluften i den store, demokratiske Republik styrkede hans Nerver og løste de Kræfter, som endnu laa bundne i ham. Den religiøse Fanatisme lagde ikke dér Hindringer i Vejen for Fremskridtet. De mest forskelligartede Trosbekendelser mødte der hinanden med den samme gensidige Respekt. I Amerika er det vistnok med Styrke gaaget op for Bjørnson, at det er Fordragelighedens Aand, som holder Nationernes Organisme sund, og efter Hjemkomsten har han med en Sorg, som har lutret hans Energi og bestemt hans Liv, stedse klarere set, hvorledes den teologiske Vankundighed Slægt efter Slægt havde spundet Hjærnerne ind i et Væv af fordummende Vane, af sløv Lettroenhed, af overdreven Varsomhed for det overleverede, af en svag Falden til Hvile i Religionens færdige Livsanskuelse og endelig af en brutal Fanatisme mod dem, der tvilede, spurgte, undersøgte. Fra da af har Bjørnson set sin egentlige Mission i at vække det norske Folk til Selvtænkning og lære det Selvstændighedens Æresfølelse. I Skrift og Tale, privat og offentlig har han arbejdet derpaa. Den Bog han i Fjor udgav under Titelen: »Hvorfra stammer Miraklerne i det ny Testamente« — havde til Formaal dette ene, at bringe Folk til at se og tænke

paa egen Haand. Den indeholdt et Uddrag af den i Amerika højt ansete Videnskabsmand C. B. Waites store Værk om »Christian-religion in the two first centuries«. Bogen blev systematisk tiet ihjæl fra den Lejr, der tror sig hævet over at tage Hensyn til den videnskabelige Forsknings Resultater.

I Aar har Bjørnson udgivet et lidet Skrift: »Tænk selv«, der er en Oversættelse af nogle i »North American Review« trykte Afhandlinger af den bekendte Robert Ingersoll, og til Bogen skrevet en Fortale, der er præget af en behersket Indignation og en sejersikker Kraft, af en Forstaaelsens Tolerance og en Respekt for sin Opgaves Alvor, som vækker ærbødig Beundring. Paa enkelte Punkter har Sproget en Billedrigdom, der er sublim i sin Skønhed. Man læse et Sted som dette: »Men atter er der Varme, Klang, Farve i Luften — en Verdens Vaardag for Mod og Lykke. Atter er der en Oplivelse, et Haab, et Tiltag, som bare et Par Gange før i Historien; Videnskabens taktfaste Kolonner kommer og besætter frejdig Stilling efter Stilling; ædle Kristne hilser Fjenden velkommen til Kamp, men først og fremmest velkommen til Sejer over den Tavshed, den uværdige, usædelige Tvang, hvori ogsaa de blev holdt, ligesom alt af Aand. Literaturens tætladede Himmel slipper Lyn og Torden henover den tørste, men lidt forfærdede Jord, og Demokraties Masser ordner sig i det fjærne til Opbrud mod den nye Dag. Nu vil det attende Aarhundredes hjemforlovede Soldater modtages med Løvpragt og Hyldingsraab af festklædte; her er atter Mod og Lykke ved vor Arne. Og skulde nogen i Overlegenhed sige: men disse kendte vi jo før, — saa skal jeg svare: desto bedre vil de gøre sin Gerning, naar de fra gammelt er kendt paa Pladsen; de vil der finde Forbundsfæller, som I ingen Anelse har om. Og længes I efter den moderne Videnskabs sidste Tropper i Stedet for disse gamle Grenaderer, — de skal komme ledede af en Vilje I ikke magter at standse, fordi den drager Kraft af det, som har størst Ævne i Samtiden«.

Hvad der giver Bjørnsons Virksomhed sin Adel og Værdighed, er den Tolerancens Aand, [hvoraf den er præget. Det er umuligt at fare frem med en hensynsfuldere Læmpe lige over for en Modstander, som af alt, hvad der giver Udviklingen Livskraft, af alt, hvad der skaber Fremskridtet, for længst er bleven ladet i Stikken. Det gør en saa meget større Virkning, som han i sit Aandsarbejde mødes med en kristen Samtid, der paa alle Omraader forkætrere og forulæmper hver den, hvis Udtalelser viser,

at han har gjort sin Tanke fri. Det er, som om Bjørnson alene blandt sine Modstandere forstod at praktisere dette Ord: »Elsker eders Fjender« og »Værer sagtmodige af Hjertet«.

Der er maaske dem, som mener, at det er Tidsspilde at give sig i Kast med en Opgave som Bjørnsons, ørkesløst at føre Krig mod noget, der »besørger sig selv saa ypperligt taget af Dage«, ja endog uridderligt at øve sine Kræfter paa en falden Stormagt. Hvad kommer Kristendommen os ved, spørges der fra Lederne for den fremadgaaende Armé. Vi har jo bare at gaa uforstyrret videre og virke ud fra de Livsanskuelser, som ejer Fremtiden; den gamle Religion med sine Dogmer, sine Fortællinger og Mirakler er ikke længer nogen virkelig Aandsmagt. Om Bjørnson fulgte denne Anvisning, vilde hans Digtning vistnok indbringe ham flere Laurbær, men hans Betydning som Bærerens af vort folkeopdragende Frigørelsesarbejde vilde derved i høj Grad forringes. Bjørnson er nemlig ikke alene den store Digter, han er fremfor alt en Folkelærer. Havde Vilkaarene været de henfarne Tidens: retslig Forfølgelse, Gods og Æres Fortabelse, han vilde være gaaet paa sin Fod fra Sted til Sted for at forkynde, hvad han vidste vilde tjæne de mange til bedste, indtil Fængslet havde lukket sig efter ham, ja indtil man havde taget hans Liv. Han er sit Fædrelands samvittighedsfulde Arbejder, den store utrættelige Menneskeven, som vil gøre de menige Skarer skikkede for Frihedens Rige. Paa én Gang vor nationale Udviklings Mester og Tjæner, er han det hellige, almindelige Demokratis helstøbte Repræsentant. Det er et Folk af overbeviste, Bjørnson lægger Kraften paa at skabe. Han véd nemlig til Bunds, hvilken Betydning dette har for en Nations indre Fasthed og Styrke, og Bjørnson er af dem, hvis Viden forpligter. Det er næppe for meget sagt, at den Gerning, Bjørnson gør, er den vigtigste, der kan gøres i vort Samfund. For kommende Tidens Overblik vil den staa som et Monument over en Udvikling, hvis Linjer han har draget, hvis Veje han har brudt, og hvis Fysiognomi han har præget.

I nøje Sammenhæng med denne Bjørnsons Virksomhed i sædelig og religiøs Retning staa de poetiske Arbejder, han i Mellemtiden har udgivet. Det ældste, Fortællingen »Støv«, som aabnede »Nyt Tidsskrifts« første Hæfte, viser os i en Skildring, der imponerer ved sin Genialitet, de kristelige Teoriers skadelige

Indflydelse paa svage og ureflekterte, de saakaldte fromme Gemytter. »Naar Børnene faar lært« — hedder det — »at Livet her er ingenting mod Livet hisset, det at være synlig ingenting mod det at være usynlig, det at være Menneske ingenting mod det at være Engel, det at leve ingenting mod det at være død, saa er det ikke Vejen at lære dem, at se rigtig paa Livet eller til at elske Livet, faa Livsmod, Arbejdskraft, Fædrelandskærlighed«. »En Handske«, som derefter udkom, belyser det kristne Samfunds Forhold til den kristelige Læres Kyskhedsbud og viser, hvor lidet den herskende Religion hos sine Bekendere har formaaget at skabe en Tilstand, som svarer til de Krav, den har opstillet.

Højere op end alt, hvad Bjørnson har skrevet, rager hans sidste Arbejde »Over Ævne«. Behandlingsmaaden er en storslagen Sejer over Stoffets barokke Kantethed. Alt, hvad Nordlandenes Natur rummer i sig af Skønhed og Majestæt, har Forfatteren fundet gribende Udtryk for. I et Par Samtaler, som bæres af sin egen troværdige Naturlighed, faar vi et Billede af Landet der oppe, som ingen Malers Pensel kunde give anskueligere. Dette Land, hvor Sommeren er en eneste Dag og Vinteren en eneste Nat, »hvis Æventyr er som at stable det ene Land oven paa det andet, og saa begynde at trille Isfjældene fra Nordpolen paa dem«! Vi ser den trange Fjordbygd, hvor Kirken og Præstegaarden ligger, stængt inde paa den ene Side af de nøgne, skyhøje Fjældmasser og paa den anden aaben for det vældige Hav med Fugleflokker og Fiskestimer i Millionvis. Vi føler den isnende, »kulsorte« Havbris, som gufser ind i denne Skærgaard af Stenknauer, der staar endebent op af Havet, hvor Maageskarer skriger, og Springerflokkenes Rygsider giver Vandet sit dystre Udseende. Og jævnsides dermed faa vi en levende Forestilling om dette Jættelands underfulde Trylleri med sin fine, yppige Farvepragt, naar Solen bag Havdunsterne antager kolossale Dimensioner og kaster en trolddomsagtig Regnbueglans over Hav og Bjærg og Himmel. Og naar Vinterens Nordlys svøber Landskabet ind i et sølvorsagtigt Lysskin med de skiftende Forskelle af lilla, af blegblaat og hvidgult. Det er som vi kender de tusende Duftstrømme, naar Sang fortæller om Floraen der udenfor, der er saa overstrømmende frodig under Midnatsolens Glød; vi smittes af hans Stemning, naar han beskriver det jublende, spirende Liv i de tusende vaade Øjne og den travle, sommerglade Trængsel blandt Blomsternes mange Tusender.

»Over Ævne« er et dramatisk Førsterangs-Værk. Med Sikkerhed er Ekspositionen lagt til Rette. Paa samme Tid som de nødvendige Traade kunstfærdigt samles til den Spændingens Knude, som skal løses i sidste Akt, strømmer der et sjælfuldt Handlingens Liv gennem alt, hvad vi ser og hører. Billede paa Billede af Familiens Fortid rulles op, medens Situationens Beskaffenhed klart og fyndigt tegnes. Gennem hans Hustrus fængslende Skildring er Sang paa Forhaand givet, og samtidig har vi faaet et udmærket Billede af hende selv og af de Forhold, der udgør Handlingens Relief. Slutningsscenen, da Skreden gaar med Brag og Larm, medens Sang i Kirken ringer ind sin Bøn, og Hustruen sover den overanstrengtes unaturlige Stensøvn, medens Rakel og Elias huker sig ned i Fortvilelsens Angest, og Hanna under det voksende Døn bøjer sig over Søsterens Sæng, og i forstenet Resignation venter det uundgaaelige, indtil de atter over det rullende Skred hører Klokkeklangen, og bryder ud i Forløsningens Jubel, er det mest dramatisk gribende, der overhovedet kan gøres. Det samme gælder anden Akt. Man tænke sig det givet paa en Scene, der magtede sin Opgave. Det fuldkomnes Højtidelighed hviler over disse Optrin. Den bedende Troskæmpe i Kirken, omgivet af de knælende Skarer udenfor, de diskuterende Præster, der i beængstet Spænding spør hinanden, om de nu skal faa opleve det Mirakel, som den nødlidende Kirke saa svarlig tiltrænger, Præsteenken og Aagot, der kommer som Simeon og Anna i Templet og takker Gud, fordi »deres Øjne har set hans Frelse«, Rakel og Elias, der i sin vaandefulde Uvished ikke véd, hvad de skal tro og tænke! Ligesom Rædselen og Faren stiger til sin højeste Grænse i første Akts sidste Scene, saaledes her Spændingen og Forventningen, indtil den ekstatiske Stemning ved Synet af den gaaende værkbrudne kulminerer i de knælende Præsters jublende Halelujah, mangefoldigt gengivet fra Sang og Folkeskaren udenfor, ledsaget af Kirkeklokkens Toner, for saa atter at forstumme, da de ser, at det er den dagligdagse Død, denne de forkrænkeliges evige Arvelod og ikke det uforkrænkeliges attraaede Mirakel, de har bivaanet. Om »Over Ævne« kan det siges, at en Titans vældige Fantasi har parret sig med en moderne Tænkens skabende Intelligens, og Frugten af Foreningen er bleven: Et Dramaernes Drama.

Men »Over Ævne« er ogsaa noget andet og mere. Det er en Verdensallegori, klædt ind i et Kæmpebillede, hvor hver en Skikkelse er et Størværk. Billedets Baggrund er den nitten Aarhundreder

gamle kristelige Religion, med sine Mirakeltraditioner, sin Tro, sin Tvil, sin Kvasitro, og sin Vantro. Der er en Luft i Billedet, klar og gennemsigtig som den menneskelige Aands ved tusendaarig Erfaring indsamlede Viden, og Lyset og Varmen under dets hvælvede Himmel straalere ud fra den Sol, som vor Tankes Frihed har tændt. I denne Belysning ser vi Kristendommens Forhold til Nutid og Fremtid. — Fordreven op mod det yderste Nord, klemmt inde mellem Klippeblokker og Snefjælde, kæmper den sin sidste Kamp i den aandelige Gigant, Præsten Sangs profetiske Skikkelse, kæmper og gaar under. Han er den ideale Kristendoms allegoriske Figur. Hans sængeliggende Hustru, hvis Kraft er brudt i Kampen for at forsone Modsætningen mellem Troens paradoksale Absoluthed og det akkorderende Jordlivs praktiske Krav, er den bedre Del af Nutidens kristne Menighed. Mere eller mindre bevidst, i stærkere eller svagere Modstand føler dens Lemmer Lærebuddet om at »give Fornuften fangen under Troens Lydighed« som en Byrde, der er over deres Ævne. Af Frygt for at tabe det nedarvede Fodfæste, af Vanens Sløvhed, af Fejghedens eller Kærlighedens Hensyn, tør de, vil de imidlertid ikke gøre Oprør. Rakel og Elias repræsenterer Kristendommens sidste frafaldne, den stedse minkende Rest af selvstændigt tænkende Individuer, som til det yderste klamrer sig til Troen, fordi de gennem Instinkter, Opdragelse, Tilbøjelighed er bunden til den. Hanna fra Amerika er det friske, naturlige Menneskeliv, som lader Kristentroen være Kristentro, som vokser sin Vækst ganske uafhængig af dens Forskrifter og Forestillinger. Præsteenken og Aagot er den aandelige Almue, hvis snævre Begrebskreds, i Forening med nedarvet Hang til Tro paa det overnaturlige, afføder den overtroiske Ævne, som uden Refleksion hengiver sig til Mirakeleksperimenter. De tilrejsende Præster er den officielle Statsreligion; hver for sig repræsenterer de en Afskygning af det konfessionelle System, som den teologiske Tillæmpning, i Forening med institutionelle Krav og Bekvemmelighedshensyn har vidst at konstruere af Kristendommens Lære. Alle, undtagen Bratt. For han er Kristi virkelige stridende, af Anfægtelse og Aandsnød ompændte Kirke. Disse Præster er hver for sig et fuldendt Produkt af lyslevende Tilforladelighed. Ikke hos nogen er der Antydning til det karikaturmæssige. De er slet og ret dygtige Præster, der varetage sit Embedes Tarv. Deres Samtale, om hvorledes de skal forholde sig til Miraklet, er en sand Skatkiste, fyldt med teologiske Karakteristiker fra vor Tid. Og hvad nu Sang angaar,

saa kunde den mest fanatiske Partiskhed ikke ha'e givet Kristendommen en elskeligere, en værdigere Repræsentant. Han er undfangen af en Aand med den mest omfattende Forstaaelse af Skønhedssiden i Kristendommens Væsen og formet af et Menneske med et fugleperspektivisk Overblik paa Modsætningsforholdet mellem dens Vilje og Ævne, mellem Læren, den forkynder, og Livet, den afføder. Der staar en Glans af denne Skikkelse, som næsten blænder vort Øje. Gennem hans lysende Renhed skimter vi Billedet af Kristendommens første Repræsentant, Jesus af Nazareth, og det bæres os for, at vi paa Sang skal se dem bekræftede disse Ord: »Se, jeg er med eder alle Dage indtil Verdens Ende«.

I dette store allegoriske Galleri er der kun en eneste Skikkelse, som mangler; det er en Repræsentant for den Kristendommen modsatte Aandsmagt, for Fritænkernes store Skare. Men det er med velberaad Hu, at denne Figur er udeladt; ti det er dette Digtværks etiske Styrke, at det ikke har haft Brug for at stille nogen kristenfjendsk Udæsker i Marken. Det er Kristendommen selv, som gør Prøve paa Kristendommen. Tribunalet er rejst paa dens egen Grund, blandt lutter villige Tilskuere, og baade Dommere og edsvorne brænder af Nidkærhed for at se Kristendommens Sag fejre Sejerens Triumf. Det er indre Vanmagt, og ikke ydre Fjender, som foraarsager Nederlaget. Den dømmes i sig selv og af sig selv, fordi den passer til Nutiden som Barnets Svøb til det voksne Menneske, og fremfor alt, fordi den er og bliver: »over Ævne«.

Ligesom Ibsens »Brand«, er Bjørnsons »Over Ævne« i egentlig Forstand en Digtning om Kristendommen. Ikke om det, der kalder sig Kristendom og praktiseres som saadan af Hyrder og Menigheder i de troende Kirkesamfund, men om Kristendommen, som den er i Følge sit Væsens Art. Baade hos Bjørnson og Ibsen er Hovedpersonerne i de nævnte Stykker Præster. Sideordnede hvad Ideernes helstøbte Gennemførelse angaar, er de hinandens Modsætning, for saa vidt som de hver for sig er Udtryk for den Dobbeltthed, der karakteriserer Grundforholdet i den kristelige Lære. Brand er en Legemliggørelse af og samtidig et Offer for dens ene store Grundidé: dens umenneskelige Grumhed. I ideal Hengivelse til den ubønhørlige Absolutthed, hvormed Lærens Krav fremsættes, fordrer og viser han ubetinget Redebonhed til at følge Abrahams Eksempel, da han paa Herrens Befaling bragte sin eneste Søn til

Offerdøden. For ham eksisterer ingen Sidesti, der fører forbi Bud som disse: »Hvis den højre Haand forarger dig, saa hug den af«, og »hvis dit Øje forarger dig, saa riv det ud«, og »hvo som ikke hader Fader og Moder og Hustru og Barn for min Skyld, han er mig ikke værd«. Fuldkommenhedens Rædsel er over ham. Mo'ren, der budsender ham i sin sidste Times Sjælsnød, lader han dø i sine Synder, fordi hun svigter det eneste Vilkaar, han kender mellem Himmel og Jord: at ofre intet eller alt. Sin egen Sjæl pisker han til Blods med Offersvøber, indtil han villigt giver Alf og Agnes hen i Døden, fordi Timen er kommen, da Kravets Gru med sit intet eller alt er faldet over ham selv. For ham er Kristi Offerdød paa Korset ikke Tegnet paa Guds Forligelse med Verden, men en blodbesprængt Vidneførsel om den Hævn, Synden kræver. Hans Kristus er ikke kommen til Frelse for de klynkende Syndere, men til Dom over hver den, »der ikke, som han selv, i Gethsemane Have, tømmer Kalken til den sidste Draabe«.

Medens Sangs Forkyndelse i »Over Ævne« er som Evangeliets Sejershymne, er Brands lig Lovens Domsbasun. Han er en Midler for den hævnende Menneskenes Søn, der paa den yderste Dag siger til Brødre og Søstre: »Gaar bort, I forbandede i den evige Ild«, medens Sang er fyldt af den himmelsendte Messias, der gi'r sit Liv til en Frelse for Menneskene. Sang ser i Kristendommen idel Naade; Kærlighed, Bønhørelse. »Hvad som helst I bede Faderen om i mit Navn, det skal eder gives«, og »Gud er alle Menneskers Fader« — det er for ham Kristendommens Program. Hans Tro er som Kristendommens Løfter: uendelig, — hans gode Gerninger som dens Paabud: grænseløse. Han viger ikke ræd og fejd tilbage for at tage Kristus paa Ordet, naar han siger: »Hvis du har Tro som et Sennepskorn, skal du kunne sige til dette Bjærg: løft dig op, og kast dig i Havet«. Han har Troens Mod til at gaa løs paa Kristendommens eneste tilforladelige Argument, Mirakelmagten, og sætte Livet ind paa at vise Sandheden af Tilsagnet om, at for Troen er ingenting umuligt. Det, som »bare én af Millioner kan naa« — at være en Kristen, er Sang i Kraft af sin klippefaste Tro, medens Brand er det gennem sin rene Viljes Kæmpekraft. Men det gaar den ene som den anden: Paa dem begge aabenbares det, at en konsekvent Gennemførelse af de kristelige Teorier redningsløst driver over i det unaturlige, det er: det umenneskelige. Sit eget og sine Børns Liv har Sang i fanatisk Forvisning om overnaturlig Beskyt-

telse gentagende sat paa Spil. Sin Hustru har han sprængt. Hendes Kraft er fortæret i Kampen for at redde sig selv og Børnene fra hans ubændige Tro'sraseri. Hvis hun ikke havde været, vilde han ha'e øst ud over Drukkenbolte og Dagdrivere, hvad hans Børn skulde haft til sit daglige Underhold. I den vankundigste Forsømmelse havde han ladet dem vokse op som rene Vilddyr, der sent eller tidligt vilde have rejst en smertelig-forbitret Anklage mod den Far, som havde handlet saa umenneskelig ilde imod dem.

Brand og Sang lider begge Nederlagets Skibbrud og ender i Tvilens Fortvilelse. Med Stenkast og Smædeord jages Brand som det umuliges Apostel bort fra den Bygd, han har ofret alt for at vise Vejen til Frelse. Han omkommer paa den ensomme Snevidde med et Tvilens Skrig til den Herre, han saa trofast har tjænt: om da hans Martyrliv har været forgæves. Sang, der i sit Livs mest kritiske Øjeblik lades i Stikken af den Gud, som har lovet ham Miraklet, synker sammen under den dræbende Skuffelse, det han sender sit tvilende: eller —?, som et Klagesuk op ad mod det høje. —

Disse to digtede Profeters Endeligt leder uvilkaarlig Tanken hen paa deres store Forbilledes, Jesus af Nazareths. Gennem hans Ord paa Korset: »Min Gud, min Gud, hvi har du forladt mig!« aander det selv samme klagende Suk som det, der arbejder sig frem fra Sangs og Brands bristende Hjærter, et Klagesuk over den svigtede Forhaabning om Undsætning fra den Gud, de har været tro til Døden. Ogsaa den Gang lod Miraklet vente paa sig. Saa længe Verden har staaet, har der gaaet et Sagn om dets Eksistens, men Beviset for Bruddet paa Lovmæssighedens Orden vil udeblive indtil Dagenes Ende.

Kristiania i Jan 1884.

AMALIE MÜLLER.

Holger Drachmanns »Ostende-Brügge«.

De efterfølgende Linjer skulle ikke være nogen Anmældelse af Hr. Holger Drachmanns nyeste Bog »Skyggebilleder fra Rejser i Indland og Udland«; de skulle kun være nogle faa Bemærkninger fra Enkeltmand om Bogens sidste Afsnit, »Ostende-Brügge«. Jeg lader ligge af dette Afsnit, hvad der kan være i det af godt og friskt set og sikkert og stemningsfuldt malet, — det er endda ikke, i Forhold til Skildringens Omfang, saa overmaade meget. Mine Linjer skulle kun være et Angreb, og Afsnittet fortjæner efter min Mening som Helhed kun Angreb og Tilbagevisning. Ikke saaledes, at jeg tror, det vil bevare en blivende Plads i vor Literatur; dertil er det for oppustet og udhovnet, for marvløst og benløst, altfor raabende og uklart; det vil holde sig oppe som et stort Udraabstegn i nogen Tid, og saa vil det synke hen, bort fra det blivende i Literaturen. Men en Del af dets Aand vil mulig blive tilbage og hænge over mange Sind som daskende Laser, der i Taagen opfattes som Faner, vinkende til Strid mod det, der i Virkeligheden har varig Berettigelse. Mod denne Aand bør der gøres Indsigelse. Det er hverken nogen overlegen, fast, klar eller god Aand.

Den Modsætning, der ligger i Betegnelsen »Ostende-Brügge«, betyder, som man let vil se, naar man læser Afsnittet, adskilligt andet end netop Modsætningen mellem de to Byer. Den betyder f. Eks. Modsætningen mellem fransk og dansk eller fremmed og nationalt. Hr. Drachmann kan ikke lide nyere fransk Literatur; det er jo i og for sig en ærlig Ting; enhver faar vælge sin Læsning, som han vil; jeg selv tilstaar, at jeg er daarlig bevandret i den nævnte Literatur. Men det synes mig kun meget lidet over-

legent, naar Hr. Drachmann paa Grundlag af denne og andre Antipatier springer op og raaber til os alle sammen, at nu maa vi lukke Vinduer og Døre i for fremmede Luftdrag og fremmede Bøger. Hvorfor skulde enhver af os ikke ogsaa suge Næring af, hvad godt for sig han kan finde i det ikke-danske Evropa, og hvorfor skulde vort Land som Helhed ikke lade sig befrugte af europæiske Kulturstrømninger, naar disse formaa at gøre det? Skal der være Tale om at slaa et Løsen fast som Princip paa Aandslivets Omraade, — og det er det, Hr. Drachmann vil, — saa maa dette Løsen for vort Land netop blive: aaben Udsigt til alle Sider, ingen national Afspærring. Selvfølgelig maa den fremmede Næring blive til Kød og Blod hos en selv for at gøre Gavn; man skulde tro, det var overflødigt at tilføje dette; men det synes ikke at være det, naar man ser Hr. Drachmann i sit Nytaarsdigt i »Morgenbladet« indføre i sit nationale Kampprogram en saa overordentlig uomtvistelig Frase som denne:

Der er ej Nation, man i Verden kan nævne,
ej Enkeltmand knap, som blev stor ved den Evne
at plapre de fremmede Sprog¹⁾.

Nej, det er vist nok; men hvem paastaar ogsaa det?

Men det forholder sig overhovedet saaledes, at Hr. Drachmann paa mange Punkter i »Ostende-Brügge« er kommen i en saadan Angest over Umodenheden og Karikaturen, at han blind antager dem for Sagen selv og slaar løs paa dem alle under et. Dette tyder ikke paa nogen fast Aand²⁾.

Eller Modsætningen Ostende-Brügge skal betyde saadan noget dunkelt noget som Modsætningen mellem Videnskab og Kærlighed eller Kritik og Hjærte. Hr. Drachmann er meget forbitret paa al Videnskab og Kritik. Disse ville nu sikkert uanfægtede og rolige finde sig i denne Forbitrelse. At basere Forbitrelsen paa noget saa uvedkommende, som at Videnskaben ikke

¹⁾ Alle Udhævelserne i Citaterne ere af mig.

²⁾ Et tydeligt lille Eksempel vil man finde ved at slaa op S. 143. Hr. Drachmann er vred paa den kunsthistoriske Vigtighed og siger med en lille Ed: „Pokker i Vold med kunsthistorisk Vigtighed“, — altsaa med Karikaturen. Men saa føjer han til: „Vilde blot Kunsthistorien lade Historien og Kunsten skøtte sig selv!“ Ja, saa kunde Hr. Drachmann glæde sig; men saa var der rigtig nok heller ikke en Stump tilbage af Sagen selv, af Kunsthistorien.

tilfredsstillter Kærlighedstrang eller meddeler Tilgivelse (S. 136), eller at Kritiken ikke lærer »at tage vare paa Hjærtet« (272), synes dog en Kende uretfærdigt og vidner ikke om nogen klar Aand.

Men jeg kommer til det i »Ostende-Brügge«, som synes mig rent ud sagt stygt, som giver Afsnittet i saa høj Grad Karakter af en Pamflet, og som navnlig fortjener Tilbagevisning. Hr. Holger Drachmann sætter sig i Kampstilling til fri videnskabelig Forskning, til aandelig Paavirkning ude fra, til nyere Tankeretninger. Han gør bred Front mod den Mand, som i det sidste Decennium her hjemme har staaet som uegennyttig Forkæmper for disse Ideer paa Literaturens Omraade. Saa skildrer Hr. Drachmann et elegant og tomt Badeliv i Ostende, et Liv, hvor drivende Lapse og Koketter føre en Tilværelse i Uvirksomhed og Usædelighed, uden Alvor, uden andet Maal end at tage sig ud, fordrive Tiden og more sig. Det, jeg kalder stygt, bestaar deri, at Hr. Drachmann knytter Forbindelsestraade mellem de aandelige Magter, han bekæmper, og den Verden, der repræsenterer det tomme, usædelige Driveri, den umoralske, blot materialistiske Egennytte, saa det for Læserens Øjne tager sig ud, som om det ene førte til det andet. At han gør dette, vil kunne lade sig paavise. Det er f. Eks. ikke nogen smuk Overgang, naar der (S. 138) tales om en Mynheer, der »snød sine Medmennesker paa den mest moderne liberale Maade af Verden«. De nævnte Forbindelsestraade ere meget tydelige i Afsnittet 147—162, hvor Digtet, der ender med Skildringen af Ostende, danner Overgang til Skildringen af Hr. Drachmanns personlige Opfattelse af og Stilling til Fremskridtet her hjemme, og paa Siderne 223—26. De kunne atter ses S. 166, hvor der om dette samme Ostende-Liv siges: »Vi har der hjemme et kært og godt lille Land, som følger langsomt, meget langsomt med Tiden. Men Bevægelsen kan dog spores, og Mændene »forud for deres Tid« ere emsigt nok paa Færde«. Med en lidt anden Vending tales der S. 222 om Solens Opgang, Monarken, der giver Avdiens til »hele den Menneskehed, der endnu kan bøje sig troende for en Avtoritet, endnu ikke bryster sig af sit Krimskrams paa Regnetavlen, endnu ikke i Blaserthedens Kikkert tager Maal af Suverænen og siger: »Det er bare Solen, som staar op!« Med de Mennesker, der ikke bøje sig troende for en Avtoritet, mener Hr. Drachmann vel dem, der have Tillid til den frie Forskning og hævde dens Berettigelse, og nu ser man, med hvilke lette Overgange

de gøres først til Vigtigmagere og saa til blaserte Folk uden Sans for Naturskønhed. Denne ufordragelige og pamfletagtige Aand trækker sig helt igennem Afsnittet »Ostende-Brügge«, og det er alt andet end en god Aand. Den fortjæner en skarp Protest af enhver, som har Tillid til og Respekt for det ihærdige, uegennyttige Arbejde i Videnskabens og Aandens Tjeneste.

AD. HANSEN.

Fornuftgiftermaal.

Skovfoged Lars Iversen havde i adskillige Aar maattet døje, at hans Formands Enke, Mette Splyd, som Enkesæde benyttede ikke alene sin afdøde Mands Hus — det kunde endda være det samme, for Lars Iversen havde et ligesaa godt Hus lige ved Siden af Mettes — men der var en dejlig Have med gamle Frugtræer, gamle Humleplanter og et dejligt Vænge med rigeligt Græs. Baronens havde lovet ham, at han skulde faa hele Lodden, naar Mette Splyds Datter efter Konfirmationen kom ud at tjæne. Men den gamle Enkebaronesse, Lensbesidderens Moder, som beskyttede Mette, raadete hende til at beholde Datteren hjemme og ikke lade hende komme ud at tjæne. Saa kunde Moderen jo beholde det hele.

Lars Iversen havde erfaret det, og straks søgte han Avdiens hos Baronens.

Han spurgte ham om Forlov til at tage nogle »Skinker« i Skoven til at tætte sit Svinehus med, at Grisen kunde have det lidt lunt nu, da det blev køligt i Vejret. Baronens skyndte sig med at tillade det og vilde gjerne have afskediget Skovfogeden, men denne blev staaende ved Døren og drejede sin graa Bulehat mellem Fingrene.

»Ja, Baronens lovede mig jo dog« . . . begyndte han.

»Ja vel, ja vel . . . Mette Splyds Have, men hendes Datter maa først have en Kondition.«

»Det varer vist grumme længe, Hr. Baron.«

»Saa?« sagde Baronen, trak Brynene sammen og pustedes Cigarrøg op gennem Haarene paa sine Moustacher. »Hvorfor det?«

Han saa' ikke paa Lars Iversen. Han anede et Grin i hans smaa Snogøjne.

»Der er nok dem, som gjerne vilde have, at hun blev hjemme i lange Tider,« sagde Skovfogeden.

»Hvad for noget Sludder? . . .«

Baronen fór hidsig op af Stolen, men tog sig sammen og gav sig til at spasere frem og tilbage med Hænderne i Lommen paa den stukne sorte Silkemorgenfrakke.

»Jeg mener nemlig, at baade Enkebaronessen og Pigens Mo'er . . . de har saadan deres aftalte Meninger om Tingen.«

»Ja, ja, ja, ja. Saa er der ikke videre ved den Sag at gøre foreløbig. De maa vente.«

»Man bliver ældre og ældre, Hr. Baron min Søn vokser til . . . og . . .«

»Ja ham bliver der jo sørget for. Han faar jo vel Deres Plads, om jeg lever, og alt gaar vel.«

»Ja, men jeg er jo da ikke saa gammel, saa jeg kunde da nok leve i nogle Aar og have Fornøjelsen af at holde to Køer for én, naar jeg fik det Stykke Jord til og lavede det til Græsning. Og Hr. Baronen kunde vel ikke sige til Enkebaronessen, at den Tøs kunde have fælt godt af at komme ud at tjæne. Hun gaar og smisker til min Peter, men han er jo alt for ung.«

»Saa . . . aa. Fy, er det saadan én?«

»Naa, det har Hr. Baronen aldrig mærket noget til?«

»Hvad kommer Mette Splyds Tøs mig ved?« sagde Baron-
en fornemt. »Tror De, jeg lægger Mærke til, hvad hun foretager sig?«

»Nej, det forstaar sig. Men om Hr. Baronen lod falde et Ord til Enkebaronessen . . .«

»Nej Gu' gør jeg ej . . . Men . . . men . . . men, hvorfor i

Alverden har De ikke for længe siden giftet Dem med Mette Splyd? Tag hende. Der er Tid endnu.«

»Det kan da ikke være Hr. Baronens Alvor.«

»Hvorfor ikke?«

»Jeg har aldrig haft Sind til hende.«

»Puh! Hvem faar den, han helst vil have?«

»Og saa er det da en farlig gammel Kasse — om Forladelse, Hr. Baron, og jeg er jo da ingen udlevet Mand, saa, om jeg skulde forandre mig«

»Saa meget des bedre, Iversen. Saa bliver Familien jo ikke forøget. Og De, som gammel Jægersmand, der er kendt med de enlige Skovstier, De kan jo altid tage Revanche. Hvad, Iversen?«

»He — ne—j. Det er jo meget naadigt af Baronen at spøge med mig, — men — «

»Ja, det Forslag vil jeg gøre Enkebaronessen. For jeg gider ikke høre mere Vrøvl om den Havejord. Farvel, Iversen. Det bliver derved. Ellers faar De aldrig Jorden, for Mette Splyd er ligesaa klog som De.«

Iversen gik med Gru i Hjærtet. Da Baronen var bleven ene, hug han Cigaren hen mod Porcelænskakkelovnen, saa Gnisterne røg vildt om i Stuen, og sagde:

»Den infame Tøs! Lægger hun sig efter Jægerdrengen? Saa skulde Pokker have Samvittighedsnag! Hvor det Bonderak efterhaanden bliver durkdrevent.

At gifte sig med Mette Splyd! Blive Nr. 3 hos saadan en gammel Kælling! Paa Tilbagevejen til sit Hus mumlede han en Masse Skældsord med Intervaller af Eder: Den Sjokke-Dorthe! (Eder) . . . den Grævlingetryne! (Eder) . . . den slatne Pandekage! . . . det sprukne Øltræ! . . . den platbenede »Muldhvalp«! . . . hun har akkurat ligesaa mange Haar paa Hovedet som en gammel Rotte paa sin Hale . . . det rimpede Madæble! . . . osv. osv. i det uendelige. Den Beskæftigelse forkortede ham Vejen

allenfals. I saaledes at lette sit fulde Hjærte tog han under en-
somme Vandringer i Skoven saa ofte Erstatning for den Tvang,
Livet paalagde ham: at tæmme sin Tunge og tale i saa dannede
Former, som han formaaede.

Da han kom hjem, skyndte han sig at gaa i Sæng. Der
laa han med Dynen op over Ørerne, bandte, skældte ud, ærgrede
sig og sukkede højt i sin Ensomhed, og da den Skovløberkone,
som gik ham til Haande, kom og skulde lave Middagsmad, er-
klærede han, at saa syg, som han var, vilde han ikke kunne faa
Mad ned i de første fjorten Dage.

Skovfogeden forsøgte paa at sove, men hver Gang han var
ved at daane hen, var det ham, som om Mette Splyds rynkede,
røde Ansigt, stramt omfattet af Huen med det stivede Lin, bøjede
sig tæt op mod hans som til Kys. Arrigt spyttede han langt ud i
Stuen og vendte sig bandende om paa den anden Side. Men
Huen og »det rimpede Madæble-Fjæs« kom ubarmhjærtig igen,
og dets Øjne gloede ham lige ind i Ansigtet. Lars Iversen
stampede fortvivlet med Fodbladene mod Benenden paa Sængen.

Mette Splyd red ham som en Mare. Og da Lars Iversen
var saa meget paavirket af det 19de Aarhundredes rationelle Livs-
opfattelse, at han ansaa' det for ganske unyttigt enten at vende
sine Tøfler eller ryge med Lysetande for at jage saadanne
Spøgelser paa Flugt, fandt han paa et andet Middel.

Han sluttede saaledes i sin Vaande:

Alt ondt kômmer af Feber. Feber kureres bedst med
Brændevin blandet med storkornet Krudt. Det havde han lært
af den gamle Lødberg, der var Skovrider paa Godset i hans
Barndom; han havde kureret baade Mennesker og Kvæg med
dette Arkanum; ja somme Tider havde han brugt Harlemmer-
draaber, men det var kun mod en af for mange Kartofflers Nyd-
else frembragt »Trommesyge«. Lars Iversen befølte sin Mave.
Nej, Trommesyge var der ikke Spor af, tvært imod, Hvælvingen
havde snarere givet sig en Smule som en Følge af Sindsbevæg-
elsen. Nej, hans Onde maatte være Feber.

Skovfogeden mindedes, at hans Herre, Baronen, en Gang, da han havde skudt en Ræv i hans Navn, i rørt Taknemmelighed havde foræret ham en halv Flaske gammel Rom og sagt til ham: Drik den med Andagt, Iversen, for det er fine Varer. Rigtig nok var han for Øjeblikket »ædende gal« paa Baronen, men derfor kunde hans gamle Rom jo være udmærket. Han havde tænkt at spare denne Rom til en højtidelig Anledning. Han havde i sin Tid grundigt overvejet, om Sønnens Konfirmationsdag kunde være passende Lejlighed, men han var snart kommen til det Resultat, at de Bondebæster, som vare hans Gæster den Dag, satte langt større Pris paa sød Punschekstrakt. Det gjorde han, Skovfoged Iversen, i Grunden ogsaa, men saadanne fine Sager var natyrligvis uhyre gode for Helbreden, det »var ikke for ingen Ting, at den . . . naa . . . den Baron var saa tyknakket og fedrygget. Det kom begribeligvis af de dyre Drikkesorter«.

En saadan Drik, blandet med grovkornet Krudt, maatte kunne hjælpe ham i hans Kvide. Ti strakte da Skovfoged Lars Iversen med en rask Beslutning Benene ud under Dynen, stak dem i et Par Trætøfler, trak den lille, bugede Flaske op, hældte et halvt Ølglas fuldt af dens Indhold, tog sit Krudthorn med det groveste Krudt i og sank den mekaniske Blanding i et Drag, efterfulgt af et: »Aa, ja, Herre du min Gud!«

Og Lars Iversen sov uden Forstyrrelse og Dobbeltgænger og Mareridt, til det blide og fine Oktobermorgenlys ramte hans aabnede Øjne.

Lidt tung i Hovedet var han. Han maatte orientere sig lidt, inden han fandt, af hvad Grund han skulde være gal i Hovedet . . . Da det var lykkedes ham at finde den rette Steming, gabede eller sukkede han højt, knyttede Næven i Retningen af det gamle Skovfogedhus og ønskede Mette og hendes Datter hen til et langt fjærnere og værre Sted end det, hvor Pebret gror.

Hans bespændte Bryst trængte til Luft. Han aabnede Vinduet og fik Udsigt til Mette Splyds Baghave, hvor faa

gamle Frugttræer stod midt i Plænen, hvor Græsset groede, som Vorherre vilde. Det laa bleggrønt i Morgensolen med lange Strimer Dug over. En Ko kunde godt gaa der endnu og glæde sig ved Tilværelsen. »Hvem der dog var Ko!« tænkte Lars Iversen, da han saa' det høje, fede, saftige Græs. Lars Iversen blev blød om Hjærtet. Ti, tænkte han, blev det Stykke Jord ordentlig behandlet, kunde det føde to Køer. Han havde én Ko, Mette Splyd havde én en til sikken en Mælkning! Kanske endnu en Ko, naar et lille Stykke af Humlehaven blev ryddet. Nogle Kalve var der Plads til i Mettes i lang Tid ubrugte lille Udhus.

Lars Iversen maatte holde sig for Øjnene for ikke at overvældes af de Drøvtyggerfantasibilleder, som tyngende sænkede sig over ham.

»Jeg kunde ligesaa godt have taget Kællingen for mange Aar siden. Et Asen har hun altid været, men jo længere hun har levet, desto værre Asen er hun bleven,« sagde han til sig selv. »Men det Stykke Jord vil jeg ha' . . jeg vil . . . jeg vil ha' det Stykke Jord« og Lars Iversen knyttede Haanden pegende ud mod den lyse Plæne med Frugttræerne i Guds Navn, lad mig saa tage den forbandede Kælling med i Købet, siden Baronens er det Bæst, som han nu en Gang er . . og siden han har den gamle Sidse til Moder . . . æh . . . bæh.

Lars Iversen vrængede og søgte efter Ævne at efterligne Enkebaronessens stive Holdning og langsomme Gang.

Lars Iversen gik ud i Skoven og brugte sin Økse, saa det susede under Huggene. Han anbragte dem hensigtsløst, hvor han kunde komme til, paa Vindfælder saa vel som paa dødsdømte Træer. Men det var rent lyriske, slet ikke forstmæssige Hug.

»Ædelgran har jeg aldrig prætenderet paa, Hvidgran ikke en Gang men en gemen gammel Fyrreskinke . . . ja . . ja . . . det er saa Livets Gang . . . skidt er det . . . men det kan vel aldrig blive anderledes.«

Han kom tilbage, og da stod Solen højt paa Himlen. Han kiggede ind i Mette Splyds Baghave. Græsset var blevet mørkere og saa' endnu appetitligere ud.

»Kanske tre Køer!« sagde Lars Iversen, løftede sin Brystkasse, sukkede og tog sin Beslutning. Han stak en stivet Flip fra oven ned i sit Brunels Halsbind, iførte sig Blanklæders Støvler og sin selvlavede Uniformsfrakke af grønt Klæde med støbte Bronceknapper, hver prydet med et af Skovens vilde Dyr i Relief. Frakken maatte finde sig i, at de nederste Knapper paa Grund af, at de sidste syv Aar havde lagt Aarringe af Fedt om hans Liv, ikke kunde naa sammen. Iversen tændte en Cigar, styrkede sig igen ved en Slurk af Baronens Røm og betraadte for første Gang i sit Liv Mette Splyds Stue — ikke uden Hjærtebanken.

Han ventede, at Husets Værtinde skulde blive yderlig forbavset. Men Mette Splyd havde været hos Enkebaronessen Gaarsdagens Eftermiddag, havde faaet fornøden Underretning, og hun havde straks fundet sig til Rette i Situationen, der, naar alt kom til alt, kun kunde gavne hende i pekuniær Henseende.

Hun sad i sin eneste gamle, haardsædede Lænestol, forberedt paa Repræsentation. Om hendes føre Skikkelse sad en ti Aar gammel, kirsebærrød ulden Kjole, som hun havde købt paa en Avktion i den forrige Skovriders Stærvbo, saa stramt, at den truede med at revne i alle Sømme. Sin sædvanlige Hue havde hun ombyttet med en af store Strimler omgiven, tæt Kappe. Nu maatte hun hæve sig ud over Bondestanden og give »Madamen«. End ydermere betegnede hun det ved hvide Bomuldsstrømper og Brunels Snørestøvler paa sine uhyre Fødder. Det, der hos andre Kvinder vilde hedde Smalben, og som hos hende var saa tykt som en forsvarlig Læg, hovnede frem som en tæt stoppet Pude inden for og oven over de korte Skafter.

»Føj for Fanden! klang Trodsen i Lars Iversens Indre, da han saa' sin paaoktroerede Genstand, men sit Ansigt havde

han efter nogen Forberedelse, inden han gik hjemme fra, faaet ordnet i de blødeste Folder, det kunde opdrive.

»Vil Iversen ha' et Glas Punsch?« sagde Mette Splyd med et saa dannet Tonefald, som hun kunde tvinge ind i sit brede sjællandske.

»Gaar det an paa Formiddagen, Madam Splyd?« sagde Skovfogeden ligesaa dannet.

Mette tog en dampende, hvid Fajancetepotte ud fra Kogehullet i Kakkellovnen og skænkede brun Punsch ud i to Ølglas.

»Det er af Ollendorffs fra Holbek,« sagde Skovfogeden, efter at have nippet til den.

»Er den ikke ret behagelig?« sagde Mette.

»Højlig,« sagde Lars Iversen.

»Velgaaende, Iversen!« sagde Mette og stødte sit Glas mod hans.

»Tak,« sagde Lars Iversen. »Gid Vorherre vilde glæde ethvert skikkeligt Menneske!«

»Ja, det maa vi saamænd alle bede til,« sagde Mette.

»Bare Menneskene kunde enes i al Ting, Madam Splyd. Saa vilde Livet være saare godt.«

»Ja, det har Iversen s'gu Ret i.«

Lang Pavse. Begge stak Næserne i Glassene og sugede langsomt ligesom i aftalt Andantetakt Draabe for Draabe ind af den meget søde Drik.

De betragtede hinanden over Glassets Rand. Fire smaa, listige Øjne mødtes. Men Situationen begyndte at blive uhyggelig. Begge sukkede:

»Aa — ja . . . saa gu'. Saadan er Livet!«

»Det er det, som det er,« sagde Mette.

»Ja lige akkurat,« sagde Iversen.

»Og det bliver ikke anderledes,« sagde Mette.

»Nej, Vorherres Skabelse kan ingen omstøde,« sagde Iversen.

»Nej, det er umuligt for os Mennesker,« sagde Mette og foldede Hænderne.

Et nyt Drag Punsch, en ny Pavse. Endelig sagde Mette:

»Ja Iversen, det kommer da Dem til at begynde.«

»Madam Splyd har da Aarene forud,« bemærkede Iversen, ikke uden en bittermandelagtig Tilsætning til Sødmen i Tonen.

»Jorden skal jo samles,« sagde Mette.

»Det skal den,« sagde Iversen.

»Lad os saa drikke dette Punscheglas ud hver paa sin Side,« sagde Mette i Læsetone. »og opvende vore Tanker til . . . til den Kant, hvorfra alene Velsignelsen kan udgydes over et ægteviet Par.«

»Vi skal vel løse Kongebrev?« sagde Iversen, mens han hostede og spyttede med bortvendt Ansigt.

»Det koster nok 16 Daler i gamle Penge,« sagde Mette. Men det kommer vi vel ud over. . . . Men det er vist bedst, at Iversen ser, hvad der er af Uldent og Linned . . . saadan rent ud sagt. Iversen kan tænde en ny Segar (Mette tog en Papirspakke ned fra en Dragkiste), det er af dem til tre for otte Skilling i gamle Penge.«

Der var meget hjemmegjort Tøj i Mettes Skuffer i Storstuen. Men Lars Iversen var for meget af en moderne Mand til ikke at tænke:

»Hvad skal jeg med alt det? Det skal, min S'æl, under Hammeren, naar jeg faar Magt over det.«

Mette følte sig aabenbart skuffet ved Skovfogedens kølige og fremtvungne Beundring af det, hun i en lang Aarrække havde dynget op af uproductive Flidsfrembringelser. Iversen mærkede det, og sagde til sig selv:

»Noget maa der gøres for en Ordens Skyld, og han omsatte sin indre Stemme i en praktisk Handling, idet han, efter at have strøget sit stive Overskæg og befriet det fra Punschlævningerne, gav Mette Splyd et Kys paa Munden.

»Nej Gud frelse og bevare os, Iversen!« sagde Mette og tørrede sin Mund med Forklædet.

Jo, det skal til, især blandt Folk udenfor Bondestanden,« sagde Skovfogeden, mens han energisk kvalte et Suk, tog Afsked og gik.

Da han var uden for Døren, sagde han:

»Det var overgemt Kødmad.«

Han satte sig i det Vindue, hvorfra han kunde se Mette Splyds Baghave, og mod hver Følelse af Modbydelighed, der rejste sig i ham, stillede han tre Køer op. De tomme Mellemrum, hvori Køerne ikke ret vilde lystre hans Fantasis Bud og forlangte at reduceres til to, udfyldte han med dæmpede Forbandelser mod sin Herre, Baronen.

Fjorten Dage efter havde Skovfoged Lars Iversen, 52 Aar gammel, og Enken efter de to sidste Skovfogeder i Strandholt Hestehave, Mette Splyd, 59 Aar gammel, Stuebryllup hos Præsten. Nærværende vare kun de lovbefalede Par Vidner.

Mirakelkure.

Sympatimidler. — Folkemedicin. — Arkana.

Naar man aabner en Geologi, vil man snart træffe en af de Oversigtstegninger, ved hvilke Geologerne pleje at fremstille de forskellige Jordlags Forhold til hinanden og deres Aflejring det ene efter det andet. Man vil da se øverst oppe et tyndt Lag Muldjord og under det lejret Lag efter Lag, det ene ældre end det andet, hvert med sine karakteristiske Dyr- og Plantelevninger. Paa mange Steder afbrydes Regelmæssigheden derved, at Sænkninger og Hævninger eller vulkanske Udbrud have løftet dybere Lag op, saa at de komme Overfladen nær eller endog bryde helt igennem til Dagens Lys; paa andre Steder ligge Lagene saa regelmæssigt og roligt, som de have ligget der i Aartusender, og som de vel fremdeles i Tiderne ville blive liggende.

Hvis det var muligt at give en lignende grafisk Fremstilling af et moderne Menneskes Bevidsthed, saa vilde man øverst, dækkende alt det øvrige, finde et tyndt Lag naturvidenskabelige Forestillinger og Kundskaber, der tilsyneladende omfattede og dækkede alt, men gennem hvis Sprækker og Huller man paa mange Steder vilde kunne se ned til de dybere Lag; under denne Overflade

Ved Udarbejdelsen er benyttet følgende Værker: Grimm: Deutsche Mythologie. — De Gubernatis: Mythologie des plantes. — Hahn: Die Geheimmittel. — Henrik Harpestrængs danske Lægebog. — Krebel: Volksmedizin in Russland. — Lubbock: The origins of civilisation. — Petersen: Lægekunstens Historie. — Samlinger til jydsk Historie og Topografi, III. og IV. Bind. — Schnetzler: Die Geheimmittel. — Tiele: Kompendium der Religionsgeschichte. — Tylor: Primitive Culture — foruden hist og her andre Forfattere.

vilde man da finde Lag paa Lag af franske Revolutionsideer blandede med patriarkalsk-absolutistiske Forestillinger, middelalderlig Krafforgudelse sammen med Brudstykker af romantisk Kvindekultus, kristelige, jødiske og persiske Religionsaflejringer i forskellig Mægtighed, men dybest nede, i de stærkeste Lag, de gamle, uudrydelige Forestillinger fra Menneskehedens Barndom, som hos alle Folkeslag leve i Æventyr og Folkesagn, og som hvert Øjeblik gennembryde alt det overliggende og komme frem i Dagslyset under forskellige Forklædninger, snart som Folketro og Ammestuehistorier, snart i psevdovidenskabelige Teorier om Livet efter Døden, Aandernes Samkvem med Menneskene, Spiritisme o. s. v.

Et af de Punkter i vor Bevidsthed, hvor det er let at grave en Schakt ned til de dybeste Lag, er den populære Opfattelse af Lægevidenskab og Lægekunst; det er jo ikke saa længe siden, at selve Lægevidenskaben har sluppet de sidste Baand, som knyttede den til det overnaturliges Verden. Endnu for et halvt Aarhundrede siden kunde en af Københavns bekendteste Læger anbefale sine Patienter at anvende saakaldte Sympatikure, og i Lægebøger fra Slutningen af forrige Aarhundrede vil man finde Sygdomsforklaringer og Raad, der for den moderne Videnskab tage sig ud som rent Nonsens, naar man ikke ser dem i Belysning af den historiske Udvikling.

Medens Videnskaben nu helt har sluppet Mystikens Skyggehaand, holder der sig endnu hos Lægfolk en stor Tilbøjelighed til at anvende Lægemidler, hvis Virkning mere eller mindre bevidst søges i hemmelighedsfulde, overnaturlige Kræfter. Og det er ikke alene blandt Bønderne eller Byalmuen at man finder denne Higen mod det mystisk-meningsløse, helt op gennem alle Samfundslag kan man faa Beretninger om vidunderlige Kure, foretagne ved Sympatimidler eller om aandebesatte Individuer, som i en ekstatisk Tilstand kunne erkende Sygdommens Natur og give Anvisning paa den rette Behandling uden selv at have nogen Forstand derpaa, alt ved de Aanders Hjælp, som antages at tale gennem dem under Besættelsen, den magnetiske Søvn eller hvad Klædebon, man ellers vælger til at hylle disse gamle, overtroiske Forestillinger i.

Ved nu at gennemgaa den folkelige Lægemiddellære finder man snart, at der trods den tilsyneladende usammenhængende Vrimmel af Raad og Formler findes visse Systemer af Forestil-

linger, som med meget smaa Ændringer stadig vende tilbage hos alle Folkeslag. Allerede den Omstændighed, at disse Ideer ere saa vidt udbredte, at man f. Eks. kan finde nøje tilsvarende Folkeraad hos vor Bondealmue og hos Buskmændene i Afrika, eller at Paris' og Londons mest feterede Medier gøre ganske de samme Kunststykker og paastaa, at de ere i Besiddelse af netop de samme Ævner som de siberiske Troldmænd, tyder paa, at de tilgrundliggende Forestillinger have en ældgammel Oprindelse, men dette bliver endnu mere øjensynligt, naar man gennem Litteraturen søger tilbage til det Tidspunkt, da de først opstod.

Fra Nutiden vises man da først tilbage til Middelalderens Magi og Djævlbesættelse, dens Alruner og Amuletter, dens Besværgelser og Mirakler, men Middelalderen havde atter denne Tro paa det mirakuløse dels fra de barbariske Folkeslag, der grundede ny Riger af Romerrigets Brudstykker, dels som Overlevering fra den latinske Dæmonlære, dels endelig gennem de kristelig-religiøse Forestillinger direkte fra Orientens undermættede Fantasi. Følger man Lægekunstens Historie i Evropa tilbage til Grækenland, staar man atter ved Underets Port, og jo længere man gaar tilbage til Ægypternes og de gamle asiatiske Folkeslags Lægevidenskab, desto mindre Rolle spiller Erfaringen og den sunde Fornuft, og desto mere breder det mirakuløse sig.

Mange af de Folkemidler, som endnu i vore Dage finde troende Tilhængere, have imidlertid deres Rod i en saa primitiv Naturopfattelse, at selv de ældste nedskrevne Traditioner ere komne ud over dette Standpunkt, og vi nødsages derfor til at søge deres Oprindelse endnu længere tilbage i de Tider, da Skriftsproget endnu ikke var opfundet eller dog alene var de indviedes, Præsternes, Ejendom, da Folket levede som Nomader eller maa-ske endog som Jægere, og da Redskaberne var af Træ, Sten og Ben.

Da nu Historien glipper her, maa man søge Oplysninger paa anden Maade, og det er nu saa heldigt, at man kan finde Folkeslag, der i Levevis, Kultur og Tankegang endnu staa paa samme Trin som hine Oldtidens tusend Aar fjærne Nationer, og man kan saaledes ved deres Hjælp udfylde Hullerne og kaste Lys over meget, som den historiske Forskning alene ikke vilde kunne klare.

Man vil nu vistnok møde den Indvending, at man ikke kan drage nogen Slutning fra Tankegangen hos Nutidens saakaldte

vilde og uciviliserede Folk til Fortidens Pælebyggere og Stenøksemænd, at disses hele Tankesæt og Forestillingskreds kan have været en ganske anden. Denne Indvending taber dog det meste af sin Betydning derved, at vilde Folkeslag af ganske forskellig Race og fra vidt fra hinanden liggende Egne have næsten ensartede religiøse Forestillinger, naar de i andre Henseender, som Levevis, Haandværksdygtighed, Vaaben o. s. v., staa omtrent paa samme Trin, og at de uciviliserede nulevende Folkeslags religiøse Begreber svare til dem, der herskede hos de af Oldtidens Folkeslag, der stod paa et lignende Udviklingstrin. Man ledes derved til den Mening, at Naturopfattelsen og de religiøse Forestillinger i de store Træk ere afhængige af hele Udviklingen, saaledes at Menneskeheden i det væsentlige gennemløber de samme Stadier, lige saa vel med Hensyn til religiøse Forestillinger og Naturopfattelse som med Hensyn til Levevis og Kunstfærdighed. Forskellen bliver da kun, at nogle Folkeslag skride raskere frem, bearbejde Stoffet hurtigere og bringe mere ud deraf, medens andre kunne blive staaende i Aartusender tilsyneladende paa samme Punkt, overleverende de samme Forestillinger og den samme Levevis fra Fædre til Sønner, stivnede som Mærkepæle i Menneskehedens Udviklingshistorie eller som Larver, der ere spiddede i et Naturaliekabinet's Skabe og aldrig ville naa Tilværelsens højere Former.

Det er let at nævne Idégrupper, der genfindes hos alle Folkeslag; en saadan er f. Eks. den Forestilling, at der bestaar en hemmelighedsfuld Forbindelse mellem Fødens Egenskaber og den, der ernæres ved den. Derfor betale Malajerne i Singapore høje Priser for Tigerkød, skønt dette ikke smager godt, idet de vente at blive stærke og modige som Tigre ved at spise det. Tylor fortæller, at en engelsk Købmand i Shanghai under Taiping-Oprøret en Gang traf sin indfødte Tjæner med et Menneskehjærte og af ham fik den Oplysning, at det var Hjærtet af en tapper Oprører, og at Tjæneren nu vilde koge og spise det for at blive modig. Ny-Seelænderne drive Konsekvensen saa vidt, at de lade spæde Børn synke Smaaasten for at gøre deres Hjærte haardt, ligesom de voksne Krigere æde en Del af deres slagne Fjendes Legeme for at erhverve hans Kræfter og Mod. Araberne sige om sig selv, at de ere hævngherrige og stridbare, fordi de spise Kamelens Kød, og i nordiske Sagn kan man finde Beret-

ninger om, at man spiste Bjørnens Hjerte for at blive stærk og modig, kort over hele Verden findes Spor af denne Tro.

For et primitivt Standpunkt synes denne Tanke ogsaa at være meget nærliggende, og man kan let gøre Prøve herpaa ved at se, hvor naturlig den forekommer Børn. Lubbock fortæller, at han har hørt en lille Pige med megen Alvor forklare sin yngre Broder, at man blev dum, naar man spiste for meget Gaasesteg, og det er sikkert en Slutning, som de fleste Børn uden Betænkning ville anerkende som rigtig. Paa mange Punkter i Menneskehedens Historie er denne Forestilling dukket op igen, og endnu saa sent som i Slutningen af det 17de Aarhundrede diskuterede franske Læger med Opbydelse af hele deres Lærdom det Spørgsmaal, om Indsprøjtningen af Lammesblod i et Menneskes Aarer kunde antages at ville have en blidgørende Indflydelse paa hans Karakter.

En anden Tro, som har spillet en stor Rolle i den ældre Medicin og næsten er ligesaa udbredt som den førstnævnte, er den, at Planter, Stene o. s. v., der ved deres Farve eller Form minde om en eller anden Legemsdel, eller som ved lignende udvortes Egenskaber lede Tanken hen paa et bestemt Sygdomssymptom, maatte have en særlig helbredende Ævne for denne Legemsdels Sygdomme eller det bestemte Sygdomssymptom; denne Forestilling blev i Middelalderen sat i System af Paracelsus, og »Signaturlæren« henføres ofte til ham, men den er langt ældre, og Paracelsus havde faaet den fra Folketroen. Eksempler paa saadanne Midler ere Safran og Svaleurt, der paa Grund af deres gule Farve anvendtes mod Gulsot, Øjentrøst mod Øjensygdomme, fordi dens Blomster havde nogen Lighed med et Øje o. s. v.

Søger man nu Oprindelsen til al folkelig Sygdoms- og Helbredelseslære, ledes man tilbage til Menneskehedens aller tidligste Forsøg paa at finde en Forklaring for de Naturbegivenheder, som de iagttog og som paa saa mange Maader greb ind i deres Liv. Naar de ældste Mennesker saa Solen staa op og gaa ned, saa Dag og Nat skifte, hørte Vindens Tuden eller saa Skyerne sejle over deres Hoveder, saa søgte de som rimeligt en Forklaring paa alle disse Fænomener, og de fandt den ved at tillægge hele Naturen Vilje og besjælet Liv. Solen tænktes som et besjælet Ildhjul eller som en Gud, der kørte Solvognen hen over Himlen, Skyerne vare Himlens Køer, i Vinden hørtes Aandernes Stemme,

kort alt, Floder, Kilder, Planter, Stene, Himmellegerer blev besjælede Væsner.

Denne Naturopfattelse kende vi fra Oldtidens tidligste Hymner og Sagn, men den findes endnu hos vilde Folkeslag og drives der endog til de videste Konsekvenser. Buskmændene troede for ramme Alvor, at en rejsendes store Vogn var Moder til den mindre, og de foragte den Pil, som en Gang har forfejlet sit Maal, medens de betragte den, der har ramt, som en klog og dygtig Pil; de ville derfor hellere lave nye Pile, selv om dette koster nok saa megen Tid og Umage, end samle de Pile op, der ere skudte forbi. Paa Tahiti herskede ligeledes den Tro, at alt, selv Redskaber og Brugsgenstande, havde en Sjæl, og der var særegne Teorier om, hvorledes det gik denne Sjæl, naar Genstanden gik i Stykker, eller naar Planten visnede.

Ved Sjæl forstaas dog efter denne Opfattelse ikke noget ganske ulegemligt, men en taage- eller skyggeagtig Substans, der findes i ethvert Menneske og Dyr, og som er den egentlige Grund til alle Handlinger og Egenskaber. Under almindelige Forhold er Sjælen fast knyttet til det Legeme, i hvilket den opholder sig, men under særlige Vilkaar kan den for en Tid eller for bestandig skilles derfra og da vise sig som et Syn eller en Skygge for andre; den kan midlertidig tage Ophold i et andet Væsen, hvad enten dette er Menneske eller Dyr, den faar ved Livets Ophør en Art selvstændig Tilværelse og har da mer eller mindre fuldstændig den samme Trang til Føde, de samme Følelser af Kærlighed og Had, som det Individ, den tidligere besjælede, og den har som oftest lige saa stor eller endog større Magt til at gavne eller skade som det levende Individ.

Denne Opfattelse føres nu videre ogsaa til Planter og livløse Genstande, deres Forhold og Egenskaber tilskrives ogsaa en saadan Sjæl, og nu har man en Forklaring paa alt, hvad der kan ske, ligefra Solens Bevægelse og Jordskælv til det daglige Livs mindste Hændelser, som den, at et Redskab gaar itu, eller at en udskudt Pil forfejler sit Maal; alt beror paa de Aander, som findes overalt og som snart ere venlige, snart drillende eller fjendske mod Menneskene.

Det forstaas nu let, at Sygdommene, hvis Oprindelse det tidt kan være saa vanskeligt at efterspore, og som kunne komme saa pludselig og umærkelig, maatte finde deres Forklaring i Aand-

ernes Indflydelse, og denne Teori findes da ogsaa hos alle uciviliserede Folk hele Jorden over.

I den simpleste og raaeste Form findes denne Lære hos Mintiraerne, et lavt staaende malajisk Folk; for hver Sygdom kende de en særegen Aand, »Hantu«, en for Kopper, en for Brystsygdom o. s. v., og naar der en Gang optræder en ny Sygdom blandt dem, vil man straks, samtidig med at man giver Sygdommen et Navn, ogsaa udfinde en Hantu, der foraarsager den, ja saa vidt drives dette, at naar en Mintira bliver saaret og ser Blodet strømme ud, saa forklarer han det ved, at en Hantu har sat sig ved Saaret og suger.

Da Sygdomsaanden som alle andre Aander antages at have en Art legemlig Personlighed, er det rimeligt, at man søger at holde smitsomme Sygdomme borte ved rent mekaniske Midler. Er der udbrudt Kopper i en Landsby, lægge Naboerne Tjørn og Krat paa de Stier, som føre der hen, i den Tro at Sygdomsaanden saa skal have nogen Vanskelighed ved at komme ad den Vej. Den samme Tro bevirker, at forskellige indiske Stammer hælde ildelugtende Olier paa Jorden omkring deres Hytte for at skræmme Sygdomsaanderne bort.

Patagonierne mene ligeledes, at enhver Sygdom skyldes en Aand, som er trængt ind i den syge, og deres Troldmænd bære derfor Trommer bemalede med Djævlé for straks at kunne skræmme Aanderne bort ved Trommeslag. Denne Sygdomsopfattelse findes hos alle Amerikas Stammer helt op til Grønlanderne ligesom hos alle Negerfolk, og i Østafrika er Betegnelsen for en sindssyg simpelthen »en, der har Djævlé«.

Den samme Opfattelse fandtes ogsaa i Oldtiden. Homer betegner en Mand, der led af en svær Sygdom, som »en, der sledes af en plagende Dæmon«, Pythagoras mente at Sygdomme skyldtes Dæmoner, der levede i Luften, og det græske Ord Epilepsi, som endnu bruges for at betegne en særegen Form af Nervesygdom (Ligfald), betyder ligefrem Grebethed eller Betagethed o: af en Dæmon. Gennem hele Oldtiden opfattede man Sindssygdomme som en Besættelse af Aander, og paa dette Omraade har Teorien haft størst Indflydelse og bevaret den længst. Det var jo ogsaa let forstaaeligt, at man ikke kunde forklare sig Tale og Handlinger, som stred ganske mod det fornuftige, paa anden Maade end ved at antage, at en ond Aand havde taget Bopæl i den syge og nu drev sit Spil gennem ham. Vi skulle

senere se, hvorledes denne Opfattelse fra Grækere og Romere nedarvedes til den senere evropæiske Civilisation, hvor den gennem mange og lange Aarhundreder fik en ganske uangribelig Karakter ved at træde i nøje Forbindelse med den officielle Religion.

Naar man gaar ud fra, at enhver Sygdom skyldes en skadende Aand, saa er det klart, at man for at bevare sig mod Sygdom eller for at helbrede den maa tage sin Tilflugt til saadanne Midler, hvis Virksomhed ligeledes beror paa overnaturlige Kræfter. Lysten til at samle mærkelige eller ualmindelige Genstande er fælles for hele Menneskeheden, og meget jævnlig knytter der sig til denne Tilbøjelighed den Forestilling, at saadanne sjældne Genstande bringe Lykke; Amuletter, Relikvier, indviede Medailler, Lykkeskillinger og saadanne Ting holdes i Ære selv af civiliserede Folkeslag, men i sin Renhed som Udtryk for Folkets religiøse Følelse er den saakaldte Fetischkultus dog kun almindelig hos lavtstaaende Folk.

Ordet Fetisch er af portugisisk Oprindelse og dannedes af de første Opdagere for at betegne de magiske Genstande, hvormed Negrene i Vestafrika behængte deres Legemer, for at beskytte sig mod Sygdom og Fare af enhver Art. Som Fetisch kan alt anvendes: Tænder og Klør af Dyr, Fuglenæb, Muslingskaller, Træstykker, Planter, Smaasten; Valget er ganske vilkaarligt, kun ledet af den øjeblikkelige Indskydelse, men som oftest vælges dog en Genstand, der ved Farve eller Form er lidt paafaldende og afvigende fra det almindelige; den er da en Fetisch og antages at være Bopæl for en Aand, der beskytter Bæreren af Fetischen.

I en omtrent 100 Aar gammel Rejsebeskrivelse fortæller Forfatteren, hvorledes han en Dag besøgte en gammel Neger, der sad i sit lille Fetischhus omgivet af alle sine tusende Rariteter som Fuglefjær, Smaasten, Menneskehaar o. s. v.; han spurgte ham nu ud, om han ogsaa havde mærket nogen Gavn af alle disse Skatte? Ja, det var Negeren ganske sikker paa, han kunde nævne talrige Eksempler paa, hvorledes én Fetisch havde skaffet ham Held i Fiskeri, en anden havde beskyttet ham i en overhængende Fare, en tredje havde hjulpet ham med at udfinde og straffe en Tyv o. s. v.

Den rejsende spurgte ham nu videre, hvorledes han fandt ud, hvad der var en Fetisch og tog som Eksempel en rund Sten

paa et Hønsægs Størrelse, der laa i Fetischhuset. »Ja, den havde givet sig meget tydelig til Kende; det var en Gang, da han skulde ud paa en besværlig og farefuld Rejse, saa var han lige uden for sin Dør snublet over denne Sten; han tog den op, stak den til sig og Ekspeditionen løb lykkelig af; siden den Tid havde den desuden vist sin Kraft paa mange Maader.«

Saaledes var det i Afrika for 100 Aar siden, og læser man moderne Rejsebeskrivelser, ser man, at det er saaledes den Dag i Dag; saa udbredt er Fetischtroen, og saaledes er den udviklet til at være Forklaring paa alle Livets Hændelser, at selv Evropæere ved at leve nogen Tid blandt Negrene smittes af Troen paa Fetischerne og disses magiske Kræfter.

Fetischlæren findes hos mange andre Folkeslag end Negrene; hos de germaniske og skandinaviske Folk findes saaledes Planter som scabiosa succisa — Djævelsbid, som beskytter den, der bærer den paa sig, mod Djævelens Anfægtelser; efter Folketroen beskytter forskellige Ædelstene mod Gift, Jærn mod Aander. Henrik Harpestræng, der levede i Danmark i det 13de Aarhundrede, siger om Korall: Corallus hedder en god Sten . . . ; han duer for Storm og stiller haardt Vejr, og han duer mod Trolde og Torden

Blandt de Folk, som endnu ikke kende Skrivekunsten eller hvor denne er i Hænderne paa enkelte indviede, bliver det skrevne altid regnet for en særdeles mægtig Fetisch; alle kende fra de gamle nordiske Sagn Runernes Magt til at vække Storm, stille Blod, fremkalde Kærlighed o. s. v., og denne Ærbødighed for det skrevne er vidt udbredt.

En Missionær i Nordamerika beretter, at Indianerne vare overbeviste om, at han havde en Aand i sin Bibel, fordi han straks kunde sige dem, hvad Side de havde slaaet op uden først at tælle de foregaaende Blade; endnu mere karakteristisk er følgende Historie: En Indianer blev sendt med nogle Brød og et Brev til en Nabomission. Da han kom der hen, saa man, at der manglede nogle Brød i det i Brevet opgivne Antal, og Indianeren maatte gaa til Bekendelse, at han havde spist dem paa Vejen. Han var nu overbevist om, at der havde været en Aand i Brevet, som havde beluret ham, og da det næste Gang blev betroet ham at bringe Brød og et Brev af Sted, skjulte han Brevet under en Sten, medens han spiste et Par af Brødene og troede sig nu ganske sikker, da Aanden jo ikke havde kunnet se ham.

I Afrika ere skrevne Besværgelsesformularer meget almindelige; Mungo Park traf en Gang, da han var i stor Nød, en Neger, der tilbød ham et solidt Maaltid for en skreven Besværgelse. Han malede da Negerens Skrivebræt helt fuldt paa begge Sider, og den lykkelige Ejermand af Besværgelsen vaskede den nu af med lidt Vand og drak dette, og til sidst slikkede han Skrivebrættet omhyggelig af for at faa alt med.

Ogsaa de muhamedanske Stammer bruge skrevne Amuletter, som sædvanlig ere Vers af Koranen; disse antages at beskytte mod Fare, Sygdom og Saar; dog undtage de praktiske Arabere Skudskaar, da Krudtet ikke var opfundet paa Muhameds Tid og han derfor ikke havde nogen Anledning til at give Hjælpe-midler derimod.

Hos mange Folkeslag er det ikke givet alle at finde den rette Fetisch. De have derfor en særlig uddannet Kaste af Præster, Troldmænd eller Læger, da disse tre Funktioner altid forenes i samme Person; disse særlig udrustede og uddannede Individer have da det Hverv at sætte sig i Forbindelse med Aanderne, udfinde den, som har foraarsaget Sygdommen eller truer med Ulykke og Sot og angive Midlerne til at besejre, forjage eller for-sone dem.

Idet man gaar ud fra, at Sygdomsaanderne have en Art legemlig Personlighed, søge Troldmændene hos mange Stammer ved en eller anden Fremgangsmaade at drive den ud af den syges Legeme. Hos mange vilde Folk suges saaledes Sygdommen ud; dette er den eneste Lægemetode, som Indianerne i Paraguay kende; Lægen sætter sin Mund til det syge Sted og suger stærkt, og efter hver Sugning spytter han ud; af og til trækker han Vejret dybt og blæser paa det smertende Sted, og paa denne Maade fortsættes Behandlingen i mange Timer. Denne Behandlingsmaade genfindes gennem hele det amerikanske Kontinent helt op til Polarlandene. I Sydafrika er f. Eks. Kuren for en Forstuvning, at Troldmanden suger i nogen Tid og saa spytter en eller anden Genstand ud, som paastaas at være Sygdommen. Da Troldmændene paa mange Steder faa Betaling for hver Sygdomsaand, som de paa denne Maade kunne udsuge, er det let forstaaeligt, at en Sygdom ofte først kan helbredes, naar et større Antal Smaasten, Træstumper o. s. v. ere spyttede ud som udsugede af den syges Legeme. Udsugningsbehandlingen findes ogsaa i Avstralien og er saaledes næsten universel; det er derfor maaske

ikke helt umuligt, naar Lubbock mener, at man i denne udbredte Folketro finder Roden til det bekendte Ammestueraad mod enhver Smerte, »at blæse paa det smertende Sted og saa kysse det«.

Fremgangsmaaden er imidlertid ikke altid saa læmpelig; blandt de indfødte paa Borneo behandles visse Former af nervøse Lidelser hos Kvinder paa den Maade, at man kaster et Klæde over Patientens Hoved og dernæst prygler hende med en stor Stok, idet man gaar ud fra, at det er Sygdommen, ikke Patientten, der føler Slagene. Naar nu Troldmanden af den syges Klager og Skrig har fundet ud, hvad det er for en Aand, som har foraarsaget Sygdommen, kan han fortsætte Behandlingen paa samme Maade, indtil han antager, at Aanden er drevet ud. Hyppigere hænger man dog en Snor med mange Knuder om den syges Legeme for at hindre Aanden i at slippe bort; den syge kastes nu ned paa Jorden, og Lægen tramper saa længe om paa hendes Mave og Bryst, til Aanden er dræbt.

Saa mærkelig som denne Fremgangsmaade end synes os, er den dog vidt udbredt. Mongolerne anvende saaledes mod Epilepsi først Moschus, saa Besværgelse, og naar alt andet glipper, prøve de at forjage Sygdommen ved en grundig Dragt Prygl.

Ligesom Sygdommen skyldes Besættelse af Aander, saaledes er det en almindelig Tro, at Lægen for at kunne udfinde og besejre Aanden maa komme i en særlig abnorm Tilstand, maa blive besat af en mægtig Aand, som er stærkere end den, der har foraarsaget Sygdommen, medens Troldmanden selv, naar han atter vender tilbage til den naturlige Tilstand, som oftest ikke véd, eller lader som om han ikke véd, hvad han har sagt under Ekstasen. En Type paa denne Art Troldmænd er de saakaldte Schamaner, der ere de eneste af Folket anerkendte Læger i den nordlige Del af Rusland, i hele det nordlige Asien og helt ind i Nordamerika. En saadan Schaman hører gjerne til en Slægt, i hvilken denne Begavelse nedarves; han forbereder sig ved at forlade Hytte og Hjem, ved at faste i lang Tid, ved at undgaa alt Samkvem med Mennesker og ved at gruble over Aandernes Vilje, saa længe til hans Fantasi er opfyldt af Syner, hans Søvn afbrudt af Drømme og han selv i Stand til at hensætte sig vilkaarlig i en abnorm, ekstatisk Tilstand.

Naar nu en Sygdom rammer en af Sibiens Nomader, henter man en Schaman; denne ifører sig da sin Troldmandsdragt, der bestaar af en kort Kaftan besat med Bjælder, raslende

Stykker Jærnblik, klaprende Træstykker, smaa Læderremme o. s. v. Han sætter sig nu ned paa et Tæppe, der er bredt paa Jorden, synker hen i dybe Betragtninger, gaber, rækker sig og mumler Bønner og Besværgelser. Efterhaanden bliver hans Stemme stærkere og stærkere, til sidst skriger og raaber han af fuld Hals; han springer op, griber sin lille Tromme og løber rundt, stadig trommende og skrigende; Sveden strømmer ned af hans Legeme, Øjnene staa stift i Hovedet, hele hans Krop sitrer af uvilkaarlige Trækninger, og hans Stemme har ganske tabt sin menneskelige Klang, han udstøder kun Hyl, ikke artikulerede Ord. Endelig styrter han ganske udmattet ned paa Tæppet, han ligger nogle Minuter med pustende Aandedrag og tilsyneladende bevidstløs, saa rejser han sig op og tilkendegiver Aandens Fordring, der som oftest gaar ud paa, at man skal ofre et eller andet nærmere betegnet Stykke Kvæg. Varer Sygdommen desuagtet ved, maa der foretages en ny Besværgelse eller tilkaldes en anden Schaman, og saaledes gaar det videre, saa længe Sygdommen varer og den lidende endnu har noget at ofre.

Den samme Metode bruge Grønlændernes Angekokker med deres Trylletonne og Hensynken i magisk Søvn, den kan findes paa alle Sydhavsøerne og paa mange andre Steder. I Vatnsdæl Saga berettes, at Ingemund lukkede tre Finner inde i en Hytte; deres Legemer blev da stive, og de sank hen i en Tryllesøvn, der varede tre Døgn; i denne Tid havde deres Sjæl forladt dem og var faret til Island for at undersøge den Egn, hvor Ingemund skulde bosætte sig, og da Sjælene kom tilbage og Finnerne atter vaagnede op, kunde de give en nøjagtig Beskrivelse af Vatnsdæl. Ogsaa den klassiske Oldtid havde sine Schamaner, og naar man læser, hvorledes Præstinden i det delfiske Apollotempel grebes af Guddommen, der fik hele hendes Legeme til at skælve og tvang hende til at udstøde Klager og Skrig, indtil hun endelig i den højeste Ekstase og saa godt som ubevidst fremførte uforstaaelige Ord, der tydedes af Gudens Præster, saa maa man uvilkaarlig sammenstille Oraklerne, saaledes som de endnu bevaredes i Grækenlands Blomstringstid og langt senere, med Grønlands Angekokker og Jakuternes Schamaner.

Endnu en Ejendommelighed ved Schamanismen fortjener at fremhæves; efter dens Teorier er Aandebesættelsen ikke indskrænket til den syge og til Troldmanden, ogsaa livløse Genstande, som Stene eller Stokke, kunne blive Sædet for Aanderne

og blive da i Stand til at foretage Bevægelser, ligesom de jævnlige blive Aandernes Redskaber til at udpege den, der er skyldig i en Forbrydelse o. l.

Blandt Mongolerne opdages en Tyv derved, at en af deres Lama'er tager en Bænk og med mange Ceremonier og Besværgelser drejer den rundt i forskellige Retninger; til sidst stiller den sig, efter hans Sigende af sig selv, i en bestemt Retning; Lama'en sætter sig over Skrævs paa den og paastaar nu, at den løfter ham op og bærer ham hen til den skyldiges Telt. I Centralafrika foretages en lignende mirakuløs Retsforfølgning derved, at Troldmanden udtager fire unge Mænd og lader dem to og to holde hver i sin Ende af en Stok. Nu foretages i lang Tid Besværgelser med Hyl, Trommen, Skralden og Dansen omkring disse fire Mænd, indtil de efter nogen Tids Forløb komme i en ekstatiske Tilstand: de stirre vildt, Skummet staar dem ud af Munden; stadig holdende fast i Stokkene snurre de rundt og fare af Sted i vildt Løb, hvorpaa de komme tilbage blødende og saarede af piggede Planter og Tjørne og styrtede sammen uden for et af Teltene, medens Stokkene rulle hen for den skyldiges Fødder. Efter Negrenes Opfattelse er det Stokkene, som først blive besatte og som dernæst drage Mændene med sig og tvinge dem til at udføre deres vilde Løb for at holde fast.

Foruden de tidligere nævnte Behandlingsmaader: Udsugning og Udprygling af Aanderne, findes der en stor Mængde andre Midler, som benyttes af vilde Folkeslag mod Sygdomme. Videst udbredte ere Ofrene; det er jo naturligt, at man søger at forsone Sygdomsaanden ved at ofre en Del af sin Ejendom, sit Kvæg, eller hvad man ellers har kært. I sin raaeste og vildeste Form kan dette udarte til Menneskeofre af Børn, Slaver eller dem, der frivillig tilbyde at ville gaa i Døden; Sagnet om Admet og hans trofaste Hustru Alkeste viser, at man har kendt denne Art Menneskeofre i det gamle Grækenland. Ogsaa de gamle Nordboere drev Menneskeofre efter temmelig stor Maalestok; saaledes berettes om Kong Ön den gamle i Upsal, at han for at opnaa en høj Alder ofrede sine ni Sønner, den ene efter den anden og derved ogsaa naaede at blive saa gammel, at han ikke mere kunde gaa, men blev som et lille Barn. I Vestergøtland besluttede man paa den sorte Døds Tid at forsone »Digerdøden« ved et Menneskeoffer, og da to Tiggerbørn just kom vandrende, begravede man dem levende.

Som oftest lade Aanderne sig dog nøje med Ofret af et eller andet Dyr, hvis Kød da tilfalder Præsterne, og der kan derfor til Ofre kun bruges saadanne Dyr, hvis Kød er brugbart til Føde, da Aanderne have den samme Smag og Tilbøjelighed som deres Tjænere.

Hvor Menneskeofrene efterhaanden gaa af Brug, formildes de, saa at man kun ofrer en lille Del af sit Legeme; saaledes hugge Mødre i Syd-Indien et Led af en Finger for at frelse det syge Barns Liv, og efterhaanden kan Ofret mere forvandles til en Form, som naar Guden kun forlanger, at Negle og Haar skulle ofres, eller naar det tillades at erstatte Ofret af et Menneske eller af en Legemsdel derved, at en billedlig Gengivelse i Metal, Træ eller Voks hænges op i Gudens Helligdom.

Naar Sygdommen ikke antages at ville lade sig forsones eller ganske besejres, kan den besværgendes Bestræbelser gaa ud paa at overføre den paa et andet Menneske, et Dyr eller en Plante, som da antages at faa Sygdommen.

Blandt Zulukafferne er det en almindelig Kur, at Besværgeren bringer lidt af den syges Blod ned i et Hul i en Myretue og dernæst lukker Hullet godt med en Sten. I Vestafrika plejer man at overføre Sygdommen paa en levende Fugl, som saa slippes løs og flyver bort med den; det antages da, at den, der fanger Fuglen, vil blive angrebet af den Sygdom, som den er Bærer af, og denne Tro paa, at Sygdommen saaledes kan gaa over paa andre gennem Mellemlid, er meget vidt udbredt.

Plinius omtaler som Lægemiddel mod Maveonder at overføre disse paa en Kalkun eller And, »der da som oftest vil dø« af dem, og den klassiske Overtro, at man kunde paaføre sin Fjende Sygdom og Død ved at gøre et lille Billede af Voks, som da under bestemte Ceremonier gennemboredes med Naale eller smeltedes ved en sagte Ild, har holdt sig til de sidste Aarhundreder. I den mest bogstavelige Forstand mente man i Midtaldren, at man kunde drive Djævlene ud af ét Menneske i et andet; saaledes gjorde en Præst langvarige, men forgæves Forsøg paa at helbrede Kong Karl den 6te af Frankrig ved at drive Djævlene ud af ham ind i 12 Mænd, der stod lænkede lige over for Kongen for at modtage Djævlene, og man kan endnu i Missionærers Beretninger fra sidste Halvdel af dette Aarhundrede finde fortalt, hvorledes Djævlene, naar de drives ud af de ny-

omvendte Hedninger ved Daaben, forarsage Besættelser med Skrig, Krampegraad o. s. v., der kun kan helbredes ved Vievand, Korsets Tegn og Bønner.

Det er ikke vanskeligt at se, ad hvilke Veje disse Urtidens forskellige Forestillinger om Sygdomme ere naaede ned til vore Dage. Det er paavist, at Grækerne havde den Tro, at saavel den syge som den, der skulde udfinde Lægemedlet, vare besatte af Aander, og at Ofre spillede en stor Rolle i den ældste Helbredelseslære. Efterhaanden uddannede der sig i Grækenland den Skik, at syge, der havde fundet Trøst og Hjælp i et af de berømte Templer paa Kos eller Knidos og andensteds, opskrev deres Navn, Sygdom og det Middel, som havde hjulpet dem og lod disse Tavler hænge op i Templet; derved ophobedes efterhaanden en vis Mængde Erfaringer, og da Tempelpræsterne lagde en stadig voksende Vægt paa Diæt og naturmæssige Midler, lagdes herved et Grundlag til en rationel Medicin. Denne Stræben bort fra det mystiske understøttedes derved, at der begyndte at ske en Sondring mellem Præster og Læger: man drog nu vel til Templet og ofrede til Guden for at genvinde sit Helbred, men samtidig søgte man Lægens Hjælp.

Romerne havde langt mindre Sans for Naturvidenskaberne, ligesom deres Civilisation i det hele taget aldrig naaede op i Højde med den græske. De græske Læger med deres fornuftige og sindige Behandling havde derfor stor Vanskelighed ved at finde Indpas i Rom, medens ægyptiske Isispræster, etruskiske Troldmænd og alle Orientens Magere og Djævlbesværgere fandt en udtømmelig Guldgrube i Romernes Lettroenhed. Det var dog i Roms gode Dage mere den store Hob, som troede paa sligt; i de dannede Klasser var en vis fornem Skepticisme Mode, men da Rom oversvømmedes af fremmede og alle Evropas og Asiens halv- og helbarbariske Folkeslag efterhaanden opnaaede romersk Borgerret, saa var enhver Overtro sikker paa at finde troende Tilhængere og det desto flere, jo taabeligere og mere modbydelig den var, og hos Forfatterne fra den Tid kan man derfor finde Meddelelser om Ofre og Ceremonier, som var de raæste Negerfolk værdige.

Da Kristendommen blev den herskende Religion, bragte den ingenlunde nogen Forbedring med sig i Henseende til en mere naturmæssig Opfattelse af Sygdommens Natur. Fra sin orientalske Oprindelse havde den bevaret Troen paa Aandebesættelser som Sygdomsaarsag og Djævluddrivelse som Helbredelsesmetode; det er overflødigt at samle Beviser herpaa, da Evangelierne og Apostlenes Gerninger have Overflod af saadanne Beretninger. Særlig interessant som et Eksempel paa en Overførelse af Sygdomsaanderne til Dyr er Fortællingen i Lukas Evangeliums 8de Kapitel V. 27—36, som tillige indeholder en temmelig god Sygebeskrivelse: »Men der han traadte ud paa Landet, mødte ham en Mand af Staden, som i lang Tid havde været besat af Djævl, som ikke tog Klæder paa og ikke blev i Hus, men iblandt Gravene i lang Tid havde den (den urene Aand) sledet ham, og han havde været bundet med Lænker og Bøjer og bevogtet; og han havde sønderrevet Baandene og var drevet af Djævelen i Ørknerne«. Der berettes nu videre, hvorledes Kristus uddriver Djævlene og efter deres eget Ønske lader dem fare i nogle Svin, som derpaa styrtede sig i en nærliggende Sø og druknede, medens den syge helbrededes. Den samme Begivenhed berettes i Markus Evangelium 5te Kapitel V. 1—17 næsten med samme Ord, men endnu noget mere udførlig, saaledes at f. Eks. Svinenes Antal opgives til henved to tusend.

Da saaledes Besættelsesteorien fik ny Avtoritet ved den Religion, der efterhaanden blev den absolute Rettesnor for en stor Del af Menneskeheden, vendte den senere Oldtid og hele Middelalderen tilbage til de ældste og raaeste Forestillinger om Sygdommene; Kurene vare udelukkende Bønner og Besværgelser, og man fandt derfor i de første kristelige Tider ved hver Kirke ansat en Exorcist, hvis Bestilling var den at uddrive Djævl, og en særegen Plads i Kirken, som var bestemt for de besatte.

Ligesom enhver Sygdom havde sin Djævl, saaledes uddannedes der efterhaanden en Art Specialitet i Behandlingen; de forskellige Helgene delte Lægekunsten mellem sig, og ved enhver Sygdom gjaldt det nu væsentlig om at finde den Helgen, der hjalp mod denne Lidelse. Saaledes hjalp St. Valentin mod Ligfald, St. Veit mod den Sygdom, som bærer hans Navn, St. Hubertus havde sin Specialitet i at helbrede Bid af gale Hunde, og efter franske Beretninger er hans Ry ikke tabt endnu, St. Clara var god for rindende Øjne o. s. v. I Stedet for til Gudernes Templer søgte

man nu til Helgenskrin og hellige Kilder og hængte der sine Offergaver, som Billeder af Hænder, Fødder, Øjne o. s. v., medens Stumper af Helgenkister eller Knogler, Klædningsstykker og lignende maatte gøre Gavn mod Sygdom og Fare; dertil kom ogsaa indviede Medailler, afskrevne Bønner og Besværgelser o. s. v.

Ret snurrt er det at se, hvorledes Helgenene paa mange Steder tog ligefrem Arv efter de gamle Guder, hvis Templer de havde erobret. I det gamle Rom ansaas Romulus for at være Barndommen særlig gunstig i Erindring om hans egen besværlige og farlige Barndomstid, og man bragte derfor syge Børn til hans lille Tempel ved Foden af Palatinerhøjen; nu ligger paa samme Sted en Kirke indviet til St. Theodorus, og moderne rejsende fortælle, at man endnu som for 2000 Aar siden kan se Romerinder sidde der med deres syge Børn, anraabende Stedets Genius eller Helgen om Helbredelse.

Højdepunktet af denne Udvikling betegner »malleus malleficarum«, Heksehammeren, et middelalderligt Værk, i hvilket der gives nøjagtige Kendetegn paa Djævlbesættelser, ligesom der meddeles Oplysning om alle de Ulykker, denne kan foraarsage, medens Kuren væsentlig bestaar i at brænde de besatte, et Raad, som kun blev alt for villig fulgt, og som har kostet Tusender Livet.

Selv længe efter at Videnskabernes Genfødelse havde beredet Vejen for en mere ædruelig Opfattelse af Sygdomslæren, bevarede Sindssygdømmene og de store Nervedelser som Epilepsi og St. Veitsdans deres Anseelse som Djævlbesættelse, saa at man efter Reformationen kan finde Exorcisme som en anerkendt Behandling selv i protestantiske Lande. I det danske Kirkeritual af 1685 gives der udførlige Regler for Besværgelsen og nærmere Bestemmelse af de Tilfælde, i hvilke det anses for hensigtsmæssigt, at Præsten ogsaa tilkalder en Medicus, og endnu i Aaret 1787 blev en besat behandlet af 7 Præster i Templekirken i Bristol, og det lykkedes disse at drive 7 Djævle ud af ham. Ellers synes Besættelsesteorien ogsaa for Sindssygdommens Vedkommende at have tabt Terræn, siden Pinel erholdt Konventets Samtykke til at løse de sindssyge i Bicêtre af deres Lænker og derved muliggjorde en rolig Iagttagelse og Behandling af disse Lidelser. Dog kan Besættelsesteorien endnu spøge i enkelte Hjærner, og vi have i Danmark endnu for faa Aar siden set den Fordring fremsat, at der ved Sindssygehospitalet skulde forsøges en særlig gejstlig Behandling sideordnet med den lægevidenskabe-

lige. Ogsaa den rene Fetischisme holdt sig i Danmark lang Tid efter Reformationen; ligesom Kristian den første havde skrevet til Lunds Domkapitel om at faa udlaant den der beroende Helgen-særk, som var i Ry »for at være gode Kvinder ganske nyttig i Barnsbyrd«, saaledes viste Fredrik den tredje 200 Aar senere Bartholin en Sten, som efter Kongens Sigende havde den Egen-skab, at naar en fødende holdt den i sin Haand, befordrede den Fødslens. Bartholin fortsætter: »Saa stor er Dronningens Godhed, at hun udlaaner denne Sten til en og anden, som er i haard Barnsnød, og ikke faa have brugt den med god Virkning.«

Naar man nu erindrer den trofaste Vedholdenhed, med hvilken alskens Overtro bevares fra Slægt til Slægt og ser, hvorledes Livsanskuelser og Meninger langsomt synke ned fra Samfundets højere Lag til de lavere paa samme Maade som Skikke og Moder, saa vil man ikke undres over, at Befolkningen endnu paa mange Punkter bevarer de nedarvede Forestillinger om Sygdom og Sundhed og kun langsomt lader sig paavirke af en mere naturvidenskabelig Betragtning. Vi skulle nu se, hvorledes de mystiske Midler, som bruges under Navn af Sympatikure, gode Raad o. s. v., alle lade sig henføre under en af de Arter Overtro, som i det foregaaende er omtalt.

I sin mest uforfalskede Form findes disse Raad blandt Landbefolkningen, og det er ogsaa der lettest at faa dem samlede og opskrevne. Der findes derfor forskellige Samlinger af denne Art, og her skal navnlig hentes Eksempler fra Sognet Nørretranders tæt øst for Aalborg og fra nogle Haandskrifter, der tilhørte en gammel Smed paa Als, og som udgjorde Grundlaget for en stor Lægepraksis.

For Tandpine raades det, at man skal stange sine Tænder med et nyt Søm, og dernæst slaa det stiltiende ind i en Stolpe. Midlet til at vinde en Kvindes Kærlighed er det at sætte en gul Frø ned i en Myretue og lade Myrerne pille den af; af Skelettet udtager man da Kravebenet, der har Form som en lille Krog, og med den spidse Ende giver man et lille Ryk i den elskedes Halsklæde; naar man bliver ked af hende, behøver man kun at støde til hende med den tykke Ende af Frøbenet, saa er hendes Kærlighed atter borte.

Havde nogen i Nørretranders Vorter eller Udvækster, gik man Aftenen før en Begravelse til Graven og tog et Dødningeben, hvormed man stiltiende strøg 3 Gange hen over Vorterne, hvor-

paa man kastede Benet i Graven; den samme helbredende Virkning havde et Ligs Haand. Som beskyttende Midler bares: et Firkløver, en Bynke, en Hugormebraad, mod Tandpine et Stykke Pandeskal af en afdød eller en Tand af en Død. For Krampe anvendtes Kammen af en gul Hane brændt og pulveriseret, men bedre var dog Blodet af en henrettet.

Alle disse Raad, hvis Tal let kunde forøges i det uendelige høre øjensynlig ganske simpelthen ind under Fetischlæren: Genstandene ere valgte vilkaarlig og have kun det ene til fælles, at de have frembragt en eller anden Ideforbindelse med Sygdommen, eller i øvrigt sat Fantasien i Bevægelse, derfor ogsaa den særlige Forkærlighed for uhyggelige Ting som Dødningeben, henrettedes Blod o. s. v.

Ogsaa de skrevne Amuletter, ere endnu stadig i Brug; saaledes anbefales det mod Koldfeber at bære paa sig følgende Opskrift:

Abracadabra
 Abracadabr
 Abracadab
 Abracada
 Abracad
 Abraca
 Abrac
 Abra
 Abr
 Ab
 A

og Teorien er nu den, at ligesom Linjerne i denne mystiske Formular stadig blive kortere, saaledes skulle Feberanfaldene efterhaanden tage af. Der findes ogsaa Formularer, som skulle skrives paa Brød og spises, netop som Negeren drak Mungo Parks Besværgelse.

Svarende til Udbanknings- og Udsugningsbehandlingen er den Tro, at en Kvinde, der har født Tvillinger, og som har et sjældent Navn, er i Stand til at helbrede for Ryg- og Lændesmerter, derved at den syge lægger sig paa Jorden og den kloge Kone dernæst træder vedkommende i Lændeegnen med højre Fod.

Ofrene ere ligeledes repræsenterede. I »Motsot«, en Sygdom, der ytrer sig ved Madlede, Mathed o. s. v., maales den syge efter visse mystiske Regler med en Traad, derpaa klippes et Stykke af

højre Stortaas og Langfingers Negl samt en Lok Haar af Issen; disse Ting lægges i et trekantet Stykke Papir, der beskrives med visse Tegn og opbrændes stiltiende.

Overførelse af Sygdomme til Træer anbefaledes særlig mod Koldfeber. Den syge gik en Torsdag Aften efter Solens Nedgang stiltiende hen til et Hyldetræ og gravede en Haandfuld Muld op ved dets Rod. Jorden lagdes i et Stykke Linned og bares til næste Aften ved samme Tid, da bragte den syge Jorden tilbage paa dens Plads og sagde: Hyld du hold, der har du din sorte Muld og saa den Kold. Men ogsaa andre Ting som en rød Traad, en Tot Haar, en Klud og lignende kunde ved Besværgelser faa Sygdomme overført paa sig, og den der rørte ved dem, fik da Sygdommen; derfor var det i Nørretranders Skik, naar man traf saadanne mistænkelige Genstande, at korse sig og spytte paa dem, inden man gik hen der over eller rørte ved dem.

Af Trylleformularer findes blandt Landalmuen en forbavsende Mængde; mod Forvridning læser man saaledes følgende: »Jesus ned ad Bjærget red, sin Firefoles Fod han vred, saa satte han sig af og gav sig til at signe: Ben i Ben, Kød i Kød, Sener i Sener og Led i Lave; du skal ikke svie, du skal ikke hærpe, du skal ikke hovne, du skal ikke værke; i Navn G. F. G. S. og den H. A. Amen.«

Det mærkeligste ved denne Besværgelse er, at man i Tyskland har fundet Opskrifter paa den, i hvilken den besværgende ikke er Jesus, men Sjugunt og Sunna, Freja og Fylla og til sidst Odin, medens Formularen i øvrigt er ordret ens, saa at man her har et øjensynligt Bevis paa, at Besværgelserne ere af ældgammel Oprindelse og blot efterhaanden ere forandrede for at passe ind i den nye Religion.

De fleste Besværgelser have nu et noget kirkeligt Anstrøg med Anraabelse af den treenige Gud, men der findes dog ogsaa saadanne, der til Modsætning anraabe Satan, saaledes f. Eks. følgende Besværgelse, ved hvilken man kan binde den, der er forgjort: man lader en Hund æde Neglestumper af ham paa Smørrebrød og siger: »Tag al min Sygdom og al min Ulykke med i denne Dag og dette Aar og alt saa længe Verden staar, i Sattans Navn.«

I Byerne ere Besværgelserne og Trylleraadene meget mere afblegede, det er her navnlig de saakaldte Sympatikure, som spille en Rolle; blandt disse findes simple Fetischer som Kastanier eller

Kartofler, der bæres i Lommerne som Middel mod Gigt, et Halsbaand af Ravperler har efter andres Mening samme Virkning. Dernæst tror man stærkt paa Signaturlæren, efter hvilken Midlerne ere betegnede ved ydre Egenskaber, saa at gule Silketraade, Æggeblommer o. s. v. hjælpe mod Gulsot. Ogsaa Overførelsesteorien staar endnu i Hævd; man behandler saaledes Vorter ved i aftagende Maane stiltiende at stryge dem med raat Kød eller ombinde dem med en ulden Traad og dernæst kaste Sympatimidlet i Latrinen eller grave det ned i Jorden, helst paa en Kirkegaard, hvorefter Sygdommen dør bort, naar Sympatimidlet raadner op.

Finnerne have fra Oldtiden bevaret deres Ry som Heksemestere; en midaldrende Mand berettede saaledes i fuldt Alvor, at han som Barn var bleven helbredet for en Sygdom derved, at en finsk Matros havde ladet sin Haand glide hen over ham og lovet at tage Sygdommen med til Finland.

I det hele er Fantasien paa dette Omraade dog noget mindre livlig hos Bybefolkningen. De gamle Former for Aandetroen have efterhaanden tabt det meste af deres Anseelse, men kun for at vige Pladsen for nyere Systemer, der ikke give de gamle noget efter i Urimelighed.

Den dyriske Magnetisme havde sine begejstrede Tilhængere i alle store Byer, og dens yngre Halvbroder, Spiritismen, finder nu overalt troende i alle Samfundslag, lige op til de højeste. I Spiritismen er Aandeteorien atter kommen frem i hele sin oprindelige Umiddelbarhed; ligefra de dansende Hatte og Borde til de med Hjærtet seende Medier, der i en hemmelighedsfuld Søvn kunne se Fremtiden og erkende Sygdomme blot ved at røre ved en Lok Haar af den syge, skyldte alle Spiritismens Profeter Aanderne deres magiske Egenskaber. Det er Aanderne, der løse de spiritistiske Jonglører ud af deres Baand, medens usynlige Hænder spille paa alle mulige Instrumenter i det halvmørke Rum, ja en foretagsom Fotograf har endog en Gang drevet det saa vidt, at det lykkedes ham at tage Fotografier af de henfarnes Aander, hvorved altsaa Oldtids-Forestillingen om Aandernes Legemlighed atter kom skarpt frem. Det kom senere til en retslig Underøgelse, der opklarede det hele som et storartet Bedrageri, men selv efter at Fotografen havde tilstaaet alt og havde forevist de Hulspejle og andre Redskaber, ved hvis Hjælp han havde vist Aanderne for de troende Spiritister, var det umuligt at faa disse

til at tro paa et Bedrag. Der udkommer nu bestandig ny spiritistiske Bøger, ja i Amerika findes Tidsskrifter og Dagblade, hvis væsentlige Indhold er Gengivelsen af saadanne Séancer, hvor Fortidens store Mænd og Kvinder, som Sokrates, Plato, Apostlene, Luther o. s. v., give Møde som Aander for paa Yankee-Engelsk at meddele Tilhørerne de floveste og bedst kendte Sandheder sammen med en Hoben Fantasterier om Aandernes Tilstand, deres nærmere og fjærnere Forbindelse med Jordbeboerne o. l., kort sagt, der opføres nu i Civilisationens Centre Forestillinger, som ingen grønlandsk Angekok vilde skamme sig ved, og som enhver jakutisk Schaman eller mongolsk Lama straks vilde forstaa som Aandebesættelse og for Størstedelen ogsaa vilde kunne gøre efter.

Selv Mænd, der ved deres øvrige Dannelse skulde være beskyttede mod den Art Anfægtelser, kunne blive grebne af Troen paa Aanderne, og man har saaledes et Værk af en fransk Astronom Flammarion, der i fuldt Alvor diskuterer og antager Spiritismens Læresætninger, medens en norsk medicinsk Professor for ikke mere end et Aarstid siden bragte Spørgsmaalet om Ønskekviste og deres mystiske Ævne til at finde Vand frem for Videnskabernes Selskab i Norge.

Der er altsaa ingen Grund for de saakaldte dannede Klasser til at se ned paa Landalmuen eller endog paa de saakaldte vilde Folk for deres Overtro, tvært imod maa man indrømme, at i Henseende til Naturopfattelse staa endnu mange af de ældste og raaeste Forestillinger ved Magt selv hos de Folkeslag og i de Samfundslag, der mene om sig selv, at de ere paa Højden af Nutidens Civilisation.

En ganske særegen Plads blandt de mystiske Lægemidler indtage de saakaldte Arkana, som først i vore Dage have vundet deres overordentlige Udbredelse. Ordet »Arcanum« betyder noget hemmelighedsfuldt, overnaturligt og betegner saaledes i og for sig Værdien af de Lægemidler, der henregnes under denne Gruppe, men i øvrigt omfattes under denne Benævnelse Ting af højst forskellig Natur, der blot have den ene Egenskab til fælles, at deres Sammensætning holdes hemmelig af Opfinderne, idet disse

navnlig stole paa Mængdens Tilbøjelighed for det ubekendte, mystiske.

Blandt den uhyre Hob af Midler, der efterhaanden ere blevne anpriste som de syges Haab og Frelse (Eduard Hahns Bog: »Die Geheimmittel« nævner saaledes 1756 Arkana), er der en stor Mængde, som ikke have nogen som helst anden Virkning end den, som Overtroen vil tillægge dem, der altsaa ere rene Fetischer. Et Eksempel paa denne Art Arkana ere de her tillands meget anvendte »elektromotoriske Tandhalsbaand«, der skulle beskytte smaa Børn mod de Farer og Sygdomme, som kunne følge med det første Tandbrud. Disse Tandhalsbaand, der bindes om Børnernes Hals, bestaa af en Strimmel Fløjel, i hvilken der er indsyet et med Svovl gnedet Kattunsbaand, og de ere selvfølgelig lige saa lidt elektromotoriske, som de kunne have nogen Indflydelse paa Tandbruddet; af saadanne Tandhalsbaand findes en Del Afarter, der ligne hinanden i høj Grad og alle ere lige meningsløse.

I den sidste Tid har man af og til set Anbefalinger for »Homeriana«, en Plante, der efter Sigende hentes fra Siberien, og som skulde være et ufejlbart Middel mod Lungesvindot. Ved en i Karlsruhe paa Øvrighedens Opfordring foretagen Undersøgelse viste det sig, at den foregivne siberiske Plante var en i Tyskland meget almindelig Ukrudsplante *Polygonum aviculare* — Skedeknæ, der ogsaa er vildtvoksende hos os, og som ikke har nogen som helst helbredende Egenskaber.

Et Arkanum, der er nær i Familie med de rigtige gamle Tryllemidler, er det i Tyskland højt ansete Epilepsimiddel fra Diakonisse-Anstalten i Dresden; det bestaar af Stære, der skulle skydes i de 12 første Nætter efter Jul og brændes til Kul.

Af saadanne ganske uvirksomme Ting anbefales og faldes talløse, men her maa disse Eksempler være nok. Endnu mere maa man dog advare mod alle de Arkana, der ligefrem ere farlige for Sundheden; dette er Tilfældet med næsten alle Haar-midlerne, hvad enten de siges at gengive Haaret dets naturlige Farve eller man er ærlig nok til at kalde dem Haarfarvningsmidler. De indeholde nemlig saa godt som alle Bly i forskellige Forbindelser, og da man tvinges til at vedblive med at bruge dem stadig, naar man vil bevare sit Haars kunstige Ungdommelighed, saa udsættes man for alvorlige Tilfælde af Blyforgiftning, en meget smertefuld og farlig Lidelse. Hos os averteres hyppigst »Fredriksens Haarelikvir«, der bestaar af Vand, Glycerin, Bly-

sukker og Svovl med lidt vellugtende æterisk Olie, ligesom ogsaa forskellige af de engelske hair-restorers og hair-renewers. I England er foretaget kemisk Undersøgelse af 19 saadanne Farvemidler, og af disse indeholdt de 18 Bly i betydelig Mængde; blandt de farlige, blyholdige Midler var der forskellige, der som Hall's vegetable Sicilian hairrenewer bar Paaskrift om udelukkende at indeholde uskadelige Plantestoffer.

Andre Toiletmidler ere ikke skadelige, men blot unyttige, saaledes Lilionese, der bestaar af lidt Potaske og Borax, opløst i fortyndet og parfumeret Spiritus; et ganske enkelt er endog fornuftig sammensat, saaledes det amerikanske »Sozodont«, der anbefales som Renselsesmiddel for Tænderne og bestaar af Sæbe, opløst i fortyndet Spiritus og Glycerin; her stikker Hestefoden kun frem ved den aldeles urimelig overdrevne Pris, der forlanges, og som er c. 3 Gange højere end de anvendte Stoffers Værdi.

Blandt de Arkana, der udraabes som ny Opfindelser, der kunne hjælpe mod talløse Sygdomme, findes mange gamle og for Lægerne velkendte Lægemidler og S sammensætninger, til Dels saadanne, som tidligere have været i almindelig Brug, men senere ere forladte som uvirksomme eller uhensigtsmæssig sammensatte, men til Dels ogsaa saadanne, der have en ganske begrænset Virkning og med Nytte kunne anvendes mod bestemte Symptomer, men ved at bruges i Flæng mod ganske forskelligartede Lidelser som oftest ere uden Virkning og endog kunne skade derved, at de syge ved Troen paa dem afholdes fra at søge en fornuftig Behandling.

Maaske det mest udkregne og mest virtuosmæssig udbasunede Middel af denne Art er Hoff's Maltekstrakt. En tysk Forfatter, Eduard Hahn, der har skrevet den førnævnte Bog om Arkana, karakteriserer dette »Sundhedsøl« paa følgende Maade: »Oprindelig var Hoff's Maltekstrakt et daarligt Slags undergæret (bajersk) Øl, hvori der var kommet et Øludtræk af Bukkeblad, Korbendikt og Tørstetræbark samt smaa Mængder af Sukkerkulør, Koriander, Kardemome, Kanel, Anis og Potaske. Senere forøgedes Tilsætningernes Antal med Kartoffelstivelsesyrup og noget Glycerin. Skønt Hoff har benægtet, at hans Maltekstrakt indeholder Tørstetræbark og skønt ikke alle Kemikere have kunnet paavise det, findes denne Bark dog i Virkeligheden næsten altid i dette i Sandhed væmmelige Pøjt (scheussliches Gesöff), men Fabrikanten har af og til glemt at tilsætte en eller anden af Bestanddelene,

saaledes som Vidner have forklaret, ofte er Tilfældet Ekstraktindholdet i dette Øl har varieret fra 4, 5 pCt. — 12 pCt., medens Alkoholmængden stadig har holdt sig ved 3 pCt.«

I en af Forhandlerne paa dansk udgiven Reklame angives Sammensætningen af Maltekstraktet til 8,12 pCt. Ekstrakt og 4 pCt. Alkohol, og efter denne Beregning vilde det altsaa have lignende Betydning som bajersk Eksportøl, der indeholder 5 pCt. Alkohol og 6 pCt. Ekstrakt, eller Ale og Porter med 7 pCt. Alkohol og 8—9 pCt. Ekstrakt, men det vil af det foregaaende fremgaa, at man ikke kan stole ubetinget paa, at Maltekstraktet altid er ens sammensat, da Fabrikanten flere Gange har ændret Tilberedelsesmaaden, enten dette nu er sket af en Fejltagelse eller af andre Grunde. Fuldstændig fantastisk og grebet ud af Luften er det naturligvis, naar man har villet tilskrive Maltekstraktet en særegen Virkning mod Lungesvindsot og andre tærende Sygdomme, og der er saaledes ingen Grund til at betale det langt højere end andre bedre tilberedte og sundere Ølsorter.

Sundhedssalt, der anbefales som Universalmiddel mod en Masse Sygdomme, bestaar af tvekulsurt Natron (Sodapulver), kulsurt Magnesia og Pebermyntesukker; det er saaledes en uskadelig Blanding, der er ganske nyttig mod enkelte Mave- lidelser, men ikke mod alle de Sygdomme, som nævnes i Reklamerne; dets Pris er 1 Krone 35 Øre pr. Pund, medens den samme Mængde paa ethvert Apotek kan faas for 60 Øre og endog kan laves langt billigere, naar man selv vil sammenblende de enkelte Bestanddele.

Brama-Livseliksir er en mørkegul, bitter Vædske, der er tilberedt ved at opløse 4 Dele simpel Aloe i 96 Dele Spiritus; den kan i mange Tilfælde virke ligefrem skadeligt, særlig naar man giver den til smaa Børn, saaledes som det anbefales i Reklamerne. For nogen Tid siden oplyste en dansk Læge, at Brugen af Livseliksiren syntes at have haft meget alvorlige Følger for en Barselkvinde.

I sin Tid anpristes Revalenta arabica, ligesom nu Hoff's Maltekstrakt, som et uovertræffeligt Ernærings- og Styrkelsesmiddel for Børn, svage Personer, Rekonvalescenter o. s. v. En Undersøgelse viste, at det bestod af en Blanding af forskellige Arter Ærte- og Bønnemel i varierende Mængde; det var følgelig langt fra at være let fordøjeligt, og et Pund af denne unyttige

Blanding solgtes for 3 Kroner, medens den virkelige Værdi næppe var 50 Øre.

Det vilde være let at fortsætte denne Opregning og gennemgaa alle de Taabeligheder, der anbefales som ufejlbarlige Midler mod Døvhed, Stær, Gigt og alle mulige Lidelser og Sygdomme, men de anførte Eksempler maa her være tilstrækkelige til at vise Arkanas Natur, og vi skulle heller ikke her komme ind paa den modbydelige Annonceindustri, der spekulerer i Menneskehedens sørgeligste Sygdomme og i den Sky, som Patienter, der lide af saadanne, ofte have for at lade deres nærmeste og deres Læge faa noget at vide derom. Det er nu Videnskaben en let Sag ved Kemiens og Mikroskopiens Hjælp at paavise de Stoffer, af hvilke Universalmidlerne ere sammenblandede, og enhver kan let skaffe sig Oplysning om et hvilket som helst Arkanums virkelige Sammensætning og Værd.

Tilbage bliver da den tilsyneladende uforstaaelige Kendsgerning, at Publikum altid paa ny lader sig narre, at der bestandig dukker ny Arkana op, der roses i de højeste Tonarter, der ikke alene finde Lovprisere blandt det tankeløse Publikum, men som ogsaa kunne prange med Attester fra Læger og Kemikere, og som trods de umaadelige Udgifter til Avertissementer, Reklamer, Piecer o. s. v. dog gøre Fabrikanterne til Millionærer.

Til at frembringe dette Resultat ere forskellige Faktorer samvirkende; først og fremmest den Tørst efter det ukendte, mirakuløse, der oven for er paavist under saa mange Former, dernæst Betydningen af de idelig gentagne Avertissementer, der slaa saa tidt mod Publikums Øjne og Øren, at det til sidst ligesom tvinges til at købe. Med Hensyn til Reklamen udvikles der en særdeles stor Opfindsomhed: Avisernes Avertissements-, Inserat- og Reklameafdelinger sættes i Virksomhed, offentlige Bygninger, foreløbige Skure, Sporvogne, Teaterplakater — alt bliver taget i Brug af Reklamen.

Den bekendte Pillefabrikant Holloway skal en Gang have budt Dickens 1000 Lstr. for, at han skulde lade en af Personerne i en Roman omtale Holloway's Piller, og saaledes ere Fabrikanterne overalt paa Spor efter en ny Art Reklame.

Attester fra Læger faas paa forskellig Maade; i en Afhandling »Die Heilmittel und die Heilswindler« har Formanden for Sundhedsraadet i Karlsruhe givet Oplysning om den Fremgangsmaade, der anvendes i Tyskland. I nogle Tilfælde

havde man uden videre anført vedkommende Læges Navn uden hans Tilladelse eller trods hans bestemte Protest, i andre Tilfælde var det straffede Personer, daarlige Subjekter og Mennesker uden al Berettigelse til at kalde sig Læger, der figurerede som Attestudstedere, kun i ganske enkelte Tilfælde havde godtroende Læger laant deres Navne til denne Industris Tjæneste.

Her hjemme have vi for nylig sét, at en Udsælger af Hoff's Maltekstrakt har tilbudt en Masse Læger at give deres fattige Patienter gratis Maltekstrakt, naar Lægen vilde skriftlig forlange det til vedkommende. Naar nu en Læge godtroende mente, at Maltekstrakt dog altid var Øl og saaledes kunde være nyttigt for en fattig Patient, kunde han være sikker paa at finde sit Navn opført i næste Reklame, som en Læge, der har anbefalet og rekvireret Hoff's Maltekstrakt.

Blandt de paa Reklamerne opførte Attester findes ogsaa saadanne: »Da jeg ønsker at gøre Forsøg med Hoff's Maltekstrakt, bedes De sende mig . . . N. N.«; denne Attest er selvfølgelig uden mindste Betydning, men det tankeløse Publikum læser kun Lægens Navn og tror saa deri at finde en Garanti for Midlets Værd¹).

Hidtil har Kampen mod denne Oversvømmelse af Arkana været temmelig frugtesløs; der er forsøgt forskellige Fremgangsmaader, men uden synderlig Virkning. Det vilde være meget nyttigt, om der fandtes en af Myndighederne indsat Kommission af sagkyndige, der havde det Hverv, at undersøge Arkana og offentliggøre Resultatet af Undersøgelserne tillige med en Beregning af Midlets virkelige Pengeværdi, saa at enhver kunde se, hvor uhyre en Fordel Fabrikanterne tage. Meget vilde dernæst være naaet, naar den bedre Del af Dagspressen kunde blive enig om, at den ikke vilde optage Avertissementer om Arkana; dette skal være Tilfældet i England, hvor efter Sigende 200 Dag-

¹) Undertegnede blev for en Del Aar siden opfordret til at give en Attest for Sundhedssalt, men da den, der henvendte sig til mig, nægtede at give Oplysning om Midlets Sammensætning, blev denne Anmodning selvfølgelig meget bestemt afslaaet. Fabrikanten, Hr. Heymann-Bloch, har senere benægtet at have henvendt sig til mig; det er mig efter c. 10 Aars Forløb umuligt at mindes den Persons Udseende, der indfandt sig hos mig, men det er jo ogsaa ganske ligegyldigt, om det var Fabrikanten selv, hans daværende Compagnon eller en Agent, der havde det Hverv at skaffe Attester.

blade have sluttet den Overenskomst, at de lige saa lidt optage Avertissementer om Arkana som Avertissementer af usædeligt Indhold. Ogsaa burde Lægerne alle som én indse, at det er under deres Værdighed at give nogen Attest for et Lægemediel, hvis S sammensætning ikke er offentliggjort, saa at man kan kontrollere dets Virksomhed paa videnskabelig Maade, men alle disse Forholdsregler ville dog være utilstrækkelige til at bekæmpe dette Uvæsen. Den eneste virksomme Hjælp maa bestaa i en almindeligere Udbredelse af Kundskaben om Sundhedens og Sygdommenes Natur og i det hele om Naturlovenes uomstødelige Gyldighed. Først naar Naturvidenskaben paa en ganske anden Maade har gennemtrængt Befolkningens forskellige Lag og ikke blot danner en tynd Fernis, hvormed man dækker sin Overtro, kan man haabe, at undergørende Amuletter, besatte Medier, Sympatikure og alle hemmelighedsfulde Midler og Arkana, der sky Videnskabens fulde Dagslys, ville tabe deres Tiltrækning.

F. LEVISON.

Schwester Weleicka.

En Lasareterindring.

Lasaretet paa Augustenborg Slot var efter Indtagelsen af Als den 29de Juni 1864 stærkt belagt med saarede, danske og tyske imellem hinanden, dog saaledes, at i Reglen udgjorde hver enkelt Stues Belægning én Nationalitet. De tyske Læger overtog først Lasaretet nogle Dage, efter at Kampen havde fundet Sted, og med dem fulgte en Skare sorte Franciskanerinder, anførte af »unsere liebe Mutter« og af en yngre Prælat, der talte Politik som en Krigskorrespondent, naar han besøgte en dansk saaret, med hvem han kunde inklade sig. Han var livlig nok, »unsere liebe Mutter« derimod stille og blid. De barmhjertige Søstre fik Lasaretet delt imellem sig, hver havde to Stuer at passe foruden den Tjeneste, der faldt af paa Officersstuerne eller de Afdelinger med lette saarede, som ikke fik faste »Søstre«. Det var flinke Sygevogtersker, og der var næppe gaaet en Dag, før der var et hjærteligt Forhold mellem dem og de danske saarede. De fleste af dem var kønne unge Piger, en af dem paa en egen sjælfuld Maade smuk, Schwester Weleicka; kun om en enkelt opdagede vi, at hun ikke var til at lide paa, hun løb med Sladder og gik unsere liebe Mutter under Øjnene. Der gik det Sagn mellem os danske — med hvilken Ret, véd jeg ikke —, at vore barmhjertige Søstre var ubemidlede adelige Døtre fra Westfalen, der paa denne Maade traadte ud i Livet, da de ingen Udsigt havde til at blive gift. De kunde godt have været det, saa fine de var i hele deres Færd. Man spurgte dem ikke

om deres Oprindelse, det kunde ikke være faldet nogen ind, deres Person var som et fjærnt Anliggende, skilt fra denne Verden ved det smalle, hvide Lin, de bar om Panden. Ellers talte vi om alle mulige Ting med dem, om deres Klosterløfte — der ikke var absolut bindende —, om Ordensreglerne, om Tjænesten paa andre Lasareter, om tidligere Hospitalserfaringer, men mest naturligvis om Begivenhederne i vor egen lille Verden med Operationer og Smerter og Dødsfald og Besøg af fjærnt boende Slægtninge. Der var en ung Pige, som kom rejsende dybest nede fra Schlesien for at se til sin Førlovede, en Underofficer, der laa dødelig saaret af en Geværkugle, der var gaaet gennem Underlivet og ud ved Rygsøjlen, som den havde beskadiget. Hendes Skæbne laa os alle paa Sinde, og da Underofficeren trods al rimelig Beregning kom sig og kunde begynde at være oven Senge, fik vi Besøg af »Søstre« fra de andre Stuer, som vi næppe havde set før, og som blot kom for at tale om Begivenheden. Der var en dansk saaret, en Kæmpekarl, som var alles Yndling, en Fynbo, hvis venstre Ben noget sent blev sat af helt oppe ved Hoften. Da han begyndte at vinde Kræfter og kunde bevæge »Stumpi«, som han sagde — der var kun en Haandsbred tilbage af Laaret —, maatte alle, Damer som Mænd, der besøgte ham, underkaste sig den Højtidelighed at bevidne hans Ævne til at bevæge »Stumpi«, og da hans Fødselsdag indtraf, var hele Lasaretet i Bevægelse. Der blev kogt Chokolade efter en stor Maalestok, og alle danske saarede, der blot kunde krybe og gaa, var indbudte til hans Stue. Det var danske Damer i Augustenborg og »Schwester« fra hans Stue, som var Værtinderne. Jeg blev netop baaren gennem Stuen fra Bad, da de første enbenede Fyre indfandt sig. Selv laa han glædestraalende med en mægtig Kringle foran sig paa Sengen, bagt i Form af et S — han hed Sørensen —, og rundt om i Stuen og som en Ramme omkring Kringlen var der tæt med røde og hvide Blomster. Festen havde for øvrig nær givet Anledning til Uro. De tyske saarede var ikke indbudte, og pludselig som alt gik bedst, indfandt hele den bevægelige tyske Be-

lægning sig med deres Blikmaal, de vilde ogsaa have Chokolade. De fik den, men Schwester var vred, og der Stabsarzt, som var overordentlig dänenfreundlich — Tyskerne sagde zu dänenfreundlich —, tænkte paa at diktere Straf. Dette blev der dog, saa vidt jeg véd, ikke noget af; snarere skulde jeg tro, at Oberstabsarzt har givet Stabsarzt en Røffel. Man havde naturligvis bl. a. nær taget Livet af Sørensen, hvor kraftig han end var.

En Dag i Avgust kom saa Schwester Weleicka uden Varsel, ledsaget af unsere liebe Mutter, ind til os for at sige farvel. Hun skulde til Amerika, til en Koleraby dér. Ordren var kommen til hende for en halv Time siden, hverken hun eller nogen paa Lasaretet havde anet, at hun skulde rejse. Det var et Tab for os, om end vi ikke umiddelbart havde noget med hende at gøre, hun var saa munter og smuk. Ganske vist havde vi i den sidste Tid ikke set saa meget til hende som i Begyndelsen, men alligevel, det gjorde os ondt, at hun forlod Lasaretet, og selv var hun ogsaa bevæget ved Afskeden. Hun var den af alle »Søstrene«, som man havde kunnet tale bedst med.

En Sommeraften, to Aar efter, fik jeg saa ved et tilfældigt Møde den sandsynlige Sammenhæng at vide med denne pludselige Afrejse.

Paa Schwester Weleickas danske Stue var der kun én, som kunde tale tysk, en ung Handelsmand fra en Provinsby paa Sjælland, der under Krigen var bleven Korporal. Det var lutter Bønderkarle ellers, som laa paa Stuen. Al Anmodning om Hjælp, enhver Anvisning og hele Underholdningen med Schwester maatte altsaa gaa igennem ham. Han var ikke smuk, tvært imod, men han havde et Smil, der var vindende, og han var af et glad Sind ligesom Schwester Weleicka. Der var haardt saarede paa Stuen, der blev døjet mange Smerter, men der var ogsaa mangan hyggelig, lille Latter; Schwester havde saa blød en Haand, og Korporalen var saa flink til at forklare. Selv havde han et Skudskaar i Laaret, som i Begyndelsen ikke plagede ham saa

særdeles, det var først da det tog paa at læges, og da der var ved at gaa Rosen i Saaret, at Pinen begyndte.

Schwester havde nogle Nætter maattet vaage hos en døende tysk Soldat i Stuen ved Siden af den danske. Den døende led meget og maatte idelig lindres. Inde paa den danske Stue plejede alt nu at være roligt om Nætterne. Der brændte en svag Natlampe henne i det ene Hjørne af det store Rum ligesom i Stuen ved Siden af, og naar én tilfældig vaagnede, kunde han ved den vage Belysning se Schwester Weleicka gaa stille fra og til inde hos Tyskeren, der næsten uafbrudt stønnede. Denne Lyd var man vant til, det forhindrede ikke Søvn. Korporalen var den, som hyppigst vaagnede, Saaret brændte ham, men lige over for den Lidelse, som foregik i Stuen ved Siden af, kunde han ikke bekvemme sig til at give sin Smerte til Kende. Han havde dog nu og da om Natten vekslet hviskende Ord med Schwester Weleicka, hun havde strøget ham over Haaret og sagt, at han skulde se at sove, og han plejede da ogsaa at falde i Søvn hurtig efter.

Den fjerde Nat — Tyskeren maatte nu dø, det var ubegribeligt, at han levede — vaagnede Korporalen med en ulidelig Svie og Hede i Saaret, Forbindingen pinte ham, tør og haard, som den var bleven. Han saa den unge Nonne sidde træt paa en Stol umiddelbart inden for Døren til den tyske Stue, en Klage lyd der inde fra fik hende til at løfte Hovedet, og lidt efter rejste hun sig og gik bort til den døende. Korporalen bed Tænderne sammen og lukkede Øjnene; ved en svag Lyd aabnede han dem paa ny, og han saa da Schwester Weleicka, der var kommen tilbage til Døren, staa med Haanden paa Ryggen af sin umagelige Stol ligesom lyttende. Alt var stille. Saa kunde han ikke mere, han maatte stønne lidt. Øjeblikkelig var Nonnen ved hans Sæng. Hvad var der i Vejen? Ak, hun maatte ikke blive vred, men han kunde ikke sove for Svie og Pine i Saaret. »Vent lidt, jeg vil blot se til min Patient der inde, saa skal jeg hjælpe

Dem.« Og hun forsvandt for kort efter at komme tilbage med den store Bakke med Forbindingssager.

»Han er stille, min Pommeraner nu; jeg kan nok faa Tid til at skifte Forbindingen.«

Hun satte sig paa Sængekanten, slog Tæppet til Side, løste Bindet, kølede Saaret med Vand, kom frisk Olje og Charpi paa og slyngede saa Bindet om paa ny, alt med den letteste Haand i Verden.

For den saarede var det, som gled han ind i Himmerig. Med halvt tillukkede Øjne laa han ubevægelig og saa paa den unge Nonne. Hans Tilstand blev saa livsalig. Ingen Pine mere og Friskhed over Saaret! Da den sidste Naal var fæstet, trykkede hun svagt med begge Hænder rundt om Benet, dækkede den saarede til og bøjede sig frem over ham for at se ham ind i Øjnene.

»Naa, er det nu godt? Kan De nu sove igen?«

Hendes Stemme var saa mild, næsten kærtegnende, hun var ham saa nær, hendes Ansigt saa smukt, alt saa tyst, Belysningen saa forunderlig, og nu gled hendes Haand igen op over hans Haar, — han rejste sig en Smule op fra Pudene og med en Bevægelse, som han ikke var Herre over, slyngede han begge Arme om hendes Hals og trykkede hende med et Kys paa Læberne tæt ind til sig, medens han sagte sank tilbage i Sængen. Hun gav sig i første Øjeblik hen i hans Favntag, saa rev hun sig løs og gik, uden at sige noget, hurtig ind i den anden Stue. Han faldt næsten øjeblikkelig i Søvn, lykkelig ved at have oplevet, som han syntes, det skønneste Øjeblik i sit Liv.

Næste Morgen stod det hele utydelig som en Drøm for ham. Men han blev opmærksom, da Schwester Weleicka ikke indfandt sig, som hun plejede, ved Morgentoiletet. Hun blev i Reglen afløst fra sin Nattevagt Kl. 4 om Morgen og var ellers altid allerede Kl. 8 paa ny i Stuen, naar Vaskefadene blev baaret ind. Men denne Morgen kom hun først Kl. 9, da Lægens Stuegang begyndte. Hun havde grædt, og hun løftede ikke Øjnene

fra Bakken med Forbindingssager. Hun svarte kun det allernødvendigste paa Lægens Spørgsmaal, og der forekom ikke en Spøg den Morgen paa Stuen. En saa alvorlig Stuegang havde der ikke før været, næppe nok i de barske danske Lægers Tid med den enlige svenske Diakonisse. Man tilskrev det Dødsfaldet der inde blandt Tyskerne og de anstrængende Nattevagter, kun Korporalen vidste bedre Besked, hans Øje forlod ikke Nonnens Ansigt, men aldrig kunde han møde hendes Blik. Han var meget modfalden, han vilde for alt ikke have tilføjet hende Bekymring. Lægen gik videre til den tyske Stue, og Nonnen fulgte ham. Da Stuegangen ogsaa her var forbi, kom hun tilbage og gik alvorlig lige hen til Korporalen. Hun stod et Øjeblik foran ham uden at tale, saa sagde hun blidt:

»Sie haben vergessen, ich bin die Braut unseres Herrn Christus.« Stemmen var fast, Øjnene bedrøvede, og stille forlod hun igen Stuen, inden han havde kunnet svare.

Den Dag og de følgende Dage blev hun saa inde paa den tyske Stue, ellers havde hun haft for Vane at sidde mellem de danske. Tonen var mere høvisk der, i alt Fald forstod hun det ikke, hvis der faldt en Ytring, som kunde saare hendes Øren. Korporalen fik aldrig Lejlighed til at sige hende de Ord, som brændte ham i Sjælen. Naar han bad hende om at blive, rystede hun sagte paa Hovedet, og hun kaldte paa Sygepasseren, hvis han anmodede om Hjælp.

Men allerede Andendagen efter den natlige Begivenhed stod der de smukkeste Blomster paa hans Bord ved Sængen, da han vaagnede om Morgenen, og der laa fine Cigarer til ham. Der hengik fra nu af ingen Dag, hvor ikke en eller anden lille Overraskelse var beredt ham, enten i Form af Blomster eller Syltetøj, ægte Seltersvand, Cigarer, Tobak, fine Skjorter, hjemmebagte Kager eller Bøger, ja da han kunde begynde at sidde oppe, blev en udmærket Lænestol rullet ind til ham, og paa den laa en fint udstyret Slobrok. De barmhjertige Søstre stod i Forbindelse med Komiteer i Tyskland, som forsynede dem med alt muligt.

Spurgte han, svarte hun ikke eller sagde »Weiss nicht — eine Dame«, eller »Der Vorsteher«, stundum ogsaa »Die Herren Officiere«, og en Tak, som kunde blive til en Samtale, var og blev det umuligt at faa anbragt.

Saa skete det en Dag under Stuegangen, at Schwester Weleicka stod tæt ved Korporalens Sæng med Ryggen til, medens der Stabsarzt syslede med en saaret i Sængen ved Siden af. Korporalen kunde ikke lade være, han berørte bønfoldende hendes Haand. Hun trak Haanden til sig uden Vrede, men forandrede sin Stilling, og da hun fulgte med Lægen til den næste Sæng, saa hun første Gang i disse mange Dage Korporalen ind i Øjnene. Det var et fast og bedrøvet Blik.

Det var hendes Afsked med den danske Korporal. Han saa hende aldrig mere. Den Dag hed det, at Schwester Weleicka var syg, den næste Dag fik Stuen at vide, at hun var kommanderet til Amerika. Hun sagde farvel dèr, medens Korporalen humpede om nede i Parken.

Min Hjemmelsmand formoder, at hun i Skriftemaalet har givet sit bespændte Sind Luft, og at »unsere liebe Mutter« eller den livlige Prælat har sørget for hendes Fjærnelse.

Kække, blide Schwester Weleicka!

E. SKRAM.

Om Kongedømmet.

Et Foredrag, holdt d. 18de Januar 1884 i Københavns liberale Vælgerforening.

Alle forstandige Mennesker ere enige om, at Kongens Person ikke maa inddrages i Landets politiske Stridigheder; han bør staa højt ophøjet over alle Partierne, saa at der ikke er et eneste, som ligefrem beraaber sig paa ham, eller som omvendt vover at gøre ham til Genstand for Angreb.

Helt anderledes forholder det sig med den Institution, hvis Bærer han er. Man kan længe nok sige, at det er Landstinget, som staar imod Folketinget, eller at det er Ministrene, som ikke kunne komme til Rette med Rigsdagen. Til sidst rejser sig dog uundgaaelig det Spørgsmaal: men hvorfor just disse Ministre? og man nødes da, efterdi det jo er Kongen, som udnævner dem, til atter og atter at overveje, hvor vidt Kongedømmets Ret og Pligt gaar. Af det forskellige Svar, som gives herpaa, beror for en væsentlig Del den forskellige Stilling, som indtages i den politiske Strid. Det skyldes derfor kun Mangel paa Klarhed eller Mangel paa Mod, naar man skyder Overvejelsen fra sig, og hvad Modet angaar, saa synes jeg, at det maa vokse, naar man betænker, at, hvis man skulde komme til den Overbevisning, at Kongedømmet i en given Situation benyttes paa en mindre tilbørlig Maade, saa rammer Dadlen derfor jo slet ikke selve Kongen, men de Ministre, som paatage sig Ansvaret for hans Handlinger, og at Ministre maa finde sig i en af Hensyn til Landets Vel dikteret Kritik, er noget, hvorom der fornuftigvis ikke kan disputeres i en fri Stat.

Kærnen i Spørgsmaalet ligger i et Par Ord, der forekomme saa hyppig, og til hvilke vi ere saa vant, at mange maaske netop af den Grund ikke give videre Agt paa dem, men tankeløst lade dem summe forbi Ørene, ganske ligesom vi gøre med

de mange intetsigende, høflige Talemaader, hvoraf Luften er svanger. Jeg sigter til Ordene »af Guds Naade«, som i alle Love og Kundgørelser sættes foran »Konge til Danmark« og den øvrige overflødige Titulatur.

Lærde Granskere oplyse, at Kongerne dermed oprindelig ønskede at lægge deres kristelige Ydmyghed for Dagen og slaa fast for sig selv og al Verden, at de intet vare i og af sig selv, men skyldte Gud alt; hvis saa er, varede det i alt Fald ikke overdreven længe, inden Piben fik en anden Lyd. Det gik hermed, som det saa ofte gaar, at en Ting til sidst kommer til at betyde akkurat det omvendte af hvad der fra først af var tilsigtet. Der indtraadte et Tidspunkt, hvor »af Guds Naade« blev ét med Folkefrihedens Undergang og Kongernes absolute Selvraadighed.

Et slaaende Eksempel have vi i vor egen Historie. Det var som bekendt Frederik den tredje, under hvem Enevælden blev indført. Hans Søn, Christian den femte, var altsaa den første, der besteg Tronen som Selvhersker. Aaret efter, den 7de Juni 1671, blev han salvet i Frederiksborg Slotskirke af Sæl-lands Biskop, Johan Wandal, som i en lang Tale udviklede den ny Statsform, hvorunder Danmark og Norge nu levede, og blandt andet udtrykte han sig da paa følgende Maade¹⁾:

»Naar Paulus siger, at Overmagten eller Overøvrigheden er af Gud selv beskikket og er Guds egen Forordning, da vil han dermed vise, at den af Gud umiddelbart og uden nogen anden mellemgaaende virkende Aarsag er indstiftet og forordnet paa den Maade, som ellers al Naturens ordentlige Løb og Stjærnernes visse Gang paa Himlen er af Gud selv i Skabelsen beskikket. Derfor kalde og Kongerne sig med al Rette Konger af Guds Naade, dermed erkendende ingen anden end Gud alene for den, hvis Velgerning det er, at de regere og herske over deres Folk og Undersaatter.

Det er Guds egen himmelske og guddommelige Majestæts herlige, glimrende Straaler, som fremskinne og glinse i de jordiske Majestæter, og det er samme allerhøjeste Konges egen kongelige Trone, hvilken Kongerne paa Jorden i hans Sted besidde.

Ligesom Gud selv har indgivet og indplantet en Frygt og Rædsel for Mennesket udi alle Dyr paa Jorden, udi alle Fugle

¹⁾ Se: Johan Wandal: Christian den femtes kongelige Salvings sandfærdige Beskrivelse. København, 1671.

under Himlen og i alle Fisk udi Havet, saa har Gud og indsat i Menneskenes Hjærter en Frygt og Rædsel for de høje Øvrigheder og Regenter.

Herren selv giver Kongerne den høje Æretitel, at han kald-er dem Guder og den Allerhøjestes Sønner. Der er ingen over disse jordiske Guder og den Allerhøjestes Sønner; de have og ingen at svare eller gøre Regnskab foruden den himmelske Gud alene, han, som er den Allerhøjeste over al Jorden og meget op-højet over alle andre Guder. Dersom disse jordiske Guder synde og forse sig, da synde de imod den højeste Gud alene og ej imod Menneskene. Der er heller ingen mellem Gud selv og disse hans Statholdere, som kan sætte dem til Rette, naar de forse sig, eller som kan fordre Regnskab af dem for deres Handlinger, men Gud alene er deres Overmand og Overdommer. Ti ligesom de af Gud alene umiddelbart ere beskikkede og forordnede, saa afhænge de ogsaa af ham alene og ere ham umiddelbart under-givne.

Denne Øvrigheds Overmagt er en saadan høj og suveræn Magt, som ingen maa eller kan modstaa, med mindre han vil modstaa Guds egen Forordning og derved hente sig selv en haard Dom og Straf over Halsen. Hvo, som sætter sig op imod Overøvrig-heden, fører Krig imod Gud, sig selv til Ulykke og Fordærvelse. Dersom Kongen vil misbruge saadan sin høje Ret og Magt til at undertrykke, da skal der ej være andet Raad og Middel for Undersaatterne uden det alene, at de kunne raabe til Herren over deres Konge, eftersom den eneste Appellations Ret over Kongerne paa Jorden findes hos Gud i Himlen. Ti ligesom det tilhører Kongen at regere over Folket, saa tilhører det Undersaatterne at være Kongens Tjænere. Kongen skal herske baade over Under-saatternes Personer og over deres Gods og Ejendom, hvoraf han enten kan fordre Tiende efter sin Vilje eller udi Nøds Tid tage det ganske bort til sin og sine Krigsfolks Conservation og til den algemene Velstands Beskærmelse mod sine og Rigets Fjender.◀

Om disse Betragtninger, som uden Tvivl i sin Tid have fundet kraftig Genklang i saa godt som alle Tilhørernes Hjærter, tør man dristig paastaa, at de nu til Dags ere aldeles uforstaae-lige for det overvejende Flertal af os; de klinge som Røster paa et fremmed, ukendt Tungemaal. Enhver, som blot har nogen Kundskab og Tænkning, véd, at det Grundlag, hvorpaa de hvile, er uholdbart. Det forholder sig ingenlunde saaledes, at Gud

umiddelbart har indstiftet Kongemagten; den er overhovedet slet ikke bleven til paa samme Maade som Naturens Løb og Sjøernes Gang. Ti medens vi Mennesker slet ingen Indflydelse have eller have haft paa, hvorledes Stjærnerne vandre og hvorledes Naturlovene virke, saa er' det uimodsigeligt, at det er' gennem menneskelige Handlinger og Skæbner, at Tronerne ere blevene rejste. Vil man nu indvende, at det dog er et guddommeligt Forsyn, som har staaet bag ved og ledet de menneskelige Viljer saaledes, at deres Samvirken tilvejebragte det Resultat, som netop kom ud, saa skal jeg gjerne samtykke deri; men jeg maa da tillige bemærke, at, naar man vil have Forsynet med i én Periode af Historien, saa gaar det ikke an at udelukke det fra de andre. Heraf følger, at, hvis det var Forsynet, som styrede Frederik den tredje til at gribe Enevælden, saa var det ogsaa efter Forsynets Bestemmelse, at der 1848 blev gjort Ende paa denne Enevælde. Og hvis det var i sin gode historiske Orden, at Wandal og hans samtidige priste sig lykkelige, fordi de vare blevene Trælle, saa er det heller ikke mere end billigt, at vi ere glade, fordi vi ere blevene fri. Ja det skulde gaa underlig til, om vor Glæde ikke var større end vore Forfædres. Man plejer ofte at længes efter de saakaldte gode gamle Tider. Hvis det ellers er sandt, hvad der siges om, at Historien er en Fremadskriden, saa turde det være nok saa godt at høre til den sidst fødte Slægt. Det maatte være et underligt Menneske, som, efter at have smagt Frihedens Sødme, kunde have Lyst til atter at opleve Fædrenes Trældom.

I Spørgsmaalet om Kongemagtens Oprindelse og Udvikling skal jeg for øvrigt ikke fordybe mig; det vil jeg lade Historikerne om for ene og alene at holde mig til de nu foreliggende Kendsgerninger. Og en Kendsgerning er det da, at i alt Fald den Magt, som vor Konge nu har, ikke er umiddelbart anordnet af Gud, men fastslaaet gennem Afstemninger paa en grundlovgivende Rigsforsamling, og at ligesaa dens Udøvelse ikke blot staar under guddommeligt Tilsyn, men ogsaa under Tilsyn af Mennesker, idet den stadig kontrolleres af de Mænd, som Folket vælger til Rigsdagen. Men naar saa er, vilde det da ikke være rigtigst og mest stemmende med Sandheden, om vi arbejdede paa at faa Ordene »af Guds Naade« udslettede af den kongelige Titulatur? Af den Mening ere mange, men til disse kan jeg dog paa ingen Maade slutte mig. Det maa nemlig indrømmes, at Grund-

loven har givet Kongen en saadan Stilling, at han maa siges at være »af Guds Naade« i en helt anden Forstand, end det er Tilfældet med os andre.

For det første gælder det om os, at vi — naar undtages Lensbesiddere — ikke fødes til vor Virksomhed. Det er muligt, at en Grosserers Søn bliver Grosserer og en Skomagers Skomager, men der foreligger kun en Mulighed, ikke en Nødvendighed derfor. Vedkommendes eget Valg og mange Haande Forhold, hvorover hverken han eller Faderen er Herre, kunne føre ham over i en ganske anden Virksomhed. Kongen derimod fødes til Konge; Kronen gaar uvægerlig i Arv fra Faderen til den ældste Søn. Dernæst ere vi ikke alene Gud, men ogsaa menneskelige Love undergivne. Hvis vi forse os, kan man straffe os; ja vi kunne forse os saa haardt, at vi miste vort Borgerskab, at vi indespærres i Fængsel, ja at vi maa bøde med vort Liv. Kongen derimod staar ingen uden Gud til Ansvar; hvorledes han end opfører sig, tør man aldrig gaa i Rette med ham. Han er ikke nogen menneskelig Ret undergiven; Kronen viger ikke fra hans Hoved, før han gaar i Graven eller selv af egen Drift nedlægger den.

En tredje Udevej blev antydet af »Dagbladet« i en Artikel d. 11te Januar, hvori det med Fynd og Klem bekæmpede »Kongedømmet af Guds Naade« og hævdede, »at Revolutionen kan være etisk og politisk tilladelig, ja en Pligt for Folket imod sig selv«. Denne Mulighed bør vi lade de konservative beholde for sig selv. I vor Grundlov findes som bekendt ingen Paragraf om Revolutioner. Dens Givere ere gaaede ud fra den rigtige Forudsætning, at det i Danmark vil gaa med Konge og Folk som i de gode gamle Kærlighedshistorier, hvor vedkommende trods alle Genvordigheder til Slutning altid havne i et lykkeligt Ægteskab.

Paa Arveligheden og Ansvarsløsheden er det, at Kongedømmet beror; hvis de forsvinde, er Landet bleven forvandlet til en Republik. Det vilde i saa Henseende ikke hjælpe det allermindste, om man vedtog fremdeles at kalde Overhovedet for Konge; faktisk vilde han dog ikke være Konge, men Præsident.

Det er fremdeles indlysende, at disse to Punkter staa i den nøjeste Forbindelse med hinanden. Man kan kun træde i Spidsen for et Samfund ad to Veje, enten ved Fødsel eller ved Valg. For Fuldstændigheds Skyld skal jeg dog bemærke, at der gives en tredje Vej, som er en Forbindelse af de to andre, idet Folket kan

have Valgfrihed, men saaledes, at det ved Lov eller Sædvane er nødt til at vælge mellem Mænd, der ved Fødsel tilhøre en bestemt Familie. Sligt var i gamle Tider Skik i Danmark. Saa længe Valget er undergivet en saadan Begrænsning, kan Kongedømmet endnu vedblive at være Kongedømme og staa paa Ansvarsfrihedens Grund; men naar Valget er helt ubundet, saa at det træffer Mænd, hvem de øvrige Borgere i alle Maader agte for deres lige, da er det utænkeligt, at de i Længden ville fraskrive sig Retten til atter at vrage ham, hvis han skuffer deres Forventninger. De ville under ingen Omstændigheder gaa videre end i den nuværende franske Republik, hvor det vel ordentligvis ikke er Præsidenten, men Ministrene, som bære Ansvaret for Regeringens Handlinger, men hvor dog Præsidenten kan sættes under Tiltale, naar han anses for skyldig i Højforræderi.

Hvis vi for fra skulde indrette en Stat, vilde vi vanskelig falde paa at indføre Kongedømmet, og selv om vi havde Lyst dertil, vilde vort Forehavende snart vise sig at være en Umulighed. Man kan ikke paa én Gang ved Lov gøre en enkelt Mand til en Undtagelse fra Borgernes fælles Vilkaar. For at virke maa Lovene være rodfæstede i gamle Sædvaner og livskraftige Følelser. Naar vi have det Kongedømme, som vi have, saa er det derfor udelukkende, fordi det er bygget paa en Række af historiske Forudsætninger; det staar som en ærværdig Lævning fra den Tid, da Folket ingen Raadighed havde over sine Anliggender, fra den Tid, da man troede, at Gud selv havde lagt al Magt i en jordisk Statholders Haand. Uundgaaelig rejser sig da det Spørgsmaal, om vi handle vel i at bevare denne Lævning, om vi ikke vilde være bedre farne, hvis vi ganske brød med Fortiden og indrettede os som Republik.

Ogsaa i vort Fødeland har vel ikke mange, men dog enkelte Røster hævet sig for denne Anskuelse, og de have øjensynlig let ved at vinde Spillet, saa længe man bevæger sig paa den rene Tænkings Omraade. Ti det maa for det første indrømmes, at Fødsel aldeles ikke er nogen Borgen for Dygtighed; det er en ren Overtro, hvis man indbilder sig, at visse Familier ere i Besiddelse af det underfulde Privilegium at frembringe dygtige Statsmænd; stundum slaar det til, men lige saa ofte gaar det galt. Historien fortæller om mangfoldige Konger, som aldeles ikke duede til deres Gerning, om Konger, som ikke blot vare dumme, men som oven i Kjøbet vare ondskabsfulde og nedsunkne i alle

Haande Laster. Men Herskeren bør aabenbart være en duelig og god Mand. Hvor taabeligt — vil man derfor sige — er det ikke, at et Folk forlods forpligter sig til at betro sin Skæbne til en Mand ene og alene, fordi han er Søn af sin Fader! Hvor taabeligt, at det vedkender sig Forpligtelsen, selv om vedkommende under sin Opførsel som Prins har haft rig Lejlighed til at lægge sin Udygtighed for Dagen! Og hvor taabeligt, at det skal vedblive at holde ham i Ære, naar han efter at være bleven Konge yderligere stadfæster de slette Meninger, der havde dannet sig om ham! Hvis en Folkefører forener en frodig Indbildningskraft med stor Veltalenhed, vil det ikke falde haardt for ham at oprulle Billede paa Billede, der kan bringe de republikanske Tilbøjeligheder til at slaa ud i lyse Luer.

Vi maa dernæst indrømme, at vi ikke ere synderlig konsekvente, naar vi holde paa Ansvarsfriheden. Ansvar for Gud er en meget god Ting; men det er kun enkelte, højst fortræffelige Personer, som kunne lade sig nøje dermed. Vi trænge desforuden ordentligvis ogsaa til menneskelig Kritik og Tilsyn. Hvis Straffens Mulighed slet ikke svæver over vore Hoveder, saa vil jeg vel ikke paastaa, at de fleste af os ville begaa ligefremme Nederdrægtigheder; men det er dog sandsynligt, at saa godt som alle ville lade sig friste til nogen Misbrug af deres Stilling eller i det mindste let henfalde til Sløjhed. Det er derfor bleven Skik at indrette det saa, at, jo betydningsfuldere éns Virksomhed er, desto større er ogsaa hans Ansvar for Menneskene. Kun naar Talen er om det allerbetydningsfuldeste, om Kongegerningen, tillade vi os den stik modsatte Slutning og sige: slet intet Ansvar. Deri er der øjensynlig ingen forsvarlig Mening, og der lader sig holde mange smukke Taler om de forfærdelige Resultater, som slig Meningsløshed maa medføre, og Indtrykket af disse Taler vil yderligere kunne forstærkes ved Vaaben fra Historiens Rustkammer.

Alt dette lader sig sige og det med saa mange gode Grunde, at i mine Tanker en Royalist handler meget uklogt ved allerede her at tage Kampen op. Men naar da Kongedømmet grundig er bleven revet ned, er det ikke mer end billigt, at vi af Republikanerne forlange paalidelig Besked om, hvad der da skal sættes i Stedet. Ti uden et Overhoved kan et Samfund jo ikke bestaa. Og der er da al Rimelighed for, at man vil belære os om, at det kommer an paa, at det er de bedste og dygtigste,

som blive satte til at regere, og at dette netop vil blive Følgen, saafremt vi ombytte Fødselsretten med Valg og fastsætte, at Hersk-eren skal staa til Ansvar for sine Gerninger.

Der er kun én forbistret Vanskelighed ved dette tiltalende System, og det er, at vi ikke ere lidenskabsløse Engle, men skrøbelige Mennesker. Jeg tør ikke nægte, at Engle kunne sætte sig hen for i al Ro og Mag at overveje, hvem der har det klar-este Hoved og det kærligste Hjærte, og at de derpaa, naar Over-vejelserne ere forbi, med rørende Beskedenhed ville bøje sig for den Ærkeengel, som efter omhyggelige Undersøgelser maa anses or den mest udmærkede. Men det er uimodsigeligt, at vi Men-nesker nu én Gang ikke ere saaledes indrettede. Vi ere forsynede med stor Egenkærlighed og Selvtillid, saa at vi alle sammen nære en ustyrlig Lyst til at anse os selv eller dog i alt Fald denne eller hin gode Ven for den bedste og dygtigste. Dette medfører, at vore Overvejelser uundgaaelig ende med en Strid om Magten. Snart kæmpe vi med Kanoner og Geværer, snart med Partier og Afstemninger. Og man maa være meget naiv for at indbilde sig, at Sejeren tilfalder den bedste og dygtigste, nej, det vil altid være den stærkeste, som tager Magten, og ved den stærkeste for-ستاas den, som har den mest ubetvingelige Ærgerrighed i Forbind-else med et dumdrigt Mod, en flammende Veltalenhed, en mægtig Ævne til at styre eller hvad det nu end for Resten maatte være for en Egenskab, som i dette givne Øjeblik er mest i Stand til at paavirke Sindene. Og ad den Vej, Magten vindes, vil den og-saa bevares. I Stedet for virkelig Frihed, hvor hver eneste saa vidt muligt faar, hvad han kan gøre Krav paa, indtræder en Partiregering, der hæver nogle paa andres Bekostning. Og det hjælper aldeles ikke, at man i Forfatningen indfører en eller anden Bestemmelse, hvorefter Overhovedet naar som helst kan stilles for en Domstol; ti det, at han er bleven Overhoved, be-tyder netop, at han er i Besiddelse af Midler, hvorved han med Lethed kan sikre sig mod enhver Retsforfølgelse.

Finder man denne Skildring overdreven, saa er Overdriv-elsen i alt Fald ikke større end Republikanernes, naar de afmale Kongedømmets Mangler. Man behøver for Resten kun at studere, hvad der er sket i forskellige Republikker, f. Eks. i de sydameri-kanske, for at erfare, at der gives Virkeligheder, som fuldkommen svare til, ja endog overgaa den antydede Mulighed. Det er naturligvis tænkeligt, at vi vilde bære os fornuftigere ad end

disse ulykkelige Republikker, men det er ogsaa tænkeligt, at det vilde gaa os akkurat paa samme Vis. Hvis der ikke var andet for, maatte vi selvfølgelig vove Springet og prøve vor Lykke; men heldigvis ere vi ikke saaledes stillede. Er vort Kongedømme stridende mod den teoretiske Tænkningens Fordringer, saa har det til Gengæld det uvurderlige Fortrin at være overmaade praktisk. Det har i Aarhundredernes Løb slaaet meget dybe Rødder i vort Folk. Det er gaaet over i vort Kød og Blod, ja bleven et Slags Instinkt hos os, at den øverste Stilling ikke er et Tvistens Æble, men uadskillelig knyttet til en bestemt Familie. Man maa være blind for ikke at skønne herpaa, for ikke at se, at Kongedømmet er saa langt fra at staa Friheden i Vejen, at det tvært imod, naar det udøves paa en nogenlunde rimelig Vis, er et Bolverk for Friheden og en Hæmsko for ensidigt Partivæsen. I et frit Land skal og maa der være Uro, Gæring, Brydning og en Del Forvirring; dette er den ueftergivelige Betingelse for den Kræfternes ubundne Rørelse, uden hvilken der ikke kan foregaa væsentlige Fremskridt. Men det er overmaade gavnligt for et Folk, at der midt under Striden er noget, som staar fast, noget, som holder Bevægelsen inden for visse Grænser, noget, som er omgivet af saa megen Ærbødighed, at ingen falder paa at antaste det.

Men vil vi bevare Kongedømmet, saa bør vi ogsaa gøre det til Gavns, saa at vi ikke blot udvortés holde det i Ære, men gøre os Umage for stedse at skænke det et Tilhold i vore Følelser. Kommer der en Gang imellem en Kurre paa Traaden, bør vi derfor vel vogte os for straks at skribe op og begynde at tale om Republik; vi bør hellere, som det sømmer sig sindige Mænd, med sejt Udholdenhed stole paa, at Uvejret nok driver over og ender med Solskin og god Forstaaelse. Hertil have vi danske en saa meget større Opfordring, som vi vitterlig ere for smaa til at indlade os paa vovelige politiske Eksperimenter. Saa vidt dødelige ellers kan forudsige noget, er vor nationale Tilværelse saa uafviselig sammenbunden med Kongedømmet, at vi staa og falde med det. Hvis vi, omgivne, som vi ere, af monarkiske Lande, lade os henrive af republikanske Lyster, er der ingen Tvivl om, at vi ufortøvet ville blive et viljeløst Bytte for Naboerne.

Men naar Talen er om et Forhold mellem to, beror det ikke udelukkende paa den ene Part, om Forholdet bliver godt. Det hjælper kun lidet, at Folket med Hengivenhed omfatter

Kongedømmet, hvis dette ikke fra sin Side søger at komme til Forstaaelse af og i venlig Pagt med Folkefriheden. Saafremt det kun er en ærværdig Lævning fra Fortiden, har det ingen Fremtid; Oldsager høre ikke andensteds hjemme end paa Museer; skal det føre et daadkraftigt Liv, saa maa det indtræde som et nødvendigt og frugtbart Led i Nutidens Virksomhed. Hos et frit Folk maa Kongedømmet i Aand og Sandhed blive et helt andet end i Absolutismens Dage. For at forklare, hvad jeg mener, vil jeg tage et naturhistorisk Billede. Naturforskerne lære, at Fugle og Pattedyr nedstamme fra én og samme Urform, som har udviklet sig forskellig alt efter de forskellige Betingelser, hvorunder den var henvist til at leve. Heraf fulgte, at Forlemmerne hos Pattedyrene, der vandrede paa Jorden, bleve til Ben, medens de hos de i Luften levende Fugle forvandlede til Vinger. Det absolute Kongedømme vil jeg ligne med en Ørn, som i majestætisk Fjærnhed svævede hen over Undersaatternes Hoveder; hvad der skete 1848, betød, at det fra Luften blev hensat til Jorden, hvorfor det nu maa aflægge sine Vinger og se til at faa Ben at gaa paa.

Der er et Parti her i Landet, som er imod denne Omdannelse og stadig holder paa Vingerne, et Parti, hos hvem Traditionerne fra 1660 ere stærkere end Traditionerne fra 1848. Heri er der i og for sig intet forunderligt. Det er umuligt, at Tankegangen kan udvikle sig ens hos alle; der vil altid være dem, som føle sig tilskyndede til at gaa i Bagtroppen. Ogsaa disse gøre deres store Nytte i den politiske Husholdning, idet de forhindre, at Bevægelsen bliver alt for overilet. Naar man stundum kan blive lidt utaalmodig over deres ualmindelige Sendrægtighed, saa føler man sig opfordret til at bære over med dem ved den Betragtning, at der er enkelte, som ere saa forhippede paa Omdannelser, at der, hvis de fik Sejer, var Fare for, at ikke blot Vingerne, men Forlemmerne helt faldt bort, eller med andre Ord at Kongedømmet i Stedet for at faa en tidssvarende Forandring blev saa lemlæstet, at det ikke længere kunde fungere.

Striden mellem de politiske Partier her hjemme drejer sig, da Republikanerne endnu ere for svage til at danne et eget Parti, ikke om Kongens Ansvarsfrihed, men om dem, der paa hans Vegne bære Ansvaret. De mest yderlig gaaende af dem, som — for at fastholde det foregaaende Billede — sværme for Vingerne, forfægte med Iver Kongens ubetingede Ret til at vælge, hvem

han vil, til Ministre. Hvis Ordet »ubetinget« tages i sit fulde, ubegrænsede Omfang, er det klart, at Grundloven kun bliver en Omvej, ad hvilken Enevælden atter rykker ind i Landet. Ti en Konge kan naturligvis altid finde et vist Antal Mænd, som samtykke i hans Handlinger, og forudsat, at de ikke begaa ligefremme Ulovligheder, saa at en Rigsret kan faa dem fjærnede fra deres Embeder, bliver det altsaa i hvert foreliggende Tilfælde den kongelige Vilje, som skal gøre Udslaget.

Men i samme Øjeblik slige Teorier hævdes, have vi Striden gaaende. Ti at et Folk er frit, vil sige, at det selv danner sig en Mening, om hvad der skal ske, og hvorledes det skal ske. Og Ministrene ere ikke blot Kongens Tjænere, de skulle tillige som Administrationens Spidser sørge for Udførelsen af den folkelige Vilje. Mon et Folk i Længden vil finde sig i, at Ministrene rent tilsidesætte den ene Side af deres Opgave? Dette er lidet troligt. Selv om Ministrene i øvrigt ere nok saa udmærkede Personer, vil det til sidst med høje Raab forlange dem afløste. Og der maa da indtræde ét af to: Enten maa de have Magt til at sprænge Forfatningen, hvis Vedvaren, naar de forblive ved Roret, er en tom Form, eller ogsaa maa de vige Pladsen for Mænd, som ere i Samklang med Folket. I vore Dage kan der vanskelig være Tvivl om, hvilken af disse Muligheder der vil gaa af med Sejeren. Fordum mente man, at Folket var til for Kongedømmets Skyld; men den Omdannelse, som skal foregaa med det, bestaar netop deri, at det bringes til almindelig Bevidsthed, at Kongedømmet udelukkende er til for Folkets Skyld, saa at det ingen moralsk Ret har til at være, naar det vil gaa paa egen Haand i Stedet for at fremme de folkelige Interesser. Jeg véd meget vel, at adskillige af dem, som jeg her har for Øje, ikke mene det saa slem, og at de, naar det kom til Stykket, vilde være med til at fordømme ethvert virkeligt Forsøg paa at lyksaliggøre os med Enevælde i gammel Stil; men naar saa er, indser jeg ikke, hvorfor de give sig af med Lærdomme, i hvilke der kun er Mening, hvis man vil godkende en rent personlig Politik, for hvilken der afgjort ingen Plads er under en fri Forfatning. Det er i Kongedømmets egen vel forstaaede Interesse, at der bliver gjort Ende paa al den umodne Tale om, at Kongen kan tage til Ministre, hvem han vil; Spørgsmaalet maa mellem fornuftige Mennesker besvares derhen, at han naturligvis kun bør

tage dem, der have Ævne og Vilje til at føre Folket videre paa Fremskridtets Bane.

For at forsvare sin Stædighed tager man sin Tilflugt til Grundlovens § 13. Om man end nok saa gjerne vilde, des værre man kan ikke; ti det gælder fremfor alt om at være forfatnings-tro. Hvad staar der da i den berømmelige Paragraf? Mon, at Kongen i Valget af Ministre har Ret til at følge sine personlige Tilbøjeligheder? Aldeles ikke. Det hedder ganske simpelt, at »Kongen udnævner og afskediger sine Ministre«. Eller med andre Ord: der indrømmes ham Valgfrihed; men det forudsættes naturligvis, at han bruger Friheden med Maadehold saaledes nemlig, at han i sit Valg indskrænker sig til Kredsen af de Mænd, som virkelig ere skikkede til Pladsen, og til Skikkethed hører fremfor alt den særlige Dygtighed at kunne samle et Flertal paa Rigsdagen om de for Landets Vel nødvendige Love. Al anden Dygtighed bliver betydningsløs, naar denne fattes. Havde vi her hjemme Statsmænd saa fremragende som Bismarck og Gladstone, saa maatte vi dog undlade at nyde godt af dem, hvis det af en eller anden Grund var dem en Umulighed at vinde Rigsdagens Tillid. Det kan jo dog ikke nytte at fortolke § 13 saaledes, at alle de Paragrafer, som handle om Rigsdagens Myndighed, faktisk miste deres Gyldighed.

Der er kun ét rimeligt Forsvar, det absolute Højre kan føre for sin ubegribelige Fortolkning, idet det nemlig kan gøre gældende, at den er en nødvendig Ensidighed, som er bleven fremkaldt ved den modsatte Ensidighed, hvori Venstre har gjort sig skyldig. Men som det let vil ses, værner dette Forsvar kun om deres Personer, ikke om deres Anskuelser. Vi finde det alle tilgiveligt, at en Mand bliver hidsig og i sin Hidsighed forløber sig, saa at han siger mere, end han kan staa ved. Men derfor bliver det, han siger, dog akkurat lige galt, og det er ikke mer end billigt, at han ændrer sine Udtryk, naar Sindsligevægten genoprettes. Forhaabentlig vil en saadan Genoprettelse ikke lade vente alt for længe paa sig. Hidsighed er ikke helt at fordømme; den er stundum endog ret klædlig; men naar den fortsættes i Aarevis, antager den Karakter af det unaturlige.

Den Venstre-Ensidighed, hvortil jeg sigtede, kan kort og godt betegnes ved Ordet »Parlamentarisme«, hvis jeg da herved forstaar den Teori eller Praksis, at det er den sejerrige Rigsdagsopposition, som uden videre danner det ny Ministerium, saa at

Kongen blot har den formelle Ulejlighed at undertegne Udnævnelser. I Følge dette Standpunkt løses altsaa de mulige Modsigelser mellem den kongelige og den folkelige Vilje paa den Maade, at hin altid bøjer sig for denne. Enkelte have ment, at sligt skulde stemme med vor Grundlov; men dette maa bestemt benægtes. At den ingenlunde har tænkt sig Kongen som en Nikkedukke, fremgaar tilstrækkeligt af §§ 15—16, hvor han skildres som den, der virkelig for Alvor fører Forsædet i Statsraadet og aldeles ikke er indskrænket til uden videre at underskrive, hvad det maatte behage Ministrene at forelægge ham. Men naar han har en virkelig Indflydelse paa Ministeriets Virksomhed, saa er det en Selvfølge, at han ogsaa maa have en saadan paa dets Dannelse. Hvis en Konge tilfældigvis altid stemte overens med Rigsdagsflertallet, kunde det naturligvis let faa Udseende af, at han selv ingen personlig Mening havde; men man vilde aldeles ikke have Ret til at fastslaa, at det nu ogsaa forholdt sig saaledes og burde forholde sig saaledes, saa at man vrededes paa hans Efterfølger, naar denne bar sig anderledes ad. En slig Vrede vilde være ugrundlovmæssig, efterdi den rene Parlamentarisme uimodsigelig er ét med Kongedømmets faktiske Afskaffelse.

Som en afgørende Indvending herimod peger man hen paa England, hvor Kongedømmet og Parlamentarismen gaa venlig Haand i Haand. Men for ikke at tale om, at det endnu ikke har vist sig, om Kongedømmet under disse Vilkaar i Længden kan vedblive at holde sig, saa maa man ikke overse, at hvad der passer for ét Land, derfor ikke behøver at passe for et andet. Og der er en gennemgribende Forskel mellem England og Danmark. England ejer en mægtig og indflydelsesrig Adel, der, selv om dens direkte politiske Magt uafbrudt formindskes, dog stadig spiller en stor social Rolle. Som dette Aristokratis Spidse har Kongedømmet en vidt rækkende social Betydning, der tillader det ved alle Anledninger saa vel ind ad til som ud ad til at optræde som Nationens værdigste Repræsentant. Her i Danmark mangle vi noget tilsvarende. Vor Adel er for lille og afmægtig til at afgive et solidt Grundlag for en Trone. Hvis Kongen slet ingen politisk Magt havde, vilde han derfor inden føje Tid almindelig erkendes for en temmelig overflødig Prydelse. Han og Konseilspræsidenten vilde i den Grad blive jævnbyrdige, at Landet ikke paa én Gang vilde have Plads for dem begge.

Vil vi have et Kongedømme, bør vi derfor i mine Tanker ogsaa aabent anerkende, at der tilkommer Kongen et afgørende Ord ved Dannelsen af Ministeriet, og det er just ved dets Dannelse og ikke saa meget under dets senere Virksomhed, at han skal have noget at sige. Det ligger i Sagens Natur, at han ordentligvis ikke blander sig i Enkelthederne, men overlader disses Afgørelse til dem, der skulle bære Ansvar. Det er i hele den Aand og Retning, hvori Regeringen føres, at hans Tilværelse lægger sig for Dagen.

Det kunde maaske synes, at jeg er hildet i en Modsigelse. Jeg paastod nylig, at der under en fri Forfatning ikke er Plads for en rent personlig Konges Politik, og nu hævder jeg dog en personlig Indgriben fra hans Side. Men Modsigelsen er kun tilsyneladende. Det personlige kan baade betyde en egenkærlig Omsorg for private Interesser og et ejendommeligt Blik for, hvad det heles Vel kræver. Og det er selvfølgelig ene og alene i sidst nævnte Forstand jeg mener, at en Konge har Lov til at gøre sig gældende.

Naar jeg taler om et ejendommeligt Blik, tænker jeg aldeles ikke paa den ualmindelige Dygtighed i faglig eller i almindelig politisk Henseende, hvorefter en Konge kan være i Besiddelse. Sligt er en Tilfældighed, hvorpaa man ikke kan bygge noget i en Statshusholdning. Og med al Respekt for Genier anser jeg det ærligt talt for en tvivlsom Lykke for et Land, at det har en Konge, som henhører under denne Klasse. Ti Genier pleje at være uberegnelige og ustyrlige med Hensyn til de Ideer, de have sat sig i Hovedet. De kunne gøre umaadelig Nytte ved som Sædemænd at udstrø deres Ideer blandt os, være sig nu, at de optræde i Literaturen eller i Forsamlinger. Men for at Ideerne skulle blive brugelige i Livet, er det nu en Gang en ubønhørlig Lov, at der maa slaas en Smule af paa deres Idealitet, saa at de til Gengæld faa et mere praktisk Tilsnit.

Det bedste for et frit Land turde derfor vistnok være en Konge, som har et godt Hjærte og en sund, jævn Sans. Har han disse Egenskaber, saa vil Kongedømmet under hans Ledelse blive til en sand Velsignelse. Man maa nemlig erindre, at under virkelig frie Forfatninger er det Flertallet, som faar Magten. Her til er der intet at sige; lovlige Afgørelser kunne ikke faas paa anden Vej. Men man vilde tage meget fejl, hvis man indbildte sig, at Flertallet ogsaa altid ubetinget har Retten paa sin Side.

Dette er naturligvis en Umulighed, da et Parti som bekendt kun bliver til og sammenholdes ved en god Portion Lidenskabelighed og Ensidighed. Det er derfor en stor Mislighed, hvis Flertallets Sejer bliver saa absolut, at Mindretallene med den Ret, som de repræsenterer, rent trænges tilbage. Man siger rigtig nok, at det saa maa blive deres Opgave ved Anspændelse af alle deres Kræfter at arbejde sig frem til at blive et nyt Flertal, der kan fortrænge det regerende. Men for ikke at tale om, at disse evindelige Partikampe let kunne blive alt for voldsomme og demoraliserende, saa er det navnlig hos smaa Folk ingenlunde givet, at et endog meget berettiget Mindretal kan skaffe sig tilstrækkelig Ørelyd for sine Interesser. Vort Folk er f. Eks. saa lille, at det vanskelig kan yde ordentlig Mandskab til alle de Retninger, som fortjæne at komme i Betragtning. Og der gives derhos Anskuelse, som have et betydeligt politisk Værd, men hvis Ordførere — hvad enten man nu vil rose eller dadle det — som oftest ere for aandelig fornemme til at ville indlade sig paa de Intriger og Kampe, uden hvilke man ingen politisk Magt opnaar.

Her er det nu, at Kongen kan virke udjævnende, dæmpende og mildnende. Just fordi hans Trone ikke anfægtes af de skiftende Flertal, og han selv ikke stiger ned paa den politiske Arena, kan han holde sin Sjæl saa meget udenfor Lidenskabeligheden, at han bedre end Partiernes Førere faar Øje paa de uretmæssige Fordringer, hvori de staa i Fare for at hildes, og det saa meget mere, som han i Kraft af sin ophøjede Stilling er den eneste Mand i Landet, der altid kan faa fat paa dem alle og tvinge dem til en sømmelig og aaben Forhandling. Naturligvis mener jeg ikke, at han skal bruge sin Magt til i Længden at forholde Flertallet dets Ret; derved lammer han kun sin egen Gerning, som maa lykkes desto bedre, jo klarere det staar for alle, at han selv er lydige mod Forfatningen. Men han kan ved at fremskynde eller forhale et Ministeriums Afgang og ved at paavirke Beskaffenheden af dets Sammensætning styre Statsskibet saaledes, at de værste Skær omsejles, og Sagerne faa en jævnere og roligere Gænge, end de kunde have faaet uden ham. Han kommer altsaa til at spille omtrent den samme Rolle som Regulatoren i et Urværk; og i samme Grad som han har Held hertil, saa at de forskellige Retninger føle, at de i ham have et sikkert Tilhold, naar de blot ikke ville være utaalmodige, men bide, til deres Time kommer, i samme Grad vil Kongedømmet

vokse sig fast i den almindelige Bevidsthed. Folket vil mere og mere omfatte det med Ærbødighed og Hengivenhed og indse, at det ikke blot er en Garanti for Ordenen, men ogsaa den fasteste Støtte for den forfatningsmæssige Frihed.

De, som ikke have formaaet at løsrive sig fra Forestillingerne om det gamle Kongedømme af Guds Naade, ville selvfølgelig være meget utilfredse med den Skildring, jeg her har givet af Kongens Opgave. De ville ikke blive trætte af at forsikre, at han paa den Maade ikke faar nogen virkelig Magt, men kun bliver Flertallets Haandlanger. Om mere kan der imidlertid ikke være Tale, hvis det skal være Alvor med en fri Forfatning. Og jeg kan til Gengæld forsikre disse Mænd, at de ved deres Fordringer kun bringe Kongedømmet i Miskredit og forøge Antallet af Republikanerne. Det turde for øvrigt være en stor Misforstaaelse, naar man kalder denne Magt ringe, ja der kan endog spørges, om den absolute Konge i Grunden nogen Sinde har haft en, der var større. Det er kun en ren Indbildning, hvis man tror, at en Konge, fordi der ingen Rigsdag er til, kan gøre alt, hvad ham behager. Han er jo dog ikke mere end et Menneske med en begrænset Synskreds og Rækkeævnne. Heller ikke han kan undvære Ministre og Raadgivere. Og hvor ofte er det ikke sket, at Enevældens tilsyneladende Repræsentant ikke naaede højere end til at være sine Ministres Tjæner! han faldt i Hænderne paa et Hofparti, der skjulte for ham, hvad der ikke passede i dets Kram og umærkelig styrede hans Handlinger. Derimod er det netop det gode ved en fri Forfatning, at intet kan holdes nede, og at der trindt om i Folket opvokser Mænd, som kende dets Trang og vinde dets Tillid. I saadanne har Kongen langt brugeligere Raadgivere end i dem, han selv har skabt. Der kan udrettes mere ved Samvirken med frie Mænd, som sige imod, end ved Herredømme over frygtagtige Tjænere, der snakke én efter Munden for saa dog bag hans Ryg alligevel at fremme deres egne private Formaal.

Til de forskellige Tider har Kongedømmet en forskellig Opgave. Spørge vi om, hvilke Krav der nu for Tiden her hjemme stilles til det, saa er det ikke svært at finde Svaret. Ti vi véd jo alle, at der nu gennem mange Aar har raset en Strid, som fortærer vore Kræfter, som fylder Sindene med Bitterhed og truer med at umuliggøre alle Fremskridt. Det er indlysende, at Kongemagten ikke kan forholde sig ligegyldig hertil, at det er

den, som til sidst har at hidføre en heldbringende Løsning. I hvilke Retninger vore Ønsker og Forhaabninger bør gaa med Hensyn til denne Løsning, afhænger af det Syn, vi have paa Striden.

Formelt har den antaget Karakteren af en Strid mellem Landsting og Folketing. Nogle parallelisere disse med det engelske Overhus og Underhus. Hvis saa var, vilde der i alt Fald for mig ikke være Spor af Tvivl om, at det er Landstinget, som ubetinget bør vige. Ti de gejstlige og verdslige Lorder, som sidde i Overhuset, repræsenterer et saa lille Mindretal og saa særlige Standsinteresser, at deres Mening ikke bør kunne veje op imod, hvad det hele store Folk forlanger. Men Parallelen passer slet ikke. Vi komme Sandheden betydelig nærmere, naar vi sige, at Landstinget og Folketinget tilsammen svare til det engelske Underhus. Ganske vist repræsenterer Folketinget den i Tal største Del af Nationen; men hvis det alene raadede, vilde det være det samme som, at kun én Stand herskede, saa at vi bleve prisgivne til en beklagelig Ensidighed. Man kan finde Landstingets Sammensætning urimelig, ja det er end ikke uden Grund bleven sagt, at det volder Hovedpine at sætte sig ind i den. Men det kan ikke nægtes, at der gennem al denne Løjerlighed vindes Repræsentanter for den større Ejendom, Handel og Industri, samt for den strængere videnskabelige Dannelse, kort sagt: Repræsentanter, der ikke blot forfægte ejendommelige Standsinteresser, men Interesser, der ere af en saa afgørende Betydning for Nationens Vel og Ve, at den ikke paa nogen Maade kan undvære deres Arbejde og den Ensidighed, hvortil de kunne føle sig opfordrede.

Saa længe der er Fare for Landstinget, saa længe det ser ud, som om man vil indskrænke det til en Jabrodens betydningsløse Rolle, tør man derfor ikke undre sig over, at Højre gør Modstand mod Folketingets Fordringer og det saa meget mindre, som det folkelige Parti er slaaet ind paa Veje, som ere yderst mislige og farlige at passere. Jeg sigter herved navnlig til Visnepolitikken. Det er i sin Orden, at et Parti uafbrudt siger nej til Forslag, som det ikke kan gaa ind paa; men det eneste korrekte er aabenbart, at det derhos selv stiller en Række af Forslag, som det Aar efter Aar anbefaler til Nationens Velvilje. Ere disse Forslag praktiske og vinde de stadig Genklang hos Folket, saa er det umulig andet end, at Maalet omsider naas, saa at der dannes en Regering, som kan føre det ny Program ud i Livet. Som be-

kendt har imidlertid vort Venstre valgt en anden Fremgangsmaade, idet det rent ud har vægret sig ved at forhandle med det forhaandenværende Ministerium. I Stedet for selv at kritisere denne Politik, skal jeg give Ordet til en Mand, hvem ingen vil beskylde for Mangel paa demokratisk Sindelag, nemlig til Tscherning, som paa et afgørende Punkt af sit Liv sagde¹⁾: »Jeg er traadt ud af Bestyrelsen for Bondevennernes Selskab, fordi dens Formand antog det nødvendigt at betræde en politisk Vej, som jeg holder for i høj Grad fordærlig for den sunde Udvikling af Friheden. Jeg mener hermed det, at gøre Kampen mod Ministeriet til et Formaal i Stedet for at holde den paa Sagernes Gebet og lade Kongen raade for Valget af Ministre«.

Men idet jeg her slutter mig til Tschernings Dom, vil jeg tillige hævde, at i Politik intet er unyttigere og fordærligere end at klage over sine Modstanderes Misgreb. Fejl begaa vi jo alle sammen. Højre handler derfor forstandigst, naar det griber i sin egen Barm for at efterforske, om det muligvis ikke selv skulde være brødebetyngt, og naar det da er bleven nødt til en Synsbekendelse, vil det forhaabentlig have faaet fornøden Sindsro til at overveje, om Grunden til Venstres Færd virkelig, som man har for Skik at sige, udelukkende skulde være at søge i enkelte Føreres Ærgerrighed og hidsige Utaalmodighed. Man maa være baade blind og døv for ikke at opdage, at der bag ved det alt sammen ligger en stor social Kendsgerning, og det er slige Ting, som gøre Udslaget i Politiken; mod dem nytter det slet ikke at stampe.

Begivenhederne i 1848 betød, at de universitetsdannede og den højere Borgerstand fik Overtaget. De mente det sikkert overmaade vel med de andre Stænder; men de ansaa det for givet, at det var dem selv, som skulde regere, og naar de sværmede for en fri Valglov, var det i Haabet om, at man altid vilde vælge dem til Repræsentanter og godvillig finde sig i deres Formynderskab. Dette Haab er blevet skuffet. Formyndere kunne være fortræffelige, men vel at mærke kun til en vis Tid. Der kommer et Øjeblik, hvor Børnene ere voksede til og ubønhørlig kræve selv at raade. Dette er den egentlige Betydning af det, som nu sker. Bønderne ville ikke blot formelt, men ogsaa faktisk have den Indflydelse, som Valgloven har lagt i deres Hænder; de ville

¹⁾ Se Efterladte Papirer III, S. 186.

ikke længere betragte os som overordnede Væsener; de ville i alle Maader anerkendes af os som vore jævnbyrdige. Heri kan jeg for mit Vedkommende ikke fortænke dem; hvis vi selv vare Bønder, vilde vi tænke paa samme Vis. Og jeg tror ogsaa, at det er til hele Landets Gavn, at denne sociale Forandring foregaar. I et Land saa demokratisk som vort maa der nødvendigvis udvikle sig en stor, bred Mellemstand, som kan tage Rigets Skæbne paa sine Skuldre. Vore Købsteder ere for faa og smaa til at spille denne Rolle; Mellemstanden maa brede sig alle Vegne; det bliver ikke til noget med den, før i det mindste Gaardmændene træde ind i dens Rækker. De, som ere i Besiddelse af en højere Dannelselse, maa opgive Tanken om ligefrem at herske over Bønderne; attraa de for Fremtiden Indflydelse, maa de se at opnaa den ved et jævnt, ligefremt Væsen og ved saa dygtige Bestræbelser, at det gaar op for alle, at man umulig kan undvære dem.

Her er Stridens Kærne, og her er det, at Forskellen mellem det absolute og det moderate Højre lægger sig for Dagen. De absolute Højremænd ville standse den demokratiske Bevægelse og politisk fastholde et Udviklingstrin, som i social Henseende er overvundet. I dette Øjemed paakalde de Kongemagten og bede den anvende Landstinget til at holde Folketinget nede; de mene, at de handle i Landets Interesse, men uden at de selv vide det, er det dog deres egen private Interesse, hvorfor de kæmpe, og det er ikke gaaet op for dem, at, naar Kongemagten bruges saaledes, er det ikke mere det hele Folk, men en enkelt Stand, som den tjæner. Derimod bøje vi moderate Højremænd os for de sociale Kendsgerninger, og vi nære det Haab, at Kongemagten ved Ministerforandringer, der svare til vor nuværende sociale Tilstand, vil med hele sin vægtige Avtoritet stifte Fred mellem Landsting og Folketing, mellem By og Land, mellem Borger og Bonde, mellem den højere og lavere Dannelselse.

Saa vidt jeg kan skønne, er der ingen Grund til at sørge over, at Fredsslutningen har ladet saa længe vente paa sig. Striden har gjort sin store Nytte. Hvis Venstre allerede for længere Tid siden havde faaet Statsroret i sine Hænder, er det ikke umuligt, at det vilde være gaaet saa iltert frem, at det havde opmandet Højre til en Modstand, som kunde have bragt Forfatningen i Fare. Under Striden er Hidsigheden bleven dæmpet og afløst af en klarere Bevidsthed om Maalet. Gennem Visnepolitiken og de der-

med beslægtede Forsøg har Venstre faaet en paalideligere Indsigt i Betingelserne for Statsstyrelsen, og det har lært, at der maa tages et større Hensyn til de i Landstinget repræsenterede Samfundsklasser. Omvendt er der hos adskillige af Højre fremvokset en modnere Forstaaelse af, hvad det er, Striden gælder; medens disse, hvis Venstre havde haft et alt for rask Spil, let kunde være blevne revne med i en blind Reaktion, ere de nu ved at se det absolute Højres Færd blevne befæstede i en oprigtig Kærlighed til Friheden, saa at de hellere end at opgive denne ville ændre deres fra Fødselen tilvante Synsmaader. Det følger af sig selv, at de ikke drive Ændringen saa vidt, at de lade de væsentlige Højreprinciper falde; de ville fremdeles værne om Landstinget; men forudsat, at Venstrømændene gaa sindig frem, ere de villige til sammen med dem at hjælpe Folketinget til sin Ret. Og det kan til visse ikke kaldes et ubilligt Ønske, at man efter i ni Aar at have haft et Landstingsministerium, der intet kan føre igennem, nu endelig prøver paa at faa et Ministerium, der kan enes saa vel med Folketinget som med Landstinget.

Som sagt: Striden har gjort sin Nytte. Naturligvis er der baade i Højres og Venstres Lejr uforsonlige, der, som man siger, bære Ideens Fane højt og anse det for at være under deres egen og Ideens Værdighed at gaa ind paa nogen som helst mindelig Overenskomst; men heldigvis er der ogsaa begge Steder dem, som oprigtig søge hinanden og som føle, at Landets Vel beror paa, at vi midt mellem Yderlighederne faa en stor og bred Mellemlinje som er saa rummelig og tolerant, at den indenfor sig kan taale mange Haande Afskygninger. Den liberale Vælgerforenings Stiftelse er et Vidnesbyrd om denne Trang. Gid Trangen maa blive større og større, gid den maa faa et stedse kraftigere og kraftigere Udslag! Saa kommer Statsskibet nok i Havn. Just fordi jeg betragter Kongedømmet som uundværligt for os, tvivler jeg heller ikke et eneste Øjeblik om, at det, naar den belejlige Tid indtræder, vil vide at sætte sit vægtige Segl paa Folkets Afgørelse. Med dette Ønske vil jeg slutte, med Haabet om, at det nu ikke maa vare længe, inden det atter bliver Dag i Danmark.

A. C. LARSEN.
(Theodorus).

Richard Cobden.

II.

Ingen af de parlamentariske Ledere spillede den Rolle i Cobdens Tanker som Premierministeren, Sir Robert Peel. Hans Slagfærdighed i Debaten, store taktiske Dygtighed og fremfor alt hans sikre, praktiske Greb paa Sagerne, indgød Cobden Respekt, men denne Følelse blev tidlig blandet med en stærk Uvilje, som — modsat hvad der ellers var Reglen hos ham — til Tider fik en personlig Karakter. Cobden havde ikke ret længe iagttaget sin Modstander, før det blev ham klart, at han i Hjærtet var Frihandelsmand, og der findes i hans Breve Vidnesbyrd om, at han til denne Opdagelse knyttede Haabet om sin Sags snarlige Sejer. Da nu Peel nøjedes med at gennemføre Toldreduktionen af 1842, hvorfra et Par af de betydeligste Artikler vare helt udelukkede, medens Korntolden kun undergik en ringe Modifikation, tabte Cobden alt for ham. Han saa alt for absolut paa Frihandels-spørgsmaalet og brød sig alt for lidt om at veje de Partihensyn, der for Peel endnu vare afgørende, til at han skulde have kunnet vurdere, hvilket modigt Skridt denne i Virkeligheden gjorde ved i Spidsen for et afgjort Beskyttelsesparti at gennemføre den største Frihandelsreform, England til Dato havde set. For Cobden stod det snarere, som om han, for at holde sig ved Magten, fornægtede sin Overbevisning, og det er karakteristisk at sammenligne den overlegne Godmodighed, hvormed han i sine Breve omtaler de Toryjunkere, der ved forskellige Lejligheder insulterede ham, med hans hvasse og ofte ubillige Ord om Peel. Sagen var, at han troede paa de førstes Oprigtighed, men ikke paa Premierministerens. Naar han taler om denne, kommer der endog af og til et Stænk af Brutal-

itet frem hos ham, saaledes naar han den ene Gang efter den anden hoverer over Peels falmede og sygelige Udseende og ender et af sine Breve med det Udbrud: »Han ser 20 Procent daarligere ud nu, end da jeg kom ind i Huset, og hvis jeg blot havde Bright med mig, skulde vi tilrede ham saadan, at han blev nødt til at fortrække, inden Samlingen er ude«. Peel følte sig paa sin Side stærkt irriteret over Cobdens ubarmhjertige Angreb og gav sin Stemning Luft med en Hensynsløshed, der brød med alle parlamentariske Former. Cobden endte paa den Tid, da Industrikrisen var paa sit højeste (Febr. 1843), en af sine Taler med at gøre Peel »personlig ansvarlig« for Landets Nød. Nu var Premierministerens Sekretær kort før bleven myrdet paa Gaden, og Gerningsmanden — som i øvrigt senere viste sig at være sindssyg — tilstod, at han havde forvekslet sit Offer med Peel. Denne satte i nervøs Ophidselse Mordet i Forbindelse med de mange Voldsomheder, der paa den Tid bleve ytrede mod ham personlig ved Liguens Agitationsmøder. Cobdens Ord vakte en Forbitrelse hos ham, som han — der ellers havde en saa ualmindelig Selvbeherskelse — ikke var i Stand til at styre. Han sprang op og beskyldte, saa tydeligt som det paa indirekte Maade kunde gøres, Cobden for at have udpeget ham til Offer for et nyt Attentat. Skønt Toryerne bevislig ikke havde forstaaet Cobdens Ord saaledes og denne selv energisk fralagde sig en saa grov Mistydning, kunde de dog ikke nægte sig at benytte den ypperlige Lejlighed til at komme ham til Livs. Peels Udfald blev applauderet med et Raseri over alle Grænser, og Cobdens Protester druknede fuldstændig i lavede eller ægte Indignationsraab.

Maaske bidrager det noget til at forklare Peels Optræden ved denne Lejlighed, at han længe havde følt, hvorledes under Cobdens Taler Tvivl paa Tvivl listede sig ind i hans eget Sind med Hensyn til den bestaaende Kornlovs Forsvarlighed. Da han tog Magten under den bestemte Forudsætning fra sit Partis Side, at han skulde opretholde Beskyttelsen for det engelske Agerbrug, var han endnu i Stand til at slaa sig til Ro med de skrøbelige Grunde, der kunde anføres for at lade Korntolden ligge som en Enklave i det Frihandelssystem, han ellers hyldede. Han var ikke nogen særlig logisk anlagt Natur og kun alt for tilbøjelig til at lade øjeblikkelige Betimelighedshensyn og Partiinteresser binde sin Tænkning, men var han først skræmmet op, saa var der det i hans Sind, der ikke lod ham hvile, før han igen havde fæstnet sig

en Overbevisning og givet den et saa fyldigt Udslag i den praktiske Politik, som muligt. Cobden var den, der stak hans Bevidsthed vaagen og bestandig æggede det søgende og sandhedshigende i den længere frem. Længe betragtede Peel ham dog kun som en paatrængende, irriterende Fredsforstyrrer, men efterhaanden som hans Modstandskraft blev svagere, formildedes hans Stemning. Oftere og oftere saa man ham følge Cobdens Ord i anspændt lyttende Stilling og med de nervøse Ansigtstrækninger, der for en skarpsynet Iagttager som Disraeli tydelig varslede om den tilstundende Svingning. I Februar 1845 var han naaet saa vidt, at han under en Tale af Cobden, som det havde været hans Hensigt at imødegaa, pludselig hørte op at gøre sine sædvanlige Notitser og til sidst krøllede Papiret sammen og sagde til sin Sidemand paa Ministerbænken: »De maa svare paa dette her, for jeg kan ikke«.

Aarene 1844 og 45 var en vanskelig Tid for Liguen. Rigelig Høst havde bragt Kornpriserne til at falde stærkt, og dermed var fulgt et ikke ringe Opsving for Handel og Industri og en Stigning i Arbejdslønnen. Nu var der ganske vist intet, som klarere beviste Rigtigheden af Cobdens og de andres Paastand: at lave Kornpriser var en Livsbetingelse for England, og at man derfor burde søge at gøre dette Gode saa uafhængigt af Naturforholdene som muligt, men de bedre Tider fjærnedede det hele Spørgsmaal fra den almindelige Bevidsthed, og Agitationsvilkaarene forringedes. Cobden tog heraf Anledning til at gennemføre en Udvidelse i Liguens Taktik: man vedblev med Møderne omkring i Landet, men den meste Kraft kastedes nu over paa Valgforberedelserne. Der vedligeholdtes en stadig Forbindelse mellem Raadet og Vælgerne i de Kredse, hvor der mentes at være Mulighed for at sætte Frihandelskandidater igennem, og omtrent 300,000 Mænd i alle Egne af Landet fik stadig Liguens Blade og Agitationsskrifter tilsendte med Posten. For at afholde Udgifterne ved en Agitation af denne Art forlangte og fik Liguen ved lutter frivillige Bidrag et nyt Fond paa 100,000 £. Hvad man lagde mest Vægt paa var dog at skabe nye Vælgere. Der var i Valgloven en Bestemmelse om, at enhver Mand, der ejede Jord, som aarlig kunde indbringe 40 Sh., havde Valgret i Landdistrikterne, og Cobden rejste nu en mægtig Agitation for at formaa Liguens Tilhængere til at erhverve sig saadanne smaa Landejendomme og derved skaffe sig Stemmeret i Kredse, hvor ellers Godsejerindflydelsen vilde være den over-

vejende. Han tillagde denne Sags Fremgang en overordentlig Betydning og saa i den Slutstenen paa den hele Bevægelse, det bedste af alle Midler til at overføre den politiske Magt fra Landaristokratiet til Middelstanden og den højere Arbejderstand. Som sædvanlig forstod han at sætte Masserne i Bevægelse: Tusender fulgte hans Raad og købte Jord og Stemmeret for deres Sparepenge.

Under alt dette havde Cobden tunge Bekymringer at kæmpe med i sine private Forhold. Alt som hans Magt og Anseelse steg i det offentlige Liv, forringedes hans økonomiske Stilling. Frederik Cobden kunde ikke alene staa for Styret, saaledes som han maatte nu, da al Richards Energi samlede sig om Agitationen: Forretningen »manglede et Hoved«. Allerede i de første Aar, Cobden sad i Parlamentet, kan man af hans Breve til Broderen se, hvor klart han var sig bevidst, at det gik ned ad Bakke, men han var nu saa uløselig bunden til sit offentlige Hverv, at han ikke vilde tænke paa at forlade det. Desuden følte han sig bestandig sikker paa, at Kampen snart maatte være endt. Denne smittende Vished om Sejerens Nærhed gav ham meget af den frisknende, nydannende Ævne, paa hvilken hans og hele Bevægelsens Tiltrækningskraft i saa høj Grad beroede, men den blev i mere end én Henseende farlig for hans private Velfærd. Den var Skyld i, at han bestandig havde Fornemmelsen af ikke at burde give sig af med sine egne Sager, da der netop nu kun behøvedes en kortvarig Anstrængelse for at faa Sejeren i Hænde. Endelig bleve de Farer, der truede Forretningen, saa store, at selv Cobden ikke kunde nægte for sig selv, at nu gjaldt det straks at tage fat med fuld Kraft, hvis Ruinen skulde undgaaes. I September 1845 fattede han da den Beslutning at forlade Ligue og Parlament, og det skønt han nu mere end nogen Sinde var sikker paa, at Kampens Afslutning var nær. »Blot tre Ugers Regnvejr«, havde han kort forinden sagt, »medens Hveden blomstrer eller er i Modning, og Kornloven vil falde«. Det var kun Hensynet til Hustru og Børn, der tvang Beslutningen igennem hos ham, og det har sikkert været hans Livs mørkeste Dag, da han gav Afkald paa at føre sine gamle Kampfæller til den sidste Storm og paa at dele Sejerens Glæde med dem. Lykkeligtvis for ham var Katastrofen nærmere, end nogen anede. Da Bright, som den Gang var paa Agitationsrejse, modtog det Brev, i hvilket Cobden meddelte ham sit Forsæt, var den Regn, som gjorde Efteraaret 1845 saa skæbnesvangert, allerede begyndt at falde, og det var øjensynligt, at nu var det kun en kort Tid, det gjaldt.

Bright skrev til sin Ven, at Liguens Kraft vilde være brudt, naar dets »Kildevæld« var borte og skyndte sig til Manchester. Der lykkedes det ham sammen med et Par andre at gøre Udveje, saa Faren afvendtes endnu for denne Gang.

Den Regn, der kronede Cobdens og hans Venners Haab, afgjorde ogsaa Kampen i Sir Robert Peels Sind: han indsaa nu, at Kornlovene maatte falde. I England var Kornet slaet fejl, og i Irland stod Hungersnøden for Døren, da det vaade Vejr havde ødelagt Aarets Kartoffelhøst, Peel kunde og vilde ikke forholde en hungersyg Befolkning billigt Korn, og var der endnu nogen Tvivl tilbage hos ham, maatte den falde for Liguens truende Holdning og Landets resolute Krav. I Slutningen af Oktober — under Parlamentsferien — begyndte Statsraadmøderne om Kornlovene. Peel vandt ikke fornøden Tilslutning for sit Forslag om Ophævelsen, og Kabinetet skiltes uden at have truffet nogen Afgørelse. Saa var det Lord Russel i sit bekendte Edinburgh-Brev resolut optog Liguens Progam, men selv ikke den overhængende Fare, som denne kloge politiske Manøvre udsatte det regerende Parti for, kunde drive dets Ledere til Enighed: Peel maatte indgive sin Demission. Russel blev da kaldet, men hans Forsøg paa at danne en ny Regering lykkedes ikke, og da Peel nu atter vendte tilbage, førte han endelig sin Sag igennem. Statsraadets Beslutning anedes selvfølgelig, men bestemt Besked vidste dog kun faa, indtil Parlamentet i Januar 1856 traadte sammen og Peel forelagde sit Forslag, der i sin endelige Skikkelse gik ud paa at fastsætte en Told af 4—10 Sh. pr. Quarter indtil 1849 og derefter en rent finansiel Afgift af 1 Sh. pr. Quarter. Da brød Gammeltoryernes længe sammenpressede Forbitrelse ud i det fanatiske Bifald, der fulgte Disraelis hadske Angreb paa sin gamle Leder, og under Debatten blev det efterhaanden klart for alle, at Peel nu kun var Fører for en Fraktion af Toryerne: Partiet som saadant var ikke mere.

Cobden deltog kun lidet i disse Forhandlinger; han behøvede det ikke. I Virkeligheden var hans Gerning gjort, og han havde ikke nødvendig selv at pege paa sin Triumf: den laa klart nok for alle. Skønt kun Fører for en i Huset lidet betydende Gruppe havde han med de næringsdrivende Klasser bag sig tvunget begge de aristokratiske Partiers Førere til at knæsette den Sag, de én Gang havde været enige om at se ned paa, ja han havde bragt dem saa vidt, at de nu kappedes om, hvem af dem der skulde

have Æren af at føre den ud i Livet. Og medens Middelstanden gennem sin selvskabte Organisation enig og sluttet førte den Fane frem, som dens gamle Herrer mere eller mindre modstræbende fulgte, genlød Parlamentssalen Dag efter Dag af det splittede Regeringspartis bitre indre Strid.

Den uforbeholdneste Anerkendelse af, hvem der var Situationenes Herre kom fra selve Premierministeren. Han havde endelig under store Vanskeligheder ført sit Forslag gennem begge Huse, men paa selve den Dag, da det vedtoges i Overhuset, fik han et Underhusflertal imod sig ved Afstemningen om en irsk Tvangslov: det var Whiggerne og Oppositionen i hans eget Parti, som her fandt hinanden. Tre Dage efter forkyndte han Huset sin Fra-træden i en Tale, som gjorde det dybeste Indtryk paa dem, der hørte den og det hele Land. Intet af den naaede dog videre og fandt varmere Tilslutning end disse Ord om den nys vedtagne Kornlov: »Den, hvis Navn bør staa knyttet til denne Sags Gennemførelse, er hverken den ædle Lord, Medlemmet for London (Russell) eller mig, det er en Mand, som, idet han handlede ud fra rene og uegennyttige Bevæggrunde, har kæmpet for den med utrættelig Energi og appeleret til Fornuften med en Veltalenhed, som var saa meget større Beundring værd, fordi den var ukunstlet og uden Flitter. Det Navn, der bør knyttes og vil blive knyttet til denne Sags Gennemførelse er Richard Cobdens. Uden Betænkning giver jeg ham Æren.«

Faa Dage forinden havde Cobden skrevet et Brev til Peel, der kaster et ejendommeligt Lys over hans politiske Tankegang. Han bad ham indtrængende ikke at vige for den kunstige Koalition, der var i Begreb med at trænge ham bort fra Magten, men at opløse Underhuset og appellere til Landet. Det, at Peel saa kort efter at have ført Liguens Sag igennem skulde vige for et Fler-tal, hvis mest højtalende Fløj udraabte hans Fald som den retfærdige Straf for, at han havde brudt med Beskyttelsessystemet, vilde efter Cobdens Mening gøre den offentlige Mening i England og Evropa usikker paa Betydningen af den vundne Sejer. Og dog var Frihandelstanken »Tidens Ide« og dens fuldstændige Gennemførelse »Aarhundredets største Triumf«. Hvis Peel vilde bryde med den parlamentariske Traditions og Partihensynenes Smaalighed, lade Tvangsloven ligge og gaa til Valg paa Frihandelsagen alene, da lovede Cobden ham, at det uhyre Flertal af begge Par-tier vilde samle sig om ham, og at han som Fører for dette nye

Middelstands- og Arbejderparti sikkert vilde kunne give sig i Kast med at udrydde Resterne af Beskyttelsessystemet paa alle Omraader. Om de to gamle Partier siger han, at Førerne endnu holde en Skinfægtning vedlige, men at Soldaterne forlængst have taget Gevær i Arm og kun vente paa det samlende Løsen: »Peel og Frihandel«.

Hvad der slaar i dette Brev er den uselviske Given sig hen til en stor politisk Tanke, der faar Cobden til at overtale og hjælpe sin gamle Modstander til at stille sig i Spidsen for den Hær, Liguen havde samlet og høste Frugterne af dens lange Kamp. Han saa i Peel den Fører, der kunde bringe Middelstandsbevægelsen videst, og betænkte sig ikke paa at afstaa ham sine friske Lavrbær. Ikke mindre ejendommelig er hans Seen hen over alle bestaaende parlamentariske Regler og Fornemmelser. Han saa ikke, hvor umuligt det var for Peel at sætte sig ud over det Faktum, at han var falden paa en irsk Tvangsløv. Om han saa hundrede Gange gjorde Frihandelen til sit Program, vilde hans Modstandere ligesaa ofte føre det irske Spørgsmaal frem i Forgrunden som det egentlige Opløsningsspørgsmaal, og den offentlige Mening vilde forvirres ved denne helt nye og uforstaaelige Praksis, at en Minister opløste paa det Spørgsmaal, hvori han havde sejret, og lod det ligge, hvorom Kampen endnu var uafgjort. Fremfor alt vilde denne pludselige Omstyrtelse af de gamle Partigrænser have virket langt mere stødende og forvildende end Cobden anede, og Peel vilde i de flestes Øjne have staaet i en højst uren og tvivlsom Stilling, hvis han helt havde fraterniseret med Whiggen og ligesom ved en Taskenspillerkunst pludselig forvandlet sig fra Landboaristokratiets til Middelstandens Minister. Han var heller slet ikke Manden for at gøre sligt. Kun langsomt og tøvende skilte han sig ved gamle Forbindelser og gamle Fordomme, og skulde det være sket, som Cobden ønskede, maatte det have været en Affære paa mange Aar. Hans Svar blev i Overensstemmelse hermed: med en oprigtig Anerkendelse af Cobdens rene Hensigter lod han ham vide, at han i Betragtning af de mange praktiske Hindringer vilde lade det blive ved sin oprindelige Beslutning og hellere falde paa gammeldags, reglementeret Vis end forsøge paa at vinde en politisk Helteglorie ad uprøvede Veje.

Cobden og hans Venner havde mange Gange erklæret, at Liguen kun var stiftet for sit angivne Formaals Skyld og vilde opløse sig, naar det var naaet. De holdt punktlig deres Ord. Faa

Dage efter Ophævelseslovens Vedtagelse holdtes det afsluttende Møde i Manchester: da Liguens Virksomhed erklæredes for endt, fulgte en langvarig, dyb Tavshed, som ingen ret havde Mod til at bryde. Enhver følte den som Ophøret af et vægtigt Stykke Englands Historie.

Cobden benyttede denne Lejlighed til — som saa ofte før — at lægge alle paa Sinde, med hvor ringe Ret han for Offentligheden var kommen til at staa som den hele Bevægelses Bærer. Han erklærede, at ikke faa havde været hans jævnlige eller Overmænd i Iver for Sagen og agitatorisk Ævne. Ikke desto mindre vedblev den offentlige Mening saa vel i Liguen som i hele Befolkningen at give ham Æren og Takken for Reformen, og denne Stemning fik et Udslag i den store Nationalsubskription, man satte i Gang for ham. Det var almindelig bekendt, at Cobden gik ud af Kampen som en ruineret Mand, og Tanken, om at han, der havde bidraget saa meget til at forøge andres Velstand, selv skulde lide Mangel, fik Bidragene til at flyde rigeligere ind, end nogen havde troet muligt: de naaede til næsten $1\frac{1}{2}$ Mill. Kroner. Cobden tog mod Gaven, skønt kun med megen Overvindelse. En stor Del af den gik med til at afvikle hans Forretning, som viste sig at staa endnu slettere, end man havde troet. For Fremtiden indrettede han altsaa sit Liv udelukkende paa offentlig Virksomhed.

Straks efter Liguens Slutningsmøde flyttede han med sin Familie ud i en af Wales' smukkeste Egne for at nyde den stille, landlige Ro, han i Kampens Dage saa ofte havde længtes efter. Han kunde haardt trænge til den; Nervesystemet var rystet, og den megen Talen for store Forsamlinger, ofte i fri Luft, havde medført alvorlige Strube- og Brystlidelser. Men det offentlige Livs Hvirvel havde grebet ham: han var naaet hinsides det Punkt, hvor den stille, hvilende Nydelse er mulig ud over enkelte Timer. Til en af sine Venner skriver han: »For ti Aar siden, før jeg blev Agitator, tilbragte jeg et Par Dage i dette Hus. Naar jeg sammenligner mine Følelser den Gang og nu, mærker jeg, hvor meget jeg har tabt ved at vinde offentligt Ry. Det barske Vejrlig har gjort mig uskikket til Havnens Ro, og jeg er bange, jeg aldrig mere kan kaste Anker. Det er, [som laa der en magnetisk Haand paa min Pande, eller som om der var en Urostifter i mig, der jog mig fremad mod min egen Vilje.« Det var store Planer, der groede i ham og betog ham Glæden over

Naturens Pragt: »Jeg vil give mig ud paa en privat Agitationsrejse gennem Evropas Fastland. Forleden Dag fik jeg et Vink fra Sir Roderick Murchison, der er Kejseren af Ruslands Ven og fortrolige, at jeg vilde kunne komme til at øve stor Indflydelse over Kejseren, hvis jeg kom til St. Petersborg. — — Jeg har faaet lignende Meddelelser om Madrid, Wien og Berlin. Nu, jeg vil med Guds Hjælp anvende et Aar til at besøge alle Evropas store Stater, lære deres Fyrster og Statsmænd at kende og forsøge at vinde Rum for de Sandheder, der have vist sig uimodstaaelige her hjemme. Hvorfor skulde jeg ruste op i Uvirksomhed? Mine Landsmænds Borgersind sætter mig i Stand til at rejse som deres Udsending, og jeg vil være den første Gesandt fra Folket i dette Land til Evropas Nationer.«

I Eftersommeren 1846 forlod Cobden England, og i 14 Maaneder gennemrejste han Frankrig, Spanien, Italien, Østerrig, Preussen og Rusland. Overalt blev han modtaget med Agtelse, til Tider endog med Entusiasme. Baade Folk og Fyrster saa i ham Hovedrepræsentanten for et verdensomfattende Princip og, frisk som hans Sejer var, overvurderede man maaske endog hans politiske Magtstilling. Han udnyttede den gunstige Situation til det yderste og forsømte ingen Lejlighed til at vinde Sjæle for sit Evangelium. Enten han talte med Louis Philippe og Metternich eller med Lederne for de liberale Oppositionspartier, var han lige utrættelig for at give dem Forstaaelse af Frihandelens og Fredspolitikens Fordele. Bedst virkede han dog paa større Forsamlinger. Hvor han kom frem, holdtes der Møder og Banketer til hans Ære, og hans altid friske og aktuelle Argumentation vandt ham alle Vegne talrige Tilhængere, især i Handelsstanden og den politiske Verden. Mest Indtryk gjorde maaske selve hans Personlighed. Den havde alt det hyggelige, støtte og paalidelige, som er de bedste Englænderes Særkende, og næsten intet af det, der virker irriterende eller komisk paa fremmede. Merimée har sagt om ham, at han var den eneste Englænder, han havde kendt, som aldrig kom med Trivialiteter, og endnu mere iøjnefaldende er det, hvor fri han var for Bornethed og Nationalhovmod. Han kunde se paa en »Fastlandssøndag« uden anden Følelse end Glæde over, hvor hyggeligt og sundt Folk her morede sig i Mod-sætning til den engelske Sabbats Hældøri og Drukkenskab. I det hele havde han en sjælden Ævne til at forstaa fremmede Institutioner og til at skatte alt, hvad der i Udlandet var ander-

ledes og bedre end hjemme, og dog slog han ikke af paa sin varme engelske Nationalfølelse. Fordi han mente, England i mange Henseender kunde lære af andre Lande, blev han ingen gnaven Kritiker af de hjemlige Forhold og var altid villig til at give sit eget Land Palmen, hvor det fortjente det. Dette aabne og upartiske Blik paa alle Forhold gjorde ham til en bedre Iagt-tager, hvor han kom hen, end største Delen af hans politiske Kaldsfæller, og det er næppe nogen Overdrivelse at sige, at han vendte hjem fra sin Rejse med en rigere, mere selvset og selv-oplevet Erfaring om evropæiske Forhold, end nogen anden engelsk Statsmand paa den Tid besad. Han skulde ikke længe efter faa rigelig Brug for den og samtidig erfare, hvor ene han stod i sin Opfattelse af udenrigspolitiske Spørgsmaal.

Med Cobdens Hjemkomst begynder et nyt Afsnit af hans offentlige Liv. Det fik langt fra den glimrende Karakter, som det første. Hans politiske Formaal bleve større, men ogsaa vanskeligere at naa, og alt som Kampen mere og mere rykkede over paa den almindelige Politik Omraade, traadte hans Uvilje mod Partikombinationer og parlamentarisk Taktik og hans Mangel paa Ævne til at underordne den enkelte Sag under Situationen ham stedse mere hindrende i Vejen. Han vedblev med sit »én Ting ad Gangen«, men der var ikke længere noget enkelt Reformspørgsmaal, om hvilket man kunde samle et Flertal, der var rede til at gaa mod Maalet tværs igennem de bestaaende Partier. Sagen var, at Liguens Sejer netop havde ført til, at Partierne vare blevne mere lydøre for den offentlige Mening, mere sandt repræsentative end før, saa at Befolkningen nu ikke behøvede at optræde uafhængigt af dem, men kunde haabe at faa sine Ønsker frem gennem dem. Den Opgave, der nu laa for, var den, som Gladstone mange Aar efter løste: at samle alle liberale Afskygninger — Whigger, Peeliter og Manchestermænd — i ét stort Fremskridtsparti, hvis venstre Fløj særlig maatte virke hen til at opagitere Befolkningen paa enkelte Reformspørgsmaal, saaledes at Partiets mere konservative Elementer nødtes til at optage dem paa det fælles Program. Cobden havde ganske vist tænkt sig noget lignende med det store Borgerparti, han allerede i Kornlovbevægelsens Dage havde varslet om, men han var ikke den rette til at føre Tanken igennem. Han vilde bygge af nyt og paa bar Grund, ikke efter vanlig engelsk Vis sammenarbejde og ændre det givne.

I og for sig staar Cobden ikke mindre beundringsværdig i denne anden Periode af sit Liv end i den første. Hans hele politiske Virksomhed var en harmonisk Udfoldelse af enkelte simple Grundideer, og de senere Aars Stræben gik væsentlig ud paa at virkeliggøre de Udviklingsmuligheder, han under Agitationen selv havde erklæret for uadskillelige fra Frihandelstanken. Under de Nederlag og Skuffelser, han fra nu af bestandig maatte lide, viser hans uforgængelige Principtroskab, hans rene og sanddru Sind sig klarere end nogen Sinde før. De Spørgsmaal, som fremfor alt laa ham paa Sinde, vare Jordejendommens Fordeling, Folkeundervisning, Finansreform og Forholdet til Udlandet. For Landbo-reformen var hans Opmærksomhed allerede bleven stærkt vakt under hans Agitationsrejser i Landdistrikterne, og da han efter sin Hjemkomst købte sin Fødegaard og boede der en stor Del af Aaret, blev han bestandig stærkere knyttet til Sagen. Han var baade af økonomiske og politiske Grunde en varm Tilhænger af Selvejendom og arbejdede hen imod en Lovgivning, der kunde hidføre de store samlede Godsers Udstykning og en Lettelse af de uforholdsmæssige Byrder, der hvilede paa Grundejendoms Overdragelse. I sin sidste offentlige Tale ytrede han: »Hvis jeg var 25 eller 30 Aar gammel, i Stedet for at jeg uheldigvis er det dobbelte, vilde jeg tage Adam Smith i min Haand og danne en Ligue for Frihandel med Jord ligesom den, vi havde for Frihandel med Korn.« Nogen samlet Agitation kom han aldrig til at udfolde i dette Spørgsmaal, men i de Taler og Skrifter, hvor han lejlighedsvis er kommen ind paa Sagen, har han leveret dygtige Bidrag til dens Forstaaelse og i mange Kredse vakt en hæftig Uvilje mod den bestaaende Tilstand. Det var særlig fra denne Side, han mente, det irske Spørgsmaal skulde ses, og Felt-raabet »Irland for Irlænderne« var ogsaa hans. Trods sin ringe personlige Sympati for den irske Nationalitet og særlig for dens Repræsentanter i Parlamentet, udtalte han sig til Tider saaledes, at hans Ord endnu den Dag i Dag vilde kunne underskrives af den radikaleste Landliguemand. Han bestemmer Irlands Hovedulykke som den, »at en stor Mængde Jord ejes af Efterkommerne af en Race Erobrere, der bo uden for Landet og hvis Eksistens saaledes paa dobbelt Maade holder Erobringen og Undertrykkelsen i frisk Minde, medens de indfødte udelukkes fra at komme i Besiddelse af Jordejendom og saaledes fra at faa nogen Interesse i, at der hersker rolige Tilstande i Landet.«

For Almueundervisningen følte Cobden saare varmt. Det var denne Sag, der tidligst fik ham frem for Offentligheden, og lige til sin Død vedblev han at anse den som afgørende for Englands politiske Fremtid. Han saa den eneste Garanti for en rolig, fremadskridende Udvikling i Massernes Oplysning og mente nu — ligesom i Kornlovagationens Dage —, at den væsentligste Side ved enhver Agitation burde være den oplysende. Selv blev han aldrig træt af at være Folkelærer i stor Stil. Han saa Kilden til al slet Politik i Uvidenhed og lagde derfor bestandig, naar han agiterede for eller imod en Sag, Hovedvægten paa at belyse de faktiske Forhold, der stode i Forbindelse med den, saa klart og indtrængende som muligt. I selve Skolesagen var hans Program: Kommuneskoler med gratis og tvungen Undervisning og Udelukkelse af dogmatisk Religionsundervisning. Han naaede ikke selv at se det ført ud i Livet, men det er nu, paa det første Punkt nær, gældende Lov i England.

Noget af det første, der slog Cobden, da han som ungt Parlamentsmedlem begyndte at sætte sig ind i Statshusholdningens Enkeltheder, var, hvordan »de stakkels Djævl« af Skatteydere bleve plyndrede for deres Penge«. Det harmede ham, at de Millioner, der for det overvejende Flertals Vedkommende vare Udbyttet af strængt Arbejde og pinlig Paapassenhed, skulde kastes bort til Ting, der efter hans Overbevisning vare unyttige eller ligefrem skadelige. Saa længe Kornlovkampagnen varede, maatte han nøjes med i Ny og Næ at røre lidt ved Sagen, men da den var endt, gjorde han Finansreformen til sin Hovedopgave. Hans Plan var simpel og gennemgribende: ved Besparelser i den civile Administration vilde han indvinde 1½ Mill. Lstr., ved Reduktion af Militærbudgetet, 8½ Mill., for saa at anvende det fremkomne Overskud til at stryge saa godt som al Told paa rene Brugsgenstande samt Vindues- og Avertissementsafgifterne. Han sluttede sig nøje til en allerede bestaaende Agitationsforening, hvis Formaal var finansiel Reform, og Bright og han gjorde endog et Forsøg paa at skabe en ny omfattende Bevægelse med Finansreformen og Valgrettens Udvidelse som Løsen. De vilde tage Antikornlovligheden til Mønster og ventede Tilslutning fra deres gamle Tilhængere, men Agitationen fik aldrig rigtig Livskraft. Det kom først og fremmest af, at Tiden ikke længere var saadanne Enkeltformationer udenfor Partierne gunstig, men der var ogsaa afgørende indre Fejl. Cobden havde bestandig

lidt ond Samvittighed, fordi han her havde svigtet et af sine Yndlingsprinciper ved at hægte to forskelligartede Sager sammen i én Agitation, og dertil kom, at han af Hjertet kun gik med til det ene af Punkterne: Finansreformen. For Stemmerettens Udvidelse var og blev han lunken; han var rede til at støtte den, men havde ingen rigtig Tillid til den. Saa længe der endnu bestod saa megen grov politisk Overtro — og det ikke mindst i de lavere Lag —, troede han ikke paa, at en Parlamentsreform vilde give større Sikkerhed for en virkelig Reformpolitik Gennemførelse, og hans Universalmiddel var nu som før det: at sprede politisk Oplysning blandt Befolkningen ved gennemgribende Agitation for enkelte politiske Hovedreformer. Grundfejlen i hans Opfattelse var den at overse Betydningen af at den endelige Afgørelse af Spørgsmaal som Undervisnings-, Landbo- og Finansreform blev lagt i de Klassers Haand, hvis Interesser det ved disse Reforme netop var Hensigten at tjæne, og som havde mindst Fordel af at opretholde det bestaaende. Her saa Bright langt klarere, idet han aabent erklærede Valgrettens Udvidelse for den Grundreform, af hvilken alle de andre vare afhængige. Cobdens Stilling til Valgreformen viste klart, at hans Kombinationsevne og strategiske Blik svigtede ham, naar det gjaldt den politiske Situation i sin Helhed, medens Bright traadte i Forgrunden som den, der var designeret til at føre Manchesterideerne ud i den praktiske Politik.

Uenigheden mellem de to Venner om dette Spørgsmaal formaaede ikke at skille dem — hverken personlig eller politisk. Mulig var det sket, hvis den indre Reformpolitik havde faaet en hurtig og uhæmmet Vækst, men allerede begyndte Udenrigspolitikken at lægge sig skyggende over det politiske Liv, og det skulde snart komme saa vidt, at det ikke længere var Reformspørgsmaal, men Krigs- og Interventionspolitik, der optog de flestes Tanker. Her stod Cobden og Bright sammen til det sidste, og under deres fælles haabløse Kamp mod hele Landets offentlige Mening knyttedes de endnu tættere til hinanden end i de gode Dage, — saa tæt at de ikke mere kunde skilles.

Afsky for Krig var det dybest liggende politiske Instinkt hos Cobden. Tanken om en Kamp for den nationale Eksistens laa ham som Englænder fjærn, den Krig, han havde at tage Stilling til, var den evropæiske Interventionskrig eller Erobrings- og Straffekrigen i fremmede Verdensdele. Krigen og hvad der

fulgte med den var alle hans Idealers og al hans praktiske Stræbens Dødsfjende. Han elskede den roligt fremad skridende Udvikling og det frie, fredelige Samarbejde mellem alle Kræfter. Hans Maal var at nedbryde alle de Mure, som Fordommen og de misforstaaede Særinteresser taarne op mellem Stænder og Nationer, saa at enhver frit kunde udnytte sine Ævner til sit eget og det heles Tarv. Hvad betød nu Krigen for ham? den betød de økonomiske Værdiers Ødelæggelse, en Beskatning, der lammede den enkeltes Virksomhed, Vedligeholdelse af Skinsyge og Had mellem Nationerne. Naar han stred for Frihandel og Finansreform, var det kæreste Haab, han knyttede til Sejeren, det at formindske Sandsynligheden for Krig, og han havde den tillidsfulde Tro til Menneskene, at havde de først lært at kende, hvilke Velsignelser det frie Samkvem mellem Landene bragte, vilde det være umuligt at skrue dem tilbage til de gamle nationale Fordomme. Det var en Tid lang den almindelige Tro om Cobden, at han af religiøse og humane Grunde fordømte al Krig, men et saa absolut Standpunkt var han langt fra at indtage. Han var paa dette Punkt, som paa alle andre, kommen til sin Overbevisning ad den praktiske Erfarings Vej, og jo mere han havde set Krigens Skadelighed for de Interesser, han satte højest, jo mere havde ogsaa hans Følelse rejst sig imod den. Derfor fordømte han heller ikke Forsvarskrigen, ti han forstod fuldt ud, hvad national Uafhængighed betød og troede intet Offer for stort, naar det gjaldt den. Hvad han vilde var kun, at man, inden man førte Krig eller indlod sig paa en Politik, der kunde lede dertil, nøje skulde overveje, om de moralske og materielle Fordele, der var Sandsynlighed for at vinde, vare en Krig værd, og i Henhold til dette Princip fordømte han alle de Kolonialkrige og Krige for evropæisk Ligevægt, som England paa hans Tid førte eller truede med. Det var hans Overbevisning, at intet var urimeligere og mere ødelæggende end disse evige Indblandinger i Fastlandsstaternes indre Forhold eller internationale Mellemværender. Han benægtede, at Englands Livsinteresser vare knyttede til Magtfordelingen paa Kontinentet og paastod, at en engelsk Regering hverken kunde have Indsigt eller Magt nok til saaledes at opkaste sig til et Slags evropæisk Forsyn, og at man ved disse Indblandinger i Almindelighed kun opnaaede at gøre sig alle Parter til Uvenner, ogsaa den Magt, man støttede, idet man i ni Tilfælde af ti maatte lade den i Stikken efter først at have fristet den til at stille sin Sag paa

Spidsen ved at give den Haab om Englands Hjælp. Kolonialkrigene fordømte han endnu mere ubetinget. Han betragtede Kolonierne som unyttige eller endog skadelige for England paa dets nuværende Trin af økonomisk Udvikling og mente, at Bestræbelserne burde gaa ud paa at give dem saa megen indre Selvstyrelse som muligt, for at de efterhaanden kunde gøres fuldstændig uafhængige. Derfor misbilligede han bestemt alle Forsøg paa at udvide Englands Kolonialrige, ligesom han med sine hvasseste Ord rævsede den engelske Regerings utaalelige Ømskindethed og Fordringsfuldhed overfor svage orientalske Magter.

Efter Sir Robert Peels Fald kom Lord Palmerston i Spidsen for Englands udenrigske Politik, og det blev fra nu af mere og mere ham, der kom til at give Perioden sit Præg baade ind ad og ud ad til. Han var en afgjort Modstander af Cobdens Ideer om Krig og Udenrigspolitik, og om ham samlede sig al den kraftige Fordom og vage Følelse, der rundt om rejste sig mod disse Ideer, hver Gang de kom frem. I Palmerstons og Cobdens kraftig prægede Typer stode to politiske Racer op mod hinanden, begge lige overtydede om deres Herskerret og lige uvillige til at gaa paa Akkord. Modsætningsforholdet viser sig saa godt som paa ethvert Punkt. Palmerston havde liden eller ingen Interesse for indre Reformer: man kan gennemgaa hele hans politiske Korrespondance uden at finde synderlig andet end Udenrigspolitik og Partimanøvrer. Det er utroligt, i hvilken Grad han tabte Befolkningens Interesse af Syne; han syntes kun at erindre dens Eksistens paa de Tider, hvor det var dens Tur at gribe ind i det politiske Skakspil, eller naar folkelige Demonstrationer bleve attraaelsesværdige for hans Parti. I hans Øjne var den engelske Samfundstilstand i det hele mønsterværdig. Han glædede sig over de Reformer, der vare gennemførte, men brød sig heller ikke om flere; hvad skulde man vel med dem? Paa alle Reformvenner anvendte han de Ord, han en Gang har brugt om det chartistiske Arbejderparti: at det var Folk, »som nærede en uretfærdig og urimelig Misfornøjelse med dette Lands Tilstand«. Han selv var af Hjærtet glad og stolt over »dette Land« og dets Tilstand. Naar han i Parlamentet og paa Valgtribunen erklærede det engelske Folk for det lykkeligste og frieste i Verden og bestemte dets Mission som den at være Mentor og Tugtemester for andre Nationer, talte han ud af en oprigtig

Overbevisning. Denne Synsmaade lagde han ogsaa til Grund for sin Udenrigspolitik. Atter og atter greb han ind i fremmede Staters Forhold, for ved gode Raad og Trusler at hidføre den Ordning af deres Forfatningsforhold o. dsl., som forekom ham den bedste. Han lededes i disse Bestræbelser gennemgaaende af en velment Iver for at opfylde det, han betragtede som sit Lands Mission og for at nærme andre Landes Institutioner saa meget som muligt til det engelske Forbillede, men Resultatet blev som oftest Fortræd for alle Parter. Hans Fremfærd var irriterende hensynsløs og alt andet end konsekvent, og dertil kom, at han ikke just havde det fineste Blik for fremmede Nationers Ejendommeligheder. Et sandt Prøvekort af hans Mangler som Udenrigspolitiker faar man gennem den berømte Don Pacifico-Sag. En Portugiser, Don Pacifico, der som hjemmehørende i Gibraltar var engelsk Undersaat, havde bosat sig i Athen, og hans Hus var der under et Opløb bleven plyndret af en Folkehob. Han klagede til den engelske Regering over Avtoriteternes Passivitet i denne Sag og indgav en Fordring paa den græske Stat, i hvilken de forskellige Genstande, der vare blevne ødelagte for ham, ansloges til fabelagtige Værdier. Denne og et Par andre, ikke synderlig mere berettigede Fordringer fra engelske Undersaatter tog Lord Palmerston i sin Haand, og med grov Tilside sættelse af almindelig diplomatisk Skik afviste han alle Mæglingstilbud og lod en engelsk Flaadeafdeling beslaglægge 15 græske Handelskibe i Piræus' Havn som Sikkerhed for Opfyldelsen af de omtvistede Krav. Det hele førte til, at Udenrigsministeren maatte finde sig i en drøj Reprimande fra den russiske Regering, kom halvvejs paa Kant med Frankrig og saa endda til sidst maatte nøjes med en meget mindre Sum end den, han oprindeligt havde gjort Fordring paa.

Om denne Affære rejste der sig i 1850 en Debat i Underhuset, som skulde blive af væsentlig Betydning for Palmerstons Stilling i det hele. Mod et Dadelsvotum i Overhuset var der foreslaaet en Tillidserklæring i det andet Kammer, og om den stod Slaget. Det blev en Kamp for eller mod den palmerstonske Udenrigspolitik i sin Helhed, og skønt Betingelserne vare ugunstige, vandt den angrebne Slaget. Hans vidunderlige Magt over Parlamentets Stemning viste sig her i fuld Klarhed. Den — som hans Popularitet i det hele — beroede ikke paa nye Tanker eller

glimrende Form, men han havde en enestaaende Ævne til at træffe netop den Tone, Folk i Øjeblikket vare mest stemte for at høre og til at give alle deres Fordomme og Fornemmelser et fuldt og energisk Udtryk. Ved Siden af megen taktisk Snildhed havde han en ejendommelig jævnt-humoristisk Maade at fremsætte sine Tanker paa, som besnærede Folk og bibragte dem den Forestilling, at han var mere aabenhjærtig og folkelig end nogen anden Minister. Det vilde være Uret at nægte, at hans Fædrelandskærlighed var varm og oprigtig, og naar hans Landsmænd saa ham hundse og forurette andre Nationer, bar de gjerne over med ham, fordi de vidste, at Maalet altid var »at hævde Englands Ære«. Desuden beundrede man hans raske, egenmægtige Færd og ansaa den for Bevis paa Karakterfasthed, uden at spørgè videre om dens Berettigelse. Hans store Tale i Pacifico-Debaten skaffede ham Landets oprigtige Beundring. Han var den Gang 65 Aar gammel, men talte fem Timer igennem, fra Aftenen faldt paa, til det gryede mod Morgen, uden at standse og uden at bruge en eneste Notits. Og hvilken Tale! Blottet som den var for Ideer, skadelige som dens Doktriner vare, optog den i sin brede Strøm al den nationale Selvforgudelse, al den Ringeagt for Udlændinge, som den Gang boede i saa godt som hver eneste Englænders Hjærte, og Palmerston blev paa den i et Nu »det ægte engelskes« ideale Repræsentant. De Ord, hyormed han endte sin Tale, lyste henover den engelske Udenrigspolitik i hele den følgende Periode og kastede deres Gyldenskær over mangen en brutal Krænkelser af andre Nationers Ret: »Ligesom Oldtidens Romer følte sig sikker mod nedværdigende Behandling, naar han kunde sige »civis Romanus sum«, saaledes bør ogsaa enhver engelsk Undersaat, hvor han end færdes, kunne stole paa, at Englands vaagne Øje og stærke Arm vil beskytte ham mod Uret og Krænkelser.

Forgæves førte Talere som Cobden, Peel og Gladstone deres bedste Argumenter i Ilden mod denne Frase: deres Nederlag var uundgaeligt. Og hvad der viste sig her, gentog sig i bestandig større Maalestok i de følgende Aar. Da Napoleon III 1852 havde tilranet sig Kejsertronen, udbrød den første af de »Invasionspanik«'er, der karakteriserede Perioden. Der gik ikke en Dag uden Rygter om krigerske Forberedelser hinsides Kanalen, alle rettede mod England; man troede almindelig, at den nye Kejser ikke tænkte paa andet end hovedkulds at styrte sig i Krig med England: det var den gamle Napoleons Spøgelse, der gik

igen i de opskræmmede engelske Hjørner. Cobden satte hele sin Kraft ind paa i Skrift og Tale at modarbejde denne taabelige Frygt og det Spild af Landets Penge til ekstraordinære Forsvarsforanstaltninger, som fulgte dermed. Han søgte fremfor alt at oplyse den offentlige Mening om Frankrigs sociale og økonomiske Forhold, for derved at modarbejde den ikke ualmindelige Tro, at Franskændene vare en Flok forsultne Røvere, der ikke ønskede noget hellere end at tage for sig af Herlighederne paa denne Side Kanalen. Palmerston, der i øvrigt paa denne Tid ikke var Minister, gjorde sit bedste for at holde Paniken vedlige og forøgede derved sin i Forvejen store Popularitet. Cobden vidste, han satte til af sin ved at optræde, som han gjorde. Efter en Tale, han i Anledning af en Militatslov havde holdt i Underhuset, bemærkede en af hans Kolleger paa den liberale Side til ham, at han »led af en fikks Ide, der berøvede Landet en dygtig Mands Tjæneste«, og paa mange Maader viste det sig, at de fleste af hans gamle Meningsfæller forlode ham i denne Kamp. Midt under den hedeste Krigsstemning besøgte han Fredsvennernes aarlige Kongres, som det Aar holdtes i Manchester. En Ven, der mødte ham paa Gaden, sagde til ham: De er kommen her til Deres Fredsmøde paa en meget ubelejlig Tid; alle og enhver er greben af Paniken og mener, at De har Uret.« Cobden svarede, at netop derfor var han her; aldrig havde der været saa megen Brug for Fredspartiet som nu.

Den Feber, Nationen saaledes var bleven hvirvlet ind i, forsvandt lidt efter lidt, men kun for at give Plads for en ny og farligere: Begivenhederne i Orienten udviklede sig i Løbet af Vinteren 1853—54 saaledes, at en evropæisk Krig Dag for Dag viste sig mere uundgaaelig, og England, der nu atter havde Palmerston til Leder af sin Udenrigspolitik, tog kraftig Del i Begivenhederne. Tanken om Krig med Rusland blev bestandig mere populær, og den fredelskende Side i Kabinetet havde ikke Mod og Energi nok til at gaa mod Strømmen. Det var den evropæiske Ligevægt, der atter maatte frem som Hovedargument for, at man vilde hjælpe Tyrkiet til vedblivende at underkue de slaviske Folkeslag paa Halvøen, men hvad der skabte Begejstring for Krigen og kastede et Lys af ideel Berettigelse over den, var Hadet til Rusland. Mangan en demokratisk Fredsven gik med til Krimkrigen for at ramme Despotiets Hovedstøtte i Evropa, Polens og Ungarns Undertrykker. De, der — som Cobden, Bright

og enkelte andre — satte deres Indflydelse ind paa at hindre, at det kom til Krig, fik Raabet »Russerven« imod sig, men intet kunde være falskere. Da Kossuth besøgte England, efter at den ungarske Revolution var endt, var Cobden en af dem, der bidrog mest til at skaffe ham en glimrende Modtagelse, og i sine Taler paa Kossuthmøderne brugte han de hæftigste Ord mod Rusland og dets Intervention i Ungarn. Han nøjedes ikke med Ord alene. Da Rusland paa Londonerbørsen forsøgte at stifte et Laan, der skulde dække Udgifterne ved den ungarske Krig, rejste Cobden en i Handelsverdenen hidtil ukendt Bevægelse. Han holdt Møder i Cityen, hvor han indtrængende lagde alle paa Sinde, hvor tankeløst det var, ikke at tage moralske og socialøkonomiske Hensyn ved Anbringelsen af Penge i Statslaan. Han advarede mod Laanet som en uproduktiv Kapitalanbringelse og fremfor alt som en Haandsrækning til en halvbarbarisk Magt i Anledning af frihedsfjendske og umenneskelige Handlinger: »de engelske Pengemænd, der støtte slige Laan, blive i Virkeligheden Medskyldige i Fastlands-Despoternes Forbrydelser og Grusomheder.« — Cobden havde nogle Maaneder i Forvejen rejst en lignende Bevægelse i Anledning af et østerrigsk Laan, og i begge Tilfælde havde han styrket sin Sag ved at godtgøre, hvor usikre disse Kapitalanbringelser vare i rent finansiell Henseende. Hvad der slog ned var dog selvfølgelig hans kække Forsøg paa at hævde moralske Grundsætninger ogsaa paa et Omraade, hvor man hidtil havde ment at kunne lade rent selviske Hensyn raade. Selvfølgelig vilde Børsen som Helhed ikke vide noget af den cobdenske »Sentimentalitet«, og mange gamle Tilhængere af Liguen spurgte forundret, hvorfor de nu pludselig ikke mere maatte have Lov til at »købe paa det billigste Marked og sælge paa det dyreste«. De, der spurgte saaledes, havde aldrig forstaaet Cobden. Han havde ofret sig til Frihandelstanken, fordi han saa den som Moder til mægtige moralske Fremskridt, og han vilde, at dens Anvendelse paa ethvert Punkt skulde følge sædelig Love. — Hans Optræden overfor de to Laan vakte en betydelig Opmærksomhed, men et Par Aar efter var alt glemmt, og han gik til sin Fredsagitation under den dobbelte Anklage for Mangel paa Fædrelandssind og Velvilje mod kontinentalt Despoti.

Den Periode, der nu fulgte, var sikkert den pinligste i Cobdens Liv. Han og Bright skyede ingen Anstrængelse for at vende Stemningen, men absolut uden Virkning. Krigsbegejstringen steg

og steg, Krigen erklæredes og Landets Øjne vendtes bestandig mere mod Lord Palmerston. Palmerston var ganske vist allerede før Krigens Udbrud bleven Minister, men denne Gang var det Indenrigsporteuffillen, der tilfaldt ham, og langt fra at tillægge ham nogen Delagtighed i de Fejl, der bleve begaaede, satte Flertallet sig bestandig fastere i den Mening, at Ulykken netop var den, at han ikke havde Indflydelse nok. Resultatet blev, at Ministeriet paa Begivenhedernes mest kritiske Punkt rekonstrueredes med Palmerston som Førsteminister, og virkelig fik alt nu en anden Gænge. Vilde man endelig fortsætte Krigen, var det ogsaa øjensynligt, at den Mand burde i Spidsen, som var mest overbevist om Krigspolitikens Berettigelse og havde bedst Ævne til at gennemføre den.

Medens Palmerstons Popularitet naaede sit Højdepunkt, blev der stedse mere ensomt om Cobden. Han, der havde været Folkemødernes Helt, kunde knap længere komme til Orde i nogen offentlig Forsamling, og selv i hans egen Valgkreds erklærede man sig mod ham. Palmerston skrev til en af de engelske Gesandter: »Den engelske Nation er enstemmig i denne Sag; jeg siger enstemmig, ti Cobden, Bright & Co. kan jeg ikke regne for noget«, og han viste mere end én Gang, at han troede at kunne byde dem alt. I Anledning af en Udtalelse af Cobden om, at han selv kunde ønske at deltage i Hospitalstjenesten, greb han Ordet »Hospital« ved Haarene og svarede: »Der er mange her i Landet som mene, at det Parti, til hvilket det ærede Medlem hører, øjeblikkelig skulde lægge sig ind paa et Hospital af en anden Slags, som jeg ikke nærmere skal omtale.« Og om et Parlament, der modtog en Ytring som denne med brølende Latter, skrev Cobden, at det var det Sted i Landet, hvor han og hans Meningsfæller for Tiden bleve hensynsfuldest behandlede.

Der kom dog en Tid, da Cobden kunde have genvundet en Del af sin tabte Folkegunst. Han havde under hele Agitationen fremhævet Aristokratiets store Ansvar for Krigen og den Maade, hvorpaa den førtes. Da nu Stemningen under Indflydelsen af Uheldene paa Krim vendte sig mod de fleste af de ledende Ministre, begyndte man at mumle om, at Landet maaske var bleven narret ind paa farlige Veje, og at Cobdens Ord om et krigselskende Aristokrati, der ofrede Nationens Velfærd for sine egne ærgerrige Drømmes Skyld, dog havde noget paa sig. Cobden forsmaaede den famlende Haand, der blev rakt ham. I

en offentlig Tale sagde han: »Aldrig vil jeg krybe saadan for Øjeblikkets herskende Stemning, at jeg skulde deltage i noget Raab, der kunde bringe Folkets Flertal til at se bort fra, hvad der burde være dets første Tanke, nemlig at erkende sin egen Ansvarlighed for de Ulykker, der kunne komme over Landet, og sin Forpligtelse til at begynde hos sig selv, før end det finder Fejl hos andre.« Han vilde drive Mængden til at se, at Skylden for Krigen og alt hvad der fulgte med den laa i dens egen Tanke-løshed og Uvidenhed, og for at hidføre denne frelsende Selverkendelse gav han atter sig selv til Pris. — Modigere Kærlighed til sit Folk har ingen haft.

Styrken af den Stemning, der under Krigen havde rejst sig mod Cobden og hans Venner, skulde først kendes i sin fulde Udstrækning længe efter, at Aarsagen havde ophørt at være. Februar 1857 foreslog Cobden i Underhuset et Dadelsvotum til Regeringen i Anledning af dens Fremfærd mod Kina. De kinesiske Avtoriteter havde paagrebet nogle indfødte Sørovere ombord paa et Skib, der vel tidligere havde været engelsk Ejendom, men nu uden Berettigelse førte det engelske Flag. Guvernøren i Hongkong forlangte de fangne tilbageleverede og en formel Undskyldning fra den kinesiske Statholders Side. Denne udleverede Søroverne, men nægtede at gøre nogen Afbigt, da han klarlig kunde godtgøre, at Retten var paa hans Side. Den engelske Guvernør svarede herpaa ved at lade Kanton bombardere, og efter at Palmerston havde billiget hans Fremgangsmaade og sendt Forstærkninger, ødelagde han paa lignende Maade flere kinesiske Kystpladser. Dette Stykke palmerstonsk Udenrigspolitik var dog de fleste for stærkt; over for Cobdens varme Appel til Husets Retfærdighedsfølelse faldt Palmerstons Angreb for »uengelsk Tænke-maade« til Jorden, og et Flertal af konservative, Peeliter og radikale stemte for Mistillidserklæringen. Dog, Premierministeren kendte sin Styrke: han opløste Parlamentet og appelerede til Landet. Han instruerede klogelig sine Blade og Tilhængere til under Valgkampen at slaa stærkt paa de patriotiske Strænge og skrue den hele Konflikt ind under Slagordene: Interventions- ctr. Fredspolitik. Manøvren lykkedes glimrende. Cobden maatte forlade den Kreds, i hvilken han fra 1847 stadig var bleven valgt, Yorkshires Vesterdistrikt, men ogsaa i den nye Kreds, han efter Opfordring søgte til, faldt han. Bright blev slaaet i Manchester,

selv Oldham og Rochdale faldt fra: Manchesterskolens Nederlag og Opløsning var Reglen over hele Linjen.

Det er med Rette fremhævet som en Hovedgrund til at Cobdens og Brights Fredsagitation gjorde saa liden Virkning, at de for Offentligheden stode som Tilhængere af Principet »Fred for enhver Pris«. Dette var ganske vist for Cobdens Vedkommende ikke korrekt, men ved at slutte sig til »Fredsforeningen«, der væsentlig bestod af Kvækere, og ved mange Ytringer i sine Taler bestyrkede han Formodningen. Den dybest liggende Aarsag, til at deres Agitation ikke blot var frugtesløs i Øjeblikket, men endog for en Tid tilintetgjorde deres velerhvervede Popularitet, maa imidlertid søges andensteds. Paa Tider, hvor de nationale Lidenskaber gaa højt, taaler et Folk mindst af alt at nogen stiller sig uden for Rækkerne, og er en Krig først brudt løs, bliver Upartiskhed og Retfærdighedsfølelse Forbrydelser. Af Cobdens Breve og Taler ser man, i hvilken Grad han holdt sit Hoved klart og sin Følelse kold, medens de andre saa rødt for Øjnene. Han skriver f. Eks. midt under Krigen i et Brev til Bright: »Enten saa den ene eller den anden Part vinder, vil der komme store Ulykker ud af det. Lad John Bull faa en stor militær Triumf, og vi komme for Resten af vor Levetid alle sammen til at tage Hatten af, naar vi gaa forbi Hestgarderkasernen. Hvis paa den anden Side Czarens svulne Selvforgudelse bliver plejet og opildnet ved en Sejer, vil det nære den militære Hovmodsaand, der gaar gennem alting i Rusland, men naar ingen af dem kunde rose sig af en fuldstændig Sejer og Tabene havde gjort dem begge myge, vilde de for Fremtiden blive lige meget stemte for at holde Fred.« Slet saa stærkt udtalte han sig naturligvis ikke offentlig, men selve sit Standpunkt lagde han intet Skjul paa, og det er forstaaeligt, at de fleste knap kunde regne den for Landsmand, der saa roligt vejede Nationens Jubel og Sorg mod hinanden.

Den Tid, der fulgte paa Cobdens tvungne Tilbagetræden fra den politiske Kamp, var den dødeste og tungeste i hans Liv. Svækket Sundhed og Sorgen over en Søns Død hensatte ham i en vis Apati, og en Tid følte han sig maaske endogsaa lettet ved at være befriet fra Deltagelse i aktiv Politik. Efterhaanden vendte Interessen tilbage, men samtidig med den en pinlig Følelse af Ensomhed og af at være ude af Rapport med Landet. Stemningen over for ham begyndte dog nu at bedres; der blev til-

budt ham en Kandidatur til Parlamentet ved et Udfyldningsvalg, men han mente det rigtigst at sige nej. Det var dog mere Til-liden, til at han atter kunde udrette noget, end Lysten, der mang-lede ham. Den Bitterhed, hvormed han i sine Breve omtaler politiske Forhold og Personer, den forcerede Prisen sig lykkelig over at være Underhuset og al dets Kævl og Kedsomhed kvit taler tydelig nok om den Braad, der sad ham i Sindet. I Virke-ligheden var han syg af Længsel efter atter at komme ned paa Scenen, men han vilde hverken tilstaa det for sig selv eller andre.

Før han ventede det, var hans Fangetid til Ende. 1859, endnu under Lord Derbys andet Ministerium, gjorde han en kort Forretningsrejse til Amerika — han havde ulykkeligvis engageret sig for stærkt i Illinois' Jærnbaneaktier og maatte se at redde hvad reddes kunde —, og ved sin Hjemkomst fandt han alt for-andret. Derby var falden, han selv valgt til Parlamentsmedlem for Rochdale ved Befolkningens eget Initiativ og Palmerston stod i Begreb med at danne et nyt Ministerium, i hvilket han i Er-indringen om den Koalition, der sidst havde styrtet ham, søgte at faa baade Peeliter, Whigger og radikale repræsenterede. Straks ved Landstigningen modtog Cobden et Brev fra Lord Palmerston med Tilbud om Handelsministerportefeullen og Sæde i Kabinetet. Den Kreds af Venner, som allerede paa Skibet omringede ham, søgte at tage hans Samtykke med Storm, men svimmel-som han var ved det Skybrud af Nyheder, der pludselig strømmede ned over ham, søgte han saa hurtigt som muligt at blive ene, for at kunne overtænke Sagen i Ro. Han Medlem af Lord Pal-merstons Kabinet! Forgæves genkaldte han sig Vennernes Argu-menter: han skulde gaa ind som deres Repræsentant for at holde Palmerstons Politik i Skak og føre Manchesterskolens Lære ud i Livet; men jo mere han tænkte, jo klarere kom det til at staa ham, at han i dette Ministerium altid vilde være i haabløst Mindretal paa udenrigspolitiske Spørgsmaal, og kun vilde faa Valget imellem at træde af inden Aaret var omme eller gaa paa Akkord med sin Overbevisning. Det sidste var ham nu som tidligere umuligt, og Andendagen efter sin Ankomst til England søgte han Avdiens hos Palmerston for at sige ham, at han afslog hans Tilbud.

Uden Frugt blev Palmerstons Tilnærmelse til Cobden dog ikke: Handelstraktaten mellem England og Frankrig skyldes paa en Maade den. Cobden havde i de Aar, der vare gaaede siden Anti-kornlovliguens Sejer, ingenlunde tabt Frihandelssagen af Syne.

Han havde bidraget sit til Navigationsaktens Ophævelse og andre Reformere i samme Retning, og da Ministeriet Derby i 1852 kom til Roret og en Tid truede med en Reaktion i Kornlovspørgsmaalet, mobiliserede han paany Liguen, der viste sig ligesaa kampberedt som tidligere. Det var imidlertid tilstrækkeligt at indtage Forsvarsstilling: Angrebet blev aldrig til noget. — Kort efter at Palmerston var kommen til Magten, henvendte Michel Chevalier sig til Cobden og foreslog ham at benytte et paatænkt Vinterophold i Paris til at vinde Napoleon III for Tanken om en Handelstraktat med England. Cobden forelskede sig mere og mere i Forslaget og efter selv at have overvejet det, tog han til Hawarden og forelagde det for Finansminister Gladstone, der var den eneste af de ledende Ministre, som stod sympatetisk over for Manchesterskolens Ideer. Gladstone gik ind paa Planen og foreslog Cobden, at han som halvofficiel Udsending fra den engelske Regering skulde underhandle med Kejseren om den. Ogsaa Palmerston blev vunden, og i Oktober 1859 rejste Cobden til Paris for at begynde sit vanskelige Hverv.

Stemningen i Frankrig var nærmest for at bevare det Prohibitivsystem, man havde, og blandt de umiddelbart interesserede, navnlig Jærnværksejerne og Bomuldsspinderne, herskede der en kampfærdig Fanatisme, som var beredt til at bringe store Ofre for at trænge selv de moderate Reformforsøg tilbage. Saavel i Organisation som i social Indflydelse vare Protektionisterne deres Modstandere langt overlegne, og Vanskelighederne forøgedes ved at de store Industridrivende, for hvem Beskyttelsen var en Livssag, netop vare Kejserdømmets paalideligste Støtter. Umiddelbart efter Cobdens Ankomst indførte Chevalier ham hos Handelsminister Rouher, og denne, der allerede var stærkt indtaget for Frihandelsideerne, mistede under Samtalerne med Cobden sine sidste Betænkeligheder. Dog, alt dette var kun Forpostfægtninger. Rouher sagde selv: »Regeringen bestaar kun af én Mand: Kejseren, og har kun én Vilje: Kejserens«; altsaa: blev han ikke vunden, var intet vundet. Cobden søgte privat Avdiens hos ham, og det viste sig, at Napoleon var en villigere Elev, end man skulde have antaget. Han var i vag og taaget Almindelighed stemt for at gaa over fra Prohibitivsystemet til en moderat Toldbeskyttelse, og ved Cobdens lysnende Argumentation vandt denne Stemning i Fasthed og fik klarere Omrids. Dog blev der Betænkeligheder nok tilbage. Stemningen mellem de to Lande havde i det sidste Aar været

stærkt spændt, og Eftervirkningerne heraf mentes at ville hæmme Underhandlingerne; desuden var det overvejende Flertal i Repræsentationen imod en Tilnærmelse til Frihandelssystemet. Cobden imødegik det første Argument ved energisk at fremhæve, at disse evige Paroxysmer af gensidig Uvilje netop viste, hvor nødvendig Traktaten var: et livligt Handelssamkvem mellem de to Lande vilde være den bedste Garanti for en varig Fred.

I den nærmest følgende Tid stræbte Cobden at vinde saa mange af Regeringens Medlemmer som muligt for sin Plan, og i December var han omsider naaet saa vidt, at Kejseren gav sit Samtykke til, at officielle Underhandlinger indledes. Cobden blev udnævnt til ekstraordinær befuldmægtiget, og Forhandlingerne skred saa hurtigt frem, at Traktaten forelaa til Underskrift allerede i Slutningen af Januar. Dens Hovedbestemmelser vare, at England skulde gaa ind paa en betydeligere Nedsættelse af Tolden paa franske Vine og gøre en Række nærmere betegnede Artikler helt toldfrie, medens Frankrig forpligtede sig til at ophæve Indførselsforbuddet for en stor Mængde vigtige Vareklasser og sætte en Told paa ikke over 30 % af Værdien i Stedet; de enkelte Satser skulde nærmere fastsættes ved en Tillægskonvention. Efterretningen om Traktaten vakte et uhyre Røre i begge Lande. I Frankrig rasede Beskyttelsesmændene over, at Kejseren havde benyttet sig af Forfatningens Bestemmelser om Traktater til at ordne dette Anliggende uden at spørge Folkerepræsentationen, og i England, hvor Gladstone i en Budgettale af enestaaende Genialitet forsvarede Traktaten og føjede den ind som Led i en omfattende Plan til finansiel Reform, følte man sig skuffet over de ringe Indrømmelser, Kejseren havde gjort. Den vanskeligste Del af Opgaven stod imidlertid endnu tilbage: Tillægskonventionens Affattelse. Ogsaa denne blev overdraget Cobden i Forbindelse med to andre delegerede. Fra Marts til Oktober 1860 maatte han daglig tilbringe adskillige Timer dels med at tilvejebringe det store Materiale, der var Brug for under Forhandlingerne, dels med at imødegaa de franske befuldmægtigede, der bestandig søgte at holde Toldsatserne saa nær op ad de 30 % som muligt, og som kunde støtte deres Fordringer paa et ganske anderledes fyldigt og aktuelt Bevismateriale end Englænderne. Cobden viste under disse Forhandlinger en Over-talelsesævnne, en Styrke i Argumentationen og en Detailkundskab, som overgik selv de største Forventninger, og det lykkedes ham efter overordentlige Anstrængelser at tilvejebringe Toldsatser, der gennemsnitlig kun beløb sig til c. 15 % af Varenes Værdi.

Den største af de Vanskeligheder, Cobden under Forhandlingerne havde at kæmpe med, var hans egen Regerings Holdning. Anneksionen af Savoien og Nizza havde i England fremkaldt en ny Invasionspanik, og Palmerston hidsede denne Stemning yderligere ved midt under Traktatforhandlingerne at forlange 9 Mill. £ til nye Søbefæstninger, samtidig med at han utvetydigt pegede hen til Frankrig som den formodede Fredsforstyrrer. For Cobden var dette i højeste Grad pinligt: det Argument, ved hvilket han væsentlig havde vundet Napoleon for Traktaten, var netop, at den vilde tilintetgøre Englands Mistillid til den franske Regerings Hensigter, og nu — efter at den foreløbige Traktat var undertegnet — var Forholdet mere spændt end nogen Sinde før. Forgæves lod han Palmerston vide, hvilken hæmmende Indflydelse Regeringens Holdning havde paa Underhandlingerne og gav ham de mest betryggende Forsikringer om Frankrigs fredelige Hensigter. For Premierministeren og de fleste af hans Kolleger stod Handelstraktaten som en Affære af underordnet Betydning, og man tog end ikke i Betænkning ved unødige Omsvøb at trække Sagen i Langdrag og støde de franske befuldmægtigede for Hovedet. Cobdens Indignation over alt dette kan maales gennem hans Udtryks intense Voldsomhed; saaledes skriver han til Bright: »Den hele Affære maa synes alle alvorlige Mennesker saa hæslig og utilbørlig, at, med mindre vi skulle synke ned til at blive et Folk af politiske Gøglere, er det umuligt, vi længe kunne finde os i at blive regerede og repræsenterede af saadanne Personer.«

Medens Cobden efter Traktatens endelige Ratifikation rejste til Algier for at styrke sit rystede Helbred, fandt hans Værk den rigeste Anerkendelse over hele England, og endnu en Gang blev han Øjeblikkets Helt. Ogsaa Regeringen maatte yde sin Skærv, idet den tilbød ham Valget mellem en Baronettitel og en Plads i Gehejmeraadet; han afslog begge Dele.

Handelstraktaten var Cobdens sidste store politiske Bedrift. Hans Helbred var nu saa stærkt svækket, at han i Reglen maatte tilbringe Vinteren i mildere Klimater, og om han end aldrig holdt sig tilbage, naar det gjaldt en af hans Yndlingsideer, kom han dog ikke mere til at træde i Forgrunden i nogen Sag. Tiden var politisk død og Palmerstons Regimente næsten ubestridt. Selv Toryerne saa ham gjerne ved Roret og havde egentlig større Tillid til ham end til deres egne Førere, og saaledes lullede han det hele Land ind i en blid politisk Slummer: Alverden vidste, at

under Palmerston kom der ingen vidtrækkende Reform af nogen Art. — I sine sidste Leveaar virkede Cobden navnlig for Besparelser paa Militærbudgetet og for at tilvejebringe fuld Betyggelse for Skibsfarten i Krigstid. Under den nordamerikanske Borgerkrig og den dansk-tyske Krig gik alle hans Bestræbelser ud paa at hindre Intervention fra Englands Side, og naar Fredspolitikken sejrede, maa det sikkert for en væsentlig Del tilskrives ham og Bright, navnlig Eftervirkningerne af deres Agitation under Krimkrigen. — Det sidste offentlige Anliggende Cobden beskæftigede sig med var Palmerstons Forslag om Befæstningsanlæg i Canada. Trods Lægens Advarsler rejste han i det tidlige Foraar 1865 til London for at deltage i Forhandlingen derom, men straks efter Ankomsten maatte han gaa til Sængs, hæftig angreben af Astma og Bronchitis, og 10 Dage efter, d. 2. April, døde han. Den næste Dag meddelte Lord Palmerston Dødsbudskabet i Underhuset. Under dyb Tavshed rejste Disraeli sig og bragte sin døde Modstander en Afskedshilsen, hvis sidste — ofte gentagne — Ord lød saaledes: »Vi have den Trøst, naar vi mindes vore enestaaende og uerstattelige Tab, at disse store Mænd ikke ere helt tabte for os, at deres Ord tidt ville blive gentagne i dette Hus, at man ofte vil vise hen til deres Forbilleder, ja at selve deres Udtryk ville bevare deres Plads i vore Forhandlinger. Der er — det kan jeg med Sandhed sige — enkelte, der, selv om de ikke længere ere her til Stede, dog bestandig ere Medlemmer af dette Hus, og det uafhængige af Opløsninger, af Vælgeres Luner, ja endog af Tiden. Jeg tror, at Cobden var en af dem.« — Saa vendte alles Blikke sig mod den, hvem Cobdens Død havde ramt tungere end nogen anden, og skønt ude af Stand til at beherske sin Bevægelse, fulgte John Bright Husets stille Kald. Længe adlød hans Stemme ham ikke, og den brast ud i krampagtig Hulken under de sidste Ord: »jeg har aldrig vidst, hvor meget jeg holdt af ham, før nu, da jeg har mistet ham.« England kunde gentage disse Ord og gøre dem til sine. Cobden var en af dem, som i deres Livstid ofte maa staa ene med alles Haand imod sig, men om hvem til Gengæld Efterverdenens taknemmelige Kærlighed samler sig. I alt, hvad der i England er af Fremskridt, lever endnu Cobdens Tanker.

UDGIVEREN.

Adria og Landkendinger.

En Rejseerindring.

I.

Lørdag Eftermiddag trak Istriens Skærbugter og Olivenhøje sig tilbage mod Øst og tog ved Solnedgang Afsked ved det fæstningsstejle Rovena, hvis hellige Eufemia, paa Toppen af det høje Domkirketaarn, lod sine Ærtsfolder lue ud over Havet. Maanelyset naa'de ikke ind til Polas Strande.

Søndag Morgen gled Lloyddamperen ensom paa det himmelbegrænsede Havblaa, — Adria, der ikke som vort nordlige Saltvand maa laane sin Blaanen fra Himlen men har den nede i sit Dyb, naar Øjet stirrer loddende ned dér i, en mørk, uigennemsigtig Koboltblaa. Det kan være meget uroligt, naar Luften efter en tre-dages Scirokkofeber vælter sig i Stormdelirier paa dets Puder, saa Fyldningen overalt i lange Striber springer op gennem det bristende blaa Silkevaar, eller ogsaa naar den stakaandede Bora begynder at rulle Skyerne sammen i graa Bolte og trille dem ned over Albanien's golde Klipper. — Saa er det at det skrækelige Adria har jaget en saadan Rædsel i Livet paa den gamle Horats, at han derved uden at ane det, nitten hundrede Aar efter at han satte sig paa Karons rolige Tofte, har paadraget sig Holger Drachmanns Foragt, — det er i øvrigt ikke enhver Forskrækelse, der har saa langt rækkende Virkninger; saa er det at Dogens gamle Trolovede, følgende sin sidste Brudgoms uklassiske Raad »gaber med en mægtig Hiat og spytter over Stranden en

Række Vokaler«, — medens mange arme søfarende gaber med endnu pinligere Hiater og spyr meget mer end Vokaler ned imod det. Men jeg, som — med Forlov — er en fredelig horatisk Natur, foretrækker det saaledes som det var i disse Dage, i klassisk Ro og Ligevægt, med behagelig klukkende Konsonanter i en episk Rytmebølge.

Ingen anden Bevægelse end den vandrette, frem ad efter Næsen o: Bugsprødet. Naar man sidder midt paa Dækket og ser frem mellem Baadenes krumme Opstandere og de gabende Ventilrør forbi Master og Skorsten, med flimrende Solblink til venstre og fjærn Bølgerifling til højre for den høje, kridhvide Kommandobro, saa synes Skibet at være saa stille som en Mur; det eneste, der rører sig, er Røgen, som vælter op bag Skorstensranden. Der er mange »raske Folk«, der finder en saadan Sejlads kedelig, og som paastaar, at deres Humør trænger til høj Sø. Hvad mig angaar, saa tager jeg det Parti at betragte det hele som højst behagelige Livsbetingelser, der stiller En det frit for at sysle med hvad man vil, nyde godt af frisk Luft og hvilende Blik over Havet og midt under Arbejdet have den gode Rejsebevidsthed, at man gør saa og saa mange Knobb i Timen. Jeg udsøger mig en bekvem Plads under Solsejlet paa Agterdækket, studerer græsk Kunsthistorie, eller jeg skriver med Mappen paa Knæet nogle Sider af min allerede halv trykte Bog, — for at befri mine heleniske Dage for saa mange Ryk som mulig af Forfatter-Samvittigheden, disse det hvide Papirs »du skal«, der kan være lige saa ubønhørlige som den gamle Stentavles »du skal ikke«.

Jeg ser op fra Papiret; vi har passeret Lissa, Monumentet for Tegethoffs Sejer, den eneste Afveksling under denne Dags Sejlads. Over dens fjærne, skovmørke Klippebue dukke røde Skyer op. Det er lige i Middagstimen; en hed, rød Dunkelhed fortoner sig fra Horisonten op i det tynde Blaa. Agter ud gennem de mørkeblaa Bølger strækker sig snorlige den brede Kølstribe af fladt hvidligt Vand, sigtende lige midt imellem Lissas Vestspids og en lille Klippeholm. Men inden den naar saa vidt, taber den

sig i et blankt, hvidt Vandbælte, der strækker sig lige langs foran de to Øer; det ser ud, som var Kølvandet en Kanal, gravet ud fra denne Sø gennem blaa Jord. Helt inde under Ø-Kysterne og tværs imellem dem er trukket en meget dyb Indigo-Linje; mellem den hvide, stille Indsø i det blaa Bølgehav og den blaa Middags-himmels røde, skyfødende Horisont spænder denne smalle Stribe sig fra Ø til Ø, som en lang Safirbro. — Intet Sejl, ingen Røgstrimmel over hele Adrias Flade.

Da jeg efter Middagsbordet kom op paa Dækket, var det lige ved Solnedgang. Stor og glødende stod Solen paa Havkanten og spejlede sig i Vandet. Den stod nøgen ved Badet; violette, guldbremmede Skykapper vare slængt rundt om; den havde ogsaa afført sig sin Glorie og bredt den ud over den vestlige Himmel, saa at Menneskeøjet kunde see dens utilslørede Majestæt. Men hvis det søgte bort, blændet for et Øjeblik, fandt det ved sin Tilbagevenden allerede ikke længer den hele Sol; uden at betænke sig steg den hurtig ned i Vandet. Og medens endnu Lapper og Frynser af Purpuret vippede paa Bølgeskraaningerne, der fik en kold Staalglans, begyndte allerede Toppene at tændes i Maaneblink. Det var et »Kongen er død, leve Dronningen«. Lavt paa Himlen krummede Kvartersmaanen sig skraat i den grønlige Luft som en lille Faldøkse af Sølv; — det var »den voksende«, som det burde være, for vi var vel allerede paa tyrkisk Grund eller kunde komme der, inden den gik ned. Og lidt efter lidt glimtede saa frem af det Blaa Karlsvognen, Kronen og den lille Bjørn, — og de andre gode gamle Stjærner, som er lige kosmopolitiske, hvor tyrkisk saa Maanen bliver. Det vil da sige, hvis man ikke gaar alt for urimelig langt syd paa. Enhver Kosmopolitisme har sin Grænse; der kommer et Punkt, da ogsaa Stjærnerne siger: Stop lidt, nu leger vi ikke mere med; — til Antipoderne gaar vi ikke; nu kører Karlsvognen baglængs ned under jeres Horisont, saa faar Korset og Skorpionen dele Riget sig imellem.

Men det er der jo foreløbig ikke Tale om. Det forekommer mig allerede æventyrligt nok, at jeg er kommen saa langt syd paa, som jeg er. Sandsynligheden for, at Grækenland virkelig er til, og for at jeg skal betræde dets hellige Jord, begynder at antage nære Virkeligheds-Dimensioner. Undertiden fristes man til at knibe sig selv i Benet for at se, om man ikke skulde vaagne i Kongens København. Naturligvis, man modstaar slige barnagtige Indskydelser, og Sejerherren, den nøgterne Forstand, knibser med Fingrene og holder en lille Tale for den berusede Fantasi: — »Der kan du jo se, at alting er i Orden . . . Naa, hvad staar du saa og forundrer dig over? . . . Har jeg maaske ikke sagt dig i Forvejen, at det vilde komme saadan? . . . Har jeg ikke lært det allerede paa Skolebænken, at saadan laa det for hinanden paa den og den Breddegrad: »Fra Triest, Adriaterhavets største Handelsstad, ved Bugten af samme Navn, gaar Søvejene til Orienten« . . . Det er alt sammen den simpleste Sag af Verden Naar du bare har Penge til at løse Billeten, saa bliver du befordret, lige saa sikkert som en Avis i sit Korsbaand, hvor hen det skal være, f. Eks. til Ithaka Hvis man havde haft de østerigske Lloyds og det franske Messagerie paa Trojas Tid, saa havde Odysseus ikke behøvet at ligge saadan og føjte omkring og gøre sig til en Fabel for Alverden . . . Vi har ingen Odysseer, for vi har østerrigske Lloyds; der er ingen, der nogen Sinde har vidst hvad Lloyd betød, men det gør ogsaa lige meget; det véd vi, at det alt sammen er den simpleste Sag af Verden . . . Naa, hvad er der saa at gøre Ophævelser over? Gaa dog bare ikke hen og indbild dig, at der er noget overordentligt paa Færde.«

Men dette sagde nu altsaa Forstanden. Fantasien derimod, som er mindre snakkesalig, den svarede ikke med et Kny, men vilde blot ikke lade sig overbevise om, at det hele ikke var saare mærkværdigt. Og da den ligesom de fleste andre troende har noget af den vantro Thomas i sig, der til sidst vil stikke

Fingeren i Naglegabet, saa blev den ved at gemme paa en lille Tivl, for at holde sig selv i Aande.

Medens dette foregik, sad jeg magelig henslængt i en af Tremmelænestolene, rullende den ene Cigaret efter den anden af virginisk Gyldenløv, og betragtede Maanen, der langsomt gled tilbage uden for Tovværkets sorte Streger og nærmede sig Havlinjen, bestandig større og rødere med en bredere og gyldnere Viftestraaling over det mørke Bølgekrus. Endelig dyppede den sin underste Spids i Dybet og begyndte at suges ned i det. Til sidst stod kun en stor glødende Stjerne derude med én lang Straale tindrende hen over Vandet.

Saa sluktes den ogsaa. Men Himmekuplen blev ved at tindre og blinke med sine andre Stjerner, ligesom et Brillantsmykke, der drejes. Og midt paa Adrias mørke Cirkel skred Lloyddamperen Mars frem med sine utrættelige Jærnmuskler og de dampaaendende Lunger, stirrende med sit blinkløse Lanterneøje ud, hvor det gamle Hellas skjultes i Natten, søvngænger-sikkert, med magnetisk Vilje.

II.

Da jeg Mandag Morgen kom op paa Dækket, var Skibet paa Højden af Kap Glossa. I de nøgne Klipper, der med en lav Spids løb ud i Havet, hilste Øjet for første Gang tyrkisk Land. Barskt og øde saa' det ud, dette Albanien, »vilde Mænds knudrede Vugge«. Ingen grøn Plet var at øjne paa Stenbølgerne, der væltede sig over hinanden, rødlig graa i det straalende Sollys, med violette Skygger over Rundingen og skarpere skaaren Blaanen, hvor en Kløft gemte sig imellem dem eller grov sig ud gennem dem til Havet. Jeg husker tydelig en saadan Kæmpekløft, der skraanede jævnt ud mellem stejle, mørke Stenvægge og rundede dem bort i sin Udmunding; — et Horn, der syntes at raabe Iskanders og Alis Navne til Bølgerne, der staaiblaa blinkede foran dens tørre Rustrødme.

Dér lige ind mod Kysten er Vandet staaiblaat; — mod Syd brænder Farven op i lutter Solglans, som Skibet styrer ind i; — nord paa bliver det bestandig mere glimrende blaat, indtil det møder den grønligblege Kølstribe. Paa den anden Side af Køl-vandet tager en lilla Tone fat, men blaaner mer og mer mod Vest, indtil det atter møder Solbinket. Og netop dér toner nu en violet Taage op af Havet. Det er Korfu, Grækenlands første Landkending.

Jeg har taget Billet til Korfu, men bliver der ikke længe, — maaske kun nogle faa Timer. Det beror paa, hvornaar den græske Damper afgaar. Og over for dette Spørgsmaal har man paa Lloydskibet kun en fornem Uvidenhed. Oprindeligt havde det været min Plan at blive en fjorten Dages Tid paa Korfu. Men det er blevet lidt sent paa Høsten; vi har allerede den 10de September, saa der er ikke megen Tid at give bort. Desuden længes jeg nu alt for meget efter Grækenland. Hører Korfu da ikke til Grækenland? Jo, men ikke rigtig til Hellas. Det joniske Havs Dronning er saare skøn, men hun savner Gudindeglorien. Ingen berusende Offerduft hænger ved [det gamle Korkyras Navn, men en sveden Lugt fra dets fejge Kræmmerpolitik under Perserkrigen, da dets halvhundred Trerad-aarede laa til Ankers under Tænarons Poseidon-Tempel og bad om Modbør, medens Moderlandet i Salamisbugten modtog Frihedens Bloddaab. Nu tænker man ved Navnet Korfu snarere paa Englændere end paa Hellener. Nej, vi kan ikke slaa os til Ro dér.

Klokken ét var vi Nordsiden saa nær, at man kunde se den hvide Klosterbygning paa Kegleklippen, der hæver sig som det højeste Punkt midtvejs, inde i Landet. Til begge Sider af denne Kegle danner Profilen Bølgelinjer med et langt jævnt Fald mod de lave Spidser; over den østliges grønne Frodighed samler sig Albanien's røde Klipper, den vestlige løber ensom ud i det blaa Hav. Kun sjælden træder Klippen nøgen frem; næsten alt er grønt, Bjærghæld, Kløfter og Dale ere løvdækkede. Korfu er jo Olivenskovens Land. Træerne, hvis Antal skal være over fem

Millioner, naa en Højde af tredive til fyrretyve Fod, ja indtil tresindstyve Fod, og have en Udfoldelse som næppe noget andet Sted. Hvis de gamle havde Ret i, at Korkyra er Phaiakernes frugtbare Scheria, saa kan disse Olivenkæmper jo ogsaa have et værdigt Stampar i de to sammenvoksede Oliventræer, som gav Odysseus Nattely og »hvorunder godt to eller tre Mænd kunde bjærge sig ved Vintertid, om saa Stormen var aldrig saa stærk.« Men overalt stikker mørke Cypresser deres stive Spidser op af det lyse, graalige Olivenløv, som Standarter med Dugen viklet fast om Stangen.

Det er denne Modsætning mellem Øens smilende Frodighed og Fastlandets barske Nøgenhed paa hver Side af det blaa Sund, der gør Indsejlingen saa uforglemmelig. En lille Ø skjuler selve Staden, indtil man er lige ved Rheden. Saa udbreder den sig pludselig med sine hvide Huse, behersket af de to store Forter.

I Havnen laa det græske Skib med Dampen oppe. Det saa' altsaa ikke ud til, at Opholdet paa Korfu skulde blive af stor Varighed; maaske var der ikke megen Tid at give bort. Foreløbig kunde man ikke slippe fra Borde: Skibet havde ikke faaet Pratica, fra den forreste Mastetop vøjede det gule Koleraflag. Men Havnekommissionen var allerede paa Vejen derud. Medens Mandskabet passerede i Gaasegang forbi Lægen, var »Mars« allerede omringet af Korfus Baadførere, af hvilke én snart befordrede mig og mit Tøj over til det græske Skib. Han paastod at jeg maatte i Land for at faa Billet, men det viste sig at være unødvendigt, og jeg var ret fornøjet med at slippe for en Landing i Huj og Hast, som ikke kunde bringe mig noget Udbytte men vel en uforholdsmæssig Udgift. Man siger om Baadførerne dér, at de ofte, naar den rejsende skal ud paa Skibet, er enige om den fuldstændige Umulighed af at ro ham der ud under ti Francs, og hvis man ikke har Tid til at faa fat i de formodentlig altid fraværende Myndigheder, kan en saadan Strike komme En dyrt nok til at staa. Overhovedet ere alle enige i at

advare mod Korfuanerne: »Pas endelig paa Deres Tøj, og vis dem ikke for meget Guld, for det er lutter Tyve og Røvere, de tager alt, naar de bare kan komme af Sted dermed.« Selv fik jeg saa lidt at gøre med dem, at jeg ikke kan have nogen Mening, og jeg er i Tvivl om, hvor hen min eneste lille Erfaring peger. Da jeg nemlig allerede havde afskediget min Baadfører, faldt det mig ind, at jeg havde et Brev og et Brevkort, som jeg ikke kunde faa bort uden ved at betro dem til ham. Brevet var ufrankeret, da jeg ingen græske Frimærker kunde faa paa Skibet. Han erklærede sig villig til at besørge dem men maatte have en Drachme for at bestride Omkostningerne. Jeg forklarede ham, at han kunde nøjes med tredive Lepta, da et Frimærke kostede fem og tyve, og han allerede havde faaet mer end han fortjænte. Denne nye Synsmaade gik han ind paa og satte sin Ære i Pant paa, at han samvittighedsfuldt skulde besørge Kortet og Brevet, — som virkelig ogsaa kom til deres Bestemmelsessted — og Brevet oven i Købet frankeret. Nu skal der en kyndig Psykolog og Moralist til for at afgøre, om Korfuaneren fortjæner Dadel, fordi han vilde snyde mig for fem og halvfjærsindstyve Lepta, eller Ros, fordi han ikke stjal fem og tyve.

Det varede en halv Time, inden vi lettede Anker, saa der var nogen Tid til at betragte Stad og Omgivelser; hidtil havde Travlhed ikke tilladt mig mange rolige nydende Blikke. Til venstre strækker det gamle Forts lave Dobbeltklippe sig ud og lukker Havnen med de to Højder, kronede af gamle brune Mure, ombæltede af Cypresser og ligesom løftet paa en Terrassesokkel af Murværk og Bastionvolde, der yderst mod Vest løber ud i en udsigtsberømt Platform. Til venstre for dens skarpe Skygge-Skraaning svømmer i fjærn Soltaage Bjærgene paa Korfus Sydspids. Til højre for den hvide By rejser sig som Pendant det nye Forts dunkle Bastioner med lyst Murværk, og bort fra det trækker en Forstad sig langs Stranden; bag ved bølger en Krans af Olivenhøje. Men længst til højre lukkes Bugten af Pantokratorbjærget med sin lange lige Sadel mellem to lave symmetriske

Toppe. Denne Bjærglinje bliver ved at holde sig som Øst-Korfus karakteristiske Profil under Farten syd paa.

Vi sejlede om det gamle Fort, der skød sig frem foran Byen mod den lille nøgne Vido-Ø. Snart efter saa' man ved Indløbet til en dyb Bugt en bitte lille Cypressesholm; denne betragter den søfarende med hellig Gysen, da den er hverken mer eller mindre end det Skib, som Poseidon forvandlede til en Klippe til Straf, fordi det havde bragt Odysseus til Ithaka, — hvor hen vi netop nu sætte Kursen og som jeg haaber at komme paa Højden af i færre Timer, end de flinkt roende Phaiaker brugte. Ved dette Syn rystede brat mit Hjærte og mine Knæ, og jeg taledes til min mandige Sjæl og spurgte den, om jeg vel havde fortørnet Jordrysteren, saa at hans tangvajende Trefork kunde oprøre det graalige Havdyb imod mig. Og min mandige Sjæl svarede mig, at vel var jeg en elendig Landkrabbe, der aldrig paa Skildpaddelyrens syv Strænge havde sunget Sange ved Havet, — ja jeg havde tvært imod i min karmoisinrøde Ungdom skrevet de uærbødige Vers »Gudesalget«, som nok kunde fortjæne en Dukkert; men for Resten vilde den hestebeskyttende Poseidon nok tilgive mig slige Formasteligheder for Romulus's Skyld, ligesom Danmarks gyldenlokkede Ungmøer og velbepennede Kritikere allerede have gjort.

Det kunde nu være godt nok, men hvem var sikker paa, at ogsaa de medsejlende havde en ren Samvittighed? Der var nu f. Eks. den lille sortsmudsede Italiener; da han var en fattig Stymper og — som jeg hørte bo'de ved Kysten — kunde han saa ikke til sin tarvelige Husholdning have sanket det langt-opsprøjtende Havsalt, skønt Dybets Guder have skænket den Knebelsbarts-Drot Emanuel og hans Efterfølgere det til en kostelig Eneret?

Den for en Italiefarer naturlige Forbindelse mellem Salt og Tobak bringer mig til følelig at mindes min Mangel paa denne uundværlige Urt, — saa meget mer som jeg netop mistænksom iagttager en langhaget, fezpydet Græker, der ruller den ene Cigaret efter den anden mellem sine gule Fingre. Ogsaa han

kunde jo bringe Vanheld over Skibet; der skal kunne rummes megen Svig under saadan en rød, sortkvastet græsk Fez, der nøjagtig ligner en gammeldags Lamperørshætte. Men for Øjeblikket indgyder han mig mere Misundelse end Frygt. Jeg beklager dybt ikke at være kommen i Land paa det skønne Korfu.

Det vil snart ligge bag ved os. Vi nærme os det aabne joniske Hav og Aftenen. Til venstre, tæt inde ved Fastlandet, ligger de smaa Sybotæer, der ikke udmærker sig ved andet, end at der ved dem en Gang fandt et Søslag Sted mellem Kolonien Korkyra og Moderen Korinth, som Athenienserne greb ind i, hvorved den peloponnesiske Krig begyndte. Disse Stenholme ere de smaa Tuer, der væltede Athenes gyldenhjulede Triumfvogn.

Albaniens Kyst er ikke øde som før; Olivenlundene synes at være trængt over Sundet fra Korfu; de har for største Delen dækket Strandens Nøgenhed og strækker sig højt op ad Bjærgene. Over deres Sider er et vidunderlig fint Farvespil hensmeltet. En Klippeskraaning træder ren violet frem af alt det løvgrønne. Over de nøgne Stenbølger ligger i alle Rifter og Kløfter underlig gennemsigtig grønne Skygger. Der bag ved, hvor Blikket undertiden trænger ind gennem lange Slugter, gemmer sig de mørke Sulioters berømte Fjælde.

Lige over for skærer Korfus Sydpynt sig skarpt takket ned mod Solnedgangens Rosa. En lang Guldsky synes at holde sig i Ligevægt paa dens lave Top.

Foran, lidt til højre hæver sig over de violette Bølger Paxos' og Antipaxos' skovmørke Højder, lysende med lodrette hvidgraa Stenstriber.

Det er Tid at gaa ned og spise til Aften. Blandt anden Klasses Passagerer er Italieneren og jeg de eneste Udlændinge; — men han snakker lidt græsk, og desuden kan alle disse Grækere mere eller mindre italiensk. Det er ogsaa det Sprog, hvori de tiltale mig, — for saa livlige Sydlændinge som de vil naturligvis gærne i Kast med den »hvide Mand« og udforske, hvad han

fører i sit Skjold. Det gaar, »skønt med en Del Besvær«. Lidt bedre glider Samtalen, da et Par af Grækerne, som har faret til Søs, begynder at tale engelsk med mig, — hvorved de rigtignok snart bliver revet ud af den Fejltagelse, at min Blondhed er udklækket i Albions Taager. Nej, jeg behandlede rigtig nok ikke Versenes Sprog som mit Modersmaal; men under saadanne Omstændigheder er man alt for glad over blot at kunne hjælpe sig lidt frem, til at have synderlig sproglig Samvittighed. Sproget, som for den indfødte er en Pegasus, der bærer ham over Tankens mest svimlende Afgrunde, som om det kun var tilladelige Grøfter, det er for den rejsende fremmede en ulykkelig Posthest, der bliver kørt sønder og sammen — og det endda paa de ked-sommeligste Alfarsteder.

Maden var ret god, men for meget maa man nu ikke vente af det græske Køkken; Kødet er dets Svaghed. Interessantest var den hvide Resina-Vin, den nationale Drik, som jeg havde hørt megen Tale om. »Den første Dag spytter man den ud, den anden Dag kan man drikke den, den tredje drikker man sig fuld i den« — saaledes lød en dansk Kunstners Karakteristik af den. Det passede imidlertid ikke rigtig paa mig; jeg fandt den altid ret drikkelig, men aldrig synderlig herlig. Den er saa stærkt tilsat med Harpiks af Strandfyrren, at den næsten ingen Vinsmag har; snarere ligner den Ale, men kan rigtig nok ikke maale sig med denne ædle Ølsort.

Efter Bordet drak man Kaffen oppe paa Dækket i Maaneskin. Det var den sorte Grums-Kaffe, Orientens Drik. Den serveredes i en lille snæver Kop med chokoladebrun Skumflade, i hvis løse Smaabobler Kahytslygten og Maanestraaler tændte Regnbueglimt. Med Andagt tager man den i Haanden; den er et Pant paa, at man er kommen til Orienten. Men de første Gange, naar de uøvede Læber søber den ind, inden Grumset har bundfældet sig, har denne Kaffe rigtig nok ikke nogen synderlig tiltalende Smag. Senere blev jeg dens erklærede Tilhænger, navnlig i dens ægte bitre Form.

Lidt senere ud paa Aftenen, da jeg gik om i mine egne Maaneskinstanker — ikke romantiske men klassiske — kom jeg i Snak med en af de engelsktalende Grækere, en stærktbygget skægget Karl, der snarere saa' ud som en engelsk Styrmand end som en Hellener. Han var imidlertid barnefødt paa Ithaka, »the most celebrated island«, som han venter at vi vil passere Klokken lidt over elleve. Det er for mig Aftenens vigtigste Spørgsmaal. Klokken elleve maa Maanen desværre være gaaet ned, men vi kommer sikkert saa tæt forbi den, at man tydelig kan skelne hele Formen.

Ithakenseren havde hentet sig en Pude og et Tæppe, hvormed han gjorde sig det bekvemt paa Træbænken langs Kahyts-huset. Saa krammede han et stort Stykke Papir op og bød mig arme tobaksløse at tage til hans Forraad og benytte det paa Rejsen, han havde nok deraf: — det var tyrkisk Tobak, den bedste Tobak i Verden, forklarede han med Stolthed. Den første Paastand kunde han nu have Ret i, uden at det forholdt sig rigtigt med den anden; for »tyrkisk Tobak« er ligesom »dansk Smør« et saare elastisk Begreb, og jeg tror ikke, at hans var vokset ved Saloniki. God og frisk var den imidlertid, saa den kunde sagtens være en Delikatesse for en nordisk Gane. Jeg kunde til Gengæld kun byde ham ægyptisk Rispapir, som han lod til at sætte megen Pris paa, da han selv havde en Bunke temmelig groft Cigaretpapir.

Snart samlede der sig flere medrejsende om os, en Karaffe Vin kom op — sort Vin, ikke Resina, — og Symposiet begyndte.

Der var en ung, livlig græsk Gendarm, som meget gerne vilde i Kast med mig, hvilket havde store sproglige Vanskeligheder, da han kun kunde sit Modersmaal. Saa meget kunde jeg vel forstaa, at jeg var en Landsmand af deres Konge, som var en meget god Konge, og at denne min ophøjede Kompatriot for Tiden bærede Danmark med sin kongelige Nærværelse. Men videre Meddelelser vare umulige uden Tolke.

En af Grækerne begyndte at synge Nationalsangen — en flov Efterligning af »La Parisienne«. Derved kom Nationalsange i Almindelighed paa Repertoiret. Den russiske Hymne var der ingen, der kunde mer end Begyndelsen af. Men den angliserede Ithakenser brummede »God save the queen«. Det kunde Italieneren ikke holde ud: skulde det være Musik, det var jo til at falde i Søvn over! og han vrængede Melodien efter paa en Maade, der kom den danske Opfattelse »Gummi elasticum« temmelig nær. Nej, saa var der deres Nationalmelodi, det var noget andet, det var Liv, det var Musik det! Efter denne Indledning maatte vi altsaa døje Garibaldi-Marschen, det livagtigste »Vagtparaden trækker op«, som man kan tænke sig, et Rabalderstykke der har gjort et uudsletteligt Indtryk paa mig ved den Effeekt, som det frembragte ved at falde ind i Wagners »Valkyrie«, midt i Samtalen mellem Wotan og Brynhild, — fordi de kongelige i det Øjeblik traadte ind i Logen.

Og Italieneren, der havde faaet Blod paa Tanden, fortsatte med Verdi, debiterede hele Scener med Trimolostemme og begejstrede Tenorist-Bevægelser.

Men i en Pavse klappede Gendarmen mig paa Skulderen. Hans straalende Ansigt og Armen, der var hævet som en Taktstok, forberedte mig paa noget særdeles overraskende. Og pludselig begyndte han saa at brøle »De gode gamle Ægyptere«.

Det var unægtelig en fin Opmærksomhed, skønt han ikke kunde ane, hvilke loyal-hjemlige Minder han bragte mig fra hine Middagsminutter, naar jeg som Dreng stod ude paa Altanen i Frederiksgade og ventede paa det Øjeblik, da den gamle Fane kom ud af Palæporten og Trommer og Piccolo-Fløjter spillede op . . . Amalienborg Plads! hvor forunderlig er det at mindes dig her nede og sende dig min Hilsen fra Orientens Tærskel. Jeg synes at fornemme din gamle palæhegnede Stenro om den irgrønne Rytterstatue, foran Marmorruinen. Og i din fornemme Stilhed hører jeg Skridt, — altid mange Skridt, — ligesom de høres paa hint Hjørne i Dickens »to Byer«: — smaa trippende Børnefødder, Trampen af Drengestøvler, og saa urolig slentrende Yng-

lingskridt, standsende for at drømme, ilende for at naa, nølende for at lade sig indhente, — Kærlighedens Feberfjed.

Musiceringen vedbliver. Der brøles i Kor en Mængde af disse kosmopolitiske Galopader, som man har danset efter, Gud ved hvor og med hvem. Men naar der kommer en længere Pavse, slaar Gendarmen højtidelig til Lyd som en Regiments-Dirigent og begynder paa vor gamle Fanemarsch: Da da dom, dom dom, dom dom, dom dom, — og jeg falder ind: rada-tjim, dom dim, dom dim — dom; — og vi høster stort Bifald med »den danske Nationalhymne«, som Italieneren sætter langt over den engelske. Med den drager endelig det glade Selskab bort for at sove Rusen ud.

Jeg bliver siddende. Vagtparaden er trukken hjem, og jeg føler atter Palæpladsens forstenede Ro omkring mig. Men bestandig lyder Skridtene, især de sidste: Børneskoene og Drengestøvlerne forføje sig bort, men bestandig vedblive disse strejfende Ynglingskridt, urolig flakkende, ensomt søgende. I Stenpladsens Stilhed faar de en underlig Resonnans, som Draabefald i en Marmor-kumme.

Hvad vil I mig her, I, min gamle Kærligheds Feberfjed? Hvad søger eders trætte Erotfødder saa langt fra deres egen Tryllekreds, her ude paa det joniske Hav? . . . aa, jeg ved nok, hvad I vil finde paa det joniske Hav, I smaa Pilgrimme! Og maaske er vi der allerede.

For det er allerede silde. Maanen stikker kun halvt op af Havhorisonten, som et gyldent Bøffelhorn. Jeg gaar et Par Skridt tilbage for at faa Udsigt mod Øst. Der hæver sig over Vandet en stejl Klippe, Forbjærget af en stor Ø, hvis Masse flyder ud i Dunkelheden. Den sidste Glød af Maanelyset glimter mat paa dens ru Side.

Ser I dér, hvad I søge, — Sapfo-Springet — den leuka-diske Klippe?

Paa den tarpeiske Klippe har jeg staaet og været lige

saa ubevæget som Childe Harold var det ved Actium og Trafalgar — fordi han var født under en fjærn, hæderløs Stjerne:

But when he saw the evening star above
 Leucadias far projecting rock of woe,
 And hail'd the last refuge of fruitless love,
 He felt or deemed he felt no common glow — —.

Der gives Høsttimer, da hele Luften synger af Vingesusen, metallisk surrende Toner, som dem fra en Stemmegaffel. Kun af og til opdager Øjet en lavt trækkende Kile af Vildgæs: men mange flere, skjulte i det dæmrende blaa, fylder Rummet med en forvirret Lyd af deres fjærne Flugt. Saaledes syntes her Natte-luften at synge rundt om mig, mættet af Rytmer. Disse byronske Vers strøg mig saa tæt forbi, at jeg kunde se dem. Da jeg for mange Aar siden læste Childe Harold, hørte de til de faa, som slog ned i mig, af en eller anden skjult Grund, langt fra at ane, at de nogen Sinde skulde komme til at synge i mig paa det Sted, hvor de først blev følt. Disse Vers — og saa en Strofe af hende selv, den lesbiske Muse, der fulgte det gamle græske Husraad mod ulykkelig Kærlighed, at springe ned fra den leukadiske Klippe, — Vers om hendes elskovssyge Legeme, hvor Feberflammer risle under en Hud, der blegner som tørt Græs . . .

Maanens sidste Stjerneglimt er slukket. »Lidelsesklippen« trækker sig tilbage i den østlige Nat. Men mod Vest, lidt forude, ligger en ny Klippeø mørk paa Bølgerne. Tydeligere og tydeligere skelner jeg dens Form: to Fjælde med en dyb, havberørende Indsænkning imellem sig. Mit Hjærte banker stærkere, jeg véd at denne Profil er Ithakas.

Det er ganske stille, og Havet er næsten blankt, kun bovnende med brede, flade Dønninger. Det klukker ganske sagte om Boven af den lille Damper, som iler frem med sin urolige Maskinstønnen, dirrende af Skrueslaget. Jeg er ganske alene paa Agterdækket, og fra Kommandobro og Fordæk høres ikke en Lyd. Straaler fra Toplygten glide ned ad Masten og entre ned ad et Par Toves Undersider. Fra Kahytstrappen strømmer et rødt

Lys ud, og af og til søger jeg der hen for at kigge paa mit Kort. Over den vestlige Himmelrand er der en mat eliptisk Glans fra den skjulte Maane og Havet har en selvlysende Blankhed.

Paa det voksende Ithaka trækker det ene af de to Fjælde sig bag ved det andet. Det bliver en stor, rund Klippe. Vi er nu tæt ved den. Men bag ved den viser sig et andet, længere buet Bjærg, der med sin blegere Tone synes at ligge længere borte. Jeg er i Tvivl om det er Kefalonia eller om det hele er Ithakas Længdeprofil.

En Matros kommer op fra Maskinrummet med en Lygte i Haanden. — »Ithaka,« siger han lakonisk, da han ser mig staa og stirre paa Øen. Jeg spørger paa slet Italiensk, om det sydlige Bjærg ogsaa hører dertil eller om det er Kefalonia.

»Ithaka, all Ithaka,« svarer han og gaar for ud.

Den korte Vej fra Leukadia til Ithaka er Vejen fra Lyriken til Eposet. Den leukadiske Klippe stiger stejlt op af Vandet som en dristig Sprofe, men episk magelig strækker Ithaka sig paa Havet, Heksametrets evige Bavgasten, med sin harmoniske Dobbeltbølge delt af den kløvende Cæsur. Nu da vi er tæt inde, tegner denne store Profil sig klart mod den lysende Vesthimmel. Ved Sænkningen midtvejs trækker en Bugt sig ind; dér er vel den Forkyn helligede Havn, hvor Odysseus blev landsat. Hvis Oliven-træet endnu staaer der inde, er det i alt Fald skjult af Natten, og det ser ikke ud til, at der er meget tilbage af de træsortrige Skove. Men det ser man vel, at Landet er fuldt af Klipper og ikke duer til Hesteavl . . .

Og hvor blev du saa af, du lille Forstand, der var saa vigtig ude paa Adriaterhavet? Du gjorde slet ingen geografisk-moralsk Bemærkning om, at Elskovs-Klippen paa sine gamle Dage er bleven til Kap Ducato og saaledes paa en sindrig Maade viser, hvorledes Alderen forandrer Idealerne. Du fordybede dig heller ikke i Beregninger over, hvor mange smaa Rapsoder der kan være gaaet paa én stor Homer, og betonede ikke Usandsynligheden af, at mange af disse Rapsoder selv har set Ithaka, — da

Kommunikationsmidlerne den Gang var saa langt tilbage, at man ikke havde noget pan-hellenisk Dampskibsselskab — for ikke at tale om østerrigsk Lloyd. Du tav ganske stille . . . Men du, du troende og tvivlesyge Fantasi, — Begejstring, Andagt, Poesi — eller hvad nu Menneskene døbe dig, — du der i din Ungdoms Titankraft kunde flytte Bjerge, men nu ligesom Tithon er svunden ind til en fjærn Stenø, der synger underlige gammeldags Sange for os fabriksmæssige Nutidsmennesker! Nu tvivler du da ikke længer? Nu er det dog vel klart, at vi for ramme Alvor kommer til Grækenland, da du har haft saadanne Landkendinger af det gamle Hellas som Sapphos Klippe og Odysseus' Ø?

Dér glider den længer og længer tilbage paa det matlysende Nattehav. Du sender den dit sidste Farvel og jubler mod de kommende helleniske Dage:

Und die Sonne Homers, siehe, sie lächelt auch uns.

K. GJELLERUP.

Er en konfessionsløs Skole mulig?

(Indledningsforedrag ved et pædagogisk Møde i København 30. Novbr. 1883.)

Det er paa en stor historisk Bevægelses Bølger, at Tanken om konfessionsløse Skoler i Nutiden bæres frem. Kast blot et Blik paa de europæiske og amerikanske Lande, saa vil De overalt se Samfundene ivrig sysselsatte med at iagttage, drøfte og ordne deres Skolevæsen, og alle ere de mere eller mindre inde paa den Bevægelse, der giver Konfessionerne en anden Valplads at kæmpe paa end Skolens Enemærker. Hvad der tidligere har hersket i Kraft af Traditionens ubestridte Herredømme, drages ind under Forhandling: Tvivlen d. v. s. Tanken om, at Sandheden kan ses fra mange forskellige Sider, er bleven en Livsmagt, der, idet den kritisk trækker Grænser, i sig bærer Frø til en mere dybt gaaende og omfattende Tro. Livet leves ikke længer barnlig og naivt, men med en Refleksion, der drager alle og alt ind i sit Net, og en af de skønneste Frugter af den dybere Bevidsthed om Livets Væsen er den voksende Respekt for personlig Overbevisning, en Respekt, som Nutidens Stater have lyst i Kuld og Køn ved deres Love om Trós- og Samvittighedsfrihed. Denne Anerkendelse af den personlige Overbevisning og dens Krav er det første Udgangspunkt for Tanken om konfessionsløse Skoler.

Men et andet Hovedtræk i den samme Udvikling er, at der gennem de mange Modsætninger, der have staaet stejlt og utilgængelig lige over for hinanden, efterhaanden har arbejdet sig frem en Følelse og Forstaaelse af et Fællesskab, der ligger bag ved Modsætningerne, Tanken om almene Love, der gøre dem alle til et sammenhængende Hele. Paa Sprogets Omraade hersker ikke

mere den Rangforordning, der stiller et Par klassiske Sprog lige over for Resten som barbariske; man er gennem den videnskabelige Sammenligning naaet til at se det forbindende Slægtskab, der gør dem alle til Mødre, Søstre eller Døtre af hinanden. Og om de Forestillinger, der ligge bag ved Sprogenes Udtryk, gælder jo det samme: ogsaa de forme sig til et mægtigt Stamtræ med sine Rødder i de tidligste historiske Tilstande og sin Top i en fjærn, endnu ikke synlig Fremtid. Mere og mere har den hele Livsbetragtning faaet fast Fod i Anerkendelsen af en Menneskenatur, der udvikler sine Ejendommeligheder i historisk Sammenhæng uden Spring, det ene Led skydende frem af det andet. Denne Betragtning, der har behersket Naturvidenskaben, saa længe der har kunnet være Tale om en saadan, har ogsaa begyndt at lægge Aandsvidenskaberne under sit Scepter, og der er ad videnskabelig Vej indvundet et Materiale, som ivrige Granskere flittig arbejde med at lægge til rette for en rationel, rent menneskelig Forstaaelse, og hvis Resultater lidt efter lidt ere blevne Menneskeslægtens Almeneje. Det er den anden Forudsætning for Tanken om konfessionsløse Skoler.

Jo mere forstaaet Stof Videnskaben lægger under sig, des mere sejrer den Bevægelse, der knytter Menneskene sammen i Fred og Enighed. Under videnskabelig godtgjorte Sandheder maa alle bøje sig, der er en tvingende Magt i et Bevis, hvor Tænkningen virkelig har sagt det afgørende Ord, og paa denne Baggrund er det, Skolen, hvor dens Stilling er mest fremskudt, har udviklet sig til at arbejde. Skolen maa væsentlig opfattes som Kundskabsorgan, som en Institution, gennem hvilken et enkelt bestemt Livskrav kommer til Orde, fordi Opdragelsens andre Organer ikke længer have mægtet at omspænde det paa den Maade, som Opgaven kunde fordre. Men Kundskab er jo i Virkeligheden kun Indsigten i og Forstaaelsen af Kendsgerninger; at stille den opvoksende Slægt i det rette Forhold til Livets Kendsgerninger, de nærmere og de fjærnere, det er derfor Skolens Opgave. I Følgelsen af, at der er andre Magter i Livet end dem, der med Tankens tvingende Herredømme ere i Stand til at lægge Menneskeanderne under sig, har Skolen draget sine Grænser snævrere end den i tidligere Tid har kunnet gøre det, den Gang Bevidstheden om Dobbeltigheden i det aandelige Livs Udgangspunkter endnu ikke var klart fremme. Bevægelsen gaar da hen imod at samle Skolen i dens hele Virksomhed om alt det, der kan være Menneskeslægtens

Fællesgods, alt det, i hvilket de forskellige, selv om deres personlige Standpunkter fjærne sig nok saa meget fra hinanden, alligevel kunne finde et Bindeled og en fælles Virkeplads. Skolen, som er ruget ud under Kirkens Vinger, har vokset sig kraftig og stærk og har, som saa mange Børn vendt sig bort fra det Formynderskab, i hvilket den i tidligere Tider søgte sin Støtte og Styrke. De Tider ere komne, i hvilke man ser Skolen fra et væsentligt andet Synspunkt end det, hvorfra man i Middelalderen ganske naturlig og nødvendig maatte betragte den, og i hvilke en Anerkendelse af Skolens selvstændige Opgave, en Frigørelse af Skolen paa alle Punkter, er Livsnerven i dens Udvikling, en Uafhængighed, der imidlertid ikke betyder det samme som en Kamp med andre Livsmagter, men kun betyder en bestemt Begrænsning til de Opgaver, som Skolen i Kraft af sit Princip er i Stand til at løse.

Og naar Skolen nu har sin Opgave i det almene, følger deraf, at den, principielt sét, maa staa uden for den enkelte bestemte Konfession. For saa vidt som Skolen er konfessionel, er den det i Kraft af en historisk Tradition, ikke i Kraft af et Princip, som vedblivende vil kunne beherske dens Gerning. Det gælder da om at drage frem, hvorfor et Princip som Konfessionsløsheden ikke alene vitterlig er i Færd med paa mange forskellige Steder faktisk at trænge igennem, men ogsaa om at se, med hvilken Ret det gør sig gældende, hvilke større Frugter af den hele Virksomhed der ville kunne ventes af dette Princip's Sejer end ved en Bevarelse af den hidtil værende Tilstand.

For det første maa Sagen ses fra Skolens eget Synspunkt. Skolen vil, idet den tyr til det almene som sin Opgave, kunne indvinde for sit Arbejde en Mangfoldighed af Kræfter, som den, saa længe den holder sig til det snævre konfessionelle Omraade, i Følge Sagens Natur maa skyde ud. Kræfter, som i og for sig maaske vilde være ypperlige Støtter for Skolen, har den konfessionelle Skole ikke Brug for, fordi dens Tyngdepunkt er lagt ikke i den størst mulige pædagogiske Brugbarhed hos Læreren, men i hans Overensstemmelse med et bestemt konfessionelt Standpunkt. Og idet Kredsen af Skolens Lærere udvides, vil dens hele Virksomhed ogsaa faa et mere alsidigt Præg; der vil føres friskt Blod ind i Skolens Organisme, fordi der ved Tanken om, at man fra forskellige Standpunkter mødes til fælles Virksomhed, vil blive en ganske anden Lejlighed til ogsaa inden for Lærernes egen Kreds at drøfte ethvert forefaldende Spørgsmaal fra alle Sider end dér, hvor man én

Gang for alle er bunden til en bestemt Grundopfattelse og, hvad enten man mere eller mindre varmt er knyttet til den, har at holde sig den efterrettelig. Skolens Arbejdskraft, Liv og Alsidighed vil kun kunne vinde ved en Frigørelse af Kræfterne.

Og vende vi os dernæst til Forældrene og se, hvor vidt deres Krav til Skolen og til deres Børns Opdragelse vil lide eller vinde ved en saadan Forandring, saa er det ogsaa tydeligt nok, at den kun vil skaffe Forældrene en større Ret over deres Børn, en større Adgang til at holde dem inde paa de Baner, som deres egen personlige Udvikling fører dem til at ansé for de ønskelige. Der ligger en Fare i at overlade en fremmed Magt Udviklingen af det, som i egentligste Forstand kun kan være et rent personligt Anliggende. Idet Skolen overtager en Religionsundervisning i konfessionel Aand, overtager det, som dog egentlig først kan faa sin Betydning derved, at det gennemføres i et Liv, der leves, saa har det uvilkaarlig den Indflydelse paa Forældrene, at der ligesom berøves dem noget af det, der skulde være deres egen nærmeste og første Opgave, at Brodden tages noget af den Følelse i dem, der siger til dem, at det er dem, som først og fremmest have at sørge for det rent personlige Liv i deres Børn. Den konfessionsløse Skole vilde derfor i mange Tilfælde føre Børnene tilbage til deres Forældre ved igen at skaffe disse fri Udsigt til, hvad der er deres særlige Opgave. Men dernæst vil det jo i Følge Sagens Natur overordentlig ofte være Tilfældet, at den Udvikling, Forældrene have gennemgaaet, i vigtigere eller mindre væsentlige Punkter ikke kan forlige sig med den religiøse Paavirkning, som deres Barn er Genstand for i Skolen. Det er aldeles nødvendigt, at der tit maa komme Stridspunkter frem, i hvilke Skolen og Hjemmet staa lige over for hinanden som to kæmpende, der drages om Barnet og søge hver paa sin Side at faa Overtaget, og selv med den størst mulige Resignation fra Hjemmets Side vil der heri dog altid være noget, der strider mod den sunde naturlige Forældrefølelses Krav. Og hvad der lægger sig skillende ind imellem Forældrene og deres Børn paa et saa ømtaaligt Punkt som det religiøse, kan ikke andet end forstyrre Forholdet mellem Forældre og Børn paa den ene, Forældre og Skole paa den anden Side. Megen Uvillighed mod den offentlige Skole vilde netop derfor falde til Jorden i det Øjeblik man ogsaa her gennemførte Frigørelsen og derved saa meget varmere lagde Forældrene paa Hjærte, at Skolen ikke gik ind i deres Opgaver.

Se vi dernæst paa, hvorledes en saadan Principforandring vilde virke paa Lærerne, saa er det jo klart, at ogsaa der kunde der kun være Tale om en Sejer, der var vunden, en Sejer for den frie Personligheds Ret til at gøre sig gældende, en Sejer for den moralske Holdning, som det dog først og fremmest kommer an paa, at en Lærer er i Besiddelse af. Overalt, hvor man lever sit aandelige Liv under Trykket af Meninger, man skal have, er der en Fare for, at det kan gaa ud over éns rette moralske Forhold til sin Piigt. Den Frimodighed i Kampen for sin Overbevisning, som hører ethvert sandt Menneskeliv til, lider let et stærkt Knæk ved en Kommando fra oven, som for visse Mennesker i visse Stillingen paabyder en én Gang for alle given Opfattelse. Hvis man vil se hen til Forholdene, som de virkelig ere i Lande, hvor gennemført konfessionel Undervisning findes, vil man ogsaa gennemsnitlig møde som Fællespræg for Lærerstanden en vis Ængstelighed, en vis Frygt for at sige noget, der paa den ene eller den anden Maade ikke lader sig forlige med vedkommendes Stilling og de Fordringer, der i Kraft af denne stilles til ham, en Tilbøjelighed til at tie paa Punkter, hvor det maaske kunde være mere velgørende for vedkommende selv og hans Omgivelser at tale, et Hang til at lægge Hænderne i Skødet, hvor den første og naturligste Tilskyndelse var den at handle, kort sagt en fortsat Tagen Reb i Sejlene i mange Situationer, hvor det netop gjaldt om for fulde Sejl at styre løs paa et Maal. Den personlige Handedygtighed, den troværdige Staaen ved sit Ord, den frie Udtalelse af sin inderste Overbevisning — alle disse Elementer i et udviklet Menneskeliv ere udsatte for at lide noget, naar der er Tvang i éns aandelige Forhold, og derfor vil ogsaa fra denne Side sét, gennem sine Lærere, Skolen kun kunne vinde ved en Frigørelse. I konfessionelle Lande gaar det tit saaledes, at netop de mest udprægede Personligheder i Lærerstanden ere dem, som først staa for Skud, naar der er Tale om at rense Besætningen; dem, der ere deres Overbevisning bekendt, dem, der kæmpe med aabent Visér, dem er det, der falde først i Kampen, og dog er det dem, der i Virkeligheden, moralsk sét, ere Skolens bedste Støtter. Sligt undgaas i det Øjeblik man hæver Forpligtelsen, Stavnsheden til visse Meninger.

Og se vi endelig paa den Indflydelse, som en saadan Forandring vilde have paa Eleverne, er det klart, at den ogsaa her vilde virke frugtbargørende paa Udviklingsmuligheder, som nu holdes

nede. Følelsen af at staa lige over for Lærere, der kun ere bundne til deres Udtalelser gennem deres personlige Overbevisning, vil skabe en forøget Tillid til hele den Virksomhed, der udgaar fra dem. Følelsen af, at der ved en Skole arbejder Mænd eller Kvinder sammen, der ellers i væsentlige Punkter maaske staa i Strid med hinanden og ikke ere bange for at vove en Kamp med hinanden om deres Overbevisning, hvis Livet kræver det af dem, vil hos Eleverne udvikle en Fornemmelse af det humane Fællesskab, i hvilket selv de største Modsætninger ere i Stand til at samles om en og samme Opgave med Tilsidesættelse af det, som til andre Tider skiller dem; det vil være et Indlæg til bedste for den forstandige Tolerance, den gensidige Indrømmelse af hinandens Ret til fri personlig Udvikling. Selv om dette ikke træder saa klart og fuldt bevidst frem for Eleverne, medens de endnu gaa i Skole, som det senere hen i Livet kan stille sig for dem, er der dog et uvilkaarligt Indtryk, der gør sig gældende, og mangen en Gang mister selv de mest indtrængende Forklaringer, den mest gennemførte Fremstilling af et eller andet Standpunkt sin Kraft, fordi der hos den, der skal modtage det givne, dæmrer en Følelse af, at vedkommende ikke kunde sige anderledes, selv om han vilde det.

Ved en Gennemførelse af Konfessionsløsheden maatte Skolen maaske bevæge sig paa et noget mindre Omraade, men den vilde virke med mere samlet Kraft, fordi den byggede paa det enkelte simple Princip, at Skolen kun er Organ for almen gyldige, tvingende Sandheder. Den stiller sig i saa Tilfælde ikke nogen større Opgave end den kan magte, den sigter ikke mod noget Herredømme over det rent personlige Liv, et Herredømme, som den dog ikke kan føre igennem. —

Saa kommer dernæst det Spørgsmaal, som jo skulde være det afgørende i Aften: er det da muligt at være konfessionsløs i sin Undervisning, lader det sig gøre at gennemføre dette Princip saaledes, at det virkelig bliver til noget, at det ikke bliver et Skilt, der hænges ud, men bag hvilket Modsætningerne alligevel tumle sig lystig? Nu maa man jo indrømme, at den konfessionsløse Skole stiller store Fordringer til sine Lærere, den fordrer af dem Modenhed, aandelig Overlegenhed, den fordrer Samvittighedsfuldhed, fordrer Selvbeherskelse af dem, kort sagt, den fordrer alle de Egenskaber, som udgøre Lærervirksomhedens Blomst. Men fordrer, strængt taget, ikke al Lærervirksomhed lignende Egenskaber? Lad os gaa ud fra, at Skolen ikke er konfessionsløs, den vil aldrig

kunne sikre sig ved noget som helst Middel, at alle dens Lærere staa netop i ét og alt paa det Standpunkt, som Skolens Konfession angiver. Og fordi dette er en Umulighed, viser Virkeligheden ogsaa, at det ikke finder Sted; men der er ingen andre Vilkaar, paa hvilke man er i Stand til at sætte en offentlig Skole i Scene. Den konfessionelle Skole er for saa vidt ikke til at gennemføre, naar den skulde tages i sin allerstrængeste Forstand, det Samfund, der ordner Skolen, har ingen Midler til at prøve Hjærter og Nyrer, har intet andet at ty til end netop den Samvittighedsfuldhed hos Læreren, der forbyder ham at give sig i Lag med et Kald, til hvilket han ikke har de krævede Forudsætninger. Men kan man ikke gaa ud fra, at alle, der komme til en Lærergerning i en offentlig Skole, just have den fine Følelse for, hvor Samvittighedens Krav ligger, vil man heller ikke kunne gaa ud fra, at det hele Lærerkorps én som alle skulde kunne maales paa en justeret Vægt og holde det rette Maal, og dog virker Skolen Dag ud og Dag ind som konfessionel Skole. Der forlanges da i Virkeligheden af dens Lærere kun dette, at de underordne sig i Principet under Skolens Krav, at de holde deres afvigende Meninger tilbage, at de overhovedet søge paa intet Punkt at vække Strid eller Forargelse i Barnet, paa intet Punkt direkte modarbejde det, som fra anden Side principielt lægges til Grund for den hele Skoles Virksomhed. En konfessionsløs Skole bliver for saa vidt ikke vanskeligere stillet, som ogsaa den netop maa stille Krav til sine Lærere, beslægtede med dem, vi her have set stillede til den konfessionelle Skoles Lærere. Den forlanger da af sine Lærere, at de skulle arbejde med selve den særlige Opgave for Øje, som Skolen tjæner, arbejde for Meddelelsen af de Kundskaber, der i samlet Række kunne drage ind i Disciplenes Bevidsthed, og stille dem i det rette orienterende Forhold til det Liv, de røre sig i. Skolen kan ikke og skal ikke give disse Kundskaber som blotte Brudstykker, som spredte Elementer, den maa paa alle Punkter, hvor en virkelig Sammenhæng kan paavises, søge at indordne Kundskaberne under denne Sammenhæng.

Og der er jo store Omraader, hvor der i Virkeligheden slet ikke vil blive Tale om nogen Strid mellem konfessionel og ikke-konfessionel Opfattelse. Lad os først tage den Undervisning, som Skolen paatager sig at give i Naturkundskab. Det er klart, at det konfessionelle Hensyn her ikke vil komme til at spille nogen Rolle; man staar lige over for en Gruppe Kendsgerninger, som det

gælder om at tilegne sig ad rent naturlige Veje, som det for Eleven kommer an paa at iagttage med alle sine Sanser, for at saa alle disse Sansendtryk kunne knyttes sammen under mere almene Synspunkter, og der kan fremgaa et Billede af Naturen, saaledes som den ordner sig i sine forskellige Grupper, og som disse Grupper staa i indbyrdes Forbindelse med hinanden. Hvad enten man staaar paa den ene eller den anden Konfessions Grund, er det de samme Naturlove, der skulle opspores, de samme typiske Udtryk for Naturkræfternes Virken, Opmærksomheden maa ledes hen paa, og der er ingen Fare for, at nogen Strid vil kunne blusse op, naar man, vel at mærke, husker paa at holde sig paa det Omraade, hvor denne Undervisning nødvendigvis maa holde sig, Kendsgerningernes Omraade.

Gaa vi saa over til den Side af Undervisningen, der beskæftiger sig med Menneskelivet, saa træde Vanskelighederne noget mere i Forgrunden. Dog er der en hel Gruppe af Kundskaber, hvor de endnu ingen Rolle spille: hele den sproglige Undervisning vil jo kunne gaa sin Gang uden at anfægtes af det konfessionelle Standpunkt; religiøs Følelse og sprogligt Studium ere to Omraader, der ikke staa i naturlig Forbindelse med hinanden, og man vil fra forskellig Side kunne mødes paa denne Arbejdsmark i den største Enighed. Men nu den Literatur, som er nedlagt i de forskellige Sprog? Den plejer jo at nævnes som et af Eksemplerne paa, hvor vanskeligt det er at gennemføre den konfessionsløse Undervisning. I Literaturen staaar man jo nemlig over for aandelige Fænomener, som nødvendigvis maa afspejle sig i Lærerens Bevidsthed, og det Spejlbillede, der falder ind i den, maa igen straale tilbage paa Eleven, som saa paavirkes af Lærerens Sympatier. Hvor meget sandt og rigtigt der er heri, tror jeg dog ikke, Opgaven derfor behøver at blive sprængt. Jeg tænker mig nemlig som Lærer i en konfessionsløs Skole en Mand, der er i Stand til at forstaa og vurdere de forskellige aandelige Standpunkter, forstaa dem saaledes, at han paa én Gang kan stille sig inden for dem og uden for dem, og derfor ogsaa paa ethvert Punkt tage de rette Hensyn til Eleven og til Æmnet. Er der Tale om Literaturhistoriens Frembringelser, saa gælder det altsaa for Læreren om at sætte sig saaledes ind i det enkelte Værks eller den hele Perodes Aand, at han besjælet deraf lader selve de literære Kendsgerningers Aand tale igennem sig, medens hans individuelle Følelse eller Smag træder tilbage. Man holder

sig vistnok i Reglen for stærkt til den gamle Opfattelse af Skolen som bunden til Kirken, af Læreren som en Slags Præst, naar man mener, at Vanskelighederne her skulde være uoverkommelige. Præstens Opgave er jo nemlig ganske vist den: at vidne om sin personlige Overbevisning, at tale ud fra denne med al den Fynd og Kraft, som staar til hans Raadighed, for at vinde Sjæle for det, han anser for det rette, det ene rette. Men Læreren har slet ikke denne Opgave, han skal ikke vinde Sjæle i den Betydning, at han skal gøre dem til sine Tilhængere eller til sin Overbevisnings Tilhængere, han skal udvikle og frigøre disse Sjæle saaledes, at de blive i Stand til selv at vælge deres Standpunkt, naar de have samlet det fornødne Livsstof til at kunne træffe et Valg; ud over det gaar hans Opgave ikke, efter den Maalestok, vi her have anlagt paa Læreren. Og for saa vidt han da ogsaa maa være til Stede i Undervisningen med sin Personlighed, er der noget, der hedder bunden Varme, en Varme, som i dette Tilfælde ikke træder direkte frem i Forkyndelsen af de Sandheder, som kunde gøre Læreren til en Apostel for sin personlige Overbevisning, men en Varme, der træder frem i den Sjælfuldhed, med hvilken han er i Stand til at sætte sig ind i Æmnet for sin Undervisning, og den Aandsbevægelighed, med hvilken han er i Stand til at sympatisere med det forskellige, til kritisk at kunne leve sig ind i vekslende Tidens Tankegang og vekslende Personers Stemning og Følelse. Staar han f. Eks. lige over for et saadant literært Storværk som Dantes »Guddommelige Komædie«, vil hans Opgave som Lærer i Literaturhistorie paa ingen Maade være den kritisk teologisk at vurdere den Livsanskuelse, som udtaler sig gennem Dantes Bog i Forhold til det Standpunkt, Læreren selv staar paa; nej, hans Opgave vil være den at vise, hvad det, historisk set, er for en Aand, der udtaler sig gennem Arbejdet, hvad det er for Sider af Middelalderens Liv, som dér træde os i Møde, hvad det er for forskellige Tidsaldres Tanker, der brydes med hinanden om Herredømmet, naar midt i den middelalderlige teologiske Skolastik de frieste og friskeste Udtryk for Naturbejstring bryder ind. Læreren maa ligesom kunne vandre rundt i de store, rummelige Sale med aabent Øje for deres Bygning og Udsmykning og gøre sine Elever opmærksomme derpaa, men uden at det for ham som Lærer i Literaturhistorie i mindste Maade bliver det afgørende, om Dante, religiøst eller teologisk set, havde Ret i sin Opfattelse eller ikke.

Saaledes maa han lægge hele sit Stof til rette, og ud fra det Synspunkt ville i Virkeligheden den konfessionelle og den ikke konfessionelle Lærer komme til at staa hinanden meget nær. Forskellen beror i mange Tilfælde mere paa den forskellige Opfattelse af, hvad det vil sige at være Lærer, end paa det forskellige personlige Standpunkt, hvorpaa Menneskene staa.

Gaa vi nu over til selve Historien, som skulde være det allervanskeligste Punkt, saa er der maaske visse Afsnit af den, som paa Grund af Tidernes Ugunst maa stilles uden for Behandlingen i en Skole som den konfessionsløse Skole, vi her skildre. I Følge selve Undervisningens Princip høre de naturligvis med til det, som skal meddeles Børnene, men det er jo ikke altid, de historiske Tilstande ere saaledes, at et Princip kan gennemføres i sit fulde Omfang, ihvor vel den endelige og blivende Løsning af Problemet er og maa være den, at hele den historiske Udvikling drages ind med i Undervisningen, naar Livsvilkaarene ere blevne andre end dem, under hvilke f. Eks. vi i Øjeblikket leve. Saa bliver det da her det Synspunkt, der anlægges, at gennearbejde i Skolen alt, hvad der uomstridelig er i Stand til at drages ind under en rationel historisk Opfattelse. Det gælder for det første om Oldtidsfolkene, at det Synspunkt, vi skildrede for lidt siden lige over for Literaturhistorien, vil kunne gennemføres ogsaa her uden store Vanskeligheder. Man vil kunne skildre Grækernes Liv i Oldtiden saaledes, at det efterlader det mest blivende Indtryk af noget stort og menneskeligt, og den konfessionelle og den ikke-konfessionelle Lærer ville kunne arbejde Side om Side paa at meddele deres Elever en Række rent nevtrale malende Livsbilleder, alene forskellige ved den større eller mindre Kunst, som hver af dem er i Stand til at lægge i sin Fremstilling. Kun, naar vi komme til den hellige Historie, som den kaldes, altsaa det Afsnit af Historien, i hvilket Historien — fra én Side set — bryder de naturlige Aarsagers Kæde og bringer et nyt og overnaturligt Element ind, stiller Sagen sig noget anderledes, og dog vilde man til en vis Grad ogsaa her kunne finde Vej. I det Øjeblik man stiller sig paa det Standpunkt ikke at meddele, hvad der i og for sig er historisk Sandhed eller ikke, siden man endnu ikke kan blive enig om noget Sandhedskriterium at styre efter, men at meddele, hvad de foreliggende Kilder indeholde, f. Eks. fremstiller, hvorledes det gamle Testamente skildrer et enkelt Folks Udvikling med dets stadige Koncentration

om det religiøse Problem, skildrer dette Folk som det, i hvilket en egen Opdragelsestanke er bleven virkeliggjort, — med Overlegenhed nok, med Forstaaelse nok til ogsaa dér at kunne se bort fra det Standpunkt, man selv staar paa, for at leve sig ind i det historiske Standpunkt, saa vilde heller ikke denne Undervisning frembyde saa store Vanskeligheder, at ikke Opgaven skulde kunne løses, hvis det kom an derpaa. Men, som sagt, Faren er der større, fordi Ømtaaligheden fra deres Side, der ere personlig interesserede i en konfessionel Opfattelse, er saa meget større, og derfor er det, at foreløbig en Opgave som denne maaske helst maatte blive liggende, for at ikke Undervisningen praktisk skulde strande paa et eller andet uformodet Skær. Og hvad der gælder om det gamle Testamente gælder naturligvis i forøget Grad om det nye, fordi det historiske Element træder saa meget mere tilbage og det direkte religiøse Moment saa meget stærkere frem. Men komme vi til den senere Historie, blive Vanskelighederne igen mindre, naar man blot resolut gaar ind paa at tage Sagen historisk, og holde sig til de foreliggende Kendsgerninger og ikke bruge Undervisningen til derigennem at indøve Sandheder, som udspringe af en blot personlig Overbevisning. Vi ere allerede komne paa saa stor Afstand f. Eks. fra Middelalderens Katolicisme og dens Kampe med den nye Tid, der trænger ind, at vi uden stor Vanskelighed ere i Stand til med en god Vilje at sætte os ind i hele dens historiske Betydning, saa vidt de historiske Studier strække sig, og at kunne fremstille den, uden at her til Lands f. Eks. den protestantisk konfessionelle Bevidsthed vilde føle sig stødt ved at én, der ikke stod paa dens eget Standpunkt, tog denne Undervisning i sin Haand.

Men ogsaa Erkendelsen af, at Oversigten over hele Historien i dens Sammenhæng, at Indtrykket af de store Livstanker, der maatte bære Historien i dens Udvikling, i Virkeligheden paa afgørende Punkter ligger over Børns Horisont, fører os til at fastholde det samme Synspunkt. Man vil da ræsonnere saaledes: hvad det kommer an paa, er netop at give Kendsgerninger, fordi Eleven endnu ikke er moden til i et samlet Overblik at vurdere disse Kendsgerningers Forhold til de religiøse Sandheder. Man er vant til at overvurdere Børns Fattæevne, og jeg tror, at den konfessionelle religiøse Undervisning i Skolen har bidraget til denne Overvurderen. Man tror at kunne føre Børn ind paa en personlig Overbevisning, der kræver ganske andre Udviklingstrin gennem-

gaaede, end Barnet kan have gennemgaaet, en ganske anden Sum af Erfaring end den, der ligger til Rede for Barnet, og man fører derved ikke sjælden dette ind paa en umoden Behandling af Problemer, som vilde gribe Barnet ganske anderledes i deres Oprindelighed og Friskhed, hvis de gemtes til den Tid, i hvilken det var naturligt for det at stilles Ansigt til Ansigt med dem. Af denne rent pædagogiske Grund mener jeg, at det ogsaa i Historieundervisningen gælder om ikke at stramme Buen mere end at den kan holde, ikke at ville give Børn en Forstaaelse af historiske Kendsgerninger, som de dog i Virkeligheden ikke ere i Stand til at tilegne sig. Begrænser man Opgaven saaledes og tænker sig den lagt i Haanden paa en udviklet Lærer, saa vil mange af de Farer, man frygter for, falde til Jorden, og Undervisningen vil kunne gennemføres uden noget egentligt Sammenstød i Barnets Bevidsthed mellem det, som det fra de forskellige Sider hører.

Men, spørger man maaske saa, vil ikke det, at man saaledes begrænser Skolens Opgave, at man i den Grad holder sig til Kendsgerningerne, føre til, at Skolen mister den Karakter af en opdragende Skole, som det har været dens Stolthed at arbejde paa, og som den har arbejdet sig hen imod i alle senere Tider? Jeg tror, at man maa svare nej paa dette Spørgsmaal. Skolen vil ikke opgive at være en opdragende Skole, selv om den bliver det i en noget anden Betydning, end man maaske i Almindelighed er vant til at forbinde med Ordet. Det, som nemlig gør Skolen opdragende, er dette, at den lærer Barnet at arbejde i bestemte Opgavers Tjeneste, lærer Barnet at bøje sin Vilje og sine Ævner ind under Gennemførelsen af Arbejder, som kun kunne lykkes derved, at Barnet sætter alle sine Kræfter ind. Dette, at Barnet opdrages til at arbejde, styret af Hensynet til sin Pligt, det er det, som er det egentlig opdragende Element i Skolens hele Virksomhed, og det er et Motiv, som ligger uden for det konfessionelle. Skolen vil vedblive i lige saa høj Grad som nu, paa mange Punkter i endnu højere Grad, at kunne virke opdragende, Personlighederne ville udvikles som nu gennem de Krav, der stilles til dem, men udvikles mere end nu gennem Bevidstheden om, at den personlige Overbevisning og Aandsfriheden i det hele taget er anerkendte Magter i Menneskelivet, og at intet Baand ude fra befaler den enkelte at sige noget, han ikke fuldt kan staa ved. Naar Skolen er opdragende, saa er det derhos for en væsentlig Del indirekte gennem sin Undervisning. Den

har først og fremmest at paavirke Erkendelseslivet, men den bliver ogsaa opdragende paa andre Omraader, for saa vidt hele den øvrige Menneskenatur er til Stede i Baggrunden ved denne Udvikling af Erkendelseslivet. Ad denne Vej bør altsaa Skolen, den offentlige Skole, løse sin Opgave, og ad denne Vej vil den ogsaa være i Stand til at levere det Samfund, som har oprettet den, et Korps af Borgere i Staten, som ere i Stand til at bruge deres Ævner med den Kraft, der overhovedet staaer til deres Raadighed, og bruge den til bedste for de Formaal, som Staten og Samfundet maa anerkende som sine højeste og ypperste. Hvad den direkte moralske Paavirkning angaar, som jo paa mange Steder har afløst den egentlige konfessionelle Paavirkning, saa tror jeg, at den maa forme sig noget forskellig efter de forskellige Folkeslags Modtagelighed for sligt. Jeg tror saaledes, at her i Danmark vilde det ikke stemme helt med Folkekarakteren, om man vilde udsondre en særlig Undervisning i human Etik, som man vel maatte kalde det, og henlægge den til Børneskolen. Men deraf følger naturligvis ikke, at man ikke skulde kunne bruge det foreliggende Stof, idet man lod det bryde sig i Barnets Tankegang, til ogsaa at give Barnet store og levende Indtryk af, hvad et Menneskeliv, rigt paa moralske Fortrin, har at sige, at man ikke ud fra de Eksempler, som Historien eller Literaturen frembyder, ogsaa i den Henseende kan frugtbargøre Barnets Indbildningskraft og derigennem trænge ind i dets Følelse og styrke dets Vilje. Meningen med, at jeg har hævdet Kendsgerningerne som dem, paa hvilke Skolen skulde bygge Løsningen af sin Opgave, skal jo ikke være den, at disse Kendsgerninger lige over for Barnet kun skulle staa som kolde, ligegyldige Skikkelser, paa hvilke Barnet hverken skulde kunne ofre sin Sympati eller sin Interesse. I Barnets Sind maa naturligvis alle disse Indtryk farves, saaledes som det falder naturligt for et Barn. Det maa vælge sine personlige Helte ud af det hele store Galleri, som dets Undervisning frembyder, det maa øve sine Kræfter i at efterligne disse Helte og forme Livet omkring sig i sin Leg paa den Maade, som dets Idealer foreskrive det, det maa drage Undervisningen med ind i sine personlige Interessers Kreds; saa vil derigennem ogsaa et opdragende Element lægge sig for Dagen, som ikke vil blive uden Betydning for Barnet selv. Det har under mange Tidens Undervisning været et væsentligt Savn netop dette, at der var et alt for stort Spring fra Barnets Leg til Barnets Arbejde, at dets

Undervisning ikke fik den befrugtende Indflydelse paa dets Fantasi frie Spil, som kunde gøre, at alle de Indtryk, det havde modtaget, ogsaa kom til at spille en Rolle i dets Liv. Der har været for bred en Kløft mellem Barnets Færd i og uden for Skolen, og dette har naturligvis for en stor Del netop ligget i, at man i Skolens Virksomhed ikke har valgt den Fremgangsmaade, som kunde ligge Barnet nærmest.

Skulde jeg i en kort Sum samle, hvad jeg mener er den væsentlige Opgave for Skolen, saa skulde det altsaa være den, med det mest gennemførte Hensyn til, hvad Barnet paa sit naive Standpunkt er i Stand til at tilegne sig, med et lige saa gennemført Hensyn til at vælge netop de Fremstillingsformer, som falde sammen med Barnets egen Trang, at stille det saaledes midt ind i Livets Kendsgerninger, at det ikke længer overvældes af dem, men ser dem efterhaanden samle sig og lægge sig til rette for dets Blik i naturlige Grupper, hvor en tydelig Overgang overalt, hvor den kan paavises, fører fra den ene Gruppe til den anden; at orientere Barnet i det Liv, det skal leve, inden for de Grænser, dets Standpunkt foreskriver, og udvikle dets intellektuelle og moralske Ævner gennem alt det Arbejde, en saadan Livsorientering kræver — det skulde være Skolens Opgave, og intet andet. Hvad Opdragelsen i øvrigt stiller af Krav, maa saa vælge sig andre Organer. Det inderste, rent personlige Liv maa have andre, mere personlige Organer til sin Udvikling end dem, Skolen er i Stand til at frembyde, og det borgerlige Samfund som saadant har jo heller ikke nogen Ret til eller noget Krav paa at gribe ind i den rent personlige Udvikling. Fra Individets og fra Samfundets Side vil derfor den pædagogiske Opfattelse af Skolens Gerning være den, som tjæner alle berettigede Krav bedst.

H. TRIER.

Den unge Goethes Faust.

To Forelæsninger, holdte ved Københavns Universitet den 22. og 24. Oktober 1883

af

Julius Hoffory.

I.

Den 22. Marts 1832 døde Goethe, og kort Tid efter, alt-
saa for lidt over et halvt Aarhundrede siden, udkom anden Del
af Faust. Hermed var et Værk ført til Ende, hvis Lige Verden
ikke havde set, en Digtning, hvori alt, hvad der nogen Sinde har
bevæget en Menneskesjæl, har faaet Liv og Mæle. Faust er ikke
alene Goethes og den tyske Literaturs Hovedværk; den er tillige
Midtpunktet i hele den moderne Literatur; med hvert Aar, der
gaar, bliver dens Indflydelse større, dens Stilling mere dominer-
ende. At en saadan Digtning maatte blive Genstand for den al-
sidigste og mangfoldigste Drøftelse, følger af sig selv; det vilde
være blevet Tilfældet, hos hvilket Folk den end var fremkommen;
det maatte i særlig høj Grad blive Tilfældet hos et Folk som
Tyskerne, der forener en dyb Pietet for deres nationale Literatur
med et stærkt Hang til filosofisk Spekulation og alvorlig Stræben
efter filologisk Grundighed. Det er derfor ikke at undres over,
at Faust alene i Tyskland har fremkaldt en hel Literatur af
Skrifter, som udelukkende gaa ud paa at forklare og kommentere
denne Digtning, ganske fraset den Syndflod af tyske og ikke
tyske Arbejder, som beskæftige sig med Goethes Virksomhed og
Værker overhovedet, og som naturligvis alle ogsaa mere eller
mindre dvæle ved Faust. Det er ikke min Hensigt her at gaa
nøjere ind paa hele denne Literatur, jeg skal ikke en Gang for-
søge at give Udsigt over den; dertil vilde disse Timer ikke strække

til, dertil er Faustlitteraturen baade for omfattende og for mangeartet. Det, jeg derimod ønskede her at foredrage for Dem, er nærmest Udbyttet af en enkelt Mands Forskninger over Goethes Faust, det er de Resultater, hvortil Professor Wilhelm Scherer er kommen i sin banebrydende, tankerige Bog: »Aus Goethes Frühzeit« (Strassburg, 1879).

At jeg i det følgende nærmest vil dvæle ved dette Skrift er ikke alene begrundet i, at jeg anser det for at høre til det allervigtigste, som hidtil er skrevet om Faust, men ogsaa fordi jeg betragter det som særlig vel skikket til at illustrere den nyere tyske literærhistoriske Metode, til at oplyse, med hvilke Midler den arbejder, og til hvilke Resultater den kan naa, samt endelig til at vise dens Forhold til den nyere danske Behandlingsmaade af literærhistoriske Spørgsmaal. Jeg skal, inden jeg gaar videre, forsøge i korte Træk at gøre Rede for hele dette Forhold.

Det, hvorved den nyere danske literærhistoriske Metode, saaledes som den er bleven uddannet af Georg Brandes, særlig udmærker sig, er, at den lægger Hovedvægten paa den psykologiske Analyse; Literaturens Frembringelser betragtes mindre som Kunstværker end som »documents humains«, og en Række Vidnesbyrd om Følelser og Tanker, der vise os det væsentligste, som til en vis given Tid foregik i Sjælene, og Brandes anfører selv som Formaalet for sine Hovedstrømninger at give Grundridset til det 19de Aarhundredes første Halvdels Psykologi. Det kommer i Reglen for Brandes mindre an paa, hvad en Forfatter har fuldbragt, end paa, hvad han har villet, og det hænder ikke sjældent, at han lige over for et indholdstungt Digterværk kan lukke Øjet i for store formelle Mangler, medens han omvendt ofte ikke synes at tillægge den fuldendt kunstneriske Form den mindste Fortjeneste, naar Indholdet forekommer ham at være af ringe Betydning. Jeg skal som Eksempel minde om Brandes' Omtale af Bjørnsons »Redaktøren«; De erindrer, at hans Dom om Stykket i det hele falder meget gunstig ud, skønt dets formelle Svagheder baade ere mange og af særlig skæmmende Natur. Omvendt har Brandes ikke ét godt Ord til overs for »De nygifte«, det fineste og yndefuldeste Kunstværk, som Bjørnson overhovedet har skabt. Men Brandes opholder sig kun ved de Problemer, som omhandles deri, og dem formaar han ikke at afvinde nogen dybere Interesse. Det er naturligvis ikke hermed Mening at ville paastaa, at Brandes skulde mangle Sans for Teknik og Form; tvært imod har han jo

mangfoldige Gange vist, at han baade kan og vil anlægge den rent æstetiske Maalestok, hvor det gøres fornødent; men paa den anden Side kan det ikke nægtes, at dette Hensyn i hans Hovedværker træder noget tilbage, medens religiøse, sociale og politiske Spørgsmaal staa i Forgrunden. Saaledes bliver Literærhistorien for Brandes nærmest et Afsnit af den menneskelige Aands Historie, hans Interesse er stærkest og hans Fremstilling mest intensiv, hvor det drejer sig om et nyt Tankeindhold, om en ny literær Type, og derfor se vi ham ogsaa atter og atter vende tilbage til den Opgave at skildre en enkelt fremragende kulturhistorisk Personlighed ¹⁾. Som Eksempel paa, hvor vidt man særlig paa Goetheforskningens Omraade kan naa ved Hjælp af denne Metode, vil jeg nævne Brandes' udmærket skønne og dybt indtrængende Afhandling: »Goethe og Danmark«. Beundringsværdig er her ikke alene det Skarpblik, hvormed Brandes overalt eftersporer de psykologiske Motiver (jeg erindrer saaledes om hans Paavisning af, hvorledes Baggensens Bedømmelse af Goethes Betydning ganske retter sig efter Varmegraden af hans Forhold til Sophie Ørsted), men ogsaa den Sikkerhed, hvormed han bestemmer Goethes kulturhistoriske Betydning ikke blot i Forhold til Danmark, men overhovedet. Brandes's Afhandling er ikke blot det bedste, der paa Dansk er skrevet om dette Æmne, den indtager i den samlede Goetheliteratur en ærefuld Plads og er særlig i Tyskland Genstand for Beundring, fordi den belyser Goethes Betydning fra en ny Side og med andre Midler end dem, som tyske Forskere i Reglen anvende. Georg Brandes's Forskernavn, som allerede i Forvejen var højt anset i Goethes Fædreland, er ved denne Afhandling præntet endnu fastere ind i den tyske Bevidsthed. Skulle vi nu herefter i Korthed søge at karakterisere den nyere tyske literaturhistoriske Metode, saaledes som den navnlig er udviklet af Wilhelm Scherer, saa bliver den vigtigste Forskel den, at de æstetisk-stilistiske Hensyn rykkes mere frem i Forgrunden, end Tilfældet er i Danmark. Scherer søger i sine literærhistoriske Værker ikke blot at give den Tidsalders eller Forfatters Psykologi, som han behandler, han søger tillige at vise, hvorledes Stil og Form har udviklet sig, og det lykkes ham ofte at give ypperlige Bidrag til Forstaaelsen af en Forfatters aandelige Personlighed ved at analysere rent ud-

1) Sml. Otto Brahms Bemærkninger i „Deutsche Rundschau“, VIII, 4, S. 145 ff.

vortes Ejendommeligheder. Det er ikke blot Stil og Fremstillingsmaade, han undersøger, ogsaa Sproget selv og Skrivemaaden blive kritisk mønstrede, og de saaledes udvundne Resultater blive da atter prøvede ved at sammenholdes med, hvad vi ellers ad historisk Vej vide om vedkommende Forfatter eller hans Værk. Det er, som De ser, i det væsentlige den samme Metode, som længe har været herskende paa Filologiens Omraade ved Behandlingen af den græske og latinske Literaturs Autorer og som i vort Aarhundrede med saa stort Udbytte ogsaa er bleven anvendt paa de germanske og romanske Folks middelalderlige Literatur. Det er Scherers Fortjæneste at have gjort de samme Principer gældende ogsaa ved Behandlingen af den nyere Literatur, medens man tidligere i Tyskland havde betragtet de literærhistoriske Fænomener fra et mere udelukkende filosofisk-æstetisk Standpunkt. Kan det nu end undertiden hænde, at Fremstillingen ved slige nøjsomme filologisk-literære Undersøgelser bliver mindre flydende og mindre let at følge, saa er til Gengæld Resultaterne i mange Tilfælde sikrere og mindre omdisputable end de, som indvindes ad den rent psykologiske Analyses Vej.

Men — kunde man nu her indvende — ere slige Undersøgelser overhovedet nødvendige i saa stor Udstrækning for den nyere Literaturs Vedkommende? Er ikke de historiske Efterretninger om nyere Forfattere og deres Værker i Reglen saa rigelige, at der ikke bliver synderligt Rum for filologiske Undersøgelser? Er det nødvendigt eller ønskeligt, at øve Tekstkritik hos Lessing og Goethe paa samme Maade som hos Horats og Virgil? Svaret herpaa er ikke vanskeligt at give: Nødvendigheden af slige Undersøgelser stiger naturligvis, jo længere vi gaa tilbage i Tiden, og jo mindre vi véd om vedkommende Forfatter. De ere nødvendigere hos Shakespeare, om hvis Liv vi saa godt som intet vide, end hos Schiller, hvis Udvikling vi kan forfølge fra Aar til Aar.

Men hertil kommer ogsaa et andet Moment. Den Art Tekstkritik, som der kan være Tale om at anvende lige over for nyere Forfattere, bestaar naturligvis ikke overvejende i Formodninger om et Ord paa dette eller hint Sted i vedkommende Værk skal læses paa den ene eller den anden Maade, eller i Undersøgelser om et Udtryk har denne eller hin Betydning. Den hele nyere Literatur foreligger jo i trykt Tilstand, saa at der ikke bliver noget synderligt Spillerum for Afskriver-Misforstaaelser,

og det hænder jo heller ikke ofte, at der i de nyere Sprog kan være alvorlig Tvivl om et Ords Betydning. Den Art Kritik, som der her kan blive Tale om, vil i Reglen ikke tage en Række Enkeltheder men et helt Værk under Behandling, den vil søge at opløse Værket i dets enkelte Bestanddele og at bestemme, hvilket Udviklingsstadium, hver af dem tilhører, den vil kort sagt stræbe at udgrunde Værkets Tilblivelseshistorie.

Den Mand, der paa den klassiske Filologis Omraade er Hovedrepræsentanten for denne Art Kritik, er Fr. Aug. Wolff, Forfatteren til de berømte Undersøgelser over Homer. Wolff har som bekendt søgt at vise, at de homeriske Digte ikke danne en organisk Enhed, men at de bør betragtes som en Samling af løst forbundne episke Digte, som det til Dels er muligt i det enkelte at udskille. Det vil være Dem bekendt, at Wolffs Hypotese ved sin Fremkomst vakte den største Opmærksomhed i vide Kredse og baade fremkaldte levende Tilslutning og energisk Modsigelse. Det var ikke blot i den filologiske Verden, at man ivrigt diskuterede pro et contra, Spørgsmaalet drøftedes ogsaa uden for de egentlige Fagmænds Kreds og var f. Eks. Genstand for indtrængende Undersøgelse af Mænd som Herder og Goethe.

Den samme Metode, som Wolff havde bragt i Anvendelse paa de homeriske Digte, blev af Karl Lachmann indført i den tyske Filologi og anvendt paa den tyske Iliade, paa Nibelungenlied. Ogsaa Nibelungenlied udgør i udvortes Forstand en Enhed, men de enkelte Afsnit ere af saa forskellig Karakter og ulige Værdi samt indeholde saa mange indre Modsigelser, at de efter Lachmanns Mening umulig kunne tilhøre samme Tid eller være af en organisk Støbning. Lachmanns Teori har fremkaldt en ikke mindre stærk Bevægelse end i sin Tid Wolffs Hypotese, og Striden er endnu langt fra ført til Ende; der fremkommer endnu næsten hvert Aar Indlæg for og imod, og dette Spørgsmaal er endog blevet til det væsentligste Skelnemærke mellem de to vigtigste Skoler inden for den tyske Filologi, hvilke derfor ogsaa betegnes med Navnene Lachmannianere og Anti-Lachmannianere.

Om Wolffs og Lachmanns Teorier i det væsentlige træffe det rette, er et Spørgsmaal for sig, men der kan ikke være nogen Tvivl om, at de have virket i høj Grad fremmende paa hele Videnskabens Udvikling, og at de have banet Vejen for en hel ny Betragtning af slige Digtets Tilblivelsesmaade. — Vende vi nu atter tilbage til den nyere Literatur, saa vil man let indse,

at en Metode som den nys skildrede, der gaar ud paa at sønderdele et Digterværk, saaledes at dets oprindelige Bestanddele komme for Dagen og dets Tilblivelseshistorie bliver aabenbar, paa mange Maader kan finde Anvendelse paa mere moderne Digterværker. Den vil her naturligvis kun yderst sjælden kunne føre til det Resultat, at de forskellige Afsnit af en Digtning tilhøre helt forskellige Tidsaldre, men den vil kunne yde væsentlige Tjenester, hvor det drejer sig om at bestemme en Digtnings gradvise Opstaaen, eller hvor man i det enkelte skal paavise den Indflydelse, som en Forfatters Stil og Fremstillingsmaade har haft paa en andens. I særlig Grad vil Metoden kunne vise sig frugtbar, naar man har at gøre med en Digtning, som en Forfatter i en længere Aarrække har arbejdet paa og navnlig da, naar han tillige har søgt at hylle dens Opstaaen i et vist Mørke. Nu findes der imidlertid ikke nogen Digtning i hele den moderne Literatur, paa hvilken disse Kriterier i saa høj Grad passe, som netop Goethes Faust.

Faust er Goethes Livsværk, den Digtning, som han arbejdede paa fra sin tidlige Ungdom til kort før sin Død, om end med lange Mellemrum og Afbrydelser. Og naar man husker, hvilke Omskiftelser Goethe gennemgik i sit Liv, vil man ikke undre sig over, at de forskellige Dele af Faust have et saa ulige Præg; »Götz von Berlichingens« Digter var ikke den samme som Forfatteren af »Valgslægtskaberne«, og den Goethe, som skrev Tasso, var en ganske anden end den, der skrev »Wilhelm Meisters Vandreaar«. Goethe vidste naturligvis meget vel selv, at Faust ikke udgør en Enhed paa samme Maade som f. Eks. »Ifigenie« eller »Hermann og Dorothea«, men det var ham ikke kært, at man betonede Digtets fragmentariske Karakter, og ligesom han overhovedet ikke vilde tillade, at hans Skrifter blev ordnede kronologisk, saaledes søgte han ogsaa at forhindre, at man kom paa det rene med Kronologien i »Faust«. Særlig karakteristiske er i denne Henseende nogle Ytringer i et Brev til Wilhelm von Humboldt, som Goethe skrev d. 17. Marts 1832, altsaa fem Dage før sin Død, og som er det sidste, han overhovedet har forfattet ¹⁾. I denne højst mærkelige Skrivelse, som indeholder Goethes sidste Konfession,

¹⁾ Sml. Herman Grimm: „Goethe“, Berlin 1880, S. 464 ff. Jeg benytter her Lejligheden til at gøre opmærksom paa dette aandfulde om end stundum bizarre Værk, som hidtil langt fra har været vurderet efter Fortjeneste i de nordiske Lande.

saa at sige hans literære Testamente, ytrer han sig om Faust paa følgende Maade:

»Det er over tresindstyve Aar siden, at Konceptionen til Faust stod mig ungdomsfrisk for Øje, klar fra Begyndelsen af, men den hele Rækkefølge mindre udførlig. Nu har jeg stedse ladet mit Forsæt skride saa sagtelig frem og kun i det enkelte udarbejdet de Steder, som netop interesserede mig mest, saa at der i anden Del opstod Lakuner, som maatte forbindes med det øvrige ved en ligelig Interesse. Her indtraadte nu ganske vist den store Vanskelighed ved Forsæt og Karakter at opnaa det, som egentlig skulde fremgaa af den frivilligt virksomme Natur alene. Men det var heller ikke godt, om det ikke ogsaa havde ladet sig gøre efter et saa langt, virksomt og eftertænksomt Liv, og jeg nærer ingen som helst Frygt for, at man vil kunne skelne det ældre fra det nyere, det senere fra det tidligere; hvilket vi da ville overgive kommende Læsere til velvilligt Eftersyn«. De Lakuner, som Goethe her omtaler, findes ikke blot i anden, men ogsaa i første Del af Faust, og her ligesom dér har Goethe med stor Sindrigheid søgt at dække over dem, saa at det for en mere udvortes Betragtning ser ud, som om de slet ikke vare til Stede. Men den Opgave, som den nyere Faustkritik har stillet sig, bestaar netop i at adskille det ældre fra det nyere, i at udfinde Digtets oprindelige Plan og paavise, hvorledes den siden er bleven modificeret, og jeg haaber, at det skal lykkes mig at vise, at Goethes Fortrøstning til, at kommende Læsere ikke skulde kunne skelne de senere Bestanddele fra de tidligere, ikke har holdt Stik; selv om vi endnu ikke ere i Stand til at forfølge hver enkelt Scenes Historie, har dog de nyere Forskninger bragt saa megen Klarhed til Veje, at vi i Hovedtrækkene kan overskue Dramaets Tilblivelse. Forinden vi imidlertid gaa over til at efterspore Digtets oprindelige Plan, ville vi kaste et kort Blik paa den Stilling, hvori Goethe befandt sig, da han begyndte at arbejde paa Faust.

I det nys anførte Brev af 17. Marts 1832 ytrer Goethe, at han for mere end 60 Aar siden havde haft Planen til Faust klart for Øje. Vi føres derved tilbage til Aarene 1770—72, til Goethes Strassburger-Ophold og Tiden kort derefter.

Goethe var i Aaret 1768 fra Leipzig vendt tilbage til Frankfurt. Han var den Gang syg og nedtrykt, og det varede over et Aar, inden han kom saa meget til Kræfter, at han atter kunde

tage fat paa Studierne. Den 2. April 1770 indtraf han i Strassburg, ved hvis Universitet han efter Faderens Ønske skulde tage Doktorgraden, hvad der ogsaa lykkedes ham i det paafølgende Aar; han promoverede d. 6. August 1771. Det er dog ikke paa Goethes juridiske Studier, vi tænke, naar vi nævne Strassburg, det er først og fremmest paa det Udbytte for sin digteriske Personlighed, som Goethe dér indhøstede, og hvorfor han har gjort udførlig Rede i »Dichtung und Wahrheit«. Hovedudbyttet af Goethes Strassburger-Ophold lader sig sammenfatte i Navnene Skakespeare, Herder, Friederike.

Det var først i Strassburg, at Goethe kom til at gøre nærmere Bekendtskab med Shakespeare. Ved Beskæftigelsen med ham aabnede der sig en hel ny Verden for Goethe; han følte sig til Mode som en blindfødt, der paa én Gang ved et Under er bleven seende. Alt var ham nyt og ukendt, og det uvante Lys smertede ham. Lidt efter lidt lærte han at se, og han følte levende, hvad han havde vundet. Han var intet Øjeblik i Tvivl om, at han burde sige det saa kaldte regelmæssige Teater farvel. Stedets Enhed forekom ham fængselsagtig snæver, og Handlingens og Tidens Enheder vare for ham kun besværlige Lænker for Indbildningskraften. Shakespeares Teater sammenligner han med et Raritetskabinet, hvori Verdenshistorien føres os for Øje. Shakespeares Planer ere ikke Planer i Ordets sædvanlige Betydning, hans Stykker dreje sig alle om det hemmelige Punkt, i hvilket vor Viljes Frihed støder sammen med Udviklingens nødvendige Gang. Samtidig med at dette blev klart for Goethe, mylrede det naturligvis med Planer i hans eget Hoved; han vilde digte en ny Julius Cæsar, som skulde kappes med Shakespeares, han beskæftigede sig med Mahomet og Doktor Faust og bringes endelig ved et Tilfælde til at give sig nøjere af med den gamle Røverridder Götz von Berlichingens Historie, som han straks vilde dramatisere. Midt i denne Gæringsperiode er det, at Goethe træffer sammen med Herder, hvis overlegne Personlighed straks tog ham fangen. Han tilbragte Vinteren 1770—71 sammen med ham og var i denne Tid under en stadig og indtrængende Paa-virkning fra Herders Side. Herders Guder bleve Goethes Guder, og medens han tidligere havde følt sig som Discipel af Wieland, lærte han nu at gaa i Skole hos Naturen. Hans Lyrisk antog en helt anden Karakter, hele den antike mytologiske Staffage falder bort. Overhovedet er det først nu, at Goethes ægte Produktivitet

tager sin Begyndelse. Alt det tidligere havde kun været planløse Forsøg, han havde vel anet Retningen; nu kom Herder for at vise ham Vejen. Og Herder var ikke nogen mild Vejviser, der kunde i hans Væsen være en Barskhed og en skærende Haan, der i Øjeblikket kunde svide og brænde; men den strænge Ave var sund for Goethe, og han bøjede sig villig i Følelsen af, at Herder var hans Mester og kunde hjælpe ham paa Vej, naar han vilde.

Men Goethe var i denne Periode ogsaa Genstand for Paa-virkning af en helt anden Art. Han var henimod Slutningen af sit Strassburger-Ophold bleven indført i Pastor Brions Familie i Sesenheim, nær ved Strassburg, og var dér bleven grebet af en hæftig Kærlighed til den yngste Datter, Friederike Brion. Goethes Skildring af hele dette Forhold danner en af de skønneste Episoder i »Dichtung und Wahrheit«, den udgør et i sig selv afsluttet fuldendt lille Kunstværk. Jeg skal tillade mig at genkalde de vigtigste Momenter af Goethes Fremstilling i Deres Erindring, idet jeg dog samtidig maa fremhæve, at ikke alle Enkeltheder tør betragtes som »historiske« i strængeste Forstand. Dog tør Skildringen af Forholdets Udvikling og den afgørende Krise anses for at stemme temmelig nøje overens med de virkelige Begivenheder. Ifølge Goethes Fremstilling befandt der sig mellem hans Studiefæller ogsaa en indfødt Elsasser, et stille, flittigt Menneske, hvis væsentlige Adspredelse bestod i at aflægge Besøg i Omegnen af Strassburg hos Slægt og Venner, hvoraf han havde en Del. Af ham blev Goethe indført i Pastor Brions Hus, og straks ved det første Besøg greb Friederike Brions yndefulde Skønhed hans let paavirkelige Sind. Han bliver snart en stadig Gæst i Præstegaarden, og hans Forhold til Friederike bliver stedse fortroligere og inderligere; det kommer ikke til nogen udtrykkelig Erklæring, men Goethe gaar og gælder i Familien for Friederikes Forlovede. Forholdet naar sit Højdepunkt ved en landlig Fest, hvor Goethe aflokker Friederike den Tilstaaelse, at hun elsker ham. Men fra det Øjeblik af er det som om der indtræder et Omslag; Tanken om at binde sig for hele Livet synes at have haft noget afskrækkende for ham, og han faar en levende Følelse af, at Forholdet ikke kan blive staaende paa det Punkt, hvortil det var naaet. »I min Sjæl«, siger han i et Brev fra den Tid, »ser det ikke helt lyst ud; jeg er for meget vaagen, til at jeg ikke skulde have en Følelse af, at jeg griber efter Skygger.« Dertil kom ogsaa Føl-

elsen af Forskellen i social Stilling mellem den rige Patriciersøn og den fattige Præstedatter; han overvejede, hvor lidt hans Fader vilde synes om en slig Forbindelse. Forskellen i Vilkaar traadte især klart frem ved et Besøg, som Friederike og hendes Søster aflægge i Strassburg, hvor de ikke ret føle sig hjemme i de uvante Omgivelser. Det var en sand Lettelse for Goethe, da de rejste bort igen.

Men med alt dette kommer det ikke til noget pludseligt Brud. Forholdet løsnas ganske langsomt lidt efter lidt, som naar Bladene falde af Træerne. Ja der høres end ikke et bebrejdende Ord, da Goethe kort før sin Afrejse fra Strassburg aflægger et sidste Besøg i Sesenheim, men baade Goethe og Friederike føle, at her var noget brudt, som ikke atter kunde heles. Han rejser bort fra Strassburg opfyldt af de bitreste Selvbekrejdelse¹⁾.

I denne Stemning vender Goethe tilbage til Frankfurt, hvor han d. 28. Avgust efter sin Faders Ønske indgav Ansøgning om at blive beskikket til Advokat. Hans Forretninger optog ikke meget af hans Tid; han havde kun faa Proceser at føre, og selv ved dem fik han Hjælp af sin Fader. Det følger ogsaa af sig selv, at hans juridiske Forretninger ikke kunde yde ham nogen Tilfredsstillelse i den Gæringstilstand, hvori han befandt sig. Alt, hvad han havde oplevet i Strassburg, var ham endnu i for friskt Minde til at han kunde komme til Ro. Shakespeares Indflydelse kom endnu en Gang over ham med al sin betagende Magt; de Planer, han havde udkastet i Strassburg, levede op i ham med fornyet Styrke, og vi se ham nu med Alvor og Kraft bringe en af dem til Udførelse. Det var det mægtige Drama »Götz von Berlichingen«, Ridderen med Jærnhaanden, Goethes første literære Stordaad. Det, som giver dette Stykke sin Hovedinteresse for os, er den gigantiske Ungdomskraft, som gennemtrænger det hele, og som giver sig til Kende baade i Stykkets Indhold og dets Form. Goethes Götz er den brave, af sine Modstandere bagtalte Mand, der stedse har øvet Ret og Retfærdighed til de svages Beskyttelse. Rigets Tilstand var fortvivlet, enhver maatte sørge for sig selv, og Kejseren var magtesløs. Götz er tro mod Kejseren, men hader de slette Fyrster, og naar han maa ligge under i Kampen mod dem, vil han dø med Ordet Frihed paa Læberne. Omkring Götz har Goethe grupperet en Række af andre Figurer,

¹⁾ Sml. ogsaa Herman Grimm: „Goethe“, S. 55 ff.

alle fulde af det pulserende Liv, som bølger igennem hele Stykket; der er først Elisabeth, Götz's herlige Hustru; der er Lerse, hans trofaste Ledsager, der er Georg, den kække Rideknægt, og hvad de alle hedde. Paa den anden Side staar den Kreds, der grupperer sig om det bamberske Hof; Biskoppen af Bamberg, den falske Adelheid, den vankelmødige Weislingen, Franz, den elskovssyge Page, den tungesvære Hofnar og mange flere. Lige saa stærkt bevæget, som Indholdet er, lige saa ujævn og springende er Formen; der tages saa godt som intet Hensyn til Tidens og Stedets Enhed, der er Sceneforandring for et Stykke Dialog paa et Par Linjer; heller ikke Handlingens Enhed overholdes, idet Weislingen, den utro Elsker — paa en Maade Goethes egen Dobbeltgænger —, optræder som en Slags anden Hovedperson ved Siden af Götz. Tillige ere Stykkets øvrige Hovedfigurer saa forskelligartede og mangfoldige som vel muligt; vi finde Borgere, Soldater og Bønder imellem hverandre, det tragiske og komiske staar Side om Side, Sproget veksler mellem Svulst og Djærvhed.

Stykket blev til — dette Moment vil jeg særlig bede Dem fastholde — i Slutningen af Aaret 1771, og fuld af Glæde over det færdige Værk sendte Goethe Manuskriptet til Herder, hvis Dom han med Længsel imødesaa ¹⁾).

Dette er i Korthed Grundtrækkene af Goethes Liv i den Periode, som gaar umiddelbart forud for Arbejdet paa Faust. Vi have hermed set, hvorledes Goethe var rustet for den store Opgave, som ventede paa ham; i den næste Forelæsning skulle vi da søge at bestemme, hvilke Dele af Faust, der ere blevne til i dette Stadium af Goethes Liv, og deraf se at faa en Forestilling om Dramaets oprindelige Plan.

II.

Saaledes som Goethes Faust foreligger, er Digtet som bekendt gennemgaaende affattet i Vers — for største Delen rimede Vers — af mere eller mindre regelret Bygning. Kun den berømte Scene: »Mørk Dag. Mark« danner en Undtagelse, idet

¹⁾ Angaaende Goethes Ophold i Strassburg, navnlig for saa vidt Forholdet til Herder kommer i Betragtning, henviser jeg til den aandfulde Fremstilling hos Wilhelm Scherer: „Geschichte der deutschen Literatur“ S. 480—500.

den er affattet i en lidenskabelig, smertefuldt bevæget Prosa. Den lyder i Peter Hansens fortræffelige Oversættelse som følger:

Mørk Dag. Mark.

Faust. Mefistofeles.

Faust. I Elendighed og Fortvivelse! Længe ynkeligt vildfarende paa Jorden og nu Fange! Som Misdæderske indespærret i Fængsel til grufulde Kvaler, den hulde, usalige Skabning! Saa vidt er det kommet! Saa vidt! — Forræderiske, usle Aand, og det har du dulgt for mig! Staa kun der og rul med indædt Harme dine djævelske Øjne i Hovedet! Staa der og trods mig med din utaalelige Nærværelse! I Fængsel! I uoprettelig Elendighed! Overgivet til onde Aander og til uskaansomt dømmende Mennesker! Og mig indluller du imidlertid i taabelige Adspredelser, skjuler hendes stigende Nød for mig og lader hende hjælpeløst omkomme!

Mefistofeles. Hun er ikke den første.

Faust. Hund! Afskylige Udyr! — Forvandl ham, du uendelige Aand! forvandl atter det Kryb til en Hundeskikkelse, saaledes som han paa natlig Vis fandt Behag i at luske foran mig, at krumme sig for den intet anende Vandrers Fødder og hænge sig om den faldendes Skuldre. Forvandl ham igen til hans Yndlingsskikkelse, at han maa krybe i Sandet for mig paa sin Bug, at jeg maa træde paa ham med min Fod, den fordømte! — Ikke den første! — Jammer! Jammer! ufattelig for en Menneskesjæl, at mere end én Skabning er sunken ned i denne Elendigheds Dyb, at ikke den første, der vred sig i Dødens Kval for den evige Forbarmers Øjne, kunde gøre Fyldest for alle de øvriges Brøde! Mig trænger gennem Marv og Ben alene denne enes Ve; du haaner med roligt Grin de Tusenders Skæbne!

Mefistofeles. Nu er vi nok igen ved Enden af vort Vid, dér hvor Forstanden slaar Sludder for jer Mennesker. Hvorfor giver du dig i Lag med os, naar du ikke kan gennemføre det? Du vil flyve og er ikke hærdet mod Svimmelhed? Er det os, der har trængt os paa dig, eller dig, der har trængt dig paa os?

Faust. Skær ikke saaledes Tænder ad mig, dit graadige Dyr! Jeg væmmes ved det! — Du store, herlige Aand, som undte mig at se dit Aasyn, du, som kender mit Hjerte og min Sjæl, hvorfor lænker du mig til denne skændige Følgesvend, som fryder sig ved Skade og kvæger sig ved Fordærv?

Mefistofeles. Er du saa færdig?

Faust. Red hende! eller ve dig! Den grueligste Forbandelse over dig i Aartusender!

Mefistofeles. Jeg kan ikke løse Hævnerens Lænker, ikke aabne hans Rigler. — Red hende! Hvo var det, der styrtede hende i Fordærvelse? Mig eller dig?

Faust ser sig vildt omkring.

Mefistofeles. Griber du efter Tordenen? Vel, at den ikke blev givet jer elendige dødelige! At knuse den, der uskyldigt kommer dem i Vejen, er jo Tyranners Maade at give sig Luft paa, naar de ingen anden Udvej véd.

Faust. Bring mig til hende! Hun skal befries!

Mefistofeles. Og Faren, du udsætter dig for? Vid! end hviler Blodskyld over Staden fra din Haand. Over den myrdedes Grav svæve Hævnsens Aander og lure paa Morderen, naar han kommer tilbage.

Faust. Ogsaa dette af dig? Alverdens Mord og Død over dig, Uhyre! Før mig dér hen, siger jeg dig, og befri hende!

Mefistofeles. Jeg skal føre dig dér hen, og hør, hvad jeg kan gøre! Har jeg al Magt i Himlen og paa Jorden? Slutterens Sanser skal jeg omtaage; tag saa Nøglerne og før hende ud med Menneskehaand. Jeg skal holde Vagt. Trolldhestene ere beredte, jeg bortfører eder. Det mægter jeg.

Faust. Op og herfra.

Den mærkelige Kendsgerning, at den nævnte Scene er affattet i Prosa, har naturligvis allerede i lang Tid tildraget sig Goetheforskernes Opmærksomhed og været Genstand for deres Overvejelse. Saaledes ytrer Goethes Biograf G. H. Lewes i sit Værk om Goethes Levned (den tyske Udgave, S. 374): »En Ejendommelighed ved denne Scene fortjener særlig at fremhæves: den er det eneste Stykke Prosa i det hele Værk; — hvad kan have foranlediget Digteren hertil? Jeg troede først, at Aarsagen laa i Scenens Natur, men Udtrykkets lidenskabelige Kraft synes at kræve Verseformen, og Scenen i Auerbachs Kælder er dog sikkerlig af mere prosaisk Natur end denne. Spørgsmaalet maa altsaa forblive ubesvaret, og æstetiske Kritikere kunne øve deres Skarpsindighed derpaa.« Det Problem, som Lewes her har peget paa, men ikke har formaaet at løse, er blevet optaget af Wilhelm Scherer i hans geniale Afhandling: »Der Faust in Prosa« (i »Aus Goethes Frühzeit«, Strassburg 1879), hvori han ikke alene forklarer os Grunden til, at den nævnte Scene er affattet i Prosa, men ogsaa paaviser, at den indeholder Nøglen til Forstaaelsen af hele den oprindelige Plan til Faust, som i meget væsentlige Henseender var forskellig fra den senere.

At Scenen »Mørk Dag. Mark« er digtet i Prosa ligger ikke, som Lewes først formodede, i dens Indhold, men har sin Grund i den Tidsperiode, hvori den er bleven til. Det lader sig nemlig baade af ydre og indre Grunde gøre klart, at det nævnte Optrin hører til Digtets allerældste Bestanddele. Rigtig nok mangler det i det Fragment af Faust, som Goethe offentliggjorde i Aaret 1790, men at det den Gang ikke var uskrevet, fremgaar af en Bemærkning af Wieland fra 1796, som ytrer, at Goethe har udeladt de interessanteste Scener, f. Eks. den i Fængselet, hvor Faust bliver saa rasende, at han endogsaa indjager Mefistofeles Skræk. Hermed kan kun dette Optrin være ment. Det er rigtig nok en Vildfarelse, at

det skulde foregaa i Fængselet, men denne Fejlhuskning er let forklarlig, naar man erindrer, at Scenen netop begynder med at omtale, at Gretchen er i Fangenskab. — Men vi kunne bestemme Affattelsestiden endnu nøjere, naar vi kritisk betragte Prosascenens Stil og sammenligne den med Stilen i andre af Goethes ældre Arbejder.

Vi saa i den forrige Forelæsning, at Goethes geniale Ungdomsværk »Götz von Berlichingen« eller — som det oprindelig hed — »Gottfried von Berlichingen« blev til i Slutningen af 1771, kort efter at Goethe var vendt tilbage til Frankfurt. Fuld af glad Fortrøstning sendte han Manuskriptet til Herder, begærlig efter at høre sin Læremesters Dom. Men Herder svarede ham tilbage: Shakespeare har rent fordærvet jer! Og Goethe selv kunde ikke nægte, at denne Bebrejdelse havde en vis Berettigelse. Stykket var blevet til i Goethes shakespeareske Periode og bærer i høj Grad Præget heraf; overalt støde vi paa shakespeareske Reminiscenser og Manerer. Men efter at Goethe havde faaet Götz afsluttet og havde sendt Stykket til Herder, altsaa i Begyndelsen af 1772, indtræder der et stærkt Omslag hos ham. Han begynder at beskæftige sig mere indtrængende med den græske Literatur, han læser Homer, Xenofon, Plato, Theokrit, Anakreon, Pindar, og disse Studier vække nye Planer til Live hos ham. Han tænker paa at dramatisere Sokrates. Paa denne Tid udkom ogsaa Lessings »Emilia Galotti«, som ved sin strængere dramatiske Økonomi og sin mere beherskede Karaktertegning lærte Goethe, at man kunde være stærkt paavirket af Shakespeare uden derfor at forfalde til slavisk Efterligning. Dette stærke Omslag hos Goethe kom nu ogsaa hans »Götz« til gode. Han tager Stykket for sig paa ny og underkaster det en gennemgribende Omarbejdelse. De shakespeareske Allurer og Manerer fjærner han med ubarmhæjrtig Strængighed; Stykket bliver, som han selv udtrykker det, smeltet om, rensat fra Slakkerne, tilsat med nyt og ædlere Stof og støbt i en ny Form. Det var denne helt igennem omarbejdede »Götz«, som udkom 1773, og med ét Slag grundlagde Goethes Berømmelse i Tyskland. Den oprindelige Affattelse, som Goethe havde sendt til Herder, blev derimod liggende utrykt; efter Goethes Død blev den funden mellem hans Papirer og trykt i hans efterladte Skrifter.

Naar vi nu sammenligne Stilen i vor Prosascene med Stilen i »Götz«, saa ville vi finde, at den netop stemmer overens med

den oprindelige Götz i saadanne Ting, som Goethe senere har fjærnet. Jeg skal anføre nogle Eksempler. »Gottfried af Berlichingen« af 1771 er opfyldt med Overdrivelser af lignende Art, som vi træffe dem i Schillers »Røvere« og i saa mange andre Værker fra Sturm- und Drangperioden, og hvoraf vi i vor egen Literatur finde en Genklang hos Joh. Ewald. Ganske det samme er, som De vil mindes, Tilfældet med Prosascenen i Faust. For ret klart at stille Dem Ligheden for Øje, skal jeg her anføre et af de Scenefragmenter, som Goethe i den senere Bearbejdelse har fjærnet. Jeg vælger hertil et Stykke af den Scene i femte Akt, hvor Metzler, en af Høvdingerne i Bondekrigen, haanlig afviser en Adelsmands Hustru, der anraaber ham om Barmhjærtighed for sin Ægteherre, der er i Fangenskab sammen med adskillige andre Adelsmænd.

Metzler. Barmhjærtighed? Det skal være Løsenet, naar vi myrde dem. Hustruen. Ve, ve!

M. Ligesom din Mand, den giftige Drage, kastede min arme Broder og endnu tre ulykkelige i det dybeste Taarn, fordi de i deres Hungers Kvide havde røvet en Hjort i hans Skov til Føde for deres stakkels Kvinder og Børn! — Vi jamrede og bad. Saaledes knælede den arme Kvinde, som du knæler, og saaledes stod den Nidding, som jeg staar. Ikke vilde jeg bytte denne Plads for en Stol i Himlen. Da tiggede ogsaa vi om Barmhjærtighed, og mere end én Dreng jamrede dertil. Den Gang lærte jeg, hvad jeg nu øver. Han stod, den Usling, som en Jærndjævel stod han og haanede os med et Grin. De skal raadne i levende Live og dø Hungersdøden i Taarnet, raabte han tænder-skærende. Den Gang var der ingen Gud i Himlen for os, nu skal der heller ingen være for ham.

Som De ser, er her Stil og Udtryksmaade af ganske samme Art som i den prosaiske Faustscene. Særlig karakteristisk er det, at de optrædende Personer kaste om sig med store Tal, især for at antyde uhyre Tidsrum. »Om jeg saa et Aarhundrede bløde, — min Hævntørst vilde ikke være slukket«, siger Metzler et andet Sted i samme Scene om de ulykkelige Adelsmænd (42, 185). Vinden opfordres til at jage de myrdedes Sjæle tusend Aar omkring Jordens Kreds (ibid. 190). Alle slige Steder ere, som bemærket, fjærnede i den senere Affattelse. I Faustscenen træffe vi paa ganske lignende Vendinger: »Du haaner med et roligt Grin de Tusenders Skæbne«, siger Faust til Mefisto. Og paa et andet Sted: »Den grueligste Forbandelse over dig i Aartusender.« Der kunde endnu anføres adskillige andre Overensstemmelser, men de her nævnte ville være tilstrækkelige til at vise, hvor over-

ordentlig nært vor Prosascene er beslægtet med den første Affattelse af »Götz von Berlichingen«. Vi tør heraf med Sikkerhed slutte, at Scenen maa være bleven nedskrevet, før Goethe gav sig til at omarbejde sin »Götz«, ti det er utænkeligt, at en Digter, der er enig med sig selv om at fjærne Overdrivelser og Udvækster som de nysnævnte af et af sine Arbejder, skulde ville digte ganske lignende Ting fra nyt af ind i et andet af sine Værker. Scenen er altsaa bleven til før 1773, rimeligvis i Slutningen af 1771 eller Begyndelsen af 1772, og er følgelig en Lævning af Goethes allerældste Optegnelser til Faust. Vi maa derfor analysere dens Indhold saa nøje som muligt for at søge at faa en Forestilling om Dramaets oprindelige Plan.

Gretchen er i Følge Prosascenen indespærret i Fængsel; forhen var hun længe ynkeligt vildfarende paa Jorden. Dette sidste Motiv har Goethe som bekendt senere fuldstændig ladet falde. Faust anraaber en Aand: »du uendelige Aand«, »store, herlige Aand«. Denne Aand har vist sig for ham; han kender hans Hjærte og hans Sjæl og har givet ham Mefisto til Tjæner, smedet ham til denne skændige Følgesvend. Mefisto kaldes: forræderske, usle Aand, Orm, skændige Følgesvend. Han ruller med indædt Harme de djævelske Øjne rundt i Hovedet, han skærer graadigen Tænder ad ham. Han formaar ikke alt: »har jeg al Magt i Himlen og paa Jorden?« Han er altsaa ingen Djævel, men en Aand, som fryder sig ved Skade og kvæger sig ved Fordærv. Faust har trængt sig ind paa Aandeverdenen, ikke omvendt. Han maa altsaa have manet Aanden frem.

Gud er den evig forbarmende lige over for den dømmende følesløse Menneskehed. Gretchen er overgivet til onde Aander. Mefisto vil omtaage Slutterens Sanser; Faust skal bemægtige sig Nøglerne og føre den ulykkelige ud. Mefisto vil bortføre dem paa sine Troidheste.

Som De ser, stemmer Slutningen af Tragediens 1ste Del i den Form, som den senere fik, ganske med den Plan, som lader sig uddrage af Prosascenen. I det gribende Optrin i Fængselet, som afslutter 1ste Del af Faust, se vi jo netop Gretchen i Vanvid og Fortvivelse, medens Faust søger at befri hende og Mefisto staar beredt med Troidhestene. Derimod afviger Tragediens Begyndelse i væsentlige Henseender fra den ældste Plan; navnlig synes Mefistos Stilling oprindelig at have været en hel anden, end den senere blev. Men et af de allerførste Optrin stemmer paa

det nøjeste overens med den ældste Plan, nemlig Scenen med Jordaanden, som jo i Tragediens endelige Form indtager en besynderlig isoleret Stilling og bliver uden videre Følger for Handlingens Gang. Vi saa af Prosascenen, at Faust har trængt sig ind paa Aandeverdenen, at han har manet Aanden, og at Aanden viste sig for ham. Ganske det samme se vi foregaa i Tragediens Begyndelse. Men Scenen med Jordaanden stemmer ogsaa i en anden Henseende og paa en endnu mærkeligere Maade overens med Prosascenen. Naar vi nemlig betragte det Afsnit af Fausts Monolog, som gaar forud for Jordaandens Tilsynekomst, ville vi finde, at Linjerne vel ere afdelte, som om det var Vers, men at det i Virkeligheden ligefrem er Prosalinjer uden Rim eller metrisk Struktur. Det hedder her (Faust I (Reclam) S. 15):

Es wölkt sich über mir — der Mond verbirgt sein Licht — die Lampe schwindet! Es dampft. — Es zucken rothe Strahlen mir um das Haupt — es weht ein Schauer vom Gewölb herab und fasst mich an! Ich fühl's, du schwebst um mich, erflehter Geist! Enthülle dich!

Paa »Geist« følger der saa et Rim, og dermed fortsættes igen Rimenes Række, indtil Scenens Slutning, hvor Faust styrter sammen med Udraabet:

Nicht dir? Wem denn? Ich Ebenbild der Gottheit! Und nicht einmal dir!

som jo ligeledes er i Prosa og uden Rim.

Det fremgaar heraf paa det klareste, at ikke alene Scenen »Mørk Dag. Mark«, men ogsaa andre Afsnit af Faust fra først af vare affattede i Prosa. Og den Omstændighed, at netop et Stykke af Scenen med Jordaanden, der ogsaa af indre Grunde maa regnes til Dramaets ældste Bestanddele, endnu foreligger os i prosaisk Form, gør det dobbelt sandsynligt, at Faust i sin ældste Skikkelse helt igennem har været affattet i Prosa, og at Goethe først senere har omsat Digtningen i Verseform og givet den den Skikkelse, hvori den foreligger i Udgaven af 1808.

Af det anførte Sted fremgaar det tillige, at Jordaandens første Aabenbarelse efter den oprindelige Plan ligesom i den senere Bearbejdelse foregik i Fausts Studereværelse (»die Lampe schwindet«, »es weht ein Schauer vom Gewölb herab«). Men Aandens Tilsyneladelse var oprindelig ikke saa resultatløs som i den senere Affattelse, den var afgørende for Fausts videre Skæbne. Jordaanden har, som vi saa af Prosascenen, givet Faust Mefisto

til Følgesvend. Dette synes imidlertid ikke at være sket straks ved dens første Aabenbarelse; det siges, at Aanden kender Fausts Hjerte og Sjæl, hvad der ikke vilde passe paa den første Betsværgelse. Det er tvært imod sandsynligere, at denne forløb paa lignende Maade som i den senere Tekst, saa at Faust styrter afmægtig sammen, medens Aanden forsvinder, men at Faust da siden efter søgte at gøre Fejlen god igen og stræbte at fremkalde en ny Aabenbarelse, idet han helt hengav sig til Jordaanden, d. v. s. den jordiske Natur, og flygter bort til Skovens Ensomhed. Hermed vilde det ogsaa stemme, at Faust et andet Sted i sin første Monolog ved Synet af Maanen udbryder: »Ak kunde jeg paa Fjældets Tind kun vandre i dit kære Skin, om Bjærgets Huler med Aander svæve, paa Enge mig i din Dæmring væve, sprede min Lærdom for alle Vinde og i din Dug min Sundhed genfinde«. I den senere Affattelse er dette Motiv som bekendt atter opgivet; her følger umiddelbart efter Oprinet med Jordaanden den første Scene med Wagner. Til det samme Resultat føres vi ogsaa ad anden Vej. I det Fragment af Faust, som Goethe udgav 1790, findes der, som De ville erindre, en stor Lakune efter Scenen med Jordaanden og den derpaa følgende Samtale med Wagner. I det næste Oprin se vi da Faust og Mefisto i ivrig Samtale, uden at vi erfare noget om, hvorledes de have fundet hinanden; Scenen begynder med Ordene: »Den Lod, der fælles blev for hele Jordens Slægt, den vil jeg nyde i mit eget Hjerte« osv., hvilke jo i den senere Bearbejdelse danne Slutningen af en af de Repliker, som følge, efter at Faust har underskrevet Pagten med Mefisto. Denne Lakune arbejdede Goethe i lang Tid paa at udfylde, og det var bl. a. hans Hensigt her at indskyde en stor akademisk Disputationsscene: »Ich hoffe, dass bald in der grossen Lücke nur der Disputationsactus fehlen soll,« skriver han d. 6. Marts 1800 til Schiller. Denne Scene blev des værre aldrig udført, men vi har et Udkast dertil bevaret, og vi finde ogsaa i den færdige Faust et interessant Minde derom, idet Mefisto ved sin første Tilsynekomst optræder som vandrende Skolast, hvilken Forklædning jo slet ikke staar i nogen Forbindelse med den Rolle, han i den senere Affattelse af Faust spiller. Ved sin næste Fremtræden viser han sig jo ogsaa som ædel Junker, i guldræmmed Kjortel, med Sværd ved Siden og en Hanefjer i Hatten. Som vandrende Skolast træffe vi ham nu i det nys omtalte Udkast til Disputationsscenen, og vi se ham her fremhæve

Fordelene ved det omvankende Liv, medens han lige over for Fausts Attraa efter Aandesynere giver ham Anvisning paa Fremtiden. Derefter har da Mefisto paa ny præsenteret sig i Fausts Studereværelse, hvorefter Overgangen skete til det, som i Fragmentet fulgte den store Lakune.

Dette var altsaa den Maade, paa hvilken Goethe i Aaret 1800 tænkte paa at udføre Disputationsscenen og hvad dertil hører. Men det lader sig med Sikkerhed godtgøre, at Goethes oprindelige Plan her var en ganske anden. Nøglen til Forstaaelsen af den oprindelige Sammenhæng finde vi i en Ytring af Faust i 2den Dels første Akt. Faust tænker her tilbage paa sin tidligere Universitetsvirksomhed, erindrer sig, hvorledes han maatte høre og lære tomme Ord, medens der rejste sig forbitret Modstand, naar han forsøgte fornuftigt at fremstille, hvad han havde set; han mindes, at pinlige Oplevelser, »hæslige Streger«, som han kalder det, have tvunget ham til at opsøge Skovens Ensomhed, hvor han da til sidst, for ikke at være helt forladt og fortvivlet, maatte give sig Mefisto i Vold. Det kan efter hele Sammenhængen ikke være tvivlsomt, at de hæslige Streger, som Faust her taler om, vare ubehagelige Universitetsoplevelser: han har kækt foredraget sin højere Indsigt og maattet lide Forfølgelse derfor. Scherer formoder nu højst skarpsindig, at det oprindelig var Goethes Hensigt at lade Konflikten komme til Udbrud i en Disputationsscene, i hvilken Faust, der var gjort dristig ved Jordaandens Aabenbarelse, gik for vidt og angreb den døde Fakultetsviden, i Modsætning til hvilken han da har prist Natur og Aand som Erkendelsens Kilder. Det tør da antages, at han er stødt paa hæftig Modstand og derved har ladet sig henrive til at meddele, hvad han selv har oplevet og erfaret. Men herved gav han sig til Kende som trolddomskyndig; hans Liv var i Fare, og han havde ingen anden Udvej end at flygte. I Ensomheden søger han da at hidføre en ny Aabenbarelse af Jordaanden. En saadan fandt nu vel ikke Sted, men Mefisto kom som Afsending fra Aanden og reddede Faust fra Fortvivlelse og maaske fra Selvmord. Det er uden Tvivl en Reminiscens fra den oprindelige Plan, naar Mefisto i Scenen »Skov og Hule« siger til Faust: »For Fantasiens Kriblen i dit Ho'de har jeg dig dog saa temmelig kureret, og uden mig var du fra denne Klode for længe siden afmarcheret«. Naar vi nu i Korthed skulle rekapitulere Gangen i Goethes

oprindelige prosaiske Faust, for saa vidt vi hidtil have kunnet rekonstruere den, bliver Udviklingen altsaa følgende.

Stykket aabnedes med en Monolog af væsentlig samme Indhold som den nuværende; derpaa følger Jordaandens Aabenbarelse, som ender med, at Faust styrter afmægtig sammen. Derpaa fulgte da Disputationsscenen, i hvilken Fausts Forhold til Aandeverdenen kommer for Dagen, saa at han maa flygte til Skovens Ensomhed. Her kommer Mefisto til ham som Afsending fra Jordaanden. Hensigten med hans Mission var, som vi nys saa, at fordrive Fausts Griller og faa ham til atter at forlade Ensomheden. Hovedindholdet af den sidste Del af Tragedien, efter at Faust har faaet Mefisto som Følgesvend, kan jo i Stykkets senere Form sammenfattes i Ordet Gretchen. Det samme var, som vi nu skulle se, Tilfældet i den ældste Affattelse, og vi finde ogsaa i Gretchenscenerne hele sammenhængende Stykker, som Goethe ganske vist har ladet afdele, som om det var Vers, men som i Virkeligheden hverken indeholde Rim eller Rytme, og som uden Tvivl ere ordrette Lævninger af den oprindelige Prosaaffattelse. Det første Sted findes i Scenen i Marthas Have (Faust I (Reclam), S. 90) i Dialogen mellem Faust og Margarete:

Margarete (fährt fort). Liebt mich — Nicht — Liebt mich — Nicht —
(Das letzte Blatt ausrupfend, mit holder Freude) Er liebt mich!

Faust. Ja, mein Kind! Lass dieses Blumenwort dir Götter-Ausspruch sein. Er liebt dich! verstehst du, was das heisst? Er liebt dich!

(Er fasst ihre beiden Hände).

Margarete. Mich überläuft's!

Faust. O schaudre nicht! Lass diesen Blick, lass diesen Händedruck dir sagen, was unaussprechlich ist: sich hinzugeben ganz und eine Wonne zu fühlen, die ewig sein muss! ewig! — Ihr Ende würde Verzweiflung sein. Nein, kein Ende! Kein Ende!

Det andet Sted staar i Katekisationsscenen. Det er Fausts berømte Tale (Faust I (Reclam), S. 98):

Wer darf ihn nennen? und wer bekennen: ich glaub' ihn. ^o Wer empfinden und sich unterwinden zu sagen: ich glaub' ihn nicht? Der Allumfasser, der Allerhalter, fasst und erhält er nicht dich, mich, sich selbst? Wölbt sich der Himmel nicht dadroben? Liegt die Erde nicht hierunten fest? Und steigen freundlich blickend ewige Sterne nicht herauf? Schau' ich nicht Aug' in Auge dir, und drängt nicht alles nach Haupt und Herzen dir, und webt in ewigem Geheimniss unsichtbar sichtbar neben dir? Erfüll davon dein Herz, so gross es ist, und wenn du ganz in dem Gefühle selig bist, nenn' es dann, wie du willst, nenn's Glück! Herz! Liebe! Gott! ich habe keinen Namen dafür! Gefühl ist alles; Name ist Schall und Rauch, umnebelnd Himmelsgluth.

Som De ser, er Formen helt igennem Prosa; kun ét Sted findes et Rim (ist — bist), men det er vistnok tilfældigt, da Ordstillingen er ganske prosaisk.

Det tredje Stykke er endelig Scenen i Domkirken (Faust I (Reclam), S. 107 ff). Med Undtagelse af den latinske Sang er den helt igennem i Prosa; ingen bestemt Rhythmus, ikke et eneste Rim. Scenen lyder som følger:

Dom.

Amt, Orgel und Gesang.

Gretchen unter vielem Volke. Böser Geist hinter Gretchen.

Böser Geist. Wie anders, Gretchen, war dir's, als du noch voll Unschuld hier zum Altar tratst, aus dem vergriffnen Büchelchen Gebete lalltest, halb Kinderspiele, halb Gott im Herzen! Gretchen! wo steht dein Kopf? In deinem Herzen welche Missethat? Bet'st du für deiner Mutter Seele, die durch dich zur langen, langen Pein hinüberschlief? Auf deiner Schwelle wesen Blut? — Und unter deinem Herzen regt sich's nicht quillend schon, und ängstet dich und sich mit ahnungsvoller Gegenwart?

Gretchen. Weh! Weh! wär' ich der Gedanken los, die mir herüber und hinüber gehen wider mich!

Chor. Dies irae, dies illa

Solvat saeculum in favilla. (Orgelton).

Böser Geist. Grimm fasst dich! die Posaune tönt! die Gräber beben! und dein Herz, aus Aschenruh' zu Flammenqualen wieder aufgeschaffen, bebt auf!

Gretchen. Wär' ich hier weg! Mir ist, als ob die Orgel mir den Athem versetzte, Gesang mein Herz im Tiefsten löste.

Chor. Judex ergo cum sedebit,

Quidquid latet adparebit,

Nil inultum remanebit.

Gretchen. Mir wird so eng! Die Mauernpfeiler befangen mich! das Gewölbe drängt mich! — Luft!

Böser Geist. Verbirg dich! Sünd' und Schande bleibt nicht verborgen. Luft? Licht? Weh dir!

Chor. Quid sum miser tunc dicturus,

Quem patronum rogaturus,

• Cum vix justus sit securus?

Böser Geist. Ihr Antlitz wenden Verklärte von dir ab. Die Hände dir zu reichen, schauert's den Reinen! Weh!

Chor. Quid sum miser tunc dicturus?

Gretchen. Nachbarin! Euer Fläschchen! — (Sie fällt in Ohnmacht).

Vi se af de tre anførte Prosastykker, at Begyndelsen af Gretchentragedien efter den oprindelige Plan skulde udvikle sig paa samme Maade som Tilfældet er i den endelige Redaktion. Af Scenen i Domkirken erfare vi end videre, at Gretchens Fejl-

trin ogsaa efter det ældste Udkast har haft skæbnesvangre Følger: det rører sig svulmende under hendes Hjærte, og Moderen har hun dysset i Slummer, saa at hun sov ind til den lange, lange Kval. Hun maa altsaa ligesom i den senere Affattelse have faaet en Sovedrik af Faust og har da formodentlig ved et ulykkeligt Træf hældt for meget i Skaalen, saa at Moderens Død blev Følgen deraf.

Efter at Gretchen i Domkirken er sunken afmægtig sammen, tør vi i Følge Scenen »Mørk Dag. Mark« antage, at hun har forladt Byen for at skjule sin Skam. Hun flakker omkring, dræber i Vanvid sit Barn, og bliver derpaa grebet og kastet i Fængsel. Imidlertid slæber Mefisto Faust omkring til hæslelige Adspredelser. Han erfarer Gretchens Skæbne og iler hen for at befri hende af Fængselet, men hun vægrer sig ved at følge ham; — Tiden forløber, Faust maa bort og forlade hende i Elendighed.

Her er imidlertid et dunkelt Punkt: hvorledes erfarer Faust Gretchens Skæbne? Det kan ikke have været Goethes Hensigt at lade Spørgsmaalet henstaa uafgjort. Den store Prosascene, hvorfra vi gik ud, begynder, som De vil erindre, med Ordene: I Elendighed og Fortvivlelse! Længe ynkeligt vildfarende paa Jorden og nu Fange! Faust maa altsaa nylig have erfaret det skrækkelige, han taler under det første Indtryk af det oplevede. Heraf følger det da, at Opdagelsen maa være foregaaet for Tilskuernes Øjne, og at altsaa Begyndelsen af Prosascenen mangler; vi har kun Scenens sidste Halvdel. Men hermed er endnu intet oplyst med Hensyn til Maaden, hvorpaa Faust kommer til Kundskab om Gretchens Skæbne. En Antydning af, hvorledes Goethe har tænkt sig dette Forhold, finde vi etsteds i Scenen i Valgborgsnatten. Faust ser her, som De vil erindre, midt under Dansen en Taageskikkelse, en ung Kvinde, staa alene i det fjærne. Hun har om Halsen en Snor saa rød som Blod og ikke bredere end en Knivsryg. Faust tror i denne Skikkelse at genkende Gretchen, men Mefisto beroliger ham med, at det blot er et Fantom, og slæber ham med sig til nye Adspredelser. At det imidlertid oprindeligt var Goethes Hensigt at behandle dette Motiv nøjere, se vi af et herhenhørende Udkast, som endnu er os bevaret. Heri hedder det: »det nøgne Idol. Hænderne paa Ryggen . . . Hovedet fald-er af . . . Snadren af Djævlunger. Derved erfarer Faust.« Det var altsaa Goethes Hensigt i et Syn i Valgborgsnatten at vise

Faust den Skæbne, som truede Gretchen. og derved at rive ham ud af den Tummel, hvori han befinder sig.

Men vi kunne komme Spørgsmaalets Løsning endnu nærmere ved at betragte den mærkelige lille Scene: »Nat. Aaben Mark«, som i den endelige Affattelse følger umiddelbart efter den store Prosascene: De husker Sceneriet: Faust og Mefisto suse forbi paa sorte Heste i levende Samtale (Faust I (Reclam), S. 126):

Faust. Was weben die dort um den Rabenstein?

Mef. Weiss nicht, was sie kochen und schaffen.

Faust. Schweben auf, schweben ab, neigen sich, beugen sich.

Mef. Eine Hexenzunft.

Faust. Sie streuen und weihen.

Mef. Vorbei, vorbei!

Det er klart, at denne Scene indeholder Hentydninger til Gretchens Skæbne: Ravnestenen er Retterstedet, hvor om Ravnene sværme; Hekseforsamlingen indvier med sælsomme Ceremonier Pladsen til den forestaaende Henrettelse. Faust ønsker at erfare, hvad Heksene have for, men Mefisto trænger ham forbi. Men hele Scenen passer ikke ret ind i Sammenhængen; den staar saa underlig, løsreven mellem Scenen »Mørk Dag. Mark« og Fængsels-scenen, og hverken Faust eller Tilskuerne erfare noget nyt deraf. Det er ogsaa paafaldende, at Mefisto her, hvor de ere undervejs for at befri Gretchen, skulde have større Hastværk end Faust, og det er helt utroligt, at Faust ikke selv skulde gætte, hvad Heksene have for. Alle disse Vanskeligheder forsvinde, naar vi med Scherer antage, at dette Stykke oprindeligt har været bestemt til at danne Begyndelsen til den store Prosascene. Gangen vilde da være følgende: Faust og Mefisto komme i Nærheden af Retterstedet og Faust vil se, hvad Heksene foretage sig. Mefisto, der vil forhindre, at han erfarer noget om Gretchens Skæbne, søger at drage ham bort med sig, men — saaledes maatte da Fortsættelsen have lydt — Faust lader sig ikke slæbe med, han træder nærmere og erfarer af Heksenes Taler, hvilken Skæbne der truer Gretchen. Heksene flygte, og nu er det at Faust bryder løs: I Elendighed og Fortvivelse! Længe ynkeligt vil dfarende paa Jorden og nu Fange o. s. v. At Dialogen ved Ravnestenen i Virkeligheden hører sammen med Scenen »Mørk Dag. Mark«, bestyrkes ogsaa ved den Omstændighed, at den ligesom denne er affattet i Prosa. Vi have altsaa her et nyt, ordret bevaret Brudstykke af Goethes ældste prosaiske Udkast af Faust.

Naar vi til Slutning endnu en Gang genkalde os Dramaets Hovedmomenter efter den oprindelige Plan, som vi her have søgt at rekonstruere, saa se vi, at Gretchens Tragedie paa nogle mindre væsentlige Afvigelser nær var den samme i Goethes ældste Udkast som i den senere Affattelse. Dette kan heller ikke forundre os, naar vi mindes, under hvilke Omstændigheder Goethe første Gang konciperede og nedskrev disse Scener. Det var Friederike og hans eget Forhold til hende, som han her gengav i digterisk Fremstilling. Naturligvis er der ikke Tale om, at Goethes Skyld i Forholdet til Frederike kan sammenlignes med Fausts Brøde lige over for Gretchen, men Goethe har digterisk ført Forholdet ud i de yderste Konsekvenser, som det i Virkeligheden kunde have faaet. Afsnittet om Gretchen i Faust er ligesom Goethes digteriske Bod for den Brøde, som tyngede paa ham ¹⁾.

Derimod ere Dramaets to andre Hovedpersoner væsentlig forskellige fra, hvad de blev til i den senere Bearbejdelse. Mefisto er ingen Djævel men en Aand, der glæder sig, naar det gaar andre ilde. Faust er den gærende, revolutionære Gransker, der vil udforske Naturens Hemmeligheder, der har beskæftiget sig med alle Videnskaber, med Jurisprudens, med Teologi, med Fysik, uden at føle sig tilfredsstillet ved nogen af dem. Først da han træder i Forbindelse med Mefisto er det, at der begynder et helt nyt Liv for ham. Det er ikke vanskeligt at se, at det er Goethes Forhold til Herder, der har afgivet Grundlaget for dette Afsnit af Tragedien; Goethes egen gærende Uro i Begyndelsen af hans Strassburger-Ophold frembyder betydelige Lighedspunkter med Fausts Tilstand, saaledes som den er skildret i den første Monolog, og der kan ikke være nogen Tvivl om, at Mefistos skærende Ironi og overlegne Haan i det væsentlige maa føres tilbage paa Herders Maade at optræde paa lige over for Goethe.

Hvorledes Tragedien efter den oprindelige Plan skulde ende, kunne vi ikke sige med fuldkommen Bestemthed. Men da det betones, at Gud er den evige Forbarmer, kan det ikke antages, at Stykket skulde slutte med, at Faust bliver fordømt, saaledes som Tilfældet er i den gamle Folkebog om Dr. Faust. Det tør heller næppe antages, at Faust, saaledes som det sker i den senere Affattelse, ender med at dø som Fyrste og Hersker

¹⁾ Sml. Herman Grimm: „Goethe“, S. 467.

over et vidtstrakt Land, medens Englene føre hans Sjæl til Himlen. En saadan Slutning vilde ikke stemme overens med det titaniske Overmod, som besjælede Goethe den Gang, da han gik til Arbejdet paa Faust. Det er troligt, at Tragediens Slutning ikke i Enkelthederne har staaet saa klart for Goethe som Begyndelsen, men det er ikke sandsynligt, at han slet ikke skulde have overlagt, hvorledes Stykket skulde ende. Scherer formoder, at ligesom Götz falder som Martyr for Ret og Frihed, saaledes skulde Faust efter den ældste Plan ende som en Martyr for Videnskaben, for den højere Indsigt, der kommer i Konflikt med Kirken. Fausts Selvopofrelse i Sandhedens Tjeneste vilde da være den Bod, hvorved hans Skyld lige over for Gretchen bliver sonet. At Faust oprindeligt er tænkt som staaende i Opposition til den officielle Religion, derpaa tyder baade den paatænkte Disputationsscene og det tidligere omtalte Sted i Katekisations-scenen. Gangen vilde da oprindeligt have været følgende: Faust er ikke moden til Jordaandens umiddelbare Paavirkning. Han maa først gennemgaa en Renselse. Mefisto sætter de lave jordiske og naturlige Drifter hos ham i Bevægelse og indvikler ham i Skyld og Brøde. Men Faust vover at kæmpe for den Overbevisning, som han udtalte lige over for Gretchen, at kæmpe imod Kirkens Lære for Overbevisningen om en uudforskkelig Algud. Vel maa han ligge under i Kampen, men idet han falder, trøster han sig med Haabet om en bedre Fremtid, som han har hjulpet med til at bane Vejen for. Og denne Kamp er da tillige hans Forløsning.

Dette var i det væsentlige den Plan, der foresvævede Goethe i Aaret 1772. I de følgende Aar kunde Goethe kun med lange Afbrydelser arbejde paa Faust. Andre digteriske, videnskabelige og administrative Opgaver lagde Beslag paa hans Tid og Kraft. Og ligesom Goethe selv blev en anden, saaledes blev Faust det ogsaa, og da Tragedien endelig udkom, havde baade Form og Indhold undergaaet saa gennemgribende Ændringer, at den oprindelige Plan ikke mere var til at skelne.

Anmeldelser.

Jonas Lie: „Familien paa Gilje“.

Et Interiør fra Firtiaarene.

(Gyldendalske Boghandels Forlag.)

Det er en i høj Grad fængslende Bog, Jonas Lie her har sendt ud i Verden. Der er østlandsk Bjærgluft i den og den store Naturs Syner og Lyde. Alvoren rejser sig som et grønkædt Fjæld i Bogen; kan man naa der op, faar man Fred, men det koster et Liv og et Par Menneskers Lykke. Imidlertid gaar Livet nok saa slideligt nede i Lavningen. Historien er fortalt i et Sprog, der virker betagende ved sin Sundhed. Lies Prosa er som en brunkindet ung Svend, der er fri og fin og lun. Hans Ord ejer en Velklang, der døver Modsigelse, og de maa i al Høviskhed kunne føre en Kvinde, hvor hen det skal være. Kun synes man at maatte gøre den Indvending imod Formen, at den er for frejdig; vi staar for pludselig foran en brat Afgørelse og burde vist nok tidligere være blevne varede ad, for hvad der vilde komme.

Forfatteren har kaldet sin Fortælling et »Interiør fra Firtiaarene«, det er det mindst gode ved Bogen; af historisk Stof rummer den ikke meget. Der er aandet let hen en vis Stilfuldhed over nogle Damebreve, en til Husbehov skønhedssøgende Livsbetragtning, som man kan indrømme hører mere vore Fædres Tid til end vor egen, men ellers er der hverken i Personernes Tankegang og Vaner eller i de Begivenheder, Fortællingen fører med sig, synderligt, der tvinger Læserens Forestillinger de firti Aar tilbage, som Titelbladet angiver. Familien paa Gilje lever saa højt oppe i Norges Bjæрге, at denne Fjernhed er nok til at for-

klare, hvorfor Livet dér ikke er efter sidste Mode, og den Forbindelse, Familien kommer i til Omverdenen, særlig Kristiania, kunde efter sin Natur lige saa godt være spunden af moderne Traade, som være knyttet af de falmede Baand fra vore Bedstemødres gode Dage, som Forfatteren har ledt frem. Men Sagen er, at Lie har villet have Fred over sin Fortælling, derfor har han skudt den saa langt tilbage, og saa har han ønsket at se sine Personer ældes eller dø, inden han forlader dem. Er man ikke hvas i sine Fordringer, tager den lette Udpyntning i gammeldags Stil sig imidlertid behagelig ud.

Der er udført et Mesterstykke af Fortællekunst i »Familien paa Gilje«. Lie har taget fast Stade paa Chefsgaarden i Bygden dér og forlader saa ikke mere denne Plads, saa længe Fortællingen varer. De unge Fugle flyve fra Reden, og Fortællingen følger dem, men Fortælleren viger ikke ud fra sit valgte Opholdssted. I Sommerdagens Solsteg, naar Jenterne gaar barbenede og skurer Mælkeringe ved Brønden, i Juledagenes Kulde, naar Sne-skavle hænger ud over Tagrenden, og Sneploven har gaaet i Kongevejen, i Vaar og Høst er Lie paa Gilje, fortæller om Kaptejnen og hans Frue, og næsten uden at vi mærker hvorledes, er Inger Johannas Roman og Thinkas med bleven os berettet. Der er store Huller i vor Viden, det er under tilfældige Besøg, ved Stumper og Stykker af Breve, ved løsrevne Samtaler om huslige Sager, naar der gøres Forberedelser til Afrejse, eller naar man venter en kærkommen Gæst, i Slagtetid og Ferietid, at vi faar Lejlighed til at erfare det, som dybest interesserer os. Til sidst er det os, som om vi selv ude fra for Aar tilbage var kommen til Bygden, havde slaaet os ned dér og ikke senere forladt Gilje, vi tager kun Del i Livet uden for, naar vi hører, at de andre oplever noget. Lie har draget en Tryllering om os, en Del af de optrædende Personer kender vi ikke en Gang, har aldrig set dem kun hørt om dem, og vi forlanger dog ikke at vide bedre Besked. Det er en Fortællemaade, som vilde have gjort det af med næsten en hvilken som helst anden Forfatter alt i tredje eller fjerde Kapitel, Lie fører det igennem til det fjortende, og netop ved den delvise Utydelighed, hvori han lader største Delen af de to Romaner foregaa, som Bogen runner, naa'r han at frembringe Livets egen Virkning. Hvor ofte staar man med alle Traadene til en Begivenhed i sin Haand? Mellem Lie og Læseren er der den Finhed, at han forudsætter saa overordentlig meget og forud-

sætter bestandig rigtigt, vor Fantasi er fangen, med et lille Ord nu og da tvinger han den til at gøre Tjæneste for de dramatiske Skildringer, som han har sparet.

Som sagt, det vilde ikke være raadeligt for andre at følge Lie i denne Fremgangsmaade, og sit Held opnaar han ogsaa kun ved indtil det yderste at udbytte sin store Ævne som Fortæller. Han fortæller om Gilje op og op igen, lidt og lidt ad Gangen, i korte, slaaende Træk. Det er ham en Fryd at give os fuld og rund Besked om Chefsgaardens ydre og indre Liv; men bestandig er han Iagttagere, ikke Forklarer. Det bider sig fast for Anskuelsen, hvad han meddeler, Billederne staa i klare Former, der er ikke Usikkerhed skabt, men altid har vi Fortælleren for os. Der er et stærkt personligt Præg over Bogen. Lie lader ikke uden videre Tingene gælde for hvad de er. Han gør dem mildere, elskværdigere, om man saa kan sige, end Livet giver dem. Men det sker ikke paa de daarlige Forfatteres Manér med en fast Hensigt om at ville komme til det og det Resultat, han narrer ikke sig selv og ingen i Bogen. Der skjules intet, det er en Undermaling, der anvendes, ens for alle Genstandene, de staa i det rette Forhold til hinanden, Foredraget er kun anlagt efter hans eget personlige Behag; det er nu hans Maade at fortælle paa, han fordrer, at vi andre skal kunne forstaa. Der gaar en munter Tone gennem Bogen, og Beretningen om Familien paa Gilje er dog saa sørgelig. Det er en Hverdagshistorie om to unge Piger, som ingen Lykke naa'r i Livet.

Naturligvis svarer Arten af det Indtryk, Bogen gør, til den Plan, hvorefter den er skreven. Lie har villet give et Forgrundsbillede.

Lie er som Iagttagere klog og koldblodig. Han har set meget, hans Sprog er roligt, som Forfatterindividualitet er han vokset betydelig i de sidste Aar. »Adam Schrader«, »Livsslaven« og »Familien paa Gilje« betegner en Udvikling i Romanskrievning af udmærket Art. Der er nu et Indhold i hans Ord, som hæver ham over det ikke helt ægte, blødt virtuosmæssige, som han i sine Fortællinger fra Nordland og i Søhistorierne havde slaaet sig til Ro med. »Familien paa Gilje« er det mest modne af hans Arbejder, og det er det ikke mindst ved sin Begrænsning. Han har ikke villet give mere, end hvad han tilforladelig vidste; Kaptejnen og hans Frue, Livet paa Gilje er ham nærværende som hans eget Jeg, de unge Menneskers Forhold staa ham fjærnere,

de er derfor kun i anden Række Bogens Indhold. Men han misforstaar intet, af hvad de unge foretager sig; i den Fortoning, hvori de i Bogen forekomme, læser man sig en Skæbne til, som nøje svarer til de givne Anlæg og Vilkaar. Der er endog her noget ubarmhjærtigt i Lies Respekt for Forholdenes Følger. Grips og Inger-Johannas bitre Nød lægger en Sorg ind i Bogen, som man er ved at tro, at man kunde have været sparet for; men Lie har gjort Prøve paa sin Opfattelses Rigtighed ved i sidste Kapitel at vise, hvad Grip er bleven til, nogle og tyve Aar efter vi først lærte ham at kende som varmblodig og opvakt Student. I det lille Optrin, som foregaar i Landhandlerens Bagværelse, røber Lie et psykologisk Skarpsyn, som afvæbner enhver Indsigelse: saaledes maatte det gaa Grip. At Inger-Johanna klarer sig saa pas vel, som hun gør det, er mindre overbevisende, men saa er den elskværdige, altid hjælpsomme Thinkas hyggelige og velnærede Forfald som Fogdens nemhaandede Hustru med den evige Roman i Skødet desto mere sikkert og sandt.

Men i Forgrunden breder den svulmende Skildring af Livet paa Gilje sig. Noget mere levende findes ikke i nordisk Literatur. Jeg slaar tilfældig op paa femte Kapitels Begyndelse:

Kaptejnen var i et forfærdeligt Humør, det drønedes i Dørene hele Formiddagen.

Ved Middagstid var der et lummert Pusterum, hvorunder Jørgen og Thea [de to yngste Børn] sad med Øjnene ned i Tallerkenen, højst forsigtige for ikke at give nogen som helst Anledning til en Udladning.

Frugten af Jørgens bedste Bestræbelser for at gøre sig ubemærket var imidlertid som vanligt mindre heldige. Under Suppen kom han til at slurfe lydeligt i ét Væk af Skeen, — hvilket førte til et tordnende:

„Slurf ikke som en Gris, Gut!“

Efter Middagen følte Kaptejnen med ét Nødvendigheden af at fuldføre nogle Beregninger paa en Kort- og Opmaalsforretning, der havde ligget siden i Høst.

Og nu var det ikke raadeligt at komme Kontoret for nær; han var næsten indiansk lydør for den mindste Larm og aldeles vild fra sig, naar han forstyrredes . . . osv.

Det er en Prøve, som er valgt i Blinde og vel et af de mindst fyldige Steder; men tag et af de forskellige Besøg, tag Slagtningen, tag Samtalerne mellem Doktoren og Kaptejnen, naar de sidder til langt ud paa Natten ved Toddybrædtet, tag de økonomiske Forhandlinger i Huset, tag Ola i Stalden og Student Grip, som uden en Skilling i Lommen kommer strygende fra Høj-

fjældene, tag endelig Kaptejnens sidste Køretur, da gamle Svarten bliver staaende i Vejen med Tømmerne helt ned over Forbenene, vender Hovedet og forundret ser paa sin Herre, som ligger død bag over i Karjolen — det er Malerier, som er lige saa rene i Farverne som Werenskiolds, lige saa personlig vederhæftige og overrørende andres i Livagtighed.

Gamle Fruen har Lie tegnet med stor Kærlighed, som han har set hende, men der synes her at mangle en sidste Fuldendelse. Der er noget i denne sammensat kuede Natur, som ikke ret vil løsne sig fra Lærredet, man beholder et Spørgsmaal tilbage, om hvor hendes Elskværdighed begynder, og hvor den ender. Hun interesserer i højere Grad end Kaptejnen, fordi hun er en finere Natur, men i samme Grad ens Videbegærlighed stiger, i samme Grad drager hun sig bort fra den sidste Forstaaelse. Lies Kunst har her ikke fuldt slaaet til, den er noget mindre haandfast i sin Fremgangsmaade over for hende, end man kunde ønske. Imidlertid er Billedet af Fruen god Kunst som alt i denne Bog.

Det skulde vel i det hele være det, man maatte indvende imod »Familien paa Gilje«, naar man vilde anke over noget, at der er mere Liv end Styrke i den, mere slanke Muskler end spændte. Det er nu imidlertid saa Lies Ejendommelighed, han er ikke senestærk som Bjørnson og ikke skarp elegant som Kielland, han er sig selv, den yngste — ikke i Aar — af de tre, den elskværdige blandt Norges livskraftige Forfattere.

E. SKRAM.

H. Schwanenflügel: „Oldtidens Kulturhistorie i sine Faser“.

(A. F. Høst & Sønns Forlag.)

I Aaret 1744 udgiver Voltaire sine »nouvelles considérations sur l'histoire« og i 1763 sit »essai sur les moeurs et sur l'esprit des nations«. Det er disse Skrifter, der grundlægger Kulturhistorien som Videnskab; det første giver Teorien, det andet udvikler den videre og anvender den. Det er smukt, at det er forrige Aarhundredes store Frihedskæmper, der er Fader til Videnskaben om det menneskelige Arbejdes Udviklingshistorie. Og det er naturligt, at det er paa

det Tidspunkt i Aandslivets Historie, da Læren om Forholdet mellem Samfundsrettigheder og Samfundspligter opstilles, at man vender Blikket mod Samfundslivets Udvikling. Voltaire siger: »Det vil maaske snart gaa med Maaden at skrive Historie paa, som det er gaaet med Naturvidenskaben; de nye Opdagelser har omstyrtet de gamle Systemer. Man vil ønske at lære Menneskeheden at kende* i den interessante Detail, som nu til Dags danner Naturfilosofiens Grundlag.« Han udvikler, hvordan man med Omhu fortæller, hvor naar et Slag er leveret, aftrykker Traktater, beskriver Kroningsfester og Gesandters Indtog uden at glemme hverken deres Schweizere eller deres Lakajer. Det er godt, at der er Bøger om det, men, siger han, »efter at have læst 3—4000 Slagbeskrivelser og Indholdet af nogle hundrede Traktater, fandt jeg, at jeg ikke vidste videre meget mere end før. Jeg fik kun Begivenhederne at vide. Jeg kendte ikke Franskmænd og Saracener, fordi jeg kendte Slaget ved Poitiers, saa lidt som jeg kendte Tartarer og Tyrker af Tamerlans Sejer over Bajazet« . . . »Man forsømmer for alle disse Ting Kundskaber af en mere tydelig og mere varig Nytte. Jeg vilde gjerne vide, om Spanien var rigere før Amerikas Erobring, end nu; hvor meget større dets Befolkning var paa Karl den femtes Tid end paa Filip den fjærdes; hvorfor Amsterdam for 200 Aar siden havde knap 20,000 Indbyggere og nu til Dags 240,000; om det er sandt, at Jorden var tættere befolket for 2000 Aar siden, end den er nu. Det er Ting, som den vil vide, der læser Historien som Borger og som Filosof. Og han vil ikke nøjes hermed; han vil undersøge, hvad der har været et Folks Grundfejl og dets herskende Fortrin; hvorfor det har været mægtigt eller svagt til Søs, hvorledes og til hvilken Grad det er blevet rigere i det sidste Aarhundrede. Han vil vide, hvordan Videnskab, Kunst og Industri har formet sig; han vil følge deres Fremgang og deres Vandring fra ét Land til et andet. Sædernes og Lovenes Udvikling vil være hans Hovedstudium. Saaledes vil han lære Menneskenes Historie at kende i Steden for at kende en ringe Del af Hoffernes og Kongernes.«

Med disse Ord tegner Voltaire, som allerede Lessing saa' det, Sporene for en ny Betragtning af Historien. I Steden for Fyrstehistorie vil han have Folkehistorie, i Steden for Bataillers Historie Ideers Historie. Dette nye Synspunkt breder sig ud over Evropa eller snarere vel, ud fra Tidsaandens fælles Retning opstaar det selvstændigt paa flere Steder. Justus Möser, den be-

gejstrede tyske Folkeven, udarbejder sin »osnabrückische Geschichte« i den samme Aand, og efter ham følger M. J. Schmidt, Schlözer, Johannes v. Müller og mange flere. Synspunktets Berettigelse var indlysende, dets Frugtbarhed fremgik af denne Rigdom paa Arbejdere i dets Aand. Og selv om man i den følgende Tid blev vel filosofisk og overalt mente at kunne udfylde Overleveringens Huller med frie Ræsonnementer, Skridtet var gjort, den kulturhistoriske Betragtning trængt igennem.

Men efterhaanden som nu den historiske Videnskab er skreden frem, har den almindelige Historieskrivning mere og mere stræbt at give Folkenes Historie. Naar Lærebøgerne til Skolebrug undtages, som med sejt Udholdenhed holder fast ved kun at fortælle om Konger, Krige og Fredslutninger, saa vil man kun sjældent finde Fremstillinger af den almindelige Historie, i hvilke det kulturhistoriske Element ikke spiller en fremtrædende Rolle. Og det Spørgsmaal kunde da opstaa, om ikke den almindelige Histories fremtrædende kulturhistoriske Tendens kunde overflødiggøre den almindelige Kulturhistorie. En rent metodisk Undersøgelse af dette Forhold vilde derfor maaske have sin Betydning, om den end i en Anmeldelse kun kan gøres i al Korthed. Spørgsmaalet bliver dette: naar den almindelige Historie fra Fyrstehistorie bliver Folkehistorie, saadan som Bevægelsens Retning peger hen imod, har den saa optaget Kulturhistorien saaledes i sig, at denne dermed er overflødiggjort; eller har Kulturhistorien et særligt Omraade for sig, der til alle Tider vil bevare dens Særstilling? Med andre Ord: er Kulturhistorien en Betragtningssaaede af Historien eller er den et Fag inden for den? For at kunne besvare dette er det nødvendigt at have en Definition af, hvad Kultur er. Jeg tror, det vil være nogenledes fyldestgørende at bestemme Kultur som Resultatet af det menneskelige Arbejde paa alle Omraader. Uden Arbejde ingen Kultur. Naar vi siger, at et Folk staar paa et højt Kulturstandpunkt, mener vi, at det samlede aandelige og legemlige Arbejde, der er udført hos det, er betydeligt i Forhold til vort. Og ethvert Arbejde, selv det laveste Folkeslags mest ufuldkomne, er et Kulturprodukt, vidnende om et Kulturstandpunkt. Kulturhistorien bliver altsaa Historien om det fremadskridende menneskelige Arbejdes Resultater og de Former, hvorunder det bevæger sig. Det vil sige, Skildringen af Samfundstilstandene til de forskellige Tider er dens Opgave, og herved holdes den skarpt ude fra den almindelige Historie, ti dennes

Opgave er det at skildre Begivenhederne i deres Rækkefølge og Sammenhæng. Begivenhederne til den almindelige Historie, Tilstandene til Kulturhistorien, det er Resultatet. Det viser bedst Urigtigheden af den tit fremsatte Sætning, at al Historie bør være Kulturhistorie. Det sondrer mellem Omraaderne uden at forurette nogen. Paa denne Maade vil den almindelige Historie til enhver Tid kunne befrugte sin Fremstilling af Folks og Rigers Historie med Kulturhistoriens Resultater uden derfor at blive til Kulturhistorie og omvendt.

I en Literatur saa fattig som vor paa almindelige kulturhistoriske Værker kan det synes utaalelig doktrinært at anlægge en saa ideel Maalestok. Sondringen kan heller ikke fordres gennemført, men en Bestræbelse imod den skal spores. Men ved Gennemlæsningen af Schwanenflügels »Oldtidens Kulturhistorie« paatrængte der sig mig en Del Bemærkninger, som efterhaanden fortættede sig til en væsentlig metodisk Indvending, og som Indledning til den maa de foregaaende Bemærkninger gælde. Det er ikke muligt at gennemgaa et saa omfattende Værk i alle Enkeltheder; det er en Selvfølge, at de forskellige Punkter vil stille sig forskelligt for hver enkelt studerende. At kritisere er saa let, at producere langt sværere og ulige mere fortjenstfuldt. Og denne Bog, der i saa mange Henseender yder noget godt og nyttigt, er der al mulig Grund til at begynde med at takke Forfatteren for.

Det er en stor og vanskelig Opgave, han har sat sig. »At skrive Oldtidens Historie,« siger Voltaire, »det er, synes jeg, at samle et Par Sandheder og tusende Løgne.« Ser man, hvordan hans samtidige, Rollin f. Eks., i sin Historie tager for tilforladelig Sandhed Herodots Fortælling om Rhampsinit og Tyvene, som nu optages i Samlingerne af gammel-ægyptiske Romaner, eller den om Kong Nubis og hans Dronning, saa forstaar man Berettigelsen af disse Ord. Oldtidens Historie blev længe taget, som Oldtidens Forfattere skildrede den; man saa' med deres Øjne; hvad Herodot, hvad Thukydid, hvad Tacitus havde sagt, maatte være rigtigt; man gøs for de store Navne som for ufejlbare Paver. Naar Herodot sagde, at der drog 2 Millioner Persere mod Grækenland, og at de drak alle Thrakiens Floder ud, var det ikke utroligt, ti Herodot sagde det, og han maatte jo vide det bedst; naar Curtius Rufus fortalte om Alexander, at han efter Gazas Erobring bandt Liget af Byens Kommandant Betis bag sin Vogn og slæbte det rundt om Staden, som Akilleus havde gjort ved Hektor, saa tænkte man

ikke paa, at det efter hele Alexanders Karakter og Liv var lidet sandsynligt, at han i sligt vilde efterligne Akilleus, mens Retorskolernes Deklamationer utvivlsomt gennemførte slige Sammenstillinger i alle Enkeltheder uden Hensyn til historisk Sandhed; nej, saa havde Alexander slæbt det Lig efter Vognen. Thukydid sympatiserede, skønt Aristokrat, i alt væsentligt med den perikleiske Politik og fremstillede den peloponnesiske Krigs Historie ud fra dette politiske Stade; det undersøgte ikke kritisk, men akcepteredes. Og saa fremdeles. Vi er naaet langt videre nu. Niebuhrs historiske Kritik har snittet alle Sagnene bort fra den ældste romerske Historie (se Schwanenflügel S. 313—16); hans Disciple har anvendt hans Principer videre. Ogsaa paa Oldtidshistoriens Omraade trænger den moderne historiske Kritik frem, sonderer først mellem ældre og yngre Kilder, og undersøger saa hos hver Forfatter hans personlige Stilling over for de Forhold, han skildrer, og den Tillid, der derfor kan skænkes ham. Men endnu er Troen paa Forfatterne for stor. Grunden dertil er vel dels den, at der om hver Periode væsentlig kun findes én Forfatter, men sikkert ogsaa den, at, naar man beskæftiger sig med dem, kommer man uvilkaarlig til at interessere sig levende for dem som Skribenter og fanges af dem langt mere end Historikeren ellers i sit Syn bindes af sine Kilder, fordi disse Kilder her ere historiske Kunstværker af første Rang. Schwanenflügel er Eksempel derpaa. Noget af det smukkeste ved hans Bog er hans varme Kærlighed til Oldtiden, hans Begejstring for dens Forfattere. Man mærker, hvilken Fryd det er ham at citere dem. Men saa faar han ikke ret sit Syn skilt ud fra sine Kilders. Et Eksempel herpaa er Afsnittet »Aristofanes og hans samtidige«. Han fordyber sig her i en Undersøgelse af Aristofanes's Forhold til Sokrates og Euripides, som fremdrager mange gode Enkeltheder, og hvis Resultat: »de af Aristofanes's Komedier, der behandle historiske Personer, besidde intet personalhistorisk Værd« har sin Interesse i Literaturhistorien, men hvis Fejl paa dette Sted er den, at den slet ikke forsøger fra de aristofaniske Misforstaaelser og Forvrængelser, fra den euripideiske filosoferende Liberalisme at søge tilbage til Meninger, Tilstande, Forhold i Folket, som de udgaa fra eller opponere imod. Han stiller dem kun i Forhold til Forfatternes Karakter. Men det bliver en Skildring af Individuer. Han er Æstetiker og han læser som saadan. Han er moderne og véd, at Literaturudvikling er Kulturudvikling, men han lader sig under-

tiden deraf forlede til at tro, at Literaturens Historie er Kultur-ens Historie. Et andet Punkt er Behandlingen af Perikles. Dennes personlige Omgangskreds lære vi at kende og disse Mænds Arbejder. Han skildrer smukt og levende det græske Teater under Opførelsen af Æskylos's Orestiadé og med det som Udgangspunkt den græske Tragedie. Fidias's vidunderlige Kunstværker føres frem for os; de samtidige Filosofers Doktriner udvikles. Alt det er endnu kun Literatur- og Kunsthistorie. Saa faa vi Perikles's Hjem at se og hans Samliv med Aspasia, og han selv føres frem og hans politiske Ide. Men hvor er det Folk, Statsmanden virker for? Vi vilde se den athenske Borger i Folkeforsamlingen, som Dommer og i Hjemmet; ordnende Statens Sager og styrende sit Hus og sin Bedrift. At der i Athen var 90,000 frie mod lavt regnet 300,000 Slaver og den Betydning, dette Forhold har, udvikles ikke. Skildringen af Aspasia repræsenterer en Skildring af den græske Kvinde, men jo mere Billedet udpensles, desto mere bliver hun, rent bortset fra den omtvistelige Korrekthed, til en Undtagelse i Steden for et Eksempel. Det Niveau, over hvilket hun hæver sig, fremstilles ikke. I hele dette Afsnit mangler Reliefet. Og med Hensyn til det skæbnesvangre Forhold til Forbundsfællerne, saa omtales det udførlig, og der udtales, at Perikles sikkert mente ikke at have noget at bebrejde sig her. Men dette personlige Skøn er ikke afgørende. Man kunde i en Skildring som denne have taget til Centrum Droysens Ord: »Das glückliche Schaffen einer nationalen, das vergebliche Suchen einer politischen Einigkeit ist die griechische Geschichte.« Et samlet Hellas, det er dog Ideen, der ligger bag ved, og Statsmændenes Værd kan maales efter deres Ævne til at hæve sig til hellensk Politik fra deres Kommunepolitik — man erindre, hvad Madvig plejede at gøre opmærksom paa i sine Forelæsninger, at Sparta og Messenien tilsammen ikke er saa store som Sjælland og Fyen. Set her ud fra er Perikles's Undertrykkelsessystem over for Forbundsfællerne lidet værdt.

Lad mig fremdrage et Afsnit endnu, den alexandrinske Tidsalder. Forfatteren har rigtig set Hovedtrækket i den hellenistiske Tids Karakter: dens Kosmopolitisme. Han ser den i Alexanders og Efterfølgernes Politik, i Filosofernes Lærebygninger, i Folkenes Liv. Men havde ikke en Skildring af hin vidunderlige Stad Alexandria og dens strømmende Folkeblending fra alle Verdens Lande, dens uforlignelige Pragt, dens Handels-

storhed her været paa sin Plads? Paa alle Folkelivets og Aandslivets Omraader findes her Træk, der falder sammen i deres Idé. Havde Forfatteren givet sig i Lag hermed, han vilde være bleven beriget med Tanker om denne Periode, der havde fyldiggjort hans Fremstilling. Han havde set, hvordan denne Menneskehedens Ide, der vokser op under Hellenismen, hvordan den ved sit Arbejde for at udlette Ordet »Barbar«, for at ligestille Menneskene lægger en Grund for Kristendommens Moral, ligesom den romerske Kejserkult, der forlanger en fælles Gud dyrket Riget over, baner Vejen for Kristendommen som Verdensreligion. Han havde set den aandelige Realisme, som han dygtig og udførlig udvikler stammer fra Aristoteles, den vilde han have set fortsætte sig som Realisme Perioden igennem paa alle Livets Omraader. Han vilde have sat Menanders realistiske Komædie i Forbindelse dermed og Theokrits Idyller; han vilde hertil have henført Ting som de episke Digteres Tilbøjelighed til i de mytologiske Digte at benytte Situationer af den mest hverdagsagtige Karakter, som naar Kallimakhos lader Hermes sværte sit Ansigt for som Bussemand at skræmme Gudernes Børn, naar de er uartige. Naturvidenskabernes, Geografiens, Handelens Opblomstring vilde passe derind; Kunstens Realisme i Valg af Æmner og i Behandling, som vi ser den kopieret i Pompejis Væggemalerier — han vilde ud af alt dette have faaet et Billede, endnu rigere og fyldigere end det, han har udkastet. Og han vilde herved være kommen ind paa en af Kulturhistoriens interessanteste Opgaver, Undersøgelsen af, hvorledes en Periode udvikler visse særlig fremspringende Karaktermærker paa alle Kulturens Omraader og hvordan saa nogle visne, mens andre optages og fortsættes af den følgende Periode.

Jeg har i det foregaaende udelukkende omtalt den første Del af Schwanenflügels Værk, Grækenland. Endskønt der ingen Tvivl er om, at hans Herredømme over Stoffet er vokset efterhaanden, som Arbejdet er skredet frem, saa er Fortrin og Mangler dog gennemgaaende de samme. Det er en Bog skrevet med en inderlig historisk Interesse, med frisk, livfuld Fordybelse i Æmnet, med klare, oplysende Skildringer. Men de Indvendinger, det foregaaende samler sig til, er: for megen Dvælen ved Personerne, for liden ved Tilstandene; for stærk Fremhæven af Literaturen paa de andre Kulturfaktoreres Bekostning, af hvilke enkelte som Handel og Retsvæsen saa godt som helt forbigaaes; endelig ikke tilstræk-

kelig Indskærpen af de forskellige Perioders Særmærker. Det er Mangler, som stammer fra, at Kulturhistoriens Begreb ikke er opfattet omfattende nok.

Var Bogen fra først af metodisk disponeret, saa havde selve Planen bundet Forfatteren til større Fuldstændighed. Nu er der meget, der mangler; der er ogsaa mange fejlagtige Enkeltheder. Og selve det kulturhistoriske Synspunkt er ikke gennemført. Det har her som altid hævnnet sig at bygge efter en uklar Plan.

E. SLOMANN.

J. C. Schiødte

1815—1884.

I.

Høj over Bryst og bred over Skulder
syntes for hundrede Aar han bygt,
Elsker af Klang og Hader af Bulder,
vandred han Vejen saa stolt og trygt.
Stolt: ti han følte, han meget formaaede
ved Tankens ustandselig sprudlende Elv;
trygt: ti han vidste, at Maalet han naaede
ved Ævnen til haardt at skole sig selv.

Vidskabens Gaard laa for ham, men Grøfter
Port og Stakit vilde holde ham ude,
Grøften han sprænger og Portfløjen løfter,
Tralværet brister som Glar i en Rude.
Dysten forløb uden ramlende Larm,
han var for stærk til at være ubændig,
og paa hans muskelsvulmende Arm
sad der en Kunstnerhaand let og behændig.

Hallerne klang ved hans taktfaste Skridt;
Indtog han holdt med en kongelig Pande,
rejste et Alter af Kundskabs Granit,
Lyset spilled paa fintslebne Rande.

II.

Til Livets dunkleste Gange
 trængte hans forskende Ørneblik,
 hvor Nervens usynlige Slange
 de sælsomme Veje gik;
 hvor Livets Kildespring gemmer
 i Safters sagte rislende Flud,
 Spiren til Formen, der folder
 saa skønt sig i Lyset ud.

For ham den ringeste Larve
 rummed en Verden saa rig og stor;
 hver Form, hvert Strøg af en Farve
 han stævned for Dommens Bord.
 Med Strænghed tvang han de stumme
 Aander opad til Dagens Liv,
 og Tryllestaven, de lystred,
 var Forskerens blanke Kniv.

Selv den, der, som jeg, ukyndig
 stirrer hen ad et Blad fra hans Haand,
 kan skimte en stor og myndig
 Bygmesters Kunstneraand.
 Det er, som Øjet blev fanget
 i Tempelhallens myldrende Skov,
 hvor Leddene støtte hverandre
 efter den strængeste Lov.

Ja, overalt, hvor han bygged,
 han rammed forsvarlige Pæle ned,
 saa Værket syntes betrygget
 for Tid og for Evighed.

Og mangen en Bro, der slynged
 i Luften saa flot sin Bue alt,
 han blæste paa med sin Aande
 — og ned den i Stumper faldt.

III.

Og hvilket Langsyn over Aandens Vidder!

Jeg ser og hører ham endnu. Han sidder
 deroppe paa sin gamle Kvist
 og lytter til, hvad os paa Hjærtet ligger.
 Hver af os i hans Rige er en Tigger,
 og han er Herremand i vort.

For ham er hele Kunstens Felt,
 Historie og Sprog befarne Egne,
 hvor ogsaa han har boet i Rejsetelt
 som næsten alle Vegne.
 Men hændes det en Gæst at snakke sort,
 naar ej han har mod taaget Drøm sig varet,
 saa lukker Øjet sig bag Brilleglaret,
 og Smilet stryger haanligt langs hans Mund.
 Ti Klarhed, Sandhed er hans Væsens Grund,
 enhver løsagtig Flane,
 hvert leflende og selvsygt Halvgeni
 foragter han af gammel Granskervane.
 Men véd du, hvad du vil,
 og mærker han, du alle Kræfter fæster
 paa klart bevidste Maal, da kan hans Stemme
 lyde som Klanger af et fuldt Orkester,
 der muntret dig til Kampens Vovespil
 med Fynd og Klem, som aldrig du kan glemme.

Han elsked hvert et Gode, Livet har,
 tog for sig bredt af Livets rige Gaver,
 en Renæssance-Mand med Hjærnen klar
 selv paa en Vandring i Alcinas Haver.

Den fine Rose

han nød som Kender, men han vraged ej
 en saftfuld Plante fra en Mose,
 den vilde Blomst fra Randen af en Vej.
 I Sympatiens vide Fang han rummed
 en ædel Vin, som højt i Bægret skummed
 og dagligt Grovbrød uforfalsket, sundt,
 og store Tanker, som var faa forundt
 at følge med, og Spas i drøjest Stil.

Jeg ser endnu hans store aabne Smil,
 der blottede hans Tænders fulde Række.

Og stundum sad han blandt os ved en Fest
 for én, der buden var som Hædersgæst,
 fordi han fremmest stod i Striden;
 ja selv da Soten rased i hans Krop,
 han mødte end og raged mægtig op
 som Fanebærer i en Trop,
 der straks med Bifaldssalve Gubben ærer.

Han var en stovt, en herlig Fanebærer!

Paa Smertens Leje lagt, med Heltestyrke
 den visse Død han stift i Øjet saa'
 og uden Rædsel for det dybe Mørke
 kun med et Suk mod Luftens rene Blaa.
 Han var ej formet af det vege Stof,
 ej fra sin Livskrafts Stade blev han drevet;
 han gentog paa sin Dødssæng: Jeg har levet
 og jeg vil dø som Filosof.

IV.

Længe han stred, og haardt han led,
gik Smertens bitreste Veje.
Det var med Møje at Døden sled
Livet ud af dets mægtige Leje.

Kærlighed lagde sin Haand saa blød
paa Forskerens kolde Pande,
Varme den ned til Hjærtet gød,
Ømheds Vælde han dybt maatte sande.

Derfor til sidst fra hans Hjærte klang
længe urørte Strænge,
Taarer sig néd ad hans Kinder tvang
som Kildebrud paa det stenede Vænge.

Smerteløst ramte det sidste Hug,
medens han blunded i Dvale.
Kærlighed fanged hans sidste Suk
græder nu tyst som Duggen i Dale.

S. SCHANDORPH.

S e l v m o r d .

(Et Fragment).

Det var en April Eftermiddag ude i Amaliegade.

Tre Personer — to Damer og en gammel Herre — sad og drak Kaffe i et elegant møbleret Værelse.

Den ældste af Damerne, den smukke, endnu meget ungdommelige Fru Falkenberg — Ministerens (Højesteretsadvokatens) Enke — havde kastet sig magelig tilbage i sin »Amerikaner« og gyngede.

Lige over for hende sad paa en lav, polstret Stol Advokatens Fuldmægtig, Andreas Ipsen, medens Datteren, Ingeborg, havde taget Plads henne i Vinduesfordybningen med en Bog, halvt bortvendt fra de andre.

Samtalen holdtes i Gang af Fruen og den lidt aandsfraværende Ipsen, hvis røde, guldbebrillede Øjne hemmelig skævede efter Foden og det lille Stykke Ben, som Fru Falkenberg ufor-sigtig viste ved sine gyngende Bevægelser.

Det var ligegyldige Ting, der taltes om.

Ingen af dem tænkte paa, at det den Dag netop var fire Aar siden, at Falkenberg havde givet sin sidste, udsøgte Diner, den, der kostede ham Livet.

En stolt Dag havde det for øvrigt været for Ministeren. I en glimrende Forsvarstale havde han om Formiddagen oppe i Tinget imødegaet Oppositionens Angreb paa Regeringens Skat-

telov. Hele København jublede. Efter Middagen mødte Studenterne med Fane, Sangforening og Begfakler.

Uden Overtøj, blussende af Mad, Vin og Selvfølelse, var h. Eksel. traadt ud paa Balkonen for i varme, begejstrede Ord at takke »Minervas Sønner«, — ja, han vovede at sige alle Medborgere, — for den ufortjænte, overraskende Hyldest, der var bleven ham til Del.

Men den kolde Aprilluft, Middagsstemningen og Château-Vinene blev Aarsagen til et apoplektisk Tilfælde.

Faa Uger efter var han død.

Fru Anna Falkenberg havde grædt paa Døds- og Begravelsesdagen, var for Resten bedrøvet i knap fjorten Dage og begyndte saa at leve op igen.

Savnet kunde ikke være stort. De to havde aldrig været meget for hinanden: han havde haft begge Hænder fulde af private og offentlige Hverv, hun havde været optaget af Selskaber, Koncerter og Toiletter, især af det sidste. Hvad den lille Fru Falkenberg havde haft paa lige fra hendes urimelig smaa, franske Støvletter til den fantastiske Strudsfjederhat var den Gang lige saa omtalt, som f. Eks. Advokatens berømte Indlæg i den Gribbenhjælmske Arvesag. Kun et eneste Skaar blev der i Fruens glade Tilværelse — »de dumme Pengehensyn«.

Falkenberg efterlod sig uagtet sine betydelige Indtægter ikke stort mere end den rentable Gaard i Amaliegade, som de beboede, en Livrente til Moder og Datter og en saare ubetydelig Landejendom i Jylland. Ikke desto mindre blev Minister-Enken af Alverden anset for hovedrig. Hun smed om sig med Penge; og med sin Lyst til at gøre Opsigt, smigrede det hende, at man talte om hendes Ekstravagancer. Men hendes Omgangskreds vedblev ikke at være den samme, som medens Falkenberg levede. Lidt efter lidt blev de politiske Notabiliteter og andre Stormænd, der tidligere havde kastet Glans over Huset, borte, og tilbage blev kun en Flok af Herrer, yngre og ældre, — personlige Beundrere af Fruen og hendes Datter. Alt som Tonen nu blev friere, for-

svandt ogsaa Damerne. De havde paa deres Side altid fundet Fru Falkenberg koket, forfængelig og ubetydelig, og hun havde ikke kunnet afvinde deres Samtaler Interesse.

Lige over for al den Ødselhed, Fru Falkenberg udfoldede, holdt Andreas Ipsen vel i Begyndelsen igen — Ipsen, der havde været Advokatens højre Haand, var ved Testament indsat til at bestyre Hustruens Pengesager — Huset burde indrettes paa en anden Maade; at vedblive saadan var den sande Ødelæggelse, sagde han. Men Fru Falkenberg lod sig ikke sige; hun forstod altid at vinde ham, og det saa' ud, som om hun kunde vikle den gamle, stive, snusfornuftige Forretningsmand med det vindtørre Ansigt under den afblegede Paryk om sine Fingre. Ipsen vidste altid Udvej, naar hun kom for at søge Hjælp, og for hver Gang han reddede Fruen — og han reddede hende mindst én Gang hver Maaned — blev han uundværligere. Det varede ikke længe, før man var sikker paa at finde hans bløde, graa Hat og graa Frakke paa hvad Tid af Dagen, man end kom. Rig ved Arv levede han nu kun for sin Kobberstiksamling og sin Principals Enke. Han, der ellers var Forsigtigheden selv, rejste paa Fruens mindste Vink straks Penge. Der gjordes Prioritetslaan i Ejendommen i Amaliegade, som ved Advokatens Død næsten havde været ubehæftet. Og Fru Falkenberg, der ikke havde Begreb om Penge og Penges Værd uden for saa vidt som de var hende nødvendige for at hun kunde nyde Livet, var sluttelig af den Anskuelse, at denne Gaard var en uudtømmelig Guldgrube; man behøvede kun at sætte Spaden i Jorden, eller rettere sit Navn under en eller anden Lap Papir for stadig at kunne se Guldet rulle gennem sine Fingre.

Undertiden forsøgte Ipsen at gøre hende begribeligt, at det ikke kunde vedblive at gaa paa denne vanvittige Maade; men dels slog Fruen det altid hen i Spøg, og dels stod Tonen, hvori han gjorde sine Meddelelser, saa lidt i Samklang med Ordene, at hun ikke rigtig kunde tro, at det var alvorligt ment fra hans Side. Vel vidste hun, at hun allerede var i Gæld, men, naar

Ipsen alligevel altid skaffede Penge, kunde den Ting vel ikke være saa farlig endda. Ingeborg var jo desuden smuk, hun vilde nok gøre et godt Parti; og hun selv da! havde hun ikke ogsaa Chancer?

I sin Opførsel mod Husets Damer havde Ipsen altid været ærbødig. Alligevel var han Ingeborg i høj Grad imod. Hun, der i Pengesager ikke var i Besiddelse af Moderens Fortrolighed, og som derfor ikke forstod hans Uundværlighed, saa' i ham kun den underordnede, Papas Fuldmægtig, der var gjort af et helt andet Stof end hun og hendes.

I den allersidste Tid var der dog sket en paafaldende Forandring med Ipsen; hans Optræden var bleven langt sikrere, ja, han havde endog oftere slaaet paa sin Magt. Ærbødigheden var vegen for en vis brutal Fortrolighed.

Det var kort efter dette Omslag, at de tre den omtalte April Eftermiddag sad og drak Kaffe sammen.

»De kan nu sige, hvad De vil«, sagde Fruen, medens hun tændte en ny Cigarette, »Uniformen klæder det blege, melankolske Ansigt med de sværmeriske Øjne udmærket. Der er noget »je ne sais quoi« ved ham.«

»Men jeg véd det«, afbrød Ipsen, »der er noget sødligt, vammelt ved ham. Ja, om Forladelse jeg udtrykker mig saa stærkt; men det er min uforgribelige Mening. For Resten er han en Laban! Har jeg ikke Ret, Frøken Ingeborg?«

»Han ser distingueret ud og danser fortræffelig«, svarede Ingeborg kort, vendte ham helt Ryggen og gav sig til at læse. Ipsen bed af et Stykke Sukker og drak Kaffe til. Ingeborgs Bevægelse fulgte han med et spottende Blik, men han sagde ingenting.

»Naar De har saa meget imod ham«, fortsatte Fruen, idet hun koket, hver Gang Gyngestolen gik frem, bøjede sig mod ham og lo, »saa skal han heller ikke inviteres; synes du vel, Ingeborg?«

»Det bliver din Sag, Mama, det blander jeg mig ikke i. Men danse godt gør han. — Giv mig en Draabe, Mama!« Og hun rakte sit Likørglas frem.

»Tag dig i Agt, det er den anden.«

Ingeborg lo og drak sin Chartreuse.

»Du glemmer nok, jeg gaar i mit attende Aar, Mama. For Resten skulde du nødig tale med, du er jo meget værre end jeg! Du kan være vis paa, jeg saa' nok, hvorledes du drak smaa Privatglas med dem alle sammen i Gaar Middags.

»Ja men derfor har jeg ogsaa min Hovedpine i Dag, min Pige. — Aa, gode Ipsen, ræk mig Eau de Colognen.«

»Meget gærne. Skal jeg hælde?«

»Tak, altid galant.«

Ipsen rejste sig, gik bag om Gyngestolen, bøjede sig lidt dybere ned over hendes Hoved end nødvendig, hældte og pustede langsomt paa Issen.

»Aa, det er dejligt!« sukkede hun.

»Skaf Frøken Ingeborg bort; jeg maa nødvendigvis tale med Dem alene endnu i Dag!« hviskede han.

Fru Falkenberg drejede Hovedet, saa' forbavset paa ham og begyndte at tale om en Soirée, som hun vilde give i en nær Fremtid, — om hvem der skulde bedes, Anretningen, og hvad de skulde have paa. Fru Falkenberg fortalte, at hun og Ingeborg skulde være ens klædt — et Koketteri, som hun kunde tillade sig uden at tabe noget derved. Lyse Silkegazes Rober, rigt ophæftede med levende Roser; hun mørkerøde, fuldt udfoldede, Ingeborg lutter Knopper af gloire de Dijon.

»Men Ingeborg dog, vi har jo lovet at komme op til Frøken Nielsen i Eftermiddag for at prøve Kjole,« afbrød hun sig selv, rejste sig, ringede og gav Ordre til, at Johan skulde spænde for.

»Det var godt, jeg huskede det; det kunde være bleven en slem Historie. Du glemmer ogsaa alting. Klæd dig kun paa, min søde Pige! Jeg kommer straks. De følger os vel, Ipsen?«

Ipsen undskyldte sig med en Kobberstikauktion, som han ikke vilde forsømme, og Ingeborg saa' pludselig helt fornøjet ud. Næppe havde Ingeborg lukket Døren efter sig, før Fru Falkenberg udraabte:

»Herregud, Ipsen, hvad er der nu i Vejen? De har vel Penge til mig?«

»Nej, det har jeg rigtig nok ikke.«

»Men hvad skal jeg da gøre? Hør nu, lille, søde Ipsen, skaf nu Penge!«

»Det gør mig meget ondt, jeg forsikrer Dem, meget ondt, Frue, men jeg sér mig ikke i Stand til at opdrive flere.

Et stygt Udtryk, som Fru Falkenberg aldrig tidligere havde lagt Mærke til hos ham, blev tilbage paa hans Ansigt, efter at han havde svaret.

Da Ingeborg straks efter kom paaklædt ind, mente Moderen, at hendes Ildebefindende var taget til, og uagtet Ingeborgs Overtalelsesforsøg, paastod hun, at Vognens Rysten vilde gøre ondt værre; men Ingeborg skulde blot tage af Sted, ellers blev Kjølerne ikke færdige til rette Tid. Ingeborg maatte finde sig i at køre alene til Syjomfruen. Fru Falkenberg og Ipsen blev tilbage.

Der opstod en Pavse.

Fru Falkenberg gik hurtig op og ned ad Gulvet og bed sig i Underlæben. Ipsen beholdt sin Plads paa den lille, polstrede Stol, hvor han sad og lod Haanden langsomt og tungt glide ned over sit Ansigt.

»Sig mig saa, hvad den Hemmelighedsfuldhed skal betyde, Ipsen?«

Hun vedblev at gaa, medens hun talte.

»Hemmelighedsfuldhed, Fru Falkenberg? I den Tid, jeg har haft den Ære at være Fruens Konsulent i alle Deres Pengeaffærer, har jeg ikke kunnet undlade at gøre den lagttagelse, at De ikke gjorde Deres Datter meddelagtig i vore forskellige smaa Transaktioner; men skulde De i den sidste Tid have forandret Deres Anskuelse paa dette Punkt, saa er der fra min Side aldeles intet

til Hinder for, at denne Samtale opsættes, til Frøken Ingeborg er i Stand til at overvære den. Jeg bøjer mig fuldstændig for Deres bedre Indsigt og beder om Forladelse.«

»Nej, vist ikke, — vist ikke. Til Sagen, Ipsen, til Sagen!«

»Da jeg er nødt til i længere Tid at lægge Beslag paa Deres udelte Opmærksomhed, vilde jeg tillade mig at foreslaa, at De satte Dem, lille Fru Falkenberg.«

Og Ipsen trak Gyngestolen tæt hen til sig og indbød hende ved en Bevægelse til at tage Plads i den.

Det var første Gang, han havde tilladt sig den Fortrolighed at kalde hende »lille Fru Falkenberg«; men hun var for optaget af den forestaaende Samtale til at bemærke det. Hun satte sig tæt lige over for ham og iagttog spændt hans vissengule, rynkede Ansigt.

»Sér De«, begyndte Ipsen langsomt, idet han lagde to fladneglede, rødhaarede Fingre paa hendes Knæ. Det gav et Sæt i hende, men hun trak sig ikke tilbage. »Sér De, De havde paa-lagt mig — ikke sandt — at opdrive Penge. De erindrer — det er jeg fuldstændig overbevist om — at jeg i al Ærbødighed gjorde Dem opmærksom paa de store, næsten uovervindelige Vanskeligheder, det vilde have for mig. Hvis De ikke troede mig, — og jeg tror næsten ikke, De gjorde det, — er det ikke min Skyld. Nu vel, det har vist sig fuldstændig umulig.«

»Det er Deres Spøg, Ipsen, ikke sandt, gode Ipsen?«

»Mit Spøg! I en saa alvorlig Sag vilde jeg mindst af alle tillade mig at spøge. Deres Stilling, Fru Falkenberg, — det gør mig meget ondt, at jeg maa sige Dem det — Deres Stilling er uholdbar.«

»Hvad mener De med det?«

»Jeg mener«, sagde han og gav hendes Knæ et sagte Tryk med sine Fingre, inden han trak dem til sig, »at De er insolvent.«

»Det véd jeg ikke hvad er. Jeg forstaar mig jo ikke paa Forretninger. Det eneste, jeg véd, er, at jeg maa have Penge.

Pin mig nu ikke længere. De har jo altid hjulpet mig. Hvad De har tilraadet, har jeg altid gjort. Jeg har troet paa Dem, som paa Evangeliet. Skulde jeg have taget Fejl? Nej, De skal skaffe Penge, siger jeg. Huset og Godset er dog mit endnu, ikke sandt? — — Aa, vær nu god!«

Hun havde talt hurtigt og febrilsk; ved de sidste Ord, som hun i Modsætning til det foregaaende udtalte med sin blødeste og mest indsmigrende Stemme, bøjede hun sig hen over Ipsen og lagde sin Haand let paa hans Skulder. Men da hun opdagede det samme Udtryk i hans Ansigt, som for lidt siden havde været hende paafaldende, og nu parret med et lystent Blik i Øjnene, blev hun forskrækket og trak sig rask et Skridt tilbage. Var det virkelig den høflige, ærbødige Ipsen, der havde rejst sig og nu stod tæt foran hende og med en Stemme, der snærtede som Piskesmæld, svarede:

»Ja, det faar ikke hjælpe, De maa en Gang sættes ind i Status. Jeg har mange Gange forsøgt det — nægt det, om De tør —, men De har altid skudt det fra Dem. Nu skal De høre, om De vil eller ej. Jeg sagde, De var insolvent. Vil De heller have et andet Ord? saa »fallit« da. Véd De, hvad det er? Naa, det véd De dog, Gud ske Lov! Deres Smule Kapital er gaaet ad Helv — undskyld! Huset er saa behæftet, at der ikke kan optages en Døjt mere deri. Saa husker De nok den lille Veksel, stor 15,000 Rbdr. Den forfalder i Dag otte Dage; det har De vel ikke glemt? Den maa betales, forstaar De det. Men hvordan, og af hvem? Ja, der er jo den lille jyske Knaldhytte, det er sandt. Vil De maaske tilfredsstille Deres Kreditorer med den, hvad? Nej, det lader De nok være med, min søde Ven!«

Fru Falkenberg var bleven ligbleg. Med Anspændelse af hver Muskel rejste hun sig, hævede sin knyttede Haand mod Ipsen, som vilde hun slaa ham, men Armen faldt viljeløst ned; et halvkvalt Skrig undslap hende, og hun tumlede tilbage i Stolen, hviskende:

»Og saa vidt kunde De bringe mig!«

Hun bedækkede sit Ansigt med begge Hænder og hulkede Ipsen var maalløs. Han, der havde følt sig saa overlegen, maatte tilstaa for sig selv, at han var bleven bange, da hun løftede sin Haand mod ham. Forgæves søgte han at tale; Ordene blev stikkende. Han begyndte at mistvivle om sin Sejer. Tankerne løb vildt og han følte, at han behøvede Tid for at samle sig. Dog noget maatte der gøres, men hvad? Ingeborg kunde snart ventes hjem, og saa var Lejligheden uigenkaldelig tabt.

Der var bleven dødsstille i Værelset; hun hulkede ikke mere.

Han trak sin Stol saa nær hen til hendes, at han næsten berørte hende og greb begge hendes Hænder, som han fjærnedede fra hendes Ansigt. De sad nu lige over for hinanden, hans Hænder hvilede paa Gyngestolens Armlæner.

Fru Falkenbergs Ansigt var koldt og dødt, Munden fast sammenpresset; Øjnene stirrede udtryksløst frem mod Ipsen.

Saa nær havde han aldrig været hende. Blodet skød ham voldsomt til Hovedet, og Stemmen dirrede, da han begyndte:

»De miskender mig, Fru Falkenberg; De tager Fejl. Men De hører jo ikke paa mig! hvorfor stirrer De saadan? saa hør dog, hvad jeg siger!«

Hun rørte sig ikke; Øjnene syntes stadig uden Sekraft.

Men nu var Ipsen saa betaget, at han intet mere sansede.

Den Skranke, som Fødsel, Vane og sund Fornuft havde rejst imellem dem, havde allerede vaklet; nu styrtede den sammen med et Brag. Den ungdommelige Lidenskab, som den gamle Mand i Aaringer havde opsparet, forøget, kælet for og omhyggelig gemt for alles Blikke, lod sig ikke længer tøjle:

»De tager Fejl af mig, siger jeg. De selv har ødelagt Dem, og ikke jeg. Var det ikke mig, der vilde yaage over Dem? men De vilde aldrig høre. Hvad skulde saa jeg gøre, der elsker Dem, hører De? Men De er ikke ødelagt helt endnu; jeg vil redde Dem, jeg vil hjælpe Dem! for jeg elsker Dem jo; hører De ikke, at jeg elsker Dem. De hører jo ikke paa mig, De véd jo ikke,

hvad jeg siger! jeg véd det næppe selv. Jo, — jeg siger, at jeg længe, længe, endnu medens han levede, har elsket Dem. Han kunde bruge mig. Jeg er intet Fæ. Jeg sled, sled som et Bæst. Naturligvis! Men hvad skulde det føre til? Sér De: Afstanden, Fru Falkenberg, Afstanden! Minister! Storkors! og en fattig gammel Kontorist med Voksdugsmanchetter og Nankinsfrakke. Det var latterligt, ikke sandt? Ha, ha; ja, gu var det grinagtigt! men du skulde blive min. Anna, jeg vilde besidde dig, Anna, jeg vilde. —

Maaske havde Fru Falkenberg svagt fornemmet, at Ipsen sad foran hende og talte, men i saa Fald havde det været som i Drømme; Ordene susede hende forbi uden Sammenhæng, uden Mening; men hans vanvittig uhyggelige Latter havde som en skingrende Trompetfanfare kaldt hende paa Post; nu bragte Navnet »Anna« hende til at fare sammen; og Ipsen saa', at der kom Liv i Trækkene, Øjnene fik Udtryk, et mærkeligt Udtryk; han vidste, at hun hørte, ja slutte hans Ord.

»Jeg vilde gøre alt godt igen, vilde jeg; for jeg er rig; rig nok. De har ikke én, ikke en eneste, der vil gøre det for Dem, som jeg. De kan tro, jeg véd det; for De maa være omgivet af Rigdom og Stads; men det skal nok komme i Orden alt sammen — jeg har Pengene. Og Vekslen maa betales. De 15,000« — og nu bøjede han sig helt hen over hende og hviskede — »dem betaler jeg samme Time, som du — « Han kom ikke videre. Hun saa' ud, som skulde hun kvæles af Raseri, Ansigtet blev blaat, Øjnene røde, blodunderløbne; hun fór op, og i samme Nu følte Ipsen en svirrende, sviende Smerte paa Kinden. Med et Skrig og et Blik, der tydeligere end Ord sagde: »Du skal faa det betalt«, styrtede han med Haanden trykket mod Kinden ud af Døren.

Fru Falkenberg stod længe paa samme Plet som forstenet; til sidst faldt hun sammen, og da Ingeborg kom hjem, fandt hun sin Moder febersyg og uden Bevidsthed. Den tilkaldte, nærmest boende Læge, en Dr. Normand, frygtede for Nervefeber, men

hans Bekymring viste sig ugrundet. Allerede den følgende Dag gav Fru Falkenbergs Befinden ingen Grund til Uro.

For første Gang i Ingeborgs Liv optraadte hun selvstændigt: Da Dr. Normand om Aftenen forberedte hende paa, at Moderens Sygdom truede med at blive alvorlig, anmodede hun straks den unge Læge om vedblivende at tilsé Patienten, eftersom deres egen Huslæge, Prof. Møller var bortrejst. Hun kendte godt Dr. Normand af Omtale. Hun vidste, at han var bekendt, rigtig nok mere som Selskabsmand end som Læge, — men, enfin, Prof. Møller var heller ingen Heksemester. Der hviskedes om, at Normand var farlig for Damer. Naa, det var nu næppe rimeligt, saa grim, som han var. Men selv om saa var! Han var en udmærket Balkavaler og skulde spille ganske yndigt Violin.

Dr. Normand kom altsaa igen næste Dag. Fru Falkenberg var mat og medtaget; men hun havde ikke Spor af Feber. Da Ingeborg fulgte Lægen ud fra Sygeværelset, slog han paa, at Sygdommen efter al Rimelighed maatte have haft en psykisk Aarsag. Ingeborg kunde ikke give nogen direkte Oplysning. Normand gjorde forskellige Gisninger, som rent lægevidenskabeligt næppe gav noget Udbytte; men ved hans Spørgsmaal fik Ingeborg Munden paa Gled. Resultatet var en lang, underholdende Samtale, som begge i deres stille Sind gjorde sig til af at have tilvejebragt. Da Dr. Normand gik, ytrede han, idet han beroligende trykkede Frøken Falkenbergs Haand:

»Ja ja, Frøken, vær De saa kun ganske rolig. De skal se, det har næppe noget at betyde. Naturligvis er vi forsigtige! Vi lader Deres Fru Mama ligge endnu i Dag, selvfølgelig! Men et blødkogt Æg til Frokost og lidt stegt Fisk til Middag — maaske med lidt Kompot. — Deres Fru Mama spiser vel Kompot? — Naa, ja, saa tør vi nok risikere det. — Med Guds Hjælp, det gaar nok! Men pas ogsaa paa Dem selv, Frøken! vi maa have Farve i Kinderne. De trænger til noget styrkende. Hvad mener De om en fransk Boeuf og et Glas Portvin? Jeg ser her ind hen imod Aften. Naa, farvel da.«

Det var en Læge efter Ingeborgs Smag. Hvad havde de ikke alt faaet talt om i det Kvartér! Gud véd, om det ikke næsten var en halv Time, han var bleven? Hun troede det næsten. Om Moderens Sygdom havde de talt, om Karneval, om Lægevidenskabens nuværende Standpunkt og om St. Heller og Ernsts »pensées fugitives.«

Indbydes maatte han nu. Gud véd, om Mama ogsaa vilde komme til at synes saa godt om ham? De maatte spille Duetter sammen. Grim var han, det lod sig ikke nægte, men hvad gjorde det? Hun kunde ikke begribe, hvorfor man altid skulde have saadan en kedelig, gammel Læge. Dette her var dog noget helt andet, end Prof. Møllers evindelige: »Naa, lille Ingeborg, er Maven i Orden?« Han skulde bare passe sin egen Mave, den kunde vist trænge til det. Møller saa' jo ud som lutter Mavepine.

Hun blev afbrudt ved at Moderen lod hende kalde. Fru Falkenberg vilde staa op, hun kunde ikke udholde at ligge længere.

»Hør nu, bedste, søde Mama, Dr. Normand har jo paa det strængeste forbudt dig at staa op i Dag.«

»Sig mig, Ingeborg, har du nogen Sinde oplevet, at jeg gjorde, hvad Møller sagde? Hvorfor skulde jeg saa bryde mig mere om den Grimrian?«

»Ja, jeg kan ikke holde paa dig, Mama; men det er meget urigtigt af dig. Du skulde blive liggende, saa vi kunde faa dig rask til Selskabet. Han skal da bedes?«

»Hvem?«

»Din ny Doktor.«

»Men Barn, du er jo fra Forstanden.«

Imidlertid lod Fru Falkenberg sig klæde paa og blev af Ingeborg ført ind i Dagligstuen, hvor hun lagde sig paa Sofaen. Ingeborg satte sig til at sy.

Hun brød først Tavsheden.

»Har du virkelig ingen Idé om, hvad der var Skyld i, at

du blev saa daarlig i Gaar Aftes? For at det kom af sig selv, kan du ikke bilde mig ind. Det siger ogsaa Doktoren.«

Fru Falkenberg havde besluttet at fortælle Ingeborg alt, men en Følelse, som hun ikke kunde eller ikke vilde forklare sig, holdt hende tilbage. Maaske kom der dog til syvende og sidst en reddende Engel. Vel vidste hun lige saa godt som Ipsen, at det var umuligt, men alligevel — man kunde jo aldrig vide, hvad der kunde ske i otte Dage.

Hun indskrænkede sig derfor til at svare:

»Plag mig ikke, jeg er saa mat.«

Ingeborg gav ikke fortabt.

»Mama, gik Ipsen længe før du blev syg?«

Fru Falkenberg svarede hende hæftigere og uvenligere, end hun nogen Sinde plejede:

»Nu vil jeg have Ro. Gaa ind i Musikværelset og øv dig.«

Ingeborg vilde ikke plage sin syge Mama med Musik, men Mama var paastaaelig. Ingeborg gik ind i Værelset ved Siden af, og straks efter trængte Beethovens Appassionata ind til hende.

Fru Falkenberg lyttede. Fortalte den ikke om hendes eget Had, hendes egen Fortvivlelse?

Hun følte det syde og gære i sig, det tog Vejret fra hende. Nu voksede det, voksede, vedblev at vokse — saa stilnede det. Ja, nu stilnede det.

Nej, nej, det var ikke rigtig Trods, det! Var det Lidenskab, virkelig Lidenskab? Nej, Ingeborg kunde ikke fatte, langt mindre udtale Beethovens voldsomme Følelser.

Men Ingeborgs og hendes egen Natur, var den ikke den samme. Mægtede hun da virkelig selv rigtig at fatte al sin Fortvivlelse? Hun troede at spore, hvorledes hendes Følelsers Styrke afdæmpedes og afblegedes med Ingeborgs Skygge-Musik. Hun søgte atter at gøre sig Rede for Gaarsdagens Hændelser.

Saa meget var klart, at uden Ipsen var hun i Bund og Grund ødelagt. Men uden Penge var Livet ikke værd at leve. Huset tog man fra hende; Vekslen skulde betales. Og Ipsen, ham

skyldte hun ogsaa Penge. Hvad vilde Folk sige? Og hvad vilde Ingeborg sige, naar de næste Uge kom og satte Segl for alting? For Møblerne, Smykkerne, Linned og Klæder. — Sine Gangklæder maatte man beholde, det vidste hun. — Om Mændene ikke vilde have Medlidenhed, naar de saa' hende og Ingeborg sidde stumme af Fortvivelse. Ingeborg saa' saa smuk ud, naar hun var bedrøvet. De vilde være klædt i Sorg begge to. Mon de saa virkelig kunde nænne at tage alting fra dem? Hun vidste, de turde ikke andet. Havde ikke Falkenberg en Gang fortalt hende, hvorledes det var gaaet til, da den rige Konsul Knudsen var gaaet fallit. Det var i Grunden underligt; det var noget, hun ikke havde tænkt paa i mange Aar, og nu dukkede det paa én Gang saa uhyggelig klart op for hende. Og hvordan var nu det! Havde hun ikke en Gang læst en Bog, som handlede om én, der fallerede. Var dér ikke ogsaa Tale om en Skurk, der vilde forføre en — —? jo, men Himlen straffede ham.

Men det var i en Bog.

De vilde vist blive meget fattige. At være fattig, hvad vilde det egentlig sige? Fattig som den lille, skrutryggede Lene, der hver Tirsdag kom ude i Køkkenet. Hun havde set, hvorledes gamle Lene havde puttet Lævninger ned i sin sprukne Lerpotte og knyttet sit blaa Bomuldstørklæde derom. De skulde spises, alle disse Lævninger. Det var rædsomt at tænke sig. Og man kunde blive fattigere endnu, meget fattigere, det vidste hun godt.

Ipsen kunde redde hende, dersom hun kun selv vilde. — Nej, saa dog hellere leve i den ynkeligste Armod.

Eller skulde hun tage Livet af sig?

Gud véd, om hun havde Mod til det! Nej, hun turde ganske vist ikke.

Ipsen var en Usling! Om det Slag, hun havde givet ham, mon havde gjort meget ondt. Det havde det nok; han havde skreget, det havde hun hørt.

Hun havde aldrig anet, at Ipsen var saa rig. Han maatte være meget rig, siden han kunde redde hende. — —

Ingeborg havde sluttet. Fru Falkenberg hørte, hvorledes hun med et Smæk lukkede den tykke Sonate-Bog og gik hen til Nodeskabet, som skreg i Hængslerne, da hun lukkede det op.

Saa, nu begyndte hun at spille igen. Det var Nummer fire af Mendelsohns Lieder; den med For- og Efterspillet, som hendes Fader havde kaldt den. Den vakte gamle Minder. Hun havde jo selv spillet den hjemme som ung Pige. Det var den Gang, hun havde Timer hos den halte Spillelærer; hvad var det nu han hed? Det var noget med P, nej med B; Berg—, Berglund, Bergson; nej, Bergstrøm var det. Han havde ogsaa været fattig. Hvor havde dog ikke hans Benklæder glinset; og Frakken! hun huskede saa tydelig den lange, kaffebrune Frakke. En Arkæolog vilde om Aarhundreder have kunnet konstruere Dattidens Møbelformer efter hans luvslidte Ryg med de blanke Stolemærker. Stakkels Fyr, han havde egentlig spillet saa smukt, smukkere end Ingeborg. Hun havde tit og mange Gange faaet Taarer i Øjnene, naar han spillede.

Ingeborg maatte jo ogsaa kunne blive Spillelærerinde. Men Bergstrøm havde jo kun faaet 24 Sk. og en Kop Kaffe med en Tvebak for Timen. Hvad kunde vel saa Ingeborg faa! Nej, nej, det var ikke noget for hende at løbe fra Dør til Dør og faa vaade Fødder om Vinteren og Solstik om Sommeren. Og hvad skulde hun saa selv tage sig til? Hun kunde jo ingenting, slet ingenting. Bruge Penge kunde hun; det var det eneste, hun kunde.

Hun skulde dog vist ikke have slaaet ham. Men skulde hun da have taalt hans Fornærmelser? Lige meget, hun burde ikke have slaaet ham.

Han havde sagt, han vilde hævne sig. Hun var overbevist om, at Ipsen holdt Ord.

Hvis hun nu skrev, at hun angrede, at hun havde slaaet ham.

Nej, ikke for alt i Verden.

Hvor var Ipsen dog gammel og styg. Men hvis nu Ipsen havde været en smuk, ung Mand, og hvis —

Musiken forstummede.

Ingeborg havde lydløst listet sig ind til Moderen. Sov hun? Hun laa med lukkede Øjne og et Smil om Munden. Ingeborg bøjede sig sagte over hende og kysede hendes Mund.

Fru Falkenberg fór sammen og slog Øjnene op.

»Barn, hvor du forskrækkede mig, jeg var lige ved at falde i Søvn.«

»Aa, det var Synd. Du maa ikke være vred paa mig, men jeg er slet ikke oplagt til at spille i Dag. Jeg vilde meget heller sidde lidt hos dig og passiare.«

Ingeborg lod Munden løbe, Fru Falkenberg hørte adspredt til og svarede saa temmelig i Vind og Vejr; hendes Tanker bevægede sig stadig i samme Kreds med Ipsen som Udgangspunkt.

Hen ad Aften blev hun lidt feberhed. Ingeborg gjorde alt for at faa hende til at gaa til Hvile; men hun lod sig ikke sige. Hun havde ikke Ro paa sig længer. Hun slæbte sig afvekslende fra Sofaen til Lænestolen og fra Lænestolen, støttende sig til alle de Møbler, hun traf paa sin Vej, til Vinduet, for atter derfra at vende tilbage til Sofaen; saa begyndte hun igen for fra, idet hun til Forandring indskød en Hvilestation, en Puf, paa Vejen til Vinduet. Hun følte sig meget nedbøjet og ulykkelig. Men sin Ulykke vilde hun bære ganske alene, — nu havde hun overvejet det; — Ingeborg skulde ingenting vide. Og hun var skuffet, — det hjalp ikke, hun forsøgte at nægte det for sig selv, — hun var skuffet.

Hun havde ventet, at Ipsen havde givet Livstegn fra sig: et Brev, et Bud eller lignende; men intet. — Skulde hun dog ikke hellere skrive?

Kl. otte præcis kom Dr. Normand og skændte blidt, fordi Fruen, imod hans Ordre, havde forladt Sængen. Hun bad om og fik Absolution. Normands Nærværelse var hende behagelig.

Hendes Tanker tog en anden Retning. Det var dog altid et fremmed Ansigt, om det var aldrig saa hæsligt. Selv da han begyndte at udfritte hende om den mulige Aarsag til hendes Sygdom, blev hun ikke ubehagelig berørt; hun følte kun, at hun havde al sin Aandsnærværelse behov lige over for ham. Han oplivede hende, han holdt hende i Aande. Uden egentlig at være paatrængende i sine Spørgsmaal forstod han at indrette dem saaledes, at hun, for ikke at sige for meget, maatte bøje af, parere, gaa uden om, hverken svare »ja« eller »nej«. Hun legede »Fruens Penge«. Det var dog altid en Adspredelse og uskyldigere end at lege »Frierleg« med Ipsen.

Normand maatte give tabt, og da der ingen Panter var at indløse, saa' han sig nødsaget til at rejse sig for at gaa. Men Fruen var ikke ked af at lege endnu, og i samme Øjeblik, som Normand vilde forlade Stuen, tilkastede hun ham en Fjerboldt, et lille uskyldigt Spørgsmaal, som han behændigt fangede og sikkert sendte tilbage. Ingeborg kom til og deltog. Kastede af øvede Spillere fløj nu Spørgsmaal og Svar livligt frem og tilbage, fra Mund til Mund.

Da Normand endelig forlod Damerne, var det med en bestemt Følelse af, at hans nye Patient virkelig var i Bedring.

To uhyggelige, triste Dage forløb for Falkenbergs. Normand var det eneste Lyspunkt.

Ipsen lod endnu intet høre fra sig; men alt som den skæbnsvangre Dag nærmede sig, tiltog Anna Falkenbergs Uro og Beklemmelse. Lige over for Ingeborg vedligeholdte hun sin Tavshed, og heller ikke til nogen anden vovede hun at henvende sig om Raad eller Hjælp. Især var Nætterne forfærdelige. Søvnløs kastede hun sig frem og tilbage, medens alle mulige Skræmmebilleder viste sig for hendes ophidsede Fantasi. Det var Selvmord og atter Selvmord, dog stadig omgivet med et Skær af teatralisk Virkning:

Det var sket! Indhyllet i sin Kappe havde hun for sidste Gang forladt sit Hjem; for evig havde hun taget Afsked med

denne Verden, som hun saa nødig forlod, og sagte trykket et Kys paa den sovende Ingeborgs Læber. Natten var mørk og kold, Stormen hylede. Nu var det gjort, — Springet; ingen hørte hendes Raab, hendes Rallen. Bølgerne havde lukket sig over hende. Den rivende Strøm førte Liget med sig, langt bort, ud i det aabne Hav, hvor de skumklædte Vover legede med den nye Gæst. I rasende Flugt jog Stormen de regntunge Skyer efter hverandre. Nu flængede Maanen sig et Kighul i det tykke Skytæppe. Se, den kastede sit matte Blik paa det af Maager omkransede, afsjælede Legeme. Kun et Øjeblik og alt var atter bælgmørk Nat. Om Morgenen vilde vel Fiskere finde Liget, naar Havet havde skyllet det op paa den sandede Sandbred. Først vilde de forfærdes, men Forfærdelsen vilde give Plads for Medfølelse for det unge, blege, tangkransede Kvindeligg.

Eller saaledes:

Salen er helt betrukket med hvidt. Midt paa Gulvet staar den sorte, aabne Kiste. Der hviler hun ud, — den lange Hvile. Rundt om Baaren er strøet grønt og løse Blomster. Hun er iklædt sin Brudedragt, — det var hendes sidste Vilje; Myrteblomster og Myrtegrene sno sig i det bløde, blanke Haar. Den hvide, folderige Silkekjole slutter tæt om Halsen. Den fæle Krans, som Rebet har tegnet om hendes Hals og Nakke, maa skjules for alles Blik. Ingeborg har nærmet sig Baaren; sagte hulkende lader hun sin Haand glide hen over den dødes Pande. Trin nærme sig. De komme. Nu staa de ved Kisten. Ingeborg lægger endnu en Blomst — den sidste — ved sin stakkels Moders Bryst. Hør, de skrue Kistelaaget til. Overvældet af sin Sorg styrter Ingeborg med et Skrig til Jorden. Forsigtig løfte de Kisten og bære den langsomt, ganske langsomt til Kirken. — Saa lyder Orgelklang og Salmesang. Den blomstersmykkede Baare staar foran Alteret. Et Kors af Roser, gloires de Dijon, ligge midt paa Kisten. Det er fra Ingeborg; de skulde jo have smykket hende ved Festen. Stakkels Ingeborg, det blev en Sørgefest! Kransen for Kistens Fodende, »et Farvel« af hvide og røde duftløse Kamelier, er fra

Tyendet. De holdt dog saa meget af deres lille Frue. Men den pragtfulde Guirlande, der i tykke Blomsterfletninger snor sig fast og sluttet om Kisten og aldrig synes at ville slippe sit tætte Favntag, er fra Ipsen. Ipsen, det var alt, hvad du ævnede. I Graven kunde du bringe hende; men værre hende; nej, aldrig. Et uoverskueligt Følge fylder Kirken. Se, der sidder ogsaa han. Ansigtet skjuler han i sine Hænder; men en krampagtig Hulken forraader hans Lidelser.

For sent, Ipsen, for sent! nu hjælper hverken Taarer eller Anger!

Orgeltonerne hendø.

Den høje gejstlige med Ridderkorset paa Brystet har rejst sig; langsomt skrider han hen for Baaren, folder Hænderne og løfter Blikket mod oven. Hans mægtige Stemme lyder helt bevæget, da Ordet lyder: »Af Støv est du kommen«

Den ulykkelige lille Fru Falkenberg kommer ikke længer. Hun har aldrig været nogen flittig Kirkegænger; det er hende umuligt at skrive sin egen Ligtale; hun ser sig nødsaget til at begynde paa en ny Fantasi. — —

Med hver Dag der gik blev Fru Falkenbergs Tilstand mere og mere foruroligende. Feber havde hun ikke, men de gennemvaagede Nætter svækkede hendes Kræfter; om Dagen var hun mat og sløv, stadig nervøs og forpint. Alle gik stille omkring i Værelserne, som om der var Lig i Huset. Ved den mindste Larm fór hun sammen; blot én smækkede hæftig med en Dør eller der ringedes lidt stærkt paa Dørklokken, det var nok til at skræmme hende.

Dr. Normand var utrættelig med at tilsé hende. Han rystede betænkelig paa Hovedet og anbefalede Styrkende og Undgaaen af al Sindsbevægelse.

Ingeborg, der allerede Dagen efter Katastrofen til Dels havde forvundet sin Skræk, var nu, ved at se Moderens tiltagende Afkræftelse, ude af sig selv af Bestyrtelse. Hun vedblev at rette de mest indtrængende Spørgsmaal til Moderen, men uden Nytte.

Paa det Punkt var og blev hun tavs. Ingeborg skulde blot ikke spørge, det var forgæves; hun vilde des værre tids nok faa alt at vide. — Der var Graad i Stemmen, naar hun talte. Hun slog endog paa sin mulig snarlige Død.

At Ipsen maatte have meddelt hendes Moder noget meget ubehageligt hin Aften, og at det var Aarsagen til Sygdommen, det var klart. Det maatte være kommet til et Brud imellem dem. Ipsen havde ikke vist sig siden hin ulykkelige Aften, hvor hun blev sendt ud for at prøve Kjole. At det drejede sig om Penge, var mere end sandsynligt. Skulde Ipsen have bestjaalet dem?

Det var ikke utroligt; hun kunde ikke udstaa denne Ipsen.

Men hvorfor skulde hendes Moder ruge som en Drage over den Hemmelighed?

Fordi hun holdt af ham?

Hvis Ipsen virkelig var en Tyv, maatte det dog slaa koldt Vand i Blodet.

Nej, det maatte være noget andet, men hvad?

Ipsen skulde dog ikke have faaet hendes Moder til at begaa noget urigtigt? Et Bedrageri af en eller anden Art.

Umuligt!

Men Mama var letsindig.

Aa, de var jo rige.

»Ja, var det i Grunden saa sikkert. Var de virkelig ikke rige, kunde hun dog maaske tænke sig, at man i et Øjeblik Selvforglemmelse kunde lade sig henrive til at —

Nej fy, hendes gode, glade, smukke Mama begaa en rigtig Forbrydelse!

Et uhyggeligt Perspektiv af Opdagelse, Politi, Fortvivlelse, Forhør og Vand og Brød viste sig for Ingeborgs Fantasi.

Nej, det kunde Mama aldrig gøre. Det kunde det ikke være. —

Paa Grund af den Tone, der herskede i Hjemmet, kunde Ingeborg umuligt være nogen Ingenue. Hun havde læst temmelig meget og havde frit kunnet vælge sine Bøger.

Den Tanke laa hende altsaa nær: skulde Mama maaske have en Elsker? Hun gennemgik omhyggelig hele deres Bekendtskabskreds. Alle maatte de passere Revue; alle bleve mistænkte, satte fast, men atter løsladte af Mangel paa Bevis; og dog tog hun hver lille Omstændighed, hver lille Ytring med i Betragtning. Sagen var den, Mama havde altid ødslet med Haandtryk og lignende smaa Gunstbevisninger; men i Grunden var hun lige elskværdig, — ja, lige koket mod dem alle. Var der nogen, maatte det være v. Elbing, han var morsom og køn, især til Hest, og Mama omtalte maaske ham lidt varmere end de andre. Egentlig havde hun, naar hun skulde være ærlig, altid troet, at det var for at drille hende, fordi hun ogsaa sværmede lidt for ham; men, som sagt, det var jo muligt. Men selv om saa var, hvad vedkom det saa Ipsen? Dersom Ipsen havde opdaget noget, hvor turde han saa vove at bebrejde hendes Moder det? med hvad Ret? Og Mama, hvorfor skulde Mama have taalt det af ham? Og endelig, til syvende og sidst var det dog ingenting at blive syg og fortvivlet for. Nej og atter nej. Det maatte være noget helt andet. En virkelig truende, overhængende Fare maatte det være, som nærmede sig hendes Moder.

Af alt rædsomt, som Ingeborg kunde tænke sig, var Fattigdom hende det rædsomste. Og Mama? Ja, Mama tænkte som hun, det vidste hun. Det maatte det altsaa være. De havde levet over Ævne, de var ruinerede, og Ipsen — Ipsen var velstaaende. En Tanke, som hun ikke vovede at give Ord, sneg sig ind paa hende, ompændte hende og fyldte hende med Afsky. Hun forsøgte at slaa den hen, at le derad. Hun lo, men Latteren havde en underlig tvungen Klang. Hun led ikke selv den Lyd. Hvad nyttede det, at hun gentog for sig selv de tusende Gange, at saa dybt kunde ikke hendes Moder falde. Tanken var én Gang opstaaet, hun kunde ikke løbe fra den; den forfulgte hende som den tirrede Vesppe surrende forfølger Barnet.

Dr. Normand var i disse tunge Dage meget for Ingeborg. Han talte med hende, opmuntrede hende, trøstede hende. Hun

var af sit ganske Hjærte Prof. Møller taknemmelig, fordi han var rejst. Hun greb sig i at nære virkelig venskabelige Følelser for Normand; og alligevel havde hun hverken Lyst eller Mod til at meddele ham sine pinlige Tanker og Anelser.

Der var kun to Dage igen. Lørdag Aften sent modtog endelig Fru Falkenberg det længe ventede Brev. Hun tog det, rejste sig saa hurtig, hun formaaede, og gik ind i sit Soveværelse, hvor hun lukkede sig inde.

Den ministerielle, voluminøse Konvolut, hvor hendes fulde Navn med de kendte Ipsenske Bogstaver stirrede hende i Møde, indeholdt foruden forskellige juridiske Papirer følgende Brev:

Til

Højvelbaarne Enkefru Anna Falkenberg.

Enke efter afd. Højesteretsadv. Henrik Falkenberg.

S. K. af Dbg. p. p.

I Fortsættelse af den den 20de hujus mellem Dem og mig førte Samtale, tager jeg mig herved den Frihed allerærb. at fremsende Oversigt over Status. Ved at gennemgaa denne, vil De med Lethed kunne overtyde Dem om, at det er Dem en fuldstændig Umulighed at opfylde Deres Forpligtelser, og vil De derfor blive nødt til at søge at træffe et Arrangement med Deres Kreditorer. Efter min ringe Formening vil en Fallit være uundgaaelig. End videre tillader jeg mig at vedføje Kopier af de af Dem udstedte Prioritetsobligationer, Gældsbreve etc., samt dertil hørende Transporter, og vil De deraf kunne se, at jeg under tegnede er Deres Hovedkreditor.

Sluttelig undlader jeg ikke at meddele Dem, at Deres Sola-veksel, stor Rdrl. 15,000, hvoraf jeg er Ihænde-haver, vil blive Dem præsenteret til Betaling paa Forfaldsdagen Mandagen den 27de April Kl. 1.

Med særdeles Højagtelse

ærb. And. Ipsen.

Brevet var læst, og forvirret havde hun gennemladet Dokumenterne. Nu sad hun ved sit Toilettebord med Overkroppen foroverbøjet, Øjnene lukkede, Tænderne fast trykkede ind i Læben og virrede med Hovedet. En rum Tid sad hun saaledes; saa læste hun atter Brevet, men denne Gang langsommere. Ogsaa Papirerne blev gennemsete igen; først flygtigt, derpaa omhyggeligt. Jo bedre hun forstod Indholdet, des ivrigere blev hun. Da hun efter et Par Timers Forløb rejste sig, ringede og forlangte Papir, Pen og Blæk, var hun sig bevidst, at hun var inde i alt. Ingeborg bragte selv Moderen det forlangte og tryglede om at maatte blive hos hende; men Fru Falkenberg vilde skrive; hun vilde være alene. Før Ingeborg gik til Sængs, listede hun sig flere Gange hen til sin Moders Soveværelse og lyttede. Alt var stille, kun Pennens Skraben paa Papiret troede hun at høre.

Inde hos Anna Falkenberg laa parfumerede Brevstumper strøede omkring. Hun havde forsøgt at skrive til Ipsen, men havde opgivet det. Og hvortil skulde det ogsaa nytte? Hun følte, hun havde intet Valg. Men til Ingeborg vilde hun derimod skrive. Hun vilde sige hende alt og derpaa tage en kærlig Afsked med hende. Skulde hun ogsaa give hende Raad for Fremtiden?

Hvad Raad skulde hun kunne give, som kun kendte én Udvej?

En pludselig Tanke fik hende til at studse: Stod hun egentlig ikke i Begreb med at handle egoistisk ved at forlade sit Barn, nu hvor det allermest vilde have Hjælp behov? Naar hun skulde være ærlig lige over for sig selv, havde hun i disse Dage kun tænkt paa sig, ikke paa Ingeborg. At hun selv ikke vilde leve i Fattigdom og Mangel, ikke en Gang sammen med Datteren, det havde været hende klart; men hvad Datteren vilde, havde hun ikke skænket en Tanke. Hun skyldte dog Ingeborg at tale med hende og høre hendes Mening. Det var fejgt af hende nu at ville flygte og lade Ingeborg staa alene. Nej, hun vilde ikke skrive en Tøddel; hun vilde nu lige i dette hellige Øjeblik gaa

ind til hende og forklare hende hele deres ulykkelige Stilling; saa maatte Ingeborg gribe ind, saa maatte Ingeborg — ja, hvad maatte hun saa? Det var Snak. Ingeborgs egne Penge forslog jo langtfra; hvad skulde hun saa kunne hjælpe?

Selv vilde hun ikke være fattig. Vilde Ingeborg, saa blev det hendes Sag. Hun vilde ikke tale med hende, ikke influere paa hende. Hun vilde gaa sin Vej, saa maatte Ingeborg gøre, hvad hun fandt rettest. Og i Nat skulde det være, fra Kvæsthusbroen. Hvis hun gjorde det, var hun ikke fejj. Der hørte Mod, meget Mod til at tage Livet af sig, om saa alle Præster sagde det modsatte.

Hun havde siddet og tygget paa Penneskiftet, nu smed hun det saa hæftig hen ad Papiret, saa at Blækket oversprøjtede det, sprang op og gik hen til Vinduet, som hun aabnede.

En raa, mørk og fugtig Luft slog hende i Møde. Det havde øsregnet hele Dagen; en vedholdende, sivende tæt Regn; nu havde det faaet udraset. Under hende bredte den aristokratiske Amaliegade sig i al sin pyttede og fedtede Regnjejrprosa. Over hende sneg de udvandede Skyer sig dræbende langsomt ad Sverig til.

Alt var stille.

Nu nærmede en Vogn sig; haardt rumlede den hen ad den smudsige Gade. Den holdt. Hun hørte plumpe, klodsede Mandfolketrin og en Lyd som af noget tomt og hult, der stødte og skrabede mod Stenbroen. Larmende aabnedes en Port. Trinene tabte sig der inde for atter at komme nærmere. Et svagt Lysskær og dæmpede, raa Stemmer trængte op til hende. En gnidende, skurende Lyd var det sidste, hun hørte.

Fru Falkenberg smækkede Vinduet til.

Var det den Nattens Romantik, hun havde tænkt sig!

Ingen gusten, bleg Maane vilde spejdende følge hendes trætte Fjed mod den vaade Grav; ingen sørgeklædt Sky vilde græde Taarer, naar de kolde Vande for evig favnede hende.

Fru Falkenberg saa' paa sit Ur. Klokken var over ét; der var ingen Tid at spille. Hun aabnede et Skab og søgte sit Overtøj frem. Saa stod hun og stirrede, til et pludseligt Indfald satte Liv i hende.

Hun skubbede Papirer, Skrivetøj, Brev og Mappe op i én Bunke paa Bordet for at skaffe Plads til Vandfadet, som hun hældte helt fuldt af Vand.

Fru Falkenberg vilde holde Generalprøve.

Hun bandt Haaret op i en Knude, slyngede et Haandklæde om Halsen, saa at Snipperne hang ned over Ryggen, og smøgede Kjoleærmerne i Vejret til Albuen; Kjole og Skørter samlede hun med Benene for ikke at blive vaadere end nødvendigt, kikkede et Øjeblik ængsteligt ned i Vandfadet, bøjede sig dybt forover og puttede med et Ryk Hovedet under Vand. Det skvulpede over og anrettede Oversvømmelser mellem Papirerne. Hun vilde tælle Sekunderne. Til sytten kom hun, langsomt tællende, medens smaa Luftbobler skød sig op til Overfladen; men nu begyndte Blodet at synge hende for Ørerne; hun syntes Hjerteslaget ophørte, hun glemte at tælle; nej, ikke give fortabt! — et Øjeblik endnu, og hun kunde ikke længer; hun snappede efter Luft og fik Munden fuld af Vand. Nej, hun følte, hun turde ikke, naar det kom til Stykket; hun var fejj. Det var jo helt umuligt, hvad hun havde hørt fortælle og stolet paa, at Drukningssornemmelserne ikke skulde være ubehagelige. Dette her var jo alene forfærdeligt; og det samme vilde jo gentage sig i det store dér nede i det rigtige Vand. Hun tænkte med Rædsel paa, hvorledes Vejret vilde gaa fra hende og Blodet presse paa med voldsom Magt; maaske vilde det lykkes hende at arbejde sig op og trække Luft, men kun for atter at synke; der foresvævede hende noget om, at man tre Gange skulde komme op, før det hele var forbi; Dødskampen vilde blive lang; i de rædsomste Lidelser vilde hendes Liv ende.

Nej, heller alt andet; nu vidste hun, hun turde ikke. Hun vilde ydmyge sig; det nyttede ikke at være stolt; hun maatte

krybe til Korset. Hun vilde — det var det eneste, der var at gøre — i Morgen opsøge Ipsen, bede ham om Forladelse; maaske vilde han høre hende. Det var jo dog ikke umuligt. For Ingeborgs Skyld vilde hun gøre det, — og for sin egen. Men hvis det glippede? Ja, saa var det tids nok i Morgen at tænke paa, hvad der var at gøre. Men det vilde ikke glippe. Alt vilde hun gøre. Hun vilde bede ham, hun vilde kaste sig paa Knæ for ham, hun vilde trygle, der var ikke det, hun ikke vilde; kun ikke det ene, det var umuligt. Hun vidste det saa sikkert, intet Menneske paa Jorden kunde overtale hende dertil.

Det var allerede begyndt at blive lyst, da Fru Falkenberg gik til Sængs, men hun faldt hurtig i Søvn og sov længe og fast, langt bedre end de foregaaende Nætter. Selvmordstanken var opgivet.

Klokken henad elleve lod Fru Falkenberg sig klæde paa og spiste som sædvanlig Frokost sammen med Ingeborg, der saa' forgrædt og ulykkelig ud; hun vilde saa gjerne spørge, men havde ikke Mod dertil. Hun havde en tydelig Fornemmelse af, at i Dag skulde der ske noget, og at hun maatte være paa sin Post. Moderen havde en lige saa tydelig Fornemmelse af, at Ingeborg ikke havde Tillid til hende, og at hun søgte at udspejle hende. For at føre hende bag Lyset, slog Fru Falkenberg paa, at det vist vilde gøre hende godt at køre lidt ud i Middagsstunden, men hun var mest oplagt til at køre alene. Ingeborg troede ogsaa, at en Køretur kunde gøre godt, men i sit stille Sind lovede hun sig enten at ville forpurre den, eller ogsaa selv køre med.

Efter Frokosten lagde Fru Falkenberg sig ind i Kabinettet. Hun vidste, at Ipsen hver Søndag gik i Kirke og altid efter Gudstjænesten gik hjem hos sig selv. Han maatte være mildest stemt, naar han lige havde hørt Guds Ord; det vilde hun benytte sig af.

Nu var Ingeborg i Musikværelset. Hurtig klædte Fru

Falkenberg sig paa og gik hjemme fra, uden at nogen havde lagt Mærke dertil.

Da hun endelig, langt om længe, sent paa Eftermiddagen kom hjem, blev hun modtaget af Ingeborg. Fru Falkenberg slæbte sig straks ind i sit Soveværelse og lukkede sig inde. — — — —

Den fastsatte Dag fandt Fru Falkenbergs Soirée Sted. Den havde været yderst elegant. Blandt andre var ogsaa Fuldmægtig Ipsen og Dr. Robert Normand til Stede.

FRICTS BENDIX.

Fig 1.

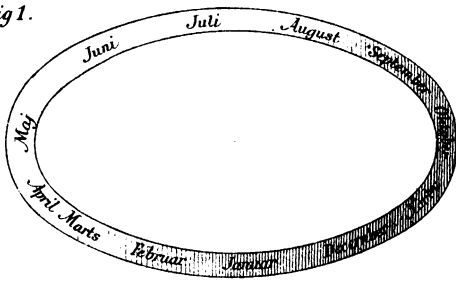

Fig 2.

Fig 3.

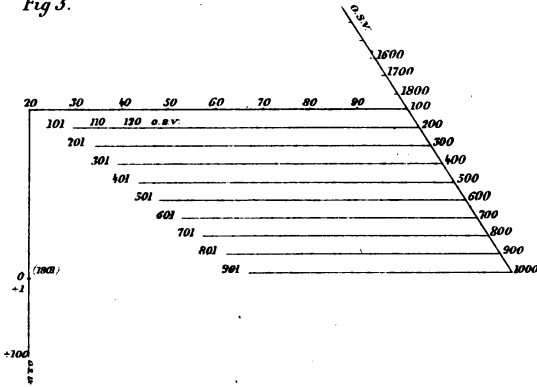

Fig 4.

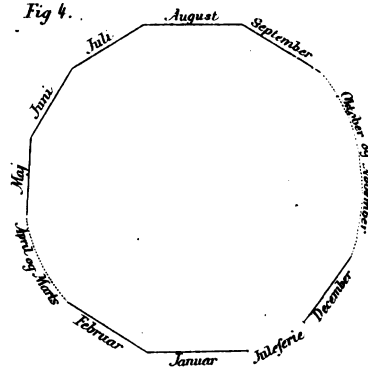

Fig 5.

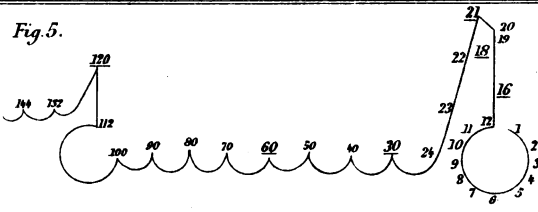

Fig 6.

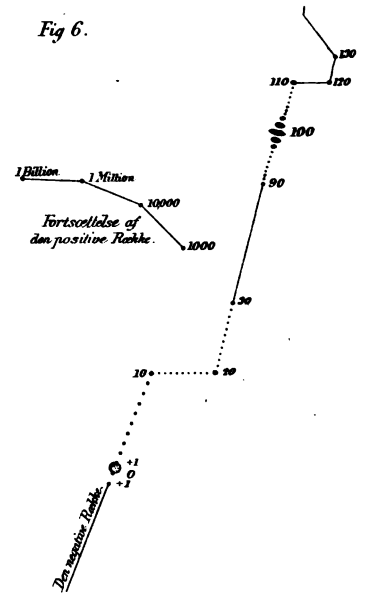

Fig 7.

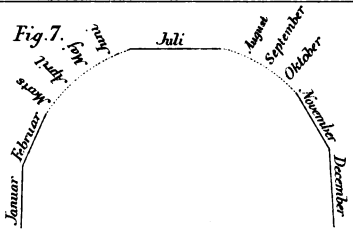

Fig 8.

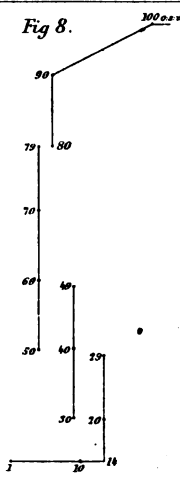

Fig 9.

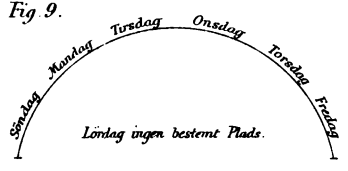
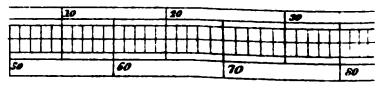

Fig 10.

Om Erindring og Fantasi,

aforistiske Bemærkninger

af

Dr. med. Holger Mygind.

Ved Erindring eller Hukommelse, hvilke to Benævnelser i daglig Tale bruges synonymt, forstaas Ævnen til at bevare Indtryk, vi en Gang have haft (Hukommelse i snævrere Forstand), saa at vi lejlighedsvis vilkaarlig kunne genkalde dem i vor Bevidsthed (Erindring i indskrænket Betydning). Ofte reproduceres Forestillingerne i Form af Billeder, der kunne være mere eller mindre forandrede i Form og Anordning fra de oprindelige Sanseindtryk. Ævnen hertil kaldes Fantasi.

Erindring og Fantasi ere jo Ævner, der ere i højeste Grad gaadefulde for os, og nærværende aforistiske Bemærkninger ville ikke løfte den mindste Flig af dette Slør, men have kun til Hensigt at henlede Opmærksomheden paa enkelte individuelle Ejendommeligheder i Udviklingen af disse Ævner.

Fysiologerne antage, at en nødvendig Forudsætning for Hukommelsen er, at hvert ænsset Sanseindtryk efterlader et blivende materielt Mærke eller Spor i Cellerne i Hjærnens graa Substans, og at disse Mærker, hvis Sum giver et Erindringsbillede, ikke udslettes af de utallige efterfølgende Sanseindtryk. Denne Forudsætning eller Hypotese bringer os imidlertid i Virkeligheden ikke Gaadens Løsning et Skridt nærmere, da vi aldeles ikke kunne danne os en Forestilling om disse Mærkers Natur. Det har dog ikke manglet paa Gisninger. Man har saaledes ment, at Sanseindtryk fremkaldte en forandret Anordning af Hjærnens Molekyler, saaledes at de kom til at vibrere paa en anden Maade end tid-

ligere, uden nogen Sinde at vende nøiagtig tilbage til de oprindelige Forhold, og man har benyttet følgende Billede til at anskueliggøre dette. Naar man sætter Overfladen af stillestaaende Vand i Bevægelse med en Fjer, vil Vædsken, efter at være kommen til Ro her efter, ikke atter antage den oprindelige Form med Hensyn til Molekylernes Ophobning; for en almindelig Betragtning viser Overfladen sig aldeles som tidligere, men hver enkelt Molekyle har skiftet Plads, og et tilstrækkelig skarpt Øje vilde kunne opdage, at Fjeren i Virkeligheden har efterladt sig Spor i Vandet. Man er endog gaaet endnu videre og har opkastet det Spørgsmaal, om hver Nervecelle kan bevare flere forskellige Indtryk, eller om den bliver »polariseret« eller bunden for stedse, naar den en Gang er paavirket. Da man har anslaaet Antallet af Nerveceller i Hjærnens graa Substans til c. 600,000,000 (hvilket dog maaske er for lavt) synes det ved første Øjekast usandsynligt, at hver Celle kun skulde kunne rumme et enkelt Indtryk; men der er hertil bleven indvendt, at de forskellige Kombinationer, som selv et saa begrænset Antal Mærker kunne indgaa med hverandre, dog ere saa talrige, at den store Mængde Sanseindtryk, som Erindringen kan reproducere, godt kunne tænkes at være lejrede paa denne Maade. Hver ved et Indtryk modificeret Celle var da at sammenligne med et Bogstav i Alfabetet, der faar en forskellig Betydning ved dets Kombination med andre. Men hvor forskellige ere ikke saadanne Mærker eller Spor? Nogle saa dybe, at de ere uudslettelige for hele Livet, selv om dette strækker sig over et Tidsrum af 80 Aar, andre saa overfladiske, at de udslettes efter faa Øjeblikke, og mellem disse Yderpunkter utallige Overgange. Ofte staaer Varigheden af et Indtryk aldeles ikke i Forhold til Intensiteten af dette under Paavirkningen; man kan saaledes i aarevis erindre et Ansigt, der tilfældigt en Gang er passeret forbi én, selv om det aldeles intet karakteristisk havde ved sig, medens man kan glemme Personer, man har talt med gentagne Gange. Derimod spiller Opmærksomheden en fremragende Rolle baade med Hensyn til den øjeblikkelige Modtagelighed for Indtryk og Bevarelsen af disse. Som Ekempel paa, at man først ænsrer et Sanseindtryk, naar Opmærksomheden henledes derpaa, kan tages den Erfaring fra det daglige Liv, at man kan møde en bekendt paa Gaden, se tydelig vedkommendes Ansigt, men dog passere forbi uden at hilse, fordi man har sine Tanker henvendt paa et eller andet; faa Øjeblikke efter opdager man, at man har stirret en bekendt

i Øjnene, og man vender sig maaske om for at hilse paa vedkommende. Mellem saadanne Tilfælde, hvor Opmærksomheden først henledes paa et Sansindtryk, efter at dette har fundet Sted, og Tilfælde, hvor Opmærksomheden ingen Sinde kommer i Virksomhed, findes utallige Overgange, og vi bevare sikkert mange Indtryk i vor Hukommelse, uden at vi nogen Sinde genkalde dem i vor Erindring. Det er rimeligvis til Dels denne Slags Indtryk, der bevirke et Fænomen, de fleste Mennesker undertiden iagttage med Forbavselse som noget gaadefuldt, nemlig at et Sted, man ser første Gang, eller en Situation, man første Gang kommer i, synes én fuldstændig bekendt og fortrolig, skønt man ikke erindrer noget lignende fra Fortiden. Noget lignende vil jo imidlertid ogsaa fremkaldes, naar Erindringen ikke formaar at genkalde Indtryk, der vel ere »glemte men dog gemte«; lige over for saadanne Indtryk forholder man sig omtrent som en Person, der ejer et Blad, der er beskrevet med Blæk, der først kan gøres synligt ved visse kemiske Paavirkninger, der ere ubekendte for vedkommende: Ordene ere der, men de kunne ikke læses.

At Erindringen undertiden ikke formaar momentant eller for en begrænset Tid at fremkalde Indtryk, der faktisk rummes inden for éns Hukommelse, er en Erfaring, vi vistnok alle have gjort. Under saadanne Forhold har man i Reglen en meget stærk Fornemmelse af at en Ting nok er glemt for Øjeblikket, men dog eksisterer i vor Hukommelse, en Fornemmelse, der har af-fødet det Udtryk, der bruges paa Dansk, at »det brænder én paa Læben«.

Af mange Ting og Begivenheder bevarer man i Hukommelsen kun enkelte fremtrædende Egenskaber, som Opmærksomheden særlig har været henvendt paa, fordi de adskille sig fra andre, man hidtil har gjort Bekendtskab med. Paa den anden Side har Hukommelsen let ved at fastholde Ejendommeligheder, som man tidligere har iagttaget, idet de synes bekendte for os og derfor lettere optages i vor Bevidsthed. Hukommelsen bliver da mere og mere i Stand til at reproducere det almindelige ved Ting, fordi vi iagttage dette oftere; herved opstaa saa til sidst Begreber i vor Tankeverden, idet de Egenskaber, der ere fælles for mange Ting, ligesom løsrive sig fra deres Substrater og føre en tilsyneladende selvstændig Tilværelse i vor Bevidsthed.

At virkelig Begreber og Ideer opstaa ved Sansernes Hjælp (nihil est in intellectu qvoad non antea fuerit in sensibus), ved at

Hukommelsen opsummerer de enkelte Sanseindtryk, fremgaar ogsaa ved Betragtning af de i Literaturen berettede Tilfælde, hvor man har været i Stand til vilkaarlig og planmæssig at fremkalde Indtryk paa enkelte bestemte Sanser hos Individuer, der vare defekte i Antallet af Sanser. Et af de interessanteste Individuer var Laura Bridgeman, hvis hele aandelige Udvikling er fremstillet af hendes Lærer Dr. Howe, der var Forstander for Blindeinstituttet i Boston. Hun var bleven blind og døvstum i en Alder af 2 Aar og havde ved samme Lejlighed mistet Lugtesansen fuldstændig, Smagssansen for største Delen. Tilbage havde hun altsaa kun Hudfølelsen, der var aldeles normal. Indtil det 7de Aar var hun i Hjemmet, men skønt hun havde været Genstand for den omhyggeligste Pleje her, havde hun dog ikke bragt det videre, end at hun kunde præstere, hvad en klog Hund vilde have kunnet under Anvendelse af nogen Dressur, og det skønt hun — som det senere vil vise sig — var i høj Grad begavet i aandelig Henseende og i Besiddelse af en ypperlig Hukommelse. Hendes Lærer begyndte Undervisningen med at fastgøre Sedler til de Genstande, hun benyttede oftest, saasom Skeer, Knive, Gafler o. s. v., og Navnet paa vedkommende Ting var trykt med op-højede Typer paa Sedlerne. Den lille Pige skelnede snart, at den ophøjede Skrift paa Gaflen var forskellig fra den paa Skeen. Derefter blev der givet hende løse Sedler med Ordene Ske, Gaffel, o. s. v., og til Tegn paa, at hun havde forstaaet det rigtig, lagde hun Ordet Gaffel ved Gaffel o. s. v., og hver Gang hun havde gjort sine Sager godt, opmuntredes hun paa forskellig Maade. Efterhaanden lærte hun nu selv at danne Ord af løse Bogstaver, men hun forstod øjensynlig aldeles ikke, hvad det hele betød, hun efterabede alt, men uden Tegn paa Interesse. Men en Dag — ja hendes Lærer angiver endog det bestemte Øjeblik — gik det pludselig op for hende, at hun ved Hjælp af sine Bogstaver var i Stand til at betegne noget, hun tænkte paa, og derved meddele sine Tanker til andre, og hendes Ansigt straaledede af Glæde. Fra nu af arbejdede hun energisk, hun lærte efterhaanden de mest abstrakte Begreber, saasom Guds- og Udødelighedsbegrebet, og blev til sidst en fuldendt dannet Kvinde, der var i høj Grad agtet som Lærerinde for blinde og døvstumme Børn.

Det vil saaledes ses, hvilken Betydning Hukommelsen har for Udviklingen af det sjælelige Liv, idet de utallige Sanseindtryk, et Menneske modtager, ikke blive staaende isolerede, men sammen-

knyttes ved Hjælp af Erindringen, saa at man bliver i Stand til at samle Erfaring, til at sammenligne og uddrage Resultater. Det er tillige den, der danner den forbindende Kæde mellem Aandens Udviklingsstadier og slaar Bro over den mørke, absolut indholdsløse Afgrund, der under Søvn, hvor Bevidstheden er fuldstændig ophævet, adskiller Individet i Dag fra, hvad det var i Gaar. Naar derfor Hukommelsen mistes fuldstændig eller partielt paa Grund af Sygdom eller Alderdom, taber hele Aandslivet det for Mennesket karakteristiske Præg.

Fantasiens Betydning er i saa Henseende langt ringere. Ved dennes Virksomhed reproduceres, som oven for omtalt, de oprindelige Sansindtryk i en forandret Form; men det karakteristiske ved Fantasiens er dog, at de Forestillinger, den fremkalder, altid ere ikklædte en anskuelig, legemlig Form, saa at de fremtræde som Billeder med stor Klarhed og Realitet, ja hos enkelte Individuer kunne Fantasibilleder endogsaa forveksles med Virkelighed.

Skønt Hukommelsen og Fantasiens ere Ævner, der ere nært beslægtede med hinanden, kunne de dog være meget forskellig udviklede hos det samme Individ. Saaledes kan en Person være i Stand til at genkende et Ansigt, han har set for mange Aar siden en enkelt Gang, medens det er ham aldeles umuligt at danne sig et Fantasibillede af et Ansigt, der beskrives nøjagtig for ham. Der er dog et Forhold mellem disse to Ævner, der er temmelig konstant, nemlig at Individuer med udpræget Ævne til at fremkalde vilkaarlige Fantasibilleder (Folk med levende Fantasi, som det hedder i daglig Tale) have den Ejendommelighed at se Erindringsbilleder: naa vedkommende genkalder i sin Erindring en Person, et Landskab eller en Situation, han kender, opstaar der straks foran ham et mere eller mindre tydeligt Billede af disse. Denne Ejendommelighed at erindre i Billeder er saa naturlig for de Mennesker, der have denne Ævne, at de i Reglen ikke vide af det, før deres Opmærksomhed er bleven henvendt derpaa, og de fleste forbavses over at faa at vide, at langt fra alle Mennesker gøre som de. Forbavselsen er ikke mindre hos de Mennesker, hvis Erindring ikke er bunden til Billeder, naa de faa at vide, at en Mængde Mennesker ere forskellige fra dem i denne Retning, ja enkelte Læsere ville maaske være saa fremmede for det her fremstillede, at det vil være rigtigt at give bestemte Eksempler. Under en Samtale om en ældre natur-

videnskabelig Bog, fortalte en bekendt mig, at han erindrede en Gang at have mødt mig med denne under Armen og straks genkendt den paa Grund af dens ejendommelige Ydre (den var laant fra Universitetsbiblioteket); han erindrede ligeledes Stedet, hvor Mødet havde fundet Sted og den dertil knyttede Samtale. Idet vi nu begge analyserede de Forestillinger, Erindringen om dette Møde havde fremkaldt i Bevidstheden, viste det sig, at vedkommende bekendt samtidig med at Samtalen var falden paa dette Møde havde et tydeligt Billede af hele Begivenheden, dog saaledes at Omridsene af største Delen af min Person, samt den nærliggende Universitetsbygning vare svage, medens derimod den højede, venstre Arm, der omfattede den omtalte Bog sammen med et Par andre, vare skarpt tegnede, hvilket ogsaa gjaldt det Hjørne af Fortovet, hvorpaa jeg havde staaet, saa at Hjørnefliserne saas tydeligt; med andre Ord, alt hvad der laa inden for Øjnenes Synsfelt, da den omtalte Bog betragtedes med Opmærksomhed, havde fæstnet sig i Erindringen som et tydeligt Billede (Erindringsbillede). Derimod fremkaldte Tanken om dette Møde aldeles ingen billedlig Forestilling i min Erindring, skønt jeg tydelig huskede Stedet og Samtalen.

Det vilde føre os for langt bort at diskutere nærmere de Fordele eller Gener, som Ævnen til at se Erindringsbilleder medfører. At imidlertid en absolut Mangel i saa Henseende undertiden føles, kan formodes deraf, at man kan høre Folk beklage sig over at savne Ævnen til at genkalde Billedet af kære afdøde i deres Erindring. Andre ere derimod i Stand til at fremkalde et Ansigt eller en Person levende i deres Erindring til en hvilken som helst Tid og i en hvilken som helst Situation, og atter andre ere middelmaadig begavede i denne Retning. Disse sidste kunne være det i to Henseender, dels saaledes at deres Billeder vel ere tydelige, men det er ofte forbundet med Vanskelighed at faa dem frem, og de forsvinde hurtig igen, med andre Ord, de have intet Herredømme over deres Erindringsbilleder, men dels kunne ogsaa Erindringsbilleder altid være utydelige eller ligesom taagede. Oftest kunne Folk kun fremkalde i deres Erindring kendte Personer i en bestemt Situation f. Eks. gaaende, leende o. s. v., ja en bekendt har endogsaa meddelt, at saa snart vedkommende tænker paa en bestemt Dame, ses denne altid i en Situation, i hvilken ingen tager sig ud til sin Fordel, nemlig lidende af Søsyege, fordi denne Dame var dette i høj

Grad en Gang vedkommende saa hende. For de fleste Mennesker er det forbundet med Vanskelighed at lade en Person, som de tænke paa, forandre Stilling. Da jeg en Gang spurgte en Person om, hvor vidt han var i Stand til at lade et Erindringsbillede af en bekendt forandre Stilling, svarede han, at han formaaede at lade det svinge ud til Siden indtil en Vinkel af c. 30°; saa snart han derimod forsøgte at forcere Billedet ud her over, svingede det atter pludselig tilbage til den lodrette Linje. En saa nøjagtig Angivelse vil tillige vise, hvor skarpt et saadant Erindringsbillede maa være, og hvilken legemlig Virkelighed det maa have for vedkommende. Man kan derfor ogsaa høre Folk angive, at saa vel de omtalte Erindringsbilleder, som ogsaa de rene Fantasi-billeder, findes paa et ganske bestemt Sted i Forhold til dem selv, oftest lige foran Øjnene. Saaledes har en Person angivet, at de findes c. 1 Alen foran Øjet, og at Afstanden kun varierer meget lidt, men de fleste angive, at de findes paa et ubestemt Sted foran dem. Ikke faa angive, at hvis de vare i Stand til at tegne, vilde de kunne projicere et saadant Billede paa Papir uden nogen som helst Usikkerhed, og enkelte kunne aftegne Konturerne fuldstændig tydeligt.

At Erindringsbilleder ogsaa kunne findes hos Børn er uden for al Tvivl. En Meddeler angiver saaledes, at han som Barn havde stor Lethed ved at lære Vers og Prosa udenad, idet han ved Gengivelsen af det udenadlærte læste det op fra Bogen i Tankerne. Han kom af denne Grund af og til i Forlegenhed, naar han skulde vende Bladet i Tankerne, og han behøvede da ofte Hjælp til at komme op paa den følgende Side, men naar han først havde hørt, hvorledes denne begyndte, kunde han atter gaa videre. Man kan ogsaa høre Folk fortælle, at de endnu som voksne huske Ting, de have lært i Skolen, derved at de huske paa hvilken Side i vedkommende Bog, det var trykt, ja endog vedkommende Sides »Æselsører« eller Blækklatter erindres. Et ganske mærkeligt Eksempel paa denne Maade at lære udenad har Englænderen Galton, som har beskæftiget sig en Del med Erindringsbilleder, angivet om en bekendt engelsk Statsmand, der har fortalt ham, at en ejendommelig Usikkerhed, der af og til kan indtræde i hans Taler, hidrører fra Rettelser og Udstregninger i hans Manuskript, som han har lært udenad, idet han i Tankerne søger at tyde disse rigtigt.

Denne Maade at lære udenad paa er vistnok fælles for en stor Del Mennesker, medens andre lære udenad ved at fæste deres Opmærksomhed paa Lyden af Ordene (Hørelseserindring). Saadanne Personer lære da kun udenad ved at oplæse eller høre Ordene. Det er saaledes blevet mig meddelt om et Barn i en engelsk Opdragelsesanstalt, der forstyrrede sine Kammerater i høj Grad, ved at hun aldrig kunde lære sine Lektier, uden at hun læste dem meget højt op; hendes Lærerinder forsøgte gentagne Gange at vænne hende af hermed, men Resultatet var hver Gang, at hun aldeles intet kunde erindre af det læste. Det er i øvrigt vistnok uden for al Tvivl, at Sprog læres af de fleste Mennesker lettest gennem Øret; at det dog ikke er Tilfældet med alle Mennesker, lærer følgende Eksempel. En Meddeler, der er engelsk af Fødsel og har opholdt sig her i Landet i c. 1 Aar, angiver som en væsentlig Grund til, at han endnu kan saa overordentlig lidt dansk, at han altid tidligere har lært Sprog, deriblandt latin og græsk, ved Læsning; Gader, hvis Navne han har læst, husker han godt og ligeledes de danske Ord, han har set trykt eller skrevet; han havde f. Eks. Vanskelighed ved at lære et saa simpelt Ord som Smør, da det er helt forskelligt fra det engelske »butter«, men efter en Gang at have set det skrevet, erindrer han det altid, idet han samtidig ser de enkelte Bogstaver foran sig »med to Prikker over Øet«.

Det vilde være af stor Interesse nærmere at undersøge, hos hvilke Mennesker det navnlig er, at Erindringen er knyttet til Billeder, men der eksisterer endnu kun en meget sparsom Literatur herover. Det synes dog, som Kvinder have denne Ævne i en særlig Grad, ligesom vistnok ogsaa Børn besidde den i stor Udstrækning. At Børn virkelig besidde en saadan Ævne, er jo imidlertid meget vanskeligt at afgøre med Sikkerhed, men det maa antages, fordi disse i høj Grad have den Ejendommelighed at se levende Fantasi-billeder, og saadanne Individuer have ogsaa Ævnen til at se Erindringsbilleder. Det er jo saaledes bekendt, hvorledes en tarvelig udstyret Trædukke i et Barns Fantasi kan omformes til en glimrende Prinsesse, en Stol til en Hest, et Skab til et Féslot. Børn med stærk Fantasi faa undertiden Udseende af at være løgnagtige, idet de ikke forstaa at skelne mellem Drøm og Virkelighed, og de maa ofte løbe Panden haardt imod Realitetens haarde Mur, før de lære det.

Det synes end videre, at vilde Folkeslag gennemgaaende have Ævne til at se tydelige Erindrings- og Fantasibilleder. Grønlænderne ere saaledes ofte værdifulde Ledsagere for de videnskabelige Ekspeditioner, naar de have været sendte ud for at overskue vidtstrakte Egne fra en højtliggende Bjærgtop, idet de dels kunne beskrive saadanne Landskaber tydelig efter deres Tilbagekomst, dels ogsaa ofte ledsage deres Skildring med Aftegning af Landkort, af hvilke flere senere have vist sig at være i høj Grad nøjagtige i Gengivelsen af de mindste Enkeltheder. Om Buskmændene fortæller en engelsk Naturforsker, Dr. Mann, der har opholdt sig meget i Sydafrika, at de i det hele taget staa paa et lavt Kulturtrin, de føre et omflakkende Liv, stjæle og plyndre, hvor de kunne komme til, ere forfaldne til Drik og leve i Klippehuler; men de have den Ejendommelighed, at de aftegne Billeder af Mænd og Dyr paa Væggene af disse Huler og kolorere dem med Okker, og ofte ere disse Tegninger fortrinlig udførte. Under et Sammenstød mellem evropæiske Kolonister og de indfødte blev en Gang en Dreng, der tilhørte disse, tagen til Fange efter at være bleven saaret. Under sin Sygdom beskæftigede denne Dreng sig meget med at tegne, hvorfor Dr. Mann en Dag bad ham om at vise ham, hvorledes han bar sig ad med at tegne. Drengen begyndte da med at afsætte en Mængde Prikker paa et Stykke Papir, tilsyneladende uden nogen som helst Plan eller Sammenhæng, idet Tegningen mindede mest om en Himmel, oversaaet med Stjærner. Efter at Drengen havde tegnet alle disse Prikker, betragtede han dem med stor Opmærksomhed. Efter at hans Ansigt saaledes i nogen Tid havde udtalt en nøje Betænkning, viste det fuldkommen Tilfredshed. Dernæst forenede han med raske Træk og uden Tøven de forskellige Prikker, og lidt efter lidt fremstod der et godt udført Billede af et Dyr, uden at han nogen Sinde forandrede de en Gang trukne Linjer. Det opklaredes da, at han altid bar sig ad paa denne Maade, og at hans Landsmænd havde lært ham denne Metode, som de selv altid anvendte. En saadan Frenigangsmåde forudsætter nødvendigvis Tilstedeværelsen af tydelige Erindringsbilleder hos disse primitive Kunstnere.

Den Omstændighed, at Kvinder, Børn og Vilde eller kun lidet civiliserede Folkeslag i det ovenstaaende ere nævnedes som dem, hos hvilke Erindrings- og Fantasibilleder fortrinnsvis forekomme, maa dog ingenlunde forstaas saaledes, at Ævnen til at

se disse kun findes hos Individder, der staa paa et lavere aandeligt Udviklingstrin. Tvert imod, den kan forekomme hos Individder, der staa paa det højeste aandelige Udviklingsstandpunkt, men det synes dog, som om abstrakte Videnskabsmænd, Matematikere o. lign. i Reglen ere berøvede denne Ævne. Derimod synes Kunstnere, Digtere, Forfattere af Rejsebeskrivelser o. lign. at besidde en saadan Ævne, ofte i en meget udpræget Grad. Saaledes har en Ingeniør, der er meget begavet som Tegner, meddelt, at naar han en Gang har koncentreret sin Opmærksomhed paa en eller anden Genstand f. Eks. en Vase eller et Landskab, kan han selv flere Aar senere fremkalde et Erindringsbillede heraf, hvori de mindste Enkeltheder ses nøjagtig, saa at han kan gengive Billedet i en Tegning; han behøver derfor aldrig at optage Skitser, hvilke ellers tjæne til at opfriske Kunstnernes Erindring. De Individder, der have den Ævne at kunne gengive med Troskab en kun én Gang set Genstand, anvende i Reglen i det Øjeblik de betragte Objektet en overordentlig koncentreret Opmærksomhed; saaledes har den omtalte Tegner meddelt, at han i saadanne Øjeblikke abstraherer fuldstændig fra alt det omgivende, og idet han føler en ejendommelig Spænding i Hovedet, koncentrerer hele hans aandelige Kraft med Styrke paa et enkelt Punkt.

Ved at koncentrere sit Blik paa en Genstand i nogen Tid, opstaar der hos de fleste Mennesker et Efterbillede, som imidlertid i Reglen ikke ænses, dels fordi det er svagt, dels ogsaa fordi Opmærksomheden ikke henledes derpaa. For de af Læserne, der aldrig have lagt Mærke hertil, kan følgende Forsøg anbefales. En klart oplyst hvid Lampekuppel betragtes stift i c. et Minut, hvorefter Blikket kastes paa en bar Væg; her vil man da efter faa Øjeblikkes Forløb se et tydeligt, om end i Reglen ikke skarpt kontureret Billede af Lampekuppelen, og dette Billede vil blive desto større, jo længere Væggen er borte fra én. Man kan ogsaa faa Billedet frem ved at lukke Øjnene efter at have set paa Lampen, og man vil da tillige se, at det forandres efter nogen Tids Forløb, idet den hvide Kuppel bliver mere og mere mørk, til sidst helt sort paa hvid Baggrund, hvilket Fysiologerne udtrykke saaledes, at det oprindelige positive Efterbillede omdannes til et negativt. Hvis den Genstand, man har betragtet, har været farvet, vil man ogsaa se, at Efterbilledet under disse Forhold først har samme Farve som den oprindelige Genstand, men dernæst antager en Farve, der er komplementær hertil. Fysiologerne have

nøje undersøgt disse Efterbilleders Forhold, der i øvrigt frembyder talrige Variationer foruden de oven for nævnte, men det vilde være at gaa uden for disse Bemærkninger Omraade at komme nærmere ind herpaa; Hensigten har kun været at lette Opfattelsen af det efterfølgende.

Mange Mennesker have bestemte Fantasibilleder, saa snart de lukke Øjnene, en Ejendommelighed, som de navnlig ere kendte med om Natten, før de falde i Søvn. En Person, der beskæftiger sig meget med Naturvidenskaberne, har saaledes angivet, at han ser en uendelig Variation af matematiske Figurer foran sig, saa snart han lukker Øjnene; den ene Figur udfolder sig succesivt af den anden, og da de tillige ere overordentlig smukt farvede, minder det hele om Betragtningen af et Kalejdoskop. Figurerne ses saa tydeligt, at vedkommende er i Stand til at kopiere dem nøjagtig med Hensyn til Form og Farve. Denne Form af uvilkaarlige Fantasibilleder ved lukkede Øjne frembyder megen Lighed med de af Goethe iagttagne og beskrevne. Goethe angiver nemlig følgende: »Jeg har den Ejendommelighed, naar jeg lukker Øjnene, sænker Hovedet og tænker mig en Blomst i Midten af Synsorganet, at denne ingen Sinde forbliver et Øjeblik i sin oprindelige Skikkelse, men den opløses, og ud af dens indre udfolder der sig igen nye Blomster med farvede eller grønne Blade; Blomsterne ere ikke naturlige, men fantastiske, dog regelmæssige ligesom plastisk udhuggede Rosetter. Jeg kan frembringe det samme, naar jeg tænker mig en broget malet Skive, som da ligeledes stadig forandrer sig fra Midten ud imod Periferien fuldstændig som et Kalejdoskop«. En anden Meddeler angiver altid med lukkede Øjne at se farvede Ringe omkring en mørk Skive, en tredje, lyst farvede, bølgeformige Striber paa hvid Grund og saa fremdeles. En stor Mængde Mennesker have imidlertid kun lysende Striber eller Pletter af ubestemt Størrelse og Konturer paa en fuldstændig sort Baggrund.

Endelig kunne Fantasibilleder opstaa uvilkaarlig i Sammenhæng med Tanken om Maaneder, Uger, Dage, Datoer og Tal, og de optræde da ofte med uafviselig Nødvendighed. Det skal dog straks bemærkes, at dette er et Forhold, der langt fra findes hos alle, der ellers have stærke Erindrings- og Fantasibilleder, men det findes dog i det hele taget hos et ret stort Antal Mennesker, navnlig Kvinder, og dets Tilstedeværelse tyder aldeles ikke paa noget abnormt. Da Eksempler

oplyse denne Slags Ejendommeligheder bedst, skal jeg først nævne et Eksempel paa Fantasibilleder i Forhold til Maanederne, og det mest udtalte Eksempel, jeg endnu har kunnet finde, er følgende, der gengives saaledes som Meddelelsen (en cand. jur.) har nedskrevet det. »Maanederne i et Aar tænkes altid som Led i en temmelig flad Oval, der varierer i Størrelse fra c. 1 Alen i længste Diameter, naar Tanken er paa en Tilstands Varighed gennem flere passerede Aarsomløb, og som herfra til Helsingør, naar der tænkes paa den nuværende Maanedes Afstand fra en bestemt Maaned i samme Aarsomløb og navnlig naar der tænkes (med Længsel) paa et fremtidigt Tidspunkt. Ovalen ligger derhos i et Skraaplan med ringe Hældningsvinkel (c. 20°), saaledes at Sommeren ligger øverst mod Nord og Nytaar ligger forneden til højre (se Fig. 1). Maanederne ere af meget forskellig Længde, idet Efteraars-, men navnlig Foraarsmaanederne ere forholdsvis meget korte. Ovalen er nærmest at anse som et Legeme σ : en flad Ring, hvoraf dog kun den opad vendte Side er synlig. Maanederne have en noget forskellig Schattering, idet navnlig Efteraarsmaanederne ere noget mørke og Ringen her noget smallere med et noget markeret Punkt ved Juletid, medens Foraaret er bredere og lysere med lidt Antydning af gulligt Lys. — Den løbende Uge ses som Led i fornævnte Oval, idet hver Dag er en Stribe tværs over Ringen, saaledes at Morgenen vender ud mod Periferien, Aftenen ind mod Ringens Centrum. Søndagen er noget markeret, navnlig skarpt mod Lørdagen (se Fig. 2), ligesom de fast optagne Aftener i Ugen, Torsdag og Fredag, ere noget dybere i Tonen.«

De Læsere, der ikke kunne finde det mindste tilsvarende hos sig selv til det oven for gengivne, ryste maaske betænkelig paa Hovedet. Det skal dog bemærkes, dels at disse Fantasibilleder ingeniunde ere ualmindelige, dels at de Individuer, der have dem, vise saa vel efter Englænderen Galtons som mine egne foreløbige Undersøgelser ikke blot intet som helst abnormt i aandelig Henseende, men adskillige ere endogsaa i høj Grad intelligente og sjælsunde, og Galton angiver med Navn en stor Del af de Mennesker, hos hvem han har fundet saa vel de i det foregaaende som i det efterfølgende omtalte Fantasibilleder, en Fremgangsmaade, der af forskellige Grunde ikke skal anvendes i nærværende Bemærkninger. Blandt de af Galton nævnedes findes Mænd i Politikens, Kunstens og Literaturens Verden, der

have et Navn saa vel i som ogsaa til Dels uden for England. En enkelt af disse, Professor Herbert Mac Leod, ledsagede Tegningen af sine Fantasibilleder (se Fig. 5) med følgende karakteristiske Ord: Jeg har aldrig fundet noget lignende hos dem af mine Kollegaer, for hvem jeg har berørt dette Æmne, og flere af dem have endog gjort Nar deraf og rimeligvis anset mig for sindssvag, fordi jeg kunde have saadanne Fornemmelser. Da jeg havde tegnet medfølgende Skema og vist det til en af mine Venner, omdannede han ved Hjælp af et Blyant Tegningen til en Sølslange og bemærkede: »Hvis du var rig og havde indsat mig som Universalarving i dit Testamente, vilde jeg tilintetgøre denne Tegning, for at den ikke senere efter din Død skulde blive benyttet til at bevise, at du havde været sindssyg i levende Live«. Det forstaar sig af sig selv, at naar Folk ere udsatte for at blive latterlige eller, hvad der vel er endnu værre, at blive ansete for svaghovedede ved at fortælle andre de Ejendommeligheder, der ere ved deres Fantasi, de da i Reglen beholde det for sig selv, hvilket ogsaa mange af Galtons Meddelere angive at have gjort, indtil hans første Arbejde herom udkom for nogle Aar siden.

Galton angiver, at den almindelige Ordning af Maanederne i Fantasiens er i en Oval, i hvilken Januar kan have den mest forskellige Plads, og i hvilken der gives hver enkelt Maaned en forskellig Vidde. De Erfaringer, jeg har gjort i saa Henseende, ere overensstemmende hermed, og tillige har jeg fundet, at det gennemgaaende er Sommermaanederne og af disse atter Juli og August, der ere de længste (se Figg. 1, 4 og 7), medens Foraarsmaanederne gennemgaaende ere korte, ubestemt afgrænsede eller endog sammenflydende (Fig. 4). Fig. 4 viser tillige den Ejendommelighed, at den er en Tolvkant, der er afbrudt ved »Juleferien« mellem December og Januar. I Fig. 7 er Afbrydelsen endnu større, idet Januar og December ere vidt fjærnedede fra hinanden; i denne Figur ere baade Foraars- og Efteraarsmaanederne uden skarp indbyrdes Grænse og optage i det hele forholdsvis ringe Plads. I andre Tilfælde ere Maanederne ordnede i en skraat, ofte uregelmæssigt opad stigende Linje. Juleferien, men navnlig Sommerferien spille i mange Figurer en fremtrædende Rolle, et sikkert Bevis paa disse Fantasibilleders Oprindelse fra Barndommen. Desuden findes der en talrig Mængde andre mere eller mindre fremtrædende Ejendommeligheder, som Pladsen vil forbyde mig at komme nærmere ind paa.

Ugedagene henføres af mange til Ovaler, at nogle til horizontale eller perpendikulære Rækker og for en enkelt Person ligge de i en Halvbue (Fig. 9).

Fantasitalrækkerne frembyde en uendelig Variation. Ved Fantasitalrække forstaar jeg det for enkelte Personer ejendommelige Fantasibillede, hvor Tallene have deres Plads paa en bestemt (tilsyneladende tilfældig og vilkaarlig) Maade i Forhold til hinanden, saa at et Tal altid opsøges paa et bestemt Sted. Det forekommer mig, at Ordet Fantasitalrække er at foretrække for det af Galton benyttede Ord »numberforms«, da hint Navn bedre og tydeligere angiver det hele som en Fantasikonstruktion. Galton, som er den første, der har gjort opmærksom paa disse Ejendommeligheder, angiver, at han aldeles intet kendte fra sig selv til disse Forhold, og at det først var en af hans Venner, en bekendt Jurist, der fortalte ham om sin egen Fantasitalrække; for at det heller ikke skal antages om mig, at jeg har gjort mine, foreløbig flygtige, Undersøgelser med forudfattet Mening, skal det bemærkes, at jeg lige saa lidt har nogen Erfaring fra mig selv.

Ved at kaste et Blik paa Figg. 3, 5, 6 og 8 vil det ses, hvor forskelligt og hvor tilsyneladende fuldstændig planløst Talrækken snor sig og gør Knæk og Bøjninger til alle Sider hos de forskellige Individuer. Tegninger give imidlertid kun et ufuldstændigt Billede af de virkelige Forhold, eftersom Talrækken indtager et langt større Rum, end at den hele kan ses paa én Gang; undertiden er dog dens Udstrækning ubestemt. Det mest besynderlige Udseende frembyder Fig. 5, der tilhører den før omtalte Professor Mac Leod; den er kopieret efter Galton for at vise, hvor vilkaarlig en saadan Talrække kan synes. Fig. 10 er ogsaa laant fra Galton. Den frembyder det mest slaaende Eksempel paa, hvor tydelig en Fantasitalrække kan præsentere sig for vedkommende og viser, hvorledes et saadant Fantasibillede kan være til Nytte for dem, der har det. I dette Fantasibillede ere Tallene opstillede paa to Linealer, der ere forskydelige mod hinanden ved Hjælp af en Slædemekanisme. Naar vedkommende gør et Regnestykke i Hovedet, foretager han det altid ved Hjælp af sin Fantasiregnelineal, idet Tallene forskydes mod hinanden; han ser aldrig hele Linealen paa én Gang, men altid kun den Del, han har Brug for. I saadanne Talrækker kunne de enkelte Tal springe mere eller mindre stærkt frem i Forhold til de øvrige, og det er

da navnlig Tierne (Figg. 5 og 8), men ogsaa andre Tal (f. Eks. 1, 98, 99 og 101 i Fig. 6). Ophavsmanden til Fig. 6 (stud. polit. N. N.) angiver end videre følgende ret interessante Enkeltheder: De lige Tal ere gennemgaaende de smukkeste og mest fremtrædende, hvorimod ulige Tal, men navnlig Primtallene, dog ogsaa 39, synes Stedbørn, dog hævde sig ved en vis Ondskabsfuldhed i deres Karakter, medens de lige Tal ere mere sympatiske; enkelte Tal, f. Eks. 63, have en drillende Karakter. Det vil heraf ses, hvor fremtrædende de enkelte Tal kunne være og med hvilken forskellig Karakter de kunne optræde, saa at de ere ligesom forskellige Personligheder for vedkommende. Fantasitalrækkerne omfatte i Reglen kun de positive Tal, men kunne dog ogsaa rumme de negative (Figg. 3 og 6), ja i Fig. 6 ere endogsaa Brøkerne anbragte mellem 1 og 0, trods at Afstanden mellem disse to Tal ikke er større end mellem andre, men Pladsen skaffes til Veje ved at afsætte Brøkerne i to Rækker langs Væggen af en Tragt, hvis Munding maa tænkes anbragt mellem $+1$ og 0 i samme Plan som den øvrige Talrække, medens Spidsen vender nedad bort fra dette Plan.

Mest forbavsende er dog de Tilfælde, hvor Maanederne, Ugerne, Tallene, ja endog Ord, der tænkes paa eller udtales, vise sig for vedkommende med bestemte, konstante Farver. Saaledes angiver en Meddelelser, at Marts er blaa, Maj gul, Juni lyserød, Juli mørkegul o. s. v. Søndag og Tirsdag er for vedkommende hvid, Mandag blaa, Onsdag brun o. s. v., og hvert Tal i Begyndelsen af Talrækken har sin bestemte Farve. Ordet Menneske er for denne Person brunt, — god, rød, — ond, sort o. s. v.

Hvis disse Farveassociationer kun fandtes hos et enkelt eller hos ganske faa Individuer, vilde det vel blive anset for en Ejendommelighed, der tydede paa en abnorm Sjælevirksomhed, men de ere vistnok ingeniunde sjældne. Galton har nemlig truffet paa adskillige, efter at Bruhl i Wien havde henledet Opmærksomheden derpaa, og efterat Bleuler og Lehmann fra Schweiz havde samlet en Del Tilfælde, og jeg har allerede efter kort Tids Søgen fundet flere. Blandt disse findes en Læge, der viser et Forhold forskelligt fra det hos andre trufne. Han angiver nemlig, at naar hans Klokke ringer om Natten, vaagner han altid ved, at det lyner blaat for hans Øjne; d-Dur høres ledsaget af Fornemmelse af gul Farve, a-Dur med rød Farve

o. s. v. Hvor saadanne Farveassociationer, der ere forskellige hos de forskellige Individuer, stamme fra, er vel et Spørgsmaal, der foreløbig maa staa fuldstændig ubesvaret hen. Derimod vil det maaske kunne lykkes at kaste lidt opklarende Lys paa Oprindelsen til de Fantasibilleder, der opstaa ved Tanken om Tal.

Det skal først bemærkes, at Fantasien er en Ævne, ved hvilken Arveligheden spiller en stor Rolle, og det viser sig ogsaa, at Maanedovalerne, Fantasilrækkerne, Farveassociationerne o. s. v. træffes ofte hos alle eller flere Medlemmer af samme Familie. Jeg har ogsaa truffet en Familie, hvor Moderen, en Søn og to Døtre alle have Farveassociationer, en anden, hvor Moderen, en Søn og tre Døtre have det, og Figg. 1, 4 og 7 tilhøre Medlemmer af samme Familie. Dernæst viser det sig ogsaa, at vedkommende Personer have haft saadanne Ejendommeligheder saa længe de kunne huske tilbage i Tiden, ja en af Galtons Meddelere lægger Begyndelsen tilbage til det 4de Aar. Da det nu tillige er en Kendsgerning, at Børn have en stærk Fantasi, er det meget sandsynligt, at de opstaa i Barnealderen, og i Virkeligheden har man paavist deres Tilstedeværelse hos ældre Børn. At man ikke har kunnet paavise dem hos mindre Børn, ligger vel i, at Paavisningen her er saa overordentlig vanskelig. I Almindelighed hører man imidlertid fra de paagældende, at de ingen Anelse have om, hvorfra deres Fantasibilleder stamme. Dog findes der enkelte, meget oplysende Undtagelser. Saaledes angiver Professor MacLeod, at Oprindelsen til Begyndelsen af hans Fantasilrække (Fig. 5) maa søges i, at han allerede i Fireaarsalderen lærte at kende, hvad Klokken var, og derigennem lærte Tallene, idet han ofte morede sig med at lade sin Ske og Gaffel paa sin Tallerken forestille Viserne paa Uret. Ved Tanken paa et Tal fra 1 til 12 kom han saaledes altid til at henføre det til dets Plads paa Urskiven. Hos flere andre bærer Talrækkens Begyndelse ogsaa utvivlsomme Spor af at være afledet fra Urskiven. Atter andre (ikke her afbildede) synes at skyldes Dominospil, Kort, Fingre o. s. v. deres Oprindelse. En engelsk Videnskabsmand har angivet, at han ser Talrækkens første Tal langs med en gammel Spaseresti i hans Faders Have; Tallet 7 staa ved en Vandbeholder, hvorfra hans Fader hentede Vand til sine Blomsterbede.

Det synes at fremgaa af de nævnte Eksempler, at Fantasilrækkerne i mange (maaske alle) Tilfælde dannes derved, at Barnet søger at knytte Tallene til bekendte, konkrete Genstande

i dets nærmeste Omgivelser, for derved lettere at huske dem og ligesom at binde det nye og ubekendte til det gamle, hvormed det er fortroligt, med andre Ord: Barnet udvikler sig ubevidst en primitiv Mnemoteknik, der i Begyndelsen hvil- er paa vilkaarlig dannede Kunstgreb, der sete] fra Barnets Standpunkt ere praktiske og nyttige for det; ved den stadige, idelig fortsatte Brug faa disse Associationer Præget af Uvilkaarlighed og Planløshed, ja de synes i mange Tilfælde snarere at maatte være til Hinder end til Hjælp for de psykiske Processer. Imidlertid er der ingen Tvivl om, at Associationerne virkelig hjælpe vedkommende i det daglige Liv, saa længe Fantasien ikke behøver at arbejde med udstrakte Størrelser (f. Eks. med Tal over 100) eller længe ad Gangen (f. Eks. ved Udarbejdelsen af store Regnestykker), aldeles ligesom en Mnemoteknik, der sigter imod et begrænset Omraade, er i Stand til at hjælpe Hukommelsen betydeligt. Men ligesom en Mnemoteknik, der vilde omfatte alle Genstande og Forhold, vilde vise sig ikke blot unyttig, men ogsaa hindrende for Hukommelsen, fordi denne blev nød til at opsummere og gemme langt flere Enkeltheder, saaledes vil sikkerlig ogsaa de fantastiske Associationer træde hindrende i Vejen for de sjælelige Ævners Virksomhed, naar denne beskæftiger sig meget med Tal og abstrakte Forhold. Dette er vistnok ogsaa Grunden til, at man ikke træffer dem ofte hos Matematikere, abstrakte Videnskabsmænd o. lign., hos hvem de dog maaske alligevel kunne have været tilstede tidligere. Jeg kender i alt Fald et Eksempel, hvor vedkommende, en matematisk Student, angiver, at jo mere han beskæftiger sig med Matematik, desto utydeligere blive hans Fantasiassociationer, og flere Personer have angivet, at de vare stærkere hos dem i deres Ungdom end senere. Der er saaledes en Del, der taler for, at Fantasiassociationer (og maaske Fantasien i det hele) undertrykkes stærkt hos Mennesker, der i særlig Grad anvende abstrakt Tænkning. Jeg behøver vel næppe at tilføje, at alt det her sagte maa tages i al Almindelighed, og at der træffes talrige Undtagelser, hvor det oven for fremsatte ikke kan anvendes.

Jeg frygter for, at flere Læsere have haft Vanskelighed med at forstaa rigtig de psykiske Ejendommeligheder, som jeg har henledt Opmærksomheden paa, som eksisterende hos et ikke ringe Antal Mennesker, ti ligesom nogle øjeblikkelig opfatte, hvad det

drejer sig om, ja endog møde det med en kendelig Sympati, fordi de føle noget dermed beslægtet hos sig selv, saaledes er der ogsaa andre, for hvem det ved første Betragtning synes saa fremmed, at det trodser al Forklaring, ja enkelte ville maaske endog betragte de i nærværende aforistiske Bemærkninger omtalte Forhold som betydningsløse Absurditeter hos enkelte Mennesker. Hertil skal dog indvendes dels, at de findes hos et meget stort Antal Mennesker, der ere lige saa udviklede og lige saa normale som den Del, hos hvem de ikke findes (hvilke der ere i Flertal kan endnu ikke angives), men dels tror jeg ogsaa, at alle disse Forhold frembyde betydelig psykologisk Interesse. Naar det nemlig erindres, hvor vanskeligt det kan være at forfølge de fleste psykologiske Processer i deres mangfoldige og indviklede Baner, saa vil det indrømmes, at det ikke kan være uden Betydning at forsøge at gribe og fastholde Detaillerne i de individuelle psykiske Livsyttringer, og her synes netop at være et Omraade, der er tilgængeligt for direkte objectiv Undersøgelse. Denne Del af Psykologien er imidlertid endnu saa lidet opdyrket, at de enkelte Kendsgerninger foreløbig er spredte og delvis uforstaaelige, men det forekommer mig sandsynligt, at en videre gaaende Undersøgelse af disse Forhold vil kunne kaste lidt Lys paa enkelte psykiske Funktioner ¹⁾.

¹⁾ Professor Harald Høffding og Forfatteren af disse Bemærkninger have paabegyndt et fælles Arbejde, der beskæftiger sig med de fleste af de Forhold, der have været omtalte her, og ville begge sætte megen Pris paa at modtage Oplysning om disse fra saa mange som muligt.

Ungdom, glade Ungdom!

Jeg sad alene i Albanos Kro
en silde Aftenstund. — Med Velbehag
jeg nød den Trætheds-Rus, den døsiges Ro,
der valmuekroner slig en Vandringsdag,
som gled i Takt til Nattergale-Fløjter: —
I Middagssol paa Monte Cavos Højder,
hvis Lider luelyste af Gyvelkrat
og Vaargrønt skraane langt og synke brat
mod Kummens gyldenrifledede Sø dernede,
mens sadel-lagt paa Kraterets Rand det graa
Albano hænger som en øde Rede,
hvorfra i Gry der flagred' ud de smaa
dunbløde Sommerskyer, hvis Skygger glider
paa svømmende violblaa Bjærgelider;
og ud imod Campagnen, hvor der laa
et Tæppevæv af falmet Regnbuetaage,
til Havet trak sin smalle dybe Søm
ind under Himmelhvælvets lyse Blaa: —
I Skumringstid, da Blade-Glanslys vaage
og Skygger slumre ind i sælsom Drøm
mellem Olivens dragevredne Stammer,
med Aftensolens Glød paa Nemis Tegl

og Duggetaage over Dianas Spejl,
 som Klipperingens Løvskov inderammer: —
 I Maaneskin, der overstraaled Slugten,
 den bladesusende, hvor Viadukten
 som en forstenet Urtids Kæmpekryb
 vaded med Bueben i Taagens Dyb
 Alt dette gled forbi med Duft og Klang
 af Vaarlyst, Ungdomsmod og Vandretrang; --
 og mens jeg langsomt nipped til min Vin
 og saa' de matte Lampestraaler gløde
 igennem Glassets flydende Karmin,
 kom ukaldt mine Tankers Vej paa tværs
 en Melodi, — et gammelt Opera-Vers: —
 Det var i Kroen ved et Rejsemøde
 en Hilsen fra en ældre, lystig Fyr
 til En, der ung drog ud paa Æventyr,
 sin egen Tjæner og sin egen Herre,
 med faa Bekymringer, med Pakker færre,
 løsladt fra Hjemmets Ro og Arbejdsflid. —
 Bestandig lød det om igen, saa klagende:
 »Ungdom, glade Ungdom, glade Tid!«

Ja, — Ungdom, sukked jeg, og har jeg kendt
 dig, Ungdom, som du er, og som du prises
 af hver, der mindes ømt hvad der er hændt
 af ondt og godt, den Gang hans Sejl stod spændt
 halvmaanebuet af din Foraarsbrises
 fuldbrystige Pust, — da det var nok at gynges
 og se, hvor Kølen Bølgeskummet skar,
 men lidet spurgtes kun, hvorhen det bar!

Hvor var du som du elsker og besynges:
 med hastig Nyden og med rastløs Stræben,
 med dit Zigeunerliv fra Haand til Mund —
 for Haanden Slæb og Slid fra Morgenstund
 til Kvæld, om Natten tusend Kys for Læben, —
 med Tider stungne dybt af Armod's Braad,
 med Overflods berusede Øjeblikke,
 med Tab og Vinding paa det ene Kort:
 Letsindighed . . . Og var da dette ikke
 — ja er endnu — min Alders Arvelod?
 Hvi flygted du, — hvor gemte du dig bort?
 Var Fejlen min, er Skæbnen Skyld deri,
 at altid sneg du dig min Dør forbi?
 For Drømme drømte jeg, men ikke dine,
 min Rus var ej af dine Vigners Vine; —
 et Liv for Kamp jeg kender ganske godt,
 hin Kamp for Livet blev min Skæbne fremmed;
 for Livets Kunst er jeg i Skranken traadt,
 den Kunst at leve aldrig ret jeg nemmed;
 vel fandt jeg meget alt, og deriblandt
 Klenodie-Fund, som mange aldrig vandt,
 meget har martret og husvalt mit Sind
 — meget, — men aldrig du, du viltre Aand,
 der træder pludselig, selvbuden ind
 i Livets Sømmens-kuds-Symposion
 midt i de vises endeløse Strid,
 med Alkibiades-Smil i Læberanden
 og Øjekrogen, Violers Krans om Panden,
 af Fløjtetoner fulgt, — hetærefavnende
 Ungdom, løse Ungdom, kaade Tid!

Saadanne vage Vemodstanker drømte
 i mig; og Aften gled mod Midnat hen
 før Kurveflaskens sidste Rest jeg tømte
 og gik at søge Mødighedens Ven,
 den sunde, stærke Søvn, som lønner Den,
 hvis Fod den lange Dag igennem satte
 sit Spor paa Skovens blomstervirkede Matte,
 paa Bjærgets Vindelvej, paa Fjældets Sti.
 Alt vuggedes min Sjæl, der sansed næppe,
 paa Livsfornemmelsernes stille Ebbe
 det sidste vaagne Tanke-Fyr forbi
 ud paa den mørke, tavse Bølge-Steppe, —
 da vaktet jeg ved Sang, — en sælsom Sang:
 halvt som den kunstløs-vilde Melodi,
 der stiger fra den ensomme Bjærgfugls Bryst
 i Vekselsang med Ekkos Nymferøst,
 — halvt som et Gaderaab . . . Det var en Dreng, der sang.
 Hans Stemme, endnu lidt i Overgang,
 slog over tit, sprang dristig op paa ny
 og traf den høje Tone med et Skrig,
 et Sejershyl i denne »Sangerkrig«
 mod Natteroen i Albanos By.
 Bestandig samme Sætning om igen,
 saa snart den sidste Tone døde hen,
 som om hans Læbe lig en Sangfugls Næb
 var bunden i den ene Tonerings.
 Saa tog den andre Stemmer med paa Slæb,
 der famled i dens Spor og stræbte efter
 det samme bratte Fald og lange Sving;
 men tav de, var hans Røst med friske Kræfter
 igen paa Pletten for med fuld Bravur
 at spotte deres Afmagt. — Længer bort
 trak den utrættelige Strubesport
 ad øde Stræder; højt langs Klosters Mur

den stemte op, som om den vilde række
til Rom og dér den hellige Fader vække;
langt borte i Alléen døde Sangen
af tusendbladet Steneg-Susen fangen,
mens af og til en Tone, himmelhøj
som en Raket ud over Byen fløj;
saa nærmed den sig; Skridt for Skridt den gled
ad stejle Trappegyders Stentrin ned
og larmed atter paa den store Gade.
Saaledes blev den ved i timevis
den underlige Bjærgbo-Serenade
min Søvn til ugenkaldeligt Forlis.
I denne Jodlen, der fra Graad til Latter
med sælsomt Lune svajed hid og did,
det var, som mødte hine Ord mig atter,
som raabte Vaarens Nat paa dig, du flygtende
Ungdom, tabte Ungdom, svundne Tid!

K. GJELLERUP.

Adolf Sang.

»Klara, hører du det? Det er ikke længer jeg, som taler; det er den store Vished i mig, og du véd, hvem den hver Gang er fra!«

Hvem er det, der taler saaledes? Det er Helten Sang i Bjørnson's Skuespil »Over Ævne«, en af de mægtigste tragiske Skikkelser i den nyere dramatiske Literatur. »Den store Vished i mig« — og: »du ved, hvem den hver Gang er fra!« Hvem er det, der vover at føre saadan Tale? Det er Pastor Sang, den kristelige Kvaksalver.

Sang er en Atlet i Troen. Han staar urokkelig paa den kristelige Aabenbarings Grund. Der er ikke et Aandepust af Tvivl i hans Overbevisning, ikke et Øjeblik Nølen eller Famlen i hans Gudhengivenhed. — Sang er en Kæmpe i Kærligheden, i den ægte, selvfor nægtende, sig selv forglemmende kristelige Kærlighed. Han trodser Frost og Sne, Storm og Bølger, naar det gælder at hjælpe, at redde, at husvare. Med smilende Sorgløshed gaar han langs Fjældkanten ved den svimle Afgrund, naar Pligtens Vej fører did; med uforfærdet Sikkerhed følger han Kærlighedens Fodspor under en stor, vild Naturs overhængende Farer og truende Rædsler. — Sang er en Kristendommens Forkynder, — men ikke en saadan, der »hemmelig drikker Vin og offentlig prædiker Vand«, ikke en saadan, der stadig føler Aandens uimodstaaelige Kald til de bedst doterede Embeder, ikke en brammende Taler, der øser sin Søndagsbegejstring af Forfængelighedens plumrede Kildevæld. Sang er ikke en klynkende Dameprædikant, der altid selv er den første til at græde over sin Tales rørende Vendinger, ikke en brøsig Velserværdighed, der myndigen vaager over, at Kirkens »rene Lære« ikke forfalskes, men gaar paa Akkord med Livets mange Haande

Skrøbeligheder. Nej, Sang saa, »at Kristendommen krøb paa sin Bug og endda forsigtig forbi alle større Tuer. Hvorfor gør den det? spurgte han sig selv. Er det, fordi at dersom den rejste sig helt op, saa løftede den Tingene af deres Hængsler? Er det Kristendommen, som er umulig, eller er det Menneskene, som ikke tør? Om bare én turde, var der saa ikke Tusender? Og saa følte han, at han burde forsøge at være denne ene.« — Saa gaar han op til Nordlandene, til den fattigste, ødeste Egn i sit Fædreland; saa siger han Verden farvel, saa rejser han sig helt op, den Troens Atlet, den Kærlighedens Kæmpe, den vældige Ordets Forkynder; saa spænder han hver Muskeltraad i sin kraftfulde Personlighed for at vise Menneskeheden, »at Kristendommen ikke er umulig«, at den ingenlunde er »over Ævne«.

Og hvad bliver saa Enden paa dette? Faa vi da nu et sikkert Resultat? Nej. Faa vi at vide, om Kristendommen er »over Ævne« eller ikke? Nej. Bliver Sang »den ene, han forsøger at være?« Nej. Gives der da ingen Kristen? Kan der ingen gives? Det vide vi ikke; vi faa ingen Besked derom. Ti det er ikke Kristendommen, der her sættes paa Prøve, det er »en kraftig Vildfarelse«; det er ikke Troens evige Idealer, der lægges paa Vægtskaal her, det er en glimrende Overtro, der har drukket sig fuld af Kristendommens Hjærteblod. Sangs Person og Skæbne beviser intet for eller imod Kristendommen; han naar ikke at blive, hvad han vil være, et Trosvidne, et kristeligt Sandhedsvidne; han bliver heller ikke, hvad en vis Kritik gad præge ham til, et Vidne for Kristendommens Usandhed. Men idet han i religiøs-kritisk Forstand bliver betydningsløs, kommer han des højere op paa den æstetiske Hylde, — idet han gaar glip af den kristelige Martyrkrone, lægger det tragiskes sitrende Skønhed sig om hans knuste Tinding, — idet Bjørnson's Værk lader Kristendommen gaa Ram forbi, bliver det en ypperlig Tragedie.

Det forholder sig hermed saaledes. Der er en Fejl i Sang's Kristendom. Denne ligger fra først af i Periferien; men under hans rastløse gejstlige Virksomhed, hans energiske religiøse Liv griber den om sig, naar dybere og dybere, indtil den omsider vokser ind i Barmen, i hans Handlingers Kildepunkt, forvrænger Troen og ødelægger hans kristelige Personlighed. Fejlen ligger oprindeligt i den intellektuelle Sfære. Den bestaar i en Overvurdering af den menneskelige eller rettere: den kristelige Erkendelse. Her ligger en syg, som anses for ulægelig. Sang knæler ved hans

Sæng og beder i inderlig Tro med den lidende om hans Sundhed, hans Liv. Saa vidt er nu alt i sin kristelige Orden. Saa kommer den syge sig, og nu slutter Sang: Gud har ved vor Bøn ladet sig bevæge til at gøre et Mirakel. Denne Slutning er ukristelig. En besindig Kristendom standser her resigneret ved et Spørgsmaalstegn. Den anerkender Bønnens Berettigelse ogsaa med Hensyn til timelige — relative — Goder, den tror, at ogsaa en saadan Bøn kan blive opfyldt, den hævder Miraklets Mulighed; men den ved ikke, om dette i et givet Tilfælde virkelig er indtraadt eller om det skete er en Følge af saakaldte naturlige Aarsagers Virken. Men det ved Sang. Hans »credo, ut intelligam« indskrænker sig ikke til den kristelige Verdensanskuelses store Grundlinjer, ikke til hans subjektive Forløsningsbevidsthed, men det udstrækker sig til Verdensstyrelserens specielle Forsynstanker. Hans Tro er et Slags magisk Apparat, er en Kikkert, gennem hvilken han skuer lige lukt ind i Himlen. Sang ved, naar Herrens Time er kommen, han kender Tid og Sted og Maade; han skønner, om Miraklet vil indtræde eller ej; han kan nok en Gang momentant tage Fejl af Maaden, som da han ved sin og Børnenes Bøn vil gøre sin syge Kone rask; men saa giver Herren ham et Vink, saa finder han sig til Rette, og nu opkommer »den store Vished« i ham, »og han ved, hvad Herren vil.« Sang nøjes ikke med den historiske Aabenbaring i Kristus; han har individuelle Aabenbaringer, Syner, guddommelige Indskydelser. Det ligger i hans elskelige Karakter, i hans Embedes Krav og Lejlighed og fremfor alt i hans reformatoriske Stræben, at han fornemmelig anvender sin formentlige »overnaturlige Magt« til at bevirke Helbredelsesmirakler. Hundrede syge, »d. v. s. virkelig troende«, har han »gjort friske« ved — undertiden endog paa Afstand — at bede med dem; en Præsteenke, der var lam i 15 Aar, har han kureret, saa hun nu, snart hundrede Aar gammel, »hver Søndag kan gaa til Kirke«; en Pige har han opvakt fra de døde ved at lægge Haand paa Haand og Haand paa Hjærte. At der muligvis en enkelt Gang kan have været Lykketræf eller Sansbedrag med i Spillet, at paa andre Steder Naturen selv har overvundet den overvurderede Sygdom, at maaske i de fleste Tilfælde Præstens klippefaste Overbevisning, hans henrykte Ord, hans fascinerende Personlighed har indvirket saa stærkt paa de troende syge, at »Aanden sejrede over Kødets«, — alt dette rinder den af sin Virksomhed berusede Troshelt, der vil lade Kristendommen bestaa sin Prøve, aldrig i Hu.

Det er Bønnen, der har fravristet Himlen Miraklet, det véd Sang, og det véd alle, som staa under hans Indflydelse. Saa bliver han »Mirakelpræsten for hele Landet«; men fra et kristeligt Synspunkt er det just Troen paa denne »overnaturlige« Viden, der stempler ham til Kvaksalver.

Det er et underligt, vilkaarligt Menneskepaafund, at Kristendommen i vore Dage skal gøre sin Prøve ved Miraklet, ved den udvortes, saa at sige: haandgribelige Undergerning. Hvad nu, om Verdens alvise Styrrer for Tiden — menneskelig talt — ikke holder Miraklet for opportunt, som den Gang, da Folket forgæves begærede et Tegn af Herren fra Himlen? Bliver derfor Kristendommen til Løgn? Denne ene Tanke er nok til at gendrive Bjørnson's Drama, dersom det skal betyde et Angreb paa Kristendommen. »Enten er Kristendommen et Liv i Gud udover Verden og alle dens Forskrifter, eller den er ikke!« siger Pastor Krøjer. Nuvel, den kristelige Tro er Verdensovervindelse; men hvad skal det sige: »udover alle Verdens Forskrifter?« Udover Naturlovene maaske og Timelighedens Vilkaar? En Kristendom med Tryllestaven paa Bunden af Tornisteren? En Kristendom, der vil kikke ind i Guddommens Mysterier? En Kristendom, der kræver guddommelig Visdom og »overnaturlig Magt« for sine Bekendere eller Forkyndere? Hvad er det for en uforskammet, næsvis Kristendom? Er det den, som er dokumenteret i de hellige Skrifter? — Saa kommer Pastor Bratt stønnende. Han rejser omkring i Verden; paa alle »Mirakelsteder« har han været, men ikke fundet, hvad han søgte: Miraklet. Nu staaar han foran den sidste Prøve. Bratt har i syv Aar lovet sin Menigheds troende, hvad han selv ikke troede paa, Mirakelkraften. Han pukker paa Skriftens Bogstav: »Gud har i bindende Ord, det ene stærkere end det andet, sagt, at den troende har denne Magt.« Saa? Har Gud virkelig givet det nittende Aarhundredes troende den Forjættelse, at de skulle kunne gøre udvortes Mirakler? Bratt kender Tidens Tarv. Han ved, at Miraklet er det eneste, vi trænge til. »Hvis et Mirakel viste sig blandt os, — et saa stort, at alle, som saa det, troede —!« siger han. Hvor stort skulde vel dette Mirakel være? Mon Filosoferne skulde kunne tvinges til at stole mere paa deres Sanser end paa deres systematiske Tænkning? Og nu de subjektive Idealister med deres Modsætning mellem Tænken og Væren? Og Naturforskerne, der langs ad Kausalitetstraaden efterspore Naturvirkningernes Aarsager? Skulde en virkelig Undergerning

bringe dem længere end til Antagelsen af en fjerde Dimension eller lignende Hypoteser? »Høre de ikke Moses og Profeterne, da tro de ikke heller, om nogen opstod fra de døde!« Hvorfor forlanger Bratt ikke hellere et matematisk Bevis for den kristelige Lære? Det turde svare bedre til Tidens Tarv. Eller begriber han den indre Modsigelse, der ligger i denne Fordring? — Bratt er en interessant Figur, en Slags omvendt Nikodemus. Hin Øverste blandt Jøderne kom til Jesus om Natten: »Mester, vi vide, at du er en Lærer, kommen fra Gud; ti ingen kan gøre de Tegn, som du gør, uden Gud er med ham.« Han er formodentlig en af »alle dem, som saa' og troede«, der imponere Bratt saa stærkt. Det sidste er ikke Tilfældet med Herren; han bryder sig slet ikke om Nikodemus' Mirakeltro: ikke et Bifaldsord, ikke et Anerkendelsens Tegn har han over for Nikodemushyldingen. Derimod viser han Mesteren i Israel hen til et helt andet Begyndelsespunkt for Troen. Nikodemus har Miraklet, han mangler Forløsningstrangen; Bratt har Trangen, han mangler Miraklet. Man kan med en vis Ret bestemme Forholdet saaledes: Nikodemus er en troende Ikke-kristen, Bratt en Kristen uden Tro. Fælles for dem er Overvurderingen af Miraklet, den udvortes Undergerning: En Nikodemus-slægt kan ikke bruge Miraklet, Bratt og Konsorter kan undvære det. Lad Bratt med sin dybe Længsel kun gaa; han kommer nok til sin Gud. Hans Mirakelsyge med tilhørende Teorier er i Grunden kun pastorale Nykker. Naturligvis, saadan en vidtskuende og dybsindig Sognepræst forstaar sig langt bedre paa Tidernes Tarv end Verdens alvise Styrer. Og saa har han lovet sin Menigheds troende Mirakelkraften i samfulde syv Aar! Egentlig burde Vorherre gøre et lille bitte Privatmirakel bare for, at velerværdige Herr Pastor Bratt ikke kommer til at staa til Skamme over for sine Sognebørn.

Men lad os vende tilbage til Sang. Vi skulle endnu betragte ham fra det æstetiske Stade. Af det forangaaende skønnes let, hvorledes han bliver til en tragisk Skikkelse. Med al sin Tro og al sin opofrende Kærlighed bliver han skyldig, dybere, forfærdeligere skyldig -end hele hans Omgivelse. Hans før omtalte oprindelig intellektuelle Fejl har som etisk Korrelat Mangel paa kristelig Ydmyghed. Sang er en religiøs-etisk Kæmpe; men han hører som Faust, Manfred, Brand til Titanernes Æt. Formastelighed er hans tragisk-etiske Mærke. Vi lære ham at kende, da han har naaet Højden af sin tragiske Udvikling. »Han mangler

en hel Sans«, siger hans Hustru, »Virkelighedssansen«. Javel, han lever visionært, »udover Verden og alle dens Forskrifter«; imens han lytter til Røsten fra Himlen, misagter han Timelighedens Vilkaar, opofrer han ikke blot sin Formue, men ogsaa sin Familie, forsømmer sine Børns Opdragelse, bliver Skyld i, at de lide Skibbrud paa deres Kristentro, »sprænger« ved sit Livs stundesløse, vilde, stundum vulkanske Trosromantik sin elskelige Hustru, der med Tvivlertraditionens sikre Anelse omsider tror paa Sang, men ikke paa hans Kristendom, — opfostrer som Ordets Forkynder en mirakelsyg Menighed, hvis hule, oppustede Kvaksalvertro en Gang vil briste med Thaumaturgens Hjærte.

Og sandelig, hans Hjærte brister! Det turde være vanskeligt at paapege en Katastrofe i den gamle og den moderne dramatiske Literatur, der er mere gribende end den i Bjørnson's Tragedie. Hvad bliver der af »den store Vished«, da Sang's søvnløse Hustru under hans Hænder gaar ind til den evige Hvile? Først et Suk, et sagtmodigt, barnligt bebrejdende Blik opad: »Men dette var ikke Meningen«. Saa pludseligt, men med psykologisk Nødvendighed, bryder Nemesis frem, saa springer hun som et Rovdyr paa Titanens Nakke. Saa dukker Tvivlens længe knugede Dæmon op af Sjælens Dyb, og med ét vældigt Greb knækker den Heltens Patos. Saa opluges Kæmpens lange indholdsrige Helteliv af et mægtigt Øjeblik, og Forkynderens svulmende Begejstring med den dybe Klang, med de sonore Brysttoner indsnæres til et gispende »Eller«. Det er paa én Gang Troens Dødssuk, dette Eller, og Tvivlens Sejersgrin. Hvad tvivler da Sang paa? Paa sin overnaturlige Therapeutiks Rigtighed i det givne Sygdomstilfælde? Paa mere end det. Paa Rigtigheden af det Syn, han hidtil har haft paa Kristendommen, paa Sandheden af den Fortolkning, han har bygget sit Livsarbejde paa? Vistnok paa mere end det. Jeg skønner ikke andet, end at det er Kristendommen selv, han i dette Øjeblik opgiver. Den har jo formentlig ikke bestaaet sin Prøve. Det er den forfærdelige tragiske Ironi i Sang's Skæbne, at hans formastelige Overtro, just fordi den har Kristendommens ægteste, tungeste Guldklumper inden i sig, river Troen med i sit Fald. Religionens Skatte ligge paa mystisk Grund; ve den forvovne, der slipper den historiske Aabenbarings vejledende og hæmmende Haand!

Han har lagt hende varsomt ned, sin døde Hustru »af den gamle Tvivlerslægt«. Derpaa rejser han sig, og det er Troens

Atlet endnu, der for sidste Gang ser spørgende op til Himlen. Men det varer kun et Nu, et frygteligt Øjeblik, saa synker han med Tivlens Rallen paa Læben død til Jorden, en fortvivlet Tivvler.

Sang er en Titan i Præstekjolen. Ad Bønnens Himmelstige klavrer han »udover Verden med alle dens Forskrifter« og rusker med formastelig Haand i Uendelighedens Porte. Men Titanen rammes af Titanskæbnen; just da han strækker Haanden ud til sit Livs vældigste Tag, farer Jupiters Tordenkile ham ind i Hjærtet. — Eller lad mig tale moderne æstetisk om en moderne Tragedie; — ti en saadan er Bjørnson's Stykke, om end han ikke kalder det saaledes. Tragediens Æmne er fra gammel Tid Skyldproblemet; den kan med en vis Ret kaldes dets kunstneriske Forklarelse. Dette er dog ikke at forstaa saaledes, som om den dæmpede, formildede, forjaskede dette ubøjeligste, rædsomste af alle Menneskeslægtens Problemer. Nej, Tragedien kender til fulde Skyldens Alvor. Men Kunsten har sine Skranker. Det i Skyldproblemet dirrende Spørgsmaal om det skyldbetyngede Individets Redning strækker sig udover menneskelig Kunst og Videnskab. Dette dybeste, kvalfuldeste Inderlighedens Spørgsmaal er Poesien ikke mægtig; det er Religionens centrale Objekt. Dets Besvarelse, dets Løsning er Kristendommens inderste Kærne. Men der ligger i Skyldproblemet ved Siden af det subjektive et objektivt, ved Siden af det religiøse et metafysisk Spørgsmaal, det nemlig om Skyldmomentets metafysiske Overvindelse, om Opløsningen af den ved Individets Skyld i Verdensharmonien indførte Dissonans, om den skyldiges Betvingelse. Med dette Spørgsmaal, der eksemplificeres ved den tragiske Helts Færd og Skæbne, har Tragedien at bestille. Sang bliver skyldig; ti der er en Brøst i hans religiøsetiske Patos. Saa kommer han ind under Verdenslovenes tragiske Nødvendighed; saa bliver han i Steden for et knejsende Sandhedsvidne en knækket tragisk Skikkelse. Den moderne Tragedie kender intet til Naade, til individuel Tilgivelse, til Syndernes Forladelse. Den færdes i Retfærdighedens Rige; i Kristendommens Forgaarde rase dens Kampe. Den viser os, hvorledes Verdensordenens Hjulværk tager fat paa den skyldige og knuser ham. Naar da Katastrofen har fundet Sted, staa vi et Øjeblik stille, — rystede, bedøvede; men saa hæver vort Bryst sig atter, saa klares vort tilslørede Øje, saa hvælver den høje Himmel sig atter over os,

og fra dens dybe Blaa straalere Solen i den moralske Verden ned til os, den evige Retfærdighed.

Det ligger nær at sammenligne Sang med den anden store tragiske Præsteskikkelse i den nyere norske Literatur, med Henrik Ibsen's Brand. De have saa megen indre Lighed med hinanden, de to, og ere udvortes dog saa forskellige. Brand er som Sang kæmpehøj i Tro og i Kærlighed; men han har ogsaa den samme — oprindeligt intellektuelle — Grundfejl, som denne, Overvurderingen af den kristelige Viden, der efterhaanden bringer ham til at strække sin Personlighed udover Menneskehedens Grænser. Brand vil reformere, som Sang, og han har i Sandhed en Reformators store Egenskaber: Overbevisningens Fylde, Kraft, Mod, Dødsforagt, Selvfornægtelse, Opofrelsens Frejdighed; han er til enhver Tid rede til at hengive sit Liv i sit Kalds Tjeneste. Men han mangler ét, og dette ene er alt: han mangler Ydmygheden. Ogsaa han har Titanmærket paa den høje Pande: Formastelighed. Grundforskellen mellem Sang og Brand — der maaske oprindeligt hænger sammen med Temperamentsforskelligheder og andre individuelle Naturdifferenser — turde være denne: Naar det enkelte Menneskes Frelse efter kristeligt Skøn kommer i Stand ved en Samvirken af to Faktorer, ved at Gud tilbyder, meddeler, giver, og ved at Mennesket lyttende, samtykkende, villende annammer, saa lægger Sang i sin pastorale Virksomhed Hovedvægten paa den første, Brand paa den anden Faktor. Sang anraaber Gud, Brand forlanger Mandsviljens quantum satis. Sang beder; Brand formaner, advarer, truer. Sang er mild, elskelig; Brand mørk, streng, ubøjelig. De ere begge Anakoreter; men i Forhold til andre er Sang en Ypperstepræst, Brand en Dommer. Brand's formastelige Selvovervurdering udfolder sig paa det psykologiske Omraade: han ved med matematisk Sikkerhed, hvor vidt den døende Kvinde, hans Moder, svarer til den etiske Fordring eller ej; han ser klarliggen det Punkt, hvor en sørgende Moders, hans egen Hustrus, Kærlighedssmerte gaar ud over den etiske Grænse. Brand randsager Hjerter og Nyrer, Sang Guds Dybheder. En Mand som Brand kan ikke virkelig og varigt reformere, han kan kun ødelægge. Og det gør han, grusomt, hensynsløst, om end hans Hjerte bløder. Medens Sang bliver den vidtberømte Visionær, udvikler Brand sig alt mere og mere til, hvad han konsekvent maa blive: en Revolutionær. Brand er en kristelig Faëthon, der fordrister sig til at styre Solvognen og i Steden for Velsignelse bringer Død og

Fordærvelse. En etisk Jette er han, der forbrænder Verden med den kristelige Kærligheds Ild. Sang med sin blide, barnlige Elskværdighed er værst mod sine egne. Hvor karakteristisk forskellig er Katastrofen i de tvende Stykker: Sang's Sværmerpatos kulminerer i Himlen, i Visionen; derfor sprænges det ægte dramatisk i det store Øjeblik, da denne svigter, da »den store Vished« fejer, da Miraklet glipper. Brand derimod færdes med guddommelig Myndighed paa Jorden; hans dramatiske Patos er mere moralsk Harme over Verdens Dorskhed, Menneskenes Viljessløvhed end positiv Begejstring. Derfor er den ikke let at knække: naar hans Virksomhed ikke krones med Held, saa er det jo ikke hans Skyld, men Verdens. Derfor segner han ikke, da hans Livs Arbejde tilintetgøres, da alle forlade ham, da hans tidligere Tilhængere kaste Stene paa ham. Han staar ensom paa Fjældet, bleg og blødende, med Dødssmerten i Brystet; men han staar endnu, ubøjet, lige oprejst som Granen paa Klippehøiden. Sang falder, Brand maa slaas til Jorden. Det er Naturmagten, Sneskredet, der endelig fælder ham, der kvæler Kærlighedens blinde Fakkeldærer i den kølige Lavinegrav.

JOHANNES PETERSEN.

Anmeldelser.

Anne Ch. Edgren: „Samfundsbilleder“.

(Gyldendalske Boghandels Forlag.)

»Samfundsbilleder« begynde at blive læste, efter at de i længere Tid have foreligget oversatte.

Hvad Oversættelsen angaar, da kan man ikke tilbageholde den Betragtning, at det er et sørgeligt Tegn paa Læseverdenens Magelighed, at et saa nær beslægtet Sprog, saa let at tilegne sig ved egen Hjælp virkelig behøver at oversættes. Er Talen om fransk, ere alle enige i at læse det i Originalsproget. Blot en Tvivl, et knap fremsat Spørgsmaal mødes paa Forhaand af den unge Dame med et absolut: »Paa Fransk naturligvis«. Dog er den senere franske Literatur saa rig paa nye Orddannelser, at selv det bedste Leksikon ikke forslaar. Hvor tilgiveligt om en svag Mistanke herom uvilkaarlig øser Styrke af Bogens spændende Indhold og lader »Borring« blive paa sin Hylde. Saaledes kan man sige, at maaske en Tiendedel af Romanen sluges i en kun halvt forstaaet Tilstand. Om dette er bedre end en god Oversættelse, er tvivlsomt. Man gør det af Mode, man har hørt saa meget om et Sprogs Aand og Tone, at man endelig har faaet en vis Respekt derfor.

Men har da det svenske Sprog ikke ogsaa sin Aand, sit eget udsigelige »je ne sais quoi«, hvorunder al dets Sang og Digtning melodisk følger sig ind, og hvorfra man ikke ustraffet løsriver det?

Jo, det vides godt, sin Bellman kender man i alle Tilfælde, men man ved ogsaa, at Sverig ikke just hører til Literaturens Stormagter, og derfor behandles det som en fattig Slægtning, der ikke gerne modtages i sin egen Kjole, før end Familiens tilvante Draperi er kastet derover. En Digter, siger man, har besørget det denne Gang. Hellere burde han have vist os Kjølens ejendommelige Snit og Ynde, og hvorledes den af alle passede bedst til den ranke Skikkelse, der bærer den saa frit og dygtigt.

Ti dygtig er »min sannten« Fru Edgren. Let og sikkert er hun traadt frem for det danske, om hendes Tilværelse intet anende Publikum. Ingen Debutarbejder, ingen smaa Forløbere har forberedt hendes Komme. Med pludselig Aplomb, som da Minerva i fuld Rustning sprang ud af den store Zeus's Hoved, har hun vist sig for os. Hendes Hovedværk »Sande Kvinder« godtgør, at hendes Vaaben ikke ere gjorte af en sædvanlig Smed, de ere fine og stærke og ramme med medfødt Sikkerhed. Selv de uvante Maal, hun sigter efter, have lagt Beslag om ikke paa det store saa dog paa det bedre Publikums Interesse. Man er fuldkommen fulgt med.

Efter at have gjort sig bekendt med dette Værk, har man med fornyet Interesse vendt sig til hendes andre Arbejder, og »Samfundsbilleder«, der som sagt tidligere var oversat, vækker nu mere Interesse end før. Alle vil gøre sig bekendt med den skandinaviske Literaturs nye Fremtoning.

Man begynder med »Ballet« og morer sig, om man vil, som paa et virkeligt Bal. Alt er saa helt og holdent fra selve Livet løftet ind i Bogens Ramme, og dog med let Kunst givet som Maleri fuldt af Bevægelse, Liv og Farve. Et vist elegant »Chic« fremhæver som en klar glansfuld Fernis baade Figurer og Interieur. Enhver Skikkelse glider hurtig forbi, men under den flygtige Læsning modtager man det samme sikre Indtryk, som naar den varme Lak indprentes af Signetet. Hurtigt og bestemt staa de der, og længe vil Erindringen bevare dem.

Hvem ser ikke den stakkels rød næsede, grønt klædte Eugenie for sine Øjne, der Aar for Aar maa gaa paa Bal og sidde over, for at en gammel Moders velkonserverede Hals kan vise sig. Man beundrer den skønne Aurora, der diskret svøber sine tredive Aar i det fine Rosa og i selvironiserende Tankeleg foretrækker Kunstberideren for Lensgreven. Man forfriskes ved Arlas næsten geniale Naivitet, og hendes lidt dukkede Holdning minder om Hyasinten, naar den lige har forladt de sammenfoldede Blades skærmende Tryk. Alt er saa fint givet, saa kvindeligt skarpt set. Man føler et vist Velvære ved endelig en Gang at være sammen med en Forfatter, der kender de højere Samfundslag fra eget Syn og ikke kummerlig flikker det sammen paa anden Haand. Morsomst af alle er dog Gurli inde i Sovekamret. Den overstadige Friskhed, den ungdommelige Betagethed, hvormed hun snapper efter Glædens Frugter, er højst komisk. I al sin mankerede Forhuppethed dog

gladere end Damerne der inde i Balsalen, der plukke dem med begge Hænder, ti Illusionerne har hun. Beskrivelsen af hende, paa Baggrund af hele det blaserede Selskab, virker som en frisk Blomst, stukket i en halvvisnen Kotillonsbuket.

Men vi vil ikke trætte Læseren med flere fremtrukne Billeder; de tage sig desuden bedst ud i Rammen. Medens vi endnu en Gang fornøje os over den rige Virkelighedssans, der gennemstrømmer det hele, og Øret med Sympati opfanger Tonen af den overlegne, smilende Ironi, der, skillende sig ud fra alle banale Røster, har trængt sig fint igennem det heles Larm, forlade vi Ballet med det stille Slutningstableau og den de retfærdiges Søvn sovende Statsraad.

Vi skynde os forbi Aurore Bunge for at komme til »I Krig med Samfundet«, ti der er noget i denne Titel, der ægger som et brændende Spørgsmaal og bringer ens Tanke tilbage til »Sande Kvinder«. Hvor objektivt Forfatterinden ellers stiller sig i sine Fortællinger, i en Tid som vor og med et Æmne som dette maa hun tage Parti. Men hvoraf kommer det, at man efter endt Læsning ligesom føler en let malaise, et koldt Pust og med en tvedtelt Følelse lægger Bogen fra sig?

Man er skuffet, ti hvem angriber Digterinden og hvem forsvarer hun? Dog vel ikke det Samfund, hun selv skildrer saa trist og idéforladt? Vil hun, at vi skulle holde med det Selskab, hun har vist os paa Ballet, og som nu i Hverdagsbelysning lever sit Sommerliv paa Lidingøen, ikke mere flatteret af Solen end af Lysekronerne. Et Sommerliv saa stift og hyklet, at man end ikke maa rulle en Kroketskugle over en Plæne, fordi det er Søndag. Et Liv saa glædeløst, at den unge Frue kun under Form af at »samle Svampe« tør nyde Naturen fuldt ud. Ja det lader til det.

Men vil man ikke straks klare sig Spørgsmaalet, faar man snart Troen i Hænde. Som der er skrevet om at føle Tidens Puls, kan man gøre det med Publikums. Hvor ringe man end vil anslaa dettes Dom, i denne ene Ting, for eller imod Samfundet, har det en sikker Sporsans, som ikke svigter. Man vil snart erfare, at fra Salonernes unge Damer og ned til den jævne Dagligstues Lampeskær, der belyser de strikkende Bedstemødre og velmeriterede Tanter, er Dommen enslydende i ubetinget Anerkendelse. Vil man stille Diagnosen bestemtere, vover man et lille Angreb. Det bliver tilbagevist som en Fjendtlighed. Nu er Sagen klar. Det af den nyere Literatur saa haardt trængte Samfund har taget

sig »I Krig med Samfundet« til Indtægt. Det har endelig faaet Hvile, dets Puls slaar roligt og sejrssikkert. Den moderne, fejrede Fru Edgren staar paa dets Side, og »Sande Kvinder«, der mulig nok kunde bringe lidt Uro i Slagenes Takt, blive venligst holdte tilbage af Hr. Bøgh, med Forsikring om, at ikke i Aar og heller ikke ad Aare ville de blive slupne løs — hvor beroligende!

Og man forstaar godt, at Publikum har dannet sig denne Mening, i god Samklang med den Formodning, at en, som der siges, konservativ Digter har oversat Fortællingen. Ti ikke en Gang den forslidte Anmelderfordring om at skifte Sol og Vind lige opfylder Forfatterinden. Hun lader den første skinne og den anden blæse paa de Strøg, hvor den almindelige Mening nu en Gang helst ønsker det.

Bogens Hovedmotiv er Lidenskaben imellem Mand og Kvinde, stillet op imod Moderkærligheden og Forpligtelsen imod Ægte- manden. Dette Æmne kende vi. Ved Udgivelsen af Fru Gyllem- bourgs Breve i Fjor delte det København i forskellige flammende Lejre, hvor hver selskabelig Sammenkomst var en forud givet Valplads.

Det nyttede ikke, at der for Publikums Øjne blev lagt de virkelige Dokumenter, de næsten endnu blødende Vidnesbyrd om en lidende, elskende, sit Ideal aldrig svigtende Kvindelighed. Publikum siger som Orgon, at det tror ikke, selv om det ser, og ser det endelig, saa smeltes det ikke, det holder uvægerlig ved Lovens Bogstav, ved Traditionen.

Hvor meget haardere maa da Dommen ikke falde, naar, som her i Fortællingen, Elskeren hører til selve Samfundets Bekæmpere, til dem, der aabent haane og foragte det. Her er da ogsaa for Arlas Vedkommende Tyngdepunktet givet. Dette er det skyldbetyngede »Baade — Og«, der som en uløftelig Sten er sat ind i Forfatterens triste »Enten—Eller«, der som to sande Græde- pile overskygge den.

Hvor megen Energi, hvor kraftig Farvevirkning anvendt paa rette Sted, hørte der ikke til, for her at lade Vægtskaalen balancere lige.

Ti det nytter ikke, at Hofraaden er saa kedelig, at selv den lille med Syltekrukkerne ikke kan holde ham ud, naar der bliver tildelt ham en dødelig Sygdom, der stiller saa stærke Krav til Læserens og Hustruens Medlidenhed, at hendes Vægning halvt bliver til et attenteret Mord. Det hjælper ikke, at Berntson er

stillet saa ene, saa tappert stridende i Livet, naar Moderkærligheden alene faar hele Skildringens Varme til sin Raadighed og Børnenes, i det mindste Pigens, fysiske og aandelige Karakter er anlagt som halvvejs fortabt ved Moderens andet Giftermaal. Nej, det hele er grundet, det hele er planet og farvet saaledes som Recepten nu en Gang fordrer det. Det er muligt, at det erotiske ikke ligger for Fru Edgren. Hun har i det mindste ikke mange Pensestrøg tilovers derfor. Meget naturtro er i Begyndelsen de elskendes snart Fjærnen og snart Nærmen sig beskrevet. Det er som en stilfuld Menuet med Aars Mellemrum, holdt i samme Takt, medens Karakterernes Forskellighed klart røber sig bag Stivheden. Selve Følelsernes Udfoldelse forbigaas, og Berntsons haardt og kantet tegnede Billede ligner de tørt udskaarne Træfigurer, som findes i gamle Kirker. Den Fortryllelse, han skal udøve over sine Tilhørere og Arla, maa man tænke sig til, føle den gør man ikke. Al Varme og Glød mangler. Kun Essensen af hans Radikalisme, det bidende og skarpe, det, der kunde betegnes som Østenvinden, der styrker de forhen stærke, men ubarmhjærtig river de vakkende og svage omkuld, er ypperlig givet. Træffende er ogsaa hans Lede ved al vammel Beundring, alt det flade, fordummende Koterivæsen. Selve Arten af hans Dygtighed er saa dygtigt beskrevet, at man føler, det maa være bygget over til Dels virkelige Forhold. Men vi forlange noget mere. En Skikkelse som Berntson maa efter vort Skøn kunne aftvinge netop én Digter i det mindste fuldt saa megen Sympati som kølig Agtelse. Man tænke sig f. Eks. Lasalle, hvilket Beslag maatte han ikke kunne lægge paa en virkelig Digterfantasi!

Men vi vende os atter til Fortællingen, hvor en ubønhørlig Nemesis tættere og tættere snører sit Straffenet sammen om den ulykkelige Arla. Hun har kun fulgt sit Hjertes Lov, aldrig i det væsentlige svigtet sin fine Natur, ikke en Gang modsat sig Samfundets rent ydre Love, for saa vidt hun er lovformelig skilt fra Manden, lovformelig viet til Berntson. Alligevel behandles hun som en forstødt, en almindelig foragtet. Hendes Møde med Søsteren paa Hasselbakken er betegnende herfor. Her mangler Forfatteren helt vor Sympati. Som hele Scenen er lavet paa at »tage Applaus«, som for med en vis Jagen efter Effekt at faa de to saa forskellige og dog ens Søstertyper stillet sammen, saaledes har den da ogsaa taget Publikum med Storm. Men hvor arrangeret er det ikke? Man tænke sig, at Arla skulde være saa

uffin, saa ustolt, for ikke at sige indskrænket, at hun netop i dette Øjeblikks udsatte Stilling skulde ville søge Søsteren. Hvis hun havde mindste Tro paa at blive venlig mødt, kunde hun jo forlængst have søgt hende i hendes Hjem. Og nu Berntsons Indtryk af denne Scene! Det er muligt, at det har et karakteristisk Fællespræg for alle Mænd, et henkastet: »saadan ere de nu en Gang«. Men at han, den radikale, i hvem det moderne Menneske med sit dybere, friere Blik paa Kvinden er saa udviklet, at han, krænket gennem sin Hustru, skulde lade sig fange i Indtrykket af den lille, selvgode Præstefrue, der i sin ukærlige Kristendom saa fejgt ignorerer Søsterens fremrakte Haand, det tro vi ikke.

Arla staar, lidende under sine tunge Skæbnekonflikter, med den altid offerberedvillige Kærlighed og dog her, som overalt, trækkende det korteste Straa.

Og som Synet af Marie har magtstjaalet Berntson, saaledes ogsaa Forfatterinden. Fra dette Øjeblik er hvert Pennestrøg en Hylding til det bestaaende, og enkelte Sætninger falde endog i ligefrem Prædiketone.

Men det var egentlig ikke dette, vi havde ventet af Fru Edgren.

Ikke stor som Ibsen, ikke aandfuld som Kjelland, har hun Kalkens udfyldende, bindende Egenskaber, og betrædende de samme Baner vilde hun mulig rent praktisk udrette mere. De Søm, der nu én Gang for alle holde Lovens Tavler fastslaaede til Samfundsmurene, behøver ingen Digterhaand at hamre fastere til. Det besørgeres til alle Tider af Stat og Gejstlighed, ja Samfundets egen Selvopholdelsesdrift gør det til Overflod.

Nej, af Digterne ville vi noget helt andet. Vi ville have nye Syner, nyt Opland for den menneskelige Udvikling. Derfor have alle virkelig store Digttere mere eller mindre været »I Krig med Samfundet«, og vi haabe, ja vi forlange næsten af Fru Edgren, at hun, som hører til de faa udvalgte, de enkelte virkelig »fødte«, ikke maa gaa uden om de deraf følgende Forpligtelser, men at hun, som sin Stammemoder Gefion, kækt vil pløje nyt, frugtbart Land ud af gammelt.

MATHILDE BERG.

Edvard Brandes: „En Forlovelse“.

(P. G. Philipsens Forlag).

Dette Skuespil i to Akter er skrevet for dets sidste Replik's Skyld. Den unge Pige bliver forladt af den, hun elsker, fordi han ikke har Raad til at gifte sig med hende, ikke har Blod og Vilje til at holde en lang Forlovelse ud og ikke har Mod til at tage hende, da hun vil give sig hen til ham. Den unge Pige udbryder da: »Hvorfor skal jeg bøde for hvad jeg ikke har forskyldt!« og synker hulkende sammen i Sofaen med Hovedet mellem Hænderne. Det er et Offerlam, der her er fremstillet, den af Samfundsordenen kuede Mø, en af Blegsotens Blomster i den germanisk-kristelige Have.

Æmnet er vovet efter de Vedtægter, der raader for hvad der maa siges, og hvad der skal forties i det gode Selskab i København, men Forfatteren er gaaet varsomt til Værks. Der er stille i Stykket, der forefalder intet Skrig deri, ingen Voldsomheder, ingen krasse Ord, Brandes er ikke Prædikant, han nøjes med at give Sagen, som han har set den, vi andre faar da, saa godt vi kan, uddrage Moralen af hans Fremstilling. Det Anliggende, som er Dramaets, opfatter Brandes som i det væsentlige vokset op af tarvelige Kaar, i saadanne Hjem, hvor der ganske vist aldrig sultes, men hvor der altid savnes, i Huse, hvor Luften ikke netop stinker, men hvor den aldrig er ren, i de stille Lugtes Gader, dér hvor Livet slides, ikke trives. Det er en Art af Forsagelsens Svamp, som her er studeret, og Forfatteren har søgt den paa de Steder, hvor Vinden ikke længer kommer fra Universets aabne Rum men fra de side Strækninger, som Menneskeslægten i Aartusendernes Løb har gennemvandret og oversmittet med sit Affald. Det er ikke Resterne af det oprindelige Menneskes Vildskab eller Tamhed, der har afgivet Stof til Beretningen i »En Forlovelse«, det er det forpinte Menneskes Vilkaar, og Fremstillingen er lige paa, uden Vredes eller Ironis Mellemkomst. Stykket er ikke befriende, det er tyngende.

Der vil maaske blive indvendt imod »En Forlovelse«, at Tingen er for ringe: det interesserer os ikke, at Hr. cand. jur. Resen og Frk. Signe Rønning bryder deres Forlovelse, det er to saa almindelige Mennesker og deres Forhold saa sædvanligt, at der maatte en ganske anden Behandlingsmaade til, for at deres

lille Pine skulde kunne fængsle vor Opmærksomhed; Stoffet er ikke uddybet nok eller ikke optaget med tilstrækkelig Inderlighed i Forfatterens Sind, til at der fra hans Bog kan strømme Varme til os. Dette er et personligt Spørgsmaal. Enten griber Brandes' rolige Fremstilling af de tarvelige Menneskers trange Banghed, eller den glider forbi som en farveløs Fortælling; den kunstneriske Form er saa knap, at det er selve Æmnets Masse, der maa være det afgørende for den Interesse, hvormed »En Forlovelse« læses af Publikum. Der er ikke anvendt Pynt skabt, Ordene ligger som et strammet Overtræk over Begivenheden, følgende dens Former i deres delvise Grimhed, ikke en rundende Vending er forsøgt, ikke et fangende Ord, det er selve det Faktum, at Resen gaar fra Signe, der skal vække Medfølelse eller ses paa med Ligegyldighed, Brandes har villet det saa.

Dette er naturligvis ikke at forstaa saaledes, at Brandes har gjort sig det let med den Form, hvori han har fremstillet sit Æmne. Saa langt fra! Men hans kunstneriske Bestræbelse er Afklædningens ikke Udstafferingens. Han taler ikke til Forstaaelsen ved de mange Ords Omsvøb, han bruger den knappe Paavisning, han er ikke Humorist, han er bitter. Vi har i »En Forlovelse« Tingen fanget ubarmhjærtig i en Blottelse; det er Brandes' Kunst at vente, spejde, gribe til, naar Blottelsen er der. Han er ikke som den glade Jægersmand, der lader Skoven omringe af Klappere, som drive Dyrene i fed og egnet Tilstand gennem Revl og Krat imod Vagtpostens ventende Bøsse, han gaar ene ud, studerer sit Byttes Veje og fælder det i mager Tilstand eller drægtigt, ganske som det behager ham; hans Morskab er det stille rammende Skud, ikke Jagtdagens store Hallo. Man maa synes om at være med paa disse ensomme Veje for at gribes af Harme eller Medfølelse end sige falde hen i Behag ved hans Kunst. *

Forstaar man imidlertid Brandes' Fremgangsmaade, og kan man føle Alvoren i hans Bog, er der i »En Forlovelse« nok at dvæle ved. Komedien er ikke ligelig lykkedes i stort og smaat — den staar i saa Henseende under »Et Besøg«, der ikke frembyder ét skrøbeligt Sted, saa færdig og fast den er —, men helt er Stykket for saa vidt blevet, som det fra første Optrin til sidste anlægger, udvikler og gennemfører Billedet af et af de mange tusend Hjem, som i København lever i anstændig Fattigdom. Stuernes Beklumring, »Dagstelegraf«-Tonen, som man paa én Gang anslaar og er udover, Familiens Egenhed, som dog ikke

skiller den i Synsmaader og Sprog fra de mangfoldige andre paa samme sociale Trin, den unge Piges halv simple »Fif«, Faderens forkomne Dannelse og Moderens støvede Huslighed er følt og givet med kun den Feil i Anvendelsen, at Rønning er gjort til akademisk dannet Embedsmand; det burde være saa, at han er ansat i et Regeringskontor, hvortil der ingen Eksamen fordres. Hvor lidt Studentervæsenet end sikrer virkelig Dannelse, fører det dog til en hjemlig Omgang, der bevarer Smagen finere tilskaaren, end vi mærker den i Frk. Signes Mund.

Denne unge Pige er Stykkets gode Indhold. Hun er et virkelig Fund. Noget ufin af Sprog, brav af Tænkemaade, sund og uudvisket i sit Følelsesliv tegner hun sig kraftig i det Formiddagslys, hvori Forfatteren har anbragt hende. Det er den borgerlige Frøken, her er fremdragen; hun gaar fikst klædt i billige, selvsyede Dragter, har sin Mening om Skuespil og nye Romaner færdig, lær højt, naar hun morer sig, og græder uden Sky, naar noget gaar hende imod. Hun er smuk, kraftig af Skabning, venlig og fri i sit Væsen. Hun har gjort megen Lykke paa Studenterballer, men er aldrig helt bleven taget ind i de Familier, som hendes dyre Skolegang aabnede for hende. Foran i Klassen mellem Veninderne, faldt hun saa underlig igennem, naar hun kom hjem til dem. Hun var rask paa det og havde ingen Ævne til at lempe sit Væsen efter de Huses Vaner, hvor hun blev indbudt. Præget af Sværtegade blev siddende paa hende overalt. Men naar det kneb for Veninderne, kom de til hende, hun kunde hjælpe. I det hele var det hyggeligere at gaa til hende eller træffe hende paa Gaden end at bede hende hjem. En uforvarende Ytring af hende stødte de gamle, og Brødrene og deres Venner blev altid smagløse i den Kur, de gjorde til hende. Saa mødte hun en Dag i denne Kreds cand. jur. Resen, han forelskede sig for Alvor i hende, og med et Hjærte fyldt af elskovsvarm Beslutning blev hun hans. Hun havde aldrig tidligere været koket og kunde nu for sit Liv ikke have faaet et Gran af denne Syge ind i sig. Det Forhold, hun var kommen i til en Mængde unge Herrer, havde ellers været paa Nippet til at lokke Koketteriet frem i hende. Men nu blev hun flink som en Soldat paa sin Post.

Stykket begynder her. Der er en vrippen Tone mellem de Forlovede. De er af forskellig Støbning, han er haard, hun er blød, og han er træt af de Ufinheder, som møder ham hos

Signe og i hendes Hjem. Han længes kun efter ét, at faa hende over til sig som sin Brud, saa vil alt klare sig. Samtidig indtræffer Katastrofen, Resens Fader har ødelagt sin Formue, der kan intet Bryllup blive af. I Resens Sjæl gaar Forlovelsen i Stykker med det samme, han har jo kun tænkt paa Giftermaal, det er Signe, der forskrækket maa ildne sin Brudgom op til at tage fat, at de dog muligvis om nogle Aar kunne blive Ægtefolk som andre uformuende Mennesker. Men han bestaar ikke Prøven, efter et Par Maaneders Forløb siger han sig fri, og Signe sidder grædende tilbage.

Det er hendes salte Taarers særegne Art af Beskhed, Brandes har villet vise. Han nøjes ikke med en Paapegning af den almindelige Kærestesorg, som Forfatterne i Norden nu har skildret i et Aarhundrede, han viser, at naar Kæresten er kærnefodret og tro mod sig selv, maa en Forlovelse af denne Slags brydes eller blive til ulidelig Plage, og at det er den unge Pige, der tror, at hun skal dø derved, — Lerpotten og Jærngryden! Forholdet er blottet helt ind til sit animalske Livsprincip i et Optrin uden Larm mellem to, som fører Tarvelighedens Sprog paa Læberne og for hendes Vedkommende med Frygten bævende i det unge Legeme. Og mere menneskelig følt eller mere skaansom forstaaet er der næppe nogen anden fint skrevet Scene at finde i vor Poesi. Det er denne Afsked mellem Resen og Signe, som løfter »En Forlovelse« op, om ikke i Højde med saa i Nærheden af »Et Besøg«. Signe er saa ubeskrivelig rigtig set og gjort.

Resen er Stykkets Svaghed. Han er tegnet som en Rigmands Søn, men han tænker og taler som en Opkomling. Er man født i smagfuld Luksus, saa er man ikke gejl efter blaat Silke og hvidt Atlask, og saa har man ikke som første Indfald ved sin Fallit, hvad Drosker og Vinterfrakker koster. Fremdeles vilde det ikke være muligt for en Resen, hvis Ønsker og Vaner fra Ungdommen har bevaret et umisteligt Indtryk af den fint dannede Moders smalle Haand, i Ord at brutalisere sit Forhold til Signe saaledes: »Jeg synes, at det maatte blive [en] uvæltelig Grundsten for to Menneskers Lykke, naar den ene skyldte den anden alt«, hvor Meningen er, at det er hende, der vil komme til at skyldte ham alt. Han kunde til Nød tænke sligt, men den Tungens Tugt vilde han have, at dette aldrig fik Ord. Det kan en overfladisk fin Fyr som Helmer i »Et Dukkehjem« naturlig komme til at sige, et virke-

ligt Herregaardsbarn ikke. Men endelig, og det er det væsentlige, vilde Resen, der er egoistisk i sin Kærlighed og angst mere end forelsket, aldrig have udsat sig for saa oprivende eller i det mindste saa pinagtig en Scene som Afskeden med Signe; han vilde have skrevet hende et langt Brev til. Men trods dette, at Resen ikke bliver til det, han skal være, er der i denne Figur nedlagt et værdifuldt Arbejde: han er den jævnt begavede juridiske Kandidat, det selvkære Mandfolk, der fra Barndommens gode Forhold har den Æresfølelse bevaret, at han ikke bag sin Kærestes Ryg bryder sit Forhold til hende. Han maa sige hende, at han ikke kan holde sin Forlovelse ud. Han er et tarveligt Menneske, en sanselig Mand og dertil honnet. De psykologiske Grundtræk i ham er fint forstaaede, det er Figurens ydre Linjer, som er fortegnede.

»En Forlovelse« har som Opgave for Forfatteren været yderlig »vanskelig«. Det er selve Livets Prosa, her er skildret, den fade Lugt i Byens snævre Gader, et lunkent Vand, som ingen Himmel spejler. Han har ikke kaldt Hjælp til ude fra af hvad Art nævnes kan, og han har faaet det formet, saa at Tingen i sin egen nedslaaende Virkelighed staar ny og fast for Erindringen. Bogen maa læses to Gange, det er sidste Scene, der kaster det Lys ind i Replikkerne, som udkræves for at se dem.

E. SKRAM.

F r a 1 8 4 8 .

Breve til Krigsminister A. F. Tscherning.

Efterstaaende Breve, der af Fru Oberstinde Tscherning velvilligst ere overladte Tidsskriftet til Udgivelse, hidrøre paa en enkelt Undtagelse nær fra anonyme eller Offentligheden ubekendte Personer. Muligvis kunne disse umiddelbare Udtryk for hine Dages naive Fortrøstning og opskræmte Mistænksomhed gøre Krav paa almindeligere Interesse.

I.

Hamborg. Skandinavisk Selskab, d. 18de April.

Hr. Krigsminister!

Paa egne og de herværende Dantes Vegne er det en Trang for mit Hjerte at bringe Dem vor Tak og Beundring for Deres utrættelige og heldige Virken til Fædrelandets Lykke og Ære.

Indlagt tillader jeg mig at oversende en Proclamation, ikke i den daarlige Tro, at jeg skulde kunne gøre det bedre end de, som det nærmest tilkommer, men fordi det ogsaa har været en Trang for mit Hjerte at udtale noget Saadant. Skulde den ved Omstændighederne blive afbenyttet, vil det naturligvis være mig meget smigrende. I alt Fald vil De betragte den som et Udtryk for den Varme og Begeistring, hvormed vi ogsaa her i Hamborg følge vore Landsmænds Stræben og Skjæbne, saameget mere, som vi ere forhindrede fra personlig at deeltage deri.

Vi nære ikke nogen Frygt, vi sætte den fuldkomneste Tillid til Dem og vore tapre danske Soldater. Ogsaa mange Hamborgere dele vor Forvisning om de danske Vaabens Held og dygtige Førelse. En meget dannet Mand her fra Staden, som synes at være nøie bekjendt med Lokaliteterne, yttrede igaar paa et offentligt Sted som sin Overbevisning, at de Danske, hvis det kom til Slag selv mod 30000 Tydske, maatte seire, da det skal være vanskeligt eller umuligt, under den nærværende Stilling, for Preusserne ret at dække deres høire Fløi, saa at det, ved en pludselig Landgang af Danske under Slaget, vilde være let at omgaae den preussiske Arme, indslutte den og tvinge den til at gaae tilbage.

Som sagt, vi nære ingen Frygt, og det er især Tilliden til Deres militære Dygtighed, Hr. Krigsminister, der giver os denne freidige Overbevisning,

trods alle tyske Skraalere, som allerede hver Dag erobre Jylland til Skagen. Med de varmeste Ønsker for den Lykke, der ved Dem skal krone vore Forhaabninger, tegner jeg med udmærket

Høiagtelse

Deres P. L. Møller.

Soldater!

I have vundet en herlig Seier! hele Folket betragter Eder med Beundring og Stolthed!

Men endnu er Værket ikke fuldendt. En haardere Kamp forestaaer Eder. Dog, Bevidstheden om Eders gode Sag, det hellige Kald at redde Fædrelandet fra Ødelæggelse, vil styrke Eders Kraft og ogsaa her skjænke Eder Seiren!

Det er ikke længer en forvildet Oprørerskare, I skulle tugte; det er en Armee af Fremmede, der true med at erobre Danmark, oversvømme Fædrelandets velsignede Sletter, og bringe Fordærvelse over alle Eders Landsmænd. Dem skulle I nu jage tilbage!

Frygter ikke fordi Fjendernes Antal er voxet! Ikke Tallet gjør Udslaget i en Kamp for Konge og Arne. Eders prøvede Tapperhed, Eders Kjærlighed til Fædrelandet, Eders Had til fremmed Vold og Fremmedes Aag, vil skjænke Eder Seiren. Eders modige danske Hjerter, Tilliden til Eders Officerer, der have viist ligesaamegen Uforfærdethed som Dygtighed, vor Hærs heldige Stilling, der giver os afgjorte Fordele over Fjenden, endelig Gud og vor retfærdige Sag, vil ogsaa denne Gang bringe Eder Seier og Lykke!

Og da er Alt vundet! da vende I som frie og stolte Danske tilbage til Eders Fædrenemarker; da have I, danske Krigere! vundet Verdens Beundring og Berømmelse til evige Tider! —

II.

Allerærbødigst!

Uagtet at jeg er overbeviist om at DHV er bekjendt med Folkebevægelserne i Jydland, saa da enhver Efterretning derom maa være dem vigtig, tillader jeg mig at indberette følgende.

Jyderne er, som bekjendt et dygtigt Folk, forbittrede over det schleswig-holstenske Parties skammelige Udfald mod Fædrelandet reiser man sig overalt, saaledes baade i Randers og Aarhusamterne. Frivillige melde sig, i Aarhus 200 Mand, hvor man tillige fra England for egen Regning har bestilt 400 Bajonetgeværer med Percussion, flere L^{ts} fint Jagtkrudt er leveret gratis, henved 6000 Rbd. tilbudte til Datum, de 200 Mand vil forsyne sig med Vaabenfrakker, Landfolket opkjøber alle mulige Geværer og forsyner sig med Krudt og Rennekugler.

Vedbliver denne Entusiasme at strække sig syd efter, da er den fremadgaende Arme sikkert for en stor Deel i Rykken om det skulde falde Schleswig-holstenerne ind ved lejede Dampskibe at kaste Folk iland hist og her paa Jydlands Vestkyst. Ingen Engstelse har jeg formærket, derimod de Ord: „lad dem komme og de skal finde varm Modtagelse.“ Klage over at Vaabnernes Antal

ere saa faae høres overalt og nogle Feldtkanoner vilde med Glæde blive modtaget, da her findes ikke faae udtjente Artillierister, selv i det Cevile ansatte afgaaede Underofficierer af Artillieriet. En Tellegraphlinie fra Kolding og op i Jydland maatte være gavnlig, da ved den i Foraarets klare Dage Efterretninger hurtig kunde gives fra Syd til Nord og omvendt, Gemytterne kunde derved beroliges. Pasløse Folk reiser overalt gennem Landet og saaledes har nylig her i Egnen et Par Herrer reist omkring, et Sted angav de sig for Schleswigere; hvilket deres Maal røbede, et andet Sted for strandede Svenske, udspurgte Beboerne om Stemningen og Bevæbningen; denne Omreisen synes at burde controlleres og Poletiet indskjærpes den største Aarvaagenhed med Hensyn til dette Uvæsen paa en Tid hvor en mulig Krig staaer for Døren.

Undskyld at jeg er saa dristig at foruleilige med disse Linier, idet jeg lykønsker Danmarks Krigsvæsen til Deres Valg som Krigsminister.

Aarhus d. 26de Marts 1848.

Allerærbødigst,

(Anonymt).

Til

Krigsministeren.

III.

Christrup d. 4 Mai 1848.

Hr. Krigsministeren ville tilgive den Frihed, jeg herved tager mig, i Betragtning af de alvorlige Omstændigheder, under hvilke vi befinde os. —

Ifølge Lehmanns Tale idag i Randers, mangles Vaaben, og der skal ingen Udsigt være til at erholde et tilstrækkeligt Antal Geværer. Dette bestyrker mig endmere i den Formening, at nogle Batailloner kunne anvendes til at kaste congresske Raketter. For et Par Aar siden har jeg nemlig læst en Afhandling derom i Militair-Repertorium. Forfatteren, en forhenværende fransk Marschal, jeg troer Hertugen af Ragusa, der dog vel maa forstaae sig paa Sligt, paastaaer, at den Hær nødvendigviis maatte seire, som først i det Store gjorde Anvendelse deraf. Vel har jeg for kort siden anmodet en anden Mand om at afskrive denne Afhandling og sende den enten til Dem eller General Hedemann; men da jeg ikke veed, om han har opfyldt mit Ønske, anseer jeg det for min Pligt mod det betrængte Fædreland at henlede Deres Opmærksomhed derpaa. En uventet Anvendelse af disse og andre ødelæggende Redskaber, i den størst mulige Stiil, vilde skaffe os den seierrige Udgang af Kampen, som vor retfærdige Sag, Krigernes Tapperhed og Nationens opoffrende Begeistring fortjener.

Med den dybeste Høiagtelse

N. N.

Høivelbaarne

Hr. Krigsminister v. Tscherning

i

Kjøbenhavn.

IV.

Herr Krigsminister!

For Himlens Skyld udfør ej den Plan, som De antyder i Deres [Brev til General Hedeman, at trække Cavalleriet ud af Nørre Jylland over til Fyen, hverken for en Deel eller i det Hele; men lad det med dets Infanterie og Artillerie Markussen holde sig i Stillingen mellem Colding og Ribe til Støttepunct for Folkevæbningen i Jylland og Nord Slesvig; thi hele Nørrejyland staaer op i Masse, naar det har Militair at støtte sig til og ej ligger under og bliver Kanonføde ved første Sammenstød med Fjenden. — Send ikkun Officerer ud, og Sjælland & Fyen og alt staaer op en Masse og knuser Fjenden i kort Tid. Gjør ikkun Opfordring og skaf Ledere til at føre Massen, og De vil see Underværk af Impulsen og Virkningen af Folkekraften, der vil kaste ¹⁰⁰/M, om de vare der, af Fjender paa Hovedet ud af Slesvig og Holsteen, thi Holsteen til Elben maa nu herefter være Politikken, som fra Først burde være hyldet som Prinsip, men nu forsvarer sig selv, da Forbundet er opløst og desuden bindegalt.

Rusland og England kan ej hylde den Politik, at udskille Holsteen.

Op! altsaa, Herr Krigsminister og giv Løsenet til Jydernes og hele Landets Reising en Masse og vi behøver ej fremmed Hjelp! — Vaaben faaes nok, og De vil sørge for Nogen kommer tilstede.

(April 1848).

Een Fyenboe.

V.

Kan jeg ikke, fordi jeg er kvinde, følge med krigsfolket som drager i kampen, for fædreland og konge, naar jeg føler mod, og kald dertil, ligemeget i hvilken skikkelse eller paa hvad sted naar, kun paa et, hvor der er fare for livet, da jeg ikke kjender til frygt for døden, tvertimod søger den, især paa denne opflammende maade. Jeg er stærk, og udholdende, besider den største ligegyldighed, for alle legemlige bekvemmeligheder. Har jeg min arm til hovedpude, et stykke rugbrød, et kruss melk, øl, eller, jeg kan ogsaa godt nøies med vand, til at stille sult og tørst, da er jeg tilfreds. Mit navn er overflødig her, thi bøier de deres, nu, næsten almægtige villie, samtykkende til min bøn, og nævner tid, og sted hvor jeg k tale med dem ene, da er det tidlig nok at sige det, bliver derimod et afslag mig tildeel, som jeg saa nødig vil have, var det jo kun sagt, for at de, naar de fik bedre tid kunde spotte derover, da de ikke havde forstaaet mine følelser, i begge tilfælde beder jeg at overbringeren af dette, som de ikke maa sætte i nogenomhelst forlegenhed, for hvad han gjør af hengivenhed for mig, maa modtage skriftlig svar, hvor uforskammet tænker de, men læsningen af disse linier, og et ja, eller nei fra deres pen, kan kun optage fem minutter af deres tid, og det er saa lille en deel af dagen, for en mand af deres store virksomhed, at de, hvor kosbar den end er, vil offre den, for et medmenneskes beroligelse —

.....

.VI.

Ærbødigst!

Som ganske tilforladeligt og fuldkommen overenstemmende med Sandheden, finder man det for Pligt at tilmelde Deres Exellence at Dronning Caroline Amalie har igaar afsendt en hende fra Ungdommen af bekjendt Mand, navnlig N, der til forskjellige Tider har været ansadt i tydsk Kancellie, i ganske særegne Forretninger til Holsteen. — Hvorvidt det er Ds. Exll. muligt at lade Sagen undersøge, henstiller man ganske til Deres bekjendte Viisdom.

Kjøbenh. d. 27 April 1848.

(Anonymt).

VII.

Hr. Krigsminister!

Uagtet en Angivers Rolle er mig forhad, saa troer jeg dog, paa en Tid, da saa mange danske Mænd kun vente paa Kongens Befaling til at væbne sig til hans og Fædrelandets Forsvar, at det er min Pligt, efter flere hæderlige Mænds Opfordring, at bede Dem, Hr. Minister, om nøie at undersøge Esqvadrons-Chefens, Hr. Ritmesters personlige Mød og Conduite, før De sender ham mod Fjenden. I tale alle Borgerne og Tropperne om hans Feighed. Man frygter, at han vil bringe Vanære over os. Man fortalte mig igaar, at da han havde faaet Ordre om at skarpe Patroner skulle uddeles til Tropperne, overfaldtes han af en saadan Frygt og Bæven, at hans Kone maatte hjælpe ham i Uniformen, og han viste sig bleg og reent ude af sig selv for Dragonerne. Jeg har hørt hans Mandskab sige: vi gaae gjerne mod Tydskerne; hvis Ritmesteren giver os Lov til det; hvis ikke, gjøre vi det alligevel.

Jeg kjender ikke selv Ritmesteren; men kun efter den offentlige Stemme, og den er kun een i at betegne ham som feig og uuelig. Denne Stemme ønsker jeg skulde naae Hr. Krigsministeren igjennem mig, da jeg i dette kun har een stor Interesse, nemlig mit Fædrelands Ære.

. 28 Marts 1848.

Jeg er med dybeste Høiagtelse

Hr. Krigsministerens

ærbødigste

N. N.

Capellan

p. p. for

Med Undtagelse af IV og V ere samtlige Breve skrevne med fast og øvet Haand. Den originale Retskrivning er overalt bevaret.

Et Par Optegnelser fra Holland.

Ejendommeligt for den nyeste Tids Malerkunst er den Fordring, at man skal gøre sine Studier, om muligt endog male sine Billeder i det frie. Man har nemlig af Aarhundreders Erfaring lært, at det er saare vanskeligt at føre de Indtryk, man har modtaget i det frie, ind i Atelierets lukkede Rum og reproducere dem der, uden at de tabe noget af deres Buket og deres Natursandhed og til Gengæld blive tilsatte med en vis konventionel og flov Rutine, som smager af ingenting og af alting, og som man, selv med den bedste Ventilation, meget vanskeligt kan faa helt ud af Atelierernes Kroege. Naturligvis gælder Fordringen for Behandlingen af Æmner, som ere tagne fra det frie: at male det lukkede Rum i fri Luft finder vel ingen fornødent. Med andre Ord: Fordringen gaar kun ud paa, at man under Arbejdet skal være i saa umiddelbart og uafladeligt Samkvem med sit Æmne som muligt. For Resten er der kun Tale om et Mere eller et Mindre; absolut og bogstavelig kan dette Krav ikke gøres til Grundlov for Kunsten.

Fra sin Side kræver Videnskaben, for saa vidt som den er grundet paa Iagttagelse, det selv samme: man skal gøre sine Iagttagelser i Marken. Hver Videnskab har sin »Mark«, og for den, som virkelig studerer, gælder det om noget mere end at have gjort en Promenade over Marken for at forvise sig om, at Tingene derude omtrent se ud som der staar skrevet i Bøgerne. Videnskabens hele Virkelighed, dens friske Lyst og dens Haab om Fremskridt i Sandhedens Erkendelse beror paa, at alt Forskningens Materiale indvindes i selve Marken.

Kunsthistoriens Mark strækker sig over alle de Steder, hvor de originale Kunstværker findes. Da selv den enkelte store

Kunstners Værker i Reglen ere spredte saa stærkt omkring, frembyder ogsaa denne Mark særlige Vanskeligheder for Undersøgelsen og kræver en anspændt Benyttelse af Tid og Sted. Men der spaseres i Virkeligheden omkring paa denne Mark paa mange underlige Maader.

Naar man færdes i Rom, f. Eks. i Rafaels Stanzer, ser man undertiden en engelsk Familie komme mandsstærk anstigende: »Pa« og »Ma« med deres blonde Sønner og Døtre og allersidst en beskeden Guvernante eller Selskabsdame med en rødt indbunden »Murray« i Haanden. Guvernanten giver sig til med dæmpet Stemme at oplæse det vedkommende Afsnit af Bogen; og medens Pa og Ma undertrykke deres Gaben og Sønnerne se sig noget friere omkring, høre de Medlemmer af Familien, som have bedre Vilje til Dannelse, navnlig Døtrene, fromt efter og konstatere for sig selv, at det, som den vise Murray taler om, virkelig findes der. Dermed er den Sag afgjort, og med den glade Bevidsthed, at man nu har set det, gaar man ind i den næste Sal eller over til det næste Punkt paa Dagsordenen. Guvernanten faar intet mere end Murray — og sin Løn, der dog maaske har mere reel Betydning for hende end den Løn, som de andre faa for deres — unægtelig heller ikke store — Anstrængelser.

Hvor meget de faa ud deraf, er det ikke vanskeligt at regne sig til. Men jeg tilstaar, at jeg ogsaa tit har været noget skeptisk med Hensyn til Udbyttet, naar jeg i et Galleri har set et Par lærde Direktører eller Professorer vandrende omkring med hinanden og lorgnetterende Malerierne, rosende hint og lastende dette, erklærende det Billede for en tvivlsom Jan Kick og det for en utvivlsom Giorgione — ti en Kenders Blik skal jo især vise sin Styrke med Hensyn til det, som man mangler alt virkeligt Grundlag for at bestemme. En tilrejsende Direktør maa naturligvis gøre sig gældende for Stedets Direktør, der naturligvis med Fornøjelse gør Honnørs for ham i sit Galleri. Direktørerne lære saaledes hinanden at kende, hvilket maaske ogsaa hyppig er det Udbytte, man egentlig rejser paa. Dette forhindrer ikke, at man, naar man kommer hjem igen, godt kan skrive en Bog om Malerierne, som er fuld af de moderneste Direktør-Meninge om dem og af Diskussion om disse Meninger. Men Tingene selv, Kunstværkerne, spille ved nøjere Eftersyn kun en mærkværdig beskeden Rolle i Bogen. Ti man har uheldigvis somme Tider glemt at unde sig den Ro, Stilhed og Tid foran Kunst-

værkerne, der hører til ret at komme i Forhandling med dem. Det vilde jo ogsaa stride imod god Tone mod den højtærede Kollega, den anden Direktør, som gaar ved Siden af, og kunde desuden let give et Skin af, at man stod paa et underordnet, studerende Elev-Standpunkt, at man ikke var en udlært Kender og Mester i Faget, som egentlig véd og kender det alt sammen i Forvejen.

Ved et saadant let og flygtigt Eftersyn af dem, som mere rejse paa at gøre sig selv bekendte end paa at gøre sig bekendte med Kunstværkerne, kunne Fejl i Opfattelsen af disse næsten faa et evigt Liv og overleveres ukritisk fra den ene Forfatter til den anden. For ej at tale om, hvad der jo er det vigtigste, at det egentlige Næringsstof i Studiet paa denne Maade kommer til at ligge ubenyttet hen, idet man giver sig af med Skallerne i Stedet for med Kærnen.

Det er kommet saa vidt, at man snart maa bede om Undskyldning for, at man lige over for de herømteste og ypperste af Verdens Kunstværker paa egen Haand prøver paa at trænge ind i deres egentlige kunstneriske Væsen og Indhold; ti det ser jo ud som om man glemte eller ikke vidste, at den og den og den berømte Forfatter allerede havde skrevet Afhandlinger om dem, eller som om man troede, at man selv kunde se, hvad de ikke have set? Jeg læste fornylig i en temmelig ny Fremstilling af Leonardo da Vincis Kunst en udførlig og kundskabsrig Redegørelse for alle de udvortes Spørgsmaal ved hans »Nadvere« i Milano; men hvor man saa kom til det Punkt, hvor man skulde vente, at Forfatteren vilde tale om selve det overordentlige Billedes Indhold, bøjede han af med den Erklæring, at det vilde han ikke tale om, efter at saa mange Forfattere, navnlig Goethe, havde fremstillet det: det vilde kun være »at hælde ny Vin paa gamle Læderflasker.« Der er noget uhyre mistrøsteligt ved en saadan Beskedenhed, som betragter Fadet som afspist eller Flasken som uddrukken af dem, der kom først til Gildet, saa at man nu kun har Fadet eller Flasken tilbage at tale om. — Nej, Vinen er der virkelig endnu bestandig, og der er ikke Tale om at hælde ny Vin paa gamle Læderflasker, men om at hælde gammel Vin paa nye — og det har man aldrig hørt, at der var noget til Hinder for.

Vinder hin Betragtning Indgang, saa er det ude med Tilægnelsen af den gamle Kunst saa vel som med et virkeligt be-

tydningsfuldt Studium af Kunstens Historie. Det er netop alene de gamle Kunstværker — Ordet »Kunstværk« taget i videste Betydning —, som kunne sikre Sammenhængen i Menneskehedens aandelige Udvikling, idet Kunstværket meddeler ej alene en Sag eller en Besked tørt og objektivt, men en Betragtningssmaade af Sagen, en særegen Aand og Følelse i Opfattelsen af den. Der er deri noget uendeligt og udtømmeligt, som der overhovedet er i ethvert varmt Forhold til Livet; og det, som Kunstværket giver og fastholder gennem Tiderne, er intet andet end et saadant Forhold til Livet. Derfor ser den ene og den anden Betragter det samme i Kunstværket, — og de se, paa Grund af de forskellige Forudsætninger, de medbringe, dog ikke det samme. Og derfor skal enhver ny Tid — og Tiden bliver bestandig ny — se fra nyt af paa de gamle Kunstværker. Det kan gjerne være, at det kan koste en lille Overvindelse, endog Anstrængelse, at isolere det enkelte Kunstværk for Betragtningen, at blive ene med det, at holde Tanken borte om de mange, som allerede før have set paa det og paa en Maade have trivialiseret dets Navn og Ry, for at lade Kunstværket tale sin egen Sag friskt og nyt, som det udsprang fra Kunstnerens Hu; men i Betragtning af, at ingen Anstrængelse lønner sig rigeligere, bør man gøre den. Opgaven er jo aldeles ikke for enhver Pris at se eller at sige noget, som ingen anden før har set eller sagt; tvært imod, det kan man i Følge Sagens Natur ikke og bør aldrig ønske det. Opgaven er kun at se paa Sagen fra nyt af; om der saa i Følge Standpunkt og Forudsætninger kommer en ny Side af den frem, saa lad den komme.

Alt dette maa tjæne til Indledning for mine faa og spredte Optegnelser fra Holland. Indledningen er maaske bleven noget lang i Forhold til Optegnelserne; men da jeg kun offentliggør dem som enkelte Eksempler paa Studier tagne »i Marken« eller »i det frie«, i disse Ords oven anførte Betydning, saa bliver Indledningen mig næsten lige saa vigtig som Studierne selv. For den største Del er det efterfølgende kun ligefremme Aftryk af mine Notebøger fra en kort Kunstrejse i Holland 1882, af det, som jeg har nedskrevet lige over for Kunstværket selv. Noget, som var nedskrevet i alt for uregelmæssig Form, har jeg senere efterarbejdet. Der er andre Optegnelser, jeg har gjort, som jeg senere i mere metodisk Bearbejdelse vil benytte til et større Arbejde; men dem, som jeg her meddeler, har jeg med Forsæt ikke villet egentlig videnskabelig bearbejde eller jævnføre med de Udtalelser, som

foreligge om de samme Æmner f. Eks. af Burger, Vosmaer, Fromentin, eller i vor Literatur af Høyen og E. Bloch. Derimod skylder jeg den med Æmnet mindre fortrolige Læser forud at bemærke, at han mulig eller sandsynlig vil have meget mere Glæde og Udbytte af at læse de andre Forfattere. Selv om jeg for min Del tror, at jeg aldrig ganske vil kunne tilegne mig Fromentins Betragtning i *Les maitres d'autrefois*, saa skulde det meget glæde mig, om Læsningen af mine Optegnelser for en eller anden kunde danne Overgangen til Læsningen af hans Bog.

I Musæet i Harlem hænger lige over for den berømte Billedrække af *Frans Hals* et Portrætmaleri af den omtrent et Hundrede Aar ældre *Joan van Scorel* (f. 1495, d. 1562). Det hører ikke til det, som man i Følge gældende Rejsevedtægt skal beundre i Harlems Musæum; men Vedtægten har Uret: Scorels Maleri er fortrinligt og danner desuden en højst oplysende Mod-sætning til Frans Hals's.

Det forestiller et ridderligt Broderskab i Harlem, Broderskabet af det hellige Land, ved Midten af det 16de Aarhundrede. Brødrene, 12 i Tallet, have gjort en Pilgrimsfart til Jerusalem og besøgt den hellige Grav, og ere nu fremstillede her, ved Tilbagekomsten, i en Procession i 2 Rækker, hver med en Palmegren fra Jerusalem i Haanden. Men det er ikke hele Figurer, kun Brystbilleder, det ene bag det andet; Billedet er derfor langstrakt, næsten som en Frise og danner ikke nogen egentlig malerisk Helhed. Men de enkelte Portræter! Hvilken Stilhed og Dybde i disse alvorlige, aldrende Mænds Udtryk! Det er trofaste Mænd, som have udført en stor og vanskelig Daad til deres Sjæls Frelse, og ere vendt hjem med et vist Præg af ydmyg Stolthed og Følelse af den opnaaede Værdighed, med noget af det hellige Lands Mysterier svævende om sig. Og hvilken uovertræffelig individuel og national Karakteristik i alle disse Hoveder!

Men der er i dette gamle Billede aldeles ingen øjeblikkelig Sjælsbevægelse: en fælles Stemning behersker dem alle, en Stemning, som varer ved, og som de ville, skal vare ved.

Vender man sig saa om til Frans Hals's (1584—1666) 8 store Malerier, som repræsenterer Korporationsbillederne fra det næste

Hundredaar, 2, 3, 4 Slægtled efter Scorels, hvilken Modsætning se vi da! Dér spiller og funkler og knitrer alt i Øjeblikkets Liv, som i det næste Sekund vil forme sig anderledes. Det, som der slaar os, er den utrolige Finhed og Sikkerhed, hvormed det øjeblikkelige Udtryk er truffet. Man faar et Indtryk, som hvis man saa en Mand staa med en Revolver i Haanden og skyde Svaler i Flugten. Truffet! Truffet! Truffet! Endog da Frans Hals bliver 80 Aar gammel, og da hans Haand ryster lidt, træffer han alligevel.

Der findes vel ogsaa i hans Galleri af Personligheder en og anden, som bærer en mere imponerende Holdning til Skue; og de lægge undertiden, efter en vis konventionel Maner, Haanden paa Brystet ligesom for at forsikre, at de ere ærlige Mænd. Men Kunstnerens Hovedbestræbelse gaar dog ud paa i Skildringen af det menneskelige, det legemlige saa vel som det sjælelige, at undgaa alt, hvad der er stift og tvungent, at gøre alt lindt og blødt, lade det frit give efter for Stemning og Indskydelse. Deraf denne kække, frimodige Aabenhed, der altid virker saa elskværdig, selv hvor den spiller over Grænsen af det overmodige. Se den Herre, der staar dér og læner sig med Siden til Bordet og taler op til sin Kammerat, idet han sætter højre Haand i Siden og holder Pennen i venstre Haand — kan man tænke sig noget mere utvungent, naturligt spørgende?

Lad os være Mennesker, siger Frans Hals, lad os ikke stille os op for hinanden, det er dog meget væsentligere at være Mennesker end at være Allegorier paa Borgerdyd.

Men saa skorter det ogsaa en Gang imellem paa hvad man kunde kalde den borgerlige Værdigheds Holdning. Frans Hals's Personer gøre ingenlunde et saa bund-respektabelt Indtryk af Hædersmænd som den gamle Scorels. Og om Frans Hals endogsaa er en stor Karakteristiker, saa overgaar han deri dog heller ikke Scorel.

En og anden af hans Personer har mindre Præg af en sat Borgermand end af en Æventyrer og Galfrands. Se ham, der sidder dér og har vendt Ryggen mod Banketbordet, udtrykkelig for at vise os, Tilskuerne, hvor fortræffelig han har tømt sit Rhinskvinsglas: uagtet han vender det om, kommer der ikke en Draabe ud af det. Han er saa kaad og kry over denne Heltegering og opfordrer os til stille Beundring for den og sig selv. Der sidder en anden og presser Citronsaft paa sine Østers med en Mine af næsten uforskæmmet Tilfredshed ved Livet. Det er

ligesom om de Herrer ynkede os stakkels Mennesker fra det 19de Aarhundrede, fordi Vin og Østers ikke bekommer vore Maver saa godt som deres. Men vi maa til Gengæld beskyldte dem og deres Tidsalder for en vis Forsorenhed. Vi Danske bruger, for at betegne Karikaturen af en stram Holdning, det Udtryk, at det ser ud som om Personen havde slugt en Lineal. Intet er fjærnere fra Frans Hals's Figurer; men en Gang imellem kunde man nok vente lidt mere af det, som i Kaptajnen paa det store Skyttebillede fra 1639 — han maa dog huske, at han har Kommando! Men han saa lidt som de andre tænker paa at gøre noget Krav paa Respekt gældende. Og finder Maleren, at en af hans Personer er hjemfalden til komisk Behandling, saa behandler han ham ogsaa komisk, som den Herre med et Ansigt à la Jeppe paa Bjærget og med sin store Hat ganske betænkelig paa Snur, der glor frem imod os fra det allersidste Billede, malet i Frans Hals's 80de Aar.

Damerne, Regentinderne, paa det næstsidste Billede, malet i det samme Aar, ere dem, der ere opfattede med mest Alvor.

Man har talt meget om den Betydning, som de store Krige have haft for Kunstens Udvikling. Og deri er der vel ogsaa noget rigtigt. Uden Perserkrigene ingen Fidas. *L'artiste est le fils du héros*, som Taine udtrykker det. Ogsaa Frans Hals's Billeder vidne derom: deres mageløs livfulde, stærkt vakte, bevægede Væsen vilde næppe være tænkeligt uden en forudgaaende stærk Rystelse af Samfundstilstandene; den tidligere Kunst var i Forhold til dem søvngig. Men i andre Henseender har den lange Krigstilstand vel alligevel ikke været til Nationens Fordel; den har næppe tjænt til at gøre Menneskene solide. Om det er en Fordel for en Nation at ombytte Mennesker som Scorels med Mennesker som Frans Hals's, turde være et stort Spørgsmaal.

Rembrandts »Nattevagt« i Trippenhuijs i Amsterdam. (Maleriet, der er Rembrandts største og figurrigeste, forestiller som bekendt hverken en »Nat« eller en »Vagt«, men et Kompagni af et Skyttegilde, i Færd med at rykke ud til Fugleskydning. Det er malet 1642, i Rembrandts fire eller fem og tredivte Aar. Det hænger i Musæet i Amsterdam lige over for Bartholomæus van der Helsts berømte og meget smukke store

Billede af Fest-Banketten 1648 i Anledning af den Westphalske Fred. V. der Helsts Billede forholder sig til Rembrandts som god Prosa til Poesi). —

Det er fuld Musik, dumpe Trommeslag i Skyggen og skingrende Piber i Lyset — ikke nogen almindelig Vagtparade, men gennemført Harmoni, mesterlig Kunst, saa uendelig forskellig fra v. d. Helsts Maleri lige over for, i hvilket der, sandt at sige, slet ingen total malerisk Virkning og Stemning er, hvor alt opløser sig i saa og saa mange bestemte Ting og Genstande.

Jeg kender intet saa fyrig glødende, saa brændende i Virkningen som Lyspartierne i Rembrandts Maleri. En saadan Sammenstilling af Farver som Kaptajnens dybtsorte Overærme, hans gule Silkeunderærmer med de glitrende Glanslys, den skinnende, varmt hvide Mansket, Lyset paa den udstrakte Haand, det højrrøde Skærf osv. gør Indtryk af Kul, Gløder og Luer. I Modsætning til hans for det meste sorte Dragt skinner hans Ledsagers, den lille Lieutenants gule Dragt med det hvide Silkeskærf, hans gule Hat og hvide Fjer. Og hvor skinner ikke Kaptajnens store, hvide Pibekrave mod de sorte og mørke Omgivelser! Der er alene i Farve- og Lysvirkningen af disse to Forgrundsfignurer og deres Dragter noget æventyrligt, noget dæmonisk-fantastisk, en Forening som af Smerte og vild Jubel, som jeg ikke kender noget andet Sted fra end fra Rembrandts Farve — og ingensteds fra som her.

Det som gør Rembrandt saa mærkelig og enestaaende blandt alle Hollændere er denne Afveksling af skinnende Højder og af sorte Dybder og Afgrunde i hans Sind og hans Farve. Hans Sjæl har været et Alpelandskab. Den gode van der Helst lige over for har derimod været en ægte Sletteboer: Det er paa det jævne, ganske paa det jævne alt sammen.

Jeg véd nu ikke, hvad jeg skal foretrække: disse Blus, disse Skrig, denne mægtige *Brio* i Farven i Rembrandts »Nattevagt« eller den søde, modne Mildhed i Farven i Velazquez's »Tapetfabrik«.

Det gaar mig med Rembrandts Maleri som det gik mig for adskillige Aar siden, da jeg første Gang kom til Florents og kom ind i Sakristiet ved San Lorenzo for at se Michelangelos Fignurer paa de medicæiske Gravmæler. I Følge en simpel, men meget nyttig Metode, som jeg har indøvet fra Ungdommen, vilde jeg memorere disse vigtige Kunstværker ved at beskrive dem i min Notebog. Men da det kom til Stykket, vidste jeg ikke, hvor jeg

skulde begynde, eller hvor jeg skulde ende: de var saa ganske forskellige fra alt, antikt og modernt, som jeg hidtil havde øvet min Beskrivekunst paa. Ligeledes her. Jeg ved slet ikke rigtig, hvad det er, jeg ser. Farvens utrolige musikalske Magt overdøver ganske »Meningen«. Man ved ikke altid saa nøje, om det er Mennesker, man ser, eller ikke; ja, det falder endog meget vanskeligt rent naturalistisk at gøre sig Rede for Lysvirkningen.

Det, som man bedst forstaaer efter almindelig, sund Menneskeforstand, er de to Figurer i Forgrundens Midte: Kaptajn *Frans Banning Cock* og hans Lieutenant *Willem van Ruytenberg*. De gaa fremad ved Siden af hinanden, temmelig rask, i livlig Samtale. Kaptajnen har i sin højre, behandskede Haand en meget lang Bambus-Stok og holder desuden den venstre Haands Handske dinglende ned fra den højres Fingre. Han udstrækker sin venstre, blottede Haand ivrig demonstrerende, dragende sin Ledsager til Vidne paa, at det, som han siger, er rigtigt. Det er en stolt og prægtig bygget Mand, denne Kaptajn, 3 Alen høj, omtrent 35 Aar gammel, nordisk blond, med haarde, smukke Træk, tapre, skarpe, mørkeblaa Øjne, ivrig, virksom, kolerisk. Lieutenanten i den lyse Dragt er lille og brunet; han sætter den ene Haand i Hoften og holder i den anden sænkede en stadselig Partisan med en blaa og hvid Kvast. Han lytter ret vel fornøjet til Kaptajnens Tale, og hans Udtryk vidner om, at han glæder sig til noget, som snart skal gaa for sig.

Det er overhovedet den almindelige Stemning blandt Figurerne: en oprømt, bevæget Forventning om noget prægtigt, som forestaar. Foreløbig gaar det temmelig vildt og uordentligt til. Trommen røres, Hunden bjæffer, man taler, skriger, gaar og løber imellem hverandre; men man er ikke i Hverdags-Stemning. Der er et eller andet, som skal gaa løs. Se ham, som staar deroppe i Mellemgrunden og løfter Fanen og udfolder den — hvor stolt og kry og højtidelig han ser op imod den!

Og jo mere vi fordybe os i Betragtningen af Forgrundsfigurerne, des mindre kunne vi da ogsaa tie stille om, hvor aldeles fortræffelig mange af de enkelte Ting ere maalede. Saa-danne Ting som Kaptajnens pibede Krave eller Lieutenantens Partisan — det kan man i Sandhed forstaa, hvad er. Og saa er det tillige meget interessantere malet, bedre forstaaet i den maleriske Samvirkning af Stof og Lys end van der Helsts ellers meget prisværdige Gengivelser af Stoffer og Ting. Jeg lægger

særlig Mærke til Lieutenantens gule Lædervams med en bred, stiv Bord af stukket Guldtrækkerarbejde. For neden kan man nogenlunde følge Linjerne i de stukne Ornament; for oven, hvor Lyset preller mere direkte tilbage, opfatter Øjet intet andet end en uordentlig, urolig Glitren af Lyset paa Guldtraadene. Den gule Farve i Guldet er her saa fedt paasat, at den staar som Relief paa Billedfladen. Det er et af Rembrandts stadige male- riske Virkemidler at give et Indtryk i Lyspartierne af en over- ordentlig rig, brillerende Detail, uden at Detaillen egentlig er ud- ført. For Resten kunde man ved denne Lieutenants Figur nok ønske, at man kunde mærke den menneskelige Skikkelse i dens frie Bevægelse lidt mere gennem den stive Paaklædning; den er lidt indpakket.

Slagskyggen af Kaptajns fremstrakte Haand falder tydelig og temmelig skarpt hen over Lieutenantens gule Jakke. Dette giver en Virkning af lidt dæmpet Solskin, saaledes ogsaa paa selve Kaptajns Haand. Ellers staar paa Maleriet Lys og Skygge ingenlunde med saa skarp Grænse mod hinanden, som Solskinnet i Naturen lader dem staa. Fra et rent naturalistisk Synspunkt er der vel overhovedet ingen strængt gennemført Konsekvens i Behandlingen af Lyset. Total-Indtrykket minder mest om den glimrende Virkning, som et snævert indfaldende Sollys — især efter Regn — kan gøre i en af høje Bygninger tæt omgiven Gaard eller Gade, hvor man ser Tingene mod dunkle Baggrunde af aabne Porte eller desl. Men heller ikke denne Virkning er gennem- ført efter tro Iagttagelse af Virkeligheden eller efter Lysets strænge Logik: mere end om Logiken har Kunstneren brudt sig om Mu- siken i Lys og Farve og om at faa sine Figurer til at staa frit i Rummet og færdes mellem hverandre paa Gadens Grund. Han har derved benyttet sig af sin mægtig virkende Farve og af alle- haande Kunstgreb, som jeg antager det for umuligt at gøre fuld- stændig Rede for med Ord. Resultatet er blevet, at Kaptajns og Lieutenantens Figurer træde frem i Forgrunden med en saa stereoskopisk Virkning, at jeg ikke kender Mage dertil fra nogen anden Malerkunst. Man kunde tage i Kaptajns fremstrakte Haand. Desuden har Rembrandt været ganske særlig betænkt paa at male allehaande Partisaner, Bøsseløb, Spyd, Sværdklinger, Stokke og saadanne retlinjede Genstande, i mange forskel- lige skraa Retninger indad i Rummet, hvilket bidrager mægtig til

Indtrykket af Dybde. Og de ere saa fortræffelig malede, hver i sin Retning.

Vi maa rede denne Vrimmel af Figurer mere ud fra hinanden. En Krigsmand i helt skarlagenrød Dragt og med rød Hat gaar ilsomt fremad imod Forgrunden, idet han under Gangen sætter Ladestokken i Bøssen. En lille Dreng løber af alle Kræfter udad mod venstre, han har et Krudthorn hængende om Halsen og har faaet en Stormhue af Jærn paa, som falder ham helt ned over Øjnene — det er Kommers! Der er ogsaa andre Børn paa Spil: bag de to Officerer farer en lidt større Fyr tværs over Gaden; han har ogsaa en Hjælm paa, som han har faaet pyntet med Egeløv, og har faaet fat paa en Bøsse, som synes at gaa af lige bag Lieutenantens Hat — den er da forhaabentlig kun ladet med løst Krudt! En Herre tæt ved ham slaar Bøsepipen til Siden med sin Haand, ellers vækker en saa ringe Begivenhed ingen Opmærksomhed. Hvor mesterligt og genialt er ikke den Hjælm og det Egeløv malet, hvor prægtig staa de ikke mod den dunklere Baggrund!

I et Mellemlum mellem Figurerne ser man lidt dybere inde en lille Pige, et nydeligt Barn paa 6—7 Aar. Hendes lange Kjole er af lys, gul Silke, hun har ogsaa langt gult Haar ned ad Nakken og prægtige Guldsmykker paa Hovedet — al denne varme, rige Glans har Kunstneren stillet i et stærkt Lys, som glimrer ikke alene imod Baggrunden, men ogsaa mod stærkt overskyggede Partier af Figurerne længere fremme: den før nævnte Drengs Ben og den røde Mands Bøsekolbe tegne sig skarpt, med dybe, næsten sorte Farver imod Pigens skinnende, lyse Dragt. Dette Pigebarns maleriske Bestemmelse i Farvens hele Orkesterharmoni kan man nok forstaa, naar man har Billedet for sig; men ellers synes hun dog at være noget ilde faren i al denne Hurlumhej. Det er mig ikke muligt at se, hvad det er, hun bærer paa sine Arme; men jeg ser, at der fra hendes Bælte hænger et Stykke Fjerkræ ned, en lille Høne eller Due, hvis tykke, hvide, bløde Fjerlag skinner prægtig i Lyset mod den gule Kjole. Den hentyder vel til Festmaaltidet efter Fugleskydningen. (Men unægtelig synes Anbringelsen af denne lille Pige at tyde paa, at Rembrandt meget frit hensatte Figurer, blot for at anslaa Toner i Stemningen og Farven uden ellers at bekymre sig synderlig om en forstaaelig Motivering af deres Forekomst).

Yderst til venstre har en Mand i Harnisk sat sig paa en Afviser, han holder en Partisan og har en brillant Hjælm paa Hovedet; men hans Ansigt hører til den plumpe, tvære, tyknæsedede hollandske Type. Langt smukkere og bedre fornøjede ere to Hoveder lidt bag ved ham; de have blot den Fejl at sidde saa nær ved hinanden, som om de voksede paa de samme Skuldre — men det kommer vel af, at de ere saa gode Venner. Den ene har Hjælm, den anden en blød Hat, hvid Krave og Skjold paa Armen: en militær Pedant vilde vistnok have sine Bemærkninger at gøre om Uniformeringen, eller rettere: den fuldkomne Mangel paa Uniformering i dette Kompagni. Bag dem ses atter en pluskæbet Hollænder med Hjælm paa Hovedet.

Længst til højre gaar Trommeslageren med Barret over sit grimme, koparrede Hoved — hvorfor er han saa lille? — Dernæst et Par Mænd i Samtale; den ene, som bærer en ganske civil Dragt, men en Partisan over Skulderen, har et ualmindelig smukt, fintformet Hoved; han peger fremad og taler til Sidesmanden, der hører til Typen med de brede og flade Næser. Men hvor ere dog ikke disse Hoveder, hvad enten de have smukkere eller mindre smukke Træk, dejlig malede! Om man tog ethvert af dem ud af Billedet og satte det i en Ramme for sig, vilde det blive paaskønnet som en Kostbarhed. — Længere tilbage mod Dybden ses en Del Folk, som bære lange Landser uden for Resten at se ud som et militært Korps. Lidt længere fremme, lige bag Lieutenanten, undersøger en gammel Soldat, i rød Dragt og med Hjælm paa Hovedet, med megen Opmærksomhed Laasen paa sin Bøsse. Atter ved denne Figur maa man spørge, hvordan den kan blive saa lille. Men vist er det, at hans Hoved staar prægtig i Lyset og er meget udtryksfuldt.

De Figurer, som ses i Mellemgrunden af Billedets midterste Parti, maa tænkes at staa et eller to Trappetrin højere end de andre. Det er et udmærket Træk i Kompositionen. Og til Trods for, at Billedet netop forestiller Uorden, Tummel, Forvirring, er Grupperingen overhovedet behersket med et aldeles mesterligt Overblik, med den sande Kunst, som man i Begyndelsen af Betragtningen ikke takker for, og som man først bliver sig ret bevidst ved at trænge dybere ind i Sammenhængen. Hovedpersonerne i Midten af Forgrunden ere stærkt fremhævede og baade bestemt adskilte fra og dog frit forbundne med Figurerne paa Fløjene. Reserven, der rykker frem højere oppe i Midten, gør en

imponerende Virkning. Saaledes gaar der en vis skjult Symmetri gennem hele Anordningen.

Deroppe ser man paa den ene Fløj den prægtige Fanebærer, det er en af Billedets allerbedste Figurer. Ved Siden af ham — dog naturligvis ikke stramt paa Geled — andre Hoveder, som ypperlig bære Billedets modig-oprømte, barokke, fantastiske Stemning. Blandt dem er der en snurrig, grim ung Fyr med en høj, blød Hat paa Hovedet og med store Mustacher, og en anden, ganske ung, køn, men lidt flov Person med Hjælm paa Hovedet, som stikker en meget lang Landse frem paa skraa, helt ud af Billedet: Landsen hviler over en fremstukket Sværdklinge; men hvor den kommer fra, ser man ikke. Et og andet er overhovedet vanskeligt nok at forstaa. Frans Hals's, van der Helst's eller Velazquez's Figurer synes man bestandig at skulle genkende, selv om man i det virkelige Liv aldrig har set den Slags Folk, som de male; ved enkelte af Rembrandts faar man aldrig rigtig nogen Traad til Genkendelsen, selv om man stirrer nok saa længe paa dem: de ere og blive sære.

I Forgrunden herske aldeles de varme Farver: blodrødt, lakrødt, gult, eller sort og hvidt ligeledes i varme Toner; der er kun et Par Stænk af kraftig blaat i Kvasten paa Lieutenantens Partisan. Ogsaa Gulvet har i Forgrundens Lys en kraftig, gullig Tone. Men lidt længere ind imod Mellemgrunden og ud imod Fløjene af Maleriet bliver alt mere og mere badet i svalere Toner, hist og her violellige, men især en klar grønlig, som med alt sit beskedne og neutrale Væsen dog spiller en meget stor Rolle i den hele Harmoni. Den virker omtrent som Farvespillet i klare Bølger inde ved Kysten. Den fremtræder baade som en rent optisk Virkning i Clair-Obscuret, i Skygger og Reflekser, og tillige i enkelte Lokalfarver som Egeløvet paa Drengens Hjælm og Fanebærerens Silkedragt eller Trommeslagerens Ærme, men altid beskedent og underordnet, ikke med den højroastede Kraft som de varme Farver i Forgrunden. Baggrunden for det hele er atter varmere; det er den mørke, men klare Dybde, fra hvilken Figurmassen rykker frem. Den tager ogsaa en stor Plads op i Højden. Det bidrager meget til den ejendommelige Virkning af Rembrandts Billede, at der er saa højt til Loftet i det, i Modsætning til van der Helsts Maleri, der næsten er som en Frise, hvor Figurerne fylde hele Højden.

Rembrandts »Anatomi« i Musæet i Haag. (Dette Maleri, med Figurer i naturlig Størrelse, er Hovedværket fra Rembrandts tidligere Periode, det er malet 1632, 10 Aar før »Nattevagten«. I Saarlægernes »Gilder« var det ogsaa før Rembrandts Tid ikke ualmindeligt, at man ophængte Portrætkompositioner af en eller anden anset Kirurgs Foredrag over Anatomi).

Det er et dejligt Billede, modent og harmonisk i Virkningen; men det er ikke godt bevaret.

Professor Tulps Forelæsning er ikke nogen Studenterforelæsning: hans Tilhørere ere lige saa gamle som Professoren selv eller ældre. Det er Kolleger, som nok kende til Anatomi i Forvejen, for hvem han nu foredrager et eller andet vanskeligt Parti, maaske en Opdagelse af ham selv. Han har blottet Underarmens og Haandens Sener og Muskler paa Liget, som ligger foran ham, han fastholder dem med en Tang og løfter dem lidt ud fra Forbindelsen med det øvrige af Armen, medens han ved en Bevægelse med sin egen venstre Haands Fingre gør tydeligt, hvorledes Organerne fungere. Det er en yngre Mand paa henved 40 Aar, temmelig lille, med sort Haar, Mundskæg og Fip. Hans Udtryk er meget roligt, men vidner om en egen stille Glæde ved det Æmne, han foredrager. Professoren har selv beholdt sin store, bredskyggede Hat paa Hovedet, hvorimod alle hans Tilhørere have blottede Hoveder.

Der er 7 Tilhørere malede paa Billedet; men der er vel egentlig underforstaaet flere, som maa tænkes paa den samme Side, hvor Beskueren staar. Fire af Tilhørerne høre efter og høre saa udmærket efter, som Tilhørere nogen Sinde have gjort. Den ene, som har sin Plads lige bag Ligets Hoved, bøjer sig frem og ser meget skarpt og nysgerrig efter Naturens blottede Mekanisme i Armen. Den anden, ved hans Side, bruger ikke sine Øjne, men des bedre sine Øren og sin Tanke. Han lytter til Foredraget, meget spændt paa den Konklusion, som Professoren vil drage af det, han har vist dem. Mindre ansændt er Udtrykket i den tredje Tilhørers Hoved, som ses lige bag dem. Hans Tanke synes allerede at være ilet forud til Resultatet og at nyde det; det er en yngre Mand af et overmaade vindende og elskværdigt Præg: han ser ud som om han var lidt intellektuelt forelsket baade i den anatomiske Videnskab og i Professoren. Længst til venstre en lidt ældre Mand; hans Profil har den brakke og uskønne Form, som man saa tidt træffer i Holland, ikke mindst blandt Rembrandts

Figurer. Han stirrer ufravendt paa Professorens med et Udtryk af den reneste Beundring.

De tre andre høre ikke efter. Han, som staar bag ved, længst til højre, ser til Siden ud imod Billedets Beskuerer — eller mod de øvrige Tilhørere —; i Haanden holder han en Liste med Tilhørernes Navne og synes at efterse deres Tilstedeværelse i Overensstemmelse med denne Liste. Det er ellers et udmærket skønt Hoved. Allerbagest har én rejst sig op, dog ikke for bedre at kunne se, hvad der demonstreres, men for at se over til den modsatte Side af Auditoriet. Endelig er des værre den allerforreste kun en daarlig Tilhører: han er slet ikke med, men vender sig om, lige som om han hørte nogen gaa med Døren til den anden Side. Hovedet er tomt og indholdsløst i Udtrykket, tilmed mislykket i Tegningen. Her har den afmalede Persons Krav paa at faa sit Portræt med været lidt i Strid med hans Forhold til Situationen; thi hvis den skulde have været rigtig udtrykt, vilde man se hans Hoved lidt fra Nakken. Det er desuden et konventionelt Træk, at en af de forreste Figurer saaledes skal se ud imod Beskueren.

Naar man i Trippenhuijs i Amsterdam staar imellem Rembrandts »Nattevagt« og van der Helsts store »Banket«, er Modsætningen mellem de to Billeders maleriske Behandling slaaende og udtaler sig konsekvent i alle Henseender. Men hvis det i Stedet for »Nattevagten« var dette Anatomibillede, som hængte lige over for van der Helsts Banket, vilde man ikke føle nær saa stærk Modsætning, tvært imod i mange Henseender Overensstemmelse. Saaledes som f. Eks. Prof. Tulps Hoved og Figur er malet, ligner det i Grunden mere Stilen i v. der Helsts Portrætter end i Rembrandts egne senere. Muligvis har v. der Helst i et saadant Hoved set sit eget Ideal af malerisk Behandling. Ved det Udviklingstrin, som Rembrandt her, i Anatomibilledet, har opnaaet, har han allerede ført meget af den hollandske Kunst et væsentligt Trin opad: de andre ere da blevne staaende her og have lige saa lidt kunnet som villet følge den store Fører til hans senere dristige Eksperimenter i Retning af den maleriske Magi. Foredraget i Anatomibilledet er sammensmeltet, delikat, kælede for de objektive Ting og respekterende Enkeltheder, en Gang imellem endog de enkelte Haar paa Issen og i Skægget; det er jævnt og glat og viser ingenlunde disse Bjerge af tykt paalagt

Farve som Rembrandts senere Malerier. Et Parti som Tulps ungdommelig fyldige Kind, sund og saftig som en i Solen modnet Blomme, kan man netop finde Sidestykker til hos v. der Helst og hans Efterfølgere (f. Eks. Nasons Dameportræt hos Grev Moltke), skønt vel ingen af dem alle naar Rembrandt.

I én Henseende er Rembrandt dog allerede her inde paa sin ejendommelige Bane, nemlig i den stærkt koncentrerede Lysvirkning, der giver Kompositionen en sluttet malerisk Helhed, som man unægtelig ikke finder i v. der Helsts langt senere Banketbillede. Lyset strømmer fyldigt ind fra et Vindue, som maa tænkes at sidde temmelig højt oppe til venstre. Maleriets største og mest virkningsfulde Lysmasse dannes af det nøgne Lig med dets blege, blodløse, grønlig-gullige Farve, som skinner stærkt i Lyset, især ved den venstre Hofte, hvor desuden et hvidt Klæde, der er kastet over Ligets Lænder, angiver en endnu højere Tone. Fra dette højeste Punkt afdæmpes Lyset ud til Siderne. Meget fin og sand er Farvens efter Fjærnheden fra Øjet aftagende Vaieur, især i Hovederne af Tilhørerne bag Liget; tre af disse Hoveder ser man paa en Linje oven over og bag hinanden. Men i Interesse af den rent maleriske Økonomi med Lysvirkningen tillader Rembrandt sig allerede visse Afvigelser fra det, som Virkeligheden vilde vise. Hvorfor staa Tulps Hænder meget mere dæmpede i Farven end hans Ansigt? De ere dog baade nærmere ved Lyset og nærmere ved Beskuerens Øje. Det er aabenbart for ikke at svække Virkningen af Billedets aandelige Hovedpunkt, nemlig hans Ansigt. Hovedet længst til venstre staaer mere dæmpet, end dets Plads i Lyset eller i Rummet synes at kunne motivere: det er for hele Kompositionens Afrundings Skyld. Af samme Hensyn har Rembrandt ogsaa kastet en Skygge, hvis naturlige Motiver ellers ere uklare, over Ligets Ben og den store opslagne Foliant ved dets Fødder, nederst i Billedets Hjørne til højre.

I det hele hæve Hovederne med deres varme, levende Farver, omgivne af de brede, hvide Kraver, og det lyse Lig sig stærkt frem imod den mørke Baggrund, som især ud imod Billedets Udkanter og Hjørner bliver meget mørk. Dens Tone er grønlig ligesom det lyse Ligs. Personernes Drægter ere sorte; den forreste Tilhørers Ærme afsætter sig skarpt, men med glimrende Effekt, imod det stærke Lys over Liget. Kun én af Tilhørerne,

han der rækker sig frem for at se, har en farvet Silke-Dragt, Farven er dog temmelig neutral, spiller imellem violet og kobber-rød. Bordet, hvorpaa Liget ligger, har Træets lyse, gule Farve, som et enkelt Sted er stærkt belyst. Den røde Farve i den dis-sekerede Arms Muskler gør sig ogsaa temmelig stærkt gældende. Men med alt dette gaar der alligevel en stor Simpelhed gennem Billedets Farvevirkning. Der er megen Farve, men ikke mange Farver.

At Rembrandt fra Ungdomsundervisningen af kun kunde have svag Øvelse i Behandlingen af Figuren og dens Former, forstaar man let, naar man ser de Prøver af Figurmalerier af hans Lærere Pijnas og Lastman, som findes i samme Sal som Anatomibilledet. Det viser sig ogsaa paa hans eget Billede i Tegningen og Formen af Liget, som lader overmaade meget tilbage at ønske: Overarmen, men især Benene og Fødderne ere slet tegnede og mislykkede i Forkortningen. Men Portræthovederne ere for det meste ypperlig tegnede, især Tulps eget; dog sidde Ørerne paa nogle af dem ikke ret paa deres Plads eller i deres Plan. Tulps Hænder med deres fine og vanskelige Bevægelse ere fortræffelige.

Kun ganske kort Tid før min Rejse i Holland, d. 11. April 1882, havde Staden Amsterdam købt et bevaret Brudstykke af et stort Maleri af Rembrandt. Det var udstillet i van der Hoops Galleri, der jo nu i mange Aar har været offentlig Ejendom. Det var atter en anatomisk Forelæsning (af Dr. Joan Deyman) og var malet 1656 for Saarlæggegildet i Amsterdam. 1723 havde det lidt af Ildsvaade, saaledes at nu kun den midterste og nederste Del af Billedet, der har været meget stort og omfattet 10 Figurer i naturlig Maalestok, er bevaret — i det hele ret godt bevaret; kun paa enkelte Punkter er Farven skallet af ved Branden.

Liget af en »22aarig Indbrudstyv Joris Fonteyn, født i Diest«, ligger paa en Bordplade med Overkroppen lidt skraat rejst i Vejret, Hovedet endnu mere rejst. Liget ligger saaledes for Beskueren, at det ses i den allerstærkeste Forkortning indad i Rummet. Begge Fodsaalerne ses helt. Et hvidt Klæde tildækker ellers Benene og Underlivet — for saa vidt som man kan tale derom; ti

Underlivshulen er helt opskaaret, udtømt og rensat. Armene ligge symmetrisk til begge Sider. Hovedet, der vender lige fremad, har ikke saa meget Udtryk af et Lig som af en uendelig Melankoli og Sørgmodighed hos en levende Mand: Indbrudstyven ser egentlig meget ud som en lidende Kristus. Dette Indtryk forstærkes derved, at Issehinden er gennemskaaret og krænget ned til begge Sider, saa at den falder som et i Midten skilt langt Hovedhaar ned til begge Sider af Ansigtet og delvis skygger over det; man véd fra Maleriet af den gamle Kone i Grev Moltkes Samling, hvilken melankolsk Virkning Rembrandt kan fremkalde i et saadant halvt overskygget Ansigt. Efter at Issen er flaaet, har Professoren trepaneret Liget; hans Assistent (»Collegiemeester«) Gijsbrecht Matthysz Calckoen holder den afsavede, halve Hjærneskal i Haanden. Hjærnen ses altsaa blottet med sine Folder, sin rødlig Farve og sine fugtige Glanslys.

Ser man Billedet i Nærheden, synes Ligets Forkortning mislykket, Fodsaalerne alt for nære ved det hvide Klæde og den aabne Bughule; set i større Frastand bliver det meget bedre. Liget, som ikke er friskt længere — Farven paa Brystet har store, grønblaa Skjolder — er udmærket i Henseende til Farven og Karakteristiken af Hudens bløde Overflade. Det er en Mesters Øje, som ser overordentlig meget i Farven, hvor andre Malere kun vilde se lidet. Skuldrene og Brystet, som ses noget mindre forkortede, ere ogsaa fine og slaaende sande i Formen; Fødder og Hænder ere unægtelig temmelig plumpe i Formen, ligeledes det hvide Lagens Folder.

Bag den døde Mand hæver sig Figuren af Doktoren i sort Dragt med hvide Mansketter. Han strækker demonstrerende Hænderne frem over den blottede Hjærne; i den venstre holder han et Instrument. Hans Hoved hører til det, som Branden ikke har skaanet. Ved Siden af Bordet staar som sagt hans Assistent, en ung Mand med et smukt Udtryk af i al Beskedenhed og Lydighed at være til sin Mesters Tjeneste; hans Dragt er sort, det lange Haar mørkebrunt.

Paa Kanten af Bordpladen læses endnu Indskriften *Rembrandt 1656* (Aarstallet dog mindre tydeligt end Navnet).

I Følge Rembrandts Tegning til Kompositionen, som var ophængt ved Siden af Maleriet, har der endnu bag en Skranke været 7 Tilhørere.

Dette uhyggelige, rædselsfulde, dybt sørgmodige Indtryk af Liget, som det ligger dér i det oven fra nedfaldende Dagslys, omgivet af de mørke Farver!

— Da jeg saa kom ind i den anden Stue og atter saa' J. Bakkers Regentfigurer (som er malede lidt senere end Rembrandts Billede) saa' de saa ubetydelige, forføngelige og selvglade ud — det faldt mig ikke ind, før jeg gik ind til Rembrandt.

JUL. LANGE.

Livsledø.

Spleen kalder Englænderne det. Tædium vitæ kaldte de gamle Romere i Kejsertiden det, Livsledø. Den griber nu til Dags mest Mænd, som af Naturen har faaet et Overmaal af Hjærtevarme, de ikke i sit personlige Forhold i Livet har faaet Brug for. Strængt Arbejde hjælper lidt for det, men ikke i Længden. De fleste ender som udlevede Mennesker, ikke alle.

Han havde det. Han var en begavet Mand, interesserede alle andre, kedede sig selv.

Det var en Kveld, han havde været i Selskab, hvidt Slips, moret alle de andre, kedet sig selv. Af Høflighed havde han drukket sig syg, af Høflighed havde han saa fulgt en ikke hæsliq Dame hjem — —.

Endelig langt paa Nat slang han fra hende hjemover til sig selv, led og lej. Det var Barfrost og klart Maaneskin, ikke et Menneske paa hans Vej. Han havde langt at gaa, fra den ene Ende af Byen til den anden, var træt, fandt ingen Droske.

Oppe i Wergelandsbakken kom en Kærre skranglende nedover ganske sagte, en simpel Arbejds-kærre. Paa Kærren stod en Kiste, over Kisten laa et sort Klæde, bag efter gik to Mænd.

Han skønte straks, hvad det var. En Selvmorder kørtes til Jords.

»Christian Quint. 2—10—4«, tænkte han ved sig selv: »I Stilhed, om Natten«.

Han standsede, tog Hatten af og lod dem drage forbi. Saa vendte han om og fulgte efter i Afstand for ikke at forstyrre dem bag Kisten. Det interesserede ham næsten, han vilde »se Stemningen«, som Malerne kalder det, var oplagt til at følge Lig, især sligt et Lig og om Natten.

Det gik Skridt for Skridt, ned Grottebakken, Teatergaden op, forbi Trefoldighedskirken op mod Kristkirkegaard.

Vejen var lang, men han fulgte med. Den skranglende Lyd af Arbejdskærren paa den haardfrosne Jord i de stille, øde Gader i Maaneskinnet, det mørke Optog foran ham, det hele passede for ham, virkede paa en Maade dulmende paa ham, men egentlig var det mest den skarpe, skranglende Lyd af Vognhjulene i Stilheden rundt om, som trak ham efter sig rent instinktivt.

Oppe ved Kirkegaardsporten stod en Mand med en Løgt. Saa kom to andre, tog Kisten af Kærren og bar den ind paa Kirkegaarden. Han fulgte efter, stillede sig i Afstand og saa dem sænke Kisten i Graven. Alt efter Christian Quint.

Da saa det var gjort, saa gik de to Mænd, som havde fulgt bag efter Kisten, og de andre gik, og han gik med, og Kirkegaardsporten blev lukket. Han blev staaende en Stund uden for, saa' tilbage ind paa Kirkegaarden, som laa der stille og fredelig i Maaneskinnet, hen paa den friske Grav, hvor Selvmorderen hvilede, saa sukkede han sløvt og slæbte sig hjem-over igen.

Det begyndte at lysne, da han endelig udmattet naaede frem til sin Bolig. Ude i Gaden foran hans Hus stod en Del Arbejdere og grov i en Grøft, de havde holdt paa med det Arbejde nu flere Dage og Nætter i Træk. Han standsede og saa paa dem, skammede sig, som han stod der i Kjole og hvidt Halstørklæde, forsviret og væmmelig lige over for de flittige Arbejdere. Han satte sig ned paa Trappen foran sin Gadedør. Arbejderne saa paa ham, sagde ingenting, arbejdede videre. Paa

den opkastede Jord ved Grøftekanten havde en af dem sat sig og var sovnet ind. Kun den, som selv har arbejdet sine mødige Nætter igennem, ved, hvorledes det er, naar man døds-træt sætter sig ned saadan et Øjeblik og hviler, kæmper med Søvn, giver efter en Stund, bare gad kunne sove rigtig ind et lidet Øjeblik. Manden i det hvide Slips kendte til det, han havde prøvet det mangen en Nat i tidligere Dage. Som han sad der nu, var han nær selv faldet i Søvn. Endelig tog han sig sammen, tog Nøglen frem, aabnede og gik op paa sit Værelse. Han kastede sig i en Lænestol og tændte en Cigar.

Det blev lysere og lysere. En Arbejdsvogn kørte larmende forbi, et enkelt Menneske kom nu og da gaaende med hurtige Skridt, som klang i Gaden, stadig hørte han den dumpe Lyd af Jordarbejdernes Hakker. Pludseligt holdt den op, og saa begyndte de at synge dernede:

»Haa, let paa'en, aahaa hej!« — En tung Sten at lette, alle tog i, og én sang. — »Haa, let paa'en, aahaa hej!« Stenbrydernes Opsang, Arbejdernes gamle, trætte Trællesang, Sisyfussangen, den endeløse, ensformige; triste Toner, trættende at høre. Slig havde han nu hørt dem slæbe den samme Sang dernede Dage i Træk, altid det samme, »let paa'en, aahaa hej!« den sidste Stavelse i Strofen bare som en Stønnen, saa om igen, om igen, grænseløst melankolsk.

»Hvad Fanden de Folk stræver slig for?« sagde han sint til sig selv.

Han rejste sig, gik hen og aabnede en Skuffe i sit Skrivebord, tog frem et Portræt og saa længe paa det. Der gik et Øjeblik en Trækning over hans Ansigt som af en fysisk Smerte, saa et Udtryk af Væmmelse.

Han satte sig igen. Cigaren var gaaet ud for ham, han rev en Fyrstikke af for at tænde den igen, men satte i Stedet Portrætet ind i Flammen, tændte Cigaren ved det, holdt det i det ene Hjørne og lod det brænde, indtil Flammen sved ham paa Fingerspidserne, saa kastede han det fra sig og satte Foden

paa det. Rejste sig saa roligt, gik hen og tog en Revolver ned af Væggen, ladede den og satte sig mageligt tilbage i Lænestolen.

Nede paa Gaden sang de videre:

»Haa, let paa'en, aahaa hej!«

»Haa, let paa'en, aahaa hej!«

Han aabnede Vesten, følte efter med venstre Haand, hvor Hjærtet bankede, satte Mundingen af Revolveren til og trykkede af. —

STEPHAN SINDING.

Det kongelige Teater.

Det er Holbergs Jubelfest i næste Sæson. Hvorledes Teatret vil fejre den, ved man intet om. Man vilde beklage Nægtelsen af den store Bevilling, der forlangtes til Højtideligholdelsen, hvis denne havde holdt sig indenfor det rent kunstneriske Omraade: nu var der æventyrlige Planer om fri Rejse og Ophold for glimrende evropæiske Berømtheder — der næppe vare mødte — og om en splendid, elektrisk-belyst og kunstnerisk-dekoreret Aftensmad for tusende solide danske Honoratiorens — der alle vare mødte — og til denne Selskabelighed fordredes Hovedsummen, hvis Størrelse sikkert havde været en Gru for den sparsommelige Holberg. Han havde maaske nøjedes med at offerere de fine fremmede en Pris af sin Snustobaksdaase og indbudt sine Landsmænd paa en Kop Kaffe med Kommenskringler. Hvad der kom sidst i Bevillingen, var i Virkeligheden det ene vigtige: nemlig Opførelsen af en Række holbergske Komedier. Man tør imidlertid haabe, vi alligevel vil faa en holbergsk Uge i December; skulde Stykkerne blive sparsommeligt udstyrede, saa er vi ikke forvænt i saa Henseende, og det er dog det mindste. Nej, lad dem blive vel spillede! Men er man ogsaa vis paa det?

Der kommer til næste Sæson nogen Bevægelighed i vore almindeligvis stabile Teaterforhold. To af Privatteatrene skifte Direktør, og én Direktør skifter Teater. Det sidste — Hr. Andersens Overflytning fra Kasino til Dagmar-teatret — kan have en vis Betydning, fordi han i adskillige Aar har ytret Lyst til at skabe et kunstnerisk Teater og fordi Dagmar-teatret frembyder den materielle Mulighed derfor paa Grund af dets fortræffelig indrettede Scene. Paa den kan der tales naturligt og spilles fint.

Ligeledes indeholder Hr. Abrahams' Overtagelse af Folketeatret Løfter. Dette Teater har i lang Tid holdt sig klar af enhver literær Stræben; nu vil det blive ledet af en Mand, der selv besidder kunstnerisk Sans. Vi faar nu se, hvad de Herrer vil og kan udrette. Men paa Forhaand bør man indrømme deres Opgaves Vanskelighed, da det kongelige Teaters Monopol for Øjeblikket ene og alene har den Betydning at lægge Hindringer i Vejen for Privatteatrene. Jeg sætter saaledes det ikke-utænkelige, at disses Direktører havde Lyst til at fejre Holbergs Tohundredaarsfødselsdag. Det var dog ikke urimeligt, om alle københavnske Scener bidrog efter Ævne til at forherlige den Mand, der har skabt dansk Drama og dansk Skuespilkunst til Trods for et tysk Hof, en bornert højere Dannelse og en uvidende Middelstand. Dette er efter den nuværende Lovgivning simpelthen umuligt. Det kgl. Teater har ene og alene Lov at spille Holberg — ellers ingen, og da det til daglig Brug benytter sig med stor Beskedenhed af denne Ret og da Festopførelserne ikke vil kunne overværes af særdeles mange, bliver Resultatet, at det store Publikum, for hvilket Holberg skrev, lige saa lidt ved denne Lejlighed som tidligere faar hans Stykker at se.

Hvad vilde Holberg sige til dette, om han kunde staa op af sin Grav? Han, som vilde tvinge de københavnske Borgere til en hjemlig Kunstnydelse, vilde han forstaa vore Dages mærkelige Teaterforhold? Det er næsten staaende Mode her hjemme at ivre mod fransk Frivolitet, mod den Smitte — tror jeg det hedder — som fransk Literatur udbreder. Det har været saa alle Dage: P. A. Heiberg og Rahbek have maattet høre ondt for deres Gallicisme — saa skiftede Tiderne og Baggesen blev den romanske Antikrist, saa fremstod atter Johan Ludvig Heiberg som en fransk Vaudeville-Forfører, saa ansaas Tscherning og de første national-liberale Politikere for Boulevard-Revolutionismænd, der vilde bygge samfundsopløsende Barrikader i vore smaa fredelige Gyder: bestandig den samme taabelige Beskyldning for Mangel paa Danskhed. Den kan imidlertid afvekslende antage en mere godtroende eller mere lumpen Karakter og beror i første Fald paa Misforstaaelse af Forholdet mellem kunstnerisk Paavirkning og national Literatur. Hvad vilde Holberg sagt, om man havde bebrejdet ham, at han havde studeret Molière og Italienerne for at skrive *Den politiske Kandestøber* og *Maskeraden*? Vi véd det hændelsesvis. Det var hans Stoltthed, at han kunde saa' Frøkorn fra den fremmede Kultur i

dansk Jordbund. Og han udtalte aabenlyst, hvorfra han havde hentet dem:

»Og dette maa jeg tilstaa, at alt det, jeg véd, har jeg franske Bøger at takke for; ti af deres Læsning har jeg faaet min Smag i Tide dannet; ti saasom der er intet der er mere frit end de Franskes Sæder, saa er der intet mindre affekteret end de Franskes Skrifter.«

Naar man angriber Forfattere for at lade sig paavirke af Verdenslitteraturen, saa kunne disse trøstigt pege op imod Holberg som den, der først har begaaet denne slemme Forbrydelse. Og ellers kunde man maaske slaa sig til Taals med den Tanke, at danskfødte Skribenter ere knyttede til dansk Sprog og Aand med usønderbrydelige og fintfølsomme Traade. Men en særegen Snurighed er det værd at paapege. Imedens man ivrer imod baade Fransk og Tysk, er der ingen Stemme som hæver sig imod en Teaterordning, efter hvilken alle Hovedstadens Teatre, undtagen ét, ere henviste paa franske og tyske Oversættelser. Det kgl. Teaters Arkiv raader for hele den danske dramatiske Literatur — alt strømmer derind, og meget sparsomt flyder noget derfra. Og der forlanges oven i Købet Tak, naar man en Gang imellem aabner for Ventilen og lader noget af den til ingen Nytte opsparede Kraft strømme ud. Saaledes var i Vinter Bladene fulde af officøse Meddelelser om Teaterchefens Liberalitet, der havde tilladt et herværende Teater at opføre *Kærlighed uden Strømper*, hvilket det kgl. Teater for over hundrede Aar siden erhvervede af Wessel for nogle faa Kroner og siden da har betragtet som sin udelukkende Ejendom. Og hvis det saa endda spillede Stykket! Men dette har faktisk ikke været opført siden 1847 — altsaa ikke i 37 Aar, skønt denne Periode indesluttede Hundredaarsdagen for dets første Opførelse, hvilken man naturligvis ikke faldt paa at fejre. Man gemmer det trofast nede i Arkivet, for at ingen dødelig af den nuværende Generation skal faa det at se, og naar man en Gang yder Digteren den naturmæssige Ret, han har til at faa sit Stykke opført, naar man ikke berøver vor Skuespilkunst fuldstændigt et klassisk Mesterværk, naar man overlader et Privat-teater den Ære at spille Wessel — ja, saa kræver dette en Tak til Teaterchefens Liberalitet! Disse Forhold ere saa bagvendte, at man skulde tro blot en let Paavisning af deres Forkerthed kunde forandre dem -- alligevel vil det muligvis tage lang Tid endnu,

inden man faar dannet en kraftig Opinion, der tvinger en radikal Omordning frem.

Det kgl. Teater bevarer saaledes den samlede danske dramatiske Literatur — fra Holberg og Øhlenschläger nedover Hertz indtil de mindre Aander — som en død Skat i sit Arkiv. Men ikke nok hermed. I Følge dets Privilegium har det end videre Hals- og Haandsret over, hvilke Kunstarter de andre Teatre maa opføre, og er derved i Stand til at udelukke dem fra al god Literatur. Dette har endnu ikke haft videre Betydning for vor originale dramatiske Produktion, fordi den i lang Tid har stagneret, og den Gang den blomstrede, var det kgl. Teater uden Konkurrenter. Men sæt vi — hvad alting tyder paa — endelig igen faar en dramatisk Literatur! Vil saa det kgl. Teater spille Stykkerne? Næppe dem, der ere moderne i deres Aand, saa meget mere som vi sikkert gaa en vidt forgrenet Reaktionsperiode i Møde, under hvilken Striden fra Halvfjærdserne skal fægtes om igen. Og hvem véd da, hvorledes en reaktionær Teaterchef kan falde paa at benytte sin Magt? De nye Stykker kunne blive fuldkommen hjemløse, idet Statsteatret ikke vil og de andre Teatre ikke tør give dem Ly. Hvis det var anderledes, hvis vort Nationalteater kun opførte klassiske Sager, medens den private Scene spillede de dramatiske Vovestykker, saa vilde det slet ikke være slemt. Baade Forfatter og Skuespiller vilde saa først faa Ridder-slaget paa klassisk Jordbund, naar de havde tjænt deres Sporer andetsteds. Derimod er det ødelæggende, naar man forhindrer dem fra enhver Opførelse — i Virkeligheden har vi paa den Maade dramatisk Censur.

Vi se Systemet fuldt færdigt over for Oversættelserne. Man har endogsaa i denne Vinter indskærpet Politiforbudet mod god Literaturs Fremførelse paa de private Scener. Medens man som sagt ivrer mod Frivolitetens Smitte fra den lette franske Literatur, ser man samtidig Minister og Teaterchef drage i Leding for at de private Scener kunne indskrænkes til at opføre Farcer og Operetter. Man har ligesom en dobbelt Moral: én, der raaber Ak og Ve over Værker af Zola og Goncourt — Navne, der lyse som Stjerner i Samtidens Literatur —, og en anden, der har et overbærende Skuldertræk tilovers for den vildeste Offenbachjade og det grueligste Pøjt af en Farce. Blot et eneste Eksempel, hentet fra denne Sæson, skal jeg anføre. Professor P. Hansen har i et overbærende og svagt Øjeblik oversat og ladet op-

føre et lille meget frivolt Stykke af Meilhac og Halévy: *Lolotte*, og enhver véd dog, hvorledes denne Skribent staaer som en sikker Vogter af Dyden og Moralen over for Literaturens Overgreb. Og i denne Sammenhæng er det værd at erindre, hvorledes det kgl. Teater i Sæsonens Begyndelse gjorde et kejtet Forsøg paa et Forbud, da Kasino vilde opføre *Prinsesse Georges*. Skønt intet af de to Teatre havde betalt den franske Digter en Øre for hans Skuespil, hævdede dog det kgl. Teater med komisk Værdighed sin Eneret. Og efter at et Privatteater for et Par Maaneder siden har offentliggjort, at det agter at spille Ohnets *maitre de forges*, fremtræder pludselig et advarende Forlydende om en lignende Hensigt hos det kgl. Teater. Forhaabentlig vil dette Rygte ikke bekræfte sig: Stykket, en talentløs Udtynding af Octave Feuillet, er uden al literær Værdi. Men hvis disse Bestræbelser efter literært Enehærdomme ses i Lys af, hvad det kgl. Theater i Virkeligheden præsterer af moderne evropæisk Literatur, bliver den hele Trafik endnu snurrigere. Bjærget laver til Barsel og føder en Mus. Efter hele den store Brevveksling mellem Teaterchef og Minister angaaende en kombineret Plan for Kunstarternes Fordeling mellem Scenerne og efter at Monopolet var hævdet fuldtud, opfører det kgl. Teater i Sæsonens Løb kun et eneste nyt Stykke i en miserabel Oversættelse, Victor Hugos *Ruy Blas* — som er 50 Aar gammel og som Kasino har spillet for en halv Snes Aar siden. I Sandhed, et ringe Resultat.

Imidlertid, Spørgsmaalet om Oversættelser har forholdsvis ringe Betydning. Det gælder dansk Literatur, gammel og ny. Skal det nye Drama ikke spilles, fordi det kgl. Teater ikke selv vil indlade sig paa og forbyder andre Opførelsen, og skal de gamle Skuespil ligge mosgroede hen? Rimeligvis vil Holberg-jubilæet klare Sagen. De private Direktører vil forhaabentlig indgaa med et Andragende til Kultusministeren om at det maa tilstedes dem ved Opførelsen af en holbergsk Komædie at bidrage deres Del til Nationalfesten. Hvis dette afslaaes, saa er man kommen vidt i Mandarinsystemet. Vover man det ikke, saa bliver der Anledning til nyttig Sammenligning, der næppe vil falde ud til Nationalteatrets Gunst paa alle Punkter. Hvor sikker er man nemlig dér paa en mønsterværdig Festopførelse af Holbergs Komædier?

*

*

*

Det kgl. Teater har i Vinter ikke indstuderet noget Stykke af Holberg paa ny, om det endhar besat et Par Roller forskelligt i *Erasmus Montanus*. Foruden dette har Repertoiret indeholdt *Abracadabra*, *Forvandlede Brudgom*, *Usynlige* og *Pantsatte Bondedreng*, — alle opførte yderst faa Gange og for overordentlig slet Hus. Til Holbergsforestillingerne møde endogsaa Abonnenterne nødig. For alle disse Opførelser gælder den samme Regel: af Stykkets samtlige Roller udføres én undertiden to ypperligt, de andre i det højeste respektabelt og ikke sjælden særdeles kedsommeligt. I *Erasmus Montanus* er saaledes Hr. Emil Poulsens Fremstilling af Hovedrollen fuldt forstaaende i hvert et Tonefald, men i øvrigt ser det ilde ud: Nille og Per Degn ere endnu dygtigt karakteriserede, derimod saa kostelige Figurer som Ridefogden, Jeppe og Jeronimus flyde helt bort. Ja, vor første Komiker Hr. Olaf Poulsen har endog fra sin Debut af faaet galt Greb paa Jakob. Til Gengæld tager han saa en glimrende Revanche i de andre Komedier. Vi se intet vittigere paa vort Teater end hans Harlekin i *de Usynlige* eller hans Henrik i *Abracadabra* — han er her naaet til det højeste Trin i Fremstillingen af gammel klassisk Komædie, medens hans medspillende krybe op ad de lavere Afsatser. Og ser man hen til de oven for nævnte andre Stykker, hvor hans Spil maaske ikke er saa fuldkomment, er dog altid Kløften dyb mellem ham og de øvrige Fremstillere, naar alene Fru Phister undtages i en eller anden Birolle.

Det staar da saaledes til med Fremstillingen af Holberg: Man kan besætte en enkelt Karakterrolle ypperligt, man har en Henrik af første Rang, men til de øvrige Kadrer mangler Officerer: ingen Jeronimus, ingen Pernille, knap en Magdelone. Og hvad der her er anført om Besættelsen af de holbergske Stykker gælder i Virkeligheden for det hele Repertoire. Man hjælper sig igennem ved en fortrinlig Udførelse af et Par enkelte Roller, som bringe Tilskuerne til at glemme, i hvilken Grad Kræfterne for øvrigt svigte. Det er mange Aar siden, vi har set et Stykke, hvor alt slog til. Opførelsen af *Hamlet* viser for det alvorlige Dramas Vedkommende de samme Forhold. En Hovedskuespiller dominerer, og ham omgiver man med debuterende Sangere eller med dygtige Lystspils-Kræfter, som ere malplacerede i Tragedien. Kun en meget omhyggelig Indstudering holder saa det hele indenfor det respektables Omraade.

Imidlertid vil man med Rette mene, at ingen Teaterchef kan skabe Genier i en Periode, hvor Begavelsen synes forsvunden.

Fra 1750 til 1850 er vort Teater et af Evropas første, fra Midten af dette Aarhundrede begynder Dekadensen: den gamle Trup dør ud mellem 1850 og 1860, og fra den Tid af er Tilgangen af Talenter for intet at regne imod forhen. Aarsagen til denne Ufrugtbarhed synes mig imidlertid simplere end man plejer at mene. Naturligvis bør man ikke undervurdere den hele kunstneriske Slaphed, der indtraadte her hjemme efter den første slesvigske Krig. Det var en chauvinistisk Periode, i hvilken man anede den truende Fare men ikke turde se den i Øjnene, og Poesien maatte ligesom synge de gamle Vuggeviser for de mørkerædde, der ikke turde være deres ærlige Frygt bekendt. Saa kom den anden Krigs dybe Ulykke, der satte den skærende Virkelighed i Steden for det alt for lette Fantasteri. Af dette Brud er saa langsomt fremgaaet en ny Literatur — en Virkelighedspoesi, der svarer til Tiden. Men denne er ikke begyndt med Dramaet; tvært imod først i de seneste Aar viser der sig Spirer til moderne Skuespildigtning hos os. Dog uden Digter ingen Skuespillere. To Gange skabte Holberg en Trup af fremragende Talenter, og Øhlenschläger, Heiberg, Hertz fandt hver sine Fremstillere. Hvor er nu den danske Digter, som giver Teatret sit Guld at udmønte? Vi har ingen saadan og derfor heller ingen moderne Skuespilkunst. Naar man ser, hvorledes Scenens bedste Kræfter endnu staa med den ene Fod ude i Romantiken, forbavses man ikke over de faa Talenter, denne Tid kalder frem. *Ambrosius* fandt sin Fremstillere, og vor første Komiker bevæger sig helst i den gamle Komedies Livrée eller i de burleske Maskeroller — dette er den gamle Tids Efterslæt, medens en anden Generation først vil opstaa ved Befrugtning fra det nye Drama. Naturligvis har man under denne Goldhed søgt Impulser andetsteds fra, og da til vort store Held Norge har frembragt en dramatisk Digting i Rang med Evropas bedste, har den nærbeslægtede Produktion baaren god Frugt. Alle vide, hvad *Kongsemmerne* og *Et Dukkehjem* — for blot at nævne et Par Eksempler — have betydet for vor Skuespilkunst. Men den Reaktion, som her i Danmark aldrig synes at overvindes, har lagt de snedigste Fodangler for den fremskridende Kunst: hvad man kunde fjærne af sandt og frit, har man redeligt holdt borte og blot accepteret, hvad der var fareløst eller hvad man ikke kunde undgaa. For *Gengangere* lukkede man til vor Skam det kgl. Teater, skønt dette stod i dyb Taknemmelighedsgæld til den norske Digter. Og endnu i denne Sæson har vi oplevet en saadan Skan-

dale som Forkastelsen af Fru Edgrens Skuespil *Sande Kvinder*, hvilket end ikke blev antageligt med Hostrups Navn til Garanti.

Til den samtidige Literatur udenfor Skandinavien har man naturligvis ikke taget større Hensyn. Indtil Halvtredserne levede vi her hjemme af Scribe, og skønt hans Digturværd var tarvelig nok, saa fulgte vi dog heri kun en Retning, der beherskede alle Evropas Scener. Men da Heiberg blev Teaterchef, slog han fast, at der intet fandtes udover Scribe. Som han havde forkæret Victor Hugo, saaledes forholdt han sig fornemt vragende over for Kejserdømmets bedste Digtning. Senere hen har vi vel i Ny og Næ faaet opført et Stykke af Dumas, Augier og Sardou, men ikke i rette Tid, aldrig i det Øjeblik, hvor et nyt Skuespil var blevet en fremskudt Grænsepæl mellem Digtning og Virkelighed. Her hjemme ville man altid hellere rykke Pælene tilbage. Hvad har man opført af Dumas? Hans maaske allersvageste Arbejde *den Fremmede*, som alligevel gav Hr. E. Poulsen Lejlighed til en fortrinlig Præstation — og ellers intet. Hvad af Sardou? Kun *Ferréol* — en efter gammel Mønster sammenlavet Kriminalhistorie; derimod intet af de store virkningsfulde og dygtige Karakterstykker som *Gamle Ungkarle* eller *Maison neuve*. Augier er lidt rigere repræsenteret med et Par af hans Ungdomsstykker, med *Gabrielle* oversat paa Prosa (!) med hans svage Alderdomsarbejde *Familien Fourchambault* og endelig med *Giboyers Søn* — tyve Aar for sent. Og meget, meget for silde kom ogsaa i denne Sæson *Ruy Blas*: Michael Wiehe, Fru Heiberg, Phister havde forstaaet den franske Romantik, medens alle Hr. Zangenbergs Anstrængelser ikke hævede Lakajen op til Tronen, hvor Fru Eckardt sad stiv og fremmed for Digtningens Lidenskab. Vil man nu spille franske Dramer, maa man søge de mest moderne Stykker, som Zolas *Thérèse Raquin* eller Henri Becques *Ravnene* — det andet er ingen Nytte længer til; det norske Drama er gaaet frem i saadanne Kæmpespring, at tyveaarsgamle franske Stykker føles forældede ved Siden af hine.

Dette er da den rent ideelle Grund til vor Skuespilkunsts Forfald: vi mangle et moderne dansk Drama, og man har ikke søgt at erstatte, hvad man kunde, igennem en stadig Følgen med i det bedste fremmede. Jeg lægger dog meget mindre Vægt paa det sidste Moment, for Oversættelser, om de end ere nok saa gode, skabe aldrig en tiende Del saa megen dramatisk Ævne som et indfødt Kunstværk. Skuespillerne forstaa det ikke. Vi have

for nylig haft tilstrækkelig Vidnesbyrd derom i Fru Oda Petersens Præstationer; denne Dame, hvis Talent det kgl. Teater meget uklogt har givet slip paa, tror sig selv stor i glimrende franske Karakterroller, medens hun er mange Fold interessantere selv i en daarlig dansk Vaudeville. Kun i københavnske Komedier vil hun finde Anvendelse for sit Virtuostemperament og snørklede Spil.

Dog der er en anden rent praktisk Grund, hvorfor det kgl. Teater tæller saa faa fremragende Kræfter for Tiden. Det er simpelthen Privatteatrene, som bevirke det. Før 1850 maatte al dramatisk Ævne ty til det kgl. Teater, da der intet andet Sted gaves, hvor det stræbende Talent kunde haabe Berømmelse og gunstig Stilling. Selv om Begynderen ikke var videre fremragende dannedes han dels ved Sysselsættelsen med betydelige Opgaver dels ved Omgangen med de første Kunstnere. Nu er det helt anderledes. Nu sluge Privatteatrene alle Kræfter, som ikke kunne udholde lang og nøjsommelig Venten ved det statsunderstøttede Teater og som meget menneskeligt foretrække hurtig Befordring og en langt større Indtægt. Og hvis saa endda Privatteatrene kunde betragtes som en Forskole til den nationale Scene! Dog dette er langt fra Tilfældet.

Siden 1850 er ikke én betydelig Kunstner kommen med et paa Privatteatrene erhvervet Navn til det kgl. Teater og har hævdet sig der. Man maa ikke herimod anføre Vilhelm Viehes og Adolf Rosenkildes Navne; ti disse, som oprindeligt havde tilhørt det kgl. Teater, fik deres virkelige Uddannelse i Norge, ihvor vel de senere nogle Aar tilhørte Kasino. Sagen er den: Privatteatrenes sammenflickede og uregelmæssige Repertoire uddanner ikke de Skuespilleres Ævner, som søger til dem. Og dette er en Absurditet mere i det hele System: paa den ene Side henviser man det kgl. Teater til at supplere sine Rammer fra Privatteatrene og paa den anden Side forbyder man disse Opførelsen af saadanne Stykker, der faa Betydning for de fremstillendes kunstneriske Udvikling. Paa alle tre Privatteatre er der i hele den forløbne Vinter maaske spillet to eller tre Stykker, som besad literær Værdi og som saa naturligvis druknede i den brogede Strøm af alskens Oversættelser. Og upaatvivleligt findes der dog Kræfter, som vor første Scene havde god Brug for. Jeg skal ikke nævne Navne, som let vække overflødig Strid; men for de dødes Vedkommende kunne vel alle blive enige om, at Frederik

Madsen var bleven en uovertræffelig holbergsk Henrik, og at Nationalteatret ikke kunde faaet nogen vittigere og rappere Pernille end den for kort Tid siden afdøde Fru Holst. Det kgl. Teater prøver og afskediger Skarer af Debutanter, men har ikke den ringeste nyttige Tilgang fra Hovedstadens andre Scener.

* * *

Den forløbne Sæson har ikke bragt nogen Nyhed af literær Betydning. Man har spillet en talrig Mængde Enaktstykker, som man temmelig affekteret betitler Proverber: af dem var *Afdansning*, der drejede sig om to middelaldrendes resignerte Erotik, det morsomste og *Unge Koner*, der mindede om slusket Damehaandarbejde, det værste. Kun to større Nyheder opførtes: *En Skandale*, der var et praktisk Stykke og fik et praktisk Resultat, og *Garman & Worse*, over hvilket jeg ingen Dom har at udtale. Det er det hele. Jeg skal ved Siden heraf minde om, at Dagmar-teatret har opført *Paa Hjemvejen* af Alexander Kielland, hvis Smaastykker det kgl. Teater har forsmaaet — ligesom Strindbergs og Fru Edgrens Dramer —, samt *Kærlighed uden Strømper*, og at Folketeatret har spillet *Gengangere*. Kasino har paa sin Aktivside kun en Bagatel af Hr. P. Nansen, hvis *Kammerater* var det originaleste af Vinterens Smaastykker og selvfølgelig blev forkastet af det kgl. Teater.

Dette har hjulpet sig med Genoptagelser. Det staaende Repertoire er gyseligt: man skammer sig ikke ved *Farinelli*, og man aflirer endnu *Abekatten*; man serverer den flove *Første Kærlighed* sammen med det helt forældede *Rosa og Rosita*; og Udførelsen er kun halvt god. Den var des værre ikke bedre for Reprisernes Vedkommende. De tre store Stykker, man indstuderede paa ny, have trukket fuldt Hus mange Gange, skønt Spillet ikke var glimrende. I *Flørhøj* trøstede man sig med Musikken, i *En Spurv i Tranedans* syntes de lidt tomme Løjer endnu lattervækkende og endelig nyder *Bagtalelsens Skole*, som er en spidsborgerlig, ikke synderlig original Komædie af en gammel-engelsk Scribe, her i Landet et Ry som Mesterværk, der i Forening med dets effektfulde Intrige tilfredsstillede Publikum og Kritiken. En fremragende Præstation rummede intet af disse Skuespil. Derimod fordrede Hr. E. Poulsen med Rette *Tartuffe* spillet

nogle Gange for at vise sin virtuosmæssige Behandling af Titellrollen. *Hamlet* er omtalt oven for, og hermed er Sæsonens Arbejde gennemgaaet.

Tager denne Opregning sig allerede mager ud, bliver dog Resultatet endnu tarveligere for de to andre Kunstarter, som Teatret dyrker. Den store kostbare Opera har i alt formaaet at bringe to nye Akter (*Spanske Studenter*) paa Benene i hele den forløbne Sæson, og hvad de gamle Sager angaar, tør man roligt paastaa, at Triumfer ere ikke her blevne fejrede. Det er ingen ublandet Nydelse at høre *Figaros Bryllup* paa vort Teater — det skorter baade paa Sang og Spil. Man vil ogsaa sjældent overvære noget saa provindsagtigt som Opførelsen af *Fra Diavolo*, hvor Røverhelten er lidet troværdig som Marquis, Zerline hverken er skælmisk eller koket og den skønne Englænderinde kun vilde bedaares af denne *Fra Diavolo*. Vi have faaet en ny og udmærket Kapelmester, vi have et rutineret Orkester — men der er Dyrtid baade paa Sangere og Sangerinder.

Værre endnu staar det med Balletten, hvor man ikke har præsteret et eneste nyt Arbejde trods det store Personale, den udkræver. De alt for kendte, skønt meget smukke Balletter — uddansede som gamle Balskønheder — trækkes stadig over Gulvet. Det er Synd imod Bournonvilles Arbejder, idet Publikum paa den Maade taber sin Sympati for deres virkelige Poesi. Og hvis man saa endda havde udstyret dem smagfuldt og rigt! Men tvært imod: Kostumerne ere hæslige og Dekorationerne lappede sammen, og indenfor denne Ramme hoppe saa endel Mandfolk omkring, mange Børn og ældre Damer og nogle unge Kvinder. Ligesom ved Skuespillet findes her et Par dygtige Kunstnere, omgivne af én stor Middelmaadighed. Det hele er en Ynk: Opera og Ballet lige hensygnende og faldefærdige.

Og her ere vi naaede til vort Teaters Grundskade. De tre Kunstarter ødelægge gensidigt hinanden som tre nærplantede Vækster, der berøve hinanden Luft og Sol. Ingen af dem vinder frem og faar sin fornødne Pleje, fordi der hverken er Tid eller Plads til alle. Og denne Strid mellem Skuespillet og Operaen er over hundrede Aar gammel; siden 1750 har vort arme Nationaldrama kæmpet imod snart italiensk Opera seria snart franske Syngestykker, har været undertrykket af Direktører, der var Komponister, hundset af Teaterchefer, som havde Primadonnaen til Maitresse, forsømt af Dilettanter, der fordrede Sangstemme som første

Betingelse af enhver Skuespiller. Hvad var Vaudevillen andet end et Kompromis mellem Skuespil og Opera, og hvad er *Elverhøj* andet end en storartet Festvaudeville, med hvilken den smidige og kloge Heiberg vandt Hoffet for sin Yndlingsgenre? Der blev ingen Fred for Skuespillet: alle dets store Fremstillere maatte gøre Operatjæneste. Ja, lige til vore Dage finder dette Sted, vi have endnu set vor første Karakterskuespiller udmærke sig i Heltevaudevillen *Bertran de Born* og derfra var Springet kun ringe til en Operarolle i *Drot og Marsk*. Og medens saaledes Vaudeville og Opera trængte paa fra den ene Side, pressede Balletten af al Ævne fra den anden: den gav vore Skuespillerinders Opdragelse en ensformig Overkridten og fordærvede deres Natur med Dansestillinger, og den fordrede og fik vore Skuespillere anvendt i de store Pantomimer. Hvorledes skulde vor Skuespilkunst frelse sig ud, klemt mellem Skjolde som den var? Og man mærke, hvorledes Tilstanden maatte forværre sig efter 1850, da Privatteatrenes Konkurrence opstod: nu fordredes netop enhver Anstrængelse for at skabe en kraftig Kunst, men hvor kunde man faa Publikums Smag oplært, naar den stadig dreves ud af dens sunde Bane ved Opera, Vaudeville og Ballet? Hvad er Følgen bleven? Øhlenschlæger kan slet ikke spilles og Holberg kun halvt, og den ægte fremmede Poesi tør man ikke byde et Publikum, der er forvænt med Opera og Ballet, og hvis Gane kun taaler farceagtige Lystspil eller gode gamle Vaudeviller som *Elverhøj*.

Heri ligger naturligvis ingen som helst Animositet mod Opera og Ballet. Tvært imod, hvem vil ikke gærne høre smuk Musik godt sunget eller se yndefulde Danse? Men Skuespillet er det vigtige, det hvorpaa det kommer an. Først vil vi høre Tidens bevægende Tanker udtalte i vort Modersmaal — lad dem saa synge og danse bag efter! Med Sang og Dans opdrager man ingen Nation; Skuespillet derimod er en Højdemaalet for vor Dannelse.

Og saa findes der endog det underlige tragi-komiske Forhold, at det er Skuespillet, som maa bære de to andre Kunstarter. Ingen af dem betaler sig, ingen af dem skaffer saa stor Indtægt som den fælles Fjende. Da dette maaske er mange ubekendt, skal jeg anføre nogle talende Tal fra de officielle Beretninger:

I de to sidste Sæsoner var Gennemsnitsindtægten pr. Aften saaledes fordelt:

	188 ¹ / ₃	188 ² / ₃
For Skuespil . . .	2,814 Kr.	2,683 Kr.
For Opera	2,354 Kr.	2,409 Kr.
For Ballet	2,328 Kr.	2,347 Kr.

Heraf ser man da, hvorledes Skuespillet altid indbringer mere end de to andre Genrer. Dog dette er endnu ikke synderlig oplysende; man maa dernæst vide, hvor mange Forestillingsaftener hver af Kunstarterne udfylder. Saa faar man et Skøn over hvers Part af Indtægten. Forholdet stiller sig for de to samme Sæsoner saaledes:

I 1881—82

32 Skuespil opførte	270 Gange
28 Operaer og Balletter . . .	114 Gange

I 1882—83

35 Skuespil opførte	292 Gange
23 Operaer og Balletter . . .	101 Gange.

Forholdet er omtrent som 3 til 1. Skuespillet indbringer altsaa gennemsnitlig mere end Opera og Ballet, skønt det opføres næsten tre Gange saa ofte som begge til sammen. Men hermed er vi endnu ikke færdige. Naar vi nemlig komme til Udgiftssiden, stiller Forholdet sig omvendt, men lige saa gunstigt for Skuespillet. Her foreligger ingen statistiske Data og des heldigere er det, de ikke behøves. Utvivlsomt koster Opera og Ballet det ti-dobbelte af Skuespillet. Man tænke blot paa, hvorledes dette bestrides af en halv Snes Kræfter, medens de andre Kunstarter kræve et uhyre Personale: Korister og Figuranter og Statister og det store Orkester med alt hvad derhen hører. Til Indstudering og Prøver kræve Opera og Ballet desuden den mangedobbelte Tid, og endelig er deres Udstyrelse langt dyrere end Skuespillets. Hvad har dette vel kostet i Aar, hvor Opera og Ballet næsten intet Udbytte have givet? Kun nogle faa Tusender sikkert; man har endog langt overdrevet hvad Udstyrelsen af *Hamlet* krævede.

Man kan da kortelig sige saadan: Naar Teatrets Indtægt budgetteres til 700,000 Kr., saa tjæner den højt regnet halve Snes Mennesker, der bærer Skuespillet, de 600,000 deraf — det vil sige hver 60,000 Kr. Hele det øvrige Personale til sammen tjæner det sidste Hundredtusende. Og naar Udgiften sættes til

den samme Sum, koster den samme halve Snes maaske hundredtusend Kroner, medens hele det øvrige Personale forbruger de resterende 600,000 Kroner. Unægtelig, et mærkeligt finansielt System.

Her synes da følgende bevist: Opera og Ballet ødelægger Dramet og Skuespilkunsten ideelt og praktisk, aandeligt og pekuniært. Og saa er Konsekvensen simpel: vi maa rydde Scenen. Vi maa skabe en ny for de to Kunstarter, hvor de kunne komme til deres Ret og hvor de omhyggeligt plejede ogsaa ville betale sig. Men Skuespillet skal i Højsædet! Dets Hjem er bygget, og de andre maa vige Pladsen.

Det gælder at fremkalde den offentlige Mening, der fordrer det fornuftige og nødvendige. Det kgl. Teaters Monopol bør hæves, for Tiden er ikke mere til Monopoler og særlig dette gør kun Skade, idet vor nationale Literatur derved gemmes for Folket. Og dernæst kræves fuld Teaterfrihed! Lad enhver, der kan, bygge et Teater og lad ham spille, hvad han formaar, men man tvinge ikke Privatteatrene til at opføre Udlandets daarlige Kram — samtidigt med man skriger over Frivolitetens Smitte — for at bevare den gode Literatur for det kgl. Teater, som slet ikke har Tid eller Ævne til at føre den frem. Først naar man fjærner Opera og Ballet, vil det kgl. Teater blive en literær og kunstnerisk Scene. Saa kan det kgl. Teater faa et fast Repertoire af vor gamle dramatiske Literatur og medens det en Gang imellem giver os en Prøve af Udlandets nyeste Kunst, lade alle Retninger i vort Aandsliv, konservative og frisindede, æske sin Dom fra dets Brædder. Saaledes skabes en national Scene, værdig den danske Skuepladses Stifter, hvis Jubelfest vi snart skal fejre.

EDVARD BRANDES.

Moralstatistik.

Die Moralstatistik in ihrer Bedeutung für eine Sociaethik. Von Alexander von Oettingen, ord. Professor und Doctor der Theologie in Dorpat. Dritte, vollständig umgearbeitete Auflage. Erlangen, 1882. 832 + CLII. 8°.

Moralstatistik i videre Forstand kan man maaske bestemme som Fællesbetegnelse for den Gruppe af statistiske Undersøgelser, der ved Hjælp af Tallene ikke blot ville angive de menneskelige Tings Tilstand og Udvikling, men ogsaa — som »Moral« af disse Tal — ville søge en Basis eller en Støtte for det etiske Synspunkt, ud fra hvilket de i Tallene angivne Hændelser og Handlinger skulle bedømmes. Ind under denne Definition gaar da baade den tyske Teolog Süssmilchs statistiske Værk »Die göttliche Ordnung« (1741) og den belgiske Astronom Quetelets statistiske Værk »Sur l'homme . . ., ou essai de physique sociale« (1835), to af de ypperste Værker i den hele statistiske Literatur (se Anm. 1). Til denne Definition passer ogsaa Oettingens Arbejde. — Som Moralstatistik i snævrere Forstand kunde man da betegne Statistiken over en Række af saadanne sociale Forhold, som have det tilfælles, at man formener at kunne prøve Befolkningens Moral efter den Styrke eller Svaghed, hvormed disse Forhold lægge sig for Dagen. En Statistik af denne Art, om Befolkningens Moral eller Umoral, er for en væsentlig Del gennemført i Oettingens Værk, der saaledes paa den ene Side lægger de meddelte statistiske Data til Rette for at udfinde det etiske Synspunkt til Forstaaelse og Bedømmelse af Menneskelivet, paa den anden Side ud fra dette Synspunkt benytter de meddelte Tal for hermed at prøve Befolkningens Moral.

Det smukke Formaal, som Oettingen saaledes har sat sig, lider imidlertid kendeligt under, at det socialetiske Synspunkt, der

skal findes, bringer Forf. allerede fiks og færdig med til sin Undersøgelse — de indsamlede Data skulle kun være en Støtte for Rigtigheden af hans Livsanskuelse —, og de statistiske Data om Befolkningens Moral, som han anfører, synes væsentligst samlede som Tekststeder for en Række af Prædikener til Opretholdelse af den lutherske Sædelære. Der skabes herved et Konglomerat af filosofisk Teologi, Statistik og Moral, hvis Hovedkendemærke er det, at Konklusionerne ere forud givne, og at Præmisserne, hvis de ikke passe, stedse, om end uvilkaarligt, søges tilpassede. Naar de statistiske Opgørelser overalt støtte og bevise de Sandheder, som man forud vidste skulde resultere, er det en Elskværdighed hos Statistiken, som man faar en Mistanke om, den ikke ganske frivillig er gaaet ind paa, man frygter, den med en blid, men fast Haand er ført hen imod sit Maal, saa prøver man endnu en Gang og nævner til sidst Barnet ved sit rette Navn: Tendensstatistik. Et saadant Angreb for Tendensstatistik har Forf. da ogsaa ventet sig, og han gaar ikke af Vejen for det, han vil ikke liste sig bort; tvært imod tager han Tyren ved Hornene og udtaler sig i sin Fortale paa følgende Maade:

»Ligesom i Forordet til andet Oplag (1874), saaledes tilstaar jeg endnu i Dag, at jeg ikke er traadt »forudsætningsløs« til det Undersøgelingsfelt, som ligger foran mig. Det forekommer mig, at alle de, som virkelig tro, at de gaa til den Art Forskninger uden bestemt Verdensanskuelse, i heldigste Tilfælde narre sig selv. Hvad man i denne Henseende kan fordre af den ærlige Videnskabsmand er tre Ting: for det første, at han ikke skjuler sit Standpunkt, men hensynsløst bekender det; for det andet, at han ikke øver Vold mod Kendsgerningerne eller forskyder dem i Teadensens Tjeneste; for det tredje, at han byder Læseren Mulighed for en Kontrol.

»Jeg beder altsaa, om man vil prøve nøje. Jeg vil lade Kendsgerningerne tale. Naar der sluttelig ud af disse viser sig en Bekræftelse af den kristelige Verdensanskuelse for mig, saa kan jeg kun oprigtig glæde mig derved. Men jeg vil gaa strængt metodisk til Værks og lader foreløbig Resultaterne staa hen. I hvert Fald ligger den Hensigt mig fjærn, at begrunde den kristelige Sædelære eller at bevise det godes sande Love ved moralstatistiske Data. Jeg holder ikke af at bringe fremmed Ild paa mit Alter og hader ethvert Forsøg paa at styrke Trossandheden ved falske Slutninger og Skinbeviser — — —.

Disse Forfatterens Ord afvise jo paa en ærlig og kraftig Maade mulige Beskyldninger for, at han skulde have misbrugt Statistiken, grupperet Tallene til Brug for sine etiske Formaal. Men det faar ikke hjælp. Det hele, man faar ud af Forordet, er, at Forf. er i god Tro, og at han anser det for muligt at skrive en statistisk Socialetik, saaledes at Statistiken i dette Værk kan benyttes som fuldgyldig, videnskabelig Statistik. Men saa længe et Værk som det foreliggende af det store Flertal af dem, der benytte det, ikke tages i Hænde med al den Varsomhed, som dets Titel, selve dets undskyldende Forord og dets moraliserende Fremstillingsmaade paa Forhaand nødvendiggør, saa længe Værket betragtes og benyttes som »Moralstatistik«, saaledes at Grupperingen af de enkelte Data og Betragtningerne over disse anses som det sidste Ord, den statistiske Videnskab ved hensynsløs Forskning og saa fordomsfri Betragtning som mulig for Tiden har at sige om disse Ting — saa længe maa man protestere over for denne Sammenblanding af en Lærebog i konfessionel Moral og en videnskabelig Statistik. Det er godt nok med denne Bekendelse om, ikke at være gaaet forudsætningsløs til Arbejdet, men det havde været bedre — for Statistiken — om Forf. med Sandhed kunde have udtalt, at de Forudsætninger om Tingenes Sammenhæng, om Verden som den er, og som den burde være, som han medbragte ved Paabegyndelsen af sit Værk, dem havde han i saa høj Grad som muligt søgt at løsrive sig fra under sit Arbejde. Det havde været bedre, om han havde anerkendt, at netop fordi Moralstatistiken ved sin Omhandling af de sociale Forhold saa let fører sine Dyrkere paa Afveje, saa let bringer dem til at skrive Tendensstatistik, netop derfor maa man ikke gaa til Værket med opskrevne Faciter. Naar en Arbejder vil give en statistisk Fremstilling af Arbejderforholdene, da kan det ikke nytte, at han i sit Forord meddeler, at han er gaaet ud fra den socialistiske Anskuelse om, hvorledes Arbejdets Ordning burde være, skrevet Bogen med denne Forudsætning for Øje, været glad ved, naar Tallene viste, at hans Forudsætning var rigtig, at kun hans System var det gode, og ethvert andet førte til Ulykke — og det er ikke hans Skyld, at Tallene viste dette overalt —, men at han paa ingen Maade har gjort Vold paa Tallene, eftersom det ikke er hans Sag at bringe fremmed Ild til sine Ideers Altre. Den Statistik, han paa denne Maade har udarbejdet, kan indeholde mange fortræffelige Oplysninger og interessante Ting,

men Værket som Helhed bliver aldrig et videnskabeligt; det kan blive et udmærket apologetisk Værk, men kun som saadant tør det da benyttes. At det sete afhænger af Øjnene, som se, er en lige saa umiskendelig Sandhed som den endnu almindeligere og, om muligt, endnu uomstødeligere, at Menneskene — og dermed deres Værker — ikke ere, som de burde være. Men vi stræbe netop hen imod Idealet, bl. a. ogsaa ved at søge at gøre vort Øje klartskuende, og dersom det, at Idealet ikke kan opnaas, skal give os Ret til, f. Eks. paa Statistikens Omraade, med en vis Dristighed at styre lige paa med farvede Glas, saa lad os lige saa godt med det samme dele denne interessante Disciplin i forskellige Underafdelinger efter Brillernes Art. Jeg foreslaar lyserøde Glas til lyserød Statistik for Manchesterpartiet, sorte Glas til sort Statistik for de Ultramontane, brandgule eller brandrøde Glas til gul og rød Statistik for de misfornøjede og revolutionære o. s. fr.

Er da Oettingens 1000 Sider store Værk en Samling af Avisartikler, hvor der af de Talmængder, der nu til Dags staa til Raadighed om alle Tilstande og Forhold, er udpillet de faa, der hver Gang passe til det foreliggende Øjemed? Nej, saare langt fra. Da var Bogen ikke bleven det Værk, Lægfolk i Tyskland og Norden i Almindelighed ty til, naar de ville have fyldig Besked om de Spørgsmaal, den behandler, endnu mindre var Bogen bleven et Hjælpemiddel af Betydning for enhver statistisk Undersøgelse i de omhandlede Retninger. Med uhyre Flid er Materialet samlet allesteds fra, paa mange Punkter — men dog noget forskelligt, eftersom der var god Vilje til — er Materialet kritisk sigtet og sammenarbejdet. Der er ikke faa Partier af Værket, hvor Stoffets Mængde og Behandling er saa fortrinlig, som man kan ønske sig, der er saa godt som ingen Del af Værket, hvor man ikke vil belæres af de meddelte Data og af de omhyggeligt samlede forskellige Anskuelser om Spørgsmaalene, selv om man véd, hvad der til Slutning skal følge som den rigtige Opfattelse. Men netop fordi man saa langt fra her har med en Dilettant at gøre, at man paa adskillige Steder i Bogen møder den grundige og udmærkede Forfatter, netop derfor er dette Værk en Prøve paa Systemet, et Bevis paa, at teologisk Statistik er en lige saa stor Uting som enhver anden Art af Hensigts-Statistik. Der er ikke Tvivl om, at en stor Del af Oettingens Læsere have følt dobbelt Glæde ved hans Værk, fordi det har været dem en Husværelse at se saa omhyggeligt og tilsyneladende saa udtøm-

mende godtgjort, hvordan de menneskelige Forhold, hvor de forme sig godt og lykkeligt, have taget deres Udgangspunkt i den Moral, der er Forfatterens og Læserens, men hvor de forme sig uheldigt, have forsyndet sig mod denne Moral. Men lige saa vist er det, at for en Statistiker bevirker denne stadige lykkelige Paavisning af, at Tallene netop ere, som de burde være til de paagældende Øjemed, en dyb Mistænksomhed mod alle saadanne Tal, der ikke ere meddelte umiddelbart (uberegne, ugrupperede). Det er Bogens store Samling officielle Data, positive Meddelelser, der giver den Værd for Statistikerens, i saa Henseende kan Værket hyppigt benyttes leksikalsk; den øvrige Del af Bogen er ham imod som en betydelig Forfatters, sikkert ubevidste, Misbrug af Videnskaben.

Det Oettingen vil opnaa ved at sammenslynge Etiken med Statistiken er to Ting. For det første vil han vise, at de store Tal aabenbare Forsynets Styrelse derigennem, at Millioner af Enkeltviljers frivillige Handlinger samle sig til faste Former og som Helhed styres af Normer og Love, Love for Gennemsnitstilstanden og Love for Afvigelserne, der i stadig Opvejning af hverandre stedse paa ny skabe Niveaue og derefter atter Bølgegangen, saaledes at altsaa den enkelte bidrager til Fuldbyrdelsen af disse Love som Led af Helheden, uden at derfor den enkelte som saadan er bunden i sin Handling og derfor skulde kunne fritages for sit Ansvar. Ved denne Anskuelse gør Oettingen Front dels imod de Teorier, der stille den enkelte uafhængigt af generelle Samfundslove, dels imod de Teorier, der, med Henvisning til den Lovmæssighed i Livsfænomenerne, som fremlyser af Tallene, nægter den enkeltes Ævne til at handle frit og derved tillige fjærner hans personlige Ansvar. Oettingen vil dernæst vise, at de Sædelærens Love, som man ad anden Vej er naaet til, støttes af Tallene paa dobbelt Maade, dels direkte, ved at Tallene vise, at Menneskeheden i sin Sammensætning — efter Køn, Alder osv. — er indrettet paa at fuldbyrde disse Love og ingen andre, dels indirekte, ved at Tallene godtgøre, hvilke Forstyrrelser og Ulykker, der følge med at fravige disse Sædelighedens Love. Det er dette sidste — Paavisningen af den positive Morals Sammenhæng med Tallene — som danner Bogens Hoved-

indhold, men som, i den Form, hvorunder Opgaven er søgt løst, efter min Anskuelse er mislykket og maatte mislykkes. Jeg skal i den følgende Undersøgelse, der kun vil holde sig til denne Side af Oettingens Værk, nærmere søge at godtgøre den nys nævnte Anskuelse.

I.

Det første Hovedafsnit af Oettingens Bog omhandler de to Køns Ligevægt, deres Tendens til lige stor Talrighed, dette Spørgsmaals Betydning for Ægteskabsinstitutionen, Ægteskabets Hellighed, Nødvendighed og Nytte, Ægtefællers Skilsmisse, Skilsmisssens Former og Misbrug, Kønlivet udenfor Ægteskabet, Prostitutionen, den ægteskabelige Frugtbarhed og Befolkningsforøgelsen, Frugtbarheden udenfor Ægteskabet, de uægte Børn og Hittebørns-væsenet. Som man ser, er her med faa Ord — der kun daarligt antyde 300 Siders udførlige statistiske og filosofiske Behandling af Spørgsmaalene — betegnet Forfatterens Formaal: at give en statistisk Fremstilling af Kønsforholdet, dets normale og dets abnorme Forløb og dets Forhold til Socialetikens Fordringer. Forfatterens Statistik er imidlertid ikke overalt lige god. Man mærker det. rent teknisk, straks i de første Afsnit, og jeg skal, som Eksempel, anføre Forfatterens Beviser for en af de Teorier, som han sætter i Spidsen for sin Undersøgelse, og som vistnok er fuldkommen korrekt, men fra hvis Hovedregel der er overmaade mange Afvigelser, som det er vanskeligt eller foreløbig ugørligt at forklare — og som der derfor er nogen Fristelse til at bortforklare. Spørgsmaalet drejer sig om det bekendte og højst vidunderlige Fænomen, at den Overvægt i Antallet af fødte, som Drengene have over for Pigerne, i Reglen synes at vokse efter Kalamiteter som Krige o. l., som i en betydelig Grad er gaaet ud over Mandkønnet, og der efter paa ny noget aftager, naar Forholdene igen ere komne i Ro. Naturen reagerer altsaa og søger at bringe Forholdet mellem Kønnene tilbage i den vante Form. Hvorledes dette kan paavises i Detaillen, og hvilke Aarsager, man har anført til, at dette Fænomen ligesom i det hele taget Drengenes Overvægt ved Fødselen indtræder, skal jeg ikke her komme ind paa. Med Hensyn til Oettingens Bevismaade skal jeg imidlertid nævne hans Beregninger for Perioden efter Krigen i 1870. Han meddeler, at der i Sachsen fødtes gennemsnitlig af hver 10,000 levendefødte:

	Drenge	Piger
1834—70 . . .	5128	4872
1871 . . .	5139	4861
1872 . . .	5132	4868
1873 . . .	5141	4859
1874 . . .	5143	4857

Hvad der her er utvivlsomt, er, at der i de 4 Aar 1871—74 er forholdsvis flere Drenge end i Tidsrummet 1834—70, men, selv bortset fra den nedad gaaende Svingning i Aaret 1872, hvad betyder saa de 4 Aar imod de 37 Aar? Hvoraf véd man — og Oettingen giver i saa Henseende ingen Oplysninger — at der ikke i de foregaaende 9×4 Aar har været adskillige saadanne Svingninger, at der ikke har været større Forholdstal og der efter atter mindre Forholdstal for Drengenes Fødselstalrigheid end det, det enkelte Gennemsnitstal for 1834—70 angiver? Det, jeg ønsker her at illustrere, er min ovenstaaende Bemærkning om, at man ikke kan bruge Oettingens grupperede, men kun hans uberegnede Tal. En Tabel som den nys anførte er, uden videre Tilføjelse, muligvis rigtig, men, videnskabelig set, utilstedelig, fordi de 4 enkelte Aar ere sammenlignede med de 37 Aar under ét, og derfor Muligheden for, at man 1841—44 — uden foregaaende Krigs-aar — finder den samme Svingning opefter som 1871—74 lige saa stor, som at man ikke finder den; og det samme gælder selvfølgelig et hvilket som helst andet Firaar af de 37 Aar. Derfor bevise de her nævnte Tal kun saare lidt for det foreliggende Tilfælde, og med Hensyn til Sætningens almene Gyldighed bevise de slet intet. Men af større Betydning end denne uheldige Maade at opstille sine Tabeller paa, er Forfatterens Tilbøjelighed til at lade sine Love gælde for alle Tilfælde, saa snart han ikke kan finde nogen plausibel Grund for, at de ikke skulde gælde, og som Eksempel herpaa kan anføres hans Fremstilling af Frankrigs Fødselsforhold efter dette Aarhundredes Krigsperiode. Han meddeler, at under Napoleonskrigene steg Drengefødslerne. der normalt er 105 for hver 100 Piger, paa Grund af det store Mandefald til lidt over 106 i Aarhundredets første Decennium og endog til lidt over 107 i Aarene 1811—13. Først fra Aaret 1816 synker Tallet igen noget og vedbliver at synke, for igen at stige til $106\frac{1}{2}$ i Begyndelsen af Trediverne. Som Grund til denne Stigning anfører Forf. Julirevolutionen. Saa synker Tallet igen og er

endog i Slutningen af Tresserne nede under 105; men heller ikke efter Krigen i 1870 vil Tallet stige rigtig, det holder sig paa 105, ja er endog i nogle Aar under dette Forholdstal. »Men«, siger Forf., »i det hele taget indtraadte der siden den tyske Krig saa abnorme Fødselsforhold i Frankrig. at der i 1878 fødtes 104,62 ægtefødte Drengene mod 106,03 uægtefødte Drengene for hver 100 Piger.« (Ægtefødslerne har ellers større Drengoverskud end Uægtefødslerne). Naar man gaar denne Skildring af de franske Fødselsforhold igennem, forekommør det mig, at man belæres om: at den mangfoldige Gange gjorde Iagttagelse, at Drengefødslernes Tilvækst staar i Forbindelse med Mandefaldet i Krigen, bekræftes ved Fødselsforholdene under og umiddelbart efter Napoleonskrigene, at man dernæst ingen Grund kan finde — eller at i hvert Fald Forf. ingen har opstillet — til Stigningen i Begyndelsen af Trediveerne, eftersom Bemærkningen om Julirevolutionen (sammenlignet med Napoleonskrigene!) er mildest talt haardt trukket, og at man lige saa lidt kan finde nogen Grund til Stilstanden eller Nedgangen efter 1870, hvad der ikke kan skjules ved at kalde hele denne Periode saa abnorm, at man slet ikke kan regne med den. Den Statistiker, der intet Hastværk har med at faa sine Teorier og Love — baade for normale og abnorme Tilstande — til at passe ind selv dér, hvor man, ærlig talt, staar noget forlegen med Forklaringen, vilde aldrig servere en saadan Gruppering baade af Tal og af Ord, som den her fremstillede, men Oettingen ødelægger paa denne Maade mange af sine gode Tal med daarlige. Helheden bliver upaalidelig, fordi Lovmæssigheden skal frem overalt, selv hvor Tallene, sete med almindelige Menneskeøjne, i hvert Fald foreløbig synes at staa ligegyldige over for eller endog at spotte Teorierne.

Det centrale i Forholdet mellem de to Køn er hos Oettingen, som man kan forstaa, Ægteskabet. »Ægteskabet viser sig som det Kildepunkt, omkring hvilket alle Vener og Arterier i den kolossale Organisme samles ligesom omkring et pulserende Hjærte.« Det er for Ægteskabet, med dette for Øje, at Kønsligevægten (Kønnenes lige store Talrighed) og Kompensationstendensen (Kønnenes Udjævning efter Forstyrrelser i Forholdet) finder Sted, Samfundets Kollektivvilje i Henseende til Ægteskabet er den dybest liggende Motor til de Strømninger, ved hvilke Talforholdet mellem de to Køn bestemmes, og her maa Førsteforklaringen til de sekundære Forklaringer søges. I Kraft af denne Opfattelse er

det Oettingen om at gøre at paavise lige stor eller næsten lige stor Talrighed hos de to Køn som Grundlag for det monogamiske Ægteskab, hvilket er »den eneste sædeligt berettigede Form for ægteskabeligt Fællesskab«. Han meddeler derfor, at man ved at sammenstille Befolkningerne i 20 Stater med tilsammen 150 Mill. Indbyggere har udfundet, at der til hver 10,000 mandlige svarer 10,072 kvindelige Individuer. En mere detailleret Fremstilling giver han i følgende Tabel:

Paa 10,000 af Mandkønnet fandtes af Kvindekønnet	
(i 12 Stater 1850—60):	
I Aldersklassen 0—5 Aar . . .	9803
5—10 - . . .	9766
10—15 - . . .	9705
15—20 - . . .	9984
20—25 - . . .	10685
25—30 - . . .	10423
30—45 - . . .	10246
40—50 - . . .	10170
50—60 - . . .	10680
60—70 - . . .	11734
70—80 - . . .	11708
80—90 - . . .	13446
over 90 - . . .	15520
<hr/>	
Gennemsnitlig . . .	10273

Som man ser, er der her ikke 10072, men 10273 Kvinder paa hver 10000 Mænd, og Aarsagen til denne Differens er, at man ved den sidstnævnte Opstilling kun har kunnet medtage 12 Stater med tilsammen 100 Mill. Indbyggere, fordi der i de øvrige ikke forelaa nogen Fordeling af Kønnene efter Aldersklasser. Det kan imidlertid ikke skjules, at man — hvis man kun havde haft et af de tvende Tal — lige saa godt vilde have taget de 100 Mill. som de 150 Mill. til Maalestok for Kvindernes Fordeling i de civiliserede Stater, og Resultatet vilde da være blevet, at man ved den sidstnævnte Beregning (de 150 Mill.) havde faaet et Overskud af $1\frac{1}{3}$ Mill. Kvinder i Evropa og Amerika, ved den førstnævnte (de 100 Mill.) derimod, af $5\frac{1}{3}$ Mill. Kvinder, saa at man ser, at man maa være varsom med at drage almindelige Slutninger fra Gennemsnitstal af vilkaarlig Størrelse, og end mere varsom, hvis man f. Eks. i dette Tilfælde vilde slutte fra For-

holdene i de civiliserede Stater til Jordens Befolkning som Helhed. Selve den anførte Tabel benytter nu Oettingen til at godtgøre, at Differensen imellem de to Køn er mindst i den voksne Alder, fraregnet de senile Aldersklasser, at den i Særdeleshed er ringe i Alderen 15—20 Aar, og at vi, naar vi regne Ægteskabsalderens Grænser til 20 og 50, i de mellemliggende Aldersklasser finde 100 Mænd i Evropa for hver 103—104 Kvinder, hvilke 3—4 pCt. derfor, afset fra alle øvrige Omstændigheder, maa forblive ugifte og hellige sig til Diakonissehvervet eller en anden ædel jomfruelig Beskæftigelse.

Der er, efter min Anskuelse, i hele denne Betragtning kun det ene simple Faktum rigtigt, at dersom man havde samtlige Evropas Ægteskabsmuligheder af begge Køn samlede paa én stor Fælle, og dersom man, ligesom de preussiske Konger med deres Grenaderer, kunde og vilde parre dem to og to, saa vilde der kun blive 3—4 pCt. Kvinder tilovers, som da kunde blive Diakonisser, hvis de syntes om denne Beskæftigelse. Med andre Ord: Forholdene, som de nu vise sig for os i Evropa — i Amerika er der paa Grund af den stærke Indvandring et mandligt Overskud, og om Forholdene udenfor de civiliserede Stater vide vi intet paa-lideligt i denne Retning — tyde paa, at der for Menneskene ligesom for forskellige Klasser af Dyre- og Planterverdenen kun er gjort ringe Forskel i Henseende til Talrigheden af de to Køn, som ere nødvendige for hinanden ved Forplantningen (se Anm. 2). Den ligelige Fordeling af de to Køn har imidlertid intet særligt med det monogamiske Ægteskab at gøre. For det første ikke, fordi det Faktum, at der er lige mange Mænd og Kvinder, højst vilde betyde, at én Mand i en vis Tid kun kunde være i Besiddelse af én Kvinde og vice versa, men paa ingen Maade udelukker, at de begge to otte Dage efter kunde skifte Mager, hvad der efter Oettingens Mening visselig ikke er noget Ægteskab. For det andet ikke, fordi det lige store Antal Mænd og Kvinder kun giver en Mulighed for Ægteskab, men der jo ingen Naturlov er for, at den Attraktion imellem Manden og Kvinden, som man hidtil har anset for den mest eller den eneste etiske Basis for Ægteskabet, og som selvfølgelig Oettingen ogsaa holder paa, netop overalt skulde føre de rette i hinandens Arme, og hvad skulde saa de tiloversblevne gøre?

Men dertil kommer, at, statistisk set, er den hele Gruppering af Tallene lidet oplysende. Som man nemlig vil se af

Tabellen, er netop de Aldersklasser, i hvilke Ægteskaberne i Evropa hyppigst indgaaes, Aldersklasserne 20—25 og 25—30 Aar, de Aargange, hvor Kvindekønnet er forholdsvis talrigere repræsenteret end i nogen anden Aldersklasse lige fra Fødselen indtil det 50de Aar, hvad der allerede beviser det negative, at Naturen ikke er saa retlinet som Filosofernes Tankegang og ikke altid er saa venskabelig at passe ordentlig ind i de Skruer og Hængsler, man har lavet i Stand til den. End videre vil man let blive opmærksom paa, at det i Grunden ikke er de ligeartede Aldersklasser, hvor Kønnenes lige Talrighed er af Interesse, men stedse den højere Aldersklasse for Mændene, sammenlignet med den lavere for Kvinderne. Og endelig er denne Sæk, der kastes over Hovedet paa et saa vældigt Antal Mænd og Kvinder i Evropa, for at faa de lige store Tal ud, ganske vist en rummelig Ting, men den betager én Synet af det, der netop er af Interesse: Differenserne imellem de forskellige Folkeslag.

Det er nemlig en statistisk Regel, der ikke er ilde at holde sig i Minde, at dersom man kan paavise den Lov, man har udfundet af de store Tal — sammensatte af alle Talgrupper — ogsaa ved de enkelte Grupper, saa bestyrker dette i høj Grad Lovens Almengyldighed, men dersom man ikke kan dette, og man paa den anden Side ikke opererer med alle de Tilfælde (Individer), som Loven vil give et Udtryk for (in casu har man jo kun at gøre med omtr. en Tiendedel af Jordens Beboere), saa svækker dette Interessen for det fundne Udtryk eller kan endog gøre det upaalideligt. Og nu er Tilfældet dette, at det kun er nogle Stater, om end de fleste, hvor der er flere Kvinder end Mænd, men andre, hvor det modsatte finder Sted. Oettingen oplyser selv, at for den giftefærdige Alders Vedkommende træffer man mandligt Overskud i Belgien, Hannover og til Dels Frankrig og Portugal, og for hele Befolkningens Vedkommende finder man Overskud i Amerika, Holsten, Sardinien, Parma, Toscana, Kirkestaten (Beregningen er fra før 1860) og Grækenland. For Amerikas Vedkommende skyldes dette Forhold, som nævnt, Indvandringen af Mænd, for Holstens Vedkommende antages Udvandringen af Kvinder som Tyende til Hamborg at være medvirkende. Men alle disse Staters Overskud af Mænd, særlig i den giftefærdige Alder, og, som Følge deraf, de resterende Staters end større Overskud af Kvinder, forstyrrer dette ikke Beregningen? De Stater, som faa en stor Mængde Kvinder tilovers, skulle de eksportere deres

Kvinder til Giftermaal? Det nytter ikke, naar Teologen Oettingen vil indvende, at Naturen ikke har taget Hensyn til hvert enkelt Folkeslag, men kun til samtlige Folkeslag under ét, og at man kun dér maa søge Svaret, ti Teologien maa sandelig holde paa den babelske Sprogforvirring, og som Følge deraf tales der nu en Gang forskellige Tungemaal rundt om paa Jorden, og ere Menneskene delte i Stater og Nationer. Og det heldige er, at den samme Realbetragtning af Forholdene, som Bibelens konkrete Opstilling af og Sondring imellem de forskellige Folkeslag forpligter Teologen til, det forpligter Videnskaben ogsaa Statistikerens til. Det mætter ikke ens Aand at faa at vide, at naar man lægger de 12 Stater sammen, saa er Forholdet mellem de to Køn saaledes og saaledes, naar man lægger 20 Stater sammen, har Forholdet forandret sig en Procent, og at Forholdene i disse 20 Stater skal tages som Norm for de 200 Stater, for hvilke vi staa uden statistiske Hjælpemidler. Det vi interessere os for end mere end for dette almindelige Forhold — som i en vis Forstand er des mindre interessant for den menneskelige Etik, jo mere det er et almindeligt biologisk Fænomen, som ikke gør Fordring paa etiske Konsekvenser — det er, hvordan Forholdene ere i hver enkelt Folkegruppe, og hvorfor de ere saaledes. Den, der vil paavise Aarsagen til, at i en given Stat Mandkønnet er i et større Overtal over for Kvindekønnet, de gifte i større Overtal over for de ugifte osv., end i en anden Stat, han vil kunne præstere et Arbejde, der er af virkelig Interesse. For det første vil nemlig de Tal, han arbejder med, ikke repræsentere en uvis Del af et Hele, men selv staa som en Helhed, for det andet vil han kunne staa inde for de Tal, han meddeler, og for deres Ævne til at sammenlignes i en langt bedre Grad, end om han benyttede internationale Tal, for det tredje vil han kunne gaa til Bunds i Tingene og søge de historiske og kultur-mæssige Betingelser for, at Forholdene ere, som de ere, og endelig vil han paa en frugtbringende Maade kunne gaa Etiken til Haande, fordi han vil kunne belyse de konkrete Forhold, der ere bestemmende for Tingene, saaledes som de have formet sig i den enkelte Stat, kunne erfare de Sædelighedsbetingelser, under hvilke denne Stat har udviklet sig og kunne stille bedre Diagnoser om de Samfundssygdomme, der maatte være tilstede, end naar han beskæftiger sig med Samfundet i sin Almindelighed, hvor Sygdommene i Reglen gaa ind under den fælles Betegnelse Tidens Giftstof eller

a. l., som synes at være et Stof, der svæver over Vandene i den største Ubestemmelighed, og der ligesom Flogiston eller Æther er en højst nødvendig Ting til Forstaaelse af den hele Samfundsorden, men som er meget vanskelig at blive klog paa. (Jfr. om den internationale Statistik v. Inama-Sternegg, hvis Anskuelse i det væsentlige svarer til det her udtalte, i Jahrb. f. Nationaloekonomie u. Statistik, XLI, Pag. 515 ff).

Forholdet er altsaa dette, at selv om der var netop lige mange Mænd og Kvinder i Evropa i den Alder, hvor Individerne gifte sig, vilde dette kun give en formel Mulighed for monogamisk Ægteskab, men intet mere, fordi, som paavist, hverken Kærlighedsmomentet eller Troskabsmomentet, de to konstituerende Momenter for det monogamiske Ægteskab, kunne stilles i direkte Forbindelse med en saadan Fordeling af Kønnene. Men dernæst er ogsaa den opstillede Lighed i de to Køns Talrighed for saa vidt kun formel, som der intet Hensyn er taget til, at i nogle Lande have Mændene Overvægt over Kvinderne, i andre Kvinderne en saa meget større Overvægt over Mændene, og at det kun er ved Sammenlægningen af Tallene, at der sker en tilnærmelsesvis Udjævning. Vil man derfor se bort fra de oven for anførte konstituerende Momenter for det monogamiske Ægteskab og kun holde sig til Individantallet i de to Køns giftefærdige Aldersklasser, da maatte man begynde med de Undersøgelser, der ere foretagne om disse Forhold hos Naturfolkene, søge godtgjort, hvorledes Forholdet mellem de to Køn er i Naturtilstanden, og hvorledes det her paavirker det kønslige Samliv. Man maatte end videre søge fremdraget, hvorledes Forholdet stiller sig i de polygamiske Stater, om Polygamiet her muligvis skulde være en Følge af en meget betydelig Overvægt i Kvindetallet, eller om det fremkalder en saadan Overvægt, eller om der, hvad de fleste synes at antage, er omtrent samme Forhold mellem Mænd og Kvinder i disse Stater, som i de monogamiske, og at som Følge deraf Polygamiet i de velhavende Kredse af Befolkningen skaber en stor Mangel paa Kvinder i Befolkningens øvrige Lag. Vil man endelig nøjes med at undersøge Forholdene i Evropa alene, da ligger det nær, netop ikke at holde sig til Gennemsnitstallene, men for hvert enkelt Lands Vedkommende at faa undersøgt, om der er noget Forhold mellem de to Køns Fordeling i dette Land og det kønslige Samliv, særlig saaledes, at der skulde findes de

mest normale Forhold i ægteskabelig Henseende, dér hvor de to Køn nærme sig hinanden mest i Talrighed.

Det er ikke sandsynligt, at man selv ved denne sidste Undersøgelse vilde erfare noget som helst af Interesse, efterdi den lige store Talrighed af de to Køn — som gentagende er udtalt — kan have en i høj Grad naturvidenskabelig og fysiologisk Betydning, men ikke har noget med de etiske og sociale Forhold at gøre, der netop ere de karakteristiske og bestemmende for den særlige Kulturform af det kønslige Samliv, der kaldes det monogamiske Ægteskab. Ikke desto mindre maatte man gaa denne Vej, naar man vilde have den Tiltredsstillelse at bevise den monogamiske Ægteskabsinstitutions Sammenhæng med den af Naturen satte Fordeling imellem Kønnene. Men man maatte da ogsaa udsætte sig for, at Tallene beviste én det modsatte af, hvad man vilde have bevist. Tror man at kunne støtte sin Etik ved det statistiske Underlag, da maa man ogsaa huske paa, at naar Underlaget bevæger sig, forskyder samtidig Etiken sig. Og idet man, som sagt, i hvert Fald ikke kan nøjes med de almindelige Gennemsnitstal, men maa tage Forholdene i de enkelte Stater og de enkelte Nationer i Betragtning, da bliver det Udbytte, som Etiken vil vinde, end mere tvivlsomt. Det ligger nær at minde om, at selve det monogamiske Ægteskab paa ingen Maade er den højeste Form for den kønslige Sædelighed hos de kristne Nationer. Tvært imod, hos Majoriteten af de europæiske Folkeslag, Katolikkerne, er Ikke-Ægteskabet, Cølibatet, den højere Form; Ægteskabet er kun til for den store Mængde, Cølibatet for de udvalgte. Skulde der da mangle en katolsk Moralstatistiker til at godtgøre, at naar England, Skotland og Skandinavien staar med det højeste Kvindeoverskud, hvorimod Belgien, Frankrig og Portugal i de giftfærdige Aldersklasser af Befolkningen samt Sardinien, Parma, Toscana og Kirkestaten i Befolkningen som Helhed staar med mandligt Overskud, dette bedst viser, at Naturen ikke har villet give et Overskud af Kvinder til Diakonissegerningen, men af Mænd til Præstegerningen, at dette er det naturlige og hint det abnorme, fremkaldt ved Civilisationens (Protestantismens) Forskydning af de naturlige Forhold? Jeg vil ikke sige, at jeg vilde anse denne Godtgørelse af, at Cølibatet er den ypperste Form for kønslig Sædelighed, og at Naturen har skabt en Fordeling mellem Kønnene med dette for Øje, for overbevisende — men den vil altid kunne tjæne til Advarsel mod at benytte Tallene paa en

naiv Maade til Fordel for Ægteskabsetiken, der visselig snarere svækkes end styrkes ved denne Fremgangsmaade, og der, i hvert Fald foreløbig, sikkert maa nøjes med at søge sin Begrundelse andensteds, og ikke, paavirket af den »moderne« Trang, for meget maa længes efter ogsaa at kunne skabe sig eksakte Beviser, særlig ikke, naar disse ere hentede fra pseudo-statistiske Talrækker.

— Den videre Undersøgelse af Spørgsmaalet om Ægteskabsforholdene og om det hele Kønsforholds normale og abnorme Udvikling føres nu videre hos Oettingen med stræng konservativ Opfattelse af Samfundets Skyld og Samfundets Pligter over for alle de Udskejelser, som paa dette Omraade finder Sted. Jeg anfører eksempelvis, at Forf. anser enhver Skilsmisse for en Uting — Separation fra Bord og Sæng er det højeste, han kan anerkende Berettigelsen af — og at han i den mere moderne Opfattelse af Skilsmissspørgsmaalet i en ganske særlig Grad mener at træffe »det atomistiske eller individualistiske Standpunkt«. Dette Standpunkt giver sig formentlig ligeledes til Kende i den hele moderne Nydelsessyge og Letfærdighed, som da atter danner Grundlaget for Prostitutionen m.m. Forf. fordeler Lys og Skygge som enhver laudator temporis acti har gjort det fra de tidligste Tider indtil vore Dage, men er end Forfatterens Fremstilling ensidig, saa findes der paa den anden Side i disse Kapitler en Fylde af statistisk Materiale, en Rigdom af positive Oplysninger, som gør denne Del af Værket i høj Grad interessant og, læst med Kritik, meget lærerig.

II.

Medens det første Afsnit af Oettingens Værk omhandler Menneskets Kommen til Verden og alle de Forhold hertil knytte sig, omhandler andet Afsnit Menneskets Livsvirksomhed i »den borgerlige Retssfære«, »den intellektuelt-æstetiske Dannelsessfære« og »den religiøst-sædelige Sfære«. Det er Spørgsmaalene om den nuværende Arbejdsordning, dens Fortrin og Mangler, her er Tale om, end videre Spørgsmaalene om Forbryderforholdene og deres forskellige Udvikling efter Stater og Folkelag, Individernes Alder og Køn m. v., dernæst Spørgsmaalene om Skoleundervisningen og den højere Undervisning samt deres Forhold til Moralen, endelig Spørgsmaalene om Religion og Kirke, om Religionsløshed og

Kriminalitet, om Fremskridtets Betingelser og dets Ofre o. a. m. Interessante og lærerige Undersøgelser staa atter her Side om Side med tendentiøse og tillavede Talgrupper, hvor »internationale« Tal, f. Eks. paa Arbejdsordningens Omraader, benyttes til Sammenligninger, som Statistiken med det Materiale, den har til Raadighed, ikke kan og ikke bør give sig af med. Jeg skal imidlertid ogsaa af dette Afsnit kun fremdrage en enkelt Undersøgelse, som forekommer mig betegnende for den hele Fremstilling, og som bedst vil belyse de Misgreb, der saa lettelig blive en Følge af Statistikens og Etikens forhastede Forbindelse.

Der er, som man vil indse, ingen Del af Statistiken, der er taknemmeligere for en moraliserende Moralstatistiker at give sig af med, end Forbryderstatistiken. Her er en rig Anledning til Beklagelse og Fordømmelse, her kan man med Bekymring og Indignation udtale, at hvis alt dette skal være en Følge af den moderne Kultur, da hellere ingen Kultur. Man maa selvfølgelig ikke tro, at Oettingen er saa taabelig, at han vil enten den elementære Skoledannelse eller den højere Dannelse til Livs. Tvært imod, han er en ivrig Forsvarer for begge Dele og ønsker, at baade Samfundet og private skal anvende deres bedste Kræfter for at fremme dem. Men han mener, at den Dannelse, Individerne nu faar, for en stor Del er Kundskabsmængder, som ikke bygges op paa noget religiøst og sædeligt Grundlag, og at det er en saadan Kundskab, der er værre end ingen, som forøger og ikke formindsker Forbrydelsernes Antal. Hvad der er rigtigt, eller hvad der er urigtigt i denne Sætning — Ordene selv sige saa lidet, det kommer jo alt sammen an paa, hvad man forstaar ved den religiøse og sædelige Uddannelse — kommer ikke denne Sammenhæng ved, det der her er af Interesse at præcisere er, hvorledes nu Tallene tages i disse Maksimers Tjæneste.

De Vanskeligheder, der staa i Vejen for en rationel Kriminalstatistik, har Oettingen et saa klart Blik for som nogen. At man ikke kan sammenligne to Tidens eller to Landes Forbryderstatistik, naar de have væsentlig forskellige Straffelove og væsentlig forskellig Retsudvikling, er han selvfølgelig ikke blind for, men efter at have givet Forbeholdene deres Plads lader han sig dog føre noget for vidt i Benyttelsen af Tallene. Særlig maa man over for ham som over for alle andre, lige ned til Dagspressens Kriminalstatistikere, minde om, at Forbrydelsernes Antal, under i øvrigt lige Forhold, vokser med hver

Dag, Retssikkerheden stiger, ti jo flere Forbrydelser, Loven stempler som saadanne, og som opdages, des flere indregistrerer ogsaa Statistiken, og den moderne Tid maa i Sandhed tage et alt for stort Ansvar paa sine Skuldre, naar man uden videre lægger den til Last, at »Forbrydelserne tiltage fra Dag til Dag«, idet man dels glemmer, at mange Handlinger, som før efter Loven eller dog effektivt vare straffri, nu blive straffede, dels overser, at der har været Tider, saaledes som der endnu er Lande, hvor Tallenes Benyttelse til den Art Sager er og har været en ukendt Ting, og hvorved man da atter er bleven befriet for Tallenes voksende og ængstende Magt, men at de utalte Forbrydere dog visselig ikke kan være mere behagelige at have i sin Midte end de indregistrerede. — Den Naivitet, hvormed man jævnlig hører omtalt, at saa mange skrækkelige Forbrydelser som i vore Dage har der dog aldrig fundet Sted, og hvor man saa tænker paa et Rovmord i Wien, paa Drabet af seks Børn i Paris eller paa tre Giftmord i Lissabon, ligger dog selvfølgelig udenfor Oettingens Fremstilling. Selv med det defekte Materiale, der staar til Raadighed fra Fortiden, vilde det være let at godtgøre for hvert enkelt Land, hvor meget mindre den brutale Rovlyst og Hævnlyst giver sig Luft i vore Dage end i tidligere Tider, og i hvor meget højere Grad — politiske Katastrofer fraegnede — selve Forbryderne og Forbrydelserne ere tvungne ind paa Veje, der dog viser den formelle Respekt, den ydre Frygt for Samfundets retshævdende Haand og dets Love. Dette Fænomen turde være det nødvendige Overgangsstadium til den vanemæssige, virkelige Respekt for Lovene, hvorfor ogsaa, efter min Anskuelse — til Dels imod Oettingens — den i øvrigt saa modbydelige Færden paa Lovens Rand, ja selv Forbrydelser af bedragerisk og lignende Natur, er at foretrække for de brutale Forbrydelser. Men dette Spørgsmaal af interessant, selvstændig og vidt rækkende Natur tør jeg ikke her komme ind paa. Ikke heller skal jeg komme ind paa den mindre interessante, men mere praktiske Udvikling af, hvorledes den populære Opfattelse af de store Forbrydelsers Tilvækst mere skyldes Dagbladenes Ævne — og Lyst — til at give Beretning om hvert eneste Knivstik, der Døgnet igennem gives i hele den civiliserede Verden, end netop Forøgelsen i Knivstikkens Antal. Hos Oettingen er det, som sagt, just ikke de naive Former for Beskyldningerne mod det moderne Samfund, der komme til Orde, men mere sind-

rige Talopstillinger, kombinerede — som antydet — med Betragtninger af Forbrydelsernes Art.

Er Oettingen imidlertid i det hele taget for lidet varsom ved Benyttelsen af Tallene til sine Konklusioner, saa er han det i Særdeleshed ved Kombinationen mellem Dannelsen og Kriminaliteten. Særlig har han et godt Øje til »Halvdannelsen«. Nu er det jo ganske vist, at ogsaa vi andre føle os ubehagelig berørte af dette Ord. Ved halvdannede forstaa vi, som Regel, Mennesker med en vis ydre Fernis, der blære sig af den Smule, de have lært, der tro sig kloge paa alle de Ting, hvis Vanskeligheder deres bornerte Blik end ikke har opdaget, og der ved deres Kundskaber have faaet en vis overfladisk Kritik ind i sig, hvorved de mene at kunne negere al gammel Viden og gammel Tro, opfinde nye Sandheder og ny Tro, saaledes at de i Virkeligheden lettelig miste alt Hold paa sig selv og tidt ere mere udsatte for at gaa til Grunde end den helt udannede. Men, idet man indrømmer alt dette, maa man i Sandhed spørge: hvorpaa kender man egentlig disse halvdannede? Man har en Fornemmelse af, at det forholder sig med dem som nys udtalt, men kan Tallene, Tallene faa fat i et saadant Fænomen? Der spørges paa Tællingslisterne, om en Mand er døv eller blind, og tit svares der endog fejlt paa dette, fordi Folk, der ere tunghøre eller svagtsynede, hyppig opføres som døde eller blinde, eller Folk, som ere stokdøve eller stokblinde, ikke blive opførte, fordi vedkommende selv eller hans Slægt ikke ønsker at gøre de nævnte Mangler bekendte for Alverden og tror at kunne skjule dem. Men her har man dog noget at holde sig til. Hvad det er at være døv, blind, stum, halt véd dog enhver, selv Smaabørnene véd det. Men dannet, halvdannet — hvordan tælles de Folk? hvad er Kriteriet? hvordan véd man, at netop de gør sig skyldig i Forbrydelser? Jo, Oettingen tror at vide det. »I England og Skotland«, siger han, »er der bleven foretaget nøje Registreringer af Dannelsesstandpunktet ogsaa med Hensyn til de dømte Forbryderes Ævne til at læse og skrive. — — — Det mærkværdige er, at de halvdannede paa en paafaldende Maade levere et stadig stigende Kontingent. Af hver 100 Forbrydere i Skotland var:

	Med Hensyn til Læsning			Med Hensyn til Skrivning		
	Helt udannede	ufuldk. dannede	godt. dannede	Helt udannede	ufuldk. dannede	godt dannede
1866	21,5	51,0	27,5	46,0	42,3	11,7
67	21,1	52,6	26,3	45,1	45,4	9,5
68	20,7	52,9	26,4	44,4	48,2	7,4
69	20,8	53,8	25,4	43,8	49,0	7,2
70	21,1	53,2	25,7	43,1	49,6	7,3
Gennemsnitlig	21,0	52,7	26,3	44,5	46,8	8,7

Med Hensyn til Skrivefærdigheden er Forholdet mellem Kontingentet af helt udannede og af kun ufuldkomment dannede i Løbet af de 5 Aar blevet lige det omvendte af, hvad det var. Halvdannelsens Forbandelse lader sig her næsten gribe med Hænderne.«

Nu véd man altsaa, hvad Halvdannelsen er. Den er den ufuldkomne Ævne til at kunne læse, den ufuldkomne Ævne til at kunne skrive, og det er disse to ufuldkomne Egenskaber, der først og fremmest kvalificere Folk til Forbrydelser i vor stakkels, ryggesløse Tid! Altsaa, den Haandværkssvend, der kommer i Fængsel og kan huske, hvordan han har lært at skrive sit Navn, han er halvdannet og disponeret til Forbrydelser, den Bonde, der endnu forstaar at stave sig igennem et Bibelsted i Katekismen eller en Anekdote i Almanakken, han er Samfundets farligste Fjende, det er ham og hans, der skaber vort Sodoma og Gomorrha! Ve ham, ti »Forbandelsen ved hans Halvdannelse lader sig næsten gribe med Hænderne«. Stakkels Haandværkssvend, stakkels Bonde! Havde de blot glemt den Smule, de i sin Tid havde lært, da vilde de ikke høre med til de sørtteste af de sorte, nu er det dem, der fører Tidens Laster i deres Følge. — Nej, den Art af »Halvdannelse«, den Definerings af Begreberne forslaar ikke i saa vægtige Spørgsmaal. Vi maa have bedre Beviser i Hænde, før vi dømme. Muligt, at det er gyldigt nok for Etiken, i Statistiken kunne i ikke nøjes med saa lidt.

Statistiken! Som om denne Tabel havde noget at gøre med Statistik! I de 5 Aar er Antallet af Forbrydere, der aldeles ikke kunde læse og skrive, aftaget, og Antallet af dem, der kunde det delvis, tiltaget, og dette skal bevise, at Halvdannelsen disponerer til Forbrydelse! Men selv om nu det, som Oettingen kalder

Halvdannelse, anerkendes som saadan, har vi saa bevist noget? Er det noget Under, at des flere af Befolkningen, der kan læse og skrive, des flere Forbrydere ville ogsaa være i Stand til disse Idrætter? Ligger det ikke nær at se, at der her er opstillet den umuligste, den mest forvirrende Slutning, en Statistiker overhovedet kan gøre sig skyldig i? Det er sandt, at der har været Tider, hvor man med Sorg har udtalt og godtgjort, at Snedkeriet eller Skrædderiet i visse Egne blev et stadig mere dødbringende Erhverv, efterdi man fandt flere og flere Snedkere eller Skræddere paa Dødsattesterne og glemte at faa undersøgt, om det ikke laa i, at Snedkerne eller Skrædderne fik et stedse større Overtal blandt de levende i den paagældende Egn. Men vil maaske Oettingen ogsaa bevise, at Halvdannelsen ikke blot fører til Forbrydelse, men ogsaa til Døden? Det vil nemlig være en let Sag at faa godtgjort, at færre og færre af dem, der dø, hverken have kunnet læse eller skrive, at flere og flere have kunnet det delvis — og nu bliver denne ringe og defekte Ævne opført som en Dødsarsag, uden hvilken de maaske havde levet! Haaber Oettingen da mon ikke, at den Dag vil komme, da Tallet paa de Forbrydere, der hverken kunne læse eller skrive, er aftaget endnu stærkere, ja, da der ingen saadanne findes, ti man kan dog ikke vente, at naar alle Nationens Individuer kunne læse og skrive, det at bryde ind i et Hus eller hugge løs med en Knippel skal kunne berøve vedkommende Individ hans elementære Kundskaber. Der er jo dog ingen saa sangvinsk at antage, at Forbrydelserne i et Land helt ville ophøre den Dag, da enhver kan læse og skrive, men da maa man ogsaa med Rædsel forudse, at den Dag kommer, da Procenttallet for de udannede Forbrydere er sunket ned til 1 eller 2, da Procenttallet paa halvdannede Forbrydere — for slet ikke at tale om de »godt dannede« — er vokset i en helt forskrækkelig Grad, og da »Forbandelsen« er lige ved at tynde os til Jorden. Naar det først er lykkedes Moralstatistiken at paa-vise noget saadant, da vil dens »Betydning for Socialetiken« blive klar for alle Arter af dannede, og da er Stødet til Omdannelse af den moderne Tid for Alvor givet.

— Det er Undersøgelser som den oven nævnte, der vise, hvor farligt det er, naar en Forfatter ikke bestræber sig for at gaa forudsætningsløs til sit Arbejde. Og det sørgelige ligger ikke blot i, at slike Undersøgelser skæmme hans Værk og vække Mistillid til dets Brugelighed, ti for Statistikerne ere disse Uklar-

hedens og Forudfattethedens Betiser »til at gribe med Hænderne«, men det ligger navnlig i, at det er netop saadanne Undersøgelser, som med Begærlighed gribes af den læge Læser, citeres og forplantes og gaar Verden rundt. Det er den virkelige Halvdannelses Forbandelse, at den instinktmæssig netop tager saa saare meget af det uklare, det forvirrede op i sig og breder sig vidt og bredt dermed. Sligt kan den bedst recipere og bedst give fra sig igen. Hvad behøver man at huske paa Tallene — ak! man har næppe læst dem, end sige prøvet dem —, naar man blot husker det ene, at Halvdannelsens Forbandelse lader sig gribe med Hænderne, at Forbrydelsernes Antal vokser i vor Tid, alt som Kundskaberne tage til, at her har vi Frugten af vort saa beundrede nittende Aarhundredes Kultur osv. osv. En Forfatter som Oettingen fremtræder paa mangfoldige Punkter som den udmærkede Videnskabsmand, men det forhindrer ham ikke fra paa adskillige andre Punkter at fremsætte forførerisk Tale for alle de halvannede Eksistenser, »sociale« Forfattere, Moraljournalister m. fl., som, drivende om i deres smaa Skuder i Taage og Mørke, med stor Glæde lytte til og styre efter det Taagehorn, der lyder dem i Møde fra Kysten — og saa fører dem ind paa Uvidenhedens Skær, lader dem drukne i Vrøvlets Dybder.

Und das hat mit ihrem Singen
Die Loreley gethan.

III.

Det tredje og sidste Afsnit af Oettingens Værk omhandler Døden og dens Betydning i Menneskehedens Organisme. Det er navnlig visse Sygdomme og visse Dødsårsager, Forf. her beskæftiger sig med. Det er Sindssygdomme, særligt Højhedsvanvidet, Brændevinssygdomme og Kønssygdomme, altsaa saadanne, der i en særlig Grad synes at staa i Forbindelse med det menneskelige Sjæleliv og den moralske Vandel, til hvis Statistik — samt dennes Betydning for Socialetiken — Forf. knytter sine Betragtninger. Det er end videre af Dødsmaader Mordet og i Forbindelse dermed Dødsstraffen, dernæst Krigen og dens sociale Betydning, som Forf. behandler. Det er endelig ogsaa Selvmordet, hvor Forf. i Bogens sidste Kapitel lader Alliancen mellem

Tal og Etik sætte Frugt, og hvorfra han gaar over til sine Slutningsbetragtninger.

Kapitlet om Selvmord er forholdsvis et af de udførligst behandlede i hele Værket. Det er intet Under, ti dels er der faa Afsnit af Statistiken, for hvilke der foreligger saa udførlige Forarbejder, dels er der næppe noget Afsnit, der egner sig saa fortræffeligt til filosofiske Spekulationer over Tallene, bl. a. af den Grund, at der er saa lidet et Hold ved mange af disse Tal — om Selvmordsmotiverne m. m. — og saa ringe en Mulighed for at udtale noget afgørende om adskillige af Tallenes Betydning, at der hører megen Takt og Resignation til ikke at lægge alt det i Tallene, som man ønsker lagt i dem, i Forventning om, at Modbeviset vil falde vanskeligt.

Naar man vil spørge om, ud fra hvilke Synspunkter Selvmordsstatistiken er bleven opgjort, da turde Synspunkternes Antal og Art kunde udtrykkes i en Selvmordsmeddelelse, formet omtrent paa følgende Maade: Torsdagen den 3dje Januar 1884 Kl. 10 Formiddag har N. N., 55 Aar gl., Enkemand, Kvæghandler, Medlem af Irvingianersamfundet, bosat i Newcastle i England, aflivet sig ved Hængning; den afdøde var en anset Mand, men af noget tungsindigt Gemyt, og han formodes at have begaaet denne Handling paa Grund af mislykkede Pengespekulationer. Man vil i dette Punktum, saa vidt jeg kan skønne, have faaet alle de Synspunkter frem, som enkeltvis, samlede, to samlede, tre samlede, ti samlede, femten samlede, kombinerede efter alle Kombinationslærens Regler, kan gøres og er gjort til Genstand for Selvmordsstatistiken. Altsaa 1) efter Alder, 2) efter Køn, 3) efter gift eller ugift Stand, 4) efter Trosbekendelse, 5) efter Erhverv, 6) efter Købstad eller Landdistrikt, 7) efter Nation, 8) efter Aars-tid, 9) efter Dag i Ugen, 10) efter Tid paa Dagen, 11) efter Decennium, 12) efter Aflivelsesmaade, 13) efter Motiver, 14) efter social Fortid, 15) efter fysiologisk (psykisk) Fortid. Det er selvfølgelig ikke netop den her nævnte Orden, der følges, tvært imod, man kan stille Nationen i Spidsen og foretage Underafdelinger derefter, stille Motiverne i Spidsen, Alder, Køn osv. osv., men en ret Selvmordsstatistik vil i hvert Fald tage alting med. Nu er det paa ingen Maade min Mening. at det ikke er rigtigt, saa vidt muligt at bringe alt i Erfaring, klassificere alle Enkeltheder og søge ogsaa paa dette Felt at skabe sig en saa god Oversigt som mulig over de Love, der paa hvert enkelt Omraade vil kunne ud-

ledes af Tallene. Og vidunderlig er i Sandhed den Regelmæssighed — endog i Henseende til tilsyneladende saa individuelle Forhold som f. Eks. Aflivelsesmaaden —, der gør sig gældende, men hvis nærmere Paavisning henhører til Selvmordsstatistiken som saadan, og som jeg derfor ikke her skal komme ind paa. Man vil imidlertid indrømme, at for den, der vil udnytte Tallene, suge dem ud for alt det, man med en god Vilje kan faa ud af dem, er her en ualmindelig rig Lejlighed, og den er sandelig heller ikke bleven forsømt hverken af betydelige Mænd eller af dii minores. Ved den følgende Undersøgelse af Selvmordskapitlet i Oettingens Værk skal jeg dog, som sagt, ikke fordybe mig i alle de Enkeltheder, Spørgsmaalet kan give Anledning til, men tvært imod søge, ved Fremhævelse af de mest nærliggende Tal og Tilsidesættelse af de mere kunstige Kombinationer, at paavise, hvordan Forfatterens Mangel paa »Forudsætningsløshed« atter her fører ham til en Betragtningssmaade, over for hvilken den mere nøgterne lagttager staar fremmed og uforstaaende.

Selvmordsstatistiken frembyder for os danske en ganske særlig Interesse, for det første derved, at der paa dette Omraade er foretaget et grundlæggende Arbejde af Kayser, et Arbejde, som dels i og for sig var meget samvittighedsfuldt og dygtigt, dels har faaet megen Betydning for hele den følgende, ogsaa fremmede Literatur om dette Spørgsmaal. Ved Siden af denne rent tekniske og literære Grund til, at dette Spørgsmaal har Interesse for os kommer imidlertid en anden — og unægtelig uendelig væsentligere — nemlig den, at Danmark nyder den tvivlsomme Ære tidligere at have staaet med det forholdsvis højeste Tal og endnu at høre til de mest fremskredne Nationer i Retning af Selvmord. Rigtigheden af dette sidste vil ses af følgende Sammenstilling.

Det gennemsnitlige aarlige Antal Selvmord pr. 1 Million Indbyggere var i:

	1875—79
Irland	17
Finland	33
Slavonien & Kroatien	34
Italien	38
England & Wales . .	69
Norge	71
Belgien	78

Sverig	91
Bayern	100
Østrig	130
Preussen	152
Frankrig	160
Württemberg	169
Baden	177
Schweiz	214
Danmark	255
Thüringen	305
Sachsen	334

Disse Tal ere ikke alle lige gode, d. v. s. lige rigtige. Selvmordsstatistik er nemlig en vanskelig Ting, og de meddelte Tals Paa- lidelighed afhænger i høj Grad af den Omhu, hvormed de paa- gældende Data indsamles og prøves i de statistiske Bureauer. Men selv om disse fuldt ud gøre deres Pligt, saa bliver der dog Fejkilder nok tilbage. I Lande, hvor Selvmorderne ikke komme i indviet Jord, ville nemlig Slægt og Venner gøre deres til at skjule Selvmordet og give det Udseende af Ulykkestilfælde o. l.; denne Tilbøjelighed vil ogsaa under andre Forhold være tilstede, fordi Selvmordet betragtes som sættende en Plet eller dog kast- ende et Skær af Uhygge over Familien, og det kan endelig ogsaa tænkes at ske, hvor den afdøde var livsforsikret, og man frygter for at miste Forsikringssummen. Selv om en saadan Ombytning af »Selvmord« med »Ulykkestilfælde«, der altsaa formindsker Selv- mordenes Antal, ikke sker forsætlig, kan den dog ske uforsætlig, idet det tit, naar et Lig findes, kan være vanskeligt at afgøre, om vedkommende har taget sig selv af Dage eller har mistet Livet ved et ulykkeligt Tilfælde. Hvor Tvivlen ikke kan løses, vil Tilfældet snarere henregnes til Ulykkestilfælde, og Selvmord- enes Antal altsaa for saa vidt ogsaa formindskes. Medens Selv- mordstallene af de her nævnte Aarsager saaledes maa betragtes som Minimumstal, gør der sig dog i en enkelt Henseende en modsat Betragtning gældende. Der er jo nemlig en Mulighed for, at der ogsaa under Selvmord indregistreres Mord, som Forbryd- eren har forstaaet at udføre paa en saadan Maade, at man ved Fund af Liget tror at have med et Selvmord at gøre. I en lille Bog »To Samfundsonder« (København 1876) har Overavditor C. J. Wolff gjort dette Synspunkt gældende til Forklaring af de ufor-

holdsmæssig mange Selvmord blandt Aftægtsfolk paa Landet i Danmark. Der er i denne Bog — hvis Idé er god, hvis Statistik er daarlig, og hvis Moraliseren har ført Forfatteren paa Afveje — sikkert peget paa noget rigtigt, som Avtoriteterne burde lægge sig paa Hjærte. Et saadant Fænomen vil jo, til Forskel for de oven for anførte Momenter, gøre de meddelte Selvmordstal for store.

Naar jeg har gjort opmærksom paa de Vanskeligheder, der knytte sig til Erhvervelsen af en paalidelig Selvmordsstatistik, da er det for at minde om, at de paagældende Tal maa behandles med megen Varsomhed og Kritik og for, at bringe det til Klarhed, at da Manglerne ved Selvmordsstatistiken i Reglen vil gaa i Retning af at skabe Minimumstal, saa vil Tallene paa Selvmord, ceteris paribus, vokse, jo mere oplyst Befolkningen bliver, jo omhyggeligere Ligsynet finder Sted, og jo nøjagtigere den statistiske Bearbejdelse af Selvmordsmaterialet gaar for sig. Det vil være nyttigt at have dette i Erindring, naar man læser Oettingens Veraab om Tidens voksende Fordærv, paa Grund af Statistikens voksende Selvmordstal.

Ti Selvmordet er hos Oettingen Kulminationen af Samfundets Immoralitet. »Den frygtelige Regelmæssighed i dets periodiske Progression i alle den evropæiske Civilisations Lande viser sig som den grinende Haan af et Skelet, der truende hæver sin Finger mod den letfærdig nydelsessyge Mængde.« Af saadanne Sætninger og Udraab har dette Afsnit større Overflod end noget andet. »Det kroniske Selvmord, der systematisk undergraver den enkeltes ligesom hele Samfundsgruppers Liv har sin Rod i Tidsretningen.« Selvmordet tilhører »Halvkulturen«. »Selvmordet staar højest blandt de højere dannede« o. s. fr. Den sidste Udtalelse støtter sig til en fransk Opgørelse, som deler Selvmorderne i Agerdyrkere, industridrivende, liberale Profess. og »déclassés et misérables« — en i Sandhed værdifuld statistisk Inddeling! — og som finder Antallet af Selvmordene størst i den sidste, næststørst i den næstsidste Gruppe. Det er da, ved at se bort fra den sidste »trykkede« Klasse, at Oettingen faar den næstsidste Klasse, kaldet de højere dannede, til at staa med de største Selvmordstal — »et Resultat, med hvilket ogsaa Oesterlens Undersøgelser stemme, — og som Wagners Fremstilling i hvert Fald ikke mod-siger«. Det sidste Argument er navnlig slaaende. Paa denne Maade have ikke blot de nævnte Forfattere, men ogsaa de fleste

andre Selvmordsstatistikere, og mange ere som sagt deres Tal, maattet afgive hver sin Part — denne en Sentens, hin et Stemningsudbrud — til Dannelsen af Oettingens Mosaik.

Nu behøver man ganske vist ikke at være Filosof for at se, at store Selvmordstal i et Samfund pege hen paa perverse Forhold enten i Befolkningens materielle og aandelige Livsvilkaar, rent objektivt set, eller i de paagældende Individuers eget Syn paa Tilværelsen, dens Krav og dens Pligter, eller — og snarest — i begge disse Henseender tilsammen. Man kan end videre hurtigt blive enig om, at Selvmordstilbøjeligheden for saa vidt hører en højere Kulturs Vrangside til, som den sjældnere findes hos primitive end hos mere udviklede Nationer, rent fraregnet religiøse eller filosofiske Systemer, som har Selvmordet inden for deres Ramme. Det er endelig ogsaa af Betydning i denne Sammenhæng at gøre opmærksom paa, at de germanske og protestantiske Befolkninger i Evropa, gennemsnitlig taget, have højere Selvmordstal; end de romanske og katolske. De førstnævnte have med deres tungere Karakter, deres noget mørkere Syn paa Livet, deres større Oplysning og dermed følgende større Kritik vanskeligere ved at komme til Ro end de sidstnævnte, der under lysere Naturomgivelser have faaet lettere Temperament, og med deres færre Forudsætninger ville kunne finde den Hvile, de søge, i deres Kirke, som alle Dage har Olie, naar Bølgerne ere høje.

Men man vil forstaa, at Oettingen, der er German og Protestant, ikke betragter dette — Germanismen og Protestantismen — som den moderne Ødelæggelse. Og han har saa meget mindre Anledning dertil, som det øjensynlig dog hverken er Race eller Religion, der er af afgørende Betydning. Ti selv om det kan paavises, at de protestantiske og germanske Befolkninger inden for samme Stat have Overvægten i Selvmordstal over for de katolske og romanske, saa er det dog saare langt fra, at Rækkefølgen i Selvmordshyppighed i de evropæiske Stater retter sig efter disse Kriterier. Den, der vil kaste et Blik paa den oven for meddelte Tabel over den forholdsvise Selvmordshyppighed i de forskellige evropæiske Stater, maa med Forbavselse spørge sig selv, hvad der dog bevirker, at medens Stater som Preussen og Frankrig staa med de samme Tal, staa Stater som England og Norge blandt de gunstigste, Stater som Schweiz og Danmark blandt de ugunstigste i Selvmordsrækken. Der maa øjensynlig inden for hvert enkelt Samfund være Strømninger af national, historisk og

kultur­mæssig Karakter, som ere langt stærkere end de Fælles­strømninger, der give sig Udtryk i de internationale Tal. Atter her maa man derfor vise den største Varsomhed over for de internationale Tal. Naar Oettingen citerer en Tabel for Aaret 1875, hvor efter Forholdstallene for de forskellige Racers Selvmordstilbøjelighed skal fremgaa af følgende Antal Selvmord paa 1 Million Indbyggere:

Tyskere	150—165
Skandinaver . .	128—130
Franske	116—120
Slaver	30— 40
Italienerne . . .	27— 30,

da er der en formel Sandhed i denne Tabel. Men naar man saa husker, for blot at nævne Skandinaverne, at Finland, Norge og Sverig staa langt under Frankrig i Selvmordshyppighed, og at det kun er ved Danmarks særdeles store Tal, det skandinaviske Tal bliver ca. 130 og kommer foran Fransk­mændenes, saa vil forhaabentlig atter dette Eksempel tydeliggøre, at det ikke er de store Gennemsnitstal, det i første Række kommer an paa, at disse tvært imod hyppigt ere vildledende, ja meningsløse, og at det kun er ved Fordybelse i den Statistik, hvis Materiale og hvis Forudsætninger man kan beherske, man naar et rigtigt Syn paa de foreliggende Forhold — den første Betingelse for at kunne gaa videre og indlade sig paa de store Vuer.

Tabellen over Selvmordshyppigheden i de evropæiske Stater kan altsaa ikke benyttes til Fordømmelsesdommen over Tiden. Den er for uensartet, for kapriciøs, for lidet forstaaelig for det fil­sofiske Blik, til at dens Tal skulde kunne lyde som »Skelettets grinende Haan«. Der er en kuriøs Modsætning i Oettingens Udtalelser i saa Henseende, ti paa den ene Side er Selvmordshyppigheden i vor Tid et Udtryk for den »letfærdige, nydelsessyge Mængde«, paa den anden Side er det store Overtal af Selvmord i Tyskland fremkaldt ved, »at dette højtudviklede Land med sin Højkultur og sin protestantiske Karakter bærer Kimene i sig til den forøgede Selvmordstendens, som saa let gaar Haand i Haand med overanspændt (Hamleth-agtig) Selvkritik og med sjælegreben (Werther-agtig) Inderlighed«. Letfærdig og nydelsessyg! Hamleth og Werther! ak, hvor fjærnt fra Statistikens nøgterne Tal og hvor inkommensurabelt med Selvmordsdriften hos den sachsiske

Arbejder og den danske Bonde. Ordene slaa Klik, og Etikens følelsesfulde Sentenser staa kun i ringe Forbindelse indbyrdes og egne sig kun lidet til at give nogen fyldestgørende Forklaring af de Livsfænomener, som Tallene danne et Udtryk for, og som der skal andet og mere end Aforismer til at skaffe Klarhed over.

Men det er ogsaa ved Selvmordstallets Forøgelse fra Periode til Periode, at den »moderne« Tid i en saa særlig Grad viser sine Krav og tager sine Ofre. Det er navnlig Stigningen i Selvmordstallet, der staaer i Forbindelse med Nedgangen i Folkets Moral. Nu er det vel muligt, at dette er Tilfældet, det er muligt, at en mere udbredt Religionsløshed, Blaserthed, Slaphed i Moralen o. l. har fremkaldt et større Antal Selvmord, men statistisk vil dette ikke kunne godtgøres. Selv om nemlig Selvmordshyppigheden virkelig var større i vore Dage end for ti Aar siden, for ti end for tyve Aar siden, og selv om noget saadant kunde paavises for ethvert Land i Evropa, saa har dette, efter min Anskuelse, ingen paaviselig Sammenhæng med Moralen. For at en saadan Paavisning skulde kunne finde Sted, maatte man jo nemlig have godtgjort, at Moraliteten hos et Folk overhovedet var en væsentlig Faktor i Selvmordshyppigheden. Men, som vi have set, er dette netop ikke muligt at bevise. Der gives ikke et Menneske, som vil paastaa, at Moraliteten er langt dybere sunken i Danmark end i Norge, i Bayern end i Thüringen; der er Aarsager, foruden Moralen, ved Siden af denne og sandsynligvis fyldigere, vægtigere, mere indflydelsesrige, der bestemme Selvmordstallene i de forskellige Lande, og naar disse Tal stige, hvordan kan man saa fremføre Moralen eller rettere Mangelen herpaa som afgørende Aarsag til dette Fænomen? hvorfor ikke prøve, om ikke de Aarsager, der fornemmelig have bestemt Selvmordstallet for et Decennium eller for en Generation siden, ogsaa ere de Aarsager, der nu virke med forøget Styrke til at forøge Tallet? Den økonomiske Kamp for at bevare sin Stilling i Samfundet kan være bleven sværere, den politiske mere oprivende, de sanitære Forhold kunne have forbedret sig paa det legemlige, men forværret sig paa det psykiske Omraade, ja den »germansk-protestantiske« alvorligere, men tillige tungere Opfattelse af Livet kan have fortrængt den »lettere« romanske og den mere søvndyssende katolske — men hvorfor netop en Dekadence i Moralen? Det er muligt, som sagt, at det er Moralen, der er sunken, men man kan kun ved en vilkaarlig Omflytning af Aarsagsbestem-

melserne slutte til dette fra Selvmordstallenes Forøgelse. Det er ulogisk at tro, at naar Selvmordstallene ikke egne sig til Maalestok for Moralen, de da skulde gøre det i højere Grad, simpelt-hen fordi Tallene blive dobbelt saa store.

Men det er dernæst et meget vanskeligt Problem at løse, hvor megen Vægt man tør lægge paa Tallene i de foregaaende Perioder. Det er ikke til at afgøre, hvornaar Selvmordstallene ere blevne saa korrekte, at de ere til at benytte, og det er ikke usandsynligt, at de Aarsager, som jeg oven for har anført, og som bevirke, at Selvmordstallene overhovedet kun ere tilnærmelsesvis paalidelige, indtil for faa Decennier siden have haft en afgørende Indflydelse paa Tallenes Størrelse. I hvert Fald er det klart, at for saa vidt Selvmordshyppigheden ikke i Realiteten aftog, maatte Tallene, som ovenfor nævnt, med den voksende Paalidelighed i Ligsyn, Anmeldelse og statistisk Bearbejdelse, ligeledes vokse. Gaar man derfor tilbage til Tallene i Trediverne eller Tyverne, forekommer det mig, at de saa godt som fuldstændig tabe deres Værd, og at Glæden ved at kunne konstatere et overordentligt Spring fra da til nu kun kan være ringe. »Den, der beviser alt for meget, beviser ingenting«, og selv om man virkelig — f. Eks. for Frankrig — kan paavise et 2 à 3 Gange saa stort Selvmordstal 1866—70 som 1826—30, da vil dette, hvis det skal være et Tegn paa Moralens Tilbagegang, vidne om en alt for høj Moral under Karl X. Man kan i hvert Fald da kun beklage, at denne Selvmordsstatistik — der i øvrigt allerede var optaget til Behandling af Süssmilch — ikke gaar endnu et Par Generationer tilbage, da man da heraf, ligesom f. Eks. af Dattidens danske Statistik over uægte Børn, kunde uddrage Slutninger om en ganske fortræffelig Moral i Tiden før den store Revolution. — I de to sidste Decennier synes Selvmordshyppigheden gennemgaaende at have været i Stigning i de evropæiske Lande, dog med en Standsning eller endog en Svingning tilbage i Fem-aaret efter Krigen (1871—75), men derefter atter med en stærk Tilvækst i den økonomisk uheldige Periode (1876—80). Kun i Danmark og Norge har de sidste Decennier været Vidne til en Tilbagegang i Selvmordshyppigheden.

Det følger af sig selv, at de store Byer som Regel have et forholdsvis højere Selvmordstal end det øvrige Land, og at her en betydelig Del af Selvmorderne hører til de yngre Aldersklasser. Men som Helhed spiller Storstaden dog ikke den Rolle ved dette

Samfundsonde som ved saa mange andre, hvad der sikkert staar i Forbindelse med, at den Depravation, der paa forskellige andre Omraader giver sig Udslag i en Hovedstads sociale Liv, ikke har nogen tilsvarende Betydning over for Selvmordet. Endnu tydeligere viser Selvmordets ejendommelige Forhold til de almindelige Morallove og til Udskejelserne fra disse sig, ved at det hyppigst optræder i den Alder, hvor Lidenskaberne antages at være komne nogenlunde til Ro. Der finder jo nemlig her det mærkelige Sted, at Antallet af Selvmordere stiger med hver Aldersklasse lige indtil det 70de Aar. Som Eksempel skal jeg anføre nedenstaaende Tabel for Danmark, paa Grundlag af den officielle danske Statistik (Statistiske Meddelelser, 13de Bind), hvilken Tabel udviser, hvor mange pr. 100,000 i hver Aldersklasse, der aarlig berøvede sig selv Livet i Decenniet 1866—75.

Antal Selvmordere f. hver 100,000 Indiv. 1866—75 gnstl. aarlig:

I Aldersklassen:	Mandkøn.	Kvindek.	Hele Befolk.
10—20 Aar	10	6	8
20—30 -	28	12	20
30—40 -	41	13	27
40—50 -	75	17	46
50—60 -	112	27	69
60—70 -	129	27	75
70—80 -	117	32	70
80 Aar og derover	120	46	75

Altsaa en uafbrudt Stigning af Selvmordstendensen! Hos Mændene er der — efter det 70de Aar — en ringe Tilbagegang, hos Kvinderne vedbliver Stigningen lige til Slutningen. Det forekommer mig, at en saadan Tabel — og i denne Henseende ere Forholdene i hele Evropa ens og have været ensartede, saa langt Selvmordsstatistiken gaar tilbage — bedre end noget andet vidner om, at vi over for Selvmordstendensen ikke have med den moderne Tid, dennes Rørelser eller dens Udskejelser at gøre. Selvmordet i den høje Alder vidner om Træthed og Livslede, om Mangel paa fysisk Modstandskraft og om aandelig Sløvhed. Ere Selvmordstallene hyppigt et Udtryk for Livet i Last og Forbrydelse, endende i Desparation, ere de det maaske endnu hyppigere for Livet i Skuffelser og Slid, endende i Mødighed.

Med let Haand glider Oettingen forbi Aldersspørgsmaalet, hovedsagelig beskæftigende sig med det Faktum, at medens der i Sachsen i de 20 Aar 1855—75 aarlig kun var 4 Drengene, der tog sig af Dage, var der i Femaaret 1875—80 aarlig 10 Drengene, der berøvede sig selv Livet, og end videre med den Oplysning, at en stor Del unge Mænd og Kvinder i Rusland tager sig selv af Dage — et Resultat af den russiske Nihilisme. Men disse »Blandinger« skal ikke tilsløre det Faktum, som overalt i Verden og uafbrudt er konstateret, at det er de højere Aldersklasser og ikke de yngre, der bringe det forholdsvis største Kontingent til Selvmordstallet. Det er ikke Jean de France, men Jeronimus — og Jeppe! — der har en særlig Forkærlighed for denne Maade at kvittere Livet paa.

Der er ingen Anledning til at føre denne Undersøgelse om Selvmordet videre. De øvrige Synspunkter, fra hvilke Selvmordsspørgsmaalet kan ses og er behandlet, vil det blive for vidtløftigt her at komme ind paa, og vilde ikke bringe noget nyt til vor Betragtning. Det har kun været mit Ønske at godtgøre, at den direkte Forbindelse mellem Selvmordstallene og Etiken, som Oettingen vil paavise, ikke findes og ikke kan findes. Det er ganske vist utvivlsomt, at mangfoldige Individuer tage sig af Dage i yngre eller ældre Alder til Slut paa en Forbryderbane, eller fordi de, principløse og samvittighedsløse, have givet efter for de Fristelser, som Tiden sikkert nok byder i rigeligt Maal, og de da i deres Fortabthed — uden at forsøge nogen Oprejsning — ikke véd anden Maade at slippe bort paa end ved et Selvmord. Det er ligeledes utvivlsomt, at en stor Del Selvmordere høre til de saa kaldte højere Klasser, og at nogle af dem ogsaa skyldte ufordøjet Læsning og »Halvkultur« den Bane, de komme ind paa, og den Død, de selv berede sig. Den Statistik, der haves om Selvmordernes Erhverv — ihvor vel man maa være meget varsom med at benytte den — og den Statistik, der haves om Selvmordernes Motiver — men som det er endnu farligere at bygge eksakte Undersøgelser paa —, giver dog Oplysninger og Momenter nok til at indse de her nævnte Forholds Betydning. Men at skyde disse Momenter i Forgrunden, gøre Selvmordet til en rent moderne — og stedse mere moderne — Forbrydelse, lade de egentlige Selvmordsmotiver være Tidens »nedbrydende« Tendenser o. a. l., det kan man kun gøre, naar man ikke mere kan se Skoven for lutter Træer, d. v. s. ikke mere ser paa de oprindelige, enkelte Tal om

Selv mordets Styrke i de forskellige Lande og om Selvmordernes Alder samt paa de øvrige elementære Angivelser, for blot at faa fremdraget hver lille Kombination, der kan give Anledning til en Moraltale ad hoc, og for overalt at faa knyttet Moralstatistiken til den sociale Etik, man vil have frem, og i hvis Forgaard Moralstatistiken skal gøre Tjæneste.

Jeg har i det foregaaende søgt at paavise, hvorledes den Mistillid man paa Forhaand maatte nære til den Oettingenske Maade at skrive Statistik paa, faar sin Bekræftelse, naar man følger ham i den konkrete Udførelse af hans Ideer. Jeg har kun paavist dette udtogsvis, ved enkelte, om end væsentlige Partier af hans Bog, men Oettingens Værk er overmaade konsekvent, det hele er skaaret over samme Læst. Imidlertid maa jeg dog paa ny minde om, at mig har det kun været om at gøre at belyse de omhandlede Spørgsmaal kritisk og særlig med Front over for den stærke og haartrukne Moraliseren, men at dermed den statistiske Behandling af disse Æmner langt fra er forsøgt udtømt, og at man netop til Belysning af Spørgsmaalenes Statistik i Almindelighed vil finde et overordentlig rigt og med stor Flid og Dygtighed indsamlet Materiale hos Oettingen.

Har jeg haft saa meget at indvende imod Oettingens Mangel paa »Forudsætningsløshed« og imod hans Erklæring derom, saa skal jeg paa den anden Side indrømme, at bliver end hans aabne og ligefremme Udtalelse i Bogens Forord ingen Vejviser for den Vej, man skal følge, saa bliver den dog en Afviser og maner Læseren om Varsomhed. Mange Forfattere erklære sig — lige modsat — for forudsætningsløse ved den statistiske Behandling af de Æmner, de skrive om, men i Virkeligheden indskrænker Forudsætningsløsheden sig kun til Kendskaben til den statistiske Metode — her ere de ganske »fordomsfri« — i øvrigt have disse Forfattere grumme stærke Forudsætninger om de Resultater og Slutninger, de skulle komme til, og trods Erklæringen maa Tallene danse af Sted efter Forfatterens Pibe. Ti det er en virkelig Dans. Det er en hel Heksesabbat, denne Talhvirvel, der flyver omkring én, river og trækker i én fra modsatte Sider og rykker frem i alle mulige og umulige Spørgsmaal, der blot paa nogen

Maade kan sættes paa Tal, ligesom Vers paa Noder. Det var en smuk Opgave for en Moralstatistiker at vise Tallenes demoraliserende Virkning. Jeg foreslaar, han skal kalde sin Bog — i Lighed med den bekendte lille Bog »Om Brug og Misbrug af spirituøse Drikke« — om Brug og Misbrug af Statistiken. Ogsaa Statistik er, i sin Misbrug, et moderne Beruselsesmiddel.

Men alligevel, det blev ingen lille Bog, denne statistiske Etik eller etiske Statistik, og Oettingens 1000 Sider viser i Grunden tilstrækkelig, hvad Statistiken baade kan bruges og kan misbruges til.

Anm. 1. En noget flad, men let læselig Fremstilling af de to Forfattere, Süssmilchs og Quetelets statistiske Virksomhed og af Moralstatistikens Historie indtil 1835 vil kunne findes i den af Dr. juris V. John udgivne „Geschichte der Statistik“. I. Stuttgart. 1884. Bogens andet Bind, der vil fremstille Statistikkens Historie efter 1835, vil ogsaa omfatte Moralstatistikens nyere Historie og prøve denne Disciplins Betydning i og for sig og som Del af den moderne Statistik (l. c. Pag. 367 ff. Se sammesteds om Ordet Moralstatistik's oprindelige Benyttelse).

Anm. 2. Den omtrent lige store Talrighed hos de to Køn er, foruden i Dyreverdenen, nylig søgt paavist for Planterverdenens Vedkommende. Hos F. Heyer: „Untersuchungen über das Verhältniss des Geschlechts bei einhäusigen und zweihäusigen Pflanzen etc.“ (Halle a. S. 1883), videre udført i en Afhandling af samme Forf. i „Bericht des landwirthsch. Institutes der Universität Halle“ (Dresden 1883), anføres (l. c. Pag. 19—20 og Pag. 44 ff.), at af 21 Tusender af Planten *mercurialis annua*, plantet til Forsøg i det her foreliggende Øjemed, var der i det Tusende, hvor Hankønnet var mindst talrigt repræsenteret, 482 af Hankøn og 518 af Hunkøn, hvor det var stærkest repræsenteret 550 af Hankøn og 450 af Hunkøn, hos alle 21000 10799 af Hankøn og 10201 af Hunkøn, altsaa som Minimum, Maximum og Gennemsnit resp. 980, 1222 og 1059 af Hankøn for hver 1000 af Hunkøn. Ligesom Gennemsnittallet svarer til det gennemsnitlige Forholdstal ved et tilsvarende Antal Dreng- og Pigefødseler, er Differensen mellem Minimum og Maximum — Svingningerne paa begge Sider af Gennemsnittet — ikke større end Svingningerne ved et tilsvarende Antal Grupper af Dreng- og Pigefødseler.

MARCUS RUBIN.

Møllebækken.

Det var Solskinsvejr, varmt, dirrende Solskin, saa Børnene fik Lov at slippe baade Underskørt og langærmede Forklæder og rigtig til Gavns kunde nyde den Smule Sommer, som nu endelig Vorherre havde betænkt os med langt ude i Juli. Og de nød den fuldt ud, og alle, baade Planter og Mennesker og Dyr badede sig i Solskinnet og varmede sig rigtig igennem efter den kolde, kedsommelige Forsommer, og syntes, det var paa Tide, Varmen kom.

»Naar det nu vilde vare ved mindst en Maaned,« sagde den lille Pige, »vi har jo altid Møllebækken, saa Vandmangel kan vi ikke komme til at lide.«

Men det syntes Møllebækken aldeles ikke om. Der var intet som ærgrede og trættede den mere end den hensynsløse Maade, hvorpaa de alle talte om dens sidste Draaber, den altid maatte yde til det almindelige bedste, som om det var en Selvfølge, at man ofrede sig for andre, den længtes inderlig efter Regn, og skønt det bare havde været Tørrevejr i otte Dage, skabede den sig saa træt og udslidt, som om den aldrig havde faaet Vand.

Den listede dovent af Sted, faldt næsten i Søvn foran hver Sten i dens Vej, støttede sig tvært til Grene og Kviste, som ellers sitrede og svajede for dens kaade Piskeslag; den dvaskede og drev ligesom tilfældigt ind i de smaa kølige Bugter og ærgrede sig grøn over at se, hvor lavt den nu naaede op mod Kløver-

markerne og Engene, som den i sine Velmagtsdage sprøjtede det hvide Skum op ad, og saa luskede den trevent videre, den lange, soledede Vej, som aldrig vilde tage Ende. Det var knap, den gad aflægge sit sædvanlige Besøg i Ellekrattet, hvor den dog havde sin bedste Legeplads, og derfra slæbte den sig, som en gammel aflægs Kaalorm, over Stenene, som den ikke en Gang prøvede paa at rokke — nej, det var et trist Syn at se Møllebækken nu for den, som havde kendt den i de gode Dage. Og den havde haft gode, lystige Dage i Sommer. Dage hvor den havde drømt om at vokse til en stor Elv og oversvømme hele Dalen, Dage hvor Regnen havde skyllet ned, saa det næsten sved i Skummet inde mellem Træerne, og hvor der oppe fra Fjældene kom strømmende disse Tusender af fortryllende smaa Aaløb, som alle jublende styrtede sig i Møllebækken.

Ja de smaa, forviltrede Aaløb, det var noget at tænke paa, det var værd at længes efter nu, da den ikke havde Mod og Kraft til det usleste Spring. Den huskede dem, naar de sladrende begyndte helt oppe i Fjældet, hvor ingen en Godvejrsm-dag tænkte paa Vand, og saa rislede af Sted, modigere og modigere, hoppende og dansende til de blev rent ellevilde, sprang over Stok og Sten som en Flok skrigende Unger, der løb fra Skole og styrtede sig over artige Smaablomster, som tænkte paa Fred og ingen Fare og nu pludselig blev ruskede og piskede af Stilk og Rod og i vild Fart kastede ned ad Fjældet. De hidsige smaa Fossefald vilde ingen Modstand taale og nøjede sig aldeles ikke med, at de stiltfærdigt bøjede Hovederne. Og saa styrtede de sig ned ad de bratteste Skraaninger i vildt Overmod, skummende og brusende i jublende Glæde; det lød som klukkende Latter, naar de saa fik fat i Smaastenene, som blev rullede og tumlede mod hinanden, løb med et langt Stykke Vej og til sidst melankolsk blev liggende tilbage med den sødste Vuggevise, mens Bækkene hensynsløst væltede sig af Sted i vild Dans, som om de maatte briste af Latter og Vildskab. Naar de saa til sidst naaede til Møllebækken og med Sprutten og Skummen styrtede sig i den,

ja saa var der heller ingen Ende paa god Modtagelse. Den gamle Møllebæk blev ung igen, svingede sig rundt i en hel Malstrøm, hvirvlede smaa Springvande op og vidste til sidst knap hvad Vej, den egentlig var i Færd med at løbe. Det var nyt Liv, og for hver saadan frisk lille Fjældstrøm dansede den af Sted, lettere og gladere, og kastede store Bolde af blødt, snehvidt Skum omkring sig, og der kom mange slige Smaabække, de pæne Skovveje var oversvømmede af dem, og man kunde ingensteds gaa tørskoet, saa det var paa Tide, Solen fik Overtaget og alle var fornøjede dermed undtagen Møllebækken, som for Resten ingen brød sig om.

Hvorfor i Alverden den hed Møllebækken — ja det kunde vist ingen give Besked om, den hed det nu, og der maatte vel ogsaa en Gang i Tiden have været et Møllebrug paa dens Vej, siden endnu det lille, gule Hus ved Udløbet i Fjorden kaldtes Møllen, og siden enhver, der stammede fra Gaarden, havde »Møllen« efter sit Navn.

I Stadsestuen paa Møllen boede i Aar i Sommermaanederne en Købstadsfamilie, en ung Kone med nogle flinke, opfindsomme Smaabørn, som satte det utroligste Liv i Jonas Møllens bondeagtige Unger, som aldrig før havde forstaaet, hvor megen Morskab, der kunde blive af en død Mus, som maa begraves med Pragt og Pomp, eller ved Grankogler og Muslingskaller, som er baade Køer og Faar, men som nok nu vidste, at paa Møllen havde der ikke været saadan Moro før.

Det var et underligt Sted at bo paa Landet for en fin Frue, mente gamle Mo'er Ellen, her var jo ikke et Liv at tale med, og ingen kom der og besøgte hende, men hun sagde dog, hun var godt fornøjet. Slægtninge havde hun i Byen en halv Milsvej derfra, som hun rigtig nok aldrig besøgte, men som da forgangen havde sendt saa mange Indbydelser til hende, saa Mo'er Ellen nok forstod, at Fruen helst vilde være alene, hvis hun ikke gik til dem nu. Jonas Møllen studerte paa, hvad der vel manker Fruen. Tæring havde han længe troet, men saa

saa' han hende en Dag løbe op ad hele den bratte Fjældsti i Træk, og det begreb han nok var ikke Arbejde for en Tæringspatient. Nu mumlede han noget om en »indvendig Syge«, det var saadant et hemmelighedsfuldt, fint Begreb for ham. Hun saa' ogsaa nok ud til at have en Pine et eller andet Sted, den Stakkel, med det blege Ansigt, hvor Øjnene saa' underlig store og mørke ud med sorte Ringe om. Haaret laa blødt og uregelmæssigt om Ansigtet og maatte ofte utaalmodigt stryges fra Panden, hvor Haanden gjerne dvælede en Stund, som om den trykkede en Smerte tilbage.

I Familieraadet i Hovedstaden havde det længe været det almindelige Diskussionsæmne, hvorfor Emilie Krarup stadig blev magrere og blegere og saa' saa inderlig trist ud. Hvorfor trivedes hun dog ikke, hun var jo saa lykkelig med den bedste Mand, de sødste Børn og Genstand for alles Beundring.

Svigermoderen, som de alle vidste, elskede denne Svigerdatter, var rent forskrækket over den Iskulde, hun i den sidste Tid havde mødt hos hende; hendes Tilbud om som sædvanlig at bo i Familiens Skød paa Landet i Sommertiden havde Emilie endogsaa afslaaet, og gamle Fru Krarup havde saamænd grædt af Sorg. Der havde før været saa megen Friskhed og Livslyst over Emilie, hun havde altid muntret hele Huset op, hun var jo som et sprudlende Væld af Fornøjelse gennem hele Familien, og dette var Utaknemmelighed, syntes gamle Fru Krarup, saadan at sløde dem bort alle sammen for en Særheds Skyld, for syg var hun jo ikke.

»Lad hende gøre, som hun vil, Moder,« sagde Albert Krarup, »hun er nervøs, det kommer alt sammen af Hovedpine,« og saa rejste han paa Børnejagt og ønskede sin Kone god Bedring.

Saa snart som muligt flyttede hun ud til Møllen med Børnene. Der kunde hun da være for sig selv, i Fred og Ro. Børnene struttede, solbrændte og henrykte over Landlivet, Stranden, Høladen og alle Herlighederne, og hun syntes, der var godt at være, fredeligt og godt.

Hun gik lange, lange Ture langs Elven, som Børnene kaldte den i Regntiden, hun beundrede dens støjende Kraft og lyttede til dens urolige Brusen, der lød som en Vrimmel af heftige Stemmer, men nu, da den var tørret ind og gled saa sagte og beskedent af Sted, nu havde hun først rigtig faaet Sympati for den, og hun sad timevis ved Bredden og lyttede til dens melodiske Klager. Hun forstod den saa godt, naar den græd over, hvor tungt det var at slæbe sig gennem Livet uden Mod og uden Spændkraft, som en udpint, glædeløs Stakkel, for den, som før havde danset af Sted og forstaaet at tage alt op i sig som Jubel og Glæde, og det var ligesom hun ordentlig drog et Lettelsens Suk, naar hun hørte Fjordens bløde Skvulpen og saa' Bækkens Bølger forsvinde i Søen.

Og de store Graner stod og rystede paa Hovedet, de forstod nu ikke den Slags Naturer. De bar jo Kulde og Varme, Regn og Tørke lige roligt, det var en Nødvendighed og man maatte indrette sig praktisk, saa var Livet skønt nok. Hun havde netop ikke været praktisk, det laa ikke for hende; hun havde ikke været husholderisk med sin Lykke, ikke forstaaet at spare paa den, og nu var den slidt op, tørret hen som Bækken af Solskin og godt Vejr. Hun var begyndt med alt for store Fordringer til Livet, og da Skuffelserne kom, tabte hun Modet og hendes Sjæl blev trættere og tungere Dag for Dag. Der er Mennesker med Grantrænatur, som kækt staa imod ondt og godt, dem var hun ikke af, hun lignede mere Møllebækken, der maa have gunstigt Vejr og Nedbør fra alle Sider for at have Kraft til at drive selv det simpleste Møllehjul. Men saa lignede hun ogsaa Bækken deri, at hun i gode Stunder spredte af sin Lykke til alle Kanter.

Børnene var en af de smukkeste Dage budne ind til Øvreby til Chokoladeselskab.

Det var ellers forbundet med mange Vanskeligheder at komme did med dem, men i Dag skulde Moder selv ind med

Brev, og da Jonas og Anders Møllen skulde ro ind med den store Snekke, tog de Fru Krarups lille lette Jolle med paa Slæb.

Det gik i en Fart. For hvert Aaretag skar den lille Baad op gennem Bølgerne og satte Snuden højt i Vejret, saa Agterenden næsten tog Vand, og Børnene jublede og hvinede i vilden Sky.

Inde i Byen tog Tanten imod dem; de maatte endelig slaa sig til Ro, hvor kedeligt, at det netop i Dag skulde træffe saa uheldigt, at Emilie ikke kunde blive; ja Børnene slap hun ikke, de maatte i alt Fald blive og lege med de andre hele Dagen og paa ingen Maade hentes før Klokkeren syv. Ja, ja da; Emilie lovede snart at se indom igen, kyssede Børnene, som lovede at være gruelig artige, og gik saa alene ned til Bryggen for selv at ro hjem.

Vejret havde forandret sig, det blæste op og saa' lidt truende ud, og da hun kom til Baaden, stod Jonas og Anders der og parlamenterede.

Jonas havde Betæneligheder ved at lade Fruen ro alene i den lille Jolle, der var saa lumske Kastevinde i Fjorden, og Fruen kunde nemt komme i Fortræd, tillod hun ikke, at han tog Aarerne.

Nej, det maatte Jonas slet ikke snakke om, hun vidste godt, at han havde Forretninger i Byen, som ikke skulde tilside-sættes for hendes Kujoneris Skyld. Hun var desuden ikke bange, hvad Fare var der ogsaa, den lille Baad var let at ro, hun skulde holde sig under Land, desuden kunde hun svømme, og med: »ellers Tak« til Mændene sprang hun i Baaden og roede ud paa Fjorden.

Jonas og Anders stod og saa' efter hende. Jonas rystede paa Hovedet. »Jeg li'er det ikke,« sagde han, »hun er s'gu ikke stiv ved Aarerne.

»Aa hvad,« sagde Anders, »vi kan da ikke true os til at hjælpe Konen, naar hun vil klare sig selv. Hun hakker lidt op og ned, men Strømmen er med, og den sætter hende sikkert nok i Møllebugten, kom nu du gamle.« Men Jonas blev ved at staa

og stirre efter Baaden, som rask gled længere og længere ud, skønt hun havde sagt, hun vilde ro langs Land. Han syntes slet ikke mere, hun brugte Aarerne, og en styg Byge kom derude, det havde aldrig sin Rigtighed.

»Tag din Aare, Anders, i Prammen,« kommanderede han pludselig, og den yngre, som var vant til at lystre den Tone, sprang ned med ham, og nu gik det nok med otte Miles Fart, raskere havde de to ikke roet.

Da Anders tog Aaren, syntes han, han saa' Damen derude gøre en voldsom Bevægelse, »hun lægger ordentlig ud nu, men nej gu' om hun ror fra os to,« sagde han tillidsfuld til Jonas, der roede, som det gjaldt Livet — men de kom dog for sent.

Derude laa Baaden med Bunden i Vejret, og Fruen fandt de først efter lang Søgen — død for længe siden.

»Hvem skulde have troet, at slige fine Fruer var saa ærgerrige, at de roede Livet af sig, før de lod sig hjælpe i et Knibetag af et Par haandfaste Karle,« sagde Anders, »for nejmænd om der er Mening i at bære sig sligt i en Nøddeskal, som jeg med mine egne Øjne saa' Fruen gøre, ret som vi lagde fra Land.«

Men Møllebækken mumlede en Mængde Indvendinger. Den forstod, hvordan det alt sammen var gaaet til, den havde jo set Baaden kæntré. Og med sit melankolske Solskinssuk forsvandt den i Søen.

KARL FØNS.

Om Græsk som det centrale Fag i vor højere Undervisning.

I Aarene 1877—80 har jeg, som det maaske vil erindres, i en Del Bladartikler og et Par selvstændige Smaaskrifter underkastet vort højere Skolevæsens Plan og Metode en udførligere Kritik, hvis Resultat var en Fordømmelse af den i 1871 indførte Tvedeling af den lærde Skole, af vor ensidig grammatiske og tilmed polyglottiske Sprogundervisning, af vor Misbrug af Romernes anden Haands og anden Rangs Literatur som den lærde Skoles Hovedfag, af vor saft- og kraftløse Historieundervisning, af vor hele upædagogiske Opfattelse af Forholdet mellem det abstrakte og det konkrete, Tanken og Anskuelsen. Hertil føjede jeg som positivt Supplement nogle (12) Reformforslag, blandt hvilke et, som jeg unægtelig ogsaa lagde særlig Vægt paa, ved sin noget dristige og paradoksale Karakter tildrog sig mere Opmærksomhed end alle de andre til sammen og gav mine pædagogiske Reformbestræbelser et Skær af upraktisk Idealisme, som ikke saa lidt har svækket deres Virkning. Jeg sigter til Forslaget om at gøre Græsk til Hovedfaget i den lærde Skole. Dette Forslag, som i den sidste Tid er blevet genoptaget om end i en modificeret Form af Hr. Cand. philol. S. L. Tuxen i hans smukt skrevne lille Bog »Om Maal og Midler for den højere Dannelse«, har jeg efter lang Overvejelse fundet det rettest at tage tilbage, og jeg ønsker gerne i det følgende kortelig at meddele, hvilke Betragtninger der have været de afgørende for mig i denne Sag, og hvorfor jeg ikke kan glæde mig ved at yngre dygtige Kræfter optage en Tanke, som jeg selv tidligere har baaret frem med levende Interesse.

Men forinden maa det være mig tilladt at fremsætte nogle korte Bemærkninger til enkelte Punkter i Hr. Tuxens Skrift, som jeg har følt mig mindre tilfredsstillet ved.

For det første maa jeg maaske have Lov til at udtale en Smule Forundring over, at Hr. Tuxen har stillet sig i det Forhold til mine Udviklinger, som han har gjort. Han har nemlig — bortset fra en Kompliment for Varme og Veltalenhed af den Art, som Modstandere saa hyppig give hinanden, inden Slaget begynder — kun udtalt sig om mine Arbejder, naar han fandt Lejlighed til at vende en polemisk Braad imod dem, og han har ikke nævnt, at alle hans afgørende Resultater, Forkasteligheden af Skolens Tvedeling, af Matematikens og Naturvidenskabernes Overherredømme i Skolen, Hævdelsen af Historiens pædagogiske Forrang, Filologiens Sammensmæltning med Historien, den græske Literaturs eminente Betydning for Undervisningen, falde sammen med mine Resultater, og, skønt Hr. Tuxen for en væsentlig Del har underbygget disse Resultater med selvstændigt Tankearbejde, forekommer det mig dog ikke ganske berettiget, at han i den Grad søger at distancere en ganske vist ubekvem Forbundsfælle, men dog en Forbundsfælle og Forgænger og betegner mig som en Mand, der har kastet sine Vaaben. Men ligefrem uforstaaeligt forekommer det mig, at Hr. Tuxen finder det naturligt, at mit Forslags Venner den Gang, da jeg gjorde mine Angreb paa vort højere Skolevæsen, lod mig kæmpe alene — »paa Grund af den stærkt subjektive Position, jeg straks fra Begyndelsen indtog«! Jeg har altid troet, at den, der havde den rene, klare Sandhed paa sin Side, til Nød kunde bjærge sig selv, men at den, der, skønt hildet i subjektive Vildfarelser, kæmper for en i det væsentlige god og sund Tanke, har et stort Krav paa, at denne Tankes Venner række ham en hjælpende Haand, navnlig ved at vise ham Grænsen mellem det holdbare og det uholdbare i hans Paa-stande.

Naar dernæst Hr. Tuxen udvikler, at Matematikken og Naturvidenskaberne ikke bør indtage den centrale Stilling i en Skole, der tilsigter at lægge Grundvolden for den bedst mulige Dannelses, saa kan jeg, som allerede anført, slutte mig til ham under Henvisning til mine tidligere Udtalelser. Men jeg maa beklage, at han underkender disse Videnskabers Betydning i en meget høj Grad. For ham er Matematikken nemlig kun en Beskæftigelse med Abstraktioner, satte af den menneskelige Tanke uden at være

Udtryk for noget som helst. Hr. Tuxen synes at overse, at de matematiske Former saa at sige føre en Dobbelttilværelse, idet de baade sættes af den menneskelige Tanke og af Naturen, og at den, der f. Eks. kender den pythagoræiske Læresætning, ikke blot kender et sindrigt Resultat af menneskeligt Snille, men et Naturforhold af den mest indgribende Betydning. Matematikens pædagogiske Værd beror derfor ingenlunde paa Bevisernes Stringens alene, heller ikke paa dens uudtømmelige Rigdom af Opgaver, der med de mindst mulige Fordringer til et ydre Apparat sætte den lærendes Tanker i levende Bevægelse, men ogsaa paa selve Systemet af de matematiske Sætninger, denne stille Skyggeverden af Skønhedens rene Elementer, denne vidunderlige Forbindelsesvej mellem Tanken og Naturen. Hr. Tuxen nærer den besynderlige Anskuelse, at Matematikens dannende Betydning kun ligger i Metodens Skarphed og Klarhed, og at, naar man har faaet Sansen for denne udviklet i den rent elementære Del af Videnskaben, saa er det for Ikke-Matematikere kun Tidsspilde at trænge længere frem, f. Eks. til den analytiske Geometri. Jeg har ved en tidligere Lejlighed netop betegnet den analytiske Geometri som det Punkt, hvortil vi burde stræbe at naa med vor matematiske Skoleundervisning, fordi der her falder et saa overraskende nyt Lys over hvad der hidtil er lært, over Algebraens og Geometriens indbyrdes Forhold, ligesom der ogsaa aabner sig et Fjærnsyn over umaadelige Vidder af Videnskabens Land; men selv den, der er blind for alt dette, og som kun ser Metode, Formalisme og ensidig Forstandskultur i den matematiske Undervisning, burde dog, synes jeg, have Øje for, at, jo længere man trænger ind i Videnskaben, desto rigere, desto mere aandsdannende blive de Opgaver, som den giver Lejlighed til at stille. Under Navnet Naturvidenskaberne sammenfattes som bekendt en stor Gruppe højst forskellige Videnskaber, hvoraf nogle, som Astronomien, grænse umiddelbart op til Matematiken og ere uopløselig forbundne med denne, medens en anden, Zoologien, grænser op til, ja griber over paa Menneskelivets Omraade. Det er næsten umuligt at tale om disse Videnskaber under ét, saa forskellige som de ere efter deres Væsen. Ikke desto mindre skærer Hr. Tuxen dem frisk væk over én Kam, betegner den Dannelses, de kunne yde, som udelukkende forstandsmæssig og formalistisk og erklærer, at enhver vidtdreven Beskæftigelse med dem er uden særlig Betydning for den almene Aandsdannelse; ti naar man blot har udviklet

den lærendes Sans for Enhed og Lovmæssighed i den materielle Tilværelse, saa er det Punkt naaet, hvor en Forøgelse af Kundskabernes Mængde ikke kan forhøje Dannelsens Grad; »det er Aanden i Naturen, Sjælen skal gribe, ikke alle de enkelte Former, hvorunder den giver sig Udtryk«. Jeg skal ikke nægte, at den Opfattelse af Naturen, som her udtaler sig, ikke blot forekommer mig flad og aandløs, men næsten bespottelig, hvad enten jeg fra mit eget Standpunkt ser paa det store, Altet gennemstrømmende Liv, der trinvis udfolder sig fra Krystallens Vækst i Klippen til den højeste menneskelige Stræben, eller jeg med Hr. Tuxen stiller mig paa de positive Religioners Standpunkt og betragter Naturen som en Guddoms Værk. I begge Tilfælde maa jeg fordre Respekt for Naturen; ti enten er den selve Verdenslivet i sin Selvudfoldnings Storhed, eller den er det alfuldkomne Væsens uforfalskede Værk og Aabenbaring. Men dette glemme de rettroende kun alt for ofte, og i deres Glemsomhed tale de som Hr. Tuxen og sige, at i Naturens Skole er ikke meget at lære, men naar vore unge Mennesker have faaet Øjet opladt for Enheden og Lovmæssigheden i Naturfænomenerne, saa er her intet væsentligt mere for dem at hente. I Modsætning til alle saadanne Forsøg paa at skaffe Historien Forrangen i Undervisningen ved at ned sætte Matematiken og Naturvidenskaberne mener jeg, at Historiens Forsvarere bør tage Position paa den vistnok uigendrivelige Sætning, at for Menneskebørn, der skulle leve i et Menneskesamfund, er Menneskets Natur og Livsforhold det nærmest liggende Dan nelsesmiddel, det, der mest alsidigt vil udvikle deres Ævner og give dem de for Livet nødvendige Kundskaber.

Den følgende Del af Hr. Tuxens Skrift gaar ud paa at vise, at Historien tagen i videste Forstand er det naturlige Central fag i en Skole for den højere Dannelse trods denne Videnskabs endnu ufærdige Tilstand og for en stor Del subjektive Karakter, og endelig beskæftiger det tredje og sidste Afsnit sig med at paa vise, at det er den græske Literatur, som blandt alle Tidens Lite raturer frembyder det bedste Grundlag for den studerende Ung doms Uddannelse, ikke saa meget paa Grund af dens Fortræffe lighed¹⁾ som paa Grund af dens Objektivitet. Denne Begrundelse

¹⁾ I sin Polemik mod mig om dette Punkt frakender Hr. Tuxen Homer gennemført Karaktertegnning. Er da ikke f. Eks. Achilleus's Karakter gennemført med det højeste Mesterskab?

synes mig at være meget uheldig, først og fremmest for Historie-skrivernes Vedkommende. Hr. Kand. Hude har allerede i sin Artikel i Morgenbladet for 18de April udhævet, at det ikke er muligt at hævde Thukydidens fuld Objektivitet, hvorfor Hr. Tuxen ogsaa synes at ville udelukke ham fra Skolen. Men med Herodots Objektivitet staar det vistnok endnu daarligere til, saafremt man da ved en Historikers Objektivitet forstaar en Forening af Ævne og Vilje hos ham til at berette den rene historiske Sandhed. Ti medens der ikke foreligger nogen Grund til at betvivle Herodots Upartiskhed og Sandhedskærlighed, saa maa man indrømme, at det Stof, som han behandlede efter at have samlet det af mangfoldige mundtlige Traditioner, var i den Grad levende og i Færd med at gaa over fra Historie til Sagn, at der vistnok uagtet al den Kritik, han anvendte paa det, er meget store Uoverensstemmelser mellem Virkeligheden og det af Herodot tegnede Billede af den. Derfor bliver hans Hæder som Historiens Fader ikke mindre. Men den, der vil finde tilnærmelsesvis objektiv historisk Sandhed, maa søge til andre, af Kritiken bedre kontrollerede Egne. Fjærne Tiders Historie-skrivere faa overhovedet let et Skin af større Objektivitet, end de virkelig besidde, fordi de ofte ere de eneste Vidner om det, de berette. Hvis Tiden havde sparet deres mindre berømte samtidige, vilde det vise sig, hvor meget der er tvivlsomt eller beror paa ensidig Opfattelse blandt det, vi nu anse for historiske Kendsgerninger. Nej, hvis nogen ønsker tilnærmelsesvis Vished i Historien, maa han netop gaa til de nyere Tider, hvor Kildernes Mængde tillader en Konfrontation af Vidnerne, og hvor talløse Breve, Memoirer og Aktstykker frembyde en Kontrol, som der i Oldtidshistorien saa at sige aldrig kan være Tale om. — Men Hr. Tuxen betragter aabenbart Digternes og Filosofernes Værker som nok saa betydningsfulde Kildeskrifter til Oplysning om det græske Folks Liv som selve Historikernes Beretninger, og efter at have dvælet ved Homers selvfor-glemmende Objektivitet og Sokrates's lige saa uselviske maieutiske Bestræbelser slaar han disse Ting sammen og paastaar, at der gennem den græske Literatur klinger en Grundtone, der kan gives saaledes: »Paa min Følelse, min Mening ligger der ingen Vægt; se, hvad jeg viser, og dan dig selv en Mening deraf; det det er den eneste Maade, hvorpaa du kan naa til Ærlighed i Følelsen, Selvstændighed i Tanken!« Ved saaledes at sokratisere den hele græske Literatur gør Hr. Tuxen den til en eneste stor

Jordemoderanstalt eller Fødselsstiftelse og har saaledes let ved at godtgøre dens enestaaende pædagogiske Betydning. Men heri ligger en stor Fejltagelse. Homer føler sig som den gudbegeistrede Sanger i Besiddelse af ubetinget Overlegenhed baade over sit Æmne og over Tilhøreren Sind; det falder ham aldrig ind, at dennes Følelse kan tage en anden Retning, end han vil give den, og netop derfor forsmaar han alle lyriske Pirringmidler og holder sig strængt indenfor sin objektive Kunstforms Grænser. Han kan i sin Selvsikkerhed ikke paa nogen Maade sammenlignes med den altid søgende, spørgende Sokrates. Det kan ikke heller nogen af de andre Digtere. Ogsaa Filosoferne ere næsten alle dogmatiske, overbeviste om at have fundet Verdensgaadens Løsning. Hr. Tuxens Formel passer saa at sige kun paa Sokrates, og selv for hans Vedkommende maa den siges at være mindre heldig udtrykt¹⁾. Men hvad bliver der da tilbage af den saa meget omtalte græske Objektivitet? En stor Respekt for Klarhed, Orden og Begrænsning, som blandt meget andet ogsaa førte til en større Fastholden af Kunstformernes naturlige Grænseskel, end man i den nyere Tid føler sig forpligtet til, og en dermed beslægtet Forkærlighed for at slaa ind paa Tankens fremfor paa Følelsens Veje, naar begge stod aabne. Deraf fulgte, at Grækenlands Forfattere vare mindre udsatte for den Sentimentalitet, hvortil adskillige selv af de bedre Forfattere fra de nyere Tider have hengivet sig; men saa laa til Gengæld Faren for utidig og løs Ræsonneren kun alt for nær for Grækerne, og det er bekendt, at denne sygelige Disposition, som Sprogene des værre ikke har betegnet med et eget Navn (ti Rationalisme tør man vel ikke kalde den), har bredt sig vidt i den græske Literatur, ligesom det dog heller ikke kan nægtes, at ogsaa Grækerne havde deres særlige Sentimentalitet i den sygelige Udartning af Venskabsfølelsen, som den efterhomeriske Literatur indeholder saa mange Vidnesbyrd om.

Efter disse Bemærkninger til Hr. Tuxens Bog skal jeg tildele mig at fremsætte de Betragtninger, som have bevæget mig til at frafalde Tanken om at gøre Græsk til det centrale Fag i vore højere Skoler. Min Hovedgrund er den, at Græsk er et aristokratisk Fag. Under de nuværende Forhold er det vistnok

¹⁾ Dens Anvendelse paa de subjektive Lyrikere som Alkaios og Sapfo vilde udelukke hele denne Digtergruppe af den græske Literatur.

kun et lille Mindretal af de bedstbegavede, der har et virkeligt Udbytte af den græske Undervisning; men selv om Skolen blev ordnet efter det af mig fremsatte Forslag, maa jeg indrømme, at maaske kun Halvdelen af Disciplene vilde blive nogenlunde hjemme i dette vanskelige Sprog. Der vilde i Klassen skabes et Aristokrati, der havde Frugt af Undervisningen, og et Proletariat, der kun høstede Anstrængelse og Forknyttelse. Dernæst vilde vi, ved at bygge vor højere Undervisning paa Græsk som Grundlag og lade Vejen til Universitetet gaa her igennem, uddybe den Kløft mellem akademisk dannede og det store Folk, som det netop maa være Opgaven at udjævne saa vidt muligt. Vor højere Skole maa tabe Karakteren af en lærd Skole; men denne Karakter bevarer den, saa længe dens Undervisning samler sig om Fag, der for den almindelige Bevidsthed staa saa afskrækkende ved deres Vanskelighed og saa fremmede for Nutidslivet og dets praktiske Krav som Latin og Græsk. Hvor meget smukt end Filologerne ville fortælle vort Folk om den græske Literaturs Primitivitet, harmoniske Udvikling og høje Blomstring, saa vil det dog have en sikker Fornemmelse af, at man maa kunne naa til det, som maa være Undervisningens rette Maal, det sande menneskelige, ad nærmere Veje og for billigere Køb. Til denne Anskuelse slutter jeg mig efter moden Overvejelse og raader til at komme Tidsaanden i Møde ved at fjerne de gamle Sprog fra vor Skoleundervisning¹⁾ og give den ledige Plads til en udvidet Undervisning i Matematik, Naturvidenskab, nyere Sprog og Historie for alle Skolens Elever.

V. PINGEL.

¹⁾ Kun af Latinen burde vel for den praktiske Nyttes Skyld Elementerne læres.

Den lærde Skoles Reform.

- S. L. Tuxen: Om Maal og Midler for den højere Dannelse. Kbhvn. 1884.
A. B. Drachmann: Anmeldelse deraf. „Morgenbladet“ 10. April 1884.
Karl Hude: Nogle Bemærkninger i Anledning af S. L. Tuxens Skrift om den lærde Skoles Reform, Mgb. 18. April.
Kr. Mikkelsen: Om den lærde Skoles Reform, Mgb. 25. April.
S. C. Larsen: Sprogundervisningen i den højere Skole, „Vor Ungdom“ 1884, April.
Theodorius: Den højere Skoles Reform, smstds.
-

Den nuværende Ordning af vort højere Skolevæsen blev allerede ved sin Fremkomst i 1871 modtaget med temmelig almindelig Mistillid. Hvis nogen deri saa utidig Ængstelse for det ny eller endog en særlig filologisk Misfornøjelse med de klassiske Sprogs Detronisering, saa har de faktiske Forhold grundig gendrevet en saadan Opfattelse. Skoleloven af 1871 har nu virket længe nok til, at man kan fælde en begrundet Dom om dens Fortrin og Mangler, og Resultatet er blevet, at vistnok alle Skolemænd, det vil altsaa sige, de Mænd, der daglig arbejde under denne Lovs Scepter, ere enige om, at den er i høj Grad uheldig, ja at denne »Reform« er noget af det værste, der overhovedet er timedes vort højere Skolevæsen. Deri ere Hr. Tuxen og alle de, der af hans Bog have følt sig foranledigede til at udtale sig om Sagen, aldeles enige. Fordi alle sagkyndige ere enige om Nødvendigheden af en Forandring, er det nu vel ikke givet, at den virkelig er nær forestaaende, især ikke med den nuværende langsomme Forretningsgang, hvis man ellers kan bruge et Udtryk, der minder om Bevægelse, om en Tilstand som vor. Men i dette Tilfælde er der dog nogen Grund til at antage, at der vil danne sig en stærk offentlig Mening om en Reforms Nødvendighed, da alle de Forældre, som have Sønner i den lærde Skole, i ualmind-

lig høj Grad ere Part i Sagen. Blandt den nuværende Ordning mange, mange Fejl er den nemlig en af de mest iøjnefaldende, at den frembringer en meget følelig Overbebyrdelse i fjærde Klasse, altsaa i den Alder, hvor den netop aandelig saa vel som legemlig virker allerskadeligst. Da man nu vel har lært, hvad der kommer ud af en overilet Reform, vilde det være meget ønskeligt, om Skolemænd i Tide vilde diskutere, i hvad Retning en mulig Ændring skal gaa; ti det er indlysende, at Skolevæsenet mindst af alt taaler hyppige indgribende Forandringer, saa den Vej, man nu, hvis der skal forandres, slaar ind paa, maa ikke ret gærne lede os ud i et nyt Uføre. Der er derfor al Grund til at være Hr. Tuxen taknemmelig for hans værdifulde Indlæg i Sagen, som allerede har fremkaldt nogen offentlig Diskussion og forhaabentlig vil fremkalde mere. Hvis disse Linjer kunde bidrage dertil, er deres Hensigt naaet.

Naar man overhovedet vil have Skoler, der ikke enten ere Elementarskoler eller rene Fagskoler — og i en overskuelig Fremtid vil man vel ikke komme bort derfra —, saa ligger deri en Anerkendelse af Begrebet almindelig Dannelse. Man gaar da ud fra, at der kan gives en Undervisning, som udvikler alle Elevers Ævner uden Hensyn til deres tilkommende Livsstilling saaledes, at de blive vel forberedte til at udfylde deres Plads i Livet og faa et Grundlag, hvorpaa de trygt kunne bygge deres personlige Udvikling. Dette kan naturligvis naas ad mange forskellige Veje, man kunde fristes til at sige, ad en hvilken som helst Vei; men det gælder for Skolen at vælge den hurtigste og sikreste; ti de unges Tid er kostbar, og kun det bedste er her godt nok. En saadan Undervisning maa foruden at meddele forskellige nødvendige positive Kundskaber have til Midtpunkt et Fag eller en Faggruppe, som er af mere teoretisk Natur, og hvis Nytte er mere indirekte, netop fordi det skal være det fælles Grundlag for alle. Den gamle Skoleordning havde i hvert Fald det Fortrin, at Undervisningens Midtpunkt var tydelig betegnet; det var de klassiske Sprog, eller rettere Latin med Græsk som Appendiks. Ved Skoleloven af 1871 har man nu paa den ene Side gjort et famlende Forsøg paa at give et nyere Sprog en mere fremtrædende Plads, hvilket ikke har baaret anden Frugt, end at der aarlig Landet over afleveres en Bunke daarlige franske Stile. Med lige saa usikker Haand har man forsøgt at drage det historiske Element i den klassiske Undervisning noget mere frem, men Forsøget er mislykkedes, som Hr. Tuxen med Rette frem-

hæver. Dermed skal det dog ikke være sagt, at det historiske Element ikke mange Steder kommer til sin Ret; men det skete ogsaa før 1871; Loven har heri næppe bevirket nogen Forandring. Paa den anden Side har Loven af 1871 med al ønskelig Klarhed opstillet de matematisk-naturvidenskabelige Fag som Bærere for en almindelig Dannelse. At nu den nuværende Ordning ogsaa paa dette Punkt er mindre heldig, indrømme vel de fleste. Men det er et stort Spørgsmaal, om det overhovedet gaar an at gøre disse Fag til Centrum i Skolen. Hr. Tuxen har, som det synes mig, klart og træffende begrundet den i og for sig ikke nye Tanke, at en saaledes anlagt Undervisning medfører den allerstørste Fare for Ensidighed og aandelig Ubevægelighed og Uimodtagelighed, den direkte Modsætning til den almindelige Dannelse, som Skolen skulde tilstræbe. Han burde maaske noget skarpere, end sket er, have betonet, at hans Bemærkninger naturligvis kun gælde Matematik og Naturvidenskab som Midtpunkt i en almindelig forberedende Undervisning for Børn og unge Mennesker. Det vilde i Virkeligheden ogsaa være en besynderlig Forberedelse til Livet at lade den unge gøre et nøje Bekendtskab med matematiske Abstraktioner, med Dyr og Planter, med det menneskelige Legeme, men ikke i tilsvarende Grad udvikle og aabne hans Sans for de aandelige Fænomener, som dog ville møde ham paa første Haand og gøre Krav paa hans Opmærksomhed i første Række baade i hans Selvudvikling og i hans Virken ud ad til i Samfundet. Ingen nægter hine Kundskabers Nødvendighed som Dannelsesmidler og Elementer i enhver Livsanskuelse; men den anden Side af Tilværelsen maa dog som i Livet saa i Skolen indtage den første Plads. Trods al Ensidighed indeholder Sokrates' Svar paa en Bebrejdelse for Mangel paa Interesse for Naturen en god Portion Sandhed endnu den Dag i Dag: »Undskyld mig, kære; jeg vil nu en Gang gjerne lære noget, og Egne og Træer pleje intet at lære mig, men vel Menneskene i Byen.« Selv om man vil nægte det aandelige Livs Selvstændighed og hævde, at Moralen kun er Fysikens eleganteste Formel, og hvad det nu alt sammen hedder, saa vil man dog vel ikke være saa doktrinair og formalistisk, at man vil lede den unge til at tilteoretisere sig en fysiologisk Opfattelse af Mennesket og Menneskelivet i Steden for at stille de Fænomener frem for hans Anskuelse, hvormed han dog i hvert Fald maa begynde, hvilken Forklaring han saa end siden naar til af dem. Der er nu vel heller ikke saa mange, som for Alvor

ville lægge Hovedvægten paa de naturvidenskabelige Fag i Skolen. De i Anledning af Hr. Tuxens Bog fremkomne Udtalelser stemme i det mindste alle deri overens med ham, at de ville gøre det historiske til Midtpunktet, og den bestaaende matematisk-naturvidenskabelige Retning turde, som Hr. Tuxen fremhæver, have givet adskillige Advarsler mod at gaa videre paa den Vej, ligesom den ogsaa synes at tabe Terræn.

Det vil vel altsaa vedblivende være i Sprog- og Historieundervisningen, at man maa søge Grundlaget for en alsidig udviklende Dannelse. Her at vende tilbage til den gamle Skoles ensidige Betonning af den rene Sprogundervisnings formelle Betydning er vel det sidste, man vil gribe til, og med Rette, skønt denne Undervisning havde sine gode Sider, og skønt man har vist lige saa stor Ensidighed ved evig og altid at dolere over dens Formalisme. Naar Hr. S. Larsen endog gaar saa vidt, at han betvivler Sprogundervisningens dannende Betydning overhovedet, synes det mig nærmest et Paradoks, ligesom hans Artikel i det hele mere udmærker sig ved den »verve«, hvormed den er skreven, end ved Klarhed og Grundighed. Den pædagogiske Betydning af Undervisningen i fremmede Sprog ligger hverken i, at disse skulde berige vort Bevidsthedsindhold med nye Begreber, eller i deres Indflydelse som Forbilleder og Mønstre, skønt jeg ikke tør benægte, at ogsaa disse Momenter spille en Rolle. Den ligger deri, at Eleven ved Omsætningen af den i det fremmede Sprog udtrykte Tanke i Modersmaalet nødes til at gøre sig denne Tanke fuldstændig klar og til at tænke over Nuancerne i de Sprogmidler, som Modersmaalet tilbyder. Derved vinder han for det første Øvelse i overhovedet skarpt at opfatte, hvad han læser, og dernæst Ævne til at opfatte Modersmaalets Ord og Vendinger i deres indbyrdes Forskellighed, noget som, da Sproget som bekendt udøver en stor Magt over Tanken, bidrager væsentlig til at styrke hans Tænkeævne og Klarhed i det hele. At en saadan Skole for Tanken er højst fornøden som Modvægt mod den ikke blot hos Skoledrenge almindelige Tilbøjelighed til i Følge Inertiens Lov at benytte de sproglige Midler, hvormed man er vokset op, med en uklar Forestilling om deres Betydning, men uden at blive sig deres hele Indhold og Rækkevidde tydelig bevidst, er lige saa indlysende, som at de gamle Sprog i denne Henseende frembyde væsentlige Fordele fremfor de nyere, fordi de i deres hele Form

ere mere afvigende fra vort Sprog; det bliver derved saa meget vanskeligere tankeløst at reproducere Indholdet af det læste.

Men, som sagt, der er sikkert ingen Fare for, at man vil vende tilbage til at gøre den blotte Sprogundervisning til Skolens Kærne, i alt Fald ikke med de gamle Sprog i første Række. Derimod er der maaske Anledning til at fremhæve, at det endnu mindre gaar an at opstille den praktiske Tilegnelse af og Færdighed i de nyere Sprog som Skolens Maal; man ser jo af og til i Aviserne Udtalelser i den Retning af Folk, som paa en Rejse til deres Ærgrelse have mærket, at deres Sprogkundskaber fra Skolen (som maaske have ligget brak siden den Tid), ikke strakte til til at forstaa og gøre sig forstaaet iblandt fremmede. Over for disse Krav kan det ikke siges for tit, at, naar de nyere Sprog ikke benyttes som Supplement til Historieundervisningen, saa kan Meningen med Beskæftigelsen med dem i Skolen kun være den, at Eleven skal bringes til at kunne læse dem med nogenlunde Sikkerhed, saa at der er aabnet ham Adgang til de fremmede Literaturer og bibragt ham Smag for det Dannelsesstof, disse indeholde. At Ævnen til at tale fremmede Tungemaal i og for sig skulde have en dannende Betydning, er en komplet Overtro. Hvor mangan udannet Handelsrejsende taler ikke med Færdighed tre—fire Sprog? Det vilde være aldeles uforsvarligt af Hensyn til de faa Procent af Eleverne, som virkelig faa Brug for at tale fremmede Sprog, at lade hele Skolen anvende en betydelig Tid — og det vil der behøves — paa denne mere mekaniske Færdighed, som desuden i fornødent Fald hurtigt erhverves af den, der har nogen Læsning i vedkommende Sprog.

Maa det saaledes siges, at Sprogundervisning for Sprogenes egen Skyld er lidet egnet til at være det centrale i den højere Skole, saa gælder det samme om en udvidet Historieundervisning i den nu brugelige Stil, d. v. s. en Udvidelse af det Lærestof, der skal tilegnes direkte gennem Lærebøger. En saadan udvidet Historieundervisning antydes navnlig af Hr. Hude med særlig Fremhævelse af den nyere Tids Historie. Han fremkommer her med den noget godtkøbs Indvending, som nu i adskillige hundrede Aar har lydt mod Filologerne, at det er besynderligt at vide Besked f. Eks. med Athens Statsret og Sokrates' Lære, men ikke kende Danmarks nuværende statsretlige Forhold og det sidste Aarhundredes literære og filosofiske Bevægelser. Det første Eksempel er noget uheldig valgt, da Disciplene i vore lærde

Skoler saa vist ikke skal tynge af deres Kendskab til Athens Statsret, medens de dog fra Historieundervisningen maa vide ganske god Besked med vore politiske Bevægelser siden 1848. Hvad det andet Eksempel angaar, kommer det da an paa, hvilken af de to Retninger man anser for den gavnligste i pædagogisk Henseende, saa at det ikke paa Forhaand kan bebrejdes Skolen, at den lægger mere Vægt paa noget gammelt end paa noget splinternyt, da der jo ikke er Tale om nogen kinesisk Udelukkelse af det ny, hvad der da for Resten er en absolut Umulighed. Naar man ser bort fra saadanne Forhold, som Hr. Hude antyder ved sit andet Eksempel, kan der dog kun være Tale om, at Eleverne paa et enkelt Punkt tilfældigt komme til at vide bedre Besked om et Forhold i Oldtiden end om det tilsvarende i Nutiden, og det er ingen stor Ulykke. Jeg anser det f. Eks. ikke for saa farligt, om Eleverne for at forståa en Skildring hos Homer maa sætte sig ind i, hvordan Odysseus' Bue saa ud, selv om de maaske ikke véd med samme Nøjagtighed, hvordan et Bagladegevær er indrettet.

Til Spørgsmaalet om, hvor vidt netop den nyeste Tids Historie er særlig egnet til at spille Hovedrollen i Skolens Historieundervisning, ville vi neden for komme tilbage. Her skal blot endnu bemærkes følgende om den udvidede Historieundervisning.

Hvis man tænker sig denne iværksat ved større Lærebøger, som vel navnlig maatte inddrage mere kulturhistorisk Stof under Undervisningen, opstaar der en betydelig Fare for forøget Hukommelsesarbejde for Eleverne, hvilket ikke kan anses for heldigt. Det vil nemlig nok vise sig, at man ikke kan undvære synderligt af det verdenshistoriske Skema, som nu meddeles, og naar det ny tilkomne virkelig skal læres og gøres til Genstand for Eksamination, vil det blive en Udenadslæren efter en hidtil ukendt Maalestok. Skal det nye Stof derimod ikke virkelig læres og memoreres, hvorledes skal man saa sikre sig, at Eleverne have nogen virkelig Forstaaelse deraf og arbejde ordentligt paa at til egne sig det? Desuden kommer denne, om jeg saa maa sige, fritstaaende Historieundervisning, i høj Grad til at lide under den Subjektivitet, som Hr. Tuxen vistnok med Rette har fremhævet som en Fare ved Historieundervisningen. Denne kan vel aldrig helt undgaas og er til en vis Grad heller ingen Skade til, saa længe Historien indtager sin nærværende Plads, og Undervisningen er i Hænderne paa en besindig Lærer. Men ganske anderledes

stiller det sig, naar Historien skal være Hovedfaget, hvorigennem Eleven modtager sin væsentlige Dannelse. Saa vil Historielæreren personlige Sympatier og Antipatier øve en uforholdsmæssig Indflydelse, direkte eller indirekte, paa de unges Opfattelse af Historiens Personer og Begivenheder og derigennem paa deres hele Dannelse. Og denne Fare bliver aabenbart saa meget desto større, jo udførligere Historien meddeles, fordi det da ikke kan undgaaes at komme ind paa Bedømmelse af de handlende Personer. Enten vil saa Eleven snakke Lærerens Dom efter — og hvis Eksaminationen skal være lige saa indgaaende som Undervisningen, maa det jo forlanges af ham, — eller ogsaa vil han lige saa ukritisk kaste sig over i en modsat Anskuelse. Endelig synes en saa omfattende Historieundervisning, som maatte forlanges af et Hovedfag, at svæve noget i Luften, naar ikke Eleven i det mindste paa et eller andet Punkt faar at se, hvorfra man nu véd alt det, han sidder og lærer, hvilke Kilder og Midler den historiske Videnskab har. Naar dette Selvsyn berøves ham, kommer han let til at forveksle Historien med sin historiske Lærebog, man betager ham Muligheden af at udvikle en sund Kritik og gør ham saaledes tilbøjelig til enten »iurare in verba magistri« eller i usund Kriticisme at kaste Vrag paa det hele; og begge Dele forhindrer virkelig Aandsfrihed¹⁾. Hvorledes det subjektive i Historieundervisningen skulde kunne afhjælpes derved, at »de store historiske Personligheder fremstilles i Forhold til deres Tid, som fremgaaede af den og benyttende den, prægede ved den og selv givende den et Præg« (Hude), er mig ikke klart. Det synes mig blot at være en Forlæggelse af det subjektive Element til et andet Omraade, Sympati og Antipati for visse Perioder af Historien i Steden for enkelte Personligheder. En Dom om det Præg, de store Mænd har givet deres Tid, vil Læreren vanskelig kunne undgaa at give; og saa ere vi lige nær.

Der er altsaa næppe noget andet Alternativ tilbage end en kombineret Sprog- og Historieundervisning, hvor Historien søger en Støtte i det ved Sprogundervisningen tilegnede Kildestof, og Sprogundervisningen ikke glemmer dette Maal over formel Aandsgymnastik. Hr. Tuxen, som klart og bestemt fremhæver dette,

¹⁾ Der er her selvfølgelig kun Tale om Eleverne i de øverste Klasser. Over for Børn har Historieundervisningen andre Formaal, som Hr. Tuxen træffende udvikler.

anbefaler saa med Varme Græsk som det ypperligste Grundlag for en saadan Undervisning, og han mødes heri med Dr. Pingels veltalende Angreb paa det bestaaende Skolevæsen for nogle Aar siden. Hvis man vil beholde de gamle Sprog ved denne sproglig-historiske Undervisning, kan der vel ikke være Tvivl om, at Græsk bør have Fortrinet. Hvilke formelle Fortrin man end vil tilskrive Latinen fremfor Græsk (de ere vist blevne meget overdrevne), saa besidder den græske Literatur, naar der er Tale om de to Sprog som Bærere af en Historieundervisning for unge Mennesker, i sin Primitivitet og i sin humane Karakter en uhyre Overlegenhed over den romerske. Hr. Drachmann bemærker meget træffende: »Romernes verdenshistoriske Størværk har kun efterladt sig forholdsvis svage Spor i den opbevarede latinske Literatur, i alt Fald for saa vidt den kan læses i Skolerne.« Den romerske Literatur, som kan forelægges Eleverne, er opstaaet, efter at Roms egentlige moralske Storhed og Kraft var kulmineret, saa at den fører os ind i Samfundstilstande og lader os stifte Bekendtskab med Personligheder, som der for største Delen ikke er meget ved. Det er nu en Gang ikke let at vække de unges Sympati eller blot Forstaaelse for den romerske Statskunst og Statsindretning; den vil snarest virke frastødende. Og selv om denne Form af politisk Dygtighed ikke laa aldeles over de unges Horisont, saa vilde Literaturen ikke give dem et eneste klart og anskueligt Billede af nogen af de virkelig store Statsmænd, som Rom har haft. Selv Cæsar, hvem vi dog kunne lære at kende gennem hans egne Skrifter, vil snarere staa for dem som en dygtig, men haard General end som overlegen Statsmand. Den græske Historie er derimod rig paa store og sympatetiske Skikkelser.

Men Angrebene paa Hr. Tuxens Forslag komme ikke fra den Kant. Man vil nok have en sproglig-historisk Undervisning, men det sproglige Element skal leveres af de nyere Sprog ¹⁾). Foruden Hr. S. Larsen har baade Hr. Mikkelsen og »Theodorus« gjort Forslag i den Retning. Jeg tror, man vilde tabe ved Byttet. For det første maa det bemærkes, at naar man med »Theodorus« vil fastholde, at Kildeskrifterne skal læses i Originalsproget, saa

¹⁾ Ved Rigsdagens Behandling af Skoleloven af 1871 fremkom den Tanke at gøre Danmarks eller Nordens Historie til Centrum med Støtte i Oldnordisk. Dette Forslag er, saa vidt vides, ikke senere genoptaget som vel er. Det vilde selvfølgelig medføre en meget stærk Ensidedighed.

er man indskrænket til Tyskland, England og Frankrig, og Antallet af Perioder, man kan vælge til en saadan Bearbejdelse i Skolen (det maa da vel være særlig betydningsfulde), bliver overmaade ringe; ti man vil være indskrænket til den nyere Tid, fordi de Fordele, man venter sig af de nyere Sprogs Indtræden i de gamles Sted, den lettere Tilegnelse og den større praktiske Nytte, i en væsentlig Grad vilde formindskes eller endog helt bortfalde, hvis man gik tilbage til de ældre Literaturperioder. »Theodorus« nævner som en brugbar Periode den franske Revolution, og det bliver omtrent den eneste. Fra Renaissancen er man udelukket ved Sproget, og allerede Reformationen vil det holde haardt at faa med. Hvis man derimod med Hr. Mikkelsen vil lade Læsning af Kildeskrifterne i Oversættelse træde til som supplerende Historieundervisningen, falder denne Vanskelighed bort; man vil kunne bevæge sig selv i fjærne Perioder og navnlig faa Oldtiden med. Dette er vel en Fordel; men paa den anden Side følger der saa meget uheldigt med denne Læsen Oversættelser, at denne Udvej synes upraktisk. En Vanskelighed gør Hr. Mikkelsen selv opmærksom paa, at Eleverne nemlig let vil komme til at gaa for hurtigt frem, saa det læste bliver ufordøjet. Om der virkelig skulde kunne raades Bod herpaa ved at lade Elevene anskaffe vedkommende Værk i Oversættelse og saa prøve hans Tilegnelse af det ved Overhøring og skriftlige Opgaver, vil jeg lade staa hen; det forekommer mig dog at være forbundet med en Del praktiske Vanskeligheder. Det vil saaledes blive en dyr Fornøjelse, hvis Eleverne skal anskaffe det lille Bibliotek af Oversættelser, som de ville kunne sluge i Løbet af 2 Aar med 8 Timer om Ugen (saa mange forlanger nemlig Hr. Mikkelsen til »Literaturkundskab« d. e. Læsning i Oversættelse, til Dels i det mindste, af de vigtigste Skrifter fra den behandlede historiske Periode). Men tror man virkelig, at normale Elever i femte og sjette Klasse (for de dovne vil det naturligvis være et velkomment Paaskud til at skubbe af sig) vil finde nogen Tilfredsstillelse i at tilbringe 8 Timer om Ugen med at læse højt for hinanden? Jeg tror, at de i Længden vilde længes efter Arbejdets Møje og den Tilfredshed, som heldigvis er dennes naturlige Ledsager, og at disse Timer vilde kede dem. Og selv om jeg skulde tage Fejl heri, vilde de saa have godt af en saadan Anvendelse af de mange Timer, uden synderlig Selvvirksomhed? Ti naar man ved, hvor vanskeligt det kan være selv for ældre at holde Tankerne saml-

ede under et Foredrag eller en almindelig Oplæsning, saa vil man ikke gøre sig Illusioner med Hensyn til den Grad af Opmærksomhed, hvormed ganske unge Mennesker ville følge disse Oplæsninger, især da de efter Hr. Mikkelsens Tanke allerede skulle begynde dermed i Mellemlklasserne, og da jo Undervisningen i Dansk medfører, at en Del Timer anvendes til Oplæsning. Og at faa Disciplene til ved deres Hjemmeforberedelse at respektere dette Fag som et virkeligt Arbejde, vil vist vise sig vanskeligt. Dertil kommer, at netop denne Undervisnings Karakter som Kildestudium gør det ønskeligt at kunne give Eleverne de originale Skrifter i Hænderne, og netop naar Læsningen af Literaturen skal tjæne til at belyse en Perodes aandelige Fysiognomi, bliver det Tab, et literært Kunstværk notorisk lider ved Oversættelse, ganske særlig føleligt. Maaske har Hr. Tuxen anslaaet dette Tab temmelig højt; men hans Modstandere tænke i hvert Fald for ringe derom ¹⁾).

Jeg tror derfor, at Fordelene ved det at støtte Historieundervisningen ved Literaturlæsning i Originalsprogene langt opveje Manglerne derved. Men saa kan jeg ikke se rettere, end at Græsk egner sig bedre end de nyere Sprog.

Man maa for det første klare sig, om den Forfatterlæsning, man vil give Historieundervisningen til Underlag, kun eller væsentlig skal omfatte historiske Kildeskrifter i snævrere Forstand, eller man vil tage dette Ord i videre Betydning. Lægger man Hovedvægten paa de egentlige historiske Kilder, kommer man i en slem Forlegenhed over for den nyere Historie, hvor Kilderne dels ere saare mangfoldige, dels af en saadan Beskaffenheden, at de ikke egne sig til Læsning i Skolen. Det er vel egentlig ogsaa Mening, at man vil føre de unge ind i en Tidsalders historiske Karakter gennem dens Hovedforfattere, selv om de ikke kunne kaldes egentlige historiske Kilder. Der er naturligvis ingen, der

¹⁾ I samme Nr. af Morgenbladet, hvori Hr. Drachmanns oven anførte Anmældelse staar, læses følgende i en Anmældelse af „Evropæiske Digte“ ved A. Ipsen: „Da Grev Stollberg havde fuldenst sin fortræffelige Oversættelse af Homer, kastede han Pennen og udrød mismodig: Læsere, lær Græsk og brænd min Oversættelse! Den samme mismodige Følelse kendes sikkerlig af enhver, der har forsøgt at overføre fremmede Mesterværker i sit eget Sprog: Oversættelse er og bliver Oversættelse.“

vil betvivle, at Göthe og Schiller ere »gode at faa Forstand af«, som »Theodorus« udtrykker sig. Men Udbyttet vil overvejende blive æstetisk. Det kulturhistoriske vil med Nødvendighed træde i Baggrunden, fordi Forskellen fra vor egen Tid ikke er iøjne-faldende nok til at opfattes klart af ganske unge Mennesker, og det samme vil være Tilfældet med saa godt som alle Perioder af den nyere Historie, hvor der kan være Tale om at læse Hovedforfatterne i Originalsproget. Men derved kommer man aldeles bort fra det, som skulde være det dannende og frigørende, at nemlig Eleven blev ført ind i en Kulturperiode med væsentlig andre Former for det ydre og det aandelige Livs Hovedfaktorer. Det forekommer mig, at endog Hr. Tuxen, der netop betoner dette Moment, er kommen noget bort fra det egentlig historiske og er i Færd med at glide over til det æstetisk-filosofiske, naar han stiller Platon og Tragikerne saa stærkt i Forgrunden og helt forbigaar Thukydid. Vel kan jeg ingenlunde give Hr. Hude Ret i, at Thukydid's Værk er Grækernes vigtigste historiske Kildeskrift og omhandler den vigtigste Periode i deres Historie; i begge Henseender, ligesom ogsaa i pædagogisk Værd, overgaas han langt af Herodot. Men alligevel kan Dele af Thukydid's Historie meget vel inddrages i Skolelekturen. Derimod tror jeg med »Theodorus«, at noget saadant som en klar Opfattelse af de græske Tragikers forskellige Ejendommeligheder ligger over de fleste Elevers Horisont, og en saadan Viden synes mig ogsaa at være af underordnet pædagogisk Betydning. Hovedvægten maa vistnok lægges paa Homer og Herodot. Af dem kan der foruden et æstetisk ventes et rigt historisk Udbytte. Til de nyere Litteraturer maa der siges at være taget tilstrækkeligt Hensyn, naar der kan aabnes de unge Adgang til med nogenlunde Lethed at læse to nyere Hovedsprog; en Del af de mest fremragende Arbejder vil man jo kunne faa gennemgaaet i Skolen og derved udvikle Elevernes æstetiske Sans. Men ved at lægge Hovedvægten paa de nyere Sprog tror jeg som sagt, at man vil give det æstetiske for stor Overvægt over det historiske.

Det maa end videre fremhæves, at ved at vælge en eller flere Perioder af den nyere Historie til udførlig Behandling, kommer man til at kaste Eleven midt ind i en historisk Udvikling, hvis Forudsætninger han ikke kender saa nøje. Derimod er den græske Aandsudvikling væsentlig primitiv, idet de Impulser, den har modtaget ude fra, alle ere blevne selvstændigt og ejendommeligt ud-

viklede. Den græske Literatur er saa bleven Udgangspunktet, først for den latinske og dernæst, direkte og indirekte, for det hele senere Aandsliv. Det synes derfor naturligt at begynde med Begyndelsen, at stille det græske Kulturliv frem for Eleven i større Omfang, for saa gennem den direkte Historieundervisning at give ham en Oversigt over de Bevægelser, der have ført os fra dette Grundlag til det Punkt, hvor vi nu ere. At det græske Kulturliv skulde være saa fremmedartet, at Eleven slet ikke skulde kunne faa Øje paa det fælles deri, forekommer mig at være en urimelig Paastand. Med noget større Ret kunde denne Indvendning gøres gældende over for Romernes Literatur. Men er der noget, der udmærker den græske, da er det netop dens universelle Karakter og den sunde Realisme og plastiske Anskuelighed, hvormed den skildrer virkelige Menneskers virkelige Følelser, Tanker og Handlinger saaledes, at ethvert Menneske genkender noget af sig selv deri og forstaar de Skikkelser, han møder dér. Det »Museum«, som »Theodorus« finder fornødent for at indvi de unge i græsk Kulturliv, kan sikkerlig indskrænkes til Lommeformat. Ved Hjælp af nogle Billeder vil man kunne oplyse de væsentlige Punkter af det ydre Liv, og der vil dertil ikke en Gang behøves saa megen Tid, som Hr. Tuxen ansætter dertil (1 Time om Ugen); ja efter min Mening vilde det ikke en Gang være heldigt, om disse saakaldte »Privatantikviteter« afløste sig fra Forfatterlæsningen som et særligt Fag.

Det maa heller ikke overses, at et grundigt Studium af den nyere Historie fører ind paa den nyere Politikks vildsomme Veje, og for politiske Kombinationer og blot og bar politisk Storhed har den unge ikke megen Sans og Interesse. Man vil i Reglen ikke kunde faa ham bibragt nogen virkelig umiddelbar Forstaaelse af en snild Statsmand eller af en klog politisk Forholdsregel; og hans Refleksion er ikke udviklet nok til, at han kan finde sig til Rette i det forviklede Maskineri. Oldtidens, og da navnlig Grækenlands, Historie vil være forstaaeligere og overskueligere for ham, fordi det hele politiske Liv saa vel ind ad til som ud ad til er simplere og ikke sammensat af saa mange Faktorer, og fordi de store Personligheders Betydning er mere iøjnefaldende og ikke kræver nogen stor Refleksion for at fattes.

Det skal naturligvis ikke nægtes, at der er Partier af den nyere Historie, der vilde kunne fængsle Disciplene i højeste Grad; jeg tvivler saaledes ikke paa, at »deres Øjne vilde funkle«, naar

den franske Revolutions Aand slog dem i Møde fra Tidens egne Skrifter, for at nævne det af »Theodorus« valgte Eksempel, eller naar de i Enkelthederne fulgte Napoleon paa hans Felttog. Men jeg er lidt bange for denne Ild; de store Bevægelser i den nyere Tid ere os i deres Virkninger saa nær, at man maa være forsigtig for ikke at lede Døgnets tilfældige Strømninger i den ene eller den anden Retning ind i Undervisningen; de kan gøre Fortræd nok endda. I denne Forbindelse kan det ogsaa nævnes, at det ene naturlige dog vilde være at gøre Tysk til Hovedsproget; men det turde næppe være heldigt at basere hele vor Skoleundervisning paa tysk Literatur og Kulturliv og germanisere Ungdommen saa grundig. Fransk som Hovedsprog vilde paa Grund af den franske Aands blændende Egenskaber medføre en stærk Fare for blind Beundring; at lade Eleverne fordybe sig særlig deri vilde skaffe os en Hoben Jean de Francer og megen Unatur.

Selv om de moderne Literaturer paa mange enkelte Punkter kan tage det op med den græske, saa er der næppe nogen, der forener saa mange Fordele paa én Gang. Rent bortset fra, at Sprogets fremmede Karakter sikrer mod overfladisk Tilegnelse, saa besidder den græske Literatur Værker, hvis høje æstetiske Rang ingen bestrider; de fører os lige ind i en sund og oprindelig Kultur, hvorpaa vor egen hviler: — hvor gives der noget Værk, der i denne Henseende kan maale sig med Homers Digte, denne store Billedbog, hvor alle Livets Sider træde os anskueligt i Møde? — de give os en paalidelig Beretning om vigtige historiske Begivenheder og store Mænd, hos Herodot med naiv Bredder, men dog med genialt Blik for det væsentlige, med ærlig Stræben efter Sandhed og med Følelse for og Forstaaelse af alt, hvad der er ædelt og stort, hos Ven som hos Fjende, hos Thukydid med større og modnere Kunst, der forstaaer at male gribende Scener, saa meget mere gribende, som Fortælleren paa græsk Vis holder alle personlige Meningsudbrud tilbage; de give os et med Kærlighed og med kunstnerisk Haand udført Billede af en af de mærkeligste og ædleste Mænd, der nogen Sinde har levet; der er ikke mange Bøger, der ere en saa sund og velgørende Kost som Platons Apologi. Og alt dette gives i en skøn og ædel Form, med et saadant Liv og en saadan Anskuelighed, at det ganske umiddelbart maa virke paa ethvert uforkvaklet Sind; Indholdet ligger ikke over de unges Fatteævne; det udvikler ligelig alle deres Sjælsævner, hidser ikke deres Indbildningskraft og frem-

kalder ingen Affektation. En saadan Literatur er som skabt til at være Centrum i den højere Undervisning.

Hvorfor vil man da ikke have den? Den er for vanskelig tilgængelig, siger man; der gaar for megen Tid til de sproglige Forstudier. »Theodorus« vil ikke tro paa Hr. Tuxens Forsikring om det modsatte, fordi Hr. Tuxen er Fagmand; saa vil han vel heller ikke tro paa min. Men det skal dog ikke afholde mig fra at udtale som min Overbevisning, at, naar man resolut anvender som nu 5 Timer om Ugen i to Aar væsentlig paa en nøjagtig Tilegnelse af Formlære og Gloser, saa vil Læsningen af Homer og Herodot falde temmelig let, og derfra vil man saa efterhaanden kunne gaa videre. Med et noget forøget Timetal i de to sidste Aar ville Eleverne kunne læse baade saa meget og med saa stor Lethed, at de faa det fulde historiske og æstetiske Udbytte deraf. Derved vokser Sandsynligheden for, at de ogsaa efter Skolegangens Ophør ville vedblive at sysle med græsk Literatur, som det f. Eks. skal være ret almindeligt i England; men selv om de ikke gøre det, er den Tid, de anvendte derpaa i Skolen, ikke spildt; Arbejdet vil have sat sin Frugt i en klarere Forstaaelse af Historien, en sundere æstetisk Smag og et mere aabent og alsidigt Blik for Menneskelivet. Og kan dette opnaas, kan Græsk ikke siges at være et upraktisk Fag eller at læres blot for Skolens Skyld. Hvor mange Skolefag blive vel overhovedet direkte fortsatte senere i Livet, naar de ikke netop ere vedkommendes Studium? Hvem kalder Matematikundervisningen ufrugtbar, uagtet næppe mange Ikke-Matematikere i deres senere Liv aabne en matematisk Bog eller løse en Opgave? Man maa huske paa, at Græskens Stilling er væsentlig forskellig fra de nyere Sprogs. Maalet for Undervisningen i disse er at give den unge Adgang til Literaturen; naar han saa ikke benytter denne Adgang, saa har Undervisningen til Dels forfejlet sit Maal. Ved Græsk derimod, som jo skulde være Skolens Centrum, falder Accenten i langt højere Grad paa, hvad der læses i selve Skolen. Naar man siger, at Tidsaanden bærer henimod Fjærnelsen af Græsk, er det vistnok kun halvt sandt. I Tyskland har der vel hævet sig mange Røster herfor; men dels ere de fleste Skolemænd for Bibeholdelsen, dels have de klassiske Studier i Tyskland altid spillet en altfor fremtrædende Rolle i Skolen, saa at en Reaktion er saare forklarlig. I England og Frankrig indtager Græsk ubestridt en ikke ringe Plads i Undervisningen, om end det, som »Theodorus« siger om

Udvidelsen af Græskundervisningen i Frankrig, er urigtigt. Overhovedet var det vist meget ønskeligt, om man, som »Theodoros« foreslaar, inden man skrider til en Omordning af vort Skolevæsen, vilde sende nogle Skolemænd ud »paa en Opdagelsesrejse i Udlandet«.

Medens jeg saaledes i Hovedtanken er ganske enig med Hr. Tuxen, kan jeg ikke ganske tiltræde den Skoleplan, han tager Ordet for. Uden at gaa i det enkelte skal jeg tillade mig at antyde, hvorledes jeg tænker mig det her udviklede praktisk iværksat. Først maatte naturligvis Tvedelingen falde. At ophøre med Latin ved fjærde Klasse er vist umuligt, naar man virkelig vil opnaa, at Eleverne kunne læse dette Sprog, og det maa Universitetet forudsætte. Det vilde nok vise sig uøkonomisk at erstatte Skolens Latinundervisning med et Kursus ved Universitetet. Man vilde imidlertid kunne indskrænke Timeantallet i Latin, navnlig i de 2 sidste Aar. Hvad der vilde tabes derved i Færdighed vilde rigelig kunde indvindes, hvis man forlagde Prøven i latinsk Stil fra fjærde Klasse, hvor den nu trykker saa haardt og egentlig spolerer hele Latinundervisningen, til Afgangseksamen. Stilen behøvede ikke at være sværere end nu ved fjærde Klasses Eksamen; den vilde saa ikke skaffe de flittige Elever synderlig forøget Arbejde, da den vilde falde af som en Frugt af samvittighedsfuld Læsning af Forfatterne; derimod vilde den give de to sidste Aars Forfatterlæsning en Afstiver, hvoraf enhver Latinlærer vistnok vil have følt Savnet. Naar man vil beholde Latinen som nødvendig for senere Studier, som Middel til Indøvelse af de grammatiske Begreber og som Støtte for Fransk, maa man virkelig aflægge den taabelige Rædsel for latinsk Stil. Den har nu bødet haardt nok for gamle Synder. Versionen kunde saa til Gengæld falde bort. Naar man lod Latinen beholde sit nuværende Timetal i Mellemlasserne, vilde man med 4 Timer ugentlig i de to sidste Aar nok kunde drive det saa vidt, at Eleverne kunde faa læst tilstrækkelig Prosa til at kunne ekstemperere i en let Forfatter til Eksamen; anden Prøve i latinsk Prosa vilde ikke behøves, da jo Formaalet kun er at skaffe Eleverne Færdighed i at læse Sproget. Man vilde derved spare Tid og undgaa den trættende Repetition. Derimod vilde jeg anse det for ønskeligt, om der ved Siden heraf læstes og ved Eksamen prøvedes i et mindre Udvalg af Horats, især Brevene, som virkelig indeholde meget Dannelsesstof og interessere Elever i den Alder, samt muligvis en Komædie, for paa en underholdende og let Maade at

gøre de unge bekendte med det græske Privatliv, som ingen gengiver troere end Terents i hans Oversættelser af græske Lystspil. Det vilde ogsaa være nødvendigt at føre Matematiken igennem lige til Afgangseksamen. Naar man nøjedes med det Pensum, der nu opgives til fjerde Klasses Eksamen, med Tillæg af noget Trigonometri og Stereometri, der nu til Dels maa drages ind under Fysik og Astronomi, vilde man med et ringe ugentligt Timetal kunne opnaa langt bedre Resultater end nu, hvor Matematiken slippes just paa det Punkt, hvor Vanskelighederne ere overvundne og Udbyttet og Fornøjelsen derved skulde begynde. De nødvendige Timer i femte og sjette Klasse kunde tages fra Oldnordisk, som vel de fleste ønske bort, da det Udbytte, der vindes, ikke er stort, medens det Arbejde, der fordres for i den Alder at lære den vanskelige oldnordiske Formlære, er meget betydeligt. Maaske kunde ogsaa Fransk undvære 1 á 2 Timer, naar man afskaffede den unyttige franske Stil. Omvendt vilde Matematiken i Mellemlasserne kunne afgive nogle Timer til nyere Sprog og Græsk. Af de nyere Sprog burde Tysk være Hovedsproget, især i de to sidste Aar; det er usømmeligt, saa lidet mange Studenter nu kende til dette Sprog, der dog er vort naturlige Forbindelsesled med de store evropæiske Kulturstrømninger. Engelsk kunde man rolig lade være et frivilligt Fag som før 1871; enhver, der har læst Latin, Tysk og Fransk, vil med stor Lethed selv kunne lære at læse nyere Engelsk. De 3—4 Timer, som Latin kunde afse i femte og sjette Klasse, skulde saa anvendes paa Græsk, som derved i de to sidste Aar fik 8—9 Timer om Ugen. Naar man saa paa Græsken anvendte den udmærkede Tanke som er virkeliggjort for Latinen ved kgl. Anordn. af 16. Juni 1882, at ikke alt, hvad der er læst i Skolen, behøver at opgives til Eksamen, saa vilde man med dette Timetal kunne gøre Græsk til Kærnen i den højere Skoledannelse, om man end ikke kunde læse saa meget, som Hr. Tuxen fordrer¹⁾. Men naar der blev læst meget af Homer og Herodot, vilde man, som det oven for blev antydnet, kunne slaa af paa Platon og især paa Tragikerne; 1 Tragedie vilde efter min Mening være nok. Og af Platon er

¹⁾ Hr. Tuxen fordrer 13—14 Timer om Ugen for Græsk (altsaa over 2 Timer om Dagen), men 1 skal anvendes til Privatantikviteter, 1 til Repetition af Formlære og Syntaks. Ingen af Delene synes mig at behøve særlige Timer.

der ikke saa overordentlig meget, som egner sig for Skolen, navnlig ikke af de større Dialoger; men noget mere end Apologien og Kriton, som nu sædvanlig læses, vilde man dog kunne faa med. Med Xenofon¹⁾ skulde man helst være færdig i Mellemklasserne; derimod kunde der nok blive Tid til i de to sidste Aar at læse lidt af Thukydid, Demosthenes eller Lysias, samt den lyriske Poesi (dog næppe Pindar). — At gaa nærmere ind paa Enkeltheder vilde her ikke være paa sin Plads. Det har blot været min Hensigt om muligt at bidrage en lille Smule til at vække Interesse for Sagen. Jeg vil slutte med det Ønske, at man vil betænke sig vel, inden man bortkaster et saa ypperligt Dannelsesmiddel som de klassiske Sprog for at gaa i Spidsen med noget ganske uprøvet.

¹⁾ Hr. S. Larsen har gjort et livligt Indhug paa Xenophon; han har Ret i meget, men sikkert ikke i, at Anabasis ikke skulde egne sig som Begynderlæsning; netop al den „ligegyldige“ Detail, Hr. Larsen klager over, morer Disciplene meget i den Alder. At læse Memorabilia og Kyrupædien i Sammenhæng falder vel ingen paa; jeg ved af Erfaring, at der af begge kan gøres et Udvalg, som tilfredsstiller alle billige Krav. Hellenika læses vist næsten aldrig i vore Skoler, saa Hr. Larsen kunde for saa vidt have sparet sit Angreb paa den; men selv af den kunde der vistnok gøres et brugbart Udvalg.

4. Maj 1884.

J. L. HEIBERG.

Tre Sonetter.

1. ¹⁾

Den sidste af de store, hvide Svaner
er fløjet bort til Svaners Fædreland,
og Skumringssløret sænker sig om Strand,
mens Folket samler sig om nye Faner.

Dog vil den sidste, røde Aftenbrand
endnu en Stund belyse vore Baner,
mens kæmpestort, lig trodsige Titaner
de faldnes Skygger staa mod Himlens Rand.

Men, naar igen vi staa for Dagens Dør,
skal alt da være gemt bag Nattens Slør,
ja som et Blad af Livets Bog udrevet?

Nej, hver en nordisk, høstmild Aftenstund
skal disse Skygger ses paa gylden Grund
og raabe til os: Ogsaa vi har levet!

2.

Et bronzefarvet Løv af Solen spættet,
en Stilhed som paa Bunden af en Sø.
I slig en Stilhed var det sødt at dø,
af Somrens Solskin og dens Glæde mættet.

¹⁾ Pal. Müller. † 27. Decbr. 1876.

At hvile ud af Dagens Vandring trættet,
 hvor Skovens Fyrster deres Kroner strø,
 hvor end det vifter med en Duft af Hø,
 hvor intet, intet standser Aandedrættet.

Hvor ingen vildsom Larm din Tanke spreder,
 hvor kun en sagte Susen Øret naar,
 hvor alting lyttende og festligt staar.

Ja, her hvor alt om Søvnens Stilhed freder,
 at slumre ind i Drøm om kendte Steder
 og drømme rolig fort et Tusend Aar.

3.

Der er en Flok, som Sangen ej kan naa
 for dette høje Bulder fra Fabriken,
 En Flok, hvis Haab er vendt mod Politiken
 og disse fagre Løfter til »de smaa«.

Aarhundreds Uret maa den slæbe paa,
 Stedbørn af Lykken, der lod dem i Stikken
 for selv at attachere sig hos Klikken,
 hos dem, der høste, hvor de ikke saa'.

Lad Tæpper være dæmpede og bløde,
 at ingen Lyd fra Gaden skal os naa'.
 Lad Vinen duftende i Glasset gløde!

Dog tror jeg, dersom Verden den skal staa,
 er det paa Tide nu at tænke paa,
 hvordan vi kan paa Lykkens Uret bøde.

ALFRED IPSEN.

Foraarshilsen.

Bryd frem, o Foraar, af hver en Knop,
af snævre Lukker og mørke Gemmer,
slaa alle Døre og Ruder op
med Klang af tusende Stemmer.
Spring ud af Vinterens trange Hi
til Melodien af brudte Lænker,
hvor Vinden vifter ad Vaarens Sti.
Spring ud, før nogen det tænker!

Saa kom med Kundskabens gyldne Skat,
I Sædemænd fra de høje Sale,
strø ud i Landet ved Dag og ved Nat,
og tilsaa Bakker og Dale.
For længe Visdommens Venner sad
i fornemt Stænge bag stolte Mure,
og Almuesmanden var stolt og glad
for et fattigt Frø i sin Fure.

Det gaar ej længer! Det gælder ej
med denne Visdom bag lukte Døre,
her ud paa Livets den alfar' Vej,
og tal, hvad Folket maa høre!
Her frem med Tænkernes gyldne Fund,
her er en Hunger, som snart maa stilles,
og falder noget paa stenet Grund,
skal dog ej Udsæden spildes!

Det gaar ej længer! Det gælder ej
med denne Visdom i Bur og Celle,
her ud paa Livets den alfar' Vej,
og da skal Visdommen gælde.
Strø ud blandt Folkets forsømte Børn,
strø ud en Sæd, der kan Hadet hindre,
og falder noget blandt Stub og Tjørn,
saa bliver Høsten ej mindre!

Bryd frem, o Foraar, af hver en Knop,
af snævre Lukker og trange Gemmer,
slaa alle Døre og Ruder op
med Klang af tusende Stemmer.
Spring ud af Vinterens trange Hi
til Melodien af brudte Lænker,
hvor Vinden vifter ad Vaarens Sti.
Spring ud, før nogen det tænker!

ALFRED IPSEN.

Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede.

Den franske Literatur i det 18de Aarhundrede — det Aarhundrede, som Franskændene ynde at kalde det filosofiske — har som bekendt ikke sin Styrke i Indholdets Originalitet. Som den nyere Filosofi i Slutningen af det 16de Aarhundrede fødes i England med Baco, saaledes er det den engelske Filosofi og Naturvidenskab i Slutningen af det 17de Aarhundrede, især Locke og Newton, der danner Grundlaget for de franske Filosofers Bestræbelser. Det er fra den engelske Naturfilosofis Rustkammer at de franske Skribenter hente de Vaaben, hvormed den filosofiske Turnering i det 18de Aarhundrede udkæmpes. De have skaffet de nye Ideer en Udbredelse, som de næppe kunde have faaet ved egen Hjælp, men de have kun føjet lidet eller intet til af deres eget.

Det er Maupertuis, der første Gang (1732) indfører Newtons Teorier i den franske Literatur ved sine Skrifter (»Om Lovene for Tiltrækningen«, »Forsøg paa en Kosmologi« o. a.). Men det var forbeholdt en større Aand at skaffe disse Ideer Udbredelse i videre Kredse.

Voltaire opholdt sig, efter at han var kommen ud af Bastillen, i to Aar, fra 1726—28, i London. Han studerede her det samtidige engelske Teater og tillige Newtons Filosofi, af hvilken han modtog et dybt Indtryk. Newton døde 1727. Han blev begravet med næsten fyrstelig Pragt, »som en Konge« siger Vol-

taire¹⁾, »der havde gjort vel imod sine Undersaatte«. Han laa paa Paradesæng og blev bisat i Westminster; hans Kiste blev baaren af seks Grever og Hertuger og fulgt af en umaadelig Skare, hvoriblandt alle Englands fremragende Mænd, som Kantsleren og Ministrene. »Voltaire blev uden Tvivl slaaet af dette glimrende Skuespil og denne Apoteose af en Mand, der kun havde været stor i Videnskaberne, denne Hyldest, som et oplyst Folks Fornuft ydede Geniet«²⁾).

Han forfattede da de berømte »Lettres philosophiques« (om Newton og Descartes, Attraktionens Historie, Newtons Optik o. a.), i hvilke han kort og populært fremstillede Newtons Resultater. En udførligere Fremstilling gav han senere i »Elémens de la philosophie de Newton«. I den versificerede Dedikation (til Mad. de Châtelet), der indleder Bogen, viser det sig straks, at hvad Voltaire lægger Vægten paa er ikke saa meget den egentlig videnskabelige, den blot fysiske og astronomiske Betydning af Newtons Opdagelser, men mere, hvad man — sit *venia verbo* — kunde kalde den moralske Side deraf, deres Betydning for den almindelige Livs- og Verdensopfattelse. Hvad det derfor først og fremmest kommer ham an paa, er at fremstille dem, at skaffe dem Udbredelse og Anerkendelse. »Newton har opdaget Sandheden, men han har søgt og stillet den i en Afgrund; man maa stige ned og bringe den frem for Dagens Lys«³⁾).

Den Metode, Voltaire bruger hertil, som overhovedet til Fremstillingen af alle de videnskabelige og filosofiske Idéer, for hvilke han gør sig til Talsmand, er da heller ikke den kritiske, der omhyggelig prøver og vejer hvad og hvor meget der ligger i hver enkelt Teori, inden den godkendes. Det er heller ikke altid Historikerens, der forholder sig blot refererende, blot fremstillende til sit Stof. Det er Apostelens, der, greben af den nye Tids Aand, taler dens Tungemaal. Det er Skribentens, der anvender mindst lige saa megen Omhu paa at udforme sin Stil og afrunde sine Fraser, som paa Udviklingen af Idéerne. Det er den fine Mands, Verdensmandens, der skriver for Hoffet, for Adelen, for Salonerne, for Damerne, for hele det gode Selskab, der vil belæres uden at trættes, forstaa uden at arbejde. »Voltaire omsætter i smaa por-

¹⁾ Lettres sur Descartes & Newton. (skrevet 1728.)

²⁾ Villemain: Tableau de la littérature au 18ième siècle, I, 7.

³⁾ Voltaire: Elém de la phil. de Newton, av.-pr.

tative Fraser de største Opdagelser og Hypoteser, Descartes', Malebranches', Leibnitz's, Lockes og Newtons Teorier, Oldtidens og den nyere Tids forskellige Religioner, alle de kendte Systemer i Fysik, Fysiologi, Geologi, Etik, Jura, politisk Økonomi, kort sagt enhver Art Kundskab, som den menneskelige Aand i det 18de Aarhundrede havde erhvervet sig«. ¹⁾)

Hvad der særlig gælder om Voltaire, gælder mere eller mindre alle fremragende Skribenter af den filosofiske Skole. Diderot, Holbach, Helvétius, Grimm, Condorcet etc. have alle Naturfilosofien — der endnu for det meste var en Blanding af eksakt fagvidenskabelig Forskning og metafysisk Spekulation — til Forudsætning, og dem alle er det mindre om at gøre at fortsætte den videnskabelige Undersøgelse end at udbrede dens Resultater og drage dens videst mulige Konsekvenser.

Mægtig er da ogsaa den Indflydelse, der gennem Naturvidenskaben udøves paa den almindelige Tankegang. Astronomiens nye Lærdomme og senere de geologiske Hypoteser fører til en sandere Opfattelse af Menneskets Stilling i Universet. Betragtningen af Naturlovenes Evighed og Uforanderlighed, der vel var det egentlige Kærnepunkt i den newtonske Teori, fører ved at overføres paa Aandsvidenskaberne til historisk Kritik og Analyse. Naar Naturens Love ere universelle og uforanderlige, ligger det nær at slutte, at ogsaa i Menneskelivet alt gaar sin naturlige Gang, behersket af Love, der ikke kunne forstyrres af nogen uden fra kommende, vilkaarlig Indgriben. Og selve Naturvidenskabens Princip: at henføre det ubekendte til det bekendte, at søge naturlige Aarsager til ethvert Fænomen overføres paa alle Omraader, der ere tilgængelige for menneskelig Tænkning: metafysiske, religiøse, politiske, økonomiske Spørgsmaal behandles derefter. Saaledes bliver da Naturopfattelsen Udgangspunktet, den egentlige primus motor til den hele Bevægelse.

Det er da ogsaa langt fra, at denne i Udviklingens Løb fornægter sin Oprindelse. Skønt alle de mere bekendte blandt Filosoferne, alle de egentlige Ledere af Bevægelsen med Undtagelse af d'Alembert og maaske Buffon vare og bleve Dilettanter paa Fagvidenskabernes Omraade — som de med Undtagelse af Condillac, der heller ikke tog synderlig Del i Bevægelsen, i Grunden

¹⁾ Taine: L'ancien régime. Livre IV, Chap. I, 4.

ogsaa vare det i Filosofien — saa have de dog alle i forskellig Grad syslet med naturvidenskabelige Problemer og Eksperimenter. »Voltaire nøjes ikke med at fremsætte Newtons Optik og Filosofi; han beregner, han iagttager, han eksperimenterer selv. Han indsender Afhandlinger til Videnskabernes Akademi; han har i sit Laboratorium i Cirey alle de da kendte fysiske og kemiske Apparater¹⁾« med hvilke han selv eksperimenterer. Han er endog lige ved at anticipere Iltens Opdagelse og Forbrændingsteorien (sé neden for), idet han erklærer, at Vægtforøgelsen ved Metallernes Forkalkning hidrører fra Luften, der ikke er et Element, men en Blanding af Dampe.²⁾ Og ligesaa med de andre. Montesquieu f. Eks. dissekerer Frøer og offentliggør Undersøgelser af Planter og Insekter. Diderot har sat sig ind i alle Grene af Naturvidenskaben lige indtil de tekniske og industrielle Fremgangsmaader. D'Alembert og Buffon have skabt sig et Navn som Videnskabsmænd. Selv den ulærde Rousseau studerer og botaniserer og bringer ved sine Naturbeskrivelser Botaniken paa Mode.

Ti det er det næste Træk: Videnskaben, især Naturvidenskaben, bliver en Modesag for den fornemme Verden, en Slags adelig Sport. »Filosofien«, det vilde den Gang sige alle mulige Spørgsmaal behandlede paa en vis abstrakt-ræsonnerende Manér, beherskede Salonlivet, som den beherskede Literaturen, som den til Slutning beherskede det hele Samfund. Der fordredes den Gang ikke saa synderlig meget til at gælde for Filosof. En samtidig engelsk iagttager³⁾ siger herom: »Ved De, hvad Filosoferne ere og hvad Ordet betyder her? For det første indbefatter det næsten alle Mennesker; dernæst [?] betegner det de Folk, som erklærer sig for at være Fjender af Papismen.« Der var imidlertid en anden Ting, der i Tidens Øjne gjaldt for et endnu vederhæftigere Kriterium paa en Filosof: at sysle med Naturvidenskaberne. Selv Kvinderne faa Smag derpaa. Fornemme Damer læser — eller køber i det mindste — Lærebøger i Fysik og Kemi, høre mineralogiske og botaniske Forelæsninger, overvære Eksperimenter etc., ja, det fortælles endog, at nogle selv have haand-

¹⁾ Taine: L'ancien régime. Livre III, Chap. I. 2.

²⁾ Sé: Du Bois-Reymond: Voltaire in seiner Bezieh. zur Naturwiss. Berlin 1868.

³⁾ Horace Walpole: Letters and correspondance, et af Taine.

teret Dissektionskniven. — Saaledes bliver Naturvidenskaben under Filosofiens Ægide indført i den almindelige Bevidsthed.

Men selv Førerne kom som sagt ikke ud over Amatørstandpunktet. Da Buffon f. Eks. havde forklaret Forekomsten af Muslingskaller paa Toppen af Alperne ved at antage dem for Lævninger af tidligere Tiders Oversvømmelser, mener Voltaire at have gendrevet dette ved at bemærke, at det fuldstændig strider mod Tyngdekraftens og Hydrostatikens Love, at Havet skulde have bedækket de højeste Bjerge. — Og det forstaar sig, at alle de fine Herrer og Damer, der studerede og eksperimenterede og dissekerede i ikke mindre Grad vare Dilettanter. Der danner sig overalt i Maaden at arbejde videnskabeligt, som i Maaden at ræsonnere filosofisk paa en Overfladiskhed, der hænger sammen med Oplysningens Art i det hele taget. Denne Oplysning, der var mere bred end dyb, mere klar end skarp, mere vittig end overlegen, mere fremstillende og udbredende end frembringende og undersøgende, — der i Filosofien nærmere søger en Tankeleg, en Øvelse for Ævnen til at opfatte og genfremstille end egentlig videnskabelig Sandhed, i Politiken nærmere en aandrig Adspredelse end en Løsning af virkelige, praktiske Opgaver, søger paa samme Maade i Videnskaben mere det interessante, kuriøse, vidunderlige end det sande eller dog Midlet til Sandhedens Erkendelse. Selv de, der hovedsagelig kun ere Videnskabsdyrkere, ere smittede af denne Aand; f. Eks. den gamle Fontenelle, Veteranen fra det 17de Aarhundrede, Racines og Molières samtidige, der i 40 Aar var Sekretær ved Videnskabernes Akademi og som saadan skrev en Uendelighed af Analyser over indleverede Arbejder og Lovtaler over Medlemmerne. »Han tog i Videnskaberne en Smule af alt, med Maadehold og Lethed. Han samlede af alle Naturvidenskaber nøjagtige lagttagelser, som han gengav med Ynde¹⁾« [!]. — Man valgte med Forkærlighed Æmner, der tiltalte alene ved Navnet eller ved det snurrige, der derved kom frem. Saaledes skriver f. Eks. Mairon, Fontenelles Efterfølger, om »Nordlysets Historie«, Maupertuis om »Den hvide Neger« (de saakaldte Albinos).

Karakteristisk er det da ogsaa, at der samtidig med den overfladiske Interesse for Videnskaben og dens Dyrkere gennem hele Aarhundredet gaar et Træk af Foragt for Lærdom og Fag-

¹⁾ Villedmain: Tableau de la litt. de 18ième siècle. I, 13.

kundskab. At være lærd var intet, naar man ikke tillige var populær Skribent og Filosof. Dette Træk, der er dybt grundet i den klassiske franske Aand og endnu i vor Tid hyppig kommer frem, viser sig allerede hos tidligere Skribenter. Molière f. Eks. spotter (ligesom Holberg hos os) over Pedanternes rustne Lærdom og priser den naturlige sunde Fornuft¹⁾. I det 18de Aarhundrede er dette staaende. »Dommen over Sandheden og Smagen tilhører ikke længere den lærde men Verdensmanden. — — — I det 18de Aarhundrede er hans Avtoritet suveræn²⁾. Det udvalgte Selskab, der fyldte Salonerne, dannede for literære og videnskabelige Bestræbelser en Domstol, fra hvilken der ikke gaves Appel. Det skænkede sin Beundring og anvendte sin Indflydelse til Fordel for dem, der skrev og talte for det i det Sprog, det forstod, i den Aand, det forlangte. Og omvendt: enhver, der ikke underordnede sig dette Tribunal, enhver, der ikke slog ind paa den almindelige Alfarvej til Berømmelse, forblev ukendt og upaaagtet. Selv saa udmærkede Videnskabsmænd som d'Alembert og Lalande vare mere bekendte for deres lidet værdifulde filosofiske Bestræbelser end for deres ulige større Fortjenester af Mekaniken og Astronomien. — Af og til kan det latterlige Skær, hvori de, der kun gave sig af med Fagvidenskaberne, ofte stod, komme temmelig grelt frem. »I 1789, har Abbed Maury fortalt, var »Académie française« det eneste, der var ansét i Frankrig, det eneste, der virkelig gav en Stilling. Videnskabernes Akademi betød intet i den almindelige Mening, heller ikke »Académie des inscriptions«. D'Alembert generede sig over, at han var Medlem af Videnskabernes Akademi. En Matematiker, en Kemiker etc. blive kun hørte af en lille Haandfuld Folk. Literatoren, Taleren henvender sig til Universet. I »Académie française« betragtede vi Medlemmerne af Videnskabernes Akademi som vore Tjenere³⁾. Disse Tjenere vare den Gang Lalande, Lavoisier, Fourcroy, Lagrange, Laplace o. a.

Til disse for Naturstudiets Fremme temmelig uheldige Forhold kommer ogsaa en anden Omstændighed. Det 18de Aarhundredes franske Filosofi eller Filosoferen var gennemgaaende behersket af den deduktive Metode, der var laant fra Matematikken. Den var

¹⁾ Sé „La critique de l'école des femmes“, 7de Scene.

²⁾ Taine: L'ancien régime III. Chap. II. 1.

³⁾ Recit du comte Joseph du Maistre, ct. af Taine.

indført af Descartes, der selv var en stor Matematiker. Den bestaar i at udsondre enkelte abstrakte Kendsgerninger og ved at kombinere dem indbyrdes og deraf danne Slutninger at udlede de Konsekvenser, der ligge deri. Det er denne Metode, der anvendes af Rousseau (som senere af Siéyes) i Politiken, af Condillac i Psykologien og som Condorcet kalder Aandsfilosofiens sidste Skridt. »Denne Metode blev snart alle Filosofernes. Det er ved at anvende den paa Moralen, paa Politiken og paa den politiske Økonomi at de ere naaede til at bevæge sig i disse Videnskaber næsten lige saa sikkert som i Naturvidenskaberne. — — — Den indeholder Principerne for et universelt Instrument, anvendeligt paa enhver Kombination af Ideer«¹⁾. — Men denne Metode, der ved at beherske den hele Tankegang ligesom pressede denne i en bestemt Form, og som i den mekaniske Astronomi og Fysik havde givet saa glimrende Resultater, kunde ikke med Nytte anvendes paa de kemiske og organiske Naturvidenskaber, hvis Fremgangsmaade bestaar i at danne almindelige Slutninger paa Grundlag af Erfaring og Forsøg. Den induktive Metode, der første Gang blev fremsat af Bacon, blev i det 18de Aarhundrede først genoptagen og bevidst praktiseret af Lavoisier.

Men virkede saaledes den almindelige Aandstilstand og den filosofiske Anarki i Forbindelse med den herskende videnskabelige Metode i det hele ugunstigt for de specielle Naturvidenskabers Udvikling, var der dog en Omstændighed, der virkede i modsat Retning. Ved at anvendes i den filosofiske Tænkningens Tjæneste, i Forbindelse med den Omstændighed, at Skribenterne stadig henvendte sig til et Publikum uden egentlige videnskabelige Forudsætninger, var Sproget blevet udviklet til en overordentlig høj Grad af Klarhed og Præcision. Den Fuldenthed i Fremstillingens Form, der fra Begyndelsen af kun var god Praxis, bliver efterhaanden til bevidst Kunst hos alle de bedre Skribenter og gaar til sidst over til at blive slaaet fast som Teori. D'Alembert skriver en Afhandling om Veltalenheden, Montesquieu om Smagen. Buffon holder Taler om Stilen og udtaler den ofte citerede Sætning at »Stilen, det er Manden selv«. Condillac sætter Veltalenheden i System og skriver sin Bog om »Kunsten at skrive«, hvori han hævder, at Kunsten at ræsonnere reducerer sig til et vel formet

¹⁾ Condorcet: Esquisse d'un tableau hist. de l'esprit humain Paris l'An III. p. 281.

Sprog (une langue bien faite). Og det var ikke blot de propa-
ganderende Filosofer, men ogsaa de mere formaalsløst virkende
Forskere og Fremstillere af videnskabelige Teorier, der besad denne
Ævne til at udtrykke sig klart og letforstaaeligt. Matematikere
som Lagrange, økonomiske Forfattere som Condorcet, Kemikere
som Fourcroy og Lavoisier skrev alle det samme behagelige, let-
læselige og letfattelige, noget skolerette Sprog, der skyede de
konkrete Udtryk og saa vidt muligt undgik alle tekniske og ufor-
staaelige Kunstord. Det er klart, hvilken Betydning dette havde
for Videnskaben. De videnskabelige Teoriens Udvikling afhænger
jo i sidste Instans af den Skarphed og Nøjagtighed, hvormed de
enkelte Begreber afgrænses og slaas fast. »Man kan ikke for-
bedre Sproget«, siger Lavoisier¹⁾, »uden at det tillige vil være at
forbedre Videnskaben, og omvendt«.

I Løbet af Aarhundredets sidste Halvdel vender saa Kultur-
bevægelsen tilbage til sit Udspring: Naturvidenskaben. Efter-
haanden som den egentlige literære Bevægelse begynder at sætte
sig og Filosoferne ikke have synderlig mere nyt at fortælle, begynde
de fagvidenskabelige Studier at vinde mere Terræn. Jo mindre
af Betydning der foregaar i Literaturen, desto vigtigere Ting
foregaar der indenfor Videnskabens snævrere Verden. Natur-
videnskaberne, der tidligere for største Delen vare blevne betragt-
ede som Dele af Filosofien, begynde ved en naturlig, fremadskrid-
ende Differentiationsproces at vikle sig ud af dens Svøb og optræde
som selvstændige. En af Betingelserne herfor var sikkert den
foregaaende literære og sociale Bevægelse. Lad være, at Interessen
for Videnskaben var overfladisk og Beundringen for dens Dyrkere
blandet med et Stænk af Foragt for den støvede Pedant; alene
det, at det store Publikum beskæftiger sig med den, taler om
den, til en vis Grad følger med ved Opdagelsernes og Teoriernes
Fremkomst er af Betydning for Videnskaben. Vekselvirkningen
mellem Videnskaben og dens Dyrkere paa den ene Side og Nation-
ens oplyste og dannede Del paa den anden Side har en Betyd-
ning, der hyppig er bleven underkendt, — maaske ved Viden-
skabsdyrkernes egen Skyld. »Fagvidenskabsmænd« siger Guizot²⁾
»vise undertiden stor Foragt for den Interesse, som det gode
Selskab (les gens du monde) kunne vise for deres Arbejder. Og

¹⁾ Fortalen til *Traité élem. de chimie*. Paris 1793, p. VI.

²⁾ *Mémoires de Guizot*, II (Note sur Mad. de Rumford).

dersom det blot drejede sig om at bedømme disse, vilde de have fuldkommen Ret. Men Agtelsen og den almindelige Smag for Videnskaben, og den hyppige og levende Tilkendegivelse af denne Følelse er for Videnskaben af stor Vigtighed og spiller en betydelig Rolle i dens Historie. De Tider, dá denne Sympati har været tilstede, har for Videnskaben altid været en Frembruddets og Fremskridtets Tid.

Det er da ikke blot den specielle Udvikling indenfor de enkelte Videnskaber, men ogsaa den forudgaaende og samtidige Kulturbevidsthed i det hele taget, der bliver bestemmende for de store videnskabelige Teoriers Fremkomst. Det synes derfor ikke uberettiget at fremhæve disse Aarsager, saa meget mere, som det kun sjældent finder Sted.

Naturstudiernes Opblomstren viser sig bl. a. i Institutionerne. I 1778 oprettedes en særlig mineralogisk Lærestol; i 1780 falder Oprettelsen af Veterinærskolen i Alfort; i 1788 indstiftes L'école des mines; i 1787 inddeles Videnskabernes Akademi i forskellige Afdelinger, for Naturhistorie, Agrikulturvidenskab, Mineralogi og Fysik. Af større Betydning er det dog, at der opstaar en Gruppe af udmærkede Forskere, der have faaet den største Indflydelse paa Naturvidenskabernes Udvikling. De nød ingenlunde i deres Samtid den Beundring, den noget larmende Popularitet, der var bleven Filosoferne til Del. Men det er dog et aabent Spørgsmaal, hvad der har faaet den dybeste og varigste Indflydelse paa Kulturudviklingen i det hele taget: de Systemer, der nu kun have historisk Interesse, eller de epokegørende Opdagelser, der den Dag i Dag ere Grundpiller i den moderne Naturvidenskab.

Det blev ikke Voltaire eller nogen af de egentlige Filosofer, der blev Newtons Arvetager eller Efterfølger. »Fem Matematikere«, siger Arago¹⁾, »delte imellem sig den Verden, hvis Tilværelse Newton havde opdaget: Clairaut, Euler, d'Alembert, Lagrange og Laplace«. — Det er dog særlig paa de kemisk-fysiske og organiske Videnskabers Omraade, at der skabes noget betydningsfuldt: De Lisle og Haüy grundlægge Krystallografien; Lavoisier fremstiller sin epokegørende Teori om Forbrændingen og lægger derved Grunden til den moderne Kemi; Lamarck udtaler de første Spirer til den Teori, som i vor Tid har gjort Darwins Navn verdensberømt; Laurent de Jussieu indfører det naturlige System

¹⁾ Arago: Notices biographiques III. p. 464.

i Botaniken; Cuvier begynder, ligesom Zoologen Geoffroy St. Hilaire, at træde frem i det sidste Decennium af Aarhundredet, men det er først lidt senere, at han frembringer sine glimrende Arbejder paa Palæontologiens og den sammenlignende Anatomis Omraade; Laplace endelig skriver 1796 sin »Exposition du système du monde« og i 1799 sin »Mécanique céleste« og hans Navn træffes bestandig i de fysiske og mekaniske Videnskabers Historie i Begyndelsen af dette Aarhundrede.

Ludvig den 16des Regeringstid danner saaledes Begyndelsen til en Periode i Naturvidenskabens Historie, der, kortvarigt afbrudt under Revolutionen, fortsætter sig under Napoleon og i Restavrationstiden. Alle de betydeligste Retninger i den nyere Tids Naturforskning kunne føres tilbage til denne Periode. At gøre Bekendtskab med dens mest fremragende Forskere, med deres Teorier og Opdagelser, er derfor det samme som at betragte den Grund, hvorpaa den moderne Naturvidenskab hviler.

I Lavoisier.

Antoine-Laurent Lavoisier blev født i Paris d. 26de August 1743. Hans Fader, en rig Købmand, lod ham faa en omhyggelig Opdragelse og var fordomsfri nok til at tillade Sønnen ikke at vælge nogen Stand, saa at han kunde følge sin Tilbøjelighed og hellige sig til videnskabelige Sysler. Han synes med ungdommelig Overdrivelse at have gjort dette saa udelukkende, at han forsømte de almindelige selskabelige Pligter — paa den Tid sikkert en temmelig vanskelig Ting. Cuvier fortæller¹⁾, at han ernærede sig udelukkende af Mælk og blot levede sammen med Lærere og Studiefæller. Et lignende Træk af vel vidt dreven Iver lagde han for Dagen ved Konkurrencen til en af Akademiet i 1764 udsat Prisopgave: at finde den bedste Maade, paa hvilken Gaderne i en stor By kunde oplyses. Man fortæller, at han lod sit Værelse fuldstændig betække med sort og sig selv indespærre der i 6 Uger uden at sé den mindste Lysstraale, i den Hensigt at gøre sine Øjne mere følsomme for Forskellen mellem Lysstyrken af forskellige Flammer.²⁾ Han vandt da ogsaa

¹⁾ Biographie universelle.

²⁾ Principet for det af Rumford senere konstruerede Fotometer var for øvrigt allerede angivet af Lambert i 1760.

Prisen: en Guldmedalje, som han beholdt, og 2000 fr., som han fordelte mellem tre ubemidlede Konkurrenter, hvem Spørgsmaalet havde forledet til betydelige Udgifter.

Efter at have offentliggjort forskellige mineralogiske og kemiske Undersøgelser blev han i 1768, i en Alder af 25 Aar Medlem af Akademiet, til Trods for at hans Konkurrent blev støttet baade af Buffon og Premierministeren. »Jeg bidrog«, siger Lalande¹⁾, den bekendte Astronom »til Lavoisiers Udnævnelse af den Grund, at en ung Mand, som havde Kundskaber, Aand og Energi og hvis Formue fritog ham for at have nogen anden Beskæftigelse, naturligvis vilde være meget nyttig for Videnskaberne«.

Den Videnskab, han foretrak af alle, Kemien, lagde imidlertid ikke blot Beslag paa hans Tid og hans Ævner, men ogsaa paa hans Formue. Hans Eksperimenter kostede ham betydelige Summer, og det var for at bøde herpaa, at han i 1769 søgte og fik et Embede som Generalforpagter.²⁾ Hans Kolleger i Akademiet undrede sig en Del herover, men fik snart at mærke, at det ikke var til Skade for Videnskaben.

Lavoisier ægtede i 1771 en Datter af Generalforpagteren Paulze. Ægteskabet var barnløst, men i øvrigt lykkeligt. Mad. Lavoisier knyttede sig til sin Mands Arbejder, hjalp ham med hans Eksperimenter, tegnede alle Træsnittene i »*Traité de chimie*« og udgav alene efter hans Død en Samling af hans Mémoires til Akademiet.³⁾

Fra nu af og indtil Udbruddet af Revolutionen levede Lavoisier et stille og arbejdsomt Liv, beskæftiget med Undersøgelser, der snart skulde gøre hans Navn berømt. Han arbejdede hver Dag fra Morgen til Aften og helligede én Dag om Ugen udelukkende til Forsøg. Paa denne Dag, der sikkert har været en Festdag for Lavoisier, samlede han et udvalgt Selskab af franske og enkelte fremmede lærde, næsten alle Medlemmer af Akademiet, i sit Hus, som hans ansete Stilling, hans voksende Ry i videnskabelige Kredse, hans Formue og hans rolige, omgængelige og

¹⁾ Magasin encyclopédique de Millin, T. V, 1795.

²⁾ Generalforpagterne opkrævede Skatterne, som de sammen med andre Statsindtægter havde forpagtet af Staten.

³⁾ Hun blev senere gift med Hr. de Rumford og havde en i sin Tid meget bekendt Salon i Paris. — Sé Mémoires de Guizot. T. II.

forekommende Karakter gav en høj Grad af Tiltrækningskraft. — Det er for dette Publikum at Lavoisier foreviser sine Eksperimenter og forelægger sine Resultater, og deres Deltagelse har sikkert holdt ham skadesløs for det store Publikums Mangel paa Forstaaelse.

Lavoisiers Navn er knyttet til Forbrændingsteorien, til Forklaringen af, hvad det er, der foregaar ved Forbrændingen. Spørgsmaalet om Ildens Natur daterer sig fra Filosofiens Begyndelse. Enkelte græske Filosofer havde fremsat Hypoteser, der strejfede ind paa den rette Forklaring, saa som at Luften var Ildens og Livets Ophav, og at Universet som et Hele var uforanderligt og altid sig selv ligt, medens Formernes Mangfoldighed frembragtes ved, at de enkelte Dele indgik forskellige Forbindelser. Men disse Anskuelser, der vare blotte Formodninger og ikke støttede ved lagttagelse eller Forsøg, forbleve uden Virkning. I Middelalderen interesserede man sig mere for Metallernes Natur og de Forandringer, der kunde foregaa med dem. Man vidste, at de uædle Metaller ved Glødning mistede deres metalliske Natur og efterhaanden henfaldt til et jordagtigt Pulver, »Metalasken« eller »Metalkalken« (Nutidens Metalilte). Af disse Metalkalke kunde man atter erholde Metallerne ved Glødning med Kul, den saakaldte »Revivifikation«; men nogen egentlig Forklaring af disse Fænomener havde man ikke.

Det skyldes den af Becker fremsatte og af Stahl i det 17de Aarhundrede forbedrede »Flogistonteori«, at disse tre forskellige Grupper af Fænomener: Brændbare Stoffers Forbrænding, Metallernes »Forkalkning« og deres Revivifikation bleve sete under ét Synspunkt og erkendte som beslægtede Fænomener. I Følge denne Teori gaar der saa vel ved Forbrændingen som ved Metallernes Forkalkning noget af Stoffet bort; det, der skulde være det egentlige »Ildstof«, kaldte Stahl for »Flogiston«. Metallerne og de brændbare Stoffer bestaa altsaa af Aske og Flogiston; medens Metallerne, der efterlod en betydelig Mængde Aske, kun indeholdt lidt Flogiston, indeholdt Stoffer som Kul og især Svovl, hvis Askemængde kun var ringe, betydelige Mængder deraf. Naar Metalasken revivificeredes, overførtes Flogiston fra Kullet paa Metalasken, der saaledes atter blev til Metal. — Denne Teori, der ikke er uden Fortjeneste, beherskede Kemien i det 17de og det meste af det 18de Aarhundrede. Den havde imidlertid en Akilleshæl. Dersom der nemlig ved Metallernes

Forkalkning foregik en Subtraktion, en Fradragning af Stof, maatte jo Metalkalken veje mindre end Metallet. Men nu godtgjorde talrige Forsøg, at Metallerne tvert imod tiltage i Vægt ved Forkalkningen. Teoriens Tilhængere oversaa denne simple Kendsgerning eller gav den en kunstig Forklaring. Men det var i Virkeligheden den, der blev Udgangspunktet for Lavoisiers Undersøgelser, som førte til at omstyrte Teorien.

Til denne Aarsag kom endnu en anden Omstændighed. Man havde før det 18de Aarhundrede hovedsagelig beskæftiget sig med Undersøgelser af faste og flydende Stoffer og kun givet ringe Agt paa Luftarter. Middelalderens Alkymister (som Paracelsus) havde vel kendt Kulsyren, som de antog for en »Aand« (»spiritus sylvestris«). Men først Hales opfandt et Apparat til at maale og veje den, og Black paaviste dens Tilstedeværelse i forskellige Stoffer. — Cavendish fremstillede 1766 første Gang Brinten (en brændbar Luftart, den ene af Vandets Bestanddele). Endelig gjorde Priestley sig bekendt ved en Mængde Undersøgelser af til Dels hidtil ukendte Luftarter.¹⁾

Det var støttet til disse to simple Fakta: Metallernes Vægtforøgelse ved Forkalkningen og Tilværelsen af forskellige Luftarter, at Lavoisier, efter et grundigt Studium af sine Forgængeres Undersøgelser, skrider til at foretage en Mængde sindrige Forsøg, alle sigtende til at opklare samme Forhold: Forkalkningen, Revivifikation og disse Fænomeners Forhold til Luften. Han maaler Vægtforøgelsen ved Forkalkningen, og han finder desuden, at denne kun foregaar til en vis Grad i lukkede Rum og slet ikke i lufttomme; at den foregaar saa meget hurtigere, jo mere fintdelte Metallerne ere, d. v. s. jo større Overflade de frembyde, og endelig, at der ved Genforvandlingen til Metal udvikles Luft. End videre finder han, at der ved Forbrænding af Fosfor ligeledes finder en Vægtforøgelse Sted. Hvad der leder ham til disse Forsøg er en Slags Forudfølelse af Sandheden, hvori Resultaterne bestyrkede ham. »Jeg begyndte«, siger Lavoisier²⁾ »den Gang at ane, at Atmosfærens Luft eller et eller andet elastisk Fluidum, indeholdt i Luften var i Stand til i mange Tilfælde at binde sig til Metallerne, og at det var Tilføjelsen af denne Substans, der laa til Grund for Fænomenerne ved Forkalkningen«. — For at

¹⁾ Sé Kopp: Geschichte der Chemie. III.

²⁾ Ousucules physiques et chimiques. Paris 1774. II. Chap. V.

finde denne Luft, dette »elastiske Fluidum« gaar han ud fra at det, der saaledes bindes til Metallet, er det samme som det, der frigøres ved Revivifikation — Kulsyren, »fast Luft«, som man den Gang kaldte den. Denne Fejlslutning, som Lavoisier for øvrigt meget hurtigt selv kom bort fra, er saare let forstaaelig. Man maa, som Hoefler har bemærket¹⁾, ikke glemme, »at hvad der nu synes os saa simpelt og kun Skoledrengevisdom, er Frugten af vore Forfædres pinligste Anstrængelser«.

Lavoisier, der meget godt indsaa, hvilken overordentlig Betydning hans Eksperimenter kunde faa, og tillige, at de endnu langt fra vare afsluttede, nedlagde disse Spirer til sin Teori i en forsegleet Pakke, som han indleverede til Akademiet i 1772.

Og han fortsætter nu sine Forsøg, stadig mod samme Maal. Han finder, at ved Forkalkningen af Tin og Bly i lukkede Rum formindskes Luftens Rumfang netop lige saa meget (c. $\frac{1}{6}$), som der svarer til Metallernes Vægtforøgelse, og at Luften ikke er i samme Tilstand efter Forkalkningen som før. Lignende Resultater kommer han til ved Forbrænding af Fosfor. Det er altsaa klart, at kun en Del af Luften ved Forkalkningen og Forbrændingen forener sig med Metallet eller med Fosforet. Støttende sig til den Iagttagelse, at denne Del er den tungeste Del af Luften, formoder han et Øjeblik, at det kunde være de i Luften indeholdte Vanddampe, der forene sig med Metallet eller Fosforet. Men da Indførelsen af Vanddampe ikke forlænger eller underholder Fosforets Forbrænding, og da Luftens Rumfang i dette Tilfælde heller ikke formindskes, forlader han atter denne Formodning. Han præciserer nu sin Anskuelse saaledes: En Del af den almindelige Luft forbinder sig ved Metallernes Forkalkning, saa vel som ved Fosforets Forbrænding med Metallet eller med Fosforet, og det er dette, der er Grunden til Vægtforøgelsen.

Saaledes stod Sagen i Begyndelsen af 1774, da Lavoisiers »Opuscules physiques et chimiques« udkom. Bogen indeholdt en udførlig Redegørelse for tidligere Arbejder om Luftarterne og for de vigtigste af hans egne Forsøg. Man sér, at der kun mangler Navnet paa den »Del af Luften«, han omtaler, og den direkte Paa-visning, for at Teorien skal være færdig i sine væsentlige Grundtræk. Skønt Lavoisier saaledes ad indirekte Vej var kommen saa nær til at paavise Tilværelsen af den Luftart, han søgte, blev

¹⁾ Om Lavoisier i Nouvelle Biographie.

det dog ikke ham, der skulde føje denne sidste Del til Bygningen. Det var den engelske Kemiker Priestley, der den 1ste August 1774 ved Ophedning af Kvægsølvkalk (Nutidens »røde Kvægsølv-
ilte«) fremstillede en Luftart, der havde den mærkelige Egenskab, at et Lys i den brændte langt livligere og med mere lysende Flamme, end i almindelig Luft, og at Smaadyr, indespærrede i en Klokke, fyldt med denne Luftart levede betydelig længere end i almindelig Luft. Han meddelte ved et Ophold i Paris i Oktober samme Aar dette Forsøg til Lavoisier, der øjeblikkelig indsaa dets store Betydning. Han gentog Priestleys Forsøg og fandt, at den udviklede Luftart er den til Indaanding og Forbrænding særlig skikkede Del af Luften — den Del, han saa længe havde søgt. Han indgav saa i Begyndelsen af 1775 til Akademiet en Afhandling, hvori han viser, at »det Princip, der forbinder sig med Metallerne ved Forkalkningen, er det samme som den rene Del af Luften, den Del, der er særlig skikkaet til Indaanding og Forbrænding« — den, som han senere kaldte »oxygène«, Ilt, »og at den Luftart, der dannes ved Metallernes Revivifikation med Kul, er en Forbindelse af Kullet og denne nye Luft« — hvad vi kalde Kulsyre.

Saaledes er da Teorien væsentlig fuldt færdig. Det synes mig, at den Maade, paa hvilken han blev ledet dertil, har Interesse ikke blot fordi Teorien er Lavoisiers videnskabelige Hovedbedrift, men ogsaa derved, at den karakteriserer hans Fremgangsmaade i det hele taget. Intet er Lavoisier saa meget imod som forhastede Antagelser, byggede paa for faa og for mangelfulde lagttagelser. »Man har«, siger han,¹⁾ »alt for meget formodet i Stedet for at slutte; derfor maa man simplificere Ræsonnementet og indskrænke sig til saa simple Operationer og saa korte Domme, at de aldrig kunne tabe af Syne den Evidens, der tjæner dem til Fører«. — Han gaar da langsomt og metodisk fremad, med uforanderlig samme Formaål for Øje, ledet ved Resultaterne af det ene Forsøg til at begynde det andet. Han gør kun faa forskellige Forsøg, men gentager uden at trættes hvert enkelt Forsøg mange Gange, med den samme sejge Energi, som han allerede i sin tidligste Ungdom lagde for Dagen, indtil alle tænkelige Kilder til Unøjagtighed ere tilstoppede. Han søger saa vidt muligt at »gøre Prøve« paa sine Resultater ved at foretage det til det analytiske

¹⁾ Traité elem. de ch., Disc. prélim. p. X.

Forsøg svarende syntetiske og omvendt. Han sammenligner den Maade, paa hvilken man i Videnskaben kommer til de almene Love, med den, paa hvilken Barnet efterhaanden erhverver sig sine almindelige Forestillinger. »Det er Fornemmelsen af vore Fornødenheder, der i vor Barndom lader Tanken opstaa om de Ting, der ere skikkede til at tilfredsstille dem. Og umærkelig danner der sig ved en Række af Fornemmelser, Iagttagelser og Undersøgelser en Rækkefølge af Idéer, der ere nøje forbundne indbyrdes. — Naar vi hengive os til Studiet af en Videnskab, befinde vi os med Hensyn til denne i en Tilstand, der i høj Grad ligner Barnets, og den Gang, vi have at følge, er nøjagtig den samme, som Naturen følger ved Dannelsen af Barnets Idéer.«¹⁾ — Ligesom altsaa Idéerne hos Barnet ere en Følge af Fornemmelserne²⁾, bør de videnskabelige Idéer være en umiddelbar Følge af Erfaring og Iagttagelse. — Denne Metode: Induktion paa Grundlag af Erfaring er i vor Tid den almindelig antagne (udenfor de rént mekaniske Videnskaber), og det er ikke Lavoisiers mindste Fortjæneste, at han i Praksis bryder med den deduktive Metode, der havde behersket Aarhundredets videnskabelige Forskning.

Det er ikke uden Interesse at sammenligne Lavoisiers Fremgangsmaade med hans berømte samtidiges, Englænderen Priestleys. Priestley, der vekselvis var lærd, fanatisk Sekterer, Filosof, Kemiker, Lægprædikant og radikal Politiker, og der delte sin Tid mellem Sprogstudier, filosofiske og teologiske Spekulationer, politisk Agitation og kemiske Eksperimenter, er som Naturforsker en omhyggelig og opfindsom Eksperimentator, men arbejder uden nogen egentlig Plan og mangler den overskuende og sammenfattende Ævne, der karakteriserer den ægte Forsker, saa vel som den Aandsfrihed, der kunde afføre hans Tankegang den traditionelle Teoris Uniform. Han mener, at det mere skyldes Tilfældet end nogen særlig forudfattet Plan, at man kommer til et Resultat. »Jeg for min Del«, siger han³⁾, »vil oprigtig tilstaa, at jeg ved Begyndelsen af disse Forsøg [der ledede til Iltens Opdagelse] var saa langt fra at have dannet mig nogen Hypotese, der kunde lede til de Opdagelser, jeg gjorde, at det paa Forhaand vilde have

¹⁾ *Traité de ch. Discours prélim. p. VII—VIII.*

²⁾ *Les sensations; Udtrykket er laant fra Condillac, af hvis psykologiske Teori den hele Anskuelse er paavirket.*

³⁾ *Priestley: Experiments on diff. kinds of air. 2 edit. Vol. II, Sect. III.*

forekommet mig meget usandsynligt, om nogen havde meddelt mig dem.« — Det er altsaa, efter Priestleys egne Ord, tilfældigt, at han har opdaget Ilten; derimod skyldes det sikkert ikke Tilfældet, at Lavoisier har opstillet den epokegørende Teori, hvori Ilten spiller Hovedrollen. — Priestley gør en Mængde Forsøg og finder mange nye og vigtige Ting. Men han véd ikke, hvad han skal gøre med dem, han er i stor Forlegenhed og bliver stadig overrasket.¹⁾ Han forblev hele sit Liv igennem en Tilhænger af Flogistonteorien. Efter at have opdaget Ilten grunder han paa forskellige Forsøg en fantastisk Teori om, at Luften bestaar af Salpetersyre og Jord. Han foreslaar at anvende Ilten til Blæsebølge, som Lægemiddel eller som — en »fashionabel Luksusartikel« til Indaanding. — Lavoisier, der næsten i alt er en Mod-sætning til Priestley, — lige saa sindig og metodisk, som denne er rastløs og omfarende, og dertil i høj Grad videnskabelig fordomsfri — er straks paa det rene med Betydningen af Iltens Opdagelse og den Teori, hvori Ilten skulde spille Hovedrollen. Naar man derfor har beskyldt Lavoisier for at have tilegnet sig Æren for Iltens Opdagelse ved at undlade at nævne, at han havde faaet Ideen til sine Forsøg angaaende Fremstillingen af Ilt fra Priestley²⁾, saa synes der dog med Rette at kunne tvistes om, hvem Æren for en Opdagelse tilkommer mest: den, der tilfældigvis ligesom falder over den, men i hvis Hænder den forbliver fuldstændig gold og ufrugtbar eller den, der, efter ad indirekte Vej at have gjort samme Opdagelse, indsér Betydningen af den direkte Paavisning og udleder Konsekvenserne deraf. Det er klart, at den, der gør en Mængde forskellige Forsøg, har flere Chancer for at opdage nye Kendsgerninger, end den, der gør en Række ensartede Eksperimenter, sigtende til at opklare almindelige Forhold. »Opdagelsen af nye Stoffer var, skønt værdifuld ved at forøge Kemien med Materialier, ikke saa vigtig, som Opdagelser angaaende deres Sammenhæng.«³⁾

Betydningen af Lavoisiers Teori er af dobbelt Natur: for det første en mere speciel, for Kemien som enkelt Videnskab.

1) Han siger naivt: „Jeg vil ikke haabe, min Læser er bleven træt af den hyppige Brug af Ordet Overraskelse og lign.; men jeg maa fortsætte lidt endnu i denne Stil“. — ib.

2) I Mém. Acad. for 1782 siger han, at han har opdaget Ilten omtrent samtidig med Priestley, denne dog før ham.

3) Whewell: Hist. of induct. sciences. Vol. III, B. XIV, Chap. V.

Erkendelsen af Ilten som væsentlig Bestanddel af en Mængde Forbindelser tillod at overskue disse fra et langt mere almindeligt Synspunkt end før og at fastsætte en bestemt Nomenklatur, en systematisk Benævnelse af Forbindelserne efter deres Bestanddele. Det er først herved, at Kemien kommer til at konstituere sig som selvstændig Videnskab. Ogsaa heraf har Lavoisier stor Fortjeneste, idet han i Forbindelse med Berthollet, Fourcroy og Morveau udarbejdede en ny Nomenklatur, der i væsentlige Henseender er den endnu brugelige. — Men hans Teori har ogsaa en mere almindelig Side, hvorved den faar Betydning for Naturopfattelsen i det hele taget. Naar der ved Forbrændingen intet Stof forgaar, men der kun skér en Dannelselse af nyt Stof af andre Stoffer, og naar, som Lavoisier har vist, den Forbindelse, der dannes, vejer nøjagtig lige saa meget, som Summen af de Stoffer, der forbruges, saa ligger det nær at udvide dette til enhver kemisk Proces og slutte, at Summen af Stof før og efter Processen altid er den samme, hvad ogsaa enhver Undersøgelse bekræfter. Der kan altsaa intet Stof forgaar eller gaa til Grunde, ligesom intet kan opstaa eller skabes; det skifter kun Forbindelse og Tilstandsform. Materien er altsaa uforgængelig, ligesom den er evig. Det er dette Princip — der ganske vist før var bleven udtalt, men først ved Lavoisiers Forsøg fik en erfaringsmæssig Begrundelse — der i Forbindelse med sit naturlige Supplement, Loven om Energiens (Kraftens) Bestaaen, er Grundprincippet i Nutidens Naturvidenskab.¹⁾ — Hvor klart Blik Lavoisier havde for denne Konsekvens af sin Teori, fremgaar af følgende Udtalelse: »Der skabes intet, hverken ved Kunstens Arbejder eller Naturens Processer, og man kan opstille som Princip for enhver Operation, at der er den samme Mængde Stof før og efter Operationen; at Beskaffenheden og Mængden af Grundstoffer er den samme, og at der kun foregaar Forandringer, Modifikationer.«²⁾

I 1783 var Lavoisier naaet til at udvikle sin Teori saa meget, at han kunde bryde afgørende med det mystiske Flogiston, hvis Tilværelse nu var ganske overflødig for at forklare Fænomenerne. Hans Teori trængte ikke straks igennem, hvad han heller ikke selv ventede: »Jeg venter ikke, at mine Idéer skulle blive antagne lige straks. Den menneskelige Aand folder sig

¹⁾ Sé H. Høffding: Psykologi p. 38 f. f.

²⁾ *Traité élém. de ch.* Chap. XIII.

efter en bestemt Synsmaade, og den, der en Gang har betragtet Naturen fra et vist Synspunkt . . . gaar kun vanskeligt ind paa nye Idéer.¹⁾ Imidlertid, Teoriens Klarhed, dens Gennemførthed, dens Ævne til at samle de spredte Kendsgerninger under samme Synspunkt aabnede dog snart Øjnene paa de fleste af Samtidens Kemikere, og Antagelsen skete forholdsvis hurtigt, sammenlignet f. Eks. med Antagelsen af Newtons Teori. Priestley forblev, som nævnt, (ligesom den svenske Kemiker Scheele, der omtrent samtidigt med Priestley havde opdaget Iltten) Tilhænger af Flogiston-teorien til sin Død. I Tyskland fandt Teorien ikke straks nogen venlig Modtagelse; Flogistonisterne brændte endog Lavoisier in effigie i Berlin. Men senere sluttede flere bekendte Kemikere (Klaproth, Meyer, Lichtenberg) sig til Lavoisier. Hvor vanskeligt det er at faa Tankegangen, naar den en Gang har været vant til at bevæge sig i en gammel Teoris Former, til at gaa ind paa nye Idéer, kan ses af den Omstændighed, at den udmærkede Kemiker Berthollet, Lavoisiers Ven og Medarbejder, ventede 10 Aar, inden han sluttede sig til Iltteorien.

Hvad der drog mange tvivlende over til Teorien, var den smukke Anvendelse, den fik ved Opdagelsen af Vandets Sammensætning. Cavendish viste 1781, at der ved Brintens Forbrænding dannedes Vand. Lavoisier paaviste derefter (1783), at Vandet bestod af Ilt og Brint og angav Mængdeforholdet. — En anden Anvendelse fik Teorien senere ved Lavoisiers Undersøgelser angaaende Respirationen. Udtrykket om Iltten, at den var »særlig skikkaet til Indaanding« (»éminemment respirable«) var temmelig ubestemt. Lavoisier viste, at den ved Indaandingen var den eneste virksomme Bestanddel af Luften, og godtgjorde Ombytningen af Ilt med Kulsyre i Lungerne.

Skønt Lavoisiers Teori sammenlignet med Flogistonteorien betegner et saa stort Fremskridt, er den dog til en vis Grad ensidig ligesom denne. Flogistonteorien havde forklaret Forbrændingen som en Subtraktion, Metallernes Gendannelse af Metalkalkene som en Addition. Lavoisier har vist, at det er det modsatte, der er Tilfældet, naar Talen er om Stoffet. Men anderledes forholder det sig, naar man sér hen til de Kræfter, der sættes i Virksomhed, naar man holder sig til den dynamiske Side af Sagen. Der frigøres noget ved Forbrændingen og der bindes

¹⁾ Mém. Acad. 1783.

noget ved Metallernes Afiltning, nemlig Varme. Lavoisiers Teori giver ikke nogen fyldestgørende Forklaring af Varmefænomenerne ved disse Processer, skønt Lavoisier ogsaa forsøgte at faa denne Side med. Han antager, at Varmen er et Stof, og siger, at Varmestoffet (le calorique) gennemtrænger alle Legemer og stræber at fjerne deres Smaadele fra hinanden. Smaadelene paavirkes paa den anden Side af deres indbyrdes Tiltrækning og holdes saaledes i faste Legemer i Ligevægt af to hinanden modsatte Kræfter. De luftformige Legemer ere særlig elastiske, fordi de ere gennemtrængte af en betydelig Mængde Varmestof »det mest elastiske af alle Legemer«. Ilten f. Eks. bestaar af den egentlige Ilt (le base) og Varmestoffet. Naar Fosforet brænder, forener det sig med den egentlige Ilt til det faste Stof, Fosforsyre, medens Varmestoffet bliver frigjort. — Man sér, at denne Teori ikke kan forklare, hvorfor der ogsaa udvikles Varme, naar Forbrændingsprodukterne ere luftformige.

Lavoisier stod i 1789 paa Højdepunktet af sin videnskabelige Løbebane. Han havde løst de urgamle Spørgsmaal om Ildens, Luftens og Vandets Natur; han havde godtgjort Tilværelsen af én af de uforanderlige Love, der beherske Naturen; han havde ved sin Teori skabt en hel ny systematisk Videnskab og ved overalt at indføre nøjagtig Maaling og Vejning grundlagt den kvantitative Analyse. Han havde endelig ved sin Metode grundlagt den eksperimentale Naturforskning. Nu satte han saa at sige Kronen paa Værket ved Udgivelsen af sin »*Traité élémentaire de chimie*«. I denne beundringsværdige Bog viser Lavoisier, at han er i Stand til at forene videnskabelig Grundighed og Præcision med den Klarhed og Formfuldendthed, der udmærkede næsten alle Aarhundredets literære Frembringelser. I første Del af Bogen giver han en detailleret Fremstilling af alle sine Hovedforsøg og de Teorier, han paa Grundlag af dem havde udviklet. Anden Del beskriver de Apparater og særegne Fremgangsmaader, han har benyttet, og ledsages af oplysende Træsnit. Stoffet var saaledes ordnet og lagt til Rette, at det kunde forstaaes uden særegne Forudsætninger.

Samme Aar, som Bogen udkom udbrød den franske Revolution. Den traf sikkert Lavoisier som de fleste andre af Datidens Videnskabsdyrkere temmelig uforberedt. Medens Kunstneren, Digteren, Skribenten i særlig Forstand øser sin Styrke af det umiddelbare Forhold til Tidens ledende Idéer, synes disse kun ad in-

direkte Vej at paavirke den egentlige Forsker. Den Ro og Sammentrængthed, de strængere Studier behøve, synes at kræve, at deres Dyrkere holde sig fjærnt fra distraherende sociale og politiske Bevægelser. Det tjæner imidlertid de franske Naturforskere i Slutningen af det 18de Aarhundrede til Ære, at de i Steden for at følge Arkimedes berømte Eksempel — at indeslutte sig i sit Hus og lade Krigens Rasen og Syrakus's Belejring være den ligegyldigste Ting af Verden, naar man blot ikke forstyrrede hans kære Cirkler — tvært imod toge levende Del i den patriotiske Bevægelse, der i Halvfemserne gik hen over Landet, og viste, at de, naar Øjeblikkets Krav fordrede det, kunde forvandle sig til Praktikere og Teknikere. Da Krigen med de allierede Magter udbrod og Frankrig fra alle Sider truedes af Fjender, var der to Ting, der manglede: Krudt og Jærn. De franske Kemikere og Ingeniører kappedes om at frembringe det. Monge forbedrede Metaludsmeltningen, Fourcroy støbte Kirkeklokkerne om til Kanoner, Berthollet satte Salpeterfabriker i Gang. Lavoisier havde allerede tidligere beskæftiget sig hermed. 1776 kaldte Turgot, Ludvig den 16des Premierminister ham til Generaldirektør for Krudt- og Salpeterfabrikerne. Lavoisier forbedrede Krudtet saaledes, at medens de engelske Kugler i 1756 havde naaet de franske Skibe før end disse kunde faa Modstanderne indenfor Skudvidde, var det omvendte Tilfældet i 1778. Han bragte end videre Produktionen af Salpeter op til det femdobbelte og fritog saaledes Frankrig for en stor Del af den trykkende Skat, der betaltes til England gennem det ostindiske Salpeter. — Ogsaa paa andre praktiske Omraader havde han indlagt sig Fortjæneste. Han gav Raad om en forbedret Agerdyrkning og købte selv Jord, som han i Løbet af nogle Aar bragte op til at give den dobbelte Afgrøde. Ved sin Stilling som Generalforpagter og gennem sin Svigerfader var han bleven ført ind paa nationaløkonomiske Studier og indgav ogsaa forskellige praktiske Forslag: om Nedsættelsen af Renten, om Fæstekontrakterne, om Skatteopkrævningen, om Frankrigs territoriale Rigdomme o. a. Efter Revolutionens Udbud gav han Bevis paa sin store praktiske Dygtighed. Han blev snart et af de virksomste Medlemmer af det Raad (le bureau de consultation), der skulde staa Nationalforsamlingen bi i tekniske Anliggender. Han deltog blandt andet i Udarbejdelsen af det ny Maal- og Vægtsystem. »Man fandt Lavoisier overalt; han gjorde Fyldest allevegne ved sine Ævner og sin Iver, der vare

lige beundringsværdige¹⁾ — Direkte at gribe ind i de politiske Begivenheder vilde han dog ikke. Ludvig d. 16de vilde i sit sidste Regeringsaar udnævne ham til Finansminister, men han afslog at modtage Udnævnelsen i et Brev, der udtaler konservativ Ærbødighed for Kongen og, paa den anden Side, Loyalitet over for Konstitutionen, som han mente, den lovgivende Forsamling havde krænket.

Det er bekendt, hvorledes den franske Revolution udviklede sig. I Begyndelsen af 1794 var man inde i Rædselsperioden. Guillotinen var permanent. Enhver, der var rig, var Aristokrat, og enhver Aristokrat var mistænkt. Til de rige hørte ogsaa Generalforpagterne, særlig hadede som Skatteopkrævere. De bleve arresterede i Begyndelsen af 1794. Lavoisier, der havde noget af den lærdes kortsynede Optimisme, bevarede til det sidste Øjeblik Haabet om at blive frelst. Han sagde til Lalande kort før sin Død, at han forudsaa, man vilde berøve ham alt, hvad han ejede; men han vilde arbejde, blive Farmaceut f. Eks. for at subsistere og fortsætte sine Studier. — Generalforpagterne bleve (som alle for Revolutionstribunalet) anklagede for at være »Ophavs-mænd eller medskyldige i et Komplot, sigtende til at begunstige Frankrigs Fjender«; end videre for at blande Vand i Tobakken (!) (paa hvis Fabrikation de havde Monopol), at exploitere Folket, udplyndre Skatkamret etc. etc., og dømtes alle til Døden. Det er næppe muligt nu at afgøre, hvor vidt der laa noget virkeligt til Grund for disse Beskyldninger. Saa meget fremgaar af alle samtidiges Udsagn, at i alt Fald Lavoisier ikke havde misbrugt sin Stilling. Man forsøgte et Forsvar for ham. Der blev forelagt Revolutionstribunalet en Liste over alle Lavoisiers Opdagelser og over de tekniske og økonomiske Forbedringer, han havde indført, og det blev vist, at han, langt fra at have udsuget Folket²⁾, maatte betragtes som Menneskehedens Velgører. Men Tribunalet afslog at benaade ham og Formanden udtalte de mærkelige Ord: »Vi have ikke længere Brug for lærde«. Naar disse Ord nu skurre i vore Øren, maa man for at vise Retfærdighed erindre, hvad der i Indledningen til disse Linjer er sagt om Videnskabens Stilling i det 18de Aarhundrede. Lærdom og videnskabelig Dan-

¹⁾ Lalande i *Magasin pittoresque*.

²⁾ Han havde under Hungersnøden i 1788 laant Byen Blois 50,000 Fr. til Indkøb af Korn.

nelse vare, som alle andre Goder, noget, der i de allerfleste Tilfælde kun var tilgængeligt for de højere Stænder. Det var en Forrettighed som de andre; men Privilegiernes Tid var forbi. Og unægteligt er det, at lærde ikke var den Slags Mænd, Frankrig mest trængte til i Øjeblikket. Alligevel er Dommen en Skamplet paa den franske Revolution.

Lavoisier bevarede Fatningen til det sidste. Han beskæftigede sig i Fængslet med at ordne et Udvalg af de Afhandlinger, han havde indleveret til Akademiet (de bleve udgivne efter hans Død af Mad. Lavoisier). Han bad om nogle Dages Opsættelse for at fuldende nogle videnskabelige Undersøgelser (rimeligvis angaaende Transpirationen), som han antog vilde blive heldbringende for Menneskeslægten. Det blev ham ikke tilstaaet. Den 8de Maj 1794 besteg han Skafottet. Han blev henrettet som den tredje; den anden var hans Svigerfader, Paulze.

Lavoisier stod ved sin Død i sin fulde Kraft. Han var vel i sine videnskabelige Bestræbelser kommen ligesom til et afsluttende Punkt, men det synes dog utvivlsomt, at han endnu kunde have ydet meget værdifuldt, om han havde levet.

EMIL PETERSEN.

Et Indlæg i Kvindesagen fra 1793:

En mærkelig lille Bog maa det være, som kun kostede 12 β , da den udkom 1793 i København, men som nu i 10de Oplag — nøje aftrykt efter det 1ste, kun forøget med 15 Sider Noter — sælges for 5 Kroner Eksemplaret i Stokholm.

Den Bog har ogsaa en mærkelig Forfatter: Thomas Thorild.

Denne rigt begavede unge Mand (født 1759) var den af Sveriges ledende Aander, hos hvem den nye Tids Idéer i Slutningen af forrige Hundrebaar stærkest og varmest kom til Gennembrud. Særlig var han paavirket af Rousseau, hans »Sjæls Helgen«, som han kalder ham i det Digt om »Passionerne«, han skrev 1782. Naturfilosof kan Thorild derfor med Rette kaldes; og hans Filosofi betegnes som »den æstetiske Panteisme« af Geijer, som 1820 skrev en fortrinlig Afhandling om Thorild (se Geijer's Saml. Skr., 1. Afd. 5, S. 223 flg.). Han filosoferede ej alene med sit lyse Hoved, men tillige med sit varme Hjerte — om dette Udtryk maa være tilladt. Man fortæller, at han en Gang i sin Ungdom blev saa henrykt ved Synet af en blomstrende Eng, at han løb ned ad den Bakke, hvorpaa han stod, idet han udraabte: »Moder Natur, modtag din Søn i din Favn!« — og saaledes sank han gennem Blomstertæppet ned i Moradset. Æstetikeren Palmblad bruger denne Anekdote billedlig, og dømmer om Thorild — vel strængt vistnok —, at han ligesom hovedkulds kaster sig i Naturens Skød, og lader sig overvælde af den i Steden for at beherske den. Det er imidlertid netop saadanne Aander, som særlig er skikkede til at vække sin Samtid. — Og som i sin Æstetik er han i sin Politik. Hans Doktordisputats var en »Kritik over Montesquieu«; og den Dag, han forsvarede denne — den ²², 1788 —

»var en Højtidsdag i den gamle svenske Universitetsstad Upsala«¹⁾. Derefter vilde han, i September samme Aar, rejse til England for — som han udtrykte sig — »dér at begynde Verdensrevolutionen«. Til England kom han, men den forventede store Revolution udbrød i Frankrig det følgende Aar. Da Thorild saa', at Revolutionen gik sin Gang uden hans Hjælp, rejste han efter halvandet Aars Ophold i England tilbage til Sverige, hvor han virkede for den nye Tids Idéer, indtil han stødte de efterhaanden mer og mer frihedsfjendske Magthavere for Hovedet, blev Martyr for Trykkefrihedssagen, fængslet, dømt og landsforvist. Hans senere Liv, under hvilket der delvis indtraadte en Reaktion i hans Tankegang, vedkommer os ikke her. Det er dog især hans Ungdomsværker — den Gang langt forud for sin Tid —, som endnu har det største Værd for vor. Den oven nævnte Kritiker Palmblad siger, at der i æstetisk Henseende »är dock än i dag af honom oändtligen mycket att lära«. Literaturhistorikeren P. Wieselgren ser i ham en af »de kometiska naturer, om hvars kärna sekler strida«.

Thorilds Navn kendes derfor endnu af enhver dannet svensk. Af Nutidens danske kender næppe mange ham. Men, kunde vi spørge Peter Andreas Heiberg's og Thomasine Buntzen's — den senere Fru Gyllembourg's — »København«, — det vilde uden Tvivl straks kende den aandrige svenske, den landsforviste Frihedsmartyr, hvis sørgelige Skæbne syv Aar senere skulde blive Heibergs egen.

At disse to beslægtede Aander personlig har kendt hinanden, er troligt, men maaske ikke længer saa let bevisligt. I det vittige Tidsskrift »Rigsdalersedlens Hændelser« (II, 297—298) har Heiberg kaant en Lignelse fra Thorilds »Kritik öfver kritiker« (Geijer's Udg. af T's. Saml. Skr. III, 33—34), og kalder ham ved denne Lejlighed »en god Ven«²⁾.

Muligt er det, at Thorild, hvis Hvedebrødsdage falder sammen med hans Ophold i København — fra April til September 1793 — og med hans Udgivelse af den mærkelige lille Bog »Om qvinnökönets naturliga höghet«, ikke har søgt megen dansk Omgang, saa optagen som han var af sin ædle og trofaste Gustava

¹⁾ Se min Afhandling „Montesquieu i Holbergs og Thorilds Omdømme“ i det Letterstedske „Nordisk Tidsskrift“ 1879, S. 761 fig., især S. 771—72.

²⁾ Jfr. min „Nordens politiske Digtning 1789—1804“ (Kbh. 1878) S. 59—60.

Kosky's Kærlighed, af sin Vært og Landsmand Manderfeldt's Gæstfrihed og af den livlige Brevveksling med sine mange beundrende Venner i Stokholm og Upsala. Atterbom¹⁾ kalder hans Bog »en Hyldest til hende, eller Førstningsofret af hans Taknemmelighed«: hans elskede fulgte ham jo i Landflygtigheden. Manderfeldts Hus (nu Nr. 72 i St. Kongensgade) laa noget afsides i det daværende København, og Værten plejede næppe megen Omgang med Datidens ledende Aander. Af Thorilds Breve til Vennerne hinsides Sundet faar man det Indtryk, at han følte sig fremmed i København.

Lige meget! — Her skal vi holde os til en Side af Sagen, med Hensyn til hvilken det mer eller mindre fortrolige Forhold til hin Tids Friheds- og Lighedsmænd i København ikke har videre Betydning. Hvor meget disse end sværmede for den store franske Revolutions Ideer, og næppe mindst for Condorcet's, syntes de dog kun lidet paavirkede af dennes Ideer om Kvindens Ligestillelse med Manden²⁾. Hvor langt man i den Henseende var tilbage i København, da den franske Revolution udbrød, kan skønnes bl. a. af følgende lille, betegnende Træk. 1780 havde den ellers i flere Retninger frisindede Rahbek stiftet »Det dramatiske literære Selskab«, som en Tid ogsaa kaldtes det »Borupske«; i Følge dets ældste Love, som gjaldt lige til 1809, skulde Forestillingerne gives alene af Mandfolk, som altsaa maatte spille ogsaa Kvinderollerne. Dertil snærtede, omtrent i 1790-erne, Klubvisedigteren Haste i en Vise, der blev sunget i »Det forenede dramatiske Selskab«, og i hvilken det hedder:

„Hisset man i Han-Klub støjer“,

medens her — i Modsætning dertil —

„Edel Viv og herlig Pige
gør os Bunteraden kær“³⁾.

I øvrigt fandt de fleste af den store franske Revolutions Fremtidsideer sine Talsmænd ogsaa i Danmarks Hovedstad. For

¹⁾ Svenska siare och skalder V, 104 (2. Opl., S. 90).

²⁾ Jfr. A. Hedin's interessante Foredrag d. 27's 1881 i den stokholmske „Förening för gift qvinnans eganderätt“, trykt i den ny Række af dennes Smaaskrifter „Om den gifta qvinnans eganderätt“ I, S. 34—52.

³⁾ Nord. polit. Digt., S. 19—20.

Kvindesagen savnedes en saadan. Det er derfor »et Tilfælde, der ser ud som en Tanke«, at den politiske Filosof Thomas Thorild netop ved denne Tid kommer til København, og her udgiver sit lille Skrift »Om Kvindekønnets naturlige Højhed«, — et Skrift, der hidtil er blevet saa lidet paaagtet i sin »Fødestad«, at den, som skriver dette, endnu i September 1883 saa' det opført som anonymt i det kgl. Biblioteks Fortegnelser. Man vidste ikke dér, hvem der havde skrevet det, og glædede sig over, at man ved denne Lejlighed fik Forfatterens Navn at vide.

Det har aldrig været oversat paa Dansk. En saadan Oversættelse meddeles derfor neden for fuldstændig. For at gøre den saa tro som muligt — selv om den ydre Form skulde lide noget derved —, har jeg modtaget et Tilbud om at faa den gennemset inden Trykningen af den dygtige Thorild-Kender, Arvid Vikstrøm, den samme Mand, som 1883 har udgivet 10de Oplag, og som varmt har opmuntret mig til at »införlifva äfven med den danska literaturen den lilla skriften af »den adertonde århundradets Stuart Mill«. »Den skandinaviske Lessing« kaldes Thorild bl. a. af en tysk Forfatter, som 1883 i et Tidsskrift har udkastet et fortjenstfuldt Livs- og Karakterbillede af ham (se Vikstrøms Udgave S. XIV—XV).

Paa Dansk lyder Thorilds Afhandlig saaledes:

Om Kvindekønnets naturlige Højhed.

Trældom er forbuden i Sverig.

Ærlig Svensk. Pag. 1060¹⁾.

Første Kapitel.

Noget af det almindeligste i Verden er Mandfolkenes Stoltthed med Hensyn til Kvinder: hvilken Stolthed viser sig, naar det er ilde, i et Slags vild, og naar det er vel, i et Slags mild, Foragt: en saadan, som man føler for Børn, og for alt det, hvis Svaghed er altfor langt under ens Højhed.

Dette er saa vist, at endog Mandfolkenes ømmeste Tilbedelse af Kvinderne til sidst ikke findes at være andet end en Kunst, en sød List af deres Attraa.

¹⁾ Her under staar paa Titelbladet: „Kjøbenhavn 1793. Trykt hos Johan Rudolph Thiele“.

Jeg har selv følt denne milde og smigrende Foragt med en saa aldeles tyrkisk Indbildning, at jeg sammenlignede Kvinderne med enhver anden lille vellystig og glimrende Ejendom: medens derimod en Mand betød for mig en Halvgud eller, i en eneste Tanke, alt sandt og stort.

Men det hændte en smuk Dag, at jeg læste i en Bog, hvad jeg vel hundrede Gange tidligere har læst, om Døtres Opdragelse, »hvorledes de ikke tidlig nok kan uddannes til den ømtaalige Dyd, der sømmer en Kvinde i Verden«.

Hvad? tænkte jeg: de maa vel først betragtes som Mennesker, inden de betragtes som Kvinder?

Og denne ene Tanke — at denne skønneste Halvdel af forstandige Væsener paa Jorden er først Mennesker, dernæst Kvinder, og ikke, saaledes som man altid har betragtet dem, først Kvinder, dernæst Mennesker — denne ene Tanke ned slog min tyrkiske Indbildnings Højhed og lærte mig i et Øjeblik ret at se den uværdige Halvmenneskelighed, hvori Mandfolkene dumme Vildhed næsten altid har dristet sig til at holde Kvinderne.

Men, tænkte jeg tillige, hvad ømt og ædelt, hvad velgørende Sandhed, hvad guddommeligt Snille har ikke været holdt i samme Mørke og Underkuelse: da Vilddyr's Styrke og Vilddyr's List har været næsten den eneste Lov paa Jorden, under Mandfolkene langvarige og vidløse Vælde?

Man bør derfor ikke undre sig over, at disse samme Mandfolk, hvis højeste Uduelighed baade til at tænke og styre sig selv er af Verdens Historie saa klar, at de, med sine haarde Sener og sit ynkelige Vid, ikke hos Kvinderne har set noget mere stort end Skørterne; ikke har mærket, at det ædle Væsen, som hed hun, allerførst hed Menneske; og ikke har forstaaet, at den lille Ulighed i Køn var kun en Skygge imod den store Lighed i Forstand og Hjærte, det er, i menneskelig Dyd og Værdighed.

Mandfolkene, som er og altid har været, ikke Jordens Herrer, men med den latterligste Lavhed hverandres Slaver, har alligevel, kanske paa Grund af den Krysteragtighed, som hemmelig medfølger Overmodet, ikke vovet at følge den rigtige Fornuft, at sætte derimod sin egen Højhed i det som adskiller deres Køn. Hvorved vi, til evig Spot, vilde have faaet en Højhed, som baade rigtig svarede til den af dem naadigst forordnede

Skørtetrældom, og som fuldkomment anstod deres myndig uforstandige Slægt, just efter Bogstaven, en Bukse-Majestæt.

Det er kun alt for klart, at den samme Taabelighed eller Skamløshed det vilde være at betragte et Mandfolk kun i Egenskab af en Han; den samme Taabelighed og Skamløshed er det ogsaa at betragte en Kvinde kun i Egenskab af en Hun. Da dog en Kvinde, i Følge Naturens guddommelige Orden, er

- I. Et forstandigt Væsen: med al et saadant Væsens Rettighed og Højhed.
- II. Et Menneske: med al et Menneskes Rettighed og Højhed.
- III. En Medborger: med al en Medborgers Rettighed og Højhed.
- IV. En Ven: for alle sine Venner.
- V. En Slægtning: for alle sine Slægtninge.
- VI. En Husmoder: for hele sit Hushold.
- VII. Og endelig allersidst en Hun, en Elskerinde for en vis lykkelig Mand, eller vel heller, en Hustru.

Af hvilken store og sande Orden man ser, hvad for en ynkelig Uforstand der er i Mandfolkene uværdige Maade at betragte Kvinderne alene som Hunner, det er alene som Kvinder: da det heraf er klart, at Kvinderne med aldeles samme Ret kunde betragte den anden Halvdel af Menneskene, det er alle Mandfolk, alene som Hanner: hvilket ogsaa rigtig Amasonerne fordum gjorde.

Men jeg tør vel bede alle ædle og forstandige Kvinder om at tilgive denne Vildhed hos Mandfolkene: efter som man helligt kan forsikre, at de har alt for liden Forstand til i et saa højt Æmne at kunne mene noget ondt: men alt maa forklares af denne Vidløshed saa gammel som Verden, paa Grund af hvilken de har dømt lige saa blindt om alt andet, der vedkommer menneskelig Ret og menneskeligt Værd.

Saaledes ræsonnerer disse slu Barbarer saadan om en Konge: Han er I. Konge, II. Min allernaadigste Herre og Beskytter, III. Medborger, IV. Menneske, V. Forstandigt Væsen. Endskønt det er klart, at dette er ingenting mindre end at vende op og ned paa Naturens hellige Orden, paa Naturens sande Værd og Højhed: ti kongelig Majestæt bestaar alene deri at være I. mest forstandigt Væsen, II. mest Menneske,

III. mest Medborger. Ligesaa dømmes de om et Barn, en Tjæner, en Bonde, en fattig: og sætter altid det sidst, som er det ædleste og højeste. Hvorved de evig kan vedligeholde iblandt sig al den ynkelige fornemme Kærlingeovertro, som gør dem til hverandres Slaver, og alt det ynkelige lave Overmod, som gør dem til hverandres Tyranner.

Men dette er naturligt, mine Læserinder. I bør vide, at Mandfolkene har saa fortræffelige Øjne, at de altid ser det først, som er lige for Næsen af dem: men har tillige saa slet Forstand, at de sjælden ser længere. Og derfor, naar man beundrer Mandfolkernes Skarpsindighed, hvorved de allerede for 6000 Aar siden har udgrundt, at Kvinderne er Hunner, det vil sige, er Kvinder: saa bør man ogsaa af Mildhed forlade dem, at de, efter 6000 Aars Forsøg paa at tænke, endnu ikke har kunnet finde, at Kvinderne, med lige saa fuldkommen Ret som de, er Mennesker.

Anm. Halvmenneske kalder jeg den, hvis menneskelige Ret og Højhed, ved et eller andet Slags Tyranni, sættes ned under en anden mindre og ringere Egenskab, saa at han ikke alene halvt men ofte meget mer, almindelig anses for noget andet end Menneske. Saasom at anses mere for Kvinde, Barn, Tjæner, Bonde, Kavalér, Herre, Prins, end Menneske.

Andet Kapitel.

Men, raaber man, naar I paa denne Maade vil ophøje Kvinderne til samme almindelige og fuldkomne Menneskeret, som den Mandfolkene kræver; da bør I tillige ophøje dem over al deres Svaghed, saa at de faar samme Styrke til at opfylde alle store Pligter.

Himlens Gud! om Svaghed vover Mandfolkene at tale: de, som i disse mørke og blodige 6000 Aar, i hvilke de har haft Jordens Vælde, har styret sig selv og alt med en saa gyselig og gal Forvirring, at, om de havde taget alle sine Beslutninger ud af et Lotteri, som Lucifer netop dertil havde indrettet, saa havde dog aldrig noget kunnet udfindes med mindre Fornuft, eller udføres med mere Grumhed eller ledsages af en mer ynkelig naragtig Pomp og Pragt end hele deres fjollede Regering.

Man behøver kun at tænke paa Verdens Historie: kun at tænke paa, at al Jordens umaadelige Daarskab jo er Mandfolks Værk: og at end i Dag det virkelig kloge i Verden forholder sig til det virkelig gale som ét til tusende.

Saaledes kan jeg, i Følge dette store sekstusendaarige Bevis, ikke en Gang tænke mig en Uduelighed til at styre sig selv og andre, det er, jeg kan ikke en Gang tænke mig en Svaghed mer ynkelig og alligevel mer aabenbar end netop Mandfolkernes. Især naar det tilføjes: at dels de latterligste, dels de blodigste af sine Galskaber har de begaaet netop paa et Vink af Kvinder, hvilke de selv først ved sin Visdom har opfødt som Galninger, og derefter tilbedet.

Saa at her synes Mandfolkenes Sag at være paa én Gang og for evig tabt.

»Men — siger de, og paatager sig en sødere Mine —: Vi »har jo dog altid været Jordens Herrer? Kvindekønnet har jo »til alle Tider maattet erkende vor Overmagt? Og det, som altid er sket, det anses at være Naturens Lov.«

Nej, gode Herrer. Sandheden, Snillet og Dyderne; Menneskeligheden selv og dens skønne og hellige Love; Saligheden, med alle rene og naturlige Glæder — har været endnu langt haardere kuede af Eder end Kvinderne. Beviser dette alle disse guddommelige Tings Svaghed, eller at de af Eder har været kuede med Rette? Nej: det beviser kun den Vilddyr-Styrke i Sener, den Haardhed i Sind, den grumme Ævne til at modstaa alt ret og guddommeligt, hvilke stadig har udmærket Eder i Verdens Historie. Og dernæst røber selve denne Historie, til Eders Blusel, at ikke en Gang dette lave Vælde, oprigtig talt, har tilhørt Eder: Ti allerførst var Vilddyrene Jordens Herrer, ved en Styrke større end Eders og lige saa ædel: og derefter har, ikke I, men Bedragere i Guds Navn og Tyranner med Ild og Sværd og alle blodige og gale Laster og med ét Ord, disse ældgamle Potentater Dumheden og Løgnen, været Jordens sande Herrer: og I selv har været ikkun lave Slaver med Monarkers Hovmod.

Saa at Eders Skryd med altid at have kuet Kvinderne er netop det Skryd altid at have kuet Billigheden og Æmhed og Snillet og Skønheden og al guddommelig Sandhed paa Jorden.

*

*

*

Endda forsøge Mandfolkene sin sekstusendaarige Uduelighed i at tænke; og raaber stadig om Svaghed hos Kvinderne. Ti tro ikke, mine Læserinder, at disse højfærdige Barbarer nogen Sinde kan fornemme, at det, som altid var trykket og kuert, det har heller aldrig kunnet naa op til sin rette Styrke og Storhed. Folk med Snille og Oplysning, gode Mænd og Patrioter, den arbejdende Hob, selve Nationerne, med ét Ord, alt det, som mest er ret og stort, hvad mærkelig Styrke har vel alt dette endnu i Dag? Og dog har man af de skønneste Eksempler set, at i disse endnu kuede Væsener er en stille guddommelig Kraft, som de redelige haaber skal en Gang bryde frem, og stige op at velsigne Jorden. Derfor, ligesom man af et eneste Snilles, af en eneste stor Mands, velgørende Magt slutter, hvad Sniller og store Mænd kan gøre; saaledes bør man ogsaa af de beundringsværdige Fortræffeligheder, baade Forstandens og Hjærtets, som man har set hos Kvinder, uagtet den sjældne Lejlighed, de har til at lyse i Verden, slutte, hvad de kan være, naar de en Gang ret har lært at kende sin naturlige Højhed, som er grundet i deres mer ømme og livlige Menneskelighed. Jeg vil ikke tale om alle disse store Dronninger, alle disse Heltinder, Statskloge og Sniller af deres Køn: ti derom staar i andre Bøger nok. Jeg vil heller ikke tale om alle disse ømme og høje Dyder, som de med en næsten guddommelig Sindsstyrke, lige saa daglig som takløst, udøve i det private Liv: ti dette kender enhver oplyst. Men jeg vil alene nævne den ene: vor Kristina, som var stor nok til smilende at bortkaste en Krone, for hvilket pragtfulde Legetøjs Skyld de største Mandfolk i Verden har gjort saa mange tusende blodige Daarskaber, — som forstod med et Vink at samle omkring sin Person alle Verdens den Gang glimrende Sniller, hvilket aldrig noget kongeligt Mandfolk har haft Vid til at gøre, — og som i det, hun har skrevet, viser en saa ægte stor Forstand, at man ikke har set en større.

Men, hvad kan man vente af disse Mandfolks Vid: Naar de, med al sin Trodsighed, næsten aldrig har kunnet opløfte sig til en Tanke alene om det, som er højere Styrke. At en Vejrmølle i fuld Gang er stærk, det mærker de: men Luftens Styrke, som driver den, det er allerede noget højlyrdt for dem. At Brunkeberg¹⁾ er stærkt, derpaa kan de bede syv tusend

¹⁾ Den Bjergaas, som strækker sig mod Nord fra Norrmalms Begyndelse ved Gustav II. Adolfs Torv i Stokholm. Brunkebergs højeste Spids er

Djævlé at tage sig: men Æterens eller Lysets næsten uendelige Magt over hele Naturen, det er intet for dem. At Styrke i Sener er Styrke, det er det allerførste og klareste af alt, hvad de véd, og det rette Princip i hele deres Visdom: men at Sandhedens Magt, hvis mindste Vink gør Revolutioner og omskaber Tiderne; at Skønhedens Magt, for hvilken alle Helte er faldne; at Velgørenhedens Magt, som aldrig noget levende Væsen modstaar — er en uendelig højere Styrke, det er for dem en Nyhed. Men denne Styrke er Guds, og Snillets, og Kvindernes. Hvorfor ogsaa Kvindestyrken ligner mere en Engels, hvilket Væsen man véd er saa langt mægtigere end vi, som det er højere: medens Mandfolkestyrken ligner mere et Vilddyrs, hvis Vold forskrækker og nedslaar. Aldeles saaledes, som man om Foraaret ser, at en eneste Grad af Solens Lys og Varme virker mægtigere paa hele Naturen end tusende Tordener.

Dog maa jeg indrømme til Mandfolkenes Ære saa meget, at de altid med beundringsværdig Kraft har modstaet Forstanden, Dyden og Skønheden; og at denne høje Kvindestyrke endnu ikke har mægtet at bringe mere ud af dem end hvad det, som de selv har ømt og højt ved sig, har kunnet bringe ud af Dyrene; det er ikke stort mere end det af Kunst og Sødhed, af Snille og Smag, hvortil de selv har bragt Papegøjen, Aben og Bjørnen.

Skal jeg sige Sandheden rent ud?

Naar man lægger Mærke til, at netop i samme Grad et Mandfolk forædles, ligner han, i Mildhed af Sæder og Væsen, en Kvinde, saaledes som man ser det hos alle Mandfolk af Aand og Følelse (hommens de sentiment), og tvært imod, at netop i samme Grad en Kvinde forværres, begynder hun, i alt Slags Uvane, at ligne et Mandfolk; ja, naar man ser den fuldkomne Lighed i Ømhed og Livlighed, som er imellem Kvinder og alle sande Sniller, det vil sige, de højsindede Mennesker, som ved sin Forstand og Dyd er alles Velgører: Saa er det umuligt ikke at tillægge Kvinderne netop den samme naturlige Højhed over Mandfolkene, som disse altid har troet sig at eje over Kvinderne. Hvorved Forstandens Orden i Verden maa opstilles paa

Observatoriebakken. Et Torv i Stokholm hedder endnu Brunkebergs-torv. F. B.

denne Maade: Naturen., Sniller, Kvinder, Mandfolk, Dyrene.

Anm. Og hermed har jeg den Ære at slutte mit Andet Kapitel. Det tredje, som staar tilbage, skal vise, hvorledes Jordens Vælde af Kvindernes Æmhed og Skønhed bør vindes.*

Det tredje Kapitel er, saa vidt man véd, aldrig skrevet.

Med hvilke Ord vilde vel Thorild have skildret, »hvorledes Jordens Vælde af Kvindernes Æmhed og Skønhed bør vindes?« —

Jordens Vælde vandtes først af Vilddyrenes Styrke — det er den raa Magts Vælde. Den følgende Tidsalder er deres; som Thorild kalder »Bedragere i Guds Navn«, — det er Listens Vælde. Lever vi ikke endnu i denne Tidsalder? Er »Diplomati« og »Snedighed«, »Politik« og »listig Statskløgt« ikke endnu om-trent enstydige? Er det for meget sagt, at man endnu kun alt for ofte i Politiken »bruger Talen til at skjule sine Tanker«, og at de høje Forsikringer om alt, hvad man er »rede til at ofre paa Fædrelandets Alter« tiere fødes paa Læben end i Hjertet? Saa vidt gaar det endog, at den Politiker, som vil tage Hjertet med paa Raad, anses for »naiv«, en »skikkelig Fyr«, men Partiets »enfant terrible«; ti — siger alle »store Politikere«, især vor Tids Bismarcker og deres smaa Efterbære — i Politik gælder det kun om Forstand: »Følelser-Politik« duer ikke.

Af samme Grund er det vel ogsaa, at disse vor Tids sædvanlige Politikere ser ned paa Kvinderne. Disses Hjerte er dem nemlig tit for rigt udviklet — vel næppe paa Forstandens Bekostning, men dog forholdsvis saa udviklet, at der alene af den Grund ikke kan være Tale om at give dem politiske Rettigheder. Hvilken skadelig Indflydelse vilde de ikke i Tidens Løb kunne komme til at udvikle! Hvilken Forstyrrelse i den gængse kolde Politik, hvor det gælder at holde sine Modstandere fra Livet tit ved de hjærteløseste Midler! Det kunde jo føre til et helt Systemskifte. Ikke et Systemskifte i den Retning, som Reaktionen og Revolutionen i vor Tid lige meget ønsker, at »Magten sættes i Rettens Sted, indtil der af Magten skabes en ny Ret« —, en Reaktion, som — om end udført ved Revolution fra neden eller fra

oven — vilde være en midlertidig Tilbagegang fra Listens Vælde til den raa Magts Vælde, en Tilbagegang fra vor til den nærmest foregaaende Tidsalder.

Ikke politisk, nej ej en Gang kommunal Stemmeret vil de slueste af vor Tids »store Politikere« indrømme Kvinden. Hvorfor ikke? Det siges, at det vel til Nød kunde gaa an med kommunal Valgret (som paa Island), men — det er et farligt Skraaplan! Der er kun en umærkelig Overgang — og ikke som Professor Goos udtalte i Studenterforeningen d. 10/11 1883: en »Afgrund« — imellem den kommunale og den politiske Valgret. Tænk, om hin førte til denne! Ja, tænk om Valgretten førte til Valgbarheden! Hvor vilde ikke al Kvindelighed forsvinde!

Mon de, der tænker eller taler saaledes, ikke snarest viser, paa hvilket lavt Stade de selv, ja hele deres Tid, staar i politisk, i højere politisk Henseende? De kender kun Styrken i »Kraft-Politiken, »Blod- og Jærn«-Politiken: »Øje for Øje og Tand for Tand«, — Magt mod Magt og List mod List. Men hvo véd, om der ikke efterhaanden, lidt efter lidt, aldeles umærkelig, i Aarenes, ja snarere Hundredaarenes Løb vilde foregaa et Systemskifte i Politiken, dersom Kvinderne mer og mer fik Adgang til at gøre sin Indflydelse gældende i de Sager, som er Folkets, — og Kvinderne er jo endog Folkets **Flertal!** Demokratisk maa vel dog altsaa den Tanke være: at give Kvinden Ret til at gøre sin Indflydelse gældende, naar de Love, hun selv skal lyde, forberedes i Folkets Repræsentation. Frøken Sørensen i »Abe-katten«¹⁾ finder det ukvindeligt at krybe ind i en Omnibus, en af disse »uanstændige« Kasser, hvor fremmede Mandfolk kan sætte sig Side om Side med én. Nu har man et fornuftigere Begreb om, hvad Kvindelighed vil sige. Men hvor langt har vi endnu ikke tilbage!

Det vilde vel næppe falde nogen ind i Dag for Alvor at foreslaa, at Kvinden i Morgen skulde kunne vælges ind i Folke-repræsentationen; — endog fra »Kromøderne« maa hun gjerne holde sig borte. Men derfor skal man ikke forsværge, at det ej en Gang skal kunne tænkes lige saa foreneligt med den, sande Kvindelighed at deltage i Mændenes Raadslagning om Folkets

¹⁾ Denne Vaudeville opførtes 1ste Gang den 12/3 1849 paa den danske Skueplads.

Vel og Ve, som det nu er foreneligt med den at sidde sammen med Mænd i Omnibusser og Sporvogne.

Hører man ikke alle Vegne fra, hvor Kvinderne har faaet Adgang til Steder, der hidtil var Mændenes Enemærker, at Tonen blandt disse er bleven bedre. Ja, dette gælder endog paa det tidlige Trin af Udviklingen, hvor Kønnenes Sammenblanding ved en løsere Betragtning skulde synes allerfarligst. Det hører vi ej alene fra Nordamerika, hvor Samskolesystemet bærer de bedste Frugter i sædelig Henseende, men ogsaa fra den gamle Verden, t. Eks. fra Finland ¹⁾. I Steden for at Kvinden skulde blive mandhaftig og altsaa ukvindelig, viser det sig, at denne Kønnenes fælles Deltagelse i alvorligt Arbejde i den ene eller den anden Retning netop løfter baade Manden og Kvinden, gør ham mere ridderlig og hende i sandere Forstand mere kvindelig. Der foregaar en aandelig og sædelig Tilnærmelse, idet baade Mand og Kvinde gaar fremad. Thorild gaar uden Tvivl for vidt, naar han udtrykker det saaledes, at Manden, idet han forædles, mer kommer til at ligne Kvinden. Nej, forholder det sig ikke snarere saaledes: idet baade Manden og Kvinden under det fælles Samarbejde forædles, nærmer de sig begge mer til det sandere menneskelige, som omslutter baade Mandens og Kvindens Natur; og saaledes bliver han mandigere og hun kvindeligere.

Men hvorledes vil da ikke i en fjærn Fremtid »Jordens Vælde« — Politikens Omraade — kunne vinde, naar det selv vandtes af »Kvindernes Ømhed og Skønhed!« Har ikke Thorild i dette uskrevne tredje Kapitel — hvis Titel alene han har givet os i Arv — ladet os ane en ny Tidsalder i Verdensudviklingen, hvor Tilbagegangen til den raa Magts Vælde er umulig, hvor Listens Vælde, vor Tids, er et tilbagelagt Stade, men hvor derimod Humanitetens Vælde, bygget paa Mandighedens og Kvindelighedens aandelige og hjertelige Forening, er den politiske Morals eller den moralske Politik's Særpræg? Vejen dertil

¹⁾ Se bl. a. Till. til „Nationaltidende“ Nr. 2701 den 6/10 1883: „Fælles Undervisning for Dreng og Piger“, H. E. Berner's Afhandling „Om Kvindesagen (III, Vore Pigeskoler)“ i „Nyt Tidsskrift“ (Kristiania) 1884, S. 132—139, og Mrs. S. Kenney's om „Amerikanske Universitetsforhold og Fællesundervisning for Mænd og Kvinder“ i „Vor Ungdom“ (Kbhvn) 1884, S. 170 -174.

gaar gennem en sandere og dybere Forstaaelse af »Kvindekønnets naturlige Højhed«. —

»Edra memorialer« — sagde Ehrensvärd til Thorild, da denne overrakte ham et Skrift — »innehålla så stora sanningar, att de böra ligga i en stor mans bureau ännu i femtio år«. I »mindst hundrede Aar« — havde den aandrige Ehrensvärd maa-ske sagt, dersom Thorild havde overrakt ham et Skrift af det Indhold, som vi kan gætte os til af Titlen til det uskrevne tredje Kapitel om »Kvindekønnets naturlige Højhed«.

FREDRIK BAJER.

K o n g o .

H. H. Johnsson: The River Congo. London 1884.

A. Delmar Morgan: A Visit to the Congo River. Proceedings of the royal geogr. Society. 1884.

L'association internationale africaine et le comité d'études du Haut-Congo. Travaux et resultats de Décembre 1877 à Octobre 1882.

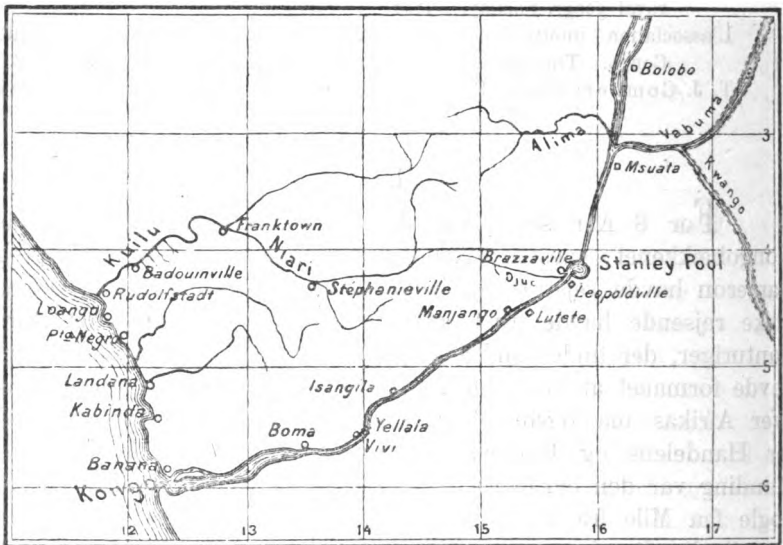
T. J. Comber: Stanley Pool. Proceedings of the roy. geogr. Society. 1884.

I.

For 8 Aar siden var det store Landomraade, vi kalde Kongobækkenet, næsten ukendt i Evropa. Kun Livingstone og Cameron havde rejst tværs igennem dets sydlige Dele, og nogle tyske rejsende havde fra Loandokysten vovet sig ind i de store Banturiger, der findes omkring Kongos sydlige Bifloder, men ingen havde formaaet at løfte det hemmelighedsfulde Slør, der hvilede over Afrikas mægtigste Strøm, eller at aabne det store Land for Handelens og Dannelsens Paavirkning. Ved selve Kongos Munding var den evropæiske Købmand kun trængt frem til Boma, nogle faa Mile fra Havet, og Landet oven for det nuværende Isangila kendtes kun som en Rede fuld af Menneskeædere.

De forløbne faa Aar have forandret alt. Amerikanske, engelske, franske og tyske Forskere have angrebet det ukendte Landomraade fra alle Sider, Kongos nedre og mellemste Løb er nu næsten lige saa godt kendt som Nilens og bedre end mangan asiatisk Strøm af lignende Størrelse. Nogle af dens Bifloder ere blevne besejlede, om nogle faa Aar vil hele Bækkenet være berejst, undersøgt og kortlagt, og de talrige Bantustammer, der leve i dets yppige Skove, gaa en bevæget og skæbnsvanger Fremtid i Møde. En skarp-sindig Fyrste af deres egen Race har en Gang gjort den Bemærkning om Evropæernes Indtrængen iblandt vilde Stammer, at først komme deres Missionærer, saa Købmændene og til sidst Soldaterne. Kongofolkene have endnu kun naaet de to første Stadier.

Langs Flodens Bredder virke ikke færre end tre store Missions-selskaber med Stationer helt op forbi Stanley Pool; Købmændene i Boma have anlagt 15 Handelspladser op til Vivi, og et filantropisk Selskab i Belgien har grundlagt mindst 21 Civilisationsstationer fra Havet til Stanleyfaldene, ja, et Par af disse, Vivi og Leopoldville, maa alt nu betragtes som smaa Stæder. Det samme Selskab har anvendt flere Millioner for at grundlægge en Vej uden om Kongos Vandfaldsegne til Stanley Pool; Niarifloden er bleven undersøgt i samme Øjemed og forsynet med lignende Stationer, og saaledes staar nu Indre-Afrika og den sejlbare Del af Kongo

ad to Veje i Forbindelse med Atlanterhavet. Det belgiske Selskab har 4 Dampskibe og en hel lille Flaade af Barger og Baade oven for Vandfaldene, den franske Forsker de Brazza har for nylig forøget disses Antal, og i de Egne, hvor Stanley for 8 Aar siden var en jaget Flygtning, færdes den rejsende nu, uden Skydevaaben og uden Eskorte, lige saa sikkert som i flere evropæiske Stater.

Denne store Forandring skyldes hovedsagelig to Mænd: H. M. Stanley og Kong Leopold II af Belgien. Kun faa vilde have formaaet at udføre, hvad Stanley siden 1879 har udført i Kongoegnene, og endnu færre have saa stor Kærlighed til Fremskridt og Kundskab, at de, som Kongen af Belgien, af egne Midler

ville ofre Millioner for at aabne en Vej gennem Afrika, der først kan komme fremtidige Slægtled til Gode. — Allerede før end Stanley i Aaret 1877 var kommen hjem fra sin store Rejse gennem det mørke Fastland, havde der i Belgien, under Kongens Forsæde, dannet sig et stort Selskab for Centralafrikas Civilisation: *L'Association internationale africaine*. Med Kong Leopold II, M. de Quatrefages, den tyske rejsende Dr. Nachtigal og Sir Bartle Frere som ledende Udvalg konstituerede det sig i December 1876 og fik snart Filialer rundt omkring i Evropa. I Førstningen indskrænkedes dets Virksomhed dog til Østkysten alene, hvor det langs Karavanvejen fra Zanzibarkysten til Tanganjikasøen anlagde Stationerne Tabora, Gonda og Karema; men efter Stanleys Hjemkomst ønskede det at inddrage ogsaa Vestkysten under sin Virksomhed og ved Hjælp af Stationer at grundlægge »en hvid Linje gennem det mørke Fastland«, hvorfor der i Nvbr. 1878 under Navnet »Comité d'Etudes du Haut-Congo« dannedes en ny Gren af det oprindelige Selskab. Dette Selskab er anonymt, dets Medlemmer ere ukendte, i dets hidtidige Virksomhed har det yndet et vist Hemmeligheds-Kræmmeri, der særlig fra fransk Side har indbragt det en Del Mistænkeliggørelse, men sandsynligvis dækker Navnet kun over Kong Leopold II's Person. I en Brochure, der offentliggjordes for et Aars Tid siden, sammenfattedes dets Program i følgende Ord. Komiteen ønsker at undersøge og tilvejebringe Betingelserne for et regelret Samkvem mellem Nedre- og Øvre-Kongo, at undersøge Mulighederne for Handelsforbindelser med Stammerne i Kongobækkenet og Indførselen af europæiske Varer i Bytte mod afrikanske Produkter. Komiteen paa-tog sig derfor at oprette Stationer i samme Øjemed og af samme Art som de internationale paa Østkysten, den antog Associationens neutrale Flag: en blaa Dug med en gylden Stjerne, og stillede sig under den almindelige Folkerets Beskyttelse. I dens Stationer kan enhver rejsende, ligegyldig af hvilken Nation, enhver Missionær, ligegyldig af hvilken Trosbekendelse, og enhver Købmand, ligegyldig af hvilken Art, finde et Gæstehjem og Beskyttelse. De ere befæstede Tilflugtssteder, hvor Dannelsens Ombud i de mørke Skove kunne ty hen, og hvorfra de kunne paavirke deres Omgivelser. Komiteens første Arbejde var et storartet Vejanlæg uden om Kongoflodens Vandfaldsegne til Stanley Pool. Den begyndte sin Virksomhed med en Kapital af en Million Franks, men denne Sum er kun en Brøkdel af, hvad der senere er gaaet med,

og under et Møde af Afrikaselskabernes Ombud i Bryssel i Febr. 1879 overdroges Ledelsen af det store Foretagende til H. M. Stanley. Nogle faa Dage efter var han rejsefærdig, allerede den 18 Marts var han i Zanzibar, hvor han samlede en Skare kraftige indfødte om sig, og — aabenbart for at bortlede Opmærksomheden fra sit egentlige Formaal — foretog nogle hensigtsløse Recognosceringer op ad øst-afrikanske Floder, for saa pludselig med sin Dampyacht »Albion« at sætte Kursen igennem Suezkanalen og Middelhavet direkte til Kongomundingen, hvorhen han naaede den 3 Septbr. Her laa flere evropæiske Transportdampere og ventede paa ham med et uhyre Materiel: et mindre Dampskib, der skulde bruges paa den nedre sejlbare Del af Floden, 4 Dampchalupper og 5 à 6 Staalbaade, der skulde føres op over Vandfaldene, Stations- og Pakhuse, Karrer, Muldyr og Proviant samt en Arbejdsstyrke paa flere hundrede Mand, hvide, Zanzibar-, Kru- og Kabindanegere, en Styrke, der siden er bleven forøget til mere end 2000. — Stanley gik straks op til Vandfaldsegnene 30 Mile fra Havet og uden betydelige Rekognosceringsarbejder i Kystegnene eller langs Flodbredden gav han sig med ægte angelsachsisk Stivsind til at bryde sig en Vej hen over de klippefulde Terrasser, gennem hvilke Kongo i en Udstrækning af 35 Mile har boret sig en besværlig Udgang til Havet.

Langs hele Vestkysten af tropisk Afrika fra Sierra-Leone Kysten til Ogovéflodens Munding er Landskabet en uendelig Skov. Under Tropernes Sol og uafbrudte Regnskyl udfolder Planteverdenen sin glimrende Climax og trykker Dyrelivet ned i anden Linje. Skovregionen stiger umiddelbart op af Atlanterhavets Bølger og fortsætter sig med de samme Typer og den samme overdaadige Rigdom tværs igennem Verdensdelen til Viktoria Nyanza og Vestsiden af Tanganjikasøen. Men Syd for Ogovés Munding vige Skovene tilbage fra Kysten og give Plads for et aabent Savannahlandskab med store Plæner af 20 Fod højt Græs og skyggefulde Lunde af mægtige Træer. Paa en heldig Maade betegnedes dette Landskab af tidligere Afrikarejsende som »parkagtigt«. Det omslutter Verdensdelens mest typiske Egne; den smukke Hyphæne-Palme, Oljepalmen, Bomuldstræet, Boababen, kæmpemæssige Mimoser, Figen og en Række glimrende Arter af de ærteblomstrendes Orden ere Landskabets fornemste Former; de store Tykhuder Elefanten, Næsbørnet og Flodhesten færdes i

disse Egne. Parklandskabet hersker udelukkende omkring Loando, Kabindo og langs Nedre - Kongo for derefter gradvis at glide over i Angolas fortørrede Kystplateauer, hvor Aloe- og Evphorbia-arter give Landskabet dets uvenlige Præg. Hele det indre Kongo-bækken oven over Kystterrasserne tilhører de tropiske Skove, den stadige Regn og det evige Foraar. Først ved Stanley Pool træder Floden ind i Parklandskabet. Det høje Græs dækker Egnen; i den 4 Maaneder lange tørre Tid faar Solen Lejlighed til at gennemstege Vegetationen og uhyre Savannahbrande have »ædt« Skovene bort fra Højsletterne. Trævæksten er sammentrængt i de dybe, vandrige Slugter og omkring Negerbyerne. Flodlandskabet er som Helhed trist og tungsindigt. Den mægtige Strøm tumler af Sted i Fald og Hvirvler mellem halv nøgne og vilde Klipper, sjældnen ses en Hyttelejr ved dens Bredder, i Ny og Næ glider en Kano hen over dens brunrøde Vande, og Krokodillen, Flodhesten og Fiskeørnen synes at være i uforstyrret Besiddelse af dens Vandspejl. I utallige Bøjninger og Serpentinere har den banet sig en besværlig Vej igennem Terrasserne, og for Betragterens Øje tager den sig nærmest ud som en Kæde af snævre Søer. Fra Stanley Pool til Vivi falder den noget over 1000 Fod og danner 32 Fald og utallige Strømhvirvler, men ingen af disse udmærke sig ved Skønhed eller virke ved andet end de uhyre Vandmasser, der piskes til Skum over skjulte Skær og mellem indsnævrende Klippesider. Ingensteds findes lodrette Styrtinger, og denne Del af Kongofloden vil næppe nogen Sinde blive Mødested for vor Tids naturtilbedende Turister. Mundingsegnene ere lave, usunde Mangrovesumpe med nydelige Klynger af Borassuspalmer og rigt Løvværk; men allerede oven for Boma snævres Flodlejet ind, Landskabet bliver storslaaet og skarpt, Borassuspalmen forsvinder, Skoven indskrænkes til Slugterne, og Bjærg-højderne hæve sig golde og triste op om den jagende Strøm. I saadanne Omgivelser ligger Vivi, Stanleys første Station fra Havet. Dens hvidmalede Huse tage sig ud som en Ørnerede paa den røde Flodskrænt, medens Arbejdsstyrkens talrige Hytter skjule sig i Slugterne bag tæt Løvværk. Med Nød og næppe kan den lille Floddamper arbejde sig op gennem Strømhvirvlerne til Stationen, og bag ved denne tordne Flodens Vandmasser ned over Yellalafaldenes Klipper. De ere egentlig kun en Række af korte Spring; sandsynligvis falder Kongo her ingensteds mere end 12 Fod paa én Gang, men Faldenes stadige Følge og de indstrøede

Klipper fremkalde et uhyre Oprør. Det er et Væddeløb af Bølger, den ene jager den anden, de tilbageilende Vande møde de nedstyrtende Masser og sende Skyer af Skum og sønderrevne Vandflager op i Luften. Yellalafaldene standse Flodens Sejlbarhed, og Stanley maatte fra Vivi føre en 11 Mile lang Vej over Land til sin næste Station Isangila. Egnen er meget klippefuld, Kongos Bifloder have gravet sig dybe Afløbsfurer ned i Stenen, og deres Slugter ere fyldte med yppige Skove, men Klippehøjderne ere nøgne. Arbejdet lagde Beslag paa Ekspeditionens Kræfter i 11 Maaneder. Mange Steder maatte Stanley bane sig Vej med Dynamit, hele Klippepartier sprængtes bort, i 26 Dage arbejdede han for at naa 600 Alen frem, og som Regel regnedes et Par Tusende Alen for et heldigt Dagværk. I Tidsrummet fra Februar til Jul 1880 tilbagelagde han Vejen mellem Vivi og Isangila 33 Gange frem og tilbage, halvtredje Tusende Dragter slæbtes hen til den sidste Station, og Mandskabet anvendte somme Tider en hel Dag til ved Hjælp af Taljer og Spil at bringe en Dampkedel op ad en høj Skrænt. Disse Bedrifter indbragte Stanley Hædersnavnet »Bula Matadi«, Klippebryderen, og under dette Navn er han nu kendt i hele Kongoegnen. Nu tilbagelægges Vejen til Isangila med Lethed i 4 Dage. Fra Isangila til den næste Station Manjango er der 19 Mile, og Rejsen kan foretages paa Floden. Denne er dog langt fra farefri. Den brede Flodsæng. (3000 Alen) er overstrøet med Øer, Strømmen hvirvler og syder ind og ud imellem disse med farlige Malstrømme og Skær, hvor Skummasserne som store Bomuldsballe fare rundt i evige Runddans, og forsænkede, bortskyllede Øer sende hele Lunde af grønne Træer op igennem Vandspeilet. De Staalbaade, der holde Forbindelsen ved lige mellem Stationerne, maa mange Steder slæbes op imod Strømmen af Besætningen, der springer fra Klippe til Klippe langs Bredden, og selv Dampchaluppen kan somme Tider i Regntiden trænge til en saadan Understøttelse. Delmar Morgan, der besøgte Kongo i Fjor Efteraar, fortæller, at det ofte tog 1 Time at ro Baaden et Par Alen frem. — Her svigtede Stanleys Helbred ham; i længere Tid svævede han mellem Liv og Død, og han skrev om sin Tilstand: »Min Sygdom skyldtes væsentlig den bestandige Nerve-spænding, som jeg blev holdt i paa Grund af de mange Farer, der vare forbundne med Sejladserne med de overlæssede Baade, . . . naar jeg saa' dem, lastede med Materiel og kostbare Menneskeliv,

næsten give tabt i Malstrømmene og ofte forgæves kæmpe imod den rivende Strøm.◄

En halv Mil paa den anden Side Manjango indsnævres Flodens Løb atter og her findes det mest anselige Fald, Ntombo Mataku, der strækker sig over hele Flodens Bredde og som et Par vældige Trappetrin af skinnende hvidt kan ses i meget lange Afstande. Stanley maatte atter ind i Landet, i fire Maaneder arbejdede hans Styrke paa at naa frem til Stanley Pool, der ligger 21 Mil fra Manjango, og den gamle Handelsvej langs Flodens nordlige Bred udbedredes en Del, men ikke des mindre er den senere bleven forladt, og nu gaar Hovedvejen paa den sydlige Side over Lutete, hvor der er anlagt en Bistation, gennem frugtbare Højsletter og forbi venlig sindede Stammer til Leopoldville.

I Slutningen af 1881, efter 2 Aars Anstrængelser, naaede Stanley Kongoflodens sejlbare Løb, og den 3dje December s. A. kunde han sætte den første Damper i Vandet ved Stanley Pool.

Da Peter den store anlagde St. Petersborg, sagde han, at denne By var det Vindue, hvorigennem Rusland kunde se ind i Evropa. Om Stanleys Hovedstation har man sagt noget lignende. Leopoldville ved Stanley Pool skal være det Vindue, hvorigennem Evropa kan se ind i Hjærtet af Afrika. Men uheldigvis sidder dette Vindue noget højt oppe, det er en baade stejl og umagelig Vej, der fører op til det, og der kræves megen og besværlig Kravlen, før man naar det gode Udsigtspunkt. For nogle Aar siden var en berømt fransk Forfatter saa ondskafuld at kalde Stanleys nye Vej en Trappe, men selv om det er saaledes, vil Handelsmanden, Missionæren og Videnskabsmanden ikke des mindre være ham taknemmelig for den, og det af den simple Grund, at en Trappe altid er langt at foretrække for ingenting. Men en Handelsvej i evropæisk Forstand bliver den sikkerlig aldrig, og skulde det i Fremtiden vise sig, at Kongobækkenet virkelig er i Stand til at bære en Omsætning i stor Stil, vil denne sky en Vej, hvor der maa foretages en Række Omladninger, hvor Trækdyr og Kærrer næppe nok kunne benyttes, og hvor Menneskerygge ofte ere det eneste Transportmiddel. Stanley roser sig af at have taget Tyren ved Hornene, og hans Bedrifter langs Kongostrømmen vidner jo ogsaa tilstrækkelig baade om hans

Mod og Energi og om hans Foragt for Hindringer, men det turde dog allerede nu vise sig, at hans store Ævner og hans rigelige Pengemidler kunde have fundet en mere praktisk Anvendelse. Paa dette Punkt ligger den franske Forsker De Brazza's Betydning. Endnu før end Stanley var færdig med sit Vejarbejde, havde denne rejsende naaet Stanley Pool, sikret Frankrig et Landstykke ved dennes Bredder og derefter undersøgt Niariflodens Løb. I dennes Dal, der begynder noget nordvest for Stanley Pool, fandt de Brazza en naturlig Vej uden store Hindringer lige til Havet, og uagtet Stanley den Gang kun havde Spot tilovers for ham, har han senere ikke forsmaaet fuldt ud at benytte de Brazzas Anvisning. Han har derved selv bevist, at han ikke har fuld Tillid til Kongovejens Fremtid; ti i 1883 sendte han to Ekspeditioner under de belgiske Kaptajner Elliot og van der Velde henholdsvis til Niaris (Kuilu) øvre og nedre Løb for at recognoscere Egnen og finde en brugbar Vej fra Leopoldville til Kysten og paa denne Maade undgaa Vandfaldsegnene til Vivi. Dette lykkedes. Kapt. Elliot undersøgte Landet paa det nøjagtigste, fandt mange brugbare Handelsveje og Terrænforholdene saa gunstige, at der kan anlægges en Jærnsvejlinje op over Kystbjærgene til Stanley Pool. Stanley tillagde Niaridalen en saa stor Betydning, at han i Fjor forsynede den med en Række Stationer, der fra Flodens øvre Løb ligge i følgende Orden: Philippeville, Stéphanieville, Stanley-Niari, Franktown, Badouinville og Rudolfstadt ude ved Havet. De evropæiske Interesser begynde allerede at rettes imod Niarimundingen, de Brazza har her anlagt to Stationer, den franske Republik har sat sig i Besiddelse af P^{ta}. Negra og Loango i dens Nærhed, og saa vel Stanley som det internationale Selskab har gjort sig megen Møje for at faa Højhedsret over Floddalen, men hidtil har kun de forenede Stater vist sig villig til at anerkende denne.

Men ogsaa ved Stanley Pobl har Stanley forstaaet at komme sin Medbejler i Forkøbet. Det belgiske Selskab behersker denne Sø, Kongos strategiske Knudepunkt, Grebet paa den uhyre Vifte af sejlbare Strømme, der føre ind i de yppige, ugæstmilde Skovegne, som muligvis med Tiden ville udvikle sig til et af Verdens største Koloniallande, men for Øjeblikket nærer en i kommerciel Henseende temmelig værdiløs Vegetation. Selve Stanley Pool er en bægerformet Udvidelse af Kongo, 1147 Fod over Havet, omgivet af c. 1000 Fod høje Bjærg og overstrøet med Sandbanker

og langstrakte Øer i Strømmens Retning. Den dækker et Fladerum af 20 □ Mile og er 6 Gange større end efter Stanleys første Over-
 slag. Den tropiske Skovegns glimrende Former i Fauna og Flora træde her for første Gang frem for den rejsendes Øjne. Ny Blomster, ny Træer og ny Palmer møde ham ved hvert Skridt, en ny og spraglet Fugleverden bygger langs Søens Bredder og ukendte Sommerfugle og Biller flagre omkring Løvværket; trods Afstanden er der langt større Overensstemmelse og Lighed med den fjærne Viktoria Nyanza end med Vandfaldsegnene, der kun ligge nogle Mile neden for. Hjorder af Elefanter og Flodheste søge Næring paa dens Øer, store Krokodiller slikke Solskin paa Sandbankerne og svømmende Øer af Papyrus og andre Vandplanter drive ned ad Vandspejlet, beboede af langbenede Vadere. Ved den nordøstlige Ende, hvor Kongo træder ind i Søen, hæver Højskoven sig mange hundrede Fod lodret op af Vandet, højere end Øjet kan række. Det er en Mur af Løvværk, af rigtblomstrende Træer, af dristige Lianer, et Farvemosaik i tusende Afskygninger. Paa Nordsiden rejse Doverklintens skinnende hvide Sandskrænter sig op over Vandspejlet, og kransede med Vaargrønt tage de sig helt evropæiske ud. Langs den vestlige og sydlige Side vige Bjærgene tilbage fra Søens Bredder, der blive lavtliggende og sumpige. Her ligger Mfwa eller Brazzaville, en Samling miasmatiske Negerbyer, halvt skjulte af Bananer og Palmer og næppe egnede til at afgive et sundt Opholdssted for hvide Mænd. Lige over for Mfwa glider Kongo atter ud af Søen, paa den venstre Bred hæver her Negerbyen Kinshasha sig stejlt op over Flodlejet og behersker dette. Det havde været de Brazzas Hensigt at befæste dette Punkt og gøre det til Flodens Gibraltar, men i Fjor lykkedes det Stanley at erhverve Land deroppe, og et Stationsanlæg har for længst sikret ham Pladsen. Hovedstationen Leopoldville ligger egentlig ikke ved Stanley Pool, men snarere ved den lille sejlbare Stump af Kongo umiddelbart oven for Faldene. Den ligger højt som alle Stanleys Stationer. Midt paa siden af en 300 Fods Skrænt har han udgravet en mægtig Plattform eller Terrasse og derpaa rejst de anselige Stationsbygninger: Villaer, Magasiner og halvaabne Spisesale. Zanzibarhytterne ligge ordnede i hyggelige Gader, oven og neden for omgivne af venlige Haveanlæg. Oppe paa Klintens Krone har Baptistmissionen en Station, fra hvis Veranda der haves en fortryllende Udsigt over Søen, lidt længere borte, men endnu paa Stationens Grund,

har en dansk Missionær opslaaet sin Bolig, og den hosliggende Negerby tæller mindst 1500 Beboere. Over, under og ved Siden af Stationen ligger vidtstrakte Haveanlæg, hvor der dyrkes Maniokrødder, Bananer og Grøntsager; Kvægholdet, der bestaar af Faar, Geder, Svin og Fjerkræ, forøges stadig, og Stanleys Bestræbelser gaar ud paa at sætte Stationerne i Stand til at brødføde sig selv, da Provianteringsspørgsmaalet, trods Landets overvældende Yppighed, lægger de største Hindringer i Vejen for alle Foretagender. Den tropiske Skovregion er blomstersmykket Sult. Næsten alle de dyrkede Brødplanter, Maniakroden, den søde Kartoffel, Majsen, Ananasen, Jordnødden, Orangen og Citronen, ja, maaske endogsaa Sukkerrøret, ere Laan fra det rige Amerika; Portugiserne indførte dem i sin Tid i Kystegnene, og derfra ere de i de sidste Aarhundreder vandrede dybt ind i det forhungrede og yppige Indre. Men de indfødte avle kun, hvad de selv behøve, de have intet Forraad før uventede Efterspørgsler, og Stanleys nærværende Arbejdsstyrke paa 2000 Mand have derfor hovedsagelig været henviste til evropæiske Fødemidler, ja, selv hans Lastdyr kunde ikke finde passende Næring, og der er bleven indført Hø i et Land, som sukker under Planteverdens Overmagt. Af disse Grunde maa Stanley ofre Havevæsenet og den indre Økonomi en pinlig Opmærksomhed.

Leopoldville har en lille og sikker Havn bag et Skovnæs lige under Stationsbygningen, og fra denne Havn staaer Sejladsen aaben 1000 engelske Mile østerpaa op ad Floden. »Leopoldville« — siger Johnsson — »er bestemt til at være Centralafrikas fremtidige Hovedstad. Stanley har beregnet, at derfra staa Vandveje til en samlet Længde af 4520 engelske Mile aabne imod Nord, Syd og Øst ind i Hjertet af Verdensdelen. Stanley Pool vil en Gang blive Endepunktet for en Jærnvej fra Atlanterhavs-kysten og Begyndelsepunktet for en Sejladss halvt igennem Afrika. Det Indres Produkter, Elfenbenet, Kobberet, Jærnet, Krydderierne, Vokset og Kautschuken ville her mødes med Frankrigs og Englands Frembringelser.«

P. LAURIDSEN.

Shakespeares »Hamlet« og dens Opførelse paa det kgl. Teater.

Naar det hedder om sceniske Kunstnere, at den har »studeret« 10 Aar, den 15 Aar paa »Hamlet«, saa behøver dette ingenlunde, hvad jeg har hørt én og anden paastaa, at være Vigtigmageri; tvært imod, en saadan Paastand har al Rimelighed for sig. Man »studerer« sig nemlig ikke til Forstaaelsen af »Hamlet«, som man f. Eks. studerer sig gennem Vischers Æstetik; man lever sig til at forstaa den; og dette kræver Tid. En ung Student, der kommer fra Artiumsbordet, forstaaer ikke »Hamlet«. Er han forskruet, vil han bilde sig det ind; eller er han det ikke, vil han maaske have en Forstaaelse af alt det udvortes i Stykket og paa elskværdig ungdommelig Vis sympatisere med det tragiske i »den ædle Helts« Skæbne; men den fulde Tilegnelse af dette, det mærkeligste af alle Shakespeares Dramer, vil han først opnaa, naar han længe har iagttaget Menneskenes Færd, søgt at efterspore Motiverne til deres Handlinger, været i Brydninger, bukket under i smertelige Kampe eller, i bedste Tilfælde, vundet dyrekøbte Sejre, naar han under Udforskningen af andres Væsen ærlig har bestræbt sig for at lære sig selv at kende, og, naar han som oftest er endt i Tungsind over ikke at være kommen til noget fast, positivt Resultat. Man maa selv have lidt af en Hamlet i sig for at forstaa denne sæere dramatiske Figur, denne underlige S sammensætning af Varmhjærtethed og Uskaansomhed, Indignation og Indifferentisme, Tro og Skepsis. —

Shakespeare skrev dette Stykke paa den Tid, hans Velnyderinde, Englands fejrede og heltemodige Dronning Elisabeth, døde. Han var da i 40aars Alderen og i Færd med at trække sig tilbage fra Scenen og London. En Konge, en svag Karaktér,

en selvbehagelig Pedant, der nærrede overdrevne Forestillinger om sin Værdighed, besteg den engelske Trone. Shakespeare har en Gang sagt denne Mand nogle Artigheder; men i Virkeligheden var hans Respekt for ham mindre end Nul; og der mangler vist ikke meget i, at han kunde udbryde med Hamlet til Horatio:

„Du véd jo nok, o Damon kær,
 før sad Olympens Gud
 paa Tronen her, nu sidder der
 en ægte — ægte — — Toskilling!“

Heller ikke til den brødefulde Dronning manglede Shakespeare et Forbillede. Det var ikke stort mere end en Menneskealder siden, at Marie Stuart havde ægtet den Mand, der af alle ansaa for hendes Husbonds Morder; og mellem alle Dronning Elisabeths Tilhængere var det en afgjort Sag, at hun var Medviderske i denne Forbrydelse. Netop et Aar efter at Shakespeare var kommen til London, faldt Marie Stuarts Hoved paa Skafottet.

Da Shakespeare udgav sin »Hamlet«, stod han netop ved Slutningen af en Livsperiode, der havde været overordentlig rig paa Omtumlinger og Oplevelser. Han havde omgaaedes Gøglere og Skuespillere, oplevet Elskovsæventyr, deltaget i æstetisk Klubliv med den Tids bedste Hoveder og lærdeste Forfattere, haft Adgang til de højere Kredse og været Ven med unge Adelsmænd. Han havde set meget, tænkt meget, lidt meget, stridt meget, men ogsaa nydt meget. Og af alle disse Oplevelser havde hans Sjæl draget sig Næring; man ser det af hans senere Dramaer, af Mesterværker som »Othello«, »Kong Lear« og »Macbeth«. Men medens han i disse Skuespil har behandlet specielle Sider af det menneskelige Naturel, har han i »Hamlet« gjort selve det centrale i den menneskelige Sjæl til Genstand for sin Analyse: han har vist os vort Indre med dets vildsomme Gange, vort Selv med dets Faldgruber, vort Jegs Skyggesider, Selvfortærelse og Tvivl. Og han har vist os hele denne Misère, vel at mærke ikke hos et almindeligt eller dadelværdigt Individ, men hos et usædvanligt Menneske, en idealt anlagt Natur, en fint dannet Intelligens, en sædelig og pligtopfyldende Aand. Vi aner, at Macbeth maa falde for Ærgerrighedens Dæmoner i sit Bryst; vi kunne forstaa, at Skinsygens brændende Kvaler maa hærge Othellos Hjærte, naar han saa let har vundet en saadan Kvinde som Desdemona; vi kunne begribe, at Lear i sin kortsynede Forfængelighed maa

løbe Panden mod Egoismens glinsende Mur. Men Hamlet; hvorfor bukker han under? Han, i hvem det ofte forekommer os Digterens eget Hjærte slaar, han, som stadig, hele Stykket igennem er Genstand for Tilskuernes Sympati? -- Vi synes ikke her at sé den Fordring fyldestgjort, som vi stadig maa stille til den tragiske Digter, at han skal vise os den retfærdige Skæbnes Dolk i Melpomenes Haand.

Og dog; den findes der. — Hamlets tragiske Skyld er den, at han har troet for meget; nu tvivler han for meget. Han er uhelbredelig syg af den Tæring, man kalder Tvivlen. Hamlet tror ikke mer paa nogen eller paa noget, mindst paa sig selv. Han har »troet«, som de færreste tror. Troet med en umiddelbar, gemytfuld Naturs Naivetet, troet — som der staar i et af Kr. Richardts Digte — »at Judas var ond, og Kain var ond, men ellers ingen«. Og selv om han ikke har været uvidende om, at der var Lavhed og Ondskab i Verden, saa har han stadig tænkt sig, at alt dette med Lethed lod sig overvinde, naar man forholdt sig brav, naar man tappert bekæmpede det slette, altid var rede til at bekende det gode eller være et Eksempel til Efterligning. — Jeg kan forestille mig ham før den frygtelige Katastrofe i hans Liv indtræffer: Faderens pludselige Død og Moderens Hastværksbryllup med den Farbroder, han aldrig har kunnet lide. Jeg kan tænke mig ham som dette Barn, dette unge Menneske, fuld af god Vilje, ædel Stræben, lydig og fuld af Tillid lige over for sine Forældre. Født under rige Forhold, aldrig kendt med Savn af Livets Nødtørft, er han som en ædel Plante, der er i Besiddelse af alle Vilkaar for Udfoldelsen af dens ejendommelige Skønhed. Ofelia har skildret ham paa denne Tid:

.The courtiers, soldiers, scholars eye, tongue, sword
Th' expectancy and rose of the fair state,
The glass of fashion and the mould of form,
Th' observ'd of all observers! — — —¹⁾

En ædel Ærgerrighed har været hans eneste Svaghed; om det kan kaldes Svaghed, at han i ét og alt har villet vise sig sin

¹⁾ Hofmandens Oje og den lærdes Tunge,
Krigsmandens Sværd, det skønne Riges Haab
og Rosenknop, de fine Sæders Spejl,
Mønstret for Hoviskhed, det fælles Maal
for alles Blikke — —

(Lembckes Oversættelse).

høje Stilling værdig. Han har elsket, elsket som man elsker første Gang, uinteresseret, ydmygt, uden Hensyn til den elskedes Stand og Stilling. Jeg ser ham skrivende daarlige Vers, der svulme af Ungdom, skyldløs Attraa og ridderlig Tilbedelse, lige saa tarvelige i Formen som lødige i Indhold. Han har set op til sin høje, herlige Fader, han har elsket sin Moder med øm Hengivenhed. Og han har været stolt og fuld af stille Fryd over sine Forældres udmærkede Egenskaber. Fremtiden har han været saa tryk for, at han næppe har skænket den en Tanke. Som Livet gled hen for ham, en klar, solbestraalet Flod, saaledes har han tænkt, det altid maatte blive ved at være. — Kun de færreste Børn kunne tale med om et Barndomsparadis; men Hamlet, han har kendt det.

Da kommer Slaget, pludseligt, voldsomt. — Faderen bliver funden død i Slotshaven, med Legemet bedækket af det væmmeligste Udslet; Moderen, der i Begyndelsen har larmenteret, ægter næppe to Maaneder efter denne Farbroder, som Hamlet trods al hans indsmigrende Venlighed aldrig har holdt af, og i hvis Nærhed han altid har befundet sig uhyggelig. — Hamlet er overvældet af Sorg, Vrede, Forbitrelse, Indignation. Hans Uvilje mod Farbroderen forvandler sig til Had. Spørgsmaalet om Tronfølgen, som før aldrig har foruroliget ham, sysselsætter nu ofte hans Tanker. Men det er ham dog intet mod det harmevækkende Faktum, at denne infame Person, denne »Toskillingskonge« ogsaa har taget hans Moder fra ham. Moderen, som han har elsket, højagtet og ønsket at kunne bære paa Hænderne, som han saa Faderen gøre. Moderen, som har været ham Idealet for alle Kvinder! — Hamlets første Monolog er overordentlig vigtig for Forstaaelsen af dette Forhold; den drejer sig udelukkende om Moderen. Naar hans Moder kunde gøre det, hvordan maa da ikke andre Kvinder være. »O Svaghed, dit Navn er Kvinde!« — Saa kommer Vennerne, meddele ham, hvad de have set, og nu bliver først den frygtelige Hemmelighed ham aabenbar i hele sit Omfang.

Optrinet med Faderens Genfærd ryster ham til Vanvid. Men allerede her skimtes Spiren til Hamlets Svaghed: i det han selvbedragerisk skyder sig bort fra at skride til Handling. Under det første voldsomme Indtryk udtaler han, at han »med saa snar en Flugt som Andagts Vinger eller Elskovs Tanker« vil ile til sin Hævn. Dog allerede straks efter Genfærdets Forsvinden

griber han til sin Tavle, for at skrive op: »at nogen smile kan og altid smile og være dog en Nidding«. Hvor mangan Digter og Filosof bruger ikke Pennen og Ordet som det Middel, hvorved han kan slippe for at gøre noget alvorligt. Hamlet narrer sig selv med at træffe Forberedelser: efter sin Samtale med Horatio »finder han det fornødent at tage en Daaremaske paa«, og slutter med et Suk over, at »Tiden er af Led. O hvilken Nød, at jeg just til at rette den blev født!«. — Man ser, hvorledes hans Sjæl allerede her er betændt af Tvivlen, hvorledes den allerede her har svækket hans Karakter og lammet hans Daadskraft. Netop i selvsamme Nat, da Aanden viser sig for ham, var der jo Lejlighed til at udføre den Gerning, der er bleven ham paalagt, at dræbe Faderens Morder. Nu ligger jo Kong Claudius, drukken af Vin »paa Blodskamslejet«, netop nu kunde Hamlet dræbe ham »i hans Synders fulde Flor«. Hvorfor gør han det ikke? — —

Vi maa ikke tænke os, at Hamlet nogen Sinde har været særdeles anlagt til Handling. Han har altid været en spekulativ Aand, han har siddet paa de wittenbergske Avditoriers Bænke og hørt lange dogmatiske Foredrag om Sjælens Forhold til Legemet og om Filosofiens Beviser for Guds Tilværelse, og da Sorgen overvælder ham ved Faderens Død, ønsker han sig atter tilbage til hine Videnskabens Forgaarde. Men efter Genfærdets Aabenbarelser har Grubleriets og Tungsindets Gift begyndt at rase i hans Bryst og ikke alene undergravet hans Viljekraft, men ogsaa hans Tillid til Menneskene og Tro paa Livets Realitet. Den tillidsfulde Hengivenhed, han nærrede for Moderen, er endogsaa i visse Øjeblikke næsten omskiftet til Had. Ofelia har han opgivet. Han, der som en Atlasbyrde føler Genfærdets Befaling tynde paa sig, kan naturligvis ikke tænke mere paa Kærlighed; Tanken om, hvorledes hin Daad skal udføres, maa optage ham helt. Dette maa sikkert være Meningen med hans Besøg hos Ofelia. At Hamlet har villet spille gal for sin elskede, er der ikke mindst Grund til at antage. At hans Forstand i de første Dage efter Mødet med Genfærdet har været noget rystet, og at han fra Tid til anden endnu ikke er ganske normal, turde være temmelig rimeligt. Jeg erindrer endogsaa, at den norske Karaktérskuespiller Isaksen i Sommeren 1871, da han den foregaaende Vinter havde spillet Hamlet, fortalte mig, at han havde opfattet Rollen ud fra denne Scene og i det Øjemed gjort Studier paa det norske Sindssyge-

hospital Gaustad. Dette er dog næppe korrekt eller alt for vidt drevet. Som Ofelia skildrer Hamlet for Polonius, har han villet tage Afsked med sin Kærlighed for stedse: han tør ikke elske hende; han vil ikke elske hende mere; hans Hævn bør nu alene opfylde ham, og desuden — han véd nu fra Moderen, hvad en Kvindes Kærlighed er værd. Hvor store Skuffelser, han har maattet lide; Kvinder skulle ikke mere holde ham for Nar. — Men Shakespeare har gennem hin Skikkelse, som beskrives os af Ofelia, villet vise, hvor forfærdelig tungt Opgivelsen af denne Kærlighed falder Hamlet, denne Kærlighed, som »40,000 Brødrer ikke kan opveje«. Og vi tro ham paa hans Ord: han har virkelig elsket Ofelia, stakkels Hamlet, ellers vilde han ikke være saa ubarmhjærtig mod hende, som han viser sig i III. Akts 1ste Scene. Han har skudt hende fra sig; men han strider voldsomt med sig selv, og de bitre Ord, han udslynger mod hende og hele Kønnen, ere hans Hjertes Skrig under Slagene af hans Beslutnings Svøbe. Han flænger sit eget Hjærte, medens han saarer sin elskedes.

Det forekommer os, at man har misforstaaet denne Scene paa det kgl. Teater, og dersom den dygtige svenske Skuespiller Lindberg, som man meddeler os, har opfattet den saaledes, saa skulde man have vogtet sig for at eftergøre hans Fejl.

Efter at Hamlet i den berømte Monolog — som Æstetikkerne altid meget rigtig har gjort til Centralpunktet i Stykket, og hvoraf det fremgaar, at Tvivlen er Grundtrækket i den Karakter, Shakespeare her har villet fremstille, og at den virker som Stykkets tragiske Skæbne — efter at Hamlet i denne Monolog har aabnet sin Sjæls hemmelige Rum for os, opdager han pludselig, at han ikke er ene. Ofelia belurer ham, eller han tror det i Øjeblikket. »Ofelia den fagre« skal da ikke udtales med øm Hyldest; »the fair« er aabenbart et Høflighedsadjektiv, som enhver ung Dame i hin Tid, selv om hun i Virkeligheden ikke var saa »fager«, kunde gøre Fordring paa; — tvært imod, det maa udtales, som om Hamlet samtidig sagde ved sig selv: »Ah, Jfr. Ofelia belurer mig! — Skulde hun have opdaget mig, hørt, hvad jeg næppe vilde lade Væggene høre?« — altsaa overrasket, halv sagte, garderet; og nu skal de følgende Replikker i Overensstemmelse hermed fremsiges med kold Spydighed, der paa Grund af, at Kærligheden til Ofelia ved Synet af hende mere og mere faar Magt i ham og atter og atter drives tilbage, til sidst slaar over i Raseri. Bestandig alluderer han under hele denne Replikveksel

til Moderens Forhold: hans Moders Adfærd har lært ham, hvad Kvinderne er for noget: »kloge Mænd véd godt, hvilke Vanskabninger de gør dem til«. Han er her lige ved at undskylde sin Skurk af Onkel.

Ti at han er bleven ført bag Lyset med Hensyn til Moderens Karakter — det kan han ikke glemme. — Der er ingen Tvivl, at Forholdet mellem Moder og Søn i sin Tid har været saare inderligt. Moderen elsker endnu Sønnen: Kong Claudius siger selv, at hendes Eksistens drager Næring af Hamlets; men dennes Kærlighed er, som forhen bemærket, næsten slaæet om til det modsatte. At Reversen af dette Had dog alligevel er Kærlighed fremgaar af den berømte Dialog i III. Akt 4de Scene, hvor Hamlet, efter at have ladet Moderen høre forfærdelige Sandheder og »talt Dolke«, siger pludselig med blød Stemme:

— — „og naar I føler Trang til at velsignes,
saa vil jeg bede Jer velsigne mig!“ — —

Det er et fint Træk hos Shakespeare, at Hamlet baade kan sé Aanden og høre den tale, Moderen derimod hverken ser eller hører den. — Aanden viser sig nu atter, for at skærpe Sønnens »næsten sløve Forsæt«. Ti hvad har Hamlet egentlig gjort i Mellemtiden? — Intet. Han har haft Betæneligheder, tvivlet og atter tvivlet. En Gang har han endogsaa været nær ved at tro, at det slet ikke var Faderens Genfærd, men en Helvedes Udsending, der var sat ud paa ham. Han har gjort sin elskede ulykkelig og forstyrret sin Moders Ro til ingen Nytte. Han har ræsonneret og deklameret i Steden for at handle. Han har ikke villet eller ikke kunnet forstaa Himlens Vink, da den lod ham komme bag paa den knælende Konge. Atter her har han reflekteret sig bort fra Daad. Og det lyder næsten som en Ironi over Hamlets Formening, at Kong Claudius i Bønnens Øjeblik var Himlen nær, da denne rejser sig og erklærer:

„Mit Ord fløj op, min Tanke bliver nede,
Ord uden Indhold naar ej Naadens Sæde!“

I Steden for Kongen er han da, ført af sin Nemesis, kommen til at dræbe den uskyldige Polonius. Ogsaa dette hans Skæbnes alvorlige Fingerpeg søger han at bortræsonnere ved at gøre sig til »et Himlens Redskab, en Hævnens Engel«. Men han tror dog i Grunden ikke selv derpaa og græder over sit ulykkelige

Vaadendrab (IV, 1). — Og det er aabenbart, at han nu efterhaanden synker ned i Tvivlens letargiske Tilstand, hvor man endogsaa tvivler om sig selv: modstandsløs lader han sig føre til England. Men Tvivlen har endogsaa undergravet hans Moral, og skønt »hans gamle Skolekammerater« blot i deres Tjenstivrighed har villet gaa Kongens Ærinde, uden at ville eller ønske Hamlets Død, sender han dem dog hjærteløst i Undergangen. Kirkegaards-scenen karakteriserer ham paa dette Standpunkt. Han er komplet Nihilist: Hvad er vi Mennesker andet end Støv og Muld. Selv den store Cæsar, den største af alle Romerne, hvad er han bleven til andet end lidt Ler, der kan kline en Hyttes Væg mod Vinterkulden? — Ofelias Jordefærd og Laertes Optræden river ham ud af disse pessimistiske Kontemplationer. Hvorfor? — Et Øjeblik forstaaer man ikke Shakespeare. — Hvor kan Hamlet paa dette Standpunkt, hvor han for længst er kommen ud over Troen paa alt udvortes Væsen, lade sig imponere af Laertes Bramarbassadér? — Men den vidunderlige Mand, Kongen for alle Digtere, har ogsaa her Ret, som han næsten altid har Ret; og naar vi ikke forstaa ham, er det, fordi vi ikke naa ham i psykologisk Indsigt ¹⁾).

»Sig mig, hvem du agter, saa skal jeg sige dig, hvem du selv er«, kunde et Ord lyde. »Den, du agter, vil du nemlig agte, enten fordi du virkelig maa se op til ham, eller ogsaa fordi han, trods hvad han ellers kan mangle, besidder én Egenskab, som du bitterlig maa savne«. Nuvel, denne Laertes, som Shakespeare ellers i »Romeo og Julie« (II, 4) har ladet Mercutio spotte i Tybalts Skikkelse, og som Digteren selv heller ikke turde have haft meget tilovers for, da han som engelsk Patriot ikke led de franske Moderiddere — denne Laertes besidder én Egenskab, som Shakespeare har ladet sin (egen) Hamlet savne, nemlig Besluthed og Daadsnarhed. Hamlet har i Uger og Maaneder ikke kunnet ringe sig op til at hævne en udmærket Faders Død; næppe har Laertes hørt, at hans Fader, den af Hamlet saa lidet agtede Polonius, er dræbt, før han fluks iler hjem for at kalde hans Banemand til Regnskab; og han, »Ærens Ridder«, tilsidesætter nu alt, Vasaltroskab, Samvittighed og trodser Himmel og Helvede, for at udføre denne Daad. — Spejl dig, Hamlet!! — Af samme Grund

¹⁾ Gervinus: Shakespeare, II.

sætter Hamlet den unge norske Prins Fortinbras, der »for Ærens Skyld ypper Strid om en Æggeskal« saa højt. Og Horatio vil han »bære inderst inde i sit Hjærte, fordi Lykken ikke kan spille paa ham som paa en Fløjte«; ti Hamlets sarte, nervøse Natur er smertelig modtagelig for ethvert Lykkens Greb. — Stakkels Hamlet, hvor stor maa ikke hans Ulykke være, hvilke Lidelser maa han ikke være underkastet, han, der kender alle sin Sjæls Sygdomme, men ikke den lægende Urt derfor!

Alle Bipersoner staa nu med samme Klarhed hos Shakespeare som Hamlet. — Først Ofelia, ganske vist en ikke særdeles vanskelig Rolle, men dog af høj Vigtighed at faa godt besat. Naar vor (uden Dispyt) første Dramaturg, Dr. Edv. Brandes, mener (jfr. hans Anm. i »Ude og Hjemme«), at denne Rolle ikke bliver fuldt tilfredsstillende udført paa vor Scene af Fru Hennings, saa maa det dog være mig tilladt i det Stykke ikke at være enig med ham. I et Par Momenter slog maaske hendes Spil ikke til; men i alt væsentligt traf hun dog rigtig, og i Vanvidsscenerne, navnlig den sidste, forekommer det mig, hun fuldt ud fortjæner den Ros, der er bleven hende tildelt. Ti til hvilken Kategori af Kvinder hører egentlig Ofelia? — Hun er først og fremmest Typen paa den Kvinde, man har gjort Uret. Ofelia er den unge Kvinde, hvem man som første Bud har lært at lyde, som andet, at hun har at mene, hvad hendes Fader og vigtige Broder mener, og at hun som lille ung Pige slet ikke kan eller maa have anden Mening, og som tredje Bud, at hun har at give sit Hjærte bort til den, som Faderen bestemmer for hende. Hun er den unge Kvinde, man har holdt borte fra al selvstændig Tænkning og alt selvstændigt Arbejde; man har gjort hende hjælpeløs, for bedre at kunne beherske hende. Det er aabenbart, at Ofelias Intelligens ikke er bleven udviklet, og Lydighedsbuddet bleven konstant i hendes lille Hoved, ellers vilde hun ikke lade sig benytte af Lurterne til at udspionere Hamlet. Ti intrigant og egoistisk er hun ikke, og selv om hun ikke har elsket ham som han hende, selv om hun først i det Øjeblik, han forlader hende (saaledes gaar det jo ofte) virkelig begynder at elske ham, saa vilde hun dog i hin Spejderscene blive meget forbavset, om man udlagde hendes Nærværelse som en Fælde, der blev stillet for Prinsen. — Saa bryder Ulykkens forfærdelige Søer ind over dette lille, fine, svage Væsen. Næppe er hun bleven sig sin Kærlighed til Hamlet bevidst, før denne i sit Sinds Ophidselse og Bitterhed atter saarer

hende med Spydigheder og plumpe, obscøne Hentydninger ¹⁾; og kort efter erfarer hun, at han »i vanvittigt Raseri« har dræbt hendes Fader. Det er mere end dette Hjærte kan bære, og denne Hjærne rumme. Hendes Vanvid er skildret med slaaende Sandhed. Idealistiske tyske Dramaturger have vel været i lidt Forlegenhed med de slibrige Viser, hun synger; de formene, at hun skulde sværme »mere rent«. Men dette Træk turde dog være aldeles overensstemmende med de virkelige Forhold: Kærligheden mellem Mand og Kvinde, der er den beherskede og forædlede sexuelle Attraa, synker, naar Bevidsthedslivet ophører, ned paa sit første, oprindelige Stadium. Det véd enhver Sindssygelæge.

Dernæst er der Dronningen. Ogsaa hun er mesterlig tegnet. Her have vi en anden Kvindetype: den sanselige, karakter-svage, forkælede og forkælende Hustru og Moder. Medens Ofelia alle sine Dage har holdt sig det efterretteligt, som hun ansaa for rigtigt, og paa sin Maade været redelig, har Dronningen øjensynlig altid haft Smag for halve Sandheder, for det uklare og halvtilslørede. Hun har maaske en Anelse om, hvorledes det er gaaet til med hendes første Mands Død, men hun vogter sig vel for at udtale det, ja skyder enhver Tanke herom fra sig, saa snart den mælder sig. Hele hendes Optræden lige over for Sønnen bør derfor være præget af en underlig Blanding af Usikkerhed, Frygt og Ømhed. Lige over for Kongen maa man derimod — hvad Dr. Edv. Brandes rigtig bemærker — kunne skimte noget af den overordentlige Tiltrækning, han udøver paa hende. — Alt dette ser man nu ikke det allermindste af hos Fru Eckart: en fin Kortbladsfigur, en Hjærterdame, det er det hele. — Og det samme er Tilfældet med d. Hrr. Sofus Petersen og Mantzius, som i betænkelig Grad i deres Optræden ved Siden af Fru Eckart minder én om en Hjærterknægt og Hjærterkonge. — En fed, smilende, salvelsesfuld Præst, hvis Liv staar i omvendt Forhold til den Lære, han forkynder, og det Ideal, han repræsenterer, vilde være den rette Form for denne kongelige Tartuffe. Han synes ikke at kunne være vanskelig at fremstille.

¹⁾ Replikken: „that's fair thought to lie between maids legs“ turde vel ikke lyde fra Scenen i ligefrem Oversættelse; men efter at den er modereret i Lembckes Oversættelse, skulde man synes, at der ikke var noget til Hinder derfor.

Derimod turde vel Polonius være en for vanskelig Opgave for en ung treogtyveaarig Skuespiller. — Polonius er da først og fremmest ikke blot nogen gammel, snakkesalig Nar. Han kan være det, det er sandt; men han har ikke været det fra Begyndelsen af. En Vismænd taler igennem ham, da han giver sin Søn Laërtes Raad ved dennes Afrejse til Paris. Gwinner, Schopenhauers Biograf, fortæller, hvorledes den store Filosof næsten daglig indpræntede sig denne Levevisdom. Men det er vist, at alle de Hensyn og alle de Forsigtighedsregler, Hoflivet i over Aar og Dag har vænt Polonius til at iagttage, undertiden kan gøre ham dum, og Tidens Fordring, at man skal forstaa at belægge sine Ord paa den sirligste Maade, kan ofte gøre ham vrøvlevorn. — Denne dramatiske Figur maatte fremstilles med stor Finhed og Varsomhed. At Hamlet gør Nar ad ham, maa ikke vildlede nogen. Netop en Mand som Polonius maa irritere en Hamlet. Polonius, hvis Trosbekendelse er ubetinget Loyaltet og undersøgtlig Ærbødighed lige over for den Mand, der beklæder Tronen, og hvis Katekismus er Hofceremoniellet, maa ved sin Opførelse stadig udæske den haanlig-overmodige Ironi hos Hamlet, der paa én Gang har faaet Lejlighed til at opdage alt det hule og ormstukne, der gemmer sig bag Hoflivets glimrende Skal. Han kan vel ikke hade Polonius, da denne ingenlunde tør kaldes slet, men han maa i sin syge Sandhedsiver stadig forarges ved dennes servile Behagelyst. Polonius maa forekomme Hamlet som en sand Type paa den store Mængde Mennesker, der paa Jagt efter alt udvortes har tilsat hele det indvortes Menneske, og nu ere at ligne ved Dukker, der bevæges ved en skjult Mekanisme. — Polonius staar i Stykket som Hamlets diametrale Modsetning. Dog ogsaa her er maaske noget idealt gaaet til Grunde — hvem véd? Eller skulde det være en Paradoks, at der, ved stadig at ofre til Konveniensen Guldkalv, ved bestandig at bøje sig for det, der paa en given Tid har Magten i Samfundet, ved at gøre Moden til sin Afgud, gaar langt flere Sjæle tabt end ved virkelig store Synder? —

Hvad Udførelsen af selve Hovedrollen paa vor Nationalscene angaar, da vilde det baade være uretfærdigt og utaknemmeligt ikke at erkende, at Hr. Emil Poulsen havde glimrende Momenter i sit Spil. Var end den Scene, hvori han har høstet mest Ros (Scenen med Ofelia), efter vor Formening ikke den heldigste — ti det maa staa fast, at Shakespeare aldrig har

tænkt paa, at Hamlet skulde opdage Lurerne og nu forandre Tonen (man jævnføre Teksten) — saa spillede han til Gengæld udmærket i Optrinet med Moderen, i Scenerne med Aanden, Polonius, »Vennerne« (»kan I spille paa denne Fløjte?«); og han saa' godt ud i Fægtescenen. Men fordølges tør det ikke, at han dog alligevel ikke fik den rette Hamlet frem. For det første er det tvivlsomt, om det sympatetiske og gemytfulde, som Hr. Poulsen søgte at fremdrage i sin Præsentation af Hamlet, og som vel ogsaa ligger i denne Rolle, særlig ligger for denne vor Scenes betydeligste Skuespiller. Os har det aldrig forekommet saa. Derimod have vi tit haft Lejlighed til at glæde os over at se ham udføre Roller, hvor det selvtillidsfulde krævede en dannet Fremstilling, eller det kække og ungdommelig-overmodige fordrede en smuk og plastisk Form. Man huske ham som Helmer i »Et Dukkehjem«; man erindre ham i Mussets »Marianne«. Dernæst forstaar han fortjnligt at fremstille dæmoniske Karakterer: hans Bisp Nicolas er vel uforglemmelig for alle, der har set »Kongsemnerne«, og hans Tartuffe er og bliver et betydeligt Arbejde. Beklageligt vilde det være, om et stort, taabeligt Publikum, der i sin Halvdannethed snakker noget om, at »Emil Poulsen bedst ævner at spille onde Mennesker«, skulde afholde ham fra et Rollefag, hvori han altid vil høste et lille kunstforstandigt Publikums Bifald. Hvad vilde Hr. Poulsen ikke kunde gøre ud af Jago. Men det er der nu ingen Udsigt til; hvor skulde vi faa en Othello fra, hvor en Desdemona?

Dernæst har man (eller er det Hr. Emil Poulsen selv det skyldes?) omtrent gjort ham det umuligt at faa den rigtige Hamlet frem, ved at bortskære Scenerne vedrørende Fortinbras. Det er muligt, at Stykket vilde kræve længere Tid end det allerede nu gør; men det faar ikke hjælpe; hellere holde ud end lemlæste. Nu gaar den højst vigtige Monolog IV. Akt 4de Scene tabt, og med den Slutningsscenen, der indeholder hele Stykkets Moral: den tungsindige, viljefattige Tvivler Hamlet tager ikke Riget i Arv, men den handlekraftige, unge Nordmand. Ti Tanke uden Daad ere som Ord uden Handling, de udrette intet her i Verden. —

Vi savnede da i Hr. Poulsens Fremstilling af Hamlet det sammensunkne, det med sig selv misfornøjede, den Bitterhed, som har sin dybeste Grund i Selvanklage. Heller ikke saa' vi det tungsindig-vilde, der er dybt begrundet i Hamlets germaniske

Naturel. I den berømte Monolog »to be or not to be« deklamerede Hr Poulsen som en græsk Filosof og ikke som en uheldig angelsaksisk Kongesøn, hvis Hjærne fortæres af Tvivl. Dertil saa' Hr. Poulsen for godt ud. Det er umuligt, at Hamlet kan eller skal tage sig ud, medens han gaar og spiller gal og virkelig heller ikke altid er ganske normal.

Beklageligt, at Hr. Poulsen ingen Støtte havde i Hr. Jerndorff, der spillede Horatio. Hvorledes Goethe har tænkt sig denne Karakter, kan man slutte sig til fra den Mand, han lader Skuespillerne i »Wilhelm Meister« overdrage Horatios Rolle. Horatio skal være noget undersætsig, lidt firskaaeren, en rolig Natur, der som oftest er i Ligevægt, trofast uden Pral, omtrent som en brav, nordisk Sømand. Han skal hverken være romantisk-sentimental eller besidde noget af Hamlets Tungsind, ellers vilde denne næppe sætte saa stor Pris paa ham. Goethe giver vel kun et Vink, men det er retledende. Hr. Jerndorff burde have benyttet det. Det vilde sikkert have bidraget til at give ham en korrekt-ere Opfattelse af denne langtfra uvigtige Rolle.

De øvrige Præstationer naaede ikke op over det (æstetisk talt) anstændige.

Derimod maa Sceneinstruktørens Arbejde i høj Grad roses. Blot var det et Misgreb, at han i den første Scene lod Genfærdet trække over Baggrunden paa et Brædt. Maaske skulde derved frembringes en svævende Gang, og Indtrykket af det aandeagtige forstærkes; dog det faldt ikke heldigt ud. Tvært imod gjorde det et enkelt Øjeblik en parodisk Virkning, idet Aanden kom til at gøre et rent marionetagtigt Indtryk. Men det er ogsaa ukorrekt, da Originalteksten har: »with solemn march goes slow and stately by them«, og Oversættelsen: »gaar langsomt dem forbi med stolt og majestætisk Gang«. — Bortset herfra havde Hr. Bloch skilt sig mønsterværdigt fra sit Hverv. Der var en Præcision over Grupper og Ikke-Agerendes Bevægelser, som for hans Ansættelse ikke blev set paa det kgl. Teater. — Ogsaa Kostymer og Dekorationer vare fortrinlige.

Alt i alt behøver vor Nationalscene næppe at blues ved, hvad det har præsteret under Opførelsen af dette, vel det betydeligste, men ogsaa det vanskeligste af alle Shakespeares Dramaer.

H. SCHWANENFLÜGEL.

Ogsaa lidt »Om Erindring og Fantasi«.

Under ovennævnte Titel har Hr. Dr. med. Mygind i »Tilskueren« for Maj d. A. leveret os en ret mærkelig liden Afhandling.

Der oprulles os her en Side af den menneskelige Aandskompleks, som idelig føres i Munden, men lidet eller maaske slet ikke hidtil har været gjort til Gjenstand for videnskabelige Drøftelser. Afhandlingen slutter med et Opraab til enhver, der af egne Erfaringer kunde have Bidrag at yde til nærmere Belysning af Sagen.

I Sandhed, vi vidste ikke, at vi kunde blive saa interessante ved den Slags, og vi betvivle ikke, at Opfordringen vil blive fulgt. Hvor mange vil ikke have slige Bekjendelser at aflægge, mærkeligere, mere oplysende maaske end mangt et af de afgivne Eksempler!

Vi følger Indledningen: almindelige Betragtninger over Fænomenets Væsen og Art, for hvilke Individder det særlig synes at egne sig, og ville et Øjeblik standse ved Side 369, hvor Forfatteren giver disse Betragtninger en Slags Afslutning i følgende lidt underlig fattede Ord:

»Den Omstændighed, at Kvinder, Børn og vilde eller kun lidet civiliserede Folkeslag i det ovenstaaende ere nævnte som dem, hos hvilke Erindrings- og Fantasi billeder fortrinnsvis forekomme, maa dog ingenlunde forstaaes saaledes, at Ævnen til at se disse kun findes hos Individder, der staa paa et lavere aandeligt Udviklingsstrin«

Nej sandelig, vi ville heller ikke forstaa det saaledes, og naar Forfatteren lægger til: »Tvært imod, Ævnen til at skabe Fantasi billeder kan forekomme hos Individder, der staa paa det højeste aandelige Trin«, saa venter vi os selvfølgelig Oprejs-

ningen for den lidt besynderlige Kategori, hvori han har stillet os Kvinder, med andre Ord, vi venter at se denne Konsekvens anvendt ogsaa paa Kvinder, ja maaske særlig paa disse.

Men Hr. Mygind synes blot at ville søge de ophøjede Undtagelser fra den almindelige Regel blandt Mænd, medens det svagere Kjønn, stillet i Række med umyndige og uciviliserede — her mangler kun Forbrydere og Idioter, saa har vi den noksom bekjendte Code-Napoleonske Kategori fuldstændig —, dog til sidst staar der som dem, der kun paa de lavere aandelige Udviklingstrin repræsenterer Ævnen til at skabe Fantasisbilleder.

Nu, dette være som det vil. Det faar blive den ærede Forfatters Sag, hvad Plads han paa denne Stige — de aandelige Ævners — vil anvise Kvinden. Vi ville kun udhæve en Meningsforskjellighed i et enkelt Punkt i Deduktionen, ikke gaa i Rette med ham, fordi han synes at hylde en Opfatning, der deles af tusende andre, en Opfatning, som, vi haabe det, i en ikke alt for fjærr Fremtid, selv vil tilhøre »Erindringen og Fantasien«. Det er jo dog nu bleven vor senere Tids prisværdige Opgave, hvor det gjælder dette saa meget omtvistede Punkt, klarere at skjelne mellem Aarsag og Virkning og bringe disse hidtil saa plumrede Begreber i det rette Forhold. Den vil endelig lære at forstaa, at man kan ikke bedømme en forkommen og altid vanvyrdet Vækst efter den Tilstand, dette har sat den i. Kvinden er bleven det, man til alle Tider har bestræbt sig for at gøre hende til. Tag Legetøjet og Dukkestadsen fra hende, hæv den smaalig-ængstelige Karantæne, der i Aarhundreder har holdt hende udestængt fra Livet og dets Opgaver og dets Krav og Rettigheder, og det vil ikke falde nogen ind at stille hende i Række med Børn og — »Grønlandere«.

Vi gaa et Skridt videre. Vi vove den Gisning, at der af denne Gjenfødselsproces vil udvikle sig Ævner hos hende, der i sin Art overgaar Mandens, Ævner, der særlig vil gjøre hende skikket til at indtage en Førsteplads i Hr. Myginds Rangforordning af Fantasisbegavede. Skulde hun ikke allerede have vist sig skikket til en saadan? Hr. Mygind siger nej; i hans paafølgende Bevisførelser (se Side 370) nævnes blot Mænd.

Dog dette fører os lidt for meget ud fra den lige Vej. Det var ikke vor Mening at kaste en ny Ufredsgnist ind i denne allerede stærkt brouillerede Sag, som kaldes Kvindesagen. Nedskriverinden heraf vilde blot sige, at hun hører til de vistnok

mange, som Hr. Myginds Afhandling varmt har interesseret, ja som har følt sig underlig berørt ved Opfordringen, efter Ævne at yde Bidrag. For første Gang faar man at vide, at slige Erfaringer kan have noget Værd, og man undres over, at de har kunnet gjentage sig Aar for Aar, uden at det er faldt os ind, at de var en Bønne værd at lægge Mærke til.

Jeg hører ikke til de bildende Kunstnere, har aldrig, det være sig med Pensel eller Mejsel, forsøgt mig i den Retning. Men det menneskelige Ansigt har altid for mig haft en besynderlig Interesse, tiltrækkende eller frastødende? Følelsen har afgjort det. Det har været en Gaade at løse, en Gjætning, et Spørgsmaal at besvare, og det besvaredes — naar Tiden dertil kom — kun paa en med andres Indtryk deraf ikke altid stemmende Maade.

En tiltagende Nærsynthed, der altid vil virke hæmmende paa en alsidigere, mere omfattende Tilegnelse af Indtryk og Tankestof, bidrager maaske mer end noget til at udvikle en saadan bestemt Specialitet i vor Opfatningsævne. Det menneskelige Fysiognomi har man altid ved Haanden og saaledes kan man nok forstaa, at det let kan bemægtige sig Eneretten til vor Interesse, Førstepladsen i vore Fantasibilleder. Ingen kunstnerisk Nydelse kan for mig overgaa den, i Ro og Mag at færdes i en af hine Portrætsamlinger, som vi kjender dem fra Museer og gamle Slotte, og man skal ikke sige andet, end at Besøgerinden deler sin Interesse ligeligt mellem de levende, de medbesøgendes Fysiognomier og dem, som Kunsten har skabt. Dog med hin med Aarene tiltagende Nærsynthed og maaske man kan sige en tilsvarende progressiv Skyhed for personlig at søge Individerne, selv hvor der kunde være vægtige Grunde for Haanden til at gjøre det, lærer man til sidst at nøje sig med Billederne. og det er kuns en ynkelig Tilstaaelse, man maaske da kommer til at aflægge, at man kjender, paa yderlig faa Undtagelser nær, alle bekjendte samtidige kun gennem Fotografier.

Der tales i Hr. Myginds Artikel om Fantasibilleder, som man med lukkede Øjne kan skabe sig. Det er en Vision af denne Art, jeg har at berette. Jeg kan ikke vilkaarlig fremkalde den, den kommer af sig selv, undertiden med et Mellemlum af 8—14 Dage; heller ikke kan jeg med Bestemthed angive, hvorfor den da indfinder sig.

Naar jeg har slukket Lyset og lukket Øjnene, stiger der først et menneskeligt Ansigt op for det indre Syn, der straks veksler i et andet og saa i en ustandselig Række, det ene efter det andet, det ene ud af det andet; det er ofte de største Kontraster, der afløser hinanden, skønne og hæslige, ophøjede og latterlige, men alle bære de den menneskelige Lidenskabs stærkeste Præg. Et ophøjet Heltefygiognomi kan veksle med en Pjerrots, det dejligste, mest henrivende Kvindeansigt, hyppigst med et bedende, smertevunget Udtryk, til en Lady Macbeths rædselsvækkende, forstenede. Det underholder, det morer — det kan smerte som en stum Bebrejdelse, fra en længst forspildt, grusomt undertrykt Kunst.

Forfatteren berører i sine Betragtninger over Erindring og Fantasi etsteds den mystiske Halvtilværelse, som vi kalde Sønnen. Han benævner den »en mørk, absolut indholdsløs Afgrund, hvorover kun Erindringen formaar at slaa en Bro«.

Jeg er ikke ganske enig med ham i at kalde den saa. Der gives endnu et mægtigt Bindeled mellem »i Gaar og i Dag«, og det er Drømmene.

Mange Mennesker har den Ævne at drømme sandt. I en vis Grad besidder ogsaa jeg denne Ævne. Ikke saaledes at forstaa, at det, som Drømmen forespejler os, bogstavelig gaar i Opfyldelse. Den former sig kun paa en allegorisk-billedlig Maade. Naar jeg drømmer om det eller det, ofte noget ubetydeligt, dumt noget, men i en bestemt Forbindelse, saa ved jeg, hvad Klokken er slagen. Jeg ved, at hvor fredelig Dagen kan ligge for mig, vil Livet have én, eller maaske flere af sine Pile at udsende. Det hjælper ikke, hvor trøstende man ræsonnerer: ak was! det er træt nu, renonce, Beholdningen er udtømt, nej, den ikke ventede kommer. I tidligere Dage kunde disse Drømme, i sin mærkværdig sikkert varslende Billedskrift, have noget næsten poetisk formfuldendt, jeg maatte ofte fortælle dem — med Alderen taber det sig i det mere formløse, usammenhængende, som straks vil smutte os af Hukommelsen, naar vi forsøge at fastholde det.

Et fortjæner maaske endnu at bemærkes, naar vi tale om Drømme, og det er den Rolle, Følelseslivet spiller i dem, man kan næsten sige i samme Mon forstærket, som Ævnen til at skabe og fastholde Billederne aftager og svækkes. Aarsag og Virkning staa her ikke altid i et rimeligt Forhold. Man kan vaagne i Efterdønningen af den stærkeste Bevægelse: Skræk,

Frygt, Glæde, Sorg, og le ad det, der i Drømmen har voldt den. Den latterligste Ubetydelighed kan vække en saadan, noget virkelig oprystende, lade os ligegyldige. Vi træffe og tale med længst afdøde, som det naturligste af Verden, medens Synet af en os ganske ligegyldig Person kan sætte os i Affekt.... Den stakkels Følelse! ikke en Gang i Drømmene finder den sin Gjenstand! Man skulde sige, at disse dunkle Sjælefatamorganer samler sig, naar Spillet er udspilt, til sidst i en bitter Spot over den famlende Blindebukrolle, denne stakkels Følelse har været fordømt til at spille i vor konfuse Tilværelse og at den nu morer sig med at parodiere alle dens Fejlgreb, alle dens Skuffelser.

Vi har naaet en Retning i Tiden, der atter vender sig spørgende mod det mystiske i Tilværelsen, det vi ogsaa benævne »det overnaturlige«. Vi staa foran Søgningen af hidtil uløste Gaader — Løsningen, ja, den faar vi overlade til Vingegestalten, hin velbekjendte, hvilende, ubevægelige, med de lumske Løveklør og det uudgrundelige Blik, som de gamle havde et andet Navn paa, men som vi kalde Fremtiden.

Matthew Arnold som Digter.

Det Navn, der staar over denne Afhandling, vil næppe være synderlig kendt af mange danske Læsere. Det er imidlertid et Navn, som ikke lyder fremmed for nogen Nutids-Englænder, der med Rette gør Fordring paa at være inde i de Idestrømninger, som bevæge og tumle sig i hans Land og hans Tid. Det er Navnet paa en Mand, der paa forskellige Omraader har udkastet Tanker og fremsat Anskuelser, prægede med det Personlighedens Mærke og formede paa den personlige Vis, som gør, at den talendes Ord regnes med blandt dem, man lytter efter. Foruden at være en Digter af Ejendommelighed og Betydning — og det er væsentlig som saadan, han her skal betragtes, — har han baade paa det sociale, religiøse og literært-kritiske Omraade sat Ideer i Bevægelse af æggende og vækkende og lysspredende Karakter.

I.

Matthew Arnold, der sidste 24de Decbr. blev 61 Aar gammel, er Søn af den i England vel bekendte Doktor Thomas Arnold, anset som Prædikant, som Forfatter af en Roms Historie, men vel mest navnkundig som Pædagog; hans Navn som saadan er især knyttet til Rugby Skole, som han forestod i en Snes Aar; han døde forøvrigt ung, kun 47 Aar gammel, efter kort i Forvejen at have modtaget en Udnævnelse som Professor i Historie ved Oxford Universitet; Sønnen Matthew gik ved Faderens Død i sit tyvende Aar. Thomas Arnold synes at have været en højt begavet, meget energisk og alvorlig Natur, stærkt religiøs, i Hoveddogmerne ortodoks, men med imødekommende Frisind over-

for Sekterne. Paa hans Elever synes hans Energi og Alvor og moralske Sans at have øvet en stor Virkning. Om den altid har været af en ubetinget sund og heldbringende Art er et Spørgsmaal. Man faar ligesom et lille Glimt af de uheldige Sider, der kunde være knyttede til hans Virksomhed som Opdrager, ved at læse nogle Linjer af en af hans Elever, Digteren Arthur Hugh Clough, som i øvrigt nærrede stor Kærlighed til ham. De findes i Epilogen til *Dipsychus*, en Digtning, der skildrer en Menneskesjæl, hvis fintfølende Samvittighed Gang efter Gang stiller den tvivlende og vaklende og famlende overfor Livets Forhold. Clough lader her en gammel verdenserfaren Onkel føre en Samtale med sig om Digtets Tanke. Onklen siger, at Samvittighederne ere alt for ømme i den yngre Slægt, ogsaa blandt Skoledrengene, og tilskriver Thomas Arnold Skylden; »han ødelagde de offentlige Skoler.« Da Clough gør Indvendinger rykker Onklen op med sin Mening om sine egne Nevøer, der synes ham nogle Bengler af Keruber, alt for store til at være uskyldige og alt for enfoldige til at være noget som helst andet; »de ere fulde af Forestillinger om, at Verden er saa slet, og om, at de ville slaa ind paa en højere Vej, som de kalde det. Jeg frygter kun for, at de aldrig ville slaa ind paa nogen som helst Vej.« Paa Cloughs Ord, at en almindelig tolv-fjorten Aars Dreng næppe vil være alt for besværet af Samvittighedsskrupler, svarer Onklen: »Lad ham gennemgaa et stift Kursus af Konfirmation og Sakramenter, med Rygstød af Prækener og private Formaninger og hvad der omtrent er det samme som hemmeligt Skriftemaal, og jeg kan virkelig ikke svare for, min kære Nevø, om han ikke kan blive til lige saa stor en Gaas, som du — om Forladelse — var omtrent i Atten- eller Nittenaars Alderen.« Clough vil dog ikke have, at man maa give Arnold Skyld for slige Grublerier og Skrupler; men den gamle Onkel afbryder ham: »Men, min kære Dreng, hvor ofte har jeg ikke hørt af dig, hvorledes han plejede at angribe Forseelser, ikke som Forseelser mod Disciplinen — den rigtige Betragtningssmaade, — men som Synd, afskyelig Forbrydelse, jeg ved ikke, hvad mere! Hvorfor bankede han dem ikke og holdt sin Mund? Banke dem gjorde han, men hvorfor præke?« Trods de humoristiske Overdrivelser forekommer det mig, at man gennem Ord som disse faar Fornemmelsen af, at Thomas Arnold mulig kan have lagt et stærkere og trangere

Aandstryk over sine Elever, end det var sundt for Drengenaaturen¹⁾.

I Matthew Arnolds Øjne har Faderen staaet højt, og han er bleven bevaret i et varmt Minde hos Sønnen. Denne er i religiøs Henseende afveget meget langt fra Faderens Standpunkt; men han har vedligeholdt sin Pietet for ham. Det er maaske ikke for intet, at Kærnepunktet i en af hans Digtninge, *Sohrab and Rustum*, dannes af en Søns Beundring for en stor og berømt Fader, og at der dvæles ved den sønlige og faderlige Kærlighed. I et andet Digt, *Rugby Chapel*, skrevet femten Aar efter Faderens Død, skildrer Sønnen ham som den lyse og stærke Sjæl, i hvis Skygge de yngre hvilede som under Grenene af en mægtig Eg, som den utrættede Aand, der under Livets Bjærgfart ikke nøjedes med alene at naa Maalet, men som vinkede til den skælvende og gav den matte Haanden og stadig var munter og hjælpsom og fast; og han tilføjer denne betydningsfulde Ros, der turde være et af de højeste Udtryk, som Beundring og Kærlighed kunne naa: »Gennem dig tror jeg paa de ædle og store, der ere gaaede bort, rene Sjæle, ærede og velsignede af tidligere Tider, som ellers — saadan, saa sjælløs, saa ringe er den Slægt af Mennesker, som jeg ser, — syntes kun en Drøm af Hjærtet, syntes kun et Skrig af Længslen.«

Fra Rugby Skole gik Matthew Arnold til Universitetet i Oxford og tog sine Examinere der. Han har senere en Tid været Professor i Poesi ved det samme Universitet. Den gamle Universitetsbygning staar i hans Opfattelse med et ejendommeligt fredeligt og ærverdigt Skær over sig. Tyve Aar gammel vandt han Newdegate-Prisen for et Digt om Cromwell; 1849 udkom hans første Bog,

¹⁾ Efter at ovenstaaende var nedskrevet, er jeg stødt paa nogle Linjer, der bestyrke min Gisning. I Martshæftet 1884 af *The Nineteenth Century* skriver den nuværende Domprovst i Westminster, George Bradley, der har været Elev af Arnold og i øvrigt yder hans pædagogiske Personlighed stor Ros, om hans Indflydelse paa Drengene: „For nogle iblandt os, for de mere følsomme og modtagelige, var den maaske alt for stimulerende og lagde, ganske ubevidst fra hans Side, en utilbørlig Grad af intellektuel saa vel som moralsk Spænding og Ophidselse over Sind, der endnu vare umodne.“

Af Thomas Arnold findes der paa Dansk en af H. P. G. Koch oversat Prækensamling med en kort Biografi af Forfatteren (udk. hos Jacob Lund 1855).

en Samling Digte, der bar Forfattermærket A. Siden den Tid har han skrevet i alt en Snes Bøger.

II.

Han har ved disse Bøger blandt andet tilkæmpet sig en Position som en af Nutidens fineste engelske Kritikere, én, hvis Domme vidne om en sjælden kritisk Takt og sjælfuld Forstaaelse af Literatur, om de end ingenlunde altid ere uimodsigelige. Hans Stilling som Kritiker betegnes blandt andet ved hans Aands vide Omfang, ved dens frie Alsidighed. Derved faar hans Virksomhed i engelsk Aandsliv et særligt Præg, en bestemt Tendens; den faar en polemisk og en positiv Side. Den engelske Aand ejer efter Matthew Arnolds Anskuelse som Ejendommeligheder de to Egenskaber: Energi og Retskaffenhed, medens den gennemgaaende mangler Aabenhed og Klarhed og en hurtig og bøjelig Intelligens. Mod det, der for ham staar som Skyggesiderne i denne Karakter-sammensætning, er hans Polemik rettet. Han har Øje for og holder Øje med, hvor let den angelsaksiske Aand har ved at skrumpes ind til tør Ensidighed eller svulme op i Overdrivelse, ved at størknes til barok Særhed, forme sig til Uskønhed, lægge sig til Ro i Selvforgudelse og omhegne sig med en Mur af Filisteri. Han skriver f. Eks. et Sted, at Englænderne, stor som deres Frihed er, i alle deres Forandringer ere gaaede frem efter blot og bar praktiske Synspunkter: »Hvad der var dem utaaelig ubekvemt, have de undertrykt, og da de have undertrykt det, ikke fordi det var ufornuftigt, men fordi det var praktisk ubekvemt, have de sjældent, idet de undertrykte det, appelleret til Fornuften, men altid, om muligt, til et eller andet Præcedens eller Form eller Bogstav, der tjænte som et bekvemt Redskab for deres Hensigt, og der sparede dem for Nødvendigheden af at ty til almindelige Principer. De ere saaledes i en vis Forstand af alle Folk bleven det mest utilgængelige for Ideer og det mest utaalmodige ved dem, — utilgængeligt for dem paa Grund af deres Mangel paa Fortrolighed med dem, og utaalmodigt ved dem, fordi de ere komne saa godt ud af det uden dem, at de foragte dem, der, uden at være komne saa godt ud af det som de selv, stadig gøre Væsen over, hvad de selv saa godt have kunnet undvære. Men der er sikkert heraf i dette Land fulgt noget af en almindelig Kuen af den rene Intelligens: Filistæa er kommen til af os

at blive anset for det sande forjættede Land, og det er alt andet end det; den fødte Elsker af Ideer, den fødte Hader af Trivialiteten maa i dette Land føle, at Himlen over hans Hoved er af Messing og Jærn. Den, der er begejstret for Ideen, for Fornuften, værdsætter Fornuften, Ideen i og for sig selv; han værdsætter dem uden Hensyn til de praktiske Bekvemmeligheder, som deres Triumf kan forskaffe ham; og den Mand, der anser Besiddelsen af disse praktiske Bekvemmeligheder for noget i og for sig tilstrækkeligt, noget, som erstatter Manglen eller Opgivelsen af Ideer, af Fornuft, er i hans Øjne en Filister.«¹⁾ Man kan mene, at Arnold ikke har Ret i sin Paastand om den engelske Aands Utilgængelighed for Ideer, hvor denne Aand naar sin højeste Udvikling, man kan være uenig med ham i den Ringeagt for Ideernes Manifestation i den haandgribelige Virkelighed, som skinner igennem hans Ord, i det Fejlsyn hos ham, at en Ide, der søger et give sig Udtryk i Virkeligheden, derved ophører at være Ide, — man vil dog næppe kunne nægte, at hans Karakteristik af den engelske Aand indeholder megen Sandhed, og — hvad der i denne Sammenhæng er det vigtigste — det er i ethvert Tilfælde det Syn, som ligger til Grund for Karakteristiken, der bestemmer hans særlige Stilling. Ti lige over for en Raceaand af denne Beskaffenhed, som tilmed efter hans Opfattelse i Tiden efter den franske Revolution har befundet sig i en lang Periode af Selvkoncentrering, maa Opgaven, den positive Del af Reform-Opgaven, blive den at smelte det størknede i Folkeaanden. at rive den løs fra det blot og bart praktiske, som den er udsat for at kline sig fast til, at bringe den ud under aaben Himmel med vid Udsigt til alle Sider og med en frisk Strøm af Ideer strygende hen over den. Hvad den engelske Kritik da for Tiden har at gøre er i Følge Arnold, uden nogen som helst praktiske, politiske eller andre Hensyn »at kende det bedste, der kendes og tænkes i Verden og, ved paa sin Side at gøre dette kendt, at skabe en Strøm af sande og friske Ideer«. Han definerer altsaa Kritiken som »en interesseret Bestræbelse efter at lære og udbrede det bedste, der kendes og tænkes i Verden.«

Da der nu selvfølgelig ogsaa udenfor England trives mange af Verdens bedste Ideer, da desuden den særlig engelske Idestrøm nok skal gøre sig bemærkelig for en Engländer, bliver det i Følge Arnold den engelske Kritikers Pligt at lægge megen Vægt

¹⁾ *Essays in Criticism*, 3d Ed. 191—92.

paa andre Nationers Tanker og særlig paa det i dem, han som Englænder af en eller anden Grund kunde være tilbøjelig til at overse. Her bliver saa et Valg tilbage, som enhver maa afgøre for sig. Men Kritiken, som Arnold opfatter den, skal i aandelige Sager betragte Evropa som »ét stort Forbund, forpligtet til forenet Handling og arbejdende til et fælles Resultat«, dens Synskreds skal være evropæisk, ikke ensidig national. Et Blik paa Mathew Arnolds kritiske Afhandlinger vil vise, at han selv handler efter sine Teorier. Her findes, foruden enkelte om engelske Forfattere og foruden jævnlige momentvise Sammenstillinger med engelsk Literatur, Billeder og Skildringer fra fransk Literatur, som en Afhandling om George Sand, her findes en Skildring af Mark Avrel og et Essay om Spinozas Forhold til Biblen, her dvæles ved Heine og ved en fransk kritisk Dom om Goethe og en fransk Dom om Milton, eller der kastes — i en Bog for sig — et Blik paa keltisk Literatur og paavises keltiske Paavirkninger i engelsk Aandsfrembringelse¹⁾. Der tøves saa ved og indprentes yderligere saadanne Sider af fremmed Aandsliv, som Arnold mener kunne virke frugtbarørende og udfyldende paa engelsk Aandsliv. I Modstilling til den engelske Energi og Hæderlighed peger han paa den moderne franske og gammel græske Sjælsaabenhed og bøjelige Intelligens. Punkter, der saaledes særlig tiltale Arnold hos Heine som beslægtede med Tendenser i hans egen Natur, ere den tyske Digers Forkærlighed for det franske Folk paa Grund af dets intellektuelle Klarhed og Bevægelighed til Fordel for moderne rationelle Ideer, og hans Kamp mod den Filisteragtighed og Ensidighed, som betingede hans Uvilje mod Englænderne. Og ofte kommer Arnold med Behag tilbage til det græske Aandslivs Blomstring i det sjette og femte Aarhundrede før Kristus, den Periode, der i hans Øjne bærer Præget af den samme »fantasiberørte Fornuft« (*imaginative reason*), som efter hans Opfattelse er eller bør være Kernen i det moderne Liv. Han ser i denne Literatur-Periodes Sundhed en Lægedom mod de fantastiske Udskejelser i en nyere Tid. Han opstiller som den sande Proæstil den attiske med dens »varme Gløden, livsglade Bevægelse og bløde levende Smidighed«; han opstiller den i Modsætning til, hvad han kalder den asiatiske

¹⁾ Arnolds literær-kritiske Afhandlinger findes for Størstedelen i *Essays in Criticism* (den interessanteste Samling), *Mixed Essays* og *On the Study of Celtic Literature*; — desuden er der flere spredte.

Stil, den alt for rige, alt for tunge Prosa, som uden Takt hengiver sig til sine Luner, og som han finder selv hos store engelske Forfattere, — og i Modsætning til den korinthiske Stil, de ledende Artiklers Stil, der er uden Sjæl, glimrer uden Varme, har Kraft uden Ynde, kun vil opnaa sine Øjemed, skade sine Modstandere og nyde sin Sejer. En Forfatter som Macaulay støder ham ved den stærke og gennemgaaende Retorik i Stilen. Matthew Arnolds egen Prosa har Karaktermærker af den Stil, han anser for den ideale; den er varmblodig og kraftig og dog yndefuld og smidig, dens Sproglegeme rødmer sundt som et karsk Legeme med friskt Blod, den er klassisk klar og dog moderne levende, fri og utvungen og dog fint behersket, skær og overlegen og dog fuld af indre Bevægelse.

Som Aarer gennem hele Arnolds Kritik, givende Næring til den, krydser der saa, skjult, utydeligt eller aabenbart, Spørgsmaal som disse: i hvad Forhold staar dette Værk til vort eget Liv? hvad kan hin Aand gøre for os og hjælpe os til? hvad kan denne Aandsfrembringelse give os, den moderne Tids Børn, hvad skulle vi dømme om den? Ikke saaledes, at hans Kritik slæber sig tungt moraliserende af Sted og slutter af i en moralsk Lære. Saare langt fra! Men han føler sig som bevæget Søn af sin bevægede Tid, kæmpende og arbejdende midt i dens Kamp og Arbejde, med et varmt og fast Tag i Livet, med stærk Følelse af Ansvar overfor Livet og derfor stadig med det Spørgsmaal paa Læben: hvorledes leves der bedst? Som indirekte Svar paa dette Spørgsmaal eller halve Svar eller Antydninger af Svar eller Hjælp til at besvare det vokse hans Arbejder frem og bære Mærke af deres Oprindelse. Han fremhæver med stærkt Eftertryk det moderne Element hos Heine. En Skikkelse som Mark Avrel faar yderligere Interesse for Arnold ved, at han ser ham levende i et Samfund og paa en Tid, beslægtede med dem, hvori vi selv leve; den grublende Kejser bliver for ham »en særlig Ven og Trøster af alle klarhovedede og samvittighedsfulde og dog renhjærtede og opadstræbende Mennesker, ganske særlig i saadanne Tider, der gaa ved Synets Hjælp, ikke ved Troens, men dog ingen aaben Udsigt have.« Poesien bliver for ham i sin dybeste Grund en Kritik over Livet, en Digtets Storhed kommer til at bero paa hans »kraftige og skønne Anvendelse af Ideer paa Livet, — paa Spørgsmaalet: hvorledes skulle vi leve«; Digtene som Wordsworth, Scott og Keats tilhøre i hans Øjne mindre Kulturstrømninger end

Shelley og Byron, fordi de ikke som disse have søgt at anvende moderne Ideer paa Livet. Matthew Arnold selv er en moderne Aand, fordi han hører med i den Bevægelse, han selv har skildret i veltalende Ord:

„De moderne Tider finde sig over for et umaadeligt System af Institutioner, fastslaaede Kendsgerninger, ubetvivlede Dogmer, Skikke, Regler, der ere komne til dem fra Tider, som ikke vare moderne. I dette System skal deres Liv føres videre; dog have de en Følelse af, at dette System ikke er af deres egen Skabning, at det paa ingen Maade svarer nøjagtig til deres virkelige Livs Fornødenheder, at det for dem er tilvant, ikke rationelt. Det, at denne Følelse vaagner, betyder, at den moderne Aand vaagner. Den moderne Aand er nu vaagen næsten overalt; Følelsen af Mangel paa Overensstemmelse mellem det moderne Evropas Former og dets Aand, mellem det attende og nittende Aarhundredes ny Vin og de gamle Flasker fra det ellefte og tolvte Aarhundrede eller selv fra det sekstende og syttende bemærker næsten enhver nu; det er ikke længer farligt at paastaa, at denne Mangel paa Overensstemmelse eksisterer; Folk begynde endogsaa at være undselige ved at nægte det. At fjærne denne Mangel paa Overensstemmelse begynder at blive en fast Bestræbelse hos de fleste Personer med sund Sans. Opløsere af det gamle europæiske System af herskende Ideer og Kendsgerninger maa vi alle være, alle de iblandt os, som have nogen Kraft til at arbejde; hvad vi maa lægge Vind paa er, at vi ikke skulle blive bitre Opløsere af det“¹⁾.

Stærkt bevæget og urolig bevæget, som Arnold er og altid har været, har han midt i Livets Kamp sit Øje rettet mod den klare Ro; men han har forstaaet den Lære, at disse Tilstande ikke blot ere Modsætninger til hinanden, men tillige Forudsætninger for hinanden; og i Naturens store Liv ser han den samme Lov herske, saaledes som han har udtrykt det i den Sonet »Rørligt Arbejde«, han betegnende har sat i Spidsen for sine samlede Digte.

Sænk dybt, Natur, dybt i mit Væsens Kilde
en Lære, som du i hvert Vindstød gav,
en Lære om to tæt forente Krav,
trods Verdens Raab, at ej de enes ville: —

Om Slid, som ej fra Ro sig lader skille;
om Virken, alt for stor og stolt til Hast
og Vædestrid, hvis Frugt — mer varig, fast
end Døgnplans-Skraalets — modnes tyst og stille.

Ja, mens paa Jord der tusend Mislyd klinger,
mens Raab og Tummel er vort Arbejds Ramme,
frem skrider dine tavse Tjænerskarer

¹⁾ *Essays in Criticism*, 3d Ed., 185—86.

Og stille deres Hverv tilendebringer;
ved fortsat Daad de gør vor Larm til Skamme;
naar vi er borte, deres Stræben varer¹).

III.

Det var, som alt sagt, i 1849, at Arnold debuterede som Digter. Hans Poesier bestaa til Dato i alt væsenligt af en Tragedie, *Merope*, i græsk antik Stil (1858) uden synderlig Betydning, og af to Bind samlede Poesier, sidste og fuldstændige Ud-gave fra 1877; (et mindre Udvalg i ét lille Bind har han selv for kort siden besørget). Det er paa Poesierne i de to Bind, at hans Betydning som Digter hviler, — som man ser, en ikke omfangsrig Grundvold, men en desto mere ejendommelig.

Digtsamlingen fra 1849 hed *The Strayed Reveller, and other Poems*. Den har taget første Del af sin Titel fra et Digt, hvori der fortælles om en græsk Yngling, som paa Vejen til en Bakkhusfest er kommen forbi Tryllersken Kirkes Palads, har betraadt Gaarden, har drukket af Vinskaalen paa Alteret, er sunken slumrende ned paa Søjlegangens Trappetrin og har sovet dér, til Aftenen er brudt frem. Han vaagner, ser Kirke staaende foran sig og taler til hende: »Du staar, smilende ned paa mig; — din højre Arm, lænet op imod Søjlen dér, støtter din bløde Kind; din venstre holder, løst hængende, det dybe, vedbendombæltede Bæger, jeg holdt lige nys Jeg ser Aftenduggen, samlet i tykke Perler, fordunkle Agat-Smykkets Stene paa din hvide Skulder«. Kirke byder ham mere af den vinfyldte Skaal, hvor »den røde, skummende Saft, overstrøet med mørke Frøkorn, gløder gennem det fine, rødrende Marmor«. — og Ynglingen sover atter ind for en Stund Kirke kalder paa Ulysses, som dvæler hos hende, og han kommer i sin Sømandshue og korte Vams, mager og med hurtigt Blik, og spørger, hvem Ynglingen er, som sidder dér i Søjlegangen, betyngtet af Vin og Søvn, »bøjende sin hvide, fine Hals ned imod Bægerets vedbendkransede Rand, medens de klare, glimtende Vinblade, der krone hans Haar, falde frem og blande sig med de mørke Vedbendplanter«. Ynglingen vaagner atter, og paa Ulysses's Tiltale beretter han, hvad den gamle Silen har fortalt ham, naar han i Middagens Solskin sad hos ham, medens

¹) Oversat i „Nær og Fjærn“, Nr. 407.

hans Favner nede ved Vandet besprængte hans visnende Krans. Han beretter, hvad Silen har fortalt ham om de lykkelige Guders Syner, hvorledes de med skinnende Øjne se ud over Jorden og Menneskenes Færd: »De se Tiresias siddende med Stav i Haand paa den varme, græsrigge Asopus's Bred, med Kaaben trukket over hans gamle blinde Hoved, i sit Indre grublende over Thebens Skæbne. De se Kentavrerne i Pelions øvre Kløfter, i Strømmene, hvor rødbærrede Rønnetræer omfrynse de klare, brunlige, lave Kær, med dryppende Flanker og Hovederne løftede stolt op, snusende mod Bjærgvinden. De se Inderen drivende, med Kniv i Haand, med sin skrøbelige Baad fortojet til en flydende Ø, der er tykt omflettet med storbladede, lavt-krybende Melonplanter og med den mørke Agurk; han høster og stuver dem hen, — drivende, drivende; — rundt om ham, rundt om hans grønne Høstplet, flyde Søens kølige Bølger, og Bjærgene omgive dem.« Og de se Skytheren paa den vidtudstrakte, bølgende Græssteppe holde Maaltid af Hoppemælk og bagt Brød i sin Vogn, medens Vejsporet foran ham strækker sig lange Mile som en lige, sort Linje. Og Færgen se de paa den ensomme khorasmiske Strøm, forspændt med to snøftende Heste, der svømmende trække Baaden, medens en Høvding i Forstavnen styrer dem med Raab og rystet Spyd; men agter ude krybe Købmændene i de lange Kapper blege sammen ved Siden af deres Rigdom af Silke og Balsam, af Guld og Elfenben og Ædelstene, medens den tungt ladede Baad stønnende svinger i de gule Hvirvler. Og Guderne se »Heroerne, siddende i det mørke Skib paa det skumløse, violblaa Hav, der hæver sig i lange Bølger, nærmende sig ved Solnedgang til de saliges Øer«. — Vel er nu Digtets Moral eller Pointe den, at Skjaldene ogsaa se disse Syner, men at Guderne have lagt den Lov paa dem, at de maa lide de samme Kvaler som de, om hvem de synge, at de maa blive, hvad de synge. Men det, som mest præger sig i Sindet af dette Digt, er den Række af kaméfine Billeder, som drager sig forbi én: den hvilende Yngling, den staaende oprejste Kvindeskikkelse, den magre, skarpøjede Ulysses, den gamle, blinde Spaamand, de badende Kentavrer, den langsomt drivende Inder i Baaden, Skytheren paa Steppen, Købmandsfærgen i Strømmen og Halvguderne ved Solnedgang paa det store Hav. Det har ofte bragt mig til at tænke paa den første Gang, jeg saa' den bekendte, antike Portland-Vase i British Museum i London: dens Stativ blev ved et Urværk sat i Bevægelse, og Va-

sen drejede sig langsomt rundt for Øjet, saa Skikkelse for Skikkelse af Sidernes fine, hvide Glas-Basrelieffer mod den dunkelblaa Grund sagte dvælende gled forbi.

Denne Ævne til skarp, knap og fin Skildring, som fra første Færd har været til Stede hos Matthew Arnold, genfindes atter og atter rundt om i hans Poesi og er et betegnende Træk i den. Det er ofte, som om de Linjer, hans Pen drager, var Linjer i en Radering, der saa til sidst staar færdig, skarpt og stemningsfuldt. Disse Raderinger udføres tit rent i Forbigaaende, næsten parentetiske, som naar der til Anskueliggørelse af en Yngling bruges Billedet af »en ung Cypres, høj og mørk og rank, der i en Dronnings afsondrede Have kaster sin tynde, mørke Skygge paa det maanebelyste Grønsvær ved Midnat, ved en boblende Kildes Lyd«, eller naar der om et Mærke, prikket med en Naal paa den blottede Arm, siges, at det var saa fint som en Kinesers malede Arbejde, og Kineseren saa tegnes i faa Linjer: »saaledes som en kyndig Arbejder i Peking prikker med Sinnober en klar Porcellæns Vase, en Kejsers Gave, — ved tidlig Morgen maler han og hele Dagen igennem, og naar Aftenen kommer, oplyser Lampen hans opmærksomme Pande og tynde Hænder« (*Sohrab and Rustum*). Ofte staar Billedet mere selvstændigt; man finder f. Eks. et lille Landskabsrids ved Bretagnes Kyst, hvor Iseult, Enke efter Ridderen Tristram af Kong Arthurs Hird, nu bor ensom og stille med sine to smaa Børn: det er en Hulning i den røde Lyngslette ved Havet:

„Denne Kreds af aaben Jord er lys og grøn: Lyngen, som kryber tæt helt omkring, vokser ikke her; men det blege Græs er bestroet med Klippeblokke og mangen splintret Masse af aaret, hvidtglimtende Kvarts og hist og her punkteret med Kristtortræer og Enebær. I Aabningens jævne Midte stod der tre Kristtortræer Side om Side og dannede, varm af Vintersolen, en Skærm af skinnende Grønt, isprængt med skarlagensrøde Bær, Kramsfuglens Føde. Under de glimtende Kristtortræer staar Iseult og giver Agt paa sine legende Børn.“

Eller man ser Iseult med de trøtte Træk, efter at Dagen og Børnernes Leg er til Ende:

„Og nu vil hun gaa hjem og sagte lægge sine leende Børn i deres Sænge og lege en Stund med dem, før de sove; og saa vil hun tænde sin Sølvlampe, som Fiskere, der trække deres Net gennem de barske Bølger fjernt ude langs med denne Jærnkyst, kende som en Stjerne, og hun vil tage sin Brodere-Ramme, og dér vil hun sidde Time efter Time, idet hendes Guld-

lokker strejfe over den, kun løftende sit blødt bøjede Hoved for at give Agt paa sine Børn eller for at lytte til Vinden.“ (*Tristram and Iseult*).

Der er i saadanne og lignende Skildringer hos Arnold noget, der minder, synes mig, om den fuldstændig fnugløse Skærhed og den Skarphed i Omridset, Paludan-Müller kan lægge i sin Billed-Kunst; jeg tænker paa en Strofe som denne:

Der sidder hun, og Knæet Armen støtter,
Mens Haanden slutter om den fine Kind;
Der sidder hun og tænker, eller lytter
Til Aanders sagte Røst, for Verden blind, —

eller den dødsdømte Vestalindes Nedstigning i den aabne Grav, eller Adonis, der hviler ved Proserpinas Fødder i Underverdenen.

Der er sikkert hos Arnold i denne Skildringens Knaphed, Sluttethed og Sikkerhed, der stundom kan gaa over til en vis Tørhed eller Goldhed, en Paavirkning fra det antike Grækenland. Sansen for Antiken, en ganske anderledes sjælfuldt forstaaende Sans end den, det attende Aarhundrede ejede, har holdt sig i Englands Aandsliv lige fra Shelleys og Keats' Tid til vore Dage og har afsat sine Mærker i dets Literatur. Jeg har alt berørt, hvor stærkt Arnolds Væsen i det hele har følt sig draget til den gammel-græske Aand, og det er utvivlsomt, at hans Studium af dens Digtekunst har paavirket hans egen poetiske Stil i den angivne Retning. I Fortalen til de samlede Digte fra 1853 fremhæver han Klassikerne som et frugtbarere Studium end Shakespeare for den, der som udøvende Digter vil studere den poetiske Kunst. Han savner hos Shakespeare de gamles »strænge og samvittighedsfulde Selvbeherskelse«; han finder, at han staar tilbage for dem i »Æmnets nøjagtige Begrænsning, den samvittighedsfulde Forkastelse af Overflødigheder, den simple og strænge Udfoldning deraf fra den første Linje af Værket til den sidste«. Det er blandt andet saadanne Egenskaber, Arnold i sit Studium af de antike Digtere har fæstet sin Opmærksomhed paa. Derved har han tilegnet sig eller skærpet den Virkelighedssans og den kortfattede Troskab mod Naturen, der udmærker hans Skildring. Saa godt som aldrig er han i sin Beskrivelse romantisk, det vil sige: han søger ikke at opnaa Virkning ved andet, end hvad der i Følge Naturens Love hører det skildrede til. han drager intet vilkaarligt-fantastisk ind med. Det vil kunne ses og forstaaes tydeligt, naar vi sammenstille to Skildringer af det samme Moment, --

én, saaledes som Arnold har udført den, og én, saaledes som den er fremgaaet af en — langt større — romantisk Digters Haand. Matthew Arnold har skrevet en episk Digtning om Balders Død (*Balder Dead*), og en Passus af dette Digt kan da stilles sammen med en tilsvarende af Oehlenschlägers Tragedie »Baldur hin Gode«. Hos den romantiske Digter drages ved Skildringen af det brændende Skib, der med Balders og Nannas Lig farer ud over Dybet, hele den mytologiske overnaturlige Verden ind med, og Naturunderere lægge deres Magi over Scenen:

„Men sligt et Syn er aldrig set, som da paa Strand
De høje Guder stode, stirred gennem Graad
Til Skibet, i hvis ranke Master Luen slog.
Som nu det før paa Dybet ud, da lød et Suk
Fra Jordens Klipperifter alle; men med dump
Og rædsom Brusen rysted Skoven sine Løv,
Og alle Haner galed, Himlen mørkned sig.
Da gungred Havet, og af Havet Ægir skød
Med Ran sig op; dem fulgte hver en Havets Mø,
Indsvøbt i Tang, og Tindingen med Grus bedækt.
Fælt hvined de paa Dybet; tykt for deres Mund
En Fraade stod. Men Ilden mellem Bølgerne
Slog op i Natten; trende Gange lued den.
Men som den lued, tabte den sin røde Glans,
Og sidste Gang var Luen klar, som Maanen og
Som Stjærnerne paa Himlen. Vældig op den steg;
Men som den steg, da sprang fra Jorden den med Klang
I lutter klare Guister, og i samme Stund
Var Himlen fuld af Stjærner, tændt af Gnisterne.“

Hos Matthew Arnold hedder det mere uromantisk, mere tørt, men ingenlunde mindre anskueligt:

„Og Skibet flod paa Bølgerne og gzygede. Men i Højene hævede en stærk Østenvind sig, og den kom klagende ned til Havet; først løb Vindstød sorte over Havets Flade, saa før Vinden vedholdende og fyldte Sejlene og blæste til Ilden. Og omkranset af Røg stod Skibet ud til Søs. Snart hævede den mægtige Ild sig med en Brølen, og Baalet knitrede; og mellem Brændestykkerne skød skarpe, skælvende Flammetunger ud og sprang højere op, snoende sig og farende frem, indtil de slikkede Toppen af Baalet og de døde og Masten og fortærede de sammenskrumpende Sejl; men stadig drev Skibet videre, luende i Ild oven over Skroget. Og Guderne stod paa Strandbredden og stirrede. Og medens de stirrede, gik Solen uhyggelig-bleg ned i det røg-indhyllede Hav, og Aftenen faldt paa. Saa faldt Vinden med Aftenen, og der var Havblik; men gennem Mørket vogtede de paa det brændende Skib, der stadig førtes videre over de fjærne Vande, længere og længere, som et Øje af

Ild. Og længe, i det fjærne Mørke, flammede Balders Baal; men svagere glimtede det, da Stjærnerne hævede sig højt; Legemerne vare fortærede, Aske kvalte Baalet. Og ligesom i en hendeende Vinter-Ild et forkullet Brændestykke, naar det falder, danner en Regn af Gnister, saaledes faldt Baalet sammen med en Regn af Gnister, der gjorde Havet rundt om rødt; og alt var mørkt.“

Naar jeg om Arnolds Skildringer har brugt Udtrykket Radering, saa er det alligevel ikke udtømmende; det siger for lidt, navnlig om hans Naturskildringer. Der kan være over dem og i dem en Luft og en Horisont, en klar Skærhed og kølig Friskhed, der til Sammenligning fordrer det stemningsfulde og omhyggelig udførte Landskabsbillede, eller rettere som giver en Duft og et Pust af selve Naturens og Friluftens frodige Fylde, Friskhed og dulmende Ro. Eksempelvis anfører jeg her nogle faa saadanne Skildringer. Her er f. Eks. et Naturbillede fra Ætnas øverste Vegetationsbælte, hvis Sandhed jeg ganske vist ikke kan kontrollere, men hvis Anskuelighed og Friskhed synes mig stor:

„Vejsporet snor sig ned til den klare Strøm for at skyde sig over det glimtende lave Vand; dér holder Kvæget af at samle sig paa deres Vej til de høje Bjærg-Græsgange og at dvæle, til de plumpe Kohyrder drive dem over, knædybt i det kølige Vadested; ti det er den sidste af alle de skovrige, høje, kildevædede Dale paa Ætna, og Middagens Straale brydes dér af Kastanjegrene ned ad Dalens stejle, grønne Sider; Luften forfriskes af den springende Strøm, der kaster en evig Stænkregn over Trærnes mosdækte Rødder og over Aarer af Grønsvær og lange mørke Skud af Vedbendplanter og duftende Hængeklokker af Hyacinther og over de sene Anemoner, der overhulle dens vaade Bredder; men Eng og Strøm og Grønsvær og Kastanje-træer ende her; hinsides dette ligger Ætna nøgen i den hede Middags brede Glans, uden Skygge, Skraaning bag Skraaning, op til Spidsen, — Spidsen, om hvilken de hvide Skyer tumle.“ (Callicles's første Sang i *Empedocles on Etna*).

Eller i store, brede Træk skildres en Maaneskinsaften paa den engelske Kyst ved Dover:

„Havet er roligt i Aften. Det er fuld Flodtid, Maanen ligger smukt over Havstrædet; — paa den franske Kyst glimter og svinder Lyset; Englands Klipper, skinnende og udstrakte, staa ud i den rolige Bugt. Kom til Vinduet, Aftenluften er mild! Kun hører du — lyt! — fra den lange Linje af Skum, hvor Ebben møder Sandet, der ligger hvidt i Maanelyset, det skurende Døn af Smaasten, som Bølgerne drage tilbage og ved deres Genkomst kaste op paa den høje Strand, du hører det begynde og holde op og saa atter begynde, med skælvende, sagte Fald, og bringe Tungsindets evige Tone ind.“ (*Dover Beach*).

Eller vi kunne træffe paa en lille simpel og sanddru Skildring som følgende med hele Sommerdagens Varme og Frodighed over sig:

„Her, hvor Høstmanden nylig var i Arbejde, i denne høje Marks mørke Krog, hvor han lader sin Kofte, sin Kurv og sin Lerdunk ligge, og binder Negene i Solen hele Morgenen' og saa ved Middagstid kommer her tilbage for at bruge sit Forraad, — her vil jeg sidde og vente, medens fra det høje Land langt borte Faarehjordenes Brægen fra Folden bæres til mit Øre. med fjerne Raab fra Høstmændene i Kornet, — al en Sommerdags levende Mumlen. Skjult er denne Krog paa den høje, halvt mejede Mark, og her vil jeg blive til Solfaldstid. Gennem det tætte Korn kige de skarlagensrøde Valmuer frem, og rundt om grønne Rødder og gulnende Straa ser jeg lyseblaa Snerler krybe i Ranker; og Lindetræer, gennem hvilke Luften stryger, skænke deres Duft og lade deres vellugtende Blomsterbyger rasle ned paa Hvenegræsset, hvor jeg ligger, og hegne mig med deres Skygge mod Avgust-Solen.“ (*The Scholar-Gipsy*).

Man vil vistnok efter disse Citater give Arnold Ret, naar han om sig selv siger, at Landguden Pan har aandet paa ham, da han laa i sin hjælpeløse Vugge. Netop Pan er det, den store, nøgne, strænge og frie Naturgud selv, hos hvem han har lært at spille paa sin Syrinx. Og ved nu at lægge Mærke til, hvorledes Gudens Tale har virket paa Digterens Sind, faa vi et Indblik i dette; ved at se, hvilke Sider det er af Naturen, der griber hans Indre, og paa hvad Maade de præge sig dér, lære vi noget af den modtagendes almindelige Temperament at kende. Der findes blandt Arnolds Ungdomsdigte en Sonet (*In Harmony with Nature*), hvori det, som en Indsigelse mod Udtrykket »i Harmoni med Naturen«, hedder, at Mennesket har alt det, som Naturen har, og endnu mere, og at hans Haab om det gode, om Forædling ligger i dette »mere«; der siges, at Naturen er grusom, stivsindet, omskiftelig og ubarmhjærtig, men at Mennesket er sygt af Blod, længselsfuldt efter at tilbede, at det trænger til Hvile og gærne vilde være mildt, og det hedder til Slutning, at Mennesket maa begynde dér, hvor Naturen ender, det maa enten blive Naturens Slave eller hæve sig over den, Venner kunne de ikke være. En Betragtning som denne. der jo i og for sig, rent filosofisk set, indeholder megen Sandhed, er hos Arnold saa godt som enestaaende. Ja, i et af hans senere Digte, *The Youth of Man*, bryder han selv ligesom Staven over den: han skildrer her, hvorledes Mand og Hustru. længst ude over Ungdommens Tid, en Aftenstund staa i den samme Have, hvor de en Gang i Ungdommens Overmod have

talt foragtede om Naturen og sagt, at den hverken havde Skønhed, Varme, Liv, Bevægelse eller Kraft, men at Mennesket lagde alt dette i den; men nu se de ud over Sommerlandskabet, hvor deres Børn lege, og de føle, at Naturen er den samme, men at de ere blevne forandrede, matte og slappe; de huske med Smerte de stolte Ord fra deres Ungdom og føle, hvor skøn Naturen var, og Digteren slutter saa med disse Linjer:

„Medens Lokkerne endnu ere brune paa dit Hoved, medens Sjælen endnu skuer gennem dine Øjne, medens Hjærtet endnu lader det rullende Blod strømme til din Kind, saa synk o Ungdom, i din Sjæl! Hig mod Naturens Storhed; saml det gode i Dybderne af dig selv.“

Arnolds Forhold til Naturen er da gennemgaaende et Sympatiens og et Ærbødighedens Forhold. Og det, han som Digter bliver vår i den, er ikke dens oprørte Kampe, dens Ufred eller dens hensynsløse Grusomhed. Han ser dens frodige Mildhed, dens klare Ro, eller han ser den som den storladne, vidtudstrakte; i det alt ere de Ejendommeligheder, han aflytter den, enten dens milde eller dens storladne Fred; de kunne tilsættes med andre Elementer, men de ville dog altid kunne spores som Grundtræk i Arnolds Naturbetragtning. Det er Vemodets milde Fred, der klinger i Strofer som følgende, indflettede i et dybt og rent følt og skønt formet Sørgedigt, *Thyrsis*, som Arnold skrev over sin Ven Digteren Clough, og som har haft den Ære af Swinburne¹⁾ at blive jævnstillet med Miltons *Lycidas* og Shelleys *Adonais*; det hedder om Gøgens tidlige Bortdragen:

„En stormfuld Morgen tidlig i Juni, naar Aarets første Frembrud af Blomstring er forbi, — før Roserne og den længste Dag, naar Havegangene og hele Græsgulvet ere bestrøede med røde og hvide Blomster af den faldne Maj og med Kastanjeblomster, da har jeg hørt Gøgens Afskedsskrig komme fra den vaade Mark gennem de urolige Havetræer med den susende Regn og den tumlende Vind: „Blomstringen er borte, og med Blomstringen gaar jeg.“ Du alt for hurtig fortvivlende, hvorfor vil du gaa? Snart vil den høje Midsummer-Pragt komme, snart vil den kødfarvede Nellike briste og svulme, snart ville vi faa den guldbestøvede Torskemund, Skægnelliken med dens hjemlige Hytteduft og Levkøjer i vellugtende Blomstring, Roser, som skinne langt ned ad Alleerne, og aabne jasminomhyllede Gittervinduer og Grupper under de drømmende Havetræer og Fuldmaanen og den hvide Aftenstjerne. Den hører ikke; den flygtige Gæst, den er borte!“

¹⁾ „*Essays and Studies*, P. 155.

Der er Uhygge over en Skildring som følgende af Hulerne dybt nede paa Havets Bund, men der er tillige en storladen Tavshed og Fred over den:

„Sandbestrøede Huler, kølige og dybe, hvor Vindene alle sove, hvor de matte Lys skælve og glimte, hvor det salte Tang gynger i Strømmen, hvor Havdyrene, ordnede helt rundt, nære sig i Dyndet af deres Græsningsgrund, hvor Havslangerne rulle og sno sig, rense deres Panser og baske sig i Saltvandet, hvor store Hvaler komme sejlene forbi, sejle og sejle med ulukt Øje rundt om i Verden evig og altid.“ (*The Forsaken Merman*).

Denne Fred i Naturen, som ikke er en Slaphedens, men en Kraftens Fred (se Sonetten foran S. 586—587), bliver nu ofte for Arnolds Sjæl, naar den føler sig urolig, syg, svag eller vaklende, den dybe Lægedom, der dulmer og opliver, eller det store Symbol, der peger paa sej og sikker Udholdenhed. Han ønsker saaledes, at han, naar han ligger syg og døende, maa være fri for ceremonielle Venner, for Læge og Præst, men at han maa blive bragt hen til Vinduet og se endnu en Gang Luftens vide Landskab badet i Morgenens Dug, den Verden, som var før hans Fødsel, og som bliver efter hans Død, den Verden, som ikke var en enkelt Ven og ikke lovede en Kærlighed, den ikke kunde give, men som tændte sin Sol for alle og, medens den selv levede, gav os andre Liv:

„Lad mig stirre dér, til jeg i min Sjæl bliver knyttet fast til det, jeg stirrer paa; — saa jeg føler, at Universet er mit Hjem, saa jeg har for mit Sind — i Steden for Sygeværrelset, Kampen mellem Liv og Død, Striden for en Smule Aande — Livets rene, evige Lob, ikke Menneskets Kamp med Døden! Lad mig, idet jeg føler og stirrer saaledes, blive rolig, forfrisket, forædlet og klar; og lad saa min Aand drage villig bort for at virke eller vente andet Steds eller her!“ (*A Wish*).

Han taler i *A Summer Night* om dem, der trælle i deres daglige Donts trange Metallængsel og knuges kummerfuldt til Døde dér, og om dem, der frie, men uden Maal tumles vildt om og lide Skibbrud paa Livets Hav, og han spørger, om Mennesket da enten maa være Slave eller afsindig. Men oven over ham staar den maaneklare Himmel, sænkende sig ned mod den dunkle Horizont, og den bliver ham det Symbol, der viser videre frem:

„Simpelhed og Klarhed uden Skygge af Plet! Guddommelige Klarhed! I Himle, hvis rene, mørke Egne ikke have noget Tegn paa Mathed, skønt saa rolige, og, skønt saa store, dog ere uforsyrrede og ulidenskabelige, som, skønt saa ophøjede, have Del i Verdens Slid, og, skønt saa besværede, holde eder

fri for Støv og Smuds, I forblive som en Verden over Menneskets Hoved for at lade ham se, hvor grænseløse hans Sjæls Horisonter kunde være, hvor uhyre og dog af hvilken klar Gennemsigtighed!“

Eller Naturen er ham paa én Gang den urodulmende og den symbolgivende; jeg anfører fuldstændig det lille Digt, han kalder *Self-Dependence*.

Syg i Sindet af at spørge evig,
hvad jeg er og burde være, her
jeg i Skudens Forstavn staar, som styrer
over Havet frem ved Stjærneskær.

Og et Blik af heftig Attraa sender
jeg til Stjærnerne og over Hav:
„I, som har mig trøstet fra min Barndom,
trøst og sval mig, til jeg naar min Grav.

„Grib endnu en Gang, I Stjærner, Vande,
i mit Bryst med mægtigt Trylleri;
lad mig, mens jeg stirrer paa jer, føle
Sjælen blive stærk og stor som I.“

Fra den dybe, stjærnesaaede Hvælvning,
over Havets klare Glimmersti
kom i Nattevindens Susen Svaret:
„Vil som dem du være? Lev som de.

„Uskræmt af den døde Tavshed om dem,
urørt, hvor end deres Blik naar ned,
ikke de af andre Væsner kræve
Lykke, venlig Trøst og Kærlighed.

„Glade skinne Stjærnerne, og Havet
ruller glad i Maanens Sølvglans frem;
ti de leve i sig selv, og andre
Sjæles Feber piner ikke dem.

„Af sig selv begrænset, lidt bekymret
om, hvordan Guds andre Værker er,
gydende hver Kraft i eget Arbejd,
naa de til det stærke Liv, du ser.“

Luftfødte Stemme! i mit eget Bryst
har før jeg hørt den samme strænge Røst:
„Vær blot dig selv for Alvor: hvo som lærte
sig selv at finde, misted al sin Smerte.“¹⁾

¹⁾ Oversat i „Nær og Fjærn“, Nr. 407.

En kyndig lagttager vil let kunne se, at vi her ere paa engelsk Grund, at vi befinde os i Wordsworths Fædreland. Og i Virkeligheden er der i Arnolds Poesi, ved Siden af Indflydelsen fra den græske Antik, en dyb Indflydelse fra og en nøje Tilknytning til Wordsworth. Vi genfinde hos Arnold den hos Wordsworth saa stærkt fremherskende Betragtning af Naturen som en Magt, der umiddelbart griber ind i Menneskesjælen med en lutrende, opdragende eller ligefrem belærende Ævne. Og den ejendommelige Sammenflyden hos Wordsworth af Naturfølelse eller en anden Stemning eller en ydre Begivenhed med en stille Tankestrøm, en Sammenflyden, som, hvor den naar højest hos ham, kan frembringe en diamantklar Poesi af det reneste Vand, medens til andre Tider de digteriske Bestanddele kunne falde fladt og flovt fra hinanden og skille sig ud fra hinanden som skørnet Mælk, — denne Sammenflyden findes ogsaa hos Matthew Arnold. Det Element af Tanke, hvormed Wordsworths Digtning er mættet, har draget et saa tankebevæget Sind som Arnolds stærkt til sig. Begges Poesi er ofte og i høj Grad en ejendommelig Tankepoesi, en Poesi af en vis rolig, kraftig, fast udhamret Art, hvor Følelsen ikke bryder frem med nogen umiddelbar Lidenskabs Styrke, hvor Fantasien ikke skyder nogen høj Flugt i det poetiske Udtryks Ornamentering, men hvor alt mere beror paa en energisk Fastholden af den digteriske Tanke, hvor Følelsen i bunden Varme har, hvad den fattes i Lidenskab, hvor Fantasien i intensiv Styrke ejer, hvad den mangler i Flugt, og hvor Rytmen, i Samklang hermed, oftest er simpel og jævn. Og Matthew Arnold, der selv er saa optagen af Spørgsmaalet om, hvorledes vi skulle leve, har i Wordsworths Poesi, der er gennemløjet af de samme Spørgsmaal, fundet en beslægtet Jordbund. Ti ogsaa i Arnolds Digtning, som i hans Kritik, findes der en stærk Dvælen ved moralske Ideer, ved Spørgsmaal, der dreje sig om de Vilkaar, hvorunder Livet leves eller bør leves. Og jeg tager næppe Fejl, naar jeg med Hensyn til dette Hangs almindelige Fremhersken, foruden at pege paa Indflydelsen fra Wordsworth, viser hen til Faderens Indflydelse paa Sønnen. Jeg vil nu ikke sige, at det altid lykkes Matthew Arnold, hvis Skildring er saa skarp og nøje, at give sine Tankedigte et tilstrækkelig klart og skarpt Udtryk. Dog lykkes det ham langt oftere, end det mislykkes. Ikke heller vil jeg paastaa, at han altid i sin Poesi undgaar en noget gold Gyngen frem og tilbage fra Tanke til Tanke, fra Tvivl til Tvivl. Men oftere udgaar der dog som

Resultat af Tvivlens Svingninger en fremadskridende Bevægelse, ligesom Pendulets Gyngen tvinger Viseren frem.

Det er interessant at se Udtalelser af Arnold om Wordsworth. De findes baade i Prosa og Poesi. Der er overhovedet i Arnolds Poesi et lille Omraade, hvor Kritikeren gaar op i og fortsættes af Digteren, hvor hans kritiske Sans og Finfølelse forener sig med digteriske Egenskaber til Frembringelse af poetisk følte og formede Domme om og Værdsættelser af Literaturens Skikkelser og Gang¹⁾. Om Wordsworth har Arnold for faa Aar siden skrevet en Prosaafhandling som Fortale til et Udvalg af hans Digtning, som Arnold har foretaget, og ved hans Død i 1850 skrev han et overordentlig smukt Mindedigt over ham (*Memorial Verses*). Han sætter i Prosaafhandlingen Wordsworths poetiske Storhed i den Styrke, hvormed han føler den Glæde, som Naturen og de simple, elementære Følelser og Pligter give os, og i den Styrke, hvormed han i sin Digtning peger paa denne Glæde og faar andre til at dele den. Og han siger i Mindeversene følgende Ord om den gamle Digter-Eremit.

„Han fandt os, da Tiden havde bundet vore Sjæle i sin sløvende Magt; han talte og løste vore Hjærter i Taarer. Han lagde os, som vi laa ved Fødslen, paa Jordens kølige Blomsterskød, Smil brød frem fra os, og vi fik Lindring; Højene vare rundt om os, og Luftningen gik atter over de solbelyste Marker; vore Pander følte Vinden og Regnen. Vor Ungdom vendte tilbage; ti paa Aander, der længe havde været døde, Aander, der vare fortørrede og tæt sammenfoldede, udgødes den tidlige Verdens Friskhed.“

Man vil se, at disse smukke Linjer i Tankegangen stemme med Prosaudtalelserne, kun at de særlig dvæle ved Naturfølelsen og stærkere fremhæve det lægende, beroligende Element hos Wordsworth. Det var ganske den samme forfriskende og lægende Virkning, som Stuart Mill i sin Selvbiografi fortæller, at Wordsworth havde paa hans Sind, da han i en Periode af sin Ungdom var nedsunken i modløs Slaphed og Fortvivlelse, og hvad der ogsaa særlig gjorde Indtryk paa Mill, var den Maade, hvorpaa i Wordsworths Poesi Naturen paavirker Tanke og Følelse²⁾. Det, som Arnold altsaa særlig betoner som et Kærnepunkt i Wordsworths poetiske Betragtning af Livet og Naturen, er Glæden, den stille,

¹⁾ Se Digtene *Epilogue to Lessing's Laocoon, Haworth Churchyard, Heine's Grave, Stanzas in Memory of the Author of Obermann*.

²⁾ John Stuart Mills Levned. Paa Dansk ved Vilhelm Arntzen. S. 149—52.

blidnende Glæde. Og det forholder sig ogsaa saaledes, at den er et fremtrædende Hovedtræk deri, hvilket ganske vist — hvad Arnold heller ikke mangler Blik for¹⁾ — kun sker paa Bekostning af omfattende Syn hos Wordsworth, kun ved, at han ligesom skubber til Side og fjærner fra sin Horisont store Masser af Livet. For Arnold selv som Digter var derimod, som vi saa', den Ejendommelighed i Naturen, der væsentlig greb ham, dens Ro, for ham var den inderste Hemmelighed i Universets store Liv Freden²⁾. Og denne Fred mister tit for ham Glædens Sollys, den bliver ofte skyggekølig, graa, noget hærdet gennem Resignation. Det hedder udtrykkelig i Digtet *Resignation*, at det stumme Grønsvær, hvorpaa der trædes, at de alvorlige Høje, Strømmen i sit stadige Fald, de sælsomt indristede Klipper og den ensomme Himmel synes ham at taale snarere end at glæde sig. At det synes ham saa, vil jo blandt andet sige, at hans eget Sind er særlig egnet eller har særlig formet sig til at modtage dette Indtryk, at han ofte over for Livet har staaet med en Resignation, der har farvet hans Sjæl og opfyldt den, saa den stundum kan være tilbøjelig til at se det samme i Naturen, som gennemtrænger den selv. Vi staa da nu her ved de mere direkte Spørgsmaal om, hvilke Erfaringer Arnolds Digtertiltemperament har udviklet sig over, hvad Indhold det har, hvilke Ideer det rummer, paa hvad Maade det ser paa Livet.

(Sluttes).

ADOLF HANSEN.

¹⁾ *But Wordsworth's eyes avert their ken
From half of human fate. (Stanzas in Memory of the Author of Obermann).*

²⁾ *That general life, which does not cease,
Whose secret is not joy, but peace. (Resignation).*

K o n g o .

II.

Stanley har tre Gange forsøgt at erobre den sejlbare Del af Mellem-Kongo, og dette er endelig lykkedes ham. Allerede 1882, kort efter at have sat den første Dampbarkasse i Vandet ved Leopoldville, gik han øster paa. Her, op mod Bolobo, udvider Kongo sig til en mægtig, flere Mile bred Strøm, overlæsset af Øer, men malerisk set bevarer Flodlandskabet sin tidligere Karakter. Det har skønne Enkeltheder uden pittoresk Virkning som Helhed, ti for at give en saa mægtig Vandaare Relief trængtes til en Ramme af Alper. — Han anlagde en Station ved Msuata nær Kvangos Munding, et betydeligt Stykke af denne Biflod besejledes, en bassinagtig Udvidelse af Wabuma, Leopold den andens Sø, opdagedes, men Stanleys nedbrudte Helbred og hans utilstrækkelige Proviantsforsyning tvang ham til at vende om og søge hjem til Evropa. I Begyndelsen af 1883 gentog han Forsøget med større Midler og naade da frem til Ækvator. Flere vigtige Stationer anlagdes fra Bolobo nord paa, han opdagede en ny Sø, Matumba, hvis Beliggenhed dog endnu er meget usikker; men atter maatte han vende tilbage, og først i August i Fjor havde han saa mange Dampskibe, en saa stor væbnet Magt og saa megen Proviant, at han kunde møde alle Eventualiteter og stille sig uafhængig af Bækkenets Befolkning. Uheldigvis tilhører dette Afsnit af Stanleys Virksomhed endnu ikke Historien. Han eller vel snarere hans Mandatarier have fundet det stemmende med deres Interesser ikke fuldt ud at offentliggøre hans Indberetninger og Iagttagelser, og det Hæmmelighedskræmmeri, der altid har klæbet ved det belgiske Selskab, træder ingen Steder frem i et uheldigere Lys end her. Om hans senere Rejser foreligge kun nogle Brevnotitser og en tør, skematisk Oversigt, udgivet af L'Institut national de Géographie

i Brüssel. End ikke Flodløbets sande astronomiske Belliggenhed er bleven bekendt i Evropa, det ovennævnte Institut har kun udgivet et raat Croquis, og Stanley Pool er det eneste Fikspunkt, der haves fra disse Dele af Strømmen. Dette er saa meget mere uheldigt, som det af mange Ting fremgaar, at Stanleys oprindelige Kaart er fuldt af Unøjagtigheder og Fejl og ikke kan lægges til Grund for videnskabelige Slutninger.

Den 24de August 1883 forlod Stanley sit Hovedkvarter, Leopoldville, paa Damperen »En Avant«; ved Msuata sluttede sig 2 Dampere og en større Baad til Ekspeditionen, og Rejsen gik derefter til Bolobo, hvor han fastholdtes i nogen Tid, da Bajan-serne, en derboende Folkestamme, havde rottet sig sammen og afbrændt Stationen. Det lykkedes ham hurtigt at tilvejebringe rolige Forhold og allerede den 20de September naaede Ekspeditionen Lukolela paa Flodens venstre Bred, hvor en ny Station anlagdes. Paa sin anden Rejse havde han anlagt sin østligste Station omtrent paa det Punkt, hvor Floden første Gang skærer Linjen, og ved denne, Ækvatorialstationen, lagdes nu den sidste Haand paa Udrustningen og en betydelig Proviantforsyning toges om Bord. Den 17de Oktober sejlede han øst paa med Løjtnant Roger og 68 Mand og hurtigt nærmede han sig Skuepladsen for sine mest forbitrede Kampe i 1876—77, men baade i Bangala og Rubunga, Flodens nordligste Punkt, mødtes han nu af venligsindede Stammer, der hurtigt indlode sig i Handelsforbindelser med ham og afstode betydelige Landstrækninger til Stationsanlæg. Den 15de November naaedes det med saa megen Spænding imødesete Punkt, hvor den mægtige Biflod Aruvimi falder i Kongo. Her er Menneskeædernes Land, Koruru; her bor en talrig, krigersk og kunstfærdig Befolkning, og her udholdt Stanley 1876 det voldsomste og blodigste Slag paa hele Rejsen. Men desuden er Aruvimi for Tiden Verdensdelens mest interessante hydrografiske Spørgsmaal. Er denne Biflod Schweinfurts Uelle, hin mægtige Strøm, der Syd for ægyptisk Sudan strømmet imod Nordvest uden at nogen har fulgt dens Underløb, eller kommer den fra andre, hidtil ganske uberørte Egne?

Den 15de November lagde Stanleys Dampbaade sig for Anker paa Flodens højre Bred ud for Landsbyerne. Ogsaa nu hørtes den store Krigstrommes Larm, atter dækkedes Bredden af væbnede Krigere, men ingen Krigskanoer lode sig se, og efter en Times Afventning af Begivenhederne løb Skibene under Damp op i umiddelbar Nærhed af Byerne. Det ukendte Syn, Røgsøjlerne,

Hjulenes Plasken og Vandets Brusen, holdt Lanserne tilbage, og der var ikke længere Tale om Kamp. Efter en kort Underhandling var Freden sluttet, og Stanleys Mandskab kunde opslaa sin Nattelejr i Byen.

Derefter søgte Ekspeditionen at besejle Aruvimi. Stanley har altid hævdet, at denne Flod er Uelle, og han anfører en Række, for øvrigt svage Grunde for at bevise dette, men hans Sejlads standsedes allerede efter 3 Dages Forløb paa 2° 13' n. Br. af Strømhvirvler, uden at det lykkedes ham at løse Spørgsmaalet. Hans Opfattelse strider desuden bestemt imod de nyeste Forskninger i Sudan, baade den russiske rejsende Dr. Juncker og Englænderen Lupton Bey mene, at Uelle løber til Chadsøen, det geografiske Selskab i London har for nylig udgivet den sidstes Kaartskizzer og indtegnet Uelle og Aruvimi som to helt forskellige Strømme, i Fastlandets geografiske Kredse næres den samme Anskuelse, men uheldigvis kan Spørgsmaalet ikke løses, fordi Stanleys Længdeangivelser ere usikre. Kongokaartet utilforladeligt, og Dr. Junckers og Luptons Kaartomrids uden astronomiske Fikspunkter.

Siden Stanley første Gang besøgte disse Egne, er der indtraadt en stor Forandring i deres Samkvemsforhold. Afrikas Svøbe, de arabiske Slave- og Elfenbenshandlere, ere naaede derhen og have begyndt deres ødelæggende Jagt. Da Stanley den 23de November i Fjor sejlede øst paa fra Aruvimi mødte han en hel Stamme, 1000 Kanoer tæt besatte af Flygtninge, der søgte sig et nyt Hjem, efter at deres Byer ved natlige Overfald og Slagterier vare blevne ødelagte og tomme. Slavejægerne vare Arabere fra Nyangve, der synes at være fulgt efter i den dristige rejsendes Fodspor og at udstrække deres blodige Hænder til stadig større og større Dele af det ulykkelige Land. —

Den 1ste December naaede Ekspeditionen uden Uheld Stanleyfaldene, Rejsens Endemaal, og her anlagdes paa en høj sund Ø, Vana-Rusani, Selskabets østligste Station. I stor Hast opførtes Husene, Haverne anlagdes, Proviant skaffedes til Veje, og Ingeniør Bennie med 30 Zanzibar- og Haussanegere lodes tilbage som Besætning. Samtidig afsendtes et Bud til den østafrikanske Station Karema ved Tanganjikasøen for at give Meddelelse om den nyoprettede Station, og saaledes var »den hvide Linje gennem den mørke Verdensdel« fuldent, fra Kongos Munding til Zanzibarkysten ligger en Række Stationer, der vel ikke endnu have nogen kommerciel Betydning, men som Støttepunkter for Missionæren,

som Udgangspunkter for den geografiske og naturhistoriske Granskning, som Tilflugtssteder for de forfulgte betegne det største Fremskridt, vore Dage have set i Centralafrika. Stanleys sidste Rejse op imod Strømmen har langt fra den novellistiske Interesse, som den spændende Odysseé, han udførte 1876—77 i omvendt Retning, men den lover langt mere for Videnskaben. Næsten ved hver større Biflod i Kongobækkenet har han nu Støttepunkter, Landet er roligt, Befolkningen anerkender hans Magt og søger Voldgiftskendelser eller Beskyttelse i hans Stationer, og unge Videnskabsmænd som H. H. Johnston og Løjtn. Giraud have allerede vist, hvilken Betydning saadanne Støttepunkter have. og hvilke Resultater, der kunne naaes, naar Granskeren kan færdes i Ro og Magt ved det ukendtes Grænser.

I Afrika glider den tropiske Regn regelbunden med Solen op og ned over Kontinentet fra Kapkolonien til Saharas Sydgrænse. Kun over et smalt Bælte omkring Linjen, fra Ogovés Munding til Viktoria Nyansa, er det Regntid hele Aaret igennem, men herfra aftager denne Nord og Syd paa saaledes, at Unjoro (2 Gr. n. Br.) har 10, Gondokoro 7, øvre Nil 5, Chadsøen 3 og Saharas Sydrand (20 Gr. n. Br.) 1 Maanedes Regn. Imod Syd gennemløbes en lignende Skala. Hele Melle-Kongo, Flodens store nordlige Bue, tilhører det ækvatoriale Regnbælte med Nedbør Aaret rundt selv i vore Sommermaaneder, da Solen er længst imod Nord. Regnen naar sine Maxima omkring Foraars- og Efteraarsjævndøgnene, og Flodflommen retter sig derefter. Ved Yellala stiger Kongo fra d. 10de September til den 23de December (9 Fod) og fra den 1ste Uge af Marts til Stutningen af Juni (2 $\frac{1}{2}$ F.). Dybere inde i Landet falde disse Momenter noget forskellige. Den sydvestlige Del af Floden, hvis Vejrlig stærkt paavirkes af Atlanterhavet, ligger uden for den stadige Regn. Ved Kongomundingen regner det i Maanederne November-December og Februar-Marts med Tørke i Januar, omkring Stanley Pool begynder Regnen i Oktober og varer uden indskudt Tørke til den 20de Maj. Allerede ved Bolobo begynder den stadige Regn og den tropiske Skov, disse uadskillelige Fæller i Centralafrika. I Almindelighed have vi meget overdrevne Forestillinger om disse Egenes Regnmængder, der, saa vidt de ere kendte, synes at bevæge sig mellem 50 og 80 Tommer, om Aarstidsskifterne og Væxtperioderne, der nærme sig meget

mere til vore Forhold, end den almindelige Forestilling er tilbøjelig til at antage. Vegetativt set gives der i Afrika en Vinter, en Vaar og Sommer som hos os, men det er vanskeligt — siger Johnston — at bibringe Folk den rette Forestilling om det tropiske Landskabs Udseende i den tørre Tid. Mange flere Træer, end vi ere vant til at forestille os i vore tilfantaserede Landskabsbilleder, fælde Løv, og naar en Maaned er gaaet efter den sidste Regn, har en afrikansk Skovskraaning meget af Vinterens Øde over sig. Den prægtige Boabab, tidligere en hel Løvverden for sig, forvandles til et Virvar af nøgne Kviste, og Jorden dækkes af faldende Blade; andre Træer staa gulnede, fortørrede og hensygnende, om de end beholde Løvet. Blomsterfloret, de sarte Klynger af Farver og Vellugt, de spraglede Mos- og Svampetæpper, de krybende Bregner og klatrende Lycopodia, alt hvad der skænker Landskabet Yppighed og Farve, forsvinder og erstattes af gule Stilke, sammenskrumpede Frugtskulper eller af visse frastødende Vækster, kødfulde, sært opsvulmede, forvredne, tornede Ting, der synes at trives, naar alt andet visner. Det høje Græs ligger gulnet og nedslængt eller forvandlet til Askehobe.

Men den tørre Tid er kun en Hvile, i hvilken Naturens overanstrengte Kræfter atter samles. Og er der en Vinter i Afrika, saa er der ogsaa en Vaar, et Foraar fuldt af Haab og Forjættelse, af overstrømmende Grøde. Den første Regn er sjælden langvarig eller voldsom, men den gennemvæder Jorden. De udtørrede Bække flyde atter, og Floderne svulme. Saa komme Myriader af Blomster! De haardeste, mest forbenede Buske bryde og knoppes, frastødende Evforbier, tornede Akasier, apoplektiske Boababs faa pludselig Liv, og dette Liv skaffer sig Udtryk i overdaadige, vellugtsvangre Blomsterklaser. En Verden af Farver fylde Skovene, Sletterne, Moserne, de stenhaarde Klippesider og Bjerge. Slanke Orkideer, stolte af deres uforlignelige Skønhed, skyde op langs Flodsiden, Cannas og Amomums fylde Skovlysningerne. De højeste Træer — haarde, alvorsfulde, forretningsmæssige Aaret igennem — udfolde i en 14 Dages Tid et saa pludseligt og heftigt Blomsterfyrværkeri, som skammede de sig over denne Svaghed. Selv Græsarterne gøre Forsøg i det beskedent skønne. Fuglene bygge, Skrædderfuglene hænge deres Reder op paa Græsstraaene langs Strømmen, den larmende Fiskeørn afslutter hurtigt et »sjælløst Frieri«, Duerne kurre, og muntre praktiske Papegøjer faa travlt med deres Reder. I stille Aftener ses Flodhestemamaen med sin spæde, lyserøde

Unge vade i Land for at tilbringe Natten paa en Ø i Fred for de afskyelige Krokodiller, hvis egne Unger netop ere i Færd med at krybe ud af Æggene og løbe Spidsrod mellem deres utallige Fjender — Storkene, Ibisserne, Ichneumons — ja efterstræbte af deres egne unaturlige Fædre, der ikke ynde store Familier. —

Vaaren glider over i Sommer, og saa følger nogle Ugers bedaarende Ensformighed. Regnen mindskes, og paa Skønhedens Tinde staar Naturen stille i sød Selvbeskuelse.

Da farer Stormkongen hen over Skoven. Luften svangres af Elektricitet, Skyerne taarne sig op med Stormens Il, Tordenen drøner, og Regnen styrter ned i sønderbrudte Strømme, ikke længere den milde Genopvækker af en stivnet Jordbund, men den haardhaandede Ødelægger af skrøbelig Skønhed. Hvor Johnston forstaar at male disse Oprør over den brede Strøm. Skydannelserne, der i nogle Minutter med fantastisk Hastværk fylde den halve Horisont, deres snehvide Hoveder, deres Il, Lynenes Zigzag, Stilheden over den mægtige Flod, der ligger som et Baand af smæltet Sølv, indfattet i palmesmykket Ramme, Angsten, Forventningen, der gaar forud for Oprøret, og saa Udbruddet selv, der i sit første Anslag synes at indlede en storartet Naturkatastrophe, Farveovergangene, Stormen, den brusende, faste, fremadskridende Mur af Regnbundter, der næsten virke kvælende i Anløbet. — Eller Mellemrummene mellem disse Udbrud, hvor Naturen lig en lidenskabelig Kvinde synes at angre sin egen Vildhed. Himmelen er da et svagt, falmet Blaafarvet, Landskabets Farver taageslørt og milde, og gennem en gylden Skumring, medens Palmeøerne synes at flyde paa Strømmens Guld, og store Fugle med tunge Vingelag søge til deres Hjem hinsides Floden, glider Dagen langsomt over i den begsorte Nat.

Alnaturen hidses af den brændende Sol. Den hede, vædetunge Luft aander umættet Begær; Planteverdenen raser i vegetative Orgier, alt er yppig Sanselighed, feberglødende Attraa. Flodhestens støjende Elskov og Krokodillernes Hyl fylde Nattens Stilheden, og selv Mennesket drages ind i disse Udskejelser. Det er Høst, Frugterne indsamles, Sukkerrøret skæres, og af dets Safter gæres en berusende Drik, der fremkalder mangan vild Udsvævelse. Det er paa Tide, at Naturen selv lægger sin stærke Haand paa Oprørerne; den udskejende Verden maa renses med Ild. Saa standser Regnen, Jordbunden tørres, Fløderne svinde, overskyllede Øer komme atter til Syne, Damme og Søer forsvinde; hurtigt

tilbereder den altid brændende Sol Lutringsbaalet. En Dag kastes en Brand ind i det fortørrede Græs, Flammen slikker op ad det, Vinden griber den, og et frygteligt Ildhav styrter frem paa dens Vinger saa hurtigt, at medens Græsset forvandles til Aske, gør det ikke stort andet end svide Træerne. — Atter gaar Naturen ind i Vinterhvile.

Naturligvis er et saadant Klima vanskeligt, selv om det langt fra er saa usundt som mange Egnes paa Guldkysten eller omkring Niger. Boma, omgivet af alluviale Moradser og Mangrovesumpe, er Flodens usundeste Plads, og her hersker Portugisernes »Febre pernicioso« eller den ondartede afrikanske Toldagesfeber. Men oppe paa det indre Sletteland, oven over Kystbjærgene, er Klimaet mere behageligt og næsten sundt, selv for Evropæere. Selvfølgelig kræver det stor Forsigtighed og megen Selvbeholdelse, den rejsende maa rette sig efter Livets Betingelser i disse Egne, og uden dette bliver Vejrlaget en Minotaur, der aldrig kan faa nok af hvide Mænds Kød. I disse hede og vaade Skove virker Naturens Kræfter voldsomt og pludseligt, alt er forceret, alt styrter frem imod Climax og Krise, og hvad der i Europa vilde være tilgivelige Uregelmæssigheder, forvandles i Afrika til dødbringende Fare. En alt for stærkt tilfredsstillet Madlyst, en uforsigtig Brug af Alkohol, en letsindig Spaseretur, utilstrækkelig beskyttet mod den brændende Sol, kunne betyde Død og det Død paa Stedet eller efter en kort, hidsig Kamp. — Vejrligets største Fejl er den voldsomme Dampudvikling. Selv i den tørre Tid, uden egentlig Nedbør, er Luften mættet af Væde, Morgen- og Aftentimerne indledes med en tæt, hvid Taage, Portugisernes »Cacimbo«, Guineakystens »Røg«; denne hænger som lave Skyer over Landskabet, og den klamme Luft overrisler alt med en tung Dug, som dog forsvinder i Regntiden, hvis Morgen- og Aftentimer sædvanlig ere lyse og klare.

Centralafrika vil vanskelig nogen Sinde blive et virkeligt Hjem for Evropæere.

Kongobækkenet bebos af Bantustammer. Denne Race dækker en Tredjedel af hele Verdensdelen, fra Camerofloden i Guineabugten i Vest og fra Viktoriasøen i Øst helt ned til Kaplandet. Den er, for saa vidt som vi kende den, saa ensartet, at det væsentlige, der kan siges om én Klan, gælder om alle de

andre. Legemsbygning, Hudfarve, Sprog, Sæder og Idékredse, Redskaber, Vaaben og Ornamentik spille inden for en fælles Grænse. Svahilifolket ud for Zanzibar ligner Angolenseren, Vagandasproget i Kong Mtesas Rige lyder de samme grammatiske Love som Bakongostammens ved Sct. Salvador paa den modsatte Side af Verdensdelen, og Stanleys østafrikanske Ledsagere kunde til Nød gøre sig forstaaelige for Stammerne langs den mægtige Strøm. Dette store sydafrikanske Folkelegeme adskiller sig saa vel fysisk som sprogligt skarpt fra Nordens Negere og kamitiske Folkeslag og fra Sydens Hottentotter-Buskmænd. Som Regel er Typens Skeletbygning, særlig Hjærneskallen, smækrere end vor. Skulderpartiet og Armene ere stærkt udviklede, medens Benene ere forholdsvis svage og uden kraftig Læggedannelse. Individet er magert, det har den hvide Mands Højde, men langt fra hans Vægt. Hudfarven gennemløber alle Afskygninger fra det mørkeste til det lyseste brunt, gennemdæmret af rødt, men helt sorte Mennesker findes lige saa lidt her som noget andet Sted i Verden; strængt taget ere »hvide« og »sorte« kun overdrevne Talemaader. Klædningens Grundelement er den firkantede »Panno« af Katun eller Græsstof, fastholdt om Lænderne af Hoftesnoren. Hos Mændene hænger dette Skørt i Folder ned over Benene, hos Kvinderne knyttes dets Snipper op over Brystet, der sjælden bæres til Skue. I Kystegnene smykke Høvdingene Overkroppen med aflagde europæiske Husar- og Admiralsuniformer, medens Panno'en og de nøgne Ben stikke ud for neden og danne Karikaturer, der vilde gøre Virkning i et Panoptikon. Paa mange Steder i det indre forsvinder selv Panno'en og kun Hoftesnoren bliver tilbage. Kvinderne gaa nøgne i Hjemmet, og naar de gaa ud, stikke de nogle friske Maniokblade i Snoren. I de tropiske Egne ere Klæderne mere til Pynt end til Beskyttelse. Tatovering, Sminkning, Farvning og andre Hudprydelser ere i Brug tværs gennem Verdensdelen.

I naturlig Intelligens synes Bantuen at staa over de fleste Naturfolk, og i selvisk Snedighed overgaar han selv den almindelige Europæer. Den sydafrikanske Mand beherskes ikke af moralsk udviklede Følelser, men af en særegen Fetishfrygt for det onde, som han søger at berolige ved sofistiske Kneb og diplomatiske Krogveje. Han er Positivist til Neglespidserne, praktisk, materiel, utilgængelig for genstandsløst Sværmeri, uden supranaturalistiske Tendenser, uden andet Navn for Gud end Himmelen, det blaa,

med ringe Sans for Ære og Værdighed. Han er meget modtagelig for Farver, Pragt og Skønhed, hans Sprog har et Ord for dette Begreb, om end hans Handlinger, selv i Livets ømmeste Forhold, bestemmes ud fra rent praktiske Synsmaader. Hans Hovedlidenskab er at behage og besidde. Hans Religion, for saa vidt han har nogen, hviler ureflektet paa Naturgrunden i Mennesket, paa Angstfølelsen, paa Længselen og Fantasien, uden at han har formaaet at bygge et teologisk System op af dette Materiel eller at udforme moralske Pligtbud. Han er Fetishdyrker, det vil sige, hans Religion er Naturmystik. Hans Affekter ere heftige, overfladiske og voldsomme, de jage som Tropernes Skyer i forvirret Il hen over hans Sind med lidenskabelige Udladninger, der hurtigt glemmes. Hans Tilværelse er vegetativ. Han fødes, vokser, omskæres, forplanter Slægten, ældes og dør, uden at Opdragelse, Skole, Kald eller andre Kummerligheder faa Magt over ham. Han har ingen Historie, faa Minder, næppe nok en Tidsregning. Hans Liv er som Skovenes Liv. Store Ulykker og voldsomme Slag ere snart skjulte og glemte, og dybtgaaende Følelser ere ikke til, ti de forbiilende Sorger og Glæder sætte intet Mærke i den tomme Sjæl, der aander, tænker og handler kun for Nuet.

Bantuen ældes hurtigt. 60, højst 65 Aar, er Livets sædvanlige Grænse, og der ses kun faa gamle Folk iblandt dem. De kende kun lidet til Sundhedspleje. Alt er Fetish, al Sygdom er onde Aanders Værk og fordrives ved Besværgelser, Paakaldelser og Larm. Naturen kaarer sine stærkeste Børn, og de svage og vanføre overlades uden Modstand til Døden. De fysisk stærke ere derfor i Flertal, men, ligesom til Gengæld, sikre de snedigste sig det største Antal Kvinder og efterlade den talrigste Børneflokk. Landsbyens Troldmand, Nganga'en, er som oftest en frastødende, tit en svagelig Person, men et Blik fra hans skarpe Øje fortæller tydeligt om, ved hvilke Midler han behersker sine senestærke Naboer. Selvfølgelig har han det største Harem og den største Efterslægt.

Saaledes er i store Træk det Billede, som det sidste Tiaars Rejseliteratur giver af den vestafrikanske Bantu. Men de fleste af disse rejsende have kun iagttaget Kystbefolkningen, og med vort stigende Kendskab til de indre Stammer turde det allerede nu vise sig nødvendigt at give dette Billede et dybere, mere aandigt Relief. Kystbefolkningen i hele det hede Vestafrika er en udartet Slægt, og den rejsende maa op over Randbjærgene for at møde

Racens fuldlødige Repræsentanter. Kystklimaets Febermiasmer virke degenererende, gennem Aarhundreder har den hvide Mand været disse Egenes Svøbe, Stammerne ere ved Slavejagterne blevne sammenblandede, fordrevne, oprevne og udslattede, og endnu i vore Dage — fortælle de portugisiske rejsende Capello og Ivens — indgyder Evropæerens uventede Tilsynekomst en usigelig Rædsel, ja, selv Husdyrene gribe Flugten ved Synet af de blege Ansigter, hvis Griskhed have forvandlet disse Skove til Morderhuler. Muligt er det ogsaa, at Stammerne paa deres Vandring fra det nordøstlige Bantufokus paa Kystlandet have mødt en Urbefolkning af Negere og blandet sig med den. I det mindste ved Kongomundingen, omkring Kabindo og Loango, synes to forskellige Typer at leve Side om Side. Den ene — Bantuen — er slank, velvoksen, med smaa velkable Hænder og Fødder, smukke Træk, høj, tynd Næse, Skæg, Mustacher og yppig Haarvækst. Den anden har en løs, slet tømret Figur, plumpe Fødder, højtsiddende Lægge, tilbagevigende Hage, opsvulmede Læber, intet Skæg, Haaret kort og uldkruset.

Det vilde være ubilligt at dømme Kongofolkene efter Stanleys Beskrivelser. En Mand, der lige har løbet Spidsrod, er sjælden i Stand til at fælde en upartisk Dom over sine Bødler, og Odyssevs er hverken den første eller den sidste, der har omdannet menneskelige Modstandere til Kykloper. »Gennem det mørke Fastland« er i denne Henseende ikke andet end en lidenskabelig Pamflet, saaledes som en Mand nødvendigvis maatte skrive den efter et 1000 Miles Løb for Livet. Stammerne langs Kongo ere en Samling Uhyrer, deres Feltraab er »meat«, »meat«! — Menneskekød! De ere Verdensdelens Menneskeædere *par excellence*, men det gaar med denne berygtede Race, som det gaar med det meget omtalte Dværgfolk: ingen véd ret, hvor de have hjemme. Johnston, der har været i den heldige Stilling paa én Gang at kunne nyde godt af Stanleys senere Erfaringer og af sine egne sympatetiske Iagttagelser, giver dem et helt andet Skudsmaal. Han besøgte i Fjor de ublandede Bantustammer mellem Stanley Pool og Bolobo, særlig Bajanserne, der bo helt op til Ækvator, Flodens Dragere og Købmænd, der vedligeholde Forbindelsen mellem deres nordlige Naboer Bangalenserne og Kystegnene. De ere kraftige og velvoksne Folk. Mange af dem minde ved Legemets symmetriske og sunde Udvikling og ved Hudens varmt chokoladebrune om antike Statuer i Bronze. De pleje Huden og Haaret

med stor Omhu, særlig dyrke de Legemets Nøgenhed, og som de gamle Grækere udrive de ethvert Haar, der titter frem. Kun paa Issen lade de Stammens frodige Haarvækst frit udfolde sig og sætte den op i fantastiske »Coiffures«. Næsen, Munden og Hagen have meget forskellige Former, men faste, stærke og retlinede Underansigter træffes hyppigere end negeragtige og tilbagevigende. Øjnene ere klare, det hvide ikke blodunderløbet, Hænder og Fødder smaa, Kvindebusterne fast formede og uden de hængende Bryster, der skæmme Kystbefolkningen; den frastødende Luft, der er et Særkende for saa mange afrikanske Folk, findes ikke hos dem. De ere venlige, muntre og meget modtagelige for Skønhed, kære af Farver og Musik, hengivne til Dans, der baade har Mening og Ynde. Deres Sanselighed er ikke skønhedsforladt Drift, og om end Mændene holde saavel af deres egne som af andres Hustruer, elske de dog deres Familie, og mangt et Stillelivsbillede ses i Hytterne, hvor Fader og Moder hengive sig i Leg med Børnene. »Jeg synes om Bajanseren« — siger Johnston — »der er noget aandfuldt, muntert og gæstmildt over ham, kvik og utvungen fatter han den hvide Mands Veje. En Mu-jansi er en Mand af Verden, vidtberejst og uden Fordomme og Overtro«. Bajanseren er i Færd med at frigøre sig for Religionens overleverede Former. Medisinmanden har ingen Magt i hans Byer, han har faa eller ingen af Kystbefolkningens hæslige Ceremonier, dens Heksebrande og Giftprøver eller dens gyselige Indvielsesfester. De svage Rester af Fetishdyrkelse, som endnu ere i Kraft, søger han halvvejs at undskylde, og han er næsten uden Religion; kun en mild Form af Forfædre-Dyrkelse er endnu tilbage, ledsaget af en usikker Forestilling om et Liv efter dette, om et Skyggerige, hvori den hedengangne fortsætter sin Gerning. Han vil være modtagelig for den evropæiske Dannelse, hvis den kommer til ham paa rette Maade.

De have utvivlsomt en egen, oprindelig Kultur. Deres Huse ere store og ret høje, delte i tre eller flere Værelser, der kunne betegnes som Tale-, Spise- og Soveværelse. Gulvet er ofte dækket med rene Maatter, og de flettede Døre kunne svinges frem og tilbage paa en simpel Hængsel. Deres Pottemagerarbejde, Vævekunst og dekorative Sans, deres Metalarbejder i Jærn og Kobber, deres Forsøg i Husdyrhold, deres Fangst- og Fiskeredskaber vise alle et stort Fremskridt sammenlignet med Kystbefolkningen. Men andre rejsende give lige saa gunstige Vidnesbyrd om de ublandede

Bantustammers Dannelsesstandpunkt. Helt henne mod Øst i Kongobækkenet traf Pogge og Wiszmann 1882 paa Stammer, hvis Industri, Agerdyrkning og huslige Liv i et og alt minde om Bajanserne, og hvis Tilværelse hviler paa en sundere, bredere og mere oprindelige Naturgrund, end de ulykkelige Folkeslag, der ere blevne traadte under Hæl af Araberne og Evropæerne. Rundt omkring i sin Dagbog henstrør Johnston Smaatræk af deres Liv, der vise tillidsfuld Hengivenhed, varm Sympati og skøn Menneskelighed. I Vabuma traf han en lille sortbrun Pige med klare Øjne, net opsat Haar og kun paaklædt med en stor Messinghalsring. Tillidsfuldt kom hun ham i Møde som en anden Pokahontas, uden videre gjorde hun sig til hans lille Vejviser, tog hans Haand, førte ham omkring for at vise ham alt seværdigt og trak ham læmpelig ud af en fjendtlig Menneskestimmel. Da hun saa', at han samlede Blomster, bragte hun ham en hel Favndfuld, som hun nøjsommelig havde plukket, og senere trykkede hun 3 Æg, endnu varme fra Reden, hvor hun havde taget dem, i hans Haand. I den samme Egn traf han og Belgieren Orban en gammel Høvding, der græd over sin Yndlingsslaves Lig, et hæsligt, røgtørret og stegt Kadaver. Da han saa' de hvide Mænd, greb han deres Hænder, førte dem hen til Liget og udbrød: »O, I som gaa hjem til Mputo, til det ubekendte, til Himmelen« — og han stirrede op i den blege Aftenhimmel — »ville I ikke sende mig ham tilbage? Send ham tilbage! Sig ham, at hans Hytte staar rede, at hans Hustruer ville tilberede den skinnende hvide Maniok, at der skal være fuldt op af Malafu (Palmevin), og at jeg vil slagte en Ged! I ville sende ham tilbage, ville I ikke?« Hvor ilde rimer en saadan Blidhed sig ikke med disse Folks slette Rygte eller med det tusendtungede Raab om Menneskekød, der forfølger Stanley langs Floden. Johnston traf i mange Byer Hjærneskaller og andre menneskelige Knogler stukne op i Træer, paa Tage o. a. St., men dette sker af religiøse Grunde eller som en Art Pant paa, at den afdøde skal opføre sig skikkeligt, og da han paa læmpelig Vis spurgte Beboerne, om de spiste Mennesker, blev han tilbagevist med et energisk Ve' — Ve' (nej — nej), samt et frygtsomt »Na Baïo«? »Men du, gør du«? —

Men hvorledes skulle disse Folk møde den frembrydende Civilisation? Negeren er Verdensfolkenes Ingenu. Hans Karakter er præget af en uendelig Barnagtighed. Han har Hang til Snak, han ønsker at kaste sig selv ind i enhver Sag, og hans Naivitet,

der kan være underholdende, bliver trættende, naar man søger noget mere end Adspredelse. Uden Eftertanke, uden Fremsyn og Forsorg, uden mandige Egenskaber og Modstandsævnne, upaalidelig og falsk bliver hans Godlidenhed kun en Fare mere. Og uden om sig, i Samfundet, finder han lige saa lidt en Støtte imod det Stød og de Omvæltninger, der true ham.

Kongobækkenet er muligvis Verdensdelens tættest befolkede Afsnit. Det er et helt Mylr af Stammer og Folkeslag fra Stanley Pool til Nyangve. Op mod Bolobo har hver Flodskrænt, hvert Fremspring sin By og længere Øst paa, ved Rubanga, ved Aruvimi, ved Stanleyfaldene ligger Landsby ved Landsby, og Strømmen er forvandlet til en uendelig *Canula grande* i afrikansk Stil. Det er en fast Regel for tropisk Afrika, at overalt, hvor Evropæeren, Ægypteren og Araberen endnu ikke ere naaede hen, hersker Velstand og Lykke i en tæt Befolkning, og efter Stanleys sidste Overslag sættes Bækkenets samlede Folketal til 49 Millioner eller til omtrent 900 Mennesker paa Flademilen. I 1882 gennemvandrede Pogge og Wiszmann Egne op mod Nyangve, der vare dyrkede som en Have. Ligesom i de hollandske og nordtyske Marskegne ligge Byerne der i langstrakte Gader, Hytte ved Hytte, Mil efter Mil, ja en enkelt af disse Landsbyer var 17 Kilometer lang, og Ekspeditionen brugte 5 Timer for at vandre igennem den. Men alle disse Folkemasser ere udstykkede i usle Smaaklaner. De have intet forenende Led, ingen Statsenhed og ingen fælles Høvding. Langs Kongofloden findes intet tilsvarende til Muata Ianvos store Kongerige, Lunda, eller til Negerstaterne længere Nord paa. Saa-danne Høvdinge som De Brazzas Makoko eller Bajanserkongen Ibaka i Bolobo herske over nogle faa 1000 Undersaatte, men som Regel danner enhver By en uafhængig Stat. Denne Adspjittelse har lettet Stanleys Arbejde overordentligt. Han har ikke maattet kæmpe med en mægtig og skinsyg Centralmagt, han har ikke mødt noget samlende Feltraab, og det er let at følge Romernes vise Politik: del og hersk, hvor Delingen allerede er udført. Afvist i én Landsby er han bleven modtaget med aabne Arme i den næste, og efter 2 Aars Arbejde spiller han nu Voldgiftsmand og Herre langs den Strøm, der for 7 Aar siden bar hans jagede Kanoer. Den evropæiske Dannelse er kommen til disse Egne ikke som en ydmyg Tjenestekvinde, der vil hjælpe og tjæne, men som en storladen Høvding, der vil indgyde Ærefrygt og naiv Beundring. Den mørkbrune Mand, der hverken forstaar at beherske sig selv

eller at herske over andre, har faaet en Herre, sikkerlig en stræng, fordringsfuld og anmassende Hersker, saaledes som vor Kultur altid har vist sig lige over for de svage, men muligvis dog langt fra den værste, han kunde faa.

Kongospørgsmaalet angaar Millioners Ve og Vel, det berører to Verdensdeles politiske Udvikling og Fremtid. Vi staa som Tilskuere til en heftig, paatrængende Konkurrence, til en religiøs, politisk, videnskabelig og kommerciel Kamp, til et Væddeløb paa alle Livets Omraader, til et anthropologisk Eksperiment efter den største Maalestok. Evropas alt for frodige Energi og markedsløse Frembringelser trænge paa for at finde Indgang gennem den aabnede Kanal og for at bemægtige sig det nyopdagede Lands rige Hjælpekilder. Den skrappeste Egoisme og den mest ideelle Stræben kæmpe Side om Side med og imod hinanden: den stille Forsker, den byttelystne Kræmmer, Menneskevennen, Missionæren, Politikeren og Æventyreren tumle sig langs den store Strøm. Det store mellemafrikanske Folkelegeme, gennem Aartusender indestængt af Ørkenens Sand og Kystegnenes Sot og Febre, er pludselig bleven slængt ind i Kulturens Malstrøm. De gamle Samfundsformer smuldre hen som Mumier, der bringes op i den friske Luft, og de ny ere endnu ikke til. Med rivende Hurtighed griber Anarki og Opløsning om sig langs Floden. Kongobækkenet er et »noman's land«, herreløst Gods; den første den bedste, der kan paatvinge det sin Vilje, den Haandfuld hvide, hvem det muligvis i Morgen lykkes at tilrive sig Magten i Landet, er dets Herre og vil gaa ind i den politiske Koncert som anerkendt Magt, men de 50 Millioner Bantuer, der eje Landet, have ikke den Art Rettigheder. Enhver evropæisk Magt, der ser sig i Stand til det, søger at sluge en saa stor Mundfuld som muligt. Frankrig, Portugal, Belgien, Holland, England og Tyskland have Interesser ved Kongo og søge at bringe det mest mulige ud af disse Interesser, idet deres Bestræbelser dækkes under velklingende Talemaader. Men det er ikke vanskeligt at se Sandheden tværs igennem Fraserne. Evropa trænger langt mere til Kongos 50 Millioner Mennesker, end disse trænge til os. Deres fremtidige Købeevne, deres Arbejdskraft og Landets rige naturlige Hjælpekilder ere lige saa mange Fristelser for den evropæiske Foretagelsesaaud og Spekulation. Den koldeste Beregning maa nødvendigvis gøre Evropæeren til Fredsmægler og Beskytter i disse Egne, han kan ikke slaa sig til Ro med Folketallets Bevarelse, han maa søge at

forædle og udvikle disse Masser; de maa opdrages til at føle Savn, som vor Kultur alene kan tilfredsstille, deres vilde Stolthed maa dæmpes og deres barbariske Dovenskab udryddes, før de lære at skatte Dannelsens Goder og finde sig i dens Love. Det belgiske Selskab har ladet sig lede af den Art Betragtninger og har i faa Aar udført et kæmpemæssigt Arbejde. Det er ganske privat, ja, det er næsten en hemmelig Forening, det støttes ikke af en stor Militærmagt eller af et rigt og stort Lands Pengemidler, og dog vajer dets Flag nu over Landstrækninger langt større end nogen vesteuropæisk Stat. Det behersker hele Mellem-Kongo, 1,000 engelske Mile lange Landstrækninger langs Verdens næststørste Strøm, og næsten alle dens Bifloder ere i dets Haand. Det har anlagt en Vej langs Nedre-Kongo, i Vivi har det et betydeligt Depot og i Niari-Kuilu-Dalen har det erhvervet sig vigtige Besiddelser, der ere større end Kongeriget Storbritanien og Irland og have en Kyststrækning imod Atlanterhavet paa henimod 100 danske Mile. Det har et umætteligt Begær efter Land, og det tog med Kyshaand imod General Gordons Tilbud om at sikre det to sudanitiske Provinser af det ægyptiske Statsvrag. Dets Besiddelser ere alt nu store nok til, at dets endelige Plan, Grundlæggelsen af en føderativ mellemafrikansk Fristat, kan gøres til Virkelighed, og det har allerede sikret sig Amerikas Godkendelse af dette ny Rige.

Men disse store Resultater ere ikke naaede uden beklagelige Brud paa dets oprindelige Program. Det er ikke længere noget internationalt Selskab, ti alle de Forgreninger, det tidligere havde i 10 andre europæiske Stater, have løsrevet sig fra Moderforeningen og dannet selvstændige Samfund med tilsvarende, men mere beskædne Formaal. Det har baaret uhyre Udgifter, og dets Indtægter have hidtil udelukkende bestaaet i frivillige Gaver, men selv den mest højsindede og kongelige Gavmildhed kan udtørres, og det har derfor nogle Gange været nødt til at anvende Magt, det har maattet indlade sig paa tvivlsomme Arbejdskontrakter med de indfødte og dannet Handelsmonopoler, hvor det lovede fuld Frihed. Forskellen mellem dets oprindelige Udkast og den konkrete Virkeliggørelse er iøjnefaldende, men det vilde dog sikkerlig være uretfærdigt at beskyldte det for Hykleri og Tvetungethed, eller at sige om det, at det nu har kastet Masken. Forholdenes Magt have været stærkere end dets Hjælpeidler, og medfødte Tendenser have arbejdet sig op til Daglyset.

»La Comité d'Etudes du Haut-Congo« er ikke længere et civilisatorisk Selskab og en videnskabelig Forening, men en abnorm Statsmagt, der synes at skulle spille en stor Rolle i Verdenspolitiken. I hvert Fald vil det første Sammenstød mellem Dannelse og Barbari i Kongobækkenet foregaa under dens Tilsyn, det vil blive dens Pligt at lede de dybtindgribende, ofte tragiske Begivenheder, som ledsage den Art Konflikter paa en mere omsigtsfuld og billig Maade, end dette plejer at ske, og det maa haabes, at den har bevaret saa meget af sin Oprindelighed, at dette store Hverv vil blive tilstræbt.

d. 12 Juli 1884.

P. LAURIDSEN.

Et Svar til Dr. Pingel.

At Dr. Pingel i nogen særlig Grad skulde sympatisere med de i mit lille Skrift udtalte Tanker, havde jeg aldeles ingen Grund til at vente, navnlig da dets to første Afsnit uden at nævne hans Navn dog væsentlig var rettet mod hans nye Standpunkt, saaledes som han havde Lejlighed til at udtale og motivere det paa et Møde i Efteraaret, og det tredje havde taget Sigte mod en Del af hans tidligere Tankegang, nemlig Motiveringen af den græske Literaturs pædagogiske Betydning. Derimod havde jeg ganske vist ikke ventet nogen Bebrejdelse fra hans Side for ikke at have nævnt ham som den første Hævder af Resultater, som han almindelig antages ganske eller dog for en væsentlig Del at have fraveget, rent bortsét fra, at de strængt taget ikke kunne betragtes som hans private Ejendom, men vel maa siges at tilhøre den hele moderne Pædagogik, her hjemme særlig baarne frem af Grundtvig og hans Elever.

Dr. Pingel mener, at han har været mig »en ubekvem Forbundsfælle«. Dette Udtryk betegner dog kun svagt min vanskelige Situation over for hans forskellige Meninger: han var mig en ubekvem Modstander, fordi han endnu ikke offentlig havde motiveret sine nye Anskuelser; en endnu mere ubekvem Forbundsfælle, fordi et naturligt Hensyn afskar mig fra at søge Støtte i Udtalelser, som han formentlig nu selv ansaa for Urimeligheder; mest ubekvem dog ved at være begge Dele, Modstander og Forbundsfælle, paa én Gang. Af denne for ham ikke uheldige Stilling gør han da ogsaa Brug ved først at bebrejde mig Illoyalitet over for ham som Forbundsfælle, for dernæst, vel at mærke i samme Spørgsmaal, at gøre Front imod mig som heftig og ikke helt loyal Modstander.

Den Tanke nemlig, at Dr. Pingel endnu skulde fastholde hine »afgørende Resultater« lader sig ikke vel forene med hans sidste Indlæg i forrige Hæfte af »Tilskueren«. I sit forandrede Forslag til Reform af vor højere Skole fordrer han nu at laa de døde Sprog udelukkede og i deres Sted indført »en udvidet Undervisning i Matematik, Naturvidenskab, nyere Sprog og Historie« (S. 492). Kunde man et Øjeblik være i Tvivl om, hvorvidt Matematikens første Plads i denne Opstilling ogsaa betød, at den skulde indtage en Hovedrang, da forsvinder denne, naar man sér hen til, at han S. 488 betegner Undervisning i den analytiske Geometri som det Punkt, hvortil man burde stræbe hen med Skoleundervisningen i dette Fag. Stillingen er herved bleven helt klar. Saa længe Dr. Pingel fastholder dette Forslag, at gøre Matematik til Hovedfag i Skolen, tør jeg des værre ikke betragte ham som Forbundsfælle, hvad jeg i mit Skrift rigtignok heller ikke har ment at turde gøre.

Ti det er denne Centralstilling og kun den, jeg har ment, at Matematik som Dannelsesmiddel aldeles ikke har Ret til at gøre Fordring paa, og Dr. Pingels Begrundelse forekommer mig ikke at indeholde nogen virkelig Imødegaaelse af min Motivering. »For ham«, siger han S. 487, »er Matematik kun ¹⁾ en Beskæftigelse med Abstraktioner, satte af den menneskelige Tanke«. Dette er sagt om min formentlige Underkenden af Matematikens Betydning som Videnskab, og i den Sammenhæng er dette »kun« en ukritisk Tilføjelse af Dr. Pingel. Jeg kan da i hvert Fald ikke sé, hvorledes der kan ligge noget forringende for Matematik som Videnskab i, at den beskæftiger sig med Abstraktioner; derimod kan jeg vel se, at det som Skolefag stiller den i anden Række, i Sammenligning med Naturvidenskaberne og Historien. Naar dernæst Dr. Pingel siger: »for ham er Matematik Beskæftigelse med Abstraktioner«, da ligger det Spørgsmaal nær: Men for hvem i Alverden er den da andet? Dr. Pingel søger vel at vise, at for ham er den det ikke, ti de matematiske Former, siger han, føre en Dobbelttilværelse, og dette skal jeg have oversét. Men gælder da ikke dette alle Abstraktioner, de matematiske saa vel som de æstetiske? Ved at give en Art Definition af, hvad der forstaas ved en Abstraktion, kan Dr. Pingel formentlig ikke hæve sin Klients Aktier. Heller ikke i hvad han

¹⁾ Udhævet af mig.

siger om Matematikken og dens Forhold til Naturen, kan jeg opdage noget, jeg har oversét.

Jeg vilde ønske, Dr. Pingel i disse pædagogiske Spørgsmaal havde stillet sig noget mere som Kemikeren over for Næringsmidlerne. Har han virkelig fundet mere »Æggehvidestof« i Matematikken end det, de fleste andre har kunnet opdage, da burde han dog aabenbart have fremstillet sin Opdagelse simpelt og forstaaeligt i Steden for, som i sit Indlæg, at søge at afværge en formentlig profan Indtrængen i Videnskabens Tempel. Hele hans mod min Opfattelse rettede Hævden af Matematikken som Dannelsesmiddel maa søges i følgende Sætning: »Matematikens pædagogiske Værd beror ingenlunde paa Bevisernes Stringens alene, ... men ogsaa paa selve Systemet af de matematiske Sætninger, denne stille Skyggeverden af Skønhedens rene Elementer¹⁾, denne vidunderlige Forbindelsesvej mellem Tanken og Naturen.« Dr. Pingel har tidligere udtalt sig i lignende Retning, og en Bemærkning i mit Skrift (S. 12) havde netop til Hensigt om muligt at bevæge ham til at udtale sig lidt udførligere om dette Punkt. Han har dog ved sin oven for fremhævede Betegnelse ikke gjort sin Opfattelse klarere: den indeholder saa at sige, ligesaa mange Anledninger til vidtgaaende Spørgsmaal, som den indeholder Ord. Matematikens pædagogiske Værd skal bero paa, at den er »en stille Skyggeverden af Skønhedens rene Elementer«. Skal Vægten her lægges paa, at det er Skønhedens Elementer? I saa Fald møder her det store Spørgsmaal om Skønhedsbetragtningens pædagogiske Betydning, et Spørgsmaal, der vistnok trænger til en meget indgaaende og sagkyndig Undersøgelse, men til hvis Besvarelse Dr. Pingel ingen Sinde vides at have givet noget Bidrag. »Det skønne« er som bekendt et meget kompliceret Begreb; ved at bruge Ordene »Skønhedens rene Elementer« synes Dr. Pingel dog nærmest at have den Side af det skønne for Øje, som Platon i sin Philebos kalder »den ved Passer og Lineal frembragte Skønhed«. Er Dr. Pingel da i sin pædagogiske Erfaring kommen til det Resultat, at det er denne Art af Skønhed, der har mest dannende Værd? Det vilde unægtelig være af stor Betydning, hvis han havde Ret heri og vilde paavise det fyldestgørende. For en simpel Tankegang ligger det dog nærmere at formode, at blandt Skønhedsindtrykkene vilde Betragtningen f. Eks. af Maler- og Billedhuggerkunstens

¹⁾ Udhævet af mig.

Værker være af mere dannende Virkning. Vi faa dog heller ikke Lov til at blive staaende her; Destillationen fortsættes: **Matematiken** giver os en Skyggeverden af Skønhedens rene Elementer; eller mener Dr. Pingel maaske, at selve Skønhedens rene Elementer maa betegnes som »en Skyggeverden«? — At kalde dette Pindehuggeri er kun at indrømme, at Dr. Pingel paa det eneste Sted, hvor han skulde tillægge **Matematiken** andre dannende Ævner end dem, jeg har paapeget, har maattet nøjes med at sige Ord, der mulig kunne være skønne at sé til, men sikkert ikke ere gode at faa Forstand af.

Selv om imidlertid Dr. Pingel havde Ret i, at man kan modtage Skønhedsindtryk gennem matematiske Sætninger, er han derved ikke naaet et Skridt videre med Hensyn til Paavisningen af, at den matematiske Dannelse naar ud over det rent formalistiske, saa vist som Skønhedens Verden er en Region indenfor Formernes. Men det er dernæst i Virkeligheden aldeles uberettiget at tale om Skønhed og Matematik i ét Aandedræt. Ganske simpelt, fordi vi hist befinde os indenfor Anskuelsens, her indenfor Tankens Verden. Harmoni og Klarhed, Enhed i Mangfoldigheden søge de begge, men hist gives de os umiddelbart, for Øjet eller Øret, her naas de derimod ved en Række af Tankeslutninger. En matematisk Figur kan først blive skøn, naar den, der selvfølgelig er opstaaet ved en Abstraktion fra Naturen, igen projiceres ned i Sanseverdenen og dermed eo ipso ogsaa ophører med at være matematisk Figur. I Goethes saakaldte »Gartenhaus« ved Weimar ser man opstillet for Enden af en af Havens Gange en regelmæssig Kugle, hvilende paa en regelmæssig Kvadrat, begge af Sten; den store Skønhedsdyrker har saaledes heller ikke kunnet lade sig nøje med en Skyggeverden af rene Elementer, med Tankens Cirkler og Kvadrater: for at blive skønne maatte de geometriske Figurer »skues an i Sten«.

I mit Skrift har jeg anket over en Tilbøjelighed til at overføre den matematiske Nødvendighed paa Naturens Love; Dr. Pingel vil aabenbart gaa den modsatte Vej, gøre **Matematiken** til en Art Naturvidenskab. Over for dette Forsøg paa at skære de to Videnskabsgrene over én Kam, et Forsøg, der er særlig betænkeligt, hvor Talen er om Videnskaberne som Dannelsesmidler, vil jeg indskrænke mig til at protestere, indtil Dr. Pingel har paavist det fejlagtige i min Argumentation paa dette Punkt.

Om Matematik har jeg sagt, at den har »en særlig og stor dannende Indflydelse paa den unge«, om Naturvidenskaberne, at de besidde »et stort pædagogisk Fortrin for de matematiske«, og jeg har forsøgt at paavise dette i det enkelte; men jeg har tillige hævdet, at enhver vidt dreven og navnlig enhver ensidig Beskæftigelse med disse Fag er uden særlig Betydning for den almene Aandsdannelse og kan desuden have en meget uheldig Indflydelse paa de unges Udvikling. Dette bliver efter Dr. Pingels Opfattelse til, at jeg ringeagter selve disse Videnskaber, og dette igen til, at min Naturopfattelse er flad ¹⁾, aandløs og bespottelig, at jeg er en borneret Naturfjende, der mener, at i Naturens Skole er ikke meget at lære o. s. v. — Sligt er det, Dr. Pingel, jeg har kaldt »at indtage en stærkt subjektiv Position«.

Matematikens Betydning som Dannelsesmiddel har jeg fundet i, at den mere end nogen anden Videnskab egner sig til at udvikle Klarhed og Stringens i den unges Tankegang, fejle al Løshed og Overfladighed paa dette Omraade grundig ud, Naturvidenskabernes i, at de aabne Blikket for Enheden og Lovmæssigheden i den materielle Tilværelse. Det er, efter Dr. Pingels Mening, en meget underordnet Rolle, disse Videnskaber derved komme til at spille, efter min en meget stor og betydningsfuld, og jeg er ganske med til at beklage, at man nu lader Matematikundervisningen standse for den sproglig-historiske Afdelings Vedkommende ved Udgangen af fjærde Klasse, uden at jeg dog derfor ønsker, at man i nogen væsentlig Gråd udvider Undervisningsomraadet i dette Fag. At jeg ikke er fremkommen med noget positivt Forslag i dette som i saa mange andre Punkter, hvor mindre Reformer synes nødvendige, ligger ganske naturlig i, at jeg ikke vilde sprede Opmærksomheden og en mulig Diskussion, men samle den om det Hovedpunkt: hvad bør være det centrale? Jeg sér stadig ikke rettere, end at det er Historieundervisningen, der bør have denne Plads, men at vi foreløbig ere nødsagede til at samle denne om Beskæftigelsen med den antike Oldtid med Kendskabet til den græske Literatur som Grundlag. Mod min Opfattelse af denne Literaturs pædagogiske Betydning har Dr. Pingel en Del at indvende; disse Indvendinger, der til

¹⁾ Sét fra en Luftballon, siger man, at selve Rundetaarn skal tage sig ud som en Pandekage.

Dels allerede ere fremsatte fra anden Kant og foreløbig imødegaaede af mig (sé »Morgenbladet« for 15. Juni), vil jeg formentlig snart faa Lejlighed til at besvare paa en mere indgaaende Maade; i modsat Fald skal jeg, med Redaktionens Tilladelse, gøre dem til Genstand for en Drøftelse i en følgende Artikel her i Tidsskriftet.

Et Punkt vil jeg dog her endnu gøre Rede for, og det et Punkt, der kunde synes at være Hovedsagen i Differensen mellem Dr. Pingel og mig, nemlig Grunden til, at han har frafaldet Tanken om at gøre Græsk til det centrale Fag i vore højere Skoler. Hans Hovedgrund er den, »at Græsk er et aristokratisk Fag«, særlig fordi vi ved at give det en Fortrinsstilling vilde »uddybe den Kløft mellem akademisk dannede og det store Folk, som det netop maa være Opgaven at udjævne saa vidt muligt«. Her er nu det pudsige Tilfælde, at det samme, der har bevæget Dr. Pingel til at frafalde sin Tanke, har bevæget mig til at slutte mig til den, saaledes som jeg har udviklet det i mit Skriffs andet Afsnit. Tror Dr. Pingel virkelig, at trigonometriske Formler og analytisk Geometri egne sig bedre til at udfylde hin Kløft, end Kendskabet til Menneskeandens Fremtræden i Historien? Han kalder selv sit tidligere Forslag paradoksalt, — jeg véd ikke, hvorledes hans nye Forslag med Hensyn til Matematiken, med denne ejendommelige Begrundelse skal betegnes. Det, der mangler vore unge »Akademikere« i, at de kunne bidrage deres til at uddybe den omtalte Kløft, er sandelig ikke matematiske eller astronomiske Kundskaber, men det er Sansen for og Kærlighed til selve Menneskenaturen, naar og hvor den saa fremtræder. Er den unge først naaet til Erkendelse af, »at han ikke hos noget Menneske vil kunne træffe en Side, hverken god eller ond, hvormed han ikke føler noget beslægtet i sig selv«¹⁾, da skal han ogsaa snart blive Demokrat i Ordets bedste Betydning. Men kender Dr. Pingel da noget som helst andet Middel til at aabne deres Blik herfor end Historiebetragtingen? Det tror jeg ikke; og netop derfor mener jeg, at vi først og fremmest bør arbejde paa, at vort højere Skolevæsen kan blive retormeret i denne Retning, men at dette foreløbig kun kan ske paa Grundlag af det bestaaende. Det er en langsom Proces, det skal indrømmes, men

¹⁾ Mit Skrift: Om Maal og Midler for den højere Dannelse. S. 31.

den Opgave, Dr. Pingel har henvist til, er saa stor, saa betydningsfuld som vel nogen i vor Tid, den kræver betænksom Overvejelse og forsigtige Handlinger, navnlig en grundig Undersøgelse af vore Dannelsesmidlers aandelige Næringsværdi. — Til Slutning vil jeg da slaa fast som et Hovedpunkt, hvori min ærede Modstander og jeg stemme overens, at i vore Skoler, de højere saa vel som de lavere, bør det Fag bære Prisen, der med Rette kan kaldes det mest demokratiske, vel at mærke med stadig Hensyn til det praktisk gennemførlige. Det paaligger Dr. Pingel at vise, hvorledes hans nye Veje ville kunne føre til dette Maal.

S. L. TUXEN.

Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede.

II. Laplace.

Naturopfattelsen i det 18de Aarhundrede hvilede gennemgaaende paa Betragtningen af Naturaltiet som et mekanisk-fysisk Aggregat. Universet stod for den almindelige Bevidsthed som en sindrig Mekanisme, et Slags automatisk reguleret Kunstværk, en uhyre Maskine, hvis Hjul og Tænder grebe ind i hinanden efter bestemte Love. Det er til denne Betragtning at Deismen, der i Størstedelen af Aarhundredet var alle dannedes Religion, især støtter sig. Et saa kompliceret, saa sindrigt indrettet Apparat kunde ikke tænkes uden en Skaber — eller rettere »Forfærdiger«. For Voltaire f. Eks. er Gud en overlæggende Kunstner, der har skabt Verden efter den viseste Hensigtsmæssigheds Principer. Diderot mener, at en Sommerfuglevinge eller Øjet paa en Myg ved sin sindrige Bygning alene er tilstrækkelig til at slaa Ateisten til Jorden¹⁾. Rousseau, der dog er den, der vækker Sansen for Naturen til Live igen, udtaler sig i samme Retning: »Materien modtager Bevægelsen, men den frembringer den ikke.« »Man maa altid gaa tilbage til en eller anden Vilje, som første Aarsag«²⁾. Ligesom et Ur ikke kan tænkes uden en Urmager og ikke kan gaa uden af og til at trækkes op, saaledes maa Verdensaltet tænkes at være skabt og at opretholdes af en uden fra indgribende Vilje. Det er derfor Heine spottende kalder Deismen en Religion for Genfere og Urmagere³⁾.

¹⁾ Lange: Geschichte des Materialismus. I. 4.

²⁾ Emile, Livre IV (Confession de foi du vicair savoyard).

³⁾ Zur. Gesch. der Religion und Phil. in Deutschl. 2ter B. — Rousseaus Fader var Urmager i Genf.

Yderspidsen af denne Opfattelse er betegnet ved Overførelsen af det mekaniske Naturbegreb paa de levende Organismer. Allerede Descartes havde betragtet Dyrene som automatisk regulerede Maskiner. Lametrie drager i sin berygtede Bog »L'homme machine« Konsekvenserne ved at overføre Begrebet paa Mennesket. Paa samme Maade betragter Condillac Mennesket som en Slags Statue, der paa rent mekanisk, passiv Maade modtager Sansindtrykkene og omformer dem til Forestillinger og Tanker ¹⁾. Det er først i Slutningen af Aarhundredet, i Holbachs bekendte »Système de la nature«, at der kommer Anskuelse til Orde, der pege ud over dette Standpunkt og henimod det, der blev herskende i Begyndelsen af vort Aarhundrede: Betragtningen af Naturen som et sammenhængende organisk Hele.

Lad os forsøge paa at se, hvorledes den mekaniske Naturbetragtning har sin Rod i selve den specielle Naturforskning, for at vise, hvorledes det ogsaa er gennem denne, at den til Slutning overvindes.

Den moderne Astronomi var ved Newtons Opdagelser naaet til en Grad af Fuldkommenhed, som ingen anden Videnskab. Kopernikus havde omstyrtet den gamle Astronomi og banet Vejen for videre Fremskridt ved at angive det rette Udgangspunkt for Betragtningen af Himmellegemernes Bevægelse: Solen, som det centrale Legeme, hvor om Jorden og alle Planeterne bevæge sig, idet de samtidig rotere om deres egen Akse. Kepler havde paavist, at Planetbanerne vare Ellipser med Solen i det ene Brændpunkt ²⁾, og bestemt det almindelige (konstante) Forhold mellem Omløbstiden og Afstanden fra Solen. Men disse Love vare rent formale, havde kun Hensyn til Rum, Tid og Tal ³⁾. Først Newton fandt i Tyngdeloven den fælles Grundlov, der omfattede alle de enkelte, det almindelige Princip, hvoraf de virkelige Bevægelser

¹⁾ Et ret karakteristisk Udslag af denne Retning er den Opsigt som Vaucansons og Droz's mekaniske Kunstværker — skrivende og klaverspillende Automater og lign. gjorde. — Man vilde for fuldt Alvor lave Maskiner, der kunde udføre de samme mekaniske Funktioner som et levende Menneske. — Sé bl. a. Helmholtz: Ueber die Wechselwirkung der Naturkräfte. — Königsberg 1854.

²⁾ En Ellipse er en Oval af en saadan Form, at for ethvert Punkt i Omkredsen er Summen af Afstandene fra to faste Punkter i den store Akse (Brændpunkterne) den samme.

³⁾ Whewell: Hist. of phys. Astr.

kun vare specielle Tilfælde, og derved Aarsagsforbindelsen mellem disse.

Støttet navnlig paa Galileis Love for Tyngden paa Jorden paaviste Newton: at den Tiltrækning, Jorden udøver paa Maanen, er identisk med Tyngdekraften paa Jorden; at det er denne samme Kraft, hvormed Solen tiltrækker alle Planeterne og tvinger dem til at kredse rundt om sig; at Tiltrækningen forholder sig omvendt som Afstandens Kvadrat, og at den er gensidig mellem alle Himmellegerne, ja, mellem alle Dele af Materien.

Disse Love, saa betydningsfulde for Astronomien, saa kostbare for Videnskaben i det hele ved deres uovertrufne Universalitet, gave Newton Anledning til at udtale en ejendommelig Formodning. Opfyldte af Beundring for det hele saa mærkværdige og regelmæssige Arrangement mener han, at Bevægelserne ikke kunne have mekaniske Aarsager, men kun være et almægtigt Fornuftvæsens Værk. Og ikke nok hermed. Saa mange Kræfter i Virksomhed, virkende i forskellige Afstande mellem Legemer i forskellig Stilling forekom ham umuligt at kunne vedblive at være i Ligevægt, og han antog derfor, at Solsystemet i sig selv indeholdt Spiren til sin Undergang. Det bragte ham da paa den Tanke, som Arago med Rette kalder nedslaaende (*décourageante*), at Gud af og til greb ind og ligesom ved et bestandig fornyet Mirakkel genoprettede Ordenen og de regelmæssige Bevægelser, naar Ujævnhederne bleve for store, saa at »Systemet med visse Mellemrum atter maatte bringes i Orden af sin Ophavsmand.« — Dette turde imidlertid være det samme som Opgivelse af al videre Forskning. »De Aarsager, som Newton anførte, ere i Forskerens Øjne kun Udtrykket for den Uvidenhed, hvori vi befinde os med Hensyn til de virkelige Aarsager«¹⁾. Heldigvis lode Newtons Efterfølgere sig ikke standse af Mesterens Tvivl om at finde disse.

Efter Fremsættelsen af den newtonske Lov om alle Himmellegemernes gensidige Tiltrækning, blev det klart for alle Datidens Astronomer, at de keplerske Ellipser kun gave et ufuldkomment Begreb om Planetbanernes Form, kun gav disse i store Træk. Naar nemlig alle disse Masser gensidig tiltrak hinanden, maatte dette give Anledning til idelige Forstyrrelser i deres Bane, de saakaldte Perturbationer. Virkelig vare ogsaa et Par af Ujævnhederne

¹⁾ Laplace: Exposition du système du monde, livre V, chap. V.

i Maanens Bane, som de mest iøjnefaldende, iagttagne og bekendte fra Oldtiden. Men hvor mange andre maatte der ikke findes, baade for Maanen og for Planeterne! Hvilken uendelig Række af Beregningsopgaver aabnede Teorien saaledes ikke Ud-sigt til. Over for den uhyre Opgave at beregne Forstyrrelserne i Planetbanerne var endog Newton selv standset, idet han havde nøjedes med at beregne et Par af Maanens Ujævnheder — af hvilke den største (den saakaldte Evection) endda undgik ham. Han har saaledes »paavist Tilværelsen af det almindelige Princip, som han har opdaget; men Udviklingen af dets Konsekvenser har været hans Efterfølgeres Værk«¹⁾.

Det var den i Videnskabens Historie saa mærkværdige Konstellation af udmærkede, især franske Matematikere²⁾, der paatog sig dette. Lad os betragte enkelte af de vigtigste Problemer. Dersom et Himmellegeme som Maanen f. Eks. kun var paavirket af Tiltrækningen mod Jordens Centrum, vilde denne i Forbindelse med den oprindelige tangentielle³⁾ Bevægelse bringe den til at gennemløbe en matematisk nøjagtig Ellipse. Men kommer dertil Tiltrækningen fra et tredje Legeme som Solen, vil denne gribe forstyrrende ind og f. Eks. snart fremskynde, snart hæmme Bevægelsen. Problemet bliver da et rent mekanisk. Det er det i det 18de Aarhundrede berømte »Problem om de tre Legemer«, der snart blev »den Bue, paa hvilken enhver Matematiker prøvede sin Styrke og forsøgte at skyde længere end sine For-gængere«⁴⁾. D'Alembert, Clairaut, Euler, Lagrange og Laplace bidroge alle til Løsningen. D'Alembert viste Præcessionen, ω : Jævn-døgns punkternes Fremrykning paa Ækvator, bekendt fra Oldtiden, som beroende paa Jordens Fladtrykthed, og den for nylig af Bradley opdagede Nutation, d. v. s. Fiksstjærnernes tilsyneladende Pladsforandring som en Følge af, at Jordaksens Forlængelse i 18 Aar beskriver en lille Cirkel paa Himmelmuglen, — som beroende paa Forandringerne i Maanens Bane. Clairaut beregnede Tiden for Halleys berømte Komets Tilbagevenden, og Lagrange viste, at Grunden til, at Maanen stadig vender det samme »An-sigt« mod Jorden, idet dens Omløbstid og Omdrejningstid ere lige store — er Tiltrækningen af Jordens saa meget større Masse.

¹⁾ ib. livre V, chap. IV.

²⁾ Sé forrige Hæfte p. 522.

³⁾ ω : i Retning af den lige Linje, der berører Banen.

⁴⁾ Whewell: Hist. of mechanics VI, 7.

Disse og lignende Undersøgelser tjænte til at bekræfte Tyngde-loven. Men interessantere og betydningsfuldere var dog det store Spørgsmaal om selve Solsystemets Stabilitet, dets Ævne til at bevare den indbyrdes Ligevægt mellem sine Elementer.

I Aaret 1773 indleverede den 24aarige Matematiker Laplace til Videnskabernes Akademi en Afhandling, hvori han paaviste, at medens de fleste Elementer i Solsystemet undergaa stadige Forandringer — paa Grund af den gensidige Tiltrækning — medens saaledes Hældningen mellem de forskellige Baner og disses Excentricitet (o: Afgang fra Cirkelformen) ere underkastede smaa periodiske Variationer, er der dog et Element, der stadig forbliver uforandret, nemlig Længden af den store Akse i Ellipserne. Men paa denne beror atter Planetens Omløbstid, der derfor ligeledes forbliver uforandret. Nu var det imidlertid netop Forandringen i Omløbstid, der skulde være Aarsag i Solsystemets Undergang. At nemlig den Hastighed, hvormed en Planet bevæger sig om Solen, er vokset, vil sige det samme som at Solens Tiltrækning er bleven forøget, idet Planeten har nærmet sig til den. Bliver dette ved at finde Sted, ender den med at styrte ned paa Solen; omvendt vil den, hvis Hastigheden aftager, til sidst gaa helt bort fra vort Solsystem. Laplace har bevist, at der ingen Grund er til at befrygte dette.

De Forandringer, der som Følge af de gensidige Forstyrrelser finde Sted i Solsystemet, ere navnlig Forandringer i Graden af Planetbanernes Afgang fra Cirkelformen (Excentriciteten) og i den indbyrdes Hældning mellem de Planer, hvori de bevæge sig. Laplace beregnede disse, de saakaldte »sekulære Inegaliteter«, og viste, at de ere periodiske, idet de udjævne sig i Aarhundredernes Løb, og at de stadig forblive meget smaa. »Der-ved alene at Planeterne bevæge sig alle i samme Retning, i Baner, der ere lidet excentriske og med ringe Hældning indbyrdes, blive deres sekulære Ujævnheder periodiske og indeslattede indenfor snævre Grænser, saaledes at Planetsystemet kun svinger omkring en Middeltilstand, fra hvilket det aldrig fjærner sig mere end en lille Smule. Saaledes vil Forandringerne i Ekliptikas (Jordbanens) Hældning mod Ækvator aldrig frembringe et evigt Foraar paa Jorden«¹⁾.

¹⁾ Mécanique céleste III, préface. Exp. du syst. du monde II, Chap. II. — Mém. de l'Acad. 1787.

Der var altsaa ingen Fare for, at de Uregelmæssigheder, der lade sig beregne af Loven for den almindelige Tiltrækning, skulde bringe Uorden i Solsystemet. Men en saadan kunde maaske rejse sig fra andre Kræfter? Ved at beregne en Maaneformørkelse, der var bleven iagttaget i Babylon i Aaret 720 f. K., fandt Astronomen Halley, at den efter Beregningerne skulde være indtruffen 3 Timer senere end efter de gamle Beretninger. Maanens Omløbshastighed var altsaa vokset, et Resultat, der fuldstændig blev bekræftet ved senere Observationer. Paa lignende Maade fandt man, at Planeten Jupiters Omløbshastighed stadig voksede, medens Saturns Hastighed aftog. Man maatte da frygte, at det vilde ende med at Jupiter faldt ned paa Solen, Maanen ned paa Jorden, medens Saturn gik helt bort fra Solsystemet. Flere Matematikere (Euler, Lagrange) forsøgte uden Held at løse Problemet og opstillede forskellige Formodninger. Ogsaa Laplaces Forsøg slog første Gang fejl; men han kunde ikke lade Problemet ligge. »Overensstemmelsen mellem andre astronomiske Fænomener og Tyngdeteorien er saa stor, at man ikke uden Sorg kan sé Maanens sekulære Ekvation unddrage sig denne«¹⁾. — Ved en Række udviklede Beregninger lykkedes det ham da at vise, at Forøgelsen i Maanens Omløbshastighed skyldtes Forandringerne i Jordbanens Excentricitet, i Forbindelse med Solens Tiltrækning, og at Forandringerne i Jupiters og Saturns Omløbshastigheder havde sin Aarsag i et simpelt Forhold mellem deres Omløbstider. Forandringerne vare periodiske, tiltog i Løbet af flere Aarhundreder, aftog derpaa igen o. s. fr.; for Maanens Vedkommende løb Perioden op til Millioner af Aar. Saaledes var Faren afværget ogsaa fra denne Kant »ved en matematisk Formels Almagt«, og »Jupiters og Saturns Afvigelser, der forhen syntes at danne en Undtagelse fra Tyngdens Lov, ere nu ét af de mest slaaende Beviser paa denne«²⁾.

En stor Mængde af Laplaces Undersøgelser vare paa lignende Maade rettede mod at bevise Tilstedeværelsen af Betingelserne for Stabilitet, for Orden og Varighed i Solsystemet og særlig i Jordens Stilling i dette. Han paaviste saaledes, at der i

¹⁾ Syst. du monde II, 5.

²⁾ ib. II, 2.

den almindelige Tiltrækning ikke indeholdes nogen Aarsag til, at Jordaksens Beliggenhed skulde forandre sig, hvorved der vilde foraarsages en total Omvæltning i de bestaaende klimatiske Forhold, eller til at Jordens Omdrejningshastighed og dermed Dagens Længde skulde forandres¹⁾. Han beviste, at i de 2000 Aar, fra hvilke vi have Efterretninger om astronomiske Iagttagelser, har Jordklodens Temperatur ikke forandret sig $\frac{1}{5}$ af en Grad, saa at der ingen Grund er til at frygte den af Buffon forudsagte hurtige Afkøling af Jordkloden; end videre, at i samme Tid var Solens Masse ikke aftaget en Tomilliontedel, idet Aarets Længde var forbleven nøjagtigt det samme²⁾. Han paaviste, at Oceanets Ligevægt var stadig. Han viste det ugrundede i den Gang ikke ualmindelige Frygt for et Kometsammenstød, idet han beregnede Kometens Masse til i det højeste at være $\frac{1}{5000}$ af Jordens, saa at den Rystelse, der vilde foraarsages ved et Sammenstød, næppe vilde spores.

Man sér, at det var næsten som om denne Mand havde paataget sig at sé Verdensaltet efter i Sømmene, at opsøge alle Skruer og Tapper i det store Maskineri for at finde det hele i en beundringsværdig Orden.

At omtale alle de forskellige Arbejder, ved hvilke Laplace indlagde sig Fortjæneste af Videnskaben, vilde blive for vidtløftigt. Dertil ere de for mange og for mangeartede. Jeg skal blot nævne i Forbigaaende hans Paavisning af Saturnsringenes Omdrejning; hans Beregninger angaaende Tidevandet — dette Fænomen, som de gamle kaldte »den menneskelige Nysgerrigheds Grav« — hvilke Beregninger han atter benyttede til Bestemmelse af Jordens Masse; hans Arbejder angaaende Sandsynlighedsregningen; hans fysiske Arbejder (han foretog Forsøg angaaende Varmen sammæn med Lavoisier); hans Løsning af det berømte Problem om Længden π : Bestemmelsen af et Steds Længde paa Jordoverfladen, som han løste fuldstændigere, end man havde

1) Poisson førte 1827 et fuldstændigere Bevis for, at Jordens Rotationsperiode og dens (sideriske) Omløbstid, saa vel som de øvrige Elementer i Solsystemet, ere konstante. For øvrigt har man beregnet, at Omdrejningshastigheden formindskes (yderst ubetydeligt) ved Tidevandsfænomenerne.

2) Formindskelse af Solens Masse vilde formindskes dens Tiltrækning paa Jorden og dermed dennes Omløbstid, d. v. s. Aarets Længde.

ovet at haabe det — »stakket være en Skarpsindighed uden Lige, en Udholdenhed uden Grænser og en stadig ungdommelig Iver, der meddelte sig til dygtige Medarbejdere«¹⁾). — Jeg skal blot gaa lidt nøjere ind paa to Undersøgelser, der give et slaaende Eksempel paa Laplaces sjældne Skarpsindighed i Benyttelsen af de forhaandenværende Data, nemlig Bestemmelsen af Jordens Fladtrykthed og af Solens Parallaxe.

Jordens nøjagtige Form søgte man tidligere at bestemme ved direkte Opmaalinger i forskellige Egne. Saaledes havde navnlig den franske Regering i det 17de Aarhundrede ladet foretage saadanne, og det var netop Picards nøjagtigere Maalinger, der have forsynet Newton med de nødvendige Data til Udviklingen af Tyngdeloven²⁾). Paa samme Maade havde Bestemmelsen af Solens Parallaxe, d. v. s. den Vinkel, under hvilken Jordens Radius vilde ses fra Solen, af hvis Størrelse man atter kan beregne Solens Afstand fra Jorden, været Genstand for vidtløftige Ekspeditioner, som for øvrigt ogsaa i vor Tid. Halley havde nemlig bemærket, at man ved Venuspassagerne med betydelig større Nøjagtighed kunde bestemme Sigtelinjen mod Solen. Det gjaldt da om, naar en saadan fandt Sted (f. Eks. 1761 og 1769) og iagttage den fra forskellige Steder paa Jorden.

Laplace fandt imidlertid ved Beregning begge de søgte Størrelser med mindst lige saa stor Nøjagtighed, som hidtil ved Ekspeditionerne. Han beregnede Solens Afstand ved Hjælp af de Forstyrrelser, den til forskellig Tid frembragte i Maanens Bane, idet disse netop vare afhængige af Afstanden, og han fandt ligeledes ved Maaneobservationer smaa Uregelmæssigheder i dens Bane, der hidrørte fra, at Jorden ikke var nogen fuldstændig Kugle, men fladtrykt ved Polerne, og af hvis Størrelse han atter beregnede Graden af denne Fladtrykthed. »Det er mærkeligt,« siger han selv med berettiget Stolthed, »at en Astronom uden at gaa ud af sit Observatorium, blot ved at sammenligne Iagttagelserne med Beregningerne, har kunnet bestemme Størrelsen af Jordens Fladtrykthed og dens Afstand fra Solen og Maanen, om hvilke Ting man tidligere fik Kundskab ved lange og besværlige Rejser paa begge Halvkugler«³⁾).

¹⁾ Arago: Oeuvres complètes III.

²⁾ Sé K. Kromann: Isaac Newton, p. 60.

³⁾ Syst. du monde II, 5.

Det Redskab, ved hvis Hjælp Laplace udførte alle sine Opdagelser var den matematiske Analyse, »dette vidunderlige Instrument, der kan bruges som et lige saa sikkert Middel til at gøre Opdagelser, som selve lagttagelsen«¹⁾. Newton havde en Forkærlighed for Syntesen. Han gik ud fra visse Formodninger, visse ad anden Vej fundne Anskuelser, som han saa beviste ved Hjælp af Beregninger, under hvilke han aldrig tabte den virkelige Genstand af Sigte. Laplace derimod opstillede sine Beregninger uafhængigt af de Problemer, paa hvilke de skulde anvendes. Resultatet kom da først til Slutningen, et Facit, der vandtes ved at indsætte de ved lagttagelse fundne konkrete Værdier. Han betragtede Astronomien som »et stort mekanisk Problem, i hvilket de enkelte Størrelser i Himmellegemernes Bevægelser ere de vilkaarlige Konstanter. Det gælder derfor om at banlyse al Empirisme af Astronomien og reducere den til kun at laane af lagttagelsen de nødvendige Data«²⁾.

Heldigvis har dog Laplace selv en enkelt Gang gjort Brud paa denne Regel og frigjort sig for, hvad man kunde fristes til at kalde Overtro paa Analysens Almagt. Det var, da han gjorde Forsøg paa at forklare Solsystemets Oprindelse ved Hjælp af sin bekendte Taageteori. Lad os forsøge paa at sé, hvad der var Kærnen, det egentlig ledende Princip i denne.

Ved sine Beregninger angaaende Problemet om Længden var Laplace kommen ind paa Undersøgelser af Jupiters Drabanter. Planeten Jupiter ledsages som bekendt af 4 Maaner eller Drabanter, der kredse rundt om Planeten, ligesom Maanen omkring Jorden. Laplace fandt for de tre af disse følgende mærkelige Forhold, bekendte i Astronomien under Navnet »Laplaces Love«:

- 1) Den første Drabants Middellængde³⁾ plus 2 Gange den tredjes minus 3 Gange den andens er altid lig en halv Omkreds (180°);
- 2) Den førstes Middelhastighed plus 2 Gange den tredjes er altid lig 3 Gange den andens.

¹⁾ ib. II, 5.

²⁾ Mécanique céleste I, Plan.

³⁾ Ved et Himmellegemes Længde forstaar man Afstanden paa Ekliptika (udtrykt i Grader) fra Foraarsjævndøgns punktet mod Øst til det Punkt, der ligger lodret under Himmellegemet.

Hvoraaf kom dette mærkelige Forhold? Skulde man tænke sig, at Drabanterne fra først af »tilfældigvis« vare blevne anbragte i en saadan Afstand og indbyrdes Stilling, at det omtalte Forhold fandt Sted? Laplace fandt ved sine Beregninger, at selv om de fra først af havde befundet sig i Stillinger, der afveg fra disse, vilde den gensidige Tiltrækning imellem dem med Nødvendighed i Tidens Løb hidføre det nuværende Forhold, naar det blot i Mellemtiden en eneste Gang havde fundet Sted. Det var denne Tanke: at den indbyrdes Ordning i et System af Himmellegermer fremgik med Nødvendighed af Materiens Kræfter og ikke skyldtes nogen Tilfældighed eller nogen ydre Indgriben, som Laplace søgte at overføre paa hele Solsystemet.

Han fremsætter sin Hypotese om Solsystemets Tilblivelsesmaade (i en Note til »Exp. du syst. du monde«) med »den Mistillid, man bør nære over for Anskuelser, der ikke ere et Resultat af Iagttagelse eller Beregning.« Det var især følgende Kendsgerninger, der havde slaaet ham; Planeterne kredse alle om Solen i samme Retning og omtrent samme Plan; Drabanterne kredse igen om deres Planeter paa samme Maade; alle disse Himmellegermer saa vel som Solen dreje sig om deres Akse i samme Retning og med ringe Hældning mellem deres Planer og Ækvator; Planetbanerne ere alle Ellipser med ringe Excentricitet.

Saa overordentlige Fænomener, siger han, skyldes ikke »uregelmæssige« Aarsager. »Man finder efter Sandsynlighedsberegningen, at der er mere end to hundred tusend Milliarder mod 1 at vædde paa, at de ikke ere Virkninger af Tilfældighed.« Han tænker sig da, at alt Stoffet, al Materien i Solsystemet oprindelig befandt sig i dampformig Tilstand og udgjorde en uhyre Taagemasse, der drejede sig om en Akse fra Vest til Øst. Ved Afkøling vilde Delene paa Overfladen gaa over til at blive flydende og synke ind imod Midten af hele Taagemassen. Da de have større Omdrejningshastighed end de indre Dele, vilde de faa disse og dermed hele Massen til at rotere hurtigere. Der vil da komme et Tidspunkt, hvor Centrifugalkraften for Delene ved Ækvator vilde faa Overvægt over Tyngden og løsrive disse, hvorved der vil dannes en roterende Ring, eller rettere flere, der efterhaanden smelte sammen til én. Paa Grund af Delenes ulige Tæthed vil Ringen til Slutning briste og der vil opstaa en Mængde mindre Dele og kredse om Taagemassen. Da de indre Dele af Ringen ved Bristningen havde en mindre Hastighed end de ydre, ville

Delene samtidig faa en Drejning om deres egen Akse fra Vest til Øst. Dersom nu en af disse Dele havde en større Masse end de andre, vil den trække disse til sig og forene sig med dem til en samlet Masse. Saaledes er først den yderste Planet og efterhaanden alle de andre opstaaede. Af Planeterne ere da igen Drabanterne opstaaede paa lignende Maade. — Kometerne tilhøre ikke oprindelig Solsystemet, men ere senere dragne ind deri.

Dette er den bekendte Taageteori, der for øvrigt allerede tidligere, uden at Laplace var bekendt dermed, i sine Hovedtræk var opstillet af Kant¹⁾. Bortset fra, at vi i Saturnsringen have et Eksempel paa, at den forudsatte Bristning af Ringen ikke har fundet Sted og i Planetoiderne (en Mængde Smaaplaneter mellem Jupiter og Mars) et Eksempel paa, at Sammensmeltningen af Smaaplaneterne til en større ikke er sket (eller paa, at denne senere er bristet) har Teorien i alt Fald en høj Grad af Sandsynlighed, og stemmer, som Herbert Spencer har vist fuldkommen med den almindelige Udviklingslov. I den nyere Tid have de spektralanalytiske Undersøgelser vist, at vi genfinde de samme Stoffer, hvoraf Jorden bestaar, i Solen og Planeterne, og derved bidraget i høj Grad til at bekræfte Teorien. Den er til Dato den eneste vi besidde om Solsystemets Oprindelse.

Der frembyder sig imidlertid naturligt et Spørgsmaal: Hvorledes skal man forklare den oprindelige Taagemasses Rotation? Laplace mente, at den almindelige Tiltræikning ogsaa kan lade opstaa og vedligeholde uophørligt en Bevægelse i et System af Legemer, der oprindeligt er i Hvile. Han har saaledes i alt Fald antydnet Muligheden af en naturlig Forklaring; men nogen nærmere Paavisning af Maaden, hvorpaa det skulde finde Sted, har han ikke givet.

Den Tvivl, som Newton og hans nærmeste Efterfølgere havde nærret om at kunne forklare Solsystemets Oprindelse og Bevarelse ved egne Kræfter, havde Laplace saaledes sejrerrigt overvundet. Han havde uimodsigeligt godtgjort, at dets Bestaaen var en nødvendig Følge af dets Ordning, og at denne atter lod sig forklare af dets Oprindelse ved en i høj Grad sandsynlig Antagelse. Nødvendigheden af at ty til tilfældige Aarsager eller til

¹⁾ 1755 i „Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels“ — Sämmtl. W. herausg. von Rosenkranz und Schubert, 6ter Th.

en uden fra kommende Paavirkning for at forklare de naturlige Fænomener, var saaledes ophævet; og dermed var Betragtningen af Universet som en sindrig Mekanisme, der var dannet og opretholdtes af et personligt Fornuftvæsen, væsentlig overvunden. Naturen — i alt Fald den uorganiske — virkede alene ved egne Kræfter og efter sine egne ubrødelige Love, og det gik saaledes ikke længere an at lægge den menneskelige Betragtning af Formaal og Midler ind i Forklaringen af Fænomenerne.

Vi have (p. 625) sét, hvorledes Laplace stillede sig til Indførelsen af Gudsbegrebet i Videnskaben. Han betragtede det som en Tilflugt for vor Uvidenhed. Bekendt er Anekdoten om hans Svar til Napoleon, da denne bemærkede, at han forgæves havde søgt efter Guds Plads i hans Verdenssystem. Laplace svarede aldeles korrekt, at han ikke [som Newton] havde haft Brug for denne Hypotese. Han var imidlertid en alt for ædruelig Forsker til at udtale noget om Gudsbegrebet i og for sig. Han hævdede ofte vor Videns store Begrænsning, og han siger udtrykkelig: »De første Aarsager og Tingenes inderste Væsen ville for bestandig forblive os ubekendte«¹⁾. Men han bortskaffede Gudsbegrebet af Astronomien, han viste, at det i hvert Fald i Videnskaben intet havde at gøre. Om hvorvidt han udenfor denne indrømmede det en Plads, er det mig ikke bekendt, at der foreligger bestemte Oplysninger²⁾.

Pierre Simon, Marquis de Laplace blev født i Normandie i Aaret 1749 og var Søn af fattige Bønderfolk. Man véd ikke, hvorledes han erhvervede sig sin første Uddannelse, da han senere havde den Svaghed at ville skjule sin beskedne Herkomst. Efter i nogen Tid at have været ansat som Lærer ved Skolen i Beaumont, begav han sig til Paris, forsynet med talrige anbefalinger, med hvilke han fremstillede sig hos d'Alembert. Men den berømte Filosof og Matematiker modtog ham ikke. Han tilstillede da d'Alembert et Brev, i hvilket han gav en Udvikling af Mekanikens almindelige Principer. Samme Dag lod d'Alembert

¹⁾ Syst. du monde I, 2.

²⁾ Aldeles ukorrekt er det saaledes, naar Mädler i sin „Geschichte der Himmelskunde“ (I, p. 67) drager positive Slutninger angaaende Laplaces personlige Forsynstro af hans Bestræbelser efter at paavise Orden og Stabilitet i Solsystemet; tvært imod søger han bestandig at udlede disse Ting af rent mekanisk-fysiske Aarsager.

ham kalde og sagde til ham: »De sér, at jeg ikke bryder mig synderlig om Anbefalinger. De havde ikke behøvet dem, De har gjort Dem bemærket paa en bedre Maade. Det er nok for mig, jeg skylder Dem min Hjælp.« Ved d'Alemberts Hjælp blev han derpaa ansat ved Militærskolen i Paris, og fra nu af helligede han alle sine Anstrængelser til den teoretiske Astronomi.

Laplace afgiver et fremragende Eksempel paa den Egenskab, der genfindes hos saa mange af de største Forskere: en urokkelig Arbejden i samme Retning mod det Maal, han allerede tidligt havde sat sig. Dette Maal var ikke noget ringere end at sætte Kransen paa den Bygning, hvortil Newton og hans Efterfølgere havde lagt Grunden, at fuldende den teoretiske Astronomi ved Beregning af Formler for alle Himmeligemerne i Planetsystemet, saa at disses Sted til enhver Tid med Nøjagtighed lod sig forud beregne. Vi have i det foregaaende i Hovedtrækkene sét, hvorledes han udførte denne Plan. Skønt han anvendte hele sit Liv derpaa, havde han dog alle sine fundamentale Idéer før sit tredivte Aar. Foruden dette vilde han imidlertid tillige en anden Ting: samle alle sine egne og sine Forgængeres Undersøgelser i et Værk, der saaledes skulde indeholde Summen af Tidens astronomiske Kundskab og blive for den moderne Tid, hvad »Almagesten«¹⁾, Ptolemæus' berømte Værk, var for sin Tid. Det storartede i Planen opvakte hans Begejstring og smigrede hans Forfængelighed. »La mécanique céleste« indbefatter fem tykke Kvartbind; første og andet Bind udkom 1799, tredje og fjerde Bind 1805, femte Bind 1828. I første Del gives der de almindelige Principer for Materiens Ligevægt og Bevægelse; anden Del indeholder Anvendelsen paa Himmeligemerne og derved Midlet til at fuldkommengøre de astronomiske Tavler.

Mécanique céleste bestaar for Størstedelen af komplicerede matematiske Udviklinger og sidelange Formler og er ikke tilgængelig for almindelige Læsere. Alle kyndiges Vidnesbyrd stemme imidlertid overéns i, at Laplace gennem dette Værk har naaet sit Maal. Hvor sammentrængt og svært tilgængeligt det er, kan bedst ses af følgende Smaatræk. Det hændte jævnlig, fortæller en af Laplaces Elever²⁾, at Laplace selv ved at gennem-

1) Fra Almagesten have vi saa godt som al vor Kundskab til den græske Astronomi.

2) Biol i Journal des savants for Febr. 1850.

gaa Mécanique celèste med ham standsede ved den almindelig brugte Vending: »Det er let at se, at o. s. v.,« og kunde overveje timevis uden at genfinde den Tankegang, der havde ledet ham selv gennem Overgangen. Napoleon, der var Medlem af den matematiske Afdeling af Akademiet og som satte megen Pris paa Titlen af Matematiker, skrev i 1805 efter Modtagelsen af tredje Bind af Mécanique celèste, der var dediceret til ham, saaledes til Forfatteren: »De første seks Maaneder, hvorover jeg vil kunne disponere, skulle blive anvendte til at læse Deres smukke Arbejde«¹⁾. Han udtalte senere, at Værket syntes ham kaldet til at sprede en ny Glans over vort Aarhundrede.

Foreløbig skaffede det Forfatteren en Mængde Hædersbevisninger fra alle Sider. Han blev Medlem af de fleste franske og fremmede videnskabelige Akademier og lærde Selskaber, (bl. a. Videnskabernes Selskab i København). Han blev »comte de l'empire«, en Titel, han under Restaurationen ombyttede med Titlen af Marquis. Han stod, som nævnt, i Venskabsforhold til Napoleon.

Allerede i 1796 udkom »Exposition du système du monde«. I denne Bog har Laplace givet Hovedindholdet af »La mécanique celèste« uden matematiske Udviklinger, og desuden et kort Omrids af Astronomiens Historie. Skønt forholdsvis sammentrængt i sin Fremstilling er den dog forstaaelig for almindelig dannede Læsere — uden just at være, hvad man plejer at forstaa ved en populær Astronomi. Værket udkom seks Gange og er syvende Gang optrykt i den store Udgave af Laplaces Hovedværker, der i 1842 udkom paa den franske Regerings Foranstaltning. Den er et særdeles vellykket Forsøg paa at skaffe Kundskaben til Videnskabens Resultater Udbredelse i videre Kredse.

Intellektuel Storhed og Karakterfasthed følges som bekendt ikke altid ad. Laplaces Deltagelse i det politiske Liv frembyder et Eksempel herpaa. Han havde under Direktoratet holdt Lovtaler over Republiken. Efter den 18de Brumaire blev han Førstekonsulens Indenrigsminister, men beholdt kun Portefeullen i seks Uger og vakte almindelig Utilfredshed ved sin Holdningsløshed. Napoleon beskyldte ham ironisk for at føre Ideen om uendelig smaa Størrelser med over i Administrationen. Han blev derpaa Medlem af Senatet og gjorde sig som saadan kun bemærket ved

¹⁾ Arago: Oeuvres complètes III, p. 514.

at stemme for Genindførelsen af den gregorianske Kalender (i Stedet for den republikanske) og ved ikke at ville undertegne sine Kollegers Manifest om Pressefrihed. Skønt hædret af Napoleon og skønt han stod i personligt Venskabsforhold til ham, stemte han senere for den Lov, ved hvilken Napoleon maatte frasige sig Tronen Under Restaurationen maatte han som Medlem af Pairskammeret døje mange bidende Angreb af de liberale for sin forandrede Holdning. Denne Ustadighed har endog sat sig Spor i hans Skrifter. Første Udgave af »Exp. du syst. du monde« indeholdt til Slutning — efter en Lovprisning af Videnskaben som den Magt, der i de sociale Forhold »havde adspredt de Vildfarelser, som vare udsprungne af Uvidenhed om vort Forhold til Naturen« — følgende: »Sandhed, Retfærdighed, det er den uforanderlige Grundvold [for den sociale Orden]. Langt fra os være den farlige Sætning, at det undertiden er nyttigt at bedrage eller underkaste os Mennesker for bedre at sikre deres Lykke.« Men i 6te Udgave (1824) strøg Marquis de Laplace denne Protest mod Undertrykkelsens og den aandelige Fordummelses almindelige Forsvarsprincip og erstattede den med nogle almindelige Fraser om den Fordel, Navigationen og Geografien havde haft af de astronomiske Undersøgelser. Det var i 1824 ikke klogt at være en alt for varm Ven af Frihed og Oplysning.

Biot har fortalt et Træk ¹⁾, der stiller andre Sider af Laplaces Karakter i et gunstigere Lys. Biot kom som ung Videnskabsmand til Laplace, der viste ham megen Velvilje. En Gang bragte Biot ham en ny, almindelig Metode til Løsningen af en Række matematiske Problemer i den teoretiske Astronomi. Laplace gennemsaa Afhandlingen og raadede ham til, efter at have strøget Slutningen, der efter hans Mening drog for vidtgaaende Konsekvenser af Principet, at indlevere den til Akademiet. Den blev læst i Overværelse af de fleste af Akademiets berømte Matematikere (Lagrange, Laplace, Monge, Bonaparte) og høstede meget Bifald. Efter Séancen fulgte Biot hjem med Laplace. Denne fremtog da af en Skuffe et gulnet Papir, hvorpaa stod Løsningen af de samme Problemer efter ganske samme Metode som den, hvoraf Biot troede at være første Opfinder. Laplace var standset ved den samme Vanskelighed, der fik ham til at lade Biot stryge Slutningen, og havde derfor foreløbigt lagt Afhandlingen til Side.

¹⁾ I Journal des savants, 1850.

Laplace døde i Aaret 1827, omtrent 100 Aar efter Newton. Man fortæller, at da i hans sidste Øjeblikke en tilstedeværende erindrede ham om hans store Opdagelser, svarede han: »Hvad vi kende er kun saare lidt, hvad vi ikke vide er umaadelig meget.« Samme Tanke skal han ofte have ytret tidligere.

Med Laplace fuldendes foreløbigt det storartede Fremskridt, der i det 17de og 18de Aarhundrede havde fundet Sted i de eksakte Discipliner. Han hørte ikke til dem, der grundlagde en helt ny Videnskab, som Galilei eller Lavoisier. »Men han var skabt til at fuldkommengøre, til at uddybe alt, at flytte alle Grænser tilbage, at løse, hvad man hidtil havde anset for uløseligt«¹⁾).

¹⁾ Fourier: Éloge hist. de Laplace. — Nouv. Biogr. (Merlieux); Biogr. univ.; Arago: Laplace i Notices biogr.; Poisson et Biot: Discours prononcés aux funérailles de Laplace; o. e. a.

EMIL PETERSEN.

Fra København i 1799.

Af Lord Broughams Rejsedagbog for Sept.-Okt. 1799. Oversat efter „The life and times of Lord Brougham“ af Frk. M. Pingel.

Den eneste offentlige Fornøjelse i København er Skuespil tre Gange om Ugen. Teatret er af samme Slags som gamle Drury, tungt men temmelig stort. Ornamenterne ere forgyldte paa Olivengrønt. Dette er den fremherskende Farve. Huset er mørkt, da alt Lyset bliver kastet ind paa Scenen under Forestillingen. Der er kun tyve Lamper; otte til blive hejsede ned fra Loftet over Tilskuerspadsen mellem Akterne. Truppen er god og bestaar af omtrent tredive Medlemmer. Spillet syntes at være godt og kydsk. Folk lod til at være tilbøjelige til at kritisere. De vare i Morgendragter og sad stive som Ildragere. Der var ingen Flaneri eller Kurmageri. Stykket var „She Stoops to Conquer“, og Toni Lumpkin blev meget godt spillet, skønt Sangen var udeladt. Udstyrelsen var daarlig, men til Slutningen blev der givet en Ballet, i hvilken der blev danset godt, og Dragterne vilde have skaffet Biskoppen af Durham et Tilfælde.

Selskabslivet blev af Merry¹⁾ betegnet som utaaleligt, og skønt vi fandt Grund til at tro, at han havde overdrevet lidt (paa Grund af hans Stillings Natur), er Opholdet dog saa kedeligt, at den russiske General Knox, som nylig rejste her igennem paa Vejen til Holland, kun blev tre Dage i København og en Maaned i Helsingør. Selskabeligheden indskrænker sig til om Vinteren. Om Sommeren tage Købmændene ud paa deres Landsteder eller Smaahytter, og selv om Vinteren ere Selskaberne meget kedelige. Hoffet er det i en ualmindelig Grad. For Øjeblikket er her ikke andre Ministre end den russiske, franske, hollandske og svenske, hvilke alle leve mege^t tilbage trukket.

Regeringsformen i Danmark er enevældig, som hver Mand ved. Manglen paa Rigsstænder maa i Krigstilfælde gøre Kronen yderlig afhængig, enten af de rige Købmænd eller af fremmede Subsidier. Regeringsførelsen er, skønt afskyelig i Teori, i Praksis mild og lemfældig. Enhver Skrive- og Talefrihed øves her til en Grad af Tojlesløshed, ukendt i England, eller kun kendt for alvorligt at blive straffet. Dette synes de indfødte at være fuldkommen paa det rene med, og de le af den engelske Frihed, som de kalde et tomt

¹⁾ Den engelske Gesandt.

Navn. To Dage før vi kom hertil, fik man et Bevis paa Regeringens Magt. Pressen var bleven saa forargelig tøjlesløs, ja endog æreskændende, at en Forordning af 28de September blev offentliggjort. Men dette var i Virkeligheden foraarsaget ved et Forslag, der var kommet frem fra en Flok Jakobinere af en temmelig simpel Beskaffenhed, som plejede at komme i Grouvelles, den franske Ministers, Hus. Forslaget gik ud paa at oprette et literært Selskab, men som man vidste havde politiske Formaal. Paul tilbagekaldte øjeblikkelig sin Gesandt og forbød paa det strængeste alt Samkvem mellem de to Lande. Forordningen blev øjeblikkelig affattet, jaget igennem af Ministeriet og derpaa afsendt med Baron Blum til St. Petersborg. I en lang Indledning udvikler den de Onder, der flyde af Tøjlesløshed, forbyder under de højeste Straffe Udtryk rettede mod Regering eller Monarki i Almindelighed og tiltetgør virkelig paa én Gang Tale- og Skrivefriheden; men da enhver ved, at det er gjort for at tjæne et bestemt Formaal, blæse Folk aabenlyst deraf. Imidlertid er der blevet anlagt Sag imod Udgifveren af et anstødeligt Blad, men man venter, at han vil blive frikendt eller idømt en ringe Bøde ¹⁾).

Kongen af Danmark er Idiot. Dr. Thorkelin talte for Resten hemmelighedsfuldt derom og syntes at tro, at det herskende Parti holdt hans Maje-stæt nede ved denne Beskyldning. Mr. Merry sagde, at Gesandter og andre forud blive underrettede om, hvordan det har sig, naar de skulle ind til ham for det Tilfældes Skyld, at han skulde stille sig blot. Lord Robert Fitzgerald²⁾ plejede ofte at spille Kort med ham og sagde, at han brugte pludselig, og uden Grund at løbe ud af Stuen. Naar nogen svarede ham, var han tilbøjelig til at blive ubehagelig, spyttede Folk i Ansigtet og slaa dem paa Øret. Hans egen Familie svarede ham aldrig. Mr. Otto fortalte mig en snurrig Historie om ham. En Yndling af ham var ved Hoffets Indflydelse blevet fjærnet, hvorpaa man sendte ham en simpel Vægter, der skulde tænde op i hans Kakkellovn. Han gjorde ham til Kammerherre, og Manden maatte ved en stor Pension bevæges til at trække sig tilbage.

¹⁾ Det er utvivlsomt Sagen mod P. A. Heiberg, hvorom her er Tale. Hans Dom faldt den 24de December 1799 og lød, som bekendt, paa Landsforvisning.

O A.

²⁾ Den engelske Legationssekretær.

Resultater.

I.

Han var ikke enig med de andre; det var han jo aldrig. De andre syntes, han havde det saa godt. »Ham er det saamænd ingen Synd om; han har været svineheldig«, plejede hans rige Onkel at sige, og den rige Onkel anslog ufravigelig Grundtonen, som den øvrige Familie spillede videre paa.

»Ham er det saamænd ingen Synd om!« lød det over hele Linjen, og den lille Ytring var efterhaanden bleven meget indholdstung; bag den forskansede man sig, beroligede man sig. anklagede man, aabnede hver sit lille Batteri mod ham, aldeles som den rige Onkel. Aarsagen, hvorfor den hele Familie fandt, den unge Mand maatte glæde sig, var, at han, der ingen Eksaminer havde at sejle paa, alligevel var landet i Departementet, kopierede og regnede i Revisionen og trods alt, hvad der kunde tale der imod, bleven lagt Mærke til og lovet at bringes i Erindring, naar en liden passende Bestilling tilbød sig.

Men at den unge Mand ikke glædede sig, irriterede. Man forsøgte at faa den blinde til at se, og der var dem, som værgede sig mod dette blege, mørke Ansigt som mod noget fjendtligt, noget personligt fornærmende.

Han havde virkelig Grund til at være fornøjet. I den sidste Tid havde han uden Tilskud fra Familien kunnet ernære sin sindssyge Fader, sine to smaa Brødre og den gamle Husholderske, der hørte Hjemmet til.

Man mindede ham ved Anledninger om, hvilken Nydelse dette maatte være for hans grænseløse Stolthed, en af de syv Dødssynder, Familien havde at bebrejde ham, og som han havde sin nuværende ubetydelige Stilling at takke for.

Han var nemlig kommen paa Kant med sin rige Onkel, der efter Moderens Død for en Del Aar siden havde taget sig af ham og sat ham ind paa Krigsskolen. Gutten vilde derimod ind paa Latinskolen igen, hvor han var bleven afbrudt ved Moderens Død. Det kom til et Oprin; den fattige Gut var for stolt, den rige Onkel ikke overbærende, og saa blev det som før. Nød og Forladthed og Sorg over Moderen, der havde været Forsynet over det lille Hjem.

I de Aar, der da fulgte, kom der ofte over ham et Minde om, hvor han havde sørget en Gang i sin tidligste Barndom, da hans Mo'r var rejst bort for nogle Dage og havde ladet ham gaa ud med Barnepigen for at slippe at sige ham Farvel — og saa det senere Minde, da hun var gaaet for bestandig. Han havde sovet, overvældet af Nattevaag, siddende ved hendes Sæng med Hovedet mod hendes Pude. Men i Søvn havde han følt en Haand over sit Hoved, hørt en sagte, svindende Hvisken, og da han vaagnede, forstod han, det havde været hans døende Moders Afskedshilsen. Han glemte det ikke siden; naar han tænkte paa det, kunde han lukke Øjnene og atter føle Berørelsen af den døende Haand, atter høre den vibrerende Hvisken som en højtidelig Overdragelse af det tunge, hun forlod, en hemmelighedsfuld Indvielse til Smerten.

Livet havde ikke artet sig heldig for ham, ikke en Gang fra Begyndelsen. Han havde aldrig kendt den lovpriste, tankeløsslykkelige Barndom, vidste ikke at fortælle noget om Leg og lyse Farver. Dagen var brudt tung frem, men af alt var Faderen det tungeste.

Denne Fader havde en Gang været ung som faa er det og smuk og glad. Hans Øjne lysende og Hjertet varmt. Det var paa en Tid, da nye, store Tanker kom som Stormpust over Europa, fejende bort de gamle, visne Bladdyrer over unge Skud. Og Ungdommen lyttede henrykt til de nye Læresætninger, glemte, at de ikke var ganske nye, at det allerede var forkyndt alt sammen for over atten hundrede Aar siden af en fattig Nazaræer; glemte, at de evige Sandheder er som Lys, der glimter gennem Taagen: saa ser man det, og saa ser man det ikke.

Det var Menneskelighedens Evangelium; — og man stillede sig jublende ind blandt de kæmpende. Her op trængte ogsaa Bevægelsen, og mange Hjerter vakt ved disse gamle, evig unge,

stadig glemte, stadig som en Samvittighed opdukkende Sandheder. En af de faa begejstrede var nævnte unge Mand, i hvem Samtiden allerede havde hilset Videnskabsmanden og den store Borger. Med et Hjerte, der brændte ham i Brystet, hilste han den gryende Dag, og i ungdommeligt Overmod holdt han Fanen højt, der han gik til Kamp for alt, hvad der var undertrykt. Han saa' den Straale af Lys, der atter var trængt igennem; han fulgte den med sit Øje paa de lange Baner ind til den evige Kilde, men nær ved saa' han ikke godt, mærkede ikke, at ogsaa Vildfarelsen fulgte som altid med de store Tanker. Han var saa ung og saa brændende; han stormede saaledes af Sted, at det kunde vel hælde, han kom til at sparke til de gamle Love og Indretninger, at han talte om Menneskeretten og den usleste Tjæners Adelsbrev, at man ikke forstod ham: — saa det blev til en Misvisning.

Derfor blev han ogsaa sat fast. Mange Aar efter slap han ud, men det var ikke længer den kraftige Mand med det ædelbaarne Hoved og de lysende Øjne.

Efter nogle Aar i Fattigdom fik han en beskeden Privatstilling og giftede sig med sin Ungdoms Elskede, der trofast havde ventet og lidt med ham.

Nu gik Aarene rolig; der var ingen, som kendte ham igen. Man havde spærret en Ørn i Bur, — og den havde flakset sig dødsenstræt mellem de trange Stænger.

Hans Venner, der vilde trøste, forestillede ham, at vel kunde han glæde sig over sin korte Arbejdsdag, vel var den den fulde Dagløn værd, ti over Landet i de tusend Sind var Sæden faldt, og mens han sad mellem de trange Mure, havde den spiret herligt, forhaabningsfuldt. Mere maatte han ikke vente. Endnu var Vaarbruddets Tid; Væksten og Høsten var Fremtidens.

Undertiden, naar han hørte paa disse Trøstetaler, kunde der fare et Lyn over det blide, taalmodige Ansigt, og der kom noget i Blikket, som tændte.

Kunde da ingen forstaa det forfærdelige, der laa i, at hver liden Erkendelse, hver liden Fingersmon Sandhed koster saa grænseløst? Han bad dem betænke, hvad der maatte til hist paa Golgatha, og hvor liden Nytte Menneskene dog havde gjort sig af det. Han bad betænke alle Martyrers Blod, alle store Aanders uhyre, møjsommelige Arbejde, de Tusender af bankende Hjærter, der unævnte, ukendte har ofret det største — og saa Resultat-

erne; dersom man vilde behage at overveje dem, vilde man muligen blive enig med ham om, at de Fnug af Sandhedserkendelse, man nu efter henved seks tusende Aars Forløb mente at have in mente, var saare dyrekøbte!

Heller ikke kunde han være enig med dem om, at der her eller noget andet Sted var Mærker efter Udsæd, Tegn til vaarlige Spirer. Han vidste bare, at hvad han havde set som et velsignet Dagslys over Arbejdet, det var slukket for ham, og naar han saa' mod Fremtiden, da bar det ham for, som laa der noget ulmende til det tændtes, forfærdelig som en Nattebrand.

Saa lod man ham bære sin Byrde. En stod stærk ved hans Side, det var hans Hustru; men hun kunde ikke hindre, at hans Styrke svandt. Men tilbage i hans Sind blev Byrderne, dunkelt opfattede som i en Drøm; den uhyre Skuffelse, det overvældende Indtryk af alt dette dyrekøbte tumledes i hans Sjæl og fyldte hans Hjærte stille, trøstesløst.

Han havde naturligvis til sidst mistet sin Post; man kunde ikke stole paa ham. Af Medlidenhed med hans Stilling havde man ladet ham beholde nogen Afskrivning, ti han var af og til bedre og i Stand til at arbejde.

Hans velstillede Fantille, der siden hans ubesindige Ungdomshistorie havde holdt sig fjærnt, saa' med Glæde, at det ikke var nødvendigt at nærme sig, ti hans Hustru stod stærk under Byrderne og sørgede som et Forsyn for sit lille Hjøm.

Den ældste Søn, der allerede var langt op i Latinklasserne, hed Ambrosius. Han var saa blød og modtagelig for Indtryk, at Moderen var bange for at lade ham være for meget hjemme, og hun sendte ham ud at læse hos Kammeraterne, ængstelig for at han skulde være for meget sammen med Faderen.

Men det havde været en af den lille Ambrosius' første Sorger, at hans Mo'r sendte ham saa ofte bort, og at han troede, hun ikke brød sig om ham, men vilde være alene med Faderen.

Sit Navn havde han faaet i en Fart af den gamle Husholderske straks efter, han var kommen til Verden; ti han var meget svag. Hun var i Nød for et Navn; Moderen var betænkelig syg, og Faderen havde kun Tanke for hende; saa tog hun sin Tilflugt til Almanaken. Det var Ambrosiusdagen; saa var det jo lige til.

Da Moderen blev frisk igen og Barnet stærkere, gik en Del fredelige Aar. Hun, der følte sig lykkelig over, hvad der var

dem lævnet af det store Forlis, var Styrken og Glæden over det lille Hjem. Men det nagede hende, at hun ikke kunde faa sin Mand til at vende Blikket fra de mørke Dage. Hun bebrejdede ham blidt, at han, der før havde set saa langt og havde lært hende at bruge sit Fjærnsyn, nu aldrig mere vovede Blikket ud, men lod det tabe sig i Skyggerne om Husvæggen. Saaledes kunde hun atter ildne ham op, og han lod til at friskne til aandelig som legemlig. Men med Fortrøstningen havde det aldrig nogen rigtig Art. Da satte hun desto højere sit Haab til Ambrosius; han skulde gøre Fyldest for dem begge og tage op, hvad der laa forsømt. Og hun dvælede med Moderstolthed ved, at Navnet ikke skulde gøres Skam af hendes rigtbegavede Barn. Stille bevæget taledes hun i sit Hjærte som hin bibelske Kvinde, Samuels Moder, hvis Læber rørte sig, men hvis Røst ikke hørtes, da hun gjorde Herren det Løfte, at hun vilde føre sin Søn for hans Ansigt, og han skulde blive der evindelig.

Hun saa' ham i Tanken sin Fader lig i alt undtagen i Ulykken og den korte Arbejdstime, og det lettede hende Dagens Byrder, hvis Tyngde ingen anede.

Da Ambrosius en Dag kom fra Skolen og med sit lille, tungsindige Ansigt fortalte hende, at nu havde Gutterne efter Religionstimen fundet paa at kalde ham »den ambrosianske Lovsang«, gjorde Moderens lyse Smil et højst utilfredsstillende Indtryk paa ham.

Men Moderen lagde ikke Mærke dertil, tænkte bare paa, hvorledes det passede sammen med hendes eget: som en Lovsang, saaledes var det netop, hun vilde have ham.

Ambrosius var ikke mere end ti Aar gammel, da der kom en Dag, der gjorde et uudsletteligt Indtryk paa ham. Det var da Faderen faldt sammen, og han paa Moderen pludselig forstod, at det var forbi. Det sidste Aars tilsyneladende Ro havde været hans kæmpemæssige Anstrængelse for at skjule sig.

Det var det sidste, han gjorde for dem, han elskede. Siden gik han omkring dem, selv hjælpeløs, selv den tungeste Byrde, og var Ambrosius og de to yngre Brødre til en stille, smertelig Forundring. De to mindste var ofte bange for den højvoksne, stærktbyggede Mand med den bøjede Ryg og det tungsindige Ansigt, men Ambrosius hang med en sympatetisk, sorgblandet Kærlighed ved ham, lagde fuld af Haab Mærke til, hvorledes de blide, halv-

slukte Øjne pludselig kunde vaagne op og sende Lyn, før de atter sank hen, og hvorledes Rester af den gamle Styrke kunde gennemsitre hans Lemmer og rette den bøjede Ryg.

Men Ambrosius haabede forgæves og fik efterhaanden en knugende Frygt for at Faderen pludselig skulde dø.

Under disse Forholde voksede han op. Han hørte ofte tale om, hvor mærkværdigt han lignede sin Fader; det var det samme Ansigt, de samme ejendommelige Manerer med mere andet. Han kastede et forskrækket Blik i sig selv. Hvor meget havde han arvet? Han tænkte paa den dybe Skuffelse i Faderens Liv, og naar han kom til at se sit eget Ansigt, kunde det falde ham ind, om ikke denne Skuffelse havde mærket hans BARNENATUR med sit tunge Segl, og han blev opfyldt af Angst, for at Moderen skulde skuffes. Han vidste, hvad hun ventede af ham, og at han var den eneste Straale af Lys paa hendes Vej. Han lærte sig til at vogte over sit eget Ansigt; han maatte ikke se for sørgmodig ud.

Saaledes voksede han op. Da han var femten Aar, var han allerede vemodig som en midaldrende, der ikke har ligget indenskærs. Et stort, forvokset Legeme, og Sjælen forsmægtende efter Rum, Flugt, hvorhen vidste den ikke, bare langt, et Hjærte, der hungrede efter Daad, efter Føde, hvad, vidste den ikke, bare meget.

Skolelivet var paa én Gang hans Hvile, og hvad der skabte Ufreden i ham. Det kunde ikke stille hans umættelige Kundskabstrang; det bød ham kun enkle Draaber for det fulde Bæger, han higende strakte Hænderne efter — og uden for Skolen var det tunge Hjem.

Saa maatte han være taalmodig og vente. Noget skulde der nok blive af ham; han skulde ikke skuffe sin Mo'r; han havde jo lovet det. Og han følte det saa forvisningsfuldt, at Kræfterne voksede i ham, og at Gud maatte gøre Resten.

Og han ventede og var taalmodig, bar Hjemmets Byrder med Moderen, der var begyndt at gaa træt, og læste til Skolen i de kostbare Stunder, der faldt af. Paa Skolen var han den første og havde kun et Aar igen. Men saa gik hans Moder for Alvor træt og døde en Nat.

Da begyndte Livet for Ambrosius.

II.

Nu var han som sagt oven paa, som Familien udtrykte sig, og kunde ved et anstrængt Arbejde selv sørge for sine Søsken-ende og for sin Fader, der led af en mild, men ulægelig Sindsygd.

Men hvad var det for et Arbejde; det var der ingen, der anstillede Betragtninger over — uden Ambrosius.

Som han sad og regnede nede i Revisionen, kunde hans Barndom med dens Skygger, de tunge Skoledage med den stærke Fremtid vinkende trække forbi Erindringen. Bedre, bedre var det den Gang, og han kunde se op med Blikket brændende ud i det tomme Rum.

»Mo'r, hvorfor gik du?«

Det kunde snige sig frem som en undvegen Klage midt i Kontortiden, mellem Regnestykker og Revisioner.

I Kontoret fandt man ham underlig, som vel kunde være, sin Fader lig til det uhyggelige: den slanke Skikkelse trods Ungdommen allerede gammelagtig foroverbøjet med samme sygelige Anstrængthed som hos Faderen, de samme ejendommelige Haandbevægelser, det samme tunge Blik og den samme Vane med de halvdæmpede Udbrud ud i Vind og Vejr. Man forudsatte, han kunde ende som Faderen, men man maatte tilstaa, han gjorde sit Arbejde overraskende godt. Og han var jo ganske ung endnu og arbejdede kolossalt, hvad der vistnok maatte til, da det lille Hjem med sine særegne Forhold kostede mange Penge, og de flittige Dage og Nætter bleve højst tarvelig betalte. Men Ambrosius, den agtværdige, høflige unge Mand, der brugte sin Tid saa samvittighedsfuldt, var en ganske anden end den Ambrosius, der i en nervøs, svigtende Kamp endnu holdt sig over Vandene. Den Ambrosius, der af Familien omtaltes som saa vel begavet, at det var en ren Fornøjelse, naar han en sjælden Gang var i Kulør, som mellem Vennerne omtaltes for de Vers, han kunde skrive, naar han vilde, var en ganske anden end den, der endnu med fortvivlet Styrke hang ved sin Moders frydefulde Forvisning om, at han skulde tage op, hvad Forældrene havde ladet ligge, at gennem denne Søn skulde de begge naa frem til at tale ud, til at takke for sig — en ganske anden end ham, der nærrede en ærefrygtsfuld Tro paa, at hvad der brændte ham i Sjælen var en Digtens

Glød, og hvad der gjorde ham Dagene saa tunge, Nætterne saa forfærdelige, var en bundet Digtets Kvaler.

Han havde forsøgt at fatte sig og se sig om efter en Udgang; men hvor havde der ikke været stængt? Hvad skulde han gøre? Gaa ud og raabe til Alverden, at man maatte skynde sig og komme med Hjælp, at der var noget, der brændte inde hos ham, eller at Livet havde glemt ham igen, stængt ham af med Smerter og Byrder helt siden han var Barn, at han ejede Kræfter, at han følte det saa usvigelig vist; bare Luft, Lys, men hurtig!

Mon ikke alle fornuftige Folk vilde trække paa Skuldrene og smile. Havde ikke allerede enkelte, der havde faaet Mistanke om, at han holdt sig for et Geni, villet slaa ham ihjel med den bekendte trøstefulde Sats: Geniet hjælper sig altid selv frem! Han kunde være ganske rolig; saadanne Kræfter blev aldrig sølet bort; Verdensøkonomien er i Grunden ikke saa gal — og han kunde betragte sin udmærkede Afskrivning, sine Revisioner og de nette Vers, han kunde skrive, naar han bare vilde, som et yderligere beroligende Bevis for, at dette var just den naturligste Maade at gøre Skel for sig paa, og at der var intet alvorligt paa Færde.

Det var for Resten længe siden, Ambrosius havde vist nogen sine Vers. Ingen kunde formaa ham til det siden hint Selskab hos en af Tanterne, da en ung Dame havde listet hans Lommebog fra ham og af den oplæst nogle Digte, som man virkelig fandt nette. Han kunde virkelig blive en »liden Familiepøet.«

Ambrosius blev formelig feteret den Aften. Ingen anede, hvor man plagede ham, ingen hvor man fornærmede, idet man roste — og slet ingen hvorledes han vaandede sig under Tanternes klappende Hænder og de akademiske Venners overlegent velvillige Indrømmelser: Hans Vers taalte ikke at skanderes, men han havde alligevel opnaaet at gøre Indtryk.

Tante Julie takkede ham, fandt det hele lidt gammeldags; for megen Weltschmerz blev kedelig i Længden. Man skrev ikke længer saaledes; han havde jo heller ikke kunnet følge med den literære Udvikling, men det gjorde slet ingenting; han kunde jo alligevel ikke tænke paa at lede sin lille Aare ud i Verdensstrømmen. Hun vilde virkelig altid sætte Pris paa hans Vers, men kunde han ikke prøve lidt i den humoristiske Genre?

Men med Ambrosius var der foregaaet den Forvandling, at siden Slægt og Venner havde faaet Øjnene op for, at hans

Vers vare nette, hadede han dem selv og saa', at det var kun blege Genfærd af hans Tanker, bare tomme Genlyd af Sangen i hans Bryst.

Ti det var ikke Drøm, ikke hul Indbildning, det som ingen vidste, ingen vilde tro andre end han selv, at det var sandt, han var Digter. Der steg i hans Tankeliv Syner; han saa' dem, hvorledes de dukkede frem af hans Væsens Dyb. Han grebes af en hellig Gysen, af en kold Sved. Og han skælvede; — ti han kunde ikke gribe, ikke give Form! Inderst inde i Aandens Værksted raadede en trøstesløs Mathed; en usigelig, grænseløs Træthed var der og fyldte hans Helligdom.

En tung Fortvivlelse greb ham.

Hvorledes skulde han kunne vente mere af sig selv, revet ud af Skolen, som han var i den Tid, da hans Øje aabnedes for Tankens Rigdomme. Og Ungdomstiden, da de Tusender af Spørgsmaal kommer stimlende og banker paa og river hen, den ejede han ikke; tungt Arbejde, tunge Sorger slugte den; der var stængt mellem ham og alt, hvad der vinkede og fristede.

Paa samme Tid skød han stærkt i Vejret, udviklede sig til Mand, følte alle Livets Længsler vokse og trænges i sin Sjæl, og der kom en afsindig Trang over ham til at leve, nyde med hele Ungdommens Umættelighed. Men der var stængt. Og han længedes mod Kvinderne med en varmblodig Naturs Heftighed. Men ogsaa dér var der stængt. Hvem kendte hans Lidelse eller anede hans Forsmægten efter Livsnydelse? Der kom ikke mange Ord over den tavse Mund, ingen Lyd af Raabet i hans Sjæl. Han gik for at være den mest satte, den allersagtmodigste af alle unge Mænd, en der for Resten aldrig havde været ung og som saa uhyre respektabelt gik op i sit Arbejde.

Saa var der jo enkelte, der havde den medlidende Formening, at han var opkørt.

Men Ambrosius var omsider kommen dertil, at det maatte blive anderledes; der maatte komme en Forandring, der maatte sankes Stene til at bygge, hvad der løftede sig i Sindet.

Saa maatte der stjøles af Natten, og Sovetiden blev kort.

Men de natlige Arbejdstimer og Sovetiden blev tit forstyrret. Faderen sov lidt. Efter Hustruens Død havde han aldrig fundet sig til rette, han var altid forundret over, at hun var borte, og det hændte ofte, han om Natten gik op og ledte efter hende. Det kunde berøre Sønnen mer end smertelig, naar

Faderen fandt ham saaledes, nervøst anstrængt, rugende over sine Bøger og i sin sædvanlige milde Stemme spurgte: »Hvor er Mo'r henne, Gutten min? Jeg kan ikke forstaa det!«

Da kunde det hænde Ambrosius heller ikke kunde forstaa det, og at han mere utrøstelig end Faderen kunde lade Blikket løbe om.

Og der gik mangan kostbar Nattetime spildt, naar han saaledes maatte gaa med Faderen ud og ind ad de samme Døre, de samme smaa, tavse Værelser; naar han slet ikke kunde forstaa«. Og naar han saa til sidst fik Faderen til Ro, men ikke selv kunde finde den, voksede den nervøse Ophidselse og den overanstrængte Træthed, og Natten malede Billeder paa den mørke Grund.

Det var ofte med en sørgmodig Lettelse Ambrosius hilsende Dagen og det opslidende Kontorarbejde velkommen, ti intet er saa tungt om Dagen som i en vaagen Nattetime, naar Fantasien tumler i Mørket med trætte Tanker.

III.

Der var gaaet flere Aar for Ambrosius.

Han var endnu henvist til det samme Afkriverarbejde, den samme ubetydelige Post i Revisionen, men man kunde jo ikke vente det anderledes, og Familien fandt, at en ung Mand som han havde Tiden for sig. Den fandt det heller ikke nødvendigt, at han arbejdede saa overdrevent; man maatte kunne hjælpe sig med mindre i det lille Hjem; der var kommet en Mistanke om, at Ambrosius var begyndt at bruge for mange Penge. De sidste Aar havde han været sygelig, men det var vistnok hans egen Skyld; det sad ham som en Feber i Blodet alt det Arbejde.

Men for Ambrosius hastede det. Han havde forsøgt sig i nogle mindre Arbejder, men der var ingen Forlægger færdig. Dog maatte det gaa; svigtede alt og alle, vidste han den, der skulde sætte ham til Arbejde; hans Mo'r havde gjort ham saa tryk. Han forlagde da selv sine Smaating, der kom ud i Kommission. Han vidste, hvad det gjaldt; der skulde ikke mere til for at ødelægge ham end den lille Bog, om den ikke blev solgt.

Men han frygtede ikke. Med sin Bog i Haanden gik han op til en gammel Lærer fra Skoledagene, som den Gang havde interesseret sig for ham og som i vide Kredse hævdede et Slags literært Supremati. Han vilde udbede sig hans Raad og Anmældelse, hvad der vistnok ikke vilde være vanskeligt, da han saa ofte, efter Ambrosius' Formening, endog havde ydet Dilettantismen sin Bistand.

Han kom og gik igen med tillidsfuld Forventning; der vilde nok alligevel blive en Dør aabnet.

Men da hans Mæcenat havde læst og atter modtog ham smilende, var det Ambrosius, som frøs der ham noget i Hjertet og et af hans Luftslotte styrtede sammen: Han læste ingen Forstaaelse i Mæcenatens Smil, han saa' ingen Dør paa Gløt, han hørte som i Drømme de overbærende Lovtaler, de velvillige Forsikringer om behagelig Overtaskelse o. s. v., men — hvad jo enhver maatte forudsé — der var alt for mange Mangler; heller ikke troede han, Indholdet vilde slaa an, hvad der jo var saa uhyre vigtigt. Til sidst vilde han venskabelig raade den unge Mand ikke at tænke videre derpaa end som en Fornøjelse; det forbød sig jo nærmest selv, naar han tænkte over sin Stilling, og at Døgnet ikke havde mere end fire og tyve Timer. Han var meget spøgefuld den gamle Velynder; han bemærkede smilende, at det var des værre ikke Tilfælde med Menneskene, end ikke med Genierne, hvortil han vel næppe turde regne sig, som med den kære Natur; der var jo Himmelstrøg i vort gamle Land, hvor Skoven grønnedes paa et eneste vaarligt Døgn!

Kendte hans unge Ven det middelalderlige, sicilianske Sagn om Poesiens Sten, la pietra della poesia? Den, der kysser den, bliver Poet. Men det var i de Dage. Stenen var sandsynligvis udslidt; man kendte des værre ikke længer nogen saadan letvindt Metode.

Den gamle Lærer og Velynder var meget venlig. Han saa' bekymret paa det unge, indfaldne, livløse Ansigt, raadede ham til at tænke paa sin Helbred og bød ham et hjærteligt Farvel.

Ikke mange Dage efter laa Ambrosius til Sængs, han kunde ikke mere.

Ambrosius var kristelig opdragen; han havde hele Barndommen igennem delt sin Moders Forvisning om, at han stod under Guds særdeles Beskyttelse, og han havde gennem sin Ungdom vidst at trøste sig med, at Vorherre vel snart maatte komme

og løse ham ud. Nu var det forbi. Troen, Haabet, den sværmeriske Tillid, Moderen havde tændt, var slukket. Himlen var død og kold, lukket for hans Nød. Hvor var hans Moders Gud? Var der en Gud, der vilde lade ham omkomme? Var der ingen, der kunde redde af hans Haand? Den gamle Familielæge blev hentet. Men da der gik flere Uger, uden at Patientens Tilstand bedredes, erklærede den gode Doktor for Familien, at han ikke forstod sig paa hans Sygdom. Hans Mediciner virkede ikke, og han kunde ikke begribe, hvad der var i Vejen. Der maatte være noget paa Færde med Forstanden, noget lignende som med Faderen; han havde altid været af den Formening, at Ambrosius havde faaet for megen Forstand, aldeles som hans Fader. Det var nemlig et af den gamle Doktors Postulater, at ikke blot Ungdom og Galskab følges ad, men at der mellem megen Forstand og virkelig Galskab helt fra den første Evas Dage var en dybere Sammenhæng, end man til dagligdags vidste om, og han paastod, at om nogen fra dette Synspunkt vilde studere de sindssyge, vilde han kunne støde paa Tankebrokker mere storlagne end nogen Ruin i parisk Marmor.

Hvorledes det nu end forholdt sig med Ambrosius, var det øjensynligt, at Doktorens Mediciner ingen Virkning viste.

Han laa Dagene igennem i en let Feberdøs med Øjnene stirrende frem for sig eller træt lukkede. Men altid saa' han et og det samme.

Det var hans eget Liv: Som en Dag, der sluktes i Taage, laa det, — eller var det allerede Aften, en lang, skumrende; — eller laa der noget og brændte i Øst under Skyen? — — — Store Gud, var det først Morgen? Kunde der endnu tændes en Dag?

Der var jo ingen, der vilde tro paa ham, ingen uden han selv — ingen der vilde tro, at han ejede noget — ingen uden han selv!

Blev der en Arbejdsdag for ham nogen Gang, saa blev det ikke — — — aa, saa blev det ikke, hvad det kunde have været!

Han gav sig som i en stor, legemlig Smerte.

Hvem vilde have Medlidenhed med ham — — hvem vidste vel alt, hvad han havde mistet — — hvem vidste, hvad der var gaaet til for ham!

Han gemte for sit Ansigt og jamrede sig.

Trangt, trangt havde Livet lukket sig om ham; higende, umættelig fordrende havde hans Hjærte banket; ødselt havde det tæret paa sig selv, medens Fantasiens gav Vederlag, — gyldne Stene var det for Brød. Hvad kunde han for, at han var saa varm, at han havde været saa stærk, at han maatte leve — at did han længedes, dér lukkede sig for ham alle Døre? Saa stod han der med sit bankende, brændende Hjærte og med de Tusender dirrende Nerver — — — — —.

Saa havde han levet uden for de lukkede Døre, men hvad for et Liv? Mere forsmægtende end nogen Gang før laa han i sammensunken Fortvivlelse. Var alt opbrugt? Aldrig havde Hjærtet banket stærkere, og gennem det store, ømfindtlige Legeme sitrede hver Nervestræng. Var alt opbrugt? Intet tilbage til den store Arbejdsdag, hans Moder havde bedt Gud om for ham.

Han græd.

Klokken slog tolv Midnat. Det raslede uden for Døren, nogen famlede efter Haandtaget; Faderen kom ind. Det var den sædvanlige Tid, han plejede at gaa op paa.

Ambrosius prøvede at rejse sig op, men sank tilbage igen.

»Gaa og læg dig Fa'r! — — gaa og læg dig — — det er saa sent!«

Det kom saa anstrængt, at Faderen blev opmærksom. Han satte sig ved den syges Sæng.

»Jeg lægger mig nok ikke; nu vil jeg sidde hos dig, og du skal sove!«

Han saa' mildt paa ham med et Udtryk af Forstaaelse.

»Fa'r syng!« bad Ambrosius sagte; »som du gjorde, da jeg var liden og ikke vilde sove — nu vil jeg — men syng længe, for jeg vil ikke vaagne mer!«

Og Faderen sang med de blide, halvslukte Øjne vendt mod ham:

Af Dybsens Nod raaber jeg til Dig.
Herre Gud, du vilde mig høre.

Ambrosius blev opmærksom og saa' paa Faderen. Der gled et Aandens Lys over det ædle Ansigt, alt som han sang — det var Smerten, der vaagnede op.

Ambrosius vendte sig bort; han taalte ikke at sé det.

Medens Faderen sang videre paa sin Salme, kom han til at tænke paa den Gang Gutterne paa Skolen efter en Time i

Kirkehistorie havde fundet paa at kalde ham den ambrosianske Lovsang og paa det stille Sværmeri, der lyste af Moderen, da han beklagede sig derover; paa alt hvad denne Moder havde ventet af ham — og han brast i en voldsom nervøs Latter. Faderen sang videre af sin Salme, men han mærkede det ikke; og ham vuggede den første Strofe: af Dybsens Nød raaber jeg til dig!

Det var hans Lovsang, hans Resultat, hans og Faderens. Hans Bevidsthed rummede intet mere; alt var øde som efter en Brand, kun dette ene knugende Indtryk som en eneste Ruin over Asken.

Og han lo igen.

Det faldt ham ind, om han nu begyndte at blive gal ligesom Faderen. Saaledes skulde det altsaa ende! En Rædsel greb ham, men han maatte le. Gal ligesom Faderen. Hvorfor gik ogsaa hans Mo'r? Hun maatte jo vide, han var ikke færdig til at bære det endnu.

Og han lo, ude af Stand til at standse den matte, magtesløse Latter, som han selv fandt uhyggelig mellem Salmetonerne. Han havde en Følelse af, at Herredømmet over de forskellige Livsytringer gled fra ham.

Til sidst standsede Latteren og han forsøgte at tænke. Han saa' et øde, uendeligt Rum, et stort Legeme komme glidende; det var en Klode. Mægtig fyldte den Rummet; han følte, hvor den voksede, hvor den rundede sig til, han svimlede ved dens Bevægelse, ti det var jo hans eget Legeme, der voksede og voksede til en uhyre Masse. Den lagde sig kvælende over ham, knugede ham. Der var ikke længer Luft og Lys, der var bare en eneste forfærdende tung Angst.

Men Faderen sang mildt og stilfærdigt.

„Og skulde det end vare fra Morgenstund
og indtil Aftens Ende,
da skulde mit Hjærte dog ingenlund
fortvivle eller fra dig vende!

Ambrosius havde rejst sig op. Der laa en stum Rædsel over ham; han værgede for sig med Armene og vilde ud af Sængen.

Faderen ilede hen og forsøgte at holde ham i Klæderne.

Saa brødes de to. Det var Angsten, det var Døden, der var kommen, og han kæmpede. Han vilde raabe, men der var ikke Luft, ikke Rum til et Raab. Det kom tungt og kvalte ham.

Begges Kræfter var udtømte, da der var bleven roligt i den lille Stue. Paa Bordet stod Natlampen og lyste fredelig under en Papirskærm, og der laa et fornøjet Udtryk over den gamles Ansigt. Han havde faaet pakket Sængklæderne ned om Sønnen, havde i sin ene Haand begge hans og aftørrede med den anden Sveden, der brast frem paa hans Ansigt. I det samme faldt hans Øje paa et Papir, sammenkrøllet om en Blyant. Han greb det; det var hans Søns Haandskrift, og det var Vers. Han foldede det ud, glattede det med oprømt Mine, kræmte og med en Stemme, han lod stige til gamle Dages velklingende oratoriske Højde, da han henrev ogsaa ved det bløde Tonefald, deklamerede han:

Stille, stille,
angstfulde Hjerte,
ej dig forvilde;
Intet det gør, om dit
Liv gaar til Spilde!

Tanker hel tunge,
tyng ikke længer!
Længsler som stunge,
stille! Ti ældet er
Haabet det unge!

Storm er til Huse,
Livshavets Vande
rejse sig, bruse, —
løfter én Baad, mens en
anden de knuse!

Hvad der gaar under, —
ingen det mærker!
ingen har Stunder,
ingen véd Bod for den
blødenes Vunder!

Stille, stille,
bankende Hjerte!
Bort med den Grille
at det var Synd, om dit
Liv gik til Spilde!

Ambrosius laa stille og lyttede. »Mo'r!« klagede han dæmpet. Saa kom Graaden lettende og Tankerne tilbage, listende med Daggrøyet, én for én.

Den gamle vendte Papiret om. »Ah, der har vi Titelen: »Trøstetanker«, Ah! Trøstetanker!« Han rullede atter Papiret paa Blyanten og saa' lidt tvivlraadig ud; derpaa nikkede han blidt: »Det er ganske rigtig! Ganske rigtig, ja!«

Ambrosius for atter op.

»Nej Fa'r, nej! Det er ikke rigtig!«

Den gamle smilede lidt beroligende og lagde ham til rette igen. »Nej, det var nok ikke rigtig, Gutten min! saadan maa det ikke være!«

Ambrosius rejste sig atter op og udbrød: »Fa'r! Jeg giver mig ikke! Jeg vil leve — — og skal jeg gaa til Grunde, — da skal det være med løftet Hoved!«

Den gamles Øjne lynte. Han rejste sig ogsaa, rettede sig i sin fulde Højde, og der kom noget af svundne Dages glædestraalende Kampfærdighed over ham.

»Ret saa, min Søn!« raabte han livfuldt. »Du siger som Araberen paa sin Ganger: Dø om saa skal være! men over — over!«

Ambrosius stirrede paa ham med et langt, smerteligt Blik. Han følte en kold Gysen, Kræfterne forlod ham igen. Han faldt tungt tilbage.

»Fa'r syng! — — men saadan som du sang for mig, da jeg var liden og ikke vilde sove! — — Husker du de Sange? Men syng længe!«

Den gamle var ogsaa faldt sammen igen, pludselig, tungt. Han satte sig stiltfærdig ned.

Og han huskede dem alle, og de kom Barnesangene med de uskyldige Tekster, hvor man intet sér og dog finder mere end man magter. Det kom med alt sammen: hin mærkværdige sangvinske Tone, hint sikre Haab, hin lykkelige Hvilen, som ingen forstaar, der er bleven meget klog — i nænsomt glidende, blidt vuggende Melodier, komponerede af Moderhjærtet.

Blødt og varsomt blev der sunget. Ambrosius lyttede; det lød trøstefuldt, lindrende. Det var som hans Moder kom og vuggede ham, som var han et lidet Barn endnu, og det var ikke sandt, at noget var forspildt.

Ambrosius blev roligere.

Naar alt kom til alt — var ikke Livet værd at leve? Var der ikke Hvile selv i Kampen? Var der ikke Sejer, selv naar man faldt? Og var man end blindet, var man bundet, det var dog Lykken at famle sig frem over de evige Veje! Han saa' hen paa sin Fader og spurgte: »Fa'r, er det ikke saa, der staar etsteds i de gamle Bøger: Vi Mennesker er som paa Vagt; vi maa ikke afløse os selv eller undvige«. Men Faderen hørte ham ikke. Han sad og sang de gamle, bløde Sange og vuggede Hovedet dertil. Det var atter lysnet over Sindet; Erindringen vævede atter sin endeløse Væv.

Snart sov Ambrosius sødt, og der kom et fredeligt Udtryk over hans Ansigt.

Den gamle sad længe og saa' paa sin Søn med hans Hænder i sine.

Da han vaagnede, havde han sovet meget længe. Dagen var kommen, var gaaet. Det var allerede Aften; men Faderen sad der.

»Fa'r,« hviskede han, »Tak fordi du sang. Nu er jeg frisk! Jeg vil leve — vil prøve igen!«

ALVILDE PRYDZ.

Biskop Dupanloup.

A. de Falloux: L'évêque d'Orléans (Paris 1879).

F. Lagrange: Vie de Msgr. Dupanloup. I— II. (Paris 1883).

I.

Den romersk-katolske Kirkeafdeling har i den nyeste Tid i hvert af Evropas Hovedlande været repræsenteret af en Bispeskikkelse, hvis Levnedsløb ikke blot har været et stort Stykke Kirkehistorie, men vedkommende Landskirkes Historie i kort Begreb. Englands katolske Primas i dette Øjeblik, Kardinal Manning, er en Levendegørelse af det Brud med en protestantisk Fortid og alle dets Konsekvenser, hvorom hele den moderne engelske Katolicismes Udvikling samler sig. Biskop Ketteler af Mainz var en Hovedmand i det katolske Tysklands Historie lige fra Frankfurter-Parlamentet indtil Kulturkampen; og i Biskop Dupanlouns Liv mærkedes stærkere eller svagere Dønninger af alle den franske Kirkes Sejre og Nederlag i de to sidste Menneskealdre. Disse tre Bisper have haft den Opgave at forsvare Pavedømmet og dets Sag under revolutionære Bevægelser, og de have ført Forsvaret med et Mod og en Udholdenhed, som maa aftvinge selv Modstandere Agtelse. Baade Ketteler og Dupanloup have taget Del i de parlamentariske Kampe og brudt mange Lanser for Rom og dets Sag i de lovgivende Forsamlinger; og hver Gang et stort religiøst, socialt eller politisk Spørgsmaal satte deres Folk i Bevægelse, mødte disse tre Bisper med et Flyveskrift, der vel i Reglen har skullet slukke Samfundsbranden, men dog ogsaa enkelte Gange gyde Olie i Ilden. Naar de katolske Interesser ere truede, plejer Kardinal Manning at paakalde sine Landsmænds Frihedskærlighed og logiske Sans. Biskop Ketteler rettede der-

imod sin Appel til Tyskernes Retfærdighedsfølelse og deres etiske Bevisthed, og Dupanloup søgte at bringe Ærens og Patriotismens Strænge til at klinge. Skønt Biskoppen af Orleans i Tidens Løb modtog et helt Bind af de venlige Skrivelser, med hvilke de senere Paver have været saa rundhaandede, var der dog en Draabe gallikansk Blod i hans Aarer, og det kunde Rom ikke glemme. Det var kun en Draabe, men den var tilstrækkelig til paa flere Punkter at bringe ham i Konflikt med den pavelige Absolutisme og dens franske Udliggere, og det ultramontane Pressekobbel med Louis Veuillot's »L'Univers« i Spidsen har af og til kastet sig over ham med en Voldsomhed og en Raahed, som søger sin Lige.

»L'Univers« har saaledes gentagne Gange paa en kynisk Maade søgt at bringe i sine Læseres Erindring, at der hvilede en Skygge over Dupanlouns Fødsel. Hans Fader var nemlig en Adelsmand, hans Moder en Tjænestepige; og Faderen var, som hans Biograf siger, »ikke i Stand til at opfylde sine Pligter over for Sønnen«. Den vordende Biskop af Orleans blev født den 3dje Januar 1802 i den lille By St. Félix i Savoyen, og efter Stedets Helgen fik han i Daaben Navnet Félix. Savoyen, Frans af Sales' og J. de Maistres Hjemstavn, var den Gang og er endnu en ivrig katolsk Provins; kirkelige Fester, fejrede med landlig Pragt og under den livligste Deltagelse fra alle Sider, hørte derfor til Félix Dupanlouns ældste Minder. Hans Moder havde en Broder, der var Præst i Nabolaget, og han tog sig af den lille faderløse Dreng. I katolske Lande har Præstestillingen med den Glans, som Romerkirkens Lære om det umistelige Særpræg kaster over den, noget i høj Grad tillokkende for fattige Ynglinge; Ordinationens Sakramente udhæver alle Samfundskløfter og fylder straks den ringeste Præst højt op over Lægfolket. Hvor jævne Kaar mødes med gode Ævner og religiøs Sans, ligger Præstevejen derfor som den naturligeste Livsvej for et Barn. Dupanloup var saaledes allerede paa sin Konfirmationsdag klar over, at han helst vilde være Præst. I sin tidligste Ungdom skrev han: »Jeg kan ikke komme i Nærheden af en Diakon uden at blive dybt bevæget ved Tanken om, at han en Gang vil blive en Præst.« Og denne Følelse af Præstedømmets Højhed forlod ham aldrig. I hans senere Aar hørte hans Venner ham ofte sige: »for at være Præst maa man enten være født som noget stort eller være bleven noget stort.«

Hans Moder havde en Søster i Paris, og paa hendes Raad rejste den ugifte Kvinde med sin Søn til Hovedstaden, hvor ingen kendte hende og hendes Historie, og hvor det var lettere at skaffe det fremmelige Barn en god Undervisning. Dupanloup kom netop til Byen, da denne var i festligt Skrud i Anledning af Kejser Napoleons Giftermaal med Marie Louise, og den lille savoyardiske Dreng saa' med store Øjne paa al den Pragt, der da blev udfoldet. Efter faa Aars Forløb fik han imidlertid det første Indtryk af Lykkens Omskiftelighed, da den slagne Kejser, forladt af alle, blev en Fange paa den fjærne Ø, medens det samme Paris, der havde forgudet ham, var i Jubel over den landflygtige Bourbons Tilbagekomst. Den første Skole, han blev sat i, maatte han snart forlade, fordi hans Moder ikke i Længden kunde skaffe de fornødne Penge til Veje, og en Tidlang modtog han ingen Undervisning. Da han var tretten Aar gammel, besluttede hans Moder at lade ham forberede til den første Altergang, og hun henvendte sig til Præsterne ved Saint-Séverin; ti i det Sogn boede hun. Men disse fandt Drengen for ung og bad hende vente fem Aar. Det vilde hun ikke, og derfor gik hun til Præsterne ved Saint-Sulpice, og de tog imod hendes Søn. Dupanloup regnede senere denne Afvisning fra Saint-Séverins Præster med til sit Livs lykkeligste Styrelser. Disse Præster vare nemlig Jansenister, og ved at blive afvist af dem undgik han altsaa Jansenismens Snarer, paa samme Tid som Forholdet til Præsterne ved Saint-Sulpice jævned Fremtidsvejen for ham.

I Aaret 1814 havde en ung Præst ved Navn Teysseire som en Slags Aflægger af Saint-Sulpice aabnet en lille Skole, der skulde give vordende Præster den første Undervisning. De, der under Konfirmations-Forberedelsen havde vist Anlæg til at blive Kirkens Tjænere, fik meget let Adgang til denne Skole, der gik under Navnet »la petite communauté«; derfra gik de saa som oftest over til Seminariet Saint-Nicolas og siden til Saint-Sulpice. Revolutionen og Napoleons Krige havde mindsket de franske Præsters Tal saa stærkt, at der maatte gøres alvorlige Anstrængelser for at fylde de tomme Pladser. De Præster, der underviste Félix Dupanloup i Katekismen, mærkede snart Ævner, i hvilke de saa' Anlæg for præstelig Virksomhed, og de skaffede ham Plads, først i Abbé Teysseires Skole, siden i Saint-Nicolas og i Saint-Sulpice. Medens Dupanloup endnu var i Saint-Nicolas, besøgte han en Landsbypræst i Courcelles, som tog ham med til et af de religiøse

Møder, de saakaldte Missioner, som Jesuiterne den Gang afholdt paa forskellige Steder for at vække den religiøse Følelse. Paa Hjemvejen besøgte Præsten i Courcelles Slottet La Roche-Guyon, den unge Hertug af Rohans Herresæde, og ved den Lejlighed knyttede Dupanloup et betydningsfuldt Venskabsbaand med Hertugen selv. Denne, der som Arving til et stort Navn havde haft en høj Stjerne ved Hoffet og i Hæren, havde den Gang pludselig trukket sig tilbage fra Verden. En Aften, som hans unge Hustru stod klædt i Kniplinger og Blomster, færdig til at gaa paa Bal hos den østrigske Gesandt, kom hun for nær til Kaminen. Ilden greb fat i hendes Klæder, og da Dansen begyndte i det østrigske Gesandtskabshotel, udaandede Hertuginde af Rohan under forfærdelige Smerter. Fra det Øjeblik af holdt Hertugen sig hjemme paa sit Slot, og hans væsentligste Omgang i flere Aar var begavede Elever fra Saint-Sulpice, som tilbragte deres Ferier paa hans skønne Borg ved Seinen. Han havde selv kastet sig over teologiske Studier, og i Løbet af forholdsvis faa Aar blev den tidligere Oberst i de røde Musketerer Præst, Ærkebiskop af Besançon og Kardinal. Paa hans Gods fandtes et Kapel, hugget ind i en Klippe. Det skulde efter Sagnet have været et af Mødestederne for de ældste kristne i Gallien, og dér holdt den unge Hertug til forskellige Tider prægtige Messer. Montalembert, der jævnlig var Gæst paa La Roche Guyon, skrev en Gang efter en saadan Gudstjeneste til en Ven: »Tænk dig et Kapel, udhugget i en Klippe, i hvilket Troens første Apostle i Frankrig for femten Hundreder siden højtideligholdt de hellige Mysterier; tænk dig det oplyst med tre Hundrede Lys, prægtig smykket; tænk dig et udmærket italiensk Orgel, en stor Mængde Præster og Medhjælpere, *Miserere* og *Parce Domine* smukt udførte, en Stimmelse af andægtige troende, Grottens mystiske Udseende, paa ét Sted blændende Lys, paa alle andre fuldstændigt Mørke! Det er noget, som kunde røre selv en vantro.«

Hos den ultraroyalistiske Hertug paa La Roche-Guyon saa Seminaristerne fra Saint-Sulpice meget forskellige Mennesker. De fleste af Gæsterne vare dog Tilhængere af det gamle Regimente. Dér kom Frayssinous, Stormesteren for det franske Universitet, der havde begyndt sin Løbebane som Forfatter af en berømt Apologi for Religionen, og som til sidst blev Lærer for den landflygtige Karl X's unge Søn. Den berømte Jesuit, Pater Ravignan, var en stadig Gæst dér, og han blev siden en af Dupanloups

nærmeste Venner. I Aaret 1827 mødte Dupanloup ogsaa Montalembert for første Gang ved en Kirkefest paa La Roche-Guyon. »Vi følte,« skrev Dupanloup om den senere Fører for de liberale Katoliker i Frankrig, »at han var en født Atlet, og at der med ham var kommen en Forsvarer for Frihed og Ret.« Montalembert sagde paa sin Side, at en halv Times Samtale med Rohan og Dupanloup havde været tilstrækkelig til at vise ham, at de vare grunduenige. »Men hvad kan det skade? Jeg har kunnet bevare min Religion mellem 120 vantro; jeg haaber, at Gud vil give mig Naade til ikke at lade mig fravriste mit Uafhængigheds-Princip mellem et halvt Dussin Absolutister.« »Dog,« føjede han til, »der maa være Lighed i Meningerne, for at Hjærterne kunne forenes.« Derfor følte han sig aldrig helt hjemme i den Kreds, der samledes paa La Roche-Guyon. Ogsaa Lamartine kom til Hertugen af Rohans Hof, og han har forherliget sit Ophold dér i et Digt om »den stille Uge i La Roche-Guyon«.

„Ici viennent mourir tous les vains bruits du monde,
Nautoniers sans étoile, abordez, c'est le port!

hedder det i Digtet; men at Verdens Forfængelighed ikke var helt udelukket fra denne stille Havn for Royalismen og Romantiken, fremgaar af en lille Scene, som netop er knyttet til Lamartines Ophold paa Slottet. En Aften gjorde den unge fejrede Digter Selskabet den Glæde at oplæse en utrykt Tragedie. Alle vare enige om, at Tragedien var stor Poesi, men lige saa enige om, at dens Handling var for spinkel for et Teater. Da Lamartine hørte denne Kritik, rejste han sig straks op, sønderrev sit Manuskript og kastede det i Kaminen. Hans Stolthed og hans Ærbødighed for Vennerne bød ham straks at tilintetgøre et Digterværk, der ikke havde deres fulde Bifald. Dupanloup lagde imidlertid Mærke til, at Manuskriptet ikke var brændt, og da alle de andre havde forladt Salonen, samlede han Stumperne af det sammen og ordnede dem saa godt i Løbet af Natten, at Tragedien var frelst. Han gemte i mange Aar omhyggeligt det Manuskript, han havde frelst, for en Gang at kunne overraske Verden med en ukendt Tragedie af Lamartine, og først i sine senere Aar talte han af og til om den Skat, han ejede. Da han var død, blev Manuskriptet sendt til Lamartines Adoptivdatter, men hun blev meget skuffet, da hun saa', at Manuskriptet indeholdt — Tragedien Saul, som allerede stod at læse i Lamartines samlede

Værker. Digteren havde hjemme haft en Afskrift af det Manuskript, han kastede i Ilden paa La Roche-Guyon.

Medens Dupanloup var i Saint-Sulpice, høstede han sine første pædagogiske Lavrbær som Kateket, og efter at han, sidst i Aaret 1825, havde modtaget Ordination, blev han Præst ved Madeleine-Kirken. Som saadan meddelte han stadig Katekumenerne Undervisning i Kapellet Saint-Hyacinthe, og i Tidens Løb voksede Tallet paa hans Elever saa stærkt, at ikke sjælden 1400 Børn vare indskrevne i de forskellige Klasser. Undervisningen i den kristelige Børnelærdom, der skulde danne Indledningen til den første Altergang, blev i hans Haand, som han selv sagde, »et Drama, et Digt«; ved at paavirke Børnene paa forskellig Maade vilde han sætte dem i en Stemning, i hvilken de kunde være modtagelige for hele den ydre Pragt, som Romerkirken udfolder i Gudstjenesten. Han forberedte sig paa det omhyggeligste til hver enkelt Undervisningstime, for at hans Arbejde kunde være afrundet og formfuldendt, og han førte et strængt asketisk Liv. En Dag hver Uge mødte han Klokkeren fem om Morgenen i Saint-Sulpice for at knæle ned for sin Skriftefader, og hvert Aar trak han sig en Tid tilbage i Ensomheden for med Pennen i Haand at holde Regnskab over sin Sjæls Tilstand. Forgæves gjorde flere Bisper ham fristende Tilbud; han vilde ikke opgive Undervisningen i Saint-Hyacinthe. Derimod fik han Lejlighed til at tage Del i et Arbejde, som den romerske Absolutisme snart gjorde overflødig. Da en af hans Velyndere, Msgr. Borderies, var bleven Biskop i Versailles, fik han en Opfordring til at være denne behjælpelig med Udarbejdelsen af en ny Katekisme og Liturgi for Stiftet Versailles, der nys var dannet ved Sammenlægning af Brudstykker fra flere andre Stifter. Dupanloup, der var en fortrinlig Latiner, ydede sin Medvirkning til Affattelsen baade af Katekismen, Missalet og Breviarieret for det nye Stift; men snart maatte alle hjemmefødte Liturgier vige for den romerske, og Dupanloup saa' da ogsaa Liturgien for Versailles blive henlagt som et Offer for Roms Krav paa Ensformighed.

Det varede ikke længe, inden Dupanlouns royalistiske Venner anbefalede ham til Hoffet. Han blev først Almisseeuddeleer hos Ludvig XVI's Datter, siden Lærer i Religion for Hertuginde af Berrys Søn, Hertuginde af Bordeaux, og tillige for de orleanske Prinsesser. Da Juli-Revolutionen forjog Bourbonnerne, tænkte Dupanloup paa at dele Landflygtigheden med dem, men da der allerede var valgt en Lærer for Hertuginde af Bordeaux, blev han i

Paris. Til Trods for den Hengivenhed, han havde vist den for-drevne Fyrste, blev han imidlertid fremdeles ved at være Lærer for de orleanske Prinser, og midt under de Uroligheder i Hoved-staden, der indledede Louis Philippes Regering, forberedte han Prinsen af Joinville til den første Altergang.

Dupanloup var en af de faa yngre franske Præster, der slet ikke havde modtaget Paavirkning af Lamennais og af den Bevægelse, han havde vakt. Lacordaire havde været en af hans Kammerater i Saint-Sulpice, og Montalembert havde, som oven for omtalt, tidlig gjort et vist Indtryk paa ham. Men Hertugen af Orleans' Ven var alt for nøje knyttet til de Kredse, i hvilke man levede paa Traditionerne fra Tiden før 1789, til at han kunde dele den Frihedsbegejstring, der den Gang greb en stor Del af den katolske Ungdom. I 1831, da Lamennais' Sag var for i Rom, kom Dupanloup netop for første Gang til Pavens By. Dér sluttede han sig straks til Lamennais' Modstandere, navnlig til Jesuiten Rozaven, der havde skrevet en Gendrivelse af Lamennais' hele Teori om Sikkerhed i Religionen. Det var ham en stor Beroligelse at mærke, at Paven var »fast« med Hensyn til den franske Skribent, der en Gang i Rom var bleven hilset som »den sidste Kirkefader«. Han lagde megen Vægt paa denne Fasthed fra Roms Side, ti han havde den Overbevisning, at »det unge Præsteskab i en forfærdelig Grad var tilgængeligt for Skisma, Hovmod og tøjlesløs Frihed«; hvis Lamennais kunde faa Medhold i Rom, vilde efter hans Mening alle unge franske Præster stille sig paa hans Side. Derfor jublede han, da Gregor XVI i 1832 slyngede sin Encyklika imod den fejrede kirkelige Skribent. Han var henrykt over, at Paven havde talt med en saadan Kraft; ti nu kunde Smaafolk faa Mod til at udtale sig i samme Retning.

I Rom havde Dupanloup haft Foretræde hos Gregor XVI, og denne havde hilset ham som »Ungdommens Apostel«. Men Katekisme-Undervisningen i Saint-Hyacinthe blev ikke alle Vegne saa sympatetisk bedømt som i Rom. Flere af Parises Præster vare skinsyge paa den unge Præst ved Madeleine-Kirken, der havde forstaaet at samle store Skarer om den Undervisning, som andensteds gik ubemærket og upaaskønnet hen, og enkelte af dem havde med Grund ytret Betænkeligheder over for den »dramatiske« Metode, som Dupanloup fulgte. Da Sognepræsten ved Madeleine-Kirken i 1833 blev Biskop, foreslog imidlertid Ærkebispem af Paris, Msgr. de Quélen, Dupanloup til den ledige Plads; men

Regeringen havde andre Planer. Uden for de kirkelige Kredse var Kritiken af Dupanlouns Religionsundervisning ikke mindre skarp end i disse; derfor blev Embedet ikke givet til ham, men til en anden Præst, der var bekendt som en ivrig Modstander af den unge Modepræsts kateketiske Virksomhed. Fra det Øjeblik var Freden ved Kirken forbi, og efter nogen Tids Forløb fjærnedes den nye Sognepræst næsten paa alle Punkter Dupanloup fra Deltagelse i Katekisme-Undervisningen. Ærkebispnen blandede sig i Sagen og stillede sig paa Dupanlouns Side; men Sognepræsten ved Madeleine, der var støttet af Regeringen og for største Delen ogsaa af de andre Sognepræster i Paris, holdt Stand. Kirkestriden ved Madeleine vakte den største Opsigt; ti man var ikke vant til at se en Præst sætte sig op imod sin Biskop. Til sidst maatte Ærkebispnen dog give tabt. For at skjule sit Nederlag udnævnte han da Dupanloup og hans Medarbejdere ved Katekisme-Undervisningen til Præster ved Saint-Roch og gav nogle Præster fra Saint-Roch deres Pladser ved Madeleine; men skønt Æren saaledes var reddet, var denne Forflyttelse en stor Skuffelse for Dupanloup. Han erfarede for første Gang, hvor liden Myndighed en katolsk Biskop i Frankrig havde over for en Præst, der støttedes af Regeringen; det var forbeholdt ham senere at erfare, hvor liden Myndighed en Biskop havde over for en Lægmand, der støttedes af Paven.

Den utrivillige Fritid, som Forflyttelsen til Saint-Roch skaffede Dupanloup, brugte han til at skrive en Bog, der har faaet en ikke ringe Udbredelse i den katolske Verden. Dens Titel er: Kristendommen, fremstillet for Verdensmennesker; Uddrag af Fénelons Værker. Medens han var ved Madeleine-Kirken, havde han faaet Msgr. de Quelen til at tillade Afholdelsen af de Prædikener i Advents- eller Fastetiden, der siden ved Mænd som Lacordaire, Ravignan, Hyacinthe, Loyson og Félix havde vundet saa stor Betydning. Formaålet for disse aarlige »conférences« var at forsvare Kristendommen over for de forskellige Angreb, som rettedes imod den; de bleve holdte første Gang i 1834 af syv forskellige Præster, blandt andre af Dupanloup. Udgivelsen af den oven for nævnte Bog sigtede mod det samme Maal, som disse »conférences«. Fénelon havde i sin Tid bedet Bossuet om at skrive en Apologi for Folk af den store Verden, og Bispen af Meaux havde lovet at opfylde det Ønske; men det var ikke blevet til noget. Ved at gennemblæse de fyrretyve Bind, som Fénelon

selv havde efterladt sig, fandt Dupanloup imidlertid, at der i dem var mange Brudstykker til en saadan Apologi, som kun behøvede at sammenstilles. Det var det Arbejde, han tog sig paa. Skemaet for hans Fremgangsmaade var givet paa Forhaand ved et Brev fra Fénelon selv, i hvilket denne udtalte, at man først skulde bevise Guds Tilværelse og Religionens Betydning over for Ateisterne; derpaa Kristi Guddom og Kristendommen over for Deisterne, og endelig Katolicismen over for Protestanterne. Guds Tilværelse, Kristi Guddom og den katolske Kirkes Ufejlbarhed ere derfor de tre Hovedpunkter i denne Apologi.

Dette Arbejde mindede Msgr. Quélen om, hvilke Gaver Præsten i Saint-Roch havde til at virke paa de højere Klasser, og i 1837 aabnede han en ny Arbejdsmark for Dupanloup ved at betro ham Ledelsen af Seminariet Saint-Nicolas. Før havde dette Seminarium væsentlig kun været en tarvelig Planteskole, fra hvilken det lavere Præsteskab i Paris blev rekruteret; men under Dupanlouns Ledelse blev det et Mødested for Sønnerne af de første Familier i Frankrig. Han gik ud fra, at de vordende Præster i alle Henseender vilde have godt af at opdrages sammen med Ynglinge fra de højeste Kredse i Samfundet; og han mente, at ogsaa disse kun kunde have Fordel ved at øve deres Kræfter i Kappelstrid med jævnaldrende, der havde Talent, men som hverken bar store Navne eller vare Arvinger til høje Samfundsstillinger. De formuende Folk betalte deres Sønners Undervisning i dyre Domme; men for fattige Børn betaltes der intet. Havde de blot gode Anlæg, stod Skolen lige saa aaben for dem som for de rige Børn. De højbyrdigste Familier af den gamle Skole holdt det for en stor Lykke at faa et Barn inden for den Kreds, der var Genstand for Dupanlouns daglige Paavirkning, og den eneste Straf, hans Skole kendte til, var en Udvisning i den venligste Form. Om Livet i Saint-Nicolas i de otte Aar, Dupanloup gav dette Seminarium sit Præg, foreligger der Udtalelser fra de mest forskellige Sider. Men en Mand som Ernest Renan, der selv i flere Aar var Dupanlouns Elev, yder hans Virksomhed en lige saa stor Ros som den ivrigste Katolik. Renan bebrejder ham dog, at han var alt for lidet grundig og videnskabelig, og at han stillede for store Fordringer til sine Disciple. Han var som en General, der ikke tog Hensyn til Sygdomme og Dødsfald blandt sine Rekruter. Som alle gode Opdragere virkede han mest ved sin Personlighed, men hans Indflydelse var saa overgribende, at de

andre Lærere aldeles forsvandt ved Siden af ham. »Han var.« siger Renan, »Kilden til alt i Skolen. Den havde mange Mangler; han udfyldte dem alle. Som Skribent og Taler var han kun af anden Rang; men som Opdrager var han uden Ligemand.«

Det var hans Formaal at danne en Slægt, der holdt fast ved Frankrigs gamle religiøse og politiske Traditioner. Han elskede selv den klassiske Literatur, og for den kom han siden, som Biskop, til at bryde en Lanse; det var nemlig en Gang ét af Louis Veuillots Klagepunkter, at han i et Hyrdebrev havde formanet Lærerne i de lærde Skoler i sit Stift til at lægge Vind paa Studiet af den gamle klassiske Literatur. Men Dupanloup elskede ogsaa Frankrigs egne Klassikere, og den nyere romantiske Poesi blev læst og drøftet tidlig og silde i hans Skole. Saint-Nicolas var alt andet end en klosterlig Institution, hvor Tiden skulde gaa med Bønner og Andagtsøvelser. Hele Paris, siger Renan, strømmede ind ad Døre og Vinduer, men ikke den parisiske Fordærvelse. Abbé Dupanloup stræbte dog først og sidst efter at opdrage Kirken en Flok af lydige Sønner og at skaffe den Tjænere, der kunde være det samme for Nutiden, som Medlemmerne af det gamle franske Præsteskab havde været i de svundne Dage. For det gamle Regimentes store Præsteskikkelser nærede han den største Ærbødighed. Han havde vel ingen Sympati for deres Gallikanisme, men dyb Respekt for den Patriotisme, der havde bragt dem til at hævde den gallikanske Kirkes Rettigheder, og han kunde ikke finde sig i, at den moderne franske Ultramontanisme kastede Vrag paa Fortidens store Bisper. Han var selv en ægte Franskmand med alle sit Folks stærke og svage Sider, og han satte store Kræfter ind paa at opdrage sine Elever til at være gode Franskmænd. Men det Frankrig, som han elskede, var skilt fra Nutiden ved en Revolution, som han afskyede, og hvis Virkninger han bekæmpede, hvor han sporede dem. Det var nu hans Haab, at Arvingerne til de store Navne, som samløstes i Seminariet i Saint-Nicolas, skulde blive en Korshær, der kunde tilbageerobre de gamle Institutioner og genoprette hele den gamle Tingenes Orden. Men han vidste, at en saadan Erobringskrig nu til Dags maa føres i Pressen og i lovgivende Forsamlinger; derfor gjorde han alt for at lære sine Disciple at føre en smidig Pen og at tale med flydende Tunge. Naar saa meget af den ny Tids Frembringelser fik Lov til at sive ind igennem dette Seminariums Mure, var det fordi Superiøren i Saint-Nicolas havde

en klar Bevidsthed om, at der nu maa skrives og tales paa en anden Maade end i Bossuets og Fénelons Dage. Han vidste, hvilken Magt Talentet og Geniet har; skulde Kirken forsvares i vore Dage, maatte dens Sag bæres frem af Mænd, der havde øst af de Kilder, som udspringe paa Aandens Højder. Derfor gik han formelig paa Jagt efter Talenter, som han saa bragte inden for den Kreds, for hvilken han selv var Midtpunkt. Han havde sine Fangarme ude over hele Frankrig, og en Yngling, der havde vakt sine Læreres Forhaabninger, kunde dristig banke paa, enten han saa kom fra Savoyen eller Bretagne. Men han kendte ikke blot Talentets Betydning, ogsaa Vilkaarene for dets Udvikling. Den dræbende Tilbøjelighed til at støbe alle om i samme Knappeform, som er de jesuitiske Skolers svage Side, fandtes ikke hos ham. Talentet og Geniet fik i Saint-Nicolas Lov til at udvikle sig i Frihed.

Hvad han har naaet i disse otte travle Aar, er det naturligvis ikke muligt at sige; i Gambettas og Comtes Frankrig er der ikke Plads for Dupanlouns Skole. Og allerede inden Biskoppen af Orleans lukkede sine Øjne, fik han paa mange Maader at vide, at han ikke altid kunde holde fast paa de mange, som han for en Stund kunde drage til sig. Den 3dje Januar 1857 faldt Ærkebiskop Sibour af Paris for Morderhaand, som han stod for Alteret i Kirken Saint-Étienne du Mont, i Færd med at læse Messe paa den hellige Genovevas Dag. Morderen var en Præst og en af Dupanlouns gamle Elever. Naar man læser Dupanlouns store Flyveskrift om Ateismen og den sociale Fare, sér man, hvor tidlig en anden af Seminaristerne fra Saint-Nicolas havde begyndt at gøre sin gamle Lærer Sorg. Det Afsnit i Bogen, der handler om Panteismen, er helt igennem en Polemik mod Renan; og fem Aar efter at en af Eleverne fra det Seminarium, hvor man med særlig Højtidelighed havde fejret Madonnas Fester, havde myrdet Frankrigs Primas med Udraabet: *à bas les déesses!* satte denne anden Discipel fra Saint-Nicolas det religiøst interesserede Frankrig i Brand ved den Roman, som han havde givet Navnet »Jesu Liv«.

Der er imidlertid ingen af Dupanlouns Elever, der bedre end Renan har givet os Lejlighed til at forstaa det Trylleri, som Superiøren i Saint-Nicolas øvede over sine Elever. Som saa mange Drengene i Kostskoler led Renan, der temmelig pludselig var flyttet til Paris fra Hjemmet i Bretagne, meget af Hjemve, navnlig af Længsel efter sin Moder. Denne Længsel gav han Luft,

hver Gang han skrev til hende. Alle Breve blev læst af en af Lærerne, og da Superiøren skulde vide alt, fik han snart et af Renans Breve at læse. »Det smukkeste Træk i Dupanloups Karakter,« siger Renan, »var hans Kærlighed til hans Moder. Skønt hans Fødsel fra én Side set var det vanskeligste Punkt i hans Liv, viste han sin Moder en sand Dyrkelse. Denne gamle Dame boede ved Siden af ham; vi saa' hende aldrig, men vi vidste, at han besøgte hende hver Dag. Han plejede at sige, at man kunde bestemme Menneskers Værd efter den Agtelse, de vise deres Mødre.« Da hans egen Moder i 1849 døde, skrev han: »En stakels Præst, der i syv og fyrretyve Aar har levet ene med sin Moder, taber alt, naar han mister hende.« En Søn, der elskede sin Moder saa højt, kunde ikke være døv for den Smerte, der paa en saa oprindelig Maade kom til Orde i den unge Renans Breve; og han vidste, hvorledes Seminaristerne helst erfarede hans Medfølelse. Hver Fredag uddelte Superiøren i egen Person i hele Skolens Nærværelse Ros og Dadel, og paa denne ugentlige Dommedag ventede Seminaristerne med Haab og Frygt. Den Flok af Ynglinge, som drømte om Ære, Anseelse og et stort Navn i Verden, stræbte nemlig fremfor alt efter at vinde Ros paa disse Fredage. Et Ord af deres Superieur kunde hæve dem uendelig højt i deres egne og i Kammeraternes Øjne; men et Ord af ham kunde ogsaa ydmyge dem dybt. Det vidste Dupanloup; og han gjorde alt for at gøre disse Fredage til Knudepunkter i de unges Liv. Det var netop en Fredag, paa hvilken Renans Brev var afsendt. Den Aften var Renans skriftlige Opgave kun sat som Nr. 5 eller 6 i Rækken, men Dupanloup lagde til: »Hvis Æmnet havde været det samme, som i et Brev, jeg læste i Morges, vilde Ernest Renan have været Nr. 1.« »Fra det Øjeblik af,« siger Renan, »lagde han Mærke til mig. Jeg var til for ham, og han var for mig det, som han var for alle, en Afgud.«

Det store Ry, i hvilket Dupanloup stod som Pædagog, blev betydeligt forstørret ved hans Deltagelse i det mærkelige Drama, der bragte Udsoning til Veje imellem en af Revolutionens Veteraner og Kirken. En Gang i de Dage, da Dupanloup færdedes ved Hove som Lærer for de kongelige Børn, havde han set en Skikkelse, der gjorde et vist Indtryk paa ham; det var Talleyrand, »Manden med de to Ansigter, som ikke forraadte hinanden«, den smidige Politiker, der efterhaanden havde været i Tjæneste hos Revolutionen, Kejserdømmet, Restavrationen og Borgerkonge-

dømmet. Da Dupanloup kom til Saint-Nicolas, var Talleyrand en Olding paa over firs. Efter i sin høje Alderdom at have udført sin sidste politiske Mission i London, levede han stille i sit Hotel i Rue Saint-Florentin; men hans nærmeste Omgivelser holdt ikke op at minde ham om, hvad der forestaar alle dødelige og da især en Olding, der langt har overskredet Støvets Aar. Talleyrand havde i sin Ungdom været Biskop af Autun, men han havde ikke læst Messe, siden Aarsdagen for Stormen paa Bastillen, da han læste den berømte Messe paa Marsmarken. Og han, den forrige Præst og Biskop, var indtraadt i et Ægteskab, der ikke blot krænkede den kanoniske Ret derved, at Brudgommen havde aflagt Cølibatsløfte. Af og til modtog han Breve fra gamle Damer, som raadede ham til »at opfylde Himlens Ønske« ved at søge Fred med Kirken, der havde dømt ham til kun at nyde Nadver som Lægfolk, med Brødet, men uden Vinen. En af disse Damer sendte ham endog en lille Medaille med Madonnas Billede, og en af hans mandlige Omgivelser forsikrer troskyldig, at Talleyrands Tanker bleve vendte mod Gud fra det Øjeblik af, han fik denne Medaille, som han stadig bar i sin Pung.

Der var dog ingen, der tænkte mere paa den gamle Politikers Omvendelse end Ærkebiskop Quélen af Paris, som i sin Tid havde været Koadjutor hos Talleyrands Onkel, Kardinal de Périgord. Da den gamle Kardinal døde uden at se sit Ønske om Brodersønnens Udsoning med Kirken opfyldt, testamenterede han sin Koadjutor Planerne i saa Henseende. Allerede den 8de December 1823 havde Msgr. Quélen sendt Talleyrand et langt Brev i den Retning; men paa det havde han ikke faaet Svar, og i tolv Aar lod han Sagen hvile. Da Talleyrands Hustru døde i 1835 efter at være forsonet med Kirken, blev Situationen mindre indviklet, og Msgr. Quélen tog da Mod til sig og skrev et nyt Brev, der begynder saaledes: »Min Fyrste! En Dame, som De let vil genkende, uden at jeg behøver at betegne hende ved de Navne, som den borgerlige Lov tilstaar hende, men som det ikke er tilladt at give hende efter Kirkeloven, er nylig død i Rue Bourbon Nr. 87 efter for mig at have udtalt Ønsket om at blive forsonet med Gud, efter i Vidners Nærværelse at have bedet om Tilgivelse for de Skandaler, som hun havde været Aarsag til, og efter at have modtaget Kirkens Sakramenter.« Derpaa gik Ærkebispnen løs paa den Sag, som Kardinal de Périgord havde testamenteret ham, og som Paven selv fulgte med Deltagelse. Samme

Dag modtog Msgr. Quélen nogle Linjer, i hvilke Talleyrand takkede for Brevet og meddelte, at hans Nièce, Hertuginde af Dino, skulde aftale det nærmere ¹⁾). Dagen efter skrev Talleyrand end videre, at han selv, naar den Forkølelse, der plagede ham, var overstaaet, vilde aflægge Ærkebispens et Besøg. Men Forkølelsen varede længe. Ærkebispens havde, som hans Brev antydede, plejet Underhandlinger med Rom om, hvad der skulde ske under visse Eventualiteter. Allerede i 1835 havde man drøftet Spørgsmaalet dér, og et Brev fra Kardinal Lambruschini havde lagt Ærkebispens paa Sinde ikke blot at forlange Anger, men ogsaa »*une réparation suffisante*«. Kardinalen gjorde opmærksom paa, at Talleyrands Sag var meget forskellig fra Grégoires, der havde været Skismatiker, og Ærkebispens lod straks sine Ordre gaa videre til Sognepræsten ved Madeleine, i hvis Sogn Talleyrand boede. Skønt enhver Præst, naar der er Dødsfare tilstede, som Ærkebispens af Paris udvikler, egentlig har Tilladelse til at meddele Absolution, er der dog visse Undtagelser fra denne almindelige Regel. Der er nogle Personer, som først maa »reparere de Skandaler, som de have været Aarsag til«. For paakommende Tilfældes Skyld vedlagde Ærkebispens derfor i en forsegleet Bilet en Genkaldelse, der var udarbejdet »efter Samraad med fremragende Teologer«. Hvis Talleyrand skulde være saa svag, at han ikke kunde underskrive den, kunde »en mundtlig Tilslutning, som var fuldstændig tydelig (*clairement exprimée*) eller betegnet ved utvetydige Tegn (*par des signes non équivoques*) i Vidners Nærværelse, være tilstrækkelig«; men disse Vidner maa saa skriftlig indestaa for den døendes Tilslutning, og kun i Dødsfare kan Absolutionen meddeles. Man ser, hvorledes alt var nøjagtig bestemt. Men Underskriften manglede stadig, og Udsigterne for denne vare, trods den gamles venlige Ord, just ikke meget lovende.

I Aaret 1791 havde Talleyrand en Gang i Anledning af et Skolespørgsmaal, som var for i den konstituerende Forsamling, sagt: »En ung Piges Nærværelse rensar det Sted, hvor hun dvæler, og Uskyldigheden paabyder sine Omgivelser enten Anger eller Dyd.« Disse Ord vare ikke glemte. Da Talleyrand kort før det Tidspunkt, ved hvilket vi her dvæle, i London var tilstede, den Gang Hertuginde af Dinos Datter Pauline blev konfirmeret, sagde han end videre:

¹⁾ Alle Aktstykkerne i denne Sag ere optagne i Lagranges oven for nævnte Værk I, S. 218 flg.

»Hvor dog en ung Piges Fromhed er rørende, og hvor Vantro hos Kvinder strider imod Naturen!« Da Frøken Pauline siden kom til Paris, blev Dupanloup hendes Skriftefader, og efterhaanden blev Talleyrands Omvendelse lagt i hans Haand baade af Slægten og Ærkebisp. Den 2den Februar 1838, da Talleyrand blev 84 Aar, indbød han Dupanloup til sit Bord, men denne undslog sig. »Det forbavser mig,« sagde den gamle Diplomat; »man har sagt mig, at Abbé Dupanloup er en klog Mand. Han burde kunne forstaa, hvor vigtigt det kunde være ham at have sin Gang i dette Hus.« Da der kom en ny Indbydelse, mødte Dupanloup endelig. Efter Bordet talte han med Talleyrand om Saint-Sulpice, og den forrige Biskop af Autun, der selv var en Elev af denne Skole, mindede om den døende Ludvig XIV's Ord: »Jeg kender ikke noget mere apostolsk, mere ærværdigt end Saint-Sulpice.« Dupanloup gik bort med en Følelse af, ikke at have haft en mere opbyggelig Samtale med nogen i Paris. »Der manglede kun et Kors paa Oldingens Bryst, for at jeg skulde have troet, at jeg talte med en af Frankrigs ærværdigste Bisper.«

En Maaned efter holdt Talleyrand i Académie des sciences morales et politiques et Foredrag, som vakte en Del Opsigt. Det var en Slags Afsked til Verden, og det var noget overraskende at høre en Mand som Talleyrand sige Akademiet Farvel i en Tale, der ikke blot lovprieste Teologien, men ogsaa Retsindighed og Oprigtighed i det offentlige Liv. Han sendte straks Dupanloup et Eksemplar, og da denne kom for at takke, lod han falde nogle Ord om, at Fyrstens Udtalelser havde været til megen Trøst for Ærkebisp. »Jeg har rost Teologien,« sagde Talleyrand, »og jeg vil have, at man skal lægge Mærke til det.« Samtalen faldt atter paa Saint-Sulpice, og til sidst sagde Fyrsten: »Jeg er gammel, Hr. Abbé; jeg er meget gammel . . . Denne Aarstid er slem . . . Jeg bliver svagere . . . ja, det gaar daarligt.« Der indtraadte da en Pavse, saa atter smaa Tilløb, men det blev ikke til mere den Gang. Da besluttede Dupanloup, som Tak for Talen, at sende Talleyrand sin Bog om Kristendommen for Verdensmenneskene, og samtidig skrev han et Brev, imellem hvis Linjer en Mand som Talleyrand kunde læse alt. Samme Dag skrev Hertuginde til Dino til Dupanloup: »Jeg vil ikke et Minut opsætte at sige Dem, at Deres beundringsværdige Brev har fremkaldt en lang Samtale imellem min Onkel og mig. Jeg haaber paa gode Resultater og glæder mig over at se Deres gode Hjærte. Jeg er endnu saa

bevæget, at min Haand ryster.« Nu var Belejringen begyndt, og den blev fortsat med stor Udholdenhed.

Samme Dag, som Talleyrand havde modtaget Dupanlouns Brev, sagde han til Hertuginde af Dino: »Hvis jeg bliver alvorlig syg, vil jeg lade en Præst hente. Mon Abbé Dupanloup ikke gjerne vil komme?« — »Det er jeg sikker paa,« svarede Hertuginde; men da hun for længe siden havde faaet Nys om det ejendommelige ved Situationen og om Roms Fordringer, føjede hun til, at der jo var visse Uordener, der først maatte bringes i Lave. »Ja, ja,« svarede Talleyrand, »jeg skylder Gud noget; det har jeg længe tænkt paa.« Et Par Dage efter sendte han Dupanloup en Taksigelse for Bogen, men endnu var der ikke Lejlighed til at aabne den forseglede Billet med Genkaldelsen, som laa gemt hos Sognepræsten ved Madeleine. Da Fyrstens Broder kort efter døde, gjorde Dupanloup atter Visit, og Talen faldt paa Døden. Den gamle Diplomat kom med forblommede Hentydninger til Udsoning, men endnu stadig legede hans Tanker Skjul. Da Hertuginde skulde rejse fra Paris for at være tilstede ved en Pris-Uddeling, trak han endelig et stort, beskrevet Blad i Kvant ud af en Skuffe og gav hende det, idet han sagde: »Giv Ærkebisper det, og sig mig, hvad han mener om det.« Han talte ogsaa om, at han vilde skrive et Brev til Paven, og at det skulde dateres fra den Uge, i hvilken han havde holdt sin Tale i Akademiet, for at man kunde se, han havde haft sine Aandskræfter, da Brevet blev skrevet. Da Hertuginde kom tilbage, spurgte han hende: »nu, hvad sagde saa Ærkebisper?« — »Han var meget glad og takkede Gud; men han mente, at der maatte tilføjes noget.« Talleyrands Brev gik nemlig ud fra den Forudsætning, at han, ved at være bleven sat tilbage til Lægmands-Kommunionen, tillige var bleven befriet for Cølibatsløftet; men det var en Fejltagelse. Og desuden var det en anden Mands Hustru, han havde ægtet, saa at hans Giftermaal i dobbelt Henseende var en Krænkelser af Kirkens Love.

Abbé Dupanloup fik da Ordre til at oplyse Fyrsten om hans Vildfarelse, men han tøvede nogle Dage dermed, da han ikke mente, der i Øjeblikket var Fare paa Færde. Den 12te Maj blev Talleyrand imidlertid syg, og den 15de var Situationen saa kritisk, at man sendte Bud efter Dupanloup. »Hr. Abbé,« sagde Fyrsten til ham, da han kom ind i Sygeværelset; »jeg har sagt alt paa disse to Sider; og de Folk, som kunne læse dem rigtig,

ville finde alt, hvad der skal være.« »Ja, min Fyrste,« svarede Dupanloup, »men ikke alle kunne læse, og alle ville maaske heller ikke læse.« »De har Ret,« sagde Fyrsten. Dupanloup begyndte da at kritisere den Erklæring, Talleyrand selv havde opsat, og han foreslog nogle Ændringer og Tilføjelser, der skulde være mere hæderlige for Talleyrand selv og mere tilfredsstillende for Kirken. For at vise, hvad han mente, rakte han den syge Olding en Afskrift af den Genkaldelse, som Paven krævede. Da Talleyrand havde læst den, sagde han: »Jeg er meget tilfreds hermed.« Abbé Dupanloup troede da, at alt var i Orden, men Talleyrand sagde rolig og meget bestemt: »De er nok saa god at lade dette Papir ligge her; jeg vil gjerne læse det én Gang til.« Derefter talte de videre om alvorlige Æmner, og ved Aftenstid trak Dupanloup sig tilbage. Men tidlig næste Morgen var han atter i Talleyrands Hôtel. »Doktor,« sagde Talleyrand til sin Læge, »jeg vil vide, hvor vidt jeg er; sig mig Sandheden.« »Vi kan ikke vide, hvad Gud vil gøre med os,« svarede Lægen; »en Sygdom som denne er altid alvorlig.« Dupanloup havde først tænkt paa at skrive et Brev til Fyrsten, men da han kom hen i Fyrstens Hôtel, fik han en bedre Idé. Han sendte Hertuginde af Dinos unge Datter ind til den døende, og hun kom kort efter tilbage og sagde, at hendes Grandonkel ønskede at tale med Abbéen. Da tog Dupanloup Bladet fra Munden; men heller ikke denne Gang lykkedes det dog at bringe Sagen til Afslutning. »De har Ret,« sagde Talleyrand, »men jeg maa tale med Hertuginde; jeg vil læse disse to Aktstykker med hende; jeg vil ogsaa gøre en Tilføjelse, og saa skal vi være færdige.« Det var Dupanlouns eneste Trøst, at disse Ord vare udtalte med saa megen Kraft, at Opløsningen ikke syntes at være umiddelbart forestaaende.

Dupanloup blev imidlertid i Talleyrands Salon, og det ene Bud efter det andet gik imellem ham og Ærkebisp, som med stor Spænding ventede paa Udfaldet af Abbéens Mission. Henad Aften tog Hertuginde af Dino atter fat, og Talleyrand sagde: »De véd jo nok, Madame, at jeg for længe siden har sagt Dem, at jeg vil dø som en Søn af den katolske Kirke.« Saa foreslog hun ham at underskrive med det samme. »Jeg skal ikke opsætte det,« sagde han; »jeg vil blot læse disse to Stykker igennem igen og føje noget til. Jeg skal nok sige til, naar Tiden er kommen.« »Gør det, Fyrste, medens Deres Haand kan det.« »Vær kun rolig; jeg skal ikke opsætte det.« Hun var imidlertid ikke

rolig. Dupanloup havde nu taget Plads i Sygeværelset, og da Klokken var bleven otte, vovede han et nyt Forsøg. »Jeg vil sende et Bud til Ærkebispnen,« sagde han; »han er urolig og ængstelig over Deres Tilstand.« »Tak Ærkebispnen,« svarede Talleyrand, »og sig ham, at det nok skal ske.« »Men hvornaar, kære Onkel?« spurgte Hertugindeu. »I Morgen tidlig, mellem fem og seks.« »I Morgen,« gentog hun. »Ja, i Morgen, mellem Klokken fem og seks,« sagde den døende, og Dupanloup skyndte sig med at bringe Ærkebispnen Bud om denne sidste Bestemmelse.

Klokken elleve begyndte den syges Kræfter at tage af. Da tog Hertugindeu af Dinos Datter en Pen og Genkaldelsen samt Brevet til Paven og gik hen til sin Grandonkel. »Kære Onkel!« sagde hun, »nu er De rolig. Vil De ikke undertegne disse to Papirer? De billiger jo Indholdet.« »Klokken er ikke seks endnu,« svarede Fyrsten; »jeg har jo sagt dig, at jeg vil undertegne dem i Morgen, mellem Klokken fem og seks; det lover jeg dig igen.«

Næste Morgen Klokken fire traadte Abbé Dupanloup atter ind i Sygeværelset, og Klokken fem mødte de Vidner, som Ærkebispnen havde udvalgt; blandt dem var de Barante, Royer-Collard og Molé. »Hvad er Klokken?« spurgte Talleyrand. »Noget over fem.« »Godt,« svarede den døende Olding. Da lod Dupanloup Frk. Marie de Talleyrand kalde ind i Sygeværelset. Denne ganske unge Pige, der var en Slægtning af Fyrsten, skulde den Dag holde sin Altergang. Derfor mødte hun klædt i hvidt »som Naadens og Tilgivelsens Engel«. Hun gik hen til den syge, kastede sig paa Knæ og bad om hans Velsignelse. »Det er Livets to Yderpunkter,« sagde Talleyrand; »hun skal holde sin første Altergang . . . og jeg!« Da slog Klokken seks. »Kære Onkel,« sagde Hertugindeu af Dinos Datter, »nu er Klokken seks. Skal jeg række dig disse Papirer, som du har lovet at undertegne paa det Klokket?« Talleyrand sad da paa Sængekanten, og denne Gang tog han imod Pennen. Hertugindeu af Dino læste Genkaldelsen og Brevet til Paven højt, og Talleyrand skrev endelig med store Bogstaver: *Charles Maurice Prince de Talleyrand*. Saa snart det var sket, forlod Dupanloup Hôtellet og skyndte sig til Ærkebispnen. Da han kom tilbage, havde Kongen været dér, og den syge var stærkt betagen af hans Besøg. Kort efter indløb der et jublende Brev fra Ærkebispnen. Da Dupanloup meddelte Talleyrand Indholdet af denne Skrivelse, bad Fyrsten ham takke Ærkebispnen. »Endnu i Morges,« sagde Dupanloup, »forsikrede Ærkebispnen mig,

at han vilde give sit Liv for Dem, min Fyrste.« »Sig ham, at han kan gøre bedre Brug af det,« svarede den døende, vistnok ikke uden den Ironi, i hvilken han altid havde været en Mester. »Min Fyrste,« vedblev Dupanloup, »De har i denne Morgenstund ydet Kirken en stor Trøst; nu kommer jeg for i Kirkens Navn at tilbyde Dem Troens sidste Trøst og Religionens sidste Hjælp. De har forsonet Dem med den katolske Kirke, som De har krænkert; Øjeblikket er nu kommet til Forsoning med Gud ved en ny Tilstaaelse og ved en alvorlig Anger over alle Deres Livs Fjøltrin.« Den døende, der stadig sad paa Sængekanten, gjorde en Bevægelse hen imod Dupanloup og greb hans Hænder. Derpaa begyndte Skriftemaalet, og efter det fulgte Absolutionen og den sidste Olie. Klokken halv fire indtraadte Døden.

Samme Dag rygtedes det, der var sket i Rue Saint-Florentin, over hele Paris. Der var vel ogsaa blandt Katolikerne enkelte, der betragtede Talleyrands Udsoning med Kirken som den gamle Statsmands sidste Løgn; men saa godt som alle Vegne vakte den stor Jubel. Msgr. Quélen skænkede til Tak, som en Votivgave, Kirken Notre Dame de la Delivrande en Madonna af Sølv, og Gregor XVI havde stadig Talleyrands Genkaldelse liggende paa sit Bord. Længe efter viste han den til Grev de Castellane med en Udtalelse om, at det var den største Trøst, han havde haft i hele sit Pontifikat.

Og efter den 17de Maj 1838 var Félix Dupanloup en af Frankrigs mest ansæte Præster.

(Slattes).

Matthew Arnold som Digter.

(Sluttet).

IV.

Det erotiske Omraade i Matthew Arnolds Poesi er af forholdsvis ringe Omfang. Og dér, hvor Erotiken kommer til Orde hos ham, er det ikke dens Lykke, hans Strofer dreje sig om. Han synes, rent personlig, ikke at være ukendt med Skuffelsen. Der findes mellem hans Digte to, der nu til Overskrift bære de almindelige typiske Navne Urania og Euphrosyne, det vil sige: »Den himmelske« og »Glæden«; disse Digte havde i tidligere Udgaver en lidt anden Form, der tydelig nok pegede hen paa personlige Oplevelser med et Stenk af Resignation over. Stærkere er Følelsen og strængere Resignationen i de to Digtcykler *Faded Leaves* og *Switzerland*. Navnlig er den sidste en smuk Digtning, der hos en Nordbo bringer Tanken hen paa Henrik Ibsens »Paa Vidderne«; der gaar igennem de energiske, kraftig skaarne Rytmer dybe Træk af tungsindig Resignation, af mandig Fasthed og illusionsfri Ærlighed. Her, som næsten overalt hos Arnold, er Kærligheden ikke en Magt, der direkte besynges i sin Lidenskab, i sin Smerte eller Glæde; den falder i hans Sind som det, der bringer Røre i Tanker og Følelser, saa de intensivere end før rettes mod hans eget Indre og mod Omverdenen. I denne Sammenhæng kan jeg omtale et af hans Digte, der udtrykker en tungsindig Kærligheds Klage over Troløshed, men som er holdt helt objektivt, næsten dramatisk, og som sikkert ikke har nogen som helst anden personlig Tilknytning til Digteren end den, der ligger i Fantasiens Ævne til paa Grundlag af Sindets hele Farvepræg og

Sympatier at tænke sig ind i den skildrede Tilstand. Det er Digtet *The Forsaken Merman*, den forladte Havmand. Æmnet for dette Digt er det, vi kende fra Folkevisen om Agnete, der som Havmandens Hustru i otte Aar boede under Havet, men saa kaldtes op til Jorden ved Kirkeklokkernes Klang og forlod sin Ægtefælle og sine Børn. Men dette Æmne har Matthew Arnold, med sin djærve moralske Sans, med sin Sympati for de tilside-satte, med sit Hang til det storladent tungsindige, behandlet saaledes, at Hovedinteressen ikke, som i Folkevisen, knytter sig til Hustruen, der vil tilbage, men at det derimod er Havmandens Sorg over at være bleven ladt ene med sine Børn, der faar Udtryk. Digtet staar meget højt blandt Arnolds Poesi. Vi se dér Havmanden med Børnene nede ved Stranden, hvor de, inden de atter maa drage tilbage til deres ensomme Hjem, forgæves kalde paa Hustruen og Moderen. Billederne af de forladte, af den hvide, sandede Strandbred, de bredt susende Vinde, det stærke, stormbevægede Hav, det ensomme, tavse Hjem paa dets Bund forene sig gennem de mesterlig beherskede, forunderlig tungsindig faldende Rytmer og Ord med de stadig omkvædsagtig genkommende Raab af hjælpeløs, kærlighedsfyldt Klage til et Indtryk af storladen, følelsedyb Sorg, som, én Gang modtaget, dvæler i Sindet med en underlig Magi. Ingen Prosaoversættelse vil kunne give en Forestilling om dette Digts betagende Magt; jeg citerer her paa Grundsproget dets Indledningsstrofer ¹⁾):

Come, dear children, let us away;
 Down and away below!
 Now my brothers call from the bay,
 Now the great winds shoreward blow,
 Now the salt tides seaward flow;
 Now the wild white horses play,
 Champ and chafe and toss in the spray.
 Children dear, let us away!
 This way, this way!

Call her once before you go --
 Call once yet!
 In a voice that she will know:
 „Margaret! Margaret!“

¹⁾ Af hele Digtet har jeg andensteds i dette Hæfte forsøgt en metrisk Oversættelse.

Children's voices should be dear
 (Call once more) to a mother's ear;
 Children's voices, wild with pain —
 Surely she will come again!
 Call her once and come away;
 This way, this way!
 „Mother dear, we cannot stay!
 The wild white horses foam and fret.“
 Margaret! Margaret!

Come, dear children, come away down;
 Call no more!
 One last look at the white-wall'd town,
 And the little grey church on the windy shore;
 Then come down!
 She will not come though you call all day;
 Come away, come away!

Swinburne, der i veltalende Udtryk har ytret sin Beundring for dette Digt, har ganske sikkert ikke været helt uden Paavirkning deraf, da han skrev sit smukke lille erotiske Klagedigt *A Leave-Taking*, hvor han selv og hans Aands Børn, hans Sange, tage Afsked fra den elskede; der har utvivlsomt dvælet i hans Sind et Ekko fra Havmandens Klage, som har lagt noget af sin Klangfarve over hans egne tungsindige Ord ¹⁾.

I religiøs Henseende er Matthew Arnold i Fædrehjemmet opvokset under ortodoks Indflydelse. Men vistnok allerede tidlig er Kritiken vaagnet hos ham, og under stadige Studier er hans

¹⁾ Man sammenligne med Arnolds Digt saadanne Strofer af Swinburnes som disse:

Let us go hence, my songs; she will not hear.
 Let us go hence together without fear.

.
 Let us rise up and part; she will not know.
 Let us go seaward as the great winds go.

.
 Let us give up, go down; she will not care.

.
 Let us go hence, go hence; she will not see.

Sing all once more together: surely she,
 She too, remembering days and words that were,
 Will turn a little toward us, sighing.

(*Poems and Ballads*, første Række, 4de Udg., S. 60—61).

Aands Horisont efterhaanden bleven udvidet mere og mere, og Udviklingen er da gaaet bort fra den enkelte Dogmelære hen mod mere omfattende Synspunkter. Han siger om sig selv i *Stanzas from the Grande Chartreuse*, at strænge Lærere greb hans Ungdom og rensede dens Tro og lutrede dens Ild, viste ham Sandhedens høje, hvide Stjerne og bød ham at stirre paa den og hige mod den. Mod alt det rent dogmatiske i Religionen har han stærk Uvilje; det, som for ham er Hovedsagen ved den, er den moralske, etiske Kærne, og den gælder det ham derfor at bevare, naar Dogmerne falde. Hvor stærkt han betoner det etiske over for Dogmet, ses af en Sonet som følgende (*The Divinity*), der tager sit Udgangspunkt i Bernhard af Clairvaux's Ord mod Biskop Gilbert de la Porrée paa Synoden i Rheims 1148.

„Rist det i Malmen“ — lød Sankt Bernhards Bud —
 „med Demantpen, skriv det paa Klippen haard!
 Det er Gud selv, der bliver synlig, naar
 Guds Visdom og Guds Godhed foldes ud;

ti disse Egenskaber danne Gud.“ —
 Den djærve Helgen talte vel og staar
 som den, der sejred, mens de svundne Aar
 hans Modparts Navn har dækt med deres Skrud.

„Guds Visdom, Godhed!“ — Ja, men Taaben tyder
 dem vrangt, til Gud ej mere kender dem.
 „Visdom og Godhed, de er Gud!“ — hvor byder

Lærdom den mere simple Lære frem?
 Fra Helgen eller Kirke ej den lyder;
 i Ørknen, nu som fordum, er dens Hjem.

Eller han svarer dem, der letsindig raabe, at hvis Dogmerne falde, hvis Kristus kun var et Menneske, hvis intet guddommeligt Øje vogter paa vor Synd, hvis der intet Liv er efter Døden, saa er der intet at bryde sig om, saa kunne vi leve som Dyr, — han svarer dem ved at tage de faldne Dogmer op og vende dem som etiske Bud mod de raabende:

„Hvorfor ikke hellere sige: Har Mennesket ikke noget andet Liv? — Saa sæt Grundtonen højt for dette ene! — Sidder der ingen Dommer i Himlen til at se vor Synd? — Saa adlyd den indre Dommer mere strængt! — Var Kristus et Menneske som vi? — Ak, lad os da forsøge, om vi ogsaa kunne blive saadanne Mennesker som han!“ (*The Better Part*).

Men Smerten ved moralsk at være tvungen til at forlade den gamle Tro og dog ikke overalt at føle fast Grund under Fødderne eller at faa Svar paa alle Spørgsmaal kan undertiden fylde ham med en Uro og et Tungsind, der har vanskeligt ved at finde sig til Rette (se f. Eks. *Stanzas from the Grande Chartreuse*).

I Naturen saa' Arnold væsentlig dens Ro og øste Lægedom af den. Han tyr saa ofte til den, fordi han i det Liv, der føres omkring ham, og som Pligten nøder ham til at deltage i, saa tit fornemmer og besværes af Splittelsen og Uroen. Han kan fornemme Splittelsen i al Almindelighed som et fælles Livsvilkaar, som et Misforhold mellem Ævner og Stræben, der avler stadig Usikkerhed i Ævnernes Anvendelse, saaledes som han har givet det Udtryk i det lille Digt *Self-Deception*:

Hvorfor raabe vi i al vor Gøren
blindt paa Ævner, som blev ej vor Del?
— Vi vort Jordliv kende vel; men førend
vi paa Jorden vaagned, var vi til.

Før vor Aand var jordfodt end, den trængte
dristig om iblandt Guds Skatte, hvor
Gaver, Ævner fandtes rigt i Mængde, —
bad om Udstyr til sin Gang paa Jord.

Da, som nu, vi søgte ivrig tage,
længselsdirrende, vor Lysts Behov;
da, som nu, en usét Magt tilbage
stødte os og gav vort Valg dets Lov.

Det var ej os selv; — men ak, hvis Tanke
styred da vor Aand den Vej, vi gik?
Hvem slog Bom for Valget, satte Skranke
for de Savn og Gaver, som vi fik?

Ti kun Gavestumper han os skænked,
intet helt: de vække Haab, og vi
tæres hen i Kamp, med Kraften lænket, --
vil vi bruge dem, saa glippe de.

Blindt vi vakle frem i Jordens Trængsel;
Ævner skyde op, men visne snart.
Han, som gav vort Sind dets Hovedlængsel,
stilled ej hin Hovedlængsel klart.

Drøm om Ævner falsk med Tanken leger,
imod Maal, der gække os, vi gaa.

Er der nogen Ævne da, vi ejer?
Er der noget Maal, som helt vi naa? ¹⁾

Eller Uroen kan have sin særlige Grund i det Liv, der umiddelbart omgiver ham. Dette: af Pligten at nødes til at færdes og virke i den Verden, hvortil han hører, og Følelsen af, at dette Liv stundum i sin Fart river Sjælelivet ud af Ligevægt, fører det bort fra sin stille Vækst og bringer Splittelse ind i det, kan lede til et Sammenstød, der volder Smerte. Og særlig hans egne Landsmænds lidet rastende Liv, deres paa praktiske Formaal rettede ilfærdige Virksomhed kan undertiden virke frastødende paa Digteren og den overskuende Tænkter i ham, — han, der har en saa stærk, stundum for stærk, Tilbøjelighed til at leve i en ren og pur Idé-Luft. I Byer, siger han, dér, hvor stadig nye Raab hæve sig, og hvor Menneskestrømmen uophørlig gaar forbi, dér burde Englænderne begraves, »vi, som . . . ikke en eneste Gang eje vor Sjæl, før vi dø« (*A Southern Night*). Det hedder i et andet Digt, at den Egn, som Mennesket nu sejler forbi paa Tidens Flod, er den flade Slette:

„Borte er dens tidligere Kysts Ro. Dens Strøm er begrænset af Byer og hæs af tusende Raab. Og vi paa dens Bryst, vore Sjæle ere forvirrede som de Raab, vi høre, skiftende og farende som de Syner, vi se“ (*The Future*).

Et af de fyldigste Udtryk for Smerten ved at være undergivet det moderne Livs spredende Magt, ved ikke at mægte at kaste al sin Kraft over en enkelt Opgave og Virken findes i *The Scholar-Gipsy*. Udgangspunktet for dette Digt er et Sagn fra det 17de Aarhundrede om en studerende fra Oxford, der forlod Universitetet og sluttede sig til en Flok Zigøjnere, af hvem han vilde lære deres Tryllekunst og saa aabenbare den for Verden. Denne unge Knøs bliver for Arnolds poetiske Betragtning et Symbol paa en utrættet, haabfyldt og frisk Stræben mod et idealt Maal, en Stræben, der ikke kender Mathed eller Død; — Ynglingen lever endnu og søger frejdig sit ene Maal:

„Du har ikke følt Timernes Løb! Ti hvad er det, der udtærer de dødelige Menneskers Liv? Det er det, at deres Væsen ruller fra Forandring til Forandring; det er det, at gentagne Rystelser, atter og atter, udtømme de stærkeste Sjæles Kraft og sløve de elastiske Ævner; — indtil vi efter at have tumlet vore Nerver med Lykke og Kummer og trættet vort Vid paa tusende

¹⁾ Oversat i „Nær og Fjært“, No. 407.

Planer overgive vort udtærede Liv til den netop standsende Genius og ere. — hvad vi have været. Du har ikke levet saaledes, hvorfor skulde du da forgaa saaledes? Du havde ét Maal, én Dont, ét Ønske; ellers vilde du for længe siden tælles mellem de døde! Ellers havde du, som andre Mennesker, forødt din Ild! Slægterne af dine Fæller ere dragne bort, og vi selv skulle gaa; men du ejer Udødelighedens Lod, og vi tænke os dig fri for Alderdommen, fordi du havde, ak, hvad vi ikke have. Ti tidlig forlod du Verden, med Ævner, som vare friske og ikke bortvendte til Verden uden for, som vare fast rettede mod deres Maal, og ikke forødte paa andre Ting; fri for den syge Træthed, den matte Tvivl, som kommer af det at have forsøgt meget og at være bleven skuffet i meget. O Liv uligt vort! — vi, som ørkesløst vakle uden Grænse eller Maal, vi, blandt hvem enhver stræber, og han véd ikke, for hvad han stræber, og blandt hvem enhver halvt lever hundrede forskellige Liv; vi, der vente som du, men ikke som du i Haab. Du venter paa Gnisten fra Himlen, — og vi letfærdige, som halvt tro paa vore tilfældige Bekendelser, som aldrig følte dybt eller vilde klart, hvis Indsigt aldrig har baaret Frugt i Gerninger, hvis ubestemte Beslutninger aldrig ere blevne opfyldte; for hvem hvert Aar, vi se, avler nye Begyndelser, nye Skuffelser; som tøve og famle Livet bort og tabe i Morgen den Grund, vi have vundet i Dag, — ak, Vandrer, vente vi den ikke ogsaa? Jo, vi vente den! — men den nøler stadig, og saa lide vi, og én iblandt os, som har lidt mest, tager forsagt sit Sæde paa Aandens Trone, og vi blotter os hele sit Forraad af kummerfuld Erfaring og sørgelige Dage, fortæller os om sin Elendigheds Fødsel og Vækst og Tegn, og hvorledes Haabets døende Gnist næredes, og hvorledes Bryst og Hoved beroligedes, og om alle sine Time for Time skiftende Lindringsmidler. Saaledes vore viseste! og vi andre græmme os og ønske, at den lange ulykkelige Drøm vilde ende, og vi lade fare alt Krav paa Lykke og prøve at bære, med det læbelukte Taalmod til vor eneste Ven, det kummerfulde Taalmod, der er alt for nær Nabo til Fortvivlelsen; — men ingen har Haab som dit! O, du, der blev født i Dage, da Aanderne vare friske og klare, og Livet randt muntert som Themsens glimtende Vand, før denne det moderne Livs sære Sygdom var brudt ud, med dets syge Hast, dets splittede Formaal, dets overbetyngede Hoveder, dets lammede Hjærter, — flygt herfra, frygt vor Berøring!

Der er i disse Strofer, som skrive sig fra Arnolds Ungdomsperiode, noget af den lidt slappe Melankoli, der til Tider kan gribe den tænkende og idealt anlagte Ynglings Sind, som fuld af Kritik og spændte Fordringer staar Ansigt til Ansigt med Livet. Men hvad jeg, foruden det stærke Udtryk for Smerten og Klagen, særlig vilde rette Opmærksomheden paa, er den Følelse af Resignation, der ligger i Linjerne om Taalmodet med de tæt lukkede Læber, som vi tage til vor Ven. Dette fører os direkte over til en anden Digtning, der rummer ligesom et Svar paa de krydsende Tvivl og smertefyldte Spørgsmaal i Arnolds Sind, der giver som et Fingerpeg for hans Aands Famlen. Det er den mærkelige dramatiske Toakts-Digtning *Empedocles on Etna*, omtrent fra

Arnolds tredivte Aar. Dens Hovedfigur er Empedokles, den sicilianske Filosof fra det femte Aarhundrede f. Kr., som efter Sagnet endte sine Dage ved at springe i Ætnas Krater. Digtet indledes med en Samtale i Ætnas Skovegne mellem Lægen Pausanias, der er Empedokles's Ven, og den unge Harpespiller Kallikles, som kender og beundrer Vismanden. De tale om det grublende Tungsind, der har grebet den forviste Filosof, og de enes om, at nu, naar Empedokles færdes paa Ætna, skal Kallikles usét følge ham og søge at mildne hans mørke Sindstilstand ved nede fra at synge sine Sange for ham. Pausanias fortæller saa, at han har spurgt Empedokles om Hemmeligheden ved et Mirakel, der tillægges ham, Opvækkelsen af en død Kvinde, og at Filosofen har sat Pausanias Stævne paa Ætna ved Aftentid: dér vil han aabenbare sin Kundskab for ham. Dette sker i et mægtigt rytmisk Udbrud af Empedokles til Lægen, hvori han straks afviser Talen om Miraklet og kraftigt og sluttet giver sin strænge, resignerede Livsopfattelse. Digtets anden Akt bestaar saa væsentlig i Enetaler af Empedokles, der skildre hans Mismod, Tungsind og Livstræthed, indtil han ved Dramaets Slutning styrter sig i Ætna. Men som lysere Mellemlum i Empedokles's strænge og tungsindige Ord skyder sig saa Kallikles's fem Sange ind, sungne til Harpen, og den sidste af dem, der priser Apollo og Sangens Kunst, ender Digtningen. Det hele Digt, sammenlignet med et Landskab, gør Indtryk af en vidt udstrakt, graa og trist Sandørken, hvor Empedokles's første store Udbrud hæver sig højt op som en mægtig, mørk, fastbygget Pyramide, og hvor Kallikles's Sange slynge sig hen som fem blinkende Smaafloder.

Digtet er i øvrigt, som Drama betragtet, mangelfuldt; der er liden Handling og liden Udvikling deri; det er mere Lyrik end Drama; desuden er det en Kompositionsfejl, der gør et uheldigt Indtryk, at Empedokles, som prædiker en Livets Resignation, der skal tages for Alvor i hans Mund, kort efter saa lidet forstaar at resignere, at han tager sig selv af Dage. Matthew Arnold har i nogle Udgaver af sine Poesier udeladt Digtet i dets Helhed og kun indskudt enkelte smaa Fragmenter; og han har netop gjort dette af kritisk Strængthed mod sig selv, fordi han fandt, at det fremstillede en poetisk mangelfuld Situation, en saadan, hvori der stadig og vedblivende dvæles ved en Tilstand af aandelig Nød, uden Handling, Haab eller Modstand¹⁾. Heldigvis for dem, der

¹⁾ Se Fortalen til Udgaven af 1853 (optrykt i Udg. af 1854).

nødig vilde have undværet den poetiske Kraft og Tankedybde, der skjultes i det udskudte, er det atter i sin Helhed optaget i senere Udgaver.

Digtets betydeligste og tankevægtigste Del, den, der særlig gør det interessant som en moderne Poets Værk, er det store rytmske Udbrud i første Akt, hvori Empedokles udtaler sin Livsopfattelse til Pausanias. Det er holdt i en ejendommelig metrisk Form (fire tre-fodet jambiske Linjer, afsluttede med en seksfodet jambisk), der ved sin Sluttethed og Fasthed, sin haarde og længe fortsatte Monotoni giver et stærkt Indtryk af Barskhed og Kraft. Indholdet af den græske Filosof's Ord ligger ikke Matthew Arnolds eget Sjælsindhold fjærnt. Arnold har selv paapeget, hvorledes der i en saadan Tænkens Følelser som Empedokles — paa en Tid. da det tidligere Grækenlands Ro og Glæde og uforstyrrede Objektivitet var forsvunden, da Sindets Dialog med sig selv var begyndt, — maatte findes Elementer, som vi vilde kalde rent moderne, hvorledes allerede Hamlets og Fausts Tvivl og Mismod her kunne fornemmes ¹⁾). Det er da sikkert denne Hovedfigurens Tilknytning til moderne Forestillinger og Følelser, som har draget Arnold til Æmnet og gydt Liv og Kraft i hans Ord. Der synes i Empedokles's første store Udbrud at være en Genklang fra Sénancours *Obermann* ²⁾), — en Skikkelse, som Arnold et Sted har kaldt sin vandrende Ungdoms Lærer. Og hvor meget eller hvor lidt empedokleisk der nu end maatte være i Hovedfigurens Tanker, saa har der utvivlsomt bestaaet en stærk og organisk Forbindelse mellem Matthew Arnolds eget Sind og de Følelser og Forestillinger, der faa Udtryk i den græske Tænkens vægtige Ord til Pausanias.

Empedokles taler her til Vennen om den urolige Tid, der omgiver dem, en Tid, hvor alt synes at vakle og Verdensordenen at være brudt. Hvad skulle vi da gøre? Nu vel, siger Empedokles, den vise Mand graver i sit eget Bryst og spørger, hvad der fejler ham, og skaffer, hvad Lægedom han kan:

„Sofisten spotter: „Taabe, nyd din Glæde, den være rigtig eller urigtig.“
De fromme klage: „Forsag en Verden, hvor disse Sofister vrimle.“ Vær hverken Helgen eller lad dig lede af Sofisterne, men vær en Mand.

¹⁾ Se Fortalen til Udgaven af 1853.

²⁾ Se G. Brandes: *Emigrantlitteraturen*, 2den Udg., S. 100-121.

Læs én Gang dit eget Bryst rettelig, og du er færdig med al Frygt; Mennesket faar intet andet Lys, om han saa søger tusend Aar. Synk i dig selv! spørg dér, ved det Alter, hvad der fejler dig. Hvad er det, der faar dig til at kæmpe og rase? Hvorfor ere Menneskene ilde til Mode? Det er, fordi den Lod, de have, undlader at behage deres egen Vilje; ti Mennesket vilde ikke knurre, hvis hans Vilje blev adlydt. Og hvorfor kæmper Mennesket saaledes stadig med sin Lod? Det er, fordi han gør denne Vilje til Maalestokken for sin Ret og tror, at Naturen krænkes, hvis hans Vilje modsiges. Kunde du, Pausanias, lære, hvor dyb en Fejl dette er, — kunde du blot én Gang se klart, at du har ingen Ret til Lykken, ingen Adkomst fra Guderne til Velfærd og Hvile, saa vilde du stirre mindre forvirret, naar du blev stænget ude fra Lykken, og ikke heller tro, at Guderne vare afsindige, naar din egen Lod var haard.“

Dog er Tørsten efter Lykke, der er Mennesket medfødt, ikke i og for sig dadelværdig, hedder det videre:

„Mennesket fejler ikke, fordi han dømmer, at hans Velfærd er hans sande Maal, han fejler, fordi han drømmer, at Verden kun er til for at skænke ham denne Velfærd. Vi dødelige ere ikke Konger, for hvis Herskertrang, hver af os, en nyskabt Verden springer frem, bestemt alene for hans Tumlelyst; nej, vi ere fremmede her; Verden er fra gammel Tid. Forgæves rase vore indespærrede Viljer og vilde underkue Verden. Grænser, som vi ikke satte, stille Vilkaar for alt, hvad vi gøre; vi ere fødte ind i Livet, og Livet maa være vor Støbeform. Intet Øje kunde være for sundt, til at granske en saa uhyre Verden, intet Taalmod for dybt til at ordne, hvad der her er hobet sammen, ingen Omhu for stor til at udforske, hvorledes Mennesket her kan leve bedst. Verdens Løb beviser de Vilkaar, paa hvilke Mennesket vinder Tilfredshed. Fornuften bekræfter Beviset. Vi bortstøde det og opfinde et falskt Løb for Verden og falske Ævner for os selv. Vi gøre ikke, hvad vi burde; hvad vi ikke burde, gøre vi, og støtte os til den Tanke, at Hændelsen vil bringe os igennem; men vore egne Handlinger, enten til det gode eller onde, ere stærkere Magter.“

Men selv om vi vare rene og gode og vise, saa møde vi dog i Naturen og i andre Menneskers onde Færd Ting, der kunne formørke vort Liv. »Hvad,« spørger Empedokles, »vilde da den vise Mand gøre?« Han vilde kæmpe sig, som han bedst kan, gennem dette skarpe, snareomgivne Liv og vinde, hvad der kan vindes ved Strid. Men vi have fundet paa en lettere Maade til at luske os fra vor Smerte paa. Som Barnet, naar det falder, skælder og slaar paa den ufølsomme Jord, saaledes befolke vi den tomme Luft med Guder, som vi tilskrive de Ulykker, vi burde bære, og lide saa lettere, naar vi have Gud og Skæbnen at rase mod. Men selv om det var saa, at Verden var fuld af usynlige Guder, saa er vi jo dog ét med, Led af den Magt, der arbejder,

virker, stønner og sukker gennem alle Ting, gennem Jord og Luft og Hav, Mennesker og Planter og Stene, og denne Universets Guddom afviser da roligt Forbandelserne over sig selv. Men som vi dannede Guder for at anklage og forbande dem, saa danne vi dem ogsaa for at støtte os til dem. Vi kaste vort Blik paa Verden og vi søge at granske den og lære den at kende udvendig og indvendig, i Fortid og Nutid.

„Men stadig, eftersom vi skride frem, svulmer Massen mere og mere af Bind, der endnu skulle læses, af Hemmeligheder, der endnu skulle udforskes. Vort Haar bliver graat, vore Øjne fordunkles, vor Hede tæmmes; vi give vore Ævner Hvile og tale saaledes til Guderne: „Hvis der findes sand Videnskab, dvæler den i eders Boliger! Menneskets Maal kan ikke udmaale det umaadelige Hele. I alene kunne omfatte Verdens grænseløse Plan; vor fortvivlede Forsken var Synd, og vi opgave den herefter, ene sikre paa, at eders Aand ser alle Ting, som hændes.“ Taaber! Det, at Mennesket i sin korte Livsfrist ikke kan se alle Ting, giver ingen Grund til at paastaa, at der er Guder, som gøre det; ikke heller beviser det, at han er træt, at han har et Sted, hvor han kan hvile.“

Eller vi hige med Ungdommens Længsler ud mod den friske og straalende Verden, plukke, længselshede efter Glæden, Blomst for Blomst og trykke lidenskabelig Haand efter Haand, til vi se, at vi ere blevne ældede og matte og utilfredse, men at Hungeren efter Fryden brænder ufortøret i os endnu:

„Vi standse; vi tyse paa vort Hjærte og tale saa til Guderne: „Verden har undladt at give den Glæde, vor Ungdom drømmer om, undladt at fylde den Tomhed, som vi bære i vort Bryst. Foranderlige indtil nu, saa' vi stadig hen til noget nyt; lad os herefter med uforanderlig Vilje se hen til eder for hos eder at finde den Glæde, vi forgæves kræve her.“ Taaber! At Lykken saa ofte her spottede vor Bøn kunde, mener jeg, faa os til at frygte et lignende Udfald andensteds, — faa os til, ikke at flygte til Drømme, men til maadeholdne Ønsker. Og dog, for dem, der kende sig selv, der vist drage deres Vej gennem Livet og bøje sig for, hvad de ikke kunne bryde, — hvorfor skulde jeg sige, at Livet for dem behøver kun at give maadeholden Lykke? Er det saa ringe en Ting at have glædet sig ved Solen, at have levet let i Foraaret, at have elsket, at have tænkt, at have handlet, at have fremmet sande Venner og slaæet svigefulde Fjender ned, — saa ringe, at vi maa opdigte en Lykke i en tvivlsom Fremtid, og mødens vi drømme over den, lade vor hele nuværende Tilstand gaa til Spilde og forvise vor Hvile til endnu fjærne Verdener.“

Og Tænkerens sidste Lære til Pausanias lyder saa saaledes:

„Landsbyens Bonde foler Sandheden mere end du, han, som nødig forlader dette Liv, der kun giver ham lidet, — som nødig forlader sin haardt

slidende, solbrændte Hustru, sine ofte gennearbejdede Marker, de Bønder, med hvem han talte, de Egnens Steder, han kendte. Men du, fordi du hører Menneskene spotte over Himlen og Skæbnen, fordi de Guder, du frygter, undlade at gøre din Tilstand lykkelig, — du skælver og tør ikke stole paa de Glæder, der ere! Jeg siger: Frygt ikke! Livet lader endnu menneskelig Stræben Rum! Men siden Livet er svanger paa ondt, saa nær intet overdrevent Haab. Fordi du ikke maa drømme, behøver du ikke derfor at fortvivle!“

Saaledes hæver denne Tankepyramide sig op i Matthew Arnolds Digtning i al sin glansløse Sanddruhed, bygget af det samme Resignationens Stenstof, som vi ogsaa andensteds have fundet i hans Poesi. Det er en Resignation, der er grundet i selve Tingenes Natur, en klarhovedet Resignation, noget barsk og noget stræng, der ikke opgiver Kampen, men er gennemtrængt af et mandigt og udholdende Taalmod. Dog har der i Digterens Livsbetragtning siden da fundet nogen Udvikling Sted. Der er egentlig ikke kommen nye Momenter ind, ikke heller er der fjærnet noget af de gamle. Men det er tydeligt at spore, at Matthew Arnold nu lægger stærkere Eftertryk end før paa Glædesfølelsen, paa Tilfredsstillelsen af Lykketrangen. Det ses klart i et senere Digt (fra Tredserne), *Obermann Once More*, der karakteristisk nok staar som det sidste, afsluttende Led i den samlede Udgave af de Arnoldske Poesier. Det skildres her, hvorledes Digteren tyve Aar efter den Tid, da han første Gang besøgte de Steder, hvor Obermann færdedes¹⁾, nu atter vender tilbage til dem og igen tænker paa den ensomme Skikkelse. Medens Natten falder paa, ser han saa, som i et Drømmesyn, Obermann for sig, den melankolske Eneboer, der har levet og grublet mellem Schweiz's Bjerge. Obermann spørger Digteren, om han nu vender tilbage til ham og hans Ensomhed, nu, da Verden synes at skulle faa nyt Liv. Han bringer Digterens Tanke to tusend Aar tilbage i Tiden og maler i store Træk Romerens Verden i dens Kraft og Pragt og Nydelses-Jagen, hvilket alt dog ikke holdt Trætheden og Væmmelsen ude; han skildrer det grublende Østen, som de romerske Legioner gik hen over, Østen, der grublede, indtil der brød en glædefyldt Morgen frem over det, og det raabte til Verden, at den Drik, der skulde slukke dens Tørst, maatte den søge i sin egen Sjæl. Og Vesten hørte det, tilhyllede

¹⁾ Se Digtet *Stanzas in Memory of the Author of Obermann*.

sine Ørne, sønderbrød sit Sværd og lagde sit Scepter ned, opgav sit Purpur og sin Kejserkrone, forlod alt, tyede til Ørkenen, vaskede Bekymringen fra sit Ansigt i Taarer og stod som et smilende Barn midt imellem Ruiner. Men ogsaa denne Troens herlige Verden visnede omsider hen og blev som et Lig, der endnu talte, men kun døde Ord. Og saa kom Revolutionens Storm over Evropa og splintrede den gamle Verden, og paa Stumperne arbejdede Menneskene som før, men hver for sig, uden Samfund med hverandre; og Obermann saa', at de led som før, »og dog have Menneskene saadan Trang til Glæde, men Glæde, hvis Grundlag er sandt«, — og saa flygtede han til Alp-ernes Ensomhed og levede og døde, »fattet paa at taale«. Men videre hedder det saa mod Slutningen fra Drømmesynets Mund til Digteren:

„Fortvivl ikke du, som jeg fortvivlede, lad ikke heller det kolde Mulm være dit Fængsel! Fremad ere de milde Timer dragne, og sé! Solen er staaet op! Den bryder Fortidens Vinter; en grøn, ny Jord kommer til Syne. Millioner, hvis Liv laa fast i Is, have Tanker og Smil og Taarer. Hvad om der endnu behøves Anstrængelse, Strid? Om meget endnu ikke er vundet? Dog stiger den varmt op. Livets Time! Dodens Istime er forbi! Verdens store Orden gryr skinnende frem efter et langt, barskt Mørke, — guddommeligere tænkt, klarere sét, eftertragtet med lykkeligere Iver. Med slukket Haab og sluttet Bryn saa' jeg Nutiden dø; dens Livsfrist var næsten endt; dog havde den mere end jeg. Men du, -- om end du kommer til Verdens nye Time med skæmmet Aasyn, berøvet den Glæde, den Blomstring, den Kraft, som bedst sømmer sig for dens Skjald, — om end mere end Halvdelen af dine Aar ere svundne og din Ungdomsstyrke forødt, — om der end, kastede om din fastere Manddom, hænger Sørgeklæder fra vor tungsindige Tid, hvis hele Trolddom din Ungdom følte, og hvis hele Skygge den gennemvandrede, — om du end kommer sent, om du end er slovet og svag, saa forkynd dog Haab til en ny-skabt Verden! Hjælp den at stille hin dybe Higen, det Savn, der forvirrede vor Hjerne og fortærede vor Sjæl med en Tørst som Ild, denne ulægelige Smerte, det, som drev vort Liv ud til de øde Steder, til Alpesneen, og lammede alt vort Ord med Tvivl og alt vort Værk med Kummer; — hvad der endnu er tilbage af Styrke, anvend det til at hjælpe at opnaa dette Maal: én fælles Bølge af Tanke og Glæde, der atter løfter Menneske- slægten!“

Paa dette Punkt synes Matthew Arnolds poetiske Virksomhed i alt væsentlig at have naaet sin Afslutning. Han har siden da kun ladet trykke ganske enkelte spredte Digte. Og paa dette Punkt munder hans Poesi ud i hans øvrige og senere Aandsarbejde. Ti jeg tager næppe fejl, naar jeg blandt andet og særlig

knytter hin Opfordring fra Digtersynets Mund til Matthew Arnolds senere Værk *Literature and Dogma*. Denne Bog er ligesom et Hovedforsøg af Arnold paa at efterkomme Obermanns Ord, paa at yde Tanken dens Ret og paa at give Glæden Rum som berettiget Livsmagt.

V.

Literature and Dogma udkom 1873; den har oplevet flere Oplag og udkom i Fjor i en noget forkortet Folkeudgave. Det er en Bog af religions-filosofisk Art, en aandfuld, tankevækkende, original og energisk skreven Bog. Arnolds Bestræbelse i dette Arbejde er at anvende den samme literære Kritik og Fortolkning paa Biblen, som anvendes paa Menneskehedens øvrige literære Frembringelser, og hans Resultat bliver da et, som er opløsende for den ortodokse Teologis hele Dogmesystem. Af denne den literære Fortolknings Virkning paa Dogmet har Bogen sit Navn. Uden i øvrigt at indlade mig paa en detailleret og indgaaende Kritik af Bogen, hvortil jeg mangler den fornødne Kundskab, vil jeg anføre et Par af dens Hovedtanker. Helt igennem søger Forfatteren at staa paa en ren rationel, erfaringsmæssig Grundvold. Religionen er i Arnolds Øjne ikke udstyret med noget særligt overnaturligt Apparat eller Dogmesystem; den er ham intet andet end en Morallære, men en Morallære, hvis Udtryk, paa Grund af Sindets inderlige Dvælen ved sin Genstand, er bleven af en ejendommelig gribende og betagende Art ¹⁾. Og ligesom der for Arnold ingen Modsætning er mellem Moral og Religion, saaledes ser han heller ingen Modsætning mellem Begreberne »naturlig« og »aaenbaret«, men kun en Gradsforskel: hvad der fornemmes med særlig betagende Kraft og Styrke er »aaenbaret«. Religionen har nu til Genstand blot og bart Menneskenes Færd i Livet (*conduct*), og denne dækker — for at bruge et af de drastiske Udtryk, Arnold ynder at anvende som en Slags stadig genkommende Omkvæd, — tre Fjærdedele af Livet, medens Kunst og Videnskab optage én Fjerdedel. Grundvolden for Moral-loven er en rent erfaringsmæssig, rent psykologisk Lov, en Lov,

¹⁾ Hans Definition af Religion, sammenfattet i et kort Udtryk, er „*morality touched by emotion.*“

der bekræftes paa samme Vis som enhver anden Naturlov: det er den Følelse af Lykke, der følger med det at have handlet rigtigt. Han betragter denne Følelse som lige saa usvigelig som Digterens eller Malerens Tilfredsstillelse ved et vel udført Arbejde, et Menneskes Tilfredsstillelse, naar Ridning eller Skydning lykkes ham, eller den sultnes Tilfredsstillelse ved at spise sig mæt. Hos intet Folk finder nu Arnold Moralloven saa intensivt følt og saa inderligt udtrykt som hos Jøderne, i det gamle og ny Testamente. Og Moralsansen bør da skærpes og udvikles ved Biblen, paa samme Maade som et Menneske med Sans for Billedhuggerkunst eller Poesi vil udvikle den ved Studiet af græsk Skulptur eller ved Læsning af Homer og Shakespeare. Kernen i det gamle Testamente, trods og bag alle Vrangforestillinger hos dets Forfattere, trods alle falske Forventninger og falske Profeti-Udlægninger, finder Arnold er den glade Jubel over, den stærke Hævden af, at Lykkefølelsen altid følger med det at gøre det rette, med Retfærdighed. Og i Kristi Lære, der kom som en Fornyelse, da Jødedommen var stivnet i en aandløs, bogstavmæssig Hængen fast ved ydre Regler, ser Arnold, trods og bag Evangelisters og Apostles Vrangforestillinger og Misforstaaelser, tre Kærnepunkter: det ene det, han kalder Kristi »Metode«, det vil sige Fordringen om at vende sig fra den bogstavelige lagttagelse af den ydre Lov og rette Opmærksomheden paa det indre Menneske, det andet det, han benævner Kristi »Hemmelighed«, det vil sige Hævdelsen af Selvfornægtelse — ikke opfattet som Askese, men som Selvbeherskelse, — og af den Freds- og Glædesfølelse, der ledsager den, og endelig det tredje: den »milde Fornuftmæssighed« (*sweet reasonableness*), der udgik fra Kristi Personlighed og gennemtrængte hans Lære. Til Biblen, opfattet paa rette Maade, — dens Sprog betragtet som et digterisk Sprog, som et menneskeligt, tilnærmelsesvist Forsøg paa at naa hen imod Sandheden, indeholdende Fejlsyn og Vrangopfattelser, — mener da Arnold, at Menneskene ville vende tilbage. Og hvorfor? spørger han. »Fordi de ikke kunne komme ud af det uden den. Fordi Lykke er vor Tilværelses Endemaal og Ojemed, og Lykke er knyttet til Retfærdighed, og Retfærdighed er aabenbaret i Biblen« ¹⁾.

Fortræffelig i Arnolds Bog synes mig i det hele den negative Side, hans Kamp mod den ortodokse Teologis Dogmer.

¹⁾ *Literature and Dogma*, 5th Edition, 1876. p. 354.

Fortræffelig synes mig ogsaa den Grundtanke, der bærer den, at de religiøse Følelser ikke ere afgrænsede ganske for sig, som værende af en helt anden Art end andre menneskelige Følelser og som knyttede til naturstridige, mirakuløse Forestillinger. Men et Spørgsmaal turde det være, om ikke Arnold selv er for dogmatisk, naar han opstiller Biblen som den eneste, den udelukkende Lovbog for Moral og Religion. Og et andet Spørgsmaal turde det være, om ikke dens poetiske Billedsprog og mirakuløse Fortællinger ville træde for stærkt i Forgrunden i den almindelige Læsers Opfattelse og paavirke hans Intelligens uheldigt, idet Fantasisproget tages bogstavelig, og Miraklerne troes.

Imidlertid, for at vende tilbage til Udgangspunktet for min Omtale af denne Bog og til dens Sammenknytning med Matthew Arnolds Poesi, jeg tror, at det kan siges, at han i den har søgt og i stort Omfang opnaaet at give den klare Tanke, hvad dens er, og at betone den Glædesfølelse, som et rigtigt ført Liv kan rumme.

ADOLF HANSEN.

Den forladte Havmand.

Af Matthew Arnold.

Oversat af Ad. Hansen.

Kom, kære Børn, nu maa vi af Sted,
dybt under Bølgen ned!
Fra Bugten kalder mine Brødres Røst,
de store Vinde blæse mod Kyst,
de salte Strømme mod Havet gaa,
de vilde, hvide Havheste slaa,
stampe og stejle paa skumdækte Bred.
Kære Børn, kom saa med mig!
Denne Vej, denne Vej!

Kald én Gang, før I gaar, paa hende
— tungt er vi stedte —
med en Stemme, som hun vil kende:
»Margrethe! Margrethe!«
Børnestemmer er kære at høre
— kald én Gang til! — for en Moders Øre,
Børnestemmer, vilde af Klage, —
sikkerlig vil hun komme tilbage!
Kald én Gang, og kom saa med mig, —
denne Vej, denne Vej!
»Moder, vi kan ikke vente paa dig!
Hestene stampe, til Flugt beredte!«
Margrethe! Margrethe!

Kom, kære Børn, kom, bort maa vi fly;
 stands eders Røst!
 Ét sidste Blik paa den hvide By
 og den Kirke graa ved den stormslagne Kyst, —
 saa maa vi fly.
 Hun kommer ej, kaldte I Nætter og Dage;
 bort maa vi drage.

Kære Børn, var det i Gaar,
 vi hørte de Klokker i Dybet, hvor
 vi hviled i Hulernes Lejer?
 gennem de brydende Bølgers Gang,
 den fjærne Sølvklokkes bævende Klang; —
 sandstrøede Huler, kølige, milde,
 hvor hver eneste Vind er stille,
 hvor de dirrende Lynglimt svajer,
 hvor i Strømmen Havtangen nejer,
 hvor de Sødyr i lange Rækker
 mæskes i Dyndet, der Bunden dækker,
 hvor Havslangen ruller sig krum,
 basker sit Panser i Havets Skum,
 hvor vældige Hvaler forbi sig bøje,
 sejle og sejle med ulukt Øje
 rundt om Verden i Dage og Aar; —
 naar hørte vi Toner dernede, — naar?
 Kære Børn, var det i Gaar?

Kære Børn, var det Aar eller Dage,
 — kald én Gang til! — at hun lod os tilbage?
 En Gang hos eder og mig hun sad
 i Havets Dyb paa en Guldtrone rød
 med den yngste Dreng paa sit Skød.
 Hun redte hans Haar, hun pusled ham glad,
 da den fjærne Klang af en Klokke lød.

Hun sukked, og op gennem Havet hun saa';
 hun sagde: »Hen til min Slægt maa jeg gaa,
 de beder i Dag i den Kirke graa.

Det er Paaske hist, og det kalder mig!
 Havmand, jeg mister min Sjæl hos dig.«
 Jeg sagde: »Op gennem Bølgen du drage,
 bed din Bøn, og kom saa tilbage!«
 Hun smilede, gik op, hvor Brændingen slaar.
 Kære Børn, var det i Gaar?

Børn, var vi lang Tid ene tilbage?
 »Det stormer paa Havet, de smaa, de klage; —
 de beder saa længe,« sagde jeg, »kom!«
 og op vi steg gennem Bugtens Brænding og Skum.
 Vi gik langs med Bredden, sandet og flad,
 hvor Strandgræsset gror, til den hvide Stad,
 gennem snævre Gader, hvor alt var tyst,
 til den Kirke graa ved den stormslagne Kyst.
 Fra Kirken lød Mumlen af Folk og af Præst,
 men vi stod derude i Kulde og Blæst.
 Vi kravled paa Gravsteneu, regnslidt og graa,
 gennem Blyruden ind i Kirken vi saa'.
 Hun sad ved en Pille; vi saa' hende nær:
 »Margrethe!« sagde jeg, »kom, vi er her!
 Saa lang Tid var vi alene tilbage;
 det stormer paa Havet, de smaa, de klage.«
 Men ikke et Øjekast hun mig skænkede;
 hendes Blik til den hellige Bog var lænket.
 Højt beder Præsten; — Børn, vi maa gaa!
 Lukket staar Døren; — kald ikke mer!
 Kom af Sted, kom ned, kald ikke mer!

Ned, ned, ned!
 Til Havbundens Dybder af Sted!

Hun træder sin Rok i den summende Stad
 og synger sitrende glad.
 Hør, hvad hun synger: »Jeg jubler af Glæde
 for BARNET, der leger, for TORV og for STRÆDE,
 for PRÆST og for SANG og KLOKKERNES KLANG,
 for min Rok og mit SPIND
 og SOLENS velsignede SKIN!«
 Og hun synger alt, hvad hun kan,
 hun synger saa glad i Sinde,
 til Skytten falder fra hende,
 og det snurrende Hjul holder inde.
 Hun lister til Vindvet og ser imod Strand
 og paa Havet, der ruller mod Kyst;
 og hun stirrer stift og nøje;
 og saa bryder der frem et Suk
 og en Taare glider tyst
 fra et kummersløret Øje
 og et kummertynget Bryst,
 et langt, langt Suk, —
 for en lille Havfrues sælsomme Øjnes Glans
 og LOKKERNES gyldne Krans.

Kom, Børn, ned i Dybet!
 Kom, bort maa vi fly.
 Det stormer, og Lysene
 blinker i By.
 Hun vil vækkes af Søvnens
 ved Vindstødets Brag,
 hun vil lytte til Stormen
 og Brændingens Slag.
 Vi skal se, — mens det brøler,
 det hvirvlende Hav, —
 en Tilje af Perler,
 et Loftshvælv af Rav, —

syngende:

»Her kom en Kvinde;
hun svigted sit Ord;
og ene bestandig
Havkongerne bor.«

Men, Børn, naar ved Midnat
det tystner om Hav,
naar Maanen er skyfri,
og Strømmen er lav,
naar fra Hedernes Gyvel
det dufter mod Strand,
naar Skyggerne hviler
paa hvidnende Sand,
vi langs Bugten vil ile,
langs Kystkanten klar,
over glimtende Havtang,
af Ebben lagt bar.
Vi vil stirre fra Klitten
paa den slumrende By,
paa Kirken, og atter
til Havdybet fly, —
syngende:

»Der bor en elsket;
sit Løfte hun brød;
de ensomme Havkonger
grunt hun forskød.«

Ministeriel Kirkepolitik.

Statens og Kirkens Forhold til hinanden er i vore Dage et af de brændende Spørgsmaal, og Besvarelsen af, hvorledes dette Forhold bør være, lyder fra de forskellige Sider meget forskelligt. Fra yderste Højre fordrer man en kristelig Stat, fra yderste Venstre en fuldstændig Adskillelse. Jeg tror dog, at begge disse Teorier for nærværende Tid kun har Interesse som Tankeeksperimenter; den kristelige Stat har man i 3 Aarhundreder søgt at gøre til Virkelighed, til liden Baade saa vel for Staten som for Kirken; man kommer næppe nogen Sinde mere ind i det Spor. Den fuldstændige Adskillelse mellem Stat og Kirke kan ganske vist være Idealet baade for mange Kristne og Ikke-Kristne; men det er et Ideal, som sikkert i en lang Fremtid ikke kan virkeliggøres. Det, som i vore Dage praktisk foreligger, er altsaa dette: hvorledes Forbindelsen mellem Stat og Kirke bedst kan ordnes efter Tidens Tarv til Gavn for begge Parter.

I de mange Aarhundreder, hvori Stat og Kirke har staaet i Forbindelse med hinanden, har det vist sig, at Statsforfatning og Kirkeforfatning har haft Tilbøjelighed til at fremtræde under samme Former; dette er ogsaa ganske naturligt: naar Stat og Kirke staa i Forbindelse med hinanden, maa den samme Grund-sætning gøre sig gældende i Kirkestyrelsen som i Statsstyrelsen. Nu har Grund-sætningen for Statsstyrelsen i mange Aarhundreder, om end under forskellige Former, været denne: Alt fra oven, og man har i Kirkestyrelsen trolig fulgt samme Regel: til den enevældige eller aristokratiske Statsstyrelse svarede en enevældig eller aristokratisk Kirkestyrelse. — Den store Bevægelse i Folkene, som begyndte med den franske Revolution og fortsattes ved Omvæltningerne i 1830 og 1848, gav imidlertid den gamle Stats-

styrelses Grundsætning sit Bansaar; Folkene begyndte paa Statens Omraade at tage sin egen Skæbne i sin Haand, og de frie Forfatninger gav Folkene en, mere eller mindre klar, lovhjemlet Ret dertil. Saaledes ogsaa hos os; man kan tvistes om de enkelte Paragrafer i Grundloven i det uendelige; intet Menneske — undtagen forstokkede Jurister og reaktionære Godsejere — kan tvivle om, at Folkets Selvstyre paa det borgerlige og politiske Livs Omraade er den inderste Kærne i Grundloven. Den gamle Tids Grundsætning: Alt fra oven, fra Fyrsten, er afløst af den nye Tids: Alt fra neden, fra Folkene. Enevælden blev saaledes ved Grundloven klart og tydeligt afskaffet paa Statens Omraade, og ved Grundlovens forskellige Bestemmelser fik Folket Sikkerhed for, at denne paa det Omraade ingen Overgreb kan gøre.

Forbindelsen mellem Stat og Kirke fulgte med fra den gamle Tid over i den nye; i Grundlovens § 3: »den evangelisk-lutherske Kirke er den danske Folkekirke og understøttes som saadan af Staten«, blev denne Forbindelse slaaet fast; men medens der i Grundloven er en Mængde Bestemmelser, der sikrer Frihedsudviklingen i Staten og umuliggør en enevældig Styrelse i denne, saa er dette derimod ikke Tilfældet paa Kirkens Omraade. Ganske vist ligger der i det nye Navn, man gav Kirken, — Folkekirke i Stedet for Statskirke, — en Antydning af, at Folkestyrelsen ogsaa skulde gennemføres paa det kirkelige Omraade. ligesom ogsaa Grundlovens § 75: »Folkekirkens Forfatning ordnes ved Lov«, peger hen paa det samme; men saa længe disse Antydninger ikke ere udviklede, vil en modig Minister, der staar over for en spagfærdig Rigsdag, omtrent kunne regere enevældig i Kirken, og dette er saa meget farligere, som man her i Danmark paa Forhaand vil kunne sige, at Rigsdagene, i det mindste i en overskuelig Fremtid, ville være temmelig spagfærdige og Ministrene som en Følge heraf temmelig modige. Det er derfor rimeligt, at der vil gaa en Tid hen, før der kommer en Rigsdag, der vil tage saa grundigt fat paa Statskirkens Omdannelse i Frihedsretning, som den grundlovgivende Rigsdag tog fat paa Statens, og et Folk, som i Livet vil hævde den Frihed, der staar paa Papiret. Jeg forudsætter nemlig, at naar der en Gang kommer en Rigsdag, der tager fat paa Grundlovens § 75, den da vil indfri denne paa en saadan Maade, at Folkets Selvstyre i Folkekirken gennemføres lige saa fuldt som i Staten, om end selvfølgelig under helt andre Former.

Saa længe Rigsdagen ikke tager fat paa denne § og gennemfører den i frisindet Aand, vil den staa som et Haabets Anker for de reaktionære Kræfter inden for Folkekirken, der til denne vil knytte Forventninger om en Kirkeforfatning efter den gamle Grundsætning: Alt fra oven. Jeg har selvfølgelig meget tilovers for den danske Præstestand, jeg er knyttet til den ved mange og stærke Baand, men naar jeg ser, hvorledes Præstestanden vil have denne Grundlovs-Paragraf udført; — saaledes nemlig at det blev den saakaldte »Gejstlighed«, der kom til at raade for Folkekirken, — saa kan jeg ikke andet end heri se et Vidnesbyrd om, hvor lidet Præstestanden har forstaaet og er gennemtrængt af Grundlovens Tankegang; ti en Folkekirke, der styredes af kongevalgte Bisper eller Præster, var det samme som en Stat, der styredes af kongevalgte Jurister, og begge Dele vilde være lige langt borte fra den i Grundloven nedlagte Selvstyrelsestanke. Men Præstestanden er, i sin Helhed betragtet, ingen Ven af Selvstyrelsen, hverken paa det borgerlige eller kirkelige Livs Omraade.

Det er nu sket i disse Tider, at vi har faaet en Kirkeminister, som trods mange udvortes Uligheder dog i det væsentlige kan siges at være et Udtryk for Gejstlighedens Tankegang baade med Hensyn til Statens og Statskirkens Politik, og som derfor ogsaa har kunnet forløse Gejstlighedens bundne Tanke, udtale det Ord, der længe har ligget skjult i dens Hjærte, Ordet: Kirkeraad, eller som det i daglig Tale kaldes, Bisperaad; ti det, som gør Kirkeraadet dyrebart for Præsterne, er netop det, at det er et Bisperaad, og det, som gør Bisperaadet dyrebart for Ministeren, er netop det, at han selv raader for Bispernes Udnævnelse. Det var ved en kongelig Resolution af 8de Oktober 1883, at denne Reformator-Tanke paa det kirkepolitiske Omraade saa' Dagens Lys. Allerede den Maade, hvorpaa Tanken kom til Verden, er betegnende; den kom ikke som en Lov, udsprungen af den lovgivende Forsamlings Ønske og Overvejelse; tvært imod viste det sig snart, at den kom trods den lovgivende Forsamlings Ønske; den kom som kgl. Resolution. Der var en Tid, da de kgl. Resolutioner stod i høj Kurs; men siden vi fik en lovgivende Forsamling, er Kursen paa dem dalet; Folket har en Følelse af, at hvad der kommer til Verden maa helst komme gennem Love, og hvad der ikke kommer ad den Vej, kommer ubetimeligt. Men der er hos Ministeriet, særlig hos Kirkeministeren, en vis Forkærlighed for kgl. Resolutioner, en vis Antipati for den regel-

mæssige, slagne Vej. — Hos en stovt Jagtjunker, øvet i Parforcejagtens Glæder, kan man forstaa denne Antipati for den slagne Vej; under Hornets Klang, Hundenes Halsen og Jægerens Hallo! farer han over Vejen lukt ind i Krattet. Men ved en evangelisk-luthersk Kirkeminister tænker man sig gjerne noget adstadigt, der paa sin rolige Pasgænger, fulgt af sit gejstlige Følge, langsomt og værdigt bevæger sig frem ad den støvede Landevej. — I den Begrundelse, som ledsager den kgl. Resolution, er der Ytringer, som tyde paa, at det, — som man kunde vente, — ogsaa var Ministerens personlige Ønske at drage sindigt frem ad Lovgivningens støvede Landevej; han taler nemlig om de frugtesløse Forsøg, der tidligere ere gjorte paa at gennemføre en Kirkeforfatning, minder om, at Iværksættelsen af en saadan for Tiden maa anses for en Umulighed, ikke blot paa Grund af de politiske Forhold, men ogsaa fordi der i Rigsdagen er et stort Parti, der af principielle Grunde vil modsætte sig en saadan, og fordi der selv mellem dem, der principielt maatte ønske en saadan, vistnok kun findes liden Enighed om de Grundsætninger, der maatte gøres gældende ved dens Anordning. — Meningen med dette synes at være den, at da Lovgivningens regelmæssige Vej er spærret, saa maa man gaa Resolutionernes uregelmæssige. Man kunde ogsaa efter Ministerens Begrundelse komme til den modsatte Slutning; man kunde gaa ud fra, at Love gives og Resolutioner udstedes for at imødekomme en Trang i Befolkningen; da der nu, efter Ministerens Sigende, hos et stort politisk Parti, der altsaa repræsenterer Befolkningens Flertal, ikke er nogen Trang til en Kirkeforfatning, og da det Mindretal, der ønsker den, slet ikke er enig om, hvordan den skal være, saa kunde man deraf slutte: da der ikke er nogen Trang til en saadan Foranstaltning og ikke nogen Enighed om dens Iværksættelse, saa lade vi foreløbig den Sag hvile. Det forekommer mig, at denne Slutning vilde være nok saa logisk som Ministerens, der jo gaar ud paa: der er ingen Trang hos Flertallet til en Kirkeforfatning, der er ingen Enighed hos Mindretallet, — altsaa maa det være paatrængende nødvendigt at tage fat.

Er den Maade, hvorpaa Kirkeraadet er kommet til Verden, betegnende, saa er dets S sammensætning det ikke mindre. Den egentlige Stamme er de 7 Bisper; disse udnævnes som bekendt af Kongen efter Ministerens Indstilling; fra denne Stamme skyder først to Grene ud: en teologisk og en juridisk Professor, — naturlig-

vis Hr. Matzen; — Professorerne udnævnes som bekendt af Kongen efter Ministerens Indstilling. Endelig er der ved en Skrivelse til Bisperne af 17de Juni 1884 gjort Skridt til at forøge Kirkeraadet ved »et Medlem af Lægstanden for hvert Stift«, altsaa 7; disse skulle vel repræsentere det mere folkelige Element i Kirkeraadet; men da man af sørgelig Erfaring véd, hvilke Ulykker det folkelige Element kan foraarsage i repræsentative Forsamlinger, har man taget sine Forsigtighedsregler; man har først sørget for, at det er i født Mindretal, — 7 mod 9; men dette er ikke Betyggelse nok; disse 7 Lægmande skulle nemlig udnævnes af Landemoderne. I sin nuværende Skikkelse bestaar Landemodet af Stiftamtmanden, Bispen og Provsterne; dette foreslaas nu »forstærket« ved én Præst og to Lægmande fra hvert Provsti, og dette »forstærkede« Landemode skulde saa vælge de 7 Lægmande til Kirkeraadet. Det sés let, at selv i det »forstærkede« Landemode er Lægmands-Elementet i født Mindretal, og det vil altsaa staa i Gejstlighedens, særlig Provsternes, Magt at raade for Valget af de 7 Lægmande; som bekendt udnævnes Provsterne af Kongen efter Ministerens Indstilling. Det falder i Øjnene, at efter Ministerens Forslag er Godsejerne, det store Hartkorn, ikke repræsenteret i Kirkeraadet, skønt dog Godsejerne, ligesom de ere absolut bedst skikkede til Statsstyrelsen, ogsaa maa være absolut bedst skikkede til Kirkestyrelsen. Denne Mangel tør ventes afhjulpen — uanset at Kirkeministeren selvfølgelig altid bør være en Godsejer — derved, at Provsterne ville vælge Godsejere, som den mest kirkeligssindede Del af Lægmandene, til de 7 Lægmandspladser i Kirkeraadet. Slaar denne Forudsigelse til, — og giver man Agt paa Tidernes Tegn og Provsternes politiske Anskuelse, saa vil den slaa til, — saa faa vi altsaa et Kirkeraad, bestaaende af 7 Bisper, to Professorer — den ene er Hr. Matzen! — og 7 Godsejere eller dermed beslægtede Aander, — alt fra oven! Det bliver et kirkeligt Landsting, kun adskillige Grader mere ufrisindet og ufolkeligt end det politiske.

Ministeren mener, at det er af største Betydning for Kirken at faa et saadant »Organ«, — »selv om det i strængeste Forstand kun bliver raadgivende for Deres Majestæts Kirkeminister, for at Kirken igennem dette kan lade sin Røst lyde o. s. v.«. — Hvad mon det egentlig er for en »Kirke«, hvis Røst Ministeren vil høre igennem dette »Organ«? Er det den hellige almindelige Kirkes? Nej! — en Kirkeminister véd selvfølgelig godt, at den hellige almindelige Kirkes Røst ikke lader sig kommandere frem ved kongelige

Resolutioner, den behøver hverken Konger eller Ministre for at komme til Orde, den gaar sin egen Vej og har sine egne »Organer«, som tit hverken er Bisper eller Provster. Er det den danske Folkekirkes Røst, Ministeren vil høre? Nej! Den nuværende Kirkeminister véd selvfølgelig meget godt, at lige saa lidt som man i det politiske Landsting hører det danske Folks borgerlige Røst, lige saa lidt vil man i det projekterede kirkelige Landsting høre det danske Folks kirkelige Røst. Hvis det var Ministeren om at gøre at høre den danske Folkekirkes Røst, saa havde han ganske simpelt henvendt sig til Folketinget; det er dér, at en Minister hører baade de borgerlige og kirkelige Røster, som han som Minister har med at gøre og har at tage Hensyn til. Han véd af Erfaring, at vil man høre det danske Folks Røst »lige over for forekommende Forslag og Forlangender om Forandringer i de bestaaende kirkelige Forhold og Love«, som han udtrykker sig i sin Begrundelse af Resolutionen, — saa er Bisper og Provster de allersidste, han skal gaa til, ti det har vist sig i de sidste 50 Aar, ja! man kan godt sige, det har vist sig lige siden Konstantin den stores Dage, at Forslag om Forandringer i bestaaende kirkelige Forhold og Love har altid hos den højere Gejstlighed mødt absolut Modstand, og det vilde være alt for meget forlangt af vore nuværende skikkelige Bisper og Provster, at de in corpore skulde kunne hæve sig over det i 1500 Aar gældende statskirkelige Niveau, som altid har været dette: at holde paa det bestaaende. Mon Ministeren kan nævne nogen Bisp, der rigtig for Alvor har villet gaa ind paa Forandringer i bestaaende kirkelige Forhold og Love? Nej! er man Bisp, saa er man ikke Reformator, og er man Reformator, saa er man ikke Bisp. — Altsaa: det er heller ikke den danske Folkekirkes Røst, Ministeren vil faa at høre gennem sit »Organ«; de sidste 50 Aars Historie har vist, at naar det danske Folks kirkelige Røst lød og blev hørt, saa lød Bispernes og Provsternes Røster lige stik imod. Jeg har al mulig Agtelse for vore Bisper og Provster, jeg betvivler ikke deres kristelige Sindelag, men det er ikke gennem dem, man hører den danske Folkekirkes Røst. Men der er ganske vist endnu en »Kirke«, hvis Røst Ministeren ikke forgæves vil lytte efter, naar hans Organ, Kirkeraadet, kommer til Orde, det er den gamle Statskirke. Det nytter ikke at lægge Skjul paa, at den langt overvejende Del af vor højere Gejstlighed endnu staar paa den gamle Statskirkes Standpunkt, drømmer om en kristelig

Stat, der blandt andet skal bruges til at kue alle Frihedsbevægelser baade paa det borgerlige og kirkelige Livs Omraade. Jeg skal ikke bebrejde dem denne Drøm; den hører maaske med til den evangelisk-lutherske Kirkes Tradition; jeg forstaar ganske vist ikke denne Drøm, langt mindre end den katolske Drøm om en pavelig Kirkestat, der hersker over Folkene; men formodentlig vil den vende tilbage, saa længe vi paa det kirkepolitiske Omraade ikke er kommen helt bort fra det »evangelisk-lutherske« Standpunkt med Fyrsten som øverste Biskop. Men Statskirkens Tid er forbi, og vil man atter prøve paa at kalde dens Røst frem, ja! saa kan man ganske vist faa den at høre, men det bliver kun en Røst fra Graven.

Naar man vil reformere kirkepolitisk, saa maa man være i Overensstemmelse med Tidens Tankegang baade paa det politiske og paa det kirkelige Livs Omraade; man maa kende og have Sympati for de Strømninger, der gaa gennem Folkenes Liv baade i borgerlig og kirkelig Retning; staar en Minister sympatetisk over for disse Strømninger, da kan han regulere deres Løb, skabe Former, hvorunder de paa en regelmæssig, lovbunden Maade kunne indordnes i Folkenes Liv og virke til Gavn; staar en Minister antipatisk over for disse Strømninger, og har dog en Følelse af, at »noget maa der gøres«, saa griber han det første det bedste Middel til at hidføre en Forandring og kommer saa til at reformere baglængs, mod Strømmen. Men Strømmen gaar sin Gang, og alle slige Forsøg paa at reformere baglængs efterlader ikke en Gang en Hvirvel i den; efter nogle Aars Forløb har man glemmt, hvor Dæmningen blev sat til at standse Strømmen. Ethvert Forsøg paa at ville reformere kirkepolitisk, der ikke er i Overensstemmelse med den borgerlig-politiske Reformation, der fandt Sted her i Danmark d. 5te Juni 1849, det er et Forsøg paa en Reformation baglængs, og det vil efter en kort Skintilværelse falde magtesløst til Jorden. De reformatoriske Tanker, der i vore Dage komme oven fra, uden Rod i Folkene, de visner, og de er i Grunden altid visnede; det er kun de Tanker, der har Rod i Folkene, der blomstrer og bærer Frugt. Kirkeaaads-Tanken er kommen fra et Ministerium, hvis politiske Tanker alle ere visnede, fordi de ikke havde Rod i det danske Folk; denne Tanke er, om muligt, den mest rodløse, der endnu er kommen frem; jeg tror ikke, den vil kunne gøre nogen Skade; det, der skal kunne gøre Skade, maa have Rod i et eller andet virkeligt; men denne Tanke

har kun Rod i en Drøm om den gamle Statskirke; i det virkelige Liv er den rodløs. Men Gavn vil Kirkeraadet heller ikke kunne gøre; man vil mulig komme med Forslag til ubetydelige Forandringer paa et og andet Punkt, men saa vil man rimeligvis paa andre Punkter søge at stramme Baandene; gennemgribende Reformer om en anden Præsteuddannelse, om folkevalgte Præster, om Bisper valgte af Præster og Folket i Forening, om en betydelig Udvidelse af Valgmenighedsloven, om en fuldstændig Omordning af Lønningsvæsenet, hvorefter Folk ikke lønher en Præst, som de ikke bruger, og de, som ikke hører til Folkekirken, heller ikke betale noget til den, — saadanne Reformer, som kan skabe en virkelig Folkekirke, — dem vil selvfølgelig Kirkeraadet være en født Modstander af. Og dog er det klart for dem, som kan og vil se, at det kan ikke længe blive ved at gaa i det gamle Spor. Folkekirken vil langsomt men sikkert gaa sin Opløsning i Møde, hvis den ikke ved tidssvarende Reformer bliver knyttet nærmere til Folket og de Strømninger, der gaa igennem Folket; og det, som vil opløse den, er ikke Folkets Irreligiøsitet. Det yderste Højre og yderste Venstre mødes undertiden i den Paa-stand, at Folket er ved at blive afkristnet; dette er en fuldstændig Fejltagelse, særlig for Landbefolkningens Vedkommende; jeg tør sige, at Kristendommen har aldrig haft mere Magt over Folket end i disse Tider, og vil man lægge Mærke til det, skal man se, at saa godt som alle de ledende Mænd i Bondestanden ere mere eller mindre stærkt berørte af Kristendommen; et positivt Frafald fra Kristendommen i Landbostanden er i en over-skuelig Fremtid utænkelig. Men det er for Øjeblikket ikke de særlig folkekirkelige Institutioner og Personligheder, der knytter Folket til Kristendommen, det er hele den frie Virksomhed, der udøves gennem Højskoler, Friskoler, Foredragsforeninger o. s. v. Men det er en farlig Sag for en Folkekirke, naar den ikke kan knytte Tidens religiøse Bevægelse til de Institutioner og Personligheder, der særlig staa som dens Repræsentanter, ja! naar Folket opdager, at disse Institutioner og Personligheder endogsaa staa som Modstandere af den kirkelige og kristelige Frihedsudvikling, ti dette kan føre til, at Folket opgiver Haabet om at faa en Folkekirke, der svarer til Tidens Tarv, og saa vender den Ryggen. Naar frisindede Præster i Forbindelse med andre Statsborgere ikke kan indgive en Adresse om kirkelige Reformer uden at faa en »Næse«, naar Minister, Bisp og Provst

foretrækker at tvinge en hel Kreds af Medborgere ud af Folkekirken, fremfor at lade et 12aars Barn gaa til Alters, — da er det intet Under, om den frisindede Del af Folket fristes til at ryste Folkekirkens Støv af sine Fødder og gaa sine egne Veje. Naar hertil kommer, at Præstestanden gennemgaaende har stillet sig paa den politiske Reaktions Side, saa bliver Faren for Folkekirkens Opløsning saa meget desto større. Der er nemlig en langt dybere Sammenhæng mellem Kristendommen og den frisindede Politik, som Folket har skænket sit Bifald, end de fleste tro, og Grunden til at mange ere Frihedsmænd, er netop den, at de er Kristne; Præster og andre lærde Folk er altid tilbøjelige til at tage Kristendommen teoretisk, tilegne sig dens Tanker blot som Tanker og blive forskrækkede for disse Tanker, naar de skulle gennemføres i Samfundet; det menige Folk tager Sagen mere praktisk og forstaar godt, at skal Kristendommens Tanker føres ud i Livet, saa er der meget i det gamle Samfund, som maa falde først; det ved godt, at der staar meget mere i Bibelen end det Ord om Lydighed mod Øvrigheden, ligesom der staar mere i Grundloven end det, at Kongen udnævner sine Ministre, og jo mere Reaktionen beraaber sig paa Øvrighedens og Ministrenes Kristelighed, desto stærkere vil Folket forlange, at denne Kristelighed skal give sig et praktisk Udtryk derved, at Øvrigheden radikalt omdanner mange Samfundsforhold, der ikke stemme med Kristendommens Aand. En Agitation for en kristelig-socialistisk Stat vilde her i Danmark, særlig blandt Landbefolkningen, ikke finde nogen daarlig Jordbund.

Alle disse Strømninger, hele denne Tankegang hos Folkets store Flertal, maa der ved de kirkelige Reformers tages Hensyn til. Jeg tror ikke jeg tager Fejl, naar jeg siger, at den nuværende Kirkeminister og de nuværende Medlemmer af Kirkeraadet enten ere aldeles fremmede for alt dette eller staa som absolute Modstandere af det; sit kirkelige Præg faar Raadet ved Bisperne, sit politiske Præg faar det ved Hr. Prof. Matzen. De Mænd, som efter hele deres Stilling, Udvikling og Fortid næsten nødes til at holde sin Haand over alt det bestaaende, og den Mand, der staar som Legemliggørelsen af den Politik, der er forhadet af saa godt som hele det danske Folk, de skal nu give Raad om de kirkelige Forhold til den Minister, der ved sin hele Færd baade paa det politiske og kirkelige Omraade har vist, at han intet Hensyn tager til det, som Folket og Menigheden ønsker.

Jeg betvivler ikke, at Ministeren og Kirkeraadet gensidig ville støtte hinanden, jeg er overbevist om, at det vil kun være i meget faa Tilfælde at Ministeren ikke kan og vil følge Kirkeraadets Anvisninger, jeg formoder, at dette Samarbejde vil blive til Glæde for en stor Del af den danske Gejstlighed; og dog er Varslerne ikke heldige; ti — det er en Kendsgerning, som Ministeren og Kirkeraadet selvfølgelig ikke vil nægte, — de sidder begge til Trods for det danske Folks overvejende Flertal, de har den udvortes Avtoritet, som høje Embeder, anselige Samfundstillinger kan give; der er, uden for al Tvivl, hos Bisperne og den teologiske Professor, der er Medlem af Kirkeraadet, levende kristelig Tro og et oprigtigt Ønske om at kunne udrette noget til Gavn for Folkekirken; men lige saa lidt som et Ministerium, der sidder til Trods for Folket, kan udrette noget uden netop dette, at sidde, lige saa lidt kan et Kirkeraad; man kan se ned paa »Folket« med saa stor Foragt, man vil, det er dog det Folk, der danner baade Staten og Folkekirken, og ethvert Forsøg paa at ville reformere uden dette Folk, eller at ville tilbageholde Reformer, som dette Folk ønsker, vil i Længden falde magtesløst til Jorden. Havde Bisperne, da de opfordredes til at indtræde i Kirkeraadet, henvist Ministeren til at gaa Lovgivningens og ikke Resolutionernes Vej, naar han tænkte paa Reformer i Folkekirken, da havde de nu i det danske Folks Øjne haft en Avtoritet, som vilde have givet deres Ord Vægt; nu har Kirkeraadet kun den ministerielle Avtoritet, og den vejer faktisk ikke meget i Folkets Øjne. Det staar med det nuværende politiske System — og falder med det.

HENNING JENSEN,
Sognepræst.

Franske Naturforskere ved Slutningen af det 18de Aarhundrede.

III. Cuvier.

Genoplivelsen af Sansen for Naturen begynder omtrent i Midten af det 18de Aarhundrede. Sammen med den vækkes ogsaa Interessen for de Videnskaber, der beskæftige sig med de levende Organismer, i Modsætning til de matematiske og kosmiske Videnskaber, der saa godt som udelukkende beherskede Aarhundredets første Halvdel. Det er Rousseau, der ved sine Naturbeskrivelser bringer Botaniken paa Mode. Det er Buffon, der ved sin pompøse Stil og sine dristige Hypoteser virker vækkende — mere end egentlig reformerende — i Zoologien og Palæontologien (Læren om Forverdenens Organismer), idet han, som en senere Forsker¹⁾ har sagt, blænder sin Samtid uden at oplyse den. I den sidste Halvdel af det 18de Aarhundrede tæller de organiske Videnskaber da en Række Dyrkere, der alle paa forskellig Maade have bidraget til den storartede Udvikling, disse Videnskaber have faaet i vort Aarhundrede.

Den egentlige Grundlægger i den nyere Tid af Naturhistorien er Linné. Ved Beskrivelse og Klassifikation af de enkelte Dyr- og Plantearter skabte han et System, der længe var Udgangspunktet for alle Undersøgelser. Men Linnés System var kunstigt, grundet paa enkelte iøjnefaldende ydre Ligheder. Det afløstes i Botaniken af det naturlige System, der grundlagdes af Bernard og Laurent de Jussieu. I den systematiske Zoologi

¹⁾ Geoffroy St.-Hilaire.

herskede der efter Linnés Død et Slags Anarki¹⁾: man valgte vilkaarligt et eller andet Udgangspunkt til Grundlag for et naturligt System. Det var imidlertid først efter at Anatomien, Kendskaben til Dyrenes indre Organisation, var bleven udviklet, at et saadant kunde opføres.

I Aarene 1788—95 opholdt sig paa et Herresæde i Normandiet, tæt ved Kanalen, en fattig ung Huslærer, hvis største Fornøjelse det var i sin Fritid at indsamle og studere alle mulige Naturgenstande. Han havde ikke mange Hjælpemidler til sin Raadighed, hverken Bøger eller Samlinger; han var da henvist til Tingene selv. Han samlede og dissekerede Fiske og andre Havdyr og opsøgte Forsteninger, som han sammenlignede med levende Arter. Han var ved dette ensomme og ufortrødne Studium naaet langt videre frem, end han selv vidste. Om nogle Undersøgelser af Bløddyr skrev han saaledes til en Ven: »Disse Manuskripter ere kun til Brug for mig selv, og de indeholde sikkert intet, der ikke er fremkommen andensteds og langt bedre fremsat af Natuforskerne i Hovedstaden«²⁾. Da hændte det, at et Medlem af Videnskabernes Akademi, Agronomen Tessier, der for at undgaa de politiske Forfølgelser som Militærlæge under et paataget Navn opholdt sig i Nærheden, blev genkendt af den unge Huslærer som Forfatter til nogle landøkonomiske Artikler. Det gav Anledning til et nøjere Bekendtskab. Tessier opdagede snart, hvilken Skat af Kundskaber og Begavelse denne unge Naturforsker sad inde med. Han skrev til sine Venner i Paris om den Perle, han havde fundet i Normandiets Ørken og sørgede for, at han kom ind til Hovedstaden. Saaledes gik det til, at Georges Cuvier blev udrevet af sin ubemærkede Tilværelse og kom til Paris, hvor allerede hans første Arbejder skaffede ham Plads blandt Epokens mest fremragende Naturforskere.

Cuvier blev født 1769 i Montbéliard, der den Gang hørte til Hertugdømmet Würtemberg. Familien var protestantisk. Faderen havde udmærket sig som fransk Officer i Syvaarskrigen og levede nu af en beskeden Pension, der endda efter Revolutionens Udbrud kun uregelmæssigt blev ham udbetalt. Den lille Georges var en svag og sygelig udseende Dreng, men for øvrigt i mange

¹⁾ Efter et Udtryk af Cuvier.

²⁾ Mrs. R. Lee: *Mémoires de Baron Cuvier*, I. p. 23.

Retninger et Vidunderbarn: tidlig moden ¹⁾) og læselysten, alvorlig og videbegærlig. Han havde bl. a. et mærkeligt Talent til at tegne og udklippe Figurer i Papir. En Gang havde han tilfældigvis faaet fat paa Buffons Naturhistorie for at kopiere Tegningerne, men han glemte hurtigt Billederne for Teksten. Bogen blev snart hans kæreste Underholdning, og hans Smag for Naturhistorien var saaledes grundlagt. Den næppe aldeles paalidelige engelske Dame (Mrs. Lee), der har skrevet en vidtløftig Biografi af Cuvier, fortæller, at han i Tolvaarsalderen var lige saa fortrolig med Pattedyrene og Fuglene, som en Naturhistoriker af første Rang. — Han hævdede i Skolen i Montbéliard sit tidlige Ry for fremragende Begavelse. Fjorten Aar gammel havde han erhvervet sig alle de Kundskaber, der meddeltes dér. Paa Grund af Familjens Formuesomstændigheder havde man bestemt ham til Præst, idet Skolens bedste Elever kunde faa Understøttelse til det teologiske Studium. Men skønt han bestandig havde været den første i Klassen, fik han ved Afgangen dog kun 3dje Karakter, en Hævn af Bestyreren, fortælles der, for et satirisk Vers, som Cuvier havde forfattet om ham. Han kom da ved Understøttelse af Hertugen af Würtemberg, der var bleven gjort opmærksom paa hans Begavelse, ind paa det saakaldte Caroline-Akademi i Stuttgart, en Art militær Højskole, som Hertugen havde oprettet, hvor der imidlertid ogsaa undervistes i Filosofi og i de klassiske Sprog. Man kunde her følge forskellige Retninger. Cuvier valgte den saakaldte »Camerawissenschaft« — bestemt for dem, der vilde træde i Administrationens Tjeneste —, fordi denne Gren gav ham mest Lejlighed til Studiet af Naturhistorien. Foruden Buffon læste han nu Linné, hvis »Systema naturæ« han benyttede til Bestemmelse af Plante- og Dyrearter. Han gjorde glimrende Studier og erhvervede sig blandt andet en Præmie i tysk Version,

¹⁾ Han kunde læse flydende, da han var fire Aar. Da han var seks Aar, besøgte en Taskespiller Byen og gjorde sine Kunster, bl. a. med en saakaldet Héronskilde, som han fik til at springe paa Kommando, og med en Dolk, som han borede ind i Armen og trak ud igen, drypende af Blod o. lign. Den lille, blege Dreng lod sig slet ikke imponere af disse Kunststykker, men betragtede dem roligt og opmærksomt. Da Forestillingen var forbi, kunde han forklare dem næsten alle og oplyse Mekanismen i Apparaterne ved at udklippe Modeller af dem i Papir. — Duvernoy: Notice hist. sur les ouvrages et la vie de Cuvier p. 110.

idet han i mindre end ét Aar var bleven fuldkommen Herre over Sproget. Da han 19 Aar gammel havde endt sine Studier, var han imidlertid for ung til at træde ind i Administrationen, og da Familjens Kaar ikke tillod ham at vente, modtog han den omtalte Plads som Huslærer i Normandiet.

Cuvier kom til Paris i Begyndelsen af Aaret 1795 og blev straks ansat som Lærer ved Centralskolen ved Panthéon og kort efter som Suppléant hos Professoren i komparativ Anatomi, den gamle Mertrud, for hvem han skulde holde Forelæsninger. Han havde i Normandiet fornemmelig gjort indtrængende Studier af Bløddyrenes indre Organisation. Disse Dyr, som Linné havde slaaet sammen med en Mængde af de lavere staaende Dyreklasser under Fællesnavnet »Orme«, viste sig imidlertid at have en forholdsvis betydelig udviklet indre Organisation, navnlig i Henseende til Blodomløbsorganerne. For Insekternes Vedkommende viste han, at der hos disse Dyr saa at sige slet ikke er Tale om Blodomløb, medens derimod Respirationen er saa fuldkommen som mulig, idet Luften gennem Aandehuller og vidt forgrenede Aanderør overalt kan komme i Berøring med Blodet, saa at hele Dyr-ets Legeme saa at sige er at betragte »som én Lunge«¹⁾. — Hos nogle af de lavere staaende Dyr, som Iglerne, der tidligere havde været betragtet som henhørende til Dyrene med farveløst Blod, paaviste han Tilstedeværelsen af Circulationsorganer og af rødt, fordøjet (ikke blot indsuget) Blod: — Cuvier begynder da med at omstøbe hele Linnés Klassifikation, og han inddeler de saakaldte »hvirvelløse Dyr« fornemmelig med Hensyn til Cirkulationen i tre Klasser: Bløddyr, Insekter og Zoophyter, der efter hans Mening svarede til de fire Klasser af Hvirveldyrene, og tre andre: Orme, Krebsdyr og Pighude. Denne Inddeling var ny og overraskende, men endnu ikke støttet paa Sammenligning af alle de vigtigste Organer. Cuvier behøvede til fuldstændig Klassifikation et almindeligt Princip. Han fandt dette i Principet om Organernes Subordination, der allerede var bleven anvendt til Begrundelse af det naturlige System i Botaniken. Det vil være klart, at de forskellige Organer ikke ere af lige Vigtighed for Dyret. Det gælder da om at subordinere dem, at bestemme Graden af deres Vigtighed og at foretage den første Inddeling efter Lighed i de

¹⁾ Leçons d'Anatomie comparée, I p. 57.

vigtigste Organer, den næste efter de næst vigtigste o. s. fr. — Dette Princip forudsatte naturligvis et sammenlignende anatomisk Studium af Dyrenes indre Bygning, netop hvad Cuvier fornemmelig havde lagt Vind paa. Det vigtigste af alle Organer er Nervesystemet. Der er, finder han, i Dyreriget fire forskellige Planer, fire Hovedtyper af Nervesystemet; det giver da fire forskellige Rækker (embranchements): Hvirveldyr, Bløddyr, Leddyr og Zoophyter (omtrent, hvad vi kalde Straaledyr). — Efter Nervesystemet følger Aandedrætsorganerne, derefter Blodomsøls-, Fordøjelses- og Bevægelsesorganerne o. s. v., og den væsentlige Lighed i disse Organers Bygning giver da de forskellige Underafdelinger. Saaledes deles f. Eks. Hvirveldyrene efter Aandedræts- og Blodomsølsorganer atter i fire Klasser: Fugle, Pattedyr, Krybdyr og Fisk. Ved Gennemførelsen af dette Princip naar man da efterhaanden ud til de mindste Underafdelinger, og saaledes var det naturlige System grundlagt.

I Cuviers »Distribution de règne animal«, der først udkom 1817, har han givet en Oversigt over hele Dyreriget og dets Fordeling. Det var imidlertid hans Mening at foranledige Udarbejdelsen af et Værk, der skulde indbefatte Beskrivelse og Klassifikation af alle hidtil kendte Arter. Han foretog sig for en enkelt Klasse, Fiskenes, Vedkommende at vise, hvorledes han havde tænkt sig Udførelsen af et saadant Værk, og tillige at give et udførligt Eksempel paa Anvendelsen af Principet for Organernes Subordination. I »Fiskenes Naturhistorie«, der skulde omfatte tyve Bind, og af hvilke fra 1820 til Cuviers Død udkom otte, har han beskrevet henimod 5000 forskellige Arter, medens man før hans Tid kun kendte omtrent 1400. Den uhyre Mængde af Enkeltundersøgelser, der ligger til Grund herfor, ere udførte dels af Cuvier selv, dels af Medarbejdere under hans Ledelse. Cuvier har ved disse Arbejder, saa vel som fornemmelig ved sit store Værk over sammenlignende Anatomi i det hele anvendt et særdeles betydeligt Arbejde paa at samle og studere, hvad han med et Udtryk, han hyppigt bruger, kalder »positive Kendsgerninger«. Han var overbevist om, at det var paa Basis af saadanne, at Videnskaben skulde rejse sig. »Det er udelukkende i Rækken af disse, at Videnskaben hidtil bestaar; vi kunne ikke haabe at hæve os til de almindelige Aarsager, før end vi have klassificeret Kendsgerningerne, og før end vi ere naaede til at indordne dem under

nogle almindelige Love¹⁾. Ved Udtrykket Love forstod Cuvier da ikke noget, der involverede et Aarsagsforhold, men blot et almindeligt Udtryk for en Række af Kendsgerninger.

Det var som sagt ved Hjælp af den sammenlignende Anatomi, at Cuvier grundede sin Inddeling. Denne Videnskabsgren, der i den nyere Tid har sin Oprindelse fra Claude Perrault i det 17de Aarhundrede, blev i den første Halvdel af det 18de aldeles forsømt. Senere har før Cuvier navnlig Daubenton og Vicq-d'Azyr dyrket den. Daubenton sammenlignede de forskellige Arter, Vicq-d'Azyr følte, at det ikke var Arterne, men Organerne, der burde sammenstilles, at det drejede sig om at genkende et Organ eller et Apparat gennem alle Forandringer og Modifikationer i Delenes Antal, Form og indbyrdes Stilling. Det var Cuvier, der udførte dette og derved blev den egentlige Skaber af den sammenlignende Anatomi²⁾.

Cuvier begyndte i 1795 den Række Forelæsninger ved Jardin des plantes, der fra 1800 (da han blev Mertruds Efterfølger) udkom under Titlen: »Leçons d'anatomie comparée«. Disse Forelæsninger blev snart stærkt besøgte, ikke mindst paa Grund af Cuviers sjældne Veltalenhed. Hvad der har almindelig Interesse synes mig at være de Love, han udledte af sine Undersøgelser, og de Anvendelser, han gjorde deraf.

Det vigtigste og mest almindelige Princip er Loven om »Organernes Korrelation«. Sagen er ganske simpel. »Ethvert organiseret Væsen danner et Hele, et eneste og sluttet System, i hvilket Delene svare til hinanden indbyrdes og bidrage sammen til den samme endelige Handling ved gensidig Indvirkning. Intet af dets Dele kan forandre sig, uden at de øvrige Partier ogsaa forandres³⁾. Et Eksempel herpaa er Aandedrætsorganernes Forhold til de andre Organer hos de forskellige Dyreklasser. Hos alle de Dyr, der have en begrænset Respiration, d. v. s. en Lunge, hvortil Luften føres, maa der nødvendigvis finde en Cirkulation Sted for at føre Blodet til Lungerne og bringe det i Berøring med Luften. Dersom omvendt Cirkulationen mangler, som hos Insekterne, kan Respirationen ikke være begrænset, men maa foregaa overalt. Ligeledes forholde Graderne af disse to Funk-

¹⁾ ib. I; Lettre à Mertrud.

²⁾ Se Whewell: Hist. of physiology and comp. anat., chap. VII.

³⁾ Recherches sur les ossements fossiles, 4ième édit. I, p. 178 ff. o. a. St.

tioners, Respirations og Cirkulations, Udvikling sig omvendt til hinanden: jo mindre den ene er udviklet, des mere maa den anden være det. Fiskene, der skulle indaande den ringe Mængde Luft, der findes i Vandet, have til Gengæld et fuldstændigt Blod-omløb, medens dette hos Krybdyrene, der ere luftaandende Dyr, kun er ufuldstændigt, i det Hjertekamrene ikke ere adskilte, saa at paa en Maade kun en Del af Blodet kommer under Aandedrættets Indflydelse. — Et andet Eksempel er Forholdet mellem Aandedræt og Blodomløb paa den ene Side og Bevægelsen paa den anden: Jo raskere Bevægelse (som hos Pattedyr og Fugle), des fuldkommere Aandedræt og Blodomløb; er Bevægelsen langsom og træg (som hos Krybdyrene) eller kan den finde Sted med Lethed (som for Fiskenes Vedkommende), er Blodomløb eller Aandedræt forholdsvis ufuldstændigt. — Af Fuglenes Flugt kan i det hele alle Særegenhederne i deres Bygning udledes: Vingerne fordre kraftige Muskler til Understøttelse og disse atter veludviklede Bryst- og Skulderben til Støtte; til den livlige Bevægelse svarer et livligt Stofskifte, altsaa et fuldstændigt Aandedræt og Blodomløb, hvortil svarer en særlig porøs Lunge, hule Knogler etc., og en hurtig Fordøjelse. Til Bevægelsen svarer end videre en særskilt Udvikling af den Del af Hjærnen, hvortil Bevægelsesnerverne føre, o. s. fr. ¹⁾).

Loven om Organernes Korrelation hvilede altsaa paa Betragtningen af det hensigtsmæssige i Dyrenes Bygning. »Organerne ere ikke simpelthen sammenstillede (rapprochées), men de indvirke paa hinanden og bidrage alle sammen til et fælles Maal. Vi kunne ogsaa indse, at dette maa være saaledes. »En passende Harmoni mellem de Organer, der indvirke paa hinanden, er en nødvendig Betingelse for Eksistensen af det Væsen, hvortil de hører; dersom et af dets Organer blev modificeret paa en Maade, der var uforenelig med Modifikationerne i de andre, saa kunde dette Væsen ikke eksistere ²⁾. Saaledes bliver Loven om Organernes Korrelation nøjere set til Loven for Væsenernes Eksistensbetingelser.

Det vil ses, at vi ved denne klare og bestemte Opfattelse af den dyriske Organisme som en afsluttet Helhed i Modsætning til en blot mekanisk Sammenstykning ere ude over det 18de Aarhundredes herskende Idé med Hensyn til dette Punkt. Det var

¹⁾ Se andre Eksempler i Flourens: Histoire des travaux de Cuvier.

²⁾ Leçons d'Anat. comp. I, Art. II.

imidlertid aldeles ikke Cuviers Hensigt at opstille nogen filosofisk Teori; han vilde blot give det almindelige Udtryk for Kendsgerningerne. Det er ikke altid, at Grunden til visse Kombinationer af Former eller Organer lader sig paa vise; saaledes er det ikke let at indse, hvorfor Drøvtyggerne alle have delt Fod, og hvorfor kun disse bære Horn. Men han betragter saadanne Kombinationer, der overalt genfindes, som lige saa nødvendige som de, hvis Aarsager vi kunne indse. Principet for Organernes Korrelation lader sig da gennemføre lige ned til de mindste Detailler og til Formen af de enkelte Dele, og derved bliver dette Princip, som vi skulle se, et særdeles fintmærkende og frugtbringende Forskningsmiddel i Cuviers Hænder.

Den mest bekendte og betydningsfulde Anvendelse, han har gjort deraf, er Bestemmelsen af de uddøde Dyrearter. De Lævninger af Fortidens Dyreverden, man fandt i Jordlagene, tydede man tidligere paa forskellig Maade. Forsteningerne ansaa man længe for Tilfældigheder, for Spil af Naturen, og det var en fattig Pottemager i det 16de Aarhundrede, Bernard Pallissy, der første Gang til Trods for de lærde hævdede, at de vare virkelige Dyrelævninger. Endnu Voltaire mente, at Muslingskallerne paa Toppen af Alperne hidrørte fra Pilgrimsskarerne, der vare komne tilbage fra det hellige Land, medens Buffon hævdede, at de vidnede om tidligere Jordrevolutioner. De svære Knogler, som man jævnlig fandt i Lagene, antages af mange at hidrøre fra en Generation af Kæmper, der skulde have beboet Jorden før Menneskene, en Mening, der endog deltes af mange dannede. Saaledes skildrede en svejtersk Læge som Lævninger af et Menneske, der havde levet før Syndfloden, nogle fossile Knogler, der, som Cuvier senere viste, tilhørte en uddød Kæmpesalamander. Flere Anatomer i Slutningen af det 18de Aarhundrede søgte forgæves at tyde Knoglerne. Det Spørgsmaal, der traadte i Forgrunden, var, om de Arter, hvis Lævninger fandtes i Jorden, levede endnu, eller om de vare uddøde. Til Løsningen heraf var det ikke nok at studere Aftryk af Muslingskaller og Lævninger af andre Havdyr; ti selv om de vare ukendte, kunde man jo ikke vide, om de levede et eller andet Sted i fjærne Have. Cuvier rettede derfor tidlig sin Opmærksomhed paa de store Hvirveldyrsknogler, særlig Elefant-Hjærneskallerne. Der fandtes den Gang fire Eksemplarer af den siberiske Elefant, men intet i Paris. Ved Hjælp af en gammel, højst ufuldkommen Tegning i et videnskabeligt Tids-

skrift af et Kranium af den siberiske Elefant, lykkedes det ham imidlertid at vise, at den tilhørte en hel anden Art end den nulevende, særlig end den indiske Elefant, et Resultat, der senere blev bekræftet af en bedre Tegning, han fik tilsendt fra St. Petersborg. Det blev herved fastslaaet, at der virkelig i tidligere Jordperioder havde boet Arter, der nu vare uddøde — et frugtbart og betydningsfuldt Resultat! Det var det, der bestemte ham til de langvarige Undersøgelser og vedholdende Arbejder i samme Retning, hvormed han siden beskæftigede sig; endnu 25 Aar efter erklærer han Afhandlingen om den siberiske Elefant for at være det af alle hans Arbejder, paa hvilket han selv satte mest Pris.

En Dag i 1798 blev der bragt Cuvier en Mængde Dyreknogler, der vare fundne i Gibsbruddene ved Montmartre, i Paris' umiddelbare Nærhed. Han saa' ved første Øjekast, at Benene hidrørte fra fuldstændig ubekendte Dyr, og at der fandtes flere Arter imellem dem. Men hvilket Arbejde at ordne en forvirret og ufuldstændig Dynge af Knogler eller Stykker af Knogler, hidrørende fra ubekendte Dyr, hvis Art skulde bestemmes! Hvor vanskelig, ja umulig Opgaven maatte synes, faar man bedst et Begreb om ved at gennemsé det Atlas med Tegninger af de fundne Knogler, der senere fulgte med hans Værk herom. Cuvier løste Opgaven med en Sikkerhed, der forbavsede hele den civiliserede Verden.

Det var Loven om den organiske Korrelation, anvendt paa Formen af Hvirveldyrenes Knogler, han benyttede hertil. Naar nemlig alle Delene i det dyriske Legeme ere sideordnede paa en saadan Maade, at enhver af dem svarer til enhver af de andre, at Forandringer i Formen af én Del nødvendigvis medfører tilsvarende Modifikationer i alle de andre, saa maa man — med nøjagtigt Kendskab til disse gensidige Betingelser — ud fra Formen af én Del kunne bestemme alle de øvrige. I et kødædende Dyr maa nødvendigvis Sansorganerne være indrettede til at opspore, Fødderne til at gribe og fastholde, Tænderne til at ihjælvide, Klørerne til at sønderrive og Fordøjelsesorganerne til at fordøje Byttet. I et planteædende Dyr vil alt dette være anderledes. Tænderne ere ikke skarpe, men knudrede eller foldede, Tærerne ikke adskilte, Fordøjelses-, Bevægelses- og Sansorganerne indrettede væsentlig efter Fødens Beskaffenhed. Og underordnet under disse almindelige Betingelser eksisterer der

særskilte, der f. Eks. have Hensyn til Størrelsen, Arten og Opholdsstedet af det Bytte, for hvilket Dyret er anlagt. Enhver af disse særegne Betingelser medfører Modifikationer i Detaillerne. Saaledes findes ikke blot Klassen, men Ordenen, Slægten, Arten udtrykt i Formen af enhver lille Del¹⁾.

Det vigtigste Kendemærke, det, hvormed der begyndes, er Tændernes Form. »Tandens Form hidfører Ledknoglens, Skulderbladets, Kløernes, kort alt, ligesom Ligningen for en Kurve bestemmer alle dens Egenskaber. Man kommer derved til i Sandhed forbausende Detailler. Den mindste Facet, den mindste Udvækst paa et Ben har en bestemt Karakter, afhængig af Klassen, Ordenen, Slægten og Arten¹⁾.

Saaledes lykkedes det efterhaanden Cuvier at rekonstruere en Mængde uddøde Arter, ofte ud fra et enkelt Ben eller Brudstykke af et Ben. Intet kunde udtrykke den Glæde, han følte ved efterhaanden at sé alle sine Formodninger bekræftede: hvorledes Føddernes Form stemmer med Tændernes, med Skulderbladets o. s. v. Det var næsten, som om han var Vidne til en Opstandelse i det mindre — en Opstandelse, ved hvilken, efter hans eget Udtryk, Domsbasunen blev erstattet af de ubrødelige Love for Organismernes Bygning. Hans samtidige forholdt sig i Begyndelsen noget skeptiske over for kans Resultater. Men da man senere fandt et næsten fuldstændigt Skelet af en af de Arter, han havde bestemt, og det svarede aldeles til Cuviers Bestemmelse, overbevistes selv de mest vantro. I Oktober 1800 meddelte han den lærde Verden om Opdagelsen af 23 nye, uddøde Arter, en Meddelelse, der vakte almindelig Entusiasme. Han fortsatte sine Undersøgelser og samlede Resultaterne i sit store Værk: »Recherches sur les ossements fossiles²⁾. Han har her bestemt og beskrevet over 90 Arter, der indtil da havde været ubekendte for Naturforskerne. Der var først flere Arter af Tykhudenes Orden fra Lagene ved Montmartre³⁾; dernæst Kæmpedovendyrene,⁴⁾ — Dyr saa store som en Flodhest; end videre de uhyre og besynderlige Krybdyrformer: Hvaløgler⁵⁾, Svaneøgler⁶⁾, flyvende

1) Ossements fossiles I.

2) Første Udg. fra 1812. sidste Udg. (i 10 Bind) ved Frédéric Cuvier fra 1834.

3) Palæotherium, Lophiodon, Anaplotherium, Anthrocoterium.

4) Megatherium, Megalonyx. 5) Ichthyosaurus. 6) Plesiosaurus.

Øgler ¹⁾, Fiirben saa store som Hvalfisk ²⁾; endvidere Drøvtyggere, Rovdyr, Gnavere, Fugle, Krokodiller o. m. a.

Det Spørgsmaal frembød sig naturligt, hvorfor disse Arter var uddøde, og hvorledes de vare blevne erstattede af andre. Medens Cuvier var beskæftiget med sine Undersøgelser, forfulgte dette Problem ham bestandig. Han gav sig — sammen med Mineralogen Brongniart — til at anstille geologiske Efterforskninger af Lagene i Paris's Omegn (ved hvilken Lejlighed de saakaldte Tertiærslag første Gang bleve undersøgte) og opstillede paa Grundlag af disse en Teori — den eneste, han har opstillet, der ikke ligefrem er en Generalisation af Kendsgernerne. Det er Teorien om de successive Skabelser. Der er i Følge denne tre tydelig adskilte Epoker i Jordens Udviklingshistorie. De ere blevne afbrudte ved voldsomme Revolutioner ³⁾, der have tilintetgjort den dalevende Dyreverden og gjort Skabelsen af en ny Dyrebefolkning nødvendig. Den første Epoke indbefatter Bløddyr, Fisk og Krybdyr; i den anden optræder Pattedyrene, navnlig Tykhudene fra Montmartre; i den tredje levede Mastodonten, Mammuthen, Næshorn, Flodheste, Dovendyr o. a. Ingen af Lagene fra disse Perioder indeholder Lævninger af Aber eller Mennesker; de forekomme (i Følge Cuvier) aldrig sammen med nogen af de omtalte Dyreformer. Det synes altsaa klart, at vi nu befinde os i en fjærde Periode, karakteriseret ved Menneskets Skabelse. Han kommer angaaende Menneskeskægtens Alder til et Tal, der omtrent stemmer med det, der er angivet i den mosaiske Skabelseshistorie, med hvis Inddeling i Dage eller Perioder Teorien ogsaa frembød en overfladisk Lighed. Cuvier fremhæver selv dette og er ingenlunde utilfreds dermed, om end han ikke, som han senere blev beskyldt for, har søgt at opnaa dette Resultat ved Fordrejelser eller Fortielser ⁴⁾.

Vi vide nu, at Cuviers Teori ikke er holdbar, og at han havde for lille et Undersøgelsesomraade til at kunne drage paa-lidelige Slutninger. Ogsaa hans Bestemmelse af Menneskeskægtens Alder er efter al Sandsynlighed meget for lav. Allerede Aaret efter Cuviers Død blev der i Knokkelhulerne ved Lüttich gjort

¹⁾ Pterodactylus. ²⁾ Megalosaurus, Mosasaurus.

³⁾ Nærmest Oversvømmelser, støttet paa, at Saltvandsdannelser altid følge efter Ferskvandslagene.

⁴⁾ Sé herom Comptes rendu for 1837.

Fund, der vare tilstrækkelige til at omstyrte Teorien. Denne vakte imidlertid betydelig Opsigt og bidrog maaske mest af alt til Cuviers Berømmelse. Første Del af hans Værk om de fossile Knogler, der fremstillede Teorien, udkom særskilt under Titlen: »Undersøgelser af Revolutionerne paa Jordens Overflade« i flere Udgaver.

I øvrigt forblev han hele sit Liv igennem en Modstander af al Slags videnskabelig Spekulation. Han gaar endog saa vidt at mene, at »vore Naturvidenskaber (hvorved han dog kun forstod de organiske og fysisk-kemiske Videnskaber) kun ere sammenstillede Kendsgerninger og vore Teorier kun Formler, der omfatte et stort Antal af disse«¹⁾. Han betragtede Teorierne som farlige, fordi de begunstigede Tendensen til »at udhvide i færdiggjorte Meninger, der fritog for nøjsommelige Studier«²⁾. I sin »Historiske Lovtale« over Priestley roser han denne, fordi han kun var lagttager og Eksperimentator, fordi han »aldrig tillod sig hverken Systemer eller Fordomme« (hvilket for Resten turde være en Overdrivelse), og han vil hos Lamarck — Darwins bekendte Forløber — kun anerkende de specielle Undersøgelser, han har tilført Videnskaben.

Cuvier havde som Forsker og Forfatter en blandet romansk og germansk Karakter. Nogle af hans Biografer³⁾ skrive det sidste paa hans delvis tyske Opdragelses Regning. Jeg tror, det var mere medfødt end erhvervet. Han havde den Kærlighed til Kendsgerningen i og for sig, den utrættelige Samlerflid, der hyppigst træffes hos tyske lærde. Han forsømte ingen Lejlighed til at forøge sin Kundskabsmængde, — for hvilken hans forbavsende Hukommelse var en tro Bevarer — og han glædede sig over enhver nok saa lille Enkeltoplysning, hvormed han berigede sin Viden, hvad enten det drejede sig om en ny Planteart, en historisk Kendsgerning eller en statistisk Oplysning. Hans Flid og Arbejdskraft vare imponerende. Det var ham umuligt at være ledig, han søgte blot Hvile ved at forandre Beskæftigelse. »Intet Menneske«, siger en af hans Biografer⁴⁾, »har nogen Sinde gjort et saa gennemført, saa metodisk Studium af den Kunst ikke at

¹⁾ Rapport hist. sur les progrès des sc. nat. depuis 1789, p. 9.

²⁾ Laurillard: Eloge de Cuvier, p. 61.

³⁾ Pasquier, Mrs. Lee.

⁴⁾ Flourens: Eloge de Cuvier p. 68.

spilde et Øjeblik«. Han læste og skrev i sin Vogn, ja havde endog anbragt en Lampe deri for at kunne læse om Aftenen, hvad han kun holdt op med, fordi det skadede hans Øjne. Han indrettede sig for ethvert af sine Arbejder i det Værelse i sit Bibliotek, hvor han fandt de Bøger, han skulde bruge. Dem lagde han da opslaaet foran sig og brugte hverken Excerpter eller Kladder, men ordnede det hele i Hovedet. Blev han afbrudt, var han i Stand til senere at genoptage Traaden i sit Arbejde i ethvert Øjeblik og paa et hvilken som helst Sted. — Hans Værker imponere alene ved Tallet. Foruden de nævnte naturhistoriske Hovedværker har han skrevet Arbejder om Videnskabens Historie, der have betydeligt Værd. Han var fra Aaret 1800 Sekretær ved Institutet og har som saadan udarbejdet en Mængde historiske Lovtaler over dets Medlemmer. Bonaparte udnævnte ham til Inspektør for det offentlige Undervisningsvæsen, og han blev i 1814 Kansler og senere »Grand maître« for Universitetet. I disse Egenskaber har han foretaget adskillige Rejser og Undersøgelser og udarbejdet flere Skrifter om Undervisningen. Som Medlem af Statsraadet (fra 1814) og som Præsident for Komitéen for det Indre (fra 1819) undersøgte, debatterede og udfærdigede han undertiden indtil ti tusend Sager om Aaret. Og mærkværdigt ved en saa travl og mangeartet Virksomhed er det Præg af Ro og Orden, der var over alle hans Arbejder. Han var fransk ved sin klare og strænge Logik. Han havde i høj Grad Blik for Formens Betydning ogsaa i videnskabelige Fremstillinger, for den Forbindelse af »les sciences« og »les lettres«, som han omtaler ved sin Modtagelsestale ved Académie française (1818). Hans Fremstillingskunst beror væsentlig paa tre Ting: paa hans Ævne til at gruppere og klassificere Kendsgerningerne og lade dem rykke frem i sluttet Række under Anførsel af de almindelige Ideer; paa hans Talent til at illustrere ved Eksempler og sanselige Træk¹⁾, og paa hans Had til alt ubestemt og uafgrænset og hans Forkærlighed for de klare og skarpe Definitioner. Han havde en egen Ævne til at klare Spørgsmaalene, til at stille Problemerne tydeligt. Naar han deltog i en offentlig Debat, ventede han i Reglen til alle Argumenter fra begge Sider vare

¹⁾ Ved sine Forelæsninger brugte han i en Fart at tegne paa Tavlen den Genstand — et Dyr, et Organ, en Knogle eller lign., — hvorom han talte. idet han samtidig fortsatte Forklaringen.

udvekslede, til alle de overflødige Ord vare udtømte. Han udtalte da kort og tydeligt, uden al retorisk Prunk, det, hvorom det drejede sig, hvad der talte for og imod, og »Diskussionen var endt, naar han havde ophørt at tale« ¹⁾.

Det forekommer mig ikke usandsynligt, at det var denne Trang til tydelige og bestemte Afgørelser, der lod Cuvier fastholde som Forklaringsgrund i Naturhistorien saadanne metafysiske Principer, over hvilke man i andre Videnskaber var kommen ud. Hvad menes der, siger han, med saadanne Udtryk som Naturens Visdom, Godhed etc. Naturen er kun et Begreb, en Abstraktion af alt det tilværende. Naar vi tale om Naturens Visdom, mene vi da egentlig Skaberens. Den gennemførte Planmæssighed i Organismernes Bygning viser os Tilværelsen af oprindelige Hensigtsaarsager, af en øverste Intelligens, der ved Skabelsen af Dyrene har udrustet dem med Betingelserne for deres Eksistens. Ja, ligesom de enkelte Dele i Organismerne ere korrelative, saaledes ogsaa med selve Organismerne indbyrdes, de enkelte Arter i Forhold til hverandre: »De Væsener, som befolke Jorden, bidrage sammen til at vedligeholde dens Tilstand. De ere nødvendige for hinanden indbyrdes (som f. Eks. Byttet for Rovdyret) og for det hele. Man kan ikke tænke sig den virkelige Verden berøvet en eller flere af de Klasser af Væsener, der bebo den, lige saa lidt som man kan tænke sig det menneskelige Legeme berøvet ét eller flere af dets Organsystemer« ²⁾. — Ogsaa for Teorien om de successive Skabelser var Guds-begrebet nødvendigt, og Cuvier tog saaledes Tilflugt til en Forklaring, som vi have sét Laplace afvise i Astronomien, og som for øvrigt allerede Kant betegnede som utilldelig ³⁾.

Han hævdede yderligere disse Anskuelse over for visse Retninger, der i Begyndelsen af dette Aarhundrede gjorde sig gældende inden for den naturhistoriske Forskning. Det var den

¹⁾ Pasquier: Éloge de Cuvier devant la chambre des pairs.

²⁾ Dictionnaire des sc. nat. — Art. Nature.

³⁾ »Orden og Hensigtsmæssighed i Naturen maa forklares af naturlige Aarsager og efter Naturlove, og her er selv de vildeste Hypoteser, naar de blot ere fysiske, taaleligere end en hyperfysisk, d. v. s. Paakaldelsen af en guddommelig Ophavsmand, som man i denne Hensigt forudsætter.« — Kritik der reinen Vernunft, Kehrbauchs Udg. p. 588. — Se ogsaa »Über den Gebrauch teleologischer Principien in der Philosophie«, Sämmtl. W., herausg. von Rosenkranz und Schubert, 6ter Th.

naturfilosofiske Ide om alt det skabtes Enhed, der, efter at være udviklet i Tyskland af Schelling, blev antaget og anvendt af forskellige Forskere, Zoologer og Anatomer¹⁾. Alle skabte Væsener, mente man, udgjorde en Helhed og vare væsentlig ens og kun forskellige i Graden af deres Udvikling. De højere Former gentog de lavere under en mere udviklet Skikkelse. Ja, hele Universet var en eneste stor Organisme, i hvilken Helheden afspejler sig og genfindes i alle de enkelte Dele. Inden for hver enkelt Organisme skulde enhver af Delene svare til Helheden; saaledes var Hovedet paa en Maade en Gentaagelse af hele Legemet: Hovedskallen sammensat af Hvirvler repræsenterer Rygraden, Næsen er Brystbenet, Munden er Maven, Underkæben er Armene, Overkæben er Benene, Tænderne svare til Fingrene eller Neglene etc. Bevægelsen gav i Tyskland Anledning til en Mængde Undersøgelser og Spekulationer, for en stor Del af lige saa fantastisk Art. I Frankrig antog den en mere ædruelig Karakter. Lamarck hævdede i Overensstemmelse med Teorien den virkelige Overgang mellem Arterne og fra det uorganiske til det organiske. Den fortjænstfulde Zoolog Geoffroy Saint-Hilaire fremdrog en anden Side. Han gik ud fra, at alle Væsener dannede en fortsat Trinrække, uden Spring, med stadig Overgang fra det lavere til det højere. Dyrene vare saaledes ikke skabte efter forskellige Anlægsplaner, men efter en eneste, der var Enhed i Planen ligesom der var Enhed i Kompositionen. Det var imidlertid ikke saa meget den virkelige Lighed, hidrørende fra naturlig Udvikling, som den filosofiske, ideelle Lighed, hvorpaa det kom ham an. »Enhver organisk Komposition er en Gentaagelse af en anden, siger han, uden i Virkeligheden at være frembragt ved Udvikling og successiv Omdannelse af en og samme Kærne«²⁾. Han studerede da Organerne ikke med Hensyn til deres Hensigtsmæssighed, deres Nytte for Dyrrets Eksistens, men med Hensyn til deres Analogi, dels indbyrdes, dels i Forhold til samme Organer i andre Dyr. Derved bliver »Teorien om Analogierne« ham en Ledetraad, et Undersøgelsesredskab, og han siger endog, at han kun i denne Henseende anbefaler Brugen deraf³⁾. Virkelig havde han ogsaa ved Hjælp af den gjort forskellige værdifulde Opdagelser. Men Teorien havde dog

¹⁾ Som Kielmayer (før Schelling), Oken, Spix, Tieddemann, Meckel o. a.

²⁾ Principes zoologiques, p. 61, Noten.

³⁾ ib. p. 15.

et mere omfattende Motiv. »Det strømmer«, siger Geoffroy¹⁾, »indtil Overvældelse over af Specialundersøgelser; lad os vise Erkendtlighed mod dem, der saaledes have banet Vejen for os, men lad os for øvrigt nyde godt af saa mange ophobede Skatte. . . Lad os danne en virkelig Videnskab.« Han vilde da intet ringere end omdanne Zoologien, lade, som han udtrykker sig, den filosofiske Anatomi tage Plads blandt de »eksakte« Videnskaber. — Cuvier vidste vel, at der bag ved alle disse Bestræbelser laa en Ide, der stod i stik Modstrid med hele hans videnskabelige Verdensanskuelse, nemlig Panteismen. Han kunde naturligvis ikke gaa ind paa at ophæve den Klassifikation, der for ham stod som al videre Forsknings urokkelige Grundlag, til Bedste for, hvad der ikke med Urette forekom ham at være en ufuldbaaren og taaget Teori. Da derfor Geoffroy i Anledning af en Afhandling, hvori nogle yngre Naturforskere søgte at føre Blæksprutten tilbage til Hvirveldyrtypen, triumferende tog dette Resultat til Indtægt for sin Teori om Overgangen mellem Dyrerækkerne, mente Cuvier at maatte tage til Genmæle. Saaledes begyndte den Diskussion mellem de to Forskere, der blev ført i Videnskabernes Akademi, men snart blev bekendt i en større Kreds og vakte saa almindelig Opsigt, at endog flere Dagblade gav udførlige Referater deraf.

Cuvier begynder, karakteristisk nok, med at definere sin Modstanders Begreber. Hvad skal man forstaa, spørger han, ved de svævende Udtryk: Enhed i Planen, Enhed i Kompositionen? Ved en Tings Komposition kan ikke forstaas andet end de Dele, hvoraf den bestaar, ved Planen deres indbyrdes Ordning. Hvis man nu ved Enhed skal forstaa fuldkommen Enshed, Identitet, saa strider Teorien mod Sansernes simpleste Vidnesbyrd; skal Enhed kun betyde Lighed, Analogi, saa er Teorien vel sand inden for visse Grænser, men allerede udtalt af Aristoteles, altsaa lige saa gammel i sit Princip som selve Zoologien. Skal man tale om Plan, saa er der ikke én, men fire forskellige Planer, nemlig én for hver af de store Rækker, som man forgæves vil søge at sammensmelte. Ethvert Dyr har en Organisation, der svarer til Hensigten med det, til den Rolle, det bør spille i Naturen, uden Hensyn til nogen Ensartethed i Planen.

Over for disse Indvendinger gør Geoffroy gældende, at Teorien om Analogierne ikke, strængt taget, angaar Organernes

¹⁾ ib. p. 29.

Virkemaade, deres Funktion (saaledes som Aristoteles havde paa-
vist det), ej heller selve Organerne, men kun deres enkelte Dele,
»de Materialier, hvoraf Organerne ere sammensatte«. Som Eks-
empel anfører han Ganebenet, der hos Mennesket bestaar af fem
Ben, hos Katten f. Eks. af ni; efter Teorien om Analogierne
søger man nu de fire forsvundne »Materialier«, og denne bliver
derved et Opdagelsesmiddel. — Med Hensyn til Cuviers Teori om
Hensigtsaarsager bemærker han: »Jeg vogter mig for at tilskrive
Gud nogen Hensigt Jeg kender intet Dyr, der bør
spille en [bestemt] Rolle i Naturen.« Det er, mener han, at lade
Aarsagen opstaa af Virkningen¹⁾. — For øvrigt viste Cuvier sig
sin Modstander langt overlegen i Debatten, som han stadig søgte
at faa til at dreje sig om bestemte Eksempler. Geoffroy beklagede
sig ogsaa senere over, at medens hans Modstander kunde bevise
sine Paastande med Kendsgerninger, med Tingene selv, havde
han derimod ikke denne Fordel: »Ti man kan ikke synliggøre en
Idé, der kun kan straale for Aandens Øje.«

Debatten standsede ved Cuviers Død (1832); men Geoffroy
vedblev at arbejde med sin Teori og kom senere tilbage dertil.
Han optog Udviklingstanken, og han skrev i 1837: »Troen paa
Arternes Uforanderlighed bør være forbi, som ude af Stand til at
fortsætte. Det var en Synsmaade, der har aabenbaret og
fastslaaet Afslutningen af Cuviers Aarhundrede, den Epoke, der
alt for udelukkende har været optagen af Beskrivelser og Klassi-
fikationer«²⁾. — Naar Eftertiden heri har givet Geoffroy Ret, og
naar Cuvier saaledes synes at have stillet sig paa den modsatte
Side af Fremskridtet i Videnskaben, saa maa man erindre, at
hvad han bekæmpede kun var de forhastede Teorier, der fremgik
af Spekulation og ikke af induktiv Forskning. I Indledningen til
Bogen om Revolutionerne paa Jordoverfladen siger han selv om
den Videnskab, han her behandler, at »den Epoke, hvori den før
Tiden befinder sig, ligner omtrent den, da Filosoferne troede, at
Himmelhvælvingen bestod af Kvadersten, og at Maanen var saa
stor som Peloponnes. Men efter Anaxagoras have Kopernikus
og Kepler banet Vejen for Newton; og hvorfor skulde Natur-
historien ikke ogsaa en Gang faa sin Newton?« — Vi, der have

¹⁾ Principes zool. p. 10, 61 o. a. St.

²⁾ Comptes rendus, 16de Jan. 1837.

oplevet dette, bør erindre, at Cuvier banede Vejen for Darwin, som Kepler for Tyngdelovens Opdager.

Cuvier modtog i sit Liv en Mængde Hædersbevisninger under de forskellige Regeringer. Han blev, som nævnt, Medlem af Statsraadet og »Grand maitre« for Universitetet; han blev Storofficer af Æreslegionen; kort før sin Død blev han udnævnt til Pair og til Præsident for Statsraadet. — Han var i sit Familjeliv hjemsøgt af Sorger. Af hans fire Børn døde de tre i deres Barndom, det fjærde, en smuk og begavet Datter, i sit 22de Aar (1828). Tabet rystede Cuvier dybt; han søgte at dæmpe sin Sorg ved ihærdigt Arbejde, men hans Glæde ved Livet var fra det Øjeblik af forbi. Han døde 1832 efter et kort Sygeleje, ramt af et apoplektisk Tilfælde, der lammede Bevægelsesnerverne. Hans Hjerne vejede (i Følge Bérards Rapport) c. halvanden Gang saa meget som et normalt Menneskes, og Hjernevindingerne vare overordentlig talrige og dybe. —

Cuvier beskrives som en smuk Mand af et værdigt, noget strængt Ydre, med blondt, krøllet Haar, høj Pande, livlige Øjne, en temmelig stor Ørnenæse og en udtryksfuld Mund. Han havde i sit Væsen noget koldt og afmaalt over for fremmede; men det forsvandt, naar man kendte ham nærmere, og han var i høj Grad tjenstvillig mod andre. Han var i alle Forhold bekendt for den strængeste Retskaffenhed og for en ubøjelig, næsten haardnakket Karakterfasthed. Han stod i Venskabsforhold til næsten alle samtidige franske Forskere, ogsaa — og i Særdeleshed — til Geoffroy Saint-Hilaire, i hvilket Forhold deres videnskabelige Debat ikke gjorde noget Skaar.

Hans sidste Arbejde var en Række Forelæsninger ved Collège de France over Naturvidenskabens Historie, der navnlig gik ud paa at vise Sammenhængen mellem den videnskabelige og den almindelige historiske Udvikling. De bleve stenograferede og udgivne uden hans Medvirkning.

De tre berømte Forskere, hvis Liv og Værker i det foregaaende kortelig ere blevne skildrede, frembyde adskillige fælles Træk. En stadig og vedholdende Arbejden mod samme Maal; en omhyggelig og samvittighedsfuld Undersøgelse af Enkelthederne,

eller hvor Iagttagelserne (som for Laplaces Vedkommende) væsentlig ere gjorte af andre, en kritisk Sondren imellem dem og en forsigtig og reserveret Fremgangsmaade i deres Benyttelse; endelig en Ævne til at overskue og sammenfatte, til at generalisere, d. v. s. finde de Træk, der ere fælles og gennemgaaende for de enkelte spredte Iagttagelser og Kendsgerninger. Alle tre betegne de — om end paa forskellig Maade — en Hovedepoke i Udviklingen af deres Videnskab. Alle have de løst Problemer, der af mange tidligere havde været anséte for uløselige, og de have derved rykket Grænserne for vor Viden, Grænsen mellem det bekendte og det ubekendte, et godt Stykke tilbage.

Men at flytte Grænser, deri bestaar jo netop overalt og til alle Tider Videnskabens Opgave.

EMIL PETERSEN.

Johan Sverdrups Taler.

Johan Sverdrup: Taler, holdte i Stortinget 1851—1881. København. Gyldendalske Boghandel. 1882.

Om Sverdrup gælder, hvad Bjørnson en Gang har sagt, at hvis der er noget ved en Mand, og han er kommen til Skels Aar og Alder, taler han i Grunden altid om den samme Ting. Ikke at disse Taler have det samme Æmne eller trætte ved evig Afliren af den samme Melodi. Langtfra! Der er maaske ikke den Sag af Værd for Norges Udvikling, som ikke Johan Sverdrup har givet sit vægtige Bidrag til at oplyse og føre fremad. Retspleje, Hærvæsen, Kirke og Skole, alle have de nydt godt af hans praktiske Blik og vidtrækkende politiske Kundskab; men gennem det alt sammen slynger sig den samme Tanke: det norske Folks fulde Selvstyrelse, dets Optugtelse til »Selvstændighedens Æresfølelse.« Alt, hvad han paa de enkelte Omraader vil, peger mod dette.

Den rette Forstaaelse af denne Opgaves Storhed og af Sverdrups Betydning for sit Folk vindes kun ved en Betragtning af Norges politiske Udvikling fra 1851 til nu, men at give en saadan er ikke min Sag; en kyndigere end jeg vil om ikke lang Tid forsøge det her i Tidskriftet. Kærnen i Sagen har dog Sverdrup selv ramt, da han ved den Æresfæst, der i 1872 blev givet for ham paa Kongsvinger, skildrede Modsætningen mellem Fortid og Nutid saaledes:

»Grundlovens store Formaal var at bære Folket til et højere Liv og lykkeligere Tilstande ved at kalde det til første Deltager i Landets Styrelse. Den vilde et frit og med Frihedens Goder velsignet Norge. Men Folket, der ikke kunde sige til Danskerne: »giv mig mine fire hundrede Aar tilbage,« havde mere af Begejstringens Tilløb end fa Selvstyrelsens Ævne; det

magtede endnu ikke til fulde sin største Opgave, og da der altid er Bejlere til Magten — den sidder aldrig Enke — overtog de, der havde den væsentligste Del i Forfatningsværket, ogsaa at være Folkets Stedfortrædere i Statsboet. Et sælsomt Syn, over for Tronen repræsenteredes Folkemagten af kongevalgte Embedsmænd, et Embedsaristokrati fremgik som Førstegrøde af en Forfatning, som vilde grundlægge et bredt Folkestyre.

Det gik — som det maatte gaa. Ejdsvoldsgerningen var ikke gjort forgæves. Hvad vi havde faaet var en »Interimsstyrelse«, indtil Folket i Frihedens Skole, der vækker alle Ævner og styrker alle Viljer, havde forberedt sig for sit Kald¹⁾.

Dog alene stod Sverdrup aldrig i det norske Storting; han havde fra først af et godt Rygstød i Ole Gabriel Ueland og den Bondeflok, der fulgte ham. Men de norske »Bondevener« vare som de danske et Overgangsparti. De bares frem af Landbefolkningens vaagnende Selvtændighedstrang, og deres Kamp for at skaffe Bondestanden bedre materielle Vilkaar var sand og berettiget nok, men deres Syn var for snævert, deres Maal for lille. De vare ikke et Folke-, men kun et Bondeparti, og derfor fik de aldrig de frihedselskende Lag af Bybefolkningen og de universitetsdannede med sig. Paa den store Politik følte de sig usikre, og de havde aldrig vovet for Alvor at rejse Fordringen om parlamentarisk Selvstyrelse. Deres Uvilje mod Embedsaristokratiet var blanded med en overtroisk Respekt for den sorte Kunst, det paa Statsstyrelsens Omraade sad inde med og en hemmelig Mistvivl om egne Ævner. Dette kommer klarest frem i Statsraadssagen. Gang efter Gang faldt de kongelige Forslag om Statsraadernes Adgang til Stortinget for Bondepartiets Stemmer, og Grunden var først og fremmest den, at man frygtede ikke mere at kunne staa sig i Debatten, naar selve den sorte Skoles Mestre holdt deres Indtog i Stortingssalen.

Sverdrup sluttede sig straks ved sin Indtræden i det politiske Liv til dette Parti; han saa, at her var den sikre Grund, hvorpaa hans Hus maatte rejses, men det slaar ikke fejl, at han mangan Gang har følt sig som en fremmed blandt sine Partifæller. Hans modige Fremblik, der gik milevidt forbi, hvad de andre øjnede, har sikkert tit forekommet dem mere som løse Fantasier end som sund politisk Visdom. Men Sverdrup var

¹⁾ S. 141—42.

Mand for at opdrage sit Parti. Hvad man undrende rystede paa Hovedet ad i det ene Storting, hørte man med Opmærksomhed i det andet og godkendte i det tredje. Og alt som Storningsoppositionen rykkede over fra Standsinteressernes til den moderne evropæiske Liberalismes Grund, fik den voksende Tilslutning fra alt, hvad der var vaagent og udviklingslystent i Folket.

Selvstyrelsen var i Sverdrups Tanker Politikens ene fornødne. Han har ikke — som saa mangen anden — villet den som Vaaben og Værktøj, for med den at slaa gamle Institutioner ned og tømre nye op. Den var for ham ikke blot et Middel, men Maalet selv. For sit Folk som for sit Parti var han først af alt en Opdrager, og det, han som saadan vilde, var at føre den Viljekraft, den Selvstændighedsfølelse og Virketrang, han for længst i det mindre havde lært at kende hos Befolkningen, over paa større Omraader. Ved at udvide Myndighedsomraadet og skærpe Ansvarret vilde han kalde de hvilende Ævner frem og skabe en bredere Opfattelse af Pligter og Rettigheder: Blikket skulde gradvis højnes fra Hjemmet til Bygden, fra Bygden til Landet.

At Sverdrup har tænkt sig den parlamentariske Styrelse som det Maal, hvortil Udviklingen skulde naa, skinner klart igennem paa alle afgørende Punkter, men selve hans politiske Betragtningens Natur fører med sig, at han har maattet lægge den største Vægt paa, at Udviklingen foregik i organisk Vækst, ikke i Spring. Alt det én Gang vundne skulde grundig tilegnes, og først naar der ud af denne Tilegnelse voksede en ny og højere Stræben frem, kunde der være Tale om at gøre det næste Skridt. Den parlamentariske Styrelse maatte bæres frem af Befolkningens egen Trang og Ævne, ellers betød den intet for ham. Endnu saa sent som 1880 siger han, efter at have defineret den Form for parlamentarisk Styrelse, der synes ham at svare til Norges politiske Udviklingstrin: »En fuldkommere vilde for os komme for tidlig og fremkalde, tænker jeg, umodne Frugter!«

Som de betydningsfuldeste Hjælpeled i Udviklingen henimod Parlamentarismen har Sverdrup betragtet aarlige Storting og Statsraadernes Adgang til Stortinget. Den første af disse Reformer gennemførtes allerede 1868, og med den indvarsledes i Virkeligheden en ny Epoke i det norske Statsliv. Til den sidste har Sverdrup knyttet endnu større Forhaabninger: han har i den set Vejen til »Tingets Optugtelse til politisk Takt, Forstand og

Værdighed«, og det er i en Tale om Statsraadssagen, han siger de ofte citerede Ord: »I det Øjeblik, at al Magt og Kraft samles her i denne Sal til Afgørelse af Samfundets højeste og vigtigste Anliggender, gaar der en stor Vækkelse ud over Landet; der er ikke Udsættelses-Politik længer at drive, Øjeblikket gør sin Ret gældende, Afgørelse maa finde Sted, et afgørende maa anbringes. Det vækker, det samler, det oplyser, det giver Samfundet den Indsigt og den Kraft, som er nødvendig for i Sandhed at bære den konstitutionelle Forfatning mod alle dens store Endemaal. Alt, som drages dertil, skærpes og levendegøres, og hele Folket bliver medinteresseret, medhandlende og medansvarligt«¹⁾).

Ogsaa paa den almindelige Lovgivnings Omraade har han haft dette Maal for Øje. Overalt er hans Stræben mindre den at støbe Udviklingen i faste Former, at anvende Lovens Tvangsmagt til at frembringe dette eller hint bestemte sociale Resultat, end at kaste de Skranker ned, der hindre Befolkningen i at forme Udviklingen paa alle Omraader efter sit skiftende Behov. Hans Tro paa Selvstyrelsens Magt til at opøve Ævnerne og uddybe Ansvarsfølelsen lod ham ikke i Tvivl om, at Udviklingen under disse Vilkaar vilde blive et jævnt og sikkert Fremskridt.

At han i alle Lovgivningssager lader sin Stilling bestemme af væsentlig det samme Hensyn, giver hans hele politiske Virksomhed et Præg af Sikkerhed og Konsekvens. Det har ogsaa bidraget meget til at alle oppositionelle Afskygninger i Norge saa villigt have fulgt hans Fane: i det brede og mulighedsrige Selvstyrelses-Løsen have de alle fundet noget af deres Stræben udtrykt. Dertil kommer ogsaa hans Ævne til at føje de mest forskelligartede selvvoxne Bevægelser i Norge ind som medvirkende Led i sin almindelige Politik. Ved at modstaa det hierarkiske Element inden for den norske Kirke og arbejde for Lægmands Delagtighed i Kirkestyrelsen gennem Menighedsraad har han stræbt at aabne nye Omraader for den folkelige Selvstyrelse og samtidig knyttet de friere kirkelige Retninger til sig. Ligeledes med Maalsagen og Forholdet til Sverige. Hans varme norske Uafhængighedsfølelse har her paa ganske naturlig Maade bestemt hans Holdning, men i de af hans store Taler, der dreje sig om nationale Spørgsmaal — særlig om de gentagne Forsøg fra Højres Side paa at knytte Unionen med Sverige fastere paa Bekostning af Norges Selvstændighed — er han mere end den stærktføle-

¹⁾ S. 37.

Fædrelandsven. Der er fin politisk Visdom i hans Paavisning af den nødvendige Sammenhæng mellem indre Selvstyrelse og national Uafhængighedspolitik, og det er for en stor Del hans Fortjænneste, naar den nationale Strømning og Frihedsbevægelsen ere gaaede saa godt i Spand sammen hele Kampen igennem. Det at Nationalfølelsen i Norge saaledes er fremtraadt som et Udslag af Folkets naturlige Frihedsliv har blandt andet medført det uvurderlige Gode, at den aldrig har faaet Lov til at slaa sig paa Militarismen, paa Fæstningernes og Kanonernes Evangelium. —

Sverdrup er ingen Ynder af platonisk Politik. Han blæser ad Særstandpunkternes Professorvisdom og ad alle ensomme Teorier: »Den Repræsentant, som ingen Tilslutning har, han skulde lade det Hverv fare. En Politiker uden Magt er en Uting.« Selv er han, som han har sagt om Statsminister Stang, »en brændende Elsker af Magten«, men vel at mærke af den sande Magt, ikke af Magtens Skin. Ingen har bitrere end han haanet de Ministre, der »komme hinkende efter Begivenhederne og Stemningerne«, ingen har skaanselsløser kaldt al afstænget Rutine og forloren Fornemhed ved sit rette Navn. Den mægtigste er for Sverdrup den, der dybest forstaaer sin Tid og tilmed er i Pagt med Fremtiden, men om denne Forstaaelse véd han, at den er ikke at hente i Studerekammeret eller paa Regeringskontorerne. Den vindes kun ved under et nøje Samliv med Befolkningen at udlytte, hvor det stærkeste og bedste i den bærer hen, og har nogen erkendt dette, og dog vil forsøge at dæmme op derimod, svigter han i Sverdrups Øjne sin politiske Pligt, og mere end det; han begaar den største af alle Daarskaber. Ti overbevist, som Sverdrup er, om Samfundets dybe Naturbetingethed, har han liden eller ingen Tro paa Lovparagrafers og Regeringsforordningers Magt til at hæmme Udviklingen. »Tidens Strøm,« siger han et Sted, — »en Granitdæmning vil den bryde i skummende Vrede, en Papirskranke, som Bestemmelser om et Lagting og lignende, overrisler den med kold Spot og gaar videre«¹⁾). Selv regner han det for sin største og egentlig eneste Ære, at have forstaaet Kaldet og haft Vilje til at følge det: »Det har fra min første Indtrædelse paa den politiske Bane været mig forundt med den fulde Overbevisnings Styrke og Troskab at leve og efter Ævne virke for det sejrende i Folkets Liv, for det, som har ventet sin Dag, den Dag, som nu er i Frembyden«²⁾).

¹⁾ S. 147.

²⁾ Tale ved Æresfesten paa Kongsvinger 1872. (S. 741).

I Stortinget vil Sverdrup, at Norges ledende Statsmænd skulle dannes, og derfra skulle de igen virke udviklende og opdragende paa Nationen. Stortinget er for ham »den store Oplysningskilde for de stemmeberettigede og de politisk myndige i vort Land«; i det »skal al Magt samles«, ti ingensteds skønnes som dér, hvor Udviklingen bærer hen. Og ligesom han sér den bedste Opdragelse til Magten i et nøje Samarbejde med Folkets Tillidsmænd, saaledes vil han, at en Minister altid gennem Stortinget skal holde sig i levende Forbindelse med Befolkningen og atter paavirke den ad samme Vej. Han har selv i begejstrede Ord skildret sit Magt-Ideal: »Hr. Statsraad, kom De herind, vær en Mand, anlæg Deres Forslag paa det sande og rette, og paa det, som er stemmende med Tidsaanden — den mægtigste af alle allierede —, det som tilsigter Folkets Vel, og som aldrig glemmer dets Selvstændighed og Ære, og De kan være sikker paa, at De vil regelmæssig gaa ud af denne Sal som Sejerherre og med den gode Bevidsthed, at De har tjænt Norges Land, som ingen Statsmand før Dem! Hr. Præsident! jeg mener, at det Ord, som tales her — naar det har Værd i sig selv —, det naa'r langt, og det høres vide, og dér, hvor det slaar ned som gylden Sæd, dér ligger det ikke uden en Gang at spire, — det skal kommende Slægters Arbejde vise.«

Man har kaldt Johan Sverdrup »radikal«, og Partifanatismen har behaget sig i at fremstille ham som en Samfundstormer af den rødste Lød. Intet kan være mere usandt. Selv hvor han føler stærkest — paa den konstitutionelle Udviklings Omraade —, er han det støtte Fremskridts — ikke Omvæltningens — Mand. Snarere kunde man til Tider bebrejde ham for stor Forsigtighed, saaledes naar han i Begyndelsen af sin politiske Løbebane tøvede med at slutte sig til Forslaget om Statsraadernes Adgang, og naar han senere hen tog Afstand fra den almindelige Stemmeret. Endnu stærkere træder dette frem over for de saglige Spørgsmaal: han har sandelig snarere rokket for lidt end for meget ved det bestaaende Samfund. Kun paa ét Omraade — Retsplejens — har han villet reformere fra Grunden: han er her Juryinstitutionens konsekvente og energiske Talsmand. Ellers vil han overalt kun forholdsvis mindre Udbedringer af det bestaaende, og med Undtagelse af hans til alle Omraader rækkende Stræben efter at fremme Selvstyrelseselementet og give alle Institutioner et folkeligere Præg, finder man i hans fagpolitiske

Taler ingen af Nutidens store Reformtanker. Han tager Ordet for Menighedsraad, men afviser direkte Tanken om Stats og Kirkes Adskillelse; han ivrer mod Forslaget om at Skolekommissionernes Formænd skulle være Medlemmer af Statskirken, men har intet Ord tilovers for den konfessionsløse Skole, og saa fremdeles. Det sociale Spørgsmael beskæftiger ham ligeledes i mærkværdig ringe Grad. Visselig mangler det ham ikke paa Sympati for de fattige og forsømte Lag i Befolkningen, men det er ikke blevet ham klart, at »Mavespørgsmaalet« for dem nødvendigvis maa staa i første Række, og at Selvstyrelse og Oplysning højt kunne komme i anden.

Sverdrup fordrer kun, hvad han véd kan gennemføres inden for det bestaaende Samfunds Ramme, men til Gengæld sætter han al sin Ærne ind paa Fordringernes Opfyldelse. Der er i disse Talers rolige og beherskede Form en sikker Magtfølelse og en ubøjelig Vilje. Han véd nøje, hvor langt hans Arm rækker, og har forud afvejet sin og Modstanderens Styrke. Deraf hans smittende Sejersvished, der bryder frem i Ord som disse: »Et vakt og kraftigt Folkevirke, det lader sig ikke en Gang dæmpe af noget absolut Veto; med fast Vilje fører det Nationens Møinger og Hjærteanliggender igennem, trods hvad der staar i Grundlovparagrafer om Vetoet, ja om det absolute Veto var nævnt i hver eneste af Grundlovens 112 Paragrafer«¹⁾. Som han vil Maalet, vil han ogsaa Midlerne: han har nøje vidst, hvad der maatte falde, for at hans Idéer skulde naa frem, og han har traadt det ned uden Skaansel, men selve hans Ødelæggelsesværk bærer Spor af hans Respekt for det bestaaende: han har skaanet alt, hvad skaanet kunde, og intet angrebet og tilintetgjort til Unytte. Ogsaa i hans Taler viser denne strænge Økonomi i Krigsførelsen sig; hvast rammer han hvad rammes skal, men han nægter sig alle Smaaavittigheder, alt unødigt Drilleri. —

Det er en lidt tung Bog, Johan Sverdrups Taler. Der er forholdsvis lidet af det krydrede, pointerede, som moderne Læsere kun nødigt savne. Ogsaa vægtigere Anker kunde vel rejses. Det er langfra altid, at Formen har faaet Bugt med det stridige Stof, og det hænder stundum, at Kredsløbet, det levende og forbindende i Talen, stopper op, saa Dele af den komme til at ligge underligt hen til en Side, ligesom dødt Kød.

¹⁾ S. 474.

Heller ikke er Sproget altid noget friskt og selvfundet Udtryk for den talendes Tanker; hos denne Kontorregimentets uforsonlige Fjende finder man Perioder, der lugte betænkeligt af Kancelliet, og skønt han har ført sin Kamp med Ordet langt mere end med Pennen, mærker man helt igennem for meget til det vanemæssige Bogsprog. Underligt er det ogsaa, at han trods sin varme norske Nationalfølelse og sin Forkærlighed for Maalsagen taler saa dansk, som han gør, og bruger saa mange fremmede Ord. Det viser, at han er bleven staaende ved det Sprog, der herskede ved Skole og Universitet i hans Ungdom og ikke har brudt sig om at forme sig et nyt.

Og dog er Johan Sverdrup en politisk Taler af høj Rang, en af Nordens ypperste. Lad være at han overgaas af andre i kunstnerisk Form, i kampfærdigt Vid, i tændende Ævne; ingen naar ham i Klarhed og Værdighed, i behersket Inderlighed. Hans Stil kan have den samme overlegne Ro, den samme lidt blege og afdæmpede Finhed, som vi kende fra Heiberg og Martensen. Og sammen med dette gaar den store Førers Ævne til at give de Stemninger og Tanker, der hos de mange famle sig frem i Halvmørket, Lysets Daab, saa de hilses og følges som Faner. Men aldrig et Skrig, aldrig et hidsigt Slag i Blinde. Han véd nøje, hvor han vil hen; Talen skrider sikkert og roligt frem, og Øjeblikkets Stemning kan vel løfte og gennemgløde den, men aldrig kaste den ud af dens Plan.

Johan Sverdrups Taler er en Bog, som ingen vil læse for-gæves, og den vil altid bevare en Æresplads i Nordens politiske Literatur. Sikkert vil det norske Venstre i Fremtiden udvide sine Opgaver og Ideer udover, hvad der rummes her, men det vil aldrig glemme, at dets Stræben hviler paa det brede og ihærdige Arbejde, om hvilket disse Taler bære Vidne. Og skulde der komme Tider, hvor man vil forsøge at omstyrte Johan Sverdrups Værk, vil hans begejstrede Vidnesbyrd om Selvstyrelsens Velsignelse atter lyde i Stortingssalen og ligesom før blive det fælles Løsen for alle, der ville Fremskridt.

N. NÆRGAARD.

Judics Forestillinger.

Forklaringen af et Verdensry som Judics er et Slags Historieskrivning. Ti det er i Virkeligheden ikke Styrken af en Begavelse, ikke Talentets kunstneriske Fuldendthed, der skænker det Mængdens Beundring: det er Talentets Slægtskab med Mængden. Og Undersøgelsen af dette Talents Egenskaber bliver saaledes, naar man ret ser til, egentlig en Bestemmen af Publikums Sympatier, Smag, øjeblikkelige Trang og Følelse.

Set fra dette Synspunkt vilde Judic-Forestillingerne paa Folketeatret faa en meget ejendommelig og dobbelt Interesse. De bragte os en Skuespillerinde, som har vundet et Verdensnavn ved at være det specifikke Udtryk for et fremmed Samfunds Smag paa et enkelt Omraade — men et Omraade rigtignok, som kaster Strimer af Lys over en hel sædelig Tilstand — og de maatte kunne lære den, der vilde iagttage, meget ikke blot om det Samfund, fra hvilket Kunstnerinden kom, men ogsaa om det Samfund, som hun gæstede. Hvad af denne Kunstart Publikum forstod, og hvad det lod ligge, hvilke Egenskaber man gouterede hos Judic, og hvilke man lod uønsede — alt dette vilde ikke alene være lærerigt, fordi det tillod os at bedømme vort Publikums Kunstforstand: nej, det vilde kunne give helt andre og meget mere vel-talende Oplysninger.

Lad det siges straks, vort Publikum gav sig selv en Ufordærvetheds-Attest ved disse Forestillinger. Man modtog dem i alle Henseender naivt. Naivt med Hensyn til den moralske Side af Tingen, naivt i Henseende til det kunstneriske. Det første er meget beroligende, det sidste er ikke kommet uventet for de kyndige.

Mængden begriber sjældent det kunstnerisk fuldendte, begriber det mindst, naar det bestaar i det fuldendt naturlige. En

lidt gnaven Kritik fra dem, der her skulde vejlede Publikum, har maaske yderligere bidraget til at vildlede. Man har i rigt Maal — Kritik som Publikum — feteret Visesangersken, den skønne Kvinde, Munterheden. Man synes mig i for ringe en Grad at have dvælet ved den kunstneriske Storhed i den nu en Gang givne Genre. Men hvis man ikke gør det, er Uretten stor. Kritikens Adjektiver, som, de samme hver Dag, maa bruges Aar efter Aar, bliver hurtigt udslidte Mønster; nye Sammenligningspunkter er det eneste, som kan gengive dem noget af deres Præg. Men disse Sammenligninger, som man ikke skal fly, men just fremme for derved at løfte vort eget kunstneriske Niveau — disse Sammenligninger kan kun anstilles, naar man oprigtig giver det store Mønster, hvad Mønsterets er.

Og Anna Judic er Mønsteret. Hendes Ry skyldes for en stor Del det nøje Slægtskab mellem hendes kunstneriske Personlighed og det parisiske Publikum; men at hun har bevaret dette Ry, skylder hun sin Kunsts Mesterskab. Det skulde synes saare let at sé. Ti disse Parisere, som har forgudet hende i en halv Menneskealder, de er — og netop hendes Kreds — hvad man nu end vil sige om dem, næppe uden en vis Forstand paa Kunstens Metier. Det er ikke saa besynderligt; de vilde slet ikke kunne undgaa at faa den fint maalende Sans. Aar efter Aar bringer det hele Evropa dem Blomsten af sin Berømmelse, uden deres Præg ingen »Stjærner«, uden deres Daab intet Navn. Det er et nyt, raffineret Areopag for det kunstneriske Evropa.

Dem tilføres bestandig ny Sammenligning; ny Færdighed hos en ny ansporer til evindelig Anstrængelse hos alle; her kan man ikke være Nummer et, man kæmper altid for at være det. Og i denne altid fornyede Væddestrid, paa en Arena, hvor saa mange kappes, med saa mange Kræfter — her er det, Judic i femten Aar har hævdet sin Plads som den første.

Hun har kun kunnet gøre det ved kunstnerisk at yde det, som i Genren ingen kunde overgaa. Vi nyder hendes Kunst ikke af et ciseleret og gyldent Bæger, men af en af hine vidunderlige Blomsterholdere fra Sèvres — intet er saa fint som deres »brudte« Prydelse: Hvert Blad et Kunstværk; og den hele Krans en vidunderlig Harmoni. Saaledes let, og dog saa fast i Sartheden, saaledes fuldendt og dog saa fordringsløs er Judics Kunst.

Hun har det fuldkomne Herredømme over en skøn Stemme. Hendes Piano smelter som Violintoner. Hendes Vekslen fra Sang

til Tale_sker ved en Tonernes sagte Gliden over, saa man næppe véd, hvor Musiken tier. Selve de Modsætninger, paa hvilke hendes Spil altid er bygget, de to evigt skiftende Personer, som hun viser os i hver Rolle, de saa at sige ansættes saa vidunderlig sikkert, i en eneste Tone, i et eneste Blik, i den ringeste Bevægelse, at intet kan tage Kampen op med dette Mesterskab.

Alt dette forstod vort Publikum ikke. Hvis det havde turdet, vilde det have fundet Judic »uendelig svær« og intet videre. Nu vil det maaske hævne sig, fordi det har siddet saa taalmodigt under Pidsken af et uforstaaet Verdensnavn — ved at række Kranse og Laurbær til alle de fortryllende »Porcellænsdukke«, der for Fremtiden synger »Niniche« og »Josephine«. Det vil være enkelte — og mest enkelte stærkt musikalske — forbeholdt at bevare Mindet om Amélies Sang som en Erindring om uopnaelig sart og jomfruelig Skønhed. Men disse faa vil heller aldrig forglemme.

Var vort Publikum uforstaaende over for det rent kunstneriske hos Anna Judic, var det, som sagt, naivt over for Genren Judic.

Genren er bleven Fordærvelsen i Kate Greenaway-Kostume. Dette er det yderste Udtryk for Specialiteten, hvis Raffinement er steget fra Niniche til Nitouche. Judic spiller den Fordærvelse, som vil bevare Skinnenet. Hun er den anstændige Uanstændighed, en Letsindets Smugdrikken, de stjaalne Blikkes Kunst.

Det gentages hundrede Gange i hendes Roller, at »hvad man har glemt, er aldrig sket«. Grevinde Korniski betragter med et koldt Blik den, hvem Niniche for et Minut siden gav alt. Og i »Lilis« Livsbog er hendes Fejltrin et — hvidt Blad.

Men denne Last, som er uskyldig, denne Respektabilitet, som er fordærvet, denne Person, som er to, hvoraf man kun behøver at se den ene — Dydens, mens man bare blinker til den anden: Letfærdighedens; alt dette fordrede netop det Paris, som gjorde Judic berømt. Det er det hykkelske Paris, som gjorde moderne de »Jerseys«, der dækker lige til Hagen saa stramt — at de afdækker alt. Ulykkerne, som kom over Frankrig, forlængede Letfærdighedens Skørter, saa der blev mer at løfte op.

Derfor vilde Pariserne ikke længere den dekoletterede Operette, men Operetten i det sluttende Atlaskliv. De ønskede det tilhyllede for det afdækkede: Uskyldighedens Mine svøbt graciøst om For-

dærvelsen. Det er dette i »Niniche«, Kunstberidersken, som leger anstændig; i »Lili«, Bedstemoderen, som mindes »det hvide Blad«; det er endelig dette i »Mamzelle Nitouche«, Raffinementets Triumf: den unge uskyldige Pige, som synger om alt det, Antiken dækkede med et Figenblad — og som synger med et Madonnasmil uden at vide, hvad hun synger.

Hvilket Raffinement. Hvor er her ikke Plads for Underforstaaelserne og for de stjaalne Øjekast. Derfor kommer der ogsaa, efter som Raffinementet stiger, endnu én Nydelse til mellem Judic og hendes Publikum: Hykleriets hemmelige Nydelse træder til; og der udspænder sig fra Scenen over Tilskuerspladsen en Fri-mureriets Forstaaelse, som skærper Glæden.

Judics Teater er som en Diner, hvor alle Overkroppe konverserer, rankt og korrekt, men Benene under Dugen kender mere intime Forstaaelser.

Af alt dette forstod vort Publikum meget lidt. Det mindst raffinerede — og det var Niniches Spark med Foden — gjorde mest Lykke, og den almindelige Mening var, at man sandelig ikke var kommen for at sé Judic spille paa Harpe. Man gav saaledes sig selv et Testimonium for Naivitet. Den trikot-klædte Last er endnu bestandig den farligste for København — og den er ikke »dødelig«.

Det var ikke manglende Kundskab i Sproget, som her gjorde sig gældende. Sprogets Hjælp er unødvendig for den, som overhovedet forstaaer dette. Det var noget ganske andet: alt dette laa uden for »Sfæren«, hørte ikke til i Luften i denne Sal, som rummede naive og harmløse, en Hovedstad og dens Kongehus.

Saa steg da heller ikke — ti hun fattedes jo Modsætningens hævede Baggrund — Anna Judics unge Pige tilstrækkelig frem. Denne yderste, livsfrodige Triumf for hendes Kunst. Denne unge Piges friske og uimodstaaelige Skønhed forlener den besynderlige Genre med det utrolige — den skænker den Poesi. Maaske den sandeste Grund til, at den har levet saa længe.

HERMAN BANG.

Meddelelse. Et Svar fra Dr. Pingel paa Cand. Tuxens Artikel i „Tilskueren“s Augusthæfte er optaget i 4. Hæfte af „Vor Ungdom“. Svaret imodegaar bl. a. den Opfattelse af Dr. Pingels første Indlæg, at han ønsker Matematikeren gjort til Hovedfaget i vor højere Skoleundervisning.

Andet Kapitel af Jonas Lies ny Fortælling.

Hvorfor gamle Bastian Borg hængte sig?

Man kunde vel først og fremst spørge, hvorfor han giftede sig?

Svaret havde nu i de sidste tre Aar gaat rundt i Distriktet under alle Haande Variationer, og det lød paa, at Mads Foss ikke havde sét andet Raad til at faa klaret sin Halvpart i den fejlslagne Rugspekulation med Barkskipet Kronos, end at lade ham faa sin Datter Marianne.

Han brugte, blev det velvillig udlagt, at likvidere sine Beter med sine smukke Døtre; de sad nu, den ene her og den anden der, underlig gifte. En vis stormodig Flothed og Rundhaandethed var Familietrækket hos dem alle. Der kom en stadig Selskabsturen til Huse med Konerne, — og, hed det, Pantobligationer den ene efter den anden i Ejendommene, man kunde regne en for hver Barnedaab!

— At Bastian Borg havde hængt sig var des værre utvilsomt nok!

Det var heller ikke det Spørgsmaal, lidt kløgtige Hoveder brød sig saa meget med som, hvorfor han havde gjort det?

Dette stod saa rent, totalt uklart, — stred mindst mod to Aftaler, han havde gjort samme Formiddag, om næste Dag at indfinde sig nede paa Værftet i Ladestedet for at modtage Afregning for Mastetrær og derefter at møde op hos Vejinspektøren.

Han var underlig nok, det var vist, den gamle oplagte Skipperen, som han gik der mellem sine surøjede, gulbrune Husebygninger, skutrygget, faamælt og mistænksom, med de buskede Bryn, de smaa runde Øjne, den krumme Næse og Arret i Ansigtet efter Minérskuddet, — Hubroen kaldte de ham.

Og det vakte jo en aldeles hovedstyrtende Forbavselse, da det spurgtes, at Marianne Foss, den vakre, kvikke Marianne Foss! skulde »gaa i Hubron«, giftes med Bastian Borg. Han lignede en Hauk, som havde hængt for gammel paa Spigieren!

Men over til Borgsviken fik han hende, hvordan det nu gik til.

Og op fra Ladestedet kom gamle Bastian hver Gang behængt med Presenter, Kjoletøjer og Hatteslør og Syskrin og fine Støvler, — for den Mand er en Daare, sagde han, som ikke forstaar en ung Kones naturlige Begær.

Som rimeligt blev der anderledes Indryk og Besøg end før paa Borg, det var jo ogsaa noget, som Bastian indsaa . . .

Men mere og mere underlig af sig blev han.

Han gik stiltfærdig omkring for sig selv. Folkene kunde sé ham staa og lytte i Skumringen paa de urimeligste Steder, saa her og saa der. De mente, han maatte have Uro af den gamle Skibsnissen sin, — et og andet uopgjort dem imellem, — at det var den Karen, han var synen for . . .

Nu i Vaar havde den unge Ferdinand Wiese, som altid plejede at være paa Julebesøg hos Fogdens, Søn af Skibsbyggeren oppe i Fjorden, bedt om at faa logere sig ind der de Par Uger, han skulde annamme Skibsknæer og Egemateriale til Kranen i Skogene der omkring.

— Det var en Eftermiddag i Skumringen, at Bastian nok syntes, der blev noget ensomt neden under. Han steg op ad Trappen til Gulsalen, hvor han vidste, Marianne lagde Dækketøj i Klædeskabet. Der blev han staaende i Dørglytten.

Men, hvad han der havde sét, var ikke godt for nogen at sige, for Stuepigen, som havde været oven paa og hængt væk Klædessnorer, saa, at han var ganske hvid i Ansigtet, da han vendte sig om og gik op ad Loftstrappen. Hun hørte, det knagede langsomt og tungt i Fjælene efter ham, og saa blev det saa stille, at hun hørte Dryppet uden for af Tagrenden.

Da hun siden kom op paa Loftet med Klædeskurvene og Praasen i Haanden, troede hun først, han igen stod der og lurede og grundede. Men saa fik hun sé, hvordan det havde sig, — og da var det, de hørte Skriget nedover alle Trapperne.

Ja, saa forklarede Stina den samme Aften.

Dagen efter vidste hun imidlertid nøjagtig at berette om,

hvorledes hun havde fundet ham med Ryggen mod Bjælken død af Slag . . .

— Og i Dag havde der været Gravøl paa Borg, et ordentligt Gravøl! Det vil sige slet ikke noget overdaadigt flot, hvor det bughede af Retter og flommede med Vin — saadan, som man for øvrigt ellers kunde ventet det i Fossegaardsfamilien. Men tvært imod hellere et ordentligt i Betydningen pænt og passende, næsten henimod nøgternt.

Det var en stille, lavmælt, højtidelig Begravelse med én for én Skaaler udbragte af Mads Foss for Avtoriteterne: Præsten, Fogden og Sorenskriveren.

At gamle Foss saa' noget medtaget bleg ud efter Sygdommen, gjorde ham kun vakker og værdig; han rørte næsten ikke ved det stærke mere end, saa vidt Skaalerne krævede.

Sønnen, Grosserereren nede fra Kystbyen, takkede paa sin Søsters Vegne i velvalgte Udtryk de mange udenbygds, som havde vist Huset den Ære.

Noget, som havde tyngt Luften, var ved fælleds Venners Konduite lykkelig ryddet af Vejen. Bastian Borg skulde begravnes i indviet Jord! Der var endog demonstrationsvis bestilt fra Hovedstaden et Jærngitter med forgyldte Knopper.

Det var en officiel Hemmelighed, som man her stod om, tavse og velforseglede. Og hver, som vilde regne sig i nogen Sammenhæng med »the upper« i Egnen, følte Æren af at være med i dette Fossegaardsfamiliens Privatisimum, og at han havde at bidrage sit til at kremte og støtte det.

Alle naturligvis — undtagen gamle Tolderen paa Furusæt, som altid gik der med Luggen strittende op ad Nakken og grén imod Strømmen. Han paastod uden Sky, at det var Selvmord, og at Stina Stuepige — og flere end hun! — var underkøbte. Der nyttede intet Gitter om det, for alle saa' gennem Sprinklerne. . . .

Men hvem brød sig om en slig ansvarsløs Kæft! —

Enken var vakker i sin sorte uldne Dragt, det lod sig ikke nægte, de Glimt af hende, de selskabelig udvalgte fik, — saadan hyggelig, lun ung Kone med den ranke Vækst og de graa talende Øjne under tykke sorte Bryn. Det ellers saa livlige og letbevægelige Ansigt var i Dag saa stiltfærdig nedslagent. Det var en Kone med Takt, Marianne Borg; — og skulde nogen paa Fossegaard mangle det? . . .

Ja, hvem skulde hun nu have, — Marianne Borg? Eller rettere, hvem vilde hun tage?

Det var det stille, dybt i Forundringen og Formodningen tilbagetrængte Spørgsmaal, som svævede om i den bedrøvede Luft over Kisten og Granbaret nede paa Borg og alt der var begyndt at hviskes og blinkes mellem to og to af de røde Ansigter henne ved Kransekagen og Portvins- og Maderaglassene.

Og bag efter, man gik vinøre omkring i Værelserne, havde man alt et helt Sæt af Kombinationer i Stand, — mærkelig nok uagtet hendes kun fire og tyve Aar alle sammen med temmelig middelaldrende, endog tilaarskomne Mænd, naturligvis af Egnens første.

Hvorfor det heller skulde være med Enkemænd og ældre end med Sønnerne, kom der ingen Rede for; det lod kun til at fremgaa af et Slags Fælledsinstinkt. Hun var saa forstandig og koseelig at tale med. Saadan leende halv dulgt, snurrede hun, naar hun vilde, baade Hode og Hjærte rundt paa en gammel Kavaller, og det var sandelig ikke for den gamle enwise Ulk af en Skippers Skyld, at baade den ene og den anden af Omegnens graahaarede og skaldede Koryfæer saa flittig havde taget op paa Borg!

Vaarluften og Søndenvejret havde taget alvorlig paa Føret. Det laa godtsom blot med en Strime af Sne og Is i den ene Side af Vejen, saa Slædemejen gik bar i Sandet, og det gnurede og ulæde lange Stykker.

I Bredslæden med den store brune for, de med sort omvundne Dombjælder og Bjørneskindsfælden kørte Mads Foss paa Fossegaard. Ved Siden af ham sad hans Datter Marianne med et tæt sort Slør for Ansigtet. Hun havde uvægerlig staaet paa at komme hjem fra Borg straks.

Hesten havde trukket med uformindsket Fart over halvanden Mil, og mange Ord var der ikke vekslet mellem dem under Vejs. Hun forstod, at han var tilfreds med at faa hende hjem igen, det passede jo ogsaa saa for ham i alle Maader i det store Hus . . .

Hun skimtede fra Siden i sin Far's Ansigt. Haaret og hans korte Kindskeg var sølvvidt nu; det saa' saa godmodig og jovialt ud.

Hun havde altid syntes, det var saa strængt, da hun var Barn, haft saadan Angst for det . . . Den var gaat bort mere og mere i Opvæksten, efterhaanden, som hun lærte sig til at omgaa og besnakke det . . . En Del af Kulisserne faldt, den Gang han bad og tryglede og saa til Slut tvang hende over til Borg . . .

Hun gøs over den mørke, bitre Ubøjlighed, som kunde komme op i ham; — den havde sat sit Mærke i alle Børnene . . .

Hans Ansigt kom just for hendes Erindring, tydeligt som i en Vision, kraftigt, sorthaaret, rødt ophidset, — hun var liden da! . . . den Gang Mo'r saa med ét havde sendt Anne Barnepige paa Porten. Han gik endnu med Rejsehuen paa, som han var kommen lige fra Hovedstadsmarkedet, og ravede og tordnede og slog Huen i Testellet. Mo'r fik Krampe inde i Stuen, og vi blev skydset oven paa; — og stakkars Bror Henrik rasede og spændte med Hælene i Sovekammerdøren . . .

— Saa sad hun bag Sløret de to Mile som i Drømme ved alt det, som saa pludselig var overgaaet hende.

Og hun kørte fort i Tankerne, fortere og fortere . . . undaf noget, som bestandig jog efter og vilde mælde sig, og som ogsaa et Øjeblik indhentede hende . . .

Tankerne kørte fra det igen. Det var noget helt nyt, hun nu skulde ind i — fra Gaarden og Stellet og — Ægteskabet der . . . Det var, som hun pludselig var sluppet ud af en Gravkælder; hun havde virkelig et Øjeblik tænkt, at hun skulde være med ham did ogsaa!

Og nu var hun kommet slig fra det! . . .

Hun hadede at tænke paa alt der, — Kørene, Hestene, Værelserne, Folkene. Faderen og Skifteretten fik styre med Gaarden og det økonomiske . . .

Hun skulde igen gaa som Datter hjemme, — notabene nu som en Datter, der ejede noget selv . . .

— Den samme Sneskavl, som man maatte vare sig for, laa endnu altid i Svingen op til Fossegaardsgrinden der hjemme med Kanten af Sneplogen kørt langt ind i sig, kun lidt højere eller lavere, eftersom Vinteren var. Den voldtes af de to atten-toms Stokke, som stak Enderne ud tvært over hverandre ved Grøften som en Gaardshilsen og stiltiende Reklame om Fossegaardsskogen, hvad enten de nu vidnede sandt eller løj . . . Sandhed havde det nu vel været en Gang, — hun havde aldrig

tænkt over det før, — kanske i den Tid, da de tog ud de to gamle, sprukne, vældige Portstolper med kuglerne paa, som stod paa hver sin Side af Grinden. Men en Mærkekøse vilde gaat af Skaffet af Forbløffelse, om den traf paa den Slags Dimensioner nu . . .

Her var maaget ny, ren, lys Sne ud over Vejen, saa Slæden fik en pludselig Lettelsens Fart, idet den slugtes af Portgabet og forsvandt ind over Lindealleen op mod Trappen paa Fossegård.

Bygningens vældige Teglstensskraaning med alle Kvistkarnapperne i syntes en hél Etage forvandlet til bare Tag over en Mængde smaarudede Vindusfag i to Rader hen efter Længden.

Med den underlige lille By af store og smaa Udhuse, som stod sammen, gamle og ny, den lange røde Laave og Staburet med den egne svære Madklokke gjorde Stedet trods sin Gammeldagshed et herremæssigt Indtryk. Det laa tronende mellem vidtstrakte Gærdesgaarde, der i Vaartøen rablede sine sorte Streger hen over de hvide Marker. Her var Húsrum nok baade for Hester og Køretøjer!

Oppe paa Fjældknarten stod det gamle Udsigtstaarn, hvorfra man kunde sé ud til Fjorden og i de øverste Ræer paa Skibene mellem Holmene nede ved Kystbyen.

Neden fra tordnede Fossen og Møllebruget, og længere henne stak det forfaldne Teglværk sit graamosede Tag op af Bakken . . .

Hjemmet laa foran hende, som det kunde været rigtig længe, — Aar — siden hun havde været der . . .

Erindringer gennem alle Værelser . . . Kunde de fortælle Døre og Vægge!

Det var begge de vakre Værelser inden for Sørsalen, Marianne fik, de, som vendte ud mod den vidtløftige parklignende Frugthave med Lysthusene og alle Ribs- og Stikkelsbærgangene, Bjerkelunden og de forgrode Græsbænke og Anlæg.

Neden for laa en féd, sumpig Strækning med et hist og her opdukkende Krat, hvor Morgen- og Aftentaagen altid lagde sig — om Sommeren let dunstagtig, om Høsten som en tæt hvid Stribe langs Marken.

Det var en med Grønske næsten helt overvokset Dam. Det skimlede grønne Havegærde gik tvært over det nederste af den, hvor alle de fede Vandplanter stod og trykkede sig sammen. Af og til kunde en stille Lurer overkomme at høre et dæmpet Plask,

— en gulbuget Karuds, som snappede en Flue eller et Froske-embryo i nogen Skikkelse . . .

Ellers laa Dammen lang, smal og tavs, næsten igengroet og gemte sin Tilværelse under Græstørven, der varmede den om Vinteren, medens Taagen lagde sig som Uld over den om Høsten, — til Isen kom, da Karudserne stod med Hovederne sammen i Dyndet midt nede paa Dybet, hvor det aldrig naade til at bundfryse, eller tyde til mørke, hemmelighedsfulde Lunheder langt ind under Myrvolden.

Fossegaard var i sin Tid berømt for sine store, fede Karudser. Der gik det Sagn, at de skrev sig fra en dansk Foged og Justitsraad, som en Gang i forrige Aarhundrede ejede Fossegaard med til- og underliggende Ejendomme hele Elvedraget opover.

Faktum var imidlertid, at de nu var blevet saa besværlige at faa fat paa!

Forklaringen laa kanske i, at Karudser, som har staaet to hundrede Vintre, Hoved mod Hoved og Øje mod Øje, sammen og grundet paa de Ting, som er oven over dem, ogsaa kan blive kloge og erfarne.

Om deres Hjærner efter en darwinistisk Begrebsdannelse kunde have udviklet sin stumme Undren til et Slags, om end kun dunkelt bevidste, Ideer eller en anelsesfuld Spekulation om, hvad der kunde vente dem, naar det mystiske i Skikkelse af en Haav med Sækkenet dukkede ned og hævede enkelte sprællende op i den højere Sfære, — skal lades staa hen. Men sikkert og vist var det, at deres gløge Øjne holdt Udkig med Buskekrattet og Havegærdet, og at den mindste mistænkelige Skygge, som bevægede sig der, var Signalet til en almindelig sky Forstikken langt ind under Græstørven; — man kunde komme med eller uden Haav eller slæbe den efter sig saa listig, man vilde.

Den tilsegne Karudsdam laa der som et dunkelt Øje paa, hvad der bevægede sig Slægt efter Slægt . . .

Den havde været uroet af smaa Gutter og Piger, som kastede Vedkubber i den — plask til Forskrækkelse! — og rodede og gravede ned i den med Grene og sejlede med Barkeskibe; — den blev altid fri for dem, naar Madklokken ringede . . .

Det gamle, grønbrillede Øje havde skimtet unge Piger i hvide Balkjoler, som bevægede sig i det fri under Bryllupper og

Fester i Sommertiden og dansede oven for paa Plænen, sét Træerne om Kvældene illuminerede med Begfakler og derunder alle Haande ravende og lallende Skikkelser . . . havde vel og i Tidens Løb sét et og andet blegt, forstyrret Ansigt staa og stirre ned — saa en Mands, saa en Kvindes, — som det vilde finde ud, hvor dyb den var der under Grønsken. Mads Foss's Bedstefar, Kommerceraaden og Skibsrederen John Foss, da han maatte opgive sit Bo, gik der længe en Eftermiddag med Armene overkors og grundede paa de Karudser!

Det var da, alle Ejendommene ned mod Sjøsiden kom over i fremmed Haand . . . Men ogsaa da, Møllebruget blev bygget, som duredede og rystede saa Dag og Nat der nede fra og tjænte Penge til Fossegaard som det eneste Aargangsfald viden om . . . helt til Processen kom paa om Damretten, som tabtes. Da blev det stilt, og Duren standsede lange Tider paa Aaret . . .

At Haaven nu til Dags sjældnere gjorde sine herjende Greb ned i Dammen end i tidligere Dage, turde ogsaa have sin Forklaring i, at Mads Foss selv aldrig vilde spise Karudser. Grunden, — at en Husjomfru i hans Far's, Krigskommissærens, Tid var forsvundet og fundet igen der ud paa Vaaren, — fandt han ikke for godt at rykke ud med.

De gamle Karudser kunde have adskillige Ting fra gammel Tid af at grunde og ruge over der i Slammet . . .

Men lad os ikke rive op Tørven!

De værste Hjem søgelser, der fra Alders Tid var overgaaet de gamle brave Karudser, var dog alle de farlige, hvasse Flaskeskaar og skarpe, kantede Buteljestumper, som Aar efter Aar nu i Sommerferien blev kastet ned i den.

Medens de voksne gastererede i Hovedbygningen, holdt Husets to Sønner deres eget Leven i det nederste Lysthus, det af Træ med Muren under. Brødrene havde Kammerater fra Skolen med sig hjem i Besøg, stjal Vinflasker i Kælderen og begrov dem — efter klink, klink mod Muren, — omhyggelig i Karudsdammen, hvor de endnu laa med Spidser op af Dyndet og flængede og rev og skar.

Formanden for dem var den samme lange, lyshaarede Plageaand af en Gut, — Johnny, Lorden til Fossegaard, som han kaldtes — Husets ældste Søn, — der saa hændig havde gjort Opdagelsen at bringe tomme Flasker ud af Verden. Og den

næstældste, Henrik, han med den mørke Lug, som forstod at jage Haaven saa langt ind under Tørven, fulgte trolig Eksemplet!

Det var nu til Sommeren otte Aar, siden de havde faat den sidste Portion over sig, — til Dels knusende smaat, saa en Karuds kunde faa Glasfliser i Øjnene. Der var hylt og skreget og sunget i Kor den hele Kvæld i Lysthuset, og saa var de, seks Stykker i Rad, draget ravende og skraalende af Sted . . .

Noget henimod saa langt vidste Karudserne.

Men Mads Foss fik i Dagene efter Besked paa det mere!

Hans næstældste syttenaarige, der snart skulde blive Student, havde om Natten brudt ind i et Vinlager nede i Ladestedet og langet ud Flasker til sine Kammerater, — to Styrmand og nogle Sjøfolk fra et fremmed Skib, han var kommet sammen med. Og da der blev Tale om at arresteres, havde de brugt Vold imod Vægteren og dukket Politibetjænten flere Gange uden for Bryggen.

Det var først et Par Maaneder efter, de fik et Brev fra ham fra Håvne. Han agtede at sé sig om i Verden . . . vilde ikke være Familienavnet til Skam der hjemme . . .

Det var et Slag lige i Mads Foss's stolte Hjærte!

Han vilde siden aldrig høre ham nævne havde ikke mere end én Søn, — John — den ældste.

„Ord“.

Proverbe af Herman Bang.

Personerne:

Vilhelm Tofte.
Elna Holmer.
Etatsraadinden.

Elegant Dagligstue hos Holmers. Aften. Tændt Lampe. Skærme. Foran Kaminen paa Chaiselonguen Elna. Hun syr. Et Øjeblik efter kommer Vilhelm frem i Døren. Hat i Haanden; en Bog i den anden.

Elna (ser ham).

God Aften, er det Dem?

Vilhelm (ind).

Ja — Tjæneren sagde, Fruen ikke var hjemme Men jeg vilde blot aflevere denne Bog Jeg traf Deres Moder i Gaar, og hun bad mig, om hun maatte laane den.

Elna.

Bevar'es — vi kan vel nok sidde og tale sammen en ti Minutters Tid, fordi Mo'er ikke er hjemme. . . . Vi er da ikke Børn længere. Værsgo' (peger paa Stolen til højre). Mo'er kommer vist for Resten snart. . . . Hun er bare henne paa Pladsen — vi har jo abonneret om Fredagen, — men hun vilde gaa fra Balletten. . . .

Vilhelm.

De har kun én Plads i Aar.

Elna.

Ja jeg vilde ærlig talt helst være fri. . . . Nu havde jeg siddet i ni Aar i samme Selskab, i samme Loge og set paa de

samme Skuespillere, — det hele bli'r til sidst saadan en hel Familiefest — og jeg brød mig ikke om i Aar igen at sidde at se paa, hvor mine Naboersker bliver gamle . . .

Vilhelm.

Jeg synes, De er begyndt at tale om Alder . . .

Elna.

Tvært imod — jeg er holdt fuldstændig op med at tale om den. Jeg sprang min Fødselsdag komplet over i Aar . . til Moders store Fortvivelse, som jo altid tager Lejligheden i Agt til at fejre »de lykkelige Begivenheder« med »Lemmemiddage«. Stakkels Onkel Jens — i Aar brændte han inde med Talen . . . han har saamænd trolig holdt den —

Vilhelm.

I ni Aar.

Elna.

Nej — i ti — siden min' Konfirmation. . . Han ændrede bare et Par Ord i Tidernes Løb . . . Vaarblomsterne blev til Roser. . . Jeg husker godt, da Onkel Jens »changerede« Aarstid; det var for Resten tidligt — det var, da jeg fyldte nitten Aar.

Vilhelm.

Det var den første Fødselsdag, jeg var her i Huset.

Elna.

Ja — jeg husker det.

Vilhelm.

Og det er virkelig fem Aar siden. . .

Elna.

Ja — seks — imellem Venner. Det er seks Aar siden, naar man ikke springer min sidste Fødselsdag over. . . . Hvad nyt ellers, Hr. Tofte — efter at vi har faaet Landsted i Hellebæk, lever jeg hele Sommeren uden for Verden? Der maa jo være en hel Hoben Skandaler passeret

Vilhelm.

Jeg ved ikke. . . Man siger, De er blevet forlovet?

Elna.

Saa? Igen? — Med hvem? Er det med Dem?

Vilhelm.

Nej, jeg er ikke saa lykkelig. — Med Deres Halvfætter.

Elna.

Hm. Ja — Folk er utaalmødig efter »at faa det gode Hus at komme i«. . . Og den store Kapital fornuftig anbragt. Himlen véd, hvem man ikke er faldet paa at forlove mig med i de sidste ni Aar.

Vilhelm.

Selv med mig.

Elna.

Ja — saa vidt jeg véd, har De deltaget i Fugleskydningen. Bøssen gaar jo fra Haand til Haand i Foreningen jeg er Fuglen. (Pause).

Vilhelm.

Det har været en dejlig Sommer.

Elna.

Ja . . . dejlig. Men jeg véd ikke, jeg synes jeg har følt det mindre end jeg plejer. Efterhaanden synes jeg, bliver det saadan en Vane at Aarstid følger paa Aarstid, og man føler ikke mere som i gamle Dage hver Aarstid for sig — saadan med sit Liv — i alt Fald gaar det mig saadan. . . .

Vilhelm.

De er ogsaa taget tidligere ind, end De plejer. . .

Elna.

Ja.

Vilhelm.

Før sværmede De netop for Efteraaret. . .

Elna.

Ja — men jeg hader Galoscher — og i Fjor blev jeg forkølet, fordi jeg gik uden i alt det fugtige Løv. . . . Jeg holder mest af de rigtig hede Dage, naar alting smelter, og man saa kan ligge ganske lad og bages i sin Hængekøje. . .

Vilhelm.

Hvor det er østerlandsk. Jeg har bevaret min Kærlighed til Efteraaret.

Elna.

De er nu ogsaa saa trofast, Tofte.

Vilhelm.

Tak. . . Disse milde Efteraarsdage, klare og mangefarvede, og saa det, at man véd, at det hele er et kort Bedrag. . .

Elna.

Har De set, vi har faaet helt nyt Betræk her i Stuen? . .

Vilhelm.

Ja, jeg saa' det straks . . . Det er det østerlandske, som gaar igen.

Elna.

Oprigtig talt nej. . . Men saadan er nu Moden.

Vilhelm.

Og Skærme over alle Lamper?

Elna.

Ja, det er af Hensyn til min Alder.

Vilhelm.

Den Skærm er meget smuk. . . . Det er tørrede Blomster — hva'. . .

Elna.

Ja, ikke sandt? den er ganske net — og den har sin Historie.

Vilhelm.

Ja saa.

Elna.

Dem kan jeg jo gærne fortælle det, skønt det ellers er en Hemmelighed. Det er hele min Historie. . . .

Vilhelm.

I tørrede Blomster?

Elna.

Ja.

Vilhelm.

Det er ganske — bizart at skrive sin Historie paa en Lampeskærm.

Elna.

Hm — jeg lavede den i Sommer . . Og nu tiltaler det mig — saadan uden at nogen aner det, at ha'e alle mit Livs Hemmeligheder udstillet (smiler) i det klareste Lys, — være sammen med dem, ene, mens der tit sidder saa mange maabende Mennesker rundt om

Saa sidder jeg og nikker til Lampeskærmen.

Vilhelm (rører ved Skærmen).

Ja det er virkelig meget interessant (drejer Skærmen. Pavse).

Elna.

Meget interessant (rejser sig). . . .

Dér ser De — den helt visne Rose? — det er Mindet om min første Svaghed. Det var en Dragonlieutenant — ja, jeg maa rødme ved at tilstaa det — men jeg var ogsaa ung den Gang, det var, da jeg gik til Præsten. (sætter sig).

Pavse.

Elna.

De sidder nok og ser efter Dem selv, — hvad?

Vilhelm.

Jeg nægter det ikke. (De staa begge op).

Elna (drejer).

Dér — dér er De. Den Fuchsia.

Vilhelm.

Ja — saa en Fuchsia Ja jeg maa tilstaa, jeg erindrer ikke.

Elna.

Nej, det kan jeg godt forstaa. . . Det er ogsaa en meget ubetydelig Historie.

Vilhelm.

Naturligvis.

Elna.

De havde en Gang sagt, at de aldrig vilde bære andet end Violer i Deres Knaphul, fordi det var min Blomst. . . . Da De saa første Gang glemte Deres Løfte — det var mod Slutningen af Sæsonen, — bad jeg Dem forære mig den Fuchsia, som klædte Dem saa fortræffeligt. — — —

Og saa tørrede jeg den.

Vilhelm.

Ja — det var virkelig en meget ubetydelig Historie.

(sætter sig).

(Pavse).

Vilhelm.

Men Fuchsien er ikke ene i Feltet.

Elna.

Nej, de andre Blomster er Violer. (roligt). Jeg bad paa samme Bal ogsaa Fætter Holger om hans Buket.

Vilhelm.

Aa.

Hvorfor vil De gifte Dem med Deres Fætter, Frøken Holmer?
(Pavse). De trænger jo ikke til at lægge hans halve Million til
Deres halve Million.

Elna.

Bedste Hr. Tofte — jeg finder . . .

Vilhelm.

Og over for mig kan De ikke paastaa, at De elsker ham;
Deres Fætter har aldrig været andet end et Skærmbret.

Elna.

Tofte.

Vilhelm.

Jeg skal fortælle Dem, hvorledes det er gaaet til. Eller
tror De ikke, jeg véd det? Deres Fætter . . var til en Begyndelse
Deres Fætter. Ham kunde De være sammen med, naar Konveni-
ensen holdt Dem borte fra den anden, — hans Selskab kunde
De fylde Tiden ud med, — mens De tænkte paa den anden, —
ham kunde De endelig — for Deres Fætter, han er ét af den
Slags Mandfolk, som man ikke rigtig falder paa, er Mænd, —
ham kunde De, tænkte De, være sammen med, uden at man
forlovede Dem med ham. . . .

Elna.

Ja — saa har jeg jo altsaa taget fejl . . .

Vilhelm.

Ja — netop, fordi han var Dem saa ligegyldig. Han kom
ind i Deres Liv, fordi han var noget saa neutralt — bare Gærdet,
som skaffede Lov til, at der inde i Haven kunde gro ubegloet og
ubefølet — hvad der vilde . . .

Elna (efter en Pavse).

Hvor véd De alt det?

Vilhelm.

Fordi jeg elsker Dem.

Elna.

Hvor mange Gange mon De nu har sagt mig det, Tofte?

Vilhelm.

For mange.

Elna (med et Suk).

Ja. (let) Den første Gang var den Dag, da Onkel Jens lod det blive Sommer. . . . Jeg husker det godt. Vi dansede efter Bordet — og da vi kom fra Salen her ind i denne Stue — her ved Døren, — sagde De: »Frøken Holmer. Jeg elsker Dem,« og lidt dristigt tog De Kniplingen paa mit Halværme til Side — og kyssede mig paa Armen — lige dér — var det

Ja, — det var dristigt, men De gjorde det. . . .

Vilhelm.

Og De finder det saa morsomt? . . .

Elna.

Nej — men jeg sidder og tænker paa nu, hvor jeg ser paa Dem, at De er ogsaa blevet gammel, Tofte. . . . De har ligefrem faaet lidt Embonpoint. . . . Og saa er det ganske morsomt, at det virkelig er den eneste Gang, De har kysset mig i seks Aar, — De — som elsker mig.

Vilhelm.

Véd De, at jeg nu kunde svare de frygteligste Ting. . .

Elna.

Det skal De ikke; det er saamænd ikke Umagen værd.

(Pavse; hun drejer tankeløst paa Skærmen).

Vilhelm.

De gaar til næste Kapitel . . . ?

Elna.

Ja — det kan De gjerne kalde det.

Vilhelm.

Maa jeg spørge, — hvor er Slutningskapitlet?

Elna.

Dér. Er det ikke smukt? . . .

Vilhelm.

Jeg synes, der er lavet nogle Tal af Græsstraene.

Elna.

Ja, det er der ogsaa. . .

Vilhelm.

Den attende i den ottende 84. Det er Deres Fødselsdag?

Elna.

Ja — den Fødselsdag, jeg sprang over, og (lavere) — De . .

Vilhelm.

Jeg? . . .

Elna (rejser sig, staar støttet til Kaminen).

Eller rettere -- den eneste Fødselsdag, jeg har fejret . . .
Tofte — jeg har været midt i en Krise . . . Ja — De vil ikke
forstaa det . . . men Ensomheden deroppe og en hel Del andre
Ting føruden har vel hjulpet til at kalde det frem . . .

Det er forfærdeligt, naar en Kvinde begynder at sige
til sig selv, at hun ikke mere er ganske ung . . .

Vilhelm.

25 Aar.

Elna.

Aa — det kommer ikke an paa Aarene alene . . . Jeg har
set den første graa Skygge gaa over mit Ansigt — aa ja — De
behøver jo ikke at kalde det Skyggen af Alderen, som kommer --
kald det kun høfligt Skyggen af Ungdommen, der flygter . . . men
en Skygge er det. . . .

(heftigere) De forstaaer ikke, hvad det vil sige at føle, at det
frodigste af Livet er lagt hensigtsløst forbi — at man for
hver Dag, der gaar, bliver gammel, og — ikke — — og gaar glip af
sin Bestemmelse. Manden kan ikke fatte denne Fornemmelse af
Unyttighed — at alt er tomt og graat. . . .

Det brød ind over mig den Dag . . . Hele Tomheden af
det, der er gaaet . . . du gode Gud — dette Liv, hvor man rejser
fra København til Hellebæk og fra Hellebæk til København med
Middage og Spilletimer og Visiter og tresindstyve Baller i Sæ-
sonen og saa »flirtation« med Øjnene bag en Vifte og tout le
reste — og saa det, som kommer, der er skrækkeligere endnu. —

Det var som en bitter, forstenet Fortvivlelse. . .

Vilhelm.

Og alt det, som var »gaaet«, kalder De bare »flirtation«.

Elna.

Ja kun »flirtation«.

Vilhelm.

Ja saa.

Elna.

Den Dag, Tofte, gik jeg om i en Stemning saa hjælpeløs
— at et Haandtryk bragte mig til at græde . . . vilde have bragt

mig til det . . . For mine Venner havde glemt Dagen, — der var jo ingen indbudt. . . .

Jeg var alene, netop den Dag . . . Saa om Eftermiddagen kom disse Blomster — fra min Fætter. Det var hans Haand, som havde skrevet uden paa Kurven Moder stillede de stakkels Blomster op paa mit Værelse. . . Og da jeg kom op om Aftenen og saa' dem, græd jeg — saadan som jeg oprigtig haaber, man kun græder én Gang i sit Liv. . . Jeg vidste, at hele Livet vilde være blevet et andet . . om de Blomster havde været en andens Gave.

Vilhelm (sagte).

Hvis — Elna?

Elna (roligt).

Deres. Men De havde glemt.

Vilhelm.

Og saa tørrede De disse?

Elna.

Ja, til Erindring.

Vilhelm.

Men Elna . . Elna . . hvor skal dog et Tilfælde bestemmes over to Menneskers Skæbne?

Nogle Blomster, som han sendte. . . Jeg vidste ikke, om jeg turde. . . De har selv bedt mig om at undlade

Elna.

Vil De dermed sige, at De virkelig tænkte paa mig den Dag?

Vilhelm.

Om jeg tænkte paa Dem? Evaldsen mødte mig paa Gaden om Eftermiddagen . . . han sagde i Samtalens Løb: I Dag bliver Frøken Holmer myndig — det er hendes Fødselsdag. . . Det for' som et Lyn igennem mig: det var den attende.

Elna.

Saa var det jo rigtig heldigt for mig, at De mødte Evaldsen.

Vilhelm.

Ja, han havde tænkt paa »den fornuftige Anbringelse«. . .

Elna.

Det var altid noget . . .

Vilhelm.

Jeg drak til Opvarterens Forbavselse Champagne den Aften paa Kaféen. Det var Deres Skaal, Elna — vor De var sandelig ikke den eneste, der var bitter den Aften. Jeg spurgte ogsaa mig selv, om dette Aar skulde gaa som de andre om vi skulde tage hinanden til Bords to tre Gange i Sæsonen, tale med hinanden under et Par Francaiser og hilse hinanden paa Gaden som et Par fremmede, — jeg tænkte paa, hvor mange Aar vi endnu skulde blive ved

Elna.

At tale om Kærlighed. Ja — De havde Ret . . .

Ja — hvor har vi sagt mange gode Ting om Kærlighed i disse seks Aar.

Vilhelm.

Sagt gode Ting.

Elna.

Ja — det er netop det, vi har. Véd De hvad — det slog mig forleden Dag, da jeg stod her igen efter at have været borte saa længe; alting her i Stuerne er i Grunden stillet op ligesom Møblerne i et Proverbe: Saadan noget afskyeligt udvendigt, utaaleligt som et Proverbe; hvor man beføler alting og ikke griber noget . . . og taler om de helligste Ting. Se blot: Kaminen, Châiselonguen her og den Stol, hvor De sidder; det hele er et rigtigt Proverbeinteriør. Og Rammen har passet godt. Det har saadan i al Tarvelighed — været smaa Proverber, vi har spillet med hinanden, om og om igen.

Vilhelm.

Hvad er det dog, De siger? Elna, hvordan er det, De taler? Spillet? Ja — der er hundrede Minder i dette Rum, men jeg spillede dem ikke . . . Husker De den Gang — ved Middagen efter Bordet — Deres Moder sad sammen med et Par Herrer der henne paa Sofaen, og vi to talte sagte; og i en pludselig Pavse der henne i Gruppen hørte Deres Moder mig sige: »Og hvorfor kan vi ikke blive lykkelige?« — og hun greb Sætningen og spurgte, hvorom vi talte, og jeg sagde: »Vi talte om Lykken — om at naa Lykken«. . .

Og Konversationen blev almindelig, og den traadte flad baade Lykke og Ægteskab og, hvad véd jeg. . . Men vi sad og smuglede vore hemmelige Tanker uset om Bord i Trivialiteternes

Baade — og vi mødtes i hundrede Underforstaaelser
Husker De?

Elna.

Ja — jeg husker — vi talte længe.

Vilhelm.

Talte. — Var det for Dem da kun Ord? Jeg gik hjem med min Hjerne i Brand og havde kun én Tanke: Dem.

Og Elna — husker De en anden Gang? — en Nytaarsaften — Deres Moder gik ud til Folkene, og vi blev alene Her stod vi just, her ved Kaminen, — De saa tæt op til mig, at vor Aande mødtes, og jeg kunde føle Deres Hjertes Slag . . . Saa sagde jeg: »Hvad skal nu dette Aar bringe?«

Elna.

Ja jeg husker: det bragte intet.

Vilhelm.

Elna — Elna. Og sidst — nu inden De rejste, da De var paa Bal. . . De havde lét, vi havde talt over Bordet. . . . Og den Gang, da Værtens Skaal blev drukket, hvori der var Tale om Hjemmets Lykke og om den Kærlighed, der varer og som sejrer, da løftede De Deres Glas og saa' paa mig — og vi drak sammen midt i Vrimlen. — Var det »flirtation«?

Og da Vognen kom, og jeg hjalp Kaaben om Dem, og De steg ind, og vi dvælede Blik i Blik med Læberne saa nær

Elna.

At De kunde have røvet et Kys — ja, Tofte, og De gjorde det ikke Ja — jeg husker det.

Vilhelm.

Det gjorde maaske han?

Elna.

Tofte — vi behøver vel ikke at fornærme hinanden. — Har to Mennesker da aldrig Lov til at tale ud med hinanden — Kan de da aldrig sige deres lønligste Tanker, den ene til den anden? . . . Eller kan De ikke forstaa, at hvis De elskede mig, — saa havde vore Læber den Gang ikke været nær . . . vi havde forglemt os i tusend Kys. . . Jeg véd det, jeg skælvede, fordi De var mig nær. . . .

Og Deres Stemme skælvede, da De sagde: »Lev vel — Frøken Elna — lev vel.«

(Stilhed).

Elna (vendt mod Spejlet).

Ser De da ikke, hvor jeg er blevet gammel.

Vilhelm.

Elna — De har aldrig været smukkere.

Elna.

Det er ikke sandt. De mener det ikke. Jeg saa', det gav et Sæt i Dem, da De kom ind. . . . De tænkte det før, mens De sad her — jeg saa' det.

Ja, jeg er ikke mere ung — se kun (løfter Kandelabren). Men derfor skal det ogsaa være nok. Tofte! De skal og maa forlade mit Liv.

Vilhelm.

Elna — hvor kan De?

Elna (smiler vemodigt).

Kan (betragter ham) kan det?

Vilhelm (hedt).

Hvorfor siger De, De er gammel — Elna — De er skøn. . . .
Hvordan kan De sige, vi ikke elsker jeg elsker Dem — —
(kysser hende pludselig).

Elna (bort).

Tofte — det er næsten en Fornærmelse.

Vilhelm (bliver ved).

Elna.

Elna (overvunden, med et Smil).

Tofte — Vilhelm — det er næsten en Fornærmelse.

Vilhelm.

Hvorfor har vi dog ikke talt før?

Elna (smiler).

Talt?

Vilhelm (ter).

Elna!

Elna.

Aa — der er Mo'er

Etatsraadinden (kommer).

Elna.

Mo'er . . . Tofte og jeg — —

Etatsraadinden.

Gudskelov (tager deres Hænder). Véd I hvad, — det eneste, der undrer mig, er, at det ikke er sket for længe siden.

Vilhelm.

Nej — Elna siger— jeg har brugt for mange Ord.

Elna (holder ham for Munden

Vilhelm dog — (gaar over til Lampen).

Etatsraadinden.

Hvad gør du dog — Elna?

Elna.

(tager Skærmen af).

Aa — jeg ta'er bare Skærmen af Lampen (hun stikker de to Felter itu og ser gennem Skærmen paa Tofte) — for at sé, hvor Tofte er lykkelig!

(Tæppet falder).

Til J. C. Schiødtes Livshistorie og Karakteristik.

Da Zoologen J. C. Schiødte døde i Foraaret, var det vistnok en udbredt, af mange delt Følelse, at en af vort Folks første Mænd, en Arbejdskraft næsten uden Lige, et uerstatteligt Skarpsyn og Klarsyn var taget bort fra os, og den første Smerte herover fik et smukt og fuldt Udtryk i Schandorphs her i »Tilskueren« fremkomne lige saa dybt følte som fint karakteriserende Digt. Men Æmnet er ikke udtømt hermed eller med de foreløbige Karakteristiker af den udmærkede Videnskabsmand, som forskellige Blade og Tidsskrifter bragte i Tiden nærmest efter hans Død. Det vil være en smuk Gave til den danske Literatur og det danske Folk, om en af dem, der have staaet den afdøde nær og med fuld Sagkundskab kan tale om hans store Arbejder, efter mundtlige og skriftlige Kilder vil tegne et gennemført Billede af denne mærkelige Personlighed, og efter hvad jeg hører, er der ogsaa Udsigt til, at en af Schiødtes mest udmærkede Disciple vil optage denne taknemmelige Opgave. Det kunde derfor synes overflødigt, at jeg i de følgende Linjer meddeler nogle smaa Erindringer om Schiødte og nogle spredte Bidrag til en Karakteristik af ham. Men jeg har rettet mig efter en Opfordring fra dette Tidsskrifts hjøjtærede Udgiver, som har ment, at dets Læsere netop nu ville sætte Pris paa nogle faktiske Meddelelser fra en af Schiødtes mangeaarige Venner, der kunde danne som et Supplement eller en Kommentar til Schandorphs Digt og maaske redde et eller andet Træk, der fortjænte at bevares. Jeg skriver disse Erindringer paa en Rejse under mangehaande Afbrydelser og forstyrrende Paavirkninger, og maa derfor i endnu højere Grad end ellers ønske mig velvillige og overbærende Læsere.

Mit Bekendtskab med Schiødte stammer fra min Morbroder, Fabrikejer Christian Drewsens Hus, og gaar tilbage til min tidligste Barndom. Med Drewsen var Schiødte bleven bekendt ved et rent Tilfælde. Det var i Aaret 1832, da Schiødte endnu kun var 17 Aar gammel og forberedte sig paa at tage Eksamen artium ved Borgerdydskolen paa Kristianshavn, at det unge Menneske en Dag var ude at samle Insekter paa en Mark i Nærheden af Strandmøllen. Han var kun tarvelig udrustet med entomologiske Kundskaber, og hvor mangelfuldt han var forsynet med de nødvendige Apparater til Indsamlingen af denne Videnskabs fine og urolige Stof, fremgaar tydeligt deraf, at han gemte Udbyttet af sin Fangst i et gammelt Bestik, som han havde med. Da saa' han en yngre Mand, der aabenbart ogsaa var naturhistorisk Samler, og, idet han haabede at træffe en Deltager i det den Gang saa lidet dyrkede entomologiske Studium, henvendte han de Ord til den fremmede: Maa jeg spørge, samler De Planter? — Nej, jeg samler Insekter, var Drewsens Svar. — Gudske lov, udbrød da Schiødte, for det gør jeg ogsaa. Efter Indbydelse fulgte Schiødte nu sin Kollega til hans Hjem paa Skodsborg, saa' hans Samlinger og lærte de første Begyndelsesgrunde af den entomologiske Videnskabs Teknik. Det var ikke et flygtigt Bekendtskab, der her blev sluttet mellem de to Mænd, men et Venskab, der varede uforstyrret gennem 52 Aar, og som har haft saa stor Betydning for Schiødtes hele Liv, at jeg vil tillade mig at dvæle lidt udførligere ved det Hus, som et heldigt Tilfælde saaledes havde aabnet for den unge Naturforsker. Christian Drewsen, født 1799, var den ældste Søn af den bekendte Papirfabrikant, Landøkonom og Politiker Johan Christian Drewsen. Allerede i en temmelig ung Alder maatte han paa Grund af Faderens stærke Deltagelse i det offentlige Liv overtage Ledelsen af den store Papirfabrik, der igennem adskillige Slægtled havde tilhørt Familien Drewsen, og som den Gang forsynede den danske Boghandel med Størsteparten af det Papir, som den forbrugte, og det er denne Mands stille og bramfri Virksomhed, hans Sanddruhed og Ærlighed, der har holdt den store Forretning oppe, medens den yngre Broder Michael Drewsen, Silkeborgfabrikens Grundlægger, der i Mængdens Øjne var den betydeligere af dem, og ved Regeringens Naadesbevisninger udpegedes som en af vore højtfortjente Mænd, ved sin Tilbøjelighed for Humbug og ydre Glans, ved sin stundesløse Uro og Mangel paa ædruelig, for-

retningsmæssig Opfattelse af Forholdene væsentlig kun tærede paa Firmaets Marv. Den ældre Broder havde fra sin tidligste Ungdom haft en overvejende Interesse for Naturhistorien, hans store Ønske havde været at berejse de tropiske Lande; han var en udmærket Kender af vor Fuglefauna. Gift i en ung Alder havde han maattet opgive sine ornitologiske Samlinger, hvortil der ikke længer var Plads i hans beskedne Bolig; men han havde fundet Erstatning i Entomologien og var allerede begyndt paa at danne den fortrinlige Samling af indenlandske og eksotiske Insekter, som han paa sine gamle Dage, efter at hans Syn er svækket, har skænket til det naturhistoriske Museum, hvor det nu i Forening med Schiødtes og hans Disciples Indsamlinger og nogle andre Privatsamlinger danner en af vore nationale Skatte, som fremmede prise os for. Det Drewsenske Hus, hvor Schiødte nu baade Sommer og Vinter var en stadig Gæst (gærne fra Lørdag Aften til Mandag Morgen), besad en ganske ejendommelig og ufor-glemmelig Ynde. Skodsborg eller (som det den Gang kaldtes) Skovsborg var paa den Tid endnu ikke opdaget af Københavnerne, hvis Udflugter gærne kun naaede til den sydlige Del af Dyrehaven. Palæet paa Skodsborg, som senere blev købt og udvidet af Frederik den 7de, var den Gang en temmelig beskeden Bygning, som om Sommeren beboedes af en fattig og elskværdig Prins af Hessen Philipsthal, hvis Rige kun kunde opdages paa meget store Kort over Tyskland. Saa kom Drewsens af Kaprifolie-ranker dækkede Hus tæt ved Stranden (senere blev det købt af Frederik den 7de og omdannet til Kavalerbolig), saa var der nogle Arbejderboliger, en primitiv Kro, en senere nedlagt Oljemølle og nogle Haver. Det var hele det daværende Skodsborg. Men lige derfra og op til Agershvile strakte sig de høje Bakker med deres oprindelige jysk-nordsjællandske Vegetation, og neden under dem, ved Siden af den ensomme Strandvej, skvulpede Bølgerne mod den naturlige Kysts Tang- og Stenvold. Ogsaa Dyrehavens nordre Halvdel, som ligger inden for den smalle Kyststrimmel, som jeg her har beskrevet, havde den Gang en ganske anden Karakter end nu til Dags. Den blev yderlig sjældent besøgt af Turister og var i lange Tider i den Grad bleven skaanet af Øksen, at den næsten i hele sin Udstrækning bar Højskovens majestætiske Præg. Dog frembød den ogsaa Afveksling; den havde sine stille smaa Skovsøer, sine Enge og Mosedrag, sine Bregneholme og Hindbærtykninger, og mod Syd, hvor Højskoven

gik over i den store Eremitageslette, slyngede sig Mølleaaen gennem en prægtig Skov af Elletræer mellem og hen over en uendelig Frodighed af Vandplanter for derpaa ved sit Fald at sætte Strandmøllens brummende Hollændere i Bevægelse og omsider blande sig med Sundets Bølger. Det var den brogede og uendelig varierede Insektverden paa disse den Gang saa uberørte og naturfriske Steder, som Drewsen anvendte sin Fritid paa at lære at kende, og det var paa disse Enemærker, at han nu førte sin unge Lærling omkring, der snart skulde overfløje sin Mester og blive en af Videnskabens ledende Mænd, hvis Aands Præg Forskningen vil bære i lange Tider. Naar jeg med faa Ord skal karakterisere det Drewsenske Hus, vil jeg sige, at det var et Hjemsted for Freden og den stille Lykke, et Hus efter Rousseaus og St. Pierres Sind, hvor Hovedstadens Pjæt og Gøgl og forlorne Aandrigheid ikke kunde finde Indgang, hvor Tarvelighed, Renhed og Sanddruhed herskede, hvor Menneskene kun vurderedes efter hvad de var, ikke efter hvad der var hængt paa dem. Men det ejendommeligste Træk ved Christian Drewsens Hjem var den levende og aarvaagne naturhistoriske Interesse, der opfyldte ikke blot Husfaderen, men ogsaa den venlige, forstandige Husmoder og deres tre Smaapiger. Det var en Familie af naturhistoriske Samlere og Iagttagere, og, om det end ikke kan nægtes, at Drewsen med Hensyn til den finere Undersøgelse af Dyrenes Bygning ikke naaede ud over Dilettantismens Standpunkt, saa er der sikkert kun yderst faa Entomologer, der har overgaaet ham i Kendskab til Insekternes Liv og Forekomst. Saaledes, for blot at anføre et eneste Eksempel, var der en lang Tid, hvor de gamle, trøskede Stammer fra Dyrehaven, naar de bleve borthuggede, henlagdes i Drewsens Klækkehus, og ofte fremgik der af dem Skarer af et eller andet sjældent Dyr, som man hidtil kun havde set i enkelte Eksemplarer. Jeg erindrer ogsaa fra min Barndom, hvorledes Drewsen stadig udlagde døde Smaadyr i Skoven for at iagttage de aadselgravende Billers mærkværdige Levemaade. Men jeg vender tilbage til Hovedæmnet for disse Linjer.

Schiødte var født 1815. Hans Fader var en forhenværende Skibskaptajn; Moderen døde allerede, da han var 9 Aar gammel, og den fine og bløde Del af hans Natur, som han synes at have haft i Arv efter hende, blev, som det synes, helt trængt tilbage af de strænge og barske Omgivelser, hvorunder Drengen maatte leve. Det var den mørkeste Side af Livet, Eksistenskampen under

daglige Savn og bitre Ydmygelser, som han først blev indviet i. Han havde opnaaet en Plads i Borgerdydskolen paa Kristianshavn, og han forberedte sig til at tage Eksamen artium; men da hans Rektor Krarup fordrede, at han i de sidste Skoleaar skulde lægge sine kære naturhistoriske Studier paa Hylden, tog han den dristige Beslutning at sige Skolen Farvel og indvie sig til det, som det den Gang syntes, haabløseste af alle Studier uden det uundværlige, det hellige akademiske Borgerbrev i Lommen. Dette maa være sket ikke længe efter den Tid, da han traf Drewsen. I det Drewsenske Hus gjorde Schiødte sig først og fremmest bemærket ved sin brændende Interesse for Studiet, ved sin ubetvingelige Energi og ved de sjældne Gaver, hvormed Naturen havde udrustet ham til det. Allerede hans Sanser vare af en særlig udmærket Art, og hans Haand var fin og let, saa at han ikke blot kunde præparere Insekterne med den højeste Fuldkommenhed, men han tegnede med en Kunstners Elegance og tilregnede sig ogsaa Kobberstikkets fineste Teknik. Men bag ved disse mere udvortes Talenter laa den dybe, videnskabelige Forskertrang, der ikke slaar sig til Ro med Fænomenerne selv, heller ikke med en sandsynlig Formodning om deres Væsen og Sammenhæng, men kæmper med dem, til den sidste Skygge af Dunkelhed er forjaget og de ligge spejklart udbredte for Forskerens Blik. Det var til saadanne Arbejder over vide Felter af Entomologiens Rige, at den unge Mand følte Kræfterne svulme i sig, og det var hertil, at han nu med Skodsborg til Udgangspunkt indsamlede et umaadelig rigt Materiale. Jeg maa maaske anføre et Par Smaatræk fra Schiødtes Ekskursioner, som forekomme mig at karakterisere hans Ihærdighed, men ogsaa hans Hensynsløshed. I sin Ungdom kom han en Gang med Drewsen til Tidsvilde By, som den Gang maa have staaet en Del tilbage i Renlighed. Ved Indgangen til Byen fandt Drewsen et meget sjældent Gødningdyr i Nærheden af menneskelige Udtømmelser, og Schiødte, som yderligere vilde konstatere Insektets Forekomst, gav sig nu med den ham egne Grundighed til at gennemforske en lang Række lignende Udtømmelser, som fandtes op langs Byens Gade, uden i mindste Maade at lade sig forstyrre af den sammenstimlende Befolknings Forbavselse og Latter. En anden Gang kom han hjem, jeg tror fra Laaland, og fortalte, at han nær var bleven arresteret paa en af sine Ekskursioner. I Væggen af et ensomt Bondehus havde han nemlig opdaget redebyggende Insekter, og nu gav

han sig uden at spørge om Forlov til at udgrave denne Rede. Den stakkels Kone, som var alene hjemme med de smaa Børn og ikke kunde forstaa den fremmede Mands paafaldende Adfærd, sendte i dødelig Angst Bud til Sognefogden, at der var en Indbrudstyv, der vilde trænge ind i hendes Hus. I det hele var det Indtryk, som Schiødte gjorde i sin Ungdom, væsentlig Indtrykket af en overordentlig Kraft, som fordrede en bred Plads for sig og sit Arbejde og ikke spildte synderlig Tid paa at tænke sig ind i andres Sted eller trække Grænserne mellem sin og andres Ret. Der var noget skarpt og uslebet i hans Væsen; han bar stærke Spor af, at han fra tidlige Aar havde maattet sætte haardt mod haardt. Han boede den Gang paa et lille Kvistkammer og ernærede sig kummerligt ved Undervisning i Zoologien, der i de Tider kun nød ringe Anerkendelse. Han maatte mangen Gang selv flikke sit slidte og skøre Tøj, der ved de voldsomme Anstrængelser paa Ekskursionerne idelig sprængtes; og mellem Skodsborgs Tilløkkelser bør ogsaa nævnes den rigelige og veltillavede Mad, som Schiødte endnu efter et halvhundrede Aars Forløb talte om med Begejstring.

Imidlertid forbedrede sig efterhaanden Forholdene for den modige unge Mand. Hans mønsterværdige Arbejder bleve efterhaanden bekendte hjemme og i Udlandet, og efter Drewsens Raad henvendte han sig til Jonas Collin og vandt denne højhjærtede Fremmer og Beskytter af al god Stræben saaledes for sig, at Næringsssorgens Tid nu hørte op og han ved Ansættelse i Statens Tjeneste blev sat i Stand til helt at ofre sig for sine Studier. Herved og ved Schiødtes mange længere Rejser i Indlandet og Udlandet blev han en noget sjældnere Gæst i Drewsens Hjem, som imidlertid fra 1848 af flyttedes til Strandmøllen; men ofte søgte han dog endnu ud til sine gamle Venners gæstfri Hus, og Forholdet mellem ham og Drewsen vedblev at være fortroligt og hjærteligt. Stod end Drewsen i Entomologien paa et gammeldags, forcuviersk Standpunkt og kunde han end væsentligt kun som Samler af Stoffet bidrage til de dybtgaaende Arbejder, hvorved hans fordums Elev førte Videnskaben langt ud over Cuviers og Latreilles Forskning, saa glædede han sig dog af ganske Hjerte over disse Arbejders Fremgang og anerkendte i fuldeste Maal deres Værd. Schiødte paa sin Side viste nu som moden og højtanset Mand en smuk Side af sin Karakter, som man maaske næppe havde ventet at finde bag al den Haardhed og Barskhed,

hvormed han var pansret i sine tidligere Dage. Han viste sig at være i Besiddelse af den sjældne Dyd: Taknemmelighed. Mange have vistnok ved et flygtigere Bekendtskab med Schiødte faaet det Indtryk, at han var en haard Egoist. Lige over for denne Opfattelse, som meget i Schiødtes Væsen kunde give Næring, er det mig kært at kunne vidne, at jeg altid har hørt ham omtale sine store Velgørere, Collin og Monrad, med den varmeste, respektfuldste Taknemmelighed, og hvad de gamle paa Strandmøllen angaar, saa tør jeg sige, at Schiødte lige til sin Dødsdag viste dem en sønlig Ærbødighed og Taknemmelighed, der gør hans Hjærte den største Ære.

Gærne vilde jeg endnu tale lidt om mit personlige Forhold til Schiødte. Det var, da han begyndte Udgivelsen af sit berømte Tidsskrift, at han anmodede mig om at hjælpe sig med Latinen i Diagnoserne og i Forklaringen af Tavlerne. For Schiødte var ingen Side af det videnskabelige Arbejde uvæsentlig, og han var sig vel bevidst, at det naturhistoriske Latin havde et temmelig barbarisk Præg. Den latinske Form var for ham en Art Lapidarstil, hvori han nedlagde det koncentrerede Udbytte af sine Studier over Insekternes Bygning og Systematik. Han ønskede denne Stil nærmet til den klassiske Sprogform, og jeg, der var ung filologisk Kandidat, paatog mig med Glæde at yde den udmærkede Videnskabsmand denne Tjeneste, som for Resten viste sig vanskeligere, end den ved første Øjekast skulde synes. Ti de klassiske Latinere have jo væsentlig kun skrevet om politiske, moralske og filosofiske Æmner, men nu gjaldt det om at finde klassiske Udtryk for den brogede Vrimmel af Entomologiens konkrete Formforhold. Fra andet Bind af Naturhistorisk Tidsskrift og videre fremad foreligge Resultaterne af vore forenede Bestræbelser for at lade Entomologien tale et Sprog, der ikke kunde saare en Ciceros eller en Madvigs fine Øre. I denne Anledning kom jeg først i Schiødtes Hus, og, da han paa det venligste opfordrede mig til at gentage mine Besøg, og jeg i høj Grad følte mig tiltrukket af hans altid lærerige Samtale, blev jeg, skønt ikke selv Zoolog, en af Schiødtes Omgangsvener, der i de sidste 25 Aar af hans Liv har staaet i en stadig om end ikke meget hyppig Forbindelse med ham og har tilbragt mangan Aften i Samtale med ham. Jeg har saaledes haft god Lejlighed til at lære ham at kende. Fra sit Giftermaal 1848 og lige til Aaret før sin Død boede Schiødte i det nu nedrevne, lave og uanselige Træhus,

Svanemosegaard, ved Ladegaardsaaen lige over for Blaagaardsvejen. Hans Studereværelse, hvor saa mange uforglemmelige Arbejder ere udførte, var et til begge Sider halvmørkt Kvistværelse med skraa Vægge. I Midten faldt Lyset gennem et særdeles bredt Vindue ind over Arbejdsbordet med Mikroskopet og Tegne-rekvisiterne. Naar man kom til ham om Aftenen, skød han gjerne straks sin Tegning eller sit Manuskript til Side, aabenbart glad ved efter Dagens flittige Arbejde at hvile sin Tanke ved at vende den mod andre Æmner, og var der nogen, som ikke manglede Stof til Samtale, saa var det Schiødte. Naar jeg undertager den abstrakte Filosofi, der ikke kunde glæde sig ved hans Sympati, og de strængt matematiske Videnskaber, som jeg tror han var temmelig fremmed for, var der næppe det Æmne, som ikke havde draget hans Forskerblik til sig. Livets Spil lige fra den mikroskopiske Celle til de højeste og mest sammensatte Virksomheder i Menneskesamfundet var det vidtstrakte Felt for hans Interesse, og den dybe Forstaaelse, som han havde tilkæmpet sig paa et snævrere Omraade, var ham en Nøgle, der alle Vegne lukkede op. Schiødte havde paa sine Rejser set overordentlig meget og talt med de forskelligste Mennesker; han besad den smukke Egenskab ikke at undse sig ved at belæres selv af den ringeste, der jo dog altid har et Livsomraade, hvor han er den erfarne og vidende. Det Tiltrækkende ved Schiødtes Samtaler laa efter min Mening især deri, at baade det store og det smaa kom til sin Ret, at Overblik og Indblik gik Haand i Haand. Her var baaede den friske, umiddelbare Anskuelse, der gav hans Skildringer en saa poetisk Glans, og den dybe videnskabelige Sans for Loven, der behersker Fænomenerne. Paa sine Rejser havde Schiødte beskæftiget sig meget med Kunstens store Værker, og det var et Æmne, som han i sine Samtaler hyppigt vendte tilbage til. Jeg vil her minde om den skønne og aandfulde Afhandling i det Letterstedske Tidsskrift, hvor han lader den Udfoldning, der gaar gennem Dyreverdenen opad til Menneskeformen, finde sin Fortsættelse og Afslutning i Kunstens, særlig den græske Plastiks Idealisering af det menneskelige Legeme. I Digtkunstens Verden var Schiødte særdeles vel bevandret; der var næppe mange af Verdenslitteraturens store Digttere, som han ikke havde stiftet et indgaaende Bekendtskab med. Højest af alle skattede han Göthe, denne Naturforskernes Digter, hvis formende Kraft opfyldte ham med Beundring, og hvis mildere Panteisme

stemmede med hans Verdensanskuelse og Religion. Man har talt meget om Schiødtes Uvilje mod Darwinismen, og jeg har hørt den Forklaring, at Schiødte ikke vilde anerkende den moderne Naturvidenskabs genialeste Tanke, fordi han ikke selv havde fundet den. I denne Motivering ligger der efter min Mening stor Uretfærdighed, idet man ikke sætter sig tilstrækkeligt ind i vor Tids ældre Naturforskeres hele Tankesæt. Fra Ungdommen af beskæftigede med at udrede Arter, Slægter, Familier, kort den hele naturlige Systematik havde de vænnet sig til at betragte Arternes Varieren som bundne inden for visse Grænser og deres Oprindelse som en mystisk Akt af Naturens Kraft, utilgængelig for den menneskelige Forskning og Erfaring, og saa kom pludselig Darwin og rev det mystiske Slør bort og kastede sin Teoris grelle Virkelighedslys ind i den lukkede Helligdom og lærte, at den hele store Gaade kunde løses ud fra saa simple Forudsætninger som Eksistenskampen og de til denne bedst udrustede Individuers Udsigt til at overleve de øvrige og forplante Slægten, mærket med deres egne Ejendommeligheder og Fortrin. Jeg husker, at en ældre Botaniker, ikke mange Aar efter Darwinismens Fremkomst, ytrede til mig, at, hvis den nye Lære var sand, forekom det ham ikke mere værdt at leve. Dette synes mig at være et vægtigt Vidnesbyrd om, at de ældre Naturforskere ikke blot havde en videnskabelig Position at opgive, naar de skulde opgive Arternes Uforanderlighed, men at de maatte oprykke en dybt rodfæstet Følelse, næsten et Stykke Religion af deres Selv. Hertil kom nu for Schiødtes Vedkommende det, at han næppe nogen Sinde har gjort et dybere Studium af de fossile Dyreformer, hvis fragmentariske Tilstand og hypotetiske Behandling sikkert kun har haft liden Tiltrækning for hans Natur, dels at den nye Teori, hvor herligt et Hjælpemiddel for Forskningen den end afgiver under Besindighedens Kontrol, uden denne Tøjle utvivlsomt indeholder en Fare for, at Zoologien skal glide ned i et Uføre af Løshed og Fantasteri. Men Schiødtes Opgave var netop hele Livet igennem at hævde den strænge, ædruelige Forsknings Ret. Jeg kan ikke forlade dette Punkt om Darwinismen uden at anføre, at Schiødte en Aften under sin sidste Sygdom temmelig umotiveret, forekommer det mig, af den forudgaaende Samtale ytrede Ord, der for min Erindring lyde saaledes: »Dyreformerne ere historisk fremgaaede, den ene af den anden; derom kan der ingen Tvivl være; det er kun Maaden, der

er tvivlsom«. Hvis disse Ord ere rigtigt gengivne, indeholde de et ikke uinteressant Vidnesbyrd om, at Schiødte i sin sidste Levetid nærmede sig stærkere end før til Darwins Standpunkt. Men des værre føler jeg paa dette Punkt en Usikkerhed i min Erindring, og jeg kan kun indestaa for, at jeg gik hjem med den Overbevisning, at Schiødte havde rakt en forsonende Haand ud mod sin store Modstander, og at han havde henvendt disse Ord netop til mig, fordi han vidste, at jeg i dette Spørgsmaal stod paa den yngre Slægts Side. Men Muligheden for, at jeg har misforstaaet ham, er, som sagt, ikke udelukket.

Det interessanteste Æmne at høre Schiødte tale om var dog hans egne Arbejder, og jeg ledede ikke sjældent Samtalen hen i den Retning. Det var umuligt at høre ham tale om sin Videnskab, om de Maal, han forfulgte, de Vanskeligheder, der frembød sig, de Metoder, han anvendte, uden at gribes af Entusiasme. Den brede Selvfølelse, hvormed han omtalte sine Arbejders Værdi, havde for mig intet pralerisk ved sig; jeg troede og tror endnu, at Schiødte har hævet den entomologiske Forskning til en hidtil ukendt Højde, og at det er forbeholdt kommende Slægter at naa op i Linje med den. Jeg husker særlig en karakteristisk Ytring af ham, som mange maaske ville tage Forargelse af, men som dog bør finde Plads her. Da jeg en Gang spurgte ham, om de Undersøgelser over Billernes Larver, der vel er hans Hovedværk, og hvorved han har stillet mange af disse udbredte og vigtige Dyreformer i et helt nyt Lys, idet man tidligere kun kendte dem som fuldtudviklede Insekter, — om disse Undersøgelser ikke havde fundet Efterligning og Tilslutning i Udlandet, svarede han, idet han efter Sædvane smækkede svagt med Tungen: »Nej, for jeg skal sige Dem, hvor jeg tager fat, der øver jeg gjerne en læmmende Indflydelse. Ved mine Arbejder skabes der en Maalestok, som Folk ikke kan staa sig ved at blive maalt med«.

Jeg tør ikke udstrække disse Optegnelser over et alt for stort Rum og forbigaar derfor, hvad jeg har erfaret om Schiødtes Forhold til hans Disciple, baade den snævrere Kreds af videnskabelige Zoologer, der skyldte ham deres Uddannelse og Impulsen til ofte betydelige Arbejder, og de talrige Praktikere, der ved Landbohøjskolen hørte hans Forelæsninger. Det gør mig ondt, at Pladsen ikke tillader mig at meddele et Brev, hvori en af de sidste med stor Anskuelighed har skildret mig det Indtryk, som Schiødtes overordentlige Personlighed og glimrende Lærergaver

har gjort paa ham. Jeg haaber, at dette Brev ved en anden Lejlighed maa kunne blive meddelt Offentligheden. Heller ikke vil jeg gaa nærmere ind paa de bitre Stridigheder, som en Menneskealder igennem fandt Sted mellem Schiødte og hans af vort ærværdige og bedagede Konvistorium støttede Kolleger ved Museet. Jeg har jo kun hørt en meget ensidig Fremstilling af disse Stridigheder, og jeg vil blot gøre den ene Bemærkning, at, medens jeg tror og haaber, at Schiødte i Almindelighed havde Ret i Realiteten, saa frygter jeg meget for, at han mangen Gang i Formen har forsyndet sig mod den Hensynsfuldhed og Humanitet, som man skylder selv sine uforsonlige Modstandere. Men jeg indrømmer, at det er meget lettere at opstille denne Fordring end i Gerningen at opfylde den. Et Punkt, som jeg derimod kunde ønske at fremdrage, er Schiødtes Forhold til de oppositionelle Bevægelser i vor Literatur og Politik; jeg vilde gjerne fri ham fra den Beskyldning, som jeg har hørt fremføre, at han lavede mellem Partierne og kun brugte Oppositionen til sine Planers Gennemførelse, men ikke oprigtig sluttede sig til den. Herimod vil jeg stille den Paastand, at Schiødte efterhaanden, som han saa' Forholdene udvikle sig, af sin Overbevisning førtes over paa Oppositionens Side, men ogsaa gav dette til Kende paa en utvetydig Maade. Saaledes var han, da Georg Brandes forlod Danmark og hans Venner ønskede at give ham en Tak- og Anerkendelsesskrivelse med paa Vejen, ikke blot den første Universitetsprofessor, men overhovedet den første, der satte sit Navn under denne Adresse, og da Brandes senere kom tilbage til Danmark, var Schiødte, skønt allerede angreben af den Sygdom, der blev hans Død, villig til at præsidere ved Festen, der blev given til Ære for Brandes, ligesom han nogle Aar tidligere havde udført det samme Hverv, da det politiske og literære Venstre i Forening gjorde en Fest for Bjørnson. Det vil maaske erindres, at Schiødte var en af Indbyderne til Dannelsen af Københavns liberale Vælgerforening. Hermed forholdt det sig saaledes. Jeg kom i November i Fjor til Schiødte, om hvis Helbredstilstand jeg havde hørt foruroligende Rygter. Han var flyttet til en smuk Villa i en Have ved Nørrebro. Jeg fandt ham ikke lidet forandret, men forebragte ham dog mit Ærinde, som bestod i at anmode ham om at deltage i Opfordringen til at danne en oppositionel Vælgerforening for Hovedstaden. Han svarede mig: »Kære Ven, jeg er dødssyg; jeg har blødende Kræftsvulster i

Underlivet og lever ikke Vinteren over. Und mig Fred og Ro. Jeg har desuden vigtige Forhandlinger med Ministeriet og ønsker ikke gjerne at komme til at staa i et endnu ugunstigere Lys end det, hvori jeg allerede staaer.« Jeg svarede, at under saadanne Omstændigheder kunde der naturligvis ikke være Tale om, at jeg vilde bede ham om hans Navn, men Schiødte ønskede dog at høre Opraabet til Københavns Borgere, som jeg havde medbragt, og da det var blevet ham forelæst, sagde han disse smukke Ord: »Hvad De dér har læst for mig, stemmer med min Overbevisning. Jeg føler mig i min Samvittighed forpligtet til at støtte det, saa godt jeg kan. Jeg vil faa tusend Ulykker derfor, men sæt alligevel mit Navn under.« Saaledes fik Schiødte en væsentlig Del i den liberale Vælgerforenings Dannelse; ti hans ansete Navn drog mange andre efter sig. Men de Ulykker, som Schiødte ventede, at hans Underskrift vilde berede ham, udeblev. Kultusminister Scavenius viste ingen smaalig Hævngrerrighed, men imødekom paa den smukkeste Maade den gamle, højtfortjænte Videnskabsmands Ønsker i forskellige Retninger, og Schiødte lukkede sine Øjne med den tillidsfulde Forvisning, at Museets kostbare Samlinger, Frugten af hans og hans Venners mangeaarige Flid, vilde blive overgivne i Hænder, som vilde passe og udvikle dem med den strænge Orden og den samvittighedsfulde Omhu, hvormed han selv havde vaaget over disse Skatte. Gid hans Haab maa gaa i Opfyldelse! — Indtil den sidste Del af Januar Maaned holdt Schiødte sig endnu oven Sænge. I de sidste Uger, han var oppe, blev han modelleret af sin Ven Krøyer, hvis udmærkede Buste vil bevare hans karakteristiske Træk og det selvtillidsfulde, noget barske Udtryk, der sædvanlig laa over dem. Derefter fulgte et 3 Maaneders Sygeleje med forfærdelige Kvaler. Han blev plejet med mageløs Ømhed og Trofasthed af sin Hustru og Datter; ofte skal han have været vanskelig og bydende, men til andre Tider igen uendelig mild og rørende taknemmelig. Om Aftenen vilde han endnu gjerne modtage sine Venners Besøg. Han kunde endnu ofte tale med stor Livlighed om de mange Ting, der interesserede ham. Hans Venners Velfærd laa ham stærkt paa Sinde; men først og sidst drejede hans Tanker sig om de entomologiske Samlingers Fremtid. Sit monumentale Tidsskrift ønskede han, karakteristisk nok, ikke fortsat under en ringere Ledelse, men netop afsluttet med det Bind, der var under Trykning. Den 22de April gjorde Døden omsider Ende paa hans Lidelser og

udslukte et Liv. der paa den sjældneste Maade havde været udrustet til Arbejde i Videnskabens Tjeneste og med den urokkeligste Troskab havde udført dette Arbejde efter en stor og omfattende Plan. Sjældent har vistnok et Menneskes Ungdom og Alderdom staaet i smukkere Samklang end denne Mands.

Hjemkommen fra den Rejse, paa hvilken jeg har nedskrevet disse Erindringer og Bemærkninger, erfarer jeg, at »Tilskueren« allerede nu har Plads for det væsentlige af det ovenomtalte Brev om Schiødtes Lærervirksomhed. Forfatteren er Hr. Skovrider A. Hauch, som velvilligt har tilladt mig at benytte det, som jeg vil. Efter at have meddelt nogle Oplysninger om sine øvrige Studier ved Landbohøjskolen i Aarene 1867—70 skriver han saaledes om Schiødtes zoologiske Forelæsninger i 1867—68, til hvilke han i øvrigt gik med ringe Interesse for Faget og ked over, at de vare henlagte til den ubekvemme Aftentid:

»Jeg husker tydelig den første Aften, da Schiødte begyndte sine Foredrag. Kort Tid efter, at Tilhørerne havde samlet sig, traadte han ind. Kun flygtig havde jeg tidligere set ham, jeg blev nu slaaet af denne mægtige Skikkelse, der med raske Skridt traadte ind i Forelæsningssalen, stillede sig hen til Bordet, hvor forskellige Genstande til Brug under Forelæsningen vare opstillede, saa' nogle Øjeblikke ned for sig og derpaa hævede Hovedet ud imod Tilhørerne. Hans store, prægtige Skikkelse fængslede mig fra første Færd. Dette herlige Hoved, det kloge, bestemte, faste Ansigtstudtryk tiltrak mig paa en ganske særegen Maade.

Han begyndte sit Foredrag. Jeg mægter ikke at beskrive Schiødtes Veltalenhed, for mig var den overvældende, jeg hørte til med anstrængt Interesse, hans Ord tvang mig til en Opmærksomhed af en egen intensiv Art, jeg følte ofte Lyst til at bede om Pusterum til at faa Tid til at overveje og fordøje det sagte, men det gaves mig ikke. Han talte i et skønt Sprog, præget af den ham ejendommelige Energi, hans Tale var hurtig, distinkt, uden Stammen, uden Søgen efter Ord, det mest træffende, mest betegnende Udtryk faldt ligesom af sig selv ham i Munden. I to Timer i Træk talte han med samme utrættede Kraft. Hans Foredrag var ledsaget af livlige Gestus, det var ej alene med Ord, han virkede, hans hele Person arbejdede med.

Da fleste Mennesker have ikke det Held, at deres Bevægelser eller Ejendommeligheder ved deres Organ forøge Virkningen af deres Tale, men dette var Tilfældet med Schiødte.

Over enhver af hans Bevægelser, over alt, hvad han foretog sig, var udbredt en Skønhed, en betagende Ynde.

Ofte gik han hen til Tavlen og tegnede en Figur, et Dyr, et Organ til Forklaring af det sagte; det skar mig i Hjærtet at se disse Tegninger udviskede igen, det var Kunstværker; han tegnede let, sikkert, saaledes som jeg kun har set Kunstnere gøre det, blandt andet husker jeg, at han tegnede en Snegl, der bogstavelig krøb hen ad Tavlen, jeg kunde have tilraabt ham: lad den staa, den maa ikke slettes ud!

Schiødtes Bestræbelse gik fremfor alt ud paa at bibringe Tilhørerne en klar Forstaaelse, han søgte ikke at overvælde dem med en stor Mængde Stof, men han tilstræbte, at det gennemgaaede skulde være fuldt ud forstaaet. Denne Bestræbelse prægede hans Foredrag, han søgte aldrig efter Ord, men ikke sjældent kunde han ligesom forkaste et brugt Udtryk for at erstatte det med et andet, der end mere tilspidsede Meningen. Han lagde i sit Foredrag et saa ihærdigt Arbejde, at det forekom mig rørende at tænke paa, hvor meget denne store Videnskabsmand gjorde for sine Elever.

Efter det første Foredrag, jeg havde hørt af Schiødte, omfattede jeg hans Fag med den største Interesse, Studiet blev mig paa én Gang kært og let, ti med underlig Fasthed indprægede sig hans Forklaringer, jeg forsømte ingen Forelæsning, de tvende Aitener, naar Schiødte holdt Forelæsning, blev mig særlig kære; jeg kunde glæde mig fra Gang til Gang.

Jeg sandede, ved at høre Schiødte, en Bemærkning, jeg har hørt sagt om ham, at han ligesom et Lokomotiv, der i sin Fart fejer alle uvedkommende Genstande til Side, paa samme Maade, naar han talte, bortjog al Uklarhed, al halv Forstaaelse, alt taaget, alt udvasket.

Med en saa udmærket Lærer naaede jeg snart at komme ret godt med i hans Fag, Læsningen gjorde ikke det Skaar, som jeg havde frygtet, i mine andre Studier; jeg hentede meget snarere forøget Kraft til disse gennem den udviklende Indflydelse, som Schiødte havde paa mig.◊

V. PINGEL.

Biskop Dupanloup.

II.

Kort efter Talleyrand døde Ærkebiskop Quélen af Paris, og hele den franske Kirke var stærkt optagen af Spørgsmaalet om, hvem der skulde være hans Efterfølger. Msgr. Quélen havde været en Repræsentant for det Frankrig, som var forsvundet. Legitimiteten var hans anden Religion, og han havde været ude af Stand til at læmpe sig efter de nye Forhold. Han havde ikke paa noget Punkt fremragende Ævner, men en harmonisk Udvikling af en jævn Begavelse i Forbindelse med ydre Anstand havde skaffet ham en ikke ringe Anseelse i Hofkredsene. Borgerkongedømmet kunde dog ikke være tjænt med igen at faa en Ærkebiskop af Paris, der i alle Henseender var knyttet til det gamle Regimente. Det var derfor forgæves, at Dupanloup efter Msgr. Quélens Død satte sine formaaende Venner i Bevægelse for at lede Valget hen paa sin forrige Sognepræst ved Madeleine, den Gang Biskop i Langres; ti Msgr. Matthieu vilde have styret Ærkestiftet som en Afglans af Msgr. Quélen. »Vi ville have en Ærkebiskop,« sagde Louis Philippe, »som tager sig af Præsteskabets Sager, men ikke blander sig i vore;« og Thiers, der var Minister, vilde have en frisindet Prælat paa Ærkestolen. Efter nogen Vaklen faldt Valget da paa Biskoppen af Strasbourgs Koadjutor, Affre, der indtil kort i Forvejen havde været Generalvikar i Paris og i denne Stilling vist sig som en Mand af en noget anden Støbning end den nys afdøde. De frisindede Katoliker med Montalembert i Spidsen hilsede Regeringens Valg med Glæde; ti under Affres Styrelse vilde Lamennais' forrige Venner ikke længere komme til at staa paa det sorte Bræt. Men Dupanloup var i høj Grad skuffet. Den nye Ærkebiskop havde

Forbindelser, som han fandt farlige, og Msgr. Affre var i sin hele Opræden en Bourgeois, der savnede det Tilhold i det højere Aristokrati, der i mange Tilfælde havde givet Msgr. Quélen en betydelig Magt. Naar denne legitime Hofbiskop var krænket over et eller andet, trak han sig tilbage i en kold Fornemheds Skal; men samtidig signaliserede han til sine aristokratiske Venner. Medens han selv blev siddende rolig og ubevægelig i sit Palads, satte da disse Meningsfæller ved Hove Himmel og Jord i Bevægelse for at skaffe en saadan Vending i Tingene, at den vrede Akilles med Ære kunde gaa ud af sit ærkebispedelige Telt for atter at lade sin fornemme Værdigheds Sol skinne ved Hoffesterne. Overgangen fra Msgr. Quélen til Msgr. Affre blev dog mindre, end man havde ventet; ti den sidste havde ikke for intet været Elev i Saint Sulpice. I denne Skole, hvis Devise var: »det gode gør ikke Larm, og Larm gør ikke godt«, havde Affre lært en ængstelig Tilbageholdenhed; de, der havde ventet, at den nye Ærkebiskop skulde kaste sig ind i Kampen og personlig lægge sit Lod i Vægtskaalen, fik derfor snart at sé, at de havde forregnet sig. Msgr. Affre afskyede ligefrem offentlig Paatale af Kirkens Trængsler. Han fandt, at det var uværdigt for en Biskop at indlade sig paa en saadan. Det højeste, han kunde være med til, var en skriftlig Henstilling, der kun blev læst af rette Vedkommende.

Forholdene drev imidlertid den nye Ærkebiskop ud af denne forsigtige Stilling, og de bragte snart ham og Dupanloup sammen. En Ærkebiskop af Paris kunde ikke i Længden være tjænt med at leve paa spændt Fod med en Mand som Helten fra Rue Saint Florentin, og Superiøren for Saint Nicolas kunde kun med Deltagelse sé, at Msgr. Affre med Iver tog fat paa den Ordning af Undervisningsvæsenet, som hans Forgænger, halvt af Ladhed, halvt med en Hofmands Foragt for Kundskaber, saa grundig havde forsømt. For at ophjælpe de teologiske Studier udnævnte Affre et nyt teologisk Fakultet ved Sorbonnen, og Dupanloup overtog Pladsen som Professor i gejstlig Veltalenhed. Han havde imidlertid næppe faaet begyndt paa sine Forelæsninger, før Sygdom tvang ham til at afbryde dem. Da han under et Ophold i Rom havde samlet legemlige Kræfter og hentet sig den teologiske Doktorgrad for en Afhandling om det ufejlbare Læreembede, blev de vel optagne igen, men kun for efter kort Tids Forløb at afbrydes for stedse. Som Indledning til en Forelæsning over Kirkefædrene drøftede nemlig Dupanloup Geniet, dets Magt og dets Afmagt,

og ved den Lejlighed kom han ogsaa til at tale om Voltaire. Han henviste til Filosofen fra Ferneys Ord til Thiriot: »Mentez, mes amis, mentez«, og søjede til: »kunde Fénelon ikke snarere sige om saadanne Folk end om sin Tids Spinozister og Panteister: det er ikke en Sekt af Filosofer, men af Løgnere?« Mange af Tilhørerne klappede, men enkelte peb, og det hele Optrin fik et Efter-spil i Aviserne. Indignationen over en saadan Udtalelse fra en af Sorbonnens Lærestole var saa stor, at Dupanloup maatte trække sig tilbage. Men nogen Tid efter udnævnte Msgr. Affre ham til Generalvikar i Paris. Den forsigtige Ærkebiskop begyndte nemlig at sé, at Sneglehus-Stillingen ikke i Længden lod sig hævde, naar Kirkens Interesser stod paa Spil, og ved at gøre Dupanloup til sin Generalvikar vandt han en smidig og taktfuld Kampfælle i de Sammenstød imellem Kirkens og Voltaires Søner, som vare i Færd med at trække op.

Den store Revolution havde tilintetgjort Præsteskabets Indflydelse paa Skolen, og efter Aaret 1808 havde det franske Universitet ubarmhæjrtig undertrykt alle de frie Skoler, som Præsterne havde bragt til Veje. Som en Følge heraf blev Universitetet Genstand for de heftigste Angreb; Lamennais kaldte dets Skoler »Plantesteder for Ateismen« og »Forgaarde til Helvede«. Under det yderlig reaktionære Ministerium Villèle var Frayssinous bleven Stormester for Universitetet, for at han skulde gøre denne Institution mere »kristelig«, og skønt han ikke udrettede meget i den Retning, gjorde han dog de liberale saa ængstelige for en klerikal Reaktion, at Liberalismen satte Undervisningsfriheden paa sit Program. Derfor regnede ogsaa Lafayette i den Proklamation til Parises Indbyggere, som han udstedte i Juli-Dagene, Undervisningsfrihed med til Folkets Erobringer, og det nye Charte fik en Løfteparagraf, der stillede en Lov om denne Frihed i snarlig Udsigt. Det var dog Gejstligheden, som først mødte med Krav paa Opfyldelsen af Chartets Ord. Lamennais forlangte i »L'Avenir« en hurtig Udførelse af denne Løfteparagraf, og da Rektoren ved Gymnasiet i Lyon vilde forbyde Stadens Præster at give deres Kordrenge gratis Undervisning, aabnede to af »L'Avenirs« Medarbejdere, Lacordaire og Montalembert, for at minde om Chartets Løfte, i Paris en Friskole, der imidlertid efter faa Dages Forløb blev lukket af Politiet. De to Lærere blev vel dømte til en Bøde paa 100 Francs, men ved Forsvaret for Domstolene havde de faaet Lejlighed til at bringe Liv i Spørgsmaalet om Undervisnings-

friheden. Da Guizot blev Undervisningsminister i Slutningen af 1832, skyndte han sig derfor med at fremlægge en Lov, der ordnede Elementarundervisningen paa en saadan Maade, at Præsternes frie Elementarskoler for Fremtiden kunde kappes med Stats-skolerne; men den højere Undervisning blev ikke ordnet den Gang. Først i 1836 fremlagde Guizot et Forslag herom. Det blev med stor Varme forsvaret af Saint-Marc Girardin, der blandt andet mindede om, at Voltaire, da Jesuiterne blev udjagne, havde beklaget deres Skæbne paa Skolernes Vegne; »ti,« sagde han, »de opdrog Ungdommen under Konkurrence med Universiteterne, og Kappesrid er en god Ting.« Under Forhandlingerne om Guizots nye Skolelov angreb Mænd af Venstre, som Arago, Dupin og Lamartine, Universitetet, fordi det i deres Øjne var et Redskab for Despotismen, og fordi det formentlig kun sørgede slet for den moralske Opdragelse, og det saa' et Øjeblik ud, som om Skoleloven kunde føres igennem. En af de deputerede vilde imidlertid gøre en Tilføjelse til den, saa at Jesuiterne og andre af de ikke anerkendte Kongregationer bleve udelukkede fra at oprette Skoler, og for at hindre en saadan Krænkelse af Chartets Ord maatte Regeringen lade Forslaget falde. I 1841 kom Sagen atter for; men Undervisningsloven i det Aar gik ud fra et ganske andet Synspunkt end Loven fra 1836. Den Gang hed det, at Chartet vel principielt havde givet Undervisningsfrihed, men at Staten havde Ret til at øve en absolut Indflydelse paa Ungdommens Opdragelse. Og ikke nok dermed. Det nye Lovforslag vilde ogsaa stille de smaa Præsteseminarier, der hidtil udelukkende havde været ledede af Bisperne, ind under Universitetet.

For at udforske Kongens Stemning over for dette mere radikale Forslag søgte Affre Avdients hos Louis Philippe. Han bragte straks Skoleloven paa Bane, men Kongen vilde ikke tale om den. »Hr. Erkebiskop,« sagde han, »De skal afsige en Kendelse imellem min Kone og mig. Hvor mange Lys hører der til et Bryllup? Jeg mener, at seks Lys er nok; min Kone vil have tolv. Jeg husker, at der ved mit Bryllup i min Svigerfaders Sal kun var seks Lys.« — »Der ligger ikke megen Vægt paa, om man tænder seks eller tolv Lys ved et Bryllup; men vil De ikke høre, hvad jeg har at sige om et mere alvorligt Spørgsmaal?« — »Det er et meget alvorligt Spørgsmaal,« svarede Kongen; »det sætter Splid i min Familie; min Kone paastaar, at hun har Ret; jeg mener, at hun har Uret.« Erkebispens indlod sig ikke videre

herpaa, men bragte atter Undervisningsfriheden paa Bane. »Men mine Lys, mine Lys,« gentog Louis Philippe. Affre lod, som om han ikke hørte disse Ord, og blev ved at tale om det Spørgsmaal, der havde sat Landet i Bevægelse. »Nuvel,« raabte da Kongen, »jeg vil ikke have eders Undervisningsfrihed; jeg holder ikke af de kirkelige Skoler, hvor man alt for godt lærer Børnene det Vers af *Magnificat*: Han har nedstyrtet de mægtige fra deres Sæde!« Ærkebiskopen rejste sig op, bukkede og gik med Følelsen af, at Kongen ikke vilde yde Kirken Hjælp under denne Kamp.

Det nye Lovforslag kaldte efterhaanden mange af de franske Bisper frem paa Arenaen. Bladene vare fulde af Protester fra det vrede Episkopat, og Affe sendte Kongen en konfidentiel Skrivelse, i hvilken han udtalte sig imod Universitetets Monopol. Det klerikale Blad »L'Univers«, der med stor Utrættelighed angreb Universitetet som et Værn for Ugudelighed og Ryggeløshed, fik fat i Ærkebiskoppens konfidentielle Memoire og aftrykte den. Ved denne Tid kom Grev Montalembert, der tidligere ved Besøg hos O'Connell og sine Skægtinge i Belgien havde sét, hvad Agitation kan udrette, tilbage fra et Ophold i England, hvor Cobden havde dannet sin Ligue mod Kornloven¹⁾. Og han besluttede at bruge, hvad han havde lært i Udlandet. Med Undervisningsfriheden som nærmeste Maal dannede han et katolsk Parti, til hvilket blandt andre Dupanloup sluttede sig, og som Pair af Frankrig bestemte han ved første Lejlighed at ville slaa et Slag for Skolesagen i Pairskammeret. Han vilde ikke vente, indtil selve Spørgsmaalet kom for, og baade Venner og Fjender vidste, at han vilde tage Ordet under Debatten om de hemmelige Fonds, som plejede at give Anledning til storpoltiske Forhandlinger.

To Dage før han skulde have Ordet, modtog han et Brev fra Dupanloup. »Hr. Greve!« saaledes begyndte Brevet, »tillad mig at sige Dem, hvad jeg tænker med Hensyn til Deres Stilling i Kammeret. Vore Modstandere haabe paa, at De skal blive irriteret, og de ville drage Fordel deraf. De vil have en stor Fordel, hvis De kan forbyse Verden ved Selvbeherskelse, Maadehold, alvorlige Advarsler og tæmmede Trusler. Kun faa Ord; en stærk, jævn og maadeholden Indsigelse.« Dupanloup var nemlig fuldstændig enig med Montalembert i at kræve Undervisnings-

¹⁾ Se oven for S. 134 flg.

frihed, men han havde endnu ikke forsonet sig med den agitatoriske Voldsomhed, som var Montalemberts Styrke. Det var dog forgæves, at ville have en Agitator som Montalembert til at tale med samme Forsigtighed som en Elev fra Saint Sulpice. I den Tale, som den unge Greve holdt den 16de April 1844, sluttede han med de berømte Ord, der vandt Genklang i det hele katolske Frankrig: »Vi ville ikke være Slaver midt i et frit Folk; vi ere Martyrernes Efterfølgere, og vi skælve ikke for Julianus Apostatas Efterfølgere! Vi ere Korsfarernes Sønner, og vi vige ikke for Voltaires Sønner!« Over for en saadan Veltalenhed forsvandt alle Dupanlouns Betænkeligheder, og hans senere Virksomhed aflægger umiskendelige Vidnesbyrd om, at han selv som Taler og Skribent har uddannet sig efter den katolske Agitators Forbillede.

Montalemberts dristige Ord i Pairskammeret frembragte en stor Bevægelse i hele det katolske Frankrig. »De franske Katoliker,« skrev Greven selv kort i Forvejen til en Ven, »ere talrige, rige og agtede; de mangle kun én Ting — Mod. Hidtil har det at være Katolik i det sociale og politiske Liv sagt det samme som at staa uden for alt, at gøre sig selv saa liden Ulejlighed som muligt og at stole paa Gud for Resten. Vore Dages Katoliker have, især i Frankrig, én herskende Tilbøjelighed og én særlig Funktion: det er Søvn. At sove godt, sødt og længe, og efter et Øjeblik at have været vaagen, snarest muligt at sove ind igen; det har hidtil været deres Politik.« Men hans Agitation ændrede hurtig Forholdene. To Maaneder efter hans Tale i Pairskammeret skrev Lacordaire til Mdme Swetchine: »Bisperne tale nu om Frihed og Menneskerettigheder; man vedkender sig Pressen, Chartet, Nutiden. Frankrig har endelig faaet et Præsteskab, som taler, skriver, som handler efter Aftale, som gør Front mod Magter som Professorer, Journalister, Deputerede og Fyrsten; et Præsteskab, der er gaaet ud af de gamle Stier og henvender sig, ikke til Kongen, men til Folket.«

I disse ændrede Forhold fandt Dupanloup sig snart til rette; det var jo med en saadan Fremtid for Øje, at han havde søgt at fremelske Talenterne i Saint Nicolas. Men han var dog ikke blind for Farerne ved denne voldsomme Agitation. Det var lykkedes Montalembert at danne et virksomt katolsk Parti, men jo mere bevidst dette Parti traadte frem, desto klarere blev det, at der ikke længere var et katolsk Folk i Frankrig. Og hvem

var Ledere af dette Parti? Det var ikke Bisper, men Lægfolk. Vel gik Dupanloup ikke saa vidt som Ærkebiskoppen af Rouen, der skrev til Montalembert: »Lægfolk have ikke den Mission at forsvare Kirken;« men han var dog urolig ved at se, hvilken Magt Lægfolk havde faaet. Og allerede den Gang følte han sig stødt bort af den raa Tone, der af og til kom frem i de katolske Blade, navnlig i »L'Univers«. Dette Blad, som i Aaret 1834 var grundlagt af Abbé Migne, senere bekendt som Udgiver af alle de latinske og græske Kirkefædre, havde i Begyndelsen ikke haft stor Betydning; men da Louis Veillot i 1842 var bleven dets Redaktør, fik det større og større Indflydelse. Louis Veillot havde efter en Fortid, der syntes at pege mod en anden Fremtid end den som Kirkens Apologet, i Rom haft en Chateaubriandsk Opvækkelse; »han havde bøjet sig for Korset, begrædt sine Fejl, og var vendt tilbage til Paris som glødende Katolik«. Da han kom ind i Redaktionen af »L'Univers«, vendte han sine spidse Vaaben mod Kirkens Fjender, Voltairianerne, som han plejede at kalde dem, og Kampen for Undervisningsfriheden gav ham rigelig Lejlighed til at overdænge Universitetets Mænd med Skældsord, der klang ilde i saa høviske Øren som Msgr. Affres og hans Generalvikars. Lamennais havde indført Skældsordslyriken i den katolske Presse, og Veillot, der havde et stort Stykke af Rabelais' Natur i sig, blev snart en Virtuos i denne Retning. Det saa' ud, som om han vilde bevise Alvoren i sin Omvendelse ved den Maade, paa hvilken han angreb de vantro. »Da Hovedsmanden paa Golgata,« sagde Lacordaire med Henblik til Louis Veillots Polemik, »havde bøjet sig for Jesus Kristus, gjorde han sig ikke til Bøddel; men han slog sig for Brystet;« og mange fandt, at denne Efterligning af Tjænernes Sprog i Molières Komedier var ligefrem farlig for den katolske Sag. »Den irriterede Tone i »L'Univers«, skrev Dupanloup saaledes til sin Biskop, »tager Modet fra Folk og synes kun skicket til at bringe andre til at tro, at vor Sag er saa fortvivlet, at gode Grunde ere unyttige, og at man ikke har andet at fremføre end knubbede Ord og Injurier.« Da derfor Louis Veillot, paa Grund af en Artikel om et Flyveskrift i Skolesagen, var bleven dømt til Bøde og Fængsel, gav Dupanloup vel sit Bidrag til Bødens Afbetaling, men søgte samtidig at faa den bidske Redaktør fjærnet fra Bladet. Denne Plan mislykkedes, og dermed blev Grunden lagt til Fjendskabet imellem Dupanloup og Veillot. Jo mere de maadeholdne Katoliker, og

fremfor alle Dupanloup, søgte at dæmpe de stærke Udtryk, der vare Veillot saa naturlige, desto mere søgte Redaktøren af »L'Univers« at udvikle sit Talent til at skyde med Spidskugler, og han klagede over »de Folk, der greb fat i hans Klæder for at holde ham tilbage, idet de raabte, at han kompromitterede dem«. Han saa snart, at der bag de faa dannede Mennesker, som blev stødt bort ved Tonefaldet i hans Blad, stod en stor Skare af Præster uden synderlig Dannelse og af fanatiske Lægfolk, som kunde le ad hans Udfald uden at tage Forargelse af Plumpheden i dem; og i dem fandt han sine trofaste Læsere og Tilhængere. Den demokratiske Luftning, der gik igennem Tiden, havde ogsaa naaet den katolske Kirke, og Louis Veillot forstod at vinde Masserne og saa at tale i deres Navn, som om de vare den rette katolske Menighed. Ogsaa i Bispegaardene fik »L'Univers« Tilhængere. Da Ærkebispfen af Paris offentlig havde udtalt sig imod en Pjece af en af »L'Univers«' Medarbejdere, indeholdt Biadet først en Erklæring fra vedkommende om, at han »ikke kunde tage imod Msgr. Affres Irettesættelse«, og derpaa et Brev fra Bispen af Chartres, i hvilket denne roste den Pjece, som Affre havde dadlet, og samtidig oplyste Læserne om, at Ærkebispfen af Paris' Titel af Metropolitan var en blot Titel, »der ikke medførte nogen Overlegenhed med Hensyn til Skolesager«. Da »L'Univers« siden fik Paven paa sin Side, var der ingen Grænser for dets Magt; og jo mere Rom kom ind paa den Vej, der førte til den pavelige Syllabus med dens Fordømmelser af hele Nutidens Tænkesæt, desto bedre lærte man at skønne paa Louis Veillot og hans Polemik.

»L'Univers«' voldsomme Angreb paa Universitetet blev betalt med samme Mønt. Man tillægger Thiers det Udsagn, at det »snart kunde blive Tid at lægge Voltaires Haand paa visse Folk«; og den antikerikale Presse raadede ogsaa over spidse Vaaben. I 1844 begyndte Eugène Sue sin »Evide Jøde« som Feuilleton i »Constitutionnel«, Thiers' Organ, og i denne Roman fik han Plads til alle de Historier om Jesuiternes Skændselsgerninger, som gik rundt i Krøgene. Hadet til Jesuiterne slog ud i lyse Luer over alt i Frankrig, og mange Lærere stillede deres Disciple den Op-gave at forfatte en Tale, som Arnauld kunde have holdt, da han i Universitetets Navn bad Parlamentet udjage Jesuiterne. Ned med Jesuiterne! blev et Feltraab, som det havde været det i Villèles

Dage, og Michelet og Quinet angreb fra Collège de Frances Lærestole Ignatius Loyolas Disciple med den største Heflighed.

Stormen mod Jesuiterne forvandlede Kampen for Undervisningsfriheden til en Kamp for de religiøse Kongregationers Frihed, og forskellige Forfattere optraadte som disses Forsvarere, blandt andre Jesuiten Pater Ravignan og Dupanloup. Skønt Pougoulat og mange andre tilkende Dupanloups Flyveskrift »Om de religiøse Associationer« Prisen, kan der dog næppe være Tvivl om, at det baade fra Formens og Indholdets Side staar langt tilbage for Pater Ravignans glimrende Forsvar for Jesuiterne, som Sainte Beuve kaldte »det første Skrift, udgaaet fra Katolikernes Rækker under denne Strid, som er en stor og hellig Sag værdig«. Naar man nu efter saa mange Aars Forløb læser de to Skrifter, bliver man hurtig træt af Dupanloups Deklamation og Fraser, medens Ravignans »De l'existence et de l'institut des Jésuites« er saa veltalende, logisk og rigt paa virkelige Argumenter, at det endnu stadig kan læses med Interesse. Hvis Loyolas Institution skulde kunne forsvares, maatte det være ved et saadant Skrift. Louis Philippe var en Stund tilbøjelig til at holde paa Jesuiterne, men Thiers omstemte ham. »Man maa gøre Præsterne en eller anden Indrømmelse; de have dog endnu megen Magt,« sagde Kongen til Thiers. Han fik til Svar: »Sire! jeg forsikrer Dem, at der er en stærkere Magt end Præsten; det er Jakobineren.« Efterhaanden fik man Kongen til at se, hvilken Ulykke Jesuiterne havde voldt Karl X, og han erklærede til den pavelige Nuntius i Paris, at han ikke vilde sætte sin Krone paa Spil for Jesuiternes Skyld. Guizot fandt da paa den snilde Udvej at sende Rossi ¹⁾ som Bud til Gregor XVI for at bede Paven selv opløse Jesuiterne i Frankrig. og den smidige Italiener fik til sidst Bugt med Pavens Betænkeligheder over for et saadant Skridt. »Vort Hjærte er ved at briste,« udraabte »L'Univers«, da det rygtedes i Paris, at vel ikke Paven selv, men Jesuitergeneralen i Rom, naturligvis efter hans Tilskyndelse, havde givet saadanne Ordre med Hensyn til Jesuiternes fremtidige Stilling i Frankrig, at de kunde betragtes saa godt som opløste dér. Men de, der foretrak en liberal Katolicisme for Ultramontanisme, havde heller ikke Grund til at juble over dette Resultat. Disse direkte

¹⁾ Det var ham, der siden blev myrdet i Rom som liberal Minister hos Pius IX.

Underhandlinger med Paven blev nemlig et af de Momenter, der gav den franske Kirkes Selvstændighed et stort Knæk. »Naar man sér Regeringerne, den ene efter den anden, saaledes selv opfordre Pavedømmet til at give Regler for Præsteskabets og Katolikernes Holdning, kan man saa siden give dem synderlig Ret til at beklage sig over Ultramontanismens Fremskridt,« spørger Thureau Dangin med god Grund i sin Skildring af Kirkens Forhold til Julikongedømmet. Og det var heller ikke underligt, at den liberale Katolicisme til sidst kom aldeles i Miskredit i Rom, naar man sér de Vaaben, som Rossi brugte i sin Egenskab af fransk Sendeherre. For at bevæge Gregor XVI til at gøre Indrømmelser, fremstillede han, der selv var Liberalismens Talsmand, de liberale franske Katoliker, der kæmpede for Undervisningsfriheden, som — »Lamennais' Hale« (*la coda di Lamennais*).

Kampen havde imidlertid varet saa længe, at mange paa begge Sider spejdede efter Muligheder til en Fred. Bisperne vare, paa en enkelt Undtagelse nær, trætte af at skrive Flyveskrifter, og Lægfolk kede af at læse saadanne. Det var som Tolk for denne Længsel efter Fred, at Abbé Dupanloup skrev sit store Flyveskrift: »La pacification religieuse«, i hvilket han tog Ordet for »en Fred, der hvilede paa Retfærdighed og Frihed«, og ligefrem paakaldte Principerne fra 1789. Han søgte at fremstille Katolikerne som oprigtige Venner af Friheden, men anbefalede paa den anden Side disse at vise Taalmodighed og Maadehold. Den Tone, der gik igennem dette nye Flyveskrift af den utrættelige Abbé, vandt straks Paaskønnelse hos Mænd som Thiers og Cousin; men »L'Univers« tog skarpt til Genmæle imod det. Dette Blad indeholdt den ene Artikel efter den anden, i hvilken Dupanloup blev voldsom angreben, og en af »L'Univers' Venner udgav en Pjece, i hvilken det hed: »Denne Salon-Mægling kan kun skuffe Hofsnoge og Abbéer, der vente paa kommende Værdigheder. Hvis Abbé Dupanloup havde levet i Arianismens Dage, vilde han sandsynligvis kun have haft haarde Ord tilovers for St. Athanasios, men derimod blide og fredelige Fraser til de Hofsnoge og Prælater, der vare saa velvillige mod Arianerne.« Kredsen om »L'Univers« var allerede kommen saa vidt, at den betragtede sig selv som den eneste katolske Ortodoksi og de liberale Katoliker som de argeste Kættere.

Men samtidig med at Dupanloup saaledes mere og mere kom i aaben Fejde med de intransigente, følte han sig stødt bort

af Msgr. Affre. De vare uenige i Pædagogiken, og efterhaanden gjorde Forskellighederne i deres Synsmaader Samarbejdet utaaleligt. Derfor opgav Dupanloup i Aaret 1845 sin Stilling som Superior for Saint Nicolas, og nøjedes en Tidlang med at være Kannik i Notre-Dame; men som saadan vedblev han at kæmpe for Undervisningsfriheden. Da Montalenbert i sit Skrift »Om Katolikernes Pligt over for Valgene« atter tog Ordet for denne Sag, udsendte Dupanloup en ny Pjece, i hvilken han, i Steden for at fordre Ødelæggelse af Universitetet, nøjedes med at kræve Plads for den frie Skole ved Siden af Statsskolen. Dette Skrift blev straks ilde medtagen i »L'Univers«, som overøste Forfatteren med Spydigheder og endte med at erklære Fredsforslaget uantageligt. Da Regeringen kort efter forelagde et andet Lovforslag, som Dupanloup fandt utilstrækkeligt og uheldbringende for Katolikerne, skrev han igen et Flyveskrift, som var saa heldigt at falde i »L'Univers' Smag. Kun Indledningen, i hvilken Dupanloup havde givet Finter til Tonen i Louis Veuillots Artikler, vakte denne Gang den intransigente Kritiks Uvilje. Denne Fejde viste Dupanloup, hvor nyttigt det vilde være for ham og hans Venner at have et Blad til den liberale Katolicismes Raadighed, og han arbejdede ufortrøden paa at skaffe sig et saadant, som efter den oprindelige Plan skulde bære og svare til Navnet: »den sociale Fred«; men først efter Februar-Revolutionen lykkedes det ham at faa et Organ ved at købe »L'ami de la religion«.

Regeringens Utilbøjelighed til at indrømme Undervisningsfrihed tvang Katolikerne til fremdeles at holde sig i Kampstilling. Msgr. Affre gjorde gentagne Gange forgæves Forsøg paa at gøre Louis Philippe klar paa, hvad Spørgsmaalet havde at sige. Til sidst maatte han opgive alt Haab i den Retning. »Disse Folk,« sagde han en Gang, da han kom fra Hoffet, »sér i Religionen kun en Maskine til at regere med; de have ingen Anelse om, at vi have en Samvittighed.« Den seje Modstand fra »L'Univers' Side og Roms Ængstelser over for »Lamennais' Hale« var ogsaa lige ved at bringe de liberale Katoliker til Fortvivlelse; men da skete det sælsomme, at den katolske Kristenhed fik en liberal Pave i Pius IX. Nu kunde Montalenbert og hans Venner glæde sig over »at have været Pavens Forløbere«, og selv Louis Veuillot blev nu liberal og fortalte sine Læsere, at Rom nu havde lyst Velsignelse over de liberale Ideer, som han saa længe havde kæmpet for i Frankrig. Pius IX roste de franske Bispers Kamp

for Undervisningsfriheden og sagde: »Kirken maa have Frihed, fordi dens Modstandere have det; Vaabnene maa være lige.« Dupanloup, der straks efter Konklavet var ileet til Rom, blev overordentlig venlig modtagen i Vatikanet. Paven roste hans Fashed og Forsonlighed og talte i de højeste Toner om Montalembert. Den liberale Pave bragte selv Voltaires Sønner til at studse. Både Pairskammeret og Deputeretkammeret vedtog en Adresse, der aandede den varmeste Hengivenhed for den Pave, der »havde indviet en ny Æra for Civilisationen og Friheden«. Det katolske Blad »Le Correspondant« kunde derfor trøste sine Læsere med, at »siden Pius IX's Stjerne havde hævet sig paa Evropas moralske Himmel, havde hans velgørende Indflydelse spredt alle Skyer«.

Det varede imidlertid ikke længe, inden Revolutionen tvang Louis Philippe til at forlade Paris, og i Februar-Dagene led Msgr. Affre Martyrdøden paa Paris' Barrikader. Han vovede sig ud blandt de kæmpende for at stifte Fred, men blev dødelig saaret af en Geværkugle og faldt om med Raabet: »Gid mit Blod maa være det sidste, som udgydes!«

III.

Dupanloup havde næppe overtaget Ledelsen af »L'ami de la religion«, før den romerske Revolution ogsaa nødte Pius IX til at flygte til Gaëta, og det blev en af hans første journalistiske Opgaver at bearbejde Stemningen i Frankrig, for at Pius IX ikke blot dér skulde kunne finde Ly, men ogsaa væbnet Forsvar. Hans Venner, som Montalembert, fandt, at han overgik sig selv i disse Artikler om Pavedømmet, som han skrev i de lange Vinteraftener i Aaret 1848, i Ensomheden paa sit lille Værelse i Klostergaden ved Notre-Dame; og fra Gaëta mældte Fyrstinde Borghèse ham, at Paven og Kardinalerne hver Aften læste hans Blad. Snart stillede Præsidentvalget den gejstlige Journalist foran en ny, vanskelig Opgave. Skulde han tage Ordet for Cavaignac eller Louis Napoléon? Den første vilde ikke give bestemte Løfter med Hensyn til den kirkelige Politik, og den sidste havde »en højst beklagelig Fortid«. Da Prins Napoléon imidlertid lovede at gøre den liberale Katolik Falloux til Kirke- og Undervisningsminister, begyndte Vægtskaalen at hælde til hans Side. Undervisningsfriheden var derved sikret, men det romerske Spørgsmaal stod tilbage, den Sag, der optog

den sidste Del af Dupanlouns Liv som Skolesagen havde optaget den første. Gennem Molé fik han Prins Louis til at skrive et Brev til den pavelige Nuntius, i hvilket der forekom følgende Ord: »I mine Øjne staar Opretholdelsen af den verdslige Magt for Kirkens Overhoved i nøje Forbindelse med Katolicismens Glans, med Friheden og Italiens Uafhængighed.« Disse Ord bestemte Dupanlouns Blad til at stille sig paa Prinsens Side. Det var imidlertid ikke let at faa Falloux til at overtage Ministeriet. Odilon Barrot vendte tilbage til Præsidenten med det Bud, at alle Overtalelser havde været forgæves. Prinsen blev utaalmodig herover. »Jeg forstaar godt,« sagde han, »hvad dette skal sige. I Fallouxs Alder siger man ikke frivillig Nej til et Ministerium; hans Parti tillader ham ikke at modtage Portefeullen. Det er en Krigserklæring. Godt — naar jeg ikke kan faa Støtte i det konservative Parti, maa jeg søge den andensteds. Jeg kan ikke svæve i Luften. Naar Højre ikke vil hjælpe mig, gaar jeg til Venstre. I Aften vil jeg tale med Jules Favre.« Prinsens konservative Omgivelser saa, at Følgen heraf vilde blive, at Loven om Undervisningsfrihed ikke gik igennem, og at Paven ikke kunde vente Hjælp af franske Bajonnetter. Falloux havde, efter at have meddelt sit Afslag, først søgt til Jardin des plantes, derpaa til Mdm. Swetchine for at være sikker paa at undgaa nye Overtalelsesforsøg. Dupanloup var imidlertid kommen ham paa Sporet og traf ham paa det sidste Sted, og dér blev han Genstand for en ny Overtalelse. For at være vis paa Sejeren bad Dupanloup ham tage med hen til Montalembert, som opholdt sig i Mdm. Thayers Salon. Da Falloux endelig gav efter for dette dobbelte Angreb fra de to Ledere for de liberale Katoliker, blev Dupanloup sendt til Molé, medens den vordende Minister og Montalembert kørte hen til Thiers. Montalembert traadte alene ind i Salonen og hviskede til Thiers, at Falloux ventede paa ham i et Sideværelse. »Jeg kommer,« sagde Falloux til Thiers, »fordi Præsterne sende mig. Jeg modtager Ministeriet, hvis De vil love at forberede, forsvare og stemme for en Lov om Undervisningsfriheden; ellers ikke.« — »Jeg lover Dem det,« svarede Thiers, »og tro endelig ikke, at det er en Forpligtelse, som vil volde mig Vanskelighed. Gør kun Regning paa mig; min Overbevisning er i fuldkommen Overensstemmelse med Deres. Mine liberale Venner og jeg have gaaet paa gale Veje i det religiøse Spørgsmaal; det bør vi frit erkende. Nu vil jeg skynde mig til Præsidenten, som i dette

Øjeblik modtager ulykkelige Raad, og om nogle Timer vilde det maaske være for silde at unddrage ham skadelige Paa-virkninger.«

En af Falloux' første Handlinger som Minister var Sammenkaldelsen af en stor Undervisningskommission, sammensat af Mænd fra forskellige Lejre. Dupanloup og Montalembert mødtes i den med Cousin og Thiers. I denne Kommission spillede navnlig Dupanloup en fremragende Rolle. »Det er en Fandens Abbé,« sagde Thiers en Dag til Montalembert, da de fulgtes sammen fra et Møde, »han har talt godt. Retfærdighedens og Uskyldighedens Sag!« og han blev ved flere Gange at gentage de sidste Ord, som Dupanloup havde fremhævet i sin Tale. De sidste Oplevelser havde lært ham, at man kunde komme til at trænge til Præsternes Hjælp imod Jakobinerne, og derfor var han langt mere villig til Indrømmelser end tidligere. Han stillede endog det Forslag, helt og holdent at overlade Præsteskabet den første Undervisning; men dette modsatte baade Montalembert og Dupanloup sig. De vilde ikke selv modtage et Monopol i samme Øjeblik, som de klagede over Universitetets, og de nøjedes med at stille sig bestemt paa Undervisningsfrihedens Grund. Med Hensyn til den højere Undervisning gjaldt Uenigheden egentlig nærmest det Spørgsmaal, om man skulde sætte en Bom for Jesuiternes Virksomhed eller ikke. Dupanloup gjorde gældende, at man maatte unde dem den samme Frihed, som de protestantiske Sekter havde; men Thiers svarede hertil, at der var visse Grundsætninger, som den franske Kirke højtidelig havde vedkendt sig, og Cousin forsvarede Universitetets Uvilje over for Loyolas Disciple. Paa dette Punkt af Forhandlingerne greb Dupanloup ind, og han talte saa godt for Jesuiterne, at Thiers greb Cousin i Armen og raabte: »Cousin, Cousin! har De forstaaet, hvad vi have lært i Dag? Abbé Dupanloup har Ret! Vi have kæmpet imod Retfærdigheden og Dyden, og skyldte Jesuiterne Oprejsning.«

Med Kommissionens Arbejde som Grundlag fremsatte Falloux et Forslag til en Skolelov, der i Aaret 1850 blev vedtaget med 400 Stemmer mod 250. Denne Lov mødte Modsigelse baade hos Universitetet og »L'Univers«. Paa den ene Side hed det, at »Loven Falloux« indførte en ny Middelalder; fra den anden Side lød der Klage over, at den »havde skabt en Hær af Lærere, Professorer og Inspektører, som bragte Statens forgiftede Lærdom til den fjerneste Afkrog paa Landet«. Med denne Lovs Ved-

tagelse begyndte der en alvorlig Spaltning i det katolske Parti. »L'Univers« angreb Montalembert, Dupanloup og de andre Ledere af det katolske Parti med en skaanselløs Hefthighed, og det aabnede tillige sine Spalter for voldsomme Angreb paa de franske Bisper. Denne Adskillelse gik Montalembert meget nær til Hjærte. »Jeg har set,« klagede han siden, »den Hær, som jeg havde samlet, gaa Opløsningen i Møde. Jeg har set mine Venner udgyde Taarer over, hvad de kaldte mit Selvmord.« Men Dupanloup trøstede ham med at sige: »Hvorfor dog klage? De har samlet en Hær af Lanseknægte; nu, da De nævner Ordet Fred, gøre disse Oprør; saadanne Folk leve jo kun af Rov.«

Endnu inden Skoleloven var vedtaget, og Spaltningen inden for det katolske Parti traadte saa tydelig frem, var Dupanloup bleven Biskop af Orléans.

De Aar, der vare gaaede hen, siden den Tid, da han satte alle Sejl til for at skaffe Msgr. Quélen en Efterfølger, der svarede til det gamle Bispeideal, havde bragt ham til at skilte Ideal. Der fortælles, at Bossuet en Gang i sin Have blev overrasket af et Uvejr. De Præster, der ledsagede ham, trak deres lange Klæder op og løb af alle Kræfter for at finde Ly; men Bossuet gik med de samme majestætiske Skridt som før. »Men, Monseigneur,« raabte Præsterne til ham, »De bliver helt vaad!« Han svarede: »en Biskop løber aldrig!« En saadan majestætisk Ro hos en Biskop havde været Dupanlouns Ideal i de Dage, da han færdedes i det gamle Regimentes aristokratiske Kredse, men Julikongedømmet og de to Revolutioner havde lært ham, at Tiden trængte til andre Bisper. »Hvis han havde været Pave,« siger Émile Ollivier om ham, »havde han grebet Julius II's rustne Kaarde og slaet løs ved Siden af Lamoricière ved Castelfidardo. Som Biskop har han kæmpet med Pjecer og Bladartikler; han var en Soldat i Bispekaabe.« Falloux, der ikke blot som Minister havde tilbudt Dupanloup Bispedømmet Orléans, men som Ven næsten tvunget ham til at modtage det, siger, at han var lige saa fyrig som en Chef for en Avantgarde, der stadig hører Raabet: fremad! og derfor ikke giver sig Tid til at være længe paa samme Sted. Dupanloup var som Biskop saa lidet ængstelig for »at løbe«, at han ilede til alle Steder, hvor der var Ildløs; og han sammenlignede sig selv med de japanesiske Heste, der hvilede sig ud fra Travløb ved at sætte' i Galop.

Det var hans Ærgærrighed at være Biskop for hele Frankrig, ikke blot for Stiftet Orléans; derfor gav han Møde alle Vegne, hvor Kirkens Interesser stod paa Spil. Da Ærkebiskop Sibour af Paris i et Hyrdebrev havde udtalt sig imod Præsternes Deltagelse i Politiken, gjorde en Præst i Stiftet Paris, Combalot, Indsigelse herimod. I en meget uærbødig Tone hævdede han over for sin Ærkebiskop, at Præsteskabet havde en politisk Mission, og at Præsterne derfor havde den Pligt at blande sig i det politiske Røre. Da Combalot mente, at Dupanloup var enig med ham i det Stykke, sendte han denne sin Pjece; men han fik den straks tilbage med Protest. Biskoppen af Orléans dadlede ham i de stærkeste Udtryk, fordi han havde vovet at tale imod sin egen Biskop, og mindede ham om, at for fem og tyve Aar siden gjorde en anden Præst (Lamennais) »Begyndelsen til sit beklagelige Fald« paa en lignende Maade. Derpaa offentliggjorde han, til Skræk og Advarsel for alle Præsterne i sit Stift, Svaret til Combalot, og kort efter bragte Bladene den Efterretning, at den dristige Abbé havde angret sin Optræden og faaet Tilgivelse. Det var ikke vanskeligt for Ærkebiskoppen i Paris at faa Bugt med en stakkels Abbé, men han havde forgæves søgt at vise »L'Univers« Overgreb tilbage. Paa Provinsial-Synoden 1849 havde Sibour — med Blikket rettet paa Louis Veuillot — klaget over, at man, »under Paaskud af at forsvare Pavens Rettigheder, insulterede Bisper og Præster.« Sagen gik til Rom, men Paven viste paa en utvetydig Maade, at han ikke billigede denne Afvisning af det mægtige »L'Univers« Fremgangsmaade; og Dupanloup kom snart efter til at mærke, hvor vanskeligt det var for Bisperne at faa Ret over for den mægtige Redaktør, der paa den Tid havde baade Pius IX og Louis Napoléon at støtte sig til.

En Præst ved Navn Gaume havde rettet et voldsomt Angreb paa Klassikernes Brug i Skolerne, og »L'Univers« havde i Tilslutning til ham udtalt, at disse Klassikere gjorde Ungdommen til Hedninger, og foreslaaet at læse Kirkefædrene i Stedet. Hvis dette Raad blev fulgt i Kirkeskolerne, vilde den nye Skolelov være uden Betydning; ti der var en stor Mængde gode Katoliker, der ikke delte denne Rædsel for Klassikerne, og de vilde da være fristede til at sende deres Børn i Statsskolerne. For at forsvare Klassikerne og dog tillige vise det Sandhedsmoment, der laa i Abbé Gaumes Forslag, skrev Dupanloup da et Hyrdebrev, i hvilket han gav sine Lærere Instruks med Hensyn til den rette Brug af

den klassiske Literatur. Da dette Hyrdebrev var udkommet, bragte »L'Univers« en Række Artikler, i hvilke Biskoppen af Orleans blev angreben paa det voldsomste. Louis Veillot erklærede, at Hedenskabet dannede Grundvolden for Undervisningen i de Skoler, Dupanloup havde oprettet i sit eget Stift, og andre Journalister bebrejdede ham, at han ikke kunde gøre tilstrækkelig Forskel imellem Sokrates og Evangeliet, ja til sidst blev han stemplet som en af Voltaires Sønner. Dupanloup svarede med at forbyde »L'Univers« paa sine Seminarier og med at tilbagevise denne Lægmandskritik af en Biskops Hyrdebrev. Skulde en Journalist have Lov til hver Morgen at tale om alt til alle og stille sig imellem en Biskop og hans Præster? »Det er,« skrev han i sit Forsvar for Hyrdebrevet, »ikke en enestaaende Kendsgerning. Det er disse Folks Sædvane hovedkulds, dumdrstig, voldsomt at løse de alvorligste og vanskeligste Spørgsmaal, og naar de en Gang have løst dem, taale de ingen Afvigelse, fra hvilken Side den end kommer.« Nogle af de franske Bisper holdt med Louis Veillot, men de fleste tilkendegav Dupanloup deres Bifald, fordi han vovede at træde op imod »L'Univers« trykkende Overmagt. »Der er i Paris,« skrev Msgr. Sibour til ham, »almindelig Indignation imod »L'Univers«. Vær kun modig, Monseigneur, De skal ikke staa ene i Breschen!« Louis Veillot var dog ikke bange for at tage Kampen op med flere Bisper paa én Gang. Han svarede med et Brev, i hvilket han erklærede sig »saaret i Sjælen« og rede til at trække sig tilbage, hvis man ønskede det: men tillige fik han Lejlighed til at stemple Dupanloup som Gallikaner. »Jeg forstaar ikke,« skrev da Dupanloup til den pavelige Nuntius, »hvad denne Sag har med Gallikanisme eller Ultramontanisme at gøre. Jeg er ikke og har aldrig været Gallikaner. Jeg har givet Beviser paa min Hengivenhed for den hellige Stol; jeg har forsvaret dens guddommelige Prærogativer og dens verdslige Soverænetet i vanskelige Tider, og jeg er rede til at gøre det igen. Nu til Dags kalder imidlertid »L'Univers« alle dem, der ikke gaa med Bladet, for Gallikanere.« Sex og fyrgetyve franske Bisper underskrev derpaa, for at støtte Bispen af Orléans, en Erklæring om, at en Biskops Handlinger ikke hørte for Bladenes Forum, og den gav tillige Dupanloup Ret med Hensyn til Brugen af Klassikerne.

Det var kun en enkelt Episode af Kampen mellem Louis Veillot og Biskoppen af Orléans; saa længe Dupanloup levede,

laa han og Veillot paa Krigsfod. Da saaledes hans Generalvikar havde vovet at kritisere en Afhandling, som den spanske Sendeherre i Paris, Donoso Cortès, havde skrevet i et Tidsskrift, der beskyttedes af Louis Veillot, bragte »L'Univers« en Artikel, der var endnu mindre ærbødig end de forrige. Generalvikaren af Orléans klagede da til Ærkebiskop Sibour, i hvis Stift »L'Univers« jo blev udgivet, og faa Dage efter udstedte denne et Brev, i hvilket han forbød sine Præster baade at læse »L'Univers« og at skrive i det. Men Louis Veillot gav ikke tabt. Han skrev til Rom: »vor Brøde er, at vi ere ultramontane«, og han mindede Pavens Omgivelser om, at han i tolv Aar »havde forsvaret den hellige romerske Kirkes Lærdomme imod en ugudelig Presse.« Veillots Venner blandt Bisperne vøndte sig ogsaa til Rom, og Pius IX udstedte en Encyklika, i hvilken han befalede Prælaterne at se med milde Øjne paa de katolske Journalister, og hvis der var noget, som fortjænte Dadel, skulde de fælde en saadan »med faderlige Ord«. Efter Modtagelsen af denne Encyklika ophævede Sibour straks Forbudet mod »L'Univers«; men Dupanloup vedblev at forbyde sine Seminarister at læse det Blad, som Paven paa en saa utvetydig Maade holdt sin Haand over. For at takke for Roms Velvilje rejste Louis Veillot uopholdelig til Rom. Foruden den sædvanlige pavelige Velsignelse fik han da, som de Papirer, der efter Kejserdømmets Fald blev funden i Tuillierierne, have vist, en bestemt Forsikring om, at Rom ogsaa billigede den politiske Holdning, som »L'Univers« indtog. Louis Veillot havde straks sluttet sig nøje til det andet Kejserdømme, og hos Kejserinde Eugenie havde han en høj Stjerne; og som Kejserens og Pavens haandgangne Mand arbejdede han trolig paa at udslette de sidste Spor af den franske Kirkes Selvstændighed.

Ikke længe efter disse Sammenstød med Journalismen blev Dupanloup valgt til Medlem af det franske Akademi. Mange af Akademikerne paaskønnede i høj Grad hans Kamp for at hævde de klassiske Studier, og baade Cousin, Villemain og Saint-Marc Girardin havde oftere været hans Gæster, naar Eleverne i hans Skoler i Bispegaarden i Orléans opførte Evripides' og Sofokles' Tragedier. Hans Kandidatur til Akademiet stødte derfor ikke paa Vanskeligheder. Man ventede ikke en Gang, til der blev en »analog« Lænestol ledig, men valgte ham til at indtage Filologen Tissots Plads, skønt Biskoppen derved blev en revolutionær Voltairianers Efterfølger. Den 9de November 1854 holdt Dupanloup

sin Indtrædelse i Akademiet, og han løste paa en meget taktfuld Maade det vanskelige Hverv, at holde Mindetale over sin For-gænger. Under lydeligt Bifald fra Akademiets Medlemmer og Tilhørerne udtalte han: »jeg har gjort det samme med Tissot, som jeg gør med alle de Mennesker, Gud lader mig møde paa min Vej. Det første, jeg søger, er ikke det, som adskiller, men det, som forener.« Det var Salvandy overdraget at byde ham Velkommen iblandt de udødelige. »Det er,« sagde denne, »Biskoppen, vi have kaldet til at tage Plads i Akademiet, den Biskop, som er højt agtet og elsket og altid er rede til at kæmpe for sin Sag som en Soldat eller rettere som en Ypperstepræst.« Akademikerne fik dog snart at føle, hvad det vilde sige, at have en saadan Ypperstepræst iblandt sig. Nogen Tid efter blev der Tale om Littrés' Optagelse i Akademiet, men Biskoppen af Orléans satte Himmel og Jord i Bevægelse for at hindre, at en positivistisk Forfatter skulde kunne kalde sig Medlem af Akademiet. Skønt Thiers og mange andre i høj Grad ønskede Littrés Optagelse, lykkedes det virkelig Dupanloup den Gang at krydse disse Planer, og han fik ogsaa Akademiet fra at krone Taines engelske Literaturhistorie. Ved hans energiske Bestræbelser aabnede dette end videre efterhaanden sine Døre for gode Katoliker som Berryer, Falloux, Lacordaire og Gratry; men det lykkedes dog ikke i Længden at holde den navnkundige Positivist uden for Akademiet; netop som Leksikograf havde han jo en særlig Adkomst til Plads dér. Men fra det Øjeblik af, at Littré indtog en af Akademiets Lænestole, viste Biskoppen af Orléans sig aldrig mere blandt de udødelige.

Dupanlouns Optagelse i Akademiet var naturligvis Vuillot en Torn i Øjet, og det var for »L'Univers« et nyt Vidnesbyrd om, at Biskoppen af Orléans i det mindste var en Gallikaner. Hvorledes kunde han ellers tale om Friheden, som han gjorde det? Det var dog ikke blot i Rom, man den Gang var noget mistænksom, naar der blev krævet Frihed. Skønt Dupanloup, som oven for omtalt, havde støttet Louis Napoléon, da han bejlede til Præsident-Værdigheden, var han ikke vel set ved Kejsershoffet, hvor Vuillot var en Stormagt. Hans gamle Kærlighed til Bourbonnerne var ikke helt rustet, og han var nøje knyttet til flere af Lederne for det orléanistiske Parti. Efter Statscoupet havde han offentliggjort et Hyrdebrev om Kirkens Frihed, i hvilket han vel roste den Hjælp, der nylig var bleven ydet Paven, men

tillige mindede om det første Kejserdømme, »der vilde hæve Kirken uden at gøre den fri, og som snart efter endte med at forfølge den.« Han citerede Fénelons Ord: »Selv om Kirken faar Støtte af gode Fyrster, maa den stadig være bange for, at Beskyttelsen, i Steden for at være en Hjælp, skal blive et forklædt Aag, medens der ikke er Fare paa Færde, naar den har sin Frihed.« Kejseren gjorde flere Gange ved Gunstbevisninger Forsøg paa at vinde »det skrækelige Menneske, der kunde stikke Havet i Brand«, men alle Forsøgene mislykkedes. Den Haand, som Napoléon III udrakte, afviste Dupanloup lige til det sidste.

Der kom ogsaa snart et Tidspunkt, paa hvilket Baandet mellem »L'Univers« og Tuilerierne begyndte at løsnes. Efterhaanden som det blev klart for Louis Veillot, at Viktor Emanuel vilde faa Lov til at nyde Italien »som en Artiskok«, trak han sig mere og mere tilbage, og da man i Paris begyndte at tale om at indskrænke Paven til »Rom og en Have«, var Venskabet ude. Den Gang Laguerronière udsendte sit berømte Flyveskrift: »Paven og Kongressen«, mødtes derfor Dupanloup og »L'Univers« til Kamp mod den fælles Fjende. Da Dupanloup havde læst Laguerronières lille Skrift, sagde han til sine Omgivelser: »denne Pjece stammer fra Helvède!« Lille Juleaften havde han faaet Bogen i Hænde, og Juleaften havde han allerede sit Modskrift færdigt. Julenat satte to Trykkerier hver sin Del af dette, og lige efter Jul var Pjecen paa Bogmarkedet. Louis Veillot vilde ikke staa tilbage for sin gamle Modstander, og kort efter Jul optog han endog den Tale af Paven, i hvilken Laguerronières Skrift blev kaldt »et Værk af Hykleri og et uværdigt Væv af Modsigelser«. Kort efter indrykkede han ogsaa den Encyklika, i hvilken Pius IX slyngede sit Anathema mod de ugudelige, der vilde lægge Hænder paa St. Peders Arv, men Dagen efter forbød saa et kejserligt Dekret Udgivelsen af Bladet. Veillot trøstede sig da med paa sin Vis at citere Hjobs Ord: »en Encyklika af Pius IX har givet »L'Univers« Livet; formedelst en Encyklika af Pius IX mister det Livet. Gud og Pius IX være lovet for begge Dele!« Men skønt Veillot og Dupanloup saaledes mødtes i Kampen mod Pavedømmets Fjende, kom de ikke hinanden nærmere.

Da Paven senere i 1864 udsendte den berygtede Rundskrivelse med den saakaldte Syllabus, traadte Dupanloup atter frem med et Flyveskrift, i hvilket han søgte at slibe de værste

Spidser af denne pavelige Krigserklæring til det moderne Samfund. Først i 1862 havde han faaet at vide, at Rom havde i Sinde paa den Maade at kaste Handsken til den nye Tid, og han havde bestemt fraraadet dette Skridt. Men da var det for silde. Til ham havde man ikke sagt noget om denne Plan. før alt var afgjort; men andre katolske Bisper havde ti Aar i Forvejen haft Lejlighed til at ytre sig om Sagen. Og da Kardinal Fornari i 1852 sendte »enkelte udmærkede Bisper«, paa hvilke Rom satte særlig Pris, det første Udkast til Syllabus, havde ogsaa Louis Veuillot faaet et Eksemplar. En Lægmand, »L'Univers' Hovedredaktør, siger Abbé Maynard med haanligt Sideblik, blev hædret ved Meddelelsen af dette første Udkast og med en Opfordring til at ytre sig om de enkelte Punkter af det; men Msgr. Dupanloup var ikke iblandt de udmærkede Bisper, der fik den Ære¹⁾. Det hørte den Gang med til den pavelige Politik at omgaa Episkopatet, for saa vidt dette ikke i alle Henseender vilde underkaste sig den pavelige Ufejlbarehed, der var Dogme i Rom, længe før den blev det i den øvrige katolske Kristenhed.

Det var nogenlunde lykkedes Biskoppen af Orléans at berolige Stemningen over for Syllabus og den dristige Encyklika, men han vidste, at værre Ting forestod. Louis Veuillot fik atter sit Blad paa Benene, og de ultramontane Franskmænd begyndte at udtale Ønsket om, at Paven dog paa det forestaaende Koncilium vilde proklamere sin egen Ufejlbarehed og Madonnas Himmelfart. Med denne Mulighed for Øje skrev Dupanloup da et Hyrdebrev, i hvilket han erklærede Proklamationen af Pavens Ufejlbarehed for at være »inopportun«, men det gav kun Anledning til, at alle Ultramontanismens Førere i de forskellige Lande, med Belgiens Primas i Spidsen, rettede deres Pile mod ham. Han fandt dog ogsaa Tilslutning. Montalembert bragte ham og Döllinger sammen hos Lord Acton paa Slottet Dalberg ved Worms, og da han kom tilbage fra det Møde, skrev han tre Smaaskrifter imod Ufejlbareheden. Til den ene af disse var der føjet en hvas Tilskrift til Louis Veuillot i hans Egenskab af Redaktør. I denne dadler han Veuillot, fordi han, »en simpel Lægmand«, en af dem, om hvem en Biskop i »L'Univers' egne Spalter havde sagt, at de »fattes Myndighed og ere intet«, vover

¹⁾ Maynard: Msgr. Dupanloup et M. Lagrange, son historien (Paris 1884) S. 127.

at overfuse og banlyse alle de Katoliker, der ikke have hans Mening. »Jeg anklager Dem,« skrev han, »for Overgreb over for Episkopatet og for evindelig Indblanding i de alvorligste og mest delikate Spørgsmaal. Jeg anklager Dem for Deres Yderlighed i Læren og Deres beklagelige Tilbøjelighed til æggende Undersøgelser og voldsomme og farlige Afgørelser. Jeg anklager Dem, fordi De anklager, fornærmer og bagvasker Deres troende Brødre. Ingen er mere værdig til at bære Titlen: *accusator fratrum* (Brødrenes Anklager). Endelig anklager jeg Dem, fordi De med en sjælden Dristighed gør Kirken medskyldig i Deres egne Voldsomheder ved at give Deres Tanker ud for at være Kirkens Lære.«

Efter at have lettet sit Hjærte paa den Maade, rejste Dupanloup til Konciliet. Pius IX tog ret venlig imod ham »i Mindet om hans tidligere Fortjænester«; men da han kyssede Oldingens Haand, hviskede Pavens Omgivelser: et Judaskys! I Rom tog Dupanloup Bolig i Villa Grazioli, og dér samledes Oppositionen, blandt andre Prags Ærkebiskop, Kardinal Schwarzenberg og Ærkebiskop Darboy af Paris; men al Opposition var jo forgæves. Ufejlbaheden blev proklameret, og Veuillot, der ved særlig pavelig Gunst havde kunnet være til Stede ved alle Møderne, skønt han var Lægmand, rejste hjem »med sit Dogme i Lommen«, som han udtrykte sig, medens Dupanloup maatte sørge for at komme til rette med dette nye Udslag af den pavelige Absolutisme. Og da han kom hjem, blev hans varme franske Hjærte dybt saaret ved at se Frankrigs Nød. To Gange var Orléans besat af Fjenderne. Den ene Gang søgte Dupanloup at stemme General von der Tann til Mildhed; den anden Gang blev han bevogtet som Fange i sin Bispegaard, fordi Tyskerne beskyldte ham for at have været Spion og for ved sit Spioneri at have bidraget til Bayrernes Nederlag ved Coulmiers. Da Krigen var til Ende, fik han Plads i Nationalforsamlingen, og dér gav han sin Smerte Luft ved at udgyde sin Vredes Skaaler over »Ministeren med det alt for lette Hjærte, der var Tjæner hos en Herre med en alt for let Samvittighed, som paa én Gang havde udfordret Tyskland og forladt Rom.«

Da Ærkestolen i Paris blev ledig, efter at Kommunens Mænd havde skudt Darboy som Gissel, ventede man, at Dupanloup vilde blive Frankrigs Primas; men han frabad sig Valget,

fordi han vidste, at det vilde støde paa Vanskeligheder i Rom. Men da Leo XIII havde besteget Pavestolen, ophørte det spændte Forhold til Pavedømmet; ti den forrige Kardinal Pecci havde mange Berøringspunkter med Dupanloup. Derfor blev der gjort Skridt for at skaffe ham Kardinalhatten, men de førte ikke til noget. Han vedblev til sin Død kun at være Biskop i Orléans; Ærkesædet i Lyon, som var ham tilbudt, afslog han at modtage. I sine sidste Aar var han især virksom for Fusionen af de to kongelige Linjer, og han raadede Greven af Chambord til at opgive sin Afsky for Trikoloren, naar han derved kunde opfylde sine Pligter over for Fædrelandet; men den legitime Prætendent, der var i Ultramontanismens Vold, gav ham et kort, affejende Svar. Falloux boede just hos ham i Versailles, da disse Fusions-Underhandlinger stod paa. Han saa' Dupanlouns Glæde, da man en Morgenstund sidst i Juni 1871 mældte, at den kongelige Families Udsoning var en fuldbragt Kæntsgerning, som Thiers selv Aftenen i Forvejen havde proklameret i Præsidentboligen. Men Dagen efter saa' Falloux hans Fortvivelse, da det rygtedes, at andre Indflydelser havde gjort sig gældende, og at Planen var strandet. Ogsaa i denne Sag stod Louis Veillot og Dupanloup over for hinanden i forskellige Lejre, og ogsaa her gik den første af med Sejeren.

I Aaret 1875 blev Dupanloup Senator paa Livstid, og skønt han i Senatet stadig følte sig »som Daniel i Løvekulen«, tog han dog med sædvanlig Energi Del i alle Forhandlinger. Den sidste Sag, der vakte hans gamle Kamplyst, var Forslaget til en Nationalfest i Anledning af Hundredaarsdagen for Voltaires Død. Med stor Heftighed interpellerede han i Foraaret 1878 Ministeriet om denne Plan, og han besluttede at skrive et Skrift om Voltaire for at vise sine Landsmænd, hvor liden Grund der var til at mindes den Dag. For at samle Kræfter hertil rejste han først til Einsiedeln, hvor han, som saa ofte tidligere, tilbragte nogle stille Dage ved det berømte Madonna-Billede. Derfra tog han til Savoyen, hvortil Barndomsmindeerne idelig havde kaldt ham, og paa Slottet Lacombe kastede han sig med Iver over den nye Opgave, han havde stillet sig. Midt i Juli 1878 modtog han fra Pave Leo XIII et Brev, i hvilket denne takkede ham for hans Breve om Voltaires Hundredaarsfest, der havde forhindret »den nationale Ovation, som man havde tiltænkt Ugudeligheden for at tilføje den

katolske Religion en hadefuld Forhaanelse«. Det gav Dupanloup ny Lyst til at skrive Bogen om og mod Voltaire; men Kræfterne slog ikke mere til. Den 11te Oktober sov han stille hen.

Korstoget mod Voltaires Sønner bliver efter hans Død fortsat af mange franske Bisper, men de sidste Rester af den liberale Katolicisme i Frankrig blev jordet med Biskoppen af Orléans.

FREDRIK NIELSEN.

Bettelser.

9. Hæfte S. 659, L. 12 f. n.: udhæver fylder, læs: udfylder hæver.
9. - - 665, - 10 - -: Hyacinthe, Loyson, læs: Hyacinthe-Loyson.

En anden Jordklode.

Den første Astronom, der betjænte sig af Kikkert, Italieneren Galilei, iagttog vel den Stjerne, hvortil disse Linjers Overskrift sigter, nemlig Planeten Mars, allerede i Aaret 1610, men da hans Kikkert den Gang kun taalte 8 Ganges Forstørrelse, maatte han lade sig nøje med at konstatere, at den røde Planet frembød Skiveform. Fontana i Neapel bemærkede dog i Aaret 1638, at den lille Skive ikke altid er cirkelrund, men at den kan nærme sig den Figur, Maanen viser ved første eller sidste Kvarter. Planeten er selvfølgelig kun lys paa den Side, der vender mod Solen, og efter Marsbanens Beliggenhed i Forhold til Jordbanen ¹⁾ kunne disse Formforandringer let forstaaes og forudberegnes. I Aaret 1666 lykkedes det Cassini at se Pletter paa Mars, og ved disses Bevægelse kom han til det Resultat, at Planeten drejer sig om sin Akse i samme Retning som Jorden og meget nær i samme Periode: 24 Timer 40 Minutter. Nyere Undersøgelser have ledet til en aldeles nøjagtig Bestemmelse af Planetens daglige Omdrejning, der foregaar i 24 Timer 37 Minutter 23 Sekunder. Den Omstændighed, at et Par Kloder have ens Rotationstid, strækker sine Virkninger langt videre, end man ved første Øjekast kunde formode; af Overensstemmelsen mellem Dagens og Nattens Varighed, Solens Op- og Nedgang, Timernes hurtigere eller langsommere Flugt, følger Overensstemmelse mellem de eventuelle Beboeres daglige Arbejder, ja endog Sindstilstand, saa at Hverdagslivet her ved faar sit Fysiognomi.

¹⁾ Som bekendt omslutes Jordbanen af Marsbanen. Deres Middelfastande fra Solen ere henholdsvis 20 og 31 Millioner Mil.

Da Marsbanen omslutter Jordens i Afstande, der variere mellem 7 og 14 Millioner Mil, er den selvfølgelig betydelig større, saa at et Aar paa Mars er meget længere end vort Aar. I 687 Dage fuldender Planeten sin Vandring om Solen; men da der jo, som nys bemærket, er nogen Forskel mellem Dagenes Længde paa Mars og paa Jorden, har man fundet, at Mars-Aaret omfatter $668\frac{2}{3}$ Marsdage, saa at tre paa hinanden følgende Aar henholdsvis bestaa af 668, 669 og 669 Dage. Ligesom Jordkloden under sin dobbelte Bevægelse bestandig, eller rettere i meget lange Tidsrum, beholder sin bestemte Stilling i Rummet, idet Aksen vedligeholder samme Retning i Aarets Løb, saaledes ogsaa Planeten Mars. Hvad Jorden angaar, er det jo en bekendt Sag, at Aksen i nordlig Retning viser op imod Polarstjernen (α Ursae minoris), og det er selvfølgelig af denne Grund, at den nævnte Stjerne synes at staa urokkelig fast, medens alle andre ligesom svinge rundt om den i Døgnets Løb. Jordaksen hælder som bekendt $23\frac{1}{2}^{\circ}$ mod en lodret Linje paa Banens Plan. en Vinkel, af hvis Størrelse det gensidige Forhold mellem Aarstiderne væsentlig afhænger. I Fald Aksen stod lodret paa Banen, saaledes som det omtrent finder Sted ved Jupiter, bliver der slet ingen Forskel paa Aarstider, idet Forholdene i saa Henseende vedblive at være ens bestandig paa et bestemt Sted af Overfladen, medens der naturligvis er stor Forskel mellem Stedernes Temperatur, eftersom de ligge paa forskellige Bredder. I Fald Aksen havde en betydelig Hældning, maatte der ogsaa findes en betydelig Forskel paa Aarstiderne for hvert Sted paa Klodens Overflade. Dette er Tilfældet ved Venus, og befandt vi os paa denne Planet, maatte vi kæmpe med bratte Overgange i de for øvrigt hurtigt skiftende Aarstider. Hvad Mars angaar, maa vi indrømme, at da dens Aksehældning, $28^{\circ} 42'$, afviger saa lidt fra Jordens, bliver Forholdet mellem Planetens Aarstider meget nær det samme, som det er for vor Klodes Vedkommende. Planetens Akse, forlænget mod Nord, træffer et Punkt paa Himlen nær ved den klare Stjerne Deneb (α Cygni) i Svanen, som altsaa for Tiden har Rang som Polarstjerne for Mars. Ved en langsom Drejning faar Jordaksen i Tidernes Løb en noget forandret Retning, og netop den omtalte Stjerne, Deneb i Svanen, bliver ogsaa en Gang, men først om 7000 Aar, vor Klodes nordlige Polarstjerne.

Som oven for bemærket, var det Cassini, der for et Par hundrede Aar siden opdagede de mørke Pletter paa Mars, og da

disse altid viste sig tydeligst nær ved Skivens Midte og svækkedes hen imod Randene, sluttede han, at Mars er omgivet af en Atmosfære. Dennes Tilværelse er ogsaa ad anden Vej konstateret, men en ganske anden Fremtoning blev snart Genstand for Undersøgelse: de hvide Pletter ved Planetens Poler, der opdagedes af Maraldi i Aaret 1716. Da han saa' den ene af dem aftage i Størrelse, tænkte han at den vel til sidst ganske vilde forsvinde, og han forfulgte ikke sin Opdagelse videre; men da den store Observator William Herschel begyndte sine Undersøgelser over Mars et halvt Aarhundrede senere, saa' han ikke blot Polarpletterne endnu, men fandt tillige, at deres Aftagen og Tiltagen i Udstrækning foregik inden for visse bestemte Grænser. Paa den Halvkugle, hvis Pol vendte bort fra Solen, og som altsaa havde Vinter, var den hvide Polarplet altid størst; efterhaanden som Planeten rykkede frem i sin Bane og fik en anden Stilling over for Solen, svandt Polarpletten ind, og den var regelmæssig mindst i den varme Sommertid. Man kommer uvilkaarlig til at tænke paa Jordens hvide Polarpletter, de umaadelige Strækninger af Is og Sne, der bestandig ere lejrede om vor Klodes Poler, og hvis Størrelse jo ogsaa i høj Grad skifter med Aarstiderne. Der er desuden andre slaaende Ligheder mellem Mars' og Jordens Polarpletter. For begge Kloder er Pletten ved Sydpolen uden Sammenligning den største, og Pletternes Midtpunkter eller Kuldepolerne falde ikke nøje sammen med de geografiske Poler. Aksens Endepunkter. I Aaret 1831 fandt Mädler, at Sydpolarpletten paa Mars naaede helt op til 55° sydlig Bredde. Vi forstaa heraf, med hvilken Ret vi tør betegne disse skinnende hvide Pletter som Ispletter eller Snemarker, og Betragtningen af den øvrige Planetoverflade viser yderligere dette Udtryks Berettigelse. Mars frembyder nemlig et meget broget Udseende, idet mørke og rød-gule Pletter danne ligesom et vævet Tæppe om Kloden. Saa-danne Fremtoninger maatte vi være forberedte paa at finde, i Fald Polarpletterne ere virkelige Ismasser; ti Eksistensen af Vand i saa stor Mængde, at flere hundrede Kvadratmil uafsladelig holdes dækkede af Is og Sne, viser, at der maa findes store Have, hvorfra Vanddampe stige op i Atmosfæren. I Følge de optiske Love maa Havflader, set i betydelig Afstand, netop vise sig mørkere end Landmasserne. De gule Partier af Mars maa derfor anses for at være Landjord, medens de mørke maa betegnes som Havflader. Som bekendt er der ogsaa paa Maanens Overflade

store mørkegraa Pletter, nogle med en svag grønlig, andre med rødlig Tone, Pletter, der tydelig ses med blotte Øjne. Man antog dem en Gang for at være Oceaner og betegnede dem ved Navne, der tilkendegav hin Opfattelse og benyttes endnu, f. Eks. »det klare Hav«, »Skyhavet«, »Stormhavet«, »Regnbuebugten«, »Drømmenes Sø«. Det er nu fuldkommen sikkert, at disse graa Pletter kun betegne Sletter, gennemskaarne af lave Højdedrag og sparsomt dækkede af smaa Kratere. Muligvis er det gammel Havbund, der kommer til Syne i Maanens mørke Pletter. Med Mars forholder det sig dog ganske anderledes. At man forgæves har stræbt at paavise Tilstedeværelsen af en Atmosfære¹⁾ om Maanen i kun 50,000 Mils Afstand, medens man øjeblikkelig erkender Luftslørets Nærværelse paa Mars i en 200 Gange større Afstand, er jo allerede et talende Vidnesbyrd om en væsentlig Forskel mellem de nævnte Kloder. Følgen heraf er, at man let gør sig fortrolig med Tanken om Mangelen af Vand paa Maanen, men at man bestemt maa forudsætte Vandets Tilstedeværelse paa Planeten Mars. Hertil kommer, at vi besidde et Instrument, som, hvor utroligt det end lyder, kan sætte os i Stand til at faa Kundskab om, hvorvidt der i Marsatmosfæren virkelig forefindes Vanddamp. Vi behøve ikke at rejse til Mars for at faa Underretning om Planetens Aarstider og vigtigste klimatiske Forhold; en Del af dens Almanak vil en af vore Astronomer kunne affatte uden at forlade vor Planet. Først i de sidste Aartier har man i Astronomen anvendt Spektroskopet, der opløser Lysstraalen og kundgør os, gennem hvilke Stoffer Lyset er passeret. Hvert Grundstof giver sit bestemte Billede, det saakaldte Spektrum, ja man har endog ved Tusender af kemiske Forsøg aldrig fundet to forskellige Stoffer, der gave nøjagtigt samme Spektrum. Derfor kunne vi angive, hvilke Stoffer der forekomme paa Solen og paa adskillige Fiksstjærner. Hvad Planeterne angaa, maa vi huske, at de ere mørke Kloder, der kun sende os tilbagekastet Sollys, saa at det spektroskopiske Billede fra en Planet ikke kan være væsentlig forskelligt fra Solens. Dog har man i Lyset fra Mars og Saturn opdaget umiskendelige Tegn til Vanddampes Nærværelse. Den franske Astrofysiker Janssen har undersøgt denne Sag. Et 115

¹⁾ Bessel antog, at Maaneluftens Tæthed maatte være mindre en $\frac{1}{100}$ af Luftens Tæthed paa Jorden for at unddrage sig Opdagelsen. Nye Forskere antage, at der eksisterer Maaneluft af Tæthed $\frac{1}{200}$.

Fod langt Jærnrør — altsaa af Længde som Rundetaarn — var for begge Ender lukket med stærke Glasplader. Foran den ene af disse antændtes et Baal, der betragtedes i Spektroskopet ved den anden Ende af Røret. Man udpumpede derefter Luften af Røret og fyldte det med Vanddamp under 7 Atmosfærers Tryk. Det spektroskopiske Billede af Baalet var i Luften fuldkommen frit for Linjer, men set gennem Vanddampene opstod der en Mængde Linjer af samme Udseende og Beliggenhed som de, der komme til Syne, naar Solen staar lavt paa Himlen og derfor iagttages gennem tættere Lag af Vanddampe. Janssen har anstillet spektroskopiske iagttagelser paa Toppen af nogle af de højeste Bjerge i Grækenland og Italien og har fundet, at i alt Fald den Atmosfære, der omgiver Mars og Saturn, indeholder Vanddamp. En anden berømt Spektroskopist, Englænderen Huggins, har ligeledes undersøgt disse Forhold. I Aaret 1871 rettede han sit fortrinlige Apparat mod Mars. Det tilbagekastede Sollys er to Gange trængt igennem Marsatmosfæren, inden det kommer til os og passerer det System af Glasprismer, der opløser Lysstraaen og afslører dens Hemmeligheder. Saafremt der i Marsatmosfæren forefandtes Vanddamp, maatte denne straks røbe sin Tilværelse ved de vel bekendte mørke Linjer i Farvebaandets orangegule Region, og i Virkeligheden — disse Linjer traadte tydeligt frem. For nu at prøve, om de ogsaa hidrørte fra Planetens og ikke fra vor egen Klodes Atmosfære, rettedes Apparatet mod Maanen, der netop samtidig stod over Horizonen, men i Maanelyset var der ikke Spor af disse Linjer at se. De hidrørte altsaa virkelig fra Marsatmosfæren, og det er saaledes bleven godtgjort, at denne indeholder Vanddamp, men heraf følger atter, at de mørke Pletter paa Mars betegne Havflader.

Vi gaa nu over til en nærmere Betragtning af Marskaartet. I Efteraaret 1877 kom Planeten os saa nær, som den overhovedet kan komme, nemlig til en Afstand af 7 Millioner Mil. Dens Glans overgik da endog Jupiters, og set i Kikkert ved 300 Ganges Forstørrelse frembød den en Skive, der var en Snes Gange større end den, Fuldmaanen har, og dog maa vi ikke glemme, at Mars er en lille Planet, i Rumfang kun $\frac{1}{6}$ af Jorden; dens Gennemsnit er kun 900 Mil, medens vor Klodes som bekendt er c. 1700 Mil. Paa Jorden indtager Vandet omtrent 3 Fjærdedele af Overfladen, paa Mars er der næsten lige saa stort Vand- som Landareal. Marshavene danne talrige Bugter og Fjorde, og en Mængde

Kanaler gennemkrydse Landene, der saaledes overalt staa i nær Forbindelse med hverandre. At dømme efter de storartede Kanal-kaart, Schiaparelli har udkastet, maa man indrømme, at vore lignende Kanalanelæg ved Suez og Panama ere højest ubetydelige i Sammenligning med dem paa Mars. Vel er det en dristig Antagelse, naar man af denne Grund vil drage den Slutning, at Menneskeheden paa Mars indtager et langt mere fremrykket Udviklingstrin end Menneskeheden her paa Jorden, men paa den anden Side maa man tilstaa, at det vilde være en nok saa dristig Paastand, at Mars' Kanalnet er Naturens Værk. Kosmologien lærer, at Mars er en ældre Klode end Jorden, og vi maa derfor vogte os for paa Forhaand at betvivle Rigtigheden af selv meget dristige Paastande. »Den sande Videnskabsmand«, sagde Herschel, »bør hverken være alt for fjendtlig stemt imod eller alt for indtagen i Hypotesen. Iagttagelser ere intet værd, hvis de ikke formaa at lede til Teorien, og paa den anden Side ere de blotte Betragtninger og Forestillinger værdiløse, naar de ikke ledsages af de Fornuftgrunde, der støtte sig til iagttagelserne«.

Efter Schiaparelli's Undersøgelser i 1877—78, 1879 og 1881 kende vi nu Planetens Topografi temmelig nøje, i alt Fald fra Sydpolen til 40° nordlig Bredde. Han har bestemt Positionen for 62 Fundamentalpunkter, d. v. s. udledet, hvad vi kalde geografisk Længde og Bredde for disse Punkter som Grundlag for Kaarttegningen.

Som Førstemeridian paa Mars har man valgt den, der gaar gennem det fremtrædende Forbjerg af en lille Halvø paa Kontinentet »Copernicus«, der strækker sig ud i »Kaisers Bugt«¹⁾. I det Syd for dette Punkt beliggende Ocean findes der flere lysere, graagule Strækninger, som Schiaparelli af flere Grunde betegner ved Udtrykket »oversvømmet Land«. Som Modsetning hertil kan betegnes de særlig mørke Havarme »Maraldi« og »Hook«, som antages at være meget dybe. Kystomridsene paa Mars skjules undertiden af hvidlige Masser, hvorved man straks kommer til at tænke paa Skyer. Vi kunne iagttage, naar Vejret klarer op for en eller anden Egn paa Mars. Lockyer saa' en Gang, at en stor Skymasse skjulte Omridsene af et vel bekendt

¹⁾ Schiaparelli har betegnet Stederne paa Mars med mytologiske og oldgeografiske Navne. I denne Beskrivelse er dog den ældre Nomenclatur bibeholdt.

Hav. Samme Nat iagttoges det samme af Dawes, der holdt ud ved Kikkerten til efter Kl. 2 om Morgenen; da var Skyen forsvunden, og »Astronomen med Ørneblikket« tegnede et ypperligt Billede af Mars. Om Skyen er faldet ned som Regn, eller om den har opløst sig i usynlig Damp, kan naturligvis ikke afgøres. I 1862 og 1877 er der set skinnende hvide Striber inde over Kontinenterne, uden Tvivl Snelag, som Skyerne have nedfældet paa deres Vej. Stribernes Retning viser da tillige Vindretningen i Planetens Atmosfære. I »Keplers Ocean« paa 48° Længde og 25° sydlig Bredde, omtrent under »Løvens Vendekreds«¹⁾, ligger »Sneøen«, en Ø, som, skønt beliggende i det tropiske Bælte, dog fra Tid til anden frembyder en skinnende hvid Plet, netop som en Polarplet. Dawes saa' denne hvide Plet den 21de, 22de og 23de Januar 1865, men havde ikke set Pletten den 10de og 12te November 1864. Atter blev den iagttaget den 4de April 1871; senere forsvandt den, men kom igen til Syne nøjagtig paa samme Sted i Aaret 1877. Denne Ø synes at hæve sig op midt ude i Oceanet, overalt omgiven af Skyer, der fortættes her ligesom Alpeskyerne. Det er Planetens Teneriffa! Naar vi komme til Erkendelse om disse slaaende Ligheder mellem Mars og den Klode, vi selv bebo, og naar »en anden Jordklodes« Geografi ikke længer er nogen lukket Bog for os, tror den stærkt bevægede Fantasi let at opdage mere, end hvad den strænge Forskning endnu finder tilstedeligt. Vi stirre forgæves efter de Byer, der ligge ved »Keplers Ocean« og dets Bugter, de Fartøjer, der gennemkrydse Strømmen, og de Væsener, som færdes i hin fremmede Verden. Vor teleskopiske Seen er rettet mod en fjærn Baggrund, og vi kunne endnu kun med Sikkerhed skimte Genstande af saa betydelig Udstrækning, som Sicilien, Afrikas Central-søer eller Ceylon. Desuagtet kende vi i en vis Forstand Mars' Geografi bedre, end vi kendte Jordens paa Columbus' Tid. Vi kunne overskue Mars' Polaregne fuldstændig, og vi ere endnu ikke en Gang naaede hen til vor egen Klodes Poler.

Planeten Mars er rød. Set i Kikkert er Farven egentlig en Nuance mellem orange og gul. Hvorfra hidrører dette Skær? Vor Klode tager sig uden Tvivl grønlig ud i Afstand, efter som

¹⁾ Marsaksens Stilling i Rummet medfører, at Planetens Vendekredse ikke, saaledes som hos os, faa Navn efter Krebsen og Stenbukken, men efter de næste Dyrekredstegn: Løven og Vandmanden.

den grønne Farve er fremherskende her saa vel over Fastlande som over Have. Ørkenerne ere gule. Atmosfæren vil vistnok meddele det hele en blaalig Tone. Planeten Mars' Landmasser vise sig gule som Majsmarker, hvilket vel gav Anledning til, at allerede Lambert i forrige Aarhundrede fremsatte Hypotesen om en rødlig Vegetation paa Mars. Det er ganske vist underligt, at man paa Planetens Overflade, hvor alt andet ses ret tydeligt, slet ikke opdager Spor af udstrakte Skove eller Græssletter, men man kan selvfølgelig ikke tillægge dette negative Vidnesbyrd nogen Betydning, skønt det er utvivlsomt, at vi vilde være i Stand til at se Amerikas Urskove og Savanner i 7 Millioner Mils Afstand. I Fald det er Vegetationen, som Planeten skylder sin røde Farve, maatte man iagttage Forandringer, hidrørende fra Aarstidernes Skifte. Uagtet det er faktisk, at »Halls Land« i 1877 havde en dybere rød Tone end de øvrige Landstrækninger, vides der endnu intet om periodiske Farveforandringer, der korrespondere med Aarstiderne. Man forstaar imidlertid let, at denne Undersøgelse er forbunden med store Vanskeligheder; vi se nemlig langt tydeligere de tropiske Egne af Planeten end de tempererede, hvor slige Omkiftelser jo især maatte søges. Mars' røde Farve maa snarere tilskrives den tætte, vandholdige Atmosfære, der meddeler samtlige Nuancer et Overskud af rødt Lys. Ogsaa Jordens Luftkreds bliver rød, naar den er tæt opfyldt af Vanddamp, noget, som er velbekendt fra Aftenrøden. Naar fjærne Snebjærge gløde i Solskinnet, venter man Regn. Den røde Tone, der lægger sig over Kystpartierne i det hede Jordbælte, er ogsaa bekendt og skyldes den vandholdige Luft. En saadan Atmosfære er udmærket skikket til af holde Varmen inde; den danner et skærmende Dække over Kloden, idet den hindrer den natlige Afkøling. Derfor er Planeten Mars varmere, end man af to andre vigtige Grunde maatte være tilbøjelig til at tro. Den Afstand, hvori Mars befinder sig fra Solen, bevirker, at Planeten kun erholder omtrent Halvdelen af den Varmemængde, Jorden faar. En saadan Indskrænking i Varmetilførselen vilde være skæbnsvanger for det jordiske Livs Tilværelse under de nuværende Forhold. Kun en større Egenvarme fra Klodens Indre eller en tæt, vandholdig Atmosfære vilde kunne erstatte hin Indskrænking. Af Planetens ringe Størrelse følger imidlertid ogsaa en ringe Egenvarme, og heraf fremgaar det da, at kun en større Varmeindsugningsævne i Forbindelse med det skærmende Luftslør rummer Livsbetingelserne

i sig. Da de hvide Polarpletter paa Mars ingenlunde indtage uforholdsmæssig store Arealer af Planetens Overflade, faa vi herved et klart Bevis for, at Marsoverfladen er i Stand til bedre end Jordens at beholde den ringere Varmemængde, som den modtager fra Solen.

Lige indtil 1877 har man i alle astronomiske Skrifter set de Ord gentagne: »Mars har ingen Maaner«. Der havde selvfølgelig ofte været spejdet efter de ukendte Smaakloder, men forgæves. Da lykkedes det Asaph Hall den 11te August 1877, da Planeten befandt sig nærmest Jorden, at opdage en lille Marsmaane og 6 Dage senere atter en. Dette Held skyldtes især Kæmpekikkertten i Washington, den 32 Fod lange Refraktor med 28 Tommers Aabning og 1300 Ganges Forstørrelse. I længere Tid havde Hall forgæves ransaget Planetens nærmeste Omegn uden at finde Spor til noget Lyspunkt, og han havde opgivet Sagen, hvis ikke hans Hustru havde opfordret ham indtrængende til endnu at ofre nogle Nætter paa denne Undersøgelse. Hall fulgte Raadet og blev — Marsmaanernes Opdager! De to Maaner ere ganske ubetydelige Himmelleger, idet ingen af dem har over 2 Miles Gennemsnit. Afstanden mellem Marsoverfladen og den indre Maane er kun c. 750 Mil eller omtrent lig Afstanden mellem Danmark og Arabiens Sydspids. Den lille Maane løber saa hurtig rundt, nemlig i kun 7 Timer, at en lagttager paa Mars maa kunne følge Bevægelsen uafbrudt, ligesom vi se Viseren paa et stort Ur rykke frem. Hertil kommer, at denne Klode staar op i Vest og gaar ned i Øst som Følge af, at dens Omløbstid er mindre end Planetens Rotationsperiode. Den lille Maane vil altsaa møde alle andre Himmelleger, ogsaa den anden Maane, hvis Omløbstid er 30 Timer, altsaa ogsaa meget ringe, men dog større end Marsdøgnets Længde. Det er for øvrigt en Lykke for de eventuelle Marsbeboere, at Maanerne ere saa smaa; ti ellers vilde de bevirke en Ebbe og Flod i Planetens Vandmasser, som kunde gøre Kloden aldeles ubeboelig. Hvis Jordens Maane fra sin nuværende Afstand af 50,000 Mil (Omløbstid 27 Dage) flyttedes ned til et Par Tusend Mils Afstand, vilde Forskellene mellem dens Tiltrækning paa vor Klodes Vande fremkalde Flodbølger, der kunde beskylle vore høje Bjerge og gøre den største Del af Jorden ubeboelig. End videre kunne vi bemærke, at en lagttager paa Mars med blotte Øjne kan se en Del af Asteroïderne samt Jupiters Maaner, og at Jorden viser sig som

en Stjerne, netop saaledes som Venus straalers for os, og fjærner sig ikkun 48° fra Solen.

Sammenfatte vi alt, hvad Videnskaben har bragt frem om Mars' kosmiske, geografiske og meteorologiske Forhold, er det umuligt at overse de slaaende Ligheder mellem Mars og den Klode, vi selv bebo. Solvarmen bringer Vandet til i Dampform at stige op i Atmosfæren, hvor det ved Afkølingen atter antager synlig Form som Skyer. Ulige atmosfæriske Trykforhold fremkalde Luftstrømme, som Skyernes Løb tilkendegive. Vel kunne vi ikke høre Regnens Plasken eller Snestormens Susen, men alt vidner om Tilstedeværelsen af disse vel bekendte meteorologiske Fremtoninger. Heller ikke have vi vanskeligt ved at tænke os Mars som Bolig for Mennesket, om end Videnskaben endnu ikke paa nogen Maade kan godtgøre Rigtigheden af denne store Tanke. Naar vi se den røde Stjerne Mars funkle som en Rubin blandt Fiksstjerne-Diamanterne i Dyrekredsens Bælte, da staar den for os, ikke som et farvet Lyspunkt uden videre Interesse, men som en anden Jordklode, en Bolig for vore Medskabninger, der drage os forbi og se over mod os, som vi se mod dem.

TORVALD KØHL.

Egne Veje.

Naturstudie af Bertel Elmggaard.

De høje Graner langs Skovhegnet duvede svagt under den skyede Efteraarshimmel. De stod som en fremskudt Vagt i Række bag Række med Stammer lige som Lys. Skønt unge i Landet syntes de gammelkendt med Jordbunden. De var vokset godt sidste Sommer; deres unge Skud blinkede gennem det slørede Dagslys med en blændende isblaa Glans.

Et koldt Vindpust strøg nu og da ind mellem Stammerne, raslede med Vildkatte-Spring i de nederste tørre Kviste og de halvvisne Bregner og gled hvislende, døende hen i Bøgeskovens Græs- og Brombærtæppe. Solen legede Skjul med sig selv, snart sad den i Randen af en Sky, missende saa blidt og aandsfraværende som en rigtig god gammel Oldemo'r, snart rullede den helt frem og lyste gulrødt ned over Granernes mørke Alvor og Bøgeløvets evindelige, søvndrukne Uro.

Men det hændtes ogsaa, den gemte sig for længere Tid, og da sneg sig en ængstende Forestilling om Efteraar og regntunge Aftener ind over Landskabet. Det fandt Familien ogsaa, som gik og tuslede omkring inde i Højskoven, og som i Dag var tagen herud for at sige Sommeren Farvel.

Ti det var en af disse Egne — med friske Pust fra Sundet hen over rige Skove og Marker — hvortil Hovedstadens Beboere tyr ud, naar Græsset i Søndermarken og Dyrehaven bliver støvet, og Luften mættet med dagligdags Tale og vanesløv Færd — og endelig naar de gamle Drømme om Idyllen kommer igen.

Og de havde netop meldt sig. Og Familien var med i Bevægelsen, de havde rejst. Lidt efter lidt, ved Grosserer-

middage og i jævner Aftenselskaber var det gaaet op for dem, at Folket der ude paa Mark og ved Kyst i Grunden var et gemtligt, fredsommeligt Folk, der — naar man blot var fri for alt Agitationsvæsen — altid beskeden vilde hygge om sin egen Rede og loyalt og ærbødig se op mod dem, der nu en Gang ved Fødsel og Rang havde faaet Visdom til at styre. Og saa var man af fuldt Hjærte gaaet med til at bringe Idyllen til sin Ret igen.

Der var en anden Bevægelse oppe med næsten modsat Tendens, som Familien sandt at sige havde koketteret en Del med, men godt at man var ude over det, Stillingen dér havde været saa underlig utryg, uden Fodfæste.

Det var næsten som i Dag her i Højskoven.

Man var nemlig her stødt paa en Krog, der aldrig havde set Mærker af en Støvlehæl og kun yderst sjældent af en Brændesamlerskes Træsko. Det var et Sted, hvor alt groede saa frodigt, saa overmodigt vildt, hvor et skikkeligt gammelt Grævlingepar endnu kunde snuse omkring, og hvor et ungt Raadyrkid endnu kunde drømme i Fred en lang Skærsommer.

Op igennem Kløfterne var der en bugnende Fylde af Bøg og Hassel, Hindbær og Brombær, Røn og Slaaen, lutter glad Ungdom, bænket ved et rigt dækket Gildesbord, og op over Bakkensiderne klatrede svajende ungt og ivrigt Buskads for at se Herligheden efter i næste Kløft, medens øverst paa Bakkekammen stod en gammel skægget Røn med den bærrøde Krone løftet, viftende som en Fane.

Det var Ungdommens Skyld, at man havde vævet sig ind i dette Ustyr. Fætter Kis og især de unge Frøkener gav ingen Fred. Tante strittede en Stund imod, men siden det nu en Gang var Sommerens sidste Dag, saa fik Ungdommen Lov at raade, og saa kom hele Familien i Vildnisset.

Straks var de som ellevilde af Henrykkelse.

Her raadede en fin, sød Duft. Solen skinnede paa de mægtige Stammer højt oppe. Over det modne Græs stod et skært, hvidt Lys, som fortonede i blød, grønlig Dæmring nede mod Kløfternes Buskads. En af de unge Damer manede Ekko saa længe frem, at det ikke var hendes Fejl, naar en ældgammel, mosgroet Kavalier ikke skred ud af Bakken og bød hende Armen; andre gik paa Opdagelsesrejser og hittede en lille fornøjet tiskende Bæk dybt inde mellem Græs og Ranker.

Men det ujævne Jordsmon trættede. Det hændtes, at Papa fik et temmelig stærkt Stød i sin sirlig anlagte Mave ved uforvarende at dumpe ned i et Hul, eller Mama kom i den dødeligste, Sjæleangest for sin Tornyre ved Synet af Skovens stridige, hensynsløse Ungdom; Fætter Kis gik i Bækken netop paa det dybeste Sted, og alle Damerne foruroligedes paa den mest underfundige Maade af gamle, knortede Grene, der laa gemte i Græsset, men pludselig ved et Tryk fra Foden sprang i Vejret uden nogen som helst Sømmelighedshensyn.

Og saa begyndte det at blive koldt. Solen blev borte, og en sviende, næsten umærkelig Vind kom ude fra Granerne. Smaa utilfredse Udbrud vovede sig forsigtig frem, men da de hos alle Familiens Medlemmer fandt Genklang, saa søgte man med lange Skridt og ængstelige Hop ud af Højskoven.

Man naaede lykkelig ud af den og af den øvrige Del af Skoven med, og saa vaagnede Henrykkelsen paa ny. Ti det Landskab, der laa for den, belyst af en god og venlig Sol, var et af disse ægte danske med Trægrupper, der spejler sig i den stille blaa Sø, med et bølgende Fald i Agrenes Linjer, og hvidmurede Gaarde og Huse omkring Kirken, der med beskeden Ærværdighed løfter sit Aasyn over Præstegaard og Menighed, glad og tryk ved at have kastet alle Fortidens Utopier over Bord og nu indtaget en Plads som Led i de verdslige Goder.

De unge tog hverandre i Hænderne og spredte sig i en Kæde ud over Agrene. Her var Luften behagelig lun, og Græsset tæt og blødt at træde paa som Fløjl. Men Tante gik med lette sirlige Skridt ad Stien og drømte om de Stier, hun havde traadt i sin Ungdom; hun havde nu altid fundet en Sti uendelig mere poetisk end en Landevej. Havde den gamle Dame, der ikke ejede Sangstemme, været ene, havde hun nynnnet en Romance.

Der laa tre eller fire Huse der nede under Bakkeskraaningen tæt ved Eng og Sø. Det ene havde Tegltag og Veranda, de andre forblæst Halmtag og graa afskallede Døre og Vinduer, men de laa alle i godt Kammeratskab, og det var ikke fri for, at Familien fattede mest Velvilje for Hytterne med Straatag.

Man gjorde en liden Standsning her for at se sig om. Søen saa' ganske fin og blaa ud her, midt ude var den lyseblaa med enkelte Guldstænk fra de solfarvede Skyer i Vest, inde mod Kysten blev den grønlig-sort, og over de blanke Siv stod en blaa Taage.

Hinsides Søn hævdede Landet sig. Der laa Kirken, Præstegaarden og endnu et Par større Gaarde — alle i trygt Velvære. Solen luede paa det røde Tegltag og blinkede mod Gavlvinduerne; Haverne strakte sig helt ned til Søen, og ved en lille Bro med Flagstang laa hvidmalede Baade fortojede.

Familien havde fundet Idyllen.

Hvor laa disse fattige Huse ikke kønne og takkelige her ved Alfarvej. Kløver og Humle groede lige op til Dørtærskelen. Vejgrøftens vilde Blomster og Havens pænere Selskab hilste paa hinanden ved Gærdet; store Kyllinger løb klukkende omkring, og en rødbroget Kat kom og strøg sig kælent op ad de unge Damer.

Man anede Fred og Alvor bag de smaa solbrændte Ruder, Beskedenhed og Lykke, gammeldags Sæder under det lune Halmtags Skygge. Hvor det alt sammen var velgørende at se paa!

Der fattedes egentlig ikke andet end Figurer i Landskabet — et ungt elskende Par eller en gammel Kone med hvide stivede Kappepiber, gyldent Nakkestykke og et blidt, stille lysende Ansigt, der levede i evig Søndagsstemning.

Ganske saaledes saa' hun nu ikke ud, da hun bøjede frem bag en stor Pilebusk med en Del frisk plukkede Grøntsager over den ene Arm. Det var et halvgammelt Bonde-Kvindfolk, mager og mishandlet af Slid og Slæb, men endnu væver og senestærk; de snavsede Hænder var lutter Knogler og Knuder; Halsen rakte lang og gul frem af Kjoleaabningen, og Ansigtet var stærkt solbrændt og rynket, havde hvasse, dybtliggende Øjne og et tyndt, sort Haar.

Hun hilste lidt tilbageholdent paa Familien. Skønt en Smule skuffet hilste alle livligt igen, og Papa gjorde venligt et Par ligegyldige Spørgsmaal. Konen besvarede dem utvungent og sikkert, og da Mama nu ogsaa synlig interesseret spurgte ud om Haven, blev Bondekonen straks oprømt og viste med Selvfølelse sine Gulerødder og Petersiljeblade frem. Der kunde Herskabet se, hvordan det groede i hendes Smule Have. Hun plukkede væk hver Dag, gav bort og solgte, det stod lige tykt endda. . . . Ja, Herren og Fruen kunde være visse paa, Landet her ude havde ogsaa sine Behageligheder. Hvad de der inde i København maatte løbe paa Torvet efter og stadig have Pengepungen frem for, selv om det kun var den ringeste Haandfuld, det kunde hun hente lige uden for sin Dør.

Hun viste dem ivrig sin lille Have, fortalte, hvor det groede bedst, og hvorledes hun saaede. Et større Stykke Jord var taget ind til Kaal, men først havde der været Kartofler; med en aarvaagen Bjærksomhed drog hun Nytte af alt.

Katten og et Par Kyllinger løb hende mellem Benene. Hun bukkede sig ned og klappede dem og kaldte hver især ved et Kælenavn. Saa fortalte hun om sin Hølseavl, der heller ikke var saa helt ubetydelig. Hun solgte hver Sommer Kyllinger for en køn lille Sum, og hun bar to Snese Æg til Købmanden om Ugen. Men havde Herskabet nu set hendes Høns, skulde de ogsaa se hendes Grise, for det var Kærnekram, og hun førte dem om til den anden Ende af Huset, hvor der i et Træskur fandtes tre Svin, de to snart slagtefærdige.

Familiens Medlemmer saa' til hverandre; de var alle glædelig overraskede. Den fattige Kones Stemning svarede saa fortræffelig til deres egen, at de aldeles ikke som sædvanlig følte det trykkende i den sociale Forskel.

Saa snart Skurets gryntende Beboere mærkede Konen, stod de med Forbenene op paa Træværket for at lade sig klø i Nakken og muligvis faa Lov til at tigge en Gulerodstop, medens hun formulerede deres forestaaende Dødsdom.

»Naa, naa Gys! . . . Ja, ser De, disse her to er nu omtrent i Fedestand, og paa Tirsdag otte Dage skal de ind til Byen . . . Se, se, Tøs, kan hun nu give Tid, saa, her er da en Mundfuld, skik sig nu kønt . . . jo, de er sgu solgte til Slagteren. Den Karl her skal staa til sidst i November, han faar Kniven her hjemme, det halve beholder jeg selv, Resten sælger jeg til Høkeren. . . . Ja, saadan kan jeg saamænd fede tre hvert halve Aar . . . Naada Bassedreng! . . . Her skal Herren og Fruen se, hvordan Flæsket ligger henad Ryggen paa ham her. Men de lever ogsaa som Baroner hver Dag; jeg køber Mælk og Valle til dem, og gammelt Brød faar jeg fra Bagerne inde i Byen.«

Alt imens hun talte, klappede hun sine børstede undergivne og øste Æde op i Truget. En Ged, der halv skinsyg stod og stampede i Vejgrøften, gjorde hun lejlighedsvis opmærksom paa.

Familien var henrykt. Mama stod hensunken i Betragtninger over Høns og Flæskeskinker; Frøkenerne stak deres behandskede Fingre hen mod Grisenes røde Snuder, pludrede den gamles Tale efter og lo ad Fætters Vittigheder. Alle var nu

fuldstændig forsonede med Konens Udseende og helt indtagne i hendes Høns, Svin og Ged, men først og sidst dog i hendes egen flinke Adræthed og Ligefremhed. Det var sjældent, man traf Bønderfolk saa uforbeholdne til at fortælle om deres Sager.

De vedblev med at spørge ud, og hun gav Svar, mundrap og frejdig, som hun var, og stolt og glad over alt det Liv og al den Trivsel, der skød op omkring hende paa hendes lille Plet.

»Og De er altid ved godt Humør?« spurgte Mama.

»Aa ja, det gaar nok an. I Dag kan jeg nu sagtens,« — Konen saa' tøvende ned paa sine Grøntsager — »for i Aften kommer begge mine Drengene hjem. Den ene er Murer, den anden Tømrer.«

Baade Papa, Mama og Tante vuggede sig i Idyllens stille Lykke, medens de fulgte Konen over paa Vejen. Fætter Kis stod og smaadrillede Grisene, de unge Damer skændte paa ham for de »søde« Dyr's Skyld, men fniste, naar han efterlignede den gamles Stemme.

Konen skævede nu og da derhen.

Mama spurgte med udsøgt Interesse ud om hendes Livsforhold. Hvad hun levede af? Om Livet dog ikke var dejligt her ude ved Skov og Sø?

»Ja, ser Fruen, jeg har jo mine Dyr og min Have, ellers lever jeg af de døde. Det vil sige, jeg binder Gravkranse. som jeg tager ind til Byen og sælger.«

»Ja saa. De kan vel plukke Mos, og hvad De skal bruge, her ude i Skovene?«

Nu skreg en af Grisene ganske højt. Fætter Kis havde stukket et Straa op i dens Tryne.

Konen skottede derhen, før hun svarede:

»Ja, Mosset maa jeg nok tage, men Granrisene stjæler jeg. Der er nok af dem. Skoven er rigtig god mod os Smaafolk, den giver os ogsaa vort Brænde, saa Fruen kan tro, der er et og andet her ude, vi er glade ved.«

Der var en let Dirren i hendes Stemme, som man ikke havde mærket før.

Papa trak paa Smilebaandet, som naar en af hans undergivne paa Kontoret sagde en godmodig, men daarlig Vittighed: »De sa'e stjæler —?«

Konen skottede op paa Herren og Fruen med et sært frygtsomt missende Blik. Hendes krogede, smudsige Skikkelse i de lappede Klæder syntes nu først at gøre den Opdagelse, at de andre var i Klæde og Silke og havde hvide Hænder, og ligesom med et Ryk var hun i Tone og Mine fjærn fra den jævnglade meddelsomme Tone fra før, da hun svarede:

»Ja vist stjæler jeg, ligefrem tyvstjæler som en gammel Ravn . . . Hvor mange af os Fattigfolk er ikke nødte til det, og hvorfor tie med det? Jeg har i snart tyve Aar maattet binde Kranse for at leve og opdrage mine Børn. Mos har jeg faaet Lov til at samle, men Granris er forbudt; alligevel skal de til, og saa maa vi rapse dem, som vi bedst kan, og snyde Skovbetjæntene . . . Herren og Fruen kan tro, jeg har haft mange pudsige Spil med de Skov-Hallunker.«

De unge Damer var komne til og stirrede nysgerrigt paa den gamle.

»Men min gode Kone,« tog Mama rolig og overlegent Ordet, som naar hun øste op af sin inderste Visdom over en ung uerfaren Husjomfru; »det kan De da ikke mene, som De der siger, det er alt for stærke Udtryk. . . At nogen i vort lille, velsignede Land skulde være nødt til . . . nej, saadan maa De ikke tale. . .«

Konen traadte et Skridt tilbage og rettede sin tunge krogede Krop i Vejret som for ret at maale Afstanden mellem hende og de andre.

Der var langt nu.

»Jeg har selv maattet opdrage mine Børn, og saa tog jeg min Føde, hvor Vorherre lod den gro, der blev nok til de andre endda. Greven og hans Haandlangere kalder det for Tyveri, naar vi Smaafolk tager Kviste og Nodder, i Fjor afleverede de to til Politiet, og jeg lader dem beholde Navnet.«

»Deres Mand er altsaa død,« henkastede Papa, han vilde for Børnenes Skyld føre Samtalen ind paa et andet Spor.

Der kom næsten et spottende Smil i den gamles mange Rynker, medens hun paa en underfundig skælmsk Maade klippede med Øjenvipperne: »Min Mand! Nej, vi er saamænd rendte fra hinanden.«

»Ih, men Gud!« lød det fra Mama, Tante og den mest giftfærdige af de unge Frøkener.

Det varede lidt, før Papa kunde spørge: »Han var maaske ikke god ved Dem, Deres Mand?«

»Jo, jeg kan ikke klage; jeg har jo heller ikke givet ham Skylden,« svarede Konen næsten haardt.

»Men hvorfor lever De ikke sammen?«

»Vi kunde ikke forliges,« svarede hun koldt og med en Slags Trods. »Han trak til højre, og jeg til venstre, saa sloges vi, sloges for Alvor, og saa syntes jeg, det var bedst vi skiltes ad. . . . Jeg skal sige Herskabet, vi gaar vore egne Veje her ude.«

Det slog nu paa én Gang Familien, hvor Kulde og Trods passede godt til Ansigtets Udtryk hos Konen.

»Det er rædsomt,« hviskede Tante.

Mama betragtede urolig sine Døtres skrækslagne og dog nyfigne Miner. Derpaa tog hun sin Mands Arm og sagde med en Stemme, der lod ane, hvor dybt hendes bedste og reneste Følelser var krænkede: »Kom, Theodor, vi maa helst gaa nu, hvis vi skal komme tids nok til Toget.«

Det var med saare blandede Følelser, at Familien gik forbi den lille Have, som nys havde voldet dem saa megen Fornøjelse; de saa' der ind med hurtige skottende Blik, som bar den onde Urter, og Forestillinger om Tyveri og Ægteskabsbrud og deslige tumlede paa' en syndig Maade rundt i deres Hoveder.

Papa og Mama gik forrest; hag efter kom de unge, de gik tæt sammen, tyste og alvorlige, med en vis gammel Farisæers Taknemmelighed og trygge Forvisning i de glatte Ansigter.

»Det var rigtignok en simpel Kone,« bemærkede Tante med en svag Knysten.

»Ja, og saa den Frækhed, hvormed, hm . . . Gudskelov!« mumlede Mama.

Tanken om Idyllen havde lidt et Knæk, som der skulde adskillige Middagstaler og Avisartikler til for at genoprette.

Papa havde knappet sin Frakke og flyttede sine sirlige, velskabte Ben med en Alvor og Korrekthed, som kun den gør, der staar paa Skattelisten for 50,000. Han forholdt sig tavs, ti næst efter Skuffelsen var han stødt paa en yderst alvorlig Tanke, alt for alvorlig for hans Damer, nemlig Tanken, om det dog ikke var en alt for barnlig vild Ide at ville opdrage og forbedre den store Mængde og løfte den op over den grænseløse Kløft, der er mellem Menneskehedens Adel og Proletariatet.

Men Bondekonen saa' efter Familien med et lyst, halvt ynkende, halvt spottende Smil, der spirede frem ved Mundvigene og efterhaanden bredte sig ud over Rynkerne helt op under de graa Øjenbryn.

*

*

*

»Men fortæl en Gang, hvordan det egentlig gik til med Dem og Deres Mand, Ane.«

Konen vendte sig om mod Spørgeren, der i Afstand havde overværet den sidste Del af Samtalen. og hvem hun godt kendte. Det var en ung Mand, som for en Tid havde taget Ophold der i Nærheden og jævnlig kom og købte af Anes smaa gule Sødæbler.

»Hvordan det gik til,« gentog hun, idet hun hivede Grøntsagerne bedre op i Armen og børstede Jordsmuldet af sin Kjole; »ligesom jeg sa'e: vi kunne ikke enes, saa pryglede vi løs paa hinanden, men det var jo ikke derfor, vi var komne sammen, og altsaa syntes jeg, det var bedst, enhver passede sine egne Billinger Ja, jeg siger det ligefrem, vi har ikke saa mange Navne paa Tingene her ude.«

»Holdt De da ikke af ham, Deres Mand?«

»Jo, da vi blev gifte. Aa, da var jeg en ung Tøs og helt forgabet i ham. Han var rigtig skikkelig og flink den Gang, og et kysseglad Ansigt det havde han — hvad ser saadan en Tøs saa vel mer efter. Vi flyttede straks ind i det lille Hus her, som vi fik til Leje, men det var jeg nu ikke videre tilfreds med, for min Snak er, vi skal frem her i Verden, og det lignede ikke noget for et Par unge, stærke Folk at sidde og glo i en Lejehytte her, og det gav Rasmus mig ogsaa Ret i . . . Nej, ser De, jeg havde set et nydeligt Skovløberhus ud histovre mellem Birketræerne — med gule Vægge og Havetrappe — og jeg havde da ogsaa omtrent faaet Løfte om, at Rasmus skulde faa det, hvis han viste sig rigtig flink og paapasselig med sit Kram; jeg skal sige os, han gik paa Skovarbejde derovre. Jeg drev paa ham, for luddoven, det mærkede jeg snart, han var, og jeg var ung og saa lind og ferm i Kroppen, at der ikke var den Ting, jeg ikke kunde komme over De kan tro, unge Herre, disse Næver her er bleven tagne i Brug i deres Dage.«

Hun strakte de røde, knoglede Næver frem. Hendes Øjne glimtede ved Tanken om disse Hænders lange sejge Dont, og den nedgaaende Sol skinnede i dette Øjeblik gennem et Poppeltræs raslende Blade ind paa hendes Kind og lagde et kækt, gyldent Skær over den brune, furede Hud.

»I fik ikke Skovløberhuset?«

»Nej; Aarene gik. Skovfogeden sagde, han kunde ikke anbefale Rasmus. En anden fik Pladsen, da den blev ledig, og vi sad i det samme Hul, lige saa vidt som da vi begyndte, akkurat som en tøjret Lænkehund Nej, det er ikke sandt, vi var ikke saa vidt, det havde først en Tid staaet helt stille med os, saadan ligesom naar Vind og Vejr vender sig, og saa gik det tilbage. Rasmus gik og dovnede og aad alt op, hvad vi bjærgede ind. Vi havde faaet et Barn, en Dreng, og en anden Knægt havde jeg maattet tage efter min Søster, som var død i Barselsæng.

Naa, jeg har nu altid været skrap i Munden, og jeg gennede paa Rasmus, det bedste jeg kunde, skar hans Mellemmad og fulgte ham op til Skoven; han lovede alt, men naar jeg var borte, aad han sin Mad og lagde sig til at snue. Han blev saa dorsk og dvask og brød sig Fa'en om alt andet, undtagen at æde og sove. Der var intet Udkomme med ham, det var ligesom jeg havde et Klods om Benet Aa, mangen Gang kunde jeg smide mig ned ved Havegærdet og græde og vride mit Forklæde, saa ulykkelig som jeg var. En Dag manglede vi Brød, en anden Dag kunde jeg ikke skaffe Drengene et Stykke helt Fodtøj — og saadan rullede vi afsted ned i den sorteste Elendighed.

Stump efter Stump, af hvad vi ejede, blev sat i Pant, og væk røg det Aa, jeg glemmer aldrig den Dag, da de kom og vilde skrive en dejlig hvid lille Gris, vi havde. Den havde staaet hele Høsten, og jeg havde sanket Bygaks til den og fodret den med Vålle og Kaalblade, saa den var bleven saa nydelig trind som en Pølse. Jeg bandte paa, at den skulde de ikke faa. og om Morgenen fik jeg den i en Pose og slæbt op paa Loftet, og her gemte jeg den ind under Taget og strøede lidt Halm og Høsmuld oven paa.

Men Prokuratoren vidste, der skulde være en Gris, og Død og Kritte, hvor han brugte Kæft, da han ingen kunde finde, og jeg sa'e, jeg havde solgt den. Han sprang og rodede omkring fra én Krog til en anden, og jeg troede allerede, min Gris var

frelst. Men til al Ulykke bryder han Sovekammerdøren op og stikker Hovedet ind. Der sad Børnene, og da de ser dette her fremmede Gesicht, stikker de i at brøle. Grisen laa lige oven over, den bliver bange og begynder at grynte og trimle rundt i Posen. Nu var der ingen Redning, min dejlige hvide Gris tog de med sig. Men da de kørte hen ad Vejen, kunde jeg endnu høre, hvordan den laa og gryntede i Vognen, og da sank jeg sammen her ude midt i Døren og syntes jeg var den ulykkeligste Stakkel, fordi de havde taget min Gris, min lille hvide Gris, som jeg saadan havde plejet og fedet og var saa stolt af. Og begge Børnene gik saamænd hele Dagen og græd over Grisen.

Og saadan gik det. Ingen Gris, ingen Ged, Hønsene trivedes ikke, der blev tomt i den ene Krog efter den anden. Og saa gik Rasmus der og dorskede lige glad omkring! Jeg skændte, græd og tiggede, men det hjalp kun til at gøre Pinen længere... Naar jeg nu tænkte paa det kønne Skovløberhus, saa var jeg lige nær ved at gaa fra Samlingen, og jeg tabte da ogsaa til sidst Modet.

Saa kom der en Dag, da de solgte de sidste Trævler og Stumper, vi ejede. Om Aftenen var det Regnvejr, og da maatte jeg klatre op ad Stigen med Børnene og lægge mig paa Loftet i en Dyrge vaad Halm. Det var al den Sæng, vi havde. Børnene sov snart; jeg laa og borede mig længere og længere ned i Halmen, det var ikke til at faa Søvn i Øjnene. Jeg tænkte paa, hvordan Elendigheden var kommen, og da jeg saa huskede, hvordan Grisen var gaaet, hvordan Geden var gaaet, og Hønsene og alt Indboet var svunden, Stykke efter Stykke, og jeg saa' for mig de tomme Steder, hvor Dyrene havde haft deres Plads, saa kogte det op i mig, jeg knyttede Hænderne, saa Neglene sad i Kødets, og svor paa, at nu skulde vi skilles. Dette her var jeg ikke født til.

Jeg havde tænkt paa det før, men ikke haft Mod.

Næste Dag saa siger jeg til Rasmus: Nu gaar vi op til Præsten.

Ja, han var lige glad.

Da vi kom der op, maatte vi vente, til Præsten var færdig med Morgenkaffen, saa kom vi ind.

Rasmus sa'e ikke noget, og Præsten sa'e heller ikke større, saa tænkte jeg, det er bedst, du lægger for, for nu skal

det være Alvor, hvad saa Præst og Foged -og det hele Slæng siger. —

»Ja, vort Ærende er kort og godt, Hr. Pastor,« sa'e jeg, »at Rasmus og jeg har gjort den Opdagelse, at vi gaar daarlig i Spænd sammen.«

»Hvad vil det sige, min gode Kone?«

»Vi kan ikke holde Trit, Hr. Pastor. Køretøjet er gaaet i Staa, og desformedelst det kun var en sølle Pindevogn, saa er den nu ogsaa gaaet i Kvas . . . Forstaaer Pastoren det saa?«

Men Præsten virrede med Hovedet, saa den Svovlstik gik ud, han lige vilde tænde sin Pibe med. Og saa tænkte jeg, at det kanske ogsaa var Præsten lige saa vanskelig at forstaa mig, som det mangen Gang var for os andre at forstaa ham, naar han stod paa Prækestolen, og saa gik jeg lige paa.

»Meningen er, vi vil skilles ad, Hr. Pastor.«

Nu tabte Præsten den anden Svovlstik, saa' op med et Par vældige Brikker og sa'e: »Det er første Gang i min Embedstid.« Hvortil hverken Rasmus eller jeg havde noget at bemærke.

Saa fik vi jo en Tale, som jeg kuns forstod lidt af, og Rasmus endnu mindre. Men Præsten selv saa' lige saa tilfreds ud som paa en højhellig Offerdag. Han endte med at sige: »Mennesket skal ikke adskille, hvad Gud har sammenføjet.«

»Ja, men naar det nu er gaaet op i Sammenlimingen, Hr. Pastor —?« sa'e jeg.

»Det véd hverken De, min gode Kone, eller nogen anden,« sa'e han, »Guds Veje ere ikke vore Veje. Men er den hellige Ægtepagt en Gang sluttet, da formaar ingen menneskelig Haand at løse den, derfor har vi Herrens eget Ord.«

»Saa synes jeg heller ikke, Menneskene skulde befatte sig med at stifte den, og dertil hører jo ellers baade Præst og Degn,« bemærkede jeg.

Saa fik vi en ny Præken om Lov og Øvrighed og Kødets syndige Skrøbelighed. Jeg forstod ikke det halve af hele det Synderegister.

»Ja, Verden maa jo være grulig, Hr. Pastor,« sa'e jeg, »men den bliver ikke værre, fordi Rasmus og jeg vi skilles ad, og det er nu derfor, vi er gaaet her op.«

Om vi da var noget imellem?

»Ikke det mindste,« svarede jeg. »men vi gaar som sagt daarlig i Spænd sammen. Naar den ene trækker til højre, trækker den anden til venstre, vi er nu en Gang et umage Par . . . Skal vi saa sige Amen, Hr. Pastor?«

Nu vendte han sig til Rasmus og spurgte ham ud, men Rasmus sagde ikke andet, end at det var mig, der var kommen i Tanker om at skilles ad.

Og saa fik jeg jo den ene Salve af Bibelsteder efter den anden lige i Synet. Jeg maatte dog adlyde Guds Røst og komme til Fornuft. Havde Rasmus været ond ved mig, havde han slaet og mishandlet mig eller været hengiven til Drik, saa havde der dog været Billighed i mit Ønske, men Rasmus var jo det skikkeligste Menneske af Verden.

»Ja, hvad det første anbelanger, nemlig at prygle mig,« svarede jeg, »saa maa Rasmus helst holde sine Fingre ved sig selv, han kunde ellers let stikke sig paa en Knappenaal, og for det andet, saa er det mig det samme, enten han drikker eller dovner Fortjænesten op : . . . Nu kan De komme igen, Hr. Pastor.«

»Men De har jo da Børn,« sa'e han.

»Det var en meget rigtig Bemærkning, Deres Velærværdighed,« svarede jeg, »ja vel har vi Børn, vi har to, og det er derfor, vi maa skilles ad.«

Nu tog Præsten sine Guldbriller af Næsen og begyndte at holde stor Rengøring. »Nej,« sa'e han, »nu forstaaer jeg Dem i Sandhed ikke . . .«

»Nu begynder De nok at komme til Indsigt, Hr. Pastor,« brød jeg ham af, »rigtig, og vi kommer saa vist heller ikke til at forstaa hinanden. . . . Kanske Hr. Pastoren véd, at vi andre har vor egen Katekismus . . . Naa, men jeg tjæner nu ikke min Føde med Munden, saa jeg maa se at komme hjem til Rollingerne, og nu véd De min Mening.«

Saa gik jeg hjem, og da jeg saa', hvordan Solen skinnede ned over Søen, og hvordan Byggen satte Vip op over Agrene, og Kartoflerne stod i fuld Blomst, saa fik jeg et Mod til at tage fat, som jeg ikke havde haft længe . . . Nu havde jeg kun mig selv og mine to Dreng, jeg syntes jeg var fri med det samme. nu skulde der begyndes forfra.

Jeg var snart i fuld Gang i Haven, og Dagen gik saa let og glad, som den ikke havde gjort i mange Tider.

Men om Aftenen, da jeg stod og skar Mad til Børnene, stak Rasmus Hovedet ind ad det aabne Vindue og lagde grinende Armene op i Karmen.

»Præsten sa'e, vi behøvede ikke at skilles, naar jeg ikke vilde.«

Jeg saa' om imod ham, men kunde ikke svare ham et Ord, saadan kogte Vrede og Skræk op i mig.

»Lad mig faa den Mad, du der staar med,« sa'e han og grinte væk.

Nu taalte jeg ikke mere. Jeg skubbede Børnene ind i et Kammer og lukkede af for dem, og saa gik jeg hen for at møde Rasmus i Døren.

»Her kommer du ikke ind,« sa'e jeg.

»I mit eget Hus,« svarede han, »det vil vi se.«

»Lad os det,« sa'e jeg. »Du har ingen Ret her, saa kan Præst og Øvrighed sige, hvad de vil!«

Saa tog han fat, og jeg tog fat; vi sloges. Det blev et varmt Tag, og der vankede for Rasmus Aa, jeg følte mig saa stærk og rask, saa fuld af Mod og Lyst, og saa slog jeg til. Jeg holdt heller ikke op, før Rasmus lovede at rømme Pladsen. Men da jeg saa forstødt og forstumlet kom ind og sad med en Arm om hver af Drengene, mens de spiste deres Mad, saa kom jeg alligevel til at ryste over hele Kroppen.«

Konen tav. Stemmen var en Smule bevæget; men Udtrykket i hendes gamle, vikingehaarde Ansigt var uforandret, de smaa dybtliggende Øjne spillede med deres ukuede Frejdighed.

»Og saa arbejdede De Dem op igen?«

»Ja, De kan stole paa, jeg tog fat. Men saa kom det ogsaa alt sammen efterhaanden, først Hønsene, saa Geden og endelig en Gris, det var min første stolte Dag, da jeg fik den. I Foraaret købte jeg Huset og Haven; og mine Drénge har jeg faaet godt fra Haanden.«

»Ser De aldrig Deres Mand?«

»Aa jo, han er Røgter henne østerpaa og kommer en Gang imellem og faar et Stykke Mad, og mens han sidder og dræver over det, fortæller han om Kosten og Sovetiden der henne, hvor han er, andet har han ikke Tanke for . . . Nej, men jeg siger Gudskelov for Haven, den var god, da det kneb, og saa lærte jeg at binde Gravkranse . . . Nu skal de høre, hvordan jeg tog

Skovfogeden ved Næsen, forgangen Uge jeg var henne efter Mos og Granris.

Jeg og en anden Kranse-Kone fulgtes ad; saa som vi lige er blevne færdige med at plukke, opdager vi Skovfogeden et Stykke inde mellem Træerne. Hvad vi har at gøre: hun tager Risene og dukker sig under Buskene. mens jeg haler af Sted med Kurven fuldt af Mos, og Skovfogeden er jo straks bag efter.

Han raabte, jeg skulde vente, men jeg blev ved i rask Gang tværs ind gennem Skoven og lod, som jeg hverken hørte eller saa' ham. Da jeg saa endelig mente, at den anden Kone maatte være i Sikkerhed, gav jeg bedre Stunder, og Skovfogeden kom saa hinkende og pustende og var rigtig ædderspændt gal.

»Jeg skulde skyde Benene fra hende, skulde jeg,« sa'e han, »lad mig se, hvad hun har i sin Kurv.«

»Saadant rigtig dejligt Mos, nu skal Skovfogeden se.«

»Nej, saa skulde da Dævlen! Men hvorfor pisker hun saaledes af, gamle Heks?«

»Aa,« svarede jeg, »jeg syntes saamænd der trak et Tordenvejr op, og saa vilde jeg skynde mig at komme i Husly.« —

Det forstod han, saa benede han af ind i Skoven. Men vi havde reddet vore Granris.«

Hun smilte, og Smilet var farvet af det Humør og den Trods, hvormed hun saa uforknyt har slaaet sig igennem Livet, til hun nu sad trygt ved Hus og Hjem med sine to Dreng.

»Naa jøses,« udbrød hun, »jeg staar og lader Munden løbe — jeg er jo lidt rap i Tøjet — og jeg skulde endda ind og koge Suppe til Drengene, de kommer hjem i Aften og har lovet at gøre lidt i Stand ved Huset Se, er det ikke dejlige store Gulerødder og Pastinakker! . . . Farvel!«

. . . . Solen var gaaet ned. Skumringen bredte sig hurtig ud over Egnen, og Taagen kom og hjalp til med at viske alt ud i en flydende Ensformighed, i hvilken Eng og Mark fuldstændig forsvandt. Hegn og Gaarde stod som mørke Spøgelse, og af Kirken ragede kun Taarnet op. Søen skimrede hvid og rolig gennem Taagen som et kæmpemæssigt Stykke Lærred paa Bleg.

Naar man kom nær, hørte man nede mellem Sivene en dæmpet, men uafbrudt Skvulpen og Plasken.

Bøgeskovens Kroner gled ud i en Taagemasse, Øjet skelnede ingen Former, og Øret opfangede kun Millioner af Blades uophørlige, søvntunge Sus. Granerne havde skaaret en bred Bugt ind mellem Bøg og Hasselkrat; de stod som en tæt sluttet Hær, trygge ved egen Styrke og indbyrdes Sammenhold. Deres Toppe knejste som Spir, og deres mørkegrønne Skrud tindrede under Taagen.

Efter 20 Aars Fremmedherredømme.

(November 1864 — November 1884).

En geografisk-sproglig Undersøgelse.

Fyrst Bismarck har en Gang beklaget sig over, at hans politiske Løbebane ikke har skaffet ham nogens Hengivenhed og ikke glædet nogen, at den har kostet Evropa 3 store Krige og 80,000 Lig. Derimod have vi ingen Steder set Fyrsten beklage sig over den Sum af Lidelser, hans Politik vedvarende paafører anselige Dele af det nye Riges Grænseprovinser, over at disse ere forvandlede til Valpladse midt i Freden, eller over at det store Riges samlede Kræfter søge at omforme og tilintetgøre de fremmede Samfund, der ulykkeligvis ere faldne i dets Haand. Paa de Bakketoppe, hvor Duborg, de danske Kongers gamle Fæste i Sønderjylland, ligger i Ruiner, knejse nu imponerende preussiske Kaserne- og Arrestbygninger. Det er symbolsk, det er saaledes, det skal være, et Blik hen over Flensborg illustrerer de preussiske Bestræbelser og Maal. Ved Hjælp af Bajonetter og Fangehuller forstaar den brandenborgske Race at holde sig i Toppen af alting, og det er ikke alene Mindet om hine danske Konger, der skal udslettes, nej, det er selve det Folkeliv, som har udfoldet sig under deres Scepter, der skal fladtrykkes, undergraves, tilintetgøres og erstattes af preussisk Væsen. Kansleren har en Gang i 1870 sagt: »Jeg forudsiger, at det franske Samfund vil visne hen, og at det vil blive nødvendigt at forny det med pommerske Veteraner!« Hele Frankrig! Saa kan Nordslesvig kun være en lille lækker Biret paa det tyske Rigstaffel! Siden den preussiske Ørn rigtig blev myndig og følte, at dens Kløer vare skarpe og stærke, har den altid sørget for at have et Indelukke, hvor den ogsaa i Fredstid

kunde mætte sin Smag for Lidelser og maale sin egen Styrke paa Offerets Krampetrækninger, og Riget er alt for ungt endnu, Magtens Sødme alt for berusende, alt for uvant til at Gøthes Tyskland ikke *de bonne grâce* skulde tage Del i disse tyranniske Festsplil.

Det følger dog af sig selv, at det preussiske Væsen har flere Haandlangere end Venner, og særlig lige over for os har den historiske Udvikling tilført det en hel Hærskare af Svende, hvis Tjenstiver til sine Tider vel endog har været en Smule besværlig. Vi skulle ikke rippe op i gamle Historier eller gaa i Rette med Slesvigholstenerne. Nogle af dem, de bedste af dem i det mindste, elskede den Befolkning, hvoraf de selv vare udgaaede, de havde dog nogle Gran af den Agtelse for Danskhedens Ret, som et 400aarigt Samliv synes skikket til at fremkalde, mange af dem have med Sorg været Vidne til de senere Følger af deres Bestræbelser, og fremfor alt: de ere langt ulykkeligere end vi; de have ingen Arvinger, ingen Efterslægt, ingen Fremtid. Om nogle faa Aar vil Jorden opsluge de sidste Rækker af denne mærkelige Blanding af tysk Hovmod og dansk Drømmeri, og deres Sønner, for saa vidt de have politiske Tilbøjeligheder og ikke have fundet hjem til deres eget igen, ere kun »socii« i den brandenburgske Kejserstat, en Kolonne mere i det vidtløftige Klientel, der ikke har haft Ejendommelighed og Kraft nok til at hævde sig imod Jærnkansleren og endnu ikke har gjort sig saa fortjent, at Berlin har villet anerkende dem som jævnbyrdige Borgere. Det er en arrig, umedgørlig og højst uelskærdig Race, disse slesvigholstenske Preussere. De ærgre sig over, at den store Kejserstats Elite behandler dem *du haut en bas*, og hemmeligt svier Fredericia- og Istedslagene dem endnu over Rygstykkerne og i Hjærtet. Ingen Steder i den vide Verden have vi saa uforsonlige Fjender som de. De aad os med Hud og Haar, om det stod til dem, og de usleste Hundehverv, som den preussiske Stat ønsker udført imod Danskheden i Nordslesvig, og som en Gammelpreusser muligvis vilde krympe sig ved at udføre, kan altid gøre Regning paa en halv Snes indfødte Hænder.

Det er bekendt nok, at den ene Stakkel ikke kan lide, at den anden har to Kæppe, og de slesvigske Preussere have altid fundet, at den nordslesvigske Befolkning har en Kæp for mange, men det er ikke mindre sandt, at kun Stodderen forstaaer at mishandle Stodderen, fordi ingen som han kender de saarbare Punkter,

og dette er én af Grundene til, at Preusserherredømmet i Slesvig glider ud i saa smaalige Former. Paa Raadhuset i Flensborg, under Flakørnen, ses Byens gamle danske Vaaben, men for ret at minde den loyale Befolkning om dens nuværende Stilling, have Myndighederne i dette Efteraar malet et Nældeblad paa Løvens Næse. Hvor instruktivt og betegnende. Det er netop denne Formæling af Ørnens Griskhed og Nældebladets smaalige Stik, der gør vore fraskilte Landsmænd Livet saa surt. Foruden at være et prægtigt og farligt Rovdyr, er den preussiske Ørn tillige en bureaukratisk-smaalig Ørn, der nedlader sig til at fange Fluere, og Slesvigholstenerne pille Benene af disse Fluere.

Da den preussiske Konge satte sig i Besiddelse af Slesvig, lovede han at agte dette Lands Ejendommeligheder i enhver Retning, men siden denne Tid har hans Majestæts Regering anstrængt sig for at udrydde disse Ejendommeligheder i alle Retninger. Den har fordrevet det danske Sprog som officielt Meddelelsesmiddel fra hele Mellemslesvig, hvor det endnu er Folkesprog i mange Egne, den har gjort hele Nordslesvig retslig umyndig ved at indføre et fremmed Sprog for Skranken og i Administrationen, og den har halvt fortystet alle Skoler nord for Flensborg-Tønder Linjen, ja, den har lukket enhver højere dansk Dannelsesanstalt lige op til Kongeaalen og indført fuldstændig tysk Undervisning og næsten udelukkende tysk Gudstjeneste i alle dansktalende Købstæder. Vi behøve ikke at sky Paralleler. Den danske Regering gav det danske og det tyske Sprog lige Ret i en Del Kirker, hvor Menighederne 100 Aar i Forvejen havde ført Klage over, at de ikke forstode de tyske Præsters fremmede Sprog, og derfor af disse i Kirken bleve skældte ud for Satans Yngel og Helvedes Brande; den preussiske Regering lader prædike udelukkende tysk i mange Sogne, hvor der aldrig har været talt andet end dansk. Den danske Regering indførte Landets gamle Sprog i en Del Sogne, hvor endnu alle ældre Folk kunde tale dansk; den preussiske Regering indfører tysk Skolesprog i Egne, hvor ingen forstaar dette Sprog, og hvor det aldrig er bleven talt. Den danske Regering tillod enhver Beboer af de blandede Sprogdistrikter at vælge det Sprog, hvori han vilde have sine Sager førte for Retten; den preussiske Regering har indført tvunget tysk Retsprog ikke blot i de blandede Distrikter, men i hele det dansktalende Nordslesvig. Vor Administration var ikke angerløs, men hvorledes gaar det saa den preussiske?

I det Land, Kejsers Vilhelm en Gang gav saa beroligende Løfter, er det omtrent en Forbrydelse at være dansk. Folk stævnes i Forhør, fordi de paa deres Huse have Vejrhaner, gennembrudte af et Kors, eller fordi der i en Bygningskrans ved Siden af en rød Klud hænger Høvlspaaner, der af Naturen ere hvide og ikke sorte. Mænd og Kvinder, der have deltaget i Festrejser til Kongeriget, idømmes Bøder, fordi de ved Hjemkomsten have været i Besiddelse af Festtegnet. danske Undersaatter, der i Følge internationale Traktater skulde være sikrede fuld borgerlig Sikkerhed og Ejendomsret, forulæmpes og jages bort fra Arv og Hjem som Forbrydere. At have stemt paa en dansk Rigsdagsmand, at være Medlem af den danske Sprogforening, at have deltaget i en Lystrejse til Jylland er tilstrækkelig til at berøve enhver Mand Adkomst til offentlige Hædershverv og gøre ham uskikket til at beklæde et Embede. Det er ikke tilladt nogen Sønderjyde at lade sine Børn opdrage uden for Preussen, og i Skolerne gøres det Børnene til Pligt at deltage i politiske Fester og at synge Viser, der saare Befolkningens Følelser. Den danske Befolkning, der i Aartusender har været bosat paa Slesvigs Sletter, betegnes uden Sky som en »rigsfjendtlig Bande« af Indvandrere, der næppe have faaet Tid til at sætte sig ned.

Op over hele Slesvig, fra Dannevirke til Kongeaaen, flyger Tyskhedens Sand i tæt Drift og søger at trænge ind gennem alle Rifter og Spalter, gennem alle ubefæstede Aabninger. Enhver Landsbyskole, enhver højere Dannelsesanstalt ere Blæsebælge, der ustandselig hvirvle Sandet op omkring sig, ethvert Drev i den store Politistats Maskineri, ethvert lille klaprende Provindshjul puster til Milerne, der dynges op alle Vegne og søge at kvæle den hjemlige Vækst. Den fri Bonde kan ikke træde ud af sin Gaard uden at faa Tyskhedens Sand i Øjnene, han kan næppe nok komme i Berøring med en Kommundeforstander, en Herredsfoged eller Præst uden at overdrysses deraf, og han er udsat for, at hans Søn eller Datter slæber det med ind i hans Dagligstue fra Skolen. Selv det forhadte danske Skriftsprog, »Mundarten ved Sundet«, maa træde i Fortyskningens Tjeneste, indtil det en Gang kan sættes paa Døren som en Tjenestekvinde, der har gjort sin Nytte, og det danske Folkesprog, dette Fuldblods-barn af den danske Tunge, saa perfektibelt, saa lærenemt, saa lydhørt under Skriftsprogets Paavirkning, mene Magthaverne forlængst at have manet ned til en gold Dialekt. Det er nedsat i de meniges anden Klasse, det bærer forlængst sort Kokarde, det

er et »Patois, ein Rabendänisch, ein Kauderwelsch, ein unästhetisches Gemisch von Frisisch und Altenglisch, Juttisch dänisch und Plattdeutsch«, der maa taales, indtil det en Gang kan udryddes! Hvor forbavsede vilde disse Magthavere ikke blive, hvis de kunde se den lykkelige Forvandling, Hjemmefødningen er i Stand til at gennemgaa, eller hvis de forstode at skatte den vingelette, farverige Sommerfugl, der kan flyve ud af Puppens Hylster.

Men hvorledes er da Forholdene i Sønderjylland? Hvorledes gaar det i den sproglige og nationale Kamp, der har saa store Kræfter, saa mange Hjælpere, saa hadefulde Fjender til Angreb, og saa smaa og ringe Kræfter til Forsvar og Værn?

Den sproglige Livskamp, Striden paa Liv og Død mellem Dansk og Tysk, det egentlige Melée føres endnu stadig inden for den Firkant, der begrænses imod Nord af Flensborg Fjord og Flensborg-Læk Vejen og mod Syd af Slien og Vejen til Husum. Kampen har her været staaende i de sidste 3—400 Aar. Det er historisk Jordbund, og lagttageren betræder den med en underlig spændt Opmærksomhed. Hvert menneskeligt Væsen er hans Studieopgave, hver menneskelig Lyd opianges nøje, hver Hytte og Kro, hver Kirkegaard og hver Skolestue, Fortidens Hvilested og Fremtidens Væksthus, ere Genstand for en saa nøje Undersøgelse, som Forholdene tillade, og hans Opgave er næppe løst, før det er lykkedes ham at trænge ind i Familiens Skød og der opfange de vordende Omdannelser. Det er et surt Arbejde at læse Allen: »Det danske Sprogs Historie i Sønderjylland«, og efter et saadant Arbejde er det en Trøst at komme over i selve den angrebne Egn og se, at Dansk har Livskraft i store Dele af denne Firkant, og at det trods alle Nederlag og alle Ydmygelser endnu holder nogle af vore vigtigste Grænsestillinger besat med Elite-tropper af den sonderjyske Grænsenhær.

Det danske Sprogs største Nederlag i dette Aarhundrede er Angels Tab, en Strækning paa 14 □ Mil og mere end 60,000 Mennesker. Aar 1800 var Slien vort Sprogs Sydgrænse, men Sproget var isoleret og underbundet ved den højtyske Gudstjeneste og Undervisning og Grunden undermineret af det plattyske Folkesprog, der ad de store Færdselsveje slæbtes ind i Landet og fandt Støttesteder hos Præster, Lærere og tyske Indvandrere, hvorfra det kunde udbrede sig videre. 1840 var Dansk døende i et bredt Bælte langs Slien, og ved Krigens Udbrud 1848

magtede omtrent hele Nord- og Melle-mangel 2 Sprog: det danske Folkemaal og en plattysk Mundart, der i Tonefald og Ordstilling var lidet forskellig fra hint, men i sit Ordforraad havde Ævne til at udvikle sig i plattysk Retning. Under rolige Forhold vilde det danske Sprog dog endnu have holdt sig som Omgangssprog gennem flere Menneskealdr, i det mindste i Flensborg Amt, men den stærke slesvigholstenske Agitation under Krigen og imod de danske Sprogreskripter 1851 drev Angelboen næsten helt over i den plattyske Lejr.

Det vilde være Daarskab ikke at erkende, at disse Reskripter for Angels Vedkommende havde en uheldig Virkning, og at vor nationale Styrelse i Slesvig ingen Sinde har begaaet en mere upolitisk Handling. Kort før sin Død underkastede Biskop Martensen disse Reskripter en meget lidenskabelig og for os danske endog meget saarende Kritik, men da det synes, at han tilstræber at forsvare sit eget tidligere Partistandpunkt, at dække over en Mangel i sin Karakter og at tilføje gamle Modstandere en smertelig Lektion snarere end at træffe den fulde Sandhed, vil dette Afsnit af den udmærkede Forfatters Arbejde næppe faa nogen Betydning for vor fremtidige Opfattelse af denne Sag. 1851 var det den danske Regerings Pligt at værne om det danske Sprog i Slesvig, og den havde Ret til at kræve, at Rigets Hovedsprog blev kendt i dettes forskellige Dele. Den kunde derfor, uden derved at træde nogens Ret for nær, have indført et mindre Antal danske Undervisningstimer i alle Skoler lige til Ejderen og endnu flere i de Egne, hvor Dansk vedvarende levede paa Folkets Tunge. Det var det danske Folks uafviselige Pligt at værne om sin Nationalitet og sit Sprog, og ingen Steder traadte denne Pligt frem med en saa bydende Nødvendighed som i de blandede Distrikter, hvor fremmed Sprog og Væsen truede med at kvæle det oprindelige. Det maatte kræve, at Dansk. overalt hvor det endnu var til, fandt en betryggende Røgt i Skolerne, og de særegne Forhold, hvorunder vort Sprog levede i Mellemslesvig, gjorde det desuden nødvendigt, hvis de øvrige Foranstaltninger skulde have nogen Betydning, at det ved Gudstjænesten og i Administrationen stilledes jævnsides Højtysk, at det i Kirken og Regeringen optraadte med samme Rettigheder, samme Glans og Hæder. som dette »hellige og fine« Sprog Dette berettigede Selvforsvar kalder Biskoppen »Ødelæggelsens Vederstyggelighed«! .. Det er dog kun en rodløs Aandighed, der kan paastaa, at Folkets Modersmaal i

Guds Hus kan saare dette Folks berettigede Følelser, og han skyder langt ud over de reale Forhold og gør sig paa den mest uheldige Maade til Talerør for en længst glemmt, fraserig Agitation, naar han siger, at den danske Gudstjæneste i Angel hæmmede Folkets kirkelige og religiøse Udvikling. hvad Højtysk vilde have gjort og den Dag i Dag gør i en langt stærkere Grad. Angelbonden er ikke lavet af et saa skørt Stof, at 30 danske Messer om Aaret skulde have en sporlig forstyrrende Indflydelse paa hans firskaarne Habitus.

Ikke des mindre havde den angelske Befolkning en Ret for sig, en Ret, der stred imod den danske Regerings Ønsker og det danske Folks Interesser, men som lige fuldt vedblev at være en Ret. Igennem 3 lange Aarhundreder havde den danske Regering eller dens Repræsentanter og stedlige Myndigheder arbejdet paa at fortyske Angel, i en folkefjendsk Tid havde Befolkningen kæmpet imod efter bedste Ævne, havde senere bøjet sig for det uundgaaelige og arbejdede til sidst sammen med Regeringen. 1851 var tysk Sprog og Dannelse en meget fremtrædende Faktor i Befolkningens Liv, og med Rette eller Urette tillagdes denne Faktor stor Betydning. Angelboerne kunde altsaa kræve denne Faktor respekteret, de kunde forlange, at ogsaa denne Side af deres Liv fandt en passende Pleje i Skolerne, og de havde al Føje til at protestere imod, at Regeringen betragtede dem som et Ler, hvoraf den efter eget Tykke kunde udforme snart et tysk og snart et dansk Billede. Tysk fandt ikke en saadan Pleje i Skolerne, det var brøstholden med »indtil 4 Timers Undervisning« om Ugen, medens dansk slugte hele Resten. Hvis Dansk og Tysk 1851 vare ligestillede Sprog i Folkets Mund, hvis Angelboerne vare »bilingues«, noget alle Sprogreskriptets Forsvarere indrømme, maatte de to Sprog have delt Skolerne, som de delte Kirkerne og Administrationen, og jeg indser ikke, ved hvilke Argumenter den danske Regering kan renses for den Beskyldning: paa Skolernes Omraade at have forsøgt Angels Danisering. I hvert Fald klinger alt, hvad der i Sprogkampens Dage fremførtes til Forsvar for dette Punkt uden Beviskraft i vore Øren, og selv om det her kun drejer sig om et lille Omraade af de blandede Distrikter, er det dog meget beklageligt; at Regeringen ikke anvendte den fineste Guldvægt, den pinligste Nøjagtighed, den nænsomste Skaansel, ikke alene for Befolkningens, men ogsaa og især for selve Sagens Skyld. Et System med dansk Undervisning og

blandet Rettergang og Gudstjæneste kan være et fortrinligt Gennemgangsled for en Befolkning, der, skønt inficeret af tysk Aand og Tænkemaade, endnu ikke magter noget andet Sprog end Modersmaalet og derfor i al Omgang, ude som hjemme, er udelukkende eller næsten udelukkende henvist til dets Brug. En saadan Egn var hele Mellemslesvig fra Tønder og Flensborg i en Kile ned til Fjolde, men i det dobbelttungede Angel maatte Systemet, saa snart det ikke havde Folkestemningen med sig, nødvendigvis undergrave sig selv, fordi Angelboeren kunde besvare det danske Tryk med et tilintetgørende plattysk Modtryk. Det var i Hovedsagen dette, der skete fra 1851 til 1864. Men desuden laa Fejlen paa et helt andet Punkt. Administrativt set vare Sprogbestemmelserne yderst uheldige og skabte baade Undtagelsestilstande og Privilegier, der nødvendigvis maatte sætte ondt Blod. Sproggrænsen tværs igennem Angel var tilfældig, et administrativt Lune, et arbitrært Indfald, der savnede enhver Støtte i de givne Forhold. Der kunde have været nogen Mening i at føre Sproglinjen ned til Slien og Dannevirke, hvor Dansk endnu levede paa gamle Folks Læber, eller at lade den følge Amtskellet mellem Flensborg og Gottorp Amter, den gamle historiske Grænse for den kongerigske Del af Angel, men Oksebækken nede i Gottorp Amt betød intet som helst. Regeringen handlede efter uforstaaelige Regler, og Befolkningen følte sig fornærmet, men saa' den imod Nord, maatte Reskripterne vise sig som ren og skær Uret. Flensborg, Landsdelens Hovedby, Regeringens, Folkerepresentationens og Overrettens Sæde, behandlede som en fuldstændig tysk By. Alt, Skole, Kirke og Retspleje, var tysk i Flensborg, og det uagtet Staden i 1851 i Ordets egentlige Forstand var en sproglig blandet By. Kun faa Steder i Sønderjylland kæmpede Dansk og Plattysk en haardere Kamp end i Flensborgs Gader og Huse, og ingensteds i Mellemslesvig fandtes saa stærke Sympatier for Danmark, som netop her. For dette loyale Sindelag lønnede den danske Regering Byen med udelukkende Tysk. En højst mærkelig Belønning. Denne Regering kastede sig ind i den hæftigste Kamp, ikke med en Skare Bønder alene, men med en af Verdens største og mest ømtaalige Nationer for at danisere nogle faa Landsogne, men Landets Hovedby, hvor den havde lige saa god Ret og flere Støttepunkter, Nøglen til Stillingen, det kritiske Punkt, hvor Mellemssvigs nationale Stilling skulde afgøres. udleveredes uden Kamp til Germanisering. Vi ville ikke nægte, at Regeringen

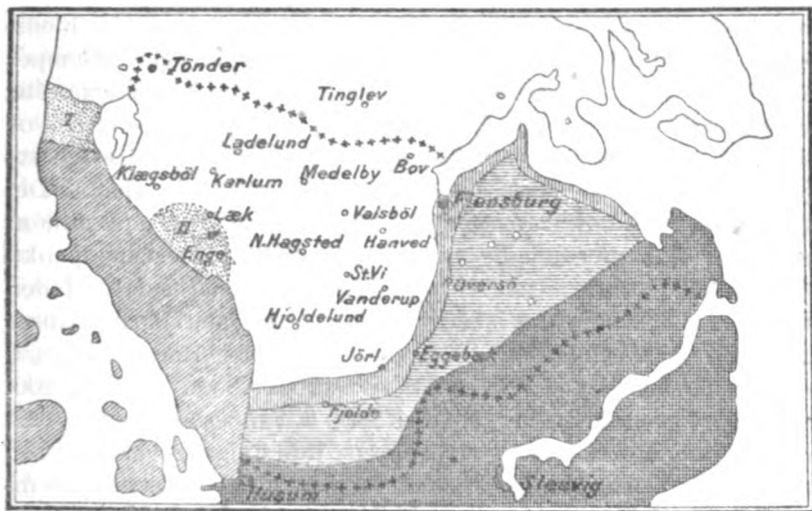
paa et enkelt, meget begrænset Punkt traadte Tyskheden for nær, men den ligefrem tilsidesatte vore Rettigheder. Som en uduelig General opgav den Fæstningen og holdt Glacis'et, eller troede den virkelig i 1851, at Angel og Mellemslesvig kunde bevares for Danskheden, naar Flensborg gjordes bundtysk, eller at et saadant Svaghedstegn ikke vilde blive forstaaet og udbyttet af den aarvaagne Fjende? Det skyldes ikke den danske Regering, at Flensborg endnu, politisk set, er vor bedste Ven i Mellemslesvig, og at dens dygtige Førere forstaa stykkevis at tilbageerobre, hvad den Gang tabtes, men det er sikkerlig for en Del denne Regerings Skyld, at Flensborg, sproglig taget, er vor værste Fjende. Et dansk-dannet og til Dels dansktalende Flensborg vilde have standset Preussernes Germaniseringsforsøg i Menneskealdre. De bedste af Danskhedens Forkæmpere i denne By have forlængst indset dette, og de søge, trods deres egen plattyske Opdragelse, at bøde derpaa ved at indføre dansk Hus- og Omgangssprog, men faa de ikke snart mange Efterfølgere blandt Byens 2000 danske Vælgere, vil Flensborg vedblive at være Brændpunktet for Mellemslesvigs Denationalisering. 13 Aars delvis dansk Undervisning vilde have givet disse Bestræbelser et Grundlag, der var meget mere værd end hele Mellemslesvig, og i hvert Fald vilde den have fritaget os for den Ydmygelse at se vigtige nationale Afgørelser bestemte af modløs Opportunisme eller kortsynet Svaghed. Inden for den samme snævre Ramme kunde Regeringen ikke følge to saa modstridende Fremgangsmaader uden at modarbejde sig selv. Flensborg havde været loyal og lønnetes med Tysk, Angel havde gjort Oprør og straffedes med Dansk, men det følger da ogsaa af sig selv, at den begavede og mistænksomme Angelboende opfattede Sprogreskripterne, ikke som en Befrielse fra et gammelt og indgroet Onde, men simpelt hen som en politisk Hævn. Denne Tanke laa Regeringen fjærn, men ikke des mindre havde den som med Omhu lagt Præmisserne til Rette for en saadan Konklusion, og saa hjalp ingen Deklamationer og ingen Prækener, selv om Angelboen havde villet høre paa disse Prækener, og al den Veltalenhed og Beviskraft, al den sproglige og historiske Viden, der fra dansk Side rykkede Reskripterne til Undsætning, prællede af paa den af selve Regeringen skabte Situation. Den Udryddelseskrig imod det danske Folkemaal, der var begyndt 1848, fortsattes under Reskripterens Herredømme, Befolkningen holdtes fangen i hemmelige Foreninger, hvori de afsvor Dansk og hidsedes op

imod alt, der havde hjemme hinsides Aa og Bælt, og der vedligeholdtes et Had imod os, som først Preussernes Jærnaag har formaaet at afdæmpe. 1864 eller nogle ganske faa Aar efter var hele Angel, bortset fra nogle intet betydende Smaaoaser, plattysk-talende næsten lige op til Flensborg Fjord.

Men der tabtes endnu mere ved Sprogreskripterne. Vi havde en i det hele ganske fortrinlig Præste- og Lærerstand i Angel og Mellemslesvig, og om end en Del af dem aldrig lærte at behandle deres Sognebørn med den ligefremme, lidt udtraadte Elsværdighed, der er den slesvigske Befolkning saa kær, havde de paa den anden Side de Egenskaber, der giver Mindet Relief: Retsind, Dygtighed og Opofrelseslyst, og de have forskaffet sig et Eftermæle, der nu saa godt som er vort eneste Støttestøttepunkt i disse og andre sydlige Egne. I en Kro nede mellem Slesvig og Husum spurgte jeg en Mand: »Hvorledes syntes de om Sognets tidligere danske Præst, Pastor M.?« — »Det var en farlig god Mand, han var færdig ved at give e Skjorte af sin Krop.« — »Og Deres nuværende Præst, Pastor R.?« — »Han! han tror te der er ingen andre Mennesker te end e Præst!« Des værre glemte han at tilføje, at Sognet havde fordrevet den første for at faa den sidste. Hver i sin Kreds udførte disse Mænd en god Gerning, men deres Virksomhed vilde have haft langt videre Følger, langt større Betydning, baaret endnu smukkere Frugt, hvis Regeringen ikke ved ukloge Foranstaltninger havde undergravet deres Stilling og skudt dem frem som politiske Ombud, som nødtvungne Bærere af et abortivt Sprogssystem. Trods Minderne om Sprogreskripterne vil det muligvis i en ikke fjærn Fremtid lykkes at tilbagevinde Nordangel for den danske Sag, og saa meget er vist, at med nogen Konsekvens og særlig med nogen Langmodighed, en Egenskab, der ellers ikke ligger fjærn fra vor Folkekarakter, vilde den gamle kongerigske Del af Angel, det vil sige Flensborg Amt, den Gang ikke være gaaet tabt for dansk Indflydelse. Alle de Egne, hvor Plattysk 1851 i noget Omfang var trængt ind ved Siden af Dansk, ere tabte for os, de punkterede Partier paa Allens Sprogkaart have nu hovedsagelig plattysk Omgangssprog, og Grænsen mellem de to Maal kan drages efter dette Kaart med nogle faa og rent periferiske Ændringer. Dermed menes ikke, at Dansk er uddød i Angel; det tales og kan tales over hele Mellem- og Nordangel af Slægten fra 30 Aars Alderen og opad, pletvis er det endnu Omgangssprog, og i Strøgene langs

Flensborg Fjord helt ud til Havet hævder det endnu sin Plads ved Siden af Plattysk, ja, tales endog af de helt unge. Ikke des mindre er Dansk et døende Sprog i Angel, og det næste Slægtled vil næppe kende noget til vort Sprog eller have umiddelbar Adgang til vor Dannelse.

Siden 1864 har det plattyske Sprog gjort smaa og meget ringe Fremskridt. Den lidenskabelige Denationalisering er forsvunden med Sprogreskripterne; der haves ikke længere en dansk

Plattysk Omgangssprog. Dansk uddød.
 Plattysk Omgangssprog. Dansk døende.
 Blandet plattysk og dansk Omgangssprog.
 Frisisk.

I. Frisisk og Dansk eller Dansk Omgangssprog.
 Dansk Omgangssprog.
 Syd- og Nordgrænsen for de tidligere blandede Sprogdistrikter.

Modsatning, som Befolkningen kan hidses op imod, og Plattysken virker derfor ikke som en Stormflod, der overskyller og drukner, men kun som Bølgeslag, der bortæde Stump efter Stump af den ny Strandlinje. Det dansktalende Mellemslesvig er falden tilbage under Vilkaarene før Reskripterne, og de Faktorer, der have denationaliseret Landet, fortsætte deres Værk umærkeligt, lidenskabsløst og uden Idealitet. Folkemaalet overlades til sej og hæslig Straadød og Befolkningen til frastødende, aandsforladt Materialisme

eller sygelig Religiositet. De bryde sig ikke om Tyskland. fordi Riget som saadant ikke betyder noget for dem, de elske ikke Danmark eller den Sum af humane og frisindede Ideer, vor Dan-nelse repræsenterer, fordi de ikke kende os og aldrig komme i Berøring med os, og de hade Preussen, fordi det har lagt Cæsa-rismens Aag paa deres Skuldre. Intet kan være mere isoleret og mere forladt af Moderlandet end disse dansktalende Hedesogne. Indknebn mellem Angelboerne i Øst og Friserne i Vest fastholde de, til kun et Par Mile fra den oprindelige Sproggrænse. deres sproglige Ejendommelighed, og det uagtet de, selv fra Flens-borg, som oftest faa tysk Svar paa dansk Tiltale. De forsumpes i Tysk. De lade sig denationalisere, fordi det er det bekvemmeste, det mageligste, fordi deres Naboer have gjort det, og — lader os gøre den menneskelige Natur Ære — fordi de ikke have et eneste Rygstød imod det store Maskineri, der virker paa dem. Det synes dog, som var deres politiske Indifferentisme i Færd med at forsvinde, og som kunde de vindes for et dansk Proteststandpunkt, hvorfra det fremtrængende tyske Sprog kan modarbejdes. I den danske Tid lykkedes det ikke at danne et nationalt Parti i disse Egne. Ved Afstemningen 1867. afgaves i Nørre Hagsted Sogn 0 danske Stemmer mod 106 tyske, i Store Vi Sogn 25 mod 200, i Jørl og Eggebæk Sogne 11 mod 281, i Vanderup 3 mod 122. Ved Omvalget paa Gustav Johannsen 1881 afgaves alene i en enkelt By i Nørre Hagsted Sogn 19 danske mod 21 tyske Stemmer, i St. Vi By 36 danske mod 12 tyske, i Vanderup 26 mod 52, i Bårderup 46 mod 10 og i Jereshøj (Eggebæk Sogn) 36 danske mod 11. Denne Strømning kommer endnu i rette Tid, den kan endnu finde et naturligt Grundlag i det danske Folke-maal, uden hvilket en fortsat og varig Modstand imod Preussen næppe er mulig, og vi kunne særlig takke Danskhedens Fører i Flensborg for, at Nationalitetkampen er naaet ud til Sprogets yderste Grænse. —

Deres geografiske Stilling giver disse Egne en meget stor Betydning for Sprogstriden. De ere Stødpuder, som maaske gennem Slægtled ville afværge Tyskhedens værste Tryk nordpaa og forhindre, at denne i sluttet Række umiddelbart paavirker Mellem-slesvigs svageste Del: Egnene op mellem Tinglev og Tønder, hvor det holsten-gottorpske Bundfald endnu ikke helt er vasket ud af Jordbunden. Forholdene i hine Egne, Sprogkampens Forløb og Vilkaar, fortjæne derfor at kendes nøjere, og det er ingen-

hunde ligegyldigt for os, i hvilket Sogn Sprogets Syd- og 'Sydøstgrænse for Tiden maa søges. I Slutningen af den danske Tid ansaas Fjælde Sogn som vort Sprogs yderste Grænse i daglig Omgang, og Forfatteren af denne Afhandling besluttede derfor i den forløbne Sommer at rejse derned for paa selve Stedet at naa til en grundet Opfattelse. Sognet hører til Bredsted Amt, det er udelukkende henvist til de tyske Byer Husum og Bredsted, og det staar Flensborg saa fjærnt, at jeg i denne By hverken kunde faa sikre Oplysninger eller Anbefalingsskrivelser til dansktalende Familier. I en Artikel, der kort i Forvejen havde staaet i »Vort Forsvar«, hed det sig desuden, at kun de gamle i Sognet endnu tale Dansk, og jeg rejste derfor derned med ringe Haab om at træffe et livskraftigt dansk Sprog. Da jeg rejste derfra, efter at have gennemvandret de fleste af Sognets vidtsprede Byer, undrede ét mig, og det var, at jeg paa dansk Tiltale kun én Gang havde modtaget tysk Svar, og dette Svar blev givet mig af min Vært, en indvandret Plattysker fra Egnen ved Dannevirke. I Huse og Gaarde, paa Veje og Stier blev jeg straks og med synlig Velvilje svaret paa Dansk, paa flydende, sikkert og bredt Sønderjysk, som jeg selv talte det. Fra Modpartens Side indleddes Samtalen aldrig med det afvisende »wie«, noget som næsten altid finder Sted i Angel, og efter et Par Bemærkninger talte jeg sædvanlig Skriftdansk uden derved at forstyrre Samtalen. I en frygtelig Hedekro mellem Solbro og Bondelum fremkaldte mit sønderjyske Maal en glad Panik i et landligt Middagsselskab, og paa den elskværdigste Maade af Verden satte Værten sig hen hos mig og gav mig — selvfølgelig paa Dansk — en vidtløftig Fremstilling af hele Omegnens sproglige Tilstand. »Vi tale megen Dansk her i Fjæld' Sogn, naar vi komme sammen,« sagde han, »selv de unge kunne snakke med eller forstaa os«, og den Interesse, hvormed en Del unge Karle og Piger fulgte Samtalen, overbeviste mig om, at han talte Sandhed. »Vi forstaa ham meget godt,« sagde en 20aarig Pige, »men vi snakker det saa daarligt.« I Bjerrup (Behrendorf!), en stor og velhavende Landsby, traf jeg nøjagtig disse Forhold. Min for øvrigt plattyske Hjemmelsmand sagde, at alle Byens Mænd fra 30 — 40 Aars Alderen opad sædvanlig talte Dansk, og alt hvad jeg selv havde Lejlighed til at høre og opfangne bekræftede hans Udsagn. I Sognets Kirkeby, Fjælde, er Sprogets Stilling mindre gunstig. Her holdes nogle Markeder, Byen har en Mængde smaa næringsdrivende, til Dels Indvandrere,

og paa ægte slesvigsk Vis kappes 3 Kroer med Kirken om For-
 rangen i dens arkitektoniske Apparition. Kun ældre Folk tale
 dansk. I den Kro, jeg faldt ind, herskede et rigtig mellem-
 slesvigsk Babel; ti i én Husholdning lød Frisisk, Plattysk og
 Dansk imellem hverandre. Værten selv talte meget slet Dansk,
 men Jomfruen, en halvgammel Pige, underholdt mig timevis paa
 ejendommeligt og ublandet Fjoldedansk om hele Egnens sproglige
 Fysiognomi, og da jeg kom længere nordpaa, til Byerne Østena
 og Lyngsted (Løvested), færdedes jeg i dansktalende Egne. Hoved-
 resultatet af mine Undersøgelser paa den Kant kan sammenfattes
 paa følgende Maade. I de nærmeste Grænsesogne op til Husum,
 i Svesing, i Olderup, i Byerne Arenfjorde og Højfjorde samt i
 Kirkebyen Fjorde tales Dansk af en Mængde, af en »Hobben«,
 som det udtryktes paa Stedet, men Plattysken er det herskende
 Sprog; i Immingsted er Dansk uddød, og i Øster- og Vester-Ørsted
 tales det kun af de allerældste. I Bjerrup, Bondelum, Spinkebøl,
 Bokslund, Nordsted, Haselund og Kollund, alle sammen Byer i
 Fjorde Sogn, er Sproget blandet eller hovedsagelig Dansk, og i
 Sognets nordligste Byer, i Østena og Lyngsted, er Dansk endnu
 Omgangssprog.

Dette er ingen Tilfældighed. I Midtslesvig, fra Dannevirke
 til Tinglev-Tønder Linjen, ligge Byerne paa sribeformede Oaser
 eller Højdedrag, der løbe tværs over Landet til Marsken. Paa et
 godt Generalstabskaart tage de sig ud som Tværhylder, der med
 en mærkelig Regelrethed følge efter hinanden, eller, om man vil,
 som Perlesnore, der fra Øst til Vest ere trukne hen over Landet
 med store, næsten ubeboede Hede- eller Engstrækninger mellem
 sig. Disse geografiske Forhold i Forbindelse med Beboernes seje
 Fastholden af det nedarvede have været i højeste Grad ugunstige
 for Fortyskningen. Enhver beboet Stribe er omgivet af et isoler-
 ende Belte imod Syd, og medens Sprogomdannelsen i det tæt
 befolkede Angel med over 4000 Mennesker paa Flademilen ud-
 førtes i ét Anløb, naaede Plattysken næppe nok i 80 Aar at er-
 obre den første Oaserække, Bylinjen Bondelum, Bjerrup, Fjorde,
 og Sproget har endnu ikke slaet sikker Bro over den milebrede
 Sumpstrækning omkring Bomsteda og Herremose eller faaet
 rigtig Fodfæste paa den næste Oaserække: Sønder Hagsted-
 Østena-Lyngsted-Hjoldelund-Høgel. Fra Syd af vilde Midt-
 slesvig kun yderst vanskelig kunne erobres for Tyskheden, da
 alle Forbindelsesveje gaa paa tværs af dennes Paaavkningsretning,

og det er først her ude, at man ret føler Betydningen af Angelboernes sproglige Forræderi, idet Plattysken nu trænger frem Øst og Nordøst fra, ad Færdselsvejene til Jærnsvejlinjen og ad Flensborg-Husum Vejen. Det er Melle-mangel og Flensborg, der for- tysker disse Egne.

Efter denne Udvikling er det muligt noget nærmere at fastsætte Grænserne for det danske Folkesprog i Midtslesvig. I Vest danner Frisisk den gamle velkendte, uforanderlige Grænse helt op til Vidaa, i Syd er Byrækken Sønder Hagsted-Lyngsted-Hjoldelund vore yderste Forposter, og i Øst gaar Grænsen ud fra Flensborg, følger saa en Milsvej langs Landevejen til Slesvig, løber dernæst ned ringe vestlig Bøjning tværs igennem Oversø Sogn, hvor Byerne Oversø, Frørup og Tarup ligge Øst, Barderup vesten for samme, ned i Eggebæk Sogn øst om Jereshøj og ind i Jørl Sogn, hvor den i S. Hagsted møder Sydgrænsen. Øst og Syd for denne Linje findes et smalt Bælte, hvor Dansk vedvarende hævder sig ved Siden af Plattysk, og helt imod Nord, i Rødenæs og Rosenkrans, trænger vort Sprog endnu Frisisk tilbage. I Midtslesvig tales altsaa Dansk eller overvejende Dansk i Sognene Læk (selve Kirkebyen Læk dog undtagen), N. Hagsted, St. Vi, Vanderrup og Hjoldelund, samt i Dele af Enge, Oversø, Eggebæk, Jørl og Fjorde Sogne.

Det ses heraf, at Plattysk for Tiden standses af Flensborg Fjord og af de udyrkede Sumpdrag, der langs Trenen og Bomstедaa løbe over til Marsken, men det er vanskeligt at sige, hvor stor Modstandsævnne de ovennævnte Sogne endnu kunne yde. De danne den egentlige Grænseegn mellem Sprogene, de have i Aarhundreder været udsatte for stærk tysk Paavirkning, og de fleste af Beboerne magte en Art Plattysk, det under de nærværende Forhold er farlig for Dansk. Den egentlige Denationaliserings-Proces er utvivlsomt i Gang pletvis omkring i denne Egn, det danske Sprog staar som de rudimentære Lævninger af et tidligere dansk Samfundslegeme, og hvis dette ikke atter kan tilføres friske Safter, hvis det ikke paa ny, under en national-politisk Strømning, atter kan knoppes og løves, vil det smuldre hen. »De dansk-sindede ere døde,« sagde man til mig i Fjorde, de synes ikke at kunne leve saa længe som vort Sprog.

Efter at Plattysken er bragt til Veje i Familien, begynder Denationaliserings-Processen som bekendt med, at Barnet afsondres fra Familiens Sprog. Allerede i Svøbet sættes den lille i

plattysk Karantæne, og ved denne kunstige Foranstaltning paa-
tvingses Barnet et Modersmaal, der ikke er Moderens Maal. Men
det er et fattigt, aandløst og ufuldstændigt Sprog, en hæslig
Bastard af Dansk og Plattysk, Barnet lærer paa denne Maade.
Stubbene af det gamle Folkemaal stikke frem alle Vegne, og saa
snart Barnet er naaet ud over Skoletiden, falder det sædvanlig
tilbage til Familiens Hovedsprog, der er det naturligeste, rumme-
ligste og mest aandfulde Udtryk for dets Tanker. Karantænen
maa derfor fortsættes i næste Slægtled, Slægtens sproglige Øre
svækkes endnu mere, det danske forurenses og undertrykkes, det
plattyske udvides, frigøres og forædles, før en Generation helt
kan give sig Tyskheden i Vold. Og selv efter alle disse An-
strængelser taler den et meget maadeligt Sprog, der, uden Folke-
maalets naturlige Lune og Kraft, næppe nok forstaas ud over
Lokalitetens snævre Grænser. Derfor er Denationaliseringen en
meget langsom Proces. Selv om Plattysk er bragt tilstede,
kræver den under rolige Forhold mindst to Slægtleds Arbejde for
at bringe det nye Sprog saa vidt, at det efter lættig Lejlighed
kan erstatte Folkemalet, og selv da opgives dette kun sjæl-
dent frivilligt, uden ydre Paavirkning. I Sydangel begyndte
Forældrene at tale Plattysk med Børnene 1800, i Mellemangel
1815—20, i Nordangel 1820—30, men det var først i det andet
Slægtled derefter, under stærke politiske Strømninger, at det lyk-
kedes at udelukke Dansk fra den opvoksende Slægt, og denne
Bevægelseshastighed kan paa ingen Maade bruges som Maalestok
for Sprogomdannelserne i Sognene vestpaa. —

Danskhedens anden Linje dannes af Oaserækken fra Flens-
korg Fjord til Sydspidsen af Gudskog Sø, af Sognene Hanved,
Valsbøl, Medelby, Karlum og Klægsbøl. Alle disse Sogne tilhøre
de blandede Distrikter og have tysk Skole- og Kirkesprog, uagtet
Omgangssproget er rent dansk. I Klægsbøl tale kun et Par Fa-
milier Tysk, i Karlum, Medelby og Valsbøl har den store Kultur-
stat næppe nok en saa fyldig Repræsentation uden for Embeds-
mændene, og kun i de sydligste Dele af Hanved Sogn er Plattysk
trængt noget mere ind fra Flensborg og Angel. Paa denne Linje
bør vort Sprog og vor Dannelse opføre sin Hovedfæstning, og
det maa blive den danske Sprogforening første og fornemste Op-
gave herfra at afslaa det plattyske Sprogs Angreb nord- og øst-
paa. I næste Aarhundrede vil Friservejen (Flensborg-Lækvejen)
sandsynligvis danne en lignende Grænselinje som Slesvig-Husum-

vejen i Begyndelsen af dette, og skulle vi have Haab om at bevare Nordslesvig, maa der langs Nordsiden af Flensborg Fjord og langs denne Vej gøres alt, hvad der kan gøres, og det er ingenlunde nok, at give Befolkningen god dansk Læsning, den maa ogsaa øves i Modersmaalets skriftlige Brug, og det saa meget mere, som Preussernes næste Slag imod det danske Sprog i hele Nordslesvig sikkerlig vil blive rettet imod de danske Stiløvelser i Skolerne. Skriftlig skulle Børnene kun have tyske Meddelelsesmidler, og det er allerede en Ynk i Byerne at se danske Børn skrive tyske Breve til danske Fædre og Mødre. I vor nationale Kamp ere vi ikke saa heldigt stillede som Polakkerne, fordi de have Præstestanden paa deres Side, men ikke des mindre maa der kunne findes Midler ogsaa hos os. Hvorledes dette Arbejde for øvrigt skal udføres, ligger ganske uden for min Competence og denne Afhandlings Grænser, og jeg skal, kun for at orientere Læseren, sige et Par Ord om den nationale Tilstand i dette Strøg. I Karlum og Medelby findes mange gode danske Elementer, ved Rigsdagsvalget 1867 faldt Halvdelen af Stemmerne paa den danske Kandidat, og hvis vi paa Vestkysten havde et politisk Centralpunkt som Flensborg, vilde disse Sogne med Lethed helt kunne vindes for vor Sag. En gammel Slesvigholstener, der i en halv Menneskealder har virket i Medelby, erklærede en Gang, at vi (o: Tyskerne) kunde arbejde 200 Aar i Nordslesvig og dog ikke faa Bugt med det danske Sprog, og en af det nuværende Systems Embedsmænd sagde i Sommer: »Det er Synd, at vi skulle præke tysk for Menigheden i Valsbøl.« Paa mine mange Vandringer i Mellemslesvig har jeg ingensteds nord for Friservejen fundet Denationaliseringsprocessen i Gang. De nordligste Strøg, hvor jeg har truffet den, ere Byerne Veding, Skovkro, Hyllerup og Havrup samt til Dels Kirkebyen Hanved. Uden Hensyn til politisk Farve tale Forældre her ofte Plattysk til Børnene. I hele sin Udstrækning (Læk undtagen) danner Friservejen en Grænse i det mindste for denne Uskik, og den store nordlige Halvdel af det vidtstrakte Hanved Sogn er muligvis den mest nationalt vakte Del af hele Sønderjylland. Byerne Ellund, Harritslev og Frøslev afgive c. 90 pCt. danske Stemmer ved Valgene, over Indgangsdørene til disse Bønders Dagligstuer træffes af og til danske Kærnesprog indhuggede i Egebjælken; Jagttageren møder en Opvækthed, en Fart og Kraft i Tanken, en Inderlighed i Overbevisningen, en Sandhed i Udtrykket, en fuldbaaren, lodig

og stærk Mandighed, der hurtig fortæller ham, at han ikke længere har at gøre med en halv sovende halv træt Konservatisme, men med en bevidst, fuldvoksen Opposition, der skatter, hvad den har, og véd, hvorom det gælder. Denne Egn, der ligger helt nede i de blandede Distrikter, der i Følge Biskop Martensens Dom skulde tale et raat, fattigt og udannet Sprog, et Maal, der er berøvet Aandelighedens Præg; denne Egn har sin Digter, hvis Sange i Folkemaalet finde Genlyd over hele Nordslesvig, og sin Sangforening, der synger hans Overbevisning ind i den opvoksende Slægts Hjerter.

„Som en Mur mod Nutids-Tant,
Sej og tro, som vi er vant,
Skal vor Gerning, skal vor Strid
Aldrig svigte Fædres Id.
Frøslevs Sønner ville hædre
Fortids Minder, Fortids Fædre!
Held dig, Frøslev By!“ —

Er det ikke »den rette Tonart?« — Gaa en kvart Mil uden for Flensborg, se disse Byers hvidhaarede, pluskævede, dansk-talende Ungdom eller kom ind i Dagligstuerne og hør dem frem-sige Hostrups og Paludan Müllers smukke Sange, og man vil føle sig overbevist om, at heller ikke den næste Slægt vil svigte »Fortids Minder, Fortids Fædre«. Disse Mænd elske Danmark ikke som vi andre midt i Døgnlivets Slid og Prosa elske det. For dem staar vort Land altid i Højtidskrud, de se paa det med Ingemanns, Paludan-Müllers og Hostrups Øjne. Det er deres Længsels Maal, lidet ringere end Paradis, et andet Kanaan, det forjættede Land, der flyder med Frihedens Mælk og Kærlighedens Honning, medens de selv sidde indeklemte i Jærnharnisket og fryse. Jeg véd ikke ret, om vort Samfundsliv i Længden kan danne et solidt Grundlag for et saadant Højtryk af længselsfuld Illusion; det maa de Mænd, der have paataget sig at lede Folkestemningen og den politiske Kamp her i Landet, nærmere undersøge; men vi kunne sikkert ikke haabe at bevare Sønderjylland, hvis vi i vort offentlige Liv glemme at tage et omhyggeligt Hensyn hertil. 20 Graders Kulde er sikkert ikke nogen behagelig Temperatur at leve i, men et evindeligt Snesjap har da heller ikke mange tiltalende Sider, og raske Folk foretrække som oftest klingrende Frost.

Hvis vi alle Vegne havde en saadan Grænsevagt som nord-vest for Flensborg, vilde Nordslesvig være en uindtagelig Fæstning; men, des værre, vi have ikke alle Vegne en saadan Vagt. Lige ved Siden af, i Bov Sogn, slæbes det plattyske Sprog fra Flensborg rundt om Fjorden, og det understøttes langs Fjorden af den livlige Sommertrafik til Badestederne hen til Graasten. I Kobbermøllen, i Munkemølle og i de store Murstensfabriker paa Broager findes smaa plattyske Kolonier paa nogle faa hundrede indvandrede Mennesker, der vel for Øjeblikket ikke have den mindste Betydning, men dog fortjæne Opmærksomhed, og i enkelte Dele af Sundved har det tyske Sprog tidligere ved Hjælp af Gottorperne og Augustenborgerne forstaaet at liste sig ind i Kirken, og overalt, hvor dette har været Tilfældet, lever Dansk paa en smitteførende Jordbund. Men for øvrigt vil Øst- og Vestkysten af Nordslesvig yde den kraftigste og mest bevidste Modstand, og da Danskheden er mest truet paa disse Punkter, kunne vi se Fremtiden roligt i Møde. —

Den største Halvdel af Hertugdømmets Areal og mere end Halvdelen af dets samlede Indbyggerantal tilhører endnu vor Stamme. I Haderslev, Aabenraa og Sønderborg Kreds samt i de dansktalende Dele af Tønder og Flensborg Kredse bo c. 180,000 Mennesker, og i denne Beregning er hverken medtaget de Strog af Angel og langs Sproggrænsen, hvor Dansk endnu delvis er Omgangssprog, og hvor vi have Flertal ved Valgene, eller Flensborgs 30,000 Mennesker, der med over Halvdelen af Stemmerne Gang efter Gang protestere imod Indlemmelsen i Preussen. Det tyske Parti vil indbilde Verden, at der findes betydelige tyske Elementer nord for Flensborg-Tønder Linjen, men det vilde komme i Forlegenhed, hvis det bestemt skulde paapege, hvor disse findes. Som Embedsparti og ved en hensynløs Brug af alle Magtmidler har det tvunget en Del Mænd i afhængige Stillinger til at stemme med Partiet, men disse vedblive lige fuldt at være dansktalende og danskdannede Mænd, der saa snart Trykket hørte op, vilde finde hjem igen, og de tyske Indvandrere overalt, hvor de ikke kunne løbe sammen i Flok, denationaliseres og opsuges af det danske Folkesamfund. Det danske Stemmetal er formindsket i Nordslesvig siden 1867, fordi mange som danske Undersaatter have mistet deres politiske Rettigheder, men Tyskheden har ikke gjort Fremskridt i de forløbne 20 Aar, og hvis Preussen trak sin

Embedsstand og sine Soldater ud af Landet, vilde den Smule tysk Bundfald, der blev tilbage, hurtigt smuldre hen af sig selv.

Preusserne have med nogen Undren set en Modstand vokse frem, som de næppe ventede sig. Nordslesvig er et interessant Land. 200,000 Bønder og Smaaborgere byde et stort Kejserrige og Verdens første Militærmagt Trods. Ingen Sinde har den danske Almuesmand og Bonde været stillet foran en værre Ildprøve end her, og det skulde synes naturligt, at hans Kamp fandt Deltagelse hos alle, men særlig hos de tilsvarende Lag i vort hjemlige Samfund. Danmark overlod ikke denne Befolkning værgeløs i de fremmedes Hænder. Da den ulykkelige Krig skilte den fra Moderlandet, havde den faaet tilført betydelige Dannelseselementer; de forudgaaende Kampe havde hærdet dens Vilje, skærpet og udvidet dens Blik, og en lykkelig økonomisk Udvikling havde sikret den en Velstand, som ingen anden i Landet. Oplyst, hærdet og økonomisk uafhængig kunde den vende sig til Selvforsvar. Men dette forklarer ikke til fulde dens Modstandsæвне. Denne Befolkning er først og fremmest af én Støbning. Den har virkeliggjort en Lighed i Tanke- og Omgangssæt, en demokratisk Jævnhed i al ydre Færd, i Sprog og Vaner, i Opdragelse, i Sæder og Skikke, der som et stærkt og spændigt Baand binder rig og fattig, Arbejder og Bonde, Husmand og Proprietær sammen og forhindrer de sociale Modsætninger i at komme op og gøre sig gældende i den nationale og politiske Kamp. Dette er dens sande Rustning. Som Bondefalanks kan den have adskillige Fejl, men den lader sig ikke sonderdele i Lag eller skrælle op som Løg, enig og kompakt slutter den sig om sine Førere, som den enkelte Landsby samler sig om sin kaarne Høvdning. Af denne Befolkning have Preusserne kun formaaet at vinde »Plettet«, det lødige Sølv tilhører endnu den danske Krone.

Paa Grund af hele sin historiske Fortid er Sønderjyden politisk set en Øbo. Han har dennes stærke Kærlighed til Hjemmets Jordbund og Hjemmets Sæder, dennes skarpe Blik for Landsdelens Hæder og Interesse og dennes snævre og snævert-sindede Horisont over for den øvrige Verden. Igennem en Række store Begivenheder opdroges og opdrog han sig selv til dansk Samfundsfølelse, men Berlin ligger helt uden for hans Verden. Den er Hovedstaden i et langt bort liggende Land. Preusserne have — uden for Magten — ikke et eneste Middel til at gøre Propaganda i Nordslesvig. Befolkningen afskyr deres Cæsarisme.

der kun bryder sig om den som Skatte- og Soldateræmne. Hvor man holder op med Gødningen, kan man vende Ploven, sige de for et Ordsprog, og de bryde sig ikke en Døjt om at tilhøre en stor Nation, naar denne er af en saa smaalig og uelskværdig Natur som Brandenborgerne. Denne mærkelige Blanding af religiøs, abstrakt Idealisme og halvbevidst Positivisme, denne sindige, seje, af og til smaalige Erhvervslyst, omgærdet af et stærkt, men ikke meget fint Retsbegreb, den bløde, noget udtraadte Godmodighed, det sky Følelsesliv, den vidt drevne Agtelse for Personlighedens Ret, Lighedstrangen, Kærligheden til det vante, det hjemlige — alt dette i denne Befolkning føler sig tilbagestødt og fornærmet af den stramt tilknappe Magt, af den guldgallonerede Brutalitet, af det griske Embedsvælde og det hovmodige Soldaterherredømme. Med deres store Magtmidler havde Preusserne let ved at paatvinge Landet et rent ydre tysk Præg, og de vare vel ogsaa en Tid lang i Syvtierne tilbøjelige til at tro, at de gjorde Fremskridt, fordi den sindige og seje Modstand, der undviger Optrin og lidenskabelige Udladninger, kunde tage sig ud som langsom Flugt, men de have indset deres Fejltagelse. Jo længere de søge at trænge ind- og nedefter, des haardere bliver Jordbunden. De møde vel ingen Flintkiler, der skære og saare, men de ville møde Granitlag, der trodse og tilbagevise. —

Den 26de Oktober.

P. LAURIDSEN.

Om Kvaksalveri og fri Praksis.

Literatur: „Medicinallovgivning“ ved Uldal. — Rigsdagstidende. — Dansk Straffelov. — „Die Curpfuscherei“ af P. Boerner.

Iblandt de Arbejder, som en normalt fungerende Lovgivningsmagt vil komme til at beskæftige sig med, naar en Gang en saadan atter opnaas, er ogsaa Spørgsmaalet om Kvaksalveri og de dermed i Forbindelse staaende Forhold. Spørgsmaalet har gennem vor hele konstitutionelle Periode flere Gange været til Diskussion i begge Ting; men skønt man fra de forskelligste Sider synes at have erkendt Nødvendigheden af en Forandring i de bestaaende Forhold, er man dog ikke naaet til nogen Løsning af Problemet. Det skulde glæde mig, om disse Linjer maatte bidrage noget til Forstaaelse af, hvad det kommer an paa. Jeg maa dog tilføje, at jeg ikke betragter disse Linjer som et Indlæg i en Diskussion. Kun lidet af, hvad her staar, er ikke sagt tidligere, og mange vil finde deres egne Tanker igen. Men en Citation for de enkelte Steder passer næppe i en Journalartikel af denne Natur.

I forrige Aarhundrede og ind i vort var vor Lægestand delt i to mod hinanden staaende Lejre, Kirurger og Medicinere, hvilke sidste, der henhørte til Universitetet, betragtede hine, der udgik fra det kirurgiske Akademi og oftest rekruteredes af de ustuderede Klasser, som en lavere Kaste. Hver havde sine Omraader, hvor de vare privilegerede. Det manglede heller ikke paa Rivninger mellem dem indbyrdes. Saaledes se vi i 1785 en Kancelliskrivelse, der maa mægle mellem den i Helsingør bosatte Medikus og de to der levende Kirurger. Sagen forholdt sig saaledes, at Medicineren havde været saa forretningsdygtig at engagere en »Svend« fra den ene af de to Kirurger til for sig at udføre saadanne smaa

Operationer, som Medicineren, der vel var noget urutineret paa det Omraade, fandt Anledning til at lade foretage. Dette finder nu de to Kirurger er uberettiget Indgreb i deres Rettigheder og besvære sig derover. Kancelliet mener dog, at da der er Tale om saadanne Operationer, som ere at henregne til den domestiske Medicin, som Folk imellem sig eller Domestiker kunne foretage, ligesom og Aareladning hører hertil, siden Kammertjænere i fornemme Huse foretage dem . . . « saa ses ikke at saadanne Forretninger høre til »jura chirurgorum«. Der føjes nu senere til, at videre end den saakaldte Chirurgia minor bør slige Assistenters udvortes Forretninger ikke strække sig, med mindre Nøden i enkelte Tilfælde fordrer for Næstens Liv eller Sundhed at foretage, hvad der ellers tilhører de privilegerede Kirurger. Medens der vel ved tidligere Rescripter findes Udtalelser, hvorved Forholdene mellem de privilegerede Læger — Medicinere og Kirurger — ordnes, saa findes der først i 1794 en Bestemmelse, hvorved en virkelig Kvaksalverlov kan siges at være fastslaaet. Regeringen lader dette Aar gennem en kongelig Forordning sine Præster og andre Embedsmænd advare Befolkningen imod at overlade sig til uvidende Kvaksalvere. Og mod disse fastsættes der Straffe »for at tage syge i Kur og saaledes udsætte disse for Fare.« Straffene ere haarde og kunne stige til Forbedringshus. Men i en følgende Paragraf fastslaar Regeringen, at der skal kunne erhverves en i Henseende til Omraade og Sygdomme indskrænket Ret til Lægevirkosomhed for ueksaminerede. Retten meddeles gennem Kancelliet og kan tildeles saadanne Personer, der uden at være egentlige Læger har erhvervet sig udmærkede Kundskaber eller fortrinlig Duelighed i en eller anden Del af Lægekunsten eller i at helbrede for en eller anden Sygdom, naar han med Amtmandens og Fysici Vidnesbyrd godtgør at besidde fornævnte Egenskab.

Naar Staten saaledes har fundet sig foranlediget til at indføre denne Undtagelsesparagraf i sin Kvaksalverlov, saa hidrører det vel fra en Del forskellige Forhold, som ikke gælde nu. Først og fremmest er det dog vel i Erkendelsen af, at den ringe Forsyning med Læger paa Landet og de sparsomme, besværlige Kommunikationsmidler medførte, at den store Del af Befolkningen var afskaaren fra Lægehjælp og paa en vis Maade henvist til Kvaksalvere. Man fandt det da bedre gennem en Paragraf som

den omtalte at indføre en Art Kontrol med de ueksamineredes Lægepraksis, og medens man tilsyneladende lagde en vis Frihed i Forholdet, saa var den Bestemmelse, at den paagældende Fripraktiker skulde have Fysici Vidnesbyrd, i Virkeligheden en Maade, hvorpaa man forsøgte at udstrække Monopoliseringen til Steder, hvor man kunde vide, at den strænge Lov ikke kunde overholdes.

Paa Forordningen af 1794 lever man saa videre til vore Dage med den lille Forandring, at Straffebestemmelserne for Kvaksalveri ere mildnede til Bøder og simpelt Fængsel, og at man fra Tid til anden nærmere har præciceret, hvad der skal regnes til Kvaksalveri, d. e. strafbar Lægevirksomhed af uavtoriserede Personer. Det kan nu ikke undre os, at man i nogen Tid har haft Øje for, at vor Lovgivning paa dette Omraade er forældet. Og som anført har man baade fra Regeringen og fra privat Side gjort Tilløb til Ændringer, baade i Folketing og i Landsting drøftet Spørgsmaalet, uden at dette dog er kommet til nogen Afslutning, og vi leve altsaa i det hele paa de gamle Bestemmelser.

Det i vor nylig nævnte Kvaksalverlovgivning herskende Princip er som alt berørt at betegne som Monopolisering af Lægepraksis for dem, der have godtgjort et vist Minimum af Kundskaber, som Staten gennem sine derhen hørende Institutioner erklærer for nødvendige. Bestemmelserne skrive sig jo fra en Tid; da Staten monopoliserede de forskellige Arbejdsomraader, saa det ej er at undres over, at ogsaa Lægevirksomheden fik sin Beskyttelse. Af Ordlyden i Loven ses det dog, at man ved Siden af det gældende Beskyttelsessystem ogsaa har haft noget andet for Øje. Staten har villet beskytte sine Borgere mod den Skade, som deres Uvidenhed paa det Omraade kunde styrte dem i. Staten alene véd, hvad der i den som i andre Retninger tjæner Undersaatterne. Derfor drager den Om-sorg for at unddrage dem de Farer, der lure paa dem fra de uvidende Kvaksalvere, og den bedste Maade at afværge denne Skade er ved at straffe Kvaksalverne. Gaaende ud fra denne Opfattelse af Loven, at den ikke alene er en Beskyttelseslov for en bestemt Haandtering, men maaske mere, i hvert Fald tillige, en Beskyttelseslov for hele Samfundet, er det let forstaaeligt, at man har ladet Monopoliseringssystemet vare ud over den Tid, da man for øvrigt hævede Beskyttelsen for de forskellige Haandtering.

Et let og ret simpelt Ræsonnement er nu dette: Den Tid er forbi, da Staten havde Ret eller Forpligtelse til at gribe beskyttende ind over for de enkelte Individder paa den Maade, her er Tale om. Enhver maa være Herre over, hvorledes han vil behandle sin egen Person, altsaa ogsaa have sin fri Vilje til at vælge, om han vil komme sig eller dø af sin Sygdom med eller uden Kunsthjælp, eller hvor han finder for godt at henvende sig for denne Kunsthjælp. Staten har intet at gøre med at paaoktroyere den enkelte denne eller hin Kunsthjælp. Men Følgen af denne Tankegang er Ophævelsen af Kvaksalverstraffene — Fri-givelse af den medicinske Praksis. Imod dette hævdes nu, at Staten dog griber beskyttende ind paa mange Omraader gennem alle Haande Sikkerhedsforanstaltninger paa Omraader, hvor man mener, at Publikum ej selv er i Stand til at bedømme Faren. Saaledes straffes ikke blot de, der gaa ligefrem aggressivt til Værks mod Person og Ejendom, men Myndighederne afholde Folk fra farlige Steder, fra at beskæftige sig med giftige og andre farlige Stoffer o. l. Det samme har man villet gøre i Kvaksalverloven, saafremt man væsentlig opfatter denne som bleven til for Publikums Skyld, ikke som en Beskyttelseslov for en vis Klasse Medborgere.

Det vil dog være nyttigt ikke blot at holde sig til disse ganske almindelige Betragtninger, men undersøge, hvad Gavn en Beskyttelseslov som den anførte gør, og hvilke Svagheder der maaske klæber ved den.

Dersom Publikum var saa fornuftigt, saa »civiliseret«, som man ofte hører udtalt, vilde Kvaksalveriet sandsynligvis ophøre af sig selv, nu da Lægestanden er saa talrigt repræsenteret, at man ikke af Mangel paa Læger behøver Kvaksalvernes Hjælp, saaledes som forhen. Det ligger langt uden for min hele Tankegang at forestille mig, at en bestemt akademisk Dressur er ene saliggørende for at forstaa den medicinske Kunst. Men Forholdet er jo ikke det, at der lige over for Statens akademisk uddannede Læger optræder Læger af andre Skoler, af anden Oplæring, hvilke gaa deres egne fra hine maaske forskellige Veje. Forholdet er det, at Konkurrenterne for Lægestanden ere rekrutterede fra alle, der af en eller anden Bevæggrund føle sig »kaldede« til at helbrede deres lidende Medmennesker. Nu er den medicinske Kunst, der beskæftiger sig med hele den menneskelige Organismes Livsvirksomhed i sund og i syg Tilstand, præget af dette yderligt

sammensatte Omraade, hvorpaa den virker. Der behøves heller ikke at spildes mange Ord, før man bliver enig om, at hele den Skare af Mænd eller Kvinder af alle de forskellige Livsvirksomheder, der rekrutere Kvaksalverne, ikke udøve deres menneskekærlige Kunst i Kraft af en ved Studium tilegnet Kundskabsmængde, men i Kraft af et ganske fejlagtigt Syn paa hele Sagen og paa de enkelte spredte Kundskaber, som de have tilegnet sig gennem nogle populære Lægebøger eller gennem nogle mundtlige Overleveringer fra Slægt til Slægt eller endelig gennem Selvsyn ved Sygepleje, som Livet har ført vedkommende ind i. Hvilke Motiver det nu er, der bringer Publikum til at henvende sig til Kvaksalverne, er det ikke godt at sige ganske i Almindelighed, men som Hovedmotiv maa vel opstilles et hos Publikum tilstedeværende Fejlsyn, en Misforstaaelse af Lægens Gerning og Opgave, en Misforstaaelse, til hvis Opstaaen vi maa indrømme, at Lægerne selv ikke have været ganske fri for at bidrage noget, idet man tidligere har villet — og maaske endnu af og til vil — drage en Ring om den Videnskab og Kunst, man er Indehaver af; men en saadan Ring medfører som sin ulykkelige Konsekvens et Skin af Charlatanismen, og den uforfalskede Charlatanisme i egen Person mælder sig straks som Konkurrent. Den antydede Misforstaaelse, at Lægegerningen som Hovedopgave har at udfinde »bestemte Midler« mod de enkelte Tilfælde maa nødvendigvis virke til at forøge Tilliden til Kvaksalverne. Ti hvad er rimeligere, end at en ikke eksamineret skulde kunne sidde inde med en eller anden Hemmelighed, som Lægerne ikke kende. Og selv om man ogsaa til at begynde med er af dem, der rolig søger Hjælpen, hvor denne naturligst findes, i Kredsen af oplyste Læger, saa er man udsat for fra Tid til anden at blive ført over i de andres Hænder. Ti der gives til alles Ulykke en hel Del Lidelser, der ere af den Natur, at der ikke blot ingen Urt gror mod dem, men mod hvilke endogsaa en efter fornuftige Grundsatninger ledet Fremgangsmaade er helt eller dog næsten virningsløs. Hvad Under, at den lidende, skuffet i sine Forhaabninger hver Gang noget nyt er prøvet, hver Gang en ny Mand er raadspurgt, tænker, at den Ven havde Ret, som forleden fortalte, at N. N. fra X, der akkurat havde samme Sygdom, blev hjulpen af Kvaksalveren: »Hvorfor skulde denne da ikke kunne hjælpe mig?« Ja saaledes gaar det til, og de »dannede Mennesker skulde paa dette Omraade ikke pukke for

meget paa deres Overlegenhed over for de udannede. Ogsaa paa dette Omraade gælder den Sætning, at Sygdom er alles Herre. Da et Medlem af den tyske Rigsdag ved Kvaksalverlovens Behandling udtalte, at han tvivlede, om nogen dér i Salen havde holdt sig fra at kaste sig i Armene paa en eller anden Kvaksalver, fandt han ingen Modsigelse.

Men naar dette Syn paa Sagen er gældende, saa forstaar jeg ikke, at man venter gennem mer eller mindre strænge Bestemmelser at kunne udrydde Kvaksalveriet. I de Lande, hvor der er Røvere, véd man meget godt, at man kun vanskeligt kan udrydde dem, saa længe man ikke kan naa at drage Befolkningens Sympati fra dem; saaledes med den frie Kunst, vi tale om. Berøv den Publikums Sympati, og den vil forsvinde fra Skuepladsen. Saa længe vi kun ville udrydde den ved Hjælp af Straffe imod Udøverne, vil den vedblive at bestaa.

Der er en anden Vanskelighed, som viser sig her, det er med Hensyn til Lovens Rækkeevne. Jeg vil forudsætte, at alligevel en mod Kvaksalverne ført Krig kunde fordrive dem: at man ved tilstrækkelig hyppigt at straffe dem, kunde berøve tilstrækkelig mange Lysten til at give sig af med den strafbare Haandtering, saa at Standen uddøde af Mangel paa ny Tilgang. Men hvorledes vil man finde Kvaksalverne, hvem er det, man skal slaa sin Klo i? Det vedhængende Publikum vil for at beskytte sin Yndling drage et Hemmelighedens Slør om Begivenhederne, og den pikante Bevidsthed om Delagtighed i en Lovstridighed opmuntrer end mere, og saaledes dækkes disse Personer. Maaske findes vedkommende dog som oftest, men saa kommer Spørgsmaalet om, hvor Grænsen er at drage mellem strafbart og ikke strafbart, mellem det, som man sagsøger og det, man ej rører ved. Man er da kommen til det Resultat, at man betragter som strafbar den uautoriserede Lægevirksomhed, der er gjort til et Levebrød, saa vel som den Virksomhed, hvorved vitterlig Skade er sket. Dette sidste er nu et meget vanskeligt Punkt at levere tilstrækkeligt og for en Domstol fuldgyldigt Bevis for, i hvert Fald i Hovedmængden af Tilfælde, og man vil næppe undgaa, at de kritiske Naturer komme til at pege paa Lægerne og sige: men have de da altid rent Brød i Posen? Der bliver da som hovedsagelig Grænse den, om Forretningen har haft et lukrativt Øjemed. Og man kan da ogsaa anføre Grunde for, at man snarest tager sig af denne som Levebrød

drevne Art af Kvaksalveri. Først og fremmest maa det jo nemlig indrømmes, at det vilde være haardt at straffe Folk, der uden Fordel og i den bedste Mening af Verden hjælper paa syge Medmennesker, og rimeligvis vil man dog ikke i Almindelighed ramme en saa udbredt Virksomhed hos en saadan Velgører, som hos den, der driver Sagen forretningsmæssigt. Desuden véd Avtoriteterne meget vel, at man ved at drage de gratis udøvende Kvaksalvere til Ansvar vilde komme til at ramme en Klasse Mennesker, imod hvem der nødvendig maa føres Slag. Hvor mange Personer af et højt Nummer i Rangforordningen er der ikke, der stiller deres Hjælp til Raadighed for Omegnens Beboere, idet en eller anden tysk Lægebog eller et engelsk Husapotek er den videnskabelige Støtte for Kunsten. Paa Herregaarde, Præstegaarde, Lyststeder paa Landet er den Art Husfruer, der praktisere af Godhed og dyb Interesse for Sagen, ej ganske sjælden, og man vilde endogsaa kunne gaa overmaade højt op i Fornemhed og finde Udøvelsen af denne kvindelige Lægevirksomhed i Form af selvlavede Saarplastre og Gud ved hvad, som endogsaa kommer saadanne Patienter til Gode, som ere under kyndig Lægebehandling, og hvor den tildelte Velgerning netop ved Giverindens høje Plads bliver uafviselig. At drage Grænsen mellem denne Art Virksomhed og den i ethvert Hjem og i enhver Kreds stedfindende Meddelelse af Husraad — *medicina domestica* — det er umuligt; selvfølgelig er Øvrigheden temmelig hjælpeløs over for denne Art af Kvaksalverier, men indrømmes maa det sagtens ogsaa, at der kun er rummet en ringe Fare i den Art Virksomhed. Naar nu saaledes Avtoriteterne maa indskrænke deres Angreb til de forretningsdrivende Kvaksalvere, medens de nylig omtalte gaa fri, saa medfører denne Omstændighed, at Forfølgelsen mest kommer til at tage sig ud som en Forfølgelse til Beskyttelse af Lægernes Monopol, og det smukke, der laa i, at Loven eksisterer til Samfundets Beskyttelse, forsvinder til Dels. Men lad os nu antage, at ikke desto mindre den for Samfundet uheldigste Del rammes gennem Forfølgelsen af de forretningsmæssige Kvaksalvere, et er dog sikkert, at det er den uheldigste Maade, man kan angribe Kvaksalveriet paa, naar det sker til bedste for en bestemt Stand. Publikums Sympati vendes ikke fra Kvaksalverne af den Grund. Tvært imod sker det ikke ganske sjældent, at en Kvaksalverforfølgelse forøger Interessen for den forfulgte. Publikum har dog kendt saa mange Personer, der er kommet

sig under hans Behandling; og vi kunne jo egentlig ikke undres over, at den Kvaksalver, der saaledes forfølges trods sine »heldige Kure«, erhverver hos Befolkningen en Martyrglorie, der kan vurderes i klingende Mønt og da med Lethed kan komme til mange Gange at opveje den Bøde, der er bleven Synderen idømt. Derfor er det ogsaa, at man i det hele er lidt forsigtig med at gaa frem mod Kvaksalverne baade her og andre Steder, hvor der er Forbud, som f. Eks. i Sverig. — Hertil kommer nu, at Kvaksalveriet selvfølgelig gør sine Fremskridt som enhver anden Haandtering, og de kloge imellem Udøverne have ligesom Lægerne lært af deres Erfaringer af Homøopaterne, at der gives en velsignet Masse Sygdomme og patologiske Tilstande, som gaa meget godt, ja maaske allerbedst, naar der gøres saa lidt ved Patienterne som muligt. Og den Fuser, der fører sig denne Lære til Bogs og handler derefter, han kommer vanskelig i den Situation at have gjort direkte Skade. Men heraf følger ogsaa, at mange Mennesker i disse ganske afventende Behandlingsmaader, der dog altid dækkes af en eller anden uskadelig Medicin eller anden Forskrift, se en direkte gavnlig Indgriben, og der udbredes Ros over den heldige Kur, og hver heldig Kur bliver et nyt Bevis for den dygtige Mand, medens Loven kommer til at staa som en særlig Lov til Hindring af en enkelt bestemt Slags uavtoriseret Næringsbrug. Myndighederne have nu en Følelse af alle disse Forhold og røre da paa mange Steder saa lidt ved Sagen som muligt, lige til de blive opfordrede dertil, og uheldigvis vil det vel ofte blive Lægen — den der nærmest føler sig forurettet —, der bliver Angiveren, og herved bestyrkes Befolkningen endnu mere i sin Opfattelse af Loven som en Næringslov for en enkelt Klasse, der kun udgør c. $\frac{1}{2}$ pro mille af Befolkningen.

Som en Følge af alle disse Vanskeligheder er Resultatet da ogsaa blevet, at Loven er uden videre Virkning. Nu har der i 90 Aar eksisteret Straffebestemmelser mod Kvaksalverne, og endnu blomstrer det hele Væsen lige saa frodigt som tidligere. At sætte haardere Straf end den nu brugelige er ikke til Nytte; Loven bliver derfor nødvendigvis virkningsløs, og der er intet saa uheldigt ved en Lov som den Egenskab, at den ej overholdes og ej kan overholdes.

Naar Forholdene ere saaledes, maa det indrømmes, at vor Lovgivning paa dette Omraade er af en meget maadelig Beskaffenhed. Den muliggør ganske vist en Forfølgelse i det en-

kelte lige over for denne eller hin Kvaksalver. Loven kan bidrage sit til at fortrædige enkelte af disse Mennesker, men den er ude af Stand til at bibringe Befolkningen en klarere Forstaaelse af Sagerne, hvilket dog skulde være den eneste Maade, hvorpaa der kunde gøres noget for at faa Ondet til at forsvinde. — Hvad Undtagelsesparagrafen angaar, hvorved der aabnes Udsigt til en Art privilegerede Kvaksalvere, saa er det klart, at den maa endnu mere forrykke Begreberne, idet Befolkningen kun vanskelig vil komme til at anse den Attest, som er saadanne Folk givet, for andet end en Indrømmelse til de ueksaminerede Lægers Duelighed i det hele. Man vil let komme til at gøre den Betragtning gældende, at den paagældende attesterende Fysikus giver sit Samtykke til den Kvaksalver, der efter sin Bolig ej kan skade hans egen Praksis, men han nægter den til den, der sidder som Nabo — og Konkurrent. Dog om hele det heri liggende Princip vil siden blive talt.

Kan man nu ikke gennem en Straffeparagraf mod Kvaksalveriet vente nogen Forbedring i dette Forhold, saa er det Spørgsmaalet, om man da bør gaa den anden Vej: rent ud at give Praksis fri, og vi skulle i det følgende se at klare Forholdene, som de ville stille sig under dette Princip. At man, som i Begyndelsen antydet, ved en Frigivelse af Lægepraksis i højeste Grad stemmer overens med Principet for den videst mulige personlige Frihed, er klart. Enhver har Lov til at søge Helbredelse der, hvor hans Smag og Overbevisning fører ham hen, og paa den anden Side er enhver Mand eller Kvinde i Almindelighed berettiget til at yde sin lidende Næste den Hjælp, der søges, og som vedkommende tror sig i Stand til at yde. Men nu kommer Modstanderne og erklære det for en Ufornuft, at yde denne Frihed. Det er kun en Frihed til at ødelægge baade Lægestanden og Befolkningen, og Staten er i sin fulde Ret, naar den stiller sig her som over for saa mange andre for Undersaatterne skadelige Forhold. Sikkert nok har Staten her en vis Ret og en vis Forpligtelse, men hvor Grænsen er, det er noget, der dog ikke saaledes straks kan fastslaas. Vi maa nemlig for Forpligtelsens Vedkommende betænke, at Staten har ordnet et medicinsk Studium, der er baseret paa hele det Materiel af Kundskaber, som Tiden kræver, ikke alene for at de uddannede Læger maa siges at være sat i Besiddelse af den rent faglige Viden, som er nødvendig, men ogsaa for at give vedkommende den al-

mindelige Uddannelse, som anses nødvendig for hele den humane Virksomhed, som skal udøves. Staten har lagt dette Studium saaledes til Rette og udbudt det saa billigt, at Tilstrømningen af unge Mænd, der søge ad den Vej, er ud over, hvad der fordres for at erstatte den aarlige Afgang, saa at der nu i Gennemsnit er én Læge for lidt mere end 2000 Mennesker af Danmarks Befolkning. Der er med andre Ord sørget for, at Publikums Tarv med Hensyn til Lægehjælp er efterkommet i en meget rigelig Maalestok saa vel hvad Antal som hvad den gennemsnitlige Kundskabsfylde angaar. Men saa maa det dermed ogsaa siges, at Staten har indfriet sin Forpligtelse med Hensyn til Lægehjælp ganske i Almindelighed. At en større Liberalitet med Hensyn til Hjælp for ubemidlede er yderst paatrængende, hører mindre her hen. Men naar denne Forpligtelse er opfyldt, maa man dermed sige, at Statens Hverv lige over for hver enkelt Patient er forbi. Og det kan paa den anden Side ikke nægtes, at det er et betydeligt Indgreb i den personlige Frihed at sige til sine syge Undersaatter: Enten tage I den af mig tilbudte Hjælp, eller I henligge uden Hjælp, og I have ingen Ret til at vælge i den Henseende. Naar man saa endda kunde sige, at Staten overtog en Art Garanti for de eksaminerede Læger, som den tilbyder Publikum. Men nej. Efter Eksamen er det forbi med Garantierne. Hver kan frit lægge sig efter hvilken Charlatanisme, Homøopati eller lignende, som han vil. Ud over Kollegernes Udvisning af Standen eller Publikums Dom er der intet, der kan fælde ham, han drive nu for Resten sin Haandtering af Godtroenhed eller af mere beregnende Motiver. Og det falder dog ikke nogen Moders Sjæl ind at fordre, at Staten skulde beskytte Publikum mod Specialist P eller Homøopat Q, uagtet disse i deres bag Eksamensgarantien dækkede Stilling maaske ere farligere end mangan uskyldig Kvaksalver, ikke at tale om, at den sidste som Regel maaske dog er billigere end hine.

Man er paa det religiøse Omraade for længe siden bleven enig om, at Staten ej bekymrer sig om, hvem man vælger til sin Sjælesørger, eller om man overhovedet vælger nogen saadan; det er virkelig paa Tide, at Folk have Lov til at betro deres egen Helbred til hvem de selv ønsker, naar der samtidig stilles til Disposition et klækkeligt Antal Folk, der ere i Besiddelse af de for Haandteringen nødvendige Kvalifikationer; naar du selv vil,

er der sørget for en god og reel Behandling, saa vidt som Eksamen og Studier kunne garantere den i dette Øjeblik.

Medens det forekommer mig klart, at Statens Forpligtelser og Rettighederne ere begrænsede paa den nu anførte Maade, saa vidt Spørgsmaalet gælder en enkelt Patient, saa ere Pligterne og derved ogsaa Retten af en ganske anderledes vidtrækkende Natur, naar Spørgsmaalet ikke længere drejer sig om Sygdomme, der ramme den enkelte Person, men man staar lige over for saadanne, der ej alene ere farlige for den enkelte, men for hele Samfundet, altsaa i første Række de smitsomme Sygdomme saa vel som Sindssygdømmene. Det er nemlig klart, at enhver af os har Ret til at fordre af et ordnet Samfund, at Loven beskytter os efter bedste Ævne og saa vidt Kunst og Viden rækker mod Udbredelsen af disse Sygdomme, hvad enten de i kortere og raske Epidemier gaa over hele Landet eller enkelte Landsdele, eller de boende i Befolkningen som Endemier Aar ud og Aar ind kræve deres Kontingent uden nogen Sinde at rase, men heller ikke rase ud. For at en saadan Sikring skal kunne overholdes blot nogenlunde, er det nødvendigt at der er en Kontrol med Behandlingen af disse Sygdomme. Vi have i vore Bestemmelser i den Anledning Anmeldelsespligt for Lægerne af de smitsomme Sygdomme, særlig en øjeblikkelig Anmeldelsespligt for enkelte bestemte Sygdomme, alt beregnet paa, at Myndighederne i rette Tid skulle kunne tage deres Forholdsregler. Vi have Bestemmelser, hvorefter Staten eller dens Stedfortræder kan tage Epidemier under offentlig Behandling, saaledes at en lønnet Læge har at behandle alle Sygdomstilfældene i en bestemt Egn og endogsaa faar en vis diskretionær Myndighed til at fordre Tilsyn med mistænkelige Tilfælde, der komme ham for Øje. Endelig have vi for den eneste Sygdom, for hvilken vi kende et Forebyggelsesmiddel i Ordets egentlige Forstand — Kopperne — Bestemmelser, der paatvinge hver især af Befolkningen at lade sig vaksinere, hvilket for alle kan ske paa det offentliges Regning. Denne Bestemmelse er jo berettiget ikke derved, at Staten har Ret til at befale den enkelte at gøre sig fri for Sygdommen, men derved, at enhver af os andre har Ret til at fordre, at der ikke mellem os gaar nogle Medmennesker, der som uvaksinerede forøge Chancen for Koppernes Udbredelse. Med andre Ord, det er for at beskytte Per, at Staten lader Paul vaksinere, og omvendt. — Trangen til at underkaste sig passende

Behandling for veneriske Sygdomme og Tilbudet om gratis Behandling for enhver, der lider af samme, er ogsaa Bestemmelser, der høre her hen. Men det er klart, at giver man Praksis fri, saa at hver Mand har Ret til at sætte sig ned som Læge, bliver Anmeldelsespligten mere og mere illusorisk. Og paa den anden Side kan Befolkningen ikke have Tillid til, at de øvrige Bestemmelser, der skulle tjæne til at inddarbejde smitsom Sygdoms Udbredelse, blive tilstrækkeligt iagttagne, naar man ikke véd, at de, der praktiserer med disse Sygdomme, ere Folk af de tidssvarende Kvalifikationer, altsaa at Staten ved Lov udelukker de ueksaminerede fra at beskæftige sig med smitsomme og epidemiske Sygdomme. Og af nærliggende Grunde bør Sindsygdomme gaa med her. Men her maa det indrømmes, at den medicinale Lovgivning i Danmark og de medicinale Avtoriteter ikke ere i Stand til at sikre os en virksom Kontrol, om Praksis blev given fri. Men det skulde næppe være vanskeligt at indføre saadanne Bestemmelser, hvorved en Kontrol blev mulig. Lad os saaledes tænke os, at der vedtoges, at ethvert Dødsfald skulde attesteres af en eksamineret Læge, saa at hele Ligsynsmandsordningen ophørte. Dette vilde ikke være nogen uoverkommelig Ting med vore nuværende Kommunikationsmidler og udbredte Lægestand. Ethvert Dødsfald under mistænkelige Omstændigheder vilde give Anledning til Forespørgsel, og en Forklaring vilde gjerne medføre det nødvendige Udbytte, enten at den uavtoriserede havde behandlet Tilfældet vidende hvad det var, eller behandlet det under falsk Forudsætning, og et saadant Dilemma vilde kun vanskeligt kunne bringes i Orden uden Skade for Kvaksalveren. Kvaksalverne vilde derfor være yderlig forsigtige med at tage saadanne Sygdomme under Kur, navnlig de smitsomme Sygdomme, der kunne medføre Døden, og for de ikke dødelige Sygdomme vilde jo Faren være mindre, om ogsaa Kontrollen der blev mindre virksom. Ved de dødelige Epidemier vilde Kontrollen let blive ret virksom, ti et Dødsfald er jo en Ting, der ikke saa let sker i Dølgemaal. Jeg siger ikke, at netop den nævnte Maade var den mest passende, men jeg nævner den til Dels, fordi Bestemmelsen om avtoriseret Lægeattest for Dødsfald er en i England fastholdt Bestemmelse, og der er der en fri Praksis. Ogsaa uden for Tilfældene af smitsom Sygdom vilde en saadan Ligsynsbestemmelse være en nyttig Kontrol over for Kvaksalverne, hvis Kunstfejl lettere vilde komme for en Dag ad den

Vej, end naar Ligsynet foretoges af uindviede. Der maatte da naturligvis fordres, at man havde virksomme Straffebestemmelser saa vel for Overtrædelsen af Forbudet mod smitsomme Sygdomme som mod paaviselige Kunstfejl, der havde voldet Skade, altsaa helt nye Love. Det sidste Punkt kunde vel bringes ind under Paragrafen i vor Straffelov, hvorved man ansvarliggør Personer, der ved Uagtsomhed forvolde en Persons Død. Men gav man Loven den Anvendelse, vilde det snart vise sig, at den var et tvægget Sværd. Ti det vilde være vanskeligt at bruge den over for ueksaminerede og lade den ligge over for eksaminerede, medens det paa den anden Side vilde være en Fejl at anvende den samme Straffebestemmelse over for den, der udøver Lægepraksis i Følge en af egen Magtfuldkommenhed afgiven Erklæring om sine Kvalifikationer, som over for den, der paa Basis af Studier har ydet de yderst mulige Garantier for Kvalifikationen til Lægepraksis. Det er tvært imod berettiget og i sin Orden, at der gaas skarpere frem mod den første end mod den sidste, men dette maa da ske gennem specielle Love og ikke gennem en almindelig Lov, der gives en særlig Anvendelse paa den ene af Parterne. At i øvrigt de avtoriserede Lægers Praksis ogsaa fra Tid til anden kunde trænge til en Kontrol ud over hvad der nu er Tilfældet, skal derfor ikke nægtes.

Foruden Love til at gaa frem mod de frie Praktici, vilde der dog ogsaa være nye Ordninger at træffe med Hensyn til vore offentlige Læger, en Ting, der jo ved mange Lejligheder har været fremhævet som en bydende Nødvendighed. Der er ingen Tvivl om, at vore nuværende Stillinger som Fysici og Distriktslæger ere ndstyrede med alt for ringe Mulighed for at gribe ind i rette Tid. Systemet arbejder paa dette Punkt for langsomt, allerede som Sagerne staa nu. Det vilde være utilstrækkeligt, naar der var nye Opgaver at løse som den med Kontrol over for Kvaksalverne. For at faa noget brugbart ind, maatte vi have en hel ny Slags medicinale Øvrigheder, Personer, hvis Stilling i første Linje var den, at passe deres Kollegers og de frie Prakticis, men ikke egen Praksis, altsaa virkelig lønnede medicinale Embedsmænd. Men disse maatte da være i Besiddelse af Kundskaber i Retsmedicin og andre Fag ud over det, der fordres til almindelig Praksis. Dog vi komme herved ind paa Spørgsmaalet om den saa ofte nævnte særlige Fysikatseksamen, et Spørgsmaal, der ikke hører hjemme her.

Vi kunne ikke gøre os færdige med Spørgsmaalet om Forholdet mellem Staten, Publikum og Kvaksalverne uden at tale om Spørgsmaalet om Legalisering af disse for visse Sygdomme og for visse Omraader. Vi have oven for set, hvad vor nuværende Kvaksalverlov yder paa dette Omraade, og der er fremsat den naturlige Grund til, at Paragrafen er stillet op som sket er. De Grunde, som vi der have anført, ere nu ikke mere gældende. Men senere hen har man villet stille en anden Paragraf op, som skulde være en Slags Mellemting mellem bundet og fri Praksis, altsaa gaaende ud paa, at disse Mennesker, der have vist særlig Dygtighed i enkelte Retninger, skulle, naar de derom anmelde et Ønske, kunne faa Tilladelse til at praktisere med visse Sygdomme og paa visse Steder; her er da ikke Tale om en gennem Fysikus eller Distriktslæge opnaaet Attest for Kundskaber. En Lov af den Art er formentlig den alleruheldigste Kvaksalverlov, man kan faa frem. Lad os tænke os, at en Mand eller Kvinde faar en saadan Bemyndigelse til at praktisere med disse Sygdomme, som »han mener at forstaa sig ganske særligt paa«. Vedkommende er ellers uden de Forudsætninger, hvorved man venter, at Lægerne forstaa at kende de enkelte Sygdomme fra hinanden. Der er da en overvejende Sandsynlighed for, at en saadan Mand ofte vil komme til at opfatte Symptomer, der ligne »hans Sygdom«, som om de virkelig vare de samme, og han vil da trods sin særlige Indsigt eller netop paa Grund af den komme til at behandle en forkert Sygdom, hvilket foruden den formelle Lovstridighed, der ligger deri, ogsaa har den reelle Ubehagelighed for Publikum, at Patienterne maaske lide derunder, for saa vidt ikke hans Ordinationer høre til de alleralmindeligste og mest dagligdags-. Det hændes nu nok, at det samme sker ogsaa med os Læger. Jo, ganske vist, vi ere nu en Gang ikke andet end Mennesker. Og jeg skal villig indrømme, at man ogsaa en Gang imellem ser vore eksaminerede Specialister, mest vel de af lavere Orden, være saa indtagne af deres Specialitet, at de vise farlige Tendenser til at ville gaa efter Sætningen: »von einem Punkte zu curiren«. Man gror let fast i bestemte Synsmaader. Men dette sker mange Gange lettere for den, der kun har disse bestemte Synsmaader, og lad os føje til, som kun kan indkassere Penge, naar han ser Sagen fra den Kant. Deraf kommer de talrige brækkede Ben, som Kvaksalverne kurere paa 8 Dage eller endnu kortere Tid, deraf hele den Række af Mirakelkure, der

tegne Glorien om Kvaksalverens Hoved, — som Regel misforstaaede Sygdomsbilleder. Men en Lovparagraf som den, vi her tale om, vilde kun bidrage til at øge disse Misforstaaelser. Man vil fremhæve, at denne eller hin Kvaksalver ejer Hemmeligheder, nedarvede fra Fader til Søn, og at det vilde være en stor Fejl mod den lidende Menneskehed, om man vilde lade disse kostbare Hemmeligheder gaa tabt for os. Alle disse nedarvede Hemmeligheder, som der tales om, kunne de, der ville give sig Tid til at søge efter, finde i gamle Lægebøger, og en Del deraf er ikke noget værd, medens vel et og andet er til at bruge. Og hvad de mange forunderlige Kure og vellykkede Behandlinger angaa om Patienter, der have været under Lægernes Behandling og ere forblevne uhelbredte, til de kom til Kvaksalveren, saa er det ganske vist, at saadanne Ting forekomme. Hvorfor skulde der ikke fra Tid til anden forekomme et Tilfælde, hvor en skarp lagttager kan sammenstille Symptomerne paa rette Maade og faa et godt Resultat? Men en Mængde af disse Historier bero kun paa fejle Opfattelser. Patienten bliver utaalmodig under en lang kronisk Sygdom, hvis Gang som Regel er til Helbredelse; han forlader sin Læge for at gaa til en anden, han forlader denne for at gaa til en Kvaksalver, og til sidst kommer han sig. Kvaksalveren har kureret, »hvad Lægerne havde maattet opgive«. Eller en Læge foreslaar en Amputation for en daarlig Fod og afgiver den uforsigtige Erklæring, ellers ikke at ville have med Patienten at gøre. Familien bringer den syge til den kloge Mand; han amputerer ikke, men lader Foden i Ro med Gud véd hvilken Salve, og Patienten kommer sig. Kvaksalveren har vunden en let Sejer over den eksaminerede Læge paa Grund af dennes Uforsigtighed. Og nu maa det tilføjes, at Kvaksalvernes Tilhængere nok udbasune Historier som den med Amtmanden, der kom til Konen i X; hun saa straks, »da Manden stod af Vognen«, hvor Sygdommen sad; men vilde Hospitalernes Aarsberetninger tale med, saa skulde man kun høre, hvilke Forseelser der bringes os i Hænde fra Kvaksalverbehandling. Der er langt fra noget billigt i at give saadanne enkelte Personer nogen Legalisering over for andre. Men naar der virkelig i Befolkningen er den store Trang til, at deres kære Kvaksalvere skulle gaa fri for Straf, efter som de ere til saa stor Nytte, saa véd jeg intet bedre Middel end ovenstaaende Forslag: at give Praksis fri i Principet, medens naturligvis Kvaksalverne da skulde være forpligtede til at

anmælde sig som praktiserende, for at Myndighederne kunde vide, hvor der fandtes saadanne Praktici. De oven omtalte Indskrænkninger med Hensyn til smitsomme Sygdomme og Sindssygdом, Benyttelsen af bedøvende Midler maatte naturligvis indføres. Operations- og Fødselspraksis burde udelukkes, og Indskrænkninger i Medicinudlevering maatte selvfølgelig finde Sted, ligesom Straffe for Overtrædelser og Kunstfejl burde indføres. Men for Kontrols Skyld burde ikke alene vor Medicinallovgivning ændres, men vore medicinale Myndigheder maatte omordnes paa en for Forholdene mere passende Maade. Saaledes som Sagerne nu staa, vilde Frigivelsen af Praksis komme som et enkelt uheldigt Led og virke skadeligt, fordi vi ikke have nogen Metode at møde Ulemperne med. En hvilken som helst Form for Undtagelseslov fra det sædvanlige Forbud er at anse for uheldig.

Vi have hidtil kun betragtet den direkte Gavn og de direkte Farer, som Publikum opnaar gennem Frigivelsen af Praksis. Men det kan ikke nægtes, at der er noget i den Ting, der er bleven fremhævet, at ogsaa Lægerne have deres Rettigheder. I Følge Forholdene her er Lægen nemlig underkastet en Del Vilkaarlighed med Hensyn til de Tjenester, der fordres af ham, især i Forhold til den Godtgørelse, han opnaar for sine Tjenester. Kvaksalveren er i saa Henseende friere stillet. Alt hvad der saaledes gaar til Kvaksalverne er en Forringelse af Lægernes Livsvilkaar, og man kan da ikke fortænke disse i deri at se en Uretfærdighed mod dem, der have ofret en Række Aar paa at naa en ikke altid meget glimrende Eksistens. Man maa derfor, som Forholdene ere nu, indrømme Lægerne det berettigede i, at de anvende de Vaaben, som Lovgivningen giver dem i Hænde, selv om det maa indrømmes, at hvert Slag som føres er mere skikket til at yde noget for det lille Omraade, hvor den enkelte kæmper for sin Tilværelse, end at bidrage til at indskrænke selve Kvaksalveriet. Desuden maa mine Kolleger erindre, at selv om ogsaa Kvaksalveriet er os til nogen Skade, saa er der en anden Klasse af beskyttede Næringsdrivende, der have en ganske artig Fordel deraf. Det er Apotekerne. En Farmaceut har meddelt mig, at paa et Apotek i det nordlige Jylland, hvor han havde tilbragt en Del Aar, var Aarets største Medicinalregning til en klog Kone der i Distriktet. Hun forskrev sine Salver og Draaber efter Aftale med bestemte Numre og fordelte selv Sagerne til sine Kunder.

Naar nu det er en vitterlig Ting, at Lægernes Medicinalforskrivning bliver ringere og ringere, saa er det klart, at egen Fordel befordre Apotekerne ikke, naar de unddrage Kvaksalverne deres Støtte eller rent ud bidrage til deres Anholdelse. Man denuncerer ikke saa let en god Kunde — god ogsaa i den Forstand, at den til en Kvaksalver udleverede Medicin er at betale kontant, medens der efter Lægens Recepter skal udleveres paa Kredit, om forlanges. —

Saaledes kan Lægestanden ikke vente gennem den nuværende Lovgivning at udrette synderligt mod Kvaksalveriet, og saa bliver Spørgsmaalet, om man med den frigivne Praksis vil kunne naa nogen Vej, eller om man endogsaa kan vente, at Kvaksalveriet vil komme til at florere til yderligere Skade for Lægestanden. Det maa jo fastholdes, at der fra alle Sider, hvor denne Sag er bleven drøftet, er blevet udtalt en almindelig Tilfredshed med den Oplysning og Opoffrelse, som i det hele er tilstede i den danske Lægestand. Det vil ogsaa anerkendes, at dette Forhold er til en overordentlig Gavn for Befolkningen, og at altsaa en følelig Nedgang i Lægestanden, i Antal som i Oplysning, vilde være et føleligt Tab for Befolkningen, da vi dog maa være enige om, at selv en rigelig Forsyning med Kvaksalvere kun vilde være en slet Erstatning. Medens derfor den direkte Skade, Befolkningen kunde lide ved en Frigivelse af Praksis under den oven for skizzerede Række Indskrænkninger kun kan regnes forholdsvist ringe i Sammenligning med den Behagelighed, det er for Befolkningen at have sit frie Valg, saa maa det erkendes, at der er en Mulighed for en indirekte Fare i Afgang af gode Kræfter fra Lægestanden. Det vil være af nogen Interesse at se, hvorledes Forholdet i saa Henseende er andre Steder. Og Tyskland bliver da det Sted, hvortil man vil være nærmest henvist. Ti England, hvor Ordningen af det medicinske Studium er af en saa forskellig Beskaffenhed fra vor, vil ingen Maalestok kunne afgive. Tyskland har derimod Lægeforhold, der komme vore en Del nærmere, og der er netop dér for ikke langt tilbage indført Praksisfrihed med visse Indskrænkninger. Det har nu heller ikke manglet paa Klager der nede fra, angaaende den stigende Skala, hvori Kvaksalveriet bredte sig til Skade for Lægestanden og derigennem for Befolkningen. De Klager, der føres, føres dog især fra Lægestandens Side og have delvis Karakteren af Misnøje med Nedgang

i Indtægter. Rekruteringen af Kvaksalverne sker, som det synes, for en Del ved, at medicinske Studenter, der ej gide gøre deres Eksamen færdig, nedsætte sig som frie Praktici, og lignende Fremgangsmaader skal ogsaa finde Sted for Plejeres og Plejerskers Vedkommende. Jeg skal nu hertil bemærke, at de her paa-klagede Punkter ere nogle, hvor der er følelige Differencer mellem Tyskland og Danmark. Først og fremmest maa vi tænke paa, at Tyskland paa Grund af sin Størrelse og sin Righoldighed paa medicinske Fakulteter lader en langt større Fare aaben, for at Studenterne, der gennemgaaende fordele deres Studier paa flere Steder, forlade Studiet uden at tage Eksamen. Vore smaa Forhold og gennem hele Livet nære personlige Bekendtskab lægger et stærkere moralsk Tryk paa den enkelte. Man emanciperer sig vanskeligere fra den faste Stok. Dertil kommer, at en Student i Tyskland godt kan absolvere sit Doktorat, før han tager den for den færdig uddannede Læge nødvendige Statseksamen. En saadan Mulighed for at gaa ud med den tilsyneladende garanterende Titel af Dr. med. eksisterer ikke her hjemme, og den offentlige Mening vilde meget hurtigt udpege den Student, der nedsatte sig som Kvaksalver, fordi han ikke havde gjort Studiet færdigt. Han vilde alt for ofte komme til at gaa for den, der ikke havde kunnet tage Eksamen, og Publikum vilde ikke vise ham den Interesse, som der sædvanligvis vises en af dets Midte, der, som det synes, af et indre alvorligt Kald er ført ind i en Lægevirkksomhed, som drives i Kraft af en naturlig Begavelse. Det er næppe derfor rimeligt, at særdeles mange Studenter vilde føle sig fristede til en Virksomhed af denne Art. Og den Fare, at i det hele Tilgangen til Studiet blev noget sparsommere, vilde i hvert Fald i Øjeblikket ikke veje særdeles meget.

Hvad dernæst vor Lægestands Modstandsdygtighed mod et eventuelt opløstrende Kvaksalveri angaar, da vilde den ogsaa snarest vise sig større end den tyske Lægestands. Ti medens vi maa indrømme, at vi her maaske som Regel ere fattigere paa medicinske Stjerner end Tilfældet er i Tyskland, saa medføre vore Uddannelsesforhold og da navnlig den Omstændighed, at saa mange af de unge Læger faa Lejlighed til at gennemgaa en Tid, som oftest af et Par Aar, som Assistentlæger ved et stort Hospital, at vor Lægestand i sin Helhed kan mere end maale sig med den tyske. Og selv om ogsaa en

og anden Læge i en Afkrog her hjemme kan forsumpe lidt, saa er her dog ikke noget Begreb, der svarer til den tyske »Bierarzt«, en, som det synes, ikke ganske sjælden Figur i Tyskland. Af disse Grunde er der en vis Sandsynlighed for, at den danske Lægestand i sin Helhed vil være bedre i Stand til at tage Kampen op mod Kvaksalverne til bedste for Befolkningen, forudsat at dér ydes den Støtte, som de oven citerede Kontrolforanstaltninger give. Men man vil indvende, at Kvaksalverne dog altid ville tage en Del af Fortjenesten, dér alt nu kan være ringe nok. Det er sandt, at navnlig i Begyndelsen nogle Honorarer ville udeblive fra Lægernes Kasser og gaa i Kvaksalverlommerne. Men vi maa erindre, at en Ordning med de forskellige Sikringsforanstaltninger, som blive at gennemføre, altsaa med tvungent Lægeligsyn, rimeligvis med langt hyppigere kontrollerende legale Obduktioner, vil i og for sig føre til et ikke uvæsentligt Tilskud til Lægernes Indtægter. Det maa desuden forudsættes, at de gamle og nu aldeles meningsløse Bestemmelser med Hensyn til Maksimalprisen for Lægetilsyn vilde falde bort ved en Medicinalrevision, hvorved Praksis blev givet fri. Lægerne vilde da have i deres Magt, at hæve Betalingen for deres Ydelser, hvorved det, der mistedes i Praksis, rimeligvis vilde opvejes ved Betalingens Størrelse. Desuden vilde en saadan Forhøjelse i Betaling muliggøre en skarp Markering af Afstanden mellem den avtoriserede Læge og Kvaksalveren. Og vil man indvende, at dette Forhold let kunde medføre, at hele den ubemidlede Befolkning blev kastet i Hænderne paa Kvaksalverne, saa vil jeg dertil svare, at der ved offentlig betalte Læger, hvis Hjælp paa nem Maade stilledes de fattige til Disposition, uden at en saadan gratis eller modereret Lægehjælp blev regnet som Fattighjælp, let kan raades Bod paa nævnte Onde, især naar der blev udstedt Forbud mod at sende ikke betalende Patienter, altsaa fattige, tjenende Folk, Sygekassemedlemmer o. s. v. til andre end avtoriserede Læger, ligesom Sygehuse, Asyler og andre offentlige Anstalter ikke turde anvende andet end eksamineret Lægehjælp. Saadanne Bestemmelser hænge ogsaa paa det nøjeste sammen med det oven for forfægtede Princip, Sikring af Samfundet, men saa vidt mulig Frihed for den enkelte Patient til at vælge sin Hjælp. Kampen mellem Lægerne og Kvaksalverne vilde derfor komme til at dreje sig om den mere bemidlede

Klasse, og der staar Lægerne sig ved at gaa frem efter den Regel, som passende kan udtrykkes saaledes: »Vis Publikum, at Lægerne ere baade bravere og dygtigere end de andre.« Det er Vejen til at beholde Pladsen. Ti det er derigennem at et oplyst Publikum vil komme til at indse, hvor Sympatien rigtigst vendes hen.

E. A. TSCHERNING.

Parlamentariske Kommissioner.

Vi have i vor Grundlov en Paragraf, saalydende:

»Ethvert af Tingene kan til at undersøge almen vigtige Genstande nedsætte Kommissioner af sine Medlemmer. Disse ere berettigede til saa vel af offentlige Myndigheder som af private Borgere at fordrø Oplysninger meddelte mundtlig eller skriftlig.«

At minde om dette er ikke overflødigt: det synes som det er gaaet ganske i Glemme. Maaske er dette forklarligt under en Stilstandsperiode som den nuværende, men vanskeligere er det at forstaa, at man heller ikke den Gang, vi endnu havde en Lovgivningsvirksomhed, følte nogen synderlig Trang til at benytte sig af Paragrafen. Først noget ind i Konfliktsaarene fik vi en parlamentarisk Kommission: den Folketinget nedsatte til Undersøgelse af Vallø og Vemmetoftes Forhold, men i den Periode, hvor der var nogenlunde Samarbejde mellem Regering og Rigsdag, havde man ikke Brug for noget saadant. Ikke saaledes at forstaa, at der ikke er bleven gjort Tilløb dertil, men de bleve alle slaaede ned af det herskende Parti. Det er en besynderlig Skræk, der har raadet over for dette jævne og simple Middel til at trænge til Bunds i de Forhold, man vilde reformere. I Samlingen 1867—68 fremsattes der i Folketinget af Balthazar Christensen m. fl. et Forslag om at nedsætte en parlamentarisk Kommission til Undersøgelse af Almueskolevæsenet, og 1868—69 foreslog det at undersøge »den civile Administrations Ordning« paa samme Maade. Begge Gange fremhævedes det med febrilsk Styrke af Forslagets Modstandere, at dets Vedtagelse vilde være enstydig med et Mistillidsvotum til Regeringen, og vel at mærke var dette den Gang endnu ikke nogen anbefaling i Folketinget.

Man fremstillede parlamentariske Kommissioner som noget, man kun burde gribe til i rent ekstraordinaire Tilfælde og spurgte hver Gang med Eftertryk: er da virkelig den nærværende Sag af saa kapital Vigtighed, at man for dens Skyld skal anvende et Middel, man hidtil aldrig har anset for nødvendigt? Endelig appellerede Bille til Tingets honnerte Ambition og fremstillede Forslaget som en aandelig Falliterklæring: »Vi ere fattige« — raaber man — »vi ere tomme; vi ville gjerne raadgive, men vi vide ikke, hvad vi skulle gøre. Ideer udbedes derfor, og jo før og jo flere, desto bedre.« Intet Under at dette gjorde sin Virkning. Flertallet vilde ikke lade sidde paa sig, at det var »fattigt« og »tomt«, og har det end muligvis følt sig lidt bart hist og her, trøstede det sig med, at hvad det manglede, kunde det sende Bud til den røde Bygning efter.

Var det nu ogsaa saa sikkert, at vore Lovarbejder her hjemme i Reglen havde været vel forberedte, og at man ikke behøvede mere Materiale til gennemgribende Omordninger af vigtige Samfundsforhold, end hvad der var at finde i Regeringens Motiver og Tingets egne Forhandlinger. Jeg tror, at Svaret maa blive et rent og ubetinget »Nej«. Først altsaa de Oplysninger, Regeringen fremskaffer. Jeg lader foreløbig Spørgsmaalet om Nyttens af Regeringskommissioner i Sammenligning med parlamentariske Kommissioner ligge; min Betragtning gælder kun det gennem Embedspersonalet indsamlede Materiale, med hvilket vore Regeringer da ogsaa i de fleste Tilfælde have ladet sig nøje. Der behøves nu ikke mange Ord for at vise, at disse Oplysninger nødvendigvis maa blive saare ensidige og mangelfulde. Selvfølgelig kan en Regering gennem den officielle Statistik altid skaffe sig et værdifuldt Grundlag for Udarbejdelsen af sine Lovforslag, men det er ogsaa kun et Grundlag og som oftest endda et, der maa benyttes med megen Varsomhed og helt igennem suppleres og fortolkes ved Oplysninger af anden Art. Men i at skaffe saadanne ligger netop Hovedvanskeligheden for en Regering, saa længe den holder sig paa den rent officielle Vej. Det hører til Undtagelserne, at vore Embedsmænd staa i et saa sympatetisk Forhold til Befolkningen og saa nøje kende dens praktiske Krav, at de virkelig kunne give et alsidigt og fyldigt Billede af Forholdene og angive de rette Reformmidler. Som oftest vil ogsaa den Embedsmand, der officielt anmodes om at afgive sit Skøn over et eller andet Samfundstorhold, føle det som

en kedsommelig Tilvækst til sin maaske i Forvejen tilstrækkelig besværlige Gerning og gøre saa lidt ud deraf som muligt. Uden: hvem kan forlange af en Mand, at han skal gaa uden for sin naturlige Begrænsning? Nu f. Eks. en Toldembedsmand; han er muligvis i Besiddelse af stor Varekundskab, megen Takt og Konduite, utrættelig Embedsiver. Men følger deraf, at han netop er den rette at tage med paa Raad, naar der skal gennemføres en ny Toldtarif? Jeg tror det ikke, ti netop jo bedre Toldmand han er, jo mere vil han se Sagen fra dens rent told-tekniske Side og i sine Forslag snarere lade sig lede af Hensynet til, hvad der kan lette og simplificere Toldbehandlingen end til Handelens og Industriens Tarv. Og saadan fremdeles: saa snart der er Tale om Reformer, som gaa uden for det formelt administrative og gribe direkte og dybt ind i Befolkningens Livsvilkaar, slaa Embedsmændenes Oplysninger ikke til, og det saa meget mindre, som de først maa gaa gennem Regeringsdepartementernes Skærmsild og bearbejdes og genfremstilles der, før de naa til Lovgivningsmagten. Nej vi maa nærmere til Kilden end som saa.

Men, vil man sige, vi komme jo ogsaa nærmere til den. For det første have vi Rigsdagen, og dernæst staar det jo de Folk, hvis Interesser berøres stærkest af et foreliggende Lovforslag, frit for at udtale sig derom til Regering og Rigsdag gennem Adresser.

Det falder mig nu ganske vist ikke ind at nægte, at Rigsdagen repræsenterer den Sagkundskab, det til syvende og sidst mest kommer an paa. Rigsdagsmændene ere de eneste, der kunne tale i den Befolknings Navn, for hvis Skyld alle Love og Institutioner blive til, og kunne de — støttede af deres Vælgere — efter moden Overvejelse sige, at dette eller hint ikke egner sig for Befolkningen og ikke ønskes af den, saa bør Sagen dermed være endt. Det nytter ikke at raabe højt med en »Sagkundskab«, som skulde berettigede til at gaa imod det store Flerparts Vilje; den fornuftmæssig set mest fortræffelige og hensigtsvarende Institution duer ikke, hvis den ikke har Rod i Befolkningen, og bliver rent ud skadelig, hvis den skal paatvinges eller paalistes den. At denne nøje Overensstemmelse mellem Jordbund og Udsæd bedst sikres under et Demokrati, er maaske dettes dybeste Fortrin fremfor Absolutisme og Mindretalsvælde.

I det store og hele vil en Folkerepræsentation, der holder sig i stadig Forbindelse med Vælgerne, altsaa vanskelig udsætte

sig for at gribe fejl, men dermed er Sagen langt fra klar. Man skriver jo som bekendt ikke Love i Principet; enhver Lov er et Komplex af Enkeltheder, og for at mestre disse Enkeltheder kræves et uhyre Materiale af alsidig Samfundskundskab. Kan man nu sige, at vor Rigsdag raader over en saadan? Vi behøve ikke at skamme os for at svare nej, saa meget mere som Verdens største og dygtigste Folkerepræsentationer i Gerningen aflægge den samme Bekendelse, idet de ved Afgørelsen af alle vanskeligere Lovgivningsspørgsmaal i videste Omfang søge sagkyndig Belæring ude fra. Naar alene Landbruget undtages, tror jeg heller næppe, at nogen betydelig Samfundsinteresse er fyldestgørende repræsenteret i vor Rigsdag, og selv om Landbruget gælder dette kun i højst indskrænket Forstand. Det er egentlig kun Gaardejerne, der kunne slaa sig til Ro med den Repræsentation, de have; Husmænd og jordløse Landarbejdere kunne maaske svært nok faa deres Stemme hørt. Endnu tyndere er det paa andre Hold. Det er nok en yndet Frase at kalde en Grosserer eller Fabrikant, som vælges ind i Rigsdagen, Repræsentant for Landets »Handel« eller »Industri«, men synderlig bevendt er disse Betegnelser ikke. Kan man egentlig sige, at en Papirfabrikant repræsenterer Skomagernes Interesser, eller at en Korngrosserer særlig maa vide, hvad der ligger Urtekræmmerne paa Sinde? Ikke en Gang inden for samme Fag slaar det til med Interessernes Repræsentation. Mon egentlig en lille Smedemester vil føle sig repræsenteret ved en Jærnvarefabrikant i stor Stil? Det er ikke min Mening med dette at anbefale en Rigsdag af lutter Specialister. Rigsdagen skal nok repræsentere, men den skal repræsentere politiske Overbevisninger, ikke Faginteresser; en Rigsdagsmand skal sidde som Repræsentant for det danske Folk, ikke for Hørkræmmere eller Skomagere. Dernæst skal han først af alt være eller se at blive politisk Fagmand: uden det udretter han ikke noget. Det er en udbredt Overtro, at en Mand, der er flink i sin borgerlige Gerning, straks maa kunne gøre Gavn som Rigsdagsmand, men atter og atter viser Erfaringen det modsatte. Handelsmatadoren, det juridiske Universalgeni, det lokale Orakel sættes i »Salen« ofte til Vægs af den jævneste »Levebrødspolitiker«. Sagen er, at denne har gennemgaaet den parlamentariske Eksercerskole, det har den anden ikke.

Altsaa: den fornødne faglige Kundskab maa væsentlig komme ude fra. Rigsdagens Sag er den kritiske Skælven mellem

det ægte og uægte i alle de mange indbyrdes modstridende Meninger og Forlangender, som de enkelte Interesser bringe til Torvs. Den skal omhyggeligt granske Enkelthederne, men aldrig tabe Helheden af Sigte, og medens enhver af Særinteresserne forlanger alt for sig, skal den forstaa at holde alle inden de rette Grænser, at give enhver sit til Fremme for det heles Tarv.

Man har her hjemme søgt at skaffe den fornødne Tilførsel af Fagkundskab ved Adresser til Regering og Rigsdag. Det er især Toldsager, som formaa at lokke disse Adresser frem. Hvert enkelt Fag kommer og forlanger den højest mulige Beskyttelse uden Hensyn til, hvad det almindelige Forbrug kan taale, og hvad Fortræd der muligvis gøres andre Produktioner. Der er ikke meget at lære af disse Prokuratorindlæg, saa længe de staa uden Modstykker. Lad en Aktor personlig være aldrig saa ærlig en Mand, jeg gad se den Dommer, der vilde tro ham paa hans Ord og dømme, inden han havde hørt Defensor. Det er rimeligt, at den industridrivende, hvis Interesser ville lide ved en Toldnedsættelse, kun kan se lutter Ulæmper ved denne Foranstaltning, og — hans personlige Sandruhed ufortalt — vil han højst sandsynlig give en upaalidelig Fremstilling af den Ting, han taler om. Men lad ham faa Kritiken paa Halsen, lad ham staa Ansigt til Ansigt med en Mand, der lever af at forhandle udenlandske Varer af samme Slags som dem, han fabrikterer, saa bliver han uvilkaarlig moderatere, og bliver han det ikke, har man i alt Fald i den andens Udtalelser Midlet til at kontrollere ham.

I England og Frankrig har man allerede for længst indset, at parlamentariske Undersøgelseskommisioner med offentlig og og mundtlig Vidneafhøring er det bedste af alle kendte Midler til at hidskaffe det Materiale, Lovgivningsmagten behøver. I disse Kommissioner sidde Repræsentanter for alle politiske Afskygninger, og for dem møde praktiske Mænd, der nøje kende og oftest ere personlig interesserede i de Forhold, Undersøgelsen gælder. Man nøjes ikke med at lade dem, der fremstille sig for Kommissionen, udvikle deres Anskuelser i sammenhængende Foredrag, men de enkelte Kommissionsmedlemmer rette idelig Spørgsmaal til dem, dels for at faa nærmere Oplysning om uklare Punkter, dels for ved Kritik og Debat at drive dem tilbage fra uholdbare Paastande. Ofte udøves Kritiken til Dels af Vidnerne indbyrdes, idet man konfronterer Folk, der have afgivet indbyrdes modstridende Beretninger om den samme Ting, for paa den

Maade at komme til Klarhed. De Debatter, der saaledes atter og atter rejse sig mellem Vidnerne og Kommissionens Medlemmer, ere ofte af den højeste Interesse og kaste et klarere Lys over mangt et indviklet Forhold end Bunker af statistiske Tabeller eller officielle Beretninger. Det er en Selvfølge, at det ikke just er Stymperne i de forskellige Fag, som de parlamentariske Kommissioner faa med at gøre. Enhver Stand, enhver Interesse gør tvært imod sit yderste for at faa sin Sag fremstillet saa talentfuldt og overbevisende som muligt. For det franske Deputeretkammers store Toldkommission (1879) kappedes Handelens og Industriens første Kapaciteter om at give Møde, og i England har bestandig det samme været Tilfældet. Der har Parlamentet ganske vist skrappe Tvangsmidler til sin Raadighed mod genstridige Vidner, men der er ingen Brug for dem: hvem vil vel lade sine egne Interesser i Stikken og maaske lade sine Modstandere være ene om at føre Ordet dér, hvor Afgørelsen ligger.

Det er med en trist Følelse, man sammenligner vore kummerlige Udvalgsbetænkninger og Regeringsmotiver med den Skat af frisk og levende Samfundskundskab, man andre Steder har til Raadighed ved Lovgivningsarbejdet. Allerede i det rent ydre er Modsætningen slaaende. Hvad man her affærdiger med nogle Siders Ræsonnement, bruger man andre Steder bindstærke Værker til. Og det er sandelig ikke i Kvantiteten alene. Forskellen stikker. Disse Tusender af Spørgsmaal og Svar bringe praktiske Oplysninger af den største Betydning frem; enhver ser Tingen fra sin Side og har sine ejendommelige lagttagelser at give til bedste. Intet kan være et bedre Korrektiv mod ensidige Teorier og alskens Stuepolitik. Kommissionens Forhandlinger komme til at rumme Kvintessensen af Befolkningens erfaringsmæssige Viden om den Ting, der er under Forhandling. Først paa denne Maade gør man i Sandhed det praktiske Arbejdes Mænd medvirkende ved Lovgivningsarbejdet.

Her til Lands har man ogsaa ved særlig højtidelige Lejligheder anvendt Undersøgelseskommis-sioner, men de have været nedsatte af Regeringen, og det at tilkalde sagkyndige i større Antal og mundtlig æske deres Vidnesbyrd har været en saa godt som ukendt Praksis. Derfor er det ogsaa ganske undtagelsesvis, at disse Kommissioner have formaet at yde andet end en Række mere eller mindre forstandige men oftest temmelig løst begrundede Forslag, og den, der gaar til vore Kommissionsbetænkninger med

Tanken om derfra at hente en fyldig Kundskab om de faktisk eksisterende Forhold, vil i Reglen blive slemt skuffet. Lad os f. Eks. se lidt paa den af Indenrigsministeriet i 1875 nedsatte Arbejderkommission. Om de almindelige Principer, Kommissionens Medlemmer fremsatte og de praktiske Forslag, der ere blevne Resultatet af deres Forhandlinger, skal jeg ikke udtale mig; det ligger uden for denne Artikels Opgave. Men hvad jeg her stærkt maa henlede Opmærksomheden paa, er Utilstrækkeligheden af de faktiske Oplysninger, hvorpaa saa vel Ræsonnementer som Forslag ere byggede. F. Eks. om et saa mangfoldigt og vanskeligt Forhold som Lærningevæsenet indeholder Betænkningen saa godt som intet andet end almindelige Betragtninger, og herpaa bygges saa et detailleret Lovforslag. I Virkeligheden vil den lovgivende Forsamling, der skal drøfte en Lærningelov, være akkurat lige vel hjulpen, enten den har denne Kommissionsbetænkning eller ikke. Det skulde være underligt, om den ikke kunde møde med lige saa plausible Ræsonnementer, som Kommissionen, og af praktisk Fagkundskab rummede denne ikke mere, end hvad man maa antage, enhver normal Rigsdag rigelig sidder inde med.

Hvorledes vilde man nu i et lignende Tilfælde have baaret sig ad f. Eks. i England? Ja, dér vilde man først og fremmest ikke have givet én Kommission saa mange Opgaver at løse, at der rigelig havde været nok til tyve. Saaledes have Husholdningsforeningerne, der her overfladisk behandles paa 2 Sider, i England været Genstand for grundig Undersøgelse i en særlig parlamentarisk Kommission, for hvilken ikke blot de vigtigste Foreningers Ledere, men ogsaa private Handelsfolk, Arbejdere og Fabrikanter have maattet afgive mundtlige Beretninger. Et endnu mere slaaende Eksempel er Kommissionernes Behandling af Spørgsmaalet om Tvistemaal mellem Arbejdsgivere og Arbejdere. Man berører her — saa løseligt — Streikebevægelsen og stiller Forslag til en Lov om Arbejdsretter, men om Fagforeningerne, der allerede den Gang havde naaet en ikke ringe Udvikling her hjemme, tales der ikke et Ord, hverken i den egentlige Betænkning eller i Lovforslaget. I England nedsatte Regeringen i 1867 en Kommission for at undersøge den samme Kreds af Forhold og fremsatte Forslag derom. Undersøgelsen, der selvfølgelig foregik gennem mundtlig Afhøring af Vidner, samlede sig hovedsagelig om Fagforeningerne, og det kolossale stenografiske Referat af Forhandlingerne er blevet et Aktstykke af uforgængelig Betydning for

Samfundsvidenskaben. Fagforeningsformænd og Fabrikanter krydse deres Klinger for Kommissionen. Man nøjes ikke med at sætte sig omhyggeligt ind i Foreningernes Administration, i de bestaaende Voldgiftsretters Indretning etc., men ved Hjælp af intelligente Spørgsmaal og redebont givne Svar lærer man de faglige Kampes Enkeltheder at kende og forfølger Foreningernes Virken helt ind i det dagligdags og personlige. Mangt og meget i disse Beretninger fængsler som en personlig Oplevelse, og der kan være novellistisk Spænding hist og her midt imellem statistiske Redegørelser. Ogsaa principielle Betragtninger af stort Værd har denne Kommission fremkaldt, og Forhandlingerne levere paa én Gang Stoffet og en foreløbig Bearbejdelse deraf. Ved at gennemgaa et Aktstykke som dette, forstaar man, med hvilken Ret Brentano priser de engelske Økonomer lykkelige, fordi de raade over et saa enestaaende fortræffeligt Materiale til Studiet af deres Lands sociale Forhold. Indførelsen af Undersøgelseskommisioner med offentlig og mundtlig Afhøring af Vidner vilde ogsaa her til Lands være af lige megen Betydning for den økonomiske Videnskab og Lovgivningsvirksomheden.

Det nytter ikke at ville slippe bort fra denne Sammenligning ved at lægge Skylden over paa Personerne og blot nøjes med at ønske vore Undersøgelseskommisioner anderledes sammensatte. Personerne ere i Virkeligheden forholdsvis ansvarsfri; det er Systemet, der maa forandres. Maaske ville ogsaa nogle forsvare det bestaaende System ved at henvise til enkelte Kommisioner, der under det have virket paa en tilfredsstillende Maade, som f. Eks. Proceskommisionen. Naturligvis indrømmer jeg vilig, at det langt fra er hver Gang et Lovarbejde skal forberedes, at der er Grund til at sætte det oven for skildrede Maskineri i Bevægelse. Naar det gælder Reformen paa det rent administrative Omraade, ville forholdsvis faa sagkyndige kunne gøre god Fyldest. Forholdene ere her mere ensartede, og den enkelte kender dem i en ganske anden Udstrækning, end der kan være Tale om ved Samfundsspørgsmaal af omfattende og kompliceret Natur.

De parlamentariske Kommisioner, jeg tager Ordet for, ere altsaa saadanne, der benytte offentlig og mundtlig Vidneafhøring. Kommisionsforhandlingernes Offentlighed er en nødvendig Betingelse for, at de kunne gøre deres fulde Nytte. Særlig gælder dette Vidneførselen; ikke blot bør der gives Tilhørere Adgang,

men de stenografiske Referater af Forhandlingerne maa udkomme efterhaanden som de blive til. Først naar hele Nationen kan følge, hvad der foregaa for Undersøgelseskommissionen, kommer dennes Virksomhed fuldt ud til sin Ret og bliver et virksomt Middel til Dannelsen af en oplyst offentlig Mening. Det er ikke en Gang rigtigt, naar man, som i England, ikke lader det stenografiske Referat udkomme, før Kommissionen har endt sit Arbejde. Det er netop ønskeligt, at man ude i Landet fra Dag til Dag skal vide, hvad der bliver sagt for Kommissionen; derved opnaas blandt andet, at man faar de stridende Interesser langt fyldigere repræsenterede, idet enhver af Parterne naturligen ægges frem ved at se sin Modparts Argumenter. — Derimod er der nok en Del, der taler for at lade Kommissionens indbyrdes Forhandlinger foregaa inden fire Vægge, og denne Praksis har man da ogsaa i Reglen fulgt.

Naturligvis er det ikke givet, at parlamentariske Kommissioner maa virke efter de Grundsætninger, jeg har skildret. De kunne ogsaa bære sig ad som gammeldags Regeringskommissioner og leve af indendørs Forhandlinger og Skrivelser. Er dette Tilfældet, tillægger jeg ikke det, at de ere »parlamentariske« nogen synderlig Betydning, og de ville alt i alt skuffe dem, som vente sig noget af dem. Der er ingen Tvivl om, at en Regeringskommission, der benytter offentlig og mundtlig Vidneførsel, vil gøre langt mere Gavn end, en parlamentarisk, der følger de gamle Veje.

Sammenligner man derimod de to Slags Undersøgelseskommissioner under Forudsætning af, at de begge følge Offentligheds- og Mundtlighedsprincippet, kan der ikke være Tvivl om, at Fordelen vil være paa de parlamentariske Kommissioners Side. I alt Fald gælder dette ubetinget for et ikke-parlamentarisk Land som Danmark. Hvor Regeringen nyder Tillid hos den største Del af Befolkningen, ville Indvendingerne imod at lade den sammensætte Undersøgelseskommissionerne tabe meget i Vægt, men hvor den kun støtter sig paa et Mindretal, kan det ikke ventes, at de Kommissioner, den indsætter, skulle blive mødte med fornøden Velvilje og Tillid.

De parlamentariske Kommissioner bør utvivlsomt vælges ved Forholdstalsvalgmaaden, ti det er af stor Betydning, at de forskellige Standpunkter blive repræsenterede. Derved vindes der en

almindeligere Tilslutning og en fyldigere Debat: ingen maa udsættes for at staa over for en Kommission af lutter Modstandere, ligesom ingen bør føle sig tryk for Angreb og Kritik.

En Mængde Detailspørgsmaal ville dukke frem, naar der hos os for Alvor bliver Tale om at indføre parlamentariske Kommissioner, men jeg skal ikke komme nærmere ind paa dem her. Et af dem maa dog nævnes, fordi det er af væsentligere Betydning og oftere har været under Forhandling i vor Rigsdag, nemlig hvor vidt en parlamentarisk Kommission har Ret til at sidde mellem Rigsdagssamlingerne. Paa den grundlovgivende Rigsforsamling var Stemmerne overvejende for Kommissionernes Permanens; kun Ørsted talte derimod. Siden have bl. a. Sponeck, J. E. Larsen og C. V. Nyholm udtalt sig for, Krieger imod. Ad Fortolkningens Vej naar man her ikke til noget Resultat, men praktiske Hensyn tale utvivlsomt for at antage, at Kommissionerne kunne sidde mellem Samlingerne. I normale Tider kan Rigsdagsarbejdet intet undvære af den i Forvejen ikke meget rigelige Arbejdskraft, og skulde en Del af de flinkeste Medlemmer desuden have deres Tid optagen med Arbejde i Kommissionerne, vilde disse snarest komme til at hæmme og sinke Tingenes Virksomhed. Tiden mellem Samlingerne synes ogsaa den naturligeste til at forberede Lovforslag.

Men hvad skulle vi bruge parlamentariske Kommissioner til? kunde maaske mange spørge. Lad dem være gode for andre; for os vilde de kun være Spild af Tid og Kræfter: vi komme dog ingen Vej alligevel.

Ja noget er der unægtelig i denne Indvending. Med hvert Aar, der gaar, bliver det Lag af Skimmel, som ligger over vort offentlige Liv, tættere, og bestandig mere svinde Illusionerne om at der under det nuværende System lader sig udrette noget som helst. Godlidende Mæglingfolk, som troede, at der kunde naas en Overenskomst ved at lægge lidt til hist og trække lidt fra her, have nu omsider lært, at det er mere end Plus'er og Minus'er, der ligge de stridende imellem. Nej, den eneste Realitet, vi trygt kunne regne med, er Stilstand og Øde: Sand og atter Sand, saa vidt Øjet rækker.

Og dog er Situationen ikke uden Lyspunkter — fra Oppositionens Side set: Vort Demokrati er sandelig ikke gaadt tomhændet ud af de sidste Aars Kampe. Aldrig har det paa

Rigsdagen staaet talrigere og bedre repræsenteret end nu, og aldrig har det haft bredere Grund at bygge paa. Den nuværende Tilstand har opelsket en demokratisk Lidenskab i Befolkningen, som man tidligere knap har kendt, og det politiske Kampspørgsmaal er i en ganske anden Grad end før kommen hver Mand paa Livet.

Trods alt dette forekommer det mig, at der fra demokratisk Side dog nok kan være Grund til ikke at se Fremtiden helt ubekymret i Møde. Lad Selvstyrelsen være et aldrig saa værdigt Maal for et politisk Partis Stræben, det skal dog nok mere og mere vise sig, at den politisk vakte Befolkning i Længden trænger til drøjere Kost end den, den nuværende Kamp kan yde, hvis Kraften og Modet skal holdes oppe. Det er sandt, at Kampen om Forfatningens rette Forstaaelse maa føres til Ende, før vi kunne naa videre, men derfor staaer det lige fuldt fast, at det saglige Reformarbejde er Politikens egentlige Indhold. Man vil oftere og oftere spørge: men naar vi nu er ved Maalet, naar vi er naaet til en parlamentarisk Styrelse, hvad saa? ti dette Maal er efter sin Natur kun et Middel, kun en Ramme, der er til for sit Indholds Skyld. Og Indholdet, Reformprogrammet? Ingen kender det, ti man vil vel ikke for Alvor vise os hen til Programmet af 1872. Denne Usikkerhed fører med sig, at vor politiske Debat lever langt mere paa Situationsbetragtninger og Personkritik end sundt er. Og saa den evige Gentagelse! Hvem kan ikke nu udenad, hvad der kan siges for og imod Principet Estrup? Den Antagelse ligger sandelig ikke fjærn, at en stor Del af Befolkningen omsider vil blive træt og afslidt ved al denne Ensformighed. Nu tror jeg just ikke, at Træthed og Lede som Regel faar Folk til at skifte Parti, men det er heller ikke nok, at Landet bliver ved at staa, hvor det staaer; det kommer an paa, med hvad Sind det sker. Vi maa have et frodigt og udviklingsfriskt Demokrati, ellers komme vi ingen Veje. Og blive vi ved nogle Aar endnu at herse med det konstitutionelle Spørgsmaal og kun med det, saa hører det op at skyde i Bunden. Paa dette Omraade kan nemlig en menig intet nyt bringe; der er i det hele ikke meget nyt at sige, og det, der er, siges af Førerne: saa faar de andre repetere. Saa snart vi derimod komme til at forhandle Reformspørgsmaalene, bliver der ganske anderledes Brug for alle og enhver. I et demokratisk Land, hvor Reformerne maa bygges

op fra neden efter Hjemmenes og Sogdenes Tarv, kan selv den ringeste komme til at bygge med, og tit er det netop ham og hans Lige, hvis Stemme det gælder at høre. Hvor vil det ikke knytte Befolkningen til Demokratiets Sag, at den saaledes føler sig som virkende Led i den Gerning, der gøres, hvor vil ikke dens Syn udvides, dens Ansvarsfølelse skærpes.

Og Venstres Sag bliver langt lettere at føre over for Modstandere og ligegyldige. Mange, der ikke have Øje for det parlamentariske Princip's Betydning, holde sig tilbage fra Politiken og betragte den som noget sig uvedkommende, fordi de have faaet det Indtryk, at der paa det saglige Omraade ikke er noget væsentligt, der skiller Venstre fra Højre.

Nu er det sikkert nok, at der er Grundmodsaetninger mellem Partiernes ogsaa uden for det konstitutionelle Spørgsmaal, men de komme for Øjeblikket saa godt som slet ikke frem, naar i alt Fald Befæstningssagen undtages, og det turde være en Smule for meget forlangt, at Striden om nogle æelendige Punkter paa Finansloven eller et Par Ører mere eller mindre i en Told-sats skulde kunne begejstre nogen. Faar Venstre blot et eneste Reformspørgsmaal af gennemgribende Betydning at slaas for, vil det vinde Tusender, som nu staa slappe og ligegyldige til det hele. Ikke mindst Betydning vilde Reformdebatten have for Løstelsen af det politiske Jævnmaal i selve Rigsdagen. Politik er en saare svær Kunst at lære — maaske den sværeste af alle, og der maa en stadig Indøvelse i det politiske Arbejdes forskellige Brancher til for at skabe Folkerepræsentanter, der fuldt ud magte deres Opgave.

Der siges: ja lad først Kræfterne blive løste, saa kommer Programmet nok af sig selv. Maaske; men det vil ikke være heldigt, om der skal gaa alt for meget af den længe og længselsfuldt ventede parlamentariske Guldalder hen, inden Frugterne komme. Det bliver ikke saa let at forme praktisk gennemførlige Reforme ud af det Virvar af hverandre krydsende Forslag, som de forskellige Personer og Grupper ville kappes om at bringe til Torvs, naar den lange Goldhedstid en Gang er forbi, og jeg er bange for, at en Periode, fuld af fæmlende Forsøg og personlige Rivninger inden for det sejrende Partis egne Rækker, let kunde blive skæbnesvanger for selve det vundne Resultat. Der bliver lurende Fjender nok, som ville skribe det parlamentariske Flertals Svagheder og Fejl ud i Verden, og der bliver utaalmodige Ven-

ner nok, som ville kølnes eller maaske falde fra, naar der føreløbig kommer lige saa lidt ud af det nye System som af det gamle. — Nej, skal Demokratiet se sin Sejer i Møde med Fortrøstning, maa det have nyttet Kamptiden til gennem Undersøgelse og Debat at klare sig, hvordan de Reformere, Befolkningen trænger mest til, i Grundtrækkene skulle se ud og saa danne et Flertal om det vundne Resultat. Saadan gør man i alt Fald andre Steder, og jeg ser ikke, hvad der skulde kunne fritage os for heri at følge almindelig parlamentarisk Skik. Jeg mener slet ikke, at et Oppositionsparti skal have et fikst og færdigt Program, inden det kommer til Magten og saa som Regeringsparti trolig calquere det i alle Enkeltheder. Naturligvis maa Programmet for en Del vokse ud af den nye Situations forandrede Krav. Det skal være i en evig Nydannelse og Udvikling, men nogle faste Punkter maa der være. Paa visse afgørende Omraader maa Vælgerne have det Hold paa deres Repræsentanter, at de kunne sige til dem: her har vi Eders Ord; staa nu ved det!

Nu er der dem, som mene, at det dog ikke kunde være saa svært for vort Venstre at faa et Program. Der er jo meget i Samfundet, som de fleste af os ere enige om burde være anderledes, og det var maaske ikke uoverkommeligt at sætte noget op, der i alt Fald løselig set var mere tiltalende end det gamle. Men Knuden er netop, at politiske Programmer, der skulle være mere end Teaterdekorationer, lade sig ikke lave, og det skal siges til Ære for vort Demokratis Førere, at de have holdt sig for gode til at indlade sig paa sligt. Programmet af 1872 var før løst og svævende til rigtig at betyde noget, og siden har man følt, at Forholdene vare for lidt undersøgte og Stemningen som Følge deraf alt for spredt og vaklende, til at man der ud af skulde kunne have dannet et levedygtigt Program. Skulle vi have et saadant, ville parlamentariske Kommissioner være Vejen dertil. Gennem dem faa vore Politikere det brede Underlag af Kendsgerninger, de fremfor alt have behov, og medens de Dag efter Dag diskutere de foreliggende Spørgsmaal med sagkyndige af alle Samfundsklasser, faa de i Stedet for en almindelig Forestilling om, i hvilken Retning der bør reformeres, en sikker Overbevisning om Reformens Omfang og Væsen.

Maaske vil der blive indvendt, at det dog ikke faar nogen rigtig Art med parlamentariske Kommissioners Arbejde, før der bliver en nærliggende Udsigt til at faa et praktisk Resultat ud

deraf. Naturligvis: det bedste er det bedste. Kommissionerne vilde selvfølgelig virke bedre og finde mere Tilslutning under normale konstitutionelle Forhold, men jeg ser dog ikke, at Lovgivningsarbejdets Standsning aldeles skulde kunne tage Vejret fra dem. Deres Arbejde vil have stor og blivende Betydning, selv om det ikke straks kan omsætte sig i Love, og de døde Aar, vi endnu have tilbage, kunne aldrig nyttes bedre end til at lægge Grundvolden for Fremtidens Reformværk.

De parlamentariske Kommissioners vigtigste Opgave er at forberede Lovarbejder, men de kunne ogsaa anvendes paa anden Maade. Navnlig hvor der hersker varig Mistillid mellem Regering og Repræsentation, vil det ligge nær at benytte Kommissionerne til at skaffe fuld Klarhed over saadanne administrative Handlinger, der i særlig Grad udæsker Repræsentationens Kritik, og om hvilke Regeringen ikke vil eller kan give fyldestgørende Oplysninger ad sædvanlig Vej. Det kan tænkes, at Undersøgelser af denne Art ville støde paa Hindringer, men Grundlovens Ord om offentlige Myndigheders og private Borgeres absolute Vidnepligt give vore parlamentariske Kommissioner en Ret i Hænde, som det vil blive svært at komme udenom. At dette ogsaa var den grundlovgivende Rigsforsamlings Mening, kom især frem gennem Ordførerens (Kriegers) Udtalelse om Vidnepligten: »Ministeren kan ikke vægre sig ved selv at meddele eller at lade den underordnede Embedsmand meddele fuldstændige Oplysninger uden at bryde Grundloven,« og denne Betragtning blev egentlig ikke bestridt fra nogen Side.

Jeg har med disse Bemærkninger blot villet give Anledning til en Diskussion om parlamentariske Kommissioners Anvendelighed i vort politiske Liv. Selv kun en udenforstaaende, er det mig umuligt at have det fulde Overblik over de praktiske Vanskeligheder, der muligvis ville rejse sig imod deres Gennemførelse; de praktiske Politikere ere i det Stykke de eneste rette Dommere. Saa meget staar dog fast: at parlamentariske Kommissioner have været af stor Betydning andre Steder, og det turde i ethvert Tilfælde være en alvorlig Overvejelse værd, om de ikke ogsaa skulde kunne blive os til Nytte.

N. NEERGAARD.

Teatrene.

September—Oktober.

Forskellige Stedforandringer, Opdukken af nye Mænd, stærk Rekrutering af de respektive Personaler havde spændt Forventningerne om den nuværende Sæson i Privat-Teatrene. Det hidtil naaede har næppe skaffet Valuta for Forhaabningerne. For Dagmarateatrets Vedkommende er det imidlertid nødvendigt at vente, indtil Publikum tillader Direktøren at lade „Mamzelle Nitouche“ forsvinde fra Plakaten. Stykket er kun en snedig Ramme om en enkelt Præstation og giver hverken Lederen Lejlighed til at udvikle Opfindsomhed eller Bipersonerne til at vise karakteristisk Talent. Der, hvor Skuespilleren modtager Skabeloner, yder Rutinen ham tilstrækkeligt Stof til at klæde dem paa. Om selve „Mamzelle Nitouche“ i Fru Oda Nielsens Skikkelse har Publikum dømt. Den enkelte, som i sit Øre endnu har Anna Judics kærende Røst, for sit Blik endnu hendes Øjne og vidunderlige Smil, maa heller gaa Fru Nielsens Ydelse forbi med en respektfuld Kompliment end i det enkelte eftergaa denne Oversættelse af Nitouches Figur. Og i Komplimenten bør ligge en Indrømmelse af, at der i alt Fald ikke er nogen Gnist af Imitation. Hr. Erik Bøgh har bedre end nogen anden havde kunnet, lagt Figurerne til Rette for Fremstillerne, han har snoet sine Viser om Komponistens Melodier, han har glattet ud hist og her uden at gøre fladt. Saaledes er „Frøken Nitouche“ blevet en Entreprise, som vil have givet Dagmarateatrets Direktør et mægtigt Rygstød til at kunne ofre Tid og Penge paa et virkeligt Repertoire og paa sande kunstneriske Forsøg.

De to med Dagmarateatret konkurrerende Privatscener har faaet nye Direktører. I Folketeatret er Hr. Severin Abrahams en ny Fører for en gammel Trup. Efter længst at have tjænt sine Sporer som Skuespiller synes Hr. Abrahams at skulle have Tid for helt at fatte sig som Direktør. Et enkelt Nederlag synes at have berøvet ham Modet, og han har ved en Række Repriser slidt Publikums Interesse noget tynd. Det forekommer mig, at man selv med et enkelt — i dette Tilfælde højst ufortjænt — Uheld maatte kunne opnaa aktivere Resultater, naar man raader over saa stort og saa sammenspillet Personale som Scenen paa Nørregade. Men det vekslende Held og det højst inegale Besøg i alle vore Teatre skyldes sikkert en i det hele forkert Arbejdsmetode.

Maaden, hvorpaa vore Teatre arbejder, er importeret fra Paris. Man indstuderer et enkelt Stykke eller en enkelt Forestilling ad Gangen og staar og falder saa med den — staar og falder vil sige, at man gør sine Indtægter i de næste tre Uger afhængig af denne ene Forestillings Succes. I Paris, hvor en „halv“ Succes holder syvti Aftener, er Fremgangsmaaden mulig. Her kan den saare let blive skæbnesvanger. Og det maa ved vore Teatre let blive gør ligt at indstudere to Forestillinger ad Gangen, prøvende hver vekselvis hver anden Dag. Hvis man saa, fire—fem Dage før Opførelsen, standser den ene Forestilling for

udelukkende at lægge Vægten paa den, man vil opføre først, vil man i Tilfælde af Fald dog kun være forsinket en Ugestid med det næste Arbejde, og man vil forhindre de Pengespild, som nu saa ofte borer Hul i Teaterlederens Pung.

Navnlig paa Folketeatret, hvis „faste“ Personale bevæger sig med saa stor Sikkerhed, maatte et saadant rigere Arbejde lettelig kunne ydes. Foreløbig har Severin Abrahams imidlertid øvet sig i sin nye Metier ved foruden at spille Nyheden „Lysttur til Monaco“ at indstudere paa ny en Række af gamle Ting, som er bleven presenteret med hele Truppens Bravur. Det staar tilbage for den nye Teaterleder at udfolde sine egne og Personalets Kræfter i et Repertoire af mere varieret Natur og med rigere Opgaver for de spillende. Hidtil har han indskrænket sig til at vise megen Smag i Udstyret, Ævne til at skabe Fart i Ensemblet, endelig megen Esprit — i Maaden, hvorpaa han havde bevaret den franske „Buket“ over Boulevardstykket: „*Le train de plaisir*“.

Hr. August Rasmussen er i København en ny General for nye Tropper. Man havde imødeset hans Kampagne med Nysgerrighed. Dels Mistæksomhed mod en Mand fra Provinserne, dels Sympati for en ny, der kom med betydeligt Rygte om Energi og Dygtighed. En Række af Uheld var paa Veje at afkøle Interessen, da pludselig „Donna Juanita“ blev en virkelig Overraskelse. Kun de kyndigste havde haabet en saadan Sejer.

Maaden, hvorpaa August Rasmussen i Foraaret sammensatte sit Personale, mishagede mange. For enkelte var Kræfternes Sættelse just et vægtigt Løfte. Holdende alt Genren fremmed borte samlede den nye Direktør resolut et Personale, hvis Ensartethed var dets Styrke, og som valgte sig til Hovedvirken ét Felt: Operetten. Om det vil blive muligt at give København saa stor Smag for Operetten, at et Teater pekuniært kan baseres paa den yderst kostbare og tidslugende Genre, er maaske et Spørgsmaal. Men indrømmes maa, at Kasinoteatrets Leder allerede ved Sættelsen af sit Personale er gaaet frem med hensigtsklar Fasthed og Konsekvens.

Det viste sig i „Donna Juanita“. „Fatinitza“ var mindre lykkelig. Der var i dette første Forsøg udviklet mere Odselhed end sikker Smag. Militæropereffens Plumpheder kom en og anden Gang paa Overfladen, og det hele gik noget vel meget løs paa „Hornene“. For megen Larm paa Scenen og i Orkestret; for faa Nuancer i det meget Spektakel.

„Donna Juanita“ har vist store Fremskridt i alt dette. Det store Suppéske Ojetryk af en *Opera-comique* presenteredes med farverig Elan. Jeg ynder ikke Genren. Den østrigske Operette — hvis Væsen er Brutalitet — synes mig som Musik i Slægt med alt det ringe og dekorationsmæssige i Makarts Kunst: Der er samme Grelhed i Instrumentationen; samme Støj med Tonerne her som Spektakel med Farverne hist. Der er i Karakteren af begges Værk samme lascive Kødfuldhed; i Farverne er den for ladsket til at minde om en Rubens; i Musikken for ølpudstet til at taale Erindringen om en Rossini. Der er endelig hos Suppé samme Trang til „Kostymet“ som hos Makart. Den wienske Operette lever af Folkevisen. Man klæder sine Melodier ud snart i spanske Kapper, snart i ungarske Trikots, snart i tyrkiske Rodhoser. Undertiden kommer disse op-pudsede Folkesange til at minde just saa meget om Originalerne, som en Maskeradedragt ligner sit stakkels Forbillede.

Naar man har sagt sin Mening om Genren, maa man imidlertid indrømme, at August Rasmussen i „Donna Juanita“ smidig har føjet sig efter dens For-

dringer og med Ophyden af offervillig Kraft har ladet alle dens Krav ske Fyldest. Det er Krav til Fylde overalt; Krav til Farver alle Vegne. Farver i Orkestret, Farver paa Scenen. Mængde oppe og Mængde nede. Styrke i Korene, Styrke indtil Brutalitet i Komiken.

For at naa alt dette har Direktør Rasmussen intet Offer skyet. Der er i Orkestret flere Instrumenter, paa Scenen flere Kvinder, i Masserne større Variation end nogen Sinde før. Indtrykket udebliver ikke. Det lykkes baade at bedøve og at vække Latter, baade at oplukke Ørets Sans og at blænde Øjnene.

Midt i alt dette faar man Lejlighed til at beundre et og andet, som giver Haab om, at den, som har ledet dette, vil kunne udrette alvorligere Ting. „Korenes“ Spil, jeg mener Personalets Liv, Massernes Bevægelighed, Mængdens Deltagen i Handlingen er overordentlig. Et uhyre Arbejde maa ligge bag et saadant Resultat. Og lige over for dette Vidnesbyrd om organiserende Ævne er det lidet vigtigt, at August Rasmussen endnu ikke synes at eje stor Sans for Benyttelsen af selve Scenens Rum. Hans *mise-en-scène* skaber aldrig flatterende Terrainforhold paa Scenen: han anbringer evindelig Masserne i samme Plan. En stor Del af Andersens overordentlige maleriske Virkninger beror paa hans virtuøsmæssige Benyttelse af kuperet Terrain.

Var „Donna Juanita“ for Direktøren en Erobring, var det for Fru Thora Schwartz-Nielsen en Generobring af København. Skuespillerinden havde med sin klangrene Stemme samtidig tabt en stor Del af sit Publikum. Donna Juanita vil give hende alles Sympati øget tilbage. Der er her en Fylde af Temperament, som forbavser. Midt i en Hvirvel af kaade Indfald møder man i Rollen en sart Romance, der ved det ægte og forstaaende Foredrag bliver til et fredsølt Hvilested for Sind og Øre.

Hr. Charles Kierulff havde oversat Operetten. Tænkeligt skyldtes det ogsaa ham, naar Præget af ungdommelig Given sig hen saa lykkeligt laa over den hele Forestilling. Naar Resultatet berømmes skulde egentlig mange nævnes. Her tror det blive nok med disse. Kun kan man ikke skilles fra „Juanita“ uden en Anerkendelse af den store Tempo-Kraft og -Klarhed hos den udholdende Musikdirektør, i København i denne Egenskab en Debutant, Carl Gotschalksen

Maaske vil Kasino næste Gang give os en fransk Operette. Da vil det blive Sarthød, Elegance og Lethed, man fordrer. Violinerne vil synge, hvor nu Hornene støjer. Sammenligner man „Donna Juanitas“ Figurer med Personerne i „den lille Hertug“ synes man for sine Øjne at sé broget Majolika ved Siden af *douce Louis-Quatorze*-Figurer fra Sévres. Det var maaske gavnligt for alle Parter at søge Variation i Genren.

— — — Mens Privatteatrenes mange Personforandringer havde vakt Interessen for disse Teatre, har Nationalscenen lydløst begyndt sin Skuespil-Sæson. „Den flyvende Hollænder“ har udtømt alle Kræfter. „Deklarationen“ har været Skuespillets eneste Succes. „Ambrosius“ Genoptagelse er sket med et Blik paa den tomme Kasse, der i Fjor fyldtes ved Hjælp af „Elverhøj“. Publikum vil heller ikke udeblive til det Molbechske Glansbillede, og man vil forsvare Stykkets Genoptagelse ved at henvise til Publikums Smag, der bydende fordrer det romantiske Drama.

Man beskylder Publikum for at være gammeldags. Man burde reite Bebrejdelsen mod Skuespillerne. Jeg skal forklare mig nærmere. Sagen er sikkert den, at vor Skuespilkunst, som lægger liden Vind paa den psyko-

logiske Undersøgelse, der hersker i Romanen, og som gennem Skuespillerens Person skulde udfylde det moderne Drama — passer for de gamle Stykker, hvor Traditionen, Rutinen og Masken klæder Personerne paa og lægger dem Ordene i Munden, men forbliver fuldstændig utilstrækkelig, naar det gælder den Menneskefremstilling, som det moderne Drama fordrer. Et Stykke, der som „En Skandale“ giver Overfladen af et Samfundsliv, slaar an, fordi Skuespillerne trods svigtende psykologisk Kunst dog magter Hverdagslivets Overflade. Men hvor der er Tale om dybere Sindsbevægelser, mere sammensatte Følelser, stærkere komplicerede Oplevelser, raader vor Kunst ikke længer over saa stor Sjælekundskab, at den kan følge Forfatteren, endsige da, at den skulde være mægtig nok til at nuancere ham og uddybe Forstaaelsen af hans Værk ved at tilføre det Detailler, røvede fra eget Liv.

Skuespilkunst er en Formøling af to Eksistensers Lidenskaber gennem Kunsten — Digterens og Skuespillerens; to Oplevelser, som griber hinanden, knugende omfavner hinanden og flyder sammen. For at Legemliggørelsen gennem Skuespilleren skal blive paa Højde med det psykologiske Drama, der fremstilles, maa Skuespillerne arbejde med den samme Selvkundskab, med den samme Sum af direkte Iagttagelser som Digteren. Begge disse to maa eje samme Muse, den psykologiske Kunsts eneste: Erindringen.

Men vor Skuespilkunst synes mig at arbejde med betydelig ringere Fond af Sjæle-Viden og -Bevidsthed end Literaturen. Skuespillerne understøtter derfor kun slet Forfatterne — vel at mærke de Forfattere, man overhovedet spiller, ti de bedste af de nye Dramer ligger jo uspillede hen — og Indtrykket bliver en Fladhed, som ikke skal vække Mængdens Interesse for Skuespil, der i og for sig er vanskeligere at tilegne sig end en Duftvaudeville eller et „Ambrosius“

Saa bliver man heller ved at græde over det, som man er vant til at fælde Taarer over, bliver ved at le ad det, man er kommen i Vane med at le ad.

Og dette er det, der skaber Succes for „Ambrosius“, „Elverhøj“, „Deklarationen“, og som maaske vil vedblive med at gøre det, saa længe Skuespillerens Uddannelse fører dem bort fra Livet lige i Armene paa Traditionen — i Steden for omvendt. Forholdet er nu dette, at en ung Skuespiller hos os begynder med fra en Plads i Parterret at betragte de andre; saa maaske læse med en Instruktør, der siger ham: Saaledes gjorde jeg og paany tvinger ham til at betragte den anden. Dette er saa meget farligere, som selve hans Arbejde jo synes et Arbejde med en Rolle; at Livet saaledes ogsaa her kan synes kun paa anden Haand at træde ham imøde.

Saaledes føres han idelig bort fra Livet. Denne eneste Kilde, til hvilken Instruktøren — Mellemand mellem ham og Livet — evindeligt skulde føre ham tilbage. Instruktøren, hele Uddannelsen bør tvinge Skuespilleren til først at betragte sig selv, undersøge og granske sig selv. Siden bør den Unge ved at betragte de andre og Maaden, hvorpaa de udtrykker deres Følelser, sé at gøre Udtrykket for sit selvstændige Liv saa fyldigt og rigt som muligt.

Kun saaledes kan der opstaa en ægte Menneskefremstilling.

HERMAN BANG.

Et Par smaa Berigtigelser.

I min Artikel om J. C. Schiødte i „Tilskueren“'s Oktoberhæfte findes et Par faktiske Urigtigheder, som jeg kunde ønske rettede. Af hans nærmeste er jeg bleven nnderrettet om, at Schiødte ikke var 9, men 16 Aar gammel, da han mistede sin Moder, og at hans Ægteskab begyndte 2 Aar tidligere, end jeg har angivet; Schiødte boede de 2 Aar paa Christianshavn, hvor ogsaa hans Søn, Arkitekt E. Schiødte, er født.

V. Pingel.

» O r d «.

Tillad mig, Hr. Redaktør, at lægge Beslag paa en Side eller en halv af „Tilskueren“'s Novemberhæfte for ved et Par Repliker at ændre mit Proverbe fra Oktoberhæftet.

Det lille Stykke fremkom under bestemt Forudsætning af, at det vilde blive spillet meget kort efter dets Offentliggørelse i „Tilskueren“. Jeg havde derfor — jeg tilstaar, at det var et svagt Forsøg paa at opnaa en Sukces paa Teatret — ændret min oprindelige Slutning og ved et coup de main forenet de elskende. Denne Slutning, der var falsk, var en Indrømmelse til Lampe-rækken og Publikums Vane. Indrømmelsen havde været overflødig, siden Stykket paa Grund af Omstændighederne endnu ikke har naaet til Opførelse og maaske i København slet ikke naar Lamperne.

De vil derfor vise mig en overordentlig Velvilje ved her at lade mig hidsætte de faa Repliker, der oprindeligt endte Stykket, og som erstattedes med den Slutning, De allerede kender.

Da Vilhelm har kysset Elna, gaar hun bort fra ham og udbryder:
Tofte . . . dette er en Fornærmelse!

Vilhelm.

Elna. (Pavse). Er det da sandt?

Elna.

Jeg besluttede at blive hans Hustru den Dag, jeg græd over hans Blomster.

Vilhelm.

Og De elsker ham?

Elna.

Jeg véd, jeg bliver elsket. (Bevægelse hos Vilhelm.) Nej, Tofte, nej, Kærligheden er ikke Ord.

(Tæppet falder).

Herman Bang.

Vintergæk.

I.

Den kolde Tid, den varer stedse ved.
Skovbundens Rustløv, Kildens fugtige Bred
Er ikke mønstret af en Blomstervrimmel.
End hager sig den smudsige Sne som Skimmel
I Jordens Sprækker fast, og friske Dun
Har polstret disse Skyr, i hvis Alkove
Endnu de barske Vinterstorme sove.
Men naar saa Køjen bliver dem for lun,
Og alt for vildt de vælte sig der oppe,
Da brister under deres Kæmpekroppe
De mørke, taagevævede Pudevaar;
Dunmasser vælde ned, og Jordan staar
Igen saa ørkenbar, saa dødningehvid —
De golde Timer, ak! den kolde Tid!

Men under denne Skorpes frosne Laag
Er brogede Farvevædske alt i Kog.
Jeg hørte, før jeg aabned Jordens Skød,
Hvor mangelund det hvisled, bobled, sød
I Smeltedigler og i Sivningsrør.
Selv duftløs, har jeg sanset kryderør

De tusendfoldige Dufte, følt dem rinde
 Om Randen af min Vaardrøms Fosterhinde.
 De vente, — Duft og Farver længes hjem
 Til Luft og Lys, mens gyldne Straaler borer
 Og aabne Jordens alt for trange Porer; —
 Da vil som Kildevæld de springe frem,
 Favnes af Sol og Vind, mod hvem de hige,
 Af hvem de avledes en Gang, og stige
 Toneforvandlede mod Himlens Hvælv
 Fra Fugletunger, de beruste selv.
 Det drømme de nu om i muldmørkt Blund, —
 Om varme Timer, om den frodige Stund.

 II.

Men ak! jeg er født før Tiden,
 Ufrodig liden,
 Lødfattig, duftløs, — en Skygge af det,
 Der straalere og dufter siden.
 Langt fra kan du vel næppe se,
 Om jeg er Blomst eller Fnug kun af Sne,
 Véd ikke, hvad jeg vil gække, —
 Haabet i Dag, eller Frygten i Gaar,
 Vinter, — Vaar? —
 Eller begge?

Men hvad jeg end synes at gække,
 Enten det kække.
 Haab eller Frygten, — om Sneen paa ny
 Begraver hvad Stormene stække: —

Blomst, — det er jeg, jeg kender mit Kuld,
Farven og Duften vil stige af Muld
 Blomsterfødt, tvillingebaaren.
Aarle jeg er, men en fattig én, —
Rig skønt sen
 bliver Vaaren.

KARL GJELLERUP.

Den 8de November 1877.

Efter samtidige Optegnelser.

Nutidens politiske Historie har en Tilbøjelighed til at betegne Vendepunkterne i Udviklingen, Mærkepælene paa Vejen med Datoer. I Frankrig har man siden 1789 brugt næsten hele Almanaken op, baade den gamle og den republikanske, og der skal en stærk Hukommelse til for at huske, hvad der forstaas ved den 23de Juni, den 18de Brumaire, den 16de Maj osv. Her hjemme er det ikke fuldt saa galt, men vi have dog ogsaa i vor Politik enkelte saadanne Mærkedatoer, og det er ikke sagt, at alle have rigtig klar Erindring om, hvad de betyde. »Den 8de November 1877« ligger os endnu saa nær, at den ikke kan være glemmt, og de allerfleste vide vel ogsaa, at det var den Dag, da Ministeriet Estrups provisoriske Finanslov fandt en Slags stiltiende Godkendelse af Rigsdagen. Men syv Aar ere gaaede hen, og efterhaanden have mange glemmt, hvorledes det hele hang sammen, og hvordan det gik til. Det er navnlig for disses Skyld, at det følgende er nedskrevet, støttet til samtidig gjorte Optegnelser af en Deltager i dette ejendommelige politiske Drama og til Rigsdags-Tidenden.

For at gøre det klart, hvad det var, som skete, og hvorledes det udviklede sig, er en kort Fremstilling af det, der gik forud for den 8de November, nødvendig.

Fra 1870 havde det forenede Venstre været organiseret paa Grundlag af et Program, der søm sit Maal opstillede folkeligt Selvstyre, udtrykt igennem Folketingets Herredømme over Regeringens Sammensætning. Efter at Partiet havde opnaaet et lille Flertal, var der gjort forskellige Forsøg paa at hævde denne Indflydelse, navnlig igennem Behandlingen af den aarlige Finanslov, over hvilken Tinget gjorde Krav paa en overvejende Myndighed.

Det radikaleste blandt de forsøgte Midler var Nægtelsen af Finanslovens Overgang til anden Behandling (1873), men dette Skridt blev mødt med en Opløsning, og Eksperimentet gentoges ikke. Aaret efter Ministeriet Estrups Tiltrædelse, altsaa 1876, skete der en Opløsning paa Basis af Forsvarsspørgsmaalet, og Venstre vendte tilbage fra de nye Valg med forøget Styrke, men ogsaa med en større Forpligtelse til at foretage et afgørende Skridt. Finanslovsforslaget for Aaret fra 1ste April 1877 til 31te Marts 1878 blev udset til Valplads. Medens man var ret rundhaandet i de egentlige Bevillinger paa denne, søgte man med fuld Bevidsthed at opstille nogle enkelte Stridspunkter, som kunde give Anledning til en konstitutionel Konflikt. »De fire Punkter«, om hvilke det til sidst kom til at dreje sig, angik det kgl. Teater, Stiftsmidlerne, Kronborg Amtstue og Tilskudet til Skolelærere; disse Poster vilde Venstre og altsaa Folketingets Flertal have indsatte paa Finansloven i en Skikkelse, som Regeringen og Landstinget havde erklæret for »uantagelig«. Herom drejede sig altsaa formelt Striden, medens dens egentlige Indhold var dette, om Folketinget ved Hjælp af Finansloven kunde fortrænge et Ministerium, som ikke havde dets Tillid eller Sympati.

Forhandlingerne, dels i Folketingets Finansudvalg og dels i de to Ting, havde trukket længe ud. Der var, efter at Folketing og Landsting begge havde haft Finanslovsforslaget til fire Behandlinger, den 20de Marts 1877 blevet nedsat et Fællesudvalg paa 15 Medlemmer fra hvert. Af dettes 30 Stemmer vare de 16 ministerielle, medens 14 tilhørte Oppositionen. At Enighed ikke kunde opnaas, var forud givet, men det trak ud med Afgørelsen, og Ministeriet indbragte derfor, for at være dækket, hvis Finansaaret skulde løbe ud imens, et Forslag til en midlertidig Finansbevilling¹⁾.

¹⁾ Skønt det maa forudsættes, at saa godt som alle Læsere ere fuldkomment paa det rene med disse statsretlige Udtryk og ikke noget Øjeblik svæve i Tvivl om, hvad der forstaas ved „midlertidige“ og hvad ved „foreløbige“ eller „provisoriske“ Finanslove, er det dog maaske hensigtsmæssigt at give en lille Forklaring til bedste for de faa, som ere lidt usikre i deres Opfattelse. En midlertidig Finansbevilling er en paa regelmæssig Maade, altsaa gennem Vedtagelse af begge Ting og Stadfæstelse af Kongen, tilvejebragt Lov, der bemyndiger Regeringen til at opkræve Skatter og Afgifter samt afholde løbende Udgifter, indtil den ordinære Finanslov er given, sædvanlig dog kun for en kort Tidsfrist af ikke over et Par Maaneder. En provisorisk Finanslov er en af

Det havde den sædvanlige Form, men med den korte Frist af ikkun fjorten Dage, altsaa til 15de April, og det vedtoges glat, hvorefter det stadfæstedes af Kongen og udkom den 31te Marts 1877, altsaa lige i sidste Øjeblik. Det var ogsaa den samme Lørdag, 31te Marts, at Fællesudvalgets Indstillinger, en fra det ministerielle Flertal og en anden fra det oppositionelle Mindretal, skulde foretages til Behandling. Folketingets Møde var ansat til Kl. 10 Form., men Formanden (Krabbe) aabnede det med en Erklæring om, at han fra Konsejlspræsidenten havde modtaget Meddelelse om, at der var befalet et Statsraadsmøde Kl. 11, og en Anmodning om at udsætte Tingets Møde, indtil Ministrene kunde være tilstede. Kl. 12³/₄ genoptoges Mødet med Oplæsning af en Skrivelse fra Konsejlspræsidenten om, at den midlertidige Bevilningslov var stadfæstet, og at Hs. Majestæt gav sit Samtykke til Rigsdagssamlingens Fortsættelse ud over den 31te Marts. Derpaa »aabnedes Forhandlingen« om Fællesudvalgets Indstillinger; Formanden meddelte, at som Talere vare indtegnede Berg, Scavenius og Scharling, men tillige at der af 25 Venstremænd var begæret Afslutning af Forhandlingerne. Medens deres Navne oplæstes, forlangte Konsejlspræsident Estrup Ordet; Tidenden refererer hans Begæring som faldende midt under den Formel, hvormed Formanden satte Afslutningen under Afstemning, men en Note erkender, at »nogle Funktionærer« »tillige« havde hørt den kort forud, ved et af de sidst oplæste Navne; Tidsforskellen er fin, kun nogle Sekunder, men det har sin Betydning, om Estrup forlangte Ordet før eller efter Afstemningens Begyndelse, da Grundlovens § 59 hjemler Ministrene Ret til »under Forhandlingerne at tage Ordet, saa ofte de ville, idet de i øvrigt iagttage Forretningsordenen.« Afslutningen af de »aabnedes«, men ikke begyndte Forhandlinger vedtoges med 62 St. imod 20. Det var et meget uforstandigt Skridt, som Venstre herved foretog; uden Nødvendighed og uden Nytte afskares al Debat, og der vistes en Uhfølighed imod Regeringens Chef, dobbelt paafaldende, fordi man havde ventet paa ham i tre Timer og udtrykkelig udsat Mødet, for at

Kongen alene uden Rigsdagens foregaaende Samtykke udfærdiget Lov udstedt i Henhold til Grundlovens § 15, der siger, at „i særdeles paatrængende Tilfælde kan Kongen, naar Rigsdagen ikke er samlet, udstede foreløbige Love, der dog ikke maa stride imod Grundloven og altid bør forelægges den følgende Rigsdag.“

han kunde komme tilstede. Ideen dertil skyldtes en hollandsk Skolelærer Chr. Pedersen; de 24, som med ham underskrev Forlangendet om Afslutning, vare alle menige af Partiet, men Førerne lod det ske og stemte for Afslutningen, saa at Ansvaret faldt tilbage paa dem. Man gik altsaa straks til Afstemning over Fællesudvalgets Indstillinger. Flertallets, som gik ud paa Fjærnelsen af de fire uantagelige Punkter, forkastedes med 72 Stemmer imod de 24, som den Gang udgjorde Højres Styrke i Tinget; Mindretallets vedtoges enstemmig med 70, idet Højre undlod at stemme. Da Landstinget ogsaa paa sin Side fastholdt sin forrige Affattelse, var der altsaa ikke opnaaet Samstemning om Aarets Finanslov. Den 4de April sluttedes Rigsdagssamlingen paa den sædvanlige Maade uden nogen politisk Udtalelse fra Regeringen; Etatsraad H. N. Hansen udbragte et »Kongen leve!« og J. A. Hansen svarede med et lige saa demonstrativt »Grundloven leve!«

Der stod man altsaa. Det nye Finansaar var begyndt. Indtil 15de April havdes der Dækning ved den midlertidige Bevillingslov af 31te Marts, men saa var der ingen Finanslov. Den 12te April 1877 udfærdigedes da den foreløbige Finanslov: »Provisoriet«. Den er ganske kort:

Da der i den under 4de d. M. sluttede ordenlige Rigsdagssamling ikke er opnaaet Enighed mellem Folketinget og Landstinget om Forslag til Finanslov for 1877—78, have Vi fundet det nødvendigt i Henhold til Grundlovens § 25 ved foreløbig Lov at træffe de Foranstaltninger, som det almindelige Vel kræver, for at Statsstyrelsen kan fortsættes uforstyrret. Ti byde og befale Vi som følger:

§ 1. Indtil Finansloven for Finansaaret 1877—78 er given, bemyndiges Regeringen til at afholde de nødvendige løbende Udgifter efter de hidtil gældende Regler, dog saaledes at de Hovedsummer og særskilte Poster, som ere opførte i det Rigsdagen forelagte Forslag til Finanslov for bemældte Finansaar, ikke overskrides, og til at afholde de Udgifter, som ere vedtagne baade af Folketinget og Landstinget ved den d. 31te Marts d. A. stedfundne eneste Behandling af Forslag til Finanslov for 1877—78, samt til at opkræve de bestaaende Skatter og Afgifter.

§ 2. Denne Lov træder i Kraft den 16de April 1877. Hvorefter alle vedkommende sig have at rette.

Som Bilag til »Provisoriet« følge Budgetterne for de enkelte Ministerier, opgjorte efter den ved det fastsatte Norm. Men samtidig med det offentliggjordes et vigtigt politisk Aktstykke, nemlig en allerunderdanigst Forestilling til Hs. Maj. Kongen af 10de April 1877, underskrevet af samtlige Ministre (Estrup, Haffner, Skeel, Nellesmann, Fischer og Rosenørn-Lehn). Efter en Udvikling af de foregaaende Aars parlamentariske Konflikter og de fremsatte Doktriner om Folketings-Parlamentarisme siges det om Folketinget, at det »med Tilsidesættelse af hidtil fulgte Grundsætninger for Finanslovens Forhold til bestaaende Love og Institutioner« har gjort Finanslov-Forslaget »ubrugeligt og uantageligt«, »til Dels endog med udtrykkelig Tilkendegivelse af, at dette skete for at fremtvinge Deres Majestæts nuværende Ministeriums Afgang.« I denne Henseende henvises til Fællesudvalget, i hvilket de fjorten Repræsentanter for det forenede Venstre havde gjort Ministeriets Afgang til Betingelse for den til Enigheds Opnaaelse fornødne gensidige Imødekommen og foreslaaet at give Konsejlspræsidenten en udtrykkelig Meddelelse om, at en Overenskomst mulig kunde naaes, men vilde være »umulig under det nuværende Ministerium.« Efter at have omtalt, hvorledes Ordet den 31te Marts var blevet afskaaret Regeringens Overhoved og Ordfører, udtaler Forestillingen, at det vilde være uklogt at give efter for de saaledes fra Folketingets Side stillede Fordringer, at det vilde være en Indrømmelse, fra hvis Følger man aldrig vilde kunne komme tilbage, og at det var Pligt for Kongen, over for ham selv og Efterfølgere paa Tronen saa vel som over for Forfatningen, hvis Vogter Kongen bør være, at tilbagegive med Bestemthed alle Forsøg af denne Art. Den anbefaler Provisoriet som »det eneste forfatningsmæssige Middel«, hvorved en ordnet Statsstilværelse kan fortsættes og Forfatningen bevares. Den provisoriske Bevilling gaar ikke ud over de Summer, om hvilke begge Ting i deres Voteringer have været enige; Ministeriet har, »uden at drage i Tvivl Deres Majestæts Ret til at gaa videre, naar Omstændighederne havde fordret det,« anset det for rettest at blive staaende herved, ogsaa fordi der paa denne Maade vilde skabes de færreste Hindringer for en senere Enighed om Finansloven og for en Tilbagevenden til den regelmæssige Tingenes Tilstand.

Efter en stærkt bevæget Sommer, rig paa Folkemøder og Demonstrationer baade for og imod, samledes Rigsdagen igen til sædvanlig Tid den 1ste Oktober 1877. Allerede Dagen efter

forelagde Finansministeren paa en Gang Finanslovsforslaget for det kommende Finansaar og det tilsvarende Forslag for det løbende Aar, »affattet i Overensstemmelse med de administrative Budgetter, som ere udfærdigede i Følge den foreløbige Lov af 12te April, hvilken findes optagen i de Anmærkninger, der ledsage Lovforslaget.« Strængt taget blev altsaa Provisoriet ikke, saaledes som Grundlovens § 25 foreskriver, forelagt Rigsdagen, der brugtes en Omvej, som ikke var helt korrekt, men som for øvrigt ikke var uden Præcedens. Formanden vendte Ordenen mellem de to Finanslove om og satte den for det løbende Aar først paa Dagsordenen. Allerede den 5te Oktober toges den for. Bojsen var den eneste Taler for Oppositionen, og han udtalte sig med stor Styrke imod Provisoriet som »et aabent Brud paa Bevillingsretten«, hvorefter han, navnlig ogsaa for at det kunde blive rigtig klaret, om den foreløbige Lov var behørig forelagt Tinget, foreslog at standse første Behandling og straks nedsætte et Udvalg paa 15 Medlemmer. Fra Højre mødte dette ingen Modstand. Den eneste, som talte og stemte derimod, var den jyske Bonde M. C. Christensen fra Hjørring 2det, en kuriøs Person, lignende noget Sylvester Jørgensen, men ikke saa velbegavet, som paa det Tidspunkt var i Færd med at udvikle sig fra radikal Venstremand til Ultrakonservativ, men blev brat afskaaren i sin Udvikling. Til det besluttede Udvalg sendtes ikke de sædvanlige Finansudvalgs-Medlemmer, særlig ikke de, som i foregaaende Session havde behandlet Lovforslaget; det var jo nu ikke finansielle, men statsretslige Ting, det drejede sig om, og altsaa sendte hvert Parti sine Politikere i Ilden. Højre valgte Klein, Scavenius, Rimestad, Dinesen; Venstre repræsenteredes af Albertsen, Berg, Bojsen, Balth. Christensen, Clausager, Villads Holm, Holstein-Ledreborg, Høgsbro, Madsen, Thomas Nielsen og Tauber. Bogstavfølgen i Venstres Repræsentanter viser, at der stemtes under et; at der imidlertid inden for Partiets Grænser bestod en allerede temmelig markeret Meningsforskel om, hvad der skulde gøres imod Provisoriet, var allerede vitterligt nok, og det kunde forudses, at den snart maatte give sig et skarpt Udtryk.

Højres Repræsentanter bestræbte sig ivrig for i Udvalget at opnaa en Overenskomst angaaende »de fire uantagelige Punkter«, det eneste, hvori Folketingets og Landstingets Affattelse af Finansloven skilte sig fra hinanden. En Tidlang syntes det, at dette

Maal mulig kunde naas. Der førtes omfattende private Underhandlinger, navnlig imellem Klein-Rimestad og Bojsen-Holstein; og der viste sig under disse god Vilje til en mindelig Overenskomst. Men den moderate Gruppe af Venstre, som ønskede Konflikten bilagt, var trykket ved den bestemte Modstand, som rejstes herimod af den radikale Gruppe under Berg, og hvad der var bygget op eller forberedt underhaanden og privat i Retning af et Forlig, styrtede sammen igen, naar Udvalget holdt sit Møde. Forsøgene maatte til sidst opgives, og da Udvalget den 30te Oktober afgav sin Betænkning, havde det spaltet sig i tre Dele: et Flertal paa 8 Medlemmer, et Mindretal paa 3 og et Mindretal paa 4 Medlemmer.

I Betænkningen maatte det først klares, hvorledes det egentlig stillede sig med Provisoriet, der kun var forelagt som en Part af Anmærkningerne til Finanslovsforslaget, og hvorledes Tinget vilde være stillet i Afgørelsen heraf. Herom var der ført en Korrespondance med Ministeriet. Udvalget havde den 8de Oktober rettet den Forespørgsel til Konsejlspræsidenten, om Ministeriet ansaa den foreløbige Lov (Provisoriet) for at være saaledes sammenknyttet med Finanslovsforslaget, at Tingets Forkastelse af dette vilde tillige være Forkastelse af hin. og en Vedtagelse af Finansloven tillige en Vedtagelse for Tingets Vedkommende af Provisoriet. Svaret, der afgaves Dagen efter, lød paa, at Ministeriet vilde anse den provisoriske Lov for bortfalden ved en Forkastelse af Finansloven; derimod gjordes der den Bemærkning, at en Vedtagelse af Finansloven ikke tillige vilde være en Vedtagelse af den provisoriske Lov, efter som denne jo efter sit eget Indhold maatte træde ud af Kraft, saa snart der maatte udkomme en Finanslov; Provisoriet behøvede efter Ministeriets Mening ikke at vedtages af Rigsdagen, da det maatte vedblive at gælde, indtil det enten bortfaldt ved Forkastelse eller bortfaldt ved en ny Lov. I Henhold hertil ansaa hele Udvalget det for konstateret, at Provisoriet var forelagt til Tingets Beslutning og endelige Afgørelse, samt at denne vilde kunne ske saa vel ved en Afstemning over Finanslovsforslaget som gennem en særlig Behandling af den foreløbige Lov. Hvis det sidste Alternativ valgtes, mente Udvalget (dog i denne Post med Undtagelse af Albertsen, Berg og Tauber), at det kunde ske ved at følge en lignende Fremgangsmaade som den, der var benyttet ved Behandlingen af den foreløbige Lov af 12te Maj 1853, det saakaldte Sponneck'ske Provisorium.

Flertallet (Bojsen, Balth. Christensen, Clausager, Vill. Holm, Holstein-Ledreborg, Høgsbro, Madsen og Thomas Nielsen) valgte at sondre de to Sager ud fra hinanden og traf forud Af-tale med Tingets Formand om, at han ved Genoptagelsen af den afbrudte første Behandling vilde give Tinget Lejlighed til at stemme over en saadan Udskillelse. Det indstillede derefter: 1) at Provisoriet skulde udsondres fra Finanslovsforslaget, 2) at Provisoriet skulde forkastes, medens 3) Finanslovsforslaget skulde overgaa til 2den Behandling.

Første Mindretal (Albertsen, Berg og Tauber) betragtede det som Udvalgets Opgave at »finde den skarpeste, utvetydigste Form for Folketingets Protest imod Regeringens Adfærd« og mente at have fundet denne Form i Forkastelsen af Finanslovsforslaget. »Vi følte os i fuld Overensstemmelse med Landets offentlige Mening, med den berettigede Harme, som Ministeriets Fremgangsmaade har vakt rundt om i Folket, naar vi ansaa det for umuligt, at det danske Folketing vilde vedtage en Finansbevilling, der skulde omfatte den hele Række af Indtægter og Udgifter, som i Finansaaet ere afholdte ved Ministeriets egenmægtige Beslutning med Tilsidesættelse af Grundlovens § 49 og under Paaberaabelse af en Hjemmel, hvis Ugyldighed er lige saa aabenbar, som dens Benyttelse er krænkende for Rigsdagens Myndighed over Landets Finanser og faretruende for Folkets konstitutionelle Love og Rettigheder overhovedet.« Mindretallet polemiserede imod den Fremgangsmaade at udsondre de to Sager fra hinanden og søgte at paavise, at det paaberaabte Præcedens fra 1853 ikke passede.

Det andet Mindretal (Dinesen, Klein, Rimestad og Scavenius) betragtede det som den naturligste Fremgangsmaade saa hurtig som muligt at fremme Finanslovsforslaget og derpaa, for saa vidt dertil maatte findes Anledning, at gøre Spørgsmaalet om Billigelse eller Misbilligelse af Provisoriet til Genstand for nærmere Forhandling og eventuel Beslutning. Det var altsaa kun enigt med Flertallet i dettes Indstillingspunkt Nr. 3.

Der var et Spørgsmaal, som Udvalget ikke kunde skyde fra sig, nemlig hvorledes man vilde være situeret, hvis Provisoriet forkastedes inden Udstedelsen af en normal Finanslov, enten efter Flertallets Indstilling No. 2 eller efter det første Mindretals Forslag. Et nyt Provisorium kunde man selvfølgelig ikke ønske, men for øvrigt kunde jo en ny »foreløbig« Lov ikke udfærdiges af

Regeringen, medens Rigsdagen var samlet (jfr. Grdl. § 25). Der maatte altsaa for dette Tilfælde skaffes en midlertidig Bevilling, ellers vilde Skatterne ikke kunne opkræves, og hele Forvaltningen vilde gaa istaa.

Flertallet siger herom i Betænkningen, at da den af Regeringen hidtil fulgte Fremgangsmaade lader det være tvivlsomt, om den i Tide vilde foretage »de den paahvilende«, hertil sigtende Skridt, havde man ønsket at kunne opnaa Enighed i Udvalget om en Indstilling, hvorefter Folketinget selv skulde tage Initiativet til en midlertidig Bevilling af den sædvanlige Natur, enten som en umiddelbar Forlængelse af den midlertidige Lov af 31te Marts (som var udløben den 15de April) eller som gældende fra et senere Tidspunkt. En saadan Enighed havde imidlertid vist sig uopnaaelig, da Højre-Mindretallet som ufravigelig Betingelse for sin Deltagelse havde fordret, at en saadan ny midlertidig Bevilling skulde hjemle ikke blot Skatteopkrævning og de »nødvendige løbende Udgifter«, men ogsaa Afholdelsen af de i Provisoriet optagne »overordentlige Udgifter«. Dette vilde være en Afbigelse fra Praksis og maatte opfattes som en Godkendelse af Provisoriet. Flertallet maatte derfor indskrænke sig til at udtale for Ministeriet, at det vilde tilraade Tinget, naar Regeringen maatte fremsætte Forslag derom, at vedtage en midlertidig Bevilling af sædvanligt Indhold, gældende enten fra 31te Marts eller Udstædelsesdagen og for en saa lang Tid, som der maatte udskræves til en Opløsning enten af hele Rigsdagen eller et af Tingene og Udskrivning af nye Valg.

Det Berg'ske Mindretal vilde ligeledes være villigt til at anbefale en midlertidig Bevilling af sædvanligt Indhold »for et til Foretagelsen af nye Valg passende Tidsrum«, forudsat at Ministeriet ved at begære en saadan »viser noget Ønske om at tilvejebringe en midlertidig lovlig Tilstand for at forberede enten et Regeringsskifte eller et nyt Forsøg paa at vinde det danske Folk for sin Politik«. Derimod kunde det ikke tilraade en midlertidig Bevilling, som ved at føres tilbage til Finansaarets Begyndelse vilde helt eller delvis godkende de paa Grundlag af Provisoriet afholdte Udgifter og opkrævede Skatter. Heller ikke vilde dette Flertal have kunnet deltage i noget Skridt, der ved Anvendelse af det private Initiativ vilde paanøde Ministeriet »en Bevilling, som det er dettes konstitutionelle Pligt at søge tilveje-

bragt, og uden hvilken dets Fortsættelse af Regeringen er uden Hjemmel i Forfatningen.«

Højre-Mindretallet gik udførlig ind paa denne Vanskelighed. Dersom man for at faa et fra alle Sider anerkendt Grundlag for Statshusholdningens Førelse skulde, i Steden for at stadfæste den provisoriske Lov med eller uden Ændringer, vedtage en midlertidig Bevilling, saa maatte det dog fastholdes, at denne virkelig ogsaa gav den lovmæssige Hjemmel for Afholdelsen af de nødvendige Udgifter. Det vilde derfor ikke være tilstrækkeligt til at give en Bevilling til at afholde de blot »løbende« Udgifter, man maatte medtage, hvad der udkrævedes for at holde de Arbejder, Foranstaltninger m. v. i Gang, som vare paabegyndte og ikke uden Forrykkelse af Forholdene og Skade for Staten uden videre kunde standse eller afbrydes. Heri vilde ej heller ligge nogen Godkendelse af Provisoriet, navnlig ikke naar den midlertidige Bevilling, saaledes som til sidst tilbuddt af Mindretallet, indskrænkedes til at gælde fra Udstedelsesdagen, altsaa blot for Fremtiden, medens Tidsrummet fra 16de April indtil den nye Bevillings Givelse lodes uberørt. Folketinget vilde da senere paa anden Maade kunne utvetydig tilkendegive sin Opfattelse af Provisoriet. Det, som efter Mindretallets Mening maatte bebrejdes Flertallet, er netop dette, at det tilraader Tinget »en Fremgangsmaade, der nødvendig synes at maatte føre til yderligere abnorme Tilstande med alle de skæbnesvangre Følger, som deraf kunne flyde«. Mindretallet beder Tinget vel betænke, om det ikke vilde være klogere, »at forebygge den videre Udvikling af Konflikten og at tilvejebringe Muligheden for videre Forhandling« ved at lade Provisoriet gaa over til 2den Behandling, og erklærer, hvis dette sker, da at ville foreslaa det ændret paa en saadan Maade, at det bliver en midlertidig Bevilling, gældende indtil Finanslovsforslagets Vedtagelse, dog ikke ud over 31te December.

Udvalgsbetænkningen sendtes den 27de Oktober til Konsejlspræsidentens Efterretning for det Tilfælde, at han maatte have noget skriftlig eller mundtlig at bemærke ved den. Svaret afgaves den 30te. Det gaar ud paa, at da der i Betænkningen »savnes enhver Begrundelse« af Forslaget om at forkaste Provisoriet, skal Ministeriet ikke gaa ind herpaa, men kun bemærke, at det ikke finder noget at erindre imod, at en midlertidig Bevilling gives for Tidsrummet indtil den normale Finanslovs Tilvejebringelse, »skønt man ikke anser en saadan Fremgangsmaade for nødvendig, efter

som den foreløbige Lov af 12te April d. A. afgiver den fornødne Hjemmel til Statsindtægternes Opkrævelse og Statsudgifternes Afholdelse, saa længe den ikke bortfalder ved Forkastelse«. Specielt udtaler Ministeriet sig imod en saadan midlertidig Bevilling af blot »løbende« Udgifter, som af Flertallet anbefalet, »midt i Finansaaret, hvor mangfoldige Foranstaltninger, der ligge uden for Begrebet løbende Udgifter, allerede ere paabegyndte og ikke kunne afbrydes uden at afstedkomme den største Forvirring i Statsstyrelsen«. Ministeriet kan under ingen Omstændigheder anerkende Folketingets Berettigelse til at gøre dets Samtykke til midlertidige Bevillinger afhængigt af, at den ved dem vundne Tid benyttes til Opløsning af det ene eller begge Ting, efter som det alene tilkommer Kongen at afgøre, om saadan Opløsning skal finde Sted. Rent afset fra Indholdet af en midlertidig Bevillingslov »finder Ministeriet Anledning til at fremhæve, at man paa ingen Maade kan erkende, at det skulde være Ministeriets Pligt paa Forhaand at fremkomme med Forslag for at afværge de Ulæmper«, der maatte flyde af Flertalsforslagets Vedtagelse, »da det maa paa hvile det ærede Udvalg selv at drage Omsorg for, at det ikke stiller Forslag, hvis Vedtagelse øjensynlig medfører Følger, som ikke bør fremkaldes«.

Udvalgets Betænkning afgaves den 30te Oktober. Der havde i det forenede Venstre været mange og heftige Møder om den hele Sag, og disse tiltog baade i Antal og Lidenskabelighed, efter som det afgørende Øjeblik nærmede sig. Fra det første havde der gjort sig to modsatte Strømninger gældende: en mere spagfærdig Opfattelse, som uden just at erkende, at Folketinget den 31te Marts var gaaet for vidt, med Bekymring imødesaa' yderligere Konflikter og derfor ønskede Forlig, og en intransigent Stemning, som vilde have Kampen ført til Ende nu med det samme og betragtede ethvert Kompromis med den provisoriske Regering som en fejg Svigten af Fanen. Den første Fraktion, hvis Repræsentanter i Finansudvalget udgjorde dettes Flertal, var den talrigste og fandt Understøttelse hos saadanne Folketingsmænd som Etatsraad Juel, Prokurator Lassen og Dr. G. Winther, den sidste endog meget ivrig for at holde inde paa en uforsigtig betraadt Vej; men Førerne vare stadig ængstelige for, at de ikke skulde faa Hovedstyrken af Partiet med sig, og vovede sig derfor kun fremad i smaa Skridt. Berg, Alberti og Tauber, som især havde de fynske Bønder med sig, bekæmpede dem uafbrudt, og

skønt de ikke kunde holde Venstre sammen i Udvalget om en fornyet og skærpet Krigserklæring til Ministeriet ved en brat Forkastelse baade af Provisoriet og Finansloven, saa forhindrede de dog, at det i Udvalget kom til et Forlig om de fire uantagelige Punkter og om, hvad der skulde gøres for at forhindre et endnu stærkere Brud.

Højre i Folketinget var paa sin Side enigt om at ville strække sig saa langt som muligt for at opnaa et Forlig. Ministeriet selv tog ikke noget Initiativ, det var i det Hele mere Tilskuere end Deltager i det, som foregik; men det lagde heller ingen Hindringer i Vejen for en Overenskomst og havde ladet forstaa, at den vilde følge med saa langt, som Højre i de to Ting kunde enes.

Da man efter Afgivelsen af Betænkningen var kommen paa det rene med, at Enighed ikke kunde opnaas, blev det Højres nærmeste Betyrning, hvorledes det skulde gaa, naar Provisoriet blev forkastet, uden at der var nogen Finanslov, og naar altsaa Staten svævede i Luften uden nogen som helst Bevilling. Inden Provisoriets Forkastelse kunde man ikke vedtage eller forberede en midlertidig Bevilling; efter Forkastelsen vilde det være umuligt i Løbet af nogle faa Timer indtil Midnat at faa den midlertidige gjort færdig fra begge Ting; men blot en Dag uden Bevilling vilde kunne fremkalde stor Forvirring, f. Eks. ved Opkrævning af Tolden. Der fremkom da fra Hall den Teori, som sagdes at støtte sig til Analogier fra Romerretten, at en Afstemning imod Provisoriet ikke kunde ophæve dets Gyldighed for Løbet af den alt begyndte Dag, og at fremdeles en i Løbet af næste Døgn tilvejbragt Bevilling maatte være gældende fra Døgnets Begyndelse. Denne i dansk Statsret ganske nye Sætning om Døgnets legislative Enhed gik mærkelig nok *tacito consensu* ind i Praksis; alle følte, at der maatte have nogen Frist for at klare Vanskelighederne, og det var i ingens Interesse at bekæmpe Teorien.

Da det nu stod klart, at Afstemningen i Folketinget enten paa den ene eller den anden Maade vilde skabe et finansielt Interregnum, henstillede Højre til Ministeriet, at det skulde holde sig parat til straks at forelægge en midlertidig Bevillingslov af samme Indhold som Provisoriet og forlange denne uforandret vedtagen i Løbet af 24 Timer. Regeringen syntes i Begyndelsen tilbøjelig hertil, men skiftede snart Sind. Derimod opfordrede

den Udvalgets Højre-Mindretal til at indbringe en saadan Bevillingslov. Herom kunde der dog under de paa dette Tidspunkt givne Forudsætninger ikke godt være Tale, ti medens Regeringen i Kraft af sin Stilling og sit Ansvar kunde udøve et Tryk paa begge Ting til ekstraordinært og med saa korte Tidsfrister at fremme en midlertidig Bevilling, kunde Højre-Mindretallet end ikke sømmelig forlange dette, naar det vidstes, at der hos Folketingets Flertal var Stemning imod et saadant Skridt. I de første Dage af November syntes det derfor afgjort, at Folketinget vilde forkaste den provisoriske Lov af 12te April, og at Regeringen derfor maatte straks enten slutte Rigsdagen eller dog udsætte den — man sagde, kun paa otte Dage — for at kunne udstede et nyt Provisorium, hvilket man saa vilde vente med at forelægge Rigsdagen indtil henimod Sessionens Slutning, mulig først lige ved Finansaarets Udløb. Det vilde være en yderligere Skærpelse af Konflikten og frembyde nye Betæneligheder, men der syntes ikke at være andet for.

Det Medlem af Højre, som havde bestræbt sig mest for en Overenskomst, var Klein. I de første Dage af November laa han syg i sit Hjem, men blev her søgt af forskellige Folketingsmænd fra Venstre, som med stigende Bekymring saa' det trække op til en ny Storm, saaledes Villæds Holm, Dr. G. Winther og Højesteretssagfører Bagger, hvilken sidste var Afsending fra Grev Holstein-Ledreborg. De rettede den Anmodning til ham, at han og Højre-Mindretallet vilde indbringe Forslag til en midlertidig Bevilling, da de troede at kunne skaffe Understøttelse fra en Del af Venstre, først for Vedtagelse af den ekstraordinære, hurtige Behandling, dernæst for en midlertidig Bevilling, naar denne, i Steden for at nævne Regeringens eget Finanslovsforslag, henviste til det Finanslovsforslag, som den 31te Marts var vedtaget af Folketinget. Efter fornyede Forhandlinger med Regeringen, som ønskede et Forsøg gjort og opfordrede Mindretallet til at tage Initiativet, blev det besluttet, at Indbringelsen skulde ske, idet jo nu Tilsagnet om Understøttelse fra en Del af Venstre for ekstraordinær Behandling væsentlig havde forandret Situationen. Med Hensyn til Formen af den midlertidige Bevilling var der imidlertid endnu en stor Vanskelighed. I Realiteten vare Posterne paa Provisoriet dækkede baade af Landstingets Afstemning over Regeringens Finanslovsforslag og af den Affattelse, som Folketinget havde vedtaget den 31te Marts, men en Henvisning til denne sidste alene, vilde være uan-

tagelig for Landstinget, som maatte forlange, at der i saa Fald ogsaa henvistes til dets eget Votum af samme Dato. Saa godt som alle Landstingets Højre-Medlemmer stod stift paa, at i alt Fald begge Tings Votum af 31te Marts maatte nævnes, og der var en Del Misstemning imod Krieger, som i et Partimøde havde forelagt Spørgsmaalet om den midlertidige Bevilling paa en saadan Maade, at han ikke syntes at betragte Landstingsaffattelsens Medoptagelse i Lovens Tekst som en *conditio sine qua non*. Man mente, at det ikke gik an at lade Venstre faa endog blot Skinnet af nu at have sat deres Votum af 31te Marts igennem og derved give Partiet Vaaben i Hænde, som kunde benyttes paa Folkemøder. Højre i begge Ting og Regeringen vare saaledes enige om, at Henvisningen burde lyde paa Regeringens Udkast til Finanslov for 1877—78.

I Folketingets Møde den 3die November bebudede Formanden (Krabbe) i Henhold til Udvalgsflertallets Ønske, et Forslag til en »Afvigelse fra Forretningsordenen«, gaaende ud paa, at der efter den genoptagne første Behandling af Finanslovforslaget skulde stemmes først over den provisoriske Lov og derpaa over selve Finanslovforslaget. I Mødet den 5te November foretoges dette Forslag. Det støttedes af Holstein under Henvisning til Flertallets Betænkning, og Berg forklarede i al Korthed, at han uagtet sine Tvivl om Rigtigheden ikke vilde fraraade det. Uden Afstemning vedtoges Formandens Forslag, og umiddelbart efter genoptoges den afbrudte første Behandling.

Det er ikke Hensigten her at referere denne Debat, som i Tidenden fylder over 150 Spalter. Hovedtalerne vare Holstein, Berg og Klein, som i et langt og meget indtrængende Foredrag paaviste de store Farer, der vilde indtræde, hvis man nu ikke fra begge Sider søgte at bygge Bro over den opstaaede Kløft. Andre Talere vare Winther, Jagd, Hørup, Alberti, G. Koch, Dinesen, V. Holm, N. Andersen, Tauber, Clausager, Søren Kjær og den omtalte M. C. Christensen, som sidste Gang kun fik Ordet, efter at Tinget ved en Afstemning havde tilladt det. Af Regeringens Medlemmer talte ingen anden end Konsejlspræsidenten. Debatten var en yderligere Udvikling af de Synspunkter, som alt vare komne frem i Udvalgets Betænkning. Uenigheden imellem de to Grupper af Venstre var latent tilstede under hele Diskussionen, men brød endnu ikke

frem i Lue; det kunde dog ikke undgaa nogens Opmærksomhed, hvor bitter Stemningen var.

Skønt ingen kunde være i Tvivl om, hvad Debattens Karakter vilde være, og hvorledes Afstemningen vilde falde ud, og skønt det spændende Moment først vilde indtræde efter Provisoriets Forkastelse, hvilede der dog en Atmosfære af Nervøsitet over det hele Optrin. Rigsdagsafdelingen af Christiansborg Slot frembød et ejendommeligt Skue. I Salen skiftede man mellem en aandeløs Lytten til de betydelige Talere og en ivrig Hviskén i Grupper, naar mindre Stjærner skænkede en lille Hvile. Luften var svanger med Elektricitet, baade positiv og negativ, baade samlende og frastødende. Vinduesfordybningerne vare Skuepladsen for hurtige smaa Konferencer, der frembragte Hausse eller Baisse i Stemningen. Den almindelige Tilhørerplads var pakket saa fuld, som det var muligt, og helt igennem Forsalen, langt ned ad den brede Stentræppe i Kolonnaden stod en tæt Trængsel af utaalmodige Aspiranter. Af de privilegerede Pladser var ikke en eneste tom, og Damernes Tribune havde firdobbelte Rækker af lyttende. Landstingsmændene vare temmelig fuldtallige i deres Afdeling af Tilhørerpladsen, og en livlig Korrespondance foregik imellem dem og Folketingsmændene. Journalisternes Loge oppe under Loftet maatte rumme ikke blot de travle Referenter, men ogsaa selve Redaktørerne. Hver Gang der rejste sig en Taler, som man ikke brød sig synderlig om, fyldtes Gangene, Læsesalen, Snapstinget med højrostedede, disputerende og argumenterende Grupper. I hvert af de smaa Udvalgsværrelser sad der hemmelige Konklaver.

Paa Debattens tredje Dag, Onsdagen den 7de November, kom man til Afstemning. Det var lidt før Kl. 4 om Eftermiddagen. Den provisoriske Finanslov blev ved et Navneopraab forkastet med 73 Stemmer mod 27. For dens Overgang til 2den Behandling stemte hele Højre og M. C. Christensen. Imod stemte begge Fraktioner af Venstre. Bajer stemte ikke. Alle 102 Medlemmer vare saaledes tilstede.

Umiddelbart efter kom Spørgsmaalet om selve Finanslovsforslagets Overgang til 2den Behandling. Der afgaves 66 Stemmer for og ingen imod. Højre og den moderate Del af Venstre stemte sammen. Berg og hans Meningsfæller, hvis Tal altsaa viste sig at være højst 35, undlod at stemme.

I samme Øjeblik, som dette var sket, anmædte Klein, at han agtede at indbringe et Forslag til en midlertidig Bevilling, for hvilket han ønskede hurtig Fremme. Formanden imødede om dette Ønske ved at ansætte et Møde Kl. 4¹/₄ til Indbringelsen. Forslaget lød saaledes:

§ 1. Indtil Finansloven for 1877—78 er given, dog ikke ud over 31te December 1877, bemyndiges Regeringen til at opkræve de bestaaende Skatter og Afgifter samt til at afholde de nødvendige Udgifter, dog at de Hovedsummer og særskilte Poster, der ere opførte i det Rigsdagen den 2den Oktober d. A. forelagte Forslag til Finanslov, ikke overskrides.

§ 2. Denne Lov træder i Kraft den Dag, den har erholdt kongelig Stadfæstelse.

Efter at Indbringelsen var sket med en ganske kort Motivering, ansattes et nyt Møde til Kl. 5. og Tinget gav uden Afstemning sit Samtykke til, at første Behandling foretoges. Klein fremhævede, at efter Forkastelsen af Provisoriet maatte de Dele af Venstre, som overhovedet ønskede en Overenskomst, staa friere. Holstein forsikrede, at der fra hans og hans Venners Side var Redebonhed og alvorlig Vilje til nu, da Provisoriet var slaet ihjel, at hjælpe til lovlige Tilstande, men vedfåge den midlertidige Lov i den foreslaaede Skikkelse kunde de ikke, fordi dette efter deres Overbevisning vilde være en Genoplivelse af Provisoriet; han troede dog, at der kunde findes en Form til at komme ud over denne Vanskelighed, og bebudede et Ændringsforslag, i hvilket man vilde række sig saa vidt, at der heller ikke fra Landstingets Side skulde opstaa nogen Hindring. Berg udviklede, at den midlertidige Bevilling, i hvilken som helst Form, var en Tilbagevigen af Folketinget, og at den, trods Begrænsningen med 31te December, i Virkeligheden vilde blive en Finanslov for hele det Finansaar, i hvilket der var forsøgt et Provisorium¹⁾, og tillige indeholde et Tilsagn til Regeringen om en brugelig Finanslov for det næste og kommende Finansaar; han kunde derfor ikke stemme for den, men han vilde heller ikke

¹⁾ Heri fik Berg Ret. Den midlertidige Bevilling af 8de November 1877 blev senere forlænget, saa at den gjaldt indtil 31te Marts 1878, Finansaarets Udgang. Ingen normal Finanslov bragtes til Veje for dette Aar.

lægge den Hindringer i Vejen, han vilde forholde sig passiv. Overgangen til 2den Behandling vedtoges enstemmig med 64 St. Berg og hans Venner undlod altsaa at stemme. Mødet sluttedes Kl. 5, 35.

Formanden indkaldte Ændringsforslag til Kl. 7 $\frac{1}{2}$ samme Aften og ansatte 2den Behandling til et Møde Kl. 9. Af de 8 Flertalsmedlemmer i Udvalget blev der til denne stillet Forslag om at affatte Lovforslagets § 1 saaledes:

Indtil Finansloven for Finansaaret 1877—78 er vedtagen, dog ikke ud over 31te December 1877, bemyndiges Regeringen til foreløbig at afholde de nødvendige løbende Udgifter efter de hidtil gældende Regler, dog at de Hovedsummer og særskilte Poster, som ere opførte i det Forslag til Finanslov for bemældte Finansaar, der er Rigsdagen forelagt, ikke overskrides, samt til at opkræve de bestaaende Skatter og Afgifter. Ligeledes bemyndiges Regeringen til i samme Tidsrum at afholde saadanne overordentlige Udgifter, som fandtes optagne paa det af Folketinget den 31te Marts d. A. vedtagne Forslag til Finanslov for 1877—78.

Det vil ses, at denne Ændring kommer de rejste Betæneligheder noget i Møde; den vilde give Regeringen alt, hvad denne behøvede til Statsstyrelsens uforstyrrede Gang, ja endog mere til, saa at Holstein senere udtrykkelig maatte fremhæve, at det var forudsat, at Regeringen ikke vilde bruge disse Bevillinger (navnlig Tilskuddet til Skolelærere, som Folketinget den 31te Marts havde bevilget til Uddeling efter visse Regler, som Landstinget modsatte sig). Paa den anden Side var der den Mislighed, at Ændringen nævnede Folketingets Votum, men ikke Landstingets af samme Dag. Holstein motiverede den i en Tale, som sluttede med at kræve den Anerkendelse, at der her var gjort »et alvorligt Forsøg paa Forlig«, som han haabede modtaget fra Modstanderes Side »i en forsonlig Aand«. Klein lagde de forsonlige paa Hjerte, at det nu frem for Alt kom an paa at faa ogsaa Landstinget med til Forliget, og at man derfor burde undgaa enhver Form, som kunde være stødende; han fraraadede Ændringsforslaget, men vilde, selv om det vedtoges, søge at faa Lovforslaget bragt over i Landstinget, hvem det alene tilkom at bedømme, hvorledes det vilde stille sig. Konsejlspræsidenten erkendte, at den midler-

tidige Bevilling, selv i Flertallets Form, vilde give, hvad der behøvedes, og tiltraadte Forudsætningen om, at visse Bevillinger, som det i Grunden gav, ikke vilde blive benyttede; om Landstingets Stilling til en saadan Form vilde han ikke udtale sig, han henviste kun til Kleins Udvikling af de forskellige Synspunkter. Thomas Nielsen, Winther og Bojsen havde fremdeles Ordet; af de radikale talte kun Tauber, som erklærede, at han slet ikke vilde stemme over Ændringsforslaget. Det vedtoges med 47 Stemmer imod 15; nogle Højremedlemmer have formodentlig holdt sig tilbage fra at stemme imod, og den Bergske Side deltog ikke. Efter at en til Lovens Titel stillet Ændring uden væsentlig Betydning var vedtagen uden Afstemning, gik Lovforslaget enstemmig til 3die Behandling, og Mødet sluttedes ti Minuter før Kl. 11 Aften.

Mødet Torsdagen den 8de November Kl. 11 Form. indlededes af Scavenius, som erklærede, at tidligere Tvivl hos ham vare fjærnede, at han ikke blot kunde stemme for den midlertidige Bevilling i den nu givne Form, men ogsaa efter at have overvejet Stillingen vilde stemme for den, da han maatte betragte det som i høj Grad heldigt for Landet, om vi snarest muligt kunde komme ud af de siden 16de April bestaaende stemmelig uregelmæssige Forhold. Berg fandt ikke det Sprog, der var ført i de sidste Møder, svarende til det, »som et fribaaret, ærestolt Folk, krænkede i sin Ret og med Vilje til at værne om den, havde Krav paa her at høre«, men erklærede at ville undlade at stemme. For øvrigt fremkom der ikke Udtalelser af nogen Betydning. Lovforslaget vedtoges enstemmig med 68 Stemmer og kunde altsaa nu, den 8de November Kl. 11. 40 Form., sendes over til Landstinget. Kun tolv Timers Frist var saaledes tilbage.

Skuepladsen for den interessante Kamp, der vel tilsyneladende drejede sig om en Ubetydelighed, om en blot og bar Form, men i Virkeligheden gjaldt Krig eller Vaabenstilstand, var saaledes forlagt til det roligere og ærværdigere Ting. Men Bevægelsen var yderligere vokset siden den foregaaende Dag og steg Time for Time. Paa de brede Gange og i Læseværelserne stod der ivrigt gestikulerende Grupper, som med uvant Lidenskab drøftede den hele Situation og argumenterede højkrøstet, medens Replikerne ofte antog en tilspidset og personlig Karakter. Siden de sørgelige Dage i 1864 havde Rigsdagslokalerne ikke frembudt et saadant Skue.

Højre i Folketinget var ubetinget stemt for at tage den midlertidige Bevillingslov saaledes, som den nu en Gang forelaa. For dem var det vigtigere at komme læmpelig hen over Provisoriet og at undgaa Skærpselser af Konflikten end at faa Formen rettet alene af Etikettehensyn, naar dog Loven i Realiteten gav det, hvorpaa det kom an. De havde ogsaa saa vel fra Forhandlingerne i Salen som fra de private Samtaler et meget levende Indtryk af, at det forsonlige Venstre havde strakt sig saa langt, som det paa nogen Maade kunde og turde, og at selv den mindste yderligere Spænding af Buen kunde bringe den til at bryde. Holsteins Motivering, Bergs bitre Spydigheder og den stærke Understrøm, som gav sig til Kende ved Udraab og halvhøje Afbrydelser, gjorde dem det klart, at man ikke turde gøre Regning paa Indrømmelser ud over det nu givne. De søgte at overbevise deres Meningsfæller i Landstinget herom og at stemme dem for Bevillingens hurtige Vedtagelse i uforandret Skikkelse. Men dette lykkedes dem kun ganske undtagelsesvis, Flertallet af Landstingsmændene vilde slet ikke gaa ind derpaa. Paa nogle faa Medlemmer nær (Adler, Berg til Vejlegaard, Kayser, Borgmester Kjær, C. Møller fra Frederiksborg, Brasch, Søren Pedersen, Lars Eriksen, Schlegel og maaske endnu nogle enkelte) vare Landstingsmændene afgjort, til Dels endog lidenskabelig, imod at modtage denne »Ydmygelse« fra Folketinget. Ikke blot Hartkorns-Gruppen, Medlemmer som Danneeskjold-Samsø, Juel-Mundelstrup, Schütte-Eskjær, Jacobsen-Falkenstein, Mourier Petersen, Neergaard-Svenstrup, (Frijs-Frijsenborg var fraværende), men ogsaa Centrumsfolk som W. Ussing, Ploug, Dresing, Breinholt, Carstensen osv. vilde slet ikke høre noget om at gaa ind paa denne Lov, at »lade sig dreje den Knap«, at »give Venstre dette at løbe med i Folkemøder« osv. Selv Krieger, som meget ønskede et Forlig, og i hvem dette skulde have sin Støtte i Landstinget, var noget betænkelig. Folketingsmændene gjorde deres bedste for at onstemme disse deres Venner og fremhævede navnlig de uundgaaelige Følger af et nyt Provisorium, nemlig atter at forene det nu adspaltede Venstre til et kompakt Parti, stærkere og mere forbitret end nogen Sinde. Paa nævnte Undtagelser nær mødte de døde Øren og en mistænksom Hovedrysten.

Kl. 12 holdt Landstinget et Møde, hvor Bevillingsloven indbragtes, og hvor Formanden motiverede den hurtige Behandlings-

maade, som Forholdene uheldigvis gjorde nødvendig, og for hvilken han vilde søge Tingets Sanktion ved en udtrykkelig Afstemning. I et Møde Kl. 12¹ billigedes den enstemmig med 52 Stemmer, og Lovforslagets 1ste Behandling foretoges. Den eneste Taler var Krieger, som dvælede ved den mærkelige nye statsretlige Teori om den legislative Dag og for øvrigt sluttede med, at efter sin Opfattelse vilde han »vanskelig kunne stemme for Lovforslaget i uforandret Skikkelse.«

Landstingsmændenes første Tanke var at indsætte i Bevillingsloven en Henviisning til deres eget Votum af 31te Marts. Dette vilde efter Folketingets Højres Overbeviasning have medført Sagens uigenkaldelige og uoprettelige Nederlag i Folketinget. I de fem Kvarter, der forløb imellem 1ste og 2den Behandling i Landstinget, lykkedes det at forhindre denne Vending. Da Landstingsmændene i de private Samtaler havde gjort gældende, at vel havde denne Regering erklæret ikke at ville bruge det af Folketinget voterede Tillæg til Skolelærere, men at man ikke kunde være sikker paa, om ikke »en anden Regering« vilde udgive disse Penge efter Folketingets Regler, skønt Landstinget havde misbilliget dem, saa blev der af flere slaaet paa, at Landstinget jo kunde optage en til at forhindre dette sigtende Ændring, hvilken de forment, at Folketinget efter det passerede og efter Holsteins utvetydige Udtalelser som Ordfører ikke kunde nægte sit Samtykke. Denne Ide blev greben, og Krieger redigerede til 2den Behandling et Forslag om at føje til Loven: »for saa vidt angaar Arbejder og Foranstaltninger, der allerede ere paabegyndte eller forberedte«, hvorved altsaa en Udbetaling til Skolelærer-Tillæget, som hverken var paabegyndt eller forberedt, umuliggjordes. Det viste sig hurtig, da Højre-Folketingsmændene fik Lejlighed til at sondere Stemningen hos indflydelsesrige Venstremænd, at selv denne Ændring vilde udsætte Sagen for den allerstørste Fare og efter al Sandsynlighed bevirke, at den strandede. Forslaget blev alligevel stillet, indbragt af Carstensen, Krieger, Larsen, Ploug, Schlegel og Ussing.

Regeringens Stilling til hele Sagen var paa dette Stadium uklar. Den vaklede stærkt. Først lod den Landstingsmændene vide, at den ønskede Bevillingsloven vedtagen, og troede dette badst sikret ved en Godkendelse af Forslaget uforandret som kommet fra Folketinget, hvormed jo ogsaa Regeringen for sit Vedkommende havde erklæret sig tilfreds. Senere kom der en

Udtalelse i modsat Retning, at Landstinget helst maatte fastholde sin Ændring.

I Tingets næste Møde Kl. 3 forklarede Krieger omstændelig, hvad Ændringen gik ud paa, og paaviste, hvor urimeligt det vilde være af Folketinget at tage Anstød af en Ændring, som alene gik ud paa at forhindre Udgifter, som alle vare enige om ikke skulde eller maatte gøres. Konsejlspræsidenten holdt en Tale, i hvilken han erklærede Bevillingen for brugelig baade med og uden Ændringen, og hvoraf følgende Del har Interesse:

»Jeg har i det andet Ting indskrænket mig til over for den fra Rigsdagens Side Regeringen tilbødte Bevilling at udtale, hvor vidt Regeringen saa' sig i Stand til at modtage en saadan Bevilling, om den altsaa kvantitativt var tilstrækkelig for Regeringens Behov og ikke indeholdt noget, som for Regeringens Vedkommende gjorde den uantagelig. Dertil har jeg indskrænket mig, og dertil ønsker jeg min Indflydelse paa dette Lovforslag ogsaa for Fremtiden indskrænket. Jeg fastholder, at Regeringen ikke har begæret en saadan Bevilling. Regeringen har efter Opfordring indrømmet saa megen Tid, som den overhovedet ansaa for forsvarligt, for at en saadan Bevilling kunde blive behandlet. Regeringen har en Forpligtelse til under Forhandlingen at udtale sig om, hvor vidt den tilbødte Bevilling overhovedet kan bruges af Regeringen. Men Regeringen har efter min Opfattelse ingen — jeg vil ikke tale om Forpligtelse —, men ingen særlig Opfordring til at optræde ledende, førende i en Sag som den, der her foreligger. Med andre Ord, det maa ske vanskelige Spørgsmaal, at affatte Forslaget saaledes, at det tilfredsstillende det ene Ting uden at være uantageligt for det andet, det har jeg betragtet som noget, der var Rigsdagens tvende Afdelinger alene vedkommende. Det, der vedkom Regeringen, var at undersøge, om og hvor vidt de fremkomne Tilbud vare i og for sig antagelige for Regeringen.«

Denne Premierministerens unaturlig kølige Optræden i et Øjeblik af den højeste Spænding; hans paatagne Overlegenhed lige over for den midlertidige Bevilling, det eneste Skjold imod en uoverskuelig Række af yderst betænkelige Konflikter, som noget, der var »tilbudt« Regeringen, men som denne ikke havde begæret, knap nok ønsket; hans tilsyneladende Ligegyldighed ved, om Forslaget overhovedet kom i Stand, og ved dettes Form som noget, der ikke kom Regeringen ved, men Tingene selv maatte

slaas om — denne hele Holdning gjorde baade i Folketinget og i Landstinget et afgjort uheldigt Indtryk.

Den af Krieger m. fl. stillede Ændring vedtoges i Landstinget efter en kort Debat med 32 Stemmer imod 19. Foruden Venstremedlemmerne stemte ogsaa nogle fra Højre, navnlig Adler, imod den af Frygt for, at den skulde bringe Sagen til at strande. Adskillige af Højre, især fra Hartkorns-Siden, deltog ikke i nogen af Afstemningerne, men stillede sig ligesom Estrup passivt over for det hele. Da intet Navneopraab fandt Sted, kunne de ikke udpeges. Overgangen til 3dje Behandling vedtoges enstemmig med 46 Stemmer.

Kl. 4^{3/4} nyt Møde til denne 3dje Behandling. Ingen tog Ordet. Forslaget vedtoges med 47 Stemmer imod 1 og sendtes nu i sin forandrede Skikkelse tilbage til Folketinget.

Sagen stod nu meget slet, næsten haabløst. Den feberagtige Bevægelse blandt Medlemmerne havde ikke lagt sig, der var overalt Liv, Tummel, Diskurs, Løben frem og tilbage, men kun faa havde bevaret Troen paa, at der til syvende og sidst vilde komme noget ud af det hele. Bojsen, Holstein, Thomas Nielsen og flere andre moderate Venstremænd, som oprigtig ønskede et Forlig, gjorde sig store Anstrængelser for at faa Venstre bragt et lille Skridt nærmere til Landstinget; navnlig var Holstein ivrig i denne Retning og skal have ytret, at hans hele politiske Eksistens stod paa Spil, at han vilde udtræde af Partiet, hvis den midlertidige Bevilling faldt, og at den nu mellem ham og Berg udbrudte Strid maatte kæmpes til Ende. Paa den anden Side vare mange Venstremænd af moderat Tendens blevne stærkt afficerede ved Holsteins efter deres Mening alt for forsonlige Motivering i Mødet den foregaaende Aften eller skræmmede ved Bergs hele Holdning og Trusler fra de radikales Side med »Valgtribunerne«; de vilde ikke gaa længere, snarere følte de Lyst til at trække sig tilbage fra de alt gjorte Indrømmelser. I en Samtale mellem nogle Folketingsmænd af Højre og et Par Venstremænd efter Lovens Tilbagesendelse fra Landstinget, blev det lagt de sidste paa Hjærte, at de dog ikke maatte lade det hele gaa i Stykker, og at de dog let maatte kunne finde paa en eller anden, i sig selv ligegyldig Ændring, som kunde klare Vanskeligheden, der jo ikke beroede paa nogen Realitet, men kun derpaa, at hvert Ting for sin Æres Skyld vilde rette lidt paa det andets Votum. Bojsen spurgte da, om man vilde kunne skaffe Reger-

ingens Godkendelse og Støtte for en Ændring om at udelade Ordene »eller forberedte« i Landstingets Tilføjning. I og for sig var denne Ændring uden al praktisk Betydning, men fremsat paa dette sene Tidspunkt kunde den fremkalde Mistanken om, at der laa noget skjult bag ved, hvad der dog ikke var Tilfældet. Imidlertid gik en Højremand straks til Justitsminister Nellemann, forelagde ham Spørgsmaalet og fik nogle Minuter efter det Svar, at Estrup helst saa' den uforandrede Vedtagelse af Landstingets Affattelse, men kunde acceptere denne Ændring. Beskeden, bragtes tilbage, men modtoges allerede da med den Forklaring, at Chamberne for at faa Partiet med til dette Kompromis vare meget ringe, og Resultatet af det straks efter afholdte Partimøde blev da ogsaa, at Venstre ikke vilde bøje sig, men paa ny opstille sin forrige Redaktion uforandret. Slaget maatte saaledes anses for tabt.

Et Møde var ansat i Folketinget Kl. 6. til eneste Behandling af den omtumlede lille Lov. Det var umiskendeligt, at der var indtraadt en afgjort Vending i Situationen. De moderate og Højre, som hidtil havde været oprømte og fulde af Iver, vare modløse og trætte. Derimod var Bergs mørke Mine vegen for en umiskendelig Sejersstolthed, hans Meningsfæller vare lige saa opklarede, og de vare enige om, nu at ville støtte deres moderate Modstandere ved at stemme for det Ændringsforslag, som efter deres Overbevisning maatte bringe Sagen til at strande. Dette Ændringsforslag, stillet ligesom de foregaaende af de otte Udvalgsmedlemmer, gik altsaa ud paa atter at udstemme den af Landstinget gjorte Tilføjning. Forhandlingen var ikke lang. Efter en kort Motivering af Holstein talte Klein indtrængende for at modtage Landstingets Affattelse, som ved at indskrænke Bevilningens Omfang maatte siges snarest at nærme sig Folketingets Opfattelse, og mindede om, at Ændringsforslagets Vedtagelse vilde være »enstydig med Lovens Forkastelse, enstydig med, at vi derved jages ud i uhyggelige Tilstande, som vi have stræbt saa meget, at undgaa.« Jagd anbefalede varmt Forsonlighed. Holstein og Bojsen paaviste, at Landstinget baade kunde og burde modtage Loven, som den var sendt fra Folketinget, og den sidste behøjede stærkt Regeringen, at den havde stillet sig saa passiv til hele Sagen, og undladt at lægge sin Indflydelse i Vægtskaaalen hos det andet Ting, hvad der atter fremkaldte et Par Replikker fra Konsejlspræsidenten. Bille paaviste, at den

store og vigtige Sag nu beroede paa et blot og bart Etikette-spørgsmaal, og udtalte med Eftertryk, at »den midlertidige Bevillings Forkastelse vilde være en stor Ulykke, ikke for noget enkelt Parti, men for Fædrelandet, for Friheden, for det politiske Liv, for den konstitutionelle Forfatning, som vi alle have kære«, Berg nøjedes med atter at betone sin Gruppes passive Holdning, men anbefalede sine Venner at yde deres »ærede Meningsfæller« den Bistand, »som man forudsætter, at de ønsker«, ved at stemme for deres Ændringsforslag. Dette vedtoges med 50 Stemmer imod 24, og selve Loven om den midlertidige Bevilling enstemmig med 58 Stemmer. Mange Medlemmer afholdt sig altsaa begge Gange fra at stemme.

Hermed syntes alt at være forbi. For et Par Timer siden kunde Landstinget uden Skade eller Fare have vedtaget Loven, som den var. Nu kunde det umuligt uden at ofre sin Værdighed gaa ind paa en Affattelse, hvori det havde insisteret paa en Ændring. En Stemning af Skuffelse, Sorg og Slaphed afløste den tidligere Forventningsfuldhed og Ophidselse. Folketinget var færdigt Kl. 7 $\frac{1}{4}$, og Kl. 8 $\frac{1}{2}$ skulde Landstinget holde Møde. Men der var, mente man, nu intet længere at udrette, og mange, der vare trætte af Dagens Anstrængelser og Sindsbevægelse, forlod Lokalet.

Imidlertid var der nu atter indtraadt et Omslag i Stemningen hos det moderate Venstre; en stigende Misfornøjelse med, at det hele skulde glippe, naar man havde været Maalet saa nær, parredes med den bitre Tanke om, hvor de radikale vilde triumfere. Paa den anden Side var der til Landstingsmænd udkastet Ideen om et Fælledsudvalg, og den var, skønt Regeringen havde sat Kl. 10 som yderste Frist for Lovens Gennemførelse, bleven godt modtagen, foreløbig dog i den Form, at Begæringen om Fælledsudvalget skulde komme fra Folketinget. Dr. G. Winther, som havde vejret denne Svingning i Stemningerne, havde i en Fart faaet samlet en Del Medlemmer fra begge Ting, der blev sendt Bud omkring i Lokalerne efter nogle enkelte, som sad forknytte i Krogene, og der dannedes da i det lange, smalle Værelse imellem Landstingets Læsesal og dets Udvalgsværelse en lille Kreds, som af en Deltager fik Navnet »et privat Fælledsudvalg«. Der var vel et Dusin Stykker: Hall, Krieger, Ploug, Carstensen, Bille, Dinesen, Bojsen, Winther, Thomas Nielsen, Holstein, Høgsbro. Der var ikke Tid til formel Diskussion. En brød igennem

ved at foreslaa, at Landstinget skulde ombytte sin (nu forkastede) Tilføjning med en anden, som blot borttog Tilskudet til Skolelærerne, idet man i Landstinget næsten udelukkende havde haft dette Punkt for Øje. Herimod gjorde Krieger stærke Indsigelser som ganske »ukorrekt«. Under de hurtig faldende Repliker dukkede atter frem, vistnok fra Holsteins Side, Ideen om at udelade Ordene »eller forberedte«. Det slog man sig ned paa. Landstingsmændene følte, at dette var den allersidste Chance, og viste sig villige til at modtage den. Holstein og Thomas Nielsen erklærede sig straks derfor, Bojsen trykkede sig noget, mindre for sin egen end for Partiets Skyld, men gav dog efter, og nu vendte den hele Styrke, med Hall i Spidsen, sig imod Høgsbro, som først ikke vilde sige noget, vilde forhøre hos sine Venner, tage et personligt Forbehold osv., men til sidst, saa at sige med Pistolen paa Brystet, blev tvungen, korporlig lige saa meget som moralsk, til at sige ja. Der blev holdt paa, at til Gengæld skulde nu ogsaa Landstinget selv begære Fællesudvalg, om ikke for andet saa for at spare den kostbare Tid, og dette blev slaet fast.

I Løbet af ti Minuter skiftede saaledes Situationen atter fuldstændig. Fra haabløst Mismod slyngedes man paa én Gang til fuldstændig Sikkerhed for et heldigt Udfald, ti skønt Aftalen kun var sluttet imellem nogle faa, følte man sig overtydet om, at Landstingsmændene kunde faa deres Ting med sig, og at Venstreførerne ikke vilde blive svigtede af deres Gruppe. De Rigsdagsmænd, som efterhaanden atter vendte tilbage til Lokalerne, blev ikke lidet forbavsede ved det foregaaede Omslag. Endnu mærkeligere og uforstaaeligere maa Omslaget have forekommet de tæt pakkede Tilhørerpladser. Der blev atter Liv, Snakken og Munterhed overalt, og Journalisterne fik travlt med at spørge, høre, skrive, telegrafere.

Kl. 7³/₄ mødtes Landstinget til Forelæggelse af det fra Folketinget oversendte, ændrede Lovforslag. Kl. 8¹/₂ atter Møde til eneste Behandling. Her stilledes, som det var aftalt, Landstingets Ændringsforslag paa ny og vedtoges, efter et Par Ord fra Krieger, med 32 Stemmer imod 16, selve Loven enstemmig med 40. Krieger foreslog derpaa, »paa Grund af noget uventet, som er indtruffet i de sidste fem Minuter«, et Fællesudvalg paa 7 Medlemmer fra hvert Ting.

Faa Minuter senere, Kl. 8.50, meddeltes dette til Folketinget. Medens det ventede paa Skrivelsen, som Bureauet var i

Færd med at udfærdige, hændte der det Kuriosum, at det forreste Ministerbord, som var tomt, blev vältet. Der opstod en homerisk Latter, og denne formindskedes ikke, da det blev opdaget, at det var Dinesen, som havde »støttet« det saa stærkt, at det faldt omkuld. *Omen accipimus!* lød det fra den ene Side, fra den anden: *Dii, avertite omen!* — Nedsættelsen af Fællesudvalg billigedes uden Afstemning, det besluttedes at skride straks til Valget, og uden Anvendelse af Forholdstalsmaaden — et Symbol paa den nye Enighed — valgtes Bojsen, Holstein, Høgsbro og Thomas Nielsen hver med 90, Clausager og Klein med 89, Scavenius med 85 Stemmer.

Landstinget valgte Kl. 9 Krieger, Larsen, Ploug, Schlegel og Ussing med 45, Carstensen med 44, Danneberg med 42. Denne sidste og Scavenius vare saaledes de eneste Repræsentanter for det store Hartkorn ved den endelige Akt.

Betænkningen var færdig, saa hurtigt som den kunde trykkes. Alle Medlemmer paa Clausager nær enedes om Indstillingen, som til hvert af Tingene gik ud paa en saadan Ændring, at Loven fik den senest i Landstinget vedtagne Affattelse med Udeladelse af Ordene »eller forberedtes«.

Landstinget holdt det sidste Møde i Sagen Kl. 9³/₄. Krieger motiverede med faa Ord Indstillingen, og Indenrigsminister Skeel erklærede paa Regeringens Vegne, at Udeladelsen af hine Ord »ikke vilde gøre Loven uantagelig for Regeringen«. Indstillingen vedtoges enstemmig med 45, selve Loven med 47 Stemmer.

Folketingets Møde afholdtes til samme Klokkeslet. Holstein var uforsigtig nok til at forsøge en Motivering af Fællesudvalgets Indstilling, men midt i hans Udvikling af, hvor betydningsfuld Udeladelsen af hine to Ord var, svigtede hans Talent ham, han kunde ikke selv beherske sin Latter, og der udbrod en almindelig, selv i Tidenden indregistreret »Munterhed«, til hvilken Bergs og hans Tilhængeres nu atter formørkede Miner dannede en karakteristisk Modsætning. Konsejlspræsidenten erklærede kort og knapt, at Ændringen »ikke vilde gøre Loven ubrugelig for Regeringen«. Clausager forklarede, hvorfor han ikke var gaaet med til denne sidste Indrømmelse, hvis Betydningsløshed han for øvrigt erkendte. Berg vilde under almindelige Forhold have i de førte Forhandlinger og de stillede Ændringsforslag fundet »en stor Fristelse for ethvert fornuftigt Menneskes kritiske

Sans til at komme nærmere ind derpaa«, men han vilde fremdeles forblive passiv og kun formene, at »Ministeriet snarere vilde have været færdigt, dersom det i Aften havde maattet søge Hs. Majestæt med tomme Hænder«. Ændringen og Lovforslaget vedtoges begge med 65 Stemmer. Der var kun nogle faa Minuter tilbage indtil Kl. 10. Medens man endnu ventede paa Mældingen om Landstingets tilsvarende Beslutning, gik Jagd omkring og hvervede forud Deltagere til et Rigsdags-Gilde »ligesom i de gode gamle Dage«. Der blev dog ikke noget af.

Den midlertidige Bevillingslov blev saaledes ført igennem alle Stadier af Rigsdagsbehandling fra Onsdag Eftermiddag den 7de November Kl. 4¹/₄ til Torsdag Aften Kl. 10. Den kongelige Stadfæstelse blev given umiddelbart efter, da Hs. Majestæt var underrettet om Situationen og ventede Konsejlspræsidentens Komme. Hvert af Tingene behandlede Loven fem Gange, i alt ti Behandlinger. Folketinget holdt i hint Tidsrum af c. 30 Timer otte Møder, Landstinget i Tiden fra Torsdag Kl. 12 Middag til 10 Aften ligeledes otte Møder. Der er næppe nogen anden Lov af tilsvarende Betydning, der siden Forfatningens Indførelse har haft en saa kort Tid til at gennemvandre alle konstitutionelle Stadier, selv et Fællesudvalg. Der er ganske sikkert ingen, hvis Horoskop har stillet sig saa skiftende og vekslet saa hurtig.

Folkelivs-Silhuet.

Af

Gustaf af Geijerstam.

Oversat efter Manuskript ved Bernhard Hoff.

Det var sent paa Høsten, en Lørdagnat. Inde i Loen var Dans og Løjer. Erikson havde endelig holdt sit Løfte og givet Lov til Høstgildet. Nu lød Harmonikaen der inde, blandet med Stamp af de dansendes Trin, og gik man hen til Døren, saa' man et Virvar af hoppende, dansende og leende Par midt i en halvgraa Sky af Støv og Dunst, oplyst svagt af et ringe Stykke Staldlygte, der hængte i Taget.

Det var ved det Lag fire om Morgenen. De dansendes Kræfter begyndte at svigte, et Par af de ældre var allerede faldet af paa Dansen for i Ro at sove Træthed og Rus bort paa Høloftet, og ude paa Bakken saa' man nu og da to og to snige sig væk i Mørket. Til sidst holdt Harmonikaen op, de dansende stod i Grupper rundt om. røde og forpustede af Anstrængelse, tørrede sig for Sveden og skyllede Munden ren for Støv med en Dram eller en Slurk Øl. Endelig begyndte et Par af de ældre Piger at tage Afsked. De havde først staaet noget og set paa hverandre, ordnet deres Hovedklæder og pillet sig ved Haandklimingerne paa Ærmerne. Eksemplet fulgtes af flere, og snart marscherede de fremmede ned ad Bakken mod Søen; en anden Del af Ungdommen gik op ad Højden, hvor en svag Lysning af den opgaaende Sol allerede begyndte at titte frem.

Der blev igen stille og tyst i Gaarden; Staldlygten saa' i Morgenlyset ud som en mat Prik; oppe fra Vejen lød Harmonikaen. Kun Mo'er Erikson gik frem og tilbage mellem Loen og Vaaningshuset og bar Flasker og Glas ind.

Et Par kom ud af Skoven, som laa paa den anden Side og gik langsomt ned ad Bakken. Da de naaede ned i den lille Dal, satte den ene sig.

— Jeg kan ikke gaa længer, Kalle, jeg kan knap støtte paa Benene.

Han stod tvivlraadig og saa' til.

— Det er da ogsaa for elendigt, at du skal være saa svag.

— Ja — jeg véd ikke, hvordan det er i Dag — jeg har saa ondt i Brystet. — Jeg har vist danset for meget — jeg kan jo ikke taale det — véd du nok ...

— Ja — men hva' skal vi gøre? Her kan vi jo ikke blive siddende.

Han satte sig ned paa Marken hos hende og begyndte at kærtregne hendes gule Haar, som var gledet frem under Tørklædet. Saa lagde han den ene Haand mod hendes Haand og kyssede hende. Hun smilte lidt og støttede Hovedet mod hans Skulder. Hun var saa træt.

— Det gaar over, snart over, sagde hun — lad mig bare være lidt — det gaar over ... Naar jeg bare ikke skulde begynde at arbejde, naar jeg kommer hjem.

Hun saa' saa bleg ud, at Kalle blev bange. Han bøjede sig for at kunne se hendes Ansigt.

— Du er jo syg, sagde han.

— Aa nej ...

— Du taaler aldrig saa meget som de andre Piger.

Og bange for at være ene med hende, sagde han:

— Kom — forsøg at rejse dig op, saa skal jeg bære dig ned i Baaden. Det kan ikke gaa, at du bliver siddende saadan længere.

Hun trak sig lidt bort, men blev siddende med Hænderne i Skødet.

— Det kan du ikke, sagde hun og lo.

— Kan jeg ikke? Det var som Fanden — det skal du faa at sé.

Han bøjede sig ned og greb hende om Livet for at løfte hende op.

— Kom bare — tror du ikke, jeg kan bære dig, som er saa let ... Naa da — den halve Fjærdingvej.

Pigen saa' sig omkring, om nogen saa' det. Solen var lige staaet op. Taagen drev som hastige Skyer bort mellem Træerne. Hele Dalen var stille og øde.

Nej — der var ingen, som saa' dem.

Saa lagde hun hurtigt begge Armene om hans Hals og lod ham løfte sig.

— Gud — hvor jeg holder af dig, sagde hun.

Langsomt og forsigtigt bar han hende hen ad Vejen, lod hende selv gaa over Stenten, hvor Rugmarken havde Ende, løftede hende igen og gik videre paa den smalle Sti.

Men Mo'er Erikson havde fra Vinduet sét, hvordan de to drog af. Hun sagde ikke noget til nogen, men hun rystede paa Hovedet i stille Tanker:

— Herre Gud — hvad det skal blive til? Galt gaar det naturligvis, og Kalle har knap, saa han kan leve selv.

* * *

Kalle Jonson var født paa Fastlandet. Han var lille af Vækst, med et blegt, skægløst Ansigt, omgivet af et lyst Haar og et Par lyseblaa, livlige Øjne. Næsen var lige. Der var noget fint og spinkelt over hans Væsen, men paa samme Tid var han munter og kaad som faa, og han var altid med, hvor der var Dans og Lystighed paa Færde. Hans Fader havde været Husmand hos den samme Baron, af hvem Erikson havde Gaard i Forpagtning. Da Faderen døde, var Kalle sytten Aar og kom i Tjeneste hos en Bonde, som boede paa den søndre Side af Øen. Der blev han saa i tre Aar, til han kom til Erikson.

Det var helt underligt med den Maade, hvorpaa han første Gang var kommen der i Huset.

Sidste Jul havde han endnu været hos sin forrige Husbond. Karlene havde holdt dygtig Jul om Aftenen, og nu, Julemorgen, hvor de drog af til Kirke, havde de stoppet Brændevinsflasken i Lommen, da de gik.

Mørkt og koldt var det i Morgenstunden, og det knaste >bra< under deres Fødder, mens de gik paa Vejen, der var daarlig og fuld af Huller og fuld af Sne. Og rask kunde man ikke gaa, og Klæderne var det jo ikke stort bevendt med til at holde Varmen.

Saa kom Flasken i Gang, og de tog sig mer end en Dram, inden de kom til Ende med Vejen. Det var et muntert Følge, som kom ind i Kirken.

Kalle Jonson var den allermuntreste.

Han var yngst, og ikke vant til at drikke, i alt Fald ikke saa vant som de andre.

Bag efter kom han i Tanker om, at han syntes, Gangen var fuld af Folk, da han skulde gaa ind i Kirkestolen, og at han sang af fuld Hals, fordi han syntes, at Lysene brændte saa lystigt, og at Folk saa' saa rare ud. Siden mindedes han dog nok, at Degnen midt under Prædikenen kom og førte ham ud, og at alle Mennesker i hele Kirken vendte sig om og kiggede paa ham.

Han havde siddet og talt højt, paastod de, og vinket ad Pigerne paa den anden Side. Degnen sagde, at Præsten var meget vred og vilde stævne ham for Brud paa Kirkefreden.

Det trak ud med Sagen lige til Slutningen af April. Saa blev han dømt til Vand og Brød, hvis han ikke vilde betale Bøde.

Da Dommen blev forkyndt, gik Kalle lige hen til Herredsfogden og saa' ham stift ind i Ansigtet:

— Er det maaske Ret, at jeg skal dømmes for det, naar jeg véd, at Præsten sidder og snapses med Klokkeren i Sakristiet. Herredsfogeden spurgte, om han vilde rejse Klage mod Præsten. Kalle sagde ja.

— Saa maa du gaa til Lensmanden, han er offentlig Anklager. Det har jeg ikke med at gøre.

Kalle gik lige ind til Lensmanden og sagde, han vilde paa-tale Præstens Færd: han snapsede i Sakristiet med Klokkeren. Han skulde vise, at han ikke var den eneste, som tog en Dram, inden han kom i Kirke.

Lensmanden spurgte om han var sikker paa det.

Kalle sagde, han kunde skaffe Vidner.

Saa svarede Lensmanden, at han skulde tænke paa den Sag — og Kalle forstod nok, at det var det bedst at opgive.

Ved Skiftetid tog Kalle Tjeneste hos Erikson, der boede en Milsvej derfra. For han var ked af at gaa og høre alle Mennesker tale om, at han havde været fuld i Kirken. I Retten sagde han, han skulde betale Bøden, og den fire og tyvende flyttede han til Erikson.

Da han havde været der et Par Dage kom Stævningsmanden en Middag, da de alle sad til Bords. Alle vidste jo, hvorfor han kom; men der var ingen, som havde spurgt Kalle, om han havde betalt Bøden, eller hvis ikke, om han havde Pengene.

De hilste alle sammen uden at rejse sig. Til sidst bad Erikson Manden tage Plads. Han satte sig paa en ledig Stol ved Ovnen og hostede.

— Jeg kommer til dig, Kalle, sagde han saa en Tid efter.
Har du skaffet Pengene?

— Nej, sagde Kalle og saa' ikke op fra sin Tallerken.

— Ja — saa maa du vel af Sted et Par Dage, mente Manden.

Kalle skød Stolen bort fra Bordet og skjulte Ansigtet i Hænderne.

Lidt efter sagde han: Jeg vilde ... jeg tænkte, jeg vilde spørge
Husbond, om Husbond ikke vilde hjælpe mig.

Erikson svarede kun med et Par ubegribelige Lyd og saa'
hastigt hen paa Konen, som hældte Vælling op.

Stævningsmanden saa' sig omkring et Par Gange og sad
saa urørlig som før.

— Det er halvtresindstyve Daler, mumlede Kalle. Stemmen
var klejn.

— Det er svært mange Penge, i disse Tider, sagde Erikson
og saa' ikke op.

Konen havde staaet og hørt til uden at sige et Ord. Nu
saa' hun hen paa Manden og sagde rask:

— Det maa du alligevel gøre, Erikson. Det er Synd, at
Mennesket skal have det Ry at have »siddet« for saa lidt. Han
kan jo tjene det af, naar han lover at blive her, til det er af-
betalt — for det vil du vel nok, Kalle?

Kalle saa' op.

— Ja — det kan Husbond lide paa, sagde han.

Der blev en lang Tavshed. Til sidst sagde Erikson, som om
han var kommen til Ende med et indviklet Regnestykke:

— Ja, sagde han, naar du vil tjene det af ... saa ...

Saadan gik det til, at Kalle kom til at blive hos Erikson,
og en dygtig Knægt var han, rask til Arbejdet og kvik paa alle
Maader. Der var ingen, som kunde traktere en Harmonika som
han, og Viser sang han som faa. Men i de Aar han skulde be-
tale af paa Gælden, blev der jo ikke meget at lægge til Side, og
Madam Erikson kunde nok have Grund til at frygte, det vilde
gaa ilde baade for Kalle og Klara.

*

*

*

Det var en Søndag Aften i Oktober. Solen lyste klart og
koldt over den lille Dal, hvor Ageren var nypløjet, og de første fine
Straa af Vintersæden begyndte at pippe op. Paa den anden Side
Dalen legede Solstraalerne deres muntre Høstleg mellem gule og

røde Birkeblade, mørkegrønt Egeløv og det lange Skovgræs' fint matgule, visnede Straa. Nu og da gik et Vindstød gennem Lunden, og Bladene dansede ned og lagde sig sagte til Ro paa det alt faldne Løvs bløde Leje under Trækronerne.

Kalle havde for kort siden faaet Brev fra Klara. Hun havde faaet Lov til at flytte hjem til Moderen, som var Enke og boede i Stockholm. Nu skrev hun, at hun havde født en lille Pige, som ogsaa var hans, at hun for Resten var frisk og rask, og at hun, skønt det var svært nok en Gang imellem, var glad alligevel, for hun vidste, han vilde ikke svige hende men sé at faa en Plads, saa de kunde gifte sig til Høsten.

Han havde staaet uden for Laden; nu tog han Brevet frem en Gang til og stavede paa det.

Saa satte han sig paa noget gammelt Tømmer, der laa, og støttede Hovedet i Hænderne.

Han havde prøvet paa alle Maader. Han havde sagt sin gamle Plads op for at faa en ny, som han kunde gifte sig paa. Han tænkte og tænkte. Det snurrede i hans Hjerne som i et Urværk; der er i Ulave. Han vidste ikke, hvad han skulde, og intet Menneske kunde hjælpe, intet Menneske. Det var da ogsaa den rene Elendighed, han var kommen i — han, der aldrig rendte efter Pigerne saadan som de andre, der halede af efter hvert Skørt. Ham skulde det gaa saadan, og de andre gik fri. Verden var besynderlig. Han havde hørt om en Tændstikfabrik paa Vejen ind til Stockholm. Han kendte en af Arbejderne. Den havde staaet for ham som en Redning: der maatte han da kunne faa Plads saa mange Arbejdere som der var. Han kom netop derfra: han havde haft fri et Par Dage for at lede om Plads. Men der var ogsaa fuldt besat — ogsaa der.

Om han dog bare kunde faa en Plads.

Han skulde arbejde som en Hest, naar han blot kunde sætte Bo til næste Høst og ikke gaa paa denne Maade længer. Og Klara kunde vaske, hun havde jo lært det. Saa skulde de gifte sig, og alt kunde blive godt. Han smilte og saa' sig om og rystede paa Hovedet som i Takt til en indre Melodi.

Men det var jo aldeles umuligt. Han havde forsøgt overalt, og han vidste ikke mer det Sted i hele Verden, hvor hen han kunde vende sig.

Han sad længe og stirrede frem for sig. Han havde været ovre hos Baronnen, hvor Faderen havde været Husmand, og han

havde spurgt, om der ikke var et Hus til Fæste. Men der var ikke noget. Om der ingen Plads var heller? Nej — han vilde ikke have flere gifte Folk. Og han havde hørt sig for inde i Byen, gennem andre. Alle Vegne samme Svar. Han syntes, det var mærkeligt, at én, der vilde arbejde, intet Arbejde kunde faa; at intet skulde lykkes for én, der vilde gøre en Uret god.

Og som han sad der, støttede han Hovedet tungere i Hænderne, og han tænkte paa, hvor ulykkelig han havde gjort hende, og nu skulde hun maaske sidde der hele sit Liv med Skammen, og han kunde ikke hjælpe.

Han brast i Graad, og han kastede sig næsegrus ned paa Jorden og hulkede.

Han vidste ikke, hvor længe han havde ligget saadan, da han mærkede en Haand, som tog om hans Skulder. Han drejede Hovedet og saa' Madam Erikson, som havde sat Mælkefadet fra sig og ængsteligt bøjede sig over ham.

Da Kalle saa', at det var hende, følte han sig ligesom roligere. Han havde en Fornemmelse af, at nu vilde der komme Rede i Tingen. Men han græd endnu heftigt og fortvivlet, han rejste sig ikke op, og han saa' ikke paa hende.

— Jøsses, Kalle, hva' i al Verden er der med dig? sagde Madammen og forsøgte igen at faa rejst ham.

Han kunde ikke tale ordentligt, men gennem Graaden kunde Madammen dog høre noget om, at han havde gjort Pigen ulykkelig, at det aldrig kunde blive godt igen; at han aldrig kunde faa nogen Plads, men at han maatte gaa her som fattig Tjenestekarl hele sit Liv igennem, og han kunde ikke en Gang hjælpe hende med det mindste til Barnet.

Saa blev han aldeles ude af sig selv.

— Rejs dig dog op, sagde hun, og lig ikke der og hyl — hvad hjælper det? Store lange Knægt — at lægge sig til at hyle midt paa Jorden. Man skulde jo tro, du var gaaet rent fra Snøvsen — rejs dig op, siger jeg dig, at man dog kan faa ordenlig Rede paa det.

Han rejste sig langsomt og tørrede Taarerne bort af Ansigtet med begge Hænder.

— Har du ikke faaet Plads? spurgte hun.

— Nej — han saa' ikke paa hende — det gaar ikke. Jeg véd ikke Raad mere.

— Véd du ingen Raad? Har Pehrson i Staby ikke budt dig en Avlskarlsplads? Der faar du det saamænd godt.

— Men jeg kan ikke lade være at tænke paa Klara.

Stemmen skælvede, og han begyndte at græde igen.

— Græd ikke, Kalle, hører du — sagde Madammen og tog hans Haand bort fra Øjnene — men hør, hvad jeg vil sige dig. For du véd da, at jeg vil dig vel. Pigen bliver ikke ulykkelig for den Sags Skyld, og hun bliver heller ikke ringere ... Hvis I ikke bliver gifte i Aar — kan det jo gaa bedre ad Aare.

— Ja men — han stampede i Jorden — dette er et Helvede.

— Naa, naa — hvorfor skal du nu gøre det værre end det er? Har hun ikke sin Moder at være hos? Hun kan jo se efter Barnet, naar Klara er ude at vaske? Tror du ikke, at Klara nok er den Pige, at du tør lade hende blive alene i Stockholm et Aarstid.

— Og Modéren er jo god ved hende, saa for den Sags Skyld behøver du ikke at være bange ... Du er vel en Mand og ingen Hyler, Kalle — det bliver ikke bedre, fordi du græder ... Ad Aare gaar det nok, saa bliver I gifte, og hun er lige god for det, og ingen skal sige et Ord paa hende, stol paa det — —

— Man kan ikke altid faa det lige, som man vil — —

Saa nikkede Madam Erikson til ham, tog Fadet og gik.

Men da Madammen var gaaet, stod Kalle ude ved Laden og grundede længe. Hans Tanker var kommen i andet Trit, og han følte sig ikke urolig mer. Han var til Mode, som da han første Gang i sit Liv skulde grave et léret Stykke Ager om. Det saa' ud, som om han aldrig skulde faa Ende paa det. Og dog vidste han, at hvis han holdt ud og bare ikke faldt i Staver, var det hele gjort paa en Dag eller to — bare Jordklump op efter Jordklump.

— — Han tog Huen op, han havde tabt i Græsset, satte den paa og spyttede:

— Maa vel saa probere, sagde han.

Oversættelse til Svensk forbydes.

Militarisme og Forsvar.

Som det er af Vigtighed at skelne mellem Kristendom og Teologi saaledes og mellem Forsvar og Militarisme; som der har været Tider, hvor Teologien har været nær ved at kvæle Kristendommen, saadan er der Tider, da Militarismen er nær ved at kvæle Forsvaret. Det er ikke for intet, jeg stiller Teologien og Militarismen sammen; de har tit været Vaabenbrødre, Tronernes Støtte, men sjældent Folkenes Ven. Man kan derfor være Ven af Forsvaret, men Fjende af Militarismen, uagtet den almindelige Mening vel er den, at de som vil Militarismen til Livs ogsaa vil Forsvaret til Livs. Maalet for et Forsvar er at skaffe de udvortes og indvortes Betingelser til Veje, som gør et Folk levedygtigt, Maalet for Militarismen er at skaffe den størst mulige Hær, de stærkeste Fæstninger, de fleste Kanoner o. s. v. Forsvaret stiler mod et kraftigt Folk, der værger sit Land, Militarismen stiler mod en kraftig Hær, der værger sin »Krigsherre«. For Tilhængerne af Forsvaret bliver Øvelse i Vaabenbrug et Led i Folkeopdragelsen, for Militarismens Tilhængere bliver Soldatertjenesten en Indøvelse i blind Lydighed, dels en Paradetjeneste, dels en Krigstjeneste. Maalet for Forsvaret er et frit Folk i Vaaben, der véd hvad det kæmper for, Maalet for Militarismen er »en veldisciplineret Armé«, en viljeløs Maskine, der kæmper i Blinde.

Det er saaledes to Systemer, der staa over for hinanden, Forsvarssystemet, en Frugt af Folkefriheden, Militærsystemet, et Barn af Trældommen. Hidtil har Militarismens Tilhængere ført det store Ord, de har særlig taget Patent paa Fædrelandskærligheden og alle borgerlige Dyder; det er ikke til at undres over, da Militarismen sidder paa Højsædet rundt om i den store Verden; en mærkelig Kendsgerning for øvrigt under Demokratiets

sejerrige Fremtrængen; men det er Reaktionen, der her samler sin sidste Kraft, og ved det Skin af Fædrelandskærlighed, der knytter sig til Militarismen, har den kunnet faa Folkene til at lade sig ride af denne Mare selv i demokratiske Lande; saa længe den ikke er overvunden, slaar Friheden ikke Rod. — Det kunde synes at de store Folk vare naturlig kaldede til at gaa i Spidsen for at afkaste dette Aag; dette sker dog næppe; da Militarismen hos de store Folk kan udfolde sig i sin hele Glans, virke med hele sin forlorne Herlighed, saa kan et stort Folk leve i den Illusion, at den kan frelse et Land; brister Illusionen én Gang og to Gange, saa tror et stort Folk, det var bare fordi man ikke var tilstrækkelig militaristisk, saa tager det fat paa ny for at overgaa sin militaristiske Modstander, og saadan bliver man ved i en bestandig større militaristisk Rus, til Folket til sidst er nær ved at segne under Byrden. At Militarismen ikke kan frelse, selv et stort Folk, har Historien vist, at den kan blive Folkenes Undergang, vil formodentlig Fremtiden vise.

Et lille Folk er heldigere stillet i den Henseende; efterhaanden som de store Folk udfolder Militarismens Konsekvenser, vil et lille Folk opdage, at det er frugtesløst at ville være med i dette Kapløb. Det kan en Stund leve i den Indbildning, at det kan frelse sig ved Militarismen, men efterhaanden vil Folkets sunde Sans rejse sig mod denne Illusion; den vil kun blive fastholdt af dem, som tror paa Mirakler; jeg tror paa Mirakler men ikke paa militaristiske Mirakler; jeg er overbevist om at de som tro, at 10 Kanoner kan staa sig for 200, at 40,000 Soldater kan staa sig for 400,000, de vil blive skuffede; den Slags Mirakler gør Herren ikke, ti de vilde kun befæste Folket i en materialistisk Livsanskuelse; Troen paa Kanoner, Fæstninger o. s. v. er nemlig slet og ret Materialisme, og Herren gør ikke Mirakler til Gunst for Materialismen. Derimod er jeg overbevist om, at Herren kan og vil gøre det Mirakel at bevare et levedygtigt Folk, selv om det er det mindste Folk paa Jorden; men Militarismen er ikke Tegn paa et Folks Levedygtighed, den er tvært imod Dødsmerket paa dets Pande.

Det første, et lille Folk maa gøre sig klart, er altsaa dette: selv om vi anvendte hver en Øre vi har paa Fæstninger o. s. v., — det kan ikke frelse os. Det er en besk Sandhed, især for et gammelt Folk, der en Gang har spillet en Rolle i den store Verden, men det kan ikke nytte at skjule Sandheden, fordi den er besk. Der er noget fortvivlet ved et lille Folks Stilling paa

Alfarvej i vore Dage, men Stillingen bliver ikke bedre ved at indlulle sig i Drømme om, at naar man kun bygger en Fæstning, saa kan man nok ride Stormen af inden for dens Mure. Enhver Tanke om ved militaristiske Foranstaltninger at kunne frelse Danmark maa opgives.

Selvfølgelig bliver denne Anskuelse af mange stemplet som »nihilistisk«, Forræderi mod Fædrelandet o. s. v. Det er derfor ret interessant at lægge Mærke til, hvad Tanker en Mand, som man næppe vil beskyldes for Mangel paa Fædrelandskærlighed, havde om denne Sag; det er Grundtvig; ingen var en mere afgjort Modstander af Militarismen end han. Han skriver i »Danskeren« fra 1848 imod »Sessionsvæsenet, Garnisonstjænesten og Kaserne-»fængslet, og med ét Ord, den unaturlige Krigsstand i Fredstid, »som vel har været en Landeplage for hele Folket, men har dog »især været følelig for dem, der maatte tjæne til at føde Uhyret, »hvis Navn er »den staaende Hær« og hvis Eltermæle skal være, »at Middelalderens Trolde alle til Hobe drak ikke nær saa meget »Menneskeblod«. Han har ved at læse Historien fundet, »at de »staaende Hære var en Landeplage under alle Himmelegne; ti »man maa ikke tro, at de staaende Hære ere oprettede til Fædre-»landets Værn; de ere altid oprettede til Folkets og Frihedens »Undertrykkelse, eller til at føre udenlandske Krige, eller, naar »Oprindelsen var allerskyldigst, som hos os, for at efterabe de »store Magter«. Naar man indvender, »at denne vistnok i alle Maader kostbare og trykkende Krigsstand var bleven et nødvendigt Onde, som Folkene maatte finde sig i før derved at forebygge Krigen, eller, naar den blev uundgaelig, at føre den med Held« — saa svarer han: »Hvad nu det angaar med sin staaende »Hær at kyse sine Naboer, da kan det i alt Fald ikke trøste Danmark over det saakaldte nødvendige Onde, da vore staaende »Hære altid har været Naboerne og især vore hadske og anderledes stridbare Naboer, Tyskerne, til Spot. I Danmark er derfor »en staaende Hær og den hele Krigsstand i Fredstid saa langt »fra at være et nødvendigt Onde, at den tvært imod er den værste »af alle Unødvendigheder, da den ikke blot er overflødig og meget »for kostbar, men gør Folket sit Liv saa surt midt under den »saakaldte Fred, at det ej kan finde en saadan Fred værd at »kæmpe for, medens paa den anden Side Fredsalighed og Fædre-»landskærlighed ej har nogen farligere Fjende end netop den »staaende Hær«. Grunden hertil er, at til en staaende Hær hører

først »blind Lydighed, uden Spørgsmaal om man derved nytter »eller skader, frelser eller ødelægger Fædrelandet, og Mod paa »Krigen ingenlunde for Fredens men netop for Krigens egen »Skyld, saa at dersom Danmark nogen Sinde fik en saadan »vel-disciplineret og tapper Armé« af hele Folkeungdommen, da var »det aabenbart forbi med Danmarks Fred saa vel som Frihed, »altsaa forbi med det danske Folks Lykke«.

Jeg véd ikke at der er talt haardere Ord mod Militarismen end disse, men de lød den Gang som en »Røst i Ørkenen«. Men et sandt Ord er aldrig talt forgæves; det ligger og gror, og inden man véd af det, er det blevet et helt Folks Ejendom. Der er imidlertid sket det besynderlige, at de som nærmest skulde til-egne sig disse Grundtvigs Tanker om Militarismen og arbejde paa at føre dem ud i Livet, nemlig hans kirkelige Venner, de har ikke gjort det; de har tvært imod i de senere Aar været temmelig ivrige for de militaristiske Bestræbelser og istemt det almindelige Raab mod Venstre for Mangel paa Fædrelandskærlighed, naar det ikke vilde øse Penge ud til Befæstninger og Hærvæsenet. Man maa imidlertid allerførst rette denne Klage mod Grundtvig selv, og ikke mod os, som i dette Stykke tage hans Tanker op; man maa finde sig i, at naar vi træffe Mænd, som paa et vist Omraade arbejde for hans Tanker, saa arbejde vi sammen med dem, skønt de ikke ere »Grundtvigianere«, og saa arbejde vi paa dette Omraade imod dem, som kalde sig saadan, og at vi saa ikke af Højre kan faa Attest for Fædrelandskærlighed, det forskrækker os ikke. Har man først af Grundtvig lært at skelne mellem Danmarks Forsvar og Militarismen med sine staaende Hære o. s. v. som »en Pest under alle Himmelegne«, saa véd man, at den første Betingelse for at faa Forsvaret frem, det er at faa Militarismen bort.

Hvad hører da med til Danmarks Forsvar? — Grundtvig fremsætter to Spørgsmaal: »Kan Danmark forsvares uden en høj Grad af Frivillighed og brændende Fædrelandskærlighed, og: Var Danmark uden Frihed, Velstand, Husfred og Tilfredshed værd at forsvare? Han besvarer selvfølgelig begge Spørgsmaal med: Nej! Det er jo ogsaa alle enige om, at det, som skal bære Forsvaret, er Fædrelandskærligheden. Det første, det altsaa gælder om for Forsvarets Venner, er at skaffe saadanne Betingelser til Veje, som kan fremkalde Fædrelandskærligheden. Der er mange som mene, at Fædrelandskærlighed er noget medfødt, noget, der

kommer af sig selv, som det altsaa er en Pligt for alle at have. Det er et yndet Æmne for Festtalere: den Pligt vi har at elske Konge og Fædreland; selvfølgelig ligger det over Festtalerens Horizont at opdage, at det at elske aldrig kan være Pligt, da Kærlighed altid er frivillig og Pligt bunden. Det nytter altsaa ikke det mindste at sige til et Folk, at det skal elske sit Fædreland; nej! det kommer an paa at stille et Folk og alle enkelte i Folket under saadanne Betingelser, saa Kærligheden til Fædrelandet kan fremkomme. Hertil udfordres to Ting: først at der bliver et indvortes, materielt Baand mellem Landet og den enkelte, dernæst at der bliver et aandeligt og hjærteligt Baand. Vi leve i Realismens Tid, og det kan ikke nytte noget at forlange, at Fædrelandskærligheden skal være uafhængig af alt det materielle; det skal ogsaa nok vise sig, at de som raabe højest paa denne »ideelle« Fædrelandskærlighed, — deres egen Kærlighed til Landet: bundet meget dybere i det materielle end de selv tror, saa tog man det fra dem, vilde i de allerfleste Tilfælde Fædrelandskærligheden gaa i Løbet med det samme. Men det er en god gammel Regel, at man ikke skal forlange mere af andre, end man selv er i Stand til at yde, saa naar vi maa indrømme det, at der er noget materielt ved vor egen Fædrelandskærlighed, saa maa vi ikke forlange, at den hos andre fuldstændigt skal kunne svæve i Luften. Fædrelandskærligheden kan kun fremkomme, naar den i ganske bogstavelig Forstand kan slaa Rod i Fædrelandets Jord; den kommer først, naar der er en Plet af Fædrelandets Jord, om hvilken jeg kan sige: det er min, eller naar jeg har Betingelsen for i Fædrelandet at kunne skabe mig et Hjem. Om det er 1 Tønde Land eller det er 1000, om det er et rigt Hjem eller et forholdsvis fattigt, det er ikke Hovedsagen; jeg er ikke af dem der tro, at Fædrelandskærligheden vokser med Hartkornet og Pengene, men noget maa der til, ét Sted maa der være i Fædrelandet, om hvilket jeg kan sige: »der er mit Hjem, derfra min Verden gaar«, et Sted, hvor jeg bor som fri Mand med samme Ret, samme Del i Statens Styrelse som den, der har meget. Og saa maa en Mand have en Følelse af, at han bliver respekteret ikke i Forhold til hvad han ejer, men i Forhold til hvad han virkelig er. Man kan ikke forlange, at en Mand eller Kvinde, der er hjemløs i sit Fædreland, skal have samme Kærlighed til det som de, der har et Hjem. Men der er mange hjemløse Mænd i Dan-

mark; der vil altid i ethvert Land være en Del Mennesker, som er hjemløse ved deres egen Skyld; men der er mange som uden egen Skyld er hjemløse. Er det ikke en hjemløs Mand, der aldrig har rimelig Udsigt til at komme til at eje en Plet af Fædrelandets Jord? Er det ikke hjemløse Mænd, som bo i de saakaldte »Slaverihuse«, som man gjerne ser ved Siden af Herregaardene, — dog i passende Afstand, Mænd, som kan kastes ud paa Vejen efter Herremandens Forgodtbefindende? Er det ikke hjemløse Mænd, som sidder i Lejehusene rundt om de store Godser, som kan siges op med $\frac{1}{2}$ Aars Varsel? Jeg taler bare om Forholdene paa Landet; der er mange hjemløse Mænd i København ogsaa. Kan man vente, at disse hjemløse Mennesker skal have den samme Kærlighed til Fædrelandet som vi, der har et Hjem i det, kan man bebrejde dem, om de ikke har det? Naar en Mand kan risikere, at Godsforvalteren kommer og kaster ham ud af Huset, fordi han i et og andet har en anden Mening end denne Stormand, eller naar en Mand kan sige til sig selv: Hvordan jeg bærer mig ad, saa ender jeg i Fattighuset, hvis jeg lever og bliver gammel, — er det saa saa underligt, at de siger: Det Fædreland, der behandler mig paa den Maade, det giver jeg ikke meget for, Fædrelandskærlighed, det er noget de rige kan have Raad til, — ikke jeg. Kan man forlange, at saadanne Mænd med Glæde skal kunne kæmpe for Fædrelandet? Ved Hjælp af saadanne Mænd kan man ganske vist danne en Hærmaskine, de ere Æmner til en »veldisciplineret tapper Armé«, fordi de har lært den sløve Underkastelse, der er Trældommens Mærke, fordi enhver Gnist af Fribaarenhed for længe siden er slukket hos dem; men der sker ingen Mirakler med den Slags Maskiner, der gaar det ganske simpelt efter Tallet, og den der har det mindste Tal faar Prygl, og da Danmark altid vil have det mindste Tal, saa kan saadanne »Armeer« aldrig frelse Landet. — Naar en Mand kæmper for Fædrelandet, hvad er det saa, der giver ham Mod i Brystet og giver ham Villighed til at ofre sit Liv? Det er den Tanke: her i dette Land har jeg en Plet, som jeg kan kalde mit Hjem, hvor jeg bor som en fri Mand. Men mange kan ikke have denne Tanke, for de har ikke noget Hjem og har ingen rimelig Udsigt til nogen Sinde at faa det. Mange har den Tanke: jeg er god nok til at slaas, saa længe Krigen staar paa saa bliver jeg respekteret og rost som »den tapre Landsoldat«, — men naar det er forbi, saa regner de mig for

ingenting, saa kan jeg ikke en Gang faa en Stue endsige en Plet Jord, om hvilken jeg kan sige: her er mit Hjem, her er jeg min egen Herre. — Man bebrejder Socialisterne og i det hele Smaafolk Mangel paa Fædrelandskærlighed; det er meget muligt, de har ikke meget af den, og jeg tilføjer: det kan ikke godt være anderledes; men hvad er Grunden? Ganske simpelt den, at det er næsten umuligt for Arbejdere og Smaafolk at skaffe sig et nogenlunde hyggeligt og sorgfrit Hjem. Man bebrejder Socialisterne, at de vil tilintetgøre Familielivet ved at gøre alle Staters Borgere til én Familie, men man husker ikke paa, at saadan som det moderne Samfund har udviklet sig, saa er det næsten umuligt for Arbejderstanden at leve et Familieliv, de mangler de udvortes Betingelser for det; man husker ikke paa, at det hyggelige, mange Gange overdaadige Familieliv, som nogle lever det, er købt paa Bekostningen af andres Familieliv. Saa længe man ikke selv har et frit Hjem, selv om det kun er lille, saa længe føler man heller ikke Fædrelandet som det store Hjem. Alt for stor Fattigdom saa vel som alt for stor Rigdom slaar Fædrelandskærligheden ihjel; den bliver under begge Forhold til Egenkærlighed. — Grundtvig siger, »at uden Frihed, Velstand, Husfred og Tilfredshed var Danmark ikke værd at forsvare«, — men mange har ikke den personlige Frihed, de er i alt for høj Grad Trælle af Arbejdsgivere, o. s. v., for mange er den politiske Frihed kun et Skin, de tør ikke bruge den, de er saa langt fra Velstand, saa de snarere har Armod, de har ikke Husfred, de kan blive jaget fra Hus og Hjem med $\frac{1}{2}$ Aars Opsigelse, som alle Lejhusmændene, og hvordan skulde de med alt dette have Tilfredshed; men naar de ikke har alt dette, er det saa saa underligt, de spørge: er Danmark værd at forsvare?

Skal vi gøre noget alvorligt for Forsvaret, saa er det ikke Militarismen vi skal udvikle, ikke Fæstninger vi skal bygge, ti Militarismen forarmer og udpiner et Folk og svækker derved Folkets Forsvarsævne, fordi et forarmet Folk, især et forarmet Kulturfolk aldrig elsker sit Fædreland og som en Følge deraf heller ikke bryder sig om at forsvare dets Fæstninger. Nej, vi skal ikke bygge Fæstninger, men vi skal bygge Hjem, skabe saa mange frie, selvstændige Hjem, som kan rummes i Danmark, sørge for, at saa mange som muligt faar en Plet af Fædrelandets Jord, om hvilken de kan sige: det er min Ejendom. Men hvordan skal vi skabe saadanne frie Hjem, siger man, her er saa

knapt med Jord. Det kan man vel egentlig ikke sige her er; men Spørgsmaalet er, om der ikke fra Statens Side kunde og burde gøres noget i Retning af en mere ligelig Fordeling af Jorden; det er en gammel Tanke at udparcellere den overflødige Præstegaardsjord; det er en Grundlovs-Tanke, at Len og Stamhuse skal gaa over til fri Ejendom; at gøre disse Tanker til Virkelighed vilde være en smuk Opgave for et Godsejer-Ministerium; det er jo en Tanke, der ikke er fremmed for Godsejerne, at Fædrelandskærlighed, Dygtighed, Intelligens o. s. v. staar i en vis Forbindelse med Hartkornet; man kan vel næsten sige, at det er en specifik Godsejer-Tanke; nu kan jeg ganske vist ikke gaa ind paa denne Tanke i samme Udstrækning som Godsejerne, jeg kan ikke indrømme, at der er et saadant matematisk Forhold mellem Hartkornet og Fædrelandskærligheden o. s. v., saa at denne sidste skulde vokse i samme Forhold som det første. Men Principet er rigtigt; jeg er ganske enig med Godsejerne og de store Hartkornsbesiddere i, at et vist Maal af Hartkorn, af fri Ejendom, maa der til som Betingelse for, at de oven nævnte Dyder skal kunne udvikle sig. Men saa er det en fuldstændig logisk Slutning, at naar Hartkorn til en vis Grad betinger Fædrelandskærlighed, Intelligens o. s. v., saa gælder det om at saa mange som muligt kunne blive frie Ejendomsbesiddere. Naar ikke desto mindre Godsejerne hidtil ikke have gjort noget for at fremme denne Sag, men snarere have søgt at hæmme den, saa maa dette antages at hidrøre fra en beklagelig Mangel paa Logik hos disse Medborgere, ti at det skulde være Godsejernes Mening at beholde baade Hartkorn og Fædrelandskærlighed for sig selv, kan ikke antages. Et logisk anlagt Godsejer-Ministerium maatte sige omtrent som saa: en vigtig Betingelse for et lille Lands Forsvar er dette, at Landet har saa mange fædrelandskærlige Mænd som muligt, men, som vi Godsejere saa tit have sagt: der er en vis Forbindelse mellem Hartkornet og Fædrelandskærligheden, — altsaa er Opgaven den, at skaffe saa mange frie Hartkornsbesiddere som muligt. Godsejerne ere hidtil blevne staaende ved Præmisserne, de har ikke villet indlade sig paa Konklusionen; det bliver maaske forbeholdt et Fremtids-Ministerium at gøre dette; man maa saa haabe, at dette Fremtids-Ministerium ikke vil glemme med Taknemmelighed at ihukomme, at det er Godsejerne, som have opdaget denne fuldstændig rigtige Tanke om Forbindelsen mellem Fædrelandskærligheden

og Hartkornet, om de end have forfulgt denne Tanke til alt for yderlige Konsekvenser; det er dem, der har Æren for Præmierne; ere disse først rigtig givne, er der egentlig ingen Ære ved at drage Konklusionen.

Hvis Staten derfor vilde anvende sine Kapitaler blandt andet til Opkøb af overflødig Præstegaards- og Herregaardsjord, udstykke denne Jord i mindre Ejendomme, og sælge den, selv med Tab, da vilde der være gjort et overordentlig stort Skridt til at styrke Landets Forsvar, ti der vilde derved blive skabt et meget stort Antal frie Selvejere, som havde fast Fod paa Fædrelandets Jordbund, og dermed den første Betingelse for Fædrelandskærlighed. Der skal for Øjeblikket være ophobet en Mængde Penge i Statskassen; man synes det er saa overordentlig fædrelandskærligt, at vort Godsejer-Ministerium vil bruge alle disse Penge til Fæstninger og andre militaristiske Øjemed; ja! hvis det var Ministrenes Penge, men det er Landets Penge. At et Gods-ejer - Ministerium kan finde paa at bruge disse Penge til unyttige Ting er maaske ikke saa underligt, ti Godsejerne ere ikke uvante med at bruge Penge til unyttige Ting, men Landet bestaar ikke af lutter Godsejere; der er en hel Mængde andre Mennesker i Landet, som trænge til Reform; det kan godt være, at Gods-ejerne ikke tænker paa det, ti naar man selv sidder paa Flæsket, har man altid en Tilbøjelighed til at sige: Nu sidde vi alle vel, og naar man selv har været til Middagsselskab, har man vanskeligt ved at forestille sig, at andre kan være sultne, man har en Tilbøjelighed til at idealisere Tilværelsen, naar man betragter den fra en Fløjls Lænestol i et hyggeligt Rygeværelse, omringet af Venner, der repræsenterer flere tusend Tønder Hartkorn; men Virkeligheden svarer ikke til Idealet. Der staar mange uden for og banker paa; det er ikke Fæstninger, de ønsker, det er et nogenlunde sorgfrit Hjem i Danmark, og for hvert et saadant Hjem vi bygger, gør vi Landet mere forsvarsdygtigt. Det er det, vi skal bruge vore Penge til: skabe saa mange frie Hjem som muligt, knytte saa mange Mænd som muligt til Fædrelandet ved at skaffe dem en Plet af Fædrelandets Jord til Eje; det er den Slags Fæstninger, der ene kan frelse Danmark.

Et Hjem i Fædrelandet, det er altsaa den første Betingelse for Fædrelandskærligheden og dermed for Lysten til at forsvare det. Den anden Betingelse er, at man føler sig hjertelig knyttet til sit Land og sit Folk; det er ikke nok til at skabe Fædrelands-

kærligheden, at der er et materielt Baand mellem Landet og mig, der maa ogsaa være et aandeligt og hjærteligt Baand; dette knyttes ved Oplysningen. Der er mange for hvem de Ord: Fædreland, Modersmaal o. s. v. ere ganske tomme Begreber, ti de kende ikke Fædrene og ere uvidende om Modermaalets Skatte, mangle derfor Betingelsen for at kunne elske det. At anvende nogle af de Millioner, som man nu vil bruge til Fæstninger, til Skoler for Ungdommen, hvor der tilbydes alle, som ikke have Raad til at betale, fri Undervisning og frit Ophold, vilde styrke vor Forsvarsævne ganske anderledes end Fæstninger, bidrage til at danne et oplyst, selvbevidst dansk Folk, der vidste, hvad det kæmpede for, naar det forsvarede sit Land. Det er nu en Gang saadan, at vor Tid er kritisk, og Fremtiden vil vel blive det i end højere Grad; den kritikløse, naive Fædrelandskærlighed er forbi, man maa vide, hvad man elsker, ellers ofrer man intet for det.

Det maa saaledes blive Hovedsagen for et lille Folk at lægge Forsvarets Tyngdepunkt fra Hæren over paa Folket, fra det militære Omraade over paa det sociale; Opgaven maa blive, ikke at bygge Fæstninger eller at holde staaende Hære, ti ved begge Dele blive vi kun latterlige i de store Folks Øjne, men at danne et oplyst, selvbevidst Folk, hvor hver enkelt føler, at Fædrelandet er hans Hjem. Dette udelukker ikke, at Folket ogsaa bliver indøvet i Vaabenbrug; det hører tvært imod med til Folkeopdragelsen, at det faar den videst mulige Indøvelse i Legemsøvelser og Brugen af Vaaben, og denne Indøvelse burde begynde fra den tidlige Drengalder. Hvis der paa Statens Bekostning blev bygget Øvelshuse og ansat Gymnastiklærere Landet over, vilde dette være en Foranstaltning, der ganske anderledes end Fæstninger vilde styrke Landets Forsvarsævne. Vi maa med andre Ord gaa over fra Militærsystemet til Folkevæbningssystemet. Selvfølgelig sker en saadan Overgang ikke paa en Gang, og vi vil vel komme til at ofre endnu adskillige Millioner paa Militarismens Alter; men jo mere det kan komme til at staa klart for Folket, at alt, hvad vi ofre til den Afgud, er ikke alene spildt, men gør Skade i Steden for Gavn, desto nærmere ere vi ved Enden af Militarismen, og jo mere vi komme ind i et Reformarbejde, der tilsigter Forbedringer i Folkets materielle og aandelige Kaar, desto nærmere ere vi ved Begyndelsen af et virkeligt Forsvar, hvis Frugt vil blive et med Dygtighed gennemført Folkevæbningssystem.

HENNING JENSEN.

Constance Ring.

Fragment.

I.

Rings havde været gift i to Aar. Der var ikke kommet Børn, og de var derfor blevne ved at bo i den Lejlighed paa fem Værelser i Homansby, de som nygifte var flyttet ind i.

De havde et vel udstyret Hjem. Paa Gulvene var der Brysselertæpper og paa Væggene Malerier, hvoraf nogle var gode. Der var kostbart Nips, og en sand Vrimmel af smaa bløde Sofaer og lave Lænestole i alle Slags Façoner. I Retning af Aarstidens blomstrende Planter, dreves der en stor Luksus, og naar de prægtige Bladvækster, der om Vinteren stode i Halvmørke bag det dobbelte Sæt Gardiner, fik brune Topper, blev de straks byttet om med nye fra Gartneriet i Oscarsgade.

Rings førte et selskabeligt Hus. Det vil sige, de gav ikke mange Selskaber, men der var et stadigt Indryk, som Pigen sagde, mest af Herrer, der kom af sig selv eller fulgte hjem med Ring om Aftenen.

Fru Ring var 21 Aar gammel. Som ganske ung var hun kommen ned til Kristiania fra Molde, hvor hendes Fader var Embedsmand, og havde gjort megen Lykke der, hvor hun færdedes. En af hendes Beundrere havde lignet hende ved en Rosenknop, der er fugtig af Morgendug, og en gammel Herre af Tantens Omgangskreds paastod, at hun virkede som den første Vaardag paa et vinterstivnet Sind. Vist er det, at hendes takkelige Munterhed satte Folk i godt Humør og bragte selv de værste Stabejser af Mandfolk til at tø op i et undrende Smil. Der var noget bestikkende, som ingen kunde staa sig for i den fortrolige Aabenhed og uskyldige Fripostighed, hvormed hun paa Forhaand tog alle

uden Persons Anseelse til Indtægt som selvskevne Venner og Bundsforvante. Hun plejede at gaa hoppende og nynnende gennem Stuerne, og dem hun stødte paa af Husets Folk blev gjerne taget fat og svinget rundt, til de bad for sig. Den lidt syngende Molde-dialekt lød indsmigrende i hendes Mund, og hendes Latter var uimodstaelig smittende. —

Ring var seksten Aar ældre end den unge Pige, han ægtede. Hvorledes det gik til, at hun gav ham Fortrinnet, er ikke saa let at sige, hvis det ikke var fordi hun lod sig lede af sin Tante, som havde gjort alt for at faa Forbindelsen i Stand. Ring var nemlig et godt Parti; han ejede en Del Formue, sad i gode Forretninger og var kommen i en sat Alder, et stort Fortrin i Tantens Øjne. Han var juridisk Kandidat, men var gaaet over til Handelen, og drev nu Agentur og Kommissionshandel efter stor Maalestok. Desuden hørte han til en respektabel Familie, og havde til Trods for sin Skaldepande og sin Ansats til Fedme et behageligt Ydre.

Efter Brylluppet var der imidlertid foregaaet en paafaldende Forandring med Fru Ring. Hun blev stille og sky og saa' slet ikke glad ud mere. Hendes Øjne, der havde været saa blanke, og skinnet saa livsmodige, blev matte og rødkantede, fordi hun om Morgenens, naar hendes Mand drak sin Kaffe i Spisestuen — han var altid tidlig paa Færde —, laa næsegrus paa sin Hovedpude og græd. Naar hun saa hørte hans Skridt — han kom altid og kyssede hende, før han gik paa Kontoret —, fo'r hun op og stod og vaskede sit Ansigt med Hovedet nede i Vandbollen.

Om Middagen fandt han hende bleg og ordknap med utilgængelig lukkede Ansigtstræk og en vis Stivhed over Bevægelserne. Han søgte da at muntre hende op med en Overflødighed af Kærtegn, som hun ikke gengældte, men som hun taalmodigt fandt sig i.

Han vilde, at hun skulde adspredde sig, og hun gjorde ingen Indvendinger, men lod sig villig føre af Sted, naar han fandt paa, at de skulde her eller der. Da Sommeren kom, sendte han hende til Bad, og havde til hendes Hjemkomst pyntet Stuerne op med et Par nye Malerier og Venus fra Milo i Marmor paa en Sokkel af Granit.

Men det hjalp alt sammen intet. Hun lignede en syg Plante, der trods alle Anstrængelser ikke vil trives.

Rings boede i anden Etage. Fra det midterste Vindu førte Glasdøre ud til en rummelig Veranda, der havde en hvid Markise med højrode Border til Tag. Opefter Siderne slyngede Vinløvet

sig fra den smukt vedligeholdte Have paa det Fletværk af Staaltraad, der var anbragt for Ojemedet. Fra Soveværelset, der vendte ud mod den anden Kant, havde man en vid Udsigt over Byen og de nærliggende Højder, og borte i det fjærne saa' man, naar Vejret var klart, Stykker af Vand, som lyste og blinkede mellem den bølgende Linje af dejligt Landskab der ude i Kristianiafjorden.

Her inde fandt Ring undertiden sin Hustru, som oftest knælende paa Puffen ved Vinduet med Albuerne i Vindusposten og Kinderne i Hænderne, fortabt i Tanker med et drømmende Udtryk i de bedrøvede Øjne.

Hun saa' paa de fintfarvede Solskygger, der om Eftermiddagen var saa lange og dybe, og som til sidst hyllede de trækklædte Aastopper ind i et violetagtigt Taageslø, men især var det Vandet, som lokkede og drog hende.

Hun tænkte paa sit Hjemsteds friske, dejlige Hav, som hun var vokset op Side om Side med. Hun kendte det saa godt i alle dets Skikkelser: Naar det rejste sig med Tuden og væltede de sorte Bølgebjærge med hvidt paa Toppen ind mod Bryggen, saa det salte Skum sprøjtede omkring og drev sine Stænk lige op mod Ruderne i hendes Kvistvindu, medens Skibene laa og hev paa sig, og sled i sine Fortøjninger, som var de angst, og vilde de løs for enhver Pris. Og naar det var blaat og blankt og sagte skvulpede mod Stranden der borte i den hvide Fjære med de nydelige Skæl, som hun plejede at opsanke og gemme. Og hun huskede, hvorledes det kunde ligge og sole sig, og være dovent og fløjelsblødt og blinke fortrolig som en gammel Amme, der vil minde sine fordums Kæledagge om det, de har fælles fra gamle Dage.

Hendes Tanker tog altid Vejen til Barndomshjemmet, og de fo'r af Sted, som var de slupne ud fra et Fængsel. Hun gennemlevede de dejlige Sommerdage, naar de i Ferien laa paa Landet, og hun fik de mange Skænd, fordi hun aldrig lod Vandet i Fred, men bestandig laa og rodede der nede i al Siags Vejr. Hun mindedes Roturene med Byfogdens Smaapiger, og Fisketurene med Brødrene, naar de blev ude til langt paa Nat og maatte hjælpes med at trække Baaden paa Land for at ikke blive usams med Fiskerhans, der laante dem Baad og Grejer.

Den dejlige sinte Fiskerhans, som altid havde luktet af Sommerferie. Monstro han endnu havde den gule Sydvest, der var knyttet nede i Skægget med Bændelbaand, som var stive af Agn og Sjøvand, og de mørkegraa Luvaatter, der kunde staa af sig selv.

II.

Det irriterede Ring, at hans Kone ikke saa' ud som en lykkelig Hustru, og saa gik han hen til Tanten og beklagede sig. Denne lovede at tale til Constance, og det gjorde hun da ogsaa ved den første Anledning.

Fru Ring hørte paa hendes formanende Ord med en nedslaaet Mine og nu og da et Par Enstavelsesord som: Ja, jeg véd nok, ja vist, ja o. s. v. indtil Tanten tog hende ind til sig og kærlig hviskende bad hende sige, hvad der var i Vejen.

Da brast Constance i Graad og fik med Møje frem de Ord: »Jeg længes hjem«.

Resultatet af denne Samtale blev saa senere refereret til Ring.

Længes hjem! En gift Kone gaa og længes hjem. Det var skam en net Historie. Var hendes Hjem ikke hos hendes Mand for Fanden! Og havde hun ikke alt, hvad hun kunde ønske sig og mere til. Gik han kanske ikke der og bar hende paa Hænderne, og vidste han vel det gode, han ikke vilde gøre hende.

Om han prøvede at sende hende hjem en Tur, havde Tanten foreslaaet.

Helt op Fanden i Vold til Molde! Nej tak, det skulde han bede sig betakket for. Var hun ikke netop kommen fra Badet, og havde han ikke undværet hende i Maaneder. Der maatte da være Grænse for Opofrelse ogsaa!

Bare der kom Smaafolk — mente Tanten.

Ja var der endda noget sligt i Gære, saa skulde han ikke ha' talt om det — men Pokker heller!

Tanten havde saa, da han alt stod med Haanden paa Dørgrebet, sagt noget om, at alting stod i Vorherres Haand, og at Constances Sindstilstand nok vilde bedres.

Men Vinteren gik, og Vaaren kom, og alt blev ved det gamle. Naar hun var ude i Selskab, eller der var fremmede hos dem, kunde hun nok faa en Raptus af sin gamle Livlighed, og endog undertiden give sig hen til en paafaldende Lystighed. Dette var dog kun en ny Kilde til Ærgrelse for Ring. Der kunde hun sidde og fjase og le med disse Mandfolk, som drev ind hos dem om Aftenen, og gav sig til at blive, enten han bad dem eller ej. Og alene med ham var der aldrig et Smil at se paa hendes Ansigt, og skulde han faa hende til at snakke, maatte han, som han plejede at sige, hale og slide hvert Ord ifra hende, undtagen naar det gik

ud paa at sige ham imod eller være ubehagelig, for da skulde han tro, hun kunde faa Munden paa Gang, saa det forslog.

Ring skulde gøre en Tur til Stockholm og København, dels i Forretninger, dels for at friske sig, og foreslog sin Kone at følge med. Hun blev i det første Øjeblik rent henrykt, hun, som aldrig havde været uden for Norge, skulde endelig faa se lidt af Verden. Men det kom og gik som en kort Opblussen, for naar hun tænkte sig om, glædede hun sig ikke. Hun forudsaa, hvordan det vilde gaa. De havde jo aldrig Lyst til det samme og altid en stik modsat Opfatning af hvad der var behageligt og fornuftigt. De havde gjort en liden Tur opover Mjøsen og Gudbrandsdalen forrige Aar, og da havde de ligget i Splid og Disput om hver eneste Bagatel. Naar hun var sulten og vilde spise, var han propmæt, og naar hun var træt og vilde hvile, følte han sig netop saa oplagt til at drage videre. — Alligevel tænkte hun ikke paa andet end at blive med, indtil Ring en Aften, Rejsen kom paa Tale, sad og foreholdt hende, hvor meget dyrere det vilde blive at tage hende med, og at han derfor haabede, hun vilde vise sin Taknemmelighed ved at være rigtig sød og elskværdig baade paa Rejsen og senere.

»Tak, naar det er paa den Maner, vil jeg helst blive hjemme«. — brast det pludselig ud af hende.

»Gud bevar's hvor du er prippen, aldrig kan du taale et spøgende Ord; men vær's god — hvis du tror, at jeg tigger dig, ta'r du fejl«.

»Det vilde heller ikke nytte dig noget. Kort og godt, jeg rejser ikke med.«

Og nu udspandt sig en af disse Trætter, der var saa hyppige mellem dette Ægtepar, og som endte med at Ring sagde noget rigtig krast eller gjorde noget meget voldsomt, som f. Eks. at rive Dagsavisen i Filler, knuge Stykkerne i sine Fingre og kaste dem i Øst og Vest eller kyle en Bog bort over Gulvet, saa Bindet løsnedes, hvorpaa han med Hast og Bram absenterede sig for at komme tilbage med en forlegen Mine og spagfærdig spørge om en eller anden ligegyldig Ting, som han godt havde greje paa i Forvejen.

I de følgende Dage søgte Ring at formaa sin Kone til at forandre sin Beslutning og blev baade forbavset og imponeret, da han mærkede, at hun ikke var til at rokke.

Han rejste da alene, slog sig rigtig ungarleløs, besøgte de fashionable Fruentimmer, morede sig udmærket og havde Skrupler og Samvittighedsnag hver Morgen, naar han vaagnede. Under saadanne Sindstilstande skrev han Breve hjem fulde af Elskov, af Længsel og af Forsikringer om, at Livet uden hende var det rene intet for ham. Han vidste nok, at han ikke var hende værdig o. s. v., men han elskede hende saa højt, — det var hans eneste Fortjeneste. Naar han nu kom hjem, skulde hun se, hvor godt det skulde blive, Adskillelsen havde lært ham at sætte den rigtige Pris paa hende, han skulde være saa hensynsfuld og god, ingen Disharmoni skulde blive mulig mellem dem for Eftertiden o. s. v. Jo mere han skrev, jo hidsigere blev han; han skruede sig op til en sand Feber og pønsede i sin Utaalmodighed paa at gøre Rejsen kortere, end Bestemmelsen havde været.

Constance sad imidlertid hjemme i den kedelige By med sit evindelige Savn og sin Længsel efter det, hun havde tænkt Livet skulde være, men som det ikke var. Det forventede Velbefindende ved at være fri for sin Mands Selskab indfandt sig ikke. Aldrig havde hun dog været saa nedstemt og mismodig som nu. Ensomheden plagede hende, og dog var hun ikke i Humør til at se nogen. Hun gik meget lidet ud og nægtede sig hjemme, naar det ringede.

At hun dog ikke var rejst med! Hun kunde ikke lade være at græmme sig over det. Hvad var hans Snak at bryde sig om, han, som altid snakkede og snakkede og kom med saa meget Sludder, som egentlig ikke var saa ondt ment, især om Aftenen, naar han havde drukket den væmmelige Kognac med Selters i. Bare Tiden vilde gaa, saa han kunde komme tilbage.... Ja, sandelig — gik hun ikke der og ønskede ham hjem igen, han fik være den, han var, alting var jo at foretrække for denne tærende Ensomhed.

Og om Aftenen, naar hun skulde svare paa hans Breve, flød hun hen i en vemodig Stemning med underlig bløde Forestillinger. Hun digtede alting om; hun var en lykkelig Hustru, hendes Mand var hendes Elskede, som brændte efter at ile hjem og slutte hende i sine Arme. Det var Længselen, som gjorde hende trist og hjærtesyg o. s. v.

Denne hendes Digtning gled over i Brevene; den lagde et Skær af Ømhed over Stilen og formede Udtrykkene varme og milde, saa Ring sad og læste dem med Henrykkelse.

Men da han saa pludselig stod midt i Stuen, en Uge for tidlig, med sin Forelskelse, sine voldsomme Kærtegn, og sine Foræringer spredt ud over Borde og Stoler, sank Hjærtet til Bunds i hendes Bryst. Der var han med al sin støjende, selvtilfredse Sikkerhed, der fyldte Stuen fra Gulv til Loft med denne irriterende Meddelsomhed, der fortalte de trivielleste Ting med en Bredde og Vidtløftighed, som var det rene Fænomen. Alt dette digtede Kram, som i hans Fravær havde kastet et kunstigt Skær af Skønhed over et Par traurige Aftentimer, var fejlet bort og fordunstet i samme Nu, og hun fornåm det sikrere end nogen Sinde før, at det, hun følte for denne Mand, var idel Lede og Ligegyldighed.

Nogle Dage senere stødte Ring paa Tanten i en Sporvogn. Der var ikke mange Passagerer, og den gamle Dame satte sig over til ham og spurgte efter Constances Befindende, og om hvordan Humøret var.

»Skidt« — sagde han, og rystede paa Hovedet med en Grimace.

»Jeg har tænkt paa det Ring« — sagde Tanten i en lav, fortrolig Tone, »at hvis hendes Mo'r kom her ned en Tid, saa vilde det have en god Indflydelse!«

»Skal tro det« ... svarede Ring tvilende, og plirede med Øjnene.

»Det var i alt Fald et Forsøg værdt, ... en skal gøre, hvad der er rigtigt. Min Søster er saa god og forstandig — ja de kender hende jo saa lidet, — — men det er saa underlig med ens Mo'r«.

Ring var ved sit Bestemmelsessted.

»Jeg skal tænke paa det« — sagde han trævent og sprang ud, medens Sporvognen var i fuld Fart.

»Hvad siger du om at faa din Moder her ned paa et Besøg, Constance?« — sagde Ring pludselig samme Dags Aften, mens han borte ved Ovnens kradsede sin Pibe ud.

Constance sad i Sofaen og hæklede. Hun løftede hurtig Hovedet og svarede i en overrasket, lidt hemmelighedsfuld Tone: »Tænk, jeg drømte i Nat, at hun var her«.

Ring tændte sin Pibe og satte sig magelig til Rette ved Siden af hende.

»Kunde du have Lyst til det, Constance?«

Snak om en Ting« ... hun smilte modstræbende som én, der ikke vil lade sig mærke med sin Glæde.

Ring drak en stor Slurk af det fyldte Glas foran sig.

»Skriv og inviter hende«, sagde han og smækkede med Læberne.

»Ja, ja« — udbrød hun oprømt. Hun kastede sit Arbejde og rejste sig livlig. Saaledes havde Ring ikke set hende siden Forlovelsestiden.

»Men ikke nu« — sagde han med et misfornøjet Tonefald. »Det er jo Sængetid, du faar da vente til i Morgen.«

Hun satte sig straks, og begyndte at hække igen.

»Saa det blev hun dog i en Smule Humør for, — — se, se, saa det blev hun dog i Humør for.« Han kneb, mens han talte, hendes Kind med sin Pege- og Langfinger.

»Av« — sagde hun, og trak Hovedet til sig som et Barn, der bliver artet. »Det gør ondt.«

»Hvor det klæder dig at være venlig, Constance ... Det er Skam noget andet end det mugne Fjæs, som gaar og sætter Splid imellem os om Dagene.«

»Lad nu mit »Fjæs« være i Fred« — svarede hun med paa-taget Surmuleri.

»Ja, saa skriver du altsaa i Morgen og spørger, om din Mo'r kan komme.«

»Og blive her en Tid?«

»Saa længe hun har Lyst, naturligvis.«

»Saa længe hun har Lyst, ja ... Hvorledes faldt du paa det?«

»Jeg vilde gøre noget, som rigtig skulde glæde dig.«

»Saa har du sandelig været heldig«. Hun lo muntert.

»Men saa skal du kysse mig og sige, at du er glad i mig« — bad han.

Hun bøjede sig hen til ham og kyssede ham skyndsomst paa Kinden.

»Nej, værsgod paa Munden« ... Han saa' forurettet ud, og snappede hende til sig, da hun all var halvvejs tilbage igen.

Hun kyssede ham paa Munden.

»Og saa skal du sige, at jeg er snild, og at du er glad i mig.«

»Slig en Skolemester« — sagde hun og lod, som om det morede hende. Derpaa ramsede hun op, at han var snild og at hun var glad i ham, som et Barn, der fremsiger sin Lektie.

Han lo og vilde tage hende paa sit Skød.

»Jeg maa give Blomsterne Vand, de er saa tørre,« sagde hun og vilde løs.

Han slap hende med en sur Mine.

»Naturligvis, det er den gamle Vise ... Naar jeg vil, du skal afse et Minut paa mig, faar du et Hastværk, som om Verden skulde forgaa i næste Nu.«

Han kastede sig tilbage paa Sofaen, stak Hænderne i Bukselommerne, og gav sig til at stirre paa Rafaels Madonna med en skuffet og fjendtlig Mine.

Constance havde været ude efter Vandkanden. Nu gik hun og syslede med Blomsterne paa en rolig, omhyggelig Maade, som én, der har Tiden for sig. Ring fulgte hende med Øjnene og bad hende grættent om at skynde sig. Han gispede, og vilde til Sængs.

Hun mente, at han kunde gaa, naar han vilde. Der var jo i Stand paa Soveværelset.

Han tømte sit Glas, rejste sig brat og gik ud af Stuen med afmaalte Skridt og et Smæld af Døren, der røbede hans ublide Sindsstemning.

Da Constance langt om længe var færdig med sine Blomster, ryddede hun op i sit Syskrin, ordnede Bøger og Aviser og tog sig til sidst for at flytte Nipssagerne paa Étagèren om.

Saa slog hun sig ned mellem Blomsterbordene og Plante-stativerne borte ved det brudte Vindu, hvor der i en Runding om et lidet Marmorbord stod et Par lave Lænestole. Her sad hun og bed i sin Underlæbe, der var trukket helt ind i Munden, med Armene overkors paa Brystet. Glæden over, at Moderen skulde komme var som blæst bort, eller ogsaa maatte hun rent have glemmt det.

En Dør blev pludselig aabnet, uden at hun havde hørt Skridt i Forvejen, og Constance skvat højt i Vejret.

»Hvor bliver du af Constance?« — det lød saa klynkende. — — »Jeg ligger her og faar ikke sovet.« Han var gaaet lige af Sengen for at sé, hvad hun tog sig til.

Hun rejste sig med en Kuldegysning. Det maatte have trukket stærkt fra Vinduet.

»Nu kommer jeg« — sagde hun lidt befluppet som én, der er bleven overrasket i et ubelejligt Ojeblik. Derpaa slukkede hun Lampen og gik ind til ham.

IV.

Der var kommet Telegramsvar fra Svigerfaderen, Sorenskriver Blom, at Moderen skulde komme ned over med første Dampskib.

Nu gik Constance og talte Dagene og var ivrigt sysselsat med at pynte Gæsteværelset op og bringe Huset i den fuldkomneste Orden, for at Moderen skulde blive rigtig tilfreds med hendes Stel.

Ring havde aldrig set sin Kone saa livlig og virksom. Gik hun ikke der og var i godt Humør.

De var begge om Bord for at tage imod Fru Blom. Constance havde hele Dagen været febrilsk og ordknap, og hvert Øjeblik var hun gaaet ind paa Gæsteværelset med Smaating til Toiletbordet eller for at prøve en eller anden Forandring i Arrangementet.

Da hun nu pludselig saa' sin Moder paa Dampskibet, brast hun i Graad og faldt hende om Halsen.

Ring saa' fortrædelig ud og mumlede noget om, at et Dampskib ikke var det rette Sted til at opføre Scener paa.

Fru Blom tyssede paa hende med blide Ord og kærlige Haandklap, og i Vognen opover henvendte hun ligegyldige Spørgsmaal til Ring, om hvad Gaden hed, og hvad det var for en ny Kirke, de kom forbi. Der var nok at spørge om; hun havde ikke været i Kristiania paa seksten Aar.

Da hun saa troede, Constance var kommen sig, begyndte hun at fortælle om alt hjemme fra, disse Smaating om Duerne og Hønsene, om den ældgamle Hest, det kære Dyr, der nu skulde skydes, om Spisestuen, der blev malet, og om de gamle Gardiner, som hun og Constance plejede at stoppe hver Pinse, og som nu endelig maatte kasseres. Og saa huskede hun paa de Masser af Hilsener, hun havde med fra Fa'r og Søskende, fra Gutterne og Kusken og gamle Ane Stuepige, fra Veninder og Kusiner og ellers andre.

Men denne Passiar om de hjemlige Ting gjorde Constance saar om Hjærtet og bragte en Skare Minder med, som ikke var til at udholde. Hun sad og stred med Graaden.

»Du ser rigtig ud som en skulde gjort dig en Fornøjelse,« sagde Ring pludselig med en Lyd af Tungen, der udtrykte hans Misfornøjelse.

»Men Constance,« sagde Fru Blom mildt bebrejdende, da hun saa' Taarerne trille ned over Datterens Kinder, »hvad gaar der af dig, Barn?«

»Jeg kan ikke gøre for det, Mo'r« — det lød halvkvalt, bedende, og hun holdt Lommetørklædet for Øjnene.

»Jo det er oplivende for en Mand,« sagde Ring og gjorde nogle hæftige Bevægelser med Overkroppen som for at komme til at sidde bedre, »hvorpaa han indtog nøjagtig sin forrige Stilling.

Da Vognen lidt efter holdt ved Døren, var det en Lettelse for dem alle, at Kørselen var til Ende.

Da de vare komne op, førte Ring sin Svigermoder om i Værelserne. Hun skulde straks se hele Lejligheden. Han udpegede, hvad der var Præsenter og hvad ikke, betroede hende hvad Malerierne var værd, og hvad han havde faaet dem for, aabnede Bufetdøren og viste hende Sølvtojet og de fine Glassager, trak hende ind i Sovekammeret, for at hun skulde beundre Stoffet i Sængeomhænget. Han tog frem sin Violin og spillede nogle Strofer for hende, vilde saa pludselig, at hun skulde se Linnedskabet og fór ud efter Nøglen i Køkkenet til Constance, der stod og lavede Salat, men kom saa endelig i Tanker om, at Fru Blom kunde være træt og trængte til at sætte sig. Med jagende Hast fik han hende placeret i en Lænestol og dyngede saa op en Mængde Albumer og illustrerede Pragtværker paa Bordet foran hende, og under alt dette blev han ved at snakke i løsrevne Smaastumper om alt muligt, saa Fru Blom følte sig ganske ør i Hovedet.

Ved Aftensbordet var Ring overmaade meddelsom. Han beskrev Hjemkomsten paa Bryllupsaftenen, da Stuerne var straalende oplyst til den store Udstilling af Præsenter. Saa fortalte han Sinaatræk fra deres Ægteskabs første Dage og lo selv af fuld Hals over, hvad han gav til bedste. For at fejre sin Svigermoders Ankomst drak han tre Drammer til de kolde Retter og et Par Glas Sherry til den hjemmebagte Æblekage. —

Constance var tavs og saa' ud til at kede sig. Aldrig forekom han hende ubehageligere, end naar han sad og skulde være elskværdig. Saa var det jo ogsaa dette, at han i saadanne Situationer som oftest havde drukket noget, og det mærkedes straks paa ham, i alt Fald for Constance. Hun formelig undsaa sig ved ham. Alt hvad han gængav, forvrængte han, og for at faa det

til at klinge, lagde han ofte noget til, som slet ikke var sandt. Hun kunde godt selv overdrive, naar hun var i Humør til det, men saa vilde hun heller ikke, det skulde gælde for andet, hvorimod han blev sint og paastaelig, naar hun paatalte det, og beklagede sig over hendes Vranghed. Som nu i Aften, da hun ikke kunde holde sig, men gjorde Indsigelser imod noget, han fortalte, om hvordan det gik til, da deres første Pige skulde jages bort for Tyveri. Han blev ærgerlig, og Constance svarede ham. Fru Blom lagde ind et mæglende Ord til Fordel for Ring. Constance tog det for strængt; det gik ikke an at hænge sig saadan i Ordene. Naar en sad og var morsom, kunde en dog ikke veje Udtrykkene saa nøje, en var jo ikke edfæstet. Constance gav sin Moder et skarpt Svar. Hvor kunde hun blande sig i Ting, hun slet ikke kendte. Men saa angrede hun det og tav pludselig stille. Ring beholdt det sidste Ord; han mumlede noget om, at det ikke var grejt for en Mand, naar ens Kone saa' og hørte sig sint paa alt, hvad han sagde og gjorde. Derpaa drog han et dybt Suk og rystede paa Hovedet som en, der er vant til at forurettes, men har bestemt sig til at bære det med Taalmodighed.

»Du maa ikke være saa hovmestererende mod din Mand Constance,« sagde Fru Blom. De havde rejst sig fra Bordet, og Ring var gaaet ind til sine Piber.

»Aa pyt« sagde Constance og slog med Nakken.

»Nej alvorligt, — det er ikke tækkeligt.«

»Skal han da ha' Lov til at sidde og lyve saa?«

»Lyve, det er da et besynderligt Ord« — —

»Ja netop lyve, det er saa forargeligt at høre paa.«

»Snak, — du maa virkelig ikke være saadan, det gaar ikke an at behandle sin Mand saa hensynsløst.«

»Du skulde ikke holde med ham Mo'r, han er Kar til at greje sig selv, kan du tro, og hvis han mærker, at du ta'r Parti for ham, blir han ikke til at være i Stue med.«

»Ta' Parti, — holde med, — det er Forestillinger, som ikke hører hjemme i et Ægteskab, som det skal være.« Constance stod og trommede paa Bordet med nedtrukne Mundviger og Næsen til Vejrs.

»Og du har da virkelig ikke set sligt noget for dig, din Fa'r og jeg stod jo aldrig paa den Fod.«

»Nej Fa'r, nej, — det tror jeg nok« — sagde hun med en Stemme og en Mine, der protesterede mod den dragne Parallel

som en Meningsløshed. »Drak Fa'r kanske Drammer og sad og vrøvlede med tykt Mæle og var saa rædsom utækkelig.«

»Om Ring drikker en Dram eller to til Maden, det er ingenting at bryde sig om.«

»Aa pyt, han drikker Kognak ogsaa, om Aftenen, med Vand i.«

»Naa ja, ja, naar han bare ikke overdriver det. At vise sin Mand sure Miner for det, er den sikreste Vej til at faa ham til at debauchere.«

Pigen kom for at tage af Bordet, og de to Damer gik ind i Dagligstuen, hvor Ring sad og røg med et stort Glas Selters og Kognak foran sig. Han spurgte, om han skulde bringe dem noget kold Punsch, men de afslog det begge.

Ring var kommen i Humør igen. Han skvadronerte og gestikulerte i et Kør, og Fru Blom var en udmærket Tilhørerinde, som svarte og lo i rette Tid.

»Sid nu ikke der og surmul længere Constance,« sagde han pludselig i en oprømt Tone. »Læg bort den Filleavisen og kom her og vær hyggelig.« Han trak hende op af Stolen og vilde drage hende til sig.

Hun stred imod.

»Saa sæt dig dog Constance,« sagde Fru Blom formanende.

Hun gav uvilkaarlig efter, og Ring fik hende ned paa sit Knæ. Han begyndte at kærtogne hende og kaldte hende ved Kælenavne. Hun syntes, hun skulde synke i Jorden af Undseelse. At Moderen skulde se paa dette, og at hun kunde sidde der og sanktionere det. Den stærke Lugt af Tobak og Kognak var hende dertil saa modbydelig, og hans Læber og Skæg kendtes ækkelt fugtig mod hendes brændende tørre Ansigt.

»Slip mig. — du kvæler mig,« raabte hun pludselig og sled sig løs. Hun fór med Lommelærklædet over Ansigtet og gik ud af Stuen.

»Der kan du se, hvorledes hun er at omgaa,« sagde Ring irriteret og rejste sig. »Jeg tænker ikke paa andet end at være elskværdig, og altid er hun saadan.« Han gik op og ned ad Gulvet og saa' ophidset ud.

»Hun er træt og nervøs i Aften,« sagde Fru Blom mæglende.

»Hun er, som hun plejer at være.« Han satte sig determineret ned igen. »Den mindste Smule Venlighed maa jeg tigge mig til som var det en Naade, hun viste mig.«

»Det ligner saa lidet Constance,« svarte Fru Blom og saa' ud til at grunde over Sagen.

»Det er naturligvis et Lune, en Grille, — noget fordømt Romansludder — om Forladelse.« Han var uforvarende kommen til at hikke.

»Nej tror du det,« sagde Fru Blom skeptisk.

»Ja Gu' tror jeg det, det er den eneste mulige Forklaring. Hvad skulde det ellers være for Fanden?«

Fru Blom drog et Suk og gav sig til at betragte sine Nægle.

»Hvis jeg bare ikke var saa forbandet forelsket i hende!« vedblev Ring. »Kunde jeg vise mig kold og ligegyldig, faldt hun nok til Føje.«

»Uf nej, — gør ikke det Ring, — Constance maa tages med Kærlighed.«

»Kær — Kærlighed« — sagde Ring og bøjede sig med et pludseligt Sæt hen imod sin Svigermoder. »Jeg gad se paa den Mand, som kunde være kærligere.«

»Du faar ta' det med Fornuft, Ring, — de fleste unge Koner ere lidt tufs de første Par Aar.«

»Fanden heller, de er forelsket, er de, se nu bare Marie; der skulde du se en Kone, — men Constance er saa sær, — jeg forsikrer dig til at,« — her bøjede han sig nærmere og talte i en lavere Tone.

»Constance er saa ung endnu, det retter sig nok« sagde Fru Blom tillidsfuldt.

»Ja hvorom alting er, saa maa hun sandelig forandre sig, hvis jeg skal blive en lykkelig Mand. Jeg har sat store Forhaabninger til dit Besøg, — du faar virkelig se til at tale med hende.«

Nu kom Constance og sagde, at hvis Moderen var træt, saa var alting i Stand paa hendes Værelse.

Fru Blom rejste sig straks og sagde Godnat. Hendes Datter fulgte hende ind og tændte Lysene, blev saa der inde og puslede om hende, mens hun klædte sig af.

Da Moderen var kommen i Sæng, satte hun sig paa Sængeskanten hos hende.

»Hvor det er morsomt at have dig her i Sængen, og vide at du skal ligge her Nat efter Nat i ugevis.« Hun lo af Glæde og kyssede hende med inderlig Tilfredshed.

»Ja, naar du bare var rigtig fornøjet, Constance. . . Hvorfor er du ikke det?«

»Det er ikke noget, man kan kommandere Mo'r! . . Hvor pæne dine nye Natkapper. . . Har du syet dem selv?«

»Ja. . . Du har jo saa meget at være glad for Constance.«

»Men jeg skal vædde, at Helene har broderet dem. . .«

»Ja vist, ja, — ikke sandt Constance, har du ikke meget at være glad for?«

»Jo da! Jeg kunde se det var Helenes Søm; — hun broderer saa pænt.«

»For du maa jo være lykkelig med din Mand, han som er saa snil.«

»Men at hun kunde tage det kedelige Mønster; Huller og Tunger er baade snarere og pænere.«

»Lad nu Mønstret være og hør paa, hvad jeg siger.«

Hun skjulte sit Ansigt hos Moderen.

»Søde Barnet mit, — du elsker jo din Mand, — hvad, gør du ikke? Hvad?«

»Jeg véd ikke, jeg.«

»Hvad er det for en Snak! Ved du det ikke?«

Hun løftede Hovedet op og pillede ved Moderens Kappebaand.

»Men jeg tror ikke, jeg gør det,« sagde hun sagte.

»Du lorskrækker mig Barn! Da du gav ham dit Ja, var det da ikke af Kærlighed?«

»Ja Gud véd du, endskønt jo, det var det vel ogsaa paa en Maade. Jeg har nok studeret paa det, maa du tro, men, men—. Hun holdt inde og saa' forlegen ud.

»Men?« gentog Moderen. . . »Naada, men?«

»Men jeg synes ikke om at være gift.«

»For et urimeligt Snak« — sagde Fru Blom indigneret.

»Synes du det er saa urimeligt? — — — Kan du slet ikke forstaa det, — — og tror du ikke, det ofte kan gaa saa?«

»Jo, hvis man faar en slet eller en onskabsfuld Mand.«

»Er det bare derpaa, det kommer an?«

»I alt Fald derpaa, det burde komme an.«

»Men man kan da like et Menneske mere eller mindre, uanset hvor god eller daarlig han er.«

»Aa nej da, Constance, — dette Snak hører ingensteds hjemme: en Hustru har ikke Lov til at tænke slig.«

»Det kan jeg ikke begribe.«

»Det er forskruet, eller i det mindste barnagtigt — og det er det værste i et Ægteskab, — du maa for Guds Skyld ikke være barnagtig, Constance.«

»Ja ja, lad det nu være godt, hør Mo'r, nu maa du ikke sige nej, — jeg har saa'n Lyst til at ligge her inde hos dig.« Og hun stak Hænderne ind under Moderens Nakke og løftede hendes Hoved op imod sig.

»Hos mig, — er du gal, Barn?«

»Jeg skal gøre mig saa smal, saa smal, som paa Landet, naar der kom Gæster, husker du, og vi maatte ligge sammen,« — sagde hun indsmigrende.

»Ja, den Gang, ja, — da var du jo saa liden.«

»Aapyt, om jeg er de Par Tommer længer, saa gør vel ikke det noget . . . Saa bilder jeg mig ind, at jeg er hjemme igen, og at det er Sommerferie, og saa kan vi snakke saa meget som vi vil . . . Jeg springer ind og henter mit Nattøj.«

Hun var allerede henne ved Døren.

»Ikke paa nogen mulig Maade, Constance! Hvad vilde din Mand sige!« Fru Blom sad overende i Sængen og saa' formelig bestyrtet ud.

»Saapas maatte han vel gi' mig Lov til, — han, som er saa snil.«

»Kom her, Constance« — sagde Moderen strængt. Og da hun atter sad paa Sængeskanten talte hun formanende og alvorligt til hende. Hun maatte ikke være lunefuld eller ukærlig mod sin Mand. Det var hendes Pligt at elske ham, og hendes Kald at gøre ham lykkelig. Hun skulde betænke, hvor godt hun havde faaet det, hun, en fattig Embedsmands Datter, være kommen saaledes paa det tørre, det var saamænd ikke til at blæse ad. Og saadan en prægtig, elskværdig Mand, hun havde faaet, med slig Sans for Hjemmets Hygge. Hun maatte sandelig være forsigtig, at hun ikke gjorde ham lej af sig; hun kunde risikere, at han søgte andensteds hen med sin Kærlighed, for saadan var nu en Gang Mændene. Det kom saa blødt og mildt, og hun strøg hende hele Tiden kærlig over Haanden, som hun holdt mellem begge sine. Og var der noget, hun havde vanskelig for at vinde Bugt med hos sig selv, saa skulde hun bare trøstigt gaa til Gud og bede om hans Hjælp. Og hun skulde begynde med at takke for al hans Naade og Godhed. Naar hun holdt sig til Herren,

vilde alt blive saa godt og velsignet, og hun skulde være hendes egen kære Constance, som i gamle Dage.

Det var det samme, som Tanten altid sagde. Vilde nu Moderen nu ogsaa trykke hende til Jorden med dette Snak om, hvor godt hun havde det og med Kravet om, at hun skulde leve sit Liv saa at sige paa Knæ. De vilde tvinge hende til at være glad, til at føle sig lykkelig. Var der da noget at være saa lykkelig over! Hun saa' det ikke. Hun havde fuldt op at æde og drikke — det var sandt —, men det havde hun altid haft. Hvad kunde hun hjælpe for at hun gik med denne Tomhed i sit Indre, og at hun havde stedse vanskeligere for at fordrage sin Mand. At de ikke kunde lade hende i Fred. Selv skreg hun jo ikke op, eller gjorde noget Menneske nogen Bebrejdelse. Hvis det nu virkelig var saa afskyeligt at være som hun var, saa var det jo ikke hendes Skyld; hun kunde jo ikke skabe sig om, hun. Som hun sad der paa Sængekanten og hørte paa Moderens lange Tale, fik hun en Følelse af bitter Skuffelse og en smertelig Forladthed. Hun havde lovet sig saa meget af Moderens Besøg; hun havde gaaet med en uklar Forestilling om, at naar hun kom, skulde alt blive godt. Men nu forstod de slet ikke hinanden. Moderen blev pludselig til en fremmed, en allieret af dem, der gik og anklagede hende. Der aabnede sig en Afstand imellem dem, et stort Rum, hvori alt det laa, som Moderen var gaaet forbi uden at se, eller uden at vide om, var til. Hun blev med ét saa undselig for hende. Bare de kunde undgaa at komme tilbage til dette. Hun skulde være saa venlig og blid mod Ring. Der skulde ingen Anledning blive. Og hun skulde nok se lykkelig ud — det skulde være hendes mindste Kunst, naar det endelig derpaa kom an.

»Ikke sandt, Constance min, — du vil være en god og fornuftig Pige« — sagde Fru Blom til sidst, efter at have ventet lidt paa, at Datteren skulde sige noget.

»Jo da! Jeg skal være saa fornuftig, saa! Du skal bare se. Godnat, Mo'r.« Hun kysede hende, rejste sig op og gik ud af Stuen.

AMALIE SKRAM.

Machiavelli.

Niccolò Machiavelli*) er født i Firenze i Aaret 1469. Hans Familie var af jævn Borgerstand, og Drengen fik en god, om end ikke nogen lærd Opdragelse. Han voksede op i Lorenzo Medicis Tid, da Firenze var Midtpunktet for hele Italiens aandelige Liv og tilsyneladende ogsaa den ledende Stad i Politiken; han modnedes til Mand, da Medicæerne fordreves kort efter Lorenzos Død og Savonarola prædikede Askese for de livsglade Florentinere, medens Karl den ottendes Indfald aabenbarede den politiske Svaghed, der herskede Italien over, men mest i Firenze. I Aaret 1498 blev Savonarola styrtet; hans Modstandere vovede dog ikke at ændre den frisdende Styrelsesform, som han havde faaet indført, og under Ledelse af den retsindige Soderini levede Firenze videre som Republik. Netop i samme Aar indtraadte Machiavelli i Stats-tjenesten; den 29aarige Mand valgtes af de styrende Raadsforsamlinger til Embedet som Stadens anden Kansler, Sekretær hos de

*) Den følgende korte Skildring er oprindelig et Led i en Fremstilling af Renaissancens Tidsalder i Italien, som jeg gav i Forelæsninger paa Universitetet 1883—1884. Denne Oprindelse vil forklare, at jeg mindre har stræbt at skildre Machiavellis Personlighed eller hans Forfatterejeendommelighed end hans Betydning som Banebryder for nogle af Renaissancens Hovedtanker og hans Opfattelse af sin egen Samtid, hvorved han giver et klart Indblik i Aarsagerne til Italiens politiske Svaghed. Hvorledes Forstaaelsen af Machiavelli er skredet fremad, havde jeg ikke Tid til at dvæle ved; det er ofte fremstillet, paa dansk Grund klart og godt af C. Paludan-Müll (Unerdersøgelse om M. som Skribent, 1839). Af hans Skrifter er Bogen om Fyrsten oversat af Barth i det af Høst udgivne Universalbibliotek. Hovedværket om Machiavelli er nu Italieneren Villaris: Niccolò Machiavelli e i suoi tempi, 3 Bind, Firenze 1877—1882. Af de utallige øvrige Skrifter om Machiavelli skal jeg kun nævne det aandfulde Kapitel om ham i de Sanctis italienske Literaturhistorie, der har været meget lærerigt for mig.

»ti Mænd«, der havde Ledelsen af Stadens Krigsvæsen og indre Administration. Som saadan fik han sin store Del af den byrdefulde Kamp for Tilværelsen, som Republiken førte i de følgende Aar, da den under de mest oprørte politiske Forhold søgte at komme til Ro i det indre og vinde i det mindste lidt tilbage af sin gamle Indflydelse, i alt Fald Herredømmet over det dyrebareste af dens Erobringer, Pisa nemlig. Det sidste lykkedes langt om længe, men Kampen derfor havde fortæret Republikens sidste Kræfter, og da en Vending i den store Politik atter gav Medicæerne Vind i Sejlene, saa faldt den frie Forfatning sammen i Firenze, næsten uden at Folket rørte sig.

Dette skete i Aaret 1512; Soderini blev landsforvist, og Machiavelli, der var saa nøje knyttet til ham, mistede sit Embøde, medens det forbødes ham at betræde Staden. Han boede derefter i flere Aar paa en lille Gaard tæt ved Landsbyen San Casciano, nogle Mil syd for Firenze, og levede her i en Ensomhed og en Ro, der stod i stærkeste Modsætning til, hvad han tidligere havde kendt. Efterhaanden som Medicæerne følte sig fastere i Sadlen, blev Machiavelli dog behandlet mildere; han fik Lov til at vende tilbage, ja, der betroedes ham enkelte mindre diplomatiske Hverv, og da han i Mellemtiden havde gjort sig bekendt som Forfatter, blev det i 1520 overdraget ham at skrive Staden Firences Historie. Han var saaledes paa bedste Veje til igen at komme med i Statslivet, hvad han higede efter med al sin Sjæls Energi; saa vilde hans onde Skæbne, at Firenze atter skiftede Magthavere. Medicæernes Magt var steget til det højeste; til Herredømmet over Firenze havde de føjet Tiaraen, men Leo X og Klemens VII medtog til Rom den halve og rænkefulde Mæglerpolitik, som Cosimo og Lorenzo havde drevet i Firenze, og til sidst vendte den sig imod dem selv. Rom blev indtaget af de tyske og spanske Landsknægte, og næppe var Efterretningen om den forfærdelige *sacco di Roma* naaet til Toscana, før Folket rejste sig og atter indførte Republiken i Firenze. Machiavelli hilste Friheden med Jubel, men personlig bragte den nye Æra ham bitter Skuffelse. Republikanerne vilde ikke have noget at gøre med den Mand, der til sidst havde bøjet sig for Medicæerne, — ret som om de ikke alle havde gjort det; man glemte, hvad han havde udrettet i den tidligere Fristadstid, og ved Valget af Republikens anden Kansler blev han forbigaaet. Det var et Hjertesød for Machiavelli, og lige efter, den 22de Juni 1527, døde han.

Under Machiavellis praktiske Virken i Statstjænen, der endte saa brat, havde han haft rig Lejlighed til at samle Kundskab og gøre Erfaringer. Som Sekretær for Timændene havde han i denne Tid været den egentlige Leder af det florentinske Krigsvæsen; dertil var han ofte blevet brugt i diplomatiske Sendelser, i 1502 saaledes til Cesare Borgia, senere til Pave Julius II, flere Gange til Frankrig, én Gang til den tyske Kejser, hvem han traf i Tyrol. Hans Indberetninger om disse Rejser viser, med hvilken Iver han her gjorde sine Iagttagelser og studerede Politiken i videste Forstand, de ledende Personligheder, Landenes Tilstand og Staternes Forfatning. De viser tillige, at han allerede da besad et stort Talent til at samle de mange enkelte Indtryk til én Sum, koncentrere dem om et almindeligt Faktum: Landets Natur, Folkets Karakter eller Statens Ejendommelighed. Ved Frankrig paapeger han den store Centralisation, hvorved al Magten samledes i Kongens Haand; modsat fremhæver han ved Tyskland den udstrakte Delthed, der dog ikke hindrede Folket i at være kraftigt og krigersk. Paa den Maade rørte der sig mange Tanker hos ham, uden at hans daglige Forretninger tillod ham at sammenarbejde dem.

Da Omvæltningen i 1512 saa paatvang ham Uvirksomhed og Ensomhed, modnedes hans Tanker hurtig. Han har selv i et Brev beskrevet, hvorledes Dagen gik for ham i San Casciano. Om Morgenen spadserede han et Par Timer i Skoven, hvor han gennemsaa Gaarsdagens Arbejde eller snakkede med Brændehuggerne; saa søgte han hen til et Lysthus, ledsaget af en Digter, Dante, Petrarca, Ovid eller Tibul. Højere op ad Dagen begav han sig til Osteriet, samtalende undervejs med alle forbigaaende, spørgende nyt fra Landet eller Firenze. I Osteriet traf han foruden Værten oftest en Slagter, en Møller, to Kalkbrændere. »Med dem driver jeg hele Dagen hen, spiller Kort eller Tærninger; der høres Tusender af Skænderier og Skældsord, ofte strides der haardt om en Quattrino, og man hører Skrigene lige til San Casciano. . . . Men naar Aftenen kommer, vender jeg tilbage til mit Hus og gaar ind i mit Studerekammer; paa Tærskelen affører jeg mig min Bondedragt, fuld af Snavs og Skarn, og ifører mig prægtige Hofklæder. Saaledes passende paaklædt træder jeg ind i de gamles Gaard, hvor jeg modtages godt og nærer mig med den Føde, der ene er min, og hvortil jeg er født. Da taler jeg med og spørger dem om Grunden til deres Handlinger. De svarer mig

venlig, og fire Timer igennem føler jeg ingen Sorger, glemmer alle Lidelser, frygter ikke Fattigdom, skrækkes ikke af Døden; jeg gaar helt op i dem.«

Af de mange pudserlige Optrin, som Machiavelli saa' i Osteriet, gjorde han rigt Brug i sine Lystspil, men i det stille Studerekammer frembragtes i denne Tid de tre Værker, der gjorde ham til Nytidens Banebryder i Politiken. Det var: *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio*, Bogen om Fyrsten (*il principe*) og *L'arte della guerra*. Det første Skrift var lang Tid i Arbejde; det andet blev begyndt lidt senere, men skrevet i ét Aandedræt sidst paa Aaret 1513, det tredje fuldendtes i 1520. Det er Bogen om Fyrsten, der har gjort Machiavellis Navn berømt og berygtet; vil man imidlertid forstaa den og ham selv, maa man tage de andre med, ja lægge Hovedvægten paa Betragtningerne over Livius; thi *Principe* og »Krigskunsten« er egentlig kun detaillerede Udførelser af enkelte Hovedtanker i *Discorsi*.

Vi skal da søge at klare os Machiavellis ledende Tanker; uden at følge Gangen i de enkelte Værker, holder vi os dog især til Skriftet om Titus Livius og bruger Machiavellis egne Ord overalt, hvor det er muligt.

Vort Udgangspunkt finder vi i en Sætning, der staar i Indledningen til *Discorsi* og hvori Machiavelli forklarer Meningen med dette Værk. Her udvikler han, at man i alle Ting stræber at efterligne de gamle; Juristerne studerer Oldtidens Love, Lægerne de medicinske Forfattere; alene i Statsstyrelsen søger ingen at tage Eksempel af dem. Man læser Historien for at høre om mærkelige Gerninger og store Omskiftelser; derimod tror ingen det muligt at lære af Historien, skønt Himlen, Solen, Elementerne og Menneskene dog steds er ens. Derfor, siger Machiavelli, har jeg skrevet disse *Discorsi* for især at vise, hvilken Nytte Politiken kan drage af Historien. — Tanken var ikke helt ny, — ogsaa i Oldtiden havde man talt om Historien som Lærermester for Livet, — men den laa hen, da Machiavelli tog den op og gennemførte den i et Omfang som ingen Oldtidsforfatter. Politiken skal støttes paa Historien, d. v. s. paa Erfaringen, ikke paa aprioriske Principer, det er hans store Grundtanke. Og han lover sig store Fordele deraf; ti »da Stater og Folkeslag til alle Tider har de samme Ønsker og Luner, vil det gennem en om-

hyggelig Prøvelse af Fortiden være let at forudse de kommende Begivenheder og da anvende de samme Udveje, som de gamle har brugt, eller at finde nye, der er afpassede efter Forholdene.

Den Historie, hvoraf Politiken skal kunne uddrage sine Lærdomme, maatte imidlertid blive en anden end den almindelig fremstillede. I Middelalderen skrev man Aarbøger eller Krøniker; Begivenhederne skildredes efter den blot kronologiske Tidsfølge eller efter deres rent ydre, tilfældige Sammenhæng, uden noget Forsøg paa at fremdrage deres dybere liggende Aarsager eller indre Forbindelse. Renaissancen havde her som overalt vendt sig bort fra det overfladiske og tørre. Petrarca var blevet Faderen til den moderne Historieskrivning, idet han fra Krøniken gik over til Biografien og skildrede det enkelte Menneskes Liv og Udvikling i Sammenhæng; han havde derved fremdraget ét af Historiens Elementer. Stort videre var hans mange Efterfølgere ikke komne; de havde enten ligesom han taget Mennesket til Midtpunkt og skrevet biografiske Skildringer, eller de havde genoptaget Krønikeformen, givet den et vist ydre literært Tilsnit ved at skrive paa smukt Latin, ved at indlægge Taler eller indflætte Betragtninger, men uden at komme Sammenhængen i Historien dybere paa Livet. Her er det saa, at Machiavelli gør et stort Skridt fremad; fra Mennesket søger han tilbage til Samfundet, til Staten, og fremdrager derved et nyt historisk Element, mere omfattende end det enkelte Menneske.

Hvad Machiavelli mener med, at Samfundet er den egentlige Bærer af Historien, ser man bedst af hans florentinske Historie. Egentlig skulde han kun skrive Stadens Historie fra Aaret 1434, da Medicæernes Regimente begyndte, ti Humanisterne Leonardo Bruni og Poggio havde jo skrevet om den tidligere Tid paa det smukkeste Latin. Machiavelli læste deres Værker og indsaa snart, at hvorvel de havde beskrevet Firences Krige og ydre Forhold meget nøjagtig, saa havde de kun ganske flygtig berørt Stadens indre Udvikling, hvad der dog forekom ham at være det vigtigste og lærerigste. Han tog da selv fat, og om Tiden før 1434 skrev han fire Bøger, hvoraf de tre fremstillede den florentinske Stats indre Historie, medens den første som Baggrund derfor skildrede Italiens Udvikling i Middelalderen. Han lader sig her ikke nøje med at skildre Begivenhederne, men viser deres indre Sammenhæng, den hele Kæde af Aarsager og Virkninger; overalt søger han tilbage fra de ydre Forhold til de

indre, viser Stadens Fremvækst, Partiernes Kampe, Forfatningens successive Omdannelse. Gennem hans Fremstilling ser man den florentinske Stat som en Organisme, der vokser, lider af Sygdomme, helbredes, tager til og af.

Idet Machiavelli ser Sammenhængen i den historiske Udvikling, forlader han Middelalderens Tanke om, hvad der var det styrende i Historien. For Middelalderen var Historien Guds Værk, Resultatet af Guds umiddelbare Indgriben i Verden. Det var i Virkeligheden Ikke-Forstaaelsen ophøjet til Princip; ti Guds Tanker var ubegribelige for Menneskene, og disse kunde derfor kun skrive Krøniker. Men Machiavelli vender sig ogsaa mod den Tanke, der var mest oppe hos Samtiden, at det var Tilfældet, Fortuna, eller Skæbnen, Fatum, der styrede Historiens Gang. Han indrømmer, at Skæbnen er stærk, men ikke, at den er uimodstaaelig; han ligner den med en rivende Flod, der truer vide Strækninger med Oversvømmelse, men som Mennesket dog forstaar at spærre inde mellem Dæmninger. For Machiavelli er da det styrende i Historien ikke noget udenforliggende, Gud eller Fortuna; det er de indre Aarsager, Tingenes Magt (*la forza delle cose*), en Samvirken af Forholdene og Menneskene. Han hævder dette med en saadan Sikkerhed, at han endogsaa vover at dadle de ellers saa højt respekterede Oldtidsforfattere, naar de paastaar det modsatte. Plutark og Livius har Uret, naar de mener, at Romerne skyldte Fortuna deres store Magt; Aarsagen var Romerstatens gode Forfatning og Folkets modige Karakter. »Gode Institutioner giver god Lykke, og af god Lykke fødes Held i alle Foretagender«.

Naar man spørger Machiavelli om Maalet for Historien, for Staten og Statsstyreren, svarer han heller ikke som Middelalderen. Middelalderens Svar var: Gud, det evige Liv. Alt nærværende er kun et Skin, noget forgængeligt; Historiens og Statens Maal kan da kun være at forberede Menneskene til det hinsidige; Staten skal arbejde i Religionens, i Kirkens Tjeneste; Paven, Guds Statholder paa Jorden, fører baade det gejstlige og det verdslige Sværd. Machiavelli, der er lige saa skeptisk i religiøs Henseende som hele hans Samtid, ser ikke ud over det jordiske Liv; for ham er Historiens og Statens Maal Mennesket selv. Menneskenes Natur er syndig og slet; derfor er det nødvendigt at have en Stat, der kan holde dem sammen og gøre dem bedre. Staten stiftes og formes af én Mand, en stor Lovgiver eller

Fyrste, en Moses, Lykurg, Romulus eller Solon; siden overgives den til Folkets Omsorg og Varetægt; ti lige saa nødvendigt som det er, at én grundlægger Staten, lige saa nødvendigt er det, at den opretholdes og bevares ved de manges forenede Interesser og Viljer. En Stats største Lykke er da ikke at have en Fyrste, der regerer godt, mens han lever, derimod at have en Fyrste, der giver den saadanne Love, at den endnu blomstrer efter hans Død. Erfaringen viser ogsaa, at kun frie Stater er varig lykkelige, vokser i Magt og Rigdom, og Aarsagen dertil er let at forstaa; ikke den enkeltes Velfærd, men det offentliges Vel gør Stater store, og kun i frie Stater sættes det igennem, der tjæner til det almene Vel, selv om det skader denne eller hin Privatmand.

Og hvilke Midler skal Menneskene, Lovgiveren, Fyrsten benytte for at naa Maalet? Middelalderen svarer atter: Gud, den aabenbarede Religion, den kristelige Moral. Et Middel, der strider mod den af Kirken lærte Moral, kan maaske bringe Mennesket Fordel, men det koster ham hans evige Salighed, og ingen jordisk Vinding kan veje op derimod. Machiavelli, der kun tager Hensyn til det nærværende Liv, svarer anderledes. Et Middels Godhed eller Slethed skal bedømmes ikke efter dets himmelske Værd, men efter dets Betydning for Menneskene, for Staten; fremmer det den almene Interesse, er det godt; skader det Staten, er det slet. Romulus illustrerer dette. Han grundlægger Romerstaten, men han dræber sin yngre Broder Remus og santykket i Medkongen Titus Tatius' Død. Mange vil derfor mene, siger nu Machiavelli, at Romulus er et daarligt Eksempel til Efterlignelse; imidlertid, dette vilde kun være sandt, hvis man ikke betragtede det Maal, der førte ham til hine Mord. For at ordne og lovgive, maa man være ene; »derfor maa det indrømmes, at om end Midlet er slet, saa kan Maalet undskylde det, og naar Maalet er godt, som Romulus' var det, da undskyldes det altid; ti kun den bør dadles, der er grusom for at ødelægge. ikke den, der er det for at helbrede«.

Machiavelli, der ikke vil prøve Midlet paa Moralens absolute Vægtskaal, overvejer da koldt og rolig dets Hensigtsmæssighed, undersøger Følgerne af en grusom og oprørende Handling med lige saa rolig Objektivitet som Virkningerne af en ædel og smuk Handlemaade, stiller Forstillelse, List, Uretfærdighed og Mord jævnsides Ærlighed, Mildhed og Retfærdighed og prøver,

hvilket af disse Midler, der bedst kan føre til det ønskede Maal. Han viser, hvorledes den maa handle, der vil opretholde Friheden i sin Fødestad, og hvorledes den maa gaa frem, der vil knække den. Fremfor alt fordømmer han al Halvhed; Statsmanden skal være kraftig, hel, om nødvendig ogsaa hensynsløs. »Man mærke sig det, at enten maa man kæle for Menneskene eller ødelægge dem; ti over for smaa Fornærmelser tager de Hævn; kun over for de store formaar de det ikke.« Machiavelli har et Slagord, der for ham betegner den kraftige Politik: man skal dræbe Brutus' Sønner. »Hvem der opkaster sig til Tyran og ikke dræber Brutus, eller hvem der indfører Friheden og ikke som Brutus dræber sine Sønner, han grundlægger intet varigt.« Menneskene, der hverken forstaar at være helt gode eller helt onde, vælger i Stedet oftest en Middelvej, der er det skadeligste af alt.

Jeg har i Korthed søgt at fremstille Machiavellis politiske Principer. Følge ham i deres nærmere Gennemførelse kan vi ikke; heller ikke er det deri, at hans største Betydning skal søges. Han vil bygge paa Erfaringen; imidlertid er hans virkelige Kundskab til Fortidens Begivenheder i høj Grad begrænset og mangelfuld og de Slutninger, han drager paa et saadant Grundlag, bliver allerede derved meget usikre. Dertil kommer, at denne Tænker, hvis Princip er saa realistisk, dog ikke ustraffet levede saa nær ved Middelalderens Skolastik; han abstraherer med en utrolig Dristighed, der lader ham uddrage bestemte Regler og foreskrive visse Fremgangsmaader, hvor han kun havde et Faatal af Fakta at bygge paa. Hans Beundring for Oldtidens Romere fører ham til at sætte Hensynet til Staten over alt andet; han har intet Blik for det hele Vexelspil mellem de enkelte Mennesker og Samfundet, og Staten bliver derfor for ham noget rent kunstigt, noget, der kan skabes og formes helt fra nyt af. Naar dertil lægges Renaissancens hele Dyrkelse af den enkelte Personlighed, forstaar man, hvorledes Machiavelli kommer til at tillægge Lovgiveren eller Fyrsten en saa alt overvejende Indflydelse; det Værk, som efter ham kan og skal gøres af det store politiske Geni, kan vi kun tænke os udført ved hele Slægtleds Stræben.

Er der saaledes hos Machiavelli overordentlig meget, der er uheldigt og for længst opgivet, saa er hans dybeste Grundtanker desto vigtigere og følgerigere. Han betegner i den teoretiske

Politik den skarpe Bortvenden fra Middelalderen, som Renaissance gennemførte paa alle Punkter; han anslaaer den Grundtone, der siden har lydt gennem den moderne Historiegranskning og Statslære. Historien studeret som en sammenhængende Kæde af Aarsager og Virkninger, — Politiken grundet paa Erfaring, — Staten opfattet som havende sit Maal paa Jorden, ikke i det hinsidige, det er Machiavellis klare Grundtanker, der ogsaa er vore, og det er hans u dødelige Ære først at have udtalt dem. I sig selv ere disse Sætninger tomme; de siger intet positivt om Historiens Indhold eller Politikens Lærdomme; det er rene Tavler, paa hvilke Bogstaverne først skal indskrives. Men de er indholdsfuldige og epokegørende, fordi de stilles polemisk op mod Middelalderens Anskuelse, mod Tanken om en Religion og en Kirkelære, der paa Forhaand havde færdige Domme om alt, om Himmel og Jord, om Stat og Samfund, om Politik og Moral. De siger til Meneskene: Se med dine egne Øne. Se paa Tingene, som de er, og bild dig ikke ind at de er, som de maaske burde være. Iagttag, hvad der sker, og drag deraf dine Slutninger. — Machiavellis Storhed er da den samme som Renaissance-tidens i det hele; han bryder Skrankerne ned og lader Udsigten fri. Han befrier Historie og Politik fra Kirkens Favntag; han fører dem fra Himlen ned paa Jorden og gør dem fra Teologi til Videnskab.

Vi har lært Machiavellis teoretiske Grundtanker at kende: lad os nu se, hvorledes han med dem til Baggrund betragter sin Samtid, ti det er jo netop hans Maal: Nutiden skal lære af Fortiden, af Historien lige fra den fjerneste Oldtid til de nærmest foregaaende Begivenheder. Medens han i sine *Discorsi* drøfter Romernes Statsforhold og Bedrifter, vender han atter og atter Blikket frem mod sin egen Tid, og ved at samle disse spredte Træk og Ytringer er det let at vise, hvorledes han opfatter sit Fædrelands Forhold, Italiens Datid og Italiens Fremtid.

Renaissancens Hovedkarakter er en storslaet Glæde over Livet. Man er sluppet løs fra Middelalderens Askese og nyder nu i fulde Drag alle det jordiske Livs Skjønheder; det er en sand Festjubil, der taler til os gennem Michel Angelos kraftige Ynglinge paa Capella Sistinas Hvælving eller Rafaels Galathea- og Psykebilleder i Villa Farnesina, og den gentager sig i Tidens Digtning, i Lorenzo Medicis Karnevalssange og i de kaade Noveller.

Det politiske Uvejr, der siden Karl VIII's Indfald havde udladt sig over Italien, havde ikke ændret denne Stemning hos Fler-tallet; fra Tidens Alvor flygtede Digterne til Idyllen, til den klas-siske Oldtid eller til Riddertidens Drømmeverden. — Machiavelli har ingen Sans for Kunsten; som Digter skriver han Komedier, hvori han lær af eller spotter sin Samtid; fremfor alt er han Politiker og Statsmand, og som saadan ser han mørkt paa Italiens For-hold. Historien veksler mellem Fremgang og Nedgang, — ti vel er der i Verden altid lige meget godt og ondt, men det er til de forskellige Tider ulige fordelt mellem Landene —, og Italien er afgjort paa Nedgang. Hvad vi kalder Decadence, kalder Machia-velli Fordærvelse, *Corrutela*, og Italien er fordærvet, grund-fordærvet. Ogsaa Frankrig og Spanien er fordærvede, men kun halvvejs; Schweizernes Bonderepubliker og Tysklands frie Stæder er derimod ufordærvede. »Schweizerne er det eneste Folk, der endnu i Religion og Krigsvæsen lever efter de gamle Forskrifter«; realistisk søger Machiavelli Grunden dertil i, at de ligger Stor-handelen, Kulturen, hele Forfinelsen fjærnest. I Italien er de frie Stæder undergravne af Partistridigheder; Fyrsterne søger at øde-lægge hinanden ved fremmed Hjælp. De unge er hengivne til Lediggang, de gamle til Vellyst; Lovene adlydes ikke; overalt hersker Egoisme. »Italieneren har nok Grund til at rose For-tiden og dadle sin egen Tid; ti han finder nu intet, der opvejer den yderste Elendighed og Skændsel, medens Lasten er allerstørst hos dem, som sidder *pro tribunali* og forlanger at tilbedes af en-hver«. Fordærvelsen er saa aabenbar, at det vilde være unyttigt at tildække den; tvært imod, det er en Pligt at paapege og frem-hæve den, for at Ungdommen kan lære at stræbe hen imod en Forbedring af Tilstanden.

Naar Machiavelli taler om Italiens Fordærvelse, minder han ofte om Bodsprædikanten Savonarola og den hele Retning, der var udgaet fra denne. Ligesom Savonarola spaar han den romerske Kirke Undergang eller en stor Straffedom, og han er enig med de religiøst bevægede Aander i Samtiden om, at Italiens Tilstand var forfærdelig, og at der tiltrængtes en gennemgribende Omformning. Naar imidlertid Savonarola og hans Tilhængere lagde Hovedvægten paa Kirkens Reform, naar de vilde gen-opvække det religiøse Liv, skærpe Kirketugten og lade Kirken beherske Staten, kunde Machiavelli ikke følge dem deri. Han søgte Aarsagerne til Italiens Fordærvelse netop i Middelalderens

Kirke- og Samfundsforhold, fremfor alt i Pavedømmet. Paverne har en dobbelt Skyld, siger han; for det første har de ødelagt Religionen, ti det er deres slette Eksempel, der har gjort, at Italien har tabt al Fromhed og al Religion; for det andet har de hindret Italien i at vokse sammen til en Enhed, idet de har været for svage til selv at samle Landet til én Stat, men stærke nok til at hindre enhver anden i at gøre det. Feodal-Adelen har virket i samme Retning. Disse Baroner, der lever af deres Godsindtægter uden selv at arbejde og hvoraf mange har Borge og Krigsmagt, de har hindret Fremkomsten af enhver Stat eller politisk Myndighed i Neapel, Romagna og mange andre af Italiens Provinser. Endelig Lejehærene. Disse lejede Tropper, »der er uenige, ærgerrige, uden Mandstugt, utro, hovmodige over for Venner, fejge over for Fjender, der ikke frygter Gud og er troløse imod Mennesker«, har gjort Italienerne ukrigerske og hindret Dannelsen af en stærk Stat, idet de selv var uafhængige, vandrede Stater, der snart støttede den ene, snart den anden. Se, det er Aarsagerne til Italiens Ulykker, og naar Savonarola sagde, at det var vore Synders Skyld, at Karl VIII kunde erobre Italien »med Sporer af Træ«, saa havde han Ret, men Synderne, siger Machiavelli, »var ikke dem, som han troede, men dem, som jeg nu har paapeget«.

Machiavelli kan da ikke være med til at søge Frelsen for Italien i Genoplivelsen af en Religion, over for hvilken han staar helt ligegyldig, og i en Tilbagevenden til Samfundstilstande, som han fuldstændig fordømmer. Han vil ikke tilbage, men fremad; ikke gøre Gud til Verdens Konge, saaledes som Savonarola proklamerede Jesus Kristus til Konge i Firenze, men styrke Staten selv, der er Bærer af Menneskenes Fællesinteresse. Det gælder ham om at fjærne de Mangler, hvoraf Italiens politiske Liv lider, og give Staten en ny Støtte i Menneskenes Patriotisme; Staten selv skal være det højeste Maal, saaledes som den var det for Romerne i Oldtiden.

Hvorledes skal alt dette frembringes i det fordærvede Italien? Machiavelli peger paa Historien: naar Nedgangen afløses af Fremgang, saa sker dette oftest ved, at der optræder en stor Reformator, en Lovgiver, en mægtig Fyrste, kort sagt et politisk Geni. Derfor maa en stor Fyrste netop ønske sig en fordærvet Stat; ti »han vil da vinde udødelig Hæder, ikke ved at ødelægge den helt, som Cæsar gjorde, men ved at genoprejse den

som Romulus«. I Italien er Forholdene dog særlig vanskelige. I Toscanas Republiker, Firenze, Lucca, Siena, hersker der borgerlig Lighed og stor Frihedskærlighed; her tiltrænges der da en Statsmand, der kan reformere disse Stæder paa Frihedens Grundlag. I det øvrige Italien derimod er der ingen Lighed; Neapel, Rom, Romagna og Lombardiet er fyldte med Rester fra Feodaltiden her er der alt for mange selvraadige Baroner, til at der kan indføres et frit Regimente. Her tiltrænges da en Fyrste, ti kun »en Fyrstes Kraft kan tvinge de mægtige Adelsmænds Ærgerrighed og Fordærvelse«.

I Betragtning af denne Dobbeltthed i det italienske Samfund ser Machiavelli da to forskellige Fremtidsmuligheder for Italien: Det kan være en Fristad, der først reformeres og derved vinder hele Halvøen for sig, eller en Fyrste, som danner en ny og stærk Stat, der kan blive Kærnen for det enige Italien. Som Florentiner og Republikaner er der meget i det første, der tiltaler ham, men Vanskelighederne er store. Det er vanskeligt at koncentrere Kraften i en Republik, vanskeligt at faa andre Stater til at adlyde den, ti af al Trældom er det den værste at blive underkastet en fri Stad, som søger at svække sine Lydlande til bedste for sig selv. Machiavelli henpeger da her kun til Romernes Fremgangsmaade; de gav de undertvungne hel eller delvis Borgerret, og »hvis Stæderne i Toscana vilde efterligne Romerne heri, kunde de vel ikke derfor opnaa et saa udstrakt Vælde, som det romerske, men de kunde dog skaffe sig den største Magt i Italien«. Imidlertid er Machiavelli klar over, at denne Mulighed er lille; »den nødvendige Omvæltning kan udføres blidt og skridtvis af en vis Statsmand, men saadanne Folk er sjældne; næsten altid maa man tage sin Tilflugt til overordentlige Midler, til Vold, til Vaabenmagt, med ét Ord: gøre sig til Herre i Staten«. Saa venter han da snarere, at Frelsen skal komme fra en Fyrste; netop »i en fordærvet Tid, hvor Lovene ikke adlydes, dér bærer alt hen imod en Fyrstemagt, der kan tvinge de overmodige«. Tyranniet kommer oftest frem dér, hvor Folket ønsker Frihed, medens Adelen ikke vil slippe sin Magt. En kraftig Fyrste kan samle Italien til Enhed, forjage Udlændingene og kue Baronerne. Men vil denne Fyrstemagt ikke blive et varigt og utaaleligt Tyranni for Italien? Ikke, vilde Machiavelli svare, hvis Fyrsten er en Romulus, der viste sin Uegennytte ved at overgive den Stat, han havde stiftet, til Senatets Varetægt. Men heller ikke i Længden, hvis Fyrsten

er for egoistisk til selv at opgive Magten eller til at testamentere den til Folket efter sin Død; ti det er jo én af Historiens Grundlove, at Staten kun kan oprettes af én, og kun opretholdes af de mange. Naar Fyrsten har befriet Italien for Udlændingene, naar han har tilvejebragt den borgerlige Lighed ogsaa uden for Toscana ved at knække Baronernes Magt, saa vil Friheden følge efter; Fyrsternes Særinteresse vil vige for det almene bedste.

Naar det store politiske Geni har reformeret Italien og forjaget Udlændingene, skal den nye Stat støttes paa Borgernes Dyd, *Virtù*. Virtus er imidlertid for Machiavelli ikke den kristne Dyd, Fromheden; han anklager den af Kirken indprentede Askese for at have svækket Menneskene. »Den kristelige Moral bryder sig ikke om denne Verden; den sætter Hoveddyden i Ydmyghed og Afkald; den priser det fromme, kontemplative Liv mer end det virksomme«. Derved gør den Menneskene mildere og svagere, men den opnaar kun, at Verden bliver et Bytte for Skurke, som træffer Mennesker, hvem det er vigtigere at komme i Paradis end at udrydde deres skurkagtige Modstandere. Machiavellis Borgerdyd er da den aktive Fromhed, Dygtigheden, Kraften, og den skal fremelskes især ved at man udvikler Folkets krigerske Ævner; den nye Stat skal forsvares af Borgere, ikke af Lejesvende. Dette er én af Machiavellis Yndlingstanker, paa hvis Virkeliggørelse han havde arbejdet som Statssekretær; han berører den ofte i *Discorsi* og udvikler den fyldig i det særlige Skrift *L'arte della guerra*. Hovedtanken er helt moderne; for første Gang fremføres det i vort Aarhundrede gennemførte Princip om Folkets almindelige Værnepligt: Der skal optages Lister over alle vaabendygtige fra 15 Aars Alderen; fra deres 17de til 30te Aar skal de indøves til Soldater og siden gaa over til Reserven. Da vil Krigen ikke mere blive et Haandværk; »efter Krigen, der bringer Borgerne Møje, Fare og Navnkundighed, vil Soldaterne vende tilbage til deres hjemlige Arne og igen ernære sig af deres Hænders Arbejde«.

Den Stat, der saaledes forsvares af Folket i Vaaben, vil være Genstand for deres varmeste Hengivenhed, for en glødende Patriotisme. Fædrelandskærligheden er for Machiavelli mer end en Følelse, det er en Religion, men en menneskelig Religion, hvis Formaal ligger inden for denne Verden. »Mennesket har i sit Liv ingen højere Pligt end Pligten mod Fædrelandet; af det afhænger alt det gode, der kan blive os til Del, og desto mere,

jo ædlere vort Fædreland er. Den, der med Hjærte og Haand rejser sig mod sit Fædreland, er da at agte lig med en Fædermorder, ja er endnu værre, selv om hans Fædreland har krænket ham«. Alt andet bliver smaat i Sammenligning med Fædrelandet; »naar det gælder om at frelse det, skal man ikke spørge om, hvad der er retfærdigt eller uretfærdigt, fromt eller grusomt, rosværdigt eller skændigt; alt skal vige for hvad der tjæner til at frelse Livet og redde Friheden«. En saadan Kærlighed til Fædrenestaten havde eksisteret i Italiens frie Stæder, og Machiavelli anfører ofte et Ord af en ældre Florentiner, at Statens Embedsmænd eller Styrere maa elske deres Fædreland højere end deres Sjæls Frelse; men Genstanden for den italienske Middelalders Patriotisme havde kun været Staden, den enkelte Kommune. Machiavelli elsker ogsaa Firenze; dog, han indser, at Smaastaternes Tid er forbi i Italien, nu da dets mægtige Naboer gør det til Maal for deres Erobringslyst, og han véd, at »aldrig har en Stat været enig og lykkelig, uden naar hele Landet tilhørte én Republik eller én Fyrste, saaledes som f. Eks. Frankrig eller Spanien«. For ham bliver Fædrelandet da ikke den enkelte Stad, men det hele italienske Land, og han nærer allerede selv den luende religiøse Følelse for det store Fædreland, som han ønsker alle andre. Naar han nævner Italien eller tænker paa dets Ulykker, naar han ser Italien »leve i Forfald«, hvis det »grædende at aande kan kaldes at leve«, dette Italien, »der er mere Trælkvinde end Jøderne, mere Slavinde end Perserne, og som, sønderslidt, med aabne blødende Saar bønfalder Gud om en Befrier«, da bliver Machiavellis Stil besjælet, hans Prosa løftes til Poesi; paa dette ene Punkt tager Følelsen Magten hos dette kolde, klare Hoved.

Machiavellis Opfattelse af Italiens Fordærvelse, af Aarsagerne dertil og af Midlerne derimod er lige saa dybsindig som skarp. Med Rette nævner han Italiens politiske Delthed som Aarsagen til Landets Svaghed; de italienske Smaastater og Stæder maatte vige Pladsen for en Enhedsstat, hvis Italien ikke skulde bukke under for Fremmedherredømmet. Det var et Spørgsmaal om Liv eller Død for Datidens Italien, og længe før Machiavelli under sin Landflygtighed fik Tid til at nedskrive sine Betragtninger, havde lignende Tanker rørt sig hos ham. Han havde som florentinsk Sendemand haft Lejlighed til at studere Cesarje

Borgia paa nært Hold og havde set, hvorledes denne uden at vige tilbage for noget Middel bekæmpede Baronerne og Tyrannerne i Romagna og her i kort Tid grundlagde en stærk Stat, hvori der herskede stræng Retfærdighed og god Orden, saaledes at Folket med Tillid sluttede sig til sin nye Herre. Var det maaske denne energiske Styrer, der skulde blive hele Italiens Redningsmand? Machiavelli var ikke utilbøjelig til at tro det; han fandt hos Cesare meget, »der kunde tyde paa, at han af Gud var bestemt til Italiens Forløsning«; men Lykken svigtede Pavesønnen, og hans italienske Løbebane endte brat ved Faderens Død. I de følgende Aar stod Machiavelli som nærmeste Raadgiver ved Siden af Soderini, der var blevet Firenzes livsvarige Gonfaloniere, og han søgte at formaa denne til at opkaste sig til Diktator; derved skulde han faa Magt til at reformere Republikken og begynde Fædrelandets Befrielse. Men Soderini, »der skulde have dræbt Brutus' Sønner, søgte i Stedet at vinde dem ved Eftergivenhed«; Resultatet var, at han blev styrtet og at Firenze igen kom i Medicæernes Haand. Samtidig havde Pave Julius II rejst en stor Kamp for Italiens Frigørelse for Fremmedvældet. Det var ogsaa Machiavellis Maal, men han kunde ikke tro paa, at en Pave skulde være den, der førte Tanken til Sejer, og han saa' jo ogsaa, hvorledes Julius fulgte Pavernes gamle Politik og begunstigede Spanierne i Italien for at faa Franskændene fordrevne.

I Februar 1513 døde Julius II, og Lorenzo Medicis Søn blev hans Efterfølger paa Pavetronen under Navnet Leo X. Han modtog Kirkestaten stærkt udvidet og styrket ved den Udryddelseskamp mod Baronerne, som baade Aleksander VI og Julius II havde ført; da han dertil føjede Herredømmet over Firenze, var han utvivlsomt den mægtigste Fyrste i Italien. Intet Under, at Italienerne knyttede store Forhaabninger til denne Pave, der kun var 37 Aar gammel og som hørte til en Slægt, hvori politisk Dygtighed var fælles Arvegods; skulde nogen kunne befri Italien fra dette Udlændingenes Aag, der Dag for Dag blev tungere, maatte det være ham. Franskændene var allerede fordrevne af Pave Julius; de kom igen i Foraaret 1513, men kun for ved Novara at lide et aldeles knusende Nederlag. Til Gengæld var Spaniernes Magt i Italien vel steget; imidlertid, Ferdinand den katolske var gammel, den indre Splid mellem Castilien og Aragonien var allerede i fuld Gang; ogsaa her syntes der at være

gode Chancer for en italiensk Frihedskamp. Saadanne Tanker var virkelig under Overvejelse i den medicæiske Familie. Pave Leo kaldte sin Broder Giuliano til Rom, medens Ledelsen af de florentinske Anliggender overdroges til deres Brodersøn Lorenzo, og ved Pavehoffet syslede man nu med Planer til at skabe en ny Stat for Giuliano. Man vaklede mellem Romagna og Neapel. I Romagna havde Paven allerede Parma og Piacenza; dertil skulde føjes Ferrara og Urbino, hvorfra det vilde være let at fordrive Fyrsterne; saa fik man dør en medicæisk Stat omtrent paa det samme Omraade, hvor Cesare Borgia havde skabt sin. Eller man skulde gribe efter Neapels Kongekrone; det var en aaben Kamp mod Spanierne, men Paven frygtede ikke for den og søgte Forbund med Frankrig paa dette Grundlag.

Dette Øjeblik, der syntes saa vel egnet til at befri Italien for Fremmedherredømmet, svandt hurtigt bort. Frankrigs Magt i Italien bragtes atter paa Fode af den unge Frans I, og da Ferdinand den katolske døde, fulgtes han af Karl V, der snart blev langt mægtigere end han; i den store Kamp om Overmagten i Evropa, der nu begyndte mellem Frankrig og Huset Habsburg, blev Italiens Frihed klemt til Døde. O; dog er dette hurtigt forsvundne Øjeblik i Aaret 1513, der var saa svangert paa Muligheder, vel værd at mindes, ti det førte Machiavelli til at skrive den navnkundige Bog om Fyrsten.

Vi kan forstaa, med hvilken spændt Opmærksomhed Machiavelli fulgte de hurtig vekslende politiske Konstellationer, mens han i San Casciano levede i en tvungen Uvirksomhed, der pinte ham hver Time paa Dagen. Hans Venner i Firenze og Rom holdt ham à jour med alt, hvad der foregik, og skønt han selvfølgelig ikke vidste, hvad der forhandlede i det medicæiske Familieraad, var det for en Mand med hans politiske Kundskab og skarpe Blik let at se, hvad der rørte sig i Italien. Giuliano Medici skulde være en ny Cesare Borgia; maatte han kun gaa frem med samme Dytlighed som denne og følges af større Held. Machiavelli vilde bidrage sit dertil; han vilde vise ham den Vej, han maatte gaa, de Midler, han maatte anvende. Saaledes begyndte han i Efteraaret 1513 Skriftet om Fyrsten, og arbejdede derpaa med en saadan Iver, at det forelaa færdigt inden Aarets Udgang eller kort derefter.

Il principe er lige saa kortfattet som Skriftet om Livius er bredt; her opstiller Forfatteren alle Muligheder og vejer dem

mod hinanden; hist er hvert Kapitel som en Ordre, der skal lystres. Punkt for Punkt gennemgaar Machiavelli, hvorledes den Fyrste maa gaa frem, der vil skabe sig en ny Stat, idet han stadig henviser til historiske Forbilleder, fremfor alt til Cesare Borgia. Han paapeger, hvorledes Fyrsten skal opbygge sin Magt, hvad der ikke er let, og hvorledes han skal bevare den, hvad der er uendelig vanskeligere. Hvad der her fremstilles, er et idealt Billede af Tyrannen, som Italiens politiske Forhold havde udviklet i saa mange Varieteter. Tyrannen har kun sig selv og sin Magt til Maal, men han véd, at dette Maal kun naas ved og gennem Folket. Han fremmer sit Folks krigerske Dygtighed og Kraft; ikke mindre sørger han dog for dets timelige Velfærd, for dets Handel og Industri. Tyrannen stoler paa sin Lykke og paa sin Kløgt; snart er han mild, snart haard; her farer han frem med største Læmpe, hist viser han den koldeste Grusomhed, alt dog kun efter omhyggelig Beregning. Han kæmper som Menneskene med Lov og Ret, men tillige som Dyrene med Magt. Han maa være Ræv for at kende Snarerne og Løve for at skræmme Ulvene. For intet Middel skal han gyse tilbage; og han skal det ikke, fordi han for sig har den højeste Retfærdighed; »ti den Krig er retfærdig, der er nødvendig; de Vaaben er fromme, som er det eneste og sidste Haab«. Det gode Formaal helliger alle Midler.

Men hvad er da dette gode Formaal? Har Machiavelli kun villet lære Medicæerne, hvorledes de skulde skaffe sig én italiensk Stat til foruden de to, de allerede havde, og har han ved Skriftet kun villet smigre Medicæerne, for af dem at blive befriet for sin Landflygtighed? At han ved Bogen om Fyrsten har haabet at skaffe sig selv ind i politisk Virksomhed, er sikkert nok ¹⁾, men lad dette forklare, at Bogen blev skrevet, saa forklarer det ikke dens Indhold og Karakter. Machiavelli vilde vise Medicæerne Vejen til Magten, men kun, fordi man derved kunde naa frem til Italiens Befrielse. Bogens sidste Kapitel, »Opfordring til at befri Italien fra Barbarerne«, det er Nøglen til Skriftet. Her bryder

¹⁾ Dedikationen — der i sin endelige Form er rettet til Lorenzo Medici, da Onkelen Giuliano døde, før Bogen blev overrakt ham — ender saaledes: „Og hvis eders Naade fra sin Storheds Tinde under Tiden vil kaste et Blik ned til disse lave Steder, da vil I se, hvor ufortjent jeg maa trælle under en ond og vedholdende Skæbnes haarde Slag“.

den ildfulde Kærlighed til Fædrelandet frem, som vi allerede har lært at kende hos ham, og indtrængende formaner han Medicæerne til ikke at lade Øjeblikket gaa unyttet hen. »Man maa ikke forsømme denne Lejlighed, for at Italien, efter saa lang Tids Forløb, kan faa Øje paa sin Befrier. Hvorledes skulde jeg kunne beskrive den Kærlighed, med hvilken han vilde blive modtagen i alle de Provinser, som har lidt under de fremmedes Syndflod, med hvilken Hævntørst, med hvilken fast Tro, med hvilken Fromhed, med hvilke Taarer! Hvilke Porte vilde lukke sig for ham? Hvilket Folk nægte ham Lydighed? Hvilken Misundelse modsætte sig ham? Hvilken Italiener tøve med at følge ham? Enhver væmmes ved dette Herredømme af Barbarer. — Saa tage da Eders navnkundige Hus denne Sag i sin Haand med det Mod og det Haab, som en retfærdig Sag indgyder, paa det at under Eders Banner dette vort Fædreland skal vorde herliggjort, og under dette Tegn Petrarcas Ord opfyldes:

Mod Vold og Rasen vender —
 til stakket Kamp — sig ædelt Heltemod;
 ti end, Italien, brænder
 Oldtidens Kraft i dine Sønners Blod*.

Il principe er da ikke, som man længe mente, en Lærebog for en Tyran, der opstiller almengyldige Regler for, hvorledes han skal regere absolut, opnaa sine egoistiske Formaal; det er en Anvisning til, hvorledes den Fyrste maa optræde, der vil grundlægge en ny Stat, og ganske særlig, hvad han skal gøre i Italien i det Herrens Aar 1514. Heller ikke er Skriftet en Satire paa Tyranniet, eller en Snare for den Fyrste, der vilde følge Forfatterens Raad. Skriftet er saa alvorlig ment, som noget af Machiavellis, men det giver kun én Side af hans Tankegang og forstaas derfor kun rettelig, naar det ses i Sammenhæng med hans øvrige Værker. Det var dristigt at paakalde Tyranniet for at redde Italien, men det var ikke uden Grund, naar Machiavelli mente, at kun en Fyrstes kraftige Haand kunde fuldføre denne Stordaad. Hvad der skulde ske, naar Kampen med Udlændingene var ført sejrrig til Ende, naar Italiens Enhed var grundlagt, det har Machiavelli ikke sagt i Bogen om Fyrsten; dog er det ikke vanskeligt at tegne ogsaa denne fjærnere Fremtid

efter hans andensteds udtalte Tanker. Tyranniet skulde slaa Baronerne til Jorden, bortrydde Lævningerne af Feodaltiden, oprette en folkelig Hær; det skulde i hele Italien frembringe den borgerlige Lighed, der hidtil kun fandtes i Toscanas Republikker, og den nødvendige Følge, som ingen tyrannisk Egoisme kunde holde tilbage, vilde da være en virkelig Folkefrihed.

At dette var Endemaalet, har Machiavelli ogsaa udtalt en anden Gang, atter lige over for Medicæerne. Det var omtrent i Aaret 1520; den daværende Styrer i Firenze, Kardinal Giulio Medici, tænkte da paa at reformere Stadens Forfatning og bad forskellige Politikere om at ytre sig herom, deriblandt ogsaa Machiavelli. Her var altsaa ikke Tale om at grundlægge en ny Stat, derimod at finde den bedste Forfatning for en Stad, hvori der allerede herskede borgerlig Lighed og hvis Borgere nærede stor Kærlighed til Friheden. Machiavelli tilraadede Medicæerne at gennemføre en demokratisk Forfatning med Midtpunktet i et stort Raad, saaledes som det, Savonarola havde faaet oprettet; men tillige, at Giulio og Medicæerne skulde forbeholde sig Valgretten til Raadet og Embederne for deres Levetid. »I«, siger han, »vil da være de absolute Herrer i Staten; I vælger alle Embedsmændene; alt afhænger af eder; saa længe I lever, har I ligesom et Monarki. Men naar I dør, saa efterlader I Fædrelandet en sand og fri Republik, der skylder eder sin Tilværelse«. Machiavelli kender Medicæerne for godt til udelukkende at appellere til deres Fædrelandskærlighed; som han i Bogen om Fyrsten raader dem til at stræbe efter Fyrstemagten i hele Italien, saaledes er han i sin Betænkning fra 1520 rede til at give dem Tyranvælde i Firenze, men her, hvor han taler til to barnløse Kirkefyrster, Kardinalen og Pave Leo X, vover han tillige at fremstille Endemaalet, den Folkefrihed, der først skulde indtræde efter deres Død. Hvor forskelligt Machiavelli end udtaler sig i Betænkningen og i »Fyrsten«, saa er Maalet dog det samme, og begge Skrifter har deres Rod i hans egen brændende Kærlighed til Fædrelandet, hist til det snævrere, til Fædreneustaden, her til det større, hele Italien. »Og jeg tror — slutter han sin Betænkning —, at den største Hæder, et Menneske kan erhverve sig, det er den, som hans Fædreland frivillig yder ham. Jeg tror ogsaa, at den største, Gud mest velbehagelige Gerning, som et Menneske kan gøre, det er det gode, han kan gøre mod sit Fædreland«.

Vi har før set, at Machiavelli var en stor Tænkter, der udtalte Teorier og formede en Metode, der brød Videnskaben nye Baner; vi kan nu tilføje, at han var en begejstret Patriot, en Mand, der følte dybere og varmere for sit Fædreland end nogen i hans Samtid. Hans praktiske Raad faldt magtesløst til Jorden; ingen italiensk Fyrste var kraftig nok til at blive Landets Befrier, selve det italienske Folk var for forfinet og for fordærvet til at kunne føle den glødende Fædrelandskærlighed, der fyldte Machiavelli selv. Man kunde sige, at Machiavelli var en Digter, en politisk Digter, der fremmanede en Idealverden ligesom Ariosto i Orlando. Men Machiavelli var større end Ariosto; hans Idealer laa ude i Fremtiden, mens Ariostos laa i Fortiden, og Machiavellis Fremtidstanker blev efterhaanden til Virkelighed. I Italien og i hele Evropa kom den Tyran, han havde ventet, kun at det ikke blev en enkelt Mand, som han med sin Overvurdering af den geniale Politikers Indflydelse havde troet, men en hel Tidsalder, Absolutismens Aarhundreder. Dette Tyranvælde udrettede det, som Machiavelli ønskede; det rensede Staterne for Middelalderens Rester, frembragte en borgerlig Lighed, og da den Gerning var gjort, saa gik det atter, som Machiavelli havde forudset: saa veg Absolutismen, hist frivillig, her ufrivillig, Pladsen for Folkefriheden. Saaledes peger Machiavelli langt ud over sin Tid, og derfor er han først sent blevet forstaaet. I Absolutismens Tid forstod man kun den ene Side af hans Fremtidstanker; først da Enevælden veg for Friheden, først da forstod man den hele, den fuldstændige Machiavelli. Først da fik han ogsaa den Æresoprejsning, som han saa vel har fortjent.

KR. ERSLEV.

Van der Meer fra Delft.

Hollandsk Kunst bør ses i Holland. Ikke fordi der dér er saa særlig meget af den, men fordi Billederne utvivlsomt forstaas bedst, naar man ser dem paa det Sted, hvor de er maalede. Det er et hyggeligt Land, dette Holland, med dets for os danske saa mærkelige Blanding af noget fremmedartet og noget hjemligt, med Søtaage eller Søbrise ind over frodige Marker og Enge med godt Korn og godt Kvæg, med ubegribelige Mængder af Vejrmøller i sluttet Kreds om smaa Byer med rødbrune Huse, hvis takkede Gavle tegner sig omvendt i Kanalerne mellem Spejlet af Grachternes grønne Træer og Skøjternes Skrog og Master, og en Befolkning, hvor solid Velstand synes være hyppig og solid Sundhed være overalt.

Dér vækkes man af Plasken paa Ruderne, Skuren paa Trapperne, en Hovedrengøring for Huset, Gaden, Byen, som om der ventedes fyrsteligt Besøg. Saa gaar man ud at beundre den renvaskede By, der er saa malerisk karakterfuld i al sin gammeldags Stads af Vindebroer og Taarne, Volde og Møller. Indtil Musæerne aabnes; dér giver Nationens store Mænd naadig Audiens.

Og der møder man det alt igen: Marker, Køer, Møller, gamle Huse, Kanaler, Skibe, disig Søluft, maleriske Træer, Moser med blanke Siv, sunde og glade Folk, og desuden en svunden Herlighed af maleriske Dragter og maleriskt Liv. Alt er skildret elskværdigt, omhyggeligt og sandhedskærligt. Virker vel disse Billeder ved Siden af den lyse, klare Virkelighed uden for en Kende afdæmpet og fortonet, synes vel den bløde, gyldenbrune Grundtone at have indsuget en Del af Farvernes Friskhed og Kraft for at erstatte den ved sin overnaturlige Harmoni, saa er

det jo ikke at undres over. To hundrede Aar er med deres Sol og Støv gaaede hen over disse Billeder, mange har ligget gemte i Kroge og paa Lofter, andre har været paa ti Auktioner, paa tyve Rejser. Næsten alle har de været i selvkloge og selvglade Maleri-Restaurators Hænder, og er der blevne overdængede med mørknende Fernis, rensede ved tærende Vask, udbedrede og overmalte og mishandlede saa grusomt, som om de smaa Udygtigheder havde haft en ondskafuld, personlig Tilfredsstillelse ved at skænde de store Dygtigheders Værker.

Naar man véd dette, og naar man husker dette over for de talrige hollandske Billeder, hvis Dejghed endnu er stor, men som man dog tænker sig oprindeligt har været endnu dejligere, saa forbavses man i høj Grad, naar man standser over for tre, fire Billeder, der synes malede i Gaar.

De have en Glans og en Lyskraft i Farven, der lader deres højt udmærkede Omgivelser træde tilbage i en utydelig Skumring, og de er malede af den samme Kunstner: Jan van der Meer fra Delft, som man længe har kaldt ham, eller Johannes Vermeer, som han er døbt og atter nævnet, efter at den slittige Forsker og dygtige Skribent Henry Havard for syv Aar siden har fundet hans Fødsels-Tilmeldelse i Staden Delfts Arkiver.

Billederne er en Gaade, og Maleren selv er bleven berømt for at være en Gaade. I over et Aarhundrede har han hvilet i den mest absolute Glemsel, skrinlagt i Skyggen af Pieter de Hoogs Hæder. Hans Beundrere i Nutiden har haft den største Besvær med at drage hans Livsforhold og hans Produktion frem for Dagens Lys. Størst Ære for ihærdigt Arbejde i denne Sags Tjeneste tilkommer W. Bürger (Th. Thore) og Henry Havard. Den sidstes Afhandling om Johannes Vermeer i »Gazette des Beaux Arts« 1883 supplerer den førstes Afhandling sammesteds 1866 saa vel, at man nu véd mere om den gaadefulde »Delfsche van der Meer« end om de fleste andre af Hollands bedste Kunstnere. Man véd, at han er født sidst i Oktober 1632, at han var Son af Smaakaars-folk, at han giftede sig lidt over 20 Aar gammel (den 5te April 1653), og at han var meget fattig, saa fattig, at han maatte have Kredit i tre Aar for halvfemte Gylden, som han skyldte paa sin Indtægning i Malerlauget December 1653, og at han 1656 erklæredes for insolvent. Paa samme Tid har man dog Vished for, at han af sine samtidige var saa æret og agtet som Kunstner, at han hædredes baade i Prosa og Vers, at

fremmede rejsende besøgte ham og fandt hans Atelier tomt for Billeder, men derimod hos en Bager i Byen saa' et Billede af ham, som var betalt med den da saare anselige Sum af 800 Gylden, skønt det kun havde en enkelt Figur, hvad med Forundring er antegnet. 30 Aar gammel udnævntes han til Formand for Sankt-Lukas-Gildet i Delft, en Ære, hans Kollegaer ogsaa 10 Aar senere lod ham blive til Del. Han døde d. 13de December 1675, 43 Aar gammel, efterladende sig 8 umyndige Børn.

Men det bedste, man véd om Johannes Vermeer, er dog, at en halv Snes Billeder, der betegner det hollandske Genremaleris Højdepunkt af malerisk Færdighed, med fuldkommen Sikkerhed kan tilskrives ham. Han har malet langt flere; Biirger giver en Fortegnelse over 75 Arbejder af ham, af hvilke de fleste dog næppe er fuldt autentiske og andre af forholdsvis ringe Værd. Men de 10 Billeder er nok til at give ham, om ikke den første Plads i det hollandske Genremaleri, saa dog den Plads, ved hvilken Flertallet af Nutidens Øjne med mest Interesse og størst Beundring dvæler. Der er Kunstnere, som betragter Fortidens Kunst som noget dem uvedkommende antediluvianskt, der nærer Uvilje mod Galleribesøg og Afsky for Kunsthistorie, og som dog, naar det gælder Vermeer, er lutter dyb Anerkendelse og oprigtig Begejstring. Ja, saa stor er denne Heksemesters Kunst, at selv rettroende Kunstnere og Kunstvenner erklærer Indtrykket af herlige Billeder af Kunstens største Navne afbleget for en ganske lille beskeden »van der Meer«, der lod dem gaa 14 Dage sukkende over dets Dejlighed, og endnu staa tydeligere for deres Erindring, end alt det meget andet udmærkede, de paa Rejsen har set.

Det er ikke Indholdet, der giver Vermeers Billeder deres Værd. Han er ikke som Jan Steen en aandfuld lagttager af kaade Løjer og gale Streger, han er ikke som Brouwer en grovkornet Humorist, ikke som Ostade en elskværdig Fortæller om grimme, rundryggede Menneskers hyggelige Familieliv i et snavset, uordentligt og maleriskt Interiør. I en Skole af absolute Malere er han den mest absolute Maler. Det, der gør hans Stilling ensom og fremskudt, som sikrer ham de moderne Kunstneres Sympati og Beundring, er, at han bestemt har brudt med en Overtro, der næredes af de hollandske Kunstnere, hvor brave Naturalister de end var, en Overtro om de varme Farvers principale Betydning for Billedernes Harmoni. Vermeer lod dristigt det

fulde, klare, kølige Dagslys strømme ind i sine Billeder og viste, at Farveskønheden ikke behøvede at lide det ringeste Afbræk, fordi Farvesandheden kom til sin fortjænte Ret.

Den brunlige Tone i de gamle Hollænderes Billeder skyldes nemlig ikke udelukkende Fernissen og Tiden. Den skyldes tillige et malerisk Princip, der var Teori, og en malerisk Teknik, der var Praksis. Clair-obscurt gjaldt for Kunstens fineste Delikatesse, og man søgte i Billederne fremfor alt at faa en mættet varm og blødt sammensmeltet Tone. Der er næppe Tvivl om, at dette lærtes i Atelierne fra Mester til Lærling, og at der ogsaa dér gaves visse praktiske Vink om, hvorledes Maalet lettest kunde naas. Man malede sikkert med et eller andet Medium — sammensat af Oljer, Harpiks, Voks eller hvad det nu var —, som egnede sig til at skaffe den ønskede Harmoni til Veje, samtidigt med at det tillod den fuldendt dejlige Penselføring, der udmærker det gamle Hollands største tekniske Kapaciteter, et Vidunder, hvis Hemmelighed senere er gaaet tabt. Gud hjælpe den arme forvovne, der giver sig i Kast med at kopiere Metsu eller Terburg, selv Willem Kalfs kinesiske Porcellænsskaal i vort husvilde Billedgalleri er der ikke Mulighed for at naa! Man kan male omhyggeligt og kedeligt eller friskt og forsørent, men det er over Nutidens Ævne at forene de hollandske Kabinetstykkers kælnø og sirlige Gennemførelse med deres aandfulde og energiske Penselbehandling og utrolige Præcision.

Det er forstaaeligt, at de hollandske Malere ikke modstod Fristelsen til at gøre en overdreven og unaturlig Brug af varme Farver. De elskede den mystiske Poesi i de halvmørke Kroges interessante Utydelighed saa højt, at det fulde Dagslys' kolde Skær nok kunde synes dem en Kende grelt og prosaiskt. Derfor træffer man undertiden hos dem en Undvigen af Naturen, som man undres over at møde hos saa sandhedskærlige Folk. Det hændes dem ofte, at de sætter Vinduer hen som en ren dekorativ Udpyntning, uden at Lyset i Billedet i Virkeligheden kommer fra dem. Eksempelvis kan henvises til Frans Mieris' smukke Billede af Bondestuen i den kgl. Malerisamling.

Rembrandt, denne mægtige subjektive Mester, gav i saa Henseende ikke noget godt Eksempel. »Nattevagten« har jo faaet denne fejlagtige Benævnelse, fordi Billedets Lysforhold er absolut fantastiske, om det end er klart nok, hvorfra Lyset skulde komme. I »De Staalmeesters«, i »Anatomiforelæsnngen« og en

Mængde andre af Rembrandts Billeder er Lysvirkningen ligeledes uden objektiv Sandhed. Alligevel er det vel netop Rembrandt, der er Forudsætningen for det Par Malere, som lagde en stærk og berettiget Vægt paa Vinduet, Lyset fra Vinduet og Dagklarheden. Rembrandt havde nemlig i højeste Grad sin Opmærksomhed henvendt paa de Love om Lysværdier og Farvetonernes indbyrdes Afhængighedsforhold, hvis klare Gyldighed nuomstunder forfægtes under velkendte franske Slagord. Han yndede endog at sætte Sagen paa Spidsen, som f. Eks. ved at oversvære et helt Billede, for at en enkelt Perle kunde faa sin tilbørlige Glans. Naar han gjorde saa meget for en Perle, laa det nær for andre ogsaa at gøre lidt for Vinduet og Lysets rette Fortoning fra Vinduet ind i Stuen.

Tidligere antog man, at baade Pieter de Hoogh og Johannes Vermeer en Tid havde besøgt Rembrandts Atelier. Efter nyere Oplysninger om disse Kunstnere er det mere sandsynligt, at de begge har faaet frugtbringende Impulser fra Rembrandt paa anden Haand, gennem Karel Fabritius, der boede i Delft¹⁾. Pieter de Hoogh var født i Rotterdam, antageligt ligesom Vermeer, i 1632, men kom som ganske ung til Delft, hvor han giftede sig 1654 og d. 20de September 1655 optoges i Sankt-Lukas-Gildet, to Aar efter, at Vermeer var traadt derind. Senere synes han atter at have forladt Delft for at bosætte sig i Utrecht eller Harlem.

De to jævndrende Malere, der boede i samme By, har kendt hinanden og uden Tvivl sluttet sig nær sammen. Meget unge og meget talentfulde, som de begge var, har de nærret Uvilje mod Konveniensen og tappert stræbt at bryde med denne Hindring for at komme Naturen paa nærmere Hold. I Steden for de brunttone, let og tyndmalede Billeder, der var Normen, har de malet Billeder med en solid og pastos Farvebehandling, med en glimrende, intensiv og tillige natursand Kolorit. Billeder, hvor et nyt Syn for Dagslysets Ret og Dagslysets Skønhed gør sig gældende. De har stor Kærlighed for aabentstaaende Vin-

¹⁾ De væsentligste Resultater af de nyere Forskninger i den hollandske Malerkunsts Historie vil man finde i en lille velskrevet og læseværdig Bog af Henry Havard: „Histoire de la peinture hollandaise“ (Quantin. 1882)

duer, for Gulve med Fliser i Tavl. Ofte benytter de en hvid Baggrund, fordi denne giver de tindrende Farver Relief, og paa den hvide Væg glemmer de sjældent at anbringe et gammelt dekorativt Landkaart eller et enkelt mørknet Billede, hvis Ænne efter gammel Mode hentyder paa det virkelige Billedes figurlige Indhold. Vermeer er især trofast i Benyttelsen af denne Baggrund. Jeg tror, at de Hoogh i malerisk Henseende har lært mere af Vermeer end denne af ham. Vermeer var sikkert den radikaleste, den af de to, der var mest ubestikkelig i Kampen for en mere redelig, lys- og farvekær Náturalisme. Maaske fordi de Hoogh i visse Maader var en rigere Begavelse, og der sagtens kræves en vis Fattigdom af enkelte Ævner, for at objektiv Sanddrøhed kan blive det højeste Maal. De Hooghs Billeder fortæller mere end Vermeers. Det er ubetinget den ypperste Skildring af den hollandske Borgerstands smukke, maleriske Interiører, som hollandsk Kunst har givet os; man kunde, som Havard bemærker, undvære Figureerne, uden at Billederne tabte al deres Skønhed. De Hooghs Figurer er dog mere end blot og bar Staffage i Interiøerne. Der er næppe nogen anden hollandsk Maler, som har givet en saa morsom Fremstilling af de velhavende Borgeres Liv. Det er iagttaget med et godmodigt Lune, som man undertiden savner hos Terburg og hans Fæller; der er enkelte psykologiske Karakterskildringer, der minder om Molière. Hos Vermeer kan man træffe de samme Hensigter, men Humoren er mindre frisk; her er det vistnok Vermeer, der har lært hos de Hoogh.

Pieter de Hoogh er særlig berømt og særlig genkendelig paa smukke Perspektiver gennem en aabentstaaende Dør i Baggrunden ind til en anden Stue, hvor Solen falder ned med varme og lysende Reflekser. Disse Solstraaler giver hans Interiører en uforlignelig Hygge, en egen vindende poetisk Stemning. Nicolaas Maes har en enkelt Gang anvendt den samme Perspektiv. Vermeer synes ogsaa at have malet den i et Billede, der nævnes i et gammelt Auktionskatalog. Selv naar de Hoogh lukker Døren, holder han ofte sine Figurer i Forgrunden i et afdæmpet Halvlys, et varmt Clair-obscur, til Fordel for en stærk Lysvirkning længere inde i Billedet. Vermeer drager næsten altid sine Figurer tæt hen til Vinduet i det fuldeste, klareste Dagslys. De er tegnet og malet omhyggeligere end de Hooghs.

Medens de Hoogh ofte giver sig i Kast med større og figurligere Billeder, nøjes Vermeer meget tit med en enkelt Figur, afskaaren ved Knæet, en Figur, der er optagen af et stilfærdigt, dagligdags Arbejde. Men saa er denne Figur ogsaa en Perle af Malerkunst. Vermeers Farve er 'end rigere og pragtfuldere end de Hoogs, hvad der siger meget; Vermeer er den af alle hollandske Malere, der har den mest glimrende Palet. En lys citrongul, Orientens Yndlingsfarve, turde ogsaa have været hans. Der er stærke, voldsomme, men altid harmoniske Farvemodsætninger. Farvebehandlingen er meget ejendommelig. I de mest gennearbejdede Partier er der paasat smaa Farveklatter, smaa runde Farvekugler, som saa er glattede over. Hensigten med denne Fremgangsmaade har vel været at faa Farven mere lysende og mere vibrerende, og det er lykkedes ham.

De fleste af Vermeers Billeder er tidligere gaaet under Pieter de Hooghs Navn. Man har selv malet dette Navn paa dem for at forøge deres merkantile Værd, ligesom man har forsynet Hobbemas Landskaber med Ruisdaels Signatur. Paa et af Vermeers Billeder er dennes Navn, malet i Skyggen, undgaaet dens Opmærksomhed, der paa et mere iøjnefaldende Sted har bødet paa, at de Hoogh formentlig havde glemt at signere Billedet. Nu var det vel bedre Spekulation at lade Billeder af Ruisdael og de Hoogh gaa for Billeder af Hobbema og Vermeer; saa værdskiftende kan jo Navneværdier undertiden være.

Vi ejer intet Billede af Vermeer. Men i Stuen VII paa Kristiansborg fandtes en meget mærkelig Ruin af et Første-Rangs Billede, malet af Pieter de Hoogh — under stærk Paa-virkning af Vermeer, tror jeg at turde paastaa —. Da det jo des værre ikke staar i hver ønskendes Ævne at rejse til Udlandet for at gøre sig bekendt med disse Malere, kan man hen-vise til dette Billede, for saa vidt som det viser de to udmærkede koloristiske Genremaleres fælles maleriske Bestræbelser. I sig selv er det et dejligt Billede. De fleste vil mindes det. Gid vi snart atter kan faa det at se!

Paa en dejlig Solskinsdag i September er et Selskab paa ti Personer samlet i en stor Sal for at more sig. Vinduet staar aabent ud til Haven, og Vinden har ført et Par Blade af Vinløvet, der uden for omrammer Vinduet, ind paa de brogede

Gulvfliser. Der er Sang, Spil og Dans. Om Bordet henne ved Vinduet er den musicerende Del af Selskabet samlet med to Fløjter, en Violin og en god gammel Sangbog; en hæderlig Matrone staar rede med Flaske og Glas, naar de tørre Struber trænger til at fugtes. En latterlig lang Rækel, der med slentrende Ben, nikkende Hoved og et saligt Smil i det røde Ansigt graviteliskt fører sin Dame frem i Forgrunden for at danse en sirlig Menuet efter alle Kunstens subtileste Regler, synes allerede vel hyppigt at have smagt paa Flaskens Indhold. Eller er det kun Mindelser fra Frokosten eller Middagen, ti man tør nok sværge paa, at ingen af Selskabet er fastende? Det gamle, sagtens bibelske Billede, der hænger paa Væggen, ser underlig trist ud mod alt det stærke Lys, alle de brogede Dragter, al denne støjende Livsglæde, der lader det bageste Værelse, hvor Solen skinner ned, og som man til Højre kigger ind til, gøre et eget søvnløst Indtryk.

I malerisk Henseende har Billedet været overordentligt og er det endnu, trods Restauratorerne ikke har lævnet andel af den gamle Mesters eget Værk end et enkelt lille Hoved i Baggrunden. Kompositionen er mesterlig. Farvefordelingen et »non plus ultra«. Alt er saa fuldstændigt paa sin rette Plads: i Billedets Midte Kavalerens hvide Trøje, Damens karmoisinrøde Sløjfer og citrongule Kjole, der staar ypperligt af mod en sort Dragt, en fredelig, neutral Plet, der tillige paa den lykkeligste Maade fremhæver de stærke, glimrende festlige Noter til den anden Side i den syngende Dames fyldigt blaa Kjole og Violin-spillerens røde Ben. Lige saa fortræffeligt staar Vinduet med den fine Lufttone over Træerne uden for til de behændigt sammensatte Farver i Omgivelserne. Et stort grønt Draperi i brede Folder dækker paa den snedigste Maade over den uinteressante Del af Billedets Baggrund.

Selv i dets nuværende, ynkelig ødelagte Tilstand gør det mellem andre hollandske Billeder en glimrende Virkning og har ikke helt mistet den Sandhed, Skønhed, Rigdom og Kraft i Lys og i Farve, der var, hvad Vermeer og de Hoogh søgte og fandt.

Vil man se den absolute Vermeer, maa man rejse til Amsterdam og se den berømte gule »Mælkepige« hos Six, et solskinsfyldt, farvestraalende lille Mesterværk. I samme Samling er der et ypperligt »Gadeparti fra Delft«; Vermeer er lige saa glimrende i Arkitektur- og Landskabs- som i Figurbilleder. Det Billede, der

paa Rejsen gennem Hollands Samlinger virker mest overraskende, turde vel være Vermeers vidunderlige »Prospekt af Byen Delft« i Musæet i Haag, aldeles moderne i Motiv, i Opfattelse, i den lyse, straalende Friluftsfarve. I van der Hoops Samling i Amsterdam, i den arenbergske Samling i Brüssel, i Louvre, Brunsvig, Berlin, Dresden og Wien findes Billeder af Vermeer. I den doubleske Samling fandtes forhen det Billede af »Soldaten og den leende Pige«, som er bleven berømt gennem den fortræffelige Kunstner Jules Jacquemarts mesterlige Radering. »Gazette des Beaux Arts« har 1883 bragt en nydelig Radering af Milius efter Billedet i den czerninske Samling i Wien, et Billede som, efter hvad alle de lykkelige, der har set det, enstemmigt erklærer, er overvældende dejligt. Efter at det med utvivlsom Ret er tillagt Vermeer, er det ogsaa overalt udnævnt til at forestille Vermeer i sit Atelier, en Betegnelse, der næppe er rigtig. Fraset at det er — og især paa den Tid var — meget vanskeligt at male sig selv i hel Figur fra Ryggen, var Vermeer ikke stiv i allegoriske Figurer, og det er næppe rimeligt at antage, at han har haft saa ringe Sans for at give en træffende Selvkarakteristik, at han i denne specielle Anledning har bestilt Fama til Model. Han har snarere malet en anden Maler, maaske en Ven; han har med god Grund ment, at man lige saa vel kunde faa et godt Billede ud af en Mand, der maler, som af en Pige, der knipler eller læser et Brev eller spiller paa Klavecín eller pynter sig eller hælder Mælken om fra en Kande til en anden. Og han har maaske malet Vennen med en stille Forundring over, en hemmelig Misbilligelse af, at Folk vilde male den Slags Ting, som Allegorier og mytiske Historier, de aldrig med egne Øjne have set. Omvendt kunde ikke blot de, men vel ogsaa Flertallet af de samtidige hollandske Malere bebrejde ham, at han var saa lidet fortællende, saa nøjsom i sine Motiver, saa objektiv, — ja, den Gang kendte man ikke dette Ord, og end mindre Ordet »fotografisk«, som man ellers utvivlsomt vilde have brugt. Kan hænde, at begge Parter havde en Smule Ret, men dog mest i Uret. I øvrigt er det ganske unødvendigt at dømme dem imellem.

KARL MADSEN.

Anmeldelser.

S. Schandorph: Skovfogedbørnene.

En Fortælling.

(Reitzel).

Schandorphs ny Fortælling er en elskværdig, klar og fængslende Komposition. Folkemelodier og Bondedanse følger i Rad, og ud af Mangfoldigheden løfter der sig rolige Harmonier, som fanger Øret med deres fine Klang. Gadeviser bryder ind, og en Fylde af Musik fører dem sammen med Sange af finere Art. Der er en uforfærdet Opsamlen af dagligdags Motiver i dette Arbejde og til Grundlag et musikalsk Sind, der af Livets Lyde danner en Symfoni, som gaar til Hjærtet.

Hovedmotivet handler om en tarvelig født, sundt sanselig ung Pige, der i et Hotellivs befængte Luft djærvt vægger sin Person. Hun er ingen Heltinde, hun kunde være blevet overvunden, og under Miskendelsernes bitre Nød ønsker hun, at hun var »som en af de andre«. Men paa det første Trin nedad til »de andre« faar hun en fornuftig Haandsrækning, som hun bruger, og i rette Tid sender Livet hende saa den, hvem hun uden Selvanklage kan skænke sin opsparede, unge Ømhed.

Tingen er smukt fortalt, men Bogen har Mangler. Hovedpersonen, Lotte Splyd, træder ikke tydelig frem fra Fortællingens Baggrund. Hun er som Prinsessen i den slumrende Skov, inden Ridderens Kys har faaet hende til at tale. Digteren ødsler af sin Viden paa hende, som Skoven af sit Lys paa Prinsessen, men han udleverer hende ikke. Vi ser Lotte i en Mængde Forhold, og for hendes Skyld tager vi Del i nok saa løjerlige Kaladser, men bestandig sender Schandorph os de andre Personer til Under-

holdning. Vi faa nøjagtig Underretning om, hvad hun har tænkt og foretaget sig, men vi har ingen Lejlighed til selv at tale med Pigebarnet; ved de vigtigste Begivenheder er hun endog en stum Person. Vort Indtryk af den smukke Skofogeddatter er et Billede paa anden Haand.

Fejlen begynder i Børneaarene. En eneste Replik i Lottes Mund er ikke tilstrækkelig til at vi kan se, at hun er den »raske Tøs«, som hun i Virkeligheden er. Det er ikke nok, at hun svarer paa Moderens uforlignelige Ord: »Lad vær' at glo med det Øjesyn!« da Anders Tjæner har kysset paa Fingeren ad hende —: »Saa laan mig dine Øjne, naar jeg ikke maa glo med mine egne.« Vi maatte ogsaa have hørt hendes Ord ved andre Lejligheder. Vi er ikke forberedte paa, at der senere i Lottes brune Øjne kan ligge den Glød, som tænder Ild bag Baronens Vams. Heller ikke er der i den blotte Omtale af, at hun ved Maskeballet paa Herregaarden staar med en Djævel i Sindet, Forklaring nok til at hun gør Oprør mod Verdensordenen ved ikke at ville tage Del i Opvartningen. Hvor henter hun Mod dertil fra? Den hele Begivenhed er vistnok for øvrigt ikke ægte, hvor godt den end er fortalt. Fremdeles kommer hendes Beslutning om at forlade Hjemmet og tage Tjænheste paa et Hotel os i det mindste lige saa overraskende, som den kommer Vennen Peter Iversen, og at hun den allerførste Dag, hun er i Funktion, lader sig kysse af den elegante Fuldmægtig, er saa lidet forberedt, at vi er ved at raabe paa Bagtalelse fra Forfatterens Side. Hvorfor har vi ikke hørt, hvad Lotte siger i Cigarhandlerens Kælder? Forfatteren meddeler, at »Lotte tumlede i en ubevidst Vildskab, sang og hujede i Kor med de andre«. Men naar vi aldrig har hørt, hvorledes et muntert Ord af Lotte klinger, danner denne Beskrivelse kun en tom Forestilling. Kun én Gang i hele sit Hotelliv har Lotte Ord i sin Mund, som maler hende. Det er da hun besvarer en Opvarters kælné Henvendelse paa følgende Maade: »Jeg har Lyst til at tage Livtag med Dem, for jeg tror, jeg smed Dem i Gulvet. Man skulde ikke tro, De var paa et ordentligt Madsted, for De er saa gul som en vissen Gulerodstop!« Her og bestandig ellers de faa Gange Lotte faar en Replik, er Tonen ægte. Hun er en rap Tjænestepige, endog vittig blandt sine jævnlige, i gode Forhold vilde hun kunne le, saa at en Køkken-trappe stod fuld af hendes Latter, men aner hun blot Snippen af den Fare, hun kender alt for vel, bliver hun først tvær, senere

bøs. Men hverken denne Side eller det tækkelige ved hendes Væsen har Schandorph tilstrækkelig draget frem; har man kun truffet Lotte i »Skovfogedbørnene«, kender man hende næppe igen, naar man møder hende med hvidt Forklæde og Fejekost i Haanden i et af Hotellerne i København.

Og fremfor alt hvorfor taler hun ikke i det Øjeblik, da det foregaar i hendes Liv, som er Fortællingens Indhold? Da Fuldmægtigen kommer og byder hende Armen om Aftenen paa Gaden, og hun modtager den, og hun véd, hvad hun gør, hvad er det da for et Slagtilfælde, som har gjort Schandorphs Pen lam dér, hvor den netop burde have skrevet bedst? Som Bogen nu er, ligger det springende Punkt her. Det bliver jo ikke til noget med den Forførelse, som alt i Lottes Liv har draget hende hen imod, hendes egen Natur og de Omgivelser, hun færdes i, det var da paa Situationen forinden at Vægten maatte lægges, om det nogen Sinde skulde være lykkedes Fortælleren at vise os Lotte. I disse ti Minutter blotter hun sit virkelige Væsens hvorledes; i denne halvt barnagtige, halvt vel bevidste Trippen hen til Randen af det aabne Gab, som drager hende til sig og forfærder hende, ligger alt, her var det vi skulde have set hende. Saa havde vi faaet et Billede af Lotte. Det er forsømt, og nu har vi kun en psykologisk Studie.

Men Studien er god. Der er Sammenhæng og Kraft i den Aand, som har taget den lille Lotte Splyd for sig og koldblodig fundet sig til Rette i hendes Sindsrørelsens filtrede Spind, og der er Medfølelsens Skarpsyn i dette. Det er Individualisering, det skorter paa, og det er saa meget mærkeligere, som Bogen i øvrigt er fyldt med Enkeltbilleder af slaaende Livagtighed. I Studien spores der kun Svagheder, saa længe Lotte er helt ung og uerfaren; da hun er bleven Tjænstepige paa det københavnske anden Rangs Hotel, er den skildrede Udvikling god at tage imod som en Anvisning paa Nationalbanken. Lottes Glæde over den Pynt, som Enkebaronessen skænker hende, synes mere dannet, end en Skovfogedpige let kunde føle den, og i Oprøret paa Herregaarden turde der, som antydet, skinne en Vilkaarlighed frem fra Forfatterens Side.

Bogens Tone, Poesien i den, om man saa vil, finder man maaske tydeligst i alt det herlige Udenomsværk, der ledsager Beretningen om Lotte Splyd. Der er for det første hendes Moder, Mette Splyd, og hendes tilkommende Stedfader, den sindige Skov-

foged, Lars Iversen. Det er simple Mennesker i slet Forstand, deres Tanker roder i Smudset, og de er saa indlevet med Rævestreger, at en aaben Fremgangsmaade vilde være den Snare, de sidst kunde falde paa at lægge for hinanden. Hvorledes saa deres egne »Spekulantstreger« lukker sig som et Net om dem og genner dem hen til den værste af alle Skovens Udgange, den, hvor Præsten staar paa Post og om ikke kværker dem saa dog vier dem til Mand og Kone, er kostelig fortalt. Det er Livets egen snurrig bedrøvelige Komik.

Og Cigarhandler Lührs, hans Kone og Kompani, Enkebaronessen, Baronen, Overkellneren, Anette, Jægeren paa Godset og Fuldmægtig Jespersen, hvor er de ikke i stort og smaat malde med Farver, som ikke har en falsk Tinte. Schandorph har tidligere haft en Tilbøjelighed til at være bred og »smøre tykt paa«, og endnu kan han gaa til den yderste Grænse af hvad en Figur kan bære af Farve (Iversen, Fru Lührs), men naar man vil tænke tilbage paa, hvorledes f. Eks. Herreselskabet i Røgestuen paa Strandholt, Anettes Hjertesorg, Baronen under Lars Iversens Avdiens, Overkellneren efter Kampen i Folkestuen, Jægerens korte Svar paa Baronens Spørgsmaal o. s. v. træder ind i Bogens Plan, kan man kun føle Beundring for den lette Haand, Schandorph ejer, naar det gælder om paa hvert enkelt Sted af Maleriet at lægge netop den Kraft i Farven, som Øjet fordrer. Enkelthederne staar tydelige under den flygtige Behandling, og Opmærksomheden bindes ikke et Minut længere end nødvendig. Fuldmægtig Jespersen fylder maaske mere op, end der efter den Brug, der er for ham, strængt taget var nødvendig, men saa er til Gengæld hans Person gjort saa gennemsigtig, at enhver Indvending mod den Vidtløftighed, hvormed han er behandlet, standses af det kunstneriske Behag, man føler ved Figuren. Hans Tur hjem i Jærnbankupeen, efter at hans Planer med »den lille Gadedreng i Skörter« er strandede, er en Analyse, som trænger dybt ind i de dannede Lag. Det er en helt moderne Skikkelse, en Jurist med ulastelige Manerer og en Konversation, som vil blive taget for god i saa godt som alle Forhold, Schandorph har uforbløffet rullet ham op, og den akademisk dannede unge Embedsmand er bleven flad som en Flip paa Strygebrættet. Der var ikke noget bag den afrundede Optræden.

Man kunde have ønsket, at Schandorph i »Skovfogedbørnene« var gaaet dybere ned under Mulden, at han var kom-

men til Følelsernes Kridt og Granit. Om han havde ladet Lotte og Fuldmægtig Jespersen træde i virkelig Forbindelse med hinanden? Bogen var da bleven en anden, der var kommet Vinter efter den Vaar, som nu er skildret; men sæt, at Schandorph vidste om Lotte, at hun vilde have staaet sig for Jespersens Angreb, eller at hun vel faldt men hurtigt stod opret paa ny, fordi hun var det sunde Skovfogedbarn, og han en Vantrivning, eller omvendt maaske, at hendes Sundhed netop forøgede Faldets Fare, saa at hun aldrig rejste sig mere. saa har han haft Uret i ikke at meddele os denne Viden ved at indrette Fortællingen derefter. Det kan i Livet gaa saa læmpeligt til, som han denne Gang beretter, Heldet tager mangen køn ung Pige i sin skjærmende Favn, men den unge Pige er lærerigere at studere, som ikke har haft Heldet til Kæreste. Dog hvorledes dette end forholder sig, saa er Schandorphs Bog ogsaa god at faa Forstand af. Saa langt ned i Jordskorpen er vi naaet, at vi kender Muldens Art. Der kan vælges en fornuftig Dyrkningsmaade ogsaa i Kraft af den Viden, som dette Arbejde forplanter.

Ene og fin gaar en stiv gammel Herre om i Bogen og pønser paa lutter honnette Ting. Schandorph bruger ham til at sætte Fortællingens Hjul i Bevægelse, men Anvendelsen er for ringe, han er for god til at optræde som deus ex machina. Det er overhovedet lidt af en Skam for Forfatteren, at han trænger til en saadan; det beror paa en Hjælpeløshed ved Ordningen af Stoffet, som nu og da overfalder Schandorph. For det simple Formaalets Skyld at faa Lotte i flygtig Berøring med Ægteparret Lührs og til at tjæne paa det Hotel, hvor Justitsraad Gram har opslaaet sit gammel-jomfruagtige Ungkarlebo, sætter han et System af smaa Usandsynligheder i Gang, som ikke passer til Fortællingens Ædruelighed. Justitsraaden lider under det Misbrug, der drives med ham, han er for smuk en Skikkelse, til at jages ud paa Gaden i daarligt Vejr, blot for at hans Paraply kan pilke Lotte op, og han selv bringe hende til Gothersgade, hvorhen hun stiler. Men det varer ikke længe, saa har vi den gamle Herre for os i Ro. Hans Hjærne spinder videre paa den Traad, som begynder dér, hvor Ungdomsdagenes Indtryk første Gang vikledes op; uskyldig og uforandret gaar han Livets Bane igennem, føjende ny Hør til sin Traad, men aldrig forandrende sit Spind. Han tror paa det gode i Livet, som man gjorde det, da han var ung, med en ubestemt Forestilling om, at det er en ideal Magt, der ligger

over Haandgribelighedernes Verden. Han gik i 48 med som frivillig og betraadte senere Embedsbanen med det Forsæt at bringe Frihedens Luft ind i Kontorerne, han taler om det stærke Sus, der da skulde være kommet, men han har aldrig ment andet end en sagte Vind, som halvt uformærkt kunde rense Luften. Da det tager til at blæse uden for, finder han sig efterhaanden kun vel i Administrationens dybeste Hi, Arkivalia bliver hans Poesi og Forretningsgangen erstatter ham Filosofernes Skrifter. Da han saa trænger til Hvile, lejer han sig ind paa et Hotel for at han ved table d'Hôte kan høre Tysk og Fransk og Engelsk. Han har Raad nok til at rejse, men han foretrækker langt at komme i denne læmpelige Forbindelse med Udlandet. Fantasien sættes i Bevægelse derved, og der kan ingen Ubehageligheder indtræde. Han kan ikke godt lade være at øve en god Gerning, naar den byder sig frem. Han hjælper unge Mennesker og søger at redde faldne Piger. Naturligvis gaar det altid i Stykker for ham.

Denne Mand har Schandorph digtet levende. Han taler, staar og gaar som den friskeste Original. Der er en Mængde Forstand i den gamle Herre, og han er ikke et Øjeblik latterlig. Indtrykket, han gør, er mildt som et Minde, og klart som et Møde fra forrige Nu; det er en Tegning med de nobleste Linjer. Det Rosentræ, den gamle Herre slæber op paa Lottes Kammer i dødelig Frygt for at blive opdaget, sender et forsigtigt lille Pust af erotisk Duft efter Justitsraaden; Schandorph smiler derad og tager ikke et Sekund fejl af Arten i denne Erotik. Den er vanskeligere at kalde ved Navn end en ung Piges ufødte Længsler.

Justitsraad Gram er det finest udførte Maleri i Bogen.

E. SKRAM.

Bemærkninger om

Bjørnstjerne Bjørnsons „Det flager i Byen og paa Havnen“.

(Gyldendalske Boghandel).

Bogen spænder over mere end to Aarhundreder og omhandler en Slægt i fem Generationer. Det er en vældig Tanke at sætte sig

sligt fore, og en drabelig Daad at udføre det, og naar det bringes til Ende, som Bjørnson har gjort det, staar man stille med et undrende Smil og tænker paa Sagnet om Kæmpen med de syv Hoveder.

»Af et gammelt Dokument« — staar der over første Kapitel. Det er en Beretning fra det Herrens Aar 1660, da den for Volds Skyld fordrevne tyske Skipper Curt løb ind i den norske Smaabys Havn og lod sit Skib overmale og omrigge. Saa følger en Beskrivelse af hans Liv og Levned, som maler os et Billede op, ikke alene af Curt og hans nærmeste, men af Byen og Tiden, hvis Ægthed og Anskuelighed saa at sige tager Vejret fra Folk.

Curt er et Udyr, væmmelig som en Abe i Menneskestørrelse, grum som en kæmpekraftig Tiger; i hans brede, bulnende Aarer ruller det adelige, udsvævende Røverblood. Han er et Inkarnat af Last og Ryggesløshed. Intet standser ham; kommer nogen ham i Vejen, slaar han dem ihjel og sparker de døde Kroppe til Side. Misgerninger og Umenneskeligheder drysser ned omkring ham. Hans Hustru er bleven afsindig af hans Mishandling; Byens Jomfruer gaa voldtagne omkring, og naar Gødselsdyngerne køres ud om Vaaren, vrimler de af Barnelig.

Den der, om end aldrig saa kort, har levet i en norsk Kystby, kender de haarrejsende Historier, der er opbevaret om, hvad der bedrevs af Ryggesløsheder i gamle Dage. Fortællingen om Curterne bringer dog alt andet til at blegne. At man læser det uden en Skygge af Indvending, uden et Sekund at tænke paa Overdrivelse, er Beviset for Forfatterens geniale Behandling af Stoffet. En eneste Fejltegning, en eneste falsk Motivering, og Virkningen vilde være ødelagt. —

Efter Curts Død er det Sønerne Adler og Max, som bestiger den ledige Trone. Adler er pragtelskende, indolent og ugift. Han omgaas ingen, lader sig transportere i Bærestol, naar han skal ud, kan næsten ikke røre sig for Fedme, og synker med Aarene hen i et Slags stiltfærdigt Idioti. I sin Ungdom har han levet i Udlandet og sandsynligvis hengivet sig saa stærkt til Udskjelser, at han senere ikke orker mere. Hjemme er han ikke udsvævende, hverken med Drik eller Kvinder. Det fremgaar blandt andet af den Omstændighed, at da Hr. Max under Gæstebudet har forgrebet sig paa Ane Paavelsdatter, bliver Adler tilkaldt af Raadmanden, som den, der har Myndighed til at tale ham til

Rette, hvad han ogsaa gør, idet han siger ham, at »hand var saare meget imod dette Uvæsen der paa Slottet, oc at Max endte ikke, før hand havde ruineret dennem alle«, hvilken Tale var den længste, nogen nogen Sinde havde hørt af Hr. Adler. Hans Livs eneste Bedrift var at rejse til København for at gøre Knæsfald for Kongen og anraabe ham om at besøge Byen, hvor han boede, og værdiges at tage ind under hans Tag.

Efter Tilbagekomsten kørte han altid siden i en hjemført Karosse, »med Forrider og Jæger, foruden Kusken, sampt to Tjænerere bag paa disforuden.«

I Broderen Max florerer Slægtens Laster og lever dens vilddyriske Kraft; en Tendens til Svækkelse gør sig dog gældende. »I Begyndelsen« — hedder det — »da hand her kom, da bar han alt det hand drak, men icke paa slutten.« Han er Præst, dominerer og regerer først sin Broder med Godset og dets Beboere, saa Kirken og hvad dertil hørte, men siden ogsaa den ganske Stad. Han opkaster sig til en fuldstændig Voldsherre, presser Skat og Tiende af Borgerne efter Forgodtbefindende, tvinger hver eneste rejsende, Mand og Kvinde, til at betale Afgift til Kirken, forfølger og fordriver fra Hus og Næring, By og Rige den, der ikke vil befale sin Datter at ægte ham — ham og hans hele Slægt.

Han er en vældig Mand paa Stolen, har altid fuldt Hus, fordi ingen tør udeblive af Frygt for de Forhør, han holder over Skulkerne. Da Kirken er brændt, præker han under aaben Himmel, saa det høres helt til Havs, og de paa Skibene tro, det er Kvinder, som hylér i Barnsnød. »Derfor maa det siges til Hr. Max's Ros, at det gaf alle en gafnlig Skræck at gaa udi Kircke i hans Tid,« — hedder det. — Han slider Livet af mange Hustruer og pryglér sin Søn døv paa begge Øren, forgriber sig i Fuldskab paa Byens fornemste Jomfruer, og slaar paa staaende Fod sin Broder saa fordærvet, at han afgaar ved Døden, da han viser ham til Rette for det. I sin bedste Alder gaar han til Grunde; han bliver blød paa Hjærnen og ter sig som en afsindig.

Plaget af Hallucinationer forfølges han af Aander og slaas med Djævelen, indtil hans sidste Kraft er forbrugt. Da gaar han til Sængs og dør en salig Død i sin Moders Sæng, betjænt med Alterens »dyre Sakramente« af Præsten Thomasius, der beder og synger ved hans Sottesæng. Og hans Begravelse bliver stor og prægtig. Bispén holder en kostelig Mindetale over ham, han

følges til Jorden af alle Byens Standspersoner, og i tre Dage bliver der talt, spist og drukket til hans Ære.

Et overvældende rigt Stof er her samlet ind i en meget snæver Ramme. Paa en fjorten til seksten Sider er givet en Række Billeder, der brænder sig ind i Erindringen med en saadan Tydelighed, at de staa for Bevidstheden som Oplevelser. Vi føler den forhærdede Bitterhed i Aadel Knutsdatters brudte Stemme, som hun sidder i den store Stol i Grøntstuen og klager for Degnen over sin Ægteherres Mishandling, og siger at nu er hun færdig. »Gud ved hvem som bliver den næste; men kanske ved haand det ogsaa selv« — føjer hun til. Vi ser Hr. Max staa fast i Loftstrappen, da han med sin korpulente Krops Tyngde har traadt Hul i Trinet, og hører de Forbandelser og Skældsord han bruger over at han ikke kan naa op til dem, der har flygtet for hans Udsugelser. Vi ser ham slaa Degnen over Ende paa Prækestolen, fordi han har forrettet Tjænesten i hans Sted, da han var »ubekvem af Drik«, og ikke selv kunde. Og vi mærker tydelig, Arten af Enkens Taarer — hun, som holdt Hus for Sjøfolk, — da hun jamrer over Præstens Pengeudpresninger. Fra alle Sider falder Lyset ind over de optrædende. Ganske uformærkt er de ydre og indre Faktorer, der muliggjorde en Tilstand som den skildrede taget med, og gennem disse har Datidens ynkelige Fysiognomi faaet sin Afspejling. Betragtningerne over Guds almægtige og naadige Styrelse, — han, »som hafver sine egne Veje paa forder Haand udstuckit« — der følger oven paa Beretninger om en ren Syndflod af Skændelsgerninger, giver et slaaende Udtryk for Tidens af Teologiens Dressur formørkede Forstand og forvænte Begreb.

Sammentrængt som i en stærk Essens; strømmer den Forfaldets og Forkuelsens Atmosfære os i Møde, som den lange Lydrigetilstand og den trælleagtige Falden til Hvile under det fremmede Aag havde affødt, en Atmosfære, uden hvilken det vilde været umuligt at drage Aande i hine Skændselens Tider.

En eneste Lysstraale lader Forfatteren bryde ind over dette Mørke. Det er Begivenheden med Bonden, der gaar op og over Justits paa Hr. Curt for sin voldtagne Datter. I denne Bondens Mandsdaad giver den bagbundne og i Støvet trampede Folkekraft et værdigt Livstegn fra sig.

Ved Hr. Max's Død gør Forfatteren en Stands og springer et Par Slægtled over. Fortællingens Traad optages igen i 1830. Da var Ejeren en lang, sortsmudsket Fyr med et grønt, fodsidt

Forklæde, der gik som Gartner i sine egne Haver, som i Forening med nogle Køer var hans eneste Levevej. Han var ugift.

Det er et trist, men velbekendt Billede; vi har sét ham før denne eneste Ætling af en stor og mægtig, men efterhaanden degraderet Slægt, — en Raring, der pusler omkring og steller for sig selv og lever et ensomt, hyggeforladt Liv i et Hjørne af den forfaldne Fædreneborg, hvis tilliggende Jorder er bedrøveligt indsvundne, og hvor Aernerne hænger paa Væggene, sorte af Vanrøgt og Ælde, i Rammer, som en Gang var forgyldte. I konsekvente Resultater er Ættens degenererende Udviklingsgang bleven paavist, og med Mesterskab er de Nuancer dragne, der giver de enkelte Slægtled sit Særpræg. Konrad Curt er i alle Henseender kun som en Skygge af de fordums Curter, ogsaa hvad Last og Ryggeløshed angaar. Hvad af godt og menneskeligt, der under Generationernes forskellige Krydsninger Tiderne op over er flydt ind i Ætten, har i ham sat en klæk og bleg liden Blomst. Men den Sorg, som den svage og energiløse Mand bærer over at have mistet sin elskede og være bleven skilt fra det Barn, hun, skønt en andens Hustru, har født ham, gør at han hengiver sig til Drik. Herfra reddes han imidlertid af Sønnen, der ved Tredjemands Mellekomst er bleven gengivet ham, og vi har den Glæde at se en af dem, der bærer Curtenavnet, leve og dø som et efter fattig Lejlighed skikkeligt Menneske. Hans Søn John, der skriver sit Slægtnavn med K, kommer tilsyne i Tolvaarsalderen. Paa seks-otte Sider viser Forfatteren ham frem, til han er Student. Skildringen er af den Beskaffenhed, at Spændingen stiger fra Linje til Linje, og naar man er færdig, ved man ikke ret, om man skal le eller græde.

Denne Gut er et overmodent Produkt af Curteracen, en eksotisk Plante med flammende Farver og forvoksne Dimensioner. De sidste Rester af Vildskab og Leveævne, som er tilbage i det udlevede Curteblod, er her strømmet sammen og opfører et brusende Spil af Kræfter, danner en mangfoldigartet Sammensætning af lidt af hvert. Paa Grænsen af Vanvid balancerer han sig Livet igennem. Naar han bedriver de gyseligste Ting, sætter de vildeste Indfald hensynsløst i Værk, korsfæster Katter, oversager Rødderne paa Farens fineste Frugttræer, skærer den fattige Løberguts Trøje i Smaaffiler, tager omtrent Livet af et Barn, som han slænger i Vandet og saa springer ud og redder, er der ingen Ondskab i noget af det. Ligesom de sindsforvirrede, der er plagede

af Stemmer, gør hvad disse siger, saaledes er John Kurt i sine Drifters og Sansers Vold. Disse faar Overhaand, fordi han mangler den Naturens Sundhed, som skaber Ligevægten. Alt hos ham er ud over alle rimelige Grænses. Fra at flomme over af den mest meningsløse Lovprisning, springer han til at rakke den selv-samme Ting ned i en Afgrund af Eder og Forbandelser. Han bliver ked af alt og tatter Afsky for alt. Da han er naaet til den Erkendelse, at »hejle væra bare er en stor Møkahaug« — gaar han om Bord i et Skib, der sejler til Sydhavet, bliver borte i mange Aar, og kommer saa pludselig en vakker Vaardag hjem for — siger han — at se Faren dø, skønt denne for Resten er i bedste Velgaaende.

Efter Hjemkomsten er det Sønnens Mening at være kærlig og omhyggelig mod Faderen, men, som venteligt kan være, faar hans Følelser et højt mærkeligt Udslag. Undertiden falder han saaledes paa, at Faderen ikke skal spise, eller han putter ham i varmt Bad med kold Styrt oven paa, eller han lægger ham ned under svære Dynes for at faa ham til at svede, alt sammen uden at der er skabt Grund til det. Det er kun Antydninger fra Forfatterens Haand, men de anførte Træk er saa veltrufne, at det meddelte former sig for Tanken som en Række malende Op-trin, der tydeligt betegner Arten af Forholdet mellem dem. Naar Sønnen fik disse Raptusser over sig, saa' Gamlingen paa ham med et eget Blik, et Blik uden hverken Frygt eller Tryghed eller godt Humør, men med en kold Nysgerrighed, som kunde han nok have Lyst til at vide: hvad mere. I disse faa Ord har vi et saa fyldigt Indtryk af den gamle, vis-ne Mand, at det er unødvendigt at fortælle os mere. —

Det Afsnit, som skildrer John Kurts Frieri, har til Over-skrift: Sejler i Sigte. Thomasine Rendalen er Sejleren, han har faaet Øje paa, og selv er han Kaptejn paa Kaperskibet, der gaar ud efter Byttet. Under den Togt udiølder han en Vrimmel af hidtil ukendte Egenskaber. Vi lærer at beundre hans Ævne til snedig Beregning, hans Dygtighed til at udnytte alle Hjelpe-midler lige til den mindste tilfældige Omstændighed, hans store Snarraadighed, naar det gælder at skifte Taktik, hans Hurtighed i Brugen af en i Øjeblikket indvunden Fordel. Straks fra Be-gyndelsen af ser vi, at Sejleren maa blive taget, og naar han lykkelig bugserer sin Prise ind i Havnen. kan vi ikke værge os

for en Følelse af, at Sejerherrens Dygtighed fortjæner Kampens heldige Udfald. —

Saa bliver han altsaa gift med Thomasine og møder i hende for første Gang én, der kan og tør gøre ham alvorlig Modstand. Under et hæsligt Optrin, hvori hans Naturs brutale Raahed træder hende utilsløret i Møde, saa at hun helt ud ser, hvilket Dyr hun har ægtet, fører hun aaben Krig imod ham og staar ved Kampens Udgang forrevet og mishandlet men uovervunden foran ham. Virkningen er den, at han dør af det. Raseriet over at være bleven trodset og det af hende, hans Kone, hans Ting, bringer ham i en betænkelig Forfatning, og da nogle af Gæsterne et Par Timer senere i Selskabet, hvor han er, forsøger at hindre ham fra at gaa hen paa et berygtet Hus, faar han Slagtilfælde og falder død om.

John Kurt er et Stykke Menneskebeskrivelse, som ved sin Paavisning af, hvilken skæbnesvanger Rolle Selvmisbruget spiller i Naturens Husholdning, kaster Lys over en Række Fænomener, som mangen en forgæves har brudt sit Hoved med at finde fornuftig Sammenhæng i. Et levende Dokument af Rang og Værdi, forfattet af en Psykolog med et overlegent Syn og en gennemgribende Forstaaelse.

Dette er Indledningen, og saa begynder den egentlige Fortælling, der foregaar i vore Dage, og omfatter et Tidsrum af over tredive Aar. Vi faar Anledning at følge Thomas Rendalen, der ligesom Moderen bærer det mødrene Slægtnavn, lige fra han ligger i Vuggen og op til det fjortende Aar. At læse om Kampen mellem Thomasine og den lille balstyrige Knægt, inden han endnu kan tale rent, er en kostelig Nydelse. Vi mister ham af Syne indtil han otte og tyve Aar gammel atter optræder paa Skuepladsen, da han kommer hjem fra sin Udenlandsrejse og overtager Moderens Skole. Dette gør et Hul i vor Viden om ham, som vi ikke synes om. Vi vilde gjerne hørt, hvorledes han, Thomasines Søn, men de vilde Kurters Ætling, har klaret sig gennem disse vanskelige Aar. Antydningssvis staar der noget om det, men det er alt for lidt. Men fra da af faar vi ham hel og holden. Støttet og hjulpet af sin prægtige Moder, gaar han sejerrig ud af Kampen mod den daarlige Fædreneary. Den fornuftige Tugt, hans Moder øvede paa ham i de allerførste Barneaar, har tidlig avet hans Tendenser til ustyrlig Voldsomhed og Gennemførelsen af et mod bestemte Formaal rettet Opdragelsessystem har haft

en formende og ledende Indflydelse. Saa snart han har fundet en Livsopgave, samler han al sin Kraft og Ævne om sin Gerning og sætter Livet ind paa at føre den frem. Der er intet Fusk i hans Arbejde og ingen Svig i hans Sjæl, derfor véd vi, at han ikke vil svigte. Gennem sin Virksomhed paa Skolen blæser han Liv og Rørelse ud over Byen, og hans brave Mor med den rene Vilje og det ærlige Mod faar til sidst se sin lange Arbejdsdag kronet med gode Frugter.

Bogen er fyldt med ypperlige Figurer. Vi kender omtrent alle Byens Familier, og vi véd ikke, hvem vi forstaar bedst og er mest fortrolig med, den unge Slægt med den uforlignelige »Generalstab«, som vokser op og udfolder sig i sprættende, farverig Friskhed der oppe paa de gamle Kurters Røverborg, eller den, hvis Ungdom falder sammen med Thomasine Rendalens.

Vi møder lutter virkelige Mennesker; Livets eget Hjerteslag banker os i Møde, og Fortællingen er skabt i en menneskekærlig Aands ædle Billede.

I den Skikkelse, Brydningerne mellem gammelt og nyt antager, er givet Byens kommunale og sociale Portræt, og de reformatoriske Bestræbelser Modtagelse og Skæbne maler vor egen Tid i dens omslagsrige, urolige Skiften. — —

»Det flager« er først og fremst et Indlæg i Kvindesagen. Med rolige, ægte Farver skildrer Forfatteren den sædelige Nedværdigelse hos Kvinderne, og den kyniske Slaphed i Samfundsmoralen, der gør det muligt at Ægteskaber, som de i Bogen fremstillede, kan indgaaes uden at den almene Sædelighedsfølelse oprøres derimod. For at aabne Almenhedens Øjne for, hvad deslige Forbindelser i sine Konsekvenser betyder, paaviser Bjørnson, hvorledes Slægten lider, degraderes, gaar til Grunde derunder. Hans Tanke er at forsøge paa at skabe en forpligtende Ansvarsfølelse. I »Gengangere« viser Ibsen os det grufulde Syn, at et Afkom, der er ulevedygtigt paa Grund af Fædrenes Udsvævelser, gaar til Grunde i Elendighed. Derved har han skabt et timeligt Helvede, der er fuldt saa afskrækkende som Kristendommens evige. Ibsen tager os med ned i Afgrundsdybet, for at vi skal se de fortabtes Kvaler, høre deres frugtesløse Nødskrig. Bjørnson viser os i »Det flager«, hvorledes den Vej ser ud, som fører derhen, og peger samtidig paa, hvilken Retning de har at følge, som ikke vil ende i Fordærvelse. Han præker om Midlet til at undfly denne Verdens Helvede og sætter Livet ind paa at

føre Folk i Sikkerhed. At se Faren og ville raade Bod derpaa, er for ham ét og det samme.

Bjørnson er greben af en brændende Indignation over den Ulighed paa det kønslige Livs Omraade, der hersker mellem Mand og Kvinde. Uden fuldkommen Ligelighed, intet virkelig godt Ægteskab. Det er ikke Ukyskheden som saadan, han vil til Livs, men Ukyskheden i sine Udskejelser, som den slaar ud i uterlig Liderlighed. Hans Angreb er rettet mod det Samfund, der ikke oprøres mod at udlevere sine unge, uskyldige Kvinder til Mænd med udlevede Legemer og tilsølede Sjæle. Han gør ikke den enkelte ansvarlig. Det vilde være uretfærdigt. Ligeledes véd han, at det ikke nytter at rejse Krav, som den offentlige Bevidsthed ikke har godkendt. Derfor er det hans Gerning for Tiden at forsøge paa at omforme Opinionen og vække en sædelig Ansvarsfølelse af højere Art hos Kvinde som hos Mand. Til den Ende drager han frem en Række Kvinder, og viser hvorledes deres Stilling var i og uden for Ægteskabet Aarhundreder igennem, og hvad den til Dels endnu er. Der er ikke stor Forskel paa Kurtehustruernes Vilkaar og f. Eks. Fru Emilie Engels. Det er det samme Syn i noget afdæmpede Farver.

Det er først i det sidste Kapitel at et Pust af en anden Aand slaar os i Møde. Under Flagning og Salut ringes den nye Tid ind. Og naar vi lægger Bogen bort, er det som om vi har set et Folk i Rejsning.

AMALIE SKRAM.

Teatrene.

November.

Mens „Nationalteatret“ stiltfærdig har levet af de slumrende Abonnenter, har „Dagmar-teatret“ og „Kasino“ presset de sidste Bloddraaber af „Froken Nitouche“ og „Doña Juanita“. „Folketeatret“ har sit Princip tro præsenteret os en Reprise. Mens Skilsmissegøende efter den nye Lovs Vedtagelse erklærer alle Frankrigs Domstole i Belejringsstilstand, og Virkelighedens Grund er taget bort under Ægteparret Desprunelle's Fødder, bevarer „Lad os skilles“ sejrrikt sin Magt over et Publikum, for hvem det aldrig var en kvik Aktualitet, lige fra Begyndelsen en lykkelig behandlet Idé.

Der er sagt saa mangt og meget om Sardou, ved Lyden af hans Navn drager os forbi Erindringen om saa mangen bleget Anmelder-Aandfuldhed, hvoraf vi kun fornemmer Støvet, som af en smuldret Buket — at man ikke fristes til paa ny at karakterisere et med saa utallige Adjektiver behængt Talent. Som Teaterdigter har han øjet Feuilletonistens Evner og har modtaget Feuilletonistens Lon i en Tid, der bestandig føler sig *en scène* foran Laterna magica's Lagen, og som derfor elsker til Mani Kronikernes og Feuilletonernes evige Skyggespil af sig selv. Som Dramatiker har Victorien Sardou vist sit Publikum Skyggen af sig selv just i Nuets „Pose“. Han har endog undertiden naaet at give det Camera-obscura-Billedets Farve, Solglitteren, Glans og Bevægelse. Betragt Camera obscura. Alt er ægte. Himlen er lys med sit eget ægte Blaa; Havets Bølger ruller langsomt i Havets ægte Grønt. Og denne unge Kvinde, som stirrer ud derover, gemt bag sin Parasol, hendes Smil er levende, hendes Bryst aander.

Og grib saa: alt er et tomt Stykke Pap. Saaledes har Sardou gydt Nuets fulde Livsskaar over en nøgen Tomhed. Han har netop haft Cameraets Gave. Ti hvis du pludselig vender dig bort fra Billedet og aabner den lille Dør i Skuret, vil du uden for i Livet se Himlen just med dette Lys, Havet i dette Grønt og den unge Kvinde bag sin Parasol.

Det er Hemmeligheden ved Sardou. Derfor gør hans Stykker altid Lykke, derfor kan de ikke genoptages: Paa gamle Malerier støder Dragten os ikke, vi vender os til Ansigtet; paa gamle Fotografier drukner vi i Latter over Krinolinen. Kun to af Sardous mange Stykker synes at kunne leve et Par Decennier. Det er de „rene“ Lystspil: „Et farligt Brev“ og „Lad os skilles“.

Delvis skyldes dette den vidunderlige Intrigekunst. At se et Lystspil af Sardou skænker samme Nyligheds-Nyden som at følge travle Hænder, der

ilsomt sætter Naale i et moderne Kniplebrædt. Det synes en Forvirring, det er et Mønster. Og i et Nu er smidige Traade knyttet om Naalene. — Delvis skyldes det Sardous noget raffinerede Lune. Det er dette Lune, som i „Lad os skilles“ gør Ægtemanden til Elsker, Elskeren til Ægtemand. Dette Taskespiller-Changelement er Lystspilletts Nerve. Det er den velkendte Trios Komik, at Menealos synger Paris' Tenorparti og bortfører Helena i Finalen. Vi har saa ofte sét Ægtemanden blive blindet ved at faa Mel i Ansigtet som Klownen i Cirkus. Her bliver Elskeren den vaade Hund, der trøstes med Kamilleté. En saadan Idé betales i vore Dage med en Formue, for hvilken man køber et Slot.

Paa Folketeatret blev „Lad os skilles“ spillet saaledes, at det var den bedste Komædie, Sæsonen har budt. Fremfor alle skyldes det Hr. Abrahams selv. Der er ingen dansk Skuespiller, hvis Udvikling jeg nøjere har fulgt, ingen hvis endelige Viklen-sig-af-Puppen, jeg hilser med større Glæde. Hans Udførelse af Hr. Desprunelles er for hans Vedkommende Menneskefremstillingens Sejer over Tradition og Ageren. Vejen har været lang, for Kunstneren ofte besværlig. Nu er Maalet naaet: Hr. Abrahams vil uforfalsket kunne yde det, hans Personlighed sidder inde med.

Lad os sé et Øjeblik paa Vejen, som er lagt tilbage.

Det er hos Severin Abrahams to store Ungdomsindtryk, som har kæmpet i en vag, sent modnet Personlighed. Det ene Indtryk er Hjemmets, det andet hele Tidens. Disse to stod i Strid. Ti der fandtes midt i Romantikens gyldneste Tid enkelte Huse, hvis Vinduer vendte ud til andre Anskuelsers Strøg end Romantikens Hovedgade. Konferentsraad Abrahams Hjem var et af dem. Den franske Filosofis Luft rensede ud i disse Stuer. Udsigten var mere fri fra disse Ruder, man saa mindre snævert. Vidt forgrenede Bekendtskaber slog Dørene op i Huset, saa der aldrig blev indeklemmt eller lummert.

Men paa den anden Side var Severin Abrahams' Ungdomstid fuldstændig romantisk farvet. Officielt var alt romantisk — men det var Romantikens Aften. Den var ikke mere nogen begejstret Tro, snarest en forsagt Vane. Hovedstemningen var Vemodighed. Hos de stærke og selvstændige blev den tilsat med en bitter og ensom Misfornøjelse, hvori hver enkelt rugede over sit, ingen samlede sig i Skare til Oprør. Dette Kuld af Unge fra Tredsernes første Aar blev en egen Slags fordomsfri, men i Bund og Grund skeptiske „Se-til-ere“. Det var de stærkeste. Hos de bløde Personligheder løb Vemodigheden ud i en Smægten, der smager sødligt i Munden. Severin Abrahams hørte til de sidste. I hans første Tid besejredes Hjemmets Indflydelse aldeles af Studenterlivets og — Scenens.

Scenens. Besynderligt, at i Abrahams sceniske Uddannelse akkurat de to samme Indflydelser skal brydes, som kæmpede i hans menneskelige Udvikling. Høedt spillede her Hjemmets Rolle, alle Teatrets Traditioner og dets Repertoire havde Romantikens Mærke. Abrahams fik Høedt til Lærer og — spillede sammen med alle de andre væsentlig som alle de andre.

Læreren prædikede Natur, og Eleven gav sig selv — saaledes som Tidsindtrykkene havde formet ham. Der findes en Buste af ham fra hin Periode. Den er sikkert udmærket truffet: Ansigtet er paa en Gang hovmodigt og smægtende. Men netop selvbeundrende Smægten var Mærke for Abrahams Spil. Begge Egenskaber skyldes hans Personligheds Svaghed. Den, der nærer Mistillid til sig selv, skjuler ofte derover ved, unødigt at exponere sig selv. Naar

Abrahams paa Scenen bestandig saa efter sine egne Ord, var det ikke for at beundre, hvor godt de ramte, det var af Frygt, for at de ikke skulde ramme.

Følgen af det hele var, at denne Efterromantiker, som troskyldigt gav alt, hvad han følte, blev kaldet for affekteret; og at den Mistillid til sig selv, der kom af Usikkerheden over for egne Følelsers Ægthed, blev kaldet Selvbehagelighed.

Af Høedt syntes Abrahams kun at have lært rent ydre Ting. Hans Hædlik var rund og blødt formet, hans Haandbevægelser varierede og talende. Men da Midler og Teknik ikke var taget i Brug af nogen selvstændig Individualitet, virkede de som pretentios Kunstfærdighed. Der var for den kunstforstandige meget at respektere, mindre at sympatisere med, intet, som rev med.

Over Mængden besad Abrahams den Magt, som Ungdom, en smuk Stemme, et skønt Hoved skænker en Skuespiller. Den, der burde ende som Jeronimus i „Maskeraden“ blev feteret som Grev Beaudelot.

Imidlertid gik Tiden. Tredserne blev Halvfjærdserne. Og de nye Strømninger, som ellers saa sparsomt forandrede vort Teater-Fysiognomi, naaede Abrahams lettere end nogen anden. Hans Natur var endnu stadig lige blødt modtagelig, og pludseligt vaagnende Erindringer, baade fra Hjem og Lærer, gav, med ét understøttede og fremhjulpne af de ændrede Tider, hans kunstneriske Konstitution Marv og Knogler, hvor den før kun havde haft en vis Fedme og Brusk. Egentlig var dette nye jo alt sammen gammelt for ham -- har han sagt til sig selv. Og det har givet ham Mod: Han fandt jo Støtte, ret besét, i alt, hvad han i Hjemmet havde hørt, i Læren lært.

Og for hver Rolle han fik, som nogenlunde kunde forliges med hans Egenskaber, viklede sig nu noget af hans eget Væsen ud. Faa bemærkede det. Gamle Beskyldninger, som var blevet falske, vedblev at følge ham: Egenskaber, hans Ungdom havde pyntet ham med, begyndte at forsvinde med den modernere Alder. Privatdirektorerne, som før havde kuret til Elskeren, blev maaske lidt koligere over for en Grev Beaudelot med Embonpoint. Det kongelige Teater nægtede Kunstneren Debut.

Hele denne Tid har været vanskelig og trist. Et Gæstespil paa Kasino førte til intet, skønt det burde have overbevist alle. Abrahams „Ødsle Fader“ var med et Ord sagt lige det modsatte af Dumas Figur. Fremstillerens og Digterens Skikkelse synes kun at have et eneste Lighedspunkt: Hjertensgodheden. Men selve denne er hidsigt opbrusende her, sindig magelig hist. Denne Grev de la Rivonnière, som var behagelig for blændende, dannet for aandfuld, en Smule flot for eksentrisk, erstattede en Række af aristokratiske Fuldkommenheder med borgerlige Smaadyder og var snart sagt intet af hvad Digteren har fordret. Men som han var, forblev han uafbrudt et Menneske.

Man saa' ikke Grev de la Rivonnière, men man saa' Hr. Abrahams for første Gang.

Fuldkomment slog han igennem, hvor man mindst skulde have ventet det. I Scenen med Sonnen brød frem en selvbevidst Autoritet, en uretfærdig Tilside-sats hele Indignation. For første Gang i sit Liv tog Abrahams hele Magten over Tilskuerens Sind -- og det just, hvor hvad han skulde yde: var ægte Overlegenhed. Saaledes bliver Livets Ydmygelser Kunstens Sejre. Uretten, der var sket ham, havde ladet Kunstneren tage Maal af sin Ævne, og den

vundne Selvbevidsthed slog ved første Lejlighed ud i Kunsten og rev baade Mistillid og Forfængelighed over Ende.

Men det blev herved. Man betaler ved Teatrene ikke Faderen Sønnens Gage. Man gagerer Ungdommen, ikke Talentet. Hr. Abrahams drog atter bort, denne Gang til Paris. Han vendte efter en Tids Forløb tilbage som sin egen Direktør; optræder i et Par gamle Roller, hvori han konstaterer, at han er paa Veje til at tilegne sig en Del fransk Natur, dansk Unatur i Retning af Hast i Repliken — og slaar derpaa pludseligt og afgørende igennem i en gammel Rolle, som han tidligere spillede med stor Dygtighed, hvori han nu skaber en ægte, en levende Skikkelse, helt i sit eget Billede, som her lempeligt kan glide sammen med Digterens.

Hr. Desprunelles er lidt magelig. Ellers vilde der slet ikke være blevet nogen Komædie at skrive om dette Ægteskab. Ti ellers er han inderlig rar. Lidt egoistisk—enfin, det følger med Mageligheden; men retskaffen, godlidende og sindig. Han har meget lunt Humor, som gaar Haand i Haand med en Jaimabel Dan-nelse. Vid Horisont har han ikke; men han har megen Forstand paa — og Respekt for — „det, der eksisterer i Virkeligheden“. Han har den reüsserede Mands Skræk for det, som svæver i Skyerne, og han er Repræsentant for Max-imen: Her er dog ganske rart paa Jorden.

Hvad Hr. Abrahams fuldt er bleven som Desprunelles kan siges helt kort: Han er den dannede Mand af den gode Middelstand her hjemme. Men hvor mange Opgaver ligger nu ikke for ham — eller laa. Hvilken dyb For-klaring vilde ikke „Et Dukkehjem“ faa gennem denne jævne, helt borgerlige Tolkning. Hr. Abrahams vilde i det moderne originale Repertoire gøre en hel Kreds af Figurer saa uendelig forstaaelig for Mængden.

Alle Abrahams Egenskaber, som han nu helt kunde bringe frem til Lyset i sin Kunst, falder sammen med Bankdirektør Helmers. Det er nødvendigt saa — det fælles i Tiden gør det — at Skuespilleren og hans sande Roller mødes til givne Tid. Skade da, at Monopol og Bornérthed skal skille saa nære Slægt-ninge.

— — Fru Julie Secher spiller Cyprienne — ligesom sidst. Der er henriv-ende Ting, og der er alt for mange Fejl. Et vidunderligt lyst og barnligt Smil, en enkelt fra det rigeste Temperament fremspringende Replik spreder som Solskær over en hel Scene; en tuset Kaadhed, en uklædelig Sparken til Rollen skæmmer et helt Oprin.

Julie Secher har af alle unge ved vore Teatre det mest ægte Talent. Hvor hun under sine Hænder faar Følelser, hun helt kender, plumper hun ud i Sand-heden. Hendes Stemme, som har Fejl, bliver melodisk under det følte Inder-lighed; hendes Natur, som kan være heftig til Brutalitet, glider i Blik og Udtryk bort til den kyskeste Særthed. Hun ejer den dybeste Hemmelighed i Kunsten : at virke det meget ved et „næsten Intet“.

Og ved Siden af alt dette, som burde gøre Julie Secher saa betydelig, ejer hun som Skuespillerinde en Række af Fejl, der lægger hendes Fortrin det far-ligste Baghold. Disse Fejl er det forkælede Barns. Hun er i Virkeligheden lærvillig som faa, men hun er kunstnerisk lunefuld som ingen. Hun interesseres let for alt, men kun faa Ting interesserer hende længe. Hun kan gøre Under-værker, saa snart hun vil, og hun kan bringe til Fortvivlelse, hvis hun ikke

„gider“. Hun vil blive en stor Skuespillerinde den Dag, hun har opgivet det barnagtige, uden at „Barnet“ i hende er dødt.

Gyprienne har maaske været anset for hendes største Triumf. Alt i alt stiller den hendes Mangler i nok saa skarpt et Lys som hendes Fortrin. Sardou fordrer af sin Heltinde en rent legemlig Vivacitet, hvorover Fru Secher ikke raader.

Alt i alt gaar „Lad os skilles“ med monsterværdig Præcision: Hr. Orlamundt giver Adhémar uden Overdrivelse. Fru Julie Hansen virker lattervækkende ved hvert Ord.

Og naar man saa kort for Holbergsfesten gaar bort efter at have set „Lad os skilles“, siger man til sig selv, at paa dette Sekondteater findes en Jeronimus, en Magdalone og en Pernille, som alle kunde naa den højeste Rang, i en Tid, hvor man beklager, at Holberg ingen Fremstillere finder.

HERMAN BANG.

14 DAY USE
RETURN TO DESK FROM WHICH BORROWED
LOAN DEPT.

This book is due on the last date stamped below, or
on the date to which renewed.
Renewed books are subject to immediate recall.

22 APR '59 A H	
MEL. CIR. MAY 13 '76	

LD 21A-50m-9,'58
(6889s10)476B

General Library
University of California
Berkeley

